MUZEUL JUDEȚEAN SATU-MARE

satu mare

studii și comunicări

V-VI

1981–1982

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI
V—VI

Coperta: *Aurel Cordea,*
Adalbert Szilágyi

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

V–VI

1981 – 1982

COLEGIUL DE REDACȚIE:
DORU RADOSAV
TIBERIU BADER
IVAN IURAȘCIUC
CAROL KARÁCSONYI
GHEORGHE LAZIN
(secretar de redacție)

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
Revista Muzeului județean
Satu Mare
Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL JUDEȚEAN
3900 Satu Mare
Piața Libertății, 21
Tel: 997 — 1 10 84

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
Revue du Museé
départamental
Satu Mare
Toute corespondence
sera envoyeé à
l'adresse:
MUZEUL JUDEȚEAN
3900 Satu Mare (ROMANIA)
Piața Libertății, 21
Tel: 997 — 1 10 84

SUMAR — SOMMAIRE — INHALT

ARHEOLOGIE

DOINA IGNAT, *Tipologia uneltelor din piatră şlefuită din aşezarea neolitică de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor)* 11

La typologie des outils en pierre de l'habitat néolitique de Suplacu de Barcău (département de Bihor) 32

N. IERCOŞAN, *Un vas-biberon eneolitic descoperit la Ciumeşti* 35

Un vase-bibéron énéolitihique découvert a Ciumeşti 38

T. BADER, *Consideraţii privind apariţia şi dezvoltarea fibulelor în Transilvania* 39

Über die Fibeln in Siebenbürgen (Bronzezeit und Hallstattzeit) . . . 43

IOAN NEMETI, *Descoperiri de la începutul hallstattului în zona Carei* . . . 45

Entdeckungen von Beginn der Hallstattzeit in der Gegend um Carei . . 58

S. DUMITRAŞCU, *Stadiul cercetărilor privind civilizaţia dacică din NV. României* 59

GH. LAZIN, *Descoperiri dacice din sec. III î.e.n. — I e.n. în judeţul Satu Mare* — Catalog 69

N. CHIDIOŞAN, *Despre unde practici rituale la dacii din epoca preromană* . 83

IUDITA WINKLER, *Consideraţii asupra pătrunderii emisiunilor illyriene în nord-vestul-Daciei* 93

Betrachtungen über das Eindringen illyrischer Münzprägungen in Nord-Westdakien 117

SZÉKELY K. ZSOLT, *Noi descoperiri din epoca romană la Baraolt* 119

GH. LAZIN, *Ceramica ştampilată din secolele III—IV e.n. descoperită în nord-vestul României* 123

Stempelkeramik aus dem III.—IV. Jahrhundert unserer Zeit in Nord-Westen Rumäniens entdeckt 135

GH. LAZIN, *Două piese de metal din sec. VIII—IX descoperite în localitatea Lazuri — jud. Satu Mare* 137
Zwei Gegenstände aus Metal, aus dem VII.—IX. Jahrhundert — in der Ortschaft Lazuri — Kreis Satu Mare — endeckt 142

T. BADER, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (Partea I-a)* 143
Die archäologischen Grabungen im Kreis Satu Mare 159

IOAN NÉMETI, *Descoperiri arheologice din hotarul orașului Care (jud. Satu Mare)* 167
Archäologische Endeckungen in der Ungebung der Stadt Carei (Kreis Satu Mare) 182

ISTORIE

K. OSZŐCZKI, *Sigilii folosite de autoritățile administrative comitatense și orașele fostului comitat Satu Mare (sec. XIV—XVIII)* 183

POMPILIU TEODOR, *O scriere polemică controversată din vremea Supplexului* 203

AVRAM ANDEA — SUSANA ANDEA, *Date despre cartea veche românească din județul Satu Mare* 211
Données concernant le livre roumaine ancien du département de Satu Mare 222

DORU RADOSAV, *Manuscrise românești din sec. al XVIII-lea în părțile sătmărene* 223

ELENA BĂRNUȚIU, *Răspîndirea cărților din Țara Românească și Moldova în județul Satu Mare* 229

IOAN CHINDRIȘ, *Un Supplex Libellus românesc inedit — 1783* 235
Ein uneröffentlichter römischer Supplex Libellus — 1783 264

VASILE VETIȘANU, *George Filip din Căuaș: în luptele naționale ale Românilor* 265

VIOREL FAUR, *Presa românească din Crișana (1848—1919). Contribuția acesteia la formarea conștiinței naționale și la consolidarea unității noastre culturale* 273

MIODRAG MILIN, *Mișcarea națională din părțile vestice în contextul luptei naționale românești pentru autonomie (1860—1872)* 311

Le mouvement nationalé de l'ouest de Roumaine dans le context de la lutte nationale roumaine pour l'autonomie (1860—1872) 323

LIVIA BACÎRU, *Ioane Marcu, o personalitate multilaterală a vieţii culturale sătmărene din secolul trecut* 325

GH. BULGAR, *Amintirea lui Vasile Lucaciu — continuator al Şcolii Ardelene* 333

MARIUCA RADU, *Asociaţiunea pentru sprijinul învăţăceilor şi sodalilor români meseriaşi din Braşov — sodali români pe drumuri europene* . . 345

VASILE VETIŞANU, *Viaţa istorică şi cultura neamului românesc în opera lui Aloisie L. Tătutu* 357

VIOREL CIUBOTA, *Documente privind mişcarea cultural-naţională din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* 369

NAE ANTONESCU, *Revista Transilvania (1918—1946) (lui Bucur Ţincu)* . . 381

ION IACOŞ, *Partidul Comunist Român — continuator direct al mişcării muncitoreşti şi socialiste din România, a partidului creat în 1893* 393

BUJOR DULGĂU, *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în judeţul Satu Mare* 419

BUJOR DULGĂU — SERGIU VASIL MARINESCU *Reforma agrară din 1945 în judeţul Satu Mare* 429

IOAN CORNEANU, *Organizaţia judeţeană Satu Mare a P.C.R. (1944—1946)* . 437

ETNOGRAFIE

IVAN IURASCIUC, *Meşteşugul sticlăritul la Poiana Codrului (jud. Satu-Mare)* 453

Glasbläseri in Poiana Codrului (Glashütte) 458

LUCIAN CUCUIET, *Practici tradiţionale ale prelucrării cînepii: fiertul şi lăutul torturilor în Ţara Oaşului* 459

Traditionelle Hanfbearbitung in Oascherland (Laugen und Waschen) . . 469

ION CHELCEA, *Dregătoriile în organizarea tradiţională a cetelor de feciori din ţara noastră* 471

Dignities in Traditional Organization of Lads Brands in Our Country . 489

MIHAI DANCUȘ, *Prezența instalațiilor tehnice în satul contemporan și modurile de dezintegrare sau de integrare în viața modernă (Investigație intreprinsă în localitatea Negrești-Oaș în anul 1972)* 491
BURA LÁSZLÓ, *Szatmár vidéki népi gyermekjátékok* 519
Volkspiele aus Sathmar 529

ARTĂ

IUDITA ERDÖS, *Elemente de arhitectură interioară din secolul al XVIII-lea în județul Satu Mare* 531
ADALBERT SZILAGYI, *O lucrare a lui N. Grigorescu în colecțiile Muzeului județean Satu Mare* 543
ALMÁSI TIBOR, *Alexandru Ujhazy, viața și opera (1890—1941)* 545

ȘTIINȚELE NATURII

ZOLTÁN BENEDEK, *Hidrologia apelor termale din zona județului Satu Mare* 557
N. IERCOȘAN — A. IERCOȘAN, *Cutremure de pămînt în județul Satu Mare pînă la 1900* 565
Erdben im Kreis Sathmar bis zum Jahre 1900 576
G. NEGREANU, *Contribuții micologice. I. Județul Satu Mare* 577
CAROL KARACSONY, *Cercetări asupra asociației Peucedano-Festucetum Pseudovinae în stațiunile din nord-vestul României* 597
Unterschungen über die Peucedano-Festucetum Pseudovinae association im NV Rumäniens 608
I. GERGELY — O. RAȚIU, *Flora Țării Oașului (jud. Satu Mare)* 609
Die Flora des „Oas-Landes" (Kreis Satu Mare). 654

MUZEOGRAFIE

N. IERCOȘAN, *Două topoare de luptă din piatră șlefuită descoperite în județul Satu Mare* 657
MAXIMILIAN RADU, *Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea* 677

NICOLAE POP — MARIA POP, *Casa memorială dr. Vasile Lucaciu. (Contribuții la istoricul comunei Apa — jud. Satu Mare)* 665

RECENZII

GH. LAZIN — MARILENA LAZIN, *Alexandru Săşianu, Moneda antică în vestul şi nord-vestul României, Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea, 1980* 677

TOADER NICOARĂ, *Constituirea statelor feudale româneşti, Editura Academiei, Bucureşti 1980* 681

SIMONA NICOARĂ, *Gheorghe Platon, Geneza revoluţiei de la 1848, Editura Junimea, Iaşi, 1980* 685

ALMÁSI TIBOR, *Mircea Ţoca, Şase decenii de artă plastică militantă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981* 689

CORNEL CRĂCIUN, *Viorica Guy Marica, Pictura germană între gotic şi renaştere, col. „Curente şi Sinteze", Editura Meridiane,* Bucureşti, 1981 . . 691

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE 695

ARHEOLOGIE

TIPOLOGIA UNELTELOR DIN PIATRĂ ŞLEFUITĂ DIN AŞEZAREA NEOLITICĂ DE LA SUPLACU DE BARCĂU (J. BIHOR)

DOINA IGNAT

Aşezarea neolitică de la Suplacu de Barcău este situată în partea de Sud—Sud-Vest a comunei în dreapta şoselei Oradea — Zalău, în hotarul numit de localnici „Corău".

În cele şapte campanii arheologice au fost cercetate două puncte de intensă locuire. Din această aşezare — distrusă în parte de apele Barcăului — provine şi o colecţie arheologică constituită din ceramică şi unelte din piatră care a intrat în patrimoniul Muzeului Ţării Crişurilor. Săpăturile arheologice au permis racordarea acestor materiale cu cele provenite din săpăturile sistematice.

Aşezarea comportă două nivele de locuire, separate între ele printr-o lentilă de mîl aluvionar, reprezentînd desigur o revărsare a apelor Barcăului.

În cadrul descoperirilor arheologice aparţinînd epocii neolitice din nord-vestul României, aşezarea de la Suplacu de Barcău reprezintă deocamdată o secvenţă singulară. Grupul Suplac evoluat pe un fond cu ceramică pictată, constituie se pare, ca şi grupul Iclod din centrul Transilvaniei un fond local pentru geneza culturilor eneoliticului vechi.

Din cele 10 locuinţe dezvelite —, aparţinînd ambelor nivele, din stratul de cultură, mai ales din preajma locuinţelor şi din malul Barcăului au fost descoperite un număr de *369* de unelte şlefuite, întregi sau aproape întregi şi *208* piese în stare fragmentară.

Această abundenţă neobişnuită de unelte şlefuite descoperite într-o singură aşezare ne îndreptăţeşte să afirmăm că la Suplacu de Barcău exista un *sat neolitic specializat* în prelucrarea uneltelor.

Afirmaţia se bazează pe următoarele considerente:

— Uneltele sînt lucrate în aşezare, din roci locale, caracteristice Munţilor Plopiş. În fiecare locuinţă au fost descoperite deşeuri de prelucrare, bucăţi de rocă cu urme de şlefuire, rocă brută, dar şi piese finite.

— Din totalul de 369 piese, 8% sînt piese în curs de prelucrare iar 16% sînt piese neutilizate. Acestui procentaj nu am adăugat piesele care, lucrate din roci cu duritate redusă s-au degradat în timp, prezentînd la data descoperirii spărturi sau exfolieri.

— Trebuie să avem în vedere faptul că majoritatea pieselor finite au fost evacuate odată cu părăsirea locuințelor, deci numărul lor trebuia să fi fost mult mai mare. Se impune de asemenea observația că în nivelul de locuire inferior numărul de piese este mult mai redus decît cel superior.

— În stadiul actual al cercetărilor privind epoca neolitică pe teritoriul patriei noastre, dar nici pe teritorii învecinate nu cunoaștem încă o asemenea frecvență a uneltelor din piatră, într-o singură așezare.

— În întreaga arie de răspîndire a culturii Hamangia[1] au fost descoperite un număr de 30 de unelte șlefuite. În așezarea de la Hăbășești[2] în care au fost cercetate 44 locuințe au fost descoperite 289 piese, majoritatea în stare fragmentară, iar în așezarea aparținînd grupului Iclod[3] înrudit cu grupul Suplac din cele 12 locuințe cercetate și din stratul de cultură provin 70 de piese.

— Numărul pieselor descoperite la Suplac depășește necesitățile unei singure comunități, analogiile prezentate fiind concludente. De aceea considerăm necesară publicarea lor pe criterii tipologice chiar dacă cercetarea așezării nu s-a încheiat încă pentru a introduce în circuitul științific un material litic deosebit de valoros.

Majoritatea covîrșitoare a uneltelor descoperite o formează cele prelucrate prin tehnica șlefuirii simple a unor forme, tehnică care atinge o îndemînare deosebită, fiind prelucrate *roci foarte dure* (amfibolit, cuarțit, porfir, dacit, riolit) *roci dure* (șist cloritos, sericit-cloritos, clorito-sericitos, clorito-amfibolitic, gresii silicioase) dar și *roci moi* (marne, argile, argilite, gresii calcaroase)*. În schimb tehnica perforării este abia în stadiu incipient. Uneltele perforate sînt rare (în total 20 de exemplare) toate în stare fragmentară. Au fost descoperite de asemenea piese „rebut" cu încercări de perforare.

Din punct de vedere tipologic putem stabili următoarele categorii de forme:

Tip I. Topoare cu patru grupe
- — A topoare înalte (A_1, A_2, A_3), Pl. I. fig. 1.4, Pl. II. fig. 1.2;
- — B topoare plate (B_1, B_2), Pl. II, fig. 3.4; Pl. III, fig. 1.2;
- — C topoare ovale Pl. III, fig. 3.4;
- — D topoare cu secțiunea plan-convexă, Pl. IV, fig. 1.2;

[1] Eugen Comșa, *Considerații cu privire la uneltele de piatră șlefuită din aria de răspîndire a culturii Hamangia, Peuce*, VI, Tulcea, 1977, p. 5—17.
[2] Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, p. 250.
[3] Informație Gherghe Lazarovici.
* Determinările aparțin colegului Hadnagy Árpád, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Tip. II. Topoare perforate cu două grupe
- — A topoare plate — Pl. IV, fig. 3.4;
- — B topoare alungite — (B_1, B_2) Pl. V, fig. 1.4;

Tip. III. Dălți cu două grupe
- — A dălți plate
  - dreptunghiulare (A_{1a}, A_{1b}) Pl. VI, fig. 1.3;
  - trapezoidale (A_{2a}, A_{2b}, A_{2c}) Pl. VI, fig. 6.11; Pl. VII, fig. 1.3;
- — B dălți înalte — Pl. VII, fig. 4.6;

Tip. IV. Tesle Pl. VII, fig. 7.8;

Tip. V. Zdrobitoare cu trei grupe
- — A zdrobitoare prismatice (A_1) — Pl. VIII. fig. 1.4;
- — B zdrobitoare bitronconice — Pl. IX, fig. 1.2;
- — C zdrobitoare sferoidale — Pl. IX, fig. 3.4;

I. Topoarele sînt lucrate din *roci foarte dure* (amfibolit, porfir, cuarțit, dacit, riolit), *roci dure* (paragnais, șist cloritos, etc.) mai rar din *roci moi* (gresie argiloasă, marne calcaroase, argilit), șlefuite ca și marea majoritate a pieselor pe șistuozitatea rocii. Ele reprezintă 31% din totalul pieselor analizate. Există exemplare care prezintă fie o spărtură, fie o șlefuire sumară a cefei, de aceea lungimea acestora nu poate fi stabilită cu precizie. Au fost incluse totuși între piesele catalogate deoarece prezintă elemente suficiente de atribuire tipologică.

A. **Topoare înalte.** Această grupă are trei variante:

A_1 — topoare înalte, alungite, cu secțiunea plan-convexă, cu tăișul drept ascuțit din ambele planuri. (Pl. I, fig. 1.2);

A_2 — topoare înalte, alungite, cu secțiunea plan-plan (Pl. I. fig. 3.4);

A_3 — topoare scurte și bombate cu secțiunea plan-convexă. (Pl. II, fig. 1.2);

B. **Topoare plate** în secțiune plan-plan cu tăișul drept sau ușor arcuit. Acestea comportă două variante:

B_1 — dreptunghiulare (Pl. II, fig. 3.4);

B_2 — trapezoidale (Pl. III, fig. 1.2);

C. **Topoare alungite** cu suprafețele rotunjite, cu secțiunea ovală. (Pl. III, fig. 3.4);

D. **Topoare dreptunghiulare sau trapezoidale** cu secțiunea plan-convexă, cu tăișul drept, marcat pregnant pe suprafața piesei. (Pl. IV, fig. 1.2);

II. *Topoare perforate,* au fost descoperite după cum s-a arătat numai în stare fragmentară. Majoritatea sînt lucrate din amfibolit, șist sericito-cloritos și gresii. Din acest tip remarcăm două grupe:

A — topoare plate cu ceafa rotunjită (Pl. IV, fig. 3.4);

B — topoare cu corpul alungit, cu două variante:

B_1 cu corpul bombat și ceafa rotunjită (Pl. V, fig. 1.2);

B_2 cu corpul aplatizat și ceafa patrată (Pl. V, fig. 3.4);

III. *Dălțile* formează cea mai numeroasă categorie de unelte descoperite. Ele reprezintă 47% din totalul pieselor. Cele mai utilizate roci sînt cele *dure* (șist cloritos, șist clorito-sericitos și sericito-cloritos, calcar cenușiu) dar sînt prelucrate și *rocile foarte dure* (cuarțit negru, amfibolit) precum și *rocile moi* (argile marnoase, gresii marnoase). Din acest tip grupele de bază sînt:

A. **Dălțile plate:** A_1 — dreptunghiulare, A_2 — trapezoidale;

B. **Dălți înalte**

A_1 — *Dălți dreptunghiulare* au două variante:

A_{1a} — dălți cu secțiune plan-plan, cu ceafa rotunjită (Pl. VI, fig. 1-3);

A_{1b} — dălți în secțiune plan-plan, cu ceafa dreptunghiulară. (Pl. VI, fig. 4.5);

A_2 Dălți trapezoidale — au trei variante:

A_{2a} — cu tăișul ușor arcuit sau drept în secțiune aproape ovală, (Pl. VI, fig. 6—8);

A_{2b} — cu tăișul drept sau arcuit, cu secțiunea plan-plan (Pl. VI, fig. 9-11);

A_{2c} — Dălți alungite, cu secțiunea plan-convexă. (Pl. VII, fig. 1-3);

B. *Dălți înalte.* Au corpul alungit, puternic bombat, cu tăișul drept și secțiunea plan-convexă. (Pl. VIII, fig. 4-6);

IV. *Tesle.* Sînt de formă dreptunghiulară, alungită cu secțiunea plan-convexă. Tăișul este arcuit sau drept obținut prin șlefuirea feței convexe spre cea plană. Ele reprezintă doar 5% din totalul uneltelor și sînt lucrate din gresii, șist cloritos, paragnais amfibolitic, șist clorito-sericios. (Pl. VII, fig. 7-8);

V. *Zdrobitoare.* Majoritatea pieselor sînt lucrate din gresie cuarțitică, șist amfibolitic, șist cloritos și cuarț. Sînt frecvente în proporție de 17%, putînd fi împărțite în trei grupe:

A. *Zdrobitoare prismatice* cu secțiunea plan-convexă, cu capetele rotunjite prin utilizare. Aceste piese provin din topoare sau dălți deteriorate fie prin utilizare îndelungată, fie chiar în timpul prelucrării .Pl. VIII, fig. 1.2).

Remarcăm o variantă a acestui grup, A_1, care păstrează vag conturul unui tăiș, cu ambele extremități rotunjite, o dovadă în plus în ce privește reutilizarea unor piese uzate. (Pl. VIII, fig. 3.4);

B. *Zdrobitoare bitronconice* cu cele două baze bine șlefuite (Pl. IX, fig. 1.2);

C. *Zdrobitoare sferice*, cu una sau mai multe porțiuni șlefuite (Pl. IX, fig. 3.4);

*

Utilizarea uneltelor prezentate este multiplă și diversificată, în funcție de tipuri.

Topoarele lucrate din *roci foarte dure* sau *dure* puteau fi folosite la defrișări atît pentru amenajarea unor terenuri adecvate cultivării plantelor dar și pentru procurarea lemnelor necesare construirii locuințelor, majoritatea avînd platforme de bîrne despicate. *Topoarele plate*, dreptunghiulare sau trapezoidale puteau fi utilizate pentru despicarea longitudinală a trunchiurilor de copac sau chiar la netezirea lemnului, ca și *teslele*. Presupunem, deasemenea că unele dintre acestea puteau servi drept săpăligi, întrucît în întreaga așezare nu a fost descoperită nici o unealtă din os sau corn.

Dălțile, erau desigur utilizate pentru despicat și cioplit lemnul necesar confecționării unor obiecte, iar cele de dimensiuni mici, lucrate din rocă moale la prelucrarea pieilor.

Zdrobitoarele, alături de fragmentele de rîșnițe descoperite, atestă practicarea pe scară largă a cultivării plantelor, (graminee).

În concluzie, existența la Suplacu de Barcău a unui *sat neolitic specializat* în prelucrarea uneltelor din piatră prin șfeluire care deservea nu numai comunitatea proprie dar și pe cele existente probabil în apropiere, ridică o problemă deosebit de interesantă privind modul de producție și gradul de specializare a unor asemenea comunități.

EXPLICAȚIE PRIVIND ÎNTOCMIREA CATALOGULUI

Catalogul pieselor a fost alcătuit pe tipuri, grupe și variante de unelte.

Menționăm faptul că uneori sub un singur număr de inventar au fost incluse mai multe piese de tipuri diferite, ele fiind descoperite în aceiași locuință sau în același carou.

Legendă:

L	— lungime
l	— lățime
g	— grosime
Lv	— lungimea vîrfului
lv	— lățimea vîrfului
Lc	— lungimea cefei
lc	— lățimea cefei
L/e	— raport lungime lățime
l/g	— raport lungime grosime
U	— utilizate
F	— finisate

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
1	7 209	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IA_1	9,1	2,9	2,8	3,1	2,7	2,4	1,4	1,8	3,1	3,2	●	●
2	7 315	Corău II, Malul Barcăului	paragnais	IA_1	11,4	3,6	3,5	2,5	2,6	2,5	3,1	3,3	3,1	3,2	●	●
3	7 383	Corău II, Malul Barcăului	paragnais	IA_1	8,3	2,3	2,9	3,1	2,3	2,8	1,8	2,9	3,6	2,8	●	●
4	7 415	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	IA_1	—	3,1	3,3	2,7	2,9	2,8	—	—	—	—	●	●
5	7 435	Corău II, Malul Barcăului	micro-conglomerat	IA_1	13,8	4,1	3,2	—	—	—	3,3	3,3	3,3	4,1	●	●
6	7 460	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	IA_1	—	2,7	2,2	1,9	2,1	1,8	—	—	—	—	●	●
7	7 502	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IA_1	7,4	2,9	2,5	1,6	—	2	2	2,3	2,5	2,9	●	●
8	7 515	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	IA_1	13,5	—	3,2	2,5	—	3	—	3	—	4,2	●	●
9	9 371	Corău I, Cas. II, □5B—0,60 m	șist amfibolitic	IA_1	9,8	—	3,3	2,6	—	3	—	2,7	—	2,9	●	●
10	10 445	Corău II, Cas. I, niv. II	șist cloritos	IA_1	9,3	—	3,9	2,9	—	3,3	—	3,5	—	2,3	●	●
11	10 458	Corău II, Cas. I, niv. I	șist amfibolitic	IA_1	8,1	—	3,4	2,4	—	2,7	—	3	—	2,3	●	●
12	10 670	Corău II, Cas. V, niv. I	cuarțit negru	IA_1	13,6	2,7	2,9	2	2,2	2,4	1,8	2,4	5,0	4,6	●	●
13	10 707	Corău II, Cas. VI, niv. II, Loc. nr. 10	șist cloritos	IA_1	—	3,9	3,3	3	3,4	2,8	—	—	—	—		●
14	10 711	Corău II, Cas. VI, niv. II, Loc. nr. 10	șist sericito-cloritos	IA_1	9,9	2,8	2,8	2,2	2,9	2,1	2,5	2,3	3,5	3,5	●	●
15	10 751	Corău II, Malul Barc. niv. I	șist cloritos	IA_1	9	2,5	2,8	1,9	2,2	2	1,1	1,7	3,6	3,2	●	●
16	7 276	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IA_2	7,9	2,5	2,5	1,8	2	2	2,1	2,2	3,1	3,1	●	●
17	7 284	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	IA_2	8	3,1	2,9	2,3	2	2,1	2,7	2,3	2,5	2,7	●	●
18	7 296	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IA_2	13,3	3,1	3,5	2,7	2,4	2,5	2	2,7	4,2	3,8	●	●
19	7 306	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IA_2	8,2	3,2	2,6	2,2	—	2,1	2,7	2,4	2,5	3,1	●	●
20	7 309	Corău II, Malul Barcăului	paragnais	IA_2	6,5	3	2,4	2,5	2 8	2,3	2,2	2	2,1	2,7	●	●
21	7 312	Corău II, Malul Barcăului	riolit	IA_2	11,5	4,8	3,5	2,1	4,6	2,2	2,5	2,4	2,3	3,2	●	●
22	7 391	Corău II, Malul Barcăului	argilit	IA_2	9,1	3,2	2,9	2,7	—	2,3	2,4	2,1	2,8	3,1	●	●
23	7 443	Corău II, Malul Barcăului	gneis amfibolitic	IA_2	6,4	3,7	2,7	2,4	—	2,2	3,4	2,5	1,7	2,3	●	●
24	10 457	Corău II, Cas. I, niv. I	amfibolit	IA_2	8,2	—	2,5	2,2	—	2,1	—	2,2	—	3,2	●	●
25	10 524	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	porfir alterat	IA_2	9,7	3,7	2,7	2,6	3,3	2	3,4	2,4	2,6	3,5	●	●
26	10 525	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	gresie calcaroasă	IA_2	9,3	3	3	2,9	2,5	2,6	2,4	2,4	3,1	3,1	●	●

27	7 534	Corău II, Malul Barcăului	şist amfibolito-cloritos	IA_2	12,2	3,2	3	3	2,6	2,4	2,3	2,1	3,6	4,6	●	●
28	7 303	Corău II, Malul Barcăului	şist amfibolito cloritos	IA_3	6,3	3	3	1,8	2,9	2,8	2,6	2,8	2,2	2,2	●	●
29	7 353	Corău II, Malul Barcăului	şist clorito-amfibolitic	IA_3	—	3,6	4,1	—	—	—	3,1	2,4	—	—	●	●
30	7 387	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IA_3	—	2,3	3,8	2,3	2,2	2,5	—	—	—	—	●	●
31	7 393	Corău II, Malul Barcăului	rocă eruptivă	IA_3	9,5	3,6	3,9	3,2	2,8	2,6	3,3	3,6	2,6	2,4		
32	7 450	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IA_3	—	3,8	3,9	3,7	3,5	3,5	—	—	—	—	●	●
33	7 519	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IA_3	—	3	3,8	—	—	—	2 7	3,5	—	—	●	●
34	7 550	Corău II, Malul Barcăului	gresie micacee	IA_3	8,8	3,9	3,2	2,1	3,9	2,5	3,3	2	2,2	2,7	●	●
35	10 665	Corău II, Cas. V, niv. I	roca eruptivă	IA_3	9,2	3,5	3,4	3,5	2,7	3,1	3	2,9	2,6	2,7		●
86	10 751	Corău II, Malul Barc. niv. I	şist cloritos	IA_3	11,8	4,7	4,6	3,5	4	3,9	4,1		2,5	2 5	●	●
37	6 954	Corău I, S_1 □ 8 niv. II, —1,10 m	şist cloritos	IB_1	8	3,8	1,2	1	3,2	0,7	3,3	1,2	2,1	6,6	●	●
38	7 233	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	9,9	3,6	2	1,9	3,2	1,4	3	1,1	2,7	4,9		
39	7 240	Corău II, Malul Barcăului	şist amfibolitic	IB_1	7,8	4,5	2,3	2	4,3	1,5	3	1,8	1,7	3,3	●	●
40	7 243	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	5,9	5	1,1	1,4	4,8	1	4,5	0,9	1,1	5,3	●	●
41	7 247	Corău II, Malul Barcăului	porfir andezitic	IB_1	7,8	5,5	1,8	2,3	5,4	1,3	4,8	1,7	1,4	4,3	●	●
42	7 273	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	7,3	3,5	1,8	1,8	3,4	1,3	3,3	1,7	2,0	4,0		
43	7 288	Corău II, Malul Barcăului	marnă calcaroasă	IB_1	7,5	4,5	1,9	1,9	4,5	1,8	4,1	1,3	1,6	3,9	●	●
14	7 302	Corău II, Malul Barcăului	cuarţit violaceu	IB_1	—	4,6	2	1,3	4,5	1,4	—	—	—	—	●	●
45	7 331	Corău II, Malul Barcăului	marnă calcaroasă	IB_1	9	4,1	1,2	1	4,1	0,9	3,7	1,1	2 1	7,5	●	●
46	7 335	Corău II, Malul Barcăului	marnă calcaroasă	IB_1	6,9	5,1	1,8	1,9	5,1	1,5	4,7	1,7	1,3	3,8	●	●
47	7 339	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	7,3	4,2	1,8	1,2	4,2	1,6	4	1,6	1,7	4,0	●	●
48	7 344	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	7,2	5,1	1,8	1,9	5,2	1,1	4,3	2,1	1,4	4,0	●	●
49	7 352	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	9	5,4	1,6	1,7	4,9	1,8	5,4	1,9	1,6	5,6	●	●
50	7 369	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	7,1	3,8	2,7	—	—	—	3,5	2,3	1,8	2,6		
51	7 411	Corău II, Malul Barcăului	porfir andezitic	IB_1	9	5	2,4	1,9	4,8	1,7	5	2	1,8	3,7	●	●
52	7 412	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	—	3,9	2,4	1,6	3,8	1,7	—	—	—	—	●	●
53	7 429	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IB_1	—	5,4	1,4	1,1	5,3	1	—	—	—	—	●	●
54	7 480	Corău II, Malul Barcăului	şist amfibolitoc	IB_1	—	6,8	1,7	1,5	6,7	1,6	—	—	—	—	●	●
55	9 353	Corău I, Cas II □ 5C—0,5 m	şist cloritos	IB_1	6,7	4,4	1,9	1,4	4,1	1,3	4,1	1,3	1,5	3,5	●	●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
56	10 437	Corău II, Cas. VI, niv. II	șist cloritos	IB_1	7,7	5,8	2,2	1,5	5,6	1,2	5,8	2,3	1,3	3,5	●	●
57	10 447	Corău II, Cas. I, niv. II	magna calcaroasă	IB_1	6,8	4,4	1,6	1,4	4,3	1	4,3	1,6	1,5	4,2	●	●
58	10 451	Corău II, Cas. V, niv. I	șist sericto-cloritos	IB_1	7	3,8	2,6	—	—	—	3,6	2,3	1,8	2,6		
59	10 457	Corău II, Cas. I, niv. I	șist cloritos	IB_1	6,8	5,5	2,3	1,3	5,3	1,1	5,4	2,3	1,2	2,9	●	●
60	10 585	Corău II, Cas. II, niv. I, Loc. nr. 6	șist amfibolitic	IB_1	9,4	5,1	2,3	2,2	5	1,6	4,9	1,9	1,8	4,0	●	●
61	11 164	Corău II, niv. I, Loc. nr. 5	șist cloritos	IB_1	9,1	4,2	1,7	1,5	4,4	1,4	3,6	1,6	2,1	5,3		
62	7 246	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito sericitos	IB_2	9,9	5,5	2,2	1,9	5,5	1,7	4,9	1,5	1,8	4,5	●	●
63	7 271	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito sericitos	IB_2	8,2	3,6	1,7	1,2	3,5	1,4	2	1,2	2,2	4,8	●	●
64	7 286	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito sericitos	IB_2	10,7	5,6	2,4	1,8	5,6	1,9	3,8	1,8	1,9	4,4	●	●
65	7 291	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito sericitos	IB_2	7,8	4,3	1,7	1,5	4,4	1,3	2,9	1,5	1,8	4,5		●
66	7 295	Corău II, Malul Barcăului	gresie glauconitică	IB_2	7,7	4,8	2,1	2,1	4,7	1,5	3,2	1,5	1,6	3,6	●	●
67	7 301	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	9,7	5,2	1,5	1,3	5,2	1,2	3,5	1,4	1,8	6,4		●
68	7 330	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	8,2	5,5	1,9	2,2	5,7	1,5	4,3	1,6	1,4	4,3	●	●
69	7 350	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină	IB_2	9,8	5,7	2,7	1,8	5,8	1,8	2,8	1,9	1,7	3,6	●	●
70	7 368	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	7,6	4,5	2,7	—	4,5	2,4	3,6	2,6	1,6	2,8		
71	7 386	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	8	4,8	1,6	6,5	4,9	1,2	—	1,1	1,6	5,0	●	●
72	7 390	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	8,8	4,9	1,9	2,1	—	1,4	3,1	1,5	1,7	4,6	●	●
73	7 397	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină	IB_2	10,7	5,4	2,3	2	5,5	1,7	3,3	1,8	1,9	4,6	●	●
74	7 404	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit negru	IB_2	—	5,8	2,1	2	5,8	1,3	—	—	—	—	●	●
75	7 406	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	6,7	4,8	1,8	1,1	5	1,2	3,8	1,5	1,3	3,7	●	●
76	7 423	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IB_2	9,3	4,5	1,8	2,2	4,8	1,5	3,3	1,4	—	—	●	●

77	7 424	Corău II, Malul Barcăului	porfir andezitic	IB_2	10,4	6,2	3	2,2	6,1	2	5,1	2,9	1,6	3,4	●	●
78	7 430	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos-sericitos	IB_2	8,8	4,8	2,5	1,7	4,7	1,4	4	1,8	—	—	●	●
79	7 436	Corău II, Malul Barcăului	argilă cenușie	IB_2	7,6	4,6	1,8	1,6	4,4	1,3	3,7	2,4	1,6	4,2	●	●
80	7 439	Corău II, Malul Barcăului	porfir andezitic	IB_2	7,9	5	2,1	—	—	—	3,7	1,8	1,5	3,7	●	●
81	7 442	Corău II, Malul Barcăului	andezit	IB_2	10,1	4,7	2	2	4,3	1,2	4	1,7	2,1	5,0	●	●
82	7 449	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos-sericitos	IB_2	8,7	4,8	1,9	—	4,5	1,1	3,8	1,7	1,8	4,5	●	●
83	7 547	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos-sericitos	IB_2	10,3	5,9	1,8	—	—	—	4,6	2	1,7	5,7	●	●
84	8 608	Corău I, S_2 Loc. nr. 2 niv. I	șist cloritos-sericitos	IB_2	14	6	1,6	1,9	5,8	1	4,3	1,3	2,3	8,7	●	●
85	8 584	Corău I, S_2 Loc. nr. 2 niv. I	șist cloritos-sericitos	IB_2	9	4,6	2,1	1,9	4,7	1,5	3,4	1,7	1,9	4,2	●	·
86	9 356	Corău I, Cas, II, □ 2—0,60 m	amfibolit	IB_2	7,9	4,2	1,9	—	—	—	3	1,7	1,8	4,1	●	●
87	10 438	Corău II, Cas. VI, niv. II	microconglom. feldspatic	IB_2	10,3	5,5	3	2,6	2,7	6	3,8	2,6	1,8	3,9	●	●
88	10 448	Corău II, Cas. II, niv. I, Loc. nr. 6	șist cloritos-sericitos	IB_2	8,1	5,1	1,9	1,6	5,1	1,7	3,7	1,6	1,5	4,2		
89	10 455	Corău II, Cas. V, niv. I	gresie fină	IB_2	11,5	6,5	2,7	—	6	1,1	3,5	2,3	1,7	4,2		
90	10 456	Corău II, Cas. I, niv. I	amfibolit	IB_2	8,4	4,8	2,8	2,5	5	2,5	3,1	2,2	1,7	3,0		
91	10 522	Corău I, Loc. nr. 3. niv. I.	șist cloritos-sericitos	IB_2	8,3	4,6	2,2	2,1	4,6	2	3,3	2,1	1,8	3,7	●	●
92	10 585	Corău II, Cas. II, niv. I Loc. nr. 6	șist cloritos-sericitos	IB_2	9,8	5,8	2	1,6	4,9	1,3	4,1	1,7	1,5	4,4	●	●
93	10 604	Corău II, Cas. III, niv. II, Loc. nr. 7	gresie cenușie	IB_2	12,7	5,6	3,4	2,5	5,4	2,1	3,3	2,8	2,2	3,7	●	●
94	10 750	Corău II, Malul Barcăului niv. II	gresie	IB_2	7,3	5,2	1,7	2,2	4,8	1,5	3,4	2	1,4	4,2	●	●
95	10 751	Corău II, Malul Barcăului niv. I	șist cloritos-sericitos	IB_2	6,8	3,8	2,2	1,5	3,7	2,2	3,1	2,1	1,7	3,0		
96	6 956	Corău I, Cas. I, —0,70 m	cuarțit negru	IC	11,3	4,5	2,8	—	—	—	3,2	2	2,5	4	●	●
97	7 294	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină argitoasă	IC	8,7	3,9	1,8	1,8	3,8	1,6	3,2	1,6	2,2	4,8	●	●
98	7 313	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IC	9	4,9	3	2,7	5,1	2,1	3,5	2,2	1,8	3		●
99	7 336	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină argiloasă	IC	9,4	4,5	2,1	—	—	—	3,8	1,4	2	4,4	●	●
100	7 379	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IC	7,8	4,7	2,1	1,8	4,5	1,5	3	1,8	1,6	3,7	●	●
101	7 388	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IC	9	4,6	2,8	1,8	4,6	2	3,8	2,4	1,9	3,2	●	●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
102	7 403	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	IC	13,6	4,8	2,8	2,2	4,5	1,7	9,6	2	2,8	4,8	●	●
103	7 458	Corău II, Malul Barcăului	gresie şistozată	IC	8,9	5,1	2,3	—	—	—	4,5	1,7	1,7	3,8	●	●
104	7 481	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	IC	8,5	5,4	2,5	2,7	5,3	1,8	—	—	1,5	3,4	●	●
105	10 526	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	şist cloritos	IC	8,3	4,1	1,9	1,2	4	1,4	3	1	2	4,3	●	●
106	7 549	Corău II, Malul Barcăului	porfir vitrofiric	IC	8,2	4,5	2,9	—	—	—	3,8	2,5	1,8	2,8	●	●
107	10 451	Corău II, Cas. V, niv. I	şist cloritos	IC	9,8	5,3	2,5	2,2	4,7	1,7	3,4	2,1	1,8	3,9	●	●
108	10 456	Corău II, Cas. I, niv. I	calcit	IC	9,6	5,4	2,4	1,8	4,4	1,7	5	2	1,7	4	●	●
109	7 249	Corău II, Malul Barcăului	şist clorito-sericitos	ID	9,1	5,7	2,6	2,3	5,8	2,2	4,9	2,2	1,5	3,5	●	●
110	7 266	Corău II, Malul Barcăului	şist clorito-sericitos	ID	8,4	4	2,5	2,3	4	2	2,9	1,8	2,1	3,3	●	●
111	7 293	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	ID	9,6	5,6	4,3	3	5,5	2,7	5,7	3,6	1,7	2,2	●	●
112	7 332	Corău II, Malul Barcăului	paragnais cloritic	ID	8,3	4,9	2,8	2	5,1	2	4	2,6	1,6	2,9	●	●
113	7 472	Corău II, Malul Barcăului	gresie marbiferă	ID	8,4	6,2	4,6	4	5,7	2	5	3,1	1,3	1,8		
114	10 433	Corău II, Cas. V, niv. II	paragnais amfibolitic	ID	9,7	5,7	3,5	3,2	5,6	2,5	5	3,3	1,7	2,7		
115	7 235	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos													
116	7 260	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină	$IIIA_1a$	6	2,9	1,5	1,2	2,9	1,3	2,7	1,2	2	4	●	●
			manoasă	$IIIA_1a$	4	2,8	0,8	0,8	2,7	0,7	2,6	0,7	1,4	5		●
117	7 310	Corău II, Malul Barcăului	gresie calcaroasă	$IIIA_1a$	4,9	2,6	1,3	1	2,4	0,9	2,3	1,2	1,8	3,7	●	●
118	7 324	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	$IIIA_1a$	5,8	2,4	1,2	0,9	2,2	0,8	2,1	1	2,4	4,8		●
119	7 418	Corău II, Malul Barcăului	cuarţit negru	$IIIA_1a$	7,2	3,2	1,6	1,5	3	1	3	1,5	2,2	4,5	●	●
120	7 444	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	$IIIA_1a$	7,2	3,2	1,9	1,7	3	1,1	3	1,7	2,2	3,7		
121	7 462	Corău II, Malul Barcăului	gresie calcaroasă	$IIIA_1a$	3,9	2,4	0,8	0,8	2,1	0,5	2	0,8	1,6	4,8		●
122	7 483	Corău II, Malul Barcăului	gresie calcaroasă	$IIIA_1a$	6,4	3,7	1,3	1	3,4	0,7	3,4	0,9	1,7	4,9	●	●
123	10 523	Corău II, niv. I, Loc. nr. 3	gresie calcaroasă	$IIIA_1a$	8,2	3,8	1,4	1,6	3,7	0,9	3,3	1,2	2,1	5,8	●	●
124	10 687	Corău II, Cas. V, niv. II, Loc. nr. 9	gresie fină marnoasă	$IIIA_1a$	5,2	3,2	1,4	1,1	3,1	1	3	1,1	1,6	3,7		●
125	7 229	Corău II, Malul Barcăului	şist cloritos	$IIIA_1b$	4,5	2,9	1,2	1,3	3	1	2,7	1,1	1,5	3,7	●	●

126	7 261	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_1b$	5,8	3,2	1,6	1,3	3,3	1,2	2,9	1,4	1,8	3,6	●	●
127	7 275	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	5,4	2,8	1,2	1,3	2,9	0,8	2,7	0,9	1,9	4,5		●
128	7 292	Corău II, Malul Barcăului	șist anfibolitic	$IIIA_1b$	6	2,8	1,8	1,4	2,9	1,1	2,6	1,3	2,1	3,3	●	●
129	7 293	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	4	2,4	0,8	0,9	2,3	0,6	2,2	0,7	1,6	5	●	●
130	7 320	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	7,4	2,5	1,7	1,4	2,3	1	2,4	1,7	2,3	4,3		●
131	7 327	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	7,6	2,7	1,1	1,2	2,9	1,1	2,5	0,8	2,8	6,3	●	●
132	7 334	Corău II, Malul Barcăului	marnă calcaroasă	$IIIA_1b$	4,4	3,3	1	1,1	3,3	0,9	3	0,9	1,3	4,4		●
133	7 345	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	4,2	3,1	1	1,1	3,1	0,7	3	1,2	1,3	4,2	●	●
134	7 385	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu	$IIIA_1b$	5,7	3,3	1,1	1,1	3,3	1	2,9	1,1	1,7	5,1	●	●
135	7 402	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	5,7	2,9	1,5	1	2,9	1,2	2,7	1,4	1,9	3,8	●	●
136	7 431	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	6,8	4,1	1,7	1,1	4	1	3,7	1,5	1,6	4	●	●
137	7 432	Corău II, Malul Barcăului	gresie	$IIIA_1b$	6,5	3,7	1,7	1,1	3,9	1,3	3,3	1,6	1,7	3,8	●	●
138	7 448	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	7	3,4	1,5	1,7	2,6	1,1	3,2	1,3	2	4,6	●	●
139	7 454	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	4,7	3,3	1,4	1,4	3,2	1,1	3,2	1,5	1,4	3,3	●	●
140	7 456	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_1b$	5,8	3,3	1	0,9	3,1	0,9	3,2	0,9	1,7	5,8	●	●
141	9 358	Corău I, Cas. II, □ 2A—0,70 m, niv. I	șist cloritos	$IIIA_1b$	5	1,4	0,6	0,6	1,2	0,3	1,3	0,6	3,5	8,3		●
142	10 450	Corău II, Cas. V, niv. I	calcar cenușiu	$IIIA_1b$	4,2	3,8	0,9	0,7	3,8	0,6	3,6	0,7	1,1	4,6	●	●
143	10 532	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	gresie fină	$IIIA_1b$	—	5,4	1,3	1,3	5,1	0,8	—	—	—	—	●	●
144	10 561	Corău II, Cas. I, niv. II	șist sericito-cloritos	$IIIA_1b$	6,1	4,7	2	1,8	4,2	1,3	4,8	1,5	1,2	3	●	●
145	10 564	Corău II, Cas. I, niv. II	șist sericito-grafitos	$IIIA_1b$	4,5	3,5	1	0,9	3,4	0,7	3,4	0,9	1,2	4,5		●
146	10 606	Corău II, Cas. III, niv. II, Loc. 7	calcar grezos	$IIIA_1b$	4,4	3,7	0,9	1,1	3,8	0,7	3,5	0,9	1,1	4,8	●	●
147	10 609	Corău II, Cas. III, niv. II, Loc. 7	șist calcaros	$IIIA_1b$	3,5	2,6	0,8	0,6	2,5	0,7	2,4	1,8	1,3	4,3	●	●
148	10 688	Corău II, Cas. V, niv. II, Loc. 9	gresie marnoasă	$IIIA_1b$	—	5,5	1,2	1,5	5,4	0,8	—	—	—	—	●	●
149	7 031	Corău I, S_1 □2—0,55, niv. I	șist cloritos	$IIIA_2a$	5	3,3	2,8	1,3	3,3	1,7	2,1	1,3	1,5	1,7		●
150	7 242	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	—	3,5	1,2	1	3,2	0,7	—	—	—	—	●	●
151	7 255	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit cenușiu	$IIIA_2a$	5,2	3,8	1,6	1,6	3,9	1,4	2,3	2,1	1,3	3,2	●	●
152	7 258	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2a$	4,4	3,3	1,2	1,1	3,3	1	2,2	1	1,3	3,6	●	●
153	7 263	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțito limonitică	$IIIA_2a$	6,2	4,5	1,7	1,9	4,3	1,4	3,7	1,6	1,3	3,6	●	●
154	7 267	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2a$	7	3,8	1,7	1,2	3,9	1,2	2,1	1,1	1,8	4,1	●	●
155	7 277	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2a$	5,4	3,6	1,5	1,1	3,5	1,1	2,5	1	1,5	3,6	●	●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
156	7 283	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarți-to-limonitică	$IIIA_2a$	7	4,2	2,1	1,6	4,1	1,3	3,2	1,5	1,6	3,3		●
157	7 308	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	7,2	3,8	1,6	1,2	3,1	1,3	2,8	1,3	1,8	4,5	●	●
158	7 313	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-albitic	$IIIA_2a$	7,8	2,7	1,1	1,1	2,3	0,6	1,5	0,9	2,8	7		
159	7 323	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu grezoz	$IIIA_2a$	6	3,8	1,6	1,4	3,7	1,3	2,6	1,4	1,5	3,7		●
160	7 328	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu	$IIIA_2a$	7,7	5,3	2,5	2,1	5,6	1,7	3,2	2	1,4	3	●	●
161	7 346	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit cenușiu	$IIIA_2a$	5,5	3,3	1,4	1,2	3,1	1	1,4	0,8	1,6	3,9		
162	7 351	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	6,5	3,7	1,7	1,2	3,1	1,2	2,6	1,1	1,7	3,8		●
163	7 353	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	$IIIA_2a$	5,7	3,4	1,3	1,1	3,3	1,1	2,1	1,2	1,6	4,3	●	●
164	7 355	Corău II, Malul Barcăului	gresie cenușie	$IIIA_2a$	6,5	3,2	1,2	1,2	2,8	0,9	2	0,6	2	5,4	●	●
165	7 413	Corău II, Malul Barcăului	marnă calcaroasă	$IIIA_2a$	6,8	2,6	1,3	1,2	2,5	1,1	1,6	1,1	2,6	5,2	●	●
166	7 416	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2a$	7,4	3,5	1,3	1	3,2	0,9	1,9	1,1	2,1	5,6	●	●
167	7 445	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2a$	6,3	3,6	2,8	1,6	3,1	1,3	2,7	1	1,7	2,2	●	●
168	7 451	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	$IIIA_2a$	6,4	5,4	1,7	1,2	5,3	1,4	3,8	1,2	1,1	3,7	●	●
169	7 484	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	7,3	4,3	2,1	1,5	3,7	1,3	3,6	1,8	1,6	3,4	●	●
170	8 610	Corău I, S_2, niv. I, Loc. nr. 2	tufit	$IIIA_2a$	7,4	4,3	1,6	1,7	4,3	1,4	2,1	1,4	1,7	4,6		●
171	9 365	Corău I, Passim.	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	7,1	5,2	1,8	1,6	5,1	1,5	3,7	1,6	1,3	3,9	●	●
172	9 369	Corău I, Cas. II, niv. I □3c—0,60 m	șist sericito-cloritos	$IIIA_2a$	5,3	3,6	1,7	1	3,6	0,9	2,7	1,2	1,4	3,1	●	●
173	10 451	Corău II, Cas. V, niv. I	paragnais anfibolitic	$IIIA_2a$	4,6	3,6	1,3	1	3,6	1,1	2,2	1,1	1,2	3,5	●	●
174	10 565	Corău II, Cas. I, niv. II	șist sericito-cloritos	$IIIA_2a$	7,1	4	1,4	1,3	4	1,2	3,1	1,1	1,7	5	●	●
175	10 710	Corău II, Cas. VI, niv. II, Loc. 10	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	5,3	3,7	1,9	1,8	3,6	1,8	2	1,7	1,4	2,7	●	●
176	10 715	Corău II, Cas. VI, niv. I	calcar cenușiu organogen	$IIIA_2a$	—	4,8	3	1,8	4,8	1,5	—	—	—	—	●	●

177	10 750	Corău II, Malul Barcăului niv. II	șist clorito-albitic	$IIIA_2a$	6,9	3,2	1	1	3	0,6	2	0,7	2,1	6,9	●	●
178	10 751	Corău II, Malul Barcăului niv. II	calcar cenușiu grezos	$IIIA_2a$	7,5	4,9	2,5	2,4	4,8	2	3,1	1,7	1,5	3		●
179	5 578	Corău I, S_1 □ 3—0,60 m	șist clorito-amfibolitic	$IIIA_2b$	5,5	3	1,4	1,2	3	1	2,2	1	1,8	3,9		●
180	7 244	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolito cloritos	$IIIA_2b$	4,4	3,3	1,2	1,3	3,3	1,1	1,8	1	1,3	3,6		●
181	7 250	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină glauconitică	$IIIA_2b$	6,4	3,7	1,5	1,4	3,5	1,3	2,4	1	1,7	4,2	●	●
182	7 252	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2b$	5,5	4,3	1,3	1,2	4,3	1,2	3,6	1,2	1,2	4,2		●
183	7 254	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolito cloritos	$IIIA_2b$	5	3,3	0,9	0,9	3,4	0,7	2,3	0,7	1,5	5,5		●
184	7 279	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	4,6	3,5	1,2	1,2	3,1	1	2,7	1,1	1,3	3,8	●	●
185	7 280	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit negru	$IIIA_2b$	5,1	3,2	1	0,9	3,1	0,9	2,2	0,7	1,5	5,1		●
186	7 285	Corău II, Malul Barcăului	șist anfibolito-cloritos	$IIIA_2b$	4,2	2,2	1,3	1,2	1,9	0,8	1,8	1,1	1,9	3,2		●
187	7 287	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2b$	5,6	3,9	1,2	1,3	4	0,9	3,4	1,1	1,4	4,6	●	●
188	7 292	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolito cloritos	$IIIA_2b$	5,6	4,4	1,7	1,8	3,6	1,4	3,6	1,7	1,2	3,2		
189	7 317	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină marnoasă	$IIIA_2b$	6	3,9	1,5	1,7	3,8	1,4	2,7	1,2	1,5	4	●	●
190	7 321	Corău II, Malul Barcăului	gresie cenușie fină	$IIIA_2b$	6,6	4,1	1	0,9	4	0,8	3	0,9	1,6	6,6	●	●
191	7 342	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibo-lito-cloritos	$IIIA_2b$	6,1	4,6	1,5	1,2	4,7	1,7	3,3	1,1	1,3	4,0	●	●
192	7 343	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2b$	5,4	4	1,2	1,6	4	1	3,2	1,1	1,3	4,5	●	●
193	7 347	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	$IIIA_2b$	5,3	4	1,4	1,4	3,9	1	2,1	1,3	1,3	4,0	●	●
194	7 375	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibo-lito-claritos	$IIIA_2b$	3,2	2,9	1	1	2,9	0,7	2,2	0,9	1,1	3,2	●	●
195	7 405	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	5,8	3,1	1,3	1,5	3,1	1	2,6	1,2	1,8	4,4		●
196	7 422	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină marnoasă	$IIIA_2b$	6,3	4	1,8	1,6	4	1,2	2,9	1,4	1,5	3,5	●	●
197	7 434	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină cenușie	$IIIA_2b$	6,2	3,3	1	1,5	3,3	0,9	2,4	0,7	1,8	6,2	●	●
198	7 513	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	6,6	3,6	1,4	1,1	3,6	0,9	3,1	1,1	1,8	4,7	●	●
199	7 518	Corău II, Malul Barcăului	șist grezos	$IIIA_2b$	5,9	4	1,2	1,4	3,6	0,9	2,9	1	1,7	4,9	●	●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
200	7 520	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	4,3	4,2	0,9	1,1	4,1	0,9	3,2	0,9	1,0	4,7	●	●
201	7 522	Corău II, Malul Barcăului	gresie cenușie fină	$IIIA_2b$	7,2	3,5	1,5	1,4	3,5	1,1	2,6	1,3	2,0	4,7	●	●
202	7 545	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	8,1	3,8	1,4	1,3	3,4	1	2,2	1	2,1	5,7	●	●
203	8 585	Corău I, S_2, Loc. nr. 2, niv. I	gresie cenușie fină	$IIIA_2b$	5,8	3,3	1,3	1,2	3,2	0,9	2,5	0,9	1,7	4,4		
204	8 602	Corău I, S_2, Loc. nr. 2, niv. I	șist cloritos	$IIIA_2b$	4,9	3,2	1,2	1,6	3,3	0,9	2	0,9	1,5	4,0		
205	9 254	Corău I, Cas. II, □3D, niv. I, —0,65	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	6	4,2	1,5	1,5	4,3	1,4	3,1	1,5	1,4	4	●	●
206	9 362	Corău I, Cas. II, □4E, niv. I, —0,60	șist cloritos	$IIIA_2b$	4,8	3,1	0,8	1	2,9	0,5	1,8	0,6	1,5	6	●	●
207	10 444	Corău II, Cas. I, niv. II	șist cloritos	$IIIA_2b$	5	2,8	1,5	1,2	2,9	1,1	2,2	1,4	1,7	3,3	●	●
208	10 449	Corău II, Cas. V, niv. I	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	5	3,ε	1,1	1,2	3,1	1	2,8	5,9	1,5	4,5		●
209	10 451	Corău II, Cas. V, niv. I	șist cloritos	$IIIA_2b$	5,4	4,4	1,1	4	0,9	0,9	3,6	1	1,2	4,9	●	●
210	10 451	Corău II, Cas. V, niv. I	șist cloritos	$IIIA_2b$	4,3	3,5	0,7	0,8	3,5	0,5	2,5	0,7	1,2	6,1	●	●
211	10 452	Corău II, Cas. V, niv. I	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	3,5	3,1	0,7	1	3,2	0,5	2,3	0,5	1,1	5	●	●
212	10 521	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	6,3	4,4	1,7	1,6	4,3	1,3	3,5	1,6	1,4	3,7	●	●
213	10 539	Corău I, niv. I, Loc. nr. 3	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	5,5	3,7	1,6	1,2	3,7	1,2	2,7	1,1	1,4	3,4		●
214	10 560	Corău II, Cas. I. niv. II	șist clorito grafitos	$IIIA_2b$	5,7	4,5	1,1	1	4,5	0,9	3,2	1	1,2	5,1	●	●
215	10 598	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7 niv. II	șist amfibo-litico-cloritos	$IIIA_2b$	4,4	2,4	1,1	1	2,3	0,8	2	1	1,8	4		●
216	10 599	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7 niv. II	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	4,2	2,9	0,9	1	2,8	0,4	1,9	0,8	1,4	4,6		●
217	10 599	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7 niv. II	gresie cenușie fină	$IIIA_2b$	4,6	2,9	0,9	0,8	2,7	0,5	2,1	0,8	1,5	5,1		●
218	10 600	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7 niv. II	șist amfibo-lito-cloritos	$IIIA_2b$	3	2,4	0,6	1	2,4	0,6	1,6	0,5	1,2	5		●
219	10 690	Corău II, Cas. V, Loc. nr. 9, niv. II	gresie fină	$IIIA_2b$	4,4	3,7	1,3	1,2	3,7	1	2,8	1,1	1,7	3,3		●

220	10 751	Corău II, Malul Barcăului niv. I	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	4,6	3,2	1,3	1	3,2	0,9	2,9	1,3	1,4	3,5		●
221	10 751	Corău II, Malul Barcăului, niv. I	pragnais anfibolitic	$IIIA_2b$	5	3,1	1,4	1	3,2	1	2,5	1,1	1,6	3,5		●
222	11 164	Corău I, Loc. nr. 5, niv. I	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	7,2	5	1,7	—	—	—	4,1	1,3	1,4	4,2	●	●
223	11 166	Corău I, Loc. nr. 5, niv. I	șist sericito-cloritos	$IIIA_2b$	5,6	3	1	1	2,8	0,8	2	0,9	1,8	5,6	●	●
224	10 712	Corău II, Cas. VI, Loc. 10, niv. II	șist cloritos	$IIIA_2b$	4,2	3,2	1	0,8	3,1	1	2,5	1	1,3	4,2	●	●
225	5 580	Corău I, Cas. I, niv. I, —0,70 m	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6,5	3	1,1	1	2,8	0,6	2,3	0,8	2,1	5,9		●
226	6 272	Corău II, Malul Barcăului	sist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	3,4	2,4	1	1	2,5	1	1,6	0,6	1,4	3,4	●	●
227	7 034	Corău I, S_1 □10, niv. I, —0,50	argilit marnos	$IIIA_2c$	5,2	2,9	1,6	1	2,9	1	2,1	1,1	1,7	3,3	●	●
228	7 054	Corău I, S_1, Loc. nr. 1, niv. I	șist sericitos	$IIIA_2c$	4,3	3,2	1,4	1,1	3,3	1,1	2,2	1,2	1,3	3,0		●
229	7 055	Corău I, S_1, Loc. nr. 1, niv. I	argilit marnos	$IIIA_2c$	4,4	2,7	0,9	1	2,7	0,8	1,7	0,5	1,6	4,8		●
230	7 226	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,7	3,5	1,3	1	3,7	1	2,6	1	1,3	4,7		●
231	7 229	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	—	2,4	1	1	2,4	1	—	—	—	—	●	●
232	7 230	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6,1	3,4	1,2	1,1	3,3	1	1,9	1,1	1,7	5,0		
233	7 233	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,9	3,4	0,9	1,1	3,3	0,7	2,3	0,7	1,4	5,4	●	●
234	7 234	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,8	3,6	1,3	1,1	3,7	0,9	2,6	1,1	1,3	3,6	●	●
235	7 236	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2a$	7,1	3,4	1,5	1,4	3,4	1,3	1,6	1,2	2,0	4,7	●	●
236	7 237	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	5,2	3,4	1,4	1	3,3	1	2,8	1,1	1,5	3,7	●	●
237	7 238	Corău II, Malul Barcăului	argilit marnos	$IIIA_2c$	3,9	2,7	1,2	1,4	2,6	1,1	1,9	0,9	1,4	3,2	●	●
238	7 245	Corău II, Malul Barcăului	șist sericitos	$IIIA_2c$	4,5	3,1	1,5	1,2	3,1	1,1	2,4	1,2	1,4	3		●
239	7 253	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6	3,3	1,4	1,3	1,1	3,3	2,4	1	1,8	4,2		●
240	7 256	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,7	2,1	1	1	2	1	1,6	0,8	2,2	4,7		●
241	7 261	Corău II, Malul Barcăului	argilit marnos	$IIIA_2c$	4,3	3,3	1,3	1,4	3,2	1,1	1,9	0,7	1,3	3,3		●
242	7 264	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6,5	3,7	1,5	2,1	3,5	1,3	3,2	1,1	1,7	4,3		●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
243	7 268	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,3	2,8	1,2	1,2	2,8	1,1	2,1	1,1	1,5	3,5		●
244	7 274	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,5	3,1	0,8	1	2,9	0,7	2,1	0,7	1,4	5,6	●	●
245	7 278	Corău II, Malul Barcăului	gresie marnoasă	$IIIA_2c$	5,5	4,5	1,4	1,9	4,4	1	3,7	1	1,2	3,9	●	●
246	7 269	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	5,3	2,9	1,3	1,1	2,9	0,9	2,1	1,1	1,8	4,0	●	●
247	7 270	Corău II, Malul Barcăului	șist sericitos	$IIIA_2c$	6,3	5,4	2	1,3	5,3	1,7	4	1,2	1,1	3,1	●	●
248	7 281	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	5,5	4,3	1,9	1,8	4,2	1,6	3,4	1,5	1,2	2,8		●
249	7 282	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	$IIIA_2c$	5,5	4,2	1,5	1,3	1,2	1,3	3,4	1,3	1,3	3,6	●	●
250	7 305	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolito-cloritos	$IIIA_2c$	5,7	4,2	1,3	1	4,2	1,1	3,5	0,9	1,3	4,3	●	●
251	7 326	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6,4	3,4	1,7	1,1	3,3	1,2	2,6	1,2	1,8	3,7		●
252	7 332	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit negru	$IIIA_2c$	5,1	2,8	1	1	2,8	0,9	2,1	0,7	1,8	5,1	●	●
253	7 354	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	7,6	4,7	1,4	1,1	4,4	0,8	3,5	1,2	1,6	5,4		●
254	7 408	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	6,5	4	1,7	2,3	3,9	1,5	2	1,3	1,6	3,8	●	●
255	7 428	Corău II, Malul Barcăului	argilă marnoasă	$IIIA_2c$	5	4,2	1,7	1,7	3,8	1,5	2,7	1,4	1,1	2,9	●	●
256	7 440	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu	$IIIA_2c$	5,7	5	1,5	1,4	5	1,2	3,4	1,2	1,1	3,8		
257	7 478	Corău II, Malul Barcăului	gresie calcaroasă	$IIIA_2c$	6,1	5,5	1,7	1,8	5,3	1,3	4	1,4	1,1	3,5	●	●
258	7 486	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	4,8	4,7	1,3	1	4,7	0,9	3,6	1,2	1,0	3,6	●	●
259	7 593	Corău II, Malul Barcăului	argilit marnos	$IIIA_2c$	3,9	3	1,4	1,5	2,9	1,3	2	1,3	1,3	2,7	●	●
260	8 604	Corău I, S_2, Loc. nr. 2, niv. I	șist sericitos	$IIIA_2c$	4,5	3,7	1,3	1,6	2,7	1,1	2,1	1,1	1,2	3,4		●
261	8 608	Corău I, S_2, Loc. nr. 2	calcar cenușiu	$IIIA_2c$	4,1	2,8	1,4	1	2,5	0,9	1,9	1,1	1,4	2,9	●	●
262	8 631	Corău I, S_2, □7, niv. I, —0,35 m	șist clorito-sericitos	$IIIA_2c$	5,7	4,3	1,3	1,2	4,3	1,1	2,6	1,1	1,3	4,3		●
263	9 352	Corău I, Cas. II, □2A niv. I, —0,55 m	amfibolit	$IIIA_2c$	6,8	5	1,5	1,5	5,4	1,3	3,9	1,3	1,3	4,5	●	●

264	9 359	Corău I, Cas. II, □ 4A, niv. I, —0,70 m	șist clorito-sericitos	IIIA$_2$c	6,2	4,3	1,6	1,3	4,3	1,2	2,5	1,1	1,4	3,8	●	●
265	10 601	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7, niv. II	argila marnoasă	IIIA$_2$c	5,8	4,2	1,5	1,5	4,1	1	3,3	1,4	1,3	3,8	●	●
266	10 602	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7, niv. II	șist sericito-cloritos	IIIA$_2$c	5,8	4,2	1,6	1,8	4,2	1,4	3,4	1,3	1,3	3,6	●	●
267	10 607	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7, niv. II	șist sericito-cloritos	IIIA$_2$c	5	2,8	1	1	3	0,8	1,4	0,6	1,7	5	●	●
268	10 691	Corău II, Cas. V, Loc. nr. 9, niv. II	gresie cuarțitică	IIIA$_2$c	4,3	3,8	1,8	1,8	3,3	1,6	3	1,5	1,1	2,3	●	●
269	10 458	Corău II, Cas. I, niv. I	șist clorito-sericitos	IIIA^{2}c	6,2	5	1,5	2,1	4,6	1,4	4,3	1,1	1,2	4,1	●	●
270	10 751	Corău II, Malul Barcăului, niv. I	șist clorito-sericitos	IIIA$_2$c	5,9	4,3	1,8	1,7	4,2	1,4	3,6	1,6	1,3	3,2	●	●
271	10 751	Corău II, Malul Barcăului, niv. I	șist clorito-sericitos	IIIA$_2$c	9	4,2	0,8	1,1	4,3	0,7	2,8	0,7	2,1	11,2	●	●
272	7 394	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	IIIA$_2$c	6,3	1,8	0,8	0,9	1,7	0,6	1,1	0,7	3,5	7,8		●
273	5 575	Corău I, S$_1$, □ 10, niv. I, —0,60 m	paragnais amfibolitic	IIIB	5,3	1,9	1,6	1,6	1,8	1,3	1,7	1,2	2,7	3,3	●	●
274	5 576	Corău I, S$_1$, □ 1, niv. I, —0,70 m	șist cloritos	IIIB	5	1,7	1,3	1,1	1,6	1	1,4	1	2,9	3,8		●
275	7 227	Corău II, Malul Barcăului	calcar marnos	IIIB	4,3	1,2	2	1,1	1,7	1,3	1,3	1,2	3,5	2,1	●	●
276	7 232	Corău II, Malul Barcăului	calcar marnos	IIIB	5,5	2,3	1,5	1,8	2,3	1,4	1,6	1,4	2,3	3,6	●	●
277	7 251	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	IIIB	4,8	1,7	1,2	1,9	1,1	1,2	1,9	0,2	2,8	4	●	●
278	7 259	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IIIB	4,4	2,2	1,3	1,1	2,2	1,1	1,7	1,1	2	3,3	●	●
279	7 263	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	IIIB	6,3	1,3	1,7	1,2	1,7	1,1	1	1,2	4,8	3,7		●
280	7 300	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IIIB	—	2	1,6	0,9	1,7	1,3	—	—	—	—	●	●
281	7 380	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IIIB	5,6	1,8	1,5	1,3	1,7	1,2	1,7	1,1	3,1	3,7	●	●
282	7 389	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IIIB	5,7	1,7	1,6	1,1	1,1	1	1,6	1,5	3,3	3,5		
283	7 419	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	IIIB	—	2	1,6	1,1	1,7	1,1	—	—	—	—	●	●
284	8 603	Corău II, S$_2$, Loc. nr. 2	șist cloritos	IIIB	—	2,2	1,9	1,6	2,1	1,5	—	—	—	—	●	●
285	9 364	Corău I, Cas. II, □ 4B —0,65 m	calcar cenușiu	IIIB	—	1,5	1,4	1,2	1,3	—	—	—	—	—	●	●
286	10 440	Corău II, Cas. I, niv. II	șist sericito-cloritos	IIIB	4,3	1,7	1,2	1,1	1	1,1	1,3	1	2,5	3,5	●	●
-287	10 527	Corău I, Loc. nr. 3, niv I	calcar marnos	IIIB	6,8	1,9	2	1,6	1,7	1,8	1,3	1,4	3,5	3,4	●	●

Nr. crt.	inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	l	g	Lv	lv	gv	Lc	lc	L/l	L/g	U	F
288	10 610	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7, niv. 7	șist sericito-cloritos	IIIB	—	2	1,9	1	1,4	1,2	—	—	—	—	●	●
289	10 715	Corău II, Cas. VI, niv. I	șist sericito-cloritos	IIIB	4,1	1,1	1	0,8	1,6	0,8	1,4	0,8	3,7	4,1	●	●
290	7 231	Corău II, Malul Barcăului	șist clorito-sericitos	IV	1,1	4,5	2	1,2	4,4	1,1	3,1	1,9	2,4	5 5		
291	7 248	Corău II, Malul Barcăului	gresie fină micacee	IV	12,3	4,8	2,7	2,1	4,2	1,5	3,9	2,1	2,5	4,5	●	●
292	7 289	Corău II, Malul Barcăului	șist-clorito-sericitos	IV	9,5	4,8	2,2	2	4,8	1,7	3,8	1,9	1,9	2,2	●	●
293	7 316	Corău II, Malul Barcăului	gresie feldspatică	IV	11,3	4,6	3,4	—	—	—	3,6	3	2,4	3,3	●	●
294	7 329	Corău II, Malul Barcăului	porfir marbifer	IV	12	4,2	2,4	2,2	3,3	2	2	2,5	2,8	5	●	●
295	7 338	Corău II, Malul Barcăului	calcar tip. Guttenstein	IV	9,4	4,7	2,8	1,6	4	1,3	3,9	2,6	2	3,3	●	●
296	7 447	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	IV	9,5	2,9	3	1,7	2	1	2,1	2,7	3,2	3,1		
297	7 452	Corău II, Malul Barcăului	gresie cenușie	IV	14,5	6	3	—	—	—	5	2,9	2,4	3,5	●	●
298	7 495	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	IV	9,5	4,5	2,8	—	—	—	3,4	2,2	2,1	3,3		
299	7 542	Corău II, Malul Barcăului	calcar fin grezos	IV	9	4,9	1,3	1,1	4,2	—	4,5	1,2	1,8	6,9	●	●
300	8 608	Corău I, S_2, Loc. nr. 2	paragnais amfibolitic	IV	13,3	4,3	2,9	—	—	—	3,7	1,8	3,0	4,5		
301	9 361	Corău I, Cas. II, □2C —6,65 m	șist sericito-amfibolitic	IV	8,1	3,8	1,9	1,8	3	1,4	3,1	2	2,1	4,2	●	●
302	9 362	Corău I, Cas. II, □4E —0,60 m	cuartit cenușiu	IV	17	6,2	3,6	2,6	5	—	4,3	2,5	2,7	4,7	●	●
303	10 433	Corău II, Cas. V, niv. II	gresie fină	IV	18,2	5	1,8	2,1	4,5	1,1	3,8	1,3	3,6	10,1	●	●
		Corău II, Cas. I, niv. II	șist cloritos	IV	10,1	3,8	2,1	—	—	—	2,8	1,7	2,6	4,8	●	●
304	10 446	Corău II, Cas. V, niv. I	silicalit cenușiu	IV	8,3	4,2	2	1,5	4,3	1,3	3,4	1,5	1,9	4,1	●	●
305	10 450	Corău II, Cas. III, loc. nr. 7,														
306	10 608	niv. II	șist cloritos	IV	10,5	4	2,3	1,3	4	2	3,1	1,7	2,6	4,5	●	●
307	10 750	Corău II, Malul Barcăului, niv. II	gresie fină argilitică	IV	8,4	3,8	1,7	1,2	3,2	1	3,8	1,2	2,2	4,9	●	●
308	11 165	Corău I, Loc. nr. 5, niv. I	șist cloritos	IV	8,3	4,7	2,1	—	4,9	—	3,2	1,9	1,7	3,9	●	●

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	L	I
309	7 035	Corău I, S_1, □10 niv. I, —0,50 m	șist cloritos	VA	6,9	4
310	7 354	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	VA	6	3,5
311	7 356	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA	8,4	3,7
312	7 357	Corău II, Malul Barcăului	gresie calcaroasă	VA	7,5	5,1
313	7 361	Corău II, Malul Barcăului	dacit	VA	8,8	4,8
314	7 360	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA	9,1	4,2
315	7 361	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA	6,6	3,1
316	7 364	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	VA	9	4
317	7 365	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA	8,7	4,6
318	7 366	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA	8,6	4,1
319	7 372	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	VA	7,9	3,3
320	7 373	Corău II, Malul Barcăului	paragnais cloritos	VA	8,7	4,5
321	7 391	Corău II, Malul Barcăului	calcar cenușiu	VA	10,7	5
322	7 394	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	VA	9,8	4,2
323	7 395	Corău II, Malul Barcăului	șist cuarțito-grafitos	VA	7,4	4,4
324	7 417	Corău II, Malul Barcăului	șist sericito-cloritos	VA	10,4	5,8
325	7 512	Corău II, Malul Barcăului	andezit	VA	9,1	4,5
326	7 550	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VA	6,7	4,4
327	9 367	Corău I, Cas. II, □2D —0,70 m	șist amfibolitic	VA	8	4,1
328	10 445	Corău II, Cas. I, niv. II	șist amfibolitic	VA	5,5	3,3
329	10 562	Corău II, Cas. I, niv. II	paragnais cloritos	VA	7,6	4,2
330	10 572	Corău II, Cas. I, niv. II	șist amfibolitic	VA	7	3,7
331	10 689	Corău II, Cas. V, Loc. nr. 9, niv. II	cuarțit negru	VA	7,7	4,1
332	7 358	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA_1	5,4	3,
333	7 362	Corău II, Malul Barcăului	șist cloritos	VA_1	9,1	4,3
334	7 374	Corău II, Malul Barcăului	șist amfibolitic	VA_1	9,7	3,7
335	7 375	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VA_1	8,3	4,4
336	10 458	Corău II, Cas. I, niv. I	andezit	VA_1	7,3	4,
337	4 769	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit alb	VB	3,7	7,4
338	7 314	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VB	4,7	5,9
339	7 367	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VB	3,3	7,5

Nr. crt.	Nr. inv.	Coordonatele descoperirii	Rocă	TIP	I	Ømax.
340	7 433	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VB	4,3	6,5
341	7 467	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VB	4,4	5,1
342	7 470	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit alb	VB	5,4	5,9
343	7 473	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VB	2,9	5,9
344	7 474	Corău II, Malul Barcăului	calcar grezos	VB	3,4	4,9
345	7 488	Corău II, Malul Barcăului	andezit	VB	3,5	5,1
346	10 530	Corău I, Loc. nr. 3, niv. I	andezit	VB	3,7	5,3
347	10 566	Corău II, Cas. I, niv. II	cuarțit alb	VB	4,3	4,6
348	10 709	Corău II, Cas. VI. loc. nr. 10, niv. II	paragnais amfibolitic	VB	4,8	6,3
349	10 751	Corău II, Malul Barcăului, niv. I	clorit	VB	3	7,5
350	11 167	Corău I, Loc. nr. 5, niv. I	gresie cuarțitică	VB	7	11,4
351	11 167	Corău I, Loc. nr. 5, niv. I	gresie cuarțitică	VB	2,7	7,5
352	4 768	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit	VC		7,0
353	7 031	Corău I, S_1, □12, niv. I —0,55 m	gresie cuarțitică	VC		5,8
354	7 457	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		7
355	7 460	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit	VC		7,2
356	7 463	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		8,7
357	7 465	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		5,3
358	7 471	Corău II, Malul Barcăului	paragnais amfibolitic	VC		9
359	7 476	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		5,3
360	7 477	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		5,8
361	7 489	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		8,5
362	7 615	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit	VC		7,1
363	7 624	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		6,2
364	7 625	Corău II, Malul Barcăului	gresie cuarțitică	VC		5
365	7 526	Corău II, Malul Barcăului	amfibolit	VC		4,9
366	7 521	Corău II, Malul Barcăului	cuarțit	VC		5
367	10 603	Corău II, Cas. III, Loc. nr. 7, niv. II	cuarțit	VC		5,9
368	10 692	Corău II, Cas. V, Loc. nr. 9,	gresie cuarțitică	VC		5
369	10 751	Corău II, Malul Barcăului niv. I	cuarțit	VC		9,8

LÉGENDE DES ILUSTRATIONS

Planche I, fig. 1—4, haches hautes, A_1, A_2.
Planche II, fig. 1—2, haches hautes, A_3
Planche II, fig. 3—4, haches plates, B_1
Planche III, fig. 1—2, haches plates, B_2
Planches III, fig. 3—4, haches, C
Planches IV, fig. 1—2, haches, D
Planche IV, fig. 3—4, haches perforées, II A
Planche V, fig. 1—4, haches perforées, II B_1, II B_2
Planche VI, fig. 1—5, ciseaux plats rectangulaires, A_{1a}, A_{2a}
Planche VI, fig. 6—11, ciseaux plats trapézoidales A_{2a}, A_{2b};
Planche VII, fig. 1—3, A_{2c}
Planche VII, fig. 4—6, ciseaux hauts, III B
Planche VII, fig. 7—8, herminettes, IV
Planche VIII, fig. 1—4, pièces utilisées pour écrasement, V A, A_1
Planche IX, fig. 1—4, pièces utilisées pour écrasement, V B, V C

LA TYPOLOGIE DES OUTILS EN PIERRE POLIE DE L'HABITAT NÉOLITHIQUE DE SUPLACU DE BARCĂU (DÉPARTEMENT DE BIHOR)

(Résumé)

Dans l'habitat néolithique de Suplacu de Barcău les recherches archéologiques ont établi l'existence des deux niveaux d'habitation.

Cet habitat est pour le moment unique dans le nord-ouest de la Roumanie. *Le groupe Suplac,* évolué sur un fond à céramique peinte, constitue, à ce qu'il paraît, de même que le groupe Iclod du centre de la Transylvanie, un fond local pour la genèse des civilisations de la période de l'énéolitique ancien.

Dans l'habitat et surtout dans des habitations on a découvert un nombre de 369 outils polis, intacts ou presque intacts et 208 pièces en état fragmentaire. Les outils ont été confectionnés en place, dans l'habitat, en roche locale, *très dure, dure et molle.* On a découvert des piéces de roche brute, des déchets de façonnage, mais aussi des pièces finies dans toutes les habitations. Du nombre total de pièces, 8% sont en cours de façonnage et 16% inutilisées.

Dans l'état actuel des recherches néolithiques sur le territoire de notre pays, mais ni sur les territoires voisins, on ne connaît pas encore une telle fréquence des outils en pierre polie.

Toutes cettes conclusions nous autorisent à affirmer qu'à Suplacu de Barcău existait *un village néolithique spécialisé* dans le façonnage des outils en pierre polie qui desservait probablement les communautés des environs.

La technique de façonnage est celle du polissement simple. On a découvert seulement 20 haches perforées, toutes en état fragmentaire.

Du point de vu typologique, on peut établir les suivantes catégories de formes:

— Haches { hautes / plates
— Haches perforées
— Ciseaux { plats / hauts
— Herminettes
— Pièces utilisées pour écrasement

Chaque type a plusieurs groupes et variétés. L'utilisation de ces outils est diversifiée selon les types.
On pouvait utiliser les haches confectionnées en roches *très dures* et dures pour défricher, tandis que les haches plates, comme les herminettes, pour couper les troncs des arbres. Elles pouvaient servir aussi comme *houes*, vu que dans l'habitat entier on n'a pas découvert aucun outil en os ou en corne.

Les ciseaux étaient utilisés pour dégrossir et pour couper et ceux de petites dimensions, confectionnés en roches molles pour oeuvrer le cuir.

Les pièces utilisées pour écrasement prouvent la cultivation primitive des plantes.

UN VAS-BIBERON ENEOLITIC DESCOPERIT LA CIUMEȘTI

N. IERCOȘAN

În colecțiile Muzeului orășenesc Carei se găsește un vas-biberon eneolitic (fig. 1), formă ceramică destul de rar întîlnită în așezările preistorice din Europa[1] și din țara noastră[2], care a suscitat numeroase ipoteze, discuții și controverse cu privire la originea, semnificația și utilitatea acestui tip de vas[3].

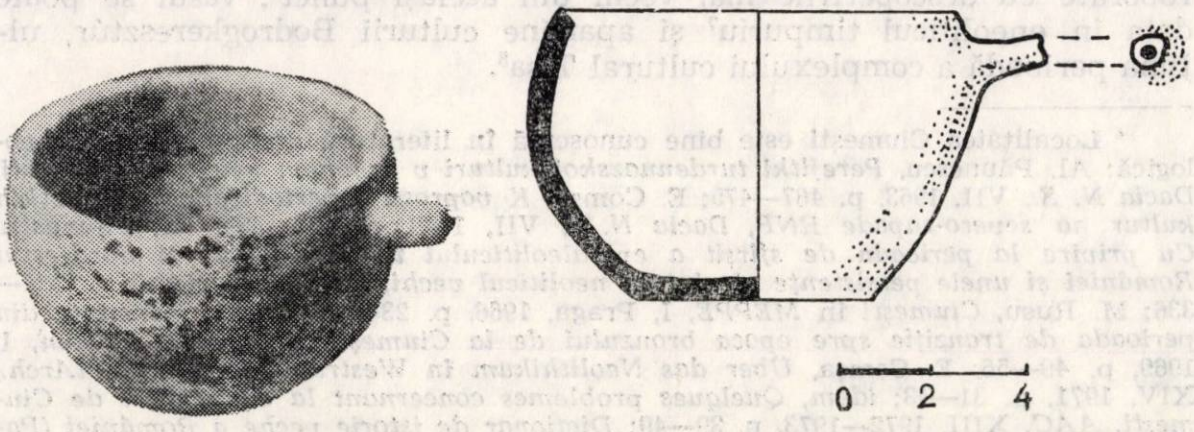

Fig. 1. Vas-biberon eneolitic descoperit la Ciumești.

[1] Bologa, *„Gutti" (biberoane) romane din sticlă*, în *OmD*, 1960, p. 57; E. Crișan, *Un biberon hallstattian*, *ActaMN*, V, 1968, p. 405—407, notele 8—10; N. Harțuche, *Vasul-biberon eneolitic de la Rîmnicelu (jud. Brăila)*, *MemAntiq.*, IV—V, 1972—1973, p. 265—268, nota 9; D. Monah, *Cîteva observații asupra vaselor neoeneolitice cu tub de scurgere*, *MemAntiq.*, IV—V, 1972—1973, notele 21 și 22; Hermann Maurer, *Ein Mittelneolithisches sauggefäss aus Untermixnitz, Niederösterreich, Archäologisches korrespondenzblatt* 8, 1978, p. 9—11, Fig. 1 și Pl. 2; Gabriel Champ, *Manuel de recherche préhistorique*, Paris, 1979, p. 216, Fig. 97/1; Raymond Waringo, *Ein urnenfelderzeitliches sauggefäss von Peppingen (G. H. Luxemburg), Archäologisches korrespondenzblatt*, 11, 1981, 2, p, 117—118, Pl. 30.

[2] A. Zrinyi, *Două gutti-biberoane romane din ceramică în colecțiile muzeului din Tîrgu Mureș, Studii și materiale*, II, Tg. Mureș, 1967, p. 73—77, Pl. 49 și 50; E. Crișan, *art. cit.*, N. Harțuche, *art. cit.*; D. Monah, *art. cit.*, și nota 4.

[3] *Ibidem;* St. Cucoș, *Vase eneolitice cu tub și semnificația lor*, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 125—130.

Vasul (inv. 4 210) a fost descoperit incidental, în vara anului 1971, la 2,5 km de satul Ciumești[4], com. Sanislău, jud. Satu Mare, cu ocazia lărgirii gropilor de silozuri și recuperat de cercetătorul I. Németi[5].

Păstrat întreg, vasul este lucrat cu mîna, dintr-o pastă de bună calitate și este acoperit cu o angobă superficială; arderea oxidantă dîndu-i o culoare gălbuie-cărămizie cu pete cenușii. După ardere vasul a fost vopsit cu o culoare roșie-maronie, atît în interior cît și în exterior, păstrîndu-se urme vagi ale acestei culori sub formă de mici pete. Are formă semisferică și următoarele dimensiuni: înălțimea: 61 mm; diametrul gurii: 86 mm; diametrul bazei: 54 mm; diametrul maxim: 92 mm; grosimea pereților: 6 mm; greutate: 180 gr. și capacitatea: 185 ml. Tubul de scurgere, de formă cilindrică, este așezat în partea superioară a vasului, aproximativ pe linia diametrului maxim al acestuia, are lungimea de 16 mm, diametrul interior de 3 mm iar cel exterior de 9 mm la vîrf și 12 mm la bază. Tubul prezintă două mici nodozități aplatizate și are vîrful ușor ridicat. Fundul vasului este plat la exterior și oval în interior; buza fiind trasă puțin spre interior.

Pe baza observațiilor de teren efectuate odată cu descoperirea, coroborate cu descoperirile mai vechi din același punct[6], vasul se poate data în eneoliticul timpuriu[7] și aparține culturii Bodrogkeresztúr, ultima perioadă a complexului cultural Tisa[8].

---

[4] Localitatea Ciumești este bine cunoscută în literatura de specialitate arheologică: Al. Păunescu, *Perejitki turdenuazskoi kulturî v drevnem neolite v Ciumești*, *Dacia N. S.*, VII, 1963, p. 467—475; E. Comșa, *K voprosu o periodizații neoliticeskih kultur na severo-zapade RNP*, *Dacia N. S.*, VII, 1963, p. 477—484; Al. Păunescu, *Cu privire la perioada de sfîrșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României și unele persistențe ale lui în neoliticul vechi*, *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 321—336; M. Rusu, *Ciumești* în *MEPPE*, I, Praga, 1966, p. 236; C. Kacsó, *Morminte din perioada de tranziție spre epoca bronzului de la Ciumești*, *Satu Mare StCom*, I, 1969, p. 49—56; E. Comșa, *Über das Neolithikum in Westrumänien*, *ActaAnArch.*, XIV, 1971, p. 31—43; *idem*, *Quelques problemes concernant la civilization de Ciumești*, *AAC*, XIII, 1972—1973, p. 39—49; *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, 1976, p. 164—166; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, 1978, p. 18; P. Roman, I. Németi, *Cultura Baden în România*, 1978, p. 15—17 și 24—27; T. Bader, *Mărturii arheologice din județul Satu Mare*, 1980, p. 9; H. Daicoviciu, R. Florescu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, 1980, p. 102—103.

[5] Mulțumim colegului I. Németi pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție informațiile privitoare la această descoperire.

[6] Din același loc „La silozuri" mai provine încă un vas, material inedit, Muzeul orășenesc Carei, inv. 4.209; C. Kacsó, *art. cit.*

[7] Gh. Lazarovici, *Despre eneoliticul timpuriu în Banat*, *Tibiscus*, IV, 1975, p. 9—31.

[8] *Ibidem*, p. 14, nota 32; M. Rusu, *Cultura Tisa*, *Banatica*, I, 1971, p. 77—82, vezi și nota 1; N. Vlassa, *Contribuții la cunoașterea culturii Cheja-Bodrogkeresztúr* în Transilvania, *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 351—367; idem, *Neoliticul Transilvaniei*, 1976, p. 56—71; idem *Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei*, Acta MN, IV, 1967, p. 403—423; idem în *Neoliticul Transilvaniei* 1976, p. 113—141, vezi bibliografia; În cultura Bodrogkeresztúr, nu s-au descoperit, pînă acum vase-biberoane. Informație T. Bader.

Descoperirea de la Ciumeşti este importantă prin faptul că este al patrulea vas-biberon eneolitic descoperit întreg, pe teritoriul patriei noastre[9], alături de cele de la Rîmnicelu (jud. Brăila)[10], Bîrgăoani-Ghelăieşti, punctul Nedeia (jud. Neamţ)[11] şi Vermeşti-Comăneşti, punctul Cetăţuia (jud. Bacău)[12]; aria cunoscută de răspîndire, a acestui tip ceramic, extinzîndu-se şi în nord-vestul României.

[9] Menţionăm un fragment de vas-biberon eneolitic, din Transilvania, descoperit în context Ariuşd, cf. Roska M., *Az Erdély őskori festett agyagművesség, Közlemények*, III, 1943, 1, p. 61—80, fig. 2/2, p. 63.

[10] N. Harţuche, *art. cit.*; E, Crişan, *art. cit.*, fig. 3.

[11] St. Cucoş, *art. cit.*; D. Monah, *art. cit.*, p. 402, fig. 4/1.

[12] D. Monah, *art. cit.*, fig. 1/2 şi 4/4.

UN VASE-BIBÉRON ÉNÉOLITHIQE DÉCOUVERT À CIUMEȘTI

(Résumé)

L'auteur présente un vase-bibéron énéolithique, découvert à Ciumeşti, département de Satu Mare, dans le nord-ouest de la Roumanie, qui a été daté àla fin du civilization Tisa.

Le vase de Ciumeşti est le quatrième exemplaire découvert en Roumanie.

CONSIDERAȚII PRIVIND APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA FIBULELOR ÎN TRANSILVANIA*

T. BADER

Apariția și evoluția fibulelor a stat și stă în atenția cercetătorilor, începînd încă din a doua jumătate a secolului trecut. Încă de atunci arheologii care s-au ocupat mai detailat cu fibulele din această epocă: Hillebrand, Montelius, Undset, Beltz, Kossina, Márton și alții au recunoscut importanța cronologică a acestei categorii de piese. În literatura arheologică antebelică, încă înainte de 1914 discuție aprigă a avut loc în jurul originii fibulelor, unii susțineau originea central-europeană (Undset), italiană sau balcanică (Montelius) sau originea nordică (Kossina). Ample discuții au avut loc după primul război mondial în jurul apariției a celei mai vechi fibule descoperite în Europa. G. Eckholm publică în *WPZ*, 1924 un articol prin care redeschide discuția, susținînd existența fibulei, un prototip al fibulei Peschiera în cadrul culturii Aunjetitz, în necropola de la Gemeinlebarn. După Eckholm această fibulă s-ar fi dezvoltat din Rollennadel, din „zyprische Schleifennadel". După un an P. Reinecke în lucrarea sa: *Zur Geschichte der ältesten Fibeln*, avea dubii serioase privind existența fibulei în cultura Aunjetitz. Totuși mai tîrziu G. Childe, în opera sa cunoscută, Preistoria Danubiei, a fost de părere — după G. Ekholm și Schranil — că cele mai vechi fibule — Violinbogenfibel apar în cultura Aunjetitz în Boemia și în Austria de Sus. El a datat cele mai vechi fibule în Perioada V (după cronologia sa), adică Reinecke B — 1600—1400 î.e.n. Aceiași părere a fost susținută și de J. Böhm, pe baza a două descoperiri: — Popelny și Ledwice din Boemia—, datîndu-le în sec. XV î.e.n. și susținînd că fibulele sînt mai vechi în cadrul culturii Aunjetitz decît în Italia.

Ordine a încercat să facă arheologul finlandez Johann Sundwall, mai întîi într-o comunicare susținută la Congresul de arheologie din Berlin, 1939, apoi într-o lucrare apărută la Helsinki în 1942 și în opera monumentală: *Die älteren italischen Fibeln*, apărută în 1943 la Berlin, datînd cele mai vechi fibule din Italia și din Grecia în sec. XIII î.e.n. Mai amintim datarea lui G. V. Merhart a unei fibule de Peschiera de la Unesić în sec. XII î.e.n. și faptul că Milojčić susținea originea nord-vest balcanică a fibulelor.

Astăzi în general este acceptată părerea că, atît în spațiul Balcanic, Grecia și Iugoslavia cît și în Italia cele mai vechi fibule — de tip Pe-

schiera — apar concomitent, în complexe bine datate, deci nu se poate deocamdată stabili o întîietate în favoarea vreunui spațiu geografic, adică cu alte cuvinte a locului de baștină, a originii sale. Probabil acest proces a avut loc concomitent, independent, în mai multe zone geografice. În timp această perioadă corespunde cu sec. XIV cel mai devreme, dar prezența fibulei de tip Peschiera este absolut sigură în sec. XIII î.e.n. atît în Italia (Peschiera Boccatura del Mincio) cît și în Peninsula Balcanică.

Fibula a fost considerată de arheologi ca un Leitfossil pentru datarea complexelor arheologice, ca moneda în antichitate. Acest concept putem să-l acceptăm numai parțial. Deoarece unele tipuri și variante de fibule sînt extrem de prețioase pentru datarea complexelor, altele mai puțin, dar în totdeauna fibula în sine nu datează obiectivul arheologic ci numai prin asocierea pieselor din complexul de descoperire. La această concluzie am ajuns după studierea aproape exhaustivă a literaturii de specialitate și a tuturor descoperirilor din țară. De asemenea am adunat și desenat toate piesele accesibile în vederea publicării lor în cadrul serialului PBF. — *Fibeln in Rumänien* —. În total în România, din răstimpul Bronz tîrziu Hallstatt au fost descoperite peste patrusute de piese care provin din așezări, din necropole, depozite sau descoperiri izolate.

Cel mai vechi tip de fibulă cunoscută în țară este tipul *Peschiera*, care reprezintă un grup din Violinbogenfibel. Este confecționată din sîrmă simplă, în formă de arcuș de vioară, arcul și acul iar resortul și piciorul sînt simple. În țară avem două descoperiri, una de la Rateșu Cuzei, jud. Vaslui, dintr-o așezare a culturii Noua (sec. XIII î.e.n.) și alta de la Sacoți, jud. Vîlcea dintr-un depozit, care se poate data în sec. XII î.e.n. Aceasta ar fi în momentul de față cele mai vechi descoperiri de fibule din țară. Tipul Peschiera nu este cunoscut în Transilvania.

Fibula de tip *Grossmugl*. Este de construcție Vilolinbogenfibel. Arcul mai tare decît la Peschiera și bogat ornamentat. Avem o singură descoperire de la Moldova Veche, descoperire izolată sau provine dintr-un depozit. Datarea probabilă sec. XII î.e.n. Tipul are o largă răspîndire în spațiul Dunării mijlocii: Austria de Jos, Ungaria, nordul Iugoslaviei și sud-estul României.

Fibula *de tip Unter Radl*. Este un tip similar în construcție cu tip Grossmugl și Peschiera, însă spre deosebire de acestea are la picior un disc spiralic. După anumite semne, particularități am reușit să deosebesc trei variante. În Transilvania au fost descoperite la Cernatu două exemplare, la Ghirișu Român două exemplare (depozit) și Cucerda un exemplar (așezare). În privința datării acestor piese s-au ivit anumite greutăți: adică materialul din contextul arheologic datează fibula sau invers, în cadrul așezării de la Cernatu și din depozitul de la Ghirișu Român? Cei care au publicat aceste două descoperiri susțin o datare tîrzie. Dar este adevărat și faptul că fibulele de acest tip n-au nicăieri o viață de o jumătate de mileniu, adică cinci sute de ani, la Cernatu probabil avem de-a face cu două niveluri de așezare.

Fibula de la Bădeni. Descoperirea de la Bădeni este unică în felul ei, ea poate fi așezată tipologic între tipurile Unter Radl și Vösendorf, totuși ea reprezintă un tip aparte, denumit de noi fibula de tip Bădeni.

Fibula de tip Čaka. Este construită din sîrmă, arcul formează 5—7 opturi (Achterschleifenbügelfibel). În Transilvania avem doar două descoperiri: Zlatna (depozit) și Tășad (așezare). Am încercat să elaborez o tipologie a tipului, stabilind două variante și două subvariante. Ele pot fi datate în HaA_1, avînd o largă răspîndire în Europa (Cehoslovacia, Ungaria, Transilvania).

Fibula de tip Sanislău. Arcul, adică corpul este modelat în formă de scut și ornamentat. Avem două exemplare, descoperite la Sanislău jud. Satu Mare. Datarea Ha A_2—B_1. La fel a fost elaborată o tipologie și o cronologie pentru acest tip de fibulă, publicată în revistele SCIV și Acta Archeologica.

Fibula de tip Gemeinlebarn. Este construită din două părți (zweiteilig), pe de o parte: corpul, resortul, piciorul și pe de alta acul cu cap. Arcul are o formă de frunză, ornamentat cu Sandhurmuster. Descoperirile din Transilvania sînt: Cugir, Uioara de Sus, Bistrița, Daterea: Ha A_1.

Fibula de tip Bohdalice. Asemănător cu tipul Gemeinlebarn, însă corpul este ornamentat cu două sau mai multe Sanduhrmuster. Avem două descoperiri: Cincu și Bicaz, amîndouă au apărut în cadrul unor depozite. Daterea: Ha A_1.

Fibula de tip Guștería. O formă aparte are fibula de la Guștería, neîntîlnită în alte zone. Datarea Ha A_1. Descoperire unică.

Fibula nordică de tip Sebeș. Din Transilvania cunoaștem două descoperiri publicate de M. Rusu, un fragment de la Sebeș și o valvă de tipar de la Geoagiu, aparținînd fibulelor nordice. Datarea: Montelius IV—V.

Fibula de tip Passmenterie. La noi sînt reprezentate două tipuri Typ A — Rimavska Sobotá, care după numărul spiralelor laterale prezintă trei variante. Descoperirile din Transilvania sînt: Cincu, Cornești, Sînpetru German, Oradea, Satu Mare. Datarea: Ha A_1—B_1. Grupul C are două tipuri, Suseni și respectiv Sadská. Cea mai reprezentativă descoperire de fibulă este cea de la Suseni, exemplar unic în Europa. Datarea tipului: Ha A_1—Ha A_2.

Fibula de tip ochelari. În Transilvania sînt prezentate următoarele tipuri: *Tip Santa Lucia* (Brillenfibel ohne Achterschleifen), fără optul între cele două spirale. Descoperiri: Band, Ciumbrud, Cristești, Suseni, Zlatna. Datarea: Ha A_1—Ha D.

Tipul Haslau Regelsbrunn (mit Achterschleifen) cu optul între spirale. Descoperiri în Transilvania: Fizeșu Gherlii. Iernut, Partoș — Alba Iulia, Vaidei. Datarea Ha B_2—C. În Europa sînt peste o sută de descoperiri.

Tip Schrotzhofen. Este „mehrteilig", din mai multe părți, pe de o parte, cele două spirale cu optul și pe de altă parte, acul și piciorul în

mijlocul celor două spirale. Descoperiri din Transilvania: Blandiana, Vinţu de Jos. Datarea: HC_1—Ha D_1. Am putut stabili trei grupe locale: vestică, nordică şi sudică, din ultima fac parte descoperirile noastre.

La fibula de tip *navicella*, Kahnfibel, aproape fiecare descoperire reprezintă un tip aparte, ca Deva, Oradea, Alba Iulia, Toteşti, Gogoşu, etc. Ele se încadrează cronologic în perioada Ha C—D.

În concluzie: fibula cu nenumăratele sale tipuri şi variante, prin sensibilitatea ei tipologică ne ajută foarte mult la datarea complexelor arheologice, dar nu sînt infailibile, aşa cum se întîmplă şi în cazul monedei. Totuşi credem că prelucrarea şi prezentarea tuturor descoperirilor din Transilvania este utilă reprezentînd un instrument de lucru în cercetarea preistoriei ţării.

* Prezenta comunicare a fost susţinută la Sesiunea anuală a Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, mai 1980. Pentru bibliografia problemei, vezi T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, PBF, XIV, 6, 1982.

DIE BRONZEZEITLICHEN UND HALLSTATTZEITLICHEN FIBELN IN SIEBENBÜRGEN

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Mitteilungen befindet sich eine kurze Zusammenfassung der bronzezeitlichen und hallstattzeitlichen Fibeln aus Siebenbürgen, die in einem Band der Reihe PBF. Die Fibeln in Rumänien vollständig behandelt wurden.

DESCOPERIRI DE LA ÎNCEPUTUL HALLSTATT-ULUI ÎN ZONA CAREIULUI

IOAN NÉMETI

Zona Careiului se încadrează în marea unitate geografică numită Cîmpia Tisei, mai precis în sectorul nordic al acesteia, în Cîmpia Someșului. În partea vestică a blocului someșan se află Depresiunea Crasnei inferioare, care la contactul cu blocul Nirului a dat naștere unei cîmpii joase, slab drenată și în bună parte înmlăștinată, numită Cîmpia Ecedea (fosta Mlaștină Ecedea). Șanțul tectonic al Ieriului s-a format între Blocul Nirului și Platforma Sălăjană, o zonă de divagare cu tendințe de înmlăștinare (azi drenată). Înaintea efectuării unor lucrări de hidroameliorații de mari proporții, cîmpiile joase erau mereu expuse inundațiilor periodice, de care erau ferite numai grindurile sau interfluviile mai înalte.

Cîmpia Nirului prezintă un aspect colinar format din șiruri de dune paralele, între ele găsindu-se terenuri joase care adăpostesc o serie de albii părăsite, cu zone întinse mlăștinoase[1]. Rețeaua hidrografică a Cîmpiei Nirului este formată din rîuri de interdune și albii marginale, care colectează și aduc apele în diferite direcții, dinspre centrul zonei înspre periferie. În zona de nord, o albie lată, care marchează tocmai periferia Cîmpiei Nirului și care părăsește nisipurile la comuna Urziceni (jud. Satu-Mare), conduce apele teritoriului spre fosta mlaștină Ecedea (azi cursul Crasnei). De pe teritoriile învecinate din județul Bihor, apele Cîmpiei Nirului gravitează spre Valea Ieriului, fiind drenate prin cîteva văi (Ieriul Rece, Ganaș, Noubordă) care curg spre satul Vășad și se varsă în Ier.

Această mică introducere geografică are menirea de a reconstitui mediul și condițiile geografice din antichitate, care pe baza descoperirilor arheologice, au fost foarte prielnice pentru umanizarea acestui teritoriu încă în epoca neolitică. Totodată, chiar dacă unele zone par izolate, la reconstituirea mediului antic, putem constata că existau posibilități de legătură între ele, fapt care se observă și din materialele arheologice descoperite din diferite epoci ale antichității.

Acest teritoriu a fost locuit în epoca bronzului de purtătorii culturii Otomani[2]. Într-un articol recent publicat au fost adunate descoperirile

---

[1] Z. Benedek, *Comunicări de geografie*. II. București, 1969, p. 51—61; C. Karácsonyi, StCom Satu Mare, III, 1975, p. 231; V. Mihăilescu, *Geografia fizică a României*, București, 1964, p. 131.

[2] I. Ordentlich, *Marmația*, II, 1971, fig. 1 (harta de răspîndire); T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei, cultura pretracică și tracică*, București, 1978, pl. X (harta de răspîndire).

de la sfîrșitul epocii bronzului[3] (Sanislău, Ciumești, Foieni, Pișcolt-Nisipărie, Curtuișeni, Valea lui Mihai, Andrid, Cehăluț-Telek, Unimăt, Supurul de Jos — Dealul Sentiului) materialele arheologice care au o serie de note distincte față de faza a III-a a culturii Otomani[4]. Datorită intensificării cercetărilor mai putem menționa următoarele descoperiri care se includ tot în acest orizont cultural: Vășad — Dîmbul țiganilor, Tiream — „La solarii", Acîș — Crasna veche, Carei — Bobald II și VIII, Biharia[5] — „Lutărie"; Oradea — Cimitirul Rulikovsky[6]; Oradea — Salca[7]; Suplacu de Barcău[8].

Pe baza descoperirilor menționate se poate constata că pe fondul fazei a III-a a culturii Otomani, datorită influențelor și contactelor mai strînse cu elementele „Culturii tumulare", se nasc noi fenomene culturale locale, sesizate tocmai prin aceste descoperiri. Aceste așezări au un singur nivel foarte subțire de locuire; materialul arheologic mai substanțial provine numai din diferite gropi, dar, ceea ce credem că este important, aceste complexe arheologice nu se suprapun așezărilor specifice culturii Otomani și se formează totdeauna așezări distincte, chiar dacă se situează uneori în apropierea acestora. Aceste materiale arheologice apar, relativ des, împreună cu ceramica de tip Suciu de Sus — faza evoluată (Culciu Mare). Aceste descoperiri au fost datate în Br.D. sau între Br.D și Hallstatt A_1, într-o etapă care depășește cronologic orizontul fazei a III-a a culturii Otomani, fiind contemporane cu grupurile culturale Hajdubagos, Berkesz-Demecser, Egyek din zonele limitrofe.

Analizînd aceste complexe arheologice — mai ales pe baza ceramicii — T. Bader[9] ajunge la concluzia că ele reprezintă din punct de vedere cultural faza a IV-a a culturii Otomani (faza finală) care încheie evoluția lungă a acestei culturi și după care, cronologic, urmează cultura Gàva. În legătură cu această constatare dorim să menționăm că, deși pare evidentă continuitatea unor elemente din fondul bronzului clasic, credem că denumirea de „faza Otomani IV" nu acoperă și nu reflectă acel proces de sinteză care ar fi trebuit să ducă în final la apariția culturii Gàva. Ni se pare mai verosimil că purtătorii acestui nou orizont mai degrabă înaintează dinspre zonele bihorene spre zona de baștină a culturii Otomani, ajungînd pînă la marginea Platformei Sălăjene, unde vin în contact cu cultura Suciu de Sus, cum ne arată descoperirile de la Crasna și Doh[10].

[3] I. Németi, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 99—121, fig. 3/1 (harta de răspîndire).

[4] I. Ordentlich, Dacia, N. S., VII, 1963, pl. 14/1—8; pl. 15/1.6; Idem, Crisia, 1974, p. 148—150; T. Bader, op. cit., București, 1978, pl. XXXIII/44—64.

[5] S. Dumitrașcu, I. Emődi, ActaMP, IV, 1980, p. 47—67; S. Dumitrașcu, *Materiale și cercetări arheologice a XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 137; S. Dumitrașcu, I. Emődi, Ziridava, XIII, 1981, pl. II, V, VI/1; p. 75—76.

[6] *Repertoriul monumentelor din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 47.

[7] I. Emődi, *Lucrări științifice* — Istorie, Oradea, 1979, p. 149—153; Idem, Crisia, IX, Oradea, 1979, p. 135—143.

[8] D. Ignat, *Așezarea din epoca bronzului de la Suplacu de Barcău, comunicare prezentată la Colocviul de tracologie*, Baia Mare, 10—13 mai 1982.

[9] T. Bader, Op. cit., p. 62.

[10] C. Kacsó, ActaMP, IV, 1980, Zalău, p. 41 (nota 39).

Cert este că acest orizont, încă insuficient cunoscut, în toată complexitatea lui, constituie cronologic o oarecare verigă de legătură spre grupul cultural Gàvà — Holihrady, care, după cum vom vedea, este prezent prin numeroase descoperiri fortuite sau semnalat prin cercetări de teren și în zona Careiului.

CATALOGUL DESCOPERIRILOR DIN CULTURA GÀVÀ-HOLIHRADY

1. Andrid (jud. Satu-Mare)

La locul numit „Korlát", pe o insulă întinsă din valea Ieriului prin periegheze au fost stabilite urmele unei așezări deschise. Au fost adunate fragmente ceramice aparținînd diferitelor tipuri de vase.

a. Fragmente din vase — borcane, de mărimi diferite, de culoare cărămizie, ornamentate cu butoni așezați sub buza vasului. (Pl. XIII/4,5).

b. Fragmente din vase mari de culoare brună sau neagră în exterior, roșiatică în interior. Aceste fragmente sînt ornamentate cu caneluri orizontale sau verticale. (Pl. XIII/6—7).

2. Berea (comuna Sanislău, jud. Satu Mare)

Din vatra satului, pe malul unui pîrîiaș, în anul 1968 a fost descoperită incidental o strachină de culoare cenușie, cu marginea buzei invazată, ornamentată cu patru proeminențe mici așezate simetric. Dimensiuni: înălț=9 cm; diam. g=30 cm; diam. f.=10,5 cm; diam. m=33 cm, inv. 5602. (Pl. XIX/12).

Din hotarul localității mai sînt menționate fragmente ceramice de culoare neagră în exterior și roșiatică-cărămizie în interior, ornamentate cu caneluri, în „Colecția Kovács" de la Berea IX; (Dolláros); Berea XIV (Viile Berei)[11].

3. Carei — Bobald VI (jud. Satu Mare)

Pe malul stîng al pîrîului Mergeș, în anii 1980—1981, cu ocazia unor lucrări de canalizare în profilul șanțurilor, au fost observate gropi de menajere care conțineau fragmente ceramice, oase de animale, cenușă, chirpici. Șanțurile au fost săpate paralel cu șoseaua Carei—Satu Mare la dis-

[11] Materiale în Muzeul județean Maramureș, nr. inv. 10.699—10.716; 11.141—11.142.

tanța de cca 250 m unul de altul, limitînd în acest fel o așezare relativ întinsă.

Groapa nr. 1/1980 avea în profilul șanțului o lungime de 6,20 m și adîncimea de 1,25 m (inițial era mai adîncă).

Din groapă au fost recuperate numeroase fragmente de vase de culoare neagră sau brună în exterior, ornamentate cu caneluri orizontale. Sînt frecvente fragmentele de oale neornamentate. (Pl. XII/11—12).

Groapa nr. 1/1981 s-a conturat bine în profilul șanțului cu dimensiunile: 2,60 m lungime și 1,80 m adîncime. Groapa era umplută cu fragmente ceramice, oase de animale, chirpici, cenușă și cărbuni. Din groapă s-au adunat fragmente ceramice de culoare neagră în exterior și roșiatică în interior, ornamente cu caneluri orizontale; un fragment de castron de culoare neagră, lucioasă; un fragment dintr-o strachină ușor invazată, cu buza lobată. (Pl. XX/2; XII/13, 14, 15).

4. Căuaș (jud. Satu Mare)

În locul numit „Sighetiu", pe o insulă întinsă, înconjurată cu mlaștină, se întinde una din cele mai mari așezări deschise din prima epocă a fierului. Această stațiune preistorică a fost semnalată deja la sfîrșitul secolului trecut, atribuită însă epocii romane.[12] Această așezare avea o singură „poartă", o intrare îngustă, probabil naturală. În urma cercetărilor de teren și pe baza unui mic sondaj efectuat de T. Bader apoi stratigrafia observată în malul unui canal care taie așezarea tocmai la intrare am constatat un singur nivel de locuire, format din locuințe de suprafață. Urmele locuințelor — o cantitate însemnată de chirpici — se disting bine pe arătură. În această parte a hotarului comunei din apropierea așezării provin: un depozit de bronzuri (Căuaș III)[13] și altul de aur de la „Tarlaua Unghiura" (Căuaș IV)[14], aproximativ contemporane cu așezarea menționată de la „Sighetiu".

Pe lîngă o cantitate însemnată de ceramică s-au găsit la suprafață un cuțitaș de fier și cîteva figurine zoomorfe din lut.

a. Cuțit de fier găsit împreună cu fragmente ceramice hallstattiene timpurii, dar aflate la suprafață. Dimensiuni: l=18,7 cm; lățime m.=2,4 cm, nr. inv. 2237 (MC). (Pl. XIV/3).

b. Fragmente ceramice din vase de mărimi diferite, de culoare cenușie sau neagră în exterior și cărămizi în interior, ornamentate cu caneluri orizontale sau verticale. (Pl. XV/3).

---

[12] Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája* (Monografia comitatului Sălaj), III, 1902, p. 385—386.

[13] T. Bader, Op. cit., pl. LXXIV/12—15; M. Petrescu Dîmboviţa. *Depozitele de bronzuri din România,* București, 1977, pl. 127/1—4.

[14] Dorin Popescu, Tibiscus, 4, 1978, Timișoara, pl. VII/1—6.

c. Fragmente ceramice din vase mari ornamentate în interior la gîtul cilindric cu caneluri. (Pl. XIV/10, 11, 12).

d. Fragment de strachină, ornamentat în interior cu caneluri dese. (Pl. XV/1).

e. Fragmente din vase de tip borcan, ornamentate cu proeminențe aplatizate. (Pl. XIV/8).

f. Fragment dintr-o strachină cu picior scund.

g. Figurine zoomorfe: trei figurine și un fragment reprezintă taurine, una reprezintă un cîine sau un lup?, nr. inv. 2232—2236. (Pl. XV/4, 5, 6, 7).

h. Fragmente ceramice (oale?) ornamentate cu linii incizate în val. (Pl. XIV/4, 5, 6).

i. Un fragment dintr-o rîșniță.

5. Ciumești (comuna Sanislău, jud. Sau Mare)

În vatra satului, la grădina sediului C.A.P.-ului (Ciumești VII), cu ocazia unor construcții edilitare au fost descoperite fragmente ceramice de culoare neagră, ornamentate cu caneluri verticale.

6. Curtuișeni (jud. Bihor)

În apropierea stațiunii arheologice numită „Dîmbul ars", pe malul pîrîului care marchează limita zonei nisipoase, în primăvara anului 1982, cu ocazia unor lucrări de hidroameliorații, au fost scoase la suprafață fragmente ceramice de culoare neagră în exterior și cărămizie în interior, ornamentate cu caneluri. Pe baza unor cercetări de teren (zona străzii Meșteșugarilor — Mester utca) aici se conturează o așezare deschisă. (Pl. XII/9—10).

7. Dindești (comuna Andrid, jud. Satu Mare)

A. Dindești — „Cetate"

Cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în anul 1965 în secțiunea „C" a apărut o groapă de menajere. Din inventarul gropii menționăm:

a. fragmente ceramice aparținînd unor vase de tip borcan de culoare cărămizie, ornamentate cu butoane mari aplatizate sau conice. (Pl. XI/1—2).

b. Fragmente ceramice aparținînd unor vase mari de culoare neagră în exterior, brună sau cărămizie în interior, ornamentate cu proeminențe. (Pl. XI/3—4).

c. Ac din bronz cu capul în formă de ceapă, neornamentat. (l=11,5 cm, nr. inv. 547). (Pl. XI/5).

B. **Dindești — blocul inginerului agronom (casa nr. 31)**

În curtea blocului, cu ocazia unor lucrări edilitare (anul 1976) a fost deranjată o groapă de menajere. Groapa s-a conturat bine în lutul galben-roșcat, avînd diametrul de 1,30 m, decapitat de lucrările executate, s-a păstrat „în situ" — doar fundul ei. Din groapă și din pămîntul mișcat au fost recuperate fragmente ceramice aparținînd diferitelor tipuri de vase.

a. Fragment de strachină cu buza îngroșată în interior, de culoare brună, nr. inv. 2257. (Pl. XI/8).

b. Fragment dintr-un vas mare de culoare neagră în exterior, roșiatică în interior, ornamentat cu caneluri late, oblice, cu marginea canelurii conturîndu-se în relief, nr. inv. 2256. (Pl. XI/10).

c. Fragment dintr-o oală de culoare neagră în exterior și brună în interior, ornamentat cu caneluri verticale, nr. inv. 2263. Un alt fragment de strachină ornamentat în interior cu caneluri dese, nr. inv. 2264. (Pl. XI/11).

d. Fragmente de castron cu buza invazată, de culoare neagră. (Pl. XI/7, 9).

C. **Dindești — nr. casei 322**

Pe latura stîngă a șoselei Dindești—Andrid (terasa Ieriului) la cca o distanță de 200 m au fost semnalate fragmente ceramice similare descoperirilor anterioare. (Pl. XII/1—2).

Se pare că în această zonă se conturează prin cele două puncte menționate (Dindești B—C) o așezare nefortificată pe terasa înaltă a Ieriului.

8. **Foieni (jud. Satu Mare)**

În hotarul comunei la punctul numită „Nisipărie veche" (Régi homokbánya), în primăvara anului 1982 prin cercetări de teren au fost identificate urmele unei așezări din prima epocă a fierului. Au fost găsite fragmente ceramice de culoare neagră, ornamentate cu caneluri și cu proeminențe aplatizate și o strachină fragmentară cu buza invazată. (Pl. XIV/1—2).

9. **Hotoan (comuna Căuaș, jud. Satu Mare)**

La capătul satului, pe terasa stîngă a Ieriului, lîngă grajdurile C.A.P.-ului, prin cercetări de teren a fost identificată o așezare deschisă. Fragmentele ceramice adunate sînt de culoare neagră în exterior și cărămizie

în interior, ornamentate cu caneluri sau linii incizate. Un fragment dintr-o oală ornamentată cu caneluri verticale și cu „umflătură" împinsă dinăuntru. (Pl. XII/6—8).

10. Pișcolt (jud. Satu Mare)

Pe malul stîng al unui pîrîiaș de interdune, la locul numit „Via veche", a fost identificată o așezare nefortificată. Au fost adunate numeroase fragmente ceramice, o fosaiolă, un coif de bronz și o ceașcă din bronz. (Pl. XVI/3, 6). Piesele metalice au fost publicate[15], aici ne vom opri numai asupra fragmentelor ceramice.

a. Fragment dintr-o strachină cu buza invazată, de culoare brună, nr. inv. 2293. (Pl. XVI/1, 4).

b. Fragmente din vase mari de culoare neagră în exterior și brună în interior, ornamentate cu caneluri late, oblice. (Pl. XVI/8, 10).

c. Fragmente dintr-o oală de culoare neagră ornamentat pe umăr cu caneluri verticale și cu „umflătură" împinsă din interior. (Pl. XVI/9).

d. Fragment dintr-o oală neagră, lucioasă, ornamentat cu buton aplatizat și cu caneluri dese. (Pl. XVI/7).

e. Ceașcă tronconică (fragment) de culoare brună. (Pl. XVI/5).

f. Fusaiolă ornamentată cu crestături adînci. (Pl. XIV/2).

11. Sanislău (jud. Satu Mare)

A. Sanislău — Livadă

În vara anului 1968, la sud-est de comună, în direcția satului Resighea, cu ocazia arăturilor adînci pentru plantarea pomilor fructiferi, a fost distrusă o necropolă din prima epocă a fierului. În toamna acestui an Muzeul orășenesc Carei a organizat o mică săpătură de salvare, fiind identificate un număr de opt complexe funerare și salvată o parte din inventarul lor. (Pl. XVII/1).

Uneori materialele din aceste „complexe funerare" indică prezența inițială a mai multor înmormîntări, fără să putem stabili cu exactitate numărul înmormîntărilor. Din inventarul acestor morminte distruse făceau parte, cu siguranță, și cele două fibule cu scut dintr-un singur fir de tip Sanislău (eingliedrige Schildfibel Sanislău-Typ). Întrucît fibulele au fost publicate[16], asupra lor aici nu mai revenim, ci discutăm doar materiale salvate de noi. (Pl. XVII/2).

---

[15] Németi, St Com Satu Mare, II, 1972, fig. 1, 2, 3, pl. XXVII/4; pl. XXVI/1, 2,; T. Bader, Op. cit., București, 1978, pl. LXI/6, 7,; M. Petrescu — Dîmbovița, Op. cit., București, 1977, p. 132, pl. 314/4, 5.

[16] T. Bader, SCIV, 21, 1970, 2, p. 209—223, fig. 1; Idem. Acta Antigua et Archaeologica, XIV, (Szeged), 1971, p. 63—71, fig. 1; Idem, Op. cit., 1978, București, pl. LXI/5.

Mormîntul nr. 1

Mormînt de incinerație în urnă. Oasele umane sînt relativ numeroase, slab calcinate. Urna a fost acoperită cu un castronaș.

1. Urna este un vas de tip borcan, fragmentar, de culoare cărămizie, nr. inv. 1952. (Pl. XVII/4).

2. Castronaș de culoare brună, de formă tronconică, cu marginea buzei ușor îngroșată, dimensiuni: d.g.=15,3 cm; înălț.=12 cm; d.f.=10 cm; nr. inv. 1951. (Pl. XVII/3).

3. Strachină cu picior scund, goală în interior, de culoare cărămizie, buza lobată, dimensiuni: d.g.=18 cm; înălț.=15 cm; nr. inv. 1931. (Pl. XVII/5).

Mormîntul nr. 2

Mormînt de incinerație în urnă. Au fost adunate puține oase umane arse și fragmente ceramice din trei vase sparte, precum și un fragment dintr-un cercel din bronz.

1. Urna probabil era o oală cu buza evazată de culoare neagră în exterior și cărămizie în interior, ornamentată cu caneluri, nr. inv. 1974. (Pl. XVIII/2).

2. Strachină-capac, de culoare roșiatică, cu buza invazată, canelată pe umărul vasului, d.g.=30 cm?, nr. inv. 1935. (Pl. XVII/6).

3. Fragmente dintr-o oală de culoare cărămizie, ornamentată cu brîu în formă de semilună crestată. (Pl. XVIII/1).

4. Printre oasele calcinate se afla un cercel din bronz, deformat, ars, cu un capăt ascuțit. (Pl. XVIII/3).

Mormîntul nr. 3

Mormînt de incinerație în urnă. Urna probabil a fost acoperită cu un castronaș.

1. Urna fragmentară este un vas tip oală de culoare cărămizie, lucrată dintr-o pastă poroasă, de slabă calitate. Din ea s-au recuperat fragmente mari ornamentate cu frînturi de brîu în formă de semilună, crestată și cu striuri, nr. inv. 1947. (Pl. XVIII/6).

2. Castronaș de culoare neagră, buza ușor îngroșată și trasă spre interior. Dimensiuni: d.g.=17,5 cm, nr. inv. 1946. (Pl. XVIII/4).

3. Un vas cu pereții aproape verticali, de culoare cenușie, lucrat dintr-o pastă mai fină, ornamentat cu caneluri orizontale. Dimensiuni: înălț.=16 cm; d.g.=13 cm; d.f.=6 cm; nr. inv. 1933. (Pl. XVIII/5).

Mormîntul nr. 4

Mormînt de incinerație în urnă. Urna a fost acoperită cu un capac.

1. Urna este o oală cu buza evazată, de culoare cărămizie, ornamentată cu motive în relief în formă de semilună crestată și cu striuri neregulate, nr. inv. 1957. (Pl. XVIII/8).

2. Castron adînc, de culoare brună, buza uşor trasă spre interior. (Pl. XVIII/7).

3. Fragment dintr-un vas mic, de culoare portocalie, lucrat dintr-o pastă fină, ornamentat cu un buton perforat. (Pl. XVIII/9).

Mormîntul nr. 5

Mormînt de incineraţie în urnă. Urna este acoperită cu un castronaş.

1. Urna este probabil o oală lucrată din pastă poroasă de culoare cărămizie, poroasă fiind s-a sfărîmat. Au fost recuperate cîteva fragmente ornamentate cu striuri neregulate. (Pl. XIX/1).

2. Strachină tronconică de culoare cenuşie. Dimensiuni: înălţ.=6 cm; d.g.=16 cm; d.f.=9 cm; nr. inv. 1976. (Pl. XIX/2).

Mormîntul nr. 6

Mormînt de incineraţie în urnă. Osemintele umane arse s-au aflat în bună parte „in situ". Urna a fost acoperită cu capac.

1. Urna este o oală de culoare brună, buza evazată, gîtul scund. În partea superioară este ornamentată cu patru frînturi de brîu în formă de semilună crestată, aşezate simetric. În partea inferioară vasul este ornamentat cu decor striat. Dimensiuni: înălţ.=24 cm?; d.g.=27 cm; d.f.=8,5 cm; nr. inv. 1976. (Pl. XIX/3).

2. Capacul urnei este un castronaş tronconic de culoare cenuşie-închisă. Dimensiuni: înălţ.=11,5 cm; d.g.=16 cm; d.f.=9 cm?; nr. inv. 1931. (Pl. XIX/4).

3—4. Doi cercei mici, din bronz, cu capetele subţiate, nr. inv. 1977—1978. (Pl. XIX/5—6)

Mormîntul nr. 7

Mormînt de incineraţie în urnă. Au fost recuperate puţine oase umane arse şi fragmente ceramice care aparţin de trei vase diferite.

1. Fragmente dintr-un vas mare, de culoare neagră în exterior, şi cărămizie în interior, ornamentat cu caneluri orizontale şi verticale, nr. inv. 1959 (Pl. XIX/9).

2. Fragment dintr-o ceaşcă cu toartă. (Pl. IX/7).

3. Fragment dintr-un vas mic de culoare neagră, ornamentat cu un mic buton. (Pl. XIX/8).

Mormîntul nr. 8

Mormînt de incineraţie în urnă; au fost adunate puţine oseminte umane arse.

1. Urna era un mic borcănaş de culoare cărămizie, ornamentat cu buton, nr. inv. 1958. (Pl. XIX/10).

2. Fragment dintr-un castronaş tronconic, de culoare cenuşie, nr. inv. 1960. (Pl. XIX/11).

Mormintele erau distruse, dislocate, totuși putem stabili anumite elemente ale ritului și ritualului funerar. Defuncții n-au fost arși pe loc, osemintele umane au fost aduse și depuse într-o urnă și acoperite cu capac. Se remarcă folosirea constantă pentru capac a vaselor de tip strachină sau castron. Probabil în unele cazuri au fost depuse și vase adiacente. Nu am constatat prezența ofrandei de carne.

B. În apropierea necropolei, la marginea livezii, spre calea ferată au fost semnalate prin fragmente ceramice, chirpici, urmele unei așezări contemporane cu necropola.

— fragmente ceramice de culoare neagră-lucioasă în exterior, brună sau cărămizie în interior, ornamentate cu caneluri late.

— tot de aici provine și o fusaiolă tronconică ornamentată cu linii incizate[17]. (Pl. XII/3—5).

12. Sălacea (jud. Bihor)

În locul numit „Pe deal", terasa înaltă din malul stîng al Ieriului, prin cercetări de teren au fost găsite fragmente ceramice de culoare neagră-lucioasă în exterior și cărămizie în interior, ornamentate cu caneluri late sau butoane aplatizate. (Pl. XIII/1—3).

13. Valea lui Mihai (jud. Bihor)

În locul numit „Groapa nouă de lut" au fost descoperite întîmplător trei vase mari datate în prima epocă a fierului[18].

14. Vășad (jud. Bihor)

A. „Lutărie"

În terasa stîngă a pîrîului Ganaș, în profilul lutăriei, s-a observat o groapă relativ mare de menajere de unde provin numeroase fragmente ceramice.

a. Fragment dintr-un castronaș tronconic, cu buza ușor îngroșată, de culoare neagră. Dimensiuni: înălț.=7 cm; d.g.=20 cm?; d.f.=10 cm. (Pl. XIII/8).

b. Fragment dintr-o oală mare, cu gîtul evazat, ornamentată cu caneluri oblice. (Pl. XIII/9).

c. Fragment dintr-o ceașcă de culoare neagră lucioasă, ornamentată cu caneluri dese verticale.

---

[17] Materialul arheologic se află în Școala generală Sanislău.

[18] Repertoriul monumentelor din județul Bihor, Oradea, 1974, p. 83.

B. Tot pe terasa stîngă a pîrîului Ganaș, la 2 km de la „cartierul țiganilor", spre șoseaua Curtuișeni—Pișcolt, prin cercetări de teren s-a identificat o altă așezare din prima epocă a fierului. Fragmentele ceramice culese provin din vase mari, de culoare neagră lucioasă în exterior și cărămizie în interior, fiind ornamentate cu caneluri late orizontale. (Pl. XIII/10, 11, 12).

Aceste descoperiri menționate aparțin în primul rînd așezărilor și numai complexele de la Sănislău-Livada pot fi legate de o necropolă. Toate așezările semnalate sînt nefortificate sau apărate natural datorită pozițiilor lor geografice. Așezările de la Andrid-Korlát, Căuaș-Sighetiu se află pe insule înconjurate în antichitate cu mlaștini întinse, greu accesibile. Altele ca și Carei-Bobald VI, Dindești-Cetate, Dindești-vatra satului, Sălacea — „Pe deal", Hotoan sînt așezări deschise care s-au format pe terasa Ieriului.

Așezările de la Ciumești-Berea, Sanislău, Pișcolt — Via veche, Curtuișeni, Vășad se situează pe malul pîrîiașelor de interdune care gravitează spre Valea Ieriului sau spre fosta Mlaștină Ecedea.

Necropola de la Sanislău-Livada, deși a fost distrusă, ne indică că mormintele sînt plane, osemintele umane arse pe rug sînt adunate cu atenție și depuse în urne acoperite cu capac. Probabil pe lîngă urne erau depuse vase cu ofrandă alimentară. Ofranda alimentară formată din carne crudă lipsește însă din aceste morminte.

Inventarul arheologic al acestor descoperiri constă, în primul rînd, din ceramică și cîteva obiecte din bronz, uneori însă de mare valoare pentru datarea complexelor menționate.

A. Ceramica

Se pot deosebi următoarele forme de vase:

1. Vase mari cu buza evazată și dreaptă, corpul bitronconic sau ușor arcuit. Pasta vasului este neagră-lucioasă în exterior și roșiatică în interior. Aceste vase sînt ornamentate cu caneluri oblice sau verticale, cu proeminențe conice înconjurate cu caneluri în formă de semilună. Această formă de vas este binecunoscută și larg răspîndită în cultura Gáva[19]. Fragmentele de vase de la Hotoan, Pișcolt—Via veche, pe lîngă ornamentul canelat sînt prevăzute cu „umflături" mari în formă de semiglob împinse din interior, așezate pe umărul vasului. Asemenea ornament apare pe vasul de la Culciu-Mare[20], atribuit culturii Gàva. Din descoperirile menționate lipsesc proeminențele mari hipertrofiate cu excepția vaselor de la Valea lui Mihai[21].

[19] T. Bader, Op. cit., București, 1978, pl. LX/2; S. Dumitrașcu, Crisia, IX, 1979, pl. IV/1, 5, 6; P. Patay, FolArch, XXVII, 1976, fig. 2/1, 2.

[20] T. Bader, Op. cit., București, 1978, p. 79, pl. LX/3; Idem, Mărturii arheologice din județul Satu Mare, 1980, fig. 23.

[21] T. Bader, Op. cit., București, 1978, pl. LX/4.

2. Numeroase fragmente, mai ales de la Sanislău-Livada, aparțin oalelor de diferite mărimi. Unele sînt ornamentate cu brîuri în formă de semilună, cu striuri, iar altele au un decor incizat, vălurit.

3. Vasul-borcan este relativ frecvent, lucrat dintr-o pastă poroasă, de culoare cărămizie, ornamentat cu butoane aplatizate.

4. Strachinile sînt de două tipuri:

a) Strachină tronconică, neornamentată, lucrată din pastă de bună calitate. Uneori, sînt ornamentate în interior cu caneluri dese.

b) Strachină cu buza invazată, ornamentată cu caneluri oblice și cu mici proeminențe.

Ambele variante sînt vase caracteristice culturii Gàva. Analogii menționăm din așezările de la Sighetul Marmației[22] și Reci[23].

5. Vasul cu picior de formă tronconică, cu buza lobată este relativ rar.

6. Ceașcă tronconică cu toartă mică.

Vasele cu picior și ceștile tronconice fac parte din repertoriul ceramicii culturii Gàva-Holihrady[24].

B. **Obiecte metalice și alte unelte**

a. *Cuțit din fier*. Găsit la Căuaș-Sighetiu în arătură împreună cu fragmente ceramice de tip Gàva și o rîșniță de piatră. Tipologic eventual poate fi legat de obiectele similare cunoscute din Hallstatt-ul timpuriu[25]. Rămîne însă incertă asocierea lui cu ceramica de tip Gàva-Holihrady.

b. *Fibule*. Cele două fibule cu scut dintr-un singur fir descoperite în necropola de la Sanislău-Livada au fost datate de T. Bader în Hallstatt-ul A_2 (tip Sanislău).[26]

c. *Cercei*. Cerceii din bronz cu capetele deschise și subțiate se cunosc tot din necropola de la Sanislău-Livada. Asemenea obiecte au fost descoperite la Peștera Ignița.[27]

d. *Ac din bronz*. Acul de bronz „cu cap de ceapă" de la Dindești-Cetate își găsește analogii la Peștera Ignița.[28]

e. *Coiful* din bronz descoperit la Pișcolt-Via veche, în formă de clopot a fost datat în Hallstatt B_1.[29]

---

[22] K. Horedt, *Așezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966, fig. 9/6, 9, 10.

[23] Z. Székely, *Așezarea din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, 1966, pl. III/6, IV/11, 12, 14, 15.

[24] T. Bader, Op. cit., București, 1978, p. 78—79; H. I. Smirnova, SCIV, 25, 1974, 3, fig. 2 (Mahala III-Somotor I); Z. Székely, Op. cit., pl. II/1—4, II/1—7 (Reci); K. Horedt, Op. cit., Baia Mare, 1966, fig. 8, 9; P. Patay, FolArch, XXVII, 1976 (pentru zona limitrofă).

[25] A. László, Acta Arch Hung, 29, 1—2, 1977, pl. 2/12, 13.

[26] T. Bader, SCIV, 21, 1970, 2, p. 213; Idem, Acta Antiqua et Archaeologica, (Szeged), XIV, 1971, p. 2.

[27] I. Emődi, SCIVA, 31, 1980, 2, fig. 10/64.

[28] Ibidem, fig. 5/5.

[29] I. Németi, StCom Satu Mare, II, 1977, p. 113—119.

f. *Ceașca* din bronz a fost găsită împreună cu coiful de bronz.

g. *Fusaiole* bitronconice ornamentate cu linii incizate.

h. Figurinele zoomorfe de la Căuaș-Sighetiu sînt binecunoscute în cultura Gàva. Menționăm analogiile de la Reci[30], Lechința de Mureș[31], Poroszló (R. P. Ungară)[32].

Cultura Gàva din care fac parte descoperirile menționate din zona Careiului este încă insuficient cunoscută din nord-vestul României. Pe baza hărții de răspîndire (Pl. X/1) aceste vestigii arheologice se grupează în două zone geografice: Valea Ieriului și periferia zonei nisipoase a Nirului. Aceste descoperiri se încadrează perfect în aria de răspîndire a culturii Gàva, făcînd parte din grupul Cîmpiei Someșului.[33]

Cum se poate constata, materialele arheologice de tip Gàva din zona Careiului aparțin numai parțial unor cercetări sistematice, cu observațiile de rigoare, deci lipsesc elementele necesare pentru stabilirea cronologiei interne. Totuși, datarea necropolei de la Sanislău-Livada, în mare în perioada Ha.A_2 este asigurată pe baza celor două fibule de tip Sanislău. Coiful de bronz și ceașca pledează pentru datarea așezării de la Pișcolt-„Via veche" în perioada Ha.B_1 și constituie o nouă dovadă că cultura Gàva din Hallstatt-ul timpuriu a supraviețuit pînă în această fază a Hallstatt-ului.[34]

Cercetarea sistematică a acestor așezări menționate din zona Careiului constituie problema viitorului, dar credem că ele ar contribui la elucidarea unor probleme de ordin genetic al culturii Gàva precum și la stabilirea cronologiei interne relative a acestei culturi materiale, creată într-o zonă geografică mai vastă de o populație de origine comună, relativ numeroasă, probabil de origine tracică.[35]

---

[30] Z. Székely, Op. cit., 1966, pl. VII/6.

[31] K. Horedt, Dacia NS, VII, 1963, pl. 2.

[32] P. Patay, FolArch, XXVII, 1976, fig. 2/7, 8, 9.

[33] K. Horedt, op. cit., Baia Mare, 1966, p. 16; Idem, StCom Sibiu, 13, 1967, p. 150; A. László, SCIV, 24, 1973, 4, p. 577, fig. 1; G. I. Smirnova, SCIV, 25, 1974, 3, fig. 1; T. Bader, Op. cit., București, 1978, p. 77.

[34] A. László, *Aluta*, Sf. Gheorghe, 1976—1977, p. 40—41.

[35] M. Rusu, *Ziridava*, XI, Arad, 1979. p. 117—122.

ENTDECKUNGEN VOM BEGINN DER HALLSTATTZEIT IN DER GEGEND UM CAREI

(Zusammenfassung)

In dieser Abhandlung stellte ich die Entdeckungen in der Gegend um Carei in Katalogform vor, damit man sie in die Gàva-Holihrady kultur einordnen kann.

Die Merheit des archäeologischen Materials stammt aus Steifunden oder aus der Bodenforschung.

Vom geographischen Standpunkt kamen diese Entdeckungen im Ieriu-Tal oder im Randgebiet der Sandzone vor Nir zum Tageslickt.

Die Siedlungen sind: Andrid, Berea, Carei-Bobald VI, Căuaș, Ciumești, Curtuișeni, Dindești, (zwei Siedlungen), Hotoan, Foieni, Pișcolț, Sanislău, Sălacea, Valei lui Mihai (?), Vășad (zwei Siedlungen). Ein einziger Friedhof ist bekannt in Sanislău-„Livadă".

Chronologisch ordnen sich diese Entdeckungen in die Hallstatt A, wie die eingliedrige Schildfibel Sanislău-Typ zeigt, und in die Hallstatt B_1 wie der glockenformige Helm aus Bronze von Pișcolt weist.

STADIUL CERCETĂRILOR PRIVIND CIVILIZAȚIA DACICĂ DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI*

SEVER DUMITRAȘCU

În deceniile postbelice cercetarea civilizației și culturii geto-dacice a înregistrat rezultate demne de a fi remarcate. În acest sens este firesc să fie amintite cele două sinteze îndeobște apreciate: *Burebista și epoca sa*, de I. H. Crișan[1] și *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, de H. Daicoviciu[2], cuprinzînd temporal tratarea istoriei geto-dacilor în epoca civilizației lor clasice (sec. I î.e.n.—I. e.n.).

Paralel au fost publicate lucrări de sinteză privind *Monedele geto-dacilor*, de C. Preda[3] și *Tezaure de argint dacice*, de D. Popescu[4] și mai multe *monografii* asupra cercetărilor arheologice întreprinse în cetăți și așezări dacice: *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, de C. Daicoviciu[5], *Ziridava*, de I. H. Crișan[6] și recent *Buridava dacică* de D. Berciu[7]. Aceste lucrări de sinteză și monografii, amintite de noi, sînt numai unele din numeroasele lucrări publicate în aceste decenii cu subiecte din istoria geto-dacilor în cadrul și mai numeroaselor *cercetări și săpături arheologice* întreprinse în toate județele țării, practic pe întreg teritoriul patriei noastre.

Cercetările și descoperirile arheologice din nord-vestul României prin care noi înțelegem cuprinsul provinciilor *Crișana* și *Maramureș*, dintre Mureș la sud și cursul superior al Tisei în nord, acoperind administrativ partea de la nord de Mureș a județului *Arad*, județul *Bihor*, partea de la răsărit de Meseș a județului *Sălaj*, județele Satu Mare, și Maramureș, au constituit, la fel obiectul interesului a numeroși cercetători, înregistrîndu-se cîteva notabile rezultate ce vor fi amintite de noi în rîndurile ce urmează.

Se știe că și *descoperirile dacice* din *nord-vestul României* au fost pentru prima dată aduse în scena istoriografiei prin sinteza mereu remar-

* Comunicare prezentată la Simpozionul național de tracologie — Baia Mare, mai, 1982.

[1] I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*[2], București, 1977, passim.

[2] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, *passim*.

[3] C. Preda, *Monedele geto-dacilor, București*, 1973, *passim*.

[4] D. Popescu, *Tezaure de argint dacice*, (I, II), în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XL, 4, 1971, p 19 sqq; XLI, 1, 1972, p. 5 sqq.

[5] C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie. Monografie arheologică*, București, 1954, *passim*.

[6] I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, *passim*.

[7] D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, *passim*.

cabilă a lui *V. Pârvan, Getica* (1926)[8] *I. Nestor* (1933)[9] și mai apoi *D. Popescu* (1940, 1944, 1947)[10] completau descoperirile anterioare cu cele noi apărute după moartea lui V. Pârvan, mai ales tezaure monetare și de podoabe de argint. Pentru istoria dacilor liberi și raporturile lor cu romanii în sec. II—III e.n. de o însemnătate reală este sinteza *Siebenbürgen im Altertum* de *C. Daicoviciu* (1943, 1945)[11].

Înainte de a trece la expunerea succintă a cercetărilor efectuate în ultimele decenii se cuvine să amintim și stadiul atins de investigația arheologică la nivelul anului 1945, înainte de care cu excepția săpăturilor de la *Pecica*[12] — Șanțul Mare, nu s-a făcut nici o săpătură arheologică sistematică pentru cercetarea unei cetăți, așezări, necropole dacice. Toate cercetările din *Crișana* și *Maramureș* se întemeiau pe descoperiri întîmplătoare: monede, podoabe de argint, ceramică și alte piese.

Astfel că putem considera, fără a fi complicii nici unei exagerări, că săpăturile arheologice sistematice în stațiuni arheologice dacice încep abia după al doilea război mondial în condițiile create și științei arheologice în cadrul dezvoltării generale a patriei noastre. În cele ce urmează ne vom referi la săpăturile arheologice în primul rînd și apoi la cercetările efectuate asupra tezaurelor monetare, de podoabe de argint sau altele, descoperite întîmplător.

I. **Epoca dacică clasică** (sec. II e.n. — I e.n.)

Județul Arad. În acest județ au fost efectuate săpături arheologice sistematice la *Berindia*[13] în așezarea de tip oppidan (nu exclus întărită), în cetățuia dacică de la *Clit*[14] din masivul Moma-Codru, în importantul

---

[8] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, *passim* (s.v.).

[9] I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în Ber RGK, Berlin, 1933, p. 168 sqq.

[10] D. Popescu, *Objects de parure géto-daces en argent*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 183 sqq.; *idem, Le trésor de monnaies „daces" de Tulghes*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 201 sqq.; *idem, Nouveaux trésor géto-daces en argent*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 35 sqq.; *cf.* și A. Kerényi, *Nagyniresi barbár tetradrahmalelet*, în *NumKözl*, XLIII, 1944, p. 9—14 și Ö Gohl, *Koisztobákus éremlelet Aranyos Medgyesen*, în *NumKözl*, II, 1903, p. 57—59.

[11] C. Daicoviciu, *Siebenbürgen im Altertum*, București, 1943, *idem, La Transilvania nell' antichitá*, București, 1943; *idem, La Transylvanie dans l'Antiquité*, București, 1945, p. 102—103.

[12] Cf. L. Dömötör, *Római korbeli edények a pécskai Nagysáncban*, în *ArchÉrt*, 1901, p. 328—334; *idem, A pécskai őstelepről származó öntőmintákról*, în *ArchÉrt*, 1902, p. 271—274; I. Haller, *A pécskai sánczokről* (Aradm.), în *ArchÉrt*, 1904, p. 235—236; M. Roska, *Ásatás a Pécska-Szemlaki határban lévő Nagy Sánczon*, în *Dolg*, III, 1912, p. 1 sqq; *idem, Despre importanța cercetărilor preistorice în Banat*, în *AO*, II, 1923, p. 466—469.

[13] S. Dumitrașcu, I. Ordentlich, *Săpăturile arheologice de la Berindia*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, p. 47—97.

[14] S. Dumitrașcu, *Cetățuia dacică de la Clit*, în *Lucrări științifice*, Oradea, 1970, p. 147—161; *idem, Dácke hradisko v Clite*, în *Vvchodoslovensky Pravek*, Košice, 2, 1971, p. 31—49.

centru dacic de la *Pecica*[15] (săpături în continuarea celor amintite) și în așezarea din cîmpia joasă a Crișului Negru de la *Zerindul Mic*[16]. Toate aceste cercetări au fost publicate de către arheologii care au executat săpăturile, respectiv: *I. H. Crișan, S. Dumitrașcu, N. Chidioșan, I. Ordentlich.*

Prin grija descoperitorilor — țăranii din părțile Aradului — mai multe tezaure de monede dacice de argint au fost salvate și publicate. Astfel sînt tezaurele de la *Almaș*[17], *Fenis*[18] și *Șilindia*[19], acesta din urmă cu 800 de piese.

Județul Bihor. Cele mai vechi săpături arheologice într-o așezare dacică s-au efectuat în Bihor la *Oradea*[20] — *Salca.* Săpături au mai fost efectuate în cetățuia dacică de la *Săcălăsău Nou*[21], în așezarea de la *Girișul de Criș*[22] — Pietroasa, din cîmpia joasă a Crișului Repede, la vest de Oradea. În prezent se efectuează săpături arheologice în interesanta așezare dacică de la *Tășad*[23], în zona piemontană a Munților Pădurea Craiului. Și aceste săpături au fost publicate de cei ce le-au executat: *M. Rusu, N. Chidioșan, S. Dumitrașcu.*

Și în Bihor — prin grija țăranilor bihoreni — mai multe tezaure de podoabe de argint ca cele de la *Oradea — Sere*[24], *Sacalasău Nou*[25], *Dră-*

---

[15] I. H. Crișan, *op. cit., passim.*

[16] S. Dumitrașcu, N. Chidioșan, *Așezarea dacică de la Zerindul Mic, comuna Zerind* (județul Arad), în *Crisia,* VII, Oradea, 1977, p. 65—77.

[17] E. Chirilă, N. Chidioșan, *Tezaurul de monede dace de la Almaș,* în *ActaMN,* II, 1963, p. 111—118.

[18] E. Chirilă, I. Ordentlich, N. Chidioșan, *Tezaurul de monede dace de la Fenis,* Oradea, 1967, *passim.*

[19] E. Chirilă, N. Chidioșan, I. Ordentlich, N. Kiss, *Der Münzhort von Șilinida,* Oradea, 1972, *passim.*

[20] M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea—Salca,* în *Materiale,* VIII, 1962, p. 159—163.

[21] S. Dumitrașcu, *Așezări fortificate și cetățui dacice în partea de vest a Munților Apuseni,* în *Crisia,* II, Oradea, 1972, p. 121—148.

[22] S. Dumitrașcu, L. Mărghitan, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României din sec. III î.e.n. — II e.n.,* în *Sargetia,* VIII, Deva, 1971, p. 45—57.

[23] N. Chidioșan, *Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1978 în satul Tășad, comuna Drăgești,* în *Materiale și cercetări arheologice,* Oradea, 1979, p. 85—89.

[24] N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un tezaur de argint descoperit la Oradea,* în *Crisia,* III, Oradea, 1973, p. 47—97.

[25] S. Dumitrașcu, E, Molnar, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălăsău Nou,* în *Crisia,* V, Oradea, 1975, p. 45—69.

geşti[26] şi un tezaur de monede de la *Sînnicolau Român*[27], au putut fi salvate şi publicate.

Judeţul Sălaj. Săpăturilor din necropola dacică de pe „Măgura" de la *Moigrad*[28], i-au urmat, ceva mai tîrziu, cele întreprinse în cetatea dacică de la *Marca*[29] şi cele de la *Şimleul Silvaniei*[30]. Şi aceste cercetări sistematice au fost publicate de cei care le-au executat: *M. Macrea, M. Rusu, S. Dumitraşcu, Al. V. Matei.*

Judeţul Satu Mare. Au fost efectuate săpături în aşezarea dacică de la *Lazuri,* publicate de Gh. Lazin şi recent la Acîş[31].

Un tezaur de monede dacice a fost descoperit de ţărani la *Turulung*[32] şi publicat de T. Báder.

Judeţul Maramureş. La *Oncești*[33] a fost săpată prima aşezare dacică de pe teritoriul Maramureşului, rezultatele obţinute fiind publicate de *H. Daicoviciu, O. Bandule* şi *I. Glodariu.*

I. Dacii liberi de epocă romană

Judeţul Arad. Primele cercetări şi săpături au fost executate la *Sîntana*[34] — Arad de către *E. Dörner,* care le-a şi publicat încă în 1960. Săpăturile şi cercetările au rămas însă în acelaşi stadiu aproape două decenii, pînă recent, cînd ele au fost reluate. Ulterior descoperirii de la Sîntana s-au efectuat săpături arheologice la Cicir şi Ceala de I. H. Crişan şi în aşezarea de la *Moroda*[35], pe Cigher, în Depresiunea Zarandului, de S. Dumitraşcu.

---

[26] N. Chidioşan, Al. Săşianu, N. Beladan, *Tezaurul dacic de la Drăgeşti,* în *Crisia,* VIII, Oradea, 1978, p. 27—51.

[27] S. Dumitraşcu, Al. Săşianu, *Tezaurul de monede dacice de la Sînicolau Român,* în *Crisia,* VII, Oradea, 1977, p. 9—27.

[28] M. Macrea, M. Rusu, *Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestaltungsbräuche in der Spätlatènezeit,* în Dacia, IV, 1960, p. 219—221.

[29] S. Dumitraşcu, V. Lucăcel, *Cetatea dacică de la Marca,* Cluj, 1974, p. 3—37.

[30] Al. V. Matei, *Repertoriul de aşezări şi descoperiri dacice pe teritoriul judeţului Sălaj,* în *Acta MP,* III, 1979, p. 17—20; *cf.* şi Z. Székely, *Tezaurul dacic de la Şimleul Silvaniei* în *Materiale şi cercetări de istorie veche,* Bucureşti, 1951, p. 45—49; S. Dumitraşcu, I. Căbuz, *Descoperiri arheologice la Şimleul Silvaniei,* în *Lucrări ştiinţifice,* Oradea, 1971, p. 28 sqq.

[31] Gh. Lazin, *Şantierul arheologic Lazuri şi aşezarea dacică din sec. I î.e.n.,* comunicare prezentată la cea de-a *XII-a Sesiune de rapoarte privind rezultatele săpăturilor arheologice din cursul anului 1977, Bucureşti, 1978; informaţii despre* Acîş de la Gh. Lazin.

[32] T. Báder, *Tezaurul monetar cu imitaţii de tip Filip II descoperit la Turul Lung,* în *Acta MN,* XII, 1975, p. 75—92.

[33] H. Daicoviciu, O. Bandula, I. Glodariu, *Cercetările de la Oncești din Maramureş,* în *Studii şi cercetări maramureşene,* Baia Mare, 1965, *passim.*

[34] E. Dörner, *Omagiu lui Constantin Daicoviciu,* Bucureşti, 1960, p. 155—159.

[35] S. Dumitraşcu, D. Mălăiescu, Fl. Dudaş, *Aşezarea dacică de la Moroda din sec. II—IV e.n.,* în *Lucrări ştiinţifice,* Oradea, 1970, p. 161—170.

Județul Bihor. La *Oradea*-Salca, în amintita stațiune, au fost descoperite și materiale ce datează din epoca romană, ceramică de factură provincial romană sau imitații ale acesteia și fibule romane, de tipul cu piciorul întors pe dedesubt[36] (Fm US). Ulterior s-au efectuat cercetări la *Cociuba Mare*[37] și *Tinca-Rîpa*[38], unde a fost prins un nivel datînd din sec. II/III—IV e.n. Cel mai îndelung cercetată, între 1973—1981 este stațiunea cu nivele dacice de epocă romană de la *Biharea*[39], unde au fost descoperite — într-o necropolă? cele mai însemnate vestigii dacice de epocă romană (sec. I—IV e.n.) din Bihor, pînă în momentul scrierii acestor rînduri. O parte din rezultatele cercetărilor obținute în primele campanii de săpături au fost publicate de S. Dumitrașcu.

Județul Sălaj. Cercetările arheologice din partea de vest a județului Sălaj sînt abia la început. Săpături mai însemnate au fost executate de *Al. V. Matei* la Zalău, în *hotarul cătunului Valei Miții*[40].

Județul Satu Mare. La *Medieșul Aurit* a fost cercetată cea mai importantă stațiune arheologică a dacilor liberi din Crișana — fiind săpată necropola și parțial așezarea. Săpăturile au fost în parte publicate de cei care au executat săpăturile *S. Dumitrașcu* și *T. Báder.* Pentru nivelul din sec. III—IV e.n. Gh. Lazin a efectuat săpături și cercetări la *Lazuri* și *Satu Mare*[42].

Județul Maramureș. R. Popa și *C. Kacsó* au efectuat săpături arheologice, pe care le-au și publicat ulterior în așezarea dacică de epocă romană de la *Călinești*[43]. Un nivel din sec. IV e.n. a fost cercetat de *Georgeta M. Iuga* la *Mesteacăn,* pe Valea Chioarului.

Aceste cercetări, mai ales săpăturile arheologice specifice mai sus, la care trebuie adăugate și descoperirile întîmplătoare — ceramică, monede, alte piese, au constituit temeiul scrierii mai multor lucrări cu ca-

---

[36] *Muzeul Țării Crișurilor,* Secția de istorie, inv. nr. 3313.

[37] S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului (I). Săpăturile de la Cociuba Mare, j. Bihor,* în *Crisia,* III, Oradea, 1973, p. 139—150.

[38] *Idem, Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului (II). Săpăturile arheologice de la Tinca-Rîpa, j. Bihor,* în *Lucrări științifice,* Oradea, 1972, p. 49—67.

[39] *Idem, Descoperiri arheologice dacice de epocă romană de la Biharea,* în *Ziridava,* XI, 1972, p. 195—215.

[40] Al. V. Matei, *op. cit., loc. cit.,* p. 22.

[41] S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit,* Oradea, 1967, *passim.*

[42] Gh. Lazin, *Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III—IV e.n. descoperite la Satu Mare, în Satu Mare St Com,* Oradea, 1980, p. 133—142.

[43] R. Popa, C. Kacsó, *Cercetări arheologice la Călimănești-Maramureș, în SCIVA,* 25, 4, București, 1974, p. 561—578.

[44] Georgeta M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn,* în *Materiale și cercetări arheologice,* Oradea, 1979, p. 310—314.

racter general de *M. Macrea*[45], *E. Dörner*[46], *I. H. Crișan*, *S. Dumitrașcu*[47], *Gh. Bichir*, *Gh. Lazin*, *I. Nemethi*[49], *Al. V. Matei*[50] pentru descoperirile arheologice și de *Gh. Lazin*[51] *și Al. Sășianu*[52] pentru cele numismatice cunoscute anterior din literatura de specialitate sau descoperite întîmplător mai recent. S-a încercat chiar și o lucrare de sinteză asupra tuturor acestor descoperiri de *S. Dumitrașcu*[53].

Rămîne astfel problematica vastă a temei cercetării istoriei dacilor din nord-vestul României, în vremea Daciei preromane și a Daciei romane cu descoperirile *certe* amintite.

În același timp, se ridică, ca întrebări firești economiei interne a oricărei cercetări științifice și probleme noi, inedite, unele chiar nebănuite. Asupra unora dintre acestea vrem să atragem atenția în rîndurile ce urmează.

Prima dintre ele privește arheologia secolelor de *dinainte* de ridicarea dacilor din nord-vestul Daciei, de sub dominația celtică și de *dinainte* de dominația celtică, din întreg cuprinsul mileniului I. î.e.n. acoperind prima și parțial a doua vîrstă a epocii fierului în Crișana și Maramureș.

Pentru aceasta ne cerem îngăduința să aducem în discuție unele date noi, parțial inedite, privind studierea arheologiei mileniului I. î.e.n.

Astfel, se știa încă mai de mult, după sesizările penetrante ale lui *K. Horedt*, că există unele descoperiri — cele de la Oradea — cimitirul Rulikovschi, care postulează un facies cultural aparte cuprins între sfîrșitul epocii bronzului și începutul Ha. Se cunoșteau în acest sens și unele

---

[45] M. Macrea, *Les Daces libres à l'époque romaine*, în *VII Congrés International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques*, Praga, 1966.

[46] E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădan*, Arad, 1968, *passim; Idem, Dacii și sarmații din sec. II—IV e.n. în vestul României*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 681—693; *cf.* și I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în cîmpia Aradului*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 241—251.

[47] S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n.*, în *Lucrări științifice*, Oradea, 1968, p. 238—256; *Idem, Așezări fortificate și cetățui dacice în partea de vest a Munților Apuseni*, în *Crisia*, II, Oradea, 1972, p. 121—149; *Idem, Dacian fortifications in Crșana*, în *Traco-Dacica*, București, 1976, p. 259—285; *Idem, Dacii liberi din vestul și nord-vestul României (sec. II—IV e.n.)* în *Crisia*, VII, Oradea, 1977, p. 65—77; *Idem, Les Daces libres de Crișana (II—IV)*, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, II, București, 1980, p. 351—359.

[48] Gh. Bichir, *Les Daces libres de l'époque romaine à la lumière des données archéologiques*, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 287—309.

[49] Gh. Lazin, I. Némethi, *Descoperiri dacice din secolele II—IV e.n. în zona Carei*, în *Crisia*, II, Oradea, 1972, p. 199—213.

[50] Al. V. Matei, *op. cit., passim.*

[51] Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, I, Oradea, 1969, p. 111—119; *Idem, Circulația monetară în vestul României*, în *Aluta*, Sf. Gheorghe, 1970, p. 109—115.

[52] Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, *passim.*

[53] S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, I, II, Cluj, 1972 (teză de doctorat); *Idem, ibidem*, București, 1978 (rezumatul tezei de doctorat).

noi descoperiri de la Oradea și de pe valea Crișului Repede, studiate de I. Emödi, asupra cărora se cuvine să-și exprime însuși opinia. În ce ne privește ne vom referi la săpăturile noastre de la Biharea unde au fost dezvelite *locuințe* cu întregul inventar, morminte și alte complexe arheologice aparținînd unui facies cultural ce nu mai este cultura Otomani, deci este *post-Otomani* și nu este nici cultura Gava, ci este *ante-Gava*. Cîteva importuri leagă unele orizonturi ale acestor descoperiri cu alte culturi cum ar fi cultura Egyek, Kyjatice sau Piliny și cu descoperirile de tip Suciu-Lăpuș. Menționăm că este vorba numai de unele foarte puține fragmente ceramice (2—3, în masa de sute de fragmente ceramice), deci de importuri. În același timp unele materiale permit plasarea cronologică a descoperirilor de la Biharea nu numai în Br. C—D, ci și în Ha A1. Dăinuirea îndelungată a descoperirilor de la Biharia, din Br. C—D pînă în Ha A_1, cît și descoperirea întregului sistem de vestigii ce acoperă un cadru social-economic și cultural distinct, ne îndeamnă și ne permit să considerăm că avem de-a face, nu cu un grup cultural sau cu un facies cultural, ci cu o cultură de *sine stătătoare* cu mai multe faze de evoluție. Datorită faptului că ea a putut fi pentru prima dată cercetată la Biharea, noi credem că ea se poate numi *cultura Biharea*, caracteristică pentru Crișana și acoperind temporal spațiul perioadei de trecere de la epoca bronzului (Br. C—D) la prima vîrstă a epocii fierului (Ha A_1)[54]. Ea delimitează limpede transformările petrecute la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Ha. Pentru a nu mai zăbovi asupra detaliilor acestei probleme menționăm că aceste materiale au fost deja parțial publicate (v. *ActaMP*, IV, 1980) și altele se află sub tipar.

În ce privește cultura Gava nu ne putem pronunța deoarece încă descoperirile de la Biharea sînt cu totul nesemnificative deocamdată (sînt doar cîteva cioburi ornamentate cu striuri sau canelate, din cunoscuta specie ceramică neagră-lustrită în exterior și cărămizie în interior). Nu excludem însă posibilitatea ca descoperirile de tip *post-Otomani* și *ante-Gava* — adică cultura *Biharea* să constituie elementul sau un element de luat în seamă în formarea culturii Gava.

Există în schimb, la Biharea, suficiente materiale ceramice aparținînd unui fond local, cu foarte puține elemente illyre sau scitoide ce se înscriu cronologic în Ha C. O parte din aceste materiale au fost publicate de noi recent pentru a atrage atenția specialiștilor în materie asupra acestor importante descoperiri ce acopăr, parțial, centrul *Crișanei* în Hallstattul mijlociu[55]. Ceea ce frapează sînt unele tipuri ceramice ce dăinuie pînă tîrziu în ceramica protodacică și dacică arhaică: vasele în formă de

[54] S. Dumitrașcu, I. Emödi, *Materiale arheologice de la sfîrșitul epocii bronzului și de la începutul epocii fierului descoperite la Biharea*, în *ActaMP*, IV, Zalău, 1980, p. 48—67; S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Biharea*, în *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980, p. 137—139.

[55] S. Dumitrașcu, I. Emödi, *Descoperiri arheologice hallstattiene de la Biharea*, în *Ziridava*, XIII, Arad, 1981, p. 75—109.

sac ornamentate în brîuri alveolare şi vasele bitronconice oramentate cu proeminenţe şi chiar unele străchini şi căni.

Tot la Biharea au fost descoperite fragmente ceramice provenind de la vase-borcan ornamentate cu briuri şi butoni ce formau „ghirlande" pe corpul vaselor şi desigur ceramică cenuşie lucrată la roată, materiale ce se încadrau — după opinia noastră, perfect, în arealul de descoperiri de tip *Cernavodă-Enisala* din Dobrogea. După publicarea în volumul *Studii dacice*[56] a acestor timide materiale, în cercetările din anul 1981 a fost dezvelită o locuinţă cu ceramică de acelaşi fel suprapusă de o locuinţă *celtică*. Descoperiri quasi analoage s-au făcut şi în zona Carei, unele cunoscute mai demult, altele publicate recent[58].

Asupra acestor descoperiri o importantă analiză a făcut *Vl. Zirra* din care ne permitem să citäm un pasaj mai lung pentru ilustrarea însemnătăţii studierii acestor materiale din nord-vestul României:

„M. Dušek, descoperitorul importantului cimitir de la Chotin de tip Szentes — Vekerzug din sud-vestul Slovaciei, a fost primul care a făcut pe baza olăriei la roată dar şi cu mîna a acestei culturi primele apropieri cu producţia ceramicii traco-getice din epoca timpurie Latène din Balcani şi de pe coasta vestică a Mării Negre. Tot arheologul slovac a întrevăzut şi documentat migraţia unui grup nord-tracic în cursul primei epoci a fierului care a atins cîmpia nordică a Tisei şi sudul Slovaciei unde a participat la un moment dat, alături de sciţi (şi iliri?), la constituirea aspectului cultural septemtrional al culturii Szentes — Vekerzug — Chotin. Aşadar în zona dintre Zagyva — Tisa şi mai spre est, va fi existat un grup tracic, căruia îi erau specifice incineraţiile în urnă, ca la tracii şi geţii din Balcani şi de la Dunărea de Jos, şi acolo şi aici folosindu-se o ceramică făcută cu mîna dar şi cu roata"[59].

Observaţiile pertinente ciatate mai sus din studiul lui *Vl. Zirra* ne îngăduie să nu mai aducem date în plus asupra însemnătăţii studierii acestor materiale datînd din vremea anterioară celţilor sau din timpul convieţuirii cu aceştia. În acelaşi timp se realizează şi mai nuanţat însemnătatea cercetării materialelor arheologice datînd din epoca fierului pentru cunoaşterea arheologiei mileniului I. î.e.n., a studierii originii civilizaţiei şi culturii dacice şi în nord-vestul României.

Cea de-a doua problemă priveşte arheologia studierii civilizaţiei şi culturii dacice în epoca post-romană, romană tîrzie sau romano-bizantină (sec. IV—VII e.n.) şi în nord-vestul ţării noastre. Ne referim la arheologia sec. IV, V şi VI deci între 271/275 — 602 e.n.

---

[56] S. Dumitraşcu, *Descoperiri daco-getice de la Biharea*, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 117—127.

[57] I. H. Crişan, *Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti şi problema raporturilor dintre daci şi celţi în Transilvania*, Baia Mare, 1966, *passim*.

[58] Vl. Zirra, *Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României* (Aşezarea contemporană cimitirului Latène de la Ciumeşti şi habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare), în *SatuMareStCom*, IV, 1980, p. 39—78.

[59] *Idem, ibidem*, p. 77.

Înainte de a aborda succint unele din aspectele ce le ridică discutarea acestei probleme se cuvine să amintim faptul că în ce ne privește ne raliem punctului de vedere susținut de cercetătorii bucureșteni *M. Babeș* și *D. Slușanschi,* după care azi nimeni nu se mai îndoiește că neamul dacilor s-a topit în ființa poporului român.

La Biharea au fost descoperite două nivele de locuire, unul, deocamdată mai modest cercetat, datînd din sec. IV—V e.n. și al doilea — din care s-au dezvelit opt locuințe — datînd din sec. VI e.n. În acest din urmă nivel s-a găsit numai ceramică cenușie sau negricioasă zgrunțuroasă modelată la *roată rapidă* și desigur, mai puțină, ceramică lucrată numai cu mîna. Ceramică modelată la roată are analogii în olăria descoperită în așezarea de la *Florești* de lîngă Cluj-Napoca sau în așezările de la *Morești* (jud. Mureș) sau *Sinmiclăuș* (jud. Alba). Nu a fost descoperită, pînă în prezent, ceramică stampată atribuită de *I. Nestor, K. Horedt* și alți cercetători gepizilor și nici ceramică de tip Praga-Jitomir-Korčeak. Cronologic este atestat, cu piese de metal și piepteni de os, un nivel datînd din sec. V—VI, mai probabil sec. VI e.n., iar din punct de vedere cultural un orizont cu analogii în descoperirile din fosta provincie romană Dacia, respectiv din Transilvania intracarpatică și care nu este nici gepidic și nici slav. După sec. V—VI e.n., ca peste tot în Dacia credem că nu se mai poate vorbi de daci, ci de daco-romani și mai apoi de români.

Din punct de vedere arheologic prezentarea acestor descoperiri, de astă dată din mileniul I. e. n., mai precis spus de la mijlocul acestui mileniu (sec. V—VI e.n.) mai are și menirea de a atrage atenția asupra unei observații oneste: problema importantă științific ridicată de noi asupra destinului dacilor liberi din Crișana și Maramureș după retragerea aureliană, deci timp de peste trei secole (271—602 e.n.) credem că nu se poate mai atent cunoaște adecvat prin existența în două provincii istorice românești a unui singur șantier, de la *Biharea,* oricît de interesant ar fi acesta. Rămîne deci ca o problemă deschisă cercetarea sec. IV, V, VI e.n. în Crișana și Maramureș.

În încheierea acestei succinte intervenții în care am încercat să ridicăm cîteva întrebări modeste, reamintim că se va reține mereu ca un bun cîștigat definitiv, prezenta și studierea civilizației dacice preromane (sec. II. î.e.n. — 106 e.n.) și a dacilor liberi de epocă romană (106—271) și în Crișana și Maramureș și unele date privind originea civilizației și culturii dacice în aceste provincii înainte de venirea celților. Rămîne însă ca o sarcină de viitor adîncirea studierii arheologiei sec. IV—V—VI e.n., în Crișana și Maramureș pentru care așteptăm rezultate de seamă.

LE STADE DES RECHERCHES CONCERNANT LA CIVILISATION DACE DU NORD-OUEST DE LA ROUMANIE

(Résumè)

L'auteur présente les recherches archéologiques entreprises dans les décennies d'après — guerre dans les provinces Crișana et Maramureș, c'est à dire dans les départements d'Arad, Bihor, Sălaj, Satu Mare et Maramureș. On s'arrête à la recherche de la civilisation et de la culture *dace classique* des habitats *Pecica, Berindia, Clit, Oradea, Săcălăsău Nou, Marca* et *Șimleul Silvaniei* et aussi aux habitats *des Daces libres* d'époque romaine de *Sîntana — Arad, Biharea, Mediesul Aurit* et *Călinești.*

On présente aussi des questions inédites on moins invéstiquées, celles concernant les antécédents de l'apparition de la civilisation dace classique même dans le nord — ouest de la Roumanie, c'est à dire l'histoire du I er millénaire a.n.é. Une autre question est celle des Daces libre dans les siècles d'après l'abandon de la province Dacia (271/75—602).

DESCOPERIRI DACICE DIN SEC. III. Î.E.N.—I E.N. ÎN JUDEȚUL SATU MARE

CATALOG

GH. LAZIN

Lucrarea de față reprezintă un catalog al vestigiilor dacice descoperite pînă acum pe teritoriul județului Satu Mare, care se înscriu în perioada secolelor III î.e.n.—I e.n., deci în ultimele faze ale epocii Latène. Cu excepția descoperirilor monetare (tezaure sau monede izolate)[1], urmele de locuri dacice, așezări și necropole, au reținut atenția specialiștilor mai ales cînd au apărut în cadrul unor complexe din alte epoci.

Cantitatea informațională privitoare la istoria și civilizația dacică din sec. III î.e.n.—I e.n. din această parte a țării, destul de redusă, își găsește explicația atît în insuficiența cercetărilor, cît și în lipsa unui caracter permanent al acestora. Adăugăm că în ultimii ani, prin cercetări de teren și prin săpături sistematice, au fost surprinse o serie de urme arheologice care permit, coroborate cu descoperirile monetare, cît și cu știrile scrise păstrate, o mai bună cunoaștere a civilizației autohtone, a relației acesteia cu alte civilizații, în special cu cea celtică. La mai veridica cunoaștere a civilizației dacice din zona actuală a județului Satu Mare, în veacurile III î.e.n.—I e.n., de un sprijin real sînt cercetările efectuate pentru cunoașterea Hallstattului tîrziu și a primelor două faze ale Latènului[2].

În materialul de față, prezentăm în ordine alfabetică repertoriul descoperirilor arheologice și monetare[3] de pe teritoriul județului (fig. 1), iar în partea finală, cîteva sumare considerații ce se desprind pe marginea lor.

1. *Acîș*. Pe malul drept al rîului Crasna, în partea de sud-est a localității se află o întinsă așezare deschisă cu un bogat material ceramic lucrat

---

[1] Pentru descoperirile monetare, indicăm o bibliografie selectivă: I. Winkler, în *Tezaure — Satu Mare, p.* 5—18; p. 19—36; T. Bader, în *Tezaure — Satu Mare,* p. 131, nr. 1—2; Idem, *Un tezaur monetar de argint descoperit în comuna Turulung (jud. Satu Mare), SCN,* VI, 1975, p. 173—174; Idem, *Tezaurul monetar cu imitații de tip Filip II, descoperit la Turulung (jud. Satu Mare), Acta MN,* XII, 1975, p. 75—92; C. Preda, *Monedele . . .*, p. 289—294; Gh. Lazin, *SatuMareStCom,IV,* 1980, p. 127, 129—130; Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României* (în continuare: *Moneda antică . . .*,), p. 88, nr. 3; p. 127. nr. 54; p. 132, nr. 69, p. 133—134, nr 76; p. 153—154, nr. 106—107; p. 179 nr. 140; p. 183, nr. 145.

[2] Ioan Németi, *Nord-vestul României de la Hallstattul tîrziu pînă la Latène-ul mijlociu.* Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1979.

[3] Numerotarea din catalog corespunde celei de pe hartă (fig. 1.).

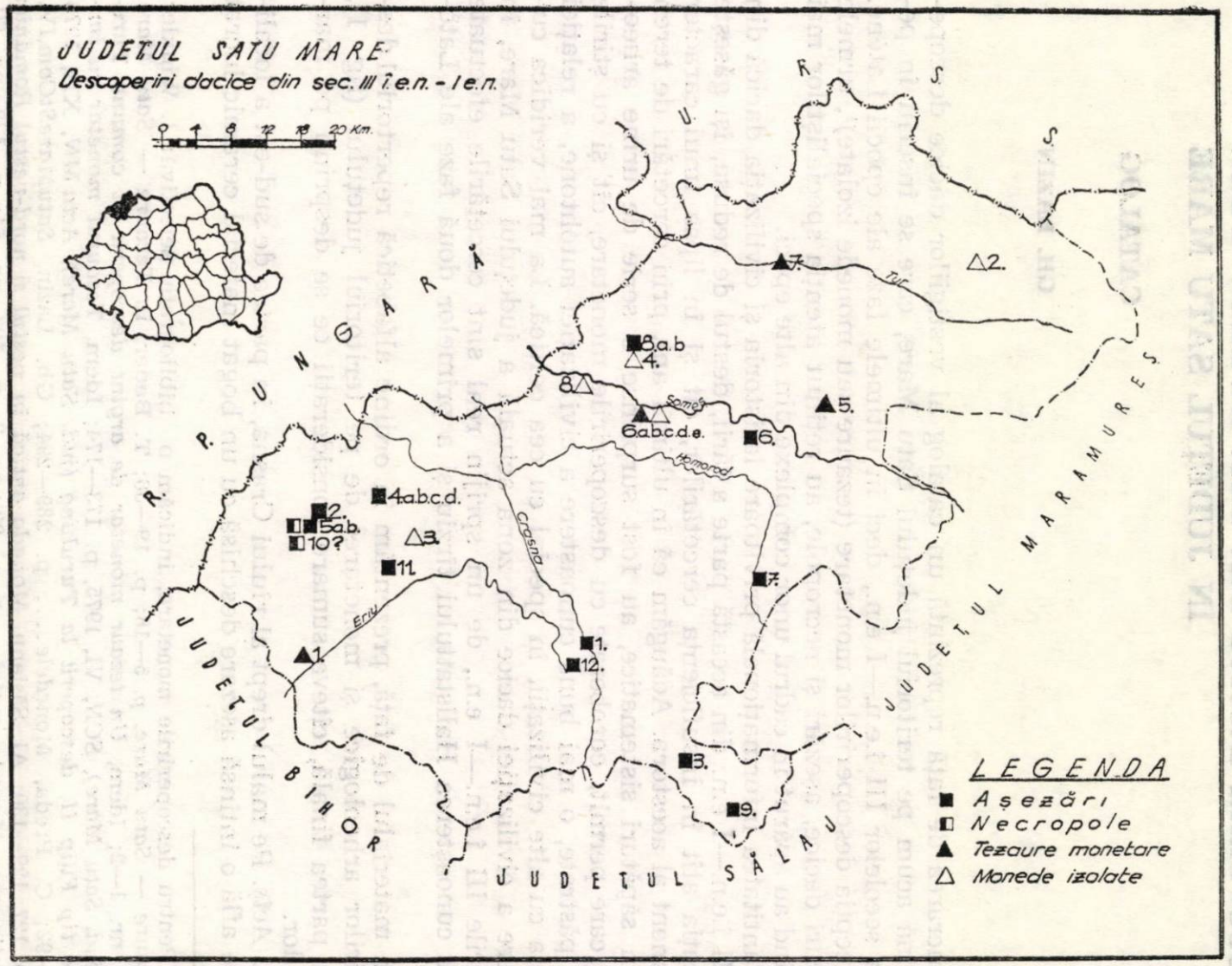

Fig. 1. Harta cu descoperirile dacice din sec. III î.e.n.—I î.e.n. în județul Satu Mare.

cu mîna și la roată. Ceramica lucrată cu mîna de culoare brună, brun-cărămizie, gălbuie, este ornamentată cu butoni și brîuri alveolare, ca forme de vase, sînt prezente cele de tip borcan. În cadrul ceramici lucrate la roată, remarcăm alături de cîteva fragmente cu grafit în pastă, ce aparțin unor vase — situle cu profil arcuit și decorate cu un ornament specific de striuri verticale, și un ulcior, probabil cu o toartă, păstrat aproape întreg, de culoare cenușie.

În cadrul lucrărilor de hidroameliorații, efectuate în iarna și primăvara anului 1980, pe rîul amintit mai sus, au fost deranjate mai multe construcții de lut ars la roșu. Cercetările efectuate pe fața locului în aceeași perioadă, permit afirmația că cel puțin o asemenea construcție o constituie un cuptor pentru ars vase. A fost identificată camera de foc, o parte a peretelui median, precum și fragmente din grătar. Din aceeași zonă mai provine un fier de plug masiv, de tip celtic, precum și o figurină zoomorfă de lut, ce reprezintă o pasăre. Datarea acestei așezări se poate plasa deocamdată în sec. III.—II. î.e.n.[4].

2. *Berea* (com. Sanislău). Cercetările sistematice efectuate pe parcursul anilor 1962, 1964—1965 în partea de nord-est a localității, zona denumită „La Soci", (fig. 2), au dus la dezvelirea a șase complexe dacice din Latène, respectiv o locuință puțin adîncită în pămînt,

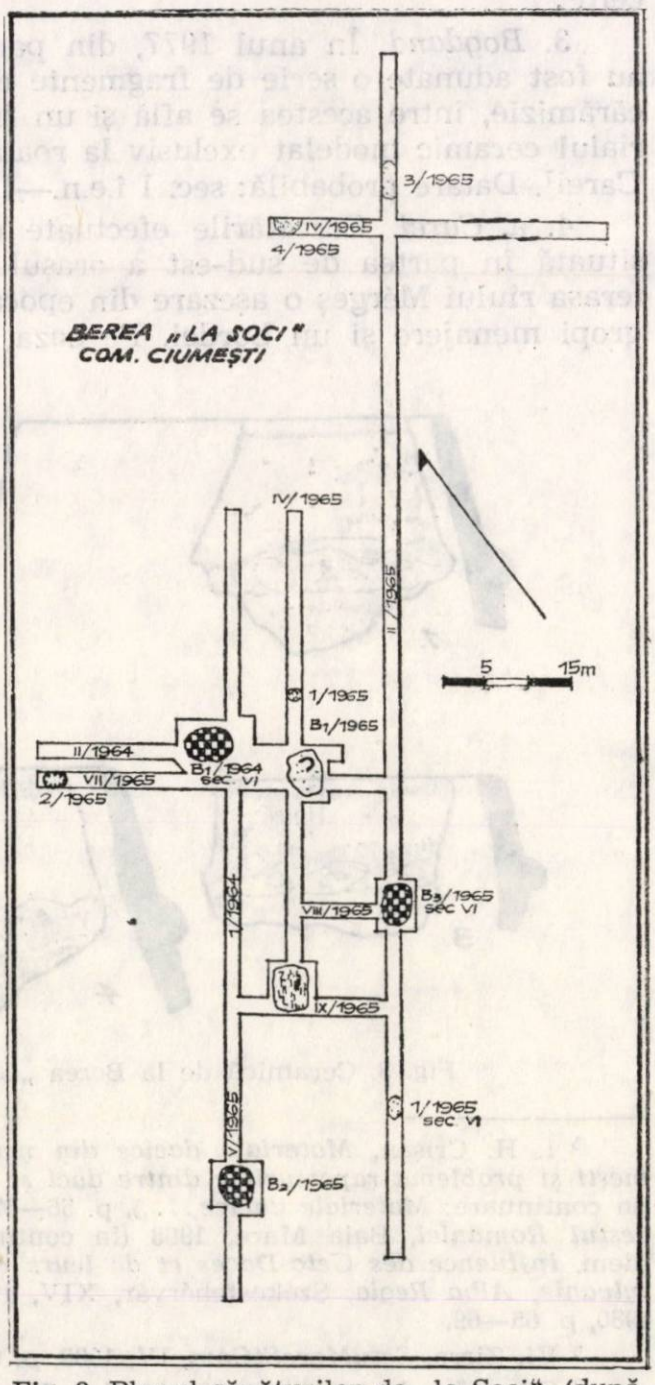

Fig. 2. Planul săpăturilor de „la Soci", (după Vl. Zirra).

[4] Materialul în colecția Muzeului județean Satu Mare. Cercetări de teren 1980. Vezi și Gh. Lazin, în *Mărturii arheologice din județul Satu Mare* (în continuare: *Mărturii arheologice* ...,), Satu Mare, 1980, p. 12—

pentru gropi menajere de diferite dimensiuni și o groapă mare care conținea 16 schelete umane[5].

Materialul recoltat (fig. 3, pl. XXI—XXII), indică prezența „La Soci" în sec. III—II î.e.n. a unei comunități dacice, ceramica căreia ne fiind contaminată aproape de loc de olăria vest-Latène adusă aici de către celți[6].

3. *Bogdand.* În anul 1977, din partea de hotar denumită „Movilă", au fost adunate o serie de fragmente ceramice de culoare gri, gălbuie și cărămizie, între acestea se află și un fragment cu grafit în pastă. Materialul ceramic modelat exclusiv la roată se află în colecția Muzeului din Carei[7]. Datare probabilă: sec. I î.e.n.—I e.n.

4. a. *Carei.* Cercetările efectuate de I. Németi, în zona „Bobald", situată în partea de sud-est a orașului, în anul 1968, au surprins pe terasa rîului Mérgeș o așezare din epoca Latène. S-au cercetat mai multe gropi menajere și un bordei. Pe baza materialelor descoperite, așezarea

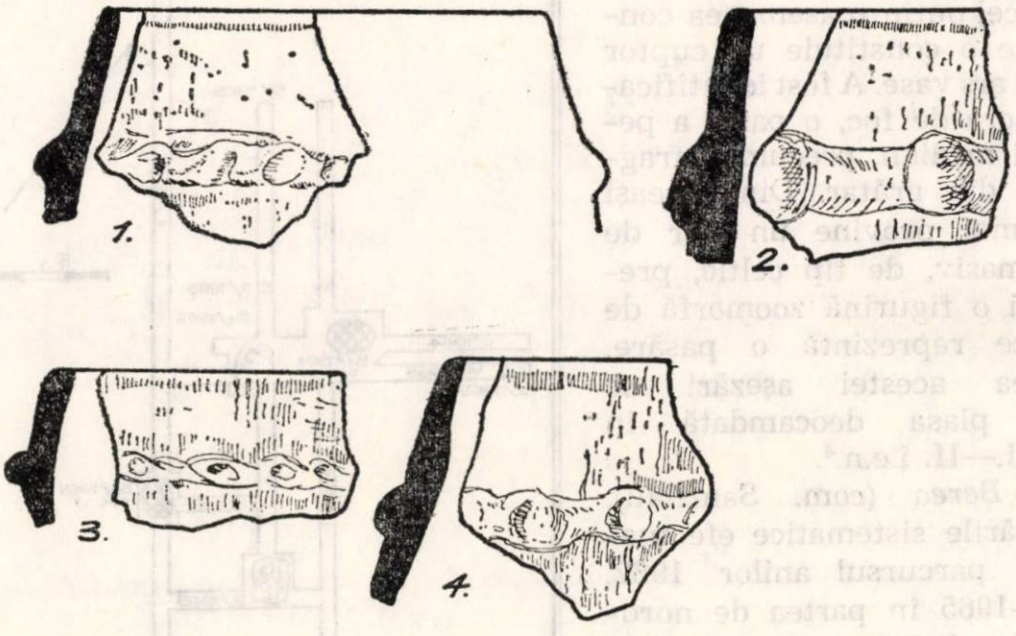

Fig. 3. Ceramică de la Berea „La Soci", (după Vl. Zirra).

[5] I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea dacică de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania,* Baia Mare, 1966 (în continuare: *Materiale dacice ...,*), p. 56—57; Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nordvestul României,* Baia Mare, 1968 (în continuare: *Un cimitir ...,*), p. 3, nr. IX; Idem, *Influence des Geto-Daces et de leurs voisins sur l'habitat celtiques de Transylvanie, Alba Regia,* Székesfehérvár, XIV, 1975, p. 55; Idem, *SatuMareStCom,* IV, 1980, p. 65—69.

[6] Vl. Zirra, *SatuMareStCom,* IV, 1980, p. 66, 71, 73—76.

[7] Cercetări de teren și informații I. Németi, căruia îi mulțumim pentru amabilitate. Vezi Gh. Lazin, în *Mărturii arheologice ...,* p. 14.

se încadrează în sec. III—II î.e.n. Alături de ceramica de factură celtică s-a găsit și olărie autohtonă, lucrată cu mîna, de tradiție hallstattiană[8].

4. b. *Carei.* În dreapta drumului Carei—Urziceni, din locul denumit „Pustă", au fost adunate în anii 1976—1977, fragmente de vase lucrate cu roata și cu mîna. Cîteva dintre ele conțin grafit în pastă. Sondajele efectuate de Muzeul județean Satu Mare în toamna anului 1978, n-au adus precizări suplimentare[9]. Datare: sec. III—II î.e.n.

4. c. *Carei.* Din hotarul orașului, izvorul pîrîului „Veitjgat" (Viile Tireamului), provin mai multe fragmente de vase databile în Laténe-ul mijlociu[10].

4. d. *Carei.* Pe malul pîrîului „Valea Mare", în anul 1980, a fost descoperită prin cercetări de teren o așezare deschisă din perioada Latène-ului mijlociu. Au fost adunate numeroase fragmente ceramice lucrate la roată și cu mîna. Așezarea se află situată lîngă calea ferată Carei-Oradea[11].

5. a. *Ciumești* (com. Sanislău). În cunoscuta necropolă celtică de la „C.A.P. — Grajduri", cercetată între anii 1962, 1964 și 1965, au fost descoperite și morminte dacice. Astfel, mormintele notate cu cifrele: 5, 22 b și 35, sînt considerate de Vlad Zirra[12], pe baza practicii rituale și a inventarului, autohtone. I. H. Crișan[13], acceptă aceasta atribuire, dar înclină să creadă că și alte morminte: 21, 25, 31 și 37, pot fi atribuite dacilor.

5. b. *Ciumești* (com. Sanislău). În zona denumită „Bostănărie" se află așezarea contemporană cimitirului. Din locuințele dezvelite a rezultat și ceramică dacică lucrată la roată și cu mîna (XXIII—XXIV)[14]. Datare: sec. III—II î.e.n.

6. *Corod* (comuna Culciu). În partea de sud a localității, pe o suprafață întinsă din zonele de hotar „Boroș", și „Keresteș", în urma unor cercetări de teren efectuate în primăvara anului 1979, au fost adunate numeroase fragmente de vase. Alături de ceramica specifică, epocii bronzului, s-au găsit fragmente de culoare cenușie-închisă și gălbuie-roșiatică lu-

---

[8] I. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul orașului Carei (jud. Satu Mare)*, în prezentul volum. Referitor la menționarea în literatura de specialitate a descoperirilor de tip Latène din punctul „Bobald", adăugăm că în 1958, au fost adunate prin cercetări de teren fragmente de vase din epoca bronzului, precum și din cele două perioade ale epocii fierului. Dar lipsesc materialele care se pot încadra în faza clasică (vezi, I. H. Crișan, *Ceramica...*, p. 256, nr. 49). Materialele se păstrează în colecția muzeului din Carei. Informații suplimentare I. Németi.

[9] I. Németi, *art. cit.*, în prezentul volum.

[10] Idem, *ibidem.*

[11] Idem, Ibidem. Informații de detaliu I. Németi.

[12] Al. Zirra, *Un cimitir...*, p. 48—52, fig. 26—27.

[13] I. H. Crișan, *Materiale dacice...*, cap. I, p. 5—22.

[14] I. H. Crișan, *Materiale dacice*, cap. II, p. 22—44; Idem, *Ceramica...*, p. 259, nr. 80.

crate la roată. Printre ele se află și două fragmente grafitate[15]. Datare: sec. I î.e.n.—I e.n.

7. *Homorodul de Sus* (com. Homoroade). Pe „Dealul Mocoaiei", au fost descoperite fragmente ceramice dacice lucrate cu mîna, ce aparțin fazei II 1, în asociere cu ceramică celtică lucrată la roată[16].

8. a. *Lazuri.* Cercetările arheologice efectuate în anul 1977 în hotarul comunei, locul „Lubi-tog", situat la 2 km nord-est de centrul comunei, și la 300 m în partea dreaptă a drumului care face legătura între Lazuri și satul aparținător Peleș, lîngă „Ferma zootehnică", au dus la descoperirea și cercetarea integrală a două gropi din epoca dacică. Ca formă, acestea se încadrează tipului de gropi găsite în așezările de la Slimnic[17], Arpașu de Sus[18] și Comana de Jos[19], adică în formă de pîlnie așezată cu gura în jos, pereții fiind ușor rotunjiți și albiați la bază.

Cele două gropi căpăcuite de un strat de lut de culoare gălbuie, operație realizată de locuitorii dintr-o epocă ulterioară, respectiv sec. VI—VII e.n., au următoarele dimensiuni: *Groapa nr. 1,* a apărut la 0,90 m adîncime; diametrul gurii: 1,05 m; diametrul maxim: 1,55 m; adîncimea (sub limita stratului de cultură) 0,90 m. *Groapa nr. 2:* partea superioară a gropii a apărut la 0,85 m; diametrul gurii: 0,90; diametrul maxim; 1,52 m; adîncimea (sub limita stratului de cultură): 0,75 m.

În umplutura celor două gropi, în afara materialelor ceramice[20], au fost descoperite trei piese de metal: un vîrf de săgeată din fier, lucrat prin batere, în formă de frunză de salcie (fig. 4), prevăzut cu toc de în-

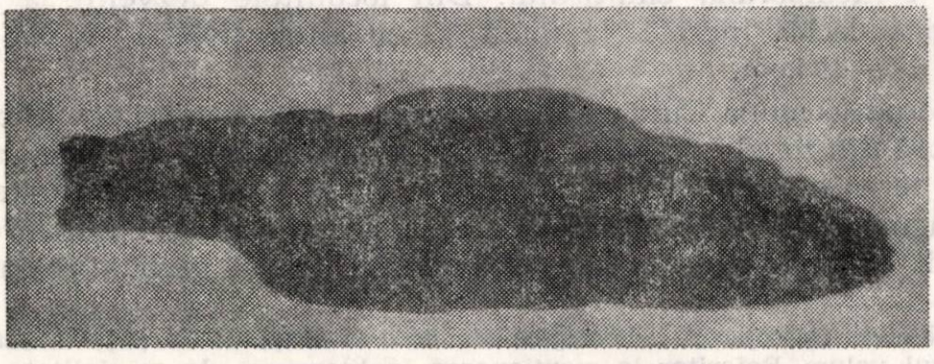

Fig. 4. Vîrf de Săgeată din fier.

[15] Cercetări de teren T. Bader și Gh. Lazin. Materialele se află în col. Muzeului județean Satu Mare. Așezările, atît din preistorie, cît și din epoca dacică ne-au fost semnalate de prof. Pavel Blaj, în prezent muzeograf la Muzeul județean Suceava.

[16] I. H. Crișan, *Ceramica* ..., p. 265, nr. 153.

[17] Glodariu, *ActaMN*, IX, 1972, p. 121—122.

[18] M. Macrea — I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus,* Editura Academiei, București, 1976, p. 36—37.

[19] I. Glodariu — Fl. Costea — I. Ciupe, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală,* Cluj-Napoca, 1980, p. 39—45.

[20] În prezentul material se face doar o prezentare generală, urmînd ca să revenim cu publicarea integrală a materialelor rezultate din cele două gropi.

mănușare aproape complet sudat[21], cîteva fragmente dintr-o plăcuță de argint (oglindă ?), și o monedă de argint din prima jumătate a veacului I î.e.n., de tip Simmering[22]. Din cadrul ceramicii lucrate cu mîna remarcăm o ceașcă cu o toartă, (fig. 5), două vase de tip borcan, unul cu buza evazată, ornamentat cu butoni rotunzi pe corp și cu incizii ce redau cunoscutul motiv al brăduleţului[23] (fig. 6), al doilea, cu pereții ușor bombați, buza invazată și tăiată drept, este prevăzut cu patru butoni simpli pe corp (fig. 7). Acestei categorii ceramice îi mai aparțin cîteva fragmente de fructiere acoperite cu un slip negru lustruit, precum și un castron lucrat în maniera fructierelor. Coloritul ceramicii lucrat cu mîna este relativ variat, începînd de la culoarea neagră și continuînd cu cea brună, brun-cărămizie, brun-gălbuie. Ornamentele sînt reprezentate de butonii rotunzi sau ovali, brîuri alveolare, alveole simple plasate pe buza sau corpul vaselor și linii incizate.

Ceramica lucrată la roată, la fel ca și cea lucrată cu mîna, este destul de redusă cantitativ. Nu s-a putut reconstitui nici un vas. Fragmentele păstrate aparțin unui chiup de culoare roșie-cărămizie, și unor oale de dimensiuni diferite. În cadrul acestei ceramici un loc aparte îl ocupă ceramica pictată în stil geometric, cu benzi de culoare alb-gălbuie și roșiatică, care alternează.

Analogiile pentru ceramica de la „Lubi-tog", le întîlnim în toate așezările și cetățile dacice din interiorul sau exteriorul arcului Carpaților, de aceea nici nu insistăm asupra lor.

Încadrarea cronologică a vestigiilor de la „Lubi-tog", nu este deficilă, un prețios indiciu constituindu-l moneda de argint celtică, care reprezintă o emisiune tîrzie, din prima jumătate a sec. I î.e.n., spre anul 60. Ceramica pictată, la fel ca și vîrful de săgeată din fier, de tip Latène tîrziu, reprezintă și acestea alte elemente necesare datării. Pe baza acestora, propunem o încadrare cronologică restrînsă, ce corespunde secolului I î.e.n. Există însă și cîteva elemente, în primul rînd fragmentele din fructiere, castronul descoperit în 1978[24], care au analogii încă în perioada de sfîrșit a sec. II î.e.n., ceea ce ar sugera începuturile locuirii de la „Lubi-tog", încă la finele sec. II î.e.n.

8. b. *Lazuri.* În cadrul campaniei de săpături arheologice din anul 1979, pentru continuarea cercetărilor într-o stațiune din sec. III—IV e.n. Din partea de hotar „Rîtul lui Bela", situată la 500 m nord-est de comună, a fost surprinsă o locuință, distrusă parțial (fig. 9). Vatra locuinței de tip semi-bordei, se afla la adîncimea de 0,70 m de suprafață actuală a so-

[21] Pentru analogii, Z. Székely, *SCIV*, 2, 1972, p. 208, fig. 10/4. Clasificarea tipului la: Em. Moscalu, *Dacia*, N.S., XXI, 1977, p. 331—333; I. Glodariu — E. Iaroslavski, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 135—137.

[22] Gh. Lazin, *SatuMareStCom*, IV, 1980, p. 127 și urm.

[23] *Die Daker. Archäologie în Rumänien*, Mainz am Rhein, 1980, p. 177.

[24] Acest vas a fost descoperit însă în anul 1978, în stratul de cultură a așezării contemporane celor două gropi, și nu în umplutura acestora.

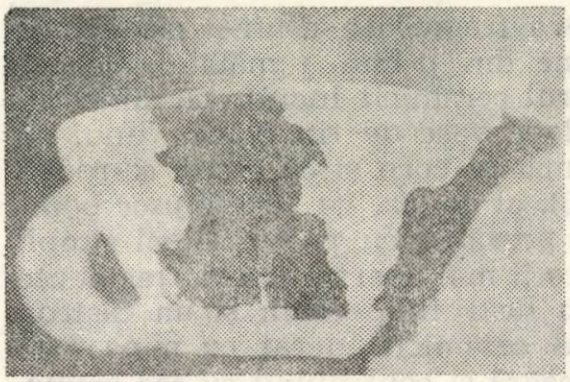

Fig. 5. Ceașcă dacică.

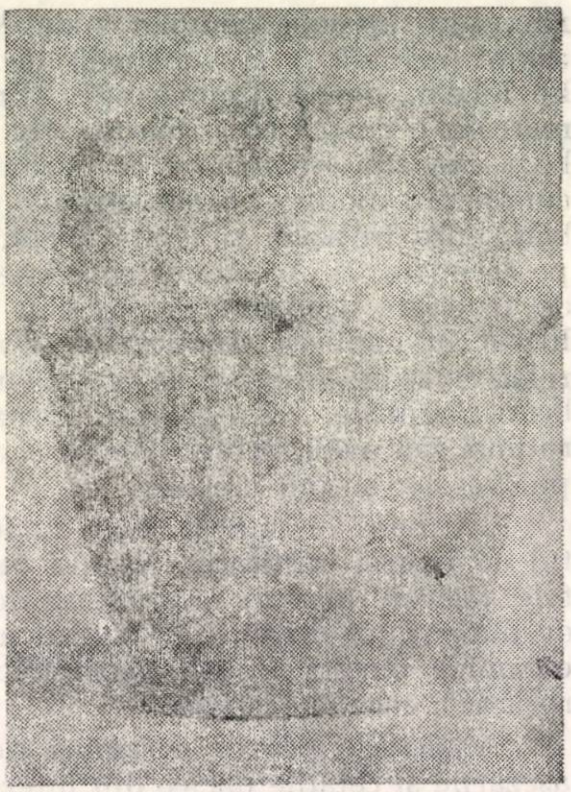

Fig. 7. Vas borcan.

Fig. 6. Vas borcan cu motivul brăduleţului.

Fig. 8. Fibulă de bronz.

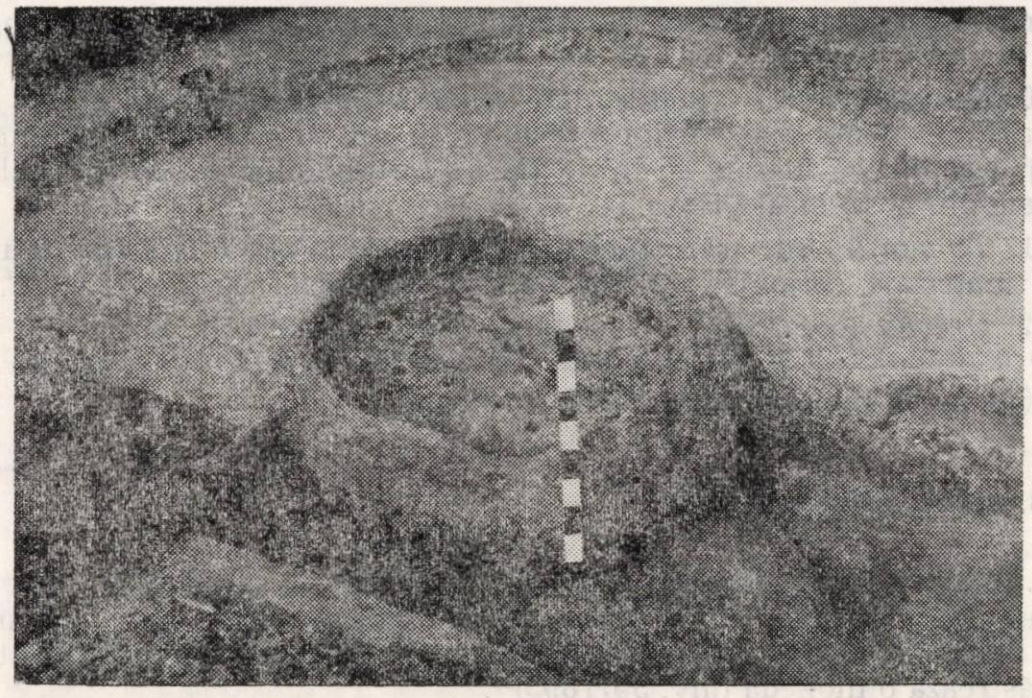

Fig. 9. Locuința din sec. III î.e.n.—II î.e.n., parțial distrusă; în prim plan un cuptor din sec. III—IV î.e.n.

lului. Locuința de formă dreptunghiulară, are colțurile ușor rotunjite, latura mică măsoară 3,15 m. Construcția unui cuptor pentru ars vase din sec. III—IV e.n., la fel ca și groapa de deservire a acestuia, au distrus locuința (fig. 9) în proporție de 60%. Ca inventar menționăm în primul rînd o fibulă de bronz (fig. 8), trecută prin foc, care se încadrează în seria Dux, aparținînd Latène-ului mijlociu[25], o mărgea cu „ochi de păun" și un fragment dintr-o brățară de sapropelit.

Ceramica descoperită este foarte fragmentară, și cu micii excepții este lucrată aproape în întregime cu mîna. Ornamentele sînt constituite din butoni rotunzi sau ascuțiți, alveole, brîuri alveolare cele mai multe aplicate, proeminențe derivate din cadrul ceramicii dacice din secolele anterioare[26]. Ca forme sînt prezente mai ales străchinile, nu lipsesc însă nici fragmentele de la vasele de tip borcan sau de la cești. Culoarea ceramicii lucrate cu mîna este negricioasă, cenușie-închisă, gălbuie și gălbui-cărămizie. Materialul ceramic modelat la roată, este redus, menționăm cîteva fragmente de vase grafitate ornamentate cu striuri.

Datarea locuinței, atît pe baza ceramicii, dar mai ales a fibulei, corespunde sec. III—II î.e.n.

9. *Lelei* (com. Hodod). În colecția Muzeului din Carei se află cîteva fragmente de vase lucrate la roată de culoare gri provenind din cercetările

[25] Pentru analogii, trimitem la zona învecinată, complexele din jurul orașului Carei, vezi, Vl. Zirra, *Un cimitir* ..., p. 54—55, fig. 28, mormintele 3/III, 11/V

[26] I. H. Crișan, *Ceramica* ..., p. 114—116, pl. *LIII—LIV*.

de teren efectuate în partea de hotar „Bagjos". Datare: sec. I î.e.n.—I e.n.[27].

10. *Sanislău.* Printre materialele aflate în cadrul necropolei din zona „Lutărie", în urma cercetărilor efectuate la un cimitir celtic, se numără și trei vase dacice lucrate cu mîna (M. 9); autohtonilor le pot fi atribuite și vasele din M.13 și M.14[28].

11. *Tiream.* Printre cercetări de teren în zona „Dealul Viilor" au fost găsite materiale ceramice dacice, databile în sec. I. î.e.n.—I. e.n.[29].

12. *Unimăt* (com. Acîș). Cercetările din anul 1968, la „Dîlboci", zona dintre cantonul C.F.R. și localitate, au scos la lumină într-una din secțiuni (S.I.), cîteva fragmente ceramice din Laténe[30].

B. Descoperiri monetare

1. *Andrid.* Din tezaurul găsit în localitate în anul 1893, care cuprindea piese similare cu al doilea tip de monede din cadrul tezaurului de la Medieșul Aurit, în colecțiile Muzeului Național din Budapesta se mai păstrează o monedă (inv. 59/1893)[31].

2. *Bixad.* Este menționată descoperirea unei tetradahme de argint. Lipsesc alte precizări[32].

3. *Ghenci* (com. Căuaș). O monedă dacică din primele emisiuni s-a găsit în hotarul localității[33].

4. *Lazuri.* La „Lubi-tog", s-a găsit într-o groapă în asociere cu ceramică dacică, o monedă de argint de tip Simmering, inclusă de K. Pink în grupa „cu o singură cunună de lauri" (Mit Lorberkranz allein)[34].

5. *Medieșul Aurit.* În luna mai 1903, în partea de est a comunei, pe o pășune, cu prilejul unor lucrări agricole, într-un vas de lut s-au găsit 107 monede de argint. Tezaurul se datează în perioada de mijloc a sec.

---

[27] Cercetări de teren 1977, I. Németi. Vezi și Gh. Lazin, *Mărturii arheologice...*, p. 14.

[28] I. H. Crișan, *Materiale dacice...*, p. 72—74, fig. 29; Vl. Zirra, *SatuMareStCom*, II, 1972, p. 151 și urm.

[29] Informații I. Németi. Materiale în colecția Muzeului Carei.

[30] S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, *SatuMareStCom*, I 1969, p. 42, 45, pl. VI/3.

[31] Ö. Gohl, în *Numköz*, II, 1903, p. 59; XVI, 1915, p. 14; K. Pink, *Die Münzprägung*, p. 83, B. Mitrea, *Penetrazione*, p. 31; T. Bader, în *Tezaure-Satu Mare*, p. 131; C. Preda, *Monedele...*, p. 290 (cu o amplă bibliografie); Al. Sășianu, *Moneda antică...*, p. 88 nr. 3.

[32] P. Mureșan, *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, VIII, 1976, p. 191, Nota 60; Al. Sășianu, *Moneda Antică...*, p. 96, nr. 19/I.

[33] E. Chirilă și colab., *Muzeul Bruckenthal — Studii*, 18, 1974, p. 136; Al. Sășianu, *Moneda Antică...*, p. 127, nr. 54/I, pl. XV/6.

[34] Gh. Lazin, *SatuMareStCom*, IV, 1980, p. 127—129, pl. LXVII/1—2.

II î.e.n. Pe baza acestei descoperiri, s-a creat un tip monetar aparte în cadrul monetăriei dacice, respectiv emisiunile de tip Medieşul Aurit[35].

Cu ocazia publicării unor monede antice şi medievale din colecţia Muzeului judeţean Maramureş din Baia Mare, se menţionează prezenţa a două piese ce provine din descoperirea de la Medieşul Aurit, dacă una dintre ele nu poate fi pusă sub semnul incertitudinii ca aparţinînd acestui tezaur, cea de-a doua, o tetradrahmă de argint, de la Seleucos I, emisă la Babilon între 312—280 î.e.n., pare a aparţine mai degrabă tezaurului de la Mireşul Mare, ea încadrîndu-se perfect în compoziţia acestuia. Autorii articolului îşi exprimă de fapt această părere[36].

6. a. *Satu Mare* La Cabinetul Numismatic din Budapesta, în cursul lunii iunie 1880, a intrat un tezaur monetar de argint compus din 159 de piese, dintre acestea 151 erau denari romani republicani, 7 imitaţii după acelaşi tip de denari, şi o monedă imperială de argint emisă în timpul lui Severus Alexander. Din numărul total al monedelor, 20 au fost reţinute, pentru colecţia Muzeului Naţional din Budapesta. Împrejurările descoperirii, topografia exactă, nu se cunosc, se menţionează doar ca fiind găsit la Satu Mare[37].

Monedele republicane, atît cele originale cît şi imitaţiile au fost emise în sec. II—I î.e.n. Cea mai veche piesă, a fost emisă la Roma între anii 196—173 î.e.n., iar cea mai recentă, emisă tot la Roma în anul 40 î.e.n. Prezenţa denarului din vremea lui Alexander Severus, a dus la formularea ipotezei ascunderii de două ori a acestui tezaur: prima dată după anul 40 î.e.n., iar apoi după anul 224 e.n.[38]. Această ipoteză se pare că nu poate fi acceptată[39]. Prezenţa monedei din sec. III e.n. în conţinutul tezaurului, se poate explica mai degrabă prin ajungerea ulterioară, în mod incidental a piesei între celelalte monede.

6. b. *Satu Mare (judeţ).* Se consemnează în literatura de specialitate, descoperirea unor monede de tip Filip II[40].

6. c. *Satu Mare* (judeţ). Monedă de imitaţie, tetradrahmă, tip Filip II[41].

6. d. *Satu Mare* (judeţ). Monedă de tip Medieşul Aurit, găsită pe teritoriul judeţului. Menţiunea se păstrează la Dessewfy[42].

---

[35] Ö. Gohl, *Numköz, II,* 1903, p. 57—59; I. Winkler, *Consideraţii asupra tezaurului de la Medieşul Aurit, Tezaure-Satu Mare,* p. 5—17; pl. I—IV; C. Preda, *Monedele...*, p. 289—294.

[36] E. Chirilă — A. Socolan, *Tezaure şi descoperiri monetare din colecţia Muzeului judeţean Maramureş,* Baia Mare, 1971, p. 66, pl. IX/1.

[37] Cea dintîi semnalare, I. Hampel, *AchÉrt.,* XIV. 1880, p. 232. Un studiu de detaliu, I. Winkler, *Tezaure-Satu Mare,* p. 19—36; vezi şi T. Bader, *Satu MareStCom,* III, 1975, p. 33—35.

[38] I. Winkler, *Tezaure — Satu Mare,* p. 26.

[39] T. Bader, *SatuMareStcom,* III, 1975, p. 34.

[40] C. Preda, *Monedele...*, p. 436, nr. 51.

[41] M. Roska, *Repertorium,* p. 256, nr. 37.

[42] cf. C. Preda, Monedele..., p. 291, nr. 10; Al. Săşianu, *Moneda antică...*, p. 154—155, nr. 107/III.

6. e. *Satu Mare* (județ). Tezaur de denari romani republicani compus din 490 de piese. Lipsesc alte precizări[43].

7. *Turulung.* La 8 iunie 1972, în hotarul localității, pe malul drept al rîului Tur, s-a găsit întîmplător, la adîncimea de 0,50—0,60 m un tezaur de monede de argint. Din totalul lor, apreciat a se ridica la aproximativ 80, în patrimoniul Muzeului județean Satu Mare au intrat 65 de piese, ele reprezintă imitații de tip Filip II. Monedele au fost depuse într-un vas de lut lucrat cu mîna, de culoare brună, cu proeminențe sub buză de formă ușor tronconică, cu buza rotunjită și ușor invazată[44].

Analogii pentru monedele descoperite la Turulung, sînt oferite de seria Hușî-Vovrieşti; între piese se remarcă o teradrahmă emisă la Pergam de Eumenes în jurul anului 260 î.e.n. Datarea acestei descoperiri, pe baza analizei pieselor componente, este asigurată în a doua jumătate a secolului III î.e.n. și eventual începutul veacului următor.

8. *Vetiș.* Drahmă emisă la Dyrrhachium, de tip Maier, 144, a fost descoperită pe teritoriul localității[45].

*

După cum rezultă din repertoriul prezentat mai sus, precum și din harta și tabelul anexat (pl. XXV) pe teritoriul județului Satu Mare, se cunosc un număr de 17 puncte cu descoperiri dacice, ce provin din hotarul de 12 localități.

Din totalul celor 17 puncte cu descoperiri, 15 reprezintă așezările, iar în cazul celorlalte două avem de-a face cu morminte (Ciumești și Sanislău, această din urmă descoperire, este incertă).

Precizăm că celor 17 puncte cu descoperiri li se adaugă tezaure-monetare, precum și piesele găsite izolat: a). *tezaure dacice,* trei la număr, două conținînd piese de tip Mediesul Aurit (Andrid și Mediesul Aurit), și unul cu monede de tip Hușî-Vovrieşti (Turulung); b). *tezaure de monede romane* republicane, două tezaure descoperite la Satu Mare.

Descoperirile izolate provin de la Bixad (1), Ghenci (1), Lazuri (1 monedă de tip Simmering), Satu Mare (județ, numărul total nu se poate preciza) și Vetiș (1), drahmă emisă la Dyrrhachium.

Cronologic așezările se eșalonează astfel:

a) *așezări din sec. III î.e.n.—II. î.e.n.,* un total de 10 descoperiri efectuate în 7 localități. Aici se încadrează cronologic și mormintele de la Ciumești — C.A.P. Grajduri, și vasele din necropola de la Sanislău.

b) *așezări din sec. I î.e.n.,* o singură descoperire în localitatea Lazuri, punctul „Lubi-tog".

c) așezări din sec. I. î.e.n.—I. î.e.n., ce provin din 4 localități (Bogdand, Corod, Lelei, Tiream), însumînd tot atîtea puncte.

---

[43] T. Bader, *Tezaure — Satu Mare,* p. 131, nr. 2.

[44] T. Bader, *ActaMN,* XII, 1975, p. 75—92; Idem, *SCN,* VI, 1975, p. 173—174.

[45] E. Chirilă — V. Lucăcel, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIV), ActaMP,* III, 1979, p. 138.

Examinarea hărții județului permite observarea a trei zone geografice distincte în raionarea descoperirilor. Astfel o zonă bine conturată este reprezentată de valea Someșului, cea de-a doua, compactă se axează în Cîmpia Careiului și a Nirului, și în sfîrșit, cea de-a treia, mai dispersată, se înscrie între Crasna și Dealurile și Culmea Codrului (Munții Făgetului).

Toate așezările, fără excepție sînt deschise, nu au fost surprinse pînă acum fortificații din această perioadă (sec. III. î.e.n. — I e.n.), după cum nu se cunosc obiecte de podoapă de origine dacică (fibula de la Lazuri „Rîtul lui Bela", este de tip Dux, deci nu intră în discuție).

Ceramica descoperită, continuă mai ales în sec. III—II î.e.n. formele și ornamentația ceramicii hallstattiene, dar apar forme noi care se vor dezvolta și vor ajunge în ultimele faze ale Letènului la deplina maturizare (ceașca, chipul, vasul de tip borcan). Cît privește unele forme de vase străine, ceramica grafitată mai ales, aceasta reprezintă fără îndoială un împrumut din repertoriul ceramicii celților din zonă.

Actualul stadiu al cunoștințelor privind comunitățile dacice din zonă, pe parcursul a patru secole (III. î.e.n. — I e.n.), nu permite deocamdată mai multe precizări. Cele mai multe descoperiri discutate aici nu au la bază cercetări sistematice, ele fiind rodul unor descoperiri de teren dar considerăm că prezentarea lor este utilă, ele constituindu-se ca o bază de plecare pentru cercetările viitoare, pentru lămurirea unor aspecte majore, cum ar fi relațiile dintre daci și noii veniți, celții, sau a aspectelor legate de Latène tîrziu (Latène D) în zonă.

DESPRE UNELE PRACTICI RITUALE LA DACII DIN EPOCA PREROMANĂ

NICOLAE CHIDIOȘAN

Literatura arheologică din ultimii ani a acordat o atenție deosebită problemelor legate de viața spirituală a populației dacice, cu o insistență aparte fiind dezbătute riturile și ritualurile funerare. Numeroasele studii au reușit, în mare măsură, să contureze principalele și definitoriile trăsături ale practicilor sepulcrale existente la daci[1].

Prezentul articol, care tratează unele descoperiri inedite din așezarea dacică de la Tășad, com. Drăgești, jud. Bihor, dorește să contribuie, cu informații noi, la cunoașterea unor aspecte ale anumitor ritualuri din vremea preromană.

Așezarea se află amplasată în zona colinară din apropierea satului Tășad, mai exact pe dealul Cetățaua. Ea a fost cercetată prin ample săpături arheologice, desfășurate între anii 1969—1982. Cu această ocazie au fost descoperite amenajări defensive, cu caracter habital, locuințe, gropi de provizii etc. precum și un foarte bogat și variat material arheologic. Așezarea de la Tășad este cea mai importantă și cea mai binecunoscută așezare dacică din vestul României din epoca preromană[2].

Dintre obiectivele descoperite pe Cetățauă am ales trei dintre ele — două gropi și o casetă de piatră — deoarece prin forma, conținutul și destinația lor ocupă un loc aparte în ierarhia monumentelor arheologice de la Tășad.

Ele au fost descoperite în interiorul așezării propriu-zise dar niciodată în imediata apropiere de o construcție de locuit.

Groapa nr. 1

A fost descoperită în anul 1973 în secțiunea 9-a. Este o groapă cilindrică, cu gura puțin mai largă (fig. 1). Fundul nivelat se adîncea și în roca relativ dură care formează patul de stîncă a dealului. În pămîntul

[1] Cel mai complet și mai competent studiu care tratează aceste monumente aparține lui D. Protase, *[Riturile funerare la daci și daco-romani]*, București, 1971.

[2] N. Chidioșan, în *Crisia*, VII, Oradea, 1977, p. 27—43; Ibidem, în *Materiale și Cercetări arheologice*, A XIII-a sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 85—89; Ibidem, în *Crisia*, X, Oradea, 1980, p. 55—64.

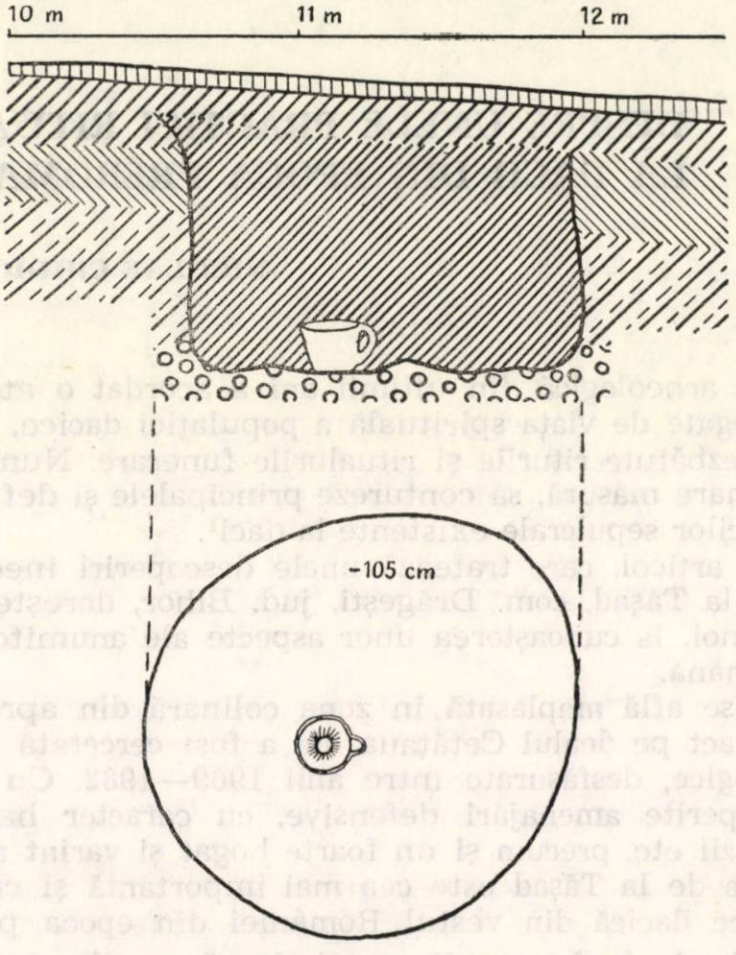

Fig. 1. Tășad, 1973. Groapa nr. 1.

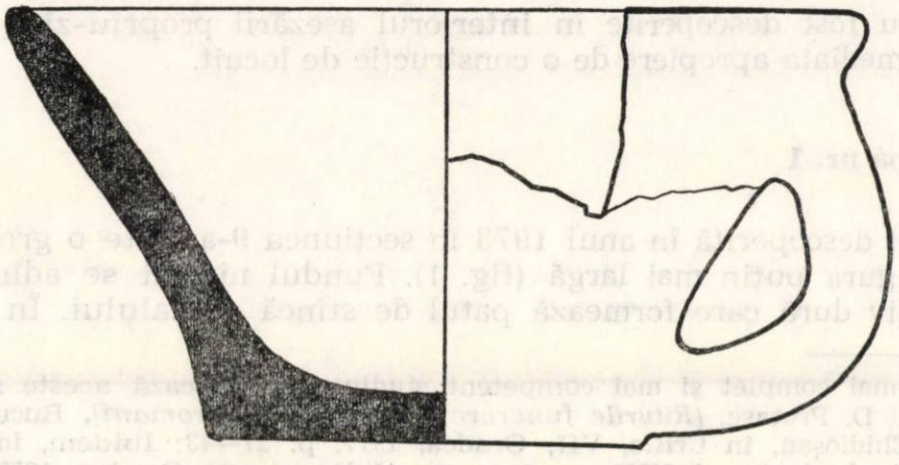

Fig. 2. Tășad, 1973. Ceașca dacică din groapa nr. 1.

de umplutură s-au găsit nenumărate bucăți de cărbune precum și „pachete" de cenușă. Pe fund, aproape de centrul gropii, se afla așezată o ceașcă tronconică de lut, binecunoscuta cățuie dacică, cu urme de arsură secundară și știrbită din antichitate (fig. 2). În groapă nu s-au găsit oase umane.

Dimensiunile gropii: adîncimea 105 cm; diametru 150 cm.

Se datează spre finele veacului I al e.n.

Groapa nr. 2

A fost descoperită în anul 1975 în caseta V. Este o groapă de forma unei covate cu gura ovală, cu fundul albiat, puțin adîncit. În pămîntul de umplutură s-a descoperit o cantitate mare de cărbune și cenușă. Pe fundul gropii au fost depuse vase și fragmente ceramice, cu o concentrare spre partea sud-estică (fig. 3).

Vasele au fost așezate fragmentar sau cel puțin ciobite. Au fost găsite deopotrivă vase lucrate la roată, dintr-o postă de calitate superioară, de culoare cenușie (oală, castroane, fructieră, cană etc.) cît și lucrate cu mîna, din pastă de calitate inferioară (vase-borcan). Multe din recipiente poartă urme vizibile ale unei arderi secundare. Nu s-au găsit oase umane.

Dimensiunile gropii: adîncimea 75 cm; diametru 140 cm.

Inventarul datează groapa în sec. I al e.n.

Casetă de piatră

A fost descoperită în 1980 în secțiunea 24. Este formată din blocuri și plăci de piatră nefasonate, depuse direct pe pămînt, unele așezate în dungă. Pietrele sînt dispuse în așa fel încît formează un „gard" dreptunghiular (fig. 4). Perimetrul interior al casetei a fost ușor adîncit, albiat, lucrare necesară pentru a putea să încapă cele două vase depuse ca ofrandă. Acestea au fost culcate cu gurile orientate exact pe direcția estică și nu pe direcția axului lung al casetei care era orientat sud-est, nord-vest. Ambele vase au fost arse secundar și au fost depuse cu multe fragmente lipsă.

Unul din vase este de tip bitronconic cu buza resfrîntă (fig. 5), iar cel de al doilea este o oală-sac cu 4 torți-apucători amplasate deasupra umărului vasului (fig. 6). Nici în interiorul casetei și nici în vase nu s-au găsit oase umane.

Dimensiunile casetei: lungimea 117 cm; lățimea 63 cm; adîncimea 149 cm.

Caseta se datează pe baza celor două „urne" de tip arhaic chiar la începutul sec. I. î.e.n.

Se pune, firește, întrebarea ce reprezintă aceste trei obiective descrise, care nu sînt unitare nici sub aspectul construcției, nici sub aspectul

Fig. 3. Tășad, 1975. Groapa nr. 2.

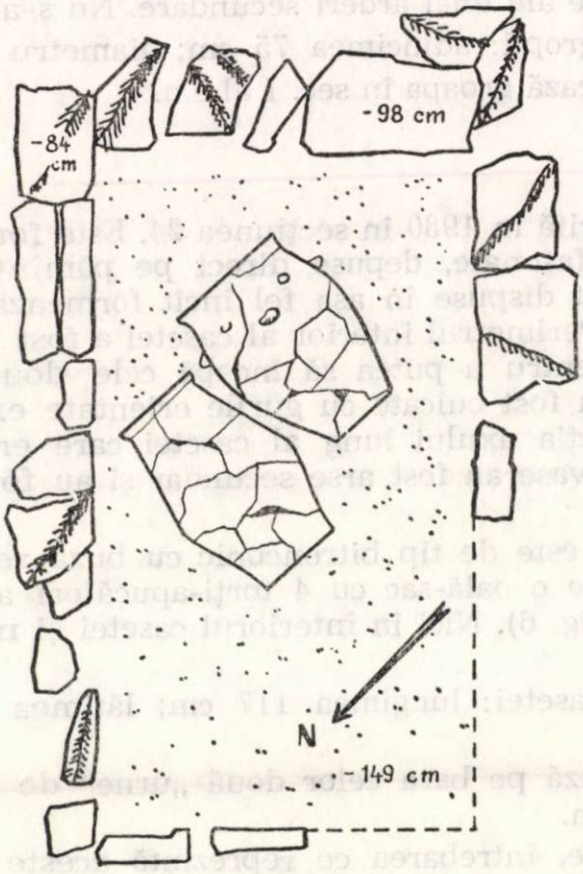

Fig. 4. Tășad, 1980. Planul casetei de piatră.

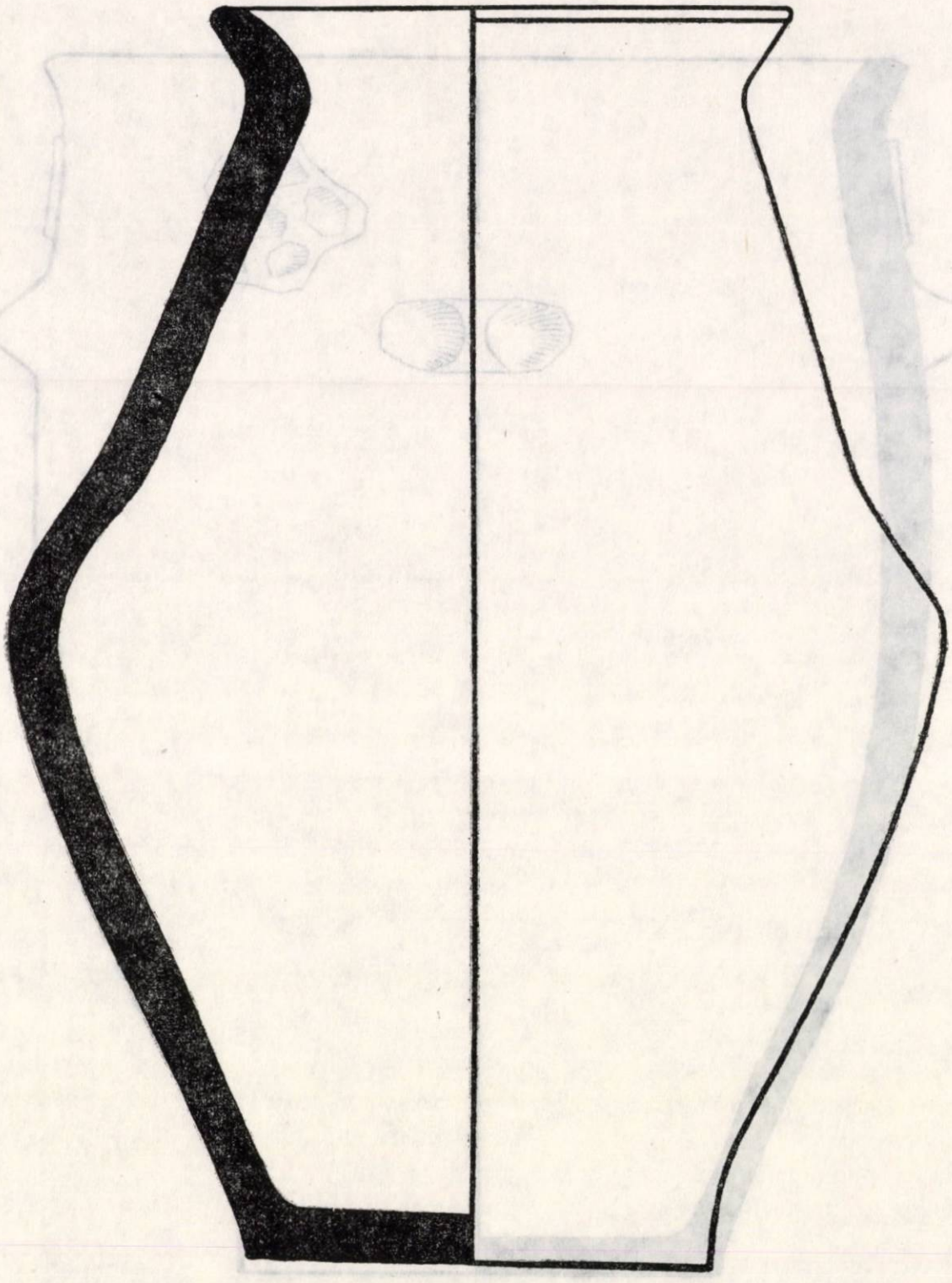

Fig. 5. Tășad, 1980. Oala din caseta de piatră.

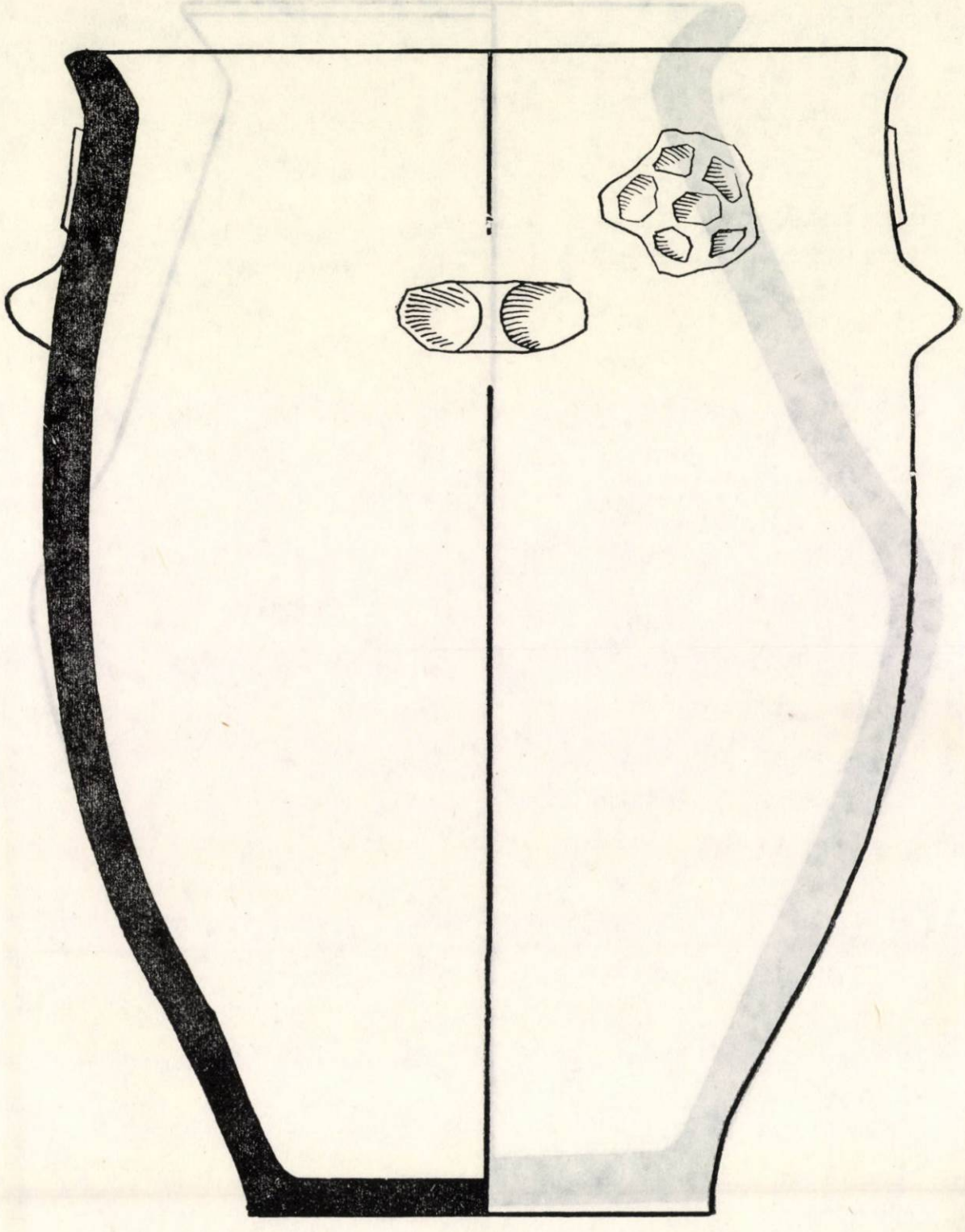

Fig. 6. Tășad, 1980. Oala din caseta de piatră.

organizării inventarului adiacent? Care este totuși numitorul care le unește pentru a fi tratate împreună?

Lipsa, în toate cele trei cazuri, unor urme osteologice ar elimina, la prima vedere, posibilitatea ca să le atribuim categoriei de monumente funerare.

Situația nu este singulară în lumea geto-dacică. Avem cazuri asemănătoare cînd, chiar în perimetrul necropolelor, au fost găsite „morminte" (?) fără oase umane. Amintim descoperirile de la Poiana, Sighișoara, Moigrad, Oradea, Biharea, Murighiol etc.[3]. În toate cazurile însă sînt prezente vasele ofrandă asemănătoare celor de la Tășad.

Se poate invoca și faptul că dacii începînd cu perioada tîrzie La Tène, în care se încadrează și descoperirile noastre, își înmormîntau deja morții în cimitire amplasate în afara perimetrelor așezărilor.

Ca un contra argument putem invoca, și în acest caz, o serie de situații similare celor de la Tășad, cînd morminte izolate au fost găsite în spațiul locuibil al comunității. Le enumerăm doar pe cele mai cunoscute: Poiana, Crăsani, Tinosu, Brad, Cugir, Ocnița, Rîșnov[4]. Dacă ținem seama și de faptul că cele trei monumente arheologice de care ne ocupăm se încadrează în răstimp de circa 150—200 de ani nu trebuie să judecăm problema ca o practică obișnuită și generală ci drept cazuri izolate.

Cele două gropi și caseta de piatră descoperite de noi nu prezintă un tablou unitar nici sub aspectul ritualului depunerilor de ofrande. Într-una din gropi s-a așezat o ceașcă-opaiț, în cealaltă mai multe vase, de factură și tipuri deosebite, îngrămădite pe un spațiu relativ mic, iar în casetă două oale culcate.

Avem însă și trăsături comune. Spre exemplu, vasele de ofrandă, în toate cele trei cazuri, au fost trecute printr-un foc secundar deci arse probabil pe un rug amplasat în altă parte. De asemenea se evidențiază faptul că nici unul din vasele descoperite în aceste complexe nu este întreg, ele fiind încă din antichitate sparte, știrbite, fragmentate. În toate cele trei cazuri în interiorul complexelor au fost aduse și resturile probabile ale rugului: cărbune, cenușă.

Nu trebuie să uităm nici faptul că gropile au fost escavate anume pentru a găzdui inventarul funerar, ele nu fac parte din categoria gropilor refolosite și reamenajate. În interiorul lor inventarele nu par a fi puse la întîmplare, iar alături de ele nu s-au găsit alte materiale (oase de animale, „resturi de bucătărie", chirpici etc.).

---

[3] D. Protase, *op. cit.*, p. 28, 35—36, 45.

[4] Ibidem, *Idem;* Informații V. Ursache; I. H. Crișan, Fl. Medeleț, comunicare la a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980; I. Glodariu, comunicare la a XV-a sesiune anuală de rapoarte, Brașov, 1981; D. Berciu, M. Iosifaru, în *Materiale și Cercetări arheologice*, A XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 183, fig. 1.

În cazul casetei este vizibilă intenția expresă de aliniere a pietrelor și de protejare a celor două urne, depuse și ele nu întîmplător ci, culcate și așezate cu gurile spre răsărit.

Referindu-ne la prezența urnelor din caseta de piatră trebuie să precizăm faptul că inventarul cistei de la Tășad reprezintă o curiozitate dar nu un caz unic, prin faptul că sînt depuse două urne și nu una. Sînt extrem de rare asemenea cazuri. Cunoaștem doar două morminte de acest fel, unul la Hărman, lîngă Brașov, iar celălalt la Telița, în județul Tulcea[5].

Pentru groapa în care au fost așezate vasele alături de resturile incinerării, se cunosc un număr apreciabil de analogii, atît în Crișana (Oradea, Biharea)[6] și Transilvania (Sf. Gheorghe — Bedehaza, Moigrad)[7] cît și la sud de Carpați (București — Dămăroaia, Snagov)[8]. Numeroasele similititudini între aceste complexe și Groapa nr. 2 de la Tășad, sînt atît de frapante încît se exclude posibilitatea unei întîmplări. Menționăm faptul că nici în complexele funerare menționate mai sus nu s-au aflat oase umane.

Din inventarul sumar și aproximativ al mormintelor dacice descoperite pînă în prezent și atribuite perioadei preromane, fac parte 750 de morminte, număr mult prea mic față de densitatea populației și față de aria geografică locuită. Din acestea numai 30—35% reprezintă mormintele datate exact în perioada clasică, de apogeu (sec. I î.e.n.—I e.n.), a civilizației dacice. Dacă am exclude amenajările sepulcrale în care oasele umane lipsesc, și care figurează în statistica noastră, situația ar fi și mai neverosimilă, în neconcordanță cu realitatea antică.

Referindu-ne la groapa în care s-a așezat numai ceașca (cățuia) dacică, trebuie să spunem că nu cunoaștem analogii perfecte în spațiul carpato-danubian. Forma perfect cilindrică a gropii, amenajarea fundului ei, prezența resturilor de incinerație, precum și rostul funerar, binecunoscut, al cățuilor, atît în epoca La Tén-ului tîrziu cît și în epocile următoare (ea fiind prezentă în nenumărate morminte) ne îndeamnă să atribuim și această groapă tot categoriei de monument funerar.

Caseta de piatră cu cele două „urne" reprezintă un caz insolit în peisajul arheologic din perioada clasică a civilizației dacice.

Pe teritoriul României se cunosc, aproximativ, 15 morminte în ciste de piatră. Ele se datează însă mult mai timpuriu, mai exact între secolele V și III î.e.n. Ele își au „aria de răspîndire" în zona dobrogeană (Cerna-

---

[5] I. H. Crișan, în *ActaMN*, I, Cluj, 1964, p. 102—104; G. Simion, Gh. Cantacuzino, în *Materiale*, VIII, București, 1962, p. 373—380.

[6] M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, în *Materiale*, VIII, București 1962, p. 160—163; S. Dumitrașcu, în *Ziridava*, XI, Arad, 1979, p. 195—207.

[7] D. Protase, *op. cit.*, p. 44; M. Macrea, M. Rusu, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 201—209.

[8] D. Protase, *op. cit.*, p. 19—20, 47—48.

vodă, Bugeac, Murighiol)[9] și la sud de Carpații Meridionali în Vîlcea (Brezoi)[10].

În aceste spații, acest ritual de înmormîntare este pus pe seama influențelor sud-dunărene venite mai ales din lumea elină.

Tot aici se cuvine să amintim că practica de ocrotire a urnelor funerare în cutii-ciste sau rotonde de piatră se va continua sau mai exact, va reapare în practica ritualurilor funerare la dacii din interiorul provinciei Dacia, în perioada romană și post romană. Mormintele din Transilvania descoperite la Cinciș, Ighiu și Morești, sînt dovezi elocvente în acest sens.

Judecînd în acest context, descoperirea cistei de pe dealul Cetățaua de la Tășad, reprezintă o verigă deosebit de importantă între spații (Dobrogea și Transilvania) și timp (sec. V—III î.e.n. și sec. II—III e.n.), legătură ce conferă descoperirii noastre un loc important în înțelegerea continuității și în domeniul spiritual, în cazul special al ritualurilor funerare.

Începînd cu a doua perioadă a epocii de fier (La Tène) dacii au trecut la un proces de generalizare a incinerației. Tocmai în acest peisaj arheologic, care nu prezintă nici pe departe un tablou unitar ci cunoaște o diversitate mare de ritualuri, trebuiesc înglobate, ca repere noi și descoperirile de la Tășad, fie că cele trei obiective analizate sînt sau nu morminte în înțelesul clasic al cuvîntului sau, mai plauzibil sînt numai cenotafe — monumente funerare ridicate în amintirea unor persoane care au decedat și ale căror oseminte se găsesc în alte locuri.

Din descoperirile funerare mai vechi sau mai noi aflate pe teritoriul vestic al României (Oradea, Arad, Tășad, Biharea), dar care prezintă analogii în tot spațiul locuit și stăpînit de populația dacică, rezultă și o altă observație logică. Aceasta ne permite să afirmăm că în ciuda unei mari diversități rituale, în care însă nu se poate recunoaște o anume preferință teritorială (arie geografică) sau social-politică (triburi, uniuni), se poate susține, tocmai pe baza celor observate, o unitate de civilizație și de spiritualitate.

[9] D. Berciu, în *Materiale*, IV, București, 1957, p. 281—317; M. Irimia, în *Pontice*, I, 1968, Constanța, p. 193—233; Ibidem, în *Pontice*, II, Constanța, 1969, p. 23—42; D. Protase, *op. cit.*, p. 31.

[10] D. Protase, *op. cit.*, p. 19.

QUELQUES PRATIQUES RITUELLES DES DACES DE L'ÉPOQUE PRÉROMAINE

(Résumé)

Au cours des recherches archéologiques entreprises par la Musée de Oradea dans l'habitat dacique du village Tăşad, departement de Bihor, on a découvert trois objectifs d'un caractère tout à fait singulier que l'auteur considère étroitement liés à quelques pratiques rituelles.

Voilà ces objectifs:

1. Fosse cylindrique, profonde, au fond de laquelle on a trouvé une tasse typique de la poterie dacique (fig. 1—2).
2. Fosse ovale, peu profonde, où on a entassé un grand nombre de pots en argile, travaillés à la main ou à la roue (fig. 3).
3. Cassette de pierre où on a mis, couchés, deux pots d'argile (fig. 4—6),

Dans les fosses et dans la casette de pierre ou a trouvé aussi des fragments de charbon, des cendres mais pas de restes humains (d'ossements humains). Les vases d'offrande ont étè brûles secondairement, écrasés ou ebréchés.

L'auteur présente une série d'analogies qui prouvent que les objectifs décrits sont loin d'être singuliers dans l'espace habité par les daces. Ainsi, on connaît tout une série de „tombes" certaines même dans le périmètre de la nécropole, qui ne pas de restes humains (Oradea, Murighiol, Poiana, Sighişoara); apparaissent, et ce n'est pas un cas isolé, des habitats dans le périmètre desquels on a découvert des tombes isolées (Poiana, Crăsani, Brad, Cugir, Ocniţa, Rîşnov) ou, il est vrai que très rarement, des tombes en cassettes de pierre (Buceag, Murighiol, Brezoi).

Les monuments déterrés à Tăşad sont, probablement, des cénotaphes, des monuments funéraires dressés à la mémoire des personnes mortes et dont les ossements se trouvent ailleurs.

CONSIDERAȚII ASUPRA PĂTRUNDERII EMISIUNILOR ILLYRIENE ÎN NORD-VESTUL DACIEI

IUDITA WINKLER

I. **Date privind tezaurul de drahme dyrrhachiene descoperit la Șimleu Silvaniei în primăvara anului 1964.** Pe vîrful dealului numit „Măgură", pe terenul dat spre cultivare de către Ocolul silvic pădurarului I. Molnar, s-au găsit, în timpul lucrărilor agricole, în primăvara anului 1964, circa 100 de monede de argint. Ajunse, ca jucării, pe mîna copiilor, ele s-au risipit cu excepția a 32 de piese, achiziționate de dr. I. Sipos, medic din localitate, care ni le-a prezentat spre determinare. Toate sînt drahme de același tip: Avers: Vaca cu vițelul spre stînga. Revers: Două patrulatere, ornamentate cu linii încrucișate și puncte. Atît aversul, cît și reversul sînt ștanțate necentralizat. Greutatea medie a monedelor era, înainte de conservare, de 3,03 g (totalul 97 g); cîntărite individual — după conservare — greutatea medie a scăzut la 2,219 (total 92,99 g). Starea de conservare fiind bună și mediocră, legenda aversului și a reversului a putut fi întregită pe fiecare piesă.

Monede similare au fost semnalate ca fiind descoperite în toamna aceluiași an „la poalele dealului Măgura Șimleului. Tezaurul se compunea din vreo 40—50 de monede, depozitate într-un vas de lut, care a fost distrus. Unsprezece piese au fost achiziționate de Muz. Oradea și de Cabinetul Numismatic al Institutului de istorie din Cluj"[1].

Tot pe dealurile plantate cu vii din jurul „Măgurii" (a magurai szőllő hegyekben), fiind descoperit în 1908 un depozit format din 72 de emisiuni dyrrhachiene și apolloniene[2], nu poate fi exclusă posibilitatea existenței și a unui al treilea tezaur pe același teritoriu; cu atît mai mult, cu cît, în epoca dacică, a existat aici o importantă așezare, documentată prin diferite descoperiri arheologice[3].

---

[1] E. Chirilă și colab., în *ActaMN*, II, 1965, p. 645.

[2] P. Harsányi, în *NumK*, VII, 1908, p. 113—115.

[3] Se cunosc: o așezare și o necropolă dacică; în două morminte s-au găsit, pe lîngă alte obiecte, monede romane republicane și obiecte de podoabă dacice. M. Moga, în *SCIV*, I, 1950, p. 131; Z. Székely, *Săpăturile de la Leț — Várhegiu, Tezaurul dacic de la Șimleu Silvaniei*, [București], 1951, p. 43—77; I. H. Crișan, în *SCSCluj*, VI, 3—4, 1955, p. 146; idem, *Ceramica daco-getică cu privire specială asupra Transilvaniei*, București, 1969, p. 276/299.

Nr. crt.	Legenda	Simbol	Legenda	Greutatea în gr.	Diametru în mm	Ceka	Schlosser
1	[A]PIΣT[ΊΩN]	În exergă strugure	[ΔYP]-ΔA-MH-NO[Σ]	2,84	19—17	94	90
2	MENIΣKOΣ	Sus vultur	ΔYP-AΓA-Θ[Iω]-NOΣ	3,33	16—16	316	30
3	[M]ENI[ΣKOΣ]		[ΔYP]-AP-XIΠ-[ΠOY]	2,96	17	318	70
4	MENIΣKO[Σ]	Sus pasăre	ΔYP-[ΔIO-NY]-ΣIOY	3,19	16—15	320	116
5	MENIΣKOΣ	Idem	[ΔYP]-ΔIO-NY-ΣIO[Y]	2,91	17	320	116
6	Idem	Idem	[ΔYP]-ΔIO-NY-[ΣIOY]	2,77	17—16	320	116
7	Idem	Idem	ΔYP-ΔIO-[NY-Σ]IOY	3,00	17	320	116
8	MENIΣK[OΣ]	Idem	ΔYP-[ΔIO-NY-Σ]IOY	2,90	17	320	116
9	MENIΣKOΣ	Idem	[ΔYP-Δ]IO-NY-[ΣIOY]	2,93	17—15	320	116
10	Idem	Idem	ΔYP-ΔIO-[NY]-ΣIOY	3,23	17—18	320	116
11	Idem		ΔYP-ΔI[O-NY-ΣIOY]	2,99	16—18	320	116
12	MENIΣKO[Σ]	Idem	ΔYP-ΔI[O-NY]-ΣIOY	2,88	17	320	116
13	Idem		ΔYP-ΔI[O]-NY-ΣIOY	2,87	16—17	320	116
14	[M]ENIΣKO[Σ]	În față femeie și spice?	ΔYP-KAΛ[Λω-NOΣ]	2,74	16—15	322	154
15	ME[NIΣKOΣ]	Sus Nike; În exergă fulger	[ΔYP]-KAΛ-Λω-N[OΣ]	2,90	17	322	154
16	MENIΣKOΣ	Idem	[ΔYP]-KA-ΛΛω-N[OΣ]	2,70	16—18	322	154
17	Idem	În față femeie	ΔYP-ΛY-[KIΣ-]KOY	2,97	17	325	175
18	MENIΣKO[Σ]		ЛYP-ΛY-KI[Σ]KOY	2,75	17	325	175
19	[M]ENIΣK[OΣ]		[ΔYP-Λ]Y-KIΣ-K[OY]	2,90	17—16	325	175
20	[M]ENIΣK[OΣ]	Idem	[ΔYP-Λ]Y-KIΣ-K[OY]	2,83	15—16	325	175
21	MENIΣKOΣ	Idem	ΔY[P-ΛY-KI]Σ-KOY	2,90	16—17	325	175
22	Idem	Idem	ΔYP-ΛY-KIΣ-KOY	2,93	17	325	175
23	[ME]NIΣKOΣ	În dreapta faclă; in exergă cîine?	ΔY[P-ΦI-Δω]-TA	2,59	16—19	331	272
24	≡ENωN	Pasăre	[ΔYP-ΠYP-]-BA	3,24	17—20	360	228
25	Idem	Boneta Dioscurilor, spic și faclă	ΔYP-[ΦIΛ]-ΛI-A	3,17	17	361	248
26	Idem	Sus pasăre; în exergă cîine	[ΔYP]-ΦIΛO-ΔA-[MOY]	2,82	18—17	362	261
27	Idem	Idem	ΔY[P-ΦIΛO]-ΔA-MOY	2,18	17—18	362	261
28	Idem	Sters	ΔYP-ΦIΛO-[ΔA-MOY]	2,98	17—18	362	261
29	Idem	Pasăre	ΔYP-ΦIΛO-[ΔA-MOY]	3,07	17	362	261
30	ΣIЛANO[Σ]	În exergă fulger	ΔYP-API-ΣIE-[NOΣ]	2,72	17	376	62
31	ΦIЛΩN	Sus, capul lui Helios cu cunună	[ΔYP]-ME-NI-[ΣKOY]	2,90	18	438	197
32	Idem	Idem	ΔYP-ME[NI-Σ]KOY	2,99	16	438	197

Cele două loturi diferă şi în privinţa conservării legendei: între cele găsite toamna, legenda s-a păstrat în întregime pe patru piese[4] (pe celelalte a putut fi întregită[5]), pe cînd dintre monedele descoperite primăvara, numai una păstrează legenda în întregime atît pe avers, cît şi pe revers. Această deosebire ar putea servi, de asemenea drept indiciu al apartenenţei descoperirilor la două depozite.

Dar confruntînd cele 11 piese descoperite în toamna anului 1964 cu cele achiziţionate primăvara de dr. Sipos, se constată că ele au fost emise, cu excepţia unei piese (vezi anexa 1, Ceka, nr. 353), de aceiaşi magistraţi, iar greutatea medie a monedelor descoperite toamna (3,103 g) o depăşeşte numai cu 0,073 g pe cea a monedelor descoperite primăvara (3,030).

Examinînd considerentele pro şi contra, am acordat prioritate identităţii magistraţilor:

Numele magistratului	Nr. pieselor descoperite		
	Primăvara	Toamna	Total
1. Meniskos Dionnysiou	10	4	14
2. „ Lykiscou	6	1	7
3. Xenon Philodamou	4	—	4
4. Meniskos Kallonos	3	—	3
5. „ Philota	1	2	3
6. „ Arhippou	1	1	2
7. „ Agathionos	1	1	2
8. Philon Meniskou	2	—	2
9. Xenon Purba	1	1	2
10. Xenon Phillia	1	—	1
11. „ Agathionos	—	1	1
12. Silanos Aristenos	1	—	1
13. Aristion Damenos	1	—	1
Total	32	11	43

La cele de mai sus, trebuie adăugată şi coincidenţa simbolurilor: vultur[6], corb=pasăre[7], cîine şi faclă[8]. Se pare deci că un bulgăr de pămînt, ce cuprindea o parte din tezaur împreună cu fragmentele vasului în care a fost ascuns, a putut fi deplasat de plug şi s-a scurs „la poalele dealului", unde a fost descoperit toamna.

[4] E. Chirilă..., în *ActaMN*, II, 1965, p. 645, nr. 1, 4, 10, 11.
[5] *Ibidem*, nr. 2—3, 5—9.
[6] *Ibidem*, nr. 1—2.
[7] *Ibidem*, nr. 4—7.
[8] *Ibidem*, nr. 10—11.

Un fenomen similar a avut loc și la Sălașuri; acolo prin săpături de verificare s-a dovedit că pe un teren în pantă monede dintr-un depozit monetar au alunecat, purtate de plug, la o distanță relativ mare[9].

II. **Examinarea comparativă a eșalonării pe magistrați a emisiunilor illyriene descoperite în tezaure.** Confruntînd compoziția celor două tezaure de drahme găsite la Șimleu Silvaniei[10], se constată că, la un număr aproape egal de piese (32 și 30; vezi p. 95 și Anexa 1, p. 112) numai patru tipuri sînt reprezentate atît în descoperirile din 1964 cît și în cea din 1908.

Pentru a lărgi baza de cercetare a pătrunderii drahmei illyriene în nord-vestul Daciei, am luat în studiu alte opt tezaure publicate de specialiști[11], determinîndu-le după lista magistraților stabilită de H. Ceka[12], iar pentru a stabili dacă nord-vestul, a avut o situație diferită sau identică cu restul Daciei, am confruntat eșalonarea pe magistrați din tezaurele respective cu cea din șase depozite descoperite în alte părți ale Daciei.

Tabelul 1

Tezaure cu drahme dyrrhaciene descoperite în Dacia la:

Ceka, nr.	Viișoara, jud. Bacău	Someșu Cald, jud. Cluj	Voivodeni, jud. Sălaj	Dieci, jud. Arad	Hilib, jud. Covasna	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Tisa, jud. Hunedoara	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Pianu de Sus, jud. Alba	Hunedoara	„Lunca" Bazias jud. Caraș-S.	Drăgești, jud. Bihor	Tileagd, jud. Bihor	T o t a l
	Numărul pieselor													
22		1		1										1
23														1
26				1										1
28				1										1
34				1										1
35				1										1
38							1							1
43				1										1
45				1										1
47				1										1
54				1										1
56				2										2
57				3										3
61				1										1

[9] Șt. Molnár — I. Winkler, în *ActaMN*, II, 1965, p. 270—272.

[10] Monedele descoperite în primăvara și în toamna anului 1964 au fost tratate ca formînd un singur depozit monetar.

[11] Cadrul acestui articol nu permite un studiu exhaustiv. Descoperirile izolate de drahme illyriene nu influențează eșalonarea pe magistrați a monedelor cunoscute din tezaurele aflate în nord-vestul Daciei.

[12] H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne*, Tirana, 1972, p. 184—199. (Lista întocmită de cercetătorul albanez e cea mai completă.)

Ceka, nr.	Viișoara, jud. Bacău	Someșu Cald, jud. Cluj	Voivodeni, jud. Sălaj	Dieci, jud. Arad	Hilib, jud. Covasna	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Tisa, jud. Hunedoara	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Pianu de Sus, jud. Alba	Hunedoara	„Lunca" Baziaș jud. Caraș-S.	Drăgești, jud. Bihor	Tileagd, jud. Bihor	Total
	Numărul pieselor													
64				1										1
65				2										2
66				2										2
71				1										1
72				1										1
73				1						1				2
74				1			1							2
75		1												2
76				1										1
94	2	2				1								5
101							1							1
103				1										1
105				1										1
109				1										1
113				1										1
120											1			1
127	1	1		1										3
142														1
147				1						2				3
162	1													1
164		4												4
166				2										2
167	1	1		1										3
168	1			1										2
172										1				1
175			1											1
176				1										1
179				2										2
181							1							1
190														1
191							1							1
193		1		10										11
194				1										1
196		1		3			1							5
197		2												2
198				1										1
199				4										4
201								2						5
208	3			2										2
212				1										1
213				1										1
214							1							1
228				2										2
230							1							1
246										1				2

Ceka, nr.	Viișoara, jud. Bacău	Someșu Cald, jud. Cluj	Voivodeni, jud. Sălaj	Dieci, jud. Arad	Hilib, jud. Covasna	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Tisa, jud. Hunedoara	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Pianu de Sus, jud. Alba	Hunedoara	„Lunca" Baziaș jud. Caraș-S.	Drăgești, jud. Bihor	Tileagd, jud. Bihor	T o t a l
	Numărul pieselor													
250			1	1										2
252				1										1
256			1				1							2
260				1										1
274		1												1
275	1	1	2	1										4
276	2	2								1				4
282				1										3
286				2										2
287				1										1
290				2										2
295		1												1
301								1						1
304				6										6
305				1										1
306				1			1							2
307				3										3
310				1			1							2
316	14	18	11		4	2								49
317		1			5									1
318	69	10	20		20	2		3	3			1	1	114
320	224	41	56		3	14		7	9	1		2	1	375
322	78	29	11			3					3	1		128
323		1			15									1
325	143	38	35		1	7		6	4			1		249
329														1
330			1		5									1
331	71	21	20			3			2	1			2	125
333														2
342		2												2
348				1										1
351							1							1
353	19	8	2			1								30
356					2									2
357	5	9	1				1					1	1	18
360	25	12	3		1	2			1	1				44
361	28	16	6		9	1	4			4			1	69
362	72	41	35			4	1	4	1	5	2	1		166
363	10	3	5											18
365				3										3
369				3										3
371				1										1
372	1	3		1										5
373							1							2
376	15	1	2		1	1								19

Ceka, nr.	Viişoara, jud. Bacău	Someşu Cald, jud. Cluj	Voivodeni, jud. Sălaj	Dieci, jud. Arad	Hilib, jud. Covasna	Şimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Tisa, jud. Hunedoara	Şimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Pianu de Sus, jud. Alba	Hunedoara	„Lunca" Baziaş jud. Caraş-S.	Drăgeşti, jud. Bihor	Tileagd, jud. Bihor	T o t a l
	Numărul pieselor													
383				1										1
384				1										1
387				2			1							3
394				1										1
411				1										1
412		2			1									3
419				1										1
422			1											1
425				1										1
431				1										1
433	2				1									3
436	1													1
438	84	7	7		8	2			2		1	2		111
439							1							1
441	3	1		2				2						8
444	2	1		9			1							13
449							2							2
450				2										2
451		1		8										9
453	1			2										3
454		1												1
457							3							3
458		2												2
459				1										1
460				2										2
Cf. 44—46.				1										1
Cf. 84—82.				2										2
Cf. 168—181.							1							1
Cf. 272.	1													1
Cf. 293—296	1													1
Cf. 302—314.				2										2
Cf. 316—317.										1				1
Cf. 353—355.				1						1				2
Cf. 353—357.								1					1	2
Cf. 353—363.	4													4
Cf. 372,22.	2													2
Cf. 430, 376		1												1
Cf. 441.								1					1	2
Cf. 444—459.				3										3
Barbarizate	12	1	2	1					1					17
Imitaţii	5				3		1	3						12
Tocite		27		4						2	2			33
Total	903	318	223	145	79	43	32	30	23	20	10	9	5	1 840

BIBLIOGRAFIE

1. B. Mitrea, în *SCN*, II, 1958, p. 77 și urm.; idem, III, 1960, p. 449—450; C. Buzdugan, în *SCN*, VI, 1975, p. 201—206.
2. Fr. Kenner, în *AKöG*, XV, 2, 1855, p. [381—383], extras 6, p. 157—159.
3. E. Chirilă, în *Apulum*, VII, 1968, p. 123—144; E. Chirilă și colab., în *Studii și comunicări*, Sibiu, 14, 1969, p. 283—284.
4. Ö. Gohl, în *NunK*, VII, p. 110—113.
5. Z. Székely, în *Cercetări numismatice*, III, 1980, p. 3—8.
6. Au fost incluse și monedele publicate de E. Chirilă și colab. în *ActaMN*, III, 1965, p. 645—646.
7. I. Winkler, în *Sargetia*, VIII, 1970, p. 30—31.
8. P. Harsányi, în *NumK*, VII, 1980, p. 113.
9. J. G. Seidl, în *AKöG*, IX, 1853, p. [81—82], extras 3, p. 84—85.
10. Ö. Gohl, în *NumK*, V, 1906, p. 137—138.
11. P. Harsányi, în *NumK*, XI, 1912, p. 141.
12. N. Chidioșan, Al. Sășianu, N. Beladan, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 27—50.
13. B. Mitrea, în *SCN*, III, 1960, p. 465—466.

Tabelul 2

Tezaure cu drahme apolloniene descoperite în Dacia la:

Ceka, nr.	Drăgești, jud. Bihor	Beiuș, jud. Bihor	Baia de Criș, jud. Hunedoara	Tileagd, jud. Bihor	Șimleu Silvaniei, jud. Sălaj	Dieci, jud. Arad	Pianu de Sus, jud. Hunedoara	Sacalasău, jud. Bihor	Tisa, jud Hunedoara	Hunedoara	„Lunca", Baziaș jud. Caraș-S.	Total
	Numărul pieselor											
3	19	4	14	6	4		3	1		1		52
8			×									×
17						4						4
18						4						1
22						1			1			2
24	28	20	1	1	9			4				63
27	6	3	5	8	2		6	3	2		2	37
31			×									×
61						2			1			3
65						5						5
66										1		1
73						1						1
75			×									×
79										2		2
83	6		9	14	6		6					41
84		6										6
85									1			1
88	12	7	19	7	6		3	6				55
89						3						3
91	9	4	8	4	5		7	4			1	42
96			×									×

Ceka, nr.	Drăgești, jud. Bihor	Beiuș, jud. Bihor	Baia de Criș, jud. Hunedoara	Tileagd, jud. Bihor	Șimleu Silvaniei, jud Sălaj	Dieci, jud. Arad	Pianu de Sus, jud. Hunedoara	Sacalasău, jud. Bihor	Tisa, jud. Hunedoara	Hunedoara	„Lunca", Baziaș jud. Caraș-S.	Total
98	1		1									3
104	2		×									2
111				1		7						8
113						1						1
115	33	15	×	4	6			2				60
117						1			2			3
125									2			2
Cf. 83, 96	1											1
Cf. 88, 93					1							1
Cf. 99, 111					1				1			1
Imitații	6	5								1		
Nedeterminate				1			1	1	3			2
Total	124	64	52	46	42	26	26	20	19	5	3	427

BIBLIOGRAFIE

1. Vezi tabelul 1, nr. 12.
2. Maria Chițescu, în *SCN*, IV, p. 355—359.
3. J. G. Seidl, în *AKöG*, II, I, II, 1849, extras 2, p. 34; idem, XIII, 1, 1854, p. 321, extras 5, p. 83.
4. Vezi tabelul 1, nr. 13.
5. Vezi tabelul 1, nr. 8.
6. Vezi tabelul 1, nr. 4.
7. Vezi tabelul 1, nr. 9.
8. P. Harsányi, *NumK*, VII, 1908, p. 143.
9. Vezi tabelul 1, nr. 7.
10. Vezi tabelul 1, nr. 10.
11. Vezi tabelul 1, nr. 11.

După cum reiese și din tabele, cinci dintre depozite cuprind monede din Dyrrhachium (Someșu Cald, Voivodeni, Hilib, Șimleu Silvaniei, 1964; am inclus aici și Viișoara, avînd o singură emisiune din Apollonia), trei numai din Apollonia (Beiuș, Baia de Criș și Sacalasău; tabelul 2), iar

celelalte (Dieci, „Lunca", Şimleu Silvaniei, 1908, Tisa, Drăgeşti, Pianu de Sus şi Tileagd), piese emise în ambele oraşe illyrice (vezi anexa 1). În unele dintre depozitele de mai sus, pe lîngă emisiuni illyriene, s-au găsit tetradrahme thasiene[13], denari romani republicani[14] şi imperiali[15], precum şi obiecte de podoabă specifice populaţiei daco-getice[16].

Abundenţa drahmei emise în Apollonia şi Dyrrhachium în descoperirile din Transilvania a fost remarcată încă în secolul trecut de J. G. Seidl, care a relevat faptul că cea mai mare parte a colecţiei de drahme illyriene a Cabinetului imperial de la Viena a fost completată prin descoperirile de la Sebeşul de Sus (Felső Sebeş, 1835), Nădăşelu (Magyar Nádas, 1845) şi Baia de Criş (Körösbánya, 1850). Potrivit părerii sale, prezenţa drahmelor în Dacia indică existenţa unor legături cu coasta illyrică cu mult înainte de 106 e.n., legături care se datorau „fără îndoială" bogăţiei în aur a Daciei[17]. Descoperirile monetare s-au înmulţit în decursul celor 13 decenii, azi se cunosc circa 12 000 de piese, provenite din peste 80 de tezaure şi descoperiri izolate, a căror importanţă pentru cunoaşterea vieţii economice a Daciei preromane a fost scoasă în evidenţă în studiile istoricilor şi ale numismaţilor[18].

---

[13] Hilib, Pianul de Sus, Tisa şi Viişoara, vezi Anexa 1.

[14] Vezi p.

[15] Hunedoara, Tisa (vezi Anexa 1).

[16] Drăgeşti şi Someşu Cald (vezi Anexa 1).

[17] J. G. Seidl, în *AKöG*, IX, 1853, extras 3, p. 85—86.

[18] C. Gooss, în *AVSL*, XIV, 1877, p. 71—72; Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 495—496; C. Moisil, în *BSNR*, XV, 1920, p. 76; idem, în *CrNA*, XVI, 1942, p. 71; idem, în *Balcania*, VII, 1, 1944, p. 3—4, 20—21; Ö. Gohl, în *NumK*, XXI—XXII, 1922—1923, p. 7—8, 11; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 72—74, 559—560, 610—617; B. Mitrea, în *EDR*, X, 1945, p. 79—99; idem, în *SCN*, II, 1958, p. 27—33, 78—90; idem, *15 ani de activitate numismatică în Republica Populară România*, bibliografie, în *SCN*, III, 1960, p. 605—607; idem, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p. 55—62; idem, *Bibliografia numismaticii româneşti* ..., în *SCN*, IV, 1968, p. 470—472; V, 1971, p. 402—404; VI, 1975, p. 263—267; VII, 1980, p. 174—179; idem, în *Apulum*, IX, 1971, p. 177—203; idem, în *SCN*, V, 1971, p. 21—38; Em. Condurachi, în *Balcania*, VII, 1944, 1, p. 28—29; I. Winkler, *SCŞCluj*, VI, 1955, 1—2, p. 40—43, 55—56, 110—117, 118—121; *IstRom*, I, 1960, p. 248, 255—258, 317; C. Buzdugan, în *SCN*, IV, 1968, p. 44; E. Chirilă, în *Apulum*, VII, 1968, p. 123—143; Oct. Luchian, în *SCN*, V, 1971, p. 364; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Bucureşti, 1972, p. 17, 63, 112, 191, 195—197; C Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 214, 352, 369, 406; G. Popilian, în *Historica*, III, 1974, p. 43—64; M. Babeş, în *Dacia*, XIX, 1975, p. 131—132 (menţionează o lucrare inedită a lui G. Poenaru — Bordea, despre circulaţia monedelor din Apollonia şi Dyrrhachium în Dacia preromană şi regiunea Dunării de jos); I. Glodariu, *Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World* ..., BAR Supplementary Series 8, 1976, p. 47—49, 233—241; I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1977, p. 46, 177, 312, 315; E. Chirilă — M. Barbu, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 141—145; XII, 1980, p. 97—99; E. Chirilă — A. Rusu, în *ActaMPorolissensis*, IV, 1980, p. 69—76; V. Mihăilescu — Bîrliba, *La monnaie romaine chez les daces orientaux*, Bucureşti, 1980, p. 29—30, 236.

Cu toate că multe depozite monetare s-au risipit înainte de a fi fost studiate de specialiști[19], informațiile sumare ce ni s-au păstrat permit totuși anumite deducții cu privire la comerțul întreținut de Dacia cu cei care vehiculau drahma illyriană în sec. II—I î.e.n.

Perioada pătrunderii în nordul Dunării de jos a monedelor emise în Apollonia și Dyrrhachium a fost stabilită numai cu aproximație; avîndu-se în vedere că ele au fost emise masiv în sec. II î.e.n., s-a acceptat unanim că au ajuns în Dacia înaintea denarului roman republican, a cărui pătrundere se poate fixa în jurul anului 100 î.e.n.[20].

Tezaurele mixte de drahme și denari romani republicani oferă indicii referitor la data ieșirii din circulație în Dacia a drahmei illyriene. Din cele 16 depozite analizate, șapte se încadrează în această categorie a tezaurelor mixte:

Locul descoperirii	Nr. monedelor romane republ.	Data finală[21]	Nr. total al monedelor
Hilib	1	87 î.e.n.	102
Drăgești	3	85 î.e.n.	136
Beiuș	21	73 î.e.n.	82
„Lunca“	38	54 î.e.n.	53
Tisa	833	43/42, 31 î.e.n.	936
Someșu Cald	120	42 î.e.n.	465
Hunedoara	988	42 î.e.n.	1013

Luînd ca reper data monedei celei mai recente a tezaurelor de mai sus, putem preciza că drahma illyriană a circulat relativ intens pînă

[19] Numeroase tezaure s-au risipit înainte de a fi studiate de specialiști, vezi I. Glodariu, *op. cit.*, p. 233/1—2, 234/10, 15, 19, 20, 235/29—30, 35, 36, 41 ș.a.

[20] Discuția despre data pătrunderii denarului roman republican în Dacia nu este încheiată: V. Pârvan, *Getica*, p. 610—612; M. Macrea, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 163; idem, în *RIR*, XVI, 1946, p. 202; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1944, p. 59; idem, în *IstRom*, I, p. 275; B. Mitrea, în *EDR*, X, 1945, p. 124; idem, în *SCN*, II, 1958, p. 183, 195, 196; idem, în *Unitate și continuitate ...*, p. 53—62; O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice*, București, 1956, p. 24; I. Winkler, în *SCȘCluj*, 1955, p. 24, 46; idem, în *JNG*, 17, 1967, p. 133—137; idem, în *BSNR*, 1980, p. 115; C. Preda, *op cit.*, p. 345—349; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 97, 195, 198; I. H. Crișan, *Burebista ...*, p. 175—177; M. H. Crawford, în *JRS*, 67, 1977, p. 121—123; Maria Chițescu, în *SCN*, VII, 1980, p. 63—64; Gh. Poenaru-Bordea și O. Stoica, în *SCN*, VII, 1980, p. 79—80; V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 64—74, 236—237.

[21] După cronologia stabilită de H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, Londra, 1910. Pe lîngă tezaurele studiate, mai există în Dacia și alte depozite monetare în care drahma illyriană se găsește alături de denari romani republicani și tetradrahme thasiene, dar și între acestea, la majoritate data finală se plasează în prima jumătate a secolului I. î.e.n. De exemplu: Bobaia: 80—70 î.e.n.; Derna: 79 î.e.n.; Fundeni: 77 î.e.n.; Căpreni: 75 î.e.n.; Hunedoara: 73 î.e.n., Cernatu de Jos: 42/36 î.e.n.; Dolj: 32/31 î.e.n. Pentru bibliografie, vezi la I. Glodariu, *op. cit.*

în jurul anului 40 î.e.n.[22]. Constatarea concordă cu afirmația lui H. Ceka, potrivit căreia în 50 și 49 î.e.n. atelierele din Apollonia și Dyrrhachium erau încă în plină activitate. Se știe că, aliat cu Pompei, Dyrrhachium a pierdut dreptul de a bate monedă după victoria lui Caesar, în timp ce Apollonia continua emiterea monedelor[23]. Tezaurele din Dacia nu cuprind însă tipul emis după 48 î.e.n., ceea ce arată că în a doua jumătate a secolului I î.e.n. comerțul — în descreștere — cu orașele de pe coasta Adriaticii se făcea fie prin intermediul emisiunilor mai vechi, fie prin al denarului republican.

Mai dificilă decît stabilirea perioadei de ieșire din circulație a emisiunilor illyriene este fixarea datei la care a început pătrunderea lor în Dacia. Singurul punct de reper în această privință îl constituie tezaurele găsite în Albania la Durrësit (=Dyrrhachium), Lëzhir[24] și Jubicës[25], care se încheie între 250—150 î.e.n. Urmărind numele magistraților reprezentați în aceste tezaure (vezi Anexa, p. 114—116), am constatat că numai reversul unuia dintre tipurile emise în Apollonia și opt din cele emise la Dyrrhachium se găsesc în cîte un exemplar, și în tezaurele din Dacia.

Tipuri comune tezaurelor din Dacia și Albania

Ceka, nr.	Tisa	Someșu Cald	Dieci	Lëzhir	Durrësit	Jubicës
			Apollonia			
99	+	—	—	+	—	+
			Dyrrhachium			
26	—	—	+	+	—	—
28	—	—	+	+	—	—
35	—	—	+	+	—	—
38	+	—	—	+	—	—
43	—	—	+	+	—	—
45	—	—	+	+	—	—
317	—	+	—	+	—	—
419	—	—	+	+	—	—

Dintre tipurile din tezaurul de la Durrësit (emise între 325—250 î.e.n.) și Jubicës (250—150 î.e.n.) nu avem nici un exemplar din emisiunile dyrrhachiene.

[22] Moneda lui Marcus Antonius descoperită la Tisa nu este concludentă, deoarece aceste emisiuni au rămas în circulație pînă în sec. II e.n.; dealtfel, tezaurul cuprinde și monede din epoca imperială; vezi în *Sargetia*, VII, p. 1970, p. 39—42.

[23] H. Ceka, *op. cit.*, p. 43—44, 103—105.

[24] H. Ceka, în *Iliria*, I, 1971, p. 85—86.

[25] H. Ceka, în *Iliria*, I, 1971, p. 96—101.

Dintre cele reprezentate în depozitul de la Lëzhir cuprinzînd emisiuni din 250—200 î.e.n., se găseşte cîte un exemplar în tezaurul de la Tisa şi Someşu Cald, iar în cel de la Dieci şase piese. Numărul mic de tipuri identice din aceste tezaure descoperite în Albania şi cele din Dacia arată că vehicularea spre nord-est a drahmelor illyriene trebuie plasată după anul 150 î.e.n. Din rezumatul lucrării lui H. Ceka, nu se poate deduce pe ce se întemeiază cercetătorul albanez cînd afirmă că drahma illyriană îşi extinde sfera de circulaţie spre Dunărea de jos abia în sec. I î.e.n.[26].

Dacă dintre tipurile din trei tezaure descoperite în Albania există puţine în România, dimpotrivă, în 13 depozite monetare aflate la nordul Dunării de jos, dintre 129 magistraţi pe care i-am identificat (tabelul 1), 16 sînt reprezentaţi printr-un număr mare de piese (Ceka, nr., 193, 316, 318, 320, 322, 325, 331, 353, 357, 360—363, 376, 438. 444).

— Numărul drahmelor cu legenda Meniskos Dionisiou (Ceka, nr. 320) se ridică la 375 de exemplare; monedele acestui magistrat ocupă primul loc din punct de vedere cantitativ în tezaurele de la Viişoara, Hilib, Voivodeni, Pianul de Sus şi Şimleu Silvaniei, 1964.

— Drahmele cu legenda Meniskos Lykiscou (Ceka, nr. 325) sînt reprezentate în aceleaşi tezaure printr-un total de 249 de monede.

— Pe locul următor se plasează, pe baza numărului de piese — 166 —, tipul Xenon Philodamou (Ceka, nr. 362); dar cu excepţia celor două tezaure de la Şimleu Silvaniei el nu mai ocupă al treilea loc.

— Cele 128 de drahme cu numele lui Meniskos Kallonos (Ceka, nr. 322) sînt cuprinse în şapte depozite monetare.

— Numele magistratului Meniskos Philota (Ceka, nr. 331) figurează pe 125 de monede, existente în proporţii diferite în opt localităţi.

— În nouă depozite sînt reprezentate emisiunile cu legenda Meniskos Arhippou, (Ceka, nr. 318), numărul lor se ridică la 114.

— Cele 113 drahme cu legenda Philon Meniskou (Ceka, nr. 438) provin din opt tezaure.

— 69 de monede cu legenda Xenon Phillia (Ceka, nr. 361) se repartizează pe opt depozite monetare.

— Piese în număr de 49 cu numele lui Meniskos Agathionos (Ceka, nr. 316) se găsesc în cinci tezaure.

— Cele 44 de piese cu legenda Xenon Purba (Ceka, nr. 360) fac parte din şapte tezaure.

— Piesele cu numele magistratului Xenon Agathionos (Ceka, nr. 353) apar numai în patru tezaure, totalizînd 30 de monede.

---

[26] H. Ceka, în *Iliria*, I, 1971, p. 101; celelalte lucrări ale cercetătorului albanez nu mi-au fost accesibile. Faţă de data tîrzie a pătrunderii drahmei illyriene în Dacia s-au ridicat obiecţii: B. Mitrea, în *Apulum*, IX, 1971, p. 184—185; G. Popilian, în *Historica*, III, 1974, p. 59. Vezi şi nota 18.

Tipurile care nu depășesc cifra de 20 se găsesc în proporții diferite în maximum șase tezaure.

Datele de mai sus relevă existența unei concordanțe în structura depozitelor cu emisiuni dyrrhachiene, în sensul că unsprezece tipuri datînd după 150 î.e.n. se găsesc în proporție mare atît în descoperirile provenite din nord-vest, unde ele reprezintă +79% (499 din totalul de 628 de piese de la Someșu Cald, Voivodeni, Șimleu Silvaniei 1964 și 1908, Drăgești și Tileagd), cît și în descoperirile din alte regiuni ale Daciei unde se ridică la 88% (940 din 1 067 de monede ce constituie efectivul depozitelor de la Viișoara, Hilib, Pianu de Sus și Hunedoara).

Faptul că în șapte tezaure același tip deține primul loc reflectă realitatea pătrunderii concomitente în aceste ținuturi a comercianților illyrieni.

Este semnificativ că în fiecare dintre tezaurele cuprinse în tabele (vezi p. 96—99) un număr mic de tipuri constituie un procent mare din totalul monedelor a căror stare de conservare e foarte bună sau bună.

Compoziția tezaurelor recent publicate se menține în aproximativ aceleași limite; astfel, de exemplu, în tezaurul de la Basarabi (jud. Dolj) tipurile Ceka, nr. 318, 320, 322, 325, 331, 362 și 438 însumează 245 din 314 monede; în descoperirea de la Deva, Ceka, nr. 316, 318, 320, 322, 325, 331, și 362 65 din 101.

Situația emisiunilor din Apollonia nu diferă prea mult de cele din Dyrrhachium în privința proporției în care sînt reprezentați magistrații monetari: 28 din totalul de 136 (22%) (tabelul 2), față de 129 din 462 (28%) (tabelul 1); în fiecare dintre tezaurele cu drahme apolloniene predomină însă un alt tip. Cu toate acestea numărul magistraților monetari care apar în mai multe depozite monetare cu peste 12 piese este relativ mare:

— Ariston Ainea (Ceka, nr. 24), reprezentat în cinci depozite monetare cu un total de 62 de piese (ocupă primul loc în tezaurul de la Beiuș).

— Timen Damofontos (Ceka, nr. 115) cu 59 de emisiuni, în șase tezaure (predomină în depozitul de la Drăgești).

— Niken Autoboulou (Ceka, nr. 88), cu 55 de monede, tot în șase descoperiri (primul loc în tezaurul de la Sacalasău).

— Agias Epikadou (Ceka, nr. 3), însumează în opt depozite 52 de piese (primul loc în tezaurul de la Baia de Criș).

— Nikandros Andriscou (Ceka, nr. 83), cu 41 de piese, în cinci depozite monetare (primul loc în tezaurul de la Tileagd).

— Xenokles Hairenos (Ceka, nr. 91) cu același număr de monede, în opt depozite (primul loc în tezaurul de la Pianu de Sus).

— Ariston Lusenos (Ceka, nr. 27), cu 30 de monede, în nouă tezaure.

Numărul celorlalte tipuri, reprezentate prin mai puțin decît 12 piese, variază de la un tezaur la altul.

Cele şapte tipuri ce însumează 316 piese se repartizează însă — spre deosebire de cele dyrrhachiene — inegal: în nord-vest ele constituie 86% din totalul monedelor din Apollonia, iar în celelalte regiuni ele ajung numai la 46%. Rămîne deci ca trăsătură comună a emisiunilor illyriene din depozitele descoperite în Dacia numai faptul că nucleul fiecărui tezaur e format dintr-un număr mic de tipuri.

III. **Concluzii.** Din cele de mai sus rezultă că pătrunderea masivă a drahmei illyriene nu poate fi plasată înainte de începutul perioadei în care au activat magistraţii monetari ale căror emisiuni constituie nucleul tezaurelor. Circulaţia lor în Dacia se încadrează deci într-un interval de aproximativ 100 de ani (circa 150 î.e.n. — circa 40 î.e.n.), în care numărul pieselor vehiculate spre nordul Dunării de jos a cunoscut inevitabil oscilaţii dependente de intensitatea relaţiilor comerciale.

În problema originii etnice a negustorilor care s-au servit pentru plăţi de drahma illyriană, se pot face unele deducţii pe baza compoziţiei tezaurelor, respectiv a emisiunilor de altă proveniență decît cea illyriană[27], coroborate cu informaţia din Titus Livius, XLV, 43, unde se arată că în tezaurul capturat de romani de la regele Genthios, erau „27 livre de aur, 19 livre argint, 13 000 de denari romani republicani şi 120 000 de monede de argint illyrice“[28], ceea ce dovedeşte că denarul roman republican era deja încetăţenit în Illyria în 167 î.e.n., dată, după care s-a impus tot mai mult în circuitul economic. Se poate admite, aşadar, că nu numai depozitele formate exclusiv din drahme provin de la comercianţii de pe coasta Adriaticii, ci şi acelea în care s-au găsit denari romani republicani.

În privinţa formării lor, trebuie făcută distincţie între tezaurele constituite din drahme illyriene şi denari romani republicani (vezi p. 103), care reprezintă probabil sume realizate prin una sau mai multe tranzacţii, şi depozitele constînd din drahme illyriene asociate cu tetradrahme thasiene, denari romani imperiali[29] şi obiecte de podoabă dacice[30], depozite rezultate din acumulări succesive de mai lungă durată pe teritoriul Daciei.

Primul cercetător, J. G. Seidl, care a încercat să dea un răspuns la întrebarea ce produse căutau illyrienii în Dacia a emis teza despre comerţul cu aur[31]. Este însă puţin probabil ca în epoca La Tène, cînd în Dacia lipsesc obiectele de aur[32], să fi existat un comerţ cu acest me-

---

[27] Vezi notele 13—16.
[28] H. Ceka, *Questions*..., p. 33, nota 27.
[29] Vezi notele 13 şi 15.
[30] Vezi nota 16.
[31] Vezi nota 17.
[32] R. Paribeni, *Optimus Princeps*, I, Messina [1926], p. 320, exprimă părerea că minele de aur erau probabil proprietatea regelui dac. Această părere a fost acceptată şi de alţii: C. Daicoviciu, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 213; V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei romane*, Piteşti, 1929, p. 22—23; D. Popescu, în *Materiale*, II, 1956, p. 243—245, 246, nota 1, expune şi alte cauze care au putut determina lipsa aurului în La Tène-ul dacic.

tal. Recent numismatul englez M. H. Crawford a formulat părerea că drahmele din Dyrrhachium și Apollonia „au putut fi dobîndite în schimbul unor mari cantități de sare de care aveau nevoie păstorii de pe teritoriul de astăzi al Albaniei“[33]. După cum s-a relevat încă în secolul trecut, sarea era unul din produsele ce se exploatau cel mai ușor și avea multă căutare în lumea antică. Dar pînă în prezent nu s-au găsit tezaure în număr mare cu drahme illyriene în regiunile bogate în sare[34], din centrul Transilvaniei ci, dimpotrivă, în nord-vestul, sud-vestul și sud-estul Daciei[35], regiuni lipsite de saline; ceea ce sugerează ideea că erau căutate în primul rînd produsele agro-zootehnice. Nu poate fi însă exclusă nici posibilitatea ca și producătorii de sare să fi difuzat drahma orașelor illyrice în celelalte regiuni ale Daciei.

ANEXA

Tezaure monetare determinate pe baza listei întocmite de H. Ceka*

Baia de Criș (Körösbánya),

Ceka, nr.	AKöG, extras, 2, p. 34, nr.	AKöG, extras, 5 p. 83, nr.
Apollonia		
3. =	1.	1.
8. =	2.	
24. =		2.
27. =	3.	3.
31. =	4.	
75. =	6.	
83. =		7.
88. =		8.
91. =		9.
98. =		10.
104. =		5.
115. =		11.

Beiuș (jud. Oradea)

	SCN, IV,
Apollonia	p. 359, nr.
3. =	5.
24. =	1.

[33] M. Babeș, *Colocviul româno-britanic „Dacii și locul lor în istoria Europei în vremea lui Burebista“* (prezintă rezumativ comunicările ținute), în *SCIVA*, 31, 1980, 4, p. 646.

[34] Vezi harta întocmită de M. Rusu, în vol. *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 146, fig. 4.

[35] I. Glodariu, *op. cit.*, fig. 13.

* Hassan Ceka, *Questions de numismatique Illyrienne, avec un catalogue des monnaies d'Apollonie et de Durrhachium*, Tirana, 1972, III. Index général des noms de personne figurant sur les monnaies d'Apollonie et de Dyrrhachium, p. 183—199 (traducerea după lucrarea cu același titlu apărută la Tirana în 1965).

27. = 6.
84. = 2.
88. = 3.
91. = 7.
115. = 4.

Dieci (Deécs), jud. Arad

Apollonia *NumK*, VII, p. 110—113, nr.

17. = 2.
18. = 1.
22. = 3.
61. = 4—5.
65. = 6.

jud. Hunedoara

Ceka, nr.

73. = 8.
89. = 7.
111. = 9.
113. = 10.
117. = 11.

Dyrrhachium

22. = 14.
26. = 15.
28. = 19.
34. = 21.
35. = 20.
43. = 16.
45. = 22.
Cf. 44—46. = 18.
47. = 17.
54. = 26.
56. = 23, 27.
57. = 25.
61. = 24.
64. = 30.
Cf. 64, 82. = 29.
66. = 31.
71. = 32.
72. = 33.
73. = 34.
74. = 36.
76. = 35.
103. = 37.
105. = 38.
109. = 41.
113. = 40.
127. = 12.
142. = 42.
147. = 43.
166. = 44.
167. = 45.

Ceka, nr.

168. = 46.
176. = 47.
179. = 48—49.
193. = 50—53.
194. = 54.
196. = 55.
198. = 56.
199. = 57.
208. = 58.
212. = 59.
213. = 60.
228. = 61.
250. = 62.
252. = 63.
260. = 64.
275. = 65.
282. = 66.
286. = 67—68.
287. = 69.
290. = 70—71.
304. = 72—75.
305. = 76.
306. = 77.
307. = 78.
310. = 79.
cf. 302—311. = 80.
Cf. 302—314. = 81.
348. = 82.

Ceka, nr.	
365. =	83—84.
369. =	85.
371. =	86.
372. =	87.
383. =	88.
384. =	28.
387. =	89.
394. =	90.
411. =	91.
419. =	92.
425. =	93.
431. =	94.
441. =	95.
444. =	96—97.
450. =	98.
451. =	99—100.
453. =	101.
444—459. =	102, 104.
459. =	103.
460. =	105.

Drăgești, jud. Bihor

	Crisia, 8, p. 31—34, nr.
Apollonia	
3. =	IV.
24. =	VII.
27. =	V.
88, 3. =	I.
83, 96. =	II.
88. =	IX.
88,3. =	VIII.
91. =	III.
98. =	X.
104. =	XI.
115. =	VI.
Dyrrhachium	
318. =	II.
320. =	IV.

Ceka, nr.	Crisia, 8, p. 31—34, nr.
322. =	III.
325. =	I.
357. =	VI.
362. =	VII.
438. =	V.

Hilib, jud. Covasna,

vezi Z. Székely, în *Cercetări numismatice,* 3, 1980, p. 3—10.

Hunedoara

Ceka, nr.	*NumK*, V, p. 137—138, nr.
Apollonia	
3. ?=	1.
66. =	2.
80. =	3.
Dyrrhachium	
73. =	1.
147. =	4—5.
172. =	2.
246. =	6.
276. =	3.
316, 317. =	7.
320. =	9.
331. =	8.
353—355. =	13.
360. =	12.
361. =	10.
362. =	11.

„Lunca“ Baziaș, jud. Caraș-Severin

Ceka,	*NumK*, XI, 1912,
nr.	p. 141, Schlosser,
Apollonia	nr.
27. =	29.
91. =	51.
Dyrrhachium	
108. =	—
190. =	139.
322. =	154.
362. =	261.
438. =	197.

Pianul de Sus, jud. Alba

Ceka, nr.	AKöG, extras,
Apollonia	3, p. 84—85.
3. =	1—3.
27. =	4—9.
83. =	10—15.
88. =	16—18.
91. =	19—25.
Dyrrhachium	
318. =	27—29.
320. =	31—39.
325. =	40—43.
331. =	44—45.
360. =	46.
362. =	47.
438. =	48—49.

Sacalasău, jud. Bihor

Ceka, nr.	*NumK*, VII, 1908,
Apollonia	p. 143, nr.
3. =	4.
24. =	1 a).
27. =	1 b).
88. =	2.
91. =	5.
115. =	3.

Someșu Cald, jud. Cluj

Ceka, nr.	AKöG, extras, 6, p. 157—159, nr.
Dyrrhachium	
23. =	1.
75. =	2.
94. =	3.
127. =	4.
164. =	5.
167. =	6.
193. =	9.
196. =	8.
197. =	7.
274. =	12.
275. =	10.
276. =	11.
295. =	13.
316. =	16.
317. =	17.
318. =	14—15, 18.
320. =	19.
321. =	21.
322. =	20, 22, 25.
323. =	27.
325. =	23.
331. =	24.
342. =	28.
353. =	29.
357. =	30.
cf. 357. =	31.
360. =	33.
361. =	34.
362. =	32, 35.
363. =	36.
cf. 363. =	37.
372. =	38.
376. =	39.

412. = 40.
430, 376. = 41.
438. = 42.
441. = 43.
444. = 47.
451. = 44.
454. = 45.
458. = 46.

Şimleu Silvaniei, jud. Sălaj

Ceka, nr.	*NumK*, VII, p. 114—115, nr.
Apollonia	
3. =	1.
24. =	4.
27. =	3.
83. =	5.
88, 98. =	2.
88. =	6.
91. =	8.
115. =	8.
cf. 77. =	9.
Dyrrhachium	
201. =	10.
301. =	18.
318. =	11.
320. =	12.
325. =	13.
cf. 357. (?) =	15.
362. =	14.
441. =	16.
Cf. 441. =	17.
	ActaMN, II, p. 645—646, nr.
316. =	1.
318. =	3.
320. =	4—7.
325. =	8.
331. =	11.
353. =	2.
360. =	9.

Tileagd, jud. Bihor

Ceka, nr.	*SCN*, II, p. 401; III, 465—466; Schlosser, nr.
Apollonia	
3. =	20.
24. =	3.
27. =	30.
83. =	4.
88. =	9.
91. =	51.
111. =	39.
115. =	15.
Dyrrhachium	
318. =	70.
320. =	116.
331. =	272.
cf. 357. =	111.

Tisa, jud. Hunedoara

Ceka, nr.	*Sargetia*, VII, p. 30—31, nr.
Apollonia	
22. =	1.
27. =	2.
61. =	3.
85. =	4.
98. =	5.
111, 99. =	6.
117. =	7.
125. =	8.
Dyrrhachium	
38. =	1.
74. =	2.

101. =	3.
181. =	4.
cf. 168, 181	5.
196. =	6.
214. =	7.
230. =	8.
256. =	9.
295. =	10.
304. =	11.
305. =	12.
306. =	13.
310. =	14.
351. =	15.
357. =	16.
361. =	17.
362. =	18.
373. =	19.
387. =	20.
439. =	21.
444. =	22.
449. =	23.
457. =	24.

Ceka, nr.

Voivodeni, com. Dragu, jud. Sălaj

Ceka, nr.	*Apulum,* VII, p. 141, nr.; *Studii Sibiu,*
Dyrrhachium	14, p. 284, nr.
175. =	XIII.
250. =	IV.
256. =	XV.
275. =	III.
316. =	I.
318. =	VI.
320. =	IX—X a.
322. =	XI.
325. =	XII.
330. =	XIX.
331. =	XX.
353. =	II.
357. =	VII.
360. =	XVI.
361. =	XVII.
362. =	XVIII.
363. =	XXI.
376. =	V.
422. =	VIII.
438. =	XIV.

Viișoara, jud. Bacău

Ceka, nr.	*SCN,* VI, p. 203—
Dyrrhachium	204, nr.
94. =	27.
127. =	23.
162. =	34.
167. =	35.
168. =	24.
201. =	21.
Cf. 272. =	30.
276. =	28.
282. =	29.
Cf. 293. =	20.
316. =	6.
318. =	5.
320. =	1.
322. =	4.
325. =	2.
331. =	3.
353. =	14.
353—363. =	18.
357. =	17.
360. =	15.
361. =	13.
362. =	12.
363. =	16.
372. =	26.
cf. 372, 22. =	25.
376. =	19.
433. =	10.
436. =	11.
438. =	8.
441. =	9.
444. =	32—33.
453. =	31.

ANEXA

Tezaure descoperite în Albania

Ceka, nr. *Apollonia*	*Lezhës* Iliria, I, p. 85/	*Durrësit* Iliria, I, p. 85/	*Jubicës* Iliria, I, p. 98—99, nr.
13.	1.	—	—
32.	2.	—	—
33.	—	—	1.
35.	4.	—	9—11.
36.	3.	—	4—6.
38.	—	—	7—8.
39.	—	—	2—3.
40.	—	—	12—14.
41.	5.	—	—
43.	6.	—	15—22.
44.	—	—	23—25.
51.	—	—	26—27.
52.	—	—	28—34.
53.	8.	—	—
55.	7.	—	—
56.	9.	—	35.
59.	—	—	36—37.
63.	—	—	38—39.
69.	10.	—	—
72.	—	—	40—45.
87.	—	—	46.
88.	11.	—	—
95.	—	—	47.
97.	12.	—	—
99.	13.	—	48—51.
Cf. 102.	—	—	52.
105.	14.	—	—
106.	15.	—	53—54.
107.	16.	—	59—63.
108.	—	—	55—57.
109.	—	—	58.
110.	17.	—	64—74.
112.	—	—	75—76.
122.	—	—	77—79.
124.	18.	—	—
126.	19.	—	

128.	—	—	—
129.	20.	—	80.
130.	—	—	81—82.
131.	21.	—	83.
132.	—	—	—
133.	—	—	84—88.
Cf. 135.	—	—	89—90.

Dyrrhachium

1.	—	1.	—
2.	—	3.	—
Cf. 3.		7.	—
	—	4.	—
4.	—	2.	—
5.	—	5.	—
6.	—	6.	—
11.	—	—	—
13.	1.	8.	—
15.	—	—	—
26.	2.	—	—
28.	3.	—	—
35.	4.	—	—
37.	5.	—	—
38.	6.	—	—
43.	7.	—	—
45.	8.	—	—
50.	9.	—	—
52.	10.	—	1—2.
82.	—	—	3—4.
84.	—	—	5—6.
87.	—	—	7.
88.	—	—	8—9.
90.	—	—	—
91.	11.	—	10—12.
92.	12.	—	13.
93.	—	—	—
123.	13.	9.	—
150.	—	10.	—
151.	—		
158.	14.	—	14—17.
159.	—	—	18—19.
234.	—	11.	—
237.	—	12.	20.
239.	—	15.	21.
240.	—	13.	—

241.	—	14.	22.
243.	—	16.	—
244.	—	—	23.
245.	—	—	—
265.	—	—	26.
268.	15.	—	—
269.	—	—	24—25.
273.	—	—	27—32.
294.	16.	—	—
296.	17.	—	—
317.	19.	—	—
319.	18.	—	—
321.	20.	—	—
324.	21	—	—
326.	22.	—	—
327.	23.	—	—
334.	24.	—	33.
336.	—	—	34.
337.	—	—	35.
338.	—	—	36—37.
340.	—	—	38.
341.	—	—	39—40.
343.	—	15.	—
345.	—	17.	—
375.	25.	—	—
395.	—	18.	41—42.
399.	—	—	43.
402.	—	19.	—
408.	—	—	44—45.
409.	—	—	46—47.
415.	26.	—	—
416.	27.	—	—
418.	—	20.	—
419.	28.	—	—

Observaţii: Numele magistraţilor din tezaurele de la Lezhës şi Durrësit au fost numerotate de noi în ordinea rîndurilor din Iliria, I, p. 85—86.

BETRACHTUNGEN ÜBER DAS EINDRINGEN ILLYRISCHER MÜNZPRÄGUNGEN IN NORD-WESTDAKIEN

I. Auskünfte über den Münzhort von Drachmen aus Dyrrhachium der im Frühjahr 1964 in Şimleul Silvaniei entdeckt wurde

Von den ungefähr 100 Stück diesem Münzschatz wurden 32 Drachmen bestimmt (siehe S93). Diese bilden wahrscheinlich mit denen im Herbst desselben Jahres ebendort entdeckten Münzen, ein und denselben Münzschatz, weil die Münzen mit Ausnahme eines einzigen Stückes (siehe Anhang, S95) von denselben Magistraten herausgegeben wurden; dieselben Symbole aufweisen (6—8) und ein annäherndes Gewicht haben.

Diese Annahme scheint von der Tatsache bestätigt zu sein, daß im Drachmen-Depotfund von Şimleul Silvaniei aus dem Jahre 1908 nur 4 Magistraten mit denen im Fund von 1964 dargestellten, übereinstimmen.

II. Vergleichende Untersuchung der Schätze illyrischer Münzprägung nach dem Vorkommen von Magistraten

Indem die Drachmen aus Şimleul Silvaniei (aus dem J. 1908 und 1964) mit andern Schätzen aus Dakien verglichen wurden, kann man feststellen, daß in 14 Depots die überwiegende Mehrheit der Münzprägungen zur Zeit von 10 Magistraten (siehe Tabelle 1) stattgefunden hat. Zum Unterschied aber von Münzschätzen mit Münzen von Apollonia, ist in jedem Schatz ein anderer Münztypus vorwiegend.

III. Schlußfolgerungen

Für das Datum des Eindringens der illyrischen Münzprägungen, ging man von denen in Albanien entdeckten Münzschätzen (siehe Anhang, S 104) aus, welche zwischen 250—150 v.u.Z. zeitlich eingegliedert werden konnten. Aus der Tatsache, daß in den Depots aus Dakien

nur wenige gemeinsame Typen vorkommen, kann abgeleitet werden, daß sie nach dem Jahre 150 v.u.Z. nördlich der Untern Donau eingedrungen sind.

Für die Festlegung eines *terminus post quem*, nahm man die Münzhorte in Betracht in welchen man auch römische Denare aus der Zeit der Republik vorfand, aber auch nich minder das Fehlen in Dakien des Münztypus, welcher in Apollononia nach dem Sieg Caesars über Pompejus geprägt wurde.

Aufgrund dieser Betrachtungen kann behauptet werden, daß nach die Mitte des I. Jh. v.u.Z. die Drachmen aus Apollonia und Dyrrhachium weniger häufig in Dakien eindrangen. Die illyrischen Drachmen wurden in erster Reihe von den Kaufleuten dieser beiden Städte gebracht. Was die Waren anbetrifft, welche mit diesen Drachmen gekauft wurden, kann angenommen werden, daß außer Salz (33) den landwirtschaftlichen Erzeugnissen eine bedeutende Stelle eingeräumt wurde, als Beweis, daß Münzhorte mit Drachmen aus Dyrrhachium und Apollonia auf ganzen Gebiet Dakiens verbreitet sind (35); und sich keine besondere Häufung in den salzreichen Gegenden fesstellen läßt. (34). Wir schließen aber die Möglichkeit nicht aus, daß die illyrischen Münzen, welche für Salz ausgehandelt wurden, auch von den Salzgrubenbesitzer in den Verkehr gesetzt wurden.

Die Tatsache, daß einige Münzhorte illyrische Drachmen, römische kaiserzeitliche Denare, Tetradrachmen aus Thasos (13) und einige dakische Schmuckstücke (16) enthalten, diesen als Zeichen, daß die betreffenden Müzschätze in Dakien aus nacheinanderfolgender Anssammeltätigkeit entstanden.

NOI DESCOPERIRI DIN EPOCA ROMANĂ LA BARAOLT

SZÉKELY K. ZSOLT

Problema cuceririi de către imperiul roman a sud-estului Transilvaniei, unde este situat şi judeţul Covasna, a format de mult obiectul de discuţie a specialiştilor care se ocupau cu această epocă a istoriei Daciei[1]. Noile cercetări executate în ultimii ani au adus contribuţii importante la lămurirea acestei probleme[2]. Săpăturile executate la castrele de la Breţcu[3], la Comalău[4], Olteni[5], şi Boroşneul Mare[6], au stabilit nu numai forma şi dimensiunile acestora, dar au adus şi noi dovezi arheologice privitoare asupra cuceririi şi abandonării de către imperiul roman acestui cap de pod, ceea ce a fost teritoriul judeţului Covasna, spre versantul celălalt al Carpaţilor, către Moldova care aparţinea dacilor liberi.

Printre numărul lagărelor militare, după părerea unora figura un castru roman şi la Baraolt[7]. Părerile au fost divergente, o cercetare temeinică, o săpătură sistematică n-a fost făcută cu scopul de a pune capăt acestor discuţii, stabilind dacă un castru sau numai o aşezare a fost pe acest loc în timpul cuceririi romane.

Pe terenul demunit „Véczer" unde se presupune că a fost un lagăr militar roman, în ultimii ani au fost executate lucrări de construcţii, şanţuri de canalizare. Terenul — un platou pe un bot de deal — a fost secţionat cu un şanţ lung, săpat pentru canalizare. Din pământul aruncat cu ocazia săpăturii şanţului, inginerul Stock László a adunat cioburi şi o monedă imperială romană, pe care le-a donat muzeului din Sf. Gheorghe. Fragmentele de vase provin din diferite epoci. Cele decorate cu împunsături aparţin epocii bronzului timpurii (pl. XXVI/2), iar cele prevăzute cu toartă şi decorate cu puncte impuse, linii oblice, sînt dintr-o perioadă mai tîrzie a epocii bronzului (pl. XXVI/1, 3, 4, 5),

---

[1] Bibliografia referitoare vezi la St. Paulovics, Dácia keleti határvonala..., Cluj, 1944, p. 60—62.

[2] Z. Székely, Date referitoare la cucerirea sud-estului Transilvaniei de către romani, Cumidava IV, 1970, pag. 49—53.

[3] În SCIV — 1951, II, p. 285—296.

[4] Z. Székely, A komollói erődített római tábor, Cluj, 1943.

[5] Idem, Castrul roman de la Olteni, Aluta X—XI, 1980.

[6] Z. Székely în SCIV 1975, III, Tomus 26.

[7] St. Paulovics, *op. cit.*

Fig. 1. Monedă de bronz de la Traian.

iar un fragment din buza unui vas-borcan, făcut cu mîna, din pastă cu mult nisip cu margine decorat cu alveole aparţine epocii feudalismului timpuriu secolelor VII—VIII e.n.[8] (pl. XXVI/6). Marea majoritate a fragmentelor de ceramică sînt din epoca romană, reprezentînd tipurile de vase obişnuite pentru această epocă: oale, străchini, amfore, capace, (pl. XXVI/7—8). Moneda de bronz aparţine împăratului Traian. Descrierea monedei: Traianus, Sestertius, greut: 21, 03 g, diametrul 34 mm, RIC, 667 anul 114—117 (fig. 1).

Din cele relatate mai sus, reiese că acest loc a fost locuit începînd deja din epoca bronzului, iar din timpul stăpînirii romane deocamdată numai un fapt este sigur, că şi romanii au făcut pe acest platou construcţii. Datele furnizate de descoperirile întîmplătoare nu sînt suficiente pentru stabilirea caracterului militar sau civil al urmelor aşezării care au ieşit la iveală în cursul lucrărilor de construcţii. Suprafaţă întinsă, unde se găsesc resturile de construcţii, militează mai mult pentru existenţa unui lagăr roman. Poziţia terenului — un loc favorabil din punct de vedere strategic — pare să confirme acest fapt. La suprafaţă nu se pot observa urmele şanţului, fapt care pledează pentru construcţii civile, ar fi putut să fie şi o villa rustica, o fermă pe care le găsim în număr mare pe teritoriul Daciei romane.

THE LIST OF FIGURES

Pl. XXVI. 1—5 — Fragments of ceramics from the Bronze Age from Baraolt. 6 — Fragment of ceramics from the VII th—VIII th century from Baraolt.
Pl. XXVII. 7—8 — Roman ceramics from Baraolt.

[8] Z. Székely, Aşezarea prefeudală de la Sălaşuri, Marisia V, 1975, Pl. XXXIX/2.

ROMAIN DISCOVERIES OF BARAOLT

(Extract)

At Baraolt, during a building it was discovered some fragments of vasses belonging to different periods of Bronze Age, belonging to the Roman's rule in Dacia.

CERAMICA ŞTAMPILATĂ DIN SECOLELE III—IV E.N. DESCOPERITĂ ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

GH. LAZIN

Ceramica ştampilată descoperită în zona de nord-vest a României, prin săpături sistematice, s-au în cadrul unor descoperiri întîmplătoare, şi care se încadrează în sec. III—IV e.n. (eventual sfîrşitul sec. III e.n.), cu o singură excepţie[1], n-a constituit obiectul unor analize speciale; ceramica de acest tip a fost menţionată mai ales, cu prilejul prezentării unor obiective arheologice[2].

În cadrul discuţiei de faţă, prezentăm ceramica ştampilată din nord-vestul României (vezi, fig. 1 — *Descoperiri cu ceramică ştampilată din nord-vestul României — sec. III—IV e.n.),* oprindu-ne atît asupra materialelor publicate, cît şi asupra celor inedite; prezentarea va fi făcută în ordinea alfabetică a localităţilor de descoperire.

1. *Culciu Mare* (com. Culciu, jud. Satu Mare). Cercetările arheologice efectuate în partea de sud a localităţii, în anul 1966 au surprins trei semibordeie cu ceramică databilă în sec. IV e.n.[3]. Din inventarul ceramic, face parte şi un castron lucrat la roată (pl. XXVIII/2) dintr-o pastă bună de culoare cenuşie, cu aspect săpunos. Vasul, de mărime mijlocie, are marginea rotunjită şi uşor răsfrîntă în exterior, fundul inelar, sub buză are o canelură[4]. Castronul se află în colecţia Muzeului

---

[1] S. Dumitraşcu — Z. Nánási, *Ceramica descoperită la Ghenetea (jud. Bihor), StComSatuMare,* II, 1972, p. 227—236, pl. LXII/1—3.

[2] S. Dumitraşcu — T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Mediaşul Aurit,* Oradea, 1967, p. 36, pl. XIV/2, 5; T. Bader, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare, Descoperiri arheologice — (I),* în *StComSatuMare,* III, 1975, p. 40—43, pl. VI/2, 4—6, 8; pl. VIII/6; pl. IX/7; pl. X/2, 4, 6, 8; Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul judeţului Satu Mare (zona Tăşnad)* — I, în StcomSatuMare, III, 1975, p. 67, fig. 4/6, pl. XIII/4; Idem, *Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III—V e.n. descoperite la Satu Mare,* în *StComSatu Mare,* IV, 1980, p. 138, pl. LXXXIV/1; pl. LXXXVII/1.

[3] *SCIV,* 3, 1967, p. 531, nr. 71; *Dacia,* N.S., XI, 1967, p. 367, nr. 71.

[4] În nota din *SCIV,* 3, 1967, p. 531, nr. 71, la fel şi în aceea din *Dacia,* N.S., XI, 1967, nr. 71, nu se menţionează decît cercetările arheologice, fără a se specifica şi inventarul locuinţelor. Informaţii despre vasul în discuţie, precum şi desenele, le datorez colegului I. Glodariu, Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca, căruia îi mulţumesc şi aici pentru amabilitate. Se mai poate consulta *Tracii şi getodacii din nord-vestul României (Catalogul expoziţiei 2050),* Oradea, 1980 (redactor responsabil N. Chidioşan), p. 49, nr. 151. Pentru descoperirile din sec. III—IV e.n. în perimetrul localităţii Culciu Mare, vezi şi S. Dumitraşcu, *Aşezări şi descoperiri dacice din vestul şi nord-vestul României în sec. II—IV e.n.,* în *Lucrări ştiinţifice,* 2, Oradea, 1968, p. 251, nr. 21, pl. V/2—3.

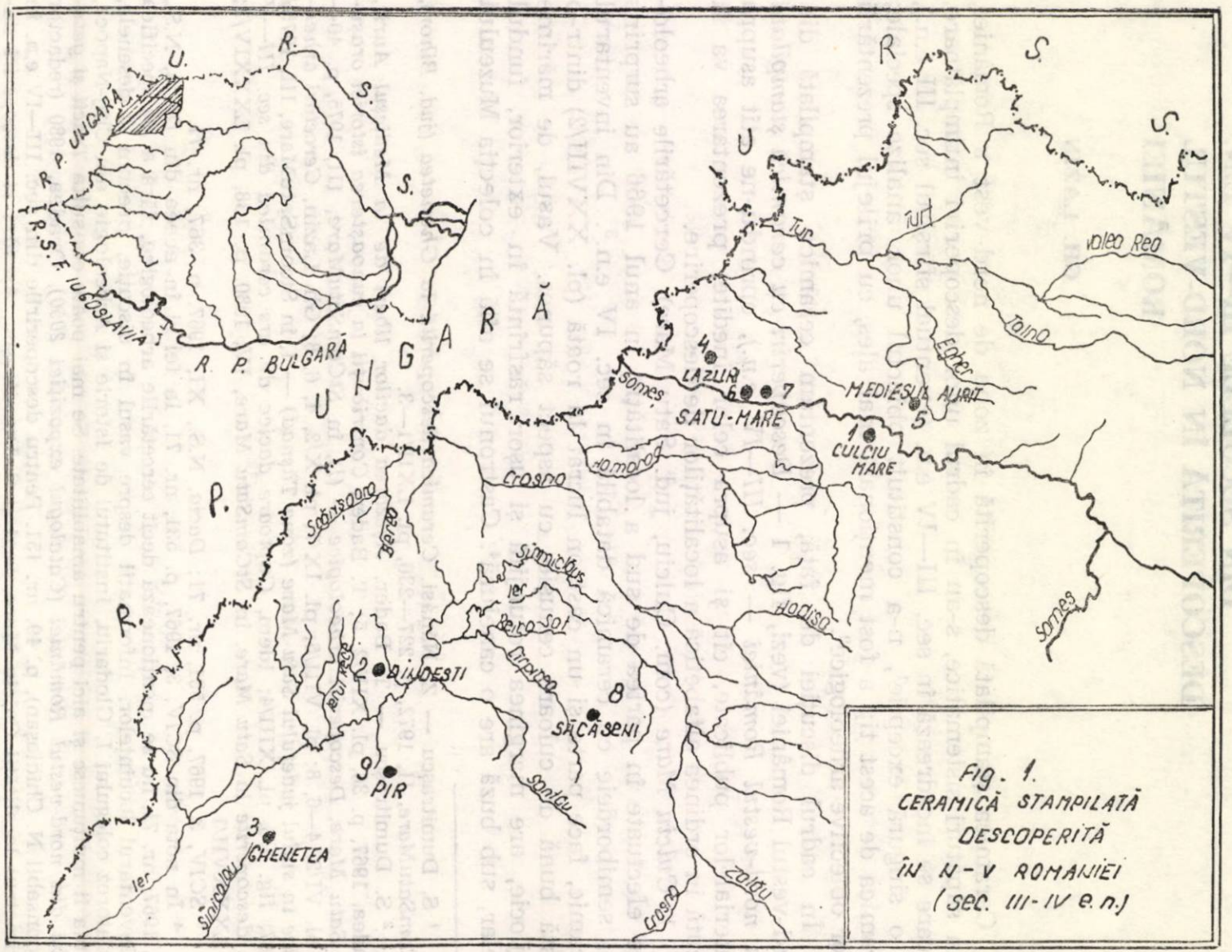

Fig. 1. Descoperiri cu ceramică ștampilată din nord-vestul României — sec. III—IV e.n.

județean Maramureș — Baia Mare, inventar 298. Elemente de decor (pl. XXIX — decorul desfășurat al vasului): cercuri dispuse în două registre, în exterior un cerc incizat, simplu, iar în interiorul lui, un alt cerc format din mici triunghiuri cu vîrfurile ascuțite spre interior, la mijloc un cerc mic simplu.

Cercurile din registrul superior și inferior sînt unite între ele prin două linii paralele, incizate, așezate atît vertical cît și oblic. În exteriorul lor, de o parte și de alta se află motive compuse din mici triunghiuri sau arcuri de cerc cu rază diferită, unite la capete (în formă de semilună). Motivul realizat prin ștampilare, nu este executat uniform.

b) Cercetările din anul 1971, în zona de luncă a Someșului, partea de hotar „Boghilaz", la nord-est de localitate, au scos la lumină mai multe fragmente ceramice decorate prin ștampilare. Prezentarea lor o facem exhaustiv, în ordinea secțiunilor unde au fost găsite[5].

Secțiunea I. Fragmente dintr-o strachină de mărime mijlocie (pl. XXX/1—3), cu buza ușor răsfrîntă în exterior. Pastă fină de culoare cenușie deschisă, în exterior și interior cu un firnis, de culoare negricioasă. Decor: două linii verticale, paralele între ele, compuse din patrulatere mici inegale, două linii oblice spre dreapta și spre stînga care se întretaie, compuse din mici patrulatere. Aceste linii împart în patru cîmpuri aproape egale spațiul dintre liniile verticale. În mijlocul celor patru cîmpuri se află o rozetă mijlocie cu șapte petale inegale și dispuse asimetric. În partea superioară, la unghiurile formate de întîlnirea liniilor verticale cu cele oblice, se află cîte un cerc dublu (probabil că același motiv se afla și în partea inferioară, însă nu se poate preciza exact, deoarece strachina se păstrează fragmentar). De o parte și alta a motivului central se află cîte un semicerc (cerc întreg?) format din mici patrulatere.

Secțiunea II. a) Fragment de strachină de culoare cenușie deschisă cu pereții aproape drepți, sub buză are două caneluri orizontale, pronunțate. Decorul se compune dintr-o ramură formată din mici patrulatere dispuse simetric. În afara acestui decor, se mai află un grup combinat de cercuri: în interior un mic cerc dublu, în exterior un cerc mare compus din triunghiul ce alternează, unul cu baza în jos, altul cu baza în sus, iar între cele două cercuri un cerc mijlociu format din mici triunghiuri cu laturile egale, toate dispuse cu vîrful spre interior (pl. XXXI/2).

b) Fragment de strachină de culoare cenușie deschisă cu pereții aproape drepți, pastă fină, sub buză are două linii incizate, paralele. Decor: o floare cu patru petale stilizate (pl. XXXII/1).

Secțiunea IV. Fragment atipic (strachină?), dintr-o pastă de culoare cenușie, mai puțin fină, în interior și exterior culoarea fragmentului este negricioasă. Decorul (pl. XXXII/2), este format din două elemente

[5] Cercetări arheologice: iunie—iulie, 1971 — Gh. Lazin. Material inedit. Colecțiile Muzeului județean Satu Mare.

distincte, respectiv din două semicercuri cu deschiderea în jos, compuse din mici patrulatere. La capetele semicercurilor, se află cîte o ramură formată din mici patrulatere inegale; semicercul din dreapta mărginește de o parte și alta ramura.

Secțiunea V. a) Fragment de strachină, de culoare cenușie, pastă fină (pl. XXXII/3), decor simplu compus dintr-un cerc simplu, în jurul căruia sînt dispuse în forma unei rozete mici dreptunghiuri cu laturile inegale.

b) Fragment de strachină de culoare gălbuie, pastă fină, cu pereții aproape drepți (pl. XXXIII/1) buza rotunjită și ușor evazată este despărțită de corpul vasului prin două caneluri paralele.

Decorul se compune din două elemente, respectiv semicercuri deschise în jos, formate din mici patrulatere, iar la intersecția semicercurilor se află cîte o floare stilizată; doar la decorul din stînga, două petale trec cu puțin în jos de curbura maximă a vasului, pe cînd decorul din dreapta nu are decît două petale.

2. *Dindești* (com. Andrid, jud. Satu Mare). În anul 1977, la „Grajdurile C.A.P.", a fost descoperit întîmplător un mormînt de inhumație, dintre vasele care i-au compus inventarul, unul este decorat prin ștampilare[6]. Vas-bol (pl. XXXIII/3), din pastă fină de culoare cenușie, bine arsă. Are fund inelar, buza ușor răsfrîntă spre exterior, este rotunjită, iar sub buză are o linie incizată. În exterior și interior are un firnis de culoare cenușie-închisă. Decorul, aflat pe partea principală a vasului, se compune dintr-un șir de 45 de linii oblice, formate din mici patrulatere, cîte 15—17 într-o linie. Acest decor înconjoară întreaga circumferință a vasului. Muzeul orășenesc Carei, inventar 3299.

3. *Ghenetea* (oraș Marghita, jud. Bihor). Din totalul celor cinci vase descoperite întîmplător la Ghenetea în anul 1968, trei sînt decorate prin ștampilare[7].

a) Castron de culoare cenușie lucrat din pastă fină cu acest săpunos (pl. XXVIII/1), fund inelar pronunțat, buza ușor invazată, corpul puțin bombat. Decor: cerc mare format din mici patrulatere, iar în interior șase mici cercuri duble situate spre marginea interioară a cercului mare, în centru un cerc dublu mic. Exteriorul cercului mare este înca-

[6] Materialul se află în colecția Muzeului Orășenesc Carei. Mulțumim și aici colegului I. Németi pentru amabilitate.

[7] Vasele se află în colecția Muzeului comunal Săcueni (jud. Bihor). Față de datele publicate de S. Dumitrașcu — Z. Nánási, în *StComSatuMare*, II, 1972, p. 227—228, pl. LXII/1—3, adăugăm următoarele: a) Localitatea Ghenetea, aparține orașului Marghita (cf. *Județele României Socialiste*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 102; Ioan Prodan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, Editura Academiei, București, 1974, p. 144, s.v., GHE); b] În lucrarea menționată (S. Dumitrașcu — Z. Nánási), vasele sînt ilustrate fotografic, din acest motiv, ornamentele nu se pot observa exact; c) În lucrarea de față, cele trei vase, le prezentăm grafic, astfel motivele ornamentale se pot observa mai atent; d) Păstrăm aici descrierea celor trei castroane, așa cum au fost prezentate prima dată în literatura de specialitate.

drat de unsprezece cerculețe mici, duble, dispuse neregulat. Între aceste motive care constituie ornamentul principal, se află imprimate pe două registre (sus și jos), două cercuri concentrice formate din mici patrulatere. Muzeul comunal Săcueni, inventar 1.

b) Castron de culoare cenușie, lucrat din pastă fină (pl. XXXIV/1), fund inelar cu umbo. Sub buză are două linii incizate, concentrice; la baza corpului, se află o linie incizată. Pe corpul vasului, se află un decor ștampilat simplu, constituit dintr-un șir orizontal compus din cinci cercuri de mărime mijlocie, format din mici patrulatere. Muzeul comunal Săcueni, inventar 2.

c) Castron de culoare negricioasă, cu aspect săpunos, fund inelar cu umbo, buza dreaptă ușor rotunjită spre exterior. Sub buză are două linii incizate concentrice. Decorul, se compune din cercuri ștampilate, douăsprezece la număr, în șir orizontal, formate din mici patrulatere (pl. XXXIV/2). Muzeul comunal Săcueni, inventar 3.

4. *Lazuri* (com. Lazuri, jud. Satu Mare). Fragment de strachină de culoare cenușie închisă, cu pereții verticali, buza lată și ușor evazată, în interior sub buză are o canelură. Pe corp are un decor ștampilat (pl. XXXI/1). Motivul principal un cerc mare dublu, concentric. Între cele două cercuri se află mici patrulatere inegale, la mijloc are un cerc dublu mic. În exteriorul cercului mare se află șapte cercuri mici duble, cu o dispunere asimetrică[8]. Realizarea decorului este rudimentară.

5. *Medieșul Aurit* (com. Medieșul Aurit, jud. Satu Mare). În stațiunea „Șunculeu"[9], au fost descoperite și cîteva fragmente de vase ornamentate prin ștampilare. Numărul lor, nu este precizat cu exactitate. Redăm aici descrierea ceramicii de acest tip, așa cum apare în studiul publicat de către descoperitorii importantei așezări a dacilor liberi din localitatea menționată mai sus: „Cîteva fragmente ceramice (3—4 amintim numărul lor pentru a nu da naștere la confuzii!) de culoare cenușie, sînt ornamentate cu motive ștampilate și par a fi de factură deosebită. Astfel un ciob este ornamentat cu cerculețe imprimate, altul cu rozete și cruci încadrate în cercuri, un fragment lustruit cu linii, subțire, de culoare plumburie și rezonanță deosebită, conduc spre lumea din nord-vestul Daciei. În același timp se păstrează un fragment dintr-un vas mai mic ornamentat cu rozete, de culoare cărămizie și vopsit cu roșu, care trădează o încercare de a imita ceramica

[8] Fragmentul de vas a fost descoperit în cadrul cercetărilor din anul 1975, partea de hotar: „Rîtul lui Bela" (Secțiunea IV). Adăugăm că între anii 1974—1977 și 1979—1980, în localitatea Lazuri au fost efectuate ample săpături arheologice, dezvelindu-se parțial o întinsă așezare din sec. III—IV e.n. ce aparține dacilor liberi; s-au descoperit pînă acum zece cuptoare pentru ars vase și mai multe locuințe (vezi, Gh. Lazin, în *StComSatuMare*, IV, 1980, p. 136, 141, nota 6; Idem, în *Mărturii arheologice din județul Satu Mare*, Satu Mare, 1980, p. 15.

[9] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 107—126; Idem, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Oradea, 1967, 65 p; S. Dumitrașcu, *O locuință descoperită în stațiunea arheologică „Șuculeu" de la Medieșul Aurit*, în *Apulum*, X, 1972, p. 669—683.

romană provincială și nu are legături cu regiunile din nord-vest (pl. XIV/2, 5)"[10].

6. *Satu Mare.* Săpăturile efectuate în anul 1972 în partea de hotar denumită „Pădurea Noroieni", au dus la cercetarea parțială a unei așezări din sec. III—IV e.n.[11]. În secțiunile I și II, au fost descoperite și cîteva fragmente ornamentate prin ștampilare (pl. XXXIV/3; pl. XXXV/1—3; pl. XXXVI/1; pl. XXXVII/2). Motivele realizate sînt compuse din cercuri simple, duble, rozete alcătuite din patrulatere sau triunghiuri mici, arcuri cu deschiderea în sus sau în jos. Fragmentele ștampilate sînt lucrate din pastă de culoare cenușie, de bună calitate. Un singur fragment (pl. XXXVII/2), face parte din specia de ceramică roșie fină. Ca forme de vase, ceramica ștampilată descoperită la Satu Mare „Pădurea Noroieni", aparține castroanelor și strachinilor.

7. *Satu Mare.* Cercetările efectuate în partea de nord a orașului între anii 1978—1979, au dus la descoperirea unei așezări din sec. III—IV e.n.[12]. Alături de alte materiale, au apărut și patru fragmente ceramice ornamentate prin ștampilare.

a) Fragment de strachină (pl. XXXVII/1) de culoare cenușie deschisă, motivul central se compune dintr-un cerc mic dublu, în exterior un cerc mare compus din patrulatere mici inegale. Motivul central este mărginit de trei cercuri concentrice.

b) Două fragmente din același vas (strachină?) de culoare cenușie, în interior și exterior cu firnis de culoare negricioasă; decorul este compus dintr-o ramură cu vîrful în sus, frunzele sînt realizate din patrulatere inegale (pl. XXXVI/4).

c) Fragment de vas din aceeași pastă ca cel de mai sus (litera b). Decorul se compune dintr-un patrulater de mărime compus din linii paralele, axul mic este unit prin două linii paralele, între ele se află mici dreptunghiuri; la colțurile patrulaterului se află cercuri mici duble (pl. XXXVI/2).

d) Fragment de vas de culoare negricioasă (nu se poate preciza forma vasului căruia îi aparține). Decorul se compune dintr-un cerc mic dublu de la care pornesc patru raze, linii compuse din mici dreptunghiuri inegale (pl. XXXIII/2).

8. *Săcășeni* (com. Săcășeni, jud. Satu Mare). În cadrul cercetărilor efectuate în anul, 1973 partea de hotar „Drumul Cigului", s-a găsit și un fragment dintr-o strachină mică de culoare cenușie deschisă, ornamentată prin ștampilare[13]. Decorul se compune dintr-un cerc mijlociu, realizat din mici patrulatere (pl. XXXIV/3).

---

[10] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Mediașul Aurit*, Oradea, 1967, p. 36.

[11] T. Bader, în *StComSatuMare*, III, 1975, p. 36—43, pl. VI/2, 4—6, 8, pl. VII/6; pl. IX/7; pl. X/2, 4, 6, 8. Ilustrația din lucrarea de față este reprodusă după T. Bader, *art. cit.*

[12] Gh. Lazin, în *StComSatuMare*, IV, 1980, p. 135—142.

[13] Gh. Lazin, în *StComSatuMare*, III, 1975, p. 64, 67; fig. 4/6; pl. XIII/4.

*

Pe baza prezentării materialelor descrise mai sus ne vom opri asupra cîtorva probleme și anume: 1) Forme de vase; 2) Motive decorative; 3) Încadrare cronologică; 4) Atribuire etnică. Specificăm că materialul pe care îl cunoaștem pînă acum este cantitativ redus, dar socotim necesară punerea lui în circulație tocmai în vederea clarificării descoperirilor de acest fel din zona de nord-vest a țării în perioada secolelor III—IV e.n. Discuția noastră o socotim mai mult o ipoteză de lucru, și nu pretindem aici de-a lămuri toate problemele ridicate de acest interesant material ceramic, de a oferi soluții sigure pentru toate aspectele de ordin cronologic și cultural pe care le ridică.

1. *Formele de vase.* Din prezentarea în ordine alfabetică a repertoriului descoperirilor, rezultă că cea mai tipică formă de vas care prezintă ornamente realizate prin ștampilare o constituie strachina. Această formă de vas, ca de altfel întregul material ceramic ornamentat prin ștampilare, descoperit în zona care ne interesează este lucrată la roată. Nu s-a păstrat nici un exemplar întreg, după cum nici o strachină n-a putut fi întregită. Din categoria castroanelor, există patru exemplare dintre care două intacte, descoperite la Culciu Mare și Ghenetea și două făcînd parte tot din descoperirea de la Ghenetea păstrate aproape întregi. Vasul-bol găsit la Dindești, s-a găsit intact, de fapt el

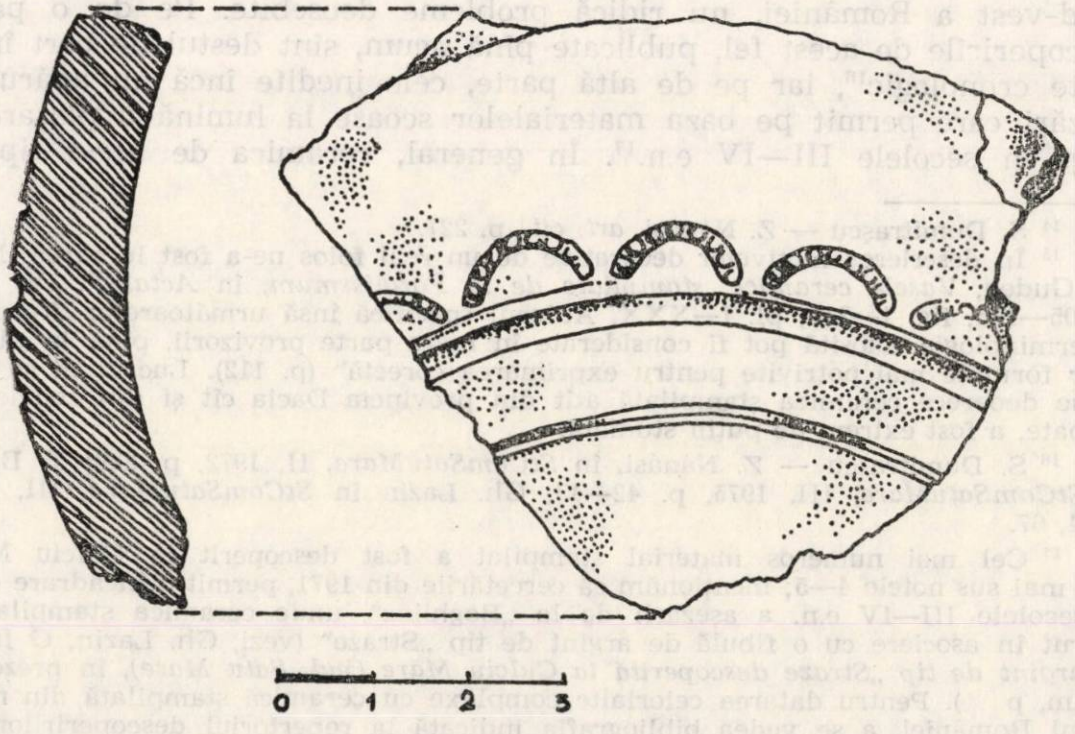

Fig. 2. Ceramică ștampilată — Pir.

provine dintr-un mormînt. Probabil că și vasele găsite la Ghenetea[14], reprezintă o descoperire funerară. Cîteva fragmente de vase sînt atipice, deci nu aducem în discuție eventuala lor formă. Culoarea ceramicii, cu excepția celor două fragmente (Satu Mare „Pădurea Noroieni", pl. XXXVII/2, și Mediașul Aurit, de culoare roșie-cărămizie) are coloritul general cenușiu cu diferite nuanțe, deschis sau negricios.

2. *Motivele decorative.* Gama motivelor decorative aflate pe pereții vaselor întregi, sau ale fragmentelor ceramice este destul de bogată[15]. O categorisire a ei, cuprinde două mari grupe, respectiv: decorul geometric și decorul vegetal stilizat. Pe unele fragmente se întîlnesc însă combinații caracteristice ambelor grupe.

Decorul geometric cuprinde următoarele elemente: linii de diferite tipuri — verticale, oblice, curbe; cercuri simple sau duble, arcuri de cerc, semicercuri cu deschiderea în jos sau în sus. Aproape în totalitate aceste elemente au în componență patrulatere și dreptunghiuri mici sau triunghiuri.

Decorul vegetal stilizat este reprezentat de ornamentale în formă de frunze și ramuri, precum și de flori cu patru petale. Aceste ornamente, apar pe fragmentele ceramice descoperite la Culciu Mare (pl. XXXI/2; pl. XXXII/1; pl. XXXIII/1) și Satu Mare (pl. XXXVI/4). Tot în această categorie a decorului vegetal stilizat, se înscriu ornamentele reprezentate de rozete mici și mijlocii, acest motiv ornamental este întîlnit destul de des.

3. *Încadrarea cronologică.* Datarea acestui tip ceramic din zona de nord-vest a României, nu ridică probleme deosebite. Pe de o parte, descoperirile de acest fel, publicate pînă acum, sînt destul de cert încadrate cronologic[16], iar pe de altă parte, cele inedite încă au apărut în așezări care permit pe baza materialelor scoase la lumină o plasare în timp în secolele III—IV e.n.[17]. În general, ceramica de acest tip, se

---

[14] S. Dumitrașcu — Z. Nánási, *art. cit.*, p. 227.

[15] În descrierea motivelor decorative de un real folos ne-a fost lucrarea: Nicolae Gudea, *Vasele ceramice, ștampilate de la Porolissmum*, în *ActaMP*, IV, 1980, p. 105—145, fig. 1—241; pl. I—XXX. Autorul specifică însă următoarele: „Termenii și terminologia folosită pot fi considerate în mare parte provizorii, pînă la găsirea unor formule mai potrivite pentru exprimarea corectă" (p. 112). Lucrul ni se pare firesc deoarece ceramica ștampilată atît din provincia Dacia cît și din zonele neocupate, a fost extrem de puțin studiată.

[16] S. Dumitrașcu — Z. Nánási, în *StComSatuMare*, II, 1972, p. 229; T. Bader, în *StComSatuMare*, III, 1975, p. 42—43; Gh. Lazin în *StComSatuMare*, III, 1975, p. 64, 67.

[17] Cel mai numeros material ștampilat a fost descoperit la Culciu Mare, vezi mai sus notele 4—5; menționăm că cercetările din 1971, permit o încadrare certă în secolele III—IV e.n. a așezării de la „Boghilaz", unde ceramica ștampilată a apărut în asociere cu o fibulă de argint de tip „Straže" (vezi, Gh. Lazin, *O fibulă de argint de tip „Straze descoperită la Culciu Mare (jud. Satu Mare)*, în prezentul volum, p). Pentru datarea celorlalte complexe cu ceramică ștampilată din nord-vestul României, a se vedea bibliografia indicată la repertoriul descoperirilor din prezenta lucrare.

leagă de tipul „Blažice", care își are o răspîndire mai largă, fiind prezentată și într-o serie de regiuni ale Slovaciei[18] și Ungariei[19], datarea acestei ceramici este aproape, unanim acceptată pentru secolele III—IV e.n.

Asupra încadrării cronologice a acestui tip ceramic din zona de nord-vest a României în secolele III—IV e.n., credem că ipoteza plasării ei încă în ultimele decenii ale veacului al II-lea al erei noastre nu este lipsită de un suport real. Astfel la Mediesul Aurit și Satu Mare „Pădurea Noroieni", precum și la Ghenetea (jud. Bihor), materialele ceramice ștampilate trădează o certă fractură romană. Pe de altă parte, la Porolissum, ceramica de acest fel începe a fi produsă încă la finele secolului II e.n.[20]. De altfel încă Ed. Beninger sublinia că, perioada de maximă înflorire a ceramicii ștampilate în Dacia se situează între anii 150—250 e.n.[21]. Adăugăm că așezarea dacilor liberi de la Mediesul Aurit începe încă în secolul al II-lea al erei noastre, probabil în ultimele decenii, oricum denarul roman imperial descoperit aici în anul 1975, în cadrul campaniei de cercetări arheologice[22], a fost emis în ultimele două deceniii ale secolului II e.n., indicînd astfel un *terminus ante quem* al limitei inferioare al stațiunii de la *„Șuculeu"*.

4. *Atribuirea etnică.* Asupra acestui aspect, cel puțin deocamdată, în mod firesc ne referim la zona de nord-vest a țării, considerăm că este inoportun a face precizări, cu atît mai mult că, studiile privind această categorie de vase, sînt abia la început. Considerăm că se impun totuși cîteva precizări, care vizează, complexitatea problemelor de rang etnic din spațiul de nord-vest al României în perioada secolelor III—IV e.n. Astfel în cîteva din lucrările sale S. Dumitrașcu, oprindu-se asupra realităților etnice diin zona de nord-vest (mai ales!) a României, menționează: „Grupul cu ceramică stampată — Gheneta — Calciu Mare — Porți — nivelul II", sau: „Grupul de descoperiri cu ceramică stampată (Dakische? Stempelkeramik după Ed. Beninger) Ghenetea,

[18] M. Lamiová — Schmiedlová, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei*, în *SlovArch*, XVII, 2, 1969, p. 403—502.

[19] Csallány D., *Die Bereg Kultur*, în *Acta Antiqua et Archaeologica*, X, Szeged, 1966, p. 87—88; Salamon A., *Spätrömische gestempelte Gefesse aus Intercisa*, în *Folia Archalologica*, XX, 1969, p. 53—62, cu o bogată bibliografie. Se mai poate consulta și K. Horedt, *Zur Geschiche der frühen gepiden in Karpatenbecken*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 705—712 (datarea descoperirilor de la Blažice și Beregsurány, în sec. IV e.n.: „In dem letzten Jahrzehnt wurde in Blažice in der Ostslowakei und dann in Beregsurány eine kennzeichnende scheibengedrehte Stempelkeramik enteckt, die in der Hauptsache in das 4 Jh. gehört").

[20] N. Gudea, în *ActaMP*, IV, 1980, p. 11.

[21] Eduard Beninger, *Der Wandalenfund von Czéke—Cejkov*, în *Annalen des Natur historischen Museums in Wien*, XLV, p. 210.

[22] *Dacia*, N.S., XX, 1976, p. 279, nr. 76; Gh. Lazin, *Monede antice din colecția Muzeului județean Satu Mare*, în *StComSatuMare*, IV, 1980, p. 128, nr. 3, nota 2.

Culciu Mare, Porţi II“[23], fără însă să facă precizări de altă natură (cu excepţia celor de ordin cronologic).

În teritoriile din nord-vestul României, rămase în antichitate în afara Daciei romane această categorie ceramică este greu de atribuit etnic. Ceramica ştampilată o găsim încă în aşezările dacice dinainte de ocupaţia romană[24], precizăm însă că ea lipseşte din inventarele aşezărilor dacice anterioare secolului II e.n. (sfîrşitul acestuia) din nord-vestul României[25]. Atribuirea acestei ceramici unor populaţii alogene care s-au oprit temporar în zona de nord-vest a României în această perioadă (sec. III—IV e.n., cu rezerve pentru finele sec. II e.n., sau început de sec. III e.n., germanici-vandali), nu îşi are în actualul stadiu al cercetării o temeinică argumentare.

Nu cunoaştem deocamdată materiale arheologice care să ateste în zonă prezenţa gepizilor timpurii[26]; elementele germanice surprinse deocamdată prin descoperirile arheologice din nord-vestul României indică pe drept cuvînt, într-o primă fază pe vandali, iar mai apoi pe ostro-

[23] S. Dumitraşcu, *Există cultura Sîntana de Mureş — Cerneahov şi tipul Prešov în Crişana?*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Bacău, 1974, p. 51; idem, *Dacii liberi din Vestul şi Nord-Vestul României (sec. II—IV e.n.)*, în *Crisia*, VII, 1977, p. 73.

[24] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică (Cu specială privire la Transilvania)*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 210—211.

[25] Singura aşezare, parţial cercetată din acest spaţiu geografic este aceea de la Lazuri „Lubi-tog“, cf. Gh. Lazin, *Mărturii arheologice din judeţul Satu Mare*, Satu Mare, 1980, p. 14; Idem, în *StComSatuMare*, IV, 1980, p. 129—130, notele 8 şi 17; Vl. Zirra, în *StComSatuMare*, IV, 1980, p. 39—84.

[26] Astfel vasul din mormîntul de la Dindeşti, nu poate fi pus pe seama acestei populaţii. Pe de altă parte, Csallány D, *art. cit.*, p. 88, arată textul: „Wir Können also den Kreis oder eine andere Volksgruppe Knüfen, solange das Problem der „Bereg-Kultur“, im Laufe unserer Forschungen nicht endgültich geklärt ist“. Prin urmare, prezenţa gepizilor timpurii în sec. III—IV e.n. în nord-vestul României nu îşi are un temei real. A se vedea şi N. Gostar, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“*, Iaşi, S.N., III, a, Istorie, XIV, 1968, p. 102, care presupune, analizînd izvoarele istorice: „... deplasările neamurilor gepide în direcţia frontierei de nord şi de vest a Daciei, cu care romanii au putut ajunge în contact încă în anii domniei lui Commodus“. Cît priveşte prezenţa vandalilor, se pot menţiona descoperirile funerare de la Apa şi Boineşti (jud. Satu Mare descoperiri incidentale şi care nu pot indica cu precizie etnicul, fiind constituite mai ales din inventar metalic. La Mediesul Aurit, în acest sens trebuie acceptată, dacă nu o prezenţă efectivă a vandalilor (în sensul de convieţuire, şi apoi asimilare), cel puţin o influenţă vandală (sesizabilă mai mult în inventarul metalic găsit în necropolă, cf. şi S. Dumitraşcu în *Apulum*, X, 1972, p. 680 şi nota 17). Pentru Apa şi Boineşti, S. Dumitraşcu în *StComSatuMare*, II, 1972, p. 232, nota 23; Idem, *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Bacău, 1974, p. 51; Idem, în *Crisia*, VII, 1977, p. 74. Pentru raionarea descoperirilor vandalice şi gepidice, se poate consulta şi K. Horedt, în *Apulum*, IX, 1971, fig. 1 (p. 706). Deocamdată prezenţa efectivă a vandalilor în nord-vestul României, o reprezintă descoperirile de la Culciu Mare (vezi, notele 3—4, 17), unde materialul arheologic, bine datat în secolele III—IV e.n. demonstrează o prezenţă a vandalilor aici, cultura lor materială se deosebeşte însă simţitor de aceea din regiunile situate în zonele imediat învecinate din nord-vestul României (cu precădere din Silezia şi Slovacia).

goți[27]. Cel mai bine se cunoaște ceramica ștampilată din zona nordică a Daciei romane, de unde recent, N. Gudea[28], publică un amplu studiu privind vasele ceramice ștampilate de la Porolissum. În cadrul acestui studiu autorul remarcă, pe baza unei ample analize că acest tip ceramic începe să fie produs la Porolissum încă în secolul al II-lea e.n. (spre sfîrșit, dar: „...în mod sigur la începutul secolului III e.n. atelierele orașului funcționau din plin".)[29].

Ceramica ștampilată din nord-vestul țării, rămas în afara ocupației romane, este greu de atribuit etnic, dar prezența ei în stațiunile dacilor liberi ne îndeamnă la presupunerea că această a fost cunoscută și folosită de aceste comunități. Faptul că centrul de producție Porolissum, este relativ apropiat, permite afirmarea cel puțin în actuala fază a cercetărilor, că de la Porolissum, spre zonele mărginașe, acest tip ceramic pătrunde pe marea arteră care o constituie Someșul. Produsele romane: monede[30], ceramică (terra sigillata)[31], sînt cunoscute în nord-vestul Daciei, (în teritoriile rămase libere), iar pătrunderea lor aici, se face efectiv pe Someș. Remarcăm că există însă deosebiri între unele fragmente ceramice decorate (privind atît coloritul, cît și formele sau decorul) între produsele de la Porolissum și cele găsite în zona de care ne ocupăm. Se impune însă constatarea că o serie de fragmente decorate aflate în nord-vestul României, trădează o execuție tehnică rudimentară (Lazuri, Satu Mare), fapt care ne îndeamnă să presupunem o realizare pe loc, cu atît mai mult cu cît aici au fost descoperite și cuptoare pentru ars vase, bine datate în secolele III—IV e.n. În cadrul așezărilor ce aparțin dacilor liberi surprinse pe teritoriul județului Sălaj, ceramica ștampilată din aceste așezări provine cu certitudine din centrul de producție Porolissum[32]; aceste așezări sensibil apropiate de acest centru ceramic menționat.

Încheind aceste considerații de ordin etnic se impune reliefarea că ceramica ștampilată din zona nord-vestică a României, constituie un interesant material arheologic, iar punerea ei pe seama unei sau altei populații (excepții, ni se par fragmentele de la Culciu Mare; cele rea-

---

[27] I. Németi, *Descoperiri funerare din sec. V. e.n. lîngă Carei, în ActaMN*, IV, 1967, p. 499—507; Idem, în *StComSatuMare*, I, 1969, p. 121—124; a se vedea și M. Roska, în *AISC*, I, 1928—1932, Cluj, p. 69—72. Pentru această zonă, poate că pe seama ostrogoților s-ar atribui și moneda de aur de la Cig (oraș Tășnad], chiar dacă ea nu poate indica un etnic cert, datarea ei în secolul V e.n. poate fi pusă pe seama acestei populații (Alexandru Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 103, nr. 36, cu bibliografia).

[28] N. Gudea, în *ActaMP*, IV, 1980, p. 105—145, fig. 1—241, (p. 146—160), pl. I—XXX (p. 161—190).

[29] Idem, *Ibidem*, p. 111.

[30] Gh. Lazin, în *StComSatuMare*, I, 1969, p. 111—120, vezi și fig. 1 (p. 114).

[31] T. Bader, *Descoperiri de „terra sigillata" în teritoriile situate la nord-vest de Dacia romană*, în *Sargetia*, XI—XII, 1975, p. 269—276.

[32] Alexandru V. Matei, *Repertoriul așezărilor aparținînd dacilor liberi (sec. II—IV en.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, în *ActaMN*, IV, 1980, p. 229—244.

lizate pe loc în aşezările dacilor liberi; precum şi cele provenind direct de la Porolissum), reprezintă o problemă nerezolvată încă. Oricum, prezenta notă, şi-a propus în primul rînd punerea în circuitul ştiinţific a acestui material ceramic mare parte din el inedit încă, şi nu atît rezolvarea amplelor aspecte de ordin etnic şi cultural ale veacurilor III—IV e.n. din nord-vestul ţării. Se impun însă pe de o parte, ample cercetări arheologice, sistematice, iar pe de alta, semnalarea tuturor materialelor arheologice descoperite în aşezările de epocă romană şi post-romană din nord-vestul României, tocmai în vederea clarificărilor ridicate atît de materialele descoperite cît şi de complexele probleme de ordin istoric şi arheologic ale acestei perioade.

Addenda

După întocmirea prezentului studiu, în zonă s-a mai găsit un fragment ceramic ştampilat, între localităţile Pir şi Pirul Nou, pe locul numit „Váigáncs", pe o terasă situată între „Holmul mare" şi Pirul Nou. Fragmentul face parte din fundul unui vas (strachină?), este de culoare cărămizie cu o nuanţă brună. Ornamentul este compus din mici patrulatere înscrise în arcuri de cerc (fig. 2; nr. 9 pe hartă). A fost găsit în asociere cu fragmente ceramice de culoare cenuşie lucrate la roată (informaţii de detaliu de la N. Iercoşan şi I. Németi; se păstrează în col. Muz. orăşenesc Carei).
Datare: sec. III—IV e.n.

LISTE DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Funde von Stampkeramik aus dem Nord-Westen Rumäniens III—IV. Jahrhundert u.Z.
Abb. 2. Stempelkeramik — Pir.

Taf. XVIII Gefäße mit Stempelmotive verziert.
1, Ghenetea; 2, Culciu Mare.
Taf. XXIX. Verzierung des in Culciu Mare entdeckten Gefäßes.
Taf. XXX. Culciu Mare — Bruchstücke eines Schüssels.
Taf. XXXI. Keramik — entdeckt in Lazuri (1) und Culciu Mare (2).
Taf. XXXII/1—3 — Keramikbruchstücke aus den Forschungen von Culciu Mare.
Taf. XXXIII. Keramik von Culciu Mare (1); Satu Mare (3) aus dem in Dindeşti (2) entdeckten Grab.
Taf. XXXIV. Töpfe aus des Entdeckung von Ghenetea (1—2) Keramikbruckstücke — Satu Mare „Pădurea Noroieni" (3—4).
Taf. XXXV. Stempelkeramik — Satu Mare „Pădurea Noroieni".
Taf. XXXVI. Stempelkeramik aus den Forschungen bei Satu Mare „Pădurea Noroieni" (1); Satu Mare „Cuptoare" (2, 4); Săcăşeni (3).
Taf. XXXVII. Schüsselbruchstück von Lazuri (1); Bruchstück eines Tapfes, Ziegelfarbe, entdeckt bei Satu Mare „Pădurea Noroieni" (2).

STEMPEKERAMIK AUS DEM III—IV JAHRHUNDERT UNSERER ZEIT IM NORD-WESTEN RUMÄNIEN ENTDECKT

Zusammenfassung

Im Rahmen des Studiums sind, die aus dem III—IV. Jahrhundert u.Z. stammenden stempekeramik-Gegenstände, in Nord-Westen Rumäniens entdeckt, dargestellt. Bis in der Gekenwart wurden Materialien diesem Typs in acht Ortschaften entdeckt. Es wird besonders hingewiesen daß die Stemepkeramik[1] dieser geographischen Zone Ausnahme bilden die Funde von Ghenetea (Kreis Bihor), bildeten nicht den Gegenstand speziellen Studiums.

Nach der Alphabetischen Vorstellung der Entdeckungen, werden einige Probleme zur Diskussion gebracht: Formen der Gefässen dekorative motive, kronologische Einreihung und ethnische Zugehörigkeit.

Was die Datierung dieses Keramiktyps anbelangt wird angenommen daß die schon im Ausgang des II. Jahrhunderts u.Z. inkadriert werden kann.

Obwohl ihre ethnische zugehörigkeit zweifellas ist, wird angenommen daß (diese Tatsache entspricht dem Kontext der Funde), die Keramik diesem Typs von den freien Daken aus dem Nord-Westen Römisch-Daziens, bekannt und verwendet wurde. Es besteht die Möglichkeit daß eine Serie von Bruchstücken (Fragmente) durch stempeln verziert, aus dem Produktionszentrum Porolissum 28 stammen.

DOUĂ PIESE DE METAL DIN SEC. VIII—IX DESCOPERITE ÎN LOCALITATEA LAZURI, JUD. SATU MARE

GH. LAZIN

Comuna Lazuri se află la 8 km nord de Satu Mare, situată din punct de vedere geografic în cadrul unității denumite: Cîmpia sătmăreană.

Începînd din anul 1974 în hotarul comunei au fost efectuate, în două puncte distincte cercetări arheologice, respectiv pe locul numit „Rîtul lui Bela" și în partea de hotar „Lubi-tog"[1].

Prezentăm aici două piese de metal, care aparțin cronologic nivelului din secolele VIII-IX e.n., surprins la „Rîtul lui Bela"[2], și anume un brăzdar de plug din fier și un cercel cu pandativ în formă de stea, lucrat din bronz.

Piesele în discuție, se păstrează la Muzeul județean Satu Mare.

1. *Brăzdar* (fig. 1; inventar: 31474). Lucrat din fier, lama rotunjită spre vîrf se lățește în partea superioară acolo unde prin crestarea și îndoirea plăcii au fost obținute cele două aripioare manșon, necesare pen-

[1] Partea de hotar „Rîtul lui Bela", se află la 500 m nord-est de localitate. Au fost descoperite aici urme de locuire din sec. III—II î.e.n.; sec. III—IV e.n. și sec. VIII—IX e.n. Locul numit „Lubi-tog", se află la 1,5 km spre nord—nord-est de „Rîtul Lui Bela", în dreapta drumului (la 300 m de acesta), ce leagă localitatea Lazuri (centrul de comună) de satul aparținător, Peleș. Urmele de locuire descoperite cu prilejul cercetărilor efectuate în 1977 și 1978, se repartizează cronologic astfel: epoca bronzului (Cultura Suciu de Sus); sec. I î.e.n.; sec. III—IV e.n. (foarte sparodic); sec. VI—VII e.n.; sec. VIII—IX e.n.

[2] Cercetările efectuate la „Rîtul lui Bela", au început în luna mai 1974, fiind continuate apoi în anii: 1975—1976; 1977; 1979—1981. Cele două piese pe care le publicăm aici, au fost surprinse într-un bordei din sec. VIII—IX e.n. (în umplutura locuinței, în afara acestor două piese, s-a găsit și o vatră de foc, precum și ceramică tipică acestei perioade. Deocamdată prezentăm doar cele două piese, importante pentru valoarea lor documentar-științifică. Acestea au fost descoperite în anul 1979 în secțiunea III, orientată nord-vest—sud-est, cu dimensiunea 20×2 m (numerotarea de la sud-est spre nord-vest), între m. 16—19, la adîncimea de 0, 65 m (brăzdarul de plug), respectiv la — 0,70 m cercelul.

Pentru cercetările arheologice efectuate în localitatea Lazuri, a se vedea sumarele mențiuni apărute în: *Dacia*, N.S., XX, 1976, p. 279, nr. 66 („Rîtul lui Bela"); *Dacia*, N.S., XXI, 1977, p. 364, nr. 68 („Rîtul lui Bela"); *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 356, nr. 73 („Rîtul lui Bela" și „Lubi — Tog"); Gh. Bichir, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4—10 septembre 1976), Ed. Acad. R.S.R., București, 1980, p. 328 și nota 27. Gh. Lazin, în *Satu Mare Studii și Comunicări, IV*, 1980, p. 127, 129—130, notele 8 și 17; Idem, *Mărturii arheologice sătmărene*, Satu Mare, 1980, p. 14—15.

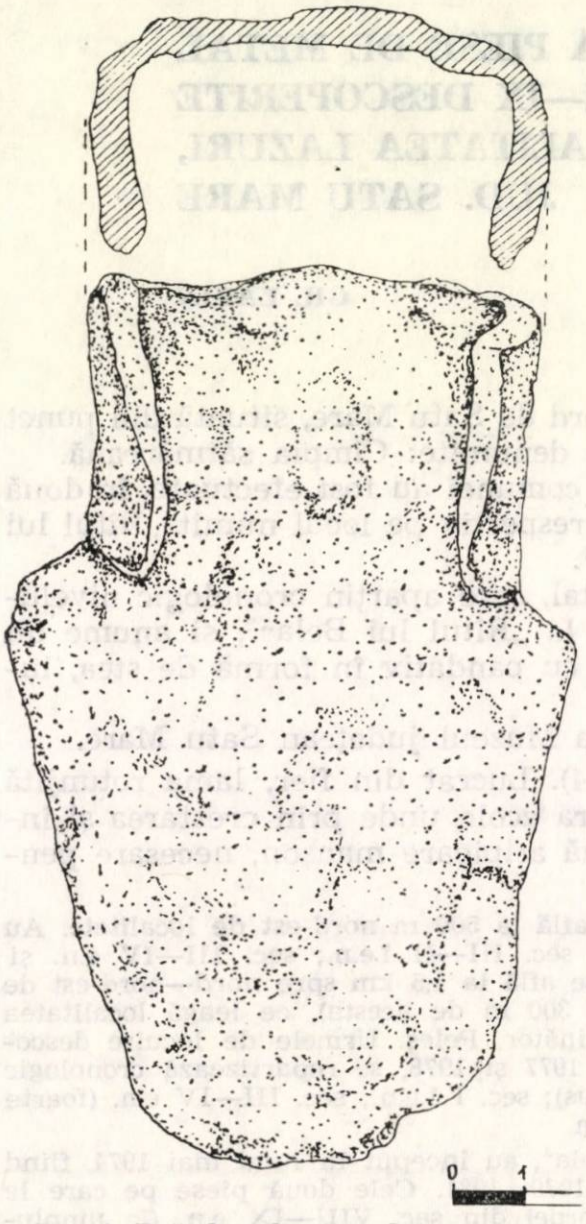

Fig. 1. Brăzdar die fier descoperit la Lazuri.

tru fixarea brăzdarului pe talpa de lemn a plugului. Brăzdarul este ușor arcuit spre vîrf, deci pe axul longitudinal, arcuire mult mai pronunțată pe axul transversal.

Piesa are următoarele dimensiuni: lungimea totală=12,6 cm; lățimea maximă a lamei=8 cm; lățimea maximă a manșonului=6,6 cm; grosimea maximă a plăcii din care a fost executat brăzdarul=0,7 cm.

2. *Cercel* (fig. 2); inventar 31473). Lucrat din bronz, a fost realizat prin turnare. Cercelul are partea semilunară pronunțată și ornamentată. Astfel marginile semilunei sînt decorate cu un motiv pseudofiligranat, dar foarte tocit, astfel încît, dă impresia unei linii reliefate. Partea superioară a „lunulei" este decorată cu trei mici proeminențe în relief, în formă de granulații, așezate sub forma unui triunghi cu baza în jos. În cîmpul semilunar, se află, în partea centrală, un motiv format din trei linii paralele compuse din mici granule. Acest motiv desparte semiluna în două cîmpuri egale. În fiecare cîmp al corpului „lunulei" se află unite cîte trei mici granulații, așezat sub forma unei flori trilobate (pe unul dintre cele două cîmpuri ale corpului semilunar se află un mic orificiu, datorită unei defecțiuni de turnare).

Menționăm că corpul semilunar al cercelului, nu este păstrat întreg, astfel numai unul dintre cele două capete are butonul în jurul căruia se înfășura sîrma necesară fixării.

Între partea semilunară și pandativul stelat, se află un mic „gît", ce are în partea superioară patru mici granule așezate orizontal. Pandativul stelat se compune dintr-un buton central semisferiodal ce are dispus pe margine, la bază, un cerc incomplet format din mici granulații. În exteriorul butonului central se află cinci triunghiuri de diferite mărimi, compuse din mici granulații (numărul granulelor ce formează triunghiurile, cu baza spre buton, nu este egal).

Cercelul descoperit în localitatea Lazuri, se încadrează așa cum rezultă din descriere, în seria cerceilor de tip bizantin, cu partea inferioară semilunară și cu pandantiv în formă de stea[3] (pentru formă și dimensiuni, vezi, fig. 2).

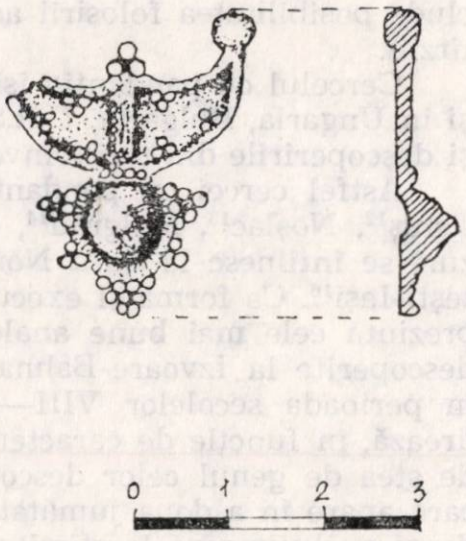

Fig. 2. Cercel de tip bizantin.

*

Cele două piese prezentate, fac parte, din categoria obiectelor bine cunoscute în cadrul descoperirilor arheologice (sistematice sau întîmplătoare) efectuate pe teritoriul României, sau în vecinătatea granițelor țării.

Brăzdarul de plug, prin forma sa, se apropie de cele de tip romanic, cunoscute bine prin descoperirile de pe teritoriul țării cum sînt cele de la Giurcani „Argeaua"[4], Bratei (cimitirul nr. 1)[5], Ploiești-Triaj[6], sau din alte părți, a căror datare corespunde sec. IV—VI. Acest tip de brăzdar este folosit începînd din epoca romană și pînă în feudalismul timpuriu[7].

Cele mai multe analogii pentru brăzdarul descoperit în localitatea Lazuri, le găsim în perioada sec. VIII—XI, la Pogonești (sec. VIII—IX)[8], Grumezoaia, Mănăstirea (sec. IX—XI)[9]. Piesa prezentată aici, are un început de asimetrie, tipurile de acest fel sînt datate pe teritoriul Cehoslovaciei în sec. IX[10].

Pe baza formei, dar mai ales a analogiilor, și în special avînd în vedere că brăzdarul descoperit în localitatea Lazuri a fost găsit împreună cu cercelul de bronz cu pandantiv în formă de stea, într-un bordei cu ceramică tipică, datarea lui este asigurată în sec. VIII—IX, fără a ex-

[3] Pentru cercei de acest tip, Maria Comșa, *Quelques donneés concernat les rapportes des territoires nord-danubiens avec Byzance aus VIe—VIIIe siècles, în Revue des Études Sud-Est Européennes*, IX, 3, 1971, p. 377—390.

[4] Ghenuță Coman, în *Carpica*, XI, 1979, p. 184, fig. 1/4.

[5] Ligia Bîrzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, p. 55—56, pl. XXI/9.

[6] V. Canarache, în *SCIV*, 2, 1950, p. 99, fig. 14.

[7] N. Edroiu — P. Gyulai, *Evoluția plugului în țările române în epoca feudală*, în *ActaMN*, II, 1965, p. 307 și urm; V. Neamțu, *La techniqe de la production céréaliére en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, București, 1975, p. 58 și urm. cu o bogată bibliografie; George Marinescu și Alexandru Retegan, în *SCIVA* 2, 1979, p. 256—257.

[8] Ghenuță Coman, în Carpica, XI, 1979, p. 187, fig. 1/1.

[9] Idem, *Ibidem*, fig. 1/2—3; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI e.n. (Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român)*, Editura Junimea, Iași, 1978, p. 109 și nota 44, fig. 25/5—6.

[10] Jaroslav Kudrnáč, *Cîteva date noi despre agricultura la slavi*, în *ArhMold*, I, 1961, p. 226, la Gajary și Čechüvky (fig. 1).

clude posibilitatea folosirii acestui tip încă timp de două trei secole mai tîrziu.

Cercelul cu pandantiv își are analogii atît pe teritoriul României, cît și în Ungaria, Bulgaria, U.R.S.S. și Iugoslavia (între cercelul de la Lazuri și descoperirile din țările învecinate există multe asemănări).

Astfel cercei cu pandantiv au fost descoperite la Izvoare-Bahna[11], Teiuș[12], Noșlac[13], Moigrad[14], etc. Unele detalii pentru cercelul de la Lazuri se întîlnesc la Satu Nou[15], precum și pe tiparele de os de la Costești-Iași[16]. Ca formă și execuție, cercelul descoperit în localitatea Lazuri, prezintă cele mai bune analogii, pe teritoriul României cu exemplarele descoperite la Izvoare-Bahna, Teiuș, Noșlac, care sînt datate în general în perioada secolelor VIII—IX. În articolul său, Maria Comșa[17], încadrează, în funcție de caracterele tipologice cerceii cu pandantiv în formă de stea de genul celor descoperiți la Teiuș, Noșlac, Gîmbaș, în tipul II, care apare în a doua jumătate a sec. VII, în jurul anului 680, continuîndu-și evoluția pînă la sfîrșitul sec. VIII și începutul celui următor. Acestui tip, îi corespunde și piesa descoperită la Lazuri.

Cercei cu pandantiv stelat, se cunosc și pe teritoriul Ungariei[18], în Bulgaria[19], U.R.S.S.[20], Iugoslavia[21], datarea lor înscriindu-se în sec. VII—

[11] Ioan Mitrea, *Așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna*, în *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 55—76; Idem, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI—IX*, în *SCIVA*, 2, 1979, p. 156—158.

[12] K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 74, fig. 12/19.

[13] M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VIth—VIIth centuries)*, în *Dacia*, N.S., IV, 1962, p. 272, fig. 2/4.

[14] M. Rusu, *op. cit.*, p. 283, nota 27.

[15] Bucur Mitrea și Niță Angelescu, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale*, V, 1959, p. 540, fig. 6. Autorii propun datarea cimitirului nr. 2 de la Satu Nou „în sec. IX cu posibilități de prelungire și în sec. X, după cum ne indică un fragment din partea inferioară a unui cercel descoperit în M-4 (fig. 6)". Pe de altă parte Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1968, propune (p. 112: „...o datare mai veche de secolul al X-lea, probabil secolele VIII—IX"). M. Comșa, în *RÉSEE*, IX, 3, 1971, p. 382—383, nota 35, datează cercelul din M.4, cimitirul 2 de la Satu Nou în perioada de sfîrșit a sec. VIII și în cel următor.

[16] Dan Gh. Teodor, în *SCIV*, 1, 1970, p. 102, 108, fig. 3/2 datate în sec. VI—VII, dar cu mențiunea că ele: „au fost frecvent întrebuințate în giuvaergeria bizantină, nu numai în secolele VI—VII, ci și mai tîrziu, în sec. X—XII". Pentru o datare ulterioară sec. VI—VII se pronunță și M. Comșa, în *RÉSEE*, p. 381—382, și nota 29 (datare făcută pentru începutul secolului VIII).

[17] cf. *Quelques données concernant les rapports des territoires nord-danubiens avec Byzance aux VIIe—VIIIe siècles*, în *RÉSSE*, IX 3, 1971, ap. 383, fig. 1/II—5—10.

[18] N. Fettich, în *ArchHung*, XXXI, Budapest, 1951, pl. XXXIX/5, 6; S. Dimitrijevič în *Opuscula Archeologica*, II, Zagreb, 1957, p. 21 și urm. pl. V/4 (la Diosvölgy).

[19] Descoperirea de la Razdelna-Gară, cf. Ioan Mitrea, în *SCIVA*, 2, 1979, p. 157, nota 82.

[20] D. T. Berezoveț, în *Apxeoloria*, VI, Kiev, 1952, p. 113, pl. II/3, 4; pl. III/4.

[21] S. Dimitrijevič, *loc. cit.*, pl. V/3, 6—8.

IX. Astfel de podoabe sînt considerate ca produse specific bizantine, avînd o largă circulație în timp.

Pe baza analogiilor, a contextului de descoperire, cercelul descoperit la Lazuri, de tip bizantin, cu partea inferioară semilunară și cu pandantiv în formă de stea corespunde cronologic sec. VIII, și eventual primelor decenii ale sec. IX[22].

*

* *

În prezentul material, n-am intenționat o discuție amplă a materialelor ce corespund nivelului secolelor VIII—IX, surprinse în cadrul cercetărilor arheologice efectuate în perimetrul localității Lazuri, ci doar o semnalare a celor două piese de metal. Evident, atît pentru aspectul cronologic cît și pentru cel de ordin istoric, cea mai importantă piesă este reprezentată de cercelul de tip bizantin. Produs local, ceea ce pare mai greu de crezut (locul în sensul executării nu pe loc, într-un atelier, ci într-o zonă mai largă, în speță Transilvania), acest obiect de podoabă relevă mai degrabă legătura strînsă existentă între lumea bizantină și autohtoni din vecinătatea imediată, sau mai îndepărtată a regiunilor Dunării.

De fapt, cronologic cele două piese mai sus prezentate reflectă realitatea istorică a nord-vestului României (asemenea tuturor celorlalte regiuni situate la nord de Dunăre), în perioada secolelor VIII—IX cînd cultura materială veche românească, expresie a încheierii procesului de formare a poporului român, va intra într-o nouă fază a evoluției sale, evoluție premergătoare constituirii statale.

ILUSTRATIONEN

Abb. 1. Pflugschar — entdeckt in Lazuri.
Abb. 2. Bronsering mit Pandantiv — entdeckt in Lazuri.

[22] Descoperirea cercelului într-un bordei în asociere cu brăzdarul de plug și ceramică specifică acestei perioade ornamentată cu linii incizate, orizontal sau în val. Materialul ceramic, își are analogiile cele mai apropiate în localitatea Săcășeni (județul Satu Mare), vezi Gh. Lazin, în *SatuMareStCom*, III, 1975, p. 67—73, pl. XV—XVI, fig. 6—7; Cămin, Pir, Turulung-Vii, Irina (toate în județul Satu Mare), vezi, S. Dumitrașcu în *Crisia*, VIII, 1978, p. 61, 64, 66, 68.

ZWEI GEGENSTÄNDE AUS METAL, AUS DEM VIII—IX JAHRHUNDERT — IN DER ORTSCHAFT LAZURI — KREIS SATU MARE — ENTDECKT

(Zusammenfassung)

Zwei Gegenstände aus Metal, entdeckt gelegenteich der archeologischen Arbeiten in der Ortschaft Lazuri, im Jahre 1979. Die Gegenstände, eine Pflugschar aus Eisen (Kreismuseum Satu Mare, Inventar Nr. 31474, Siehe Abb. 1), und in Ohrring aus Bronze, durch Gießen hergestellt, Byzanthinisch, der untere Teil — Halbmond — das Pandantiv in Sternform (Kreismuseum Satu Mare, Inventar Nr. 31473, Siehe Abb. 2).

Die zwei Gegenstände wurden in einer Lehmhütte, mit Feuerherd gefunden. Außer den zwei Eisengegeständen wurde in der Hütte noch, am Rad verfertigte Keramik und aus Ton — handlich verfertigte — Platten, gefunden.

An Hand der Arbeitstechniken, analog mit anderen Funden in Rumänien, als auch in Bulgarien, Jugoslavien, Ungarn, Sovjetunion, zu welchen auch die Endeckungskontext sich anschließt, die Eisenpflugschar und der Bronzering — datiert aus dem VIII—IX Jahrhundert.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN JUDEȚUL SATU MARE

(Partea I-a)

TIBERIU BADER

În cadrul acestei note în scopul de a sistematiza și a face cunoscut specialiștilor — intenționăm să publicăm sumar rezultatele săpăturilor arheologice efectuate pînă în 1970 pe teritoriul actual al județului Satu Mare (pl. XXXVIII).

În județul Satu Mare primele sondaje arheologice au fost efectuate încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea de J. Mihalik în satul Boinești în punctul numit „Bélavára" și de A. Vende în comuna Medieșu Aurit în punctul numit „Ciuncași" și la Carei pe dîmbul „Bobald". Mici sondaje au fost executate de M. Roska la Bixad în anul 1928. Săpăturile sistematice au fost începute după eliberare în anul 1953 de Muzeul din Baia Mare și mai tîrziu în anul 1957 în Depresiunea Oașului de Institutul de arheologie din București. Pînă în 1970 pe teritoriul județului Satu Mare au fost executate săpături de: Institutul de arheologie din București (M. Bitiri, E. Comșa, Al. Păunescu, Vl. Zirra), Institutul de istorie și arheologie din Cluj (H. Daicoviciu, I. H. Crișan, I. Glodariu, M. Rusu), Institutul pedagogic de 3 ani din Oradea (S. Dumitrașcu), Muzeul Sf. Gheorghe (Z. Székely), Muzeul Baia Mare (E. Kovács, C. Kacsó), Muzeul Satu Mare (T. Bader), Muzeul Carei (I. Németi).

Sînt menționate sondajele din trecut și toate săpăturile executate după eliberare în ordine cronologică, pe epoci. În caz dacă în aceiași localitate în urma unei săpături au fost descoperite materiale din mai multe epoci, localitatea este menționată la perioada pentru care inițial au fost intreprinse cercetările. Dacă în aceeași localitate au lucrat mai multe colective în diferite puncte și perioade, cercetările sînt trecute separat.

De asemenea se menționează colectivul, bibliografia, în caz dacă rezultatele cercetărilor din localitatea respectivă au fost publicate și la sfîrșitul fiecărei note numele instituțiilor care au executat săpăturile și numele cercetătorului de la care am primit informațiile necesare.

Localitățile cercetate sînt trecute pe o hartă alăturată, cu numărul de ordine care corespunde cu numărul din prezenta notă.

EPOCA PALEOLITICĂ

1. **Bixad** — a) Existența dovezilor de activitate omenească din epoca paleolitică în această localitate a fost descoperită de M. Roska, prin cercetări de suprafață și mici sondaje efectuate în anul 1928. Au fost cercetate de el punctele „Lăutoriu", „Sub coasta rîtului", „Frunzulească", „Fîntînele Hozașului", „Fărtăi", etc., iar pe punctul numit „Cetățele" a executat și un mic sondaj. Descoperirile mai întîi le datează în faza aschelène apoi mai tîrziu în epoca mezolitică. Datarea a fost mult discutată în literatura noastră de specialitate.

M. Roska, *Cercetările preistorice în Ardeal în anul 1928, ACMIT.* 1926—1928, p. 190; idem, *Repertórium,* 123/42; C. S. Nicolaescu — Plopșor, *Iarăși cultura șeleană în România,* în *AO,* IX, 1930, p. 211; M. Moga, *Paleoliticul inferior în Transilvania,* în *ACMIT,* IV, 1932—36, Cluj, p. 3.

b) Sectorul paleolitic al Institutului de arheologie din București în colaborare cu Muzeul din Baia Mare cu un colectiv format din C. S. Nicolaescu — Plopșor și E. Kovács, între 5—16 august 1957 a controlat și a verificat următoarele locuri semnalate de M. Roska: „Cetățele", „Lăutoriu", „Sub coasta rîtului", „Frunzulească", „Fîntînile Hozașului", „Fărtăi", efectuîndu-se și mici sondaje de control.

Așa-zisele ateliere de cioplire a opalului de la Bixad au fost încadrate în paleoliticul superior de sfîrșit, de facies macrolitic.

C. S. Nicolaescu — Plopșor și Elena Kovács, *Cercetări paleolitice în regiunea Baia Mare,* în *Materiale,* VI, 1959, p. 33—35; Kovács Zoltánné, *Ásatás az Avasban,* în *Korunk,* 1958, p. 434.

c) În vara anului 1963 în luna iunie un colectiv din partea sectorului paleolitic al Institutului de arheologie al Academiei R.S.R., format din M. Bitiri și Fl. Mogoșanu, au executat cinci sondaje cu o suprafață totală de circa 35 mp pe următoarele puncte: „Fărtăi", „Fîntînile Hozașului", „Izvorul Răcșii" și „Măgurile". La suprafața solului și cu ocazia sondajelor efectuate (pînă la 0,50 m adîncime), s-au descoperit puține piese paleolitice concludente, cioplite din opal. Nu s-a putut identifica o stațiune paleolitică cu strat de cultură care să impună reluarea cercetărilor. Materialele descoperite după autorii săpăturilor pot fi încadrate în perioada paleoliticului superior (Institutul de arheologie, București);

M. Bitiri — A. Socolan, *Cercetări paleolitice în Țara Oașului,* Baia Mare, 1966; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului,* București, 1972, p. 28—30.

2. **Boinești** — a) Între 15—16 august 1957 pe coasta Boineștilor un colectiv format din C. S. Nicolaescu — Plopșor și E. Kovács au efectuat cîteva sondaje de verificare, identificînd două etape de dezvoltare a așezării paleolitice: prima un musterien final și un aurignacian mijlociu, ajungînd la o adîncime de 60—80 cm. (Institutul de arheologie București și Muzeul Baia Mare).

C. S. Nicolaescu — Plopșor și Elena Kovács, *Cercetările paleolitice din regiunea Baia Mare*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 35—40, Kovács Zoltánné, *Ásatás az Avasban*, în *Korunk*, 1958, p. 434; D. Popescu *SCIV*, IX, 1958, p. 141.

b) Între 1960—1963 pe coasta Boineștilor M. Bitiri a continuat săpăturile, executînd zece secțiuni cu o suprafață totală de 185 mp. S-a stabilit că așezarea paleolitică de la coasta Boineștilor are trei niveluri de locuire: musterian, aurignacian și gravettian.

În primul nivel de locuire, musterian tîrziu (stratul 1), uneltele sînt cioplite din rocă de proveniență locală exclusiv (vulcanică și galete). Piesele sînt cioplite în tehnică așchioasă de miez și lamelară, au dimensiuni medii, multe sînt retușate. Forme caracteristice — așchii, lame, vîrfuri triunghiulare, racloare de diverse tipuri, nuclee discoidale și prismatice, gratoare.

Stratul II, aurignacian mijlociu, cuprinde piese cioplite din opaluri, galete, obsidiană și silexuri de bună calitate. Apar nucleele cu un singur plan de lovire, de tip piramidal, gratoare de diverse tipuri cioplite pe lame și pe așchii, lame retușate oblic pe ambele laturi, burine.

Nucleele discoidale și alte elemente specifice musterianului, dispar.

Stratul III, gravettian, este caracterizat printr-o varietate mai mare a tipurilor de unelte cu dimensiuni reduse și prin apariția retușării mărunte și abrupte. Apar uneltele combinate și străpungătoare. Ca materie primă, se înmulțește obsidiana, în rest aceleași roci ca în stratul aurignacian mijlociu.

Toate trei straturi de cultură reprezintă urmele unor locuiri de scurtă durată, unde uneltele s-au cioplit pe locul așezării. (Institutul de arheologie București și Muzeul Baia Mare).

M. Bitiri — A. Socolan, *Cercetările paleolitice în Țara Oașului*, Baia Mare, 1966, p. 5—7; M. Bitiri, *Așezarea paleolitică de la Boinești*, în *SCIV*, XV, 1964, p. 167—186; D. Popescu, *SCIV*, XII, 1961, p. 133, XIV, 1963, p. 451; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 30—36.

3. **Călinești. Călinești I** (Bocoghița). Săpăturile au fost executate în perioada 1964—1966 de un colectiv format din M. Bitiri și A. Socolan, executînd zece secțiuni cu o suprafață totală de 200 mp. A fost identificată o stațiune paleolitică cu două straturi de cultură (aurignacian și gravettian).

Stratul I, aurignacian mijlociu, reprezintă o locuire de scurtă durată cu materiale tipice puțin numeroase. Piesele tipice constau din nuclee și cioplitoare, răzuitoare masive pe așchii, gratoare pe lame, lame retușate cioplite din opaluri și alte roci silicioase de proveniență locală.

Stratul II, gravettian, a fost distrus în mare parte prin lucrările agricole și prin eroziuni naturale. Materialele au un caracter microlitic. Față de primul nivel aici apar multe burine, străpungătoare, lame și gratoare microlitice, vîrfuri mărunte retușate abrupte. Ca materie primă, se înmulțește obsidian și apare silexul cretacic, albastru, de origine răsăriteană.

Călinești II (Dîmboc). In acest punct al satului săpăturile au fost executate în perioada 1965—1966 de un colectiv format din M. Bitiri și A. So-

colan. Au fost săpate 11 secțiuni cu o suprafață totală de 227,50 mp. Obiectivul cercetărilor a constat dintr-o stațiune paleolitică cu un singur strat de cultură (aurignaciană mijlociu).

De aici provine cel mai bogat și caracteristic material pentru faza mijlocie de dezvoltare a culturii aurignaciane din nord-vestul României. Materia primă folosită la confecționarea uneltelor este exclusiv locală, opal vînăt-alburiu aflat în depozit natural în imediata apropiere a așezării.

S-au descoperit multe piese caracteristice, între care menționăm, nuclee, lame și vîrfuri retușate, gratoare simple și duble, răzuitoare de diverse tipuri asociate cu o mare cantitate de deșeuri de cioplire. Marea majoritate a materialelor a fost concentrată în jurul unei vetre de foc, pe o suprafață ovală, cu diametrul de circa 6 m.

Călinești III (Dîmbul). Săpăturile au fost executate în perioada 1965—1969 de M. Bitiri și A. Socolan, deschizînd 14 secțiuni cu o suprafață totală de 297 mp. A fost cercetată o stațiune paleolitică cu un singur strat de cultură (gravettian). Materialele descoperite (piese litice și un dinte de bovideu), erau executate sub formă de complexe mai compacte (în strat de circa 40 cm grosime) în jurul a două vetre de foc special amenajate. Piesele descoperite au dimensiuni reduse. Se remarcă abundența gratoarelor și a burinelor. În comparație cu alte așezări gravettiene din Oaș, de la Călinești III lipsesc străpungătoarele și lamele denticulate.

Călinești IV (Lichihorb). Săpăturile au fost întreprinse în perioada 1966—67 de M. Bitiri și A. Socolan, executînd 6 secțiuni mici cu o suprafață totală de 53 mp. Aici se găsește o stațiune paleolitică cu un singur strat de cultură (gravettian) distrusă de eroziuni aproape complet (Institutul de arheologie București și Muzeul Baia Mare).

M. Bitiri — A. Socolan, *Cercetări paleolitice în Țara Oașului*, Baia Mare, 1966, p. 17—22; M. Bitiri — A. Socolan, în *Marmația*, I, Baia Mare, 1969, p. 7—9; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 44—56.

4. **Remetea.** Somoș I — Săpăturile au fost întreprinse în anii 1963—1965 de un colectiv format din M. Bitiri, E. Kovács și A. Socolan, executînd 15 secțiuni cu o suprafață totală de 320 mp. S-a găsit aici o stațiune paleolitică cu trei niveluri de locuire (musterian tîrziu, aurignacian, mijlociu și gravettian), suprapuse parțial de o așezare neolitică.

Nivelul I, musterian tîrziu, reprezintă o locuire de scurtă durată. Materialele s-au cioplit pe loc din roci locale, în tehnica așchierii lamelară și bifacială. Piese caracteristice lame și așchii simple sau retușate, răzuitoare lungi și transversale, gratoare, vîrfuri bifaciale, burine, nuclee.

Nivelul II, aurignacian mijlociu, reprezintă un complex cu lame simple și lame retușate, drepte sau cu scobituri laterale, gratoare de diverse tipuri, burine, etc. cioplite din roci vulcanice între care și obsidiană.

Nivelul III, gravettian, este mult mai bogat decît cele precedente. Materia primă rămîne cea folosită și în aurignacian, dar se mărește proporția obsidianei. Piesele tipice constau din nuclee, lame, gratoare, burine,

străpungătoare, denticulate. Apar vîrfurile microlitice, retușate abrupte și lamele trunchiate oblic.

Somoș II — Săpăturile au fost intreprinse în perioada 1963—1964, de M. Bitiri, E. Kovács și A. Socolan, executînd 8 secțiuni cu o suprafață totală de 56 mp. Stațiunea paleolitică are trei niveluri de locuire (musterian, aurignacian și gravettian). Așezarea este în mare parte distrusă, în poziție stratigrafică precisă s-a descoperit doar primul nivel de locuire, musterianul tîrziu, asemănător celui descoperit la Somoș I și Boinești.

M. Bitiri, *Săpăturile paleolitice de la Remetea* în *Rev. Muz.*, 1965, p. 161—165; M. Bitiri — A. Socolan, *Cercetări paleolitice în Țara Oașului*, Baia Mare 1966, p. 7—17; D. Popescu, *SCIV*, 15, 4, 1964, p. 553, XVII, 3, p. 389; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 36—44.

5. Medieșu Aurit

În anul 1969 sub conducerea lui M. Bitiri s-au deschis sondaje pe un deal la Viile Medieșului, unde s-au identificat urmele unei așezări gravettiene complet distruse (Institutul de arheologie București).

Dorin Popescu, *SCIV*, XXI, 3, 1970, p. 493; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 60—61.

6. Orașu Nou

Sub conducerea lui M. Bitiri în anii 1967—1969 au fost întreprinse cercetări paleolitice în punctele „Orașu Nou-Vii" și „Boșoreani". S-au descoperit piese de silex la suprafața valului. În sondajele deschise pentru verificare s-a constatat că stațiunile au fost complet distruse de eroziuni. Materialele descoperite atestă locuiri gravettiene. (Institutul de arheologie București).

M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 58—60.

7. Turulung

Pe Dealul Pustiu (Pusztahegy) în anii 1966—1967, un colectiv compus din M. Bitiri, T. Bader, A. Socolan, au intreprins săpături arheologice, executînd 15 sondaje și secțiuni cu o suprafață totală de 84 mp. Stațiunea paleolitică are un singur nivel de locuire (gravettian), parțial distrus de eroziunea naturală și lucrările de împădurire.

Inventarul litic este format din nuclee piramidale și prismatice cu dimensiuni medii și mici, gratoare pe așchii și lame, lame simple și lame retușate mărunt (unele denticulate), străpungătoare și burine. (Institutul de arheologie București, Muzeul Satu Mare și Muzeul Baia Mare).

M. Bitiri, A. Socolan, *Așezarea paleolitică de la Turulung și locul ei în paleoliticul din nord-vestul României*, în Satu Mare *StCom*, 1969, p. 35—38; M. Bitiri — A. Socolan, *Date noi cu privire la paleoliticul din Oaș, Marmația*, I. Baia Mare, p. 6—7; M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 55—56.

EPOCA NEOLITICĂ

8. Berea

a) La sfîrșitul lunii octombrie 1961 un colectiv format din E. Comșa, Al. Păunescu a executat săpături arheologice în locul numit „Kisrengető". Au fost săpate două secțiuni cu o suprafață de circa 35 mp. Obiectivul cercetat a fost o așezare din epoca neolitică.

Pe panta unei dune a fost cercetată o așezare modestă aparținînd unei culturi încă necunoscute pînă atunci pe teritoriul țării noastre. Acestei culturi i s-a dat denumirea de cultura Ciumești. Ei îi corespunde în R. P. Ungară cultura ceramicii liniare a Alföldului iar în estul R. S. Cehoslovaciei, cultura ceramicii liniare est slovace.

Cu prilejul săpăturilor de la Berea s-a cercetat o groapă de bordei și s-au adunat diverse fragmente ceramice ornamentate cu adînciturі făcute cu unghia sau cu linii largi, arcuite. La suprafața solului și în săpătură s-au descoperit numeroase unelte microlitice mai ales de obsidiană.

Începutul culturii Ciumești corespunde în timp cu sfîrșitul culturii Criș.

Materialele se păstrează la Muzeul județean Maramureș, Baia Mare (Institutul de arheologie București).

Eugen Comșa, *Dacia*, NS, VII, 1963; idem, *ActaArchCarp*, XIII, 1972—1973; Al. Păunescu, *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 467—475.

b) În punctul Sóskás (Berea X) C. Kacsó în luna octombrie 1967 a efectuat sondaje arheologice, deschizînd 4 secțiuni. S-au descoperit urme de locuire, fragmente ceramice aparținînd culturilor Bükk și Tisa, celto-dacilor, precum și secolelor V—VI și VIII—IX. Materialul inedit se află la Muzeul județean Maramureș (Muzeul Baia Mare). Inf. C. Kacsó.

9. Ciumești — Berea

Apariția în nord-vestul României a unor microlite de silex sau obsidian a impus cercetarea metodică a așezărilor în care ele au fost descoperite pentru a preciza raportul stratigrafic dintre acestea și ceramica neolitică. În acest scop s-au efectuat săpături, sub conducerea lui C. S. Nicolaescu — Plopșor și Al. Păunescu pe nisipurile de la Ciumești — Berea, în punctul II pășune, cuprinzînd o suprafață de 30 mp, la Berea I,

76,50 mp, la Berea IX, 10 mp, iar la Berea XVI 10 mp, în total 96,50 mp. S-au descoperit piese de silex, obsidiană, gresie, cuarțit (nuclee, lame neretușate și retușate, gratoare etc.).

Materialul litic este de tip tardenoasian, încadrat cronologic în perioada de sfîrșit a epipaleoliticului. (Institutul de arheologie București).

Al. Păunescu, *Cu privire la perioada de sfîrșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României și unele persistențe ale neoliticului vechi*, *SCIV*, *XV*, 3, 1964, p. 321—336.

10. Homorodu de Mijloc

Pe o terasă a pîrîului Homorod, în vatra satului unde se întinde o mare așezare din epoca neolitică, sub conducerea lui T. Bader, între 23—28 mai 1966, s-au întreprins săpături arheologice. Așezarea a fost distrusă parțial de construcțiile moderne. Au fost deschise 5 secțiuni: în grădina parohiei lîngă biserică, în grădina lui V. Liboteanu, în curtea lui I. Tătaru, în curtea lui I. Liboteanu și în fața imobilului Fl. Găvruș. Cu ocazia efectuării acestor sondaje în diferite puncte ale așezării, s-a identificat un strat de cultură din epoca neolitică; cultura Criș și au fost descoperite fragmente de ceramică, cupe cu picior, fragmente de vase mari de provizii, fusaiole, topoare în formă de calapod, așchii, lame de obsidian etc. Inedit (Muzeul județean Satu Mare).

11. Homorodu de Sus

Săpături arheologice au fost efectuate de T. Bader în hotarul numit „Ograda Borzului" în anii 1966 luna mai și 1967 în luna august și în punctul numit „Lunca" în anul 1968 luna septembrie.

În „Ograda borzului" a fost identificată o mare așezare aparținînd culturii Criș, cu un singur strat de cultură. S-au găsit gropi, suprafețe de chirpici (deranjate), vase întregi (cupe, vase de provizii), și fragmente, ornamentate cu barbotină, cu pleavă în pastă, unelte, topoare în formă de calapod, lame și alte piese de obsidian, aproximativ 20 de figurine antropomorfe.

În punctul numit „Lunca", au fost deschise 8 secțiuni, fiind identificată aici o așezare neolitică, aparținînd culturii Tiszapolgár. S-a găsit un material bogat de ceramică, topoare în formă de calapod, lame de obsidian, etc. La fel au fost găsite 12 gropi, avînd o formă pătrată cu pereții și fundul ars la roșu. Toate gropile au aceleași dimensiuni: 1,30×1 m.

În partea nordică a satului se găsesc mai mulți tumuli dintre care unul a fost cercetat fără să dea un rezultat concret (Muzeul județean Satu Mare).

T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, *ActaMN*, V, 1968, p. 381—388.

12. **Unimăt**

Între 15 iunie — 1 iulie 1968 și 1 octombrie — 15 oct. 1969, S. Dumitrașcu a executat săpături arheologice în punctul numit „Dîlboci" și la „Tevi". În stațiunea „Dîlboci" au fost deschise 5 secțiuni și 4 casete, fiind descoperite mai multe niveluri și orizonturi de locuire: Tisa (II), Coțofeni, epoca bronzului (Suciu de Sus); Hallstatt, elemente La Tène, prefeudale, feudale.

„La Tevi", s-a constatat o așezare hallstattiană și un val de pămînt care a fost secționat. Așezarea hallstattiană se datează în Ha A—B, iar valul pare a fi posterior așezării hallstattiene. (Institutul pedagogic de 3 ani Oradea).

S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt* în *Satu Mare StCom*, I, 1969, p. 41—45; Inf. S. Dumitrașcu.

EPOCA BRONZULUI

13. **Andrid**

În punctul numit „Dealul taurilor", pe o insulă a Eriului, E. Andrássy a executat înainte de război sondaje de verificare, identificînd o așezare a culturii Otomani cu fragmente ceramice de tip Otomani.

T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 119.

14. **Ardud**

În partea sud-estică a comunei, în zona izvorului pîrîului Sărătură, s-au găsit mai mulți tumuli. Unul dintre ei a fost secționat de T. Bader, găsindu-se în el un mormînt de înhumație (Muzeul județean Satu Mare).

T. Bader, *Epoca bronzului*..., București, 1978, p. 120.

15. **Berea**

a — La punctul denumit „Măcriș", pe malul stîng al pîrîului Berea s-au descoperit în anii 1964—1965 două morminte de înhumație cu un inventar bogat ceramic, aparținînd culturii Otomani.

I. Németi, *Satu Mare StCom.*, I, 1969, p. 57—60.

b — În Dealul Viilor Al. Kovács, fostul director al Muzeului Carei a efectuat aici un mic sondaj de salvare (Muzeul orășenesc Carei).

T. Báder, *Epoca bronzului...*, București, 1978, p. 121.

16. **Boinești**

În luna iulie 1970 un colectiv condus de T. Bader, a început dezvelirea sistematică a cetății de pămînt numită „Bélavára", care se găsește pe coasta Boineștilor. A fost secționat valul cetății în două locuri și interiorul cetății în lungime și în lățime. De asemenea au fost săpate și cîteva casete. S-au făcut observații privind modul de construire a valului și stratigrafia așezării, stabilindu-se că cetatea a fost construită pe la sfîrșitul epocii bronzului, fiind locuită și în secolul III, probabil de vandali. Au fost descoperite aproximativ zece mii de fragmente de ceramică, cîteva vase întregi, o brățară de bronz ornamentată, din epoca bronzului; vîrfuri de lance, cuțite, catarame, o rîșniță de mînă rotundă, fragmente de ceramică din sec. II—III e.n. (Muzeul județean Satu Mare).

T. Bader, *Epoca bronzului...*, București, 1978, p. 121.

17. **Carei**

În perioada 7—25 octombrie 1966 au fost efectuate săpături în punctul numit „Bobald" conduse de I. Németi, într-o așezare din epoca bronzului. Au fost trase patru secțiuni, dintre care ultima pentru verificarea șanțului de apărare. Așezarea este deranjată de un cimitir feudal, datînd din secolele XVI—XVII. S-au identificat două straturi de cultură aparținînd culturii Otomani I și II (Muzeul Carei).

T. Bader, *Epoca bronzului...*, p. 121.

18. **Cehăluț**

În anul 1969, în luna august, în locul numit „Telek" pe malul stîng al pîrîului Cehal, un colectiv condus de T. Bader, a întreprins săpături de salvare, în scopul verificării stratigrafiei unei așezări din epoca bronzului semnalată cu ocazia săpării aici o unor gropi de siloz. Au fost deschise cinci secțiuni, descoperindu-se un bogat material de ceramică de tip Otomani, cu un singur strat de cultură și un alt strat de cultură conținînd fragmente ceramice de tip Baden. Pe locul săpăturilor în anii 1961—62 a fost găsit un mic depozit de bronz compus din trei topoare de luptă, un vîrf de lance și mai multe căței de foc.

De asemenea a fost deschisă o secțiune și într-un alt punct al satului numit „Fîntîna tătarului", identificînd aici o așezare din epoca bron-

zului, cu un singur strat de cultură, cu ceramică fragmentară de tip Suciu de Sus. S-au mai descoperit două ace, unul cu capul răsucit și unul cu capul găurit și un mic obiect în formă de stea (Muzeul Satu Mare).

D. Popescu, *SCIV*, XXI, 3, 1970, p. 493; T. Bader, *Epoca bronzului...*, p. 122.

19. Ciumești

În locul numit „Bostănărie", s-au început săpăturile în anul 1962, sub conducerea lui M. Rusu, cu ocazia cărora au fost descoperite 16 morminte aparținînd culturii Otomani. Săpăturile au fost continuate în anul 1964 sub conducerea lui Vl. Zirra, — care a avut drept scop principal studierea așezării celtice — cu ocazia cărora au mai fost descoperite încă șapte morminte, deci total numărul mormintelor se ridică la cifra 23. În punctul numit „Grajduri", la o distanță de 600 m de la Bostănărie", s-au găsit cu ocazia dezvelirii cimitirului celtic încă trei morminte.

Cimitirul a fost prelucrat și publicat de I. Ordentlich și C. Kacsó, fiind datat în Otomani I, iar două morminte au fost publicate de I. Németi, încadrate în Otomani III (Institutul de istorie din Cluj în colaborare cu Muzeul Baia Mare).

I. Ordentilich și C. Kacsó, *Cimitirul din epoca bronzului de la Ciumești*, în *SCIV, XXI*, 1, 1970, p. 49—63.

20. Culciu Mare

În marginea satului lîngă grajdurile C.A.P. în anul 1969, un colectiv sub conducerea lui T. Bader, a început dezvelirea unei așezări întinse, datată la sfîrșitul epocii bronzului. A fost identificat un singur strat de cultură cu o grosime de 0,30 m, care conținea vase, cești ornamentate, aparținînd culturii Suciu de Sus, și fragmente de ceramică și un vas mare tronconic cu gît cilindric aparținînd culturii Gàva. Nu s-a găsit nici un obiect de bronz. Săpăturile vor fi continuate (Muzeul Satu Mare).

D. Popescu, *SCIV*, XXI, 3, 1970, p. 498; T. Bader, *Epoca bronzului...*, p. 122—129.

21. Dindești

Între 6—16 octombrie 1965, un colectiv format din Vl. Zirra, I. Németi și I. Georgescu a efectuat sondaje de verificare în punctul numit „Cetate". În cele patru secțiuni (una pentru verificarea șanțului de apărare), s-au identificat trei straturi de cultură: una din cultura Tiszapolgár și altele din cultura Otomani I și II. În această perioadă s-au lucrat la ve-

rificarea necropolei celtice din punctul numit „În grădina lui Negreanu". Au fost descoperite trei morminte de incinerație și unu de înhumație, datate din secolele III—II î.e.n. (Muzeul orășenesc Carei).

T. Bader, *Epoca bronzului* ..., p. 124.

22. Medieșu Aurit — Potău

a. „Ciuncași"

În vara anului 1964 un colectiv format din S. Dumitrașcu, T. Bader, a efectuat săpături arheologice în comuna Medieșu Aurit la locul numit „Ciuncași", ce aparținea în timpul săpăturilor satului Potău. Așezarea a fost parțial cercetată încă la începutul secolului al XX-lea, de A. Vende.

Săparea unei gropi de siloz de către C.A.P. a grăbit începerea săpăturilor. Au fost săpate patru secțiuni și cinci casete cu o suprafață de 220 mp. Au fost găsite trei niveluri de locuire gropi cu resturi menajere, oase de animale, scoici de apă dulce, un depozit de grîu carbonizat, o cantitate mare de ceramică, unelte de os, topoare de piatră, un vîrf de lance, un ac de bronz, piese de obsidian etc.

Așezarea situată într-un meandru al Seinelului, aparține fazei Otomani I și începutul fazei II. Este o așezare de tip „insulă", avînd probabil și amenajări artificiale. (Muzeul de istorie Satu Mare).

T. Bader și S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice la așezarea de tip Otomani de la Medieșu Aurit*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 127—136; D. Popescu, *SCIV*, *16*, 1965, 3, p. 592.

b. „Dîmbul acastăului"

În hotarul comunei Medieșu Aurit lîngă drumul spre Apa la o distanță de 640 m de la așezarea de tip Otomani „Ciuncaș" a fost dezvelit în anul 1968 (de T. Bader) un tumul. Dezvelirea tumulului a fost făcută cu ajutorul unui buldozer, obținînd observații prețioase privind modul de dezvelire a unui tumul cu mijloace mecanice.

În mantaua tumulului au fost găsite: un mormînt avînd o vechime de aproximativ două—trei sute de ani, un cuptor de ars var; construit în secolul trecut, iar la baza tumulului s-a găsit platforma de ardere a mortului, cu resturi de cărbune, cenușe, oase calcinate și vase, cești, depuse la marginea platformei. Tumulul datează din epoca bronzului, cultura Suciu de Sus (Muzeul Satu Mare).

T. Bader, *Epoca bronzului*..., p. 126.

23. Pir

La punctul numit „Cetate" în anii 1953—1954 Zoltán Székely a executat săpături arheologice identificînd o așezare întărită de tip insulă, avînd un singur strat de cultură și o necropolă cuprinzînd 31 de morminte

de înhumație în poziție chircită și unul de incinerație în urnă aparținînd culturii Otomani. (Muzeul Sfîntu Gheorghe în colaborare cu Muzeul din Baia Mare).

Z. Székely, *Contribuție la cronologia epocii bronzului în Transilvania, SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 843—863; idem, *Cimitirul din epoca bronzului de la Pir, SCIV*, 17, 1, 1966, p. 125—135.

24. **Sanislău**

În perioada 14—18 octombrie 1968 s-au efectuat sondaje de verificare în punctul numit „Livada" în locul descoperirii fibulelor cu scut dintr-un singur fir, găsindu-se urmele a nouă morminte de incinerație, toate fiind distruse (Muzeul orășenesc Carei).

T. Bader, *Fibulele cu scut dintr-un singur fir, SCIV*, 2, 21, 1970, p. 209—224; idem, *Die eingliedrigen Schildfibeln, Acta Antiqua et Archeologica*, XIV, 1971, p. 63—71.

25. **Tiream**

Între 10—30 aprilie 1966 s-au efectuat săpături sub conducerea lui I. Németi în locul numit „Kendereshalom", în cadrul unei așezări din epoca bronzului. A fost descoperit un material arheologic foarte bogat, format din numeroase vase de lut, unelte de piatră, os și bronz, vetre deschise și urme de locuințe. În cadrul așezării s-au descoperit și trei morminte de înhumație. Așezarea datează din cultura Otomani I—III, iar mormintele din cultura Otomani III. (Muzeul orășenesc Carei).

I. Németi, *Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului, Satu Mare StCom.*, 1969, p. 64—65, pl. XVIII.

EPOCA FIERULUI

26. **Andrid**

Între 6—9 aprilie 1970, I. Németi a efectuat săpături de salvare, în punctul denumit „Szentjános". În secțiunea I-a și caseta nr. 1, au fost dezvelite două cuptoare de ars ceramică celtice. Pe baza ceramicii găsite în groapa de deservire, cuptoarele aparțin celților. În secțiunea I-a, s-a identificat un strat de cultură cu materiale din epoca bronzului, cultura Otomani III. (Muzeul orășenesc Carei).

I. Németi, *Cuptoare de ars ceramică din epoca Latène de la Andrid (jud. Satu Mare), SCIVA*, 25, 1974, p. 579—584.

27. Carei

Între 5—15 octombrie 1970 s-au continuat cercetările începute în 1966 în punctul numit „Bobald", cu scopul de a verifica o așezare celto-dacică. În cele trei secțiuni și casete deschise, s-a descoperit un bordei de formă ovală și mai multe gropi de provizii. Așezarea datează din epoca Latène C, secolele III—II î.e.n. (Muzeul orășenesc Carei). Inf. I. Németi

28. Ciumești

În anul 1960 pe terenul grajdurilor C.A.P.-ului a fost descoperit un cimitir celtic, a cărui dezvelire sistematică a început în 1962, continuată în anul 1964 și terminată în anul 1965. Lucrările au fost efectuate de un colectiv format din M. Rusu (1962), Vl. Zirra, I. Németi și M. Zdroba (1964—1965).

În paralel s-au efectuat cercetări și în așezarea celtică contemporană necropolei, situată la circa 600 m de aceasta, pe locul numit Bostănărie (Tökös).

În necropolă au fost descoperite 35 de morminte, aparținînd ambelor rituri funerare, înhumație și incinerație. Majoritatea este reprezentată de mormintele de incinerație care se distinge în două grupe: morminte depuse în gropi simple și în urne.

Menționăm că pe teritoriul necropolei în anul 1960 a fost descoperit renumitul coif celtic, păstrat astăzi în Muzeul de istorie al R.S.R. (Muzeul Baia Mare în colaborare cu Institutul de arheologie București).

Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967; I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celții în Transilvania*, Baia Mare, 1966; M. Rusu, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970; Vl. Zirra, *Satu Mare — St. com.*, IV, 1980, p. 39—83.

29. Sanislău

a. Nisipărie — Sanislău II

Între anii 1967—68 a fost dezvelită aici de I. Németi o necropolă hallstattiană, situată pe o dună de nisip cu diametrele de aproximativ 180×140, adică o suprafață de circa 2,5 ha. În total au fost descoperite 65 de morminte de incinerație, din care 62 din epoca hallstattiană și trei din epoca bronzului. În cadrul necropolei, mormintele de incinerație în urnă prezintă ritul dominant. Au fost găsite în gropile sepulcrale ca inventar funerar: ceramică lucrată cu mîna și la roată (vase borcan, străchini, vase bitronconice, cești, vase mici), ustensile (cuțite de fier, ace, prîsnele de lut), podoabe (brățări, mărgele, inele de bucle). După autorul

săpăturilor, necropola începe în pragul secolului al V-lea î.e.n. și încheie evoluția pe la începutul secolului al IV-lea î.e.n.

I. Németi, *Necropola hallstattiană de la Sanislău, Satu Mare, StCom.* II, 1972, p. 121—143.

b. **La capelă — Sanislău I**

Între anii 1965—1967 au fost efectuate săpături arheologice sub conducerea lui Vl. Zirra, fiind dezvelită o necropolă celtică, cuprinzînd 23 morminte de incinerație și de înhumație (Institutul de arheologie din București și Muzeul Baia Mare).

Vl. Zirra, *Noi necropole celtice în nord-vestul României* (cimitirele birituale de la Sanislău și Dindești), *Satu Mare StCom.* II, 1972, p. 151—205.

30. **Pișcolt**

Între 21.IV—12.V.1970 s-a efectuat o săpătură de salvare în două puncte ale comunei Pișcolt. În punctul denumit „Kincsverem", s-au descoperit gropi din epoca neolitică, cultura ceramicii liniare, un bordei celtic, mai multe gropi din secolele II—IV e.n. În punctul numit „Nisipărie" s-a identificat o așezare din epoca bronzului, cultura Otomani și o necropolă celtică (Muzeul orășenesc Carei).

I. Németi, *Contributions concernant de facies latènien du nord-ouest de la Roumanie a la lumière de découvertes celtiques de Pișcolt,* (dépt. de Satu Mare), Alba Regia, XIV, 1975, p. 187—197.

EPOCA DACICĂ ȘI ROMANĂ

31. **Berea**

La 2 km de comuna Ciumești, la punctul „Soci" (Bodzás), se află o așezare dacică, în parte contemporană cu așezarea celtică de la Ciumești. În urma săpăturilor efectuate de Vl. Zirra în anul 1965 s-au descoperit patru bordee, un cuptor, gropi și complexe celtice și dacice. S-a mai găsit un semibordei din sec. al III-lea și un alt semibordei din sec. al V—VI-lea.

În cuprinsul așezării s-a dat peste o hecatombă cu 16 morți azvîrliți într-o groapă. (Institutul de arheologie București în colaborare cu Muzeul Baia Mare).

D. Popescu, *SCIV*, 17, 4, 1966, p. 714.

32. **Culciu Mare**

În anii 1966—67 un colectiv format din I. Glodariu, O. Bandula și C. Kacsó, în imediata apropiere a satului, spre sud a descoperit un bor-

dei din epoca hallstattiană Ha D și fragmente ceramice de la sfîrșitul sec. al III-lea și începutul sec. al IV-lea. La sud de sat au fost descoperite fragmente ceramice din sec. al III-lea e.n. și un bordei cu cuptor, din sec. al IX-lea e.n., distrus în bună parte de revărsările Someșului. Cu ocazia săpăturilor din 1966 la marginea satului au mai fost descoperite trei semibordeie cu ceramică din sec. al IV-lea. (Institutul de arheologie și istorie Cluj-Napoca în colaborare cu Muzeul din Baia Mare).

D. Popescu, *SCIU*, 18, 3, 1967, p. 531; *ibidem*, 19, 4, 1968, p. 689.

33. Medieșu Aurit

Între anii 1964—1969 un colectiv format din H. Daicoviciu, S. Dumitrașcu și T. Bader, au executat săpături arheologice sistematice în hotarul numit „Șuculeu" și la „Leșu", unde a fost descoperit un complex arheologic din sec. III—IV, deosebit de important. La Șuculeu au fost dezvelite 10 cuptoare de ars ceramică, găsindu-se în jurul lor un material extrem de bogat de ceramică, unelte de fier, fibule de fier și de bronz, fusaiole etc. S-a constatat un singur strat de cultură din sec. III—IV sub care era un strat de cultură aparținînd culturii de Suciu de Sus. La Leșu a fost dezvelită necropola daco-vandalică constînd din 73 morminte de incinerație, care aparțin sec. III—IV, culturii Suciu de Sus (2) și culturii Coțofeni (2). (Muzeul Satu Mare în colaborare cu Institutul pedagogic de 3 ani Oradea).

S. Dumitrașcu — T. Bader. *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în *ActaMN*. IV, 1967, p. 107—126; S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Ed. Muzeul Satu Mare, 1967.

EPOCA PREFEUDALĂ ȘI FEUDALĂ

34. Berea

În sondajul efectuat în anul 1962 pe dealul „Sóskás", s-au identificat slabe urme de locuire Tiszapolgár și Baden, precum și complexe de locuire sporadice din sec. al V-lea (post hunice). Tot aici au ieșit la iveală două morminte de înhumație din faza finală din Otomani III.

Pe locul cărămidăriei lîngă C.A.P. s-a identificat o așezare dacică din sec. III—IV e.n. (Institutul de arheologie din București).

D. Popescu, *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 531; *ibidem*, 19, 4, 1968, p. 689.

35. Foieni

În curtea C.A.P.-ului, incidental au fost distruse încă în vara anului 1958 mai multe morminte de înhumație. În perioada 10—25 iulie 1967

I. Németi a efectuat săpături de salvare în zona descoperirilor. Au fost descoperite 31 de morminte de înhumație, cu un inventar funerar relativ sărac, format din inele de buclă, brățări, mărgele de sticlă, aparținînd culturii Bielo-Brîdo, datate în secolul al XI-lea. (Muzeul orășenesc Carei). Inf. I. Németi.

36. Medieșu Aurit

Între 20 septembrie — 15 octombrie 1970, sub îndrumarea științifică a acad. C. Daicoviciu, S. Dumitrașcu a executat săpături arheologice la cetatea feudală. S-a deschis o singură secțiune de control (100×2 m) și o secțiune sondaj (30 m×1,50). După autorul săpăturilor a fost descoperită Cetatea Medieșului, zidurile sale din secolul al XVII-lea și sub ele un nivel mai vechi (Institutul de istorie și arheologie Cluj).

S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice din anul 1970, la Medieșu Aurit — Castel, Crisia*, 4, 1974, p. 101—106.

37. Moftinu Mic

Sondajele de verificare efectuate în perioada 15—24 octombrie 1967 de I. Németi în punctul numit „Pe deal", au identificat o așezare distrusă din secolele II—IV e.n., aparținînd probabil dacilor liberi. În cele patru secțiuni s-a mai găsit și un strat de cultură parțial deranjat din epoca Latène și 12 morminte de înhumație cu inventar foarte sărac, datate din secolele XI—XII-lea. (Muzeul orășenesc Carei). Inf. I. Németi.

DIE ARCHÄOLOGISCHEN GRABUNGEN IM KREIS SATU MARE

(Zusammenfassung)

Zweck dieser kurzen Darstellung ist es, der Fachwelt einen gedrängten und systematischen Überblick über die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zu bieten, die bis 1970 auf dem heutigen Gebiet des Kreises Satu Mare unternommen wurden.

Es werden die früheren Probegrabungen erwähnt und in chronologischer Reihenfolge, stufenweise alles Ausgrabungen, die nach dem 23. August 1944 ausgeführt wurden. Falls an der gleichen Grabungstelle bei einer Ausgrabung Spuren mehrerer Zeitstufen entdeckt wurden, wird die Fundstelle bei derjenigen Zeitstufe erwähnt, für die ursprünglich die Forschungen unternommen wurden. Wenn am selben Fundort mehrere Arbeitsgruppen an verschiedenen Fundstellen und für verschiedene Perioden gearbeitet haben, so werden sie gesondert angeführt.

1. *Bixad* — a) M. Roska entdeckte die Spuren menschlicher Tätigkeit im Paläolithikum, anläßlich der Oberflächenbegehungen und kleiner im Jahre 1928 vorgenommenen Probegrabungen.

b) Die Abteilung Paläolithikum des Archäologischen Instituts der Akademie Bukarest, hat gemeinschaftlich mit dem Museum Baia Mare, zusammen mit einer Arbeitsgruppe, der C. S. Nicolaescu-Plopșor und E. Kovács angehörten, zwischen dem 5.—16. August 1957 an folgenden von M. Roska erwähnten Fundstellen Kontrollgrabungen unternommen: Cetățele, Lăutoriu, Sub coasta rîtului, Frunzulească, Fîntînile Hozașului, Fărtăi, wobei auch kleine Probegrabungen vorgenommen wurden.

Die sogenannten Werkstätten von Bixad, in denen Opal behauen wurde, reihte man dabei in die Schlußphase des jüngeren Paläolithikums mit makrolithischem Fazies ein.

c) Im Sommer des Jahres 1963 hat eine Arbeitsgruppe der Abteilung Paläolithikum des Archäologischen Instituts der Akademie Bukarest, fünf Probegrabungen unternommen, wobei wenig aufschlußreiche paläolithische aus Opal zubehauene Funde gehoben wurden. Es konnte keine paläolithische Station entdeckt werden, die eine Kulturschicht gehabt hätte, die zur Wiederaufnahme der Forschungen gezwungen hätte. Die Funder reihen das Fundgut in das jüngere Paläolithikum ein.

2. *Boinești* — a) An der Fundstelle Coasta Boineștilor hat eine Arbeitsgruppe einige Kontrollgrabungen vorgenommen, wobei zwei Ent-

wicklungsphasen der paläolithischen Siedlung bestimmt werden konnten: u.zw. Ausgang des Mousterien und mittlerer Aurignacien, bis zu einer Tiefe von 60 bis 80 cm.

b) Von 1960 bis 1963 hat M. Bitiri die Ausgrabungen bei Coasta Boineştilor weitergeführt und zehn Schnitte mit einer Gesamtfläche von 185 m² angelegt, wobei sie festgestellt hat, daß die paläolithische Siedlung bei Coasta Boineştilor drei Besiedlungsschichten aufweist: Mousterien, Aurignacien und Gravettien. Diese drei Kulturschichten weisen Spuren einer kurzen Besiedlung auf, wo die Werkzeuge an den Siedlungsplatz behauen wurden.

3 — *Călineşti I (Bocoghita).* Es wurde eine paläolithische Siedlung mit zwei Kulturschichten (Aurignacien und Gravettien) entdeckt.

Călineşti II (Dîmboc). Es wurde eine paläolithische Siedlung mit einer einzigen Kulturschicht (mittlerer Aurignacien) durchforscht.

Călineşti III (Dîmbul). Es wurde eine paläolithische Siedlung mit einer einzigen Kulturschicht (Gravettien) durchforscht. Im Vergleich zu anderen gravettienzeitlichen Siedlungen aus dem Oaşgebiet, fehlen in Călineşti III die Bohrer und die gezähnten Klingen.

Călineşti IV (Lichihorb). Hier liegt eine paläolitische Siedlung mit einer einzigen Kulturschicht (Gravettien), die fast völlig verwittert ist.

4. *Remetea Somoş I* — Die Ausgrabungen wurden in den Jahren 1963 bis 1965 von einer Arbetisgruppe vorgenommen, die 15 Schnitte in einer Gesamtfläche von 320 m² angesetzt hat. Dabei ergab sich eine paläolithische Siedlung mit drei Besiedlungsschichten (später Mousterien, mittlerer Aurignacien und Gravettien), die teilweise von einer neolithischen Siedlung überschnitten wird.

Die Beweise, daß es im Aurignacien und im Gravettien hier eine Besiedlung gegeben hat, sind gemischt, denn sie sind eher formenkundlich ermittelt und im Vergleich zu anderen Siedlungen desselben Typs, gibt es keine zusätzlichen Elemente, die diese Besiedlung bestätigen würden.

5. *Medieşu Aurit.* Im Jahre 1959 wurden unter der Anleitung von M. Bitiri Prüfgrabungen auf einem Hügel bei Viile Medieşului vorgenommen, wo die Spuren einer völlig zerstörten gravettienzeitlichen Siedlung zutage kamen.

6. *Oraşu Nou.* In den Jahren 1967—1969 wurden paläolithische Forschungen an den Fundstellen „Oraşul Nou-Vii" und „Boşoreane" unternommen. Bei den Kontrollgrabungen wurde festgestellt, daß Stationen von der Erosion völlig zerstört waren. Die gehobenen Funde bezeugen Gravettien Besiedlung.

7. *Turulung.* In den Jahren 1966 und 1967 grub eine Arbeitsgruppe von Archäologen und setzte 15 Probegrabungen und Schnitte an, von einer Gesamtfläche von 84 m². Die paläolithische Siedlung hat eine einzige Wohnschicht (Gravettien), die teilweise von der natürlichen Erosion und von den Aufforstungen, die hier vorgenommen wurden, zerstört ist.

8. *Berea* — a) Ende Oktober 1961 wurden an der sogenannten Fundstelle „Kisrengető" archäologische Ausgrabungen einer neolithischen Siedlung vorgenommen.

Auf dem Abhang einer Düne wurde eine kleine Siedlung erforscht, die zu einer bisher auf dem Gebiet Rumäniens noch unbekannten Kultur gehört. E. Comșa benannt sie Ciumești-Kultur. In Ungarn entspricht ihr die linienbandkeramische Alföldi-Kultur und im Osten in der Tschechoslowakei die ostslowakische Linienbandkultur.

Der Anfang der Ciumești-Kultur entspricht zeitlich dem Ausgang der Criș-Kultur.

b) An der Fundstelle Sóskás (Berea) wurden im Oktober 1967 archäologische Ausgrabungen vorgenommen und dabei 4 Schnitte angelegt. Es wurden Besiedlungsspuren angetroffen, Keramikscherben der Bükk- und der Theiß-Kultur, der Kelto-Daker und der Perioden vom 5. bis 6. und 8. bis 9. Jh.

9. *Ciumești-Berea.* In den Sandgruben von Ciumești-Berea, an der Fundstelle Pășune II, wurden Grabungsarbeiten vorgenommen. Es kamen Artefakte aus Feuerstein, Obsidian, Sandstein, Quarzit zutage (Knollen, retuschierte und unretuschierte Klingen, Schaben usw.).

Das Fundgut ist von Tardenoisien Art und gliedert sich zeitlich in den Schlußabschnitt des Epipaläolithikums.

10. *Homorodu de Mijloc.* Auf einer Flußterrasse des Homorod-Baches hat eine Arbeitsgruppe zwischen dem 23. und 28. Mai 1966 archäologische Ausgrabungen vorgenommen. Die Siedlung war teilweise durch moderne Bauten zerstört. Es wurden 5 Schnitte angelegt; im Pfarrhof neben der Kirche, im Garten von V. Liboteanu, im Hof von I. Tătaru, im Hof von I. Libotean und vor dem Haus von Fl. Gărus. Bei diesen an verschiedenen Stellen der Siedlung vorgenommenen Probegrabungen, ergab sich eine steinzeitliche Kulturschicht, die Criș-Kultur und Keramikscherben von Hohlfußbechern, Bruchstücken von großen Vorratsgefäßen, Spinnwirtel, leistenförmige Äxte, Obsidianabsplisse und -klingen usw.

11. *Homorodu de Sus.* Im Mai 1966 und im August 1967 wurden von T. Bader an der Fundstelle „Ograda Borzului" und im September 1967 an der Fundstelle „Lunca" archäologische Grabungen vorgenommen. Bei „Ograda Borzului" wurde eine große Siedlung der Criș-Kultur, mit einer einzigen Kulturschicht bestimmt. Gefunden wurden: Wohngruben, von ihrer Stelle weggekommene Flächen von Wandbewurf aus Lehm, ganzgebliebene Gefäße (Becher, Vorratsgefäße) und Gefäßscherben, davon einige mit Schlicküberzug verziert und strenggemagerter Paste, leistenförmige Äxte, Klingen und andere Gegenstände aus Obsidian, etwa 20 anthropomorphe Statuetten.

An der Fundstelle „Lunca" sind 8 Schnitte angelegt worden, wobei eine spätneolithische Siedlung, wahrscheinlich zur Tiszapolgár-Kultur angehörig, gefunden wurde. Reichhaltige Keramik, leistenförmige Äxte, Obsidianklingen usw. wurden zutage gefördert. Desgleichen legte man 12

viereckige Gruben gleicher Ausmaße (1,30×1 m) frei, deren Wände und Boden glutrot gebrannt sind.

12. *Unimăt.* Zwischen dem 15. Juni und 1. Juli 1968 und dem 1. und 15. Oktober 1969 sind an den Fundstellen „Dîlboci" und „la Tevi" archäologische Grabungen vorgenommen worden, wobei mehrere Besiedlungsschichten und — Horizonte bestimmt wurden: Theiß (II), Coţofeni, Bronzezeit (Suciu de Sus); Hallstatt, laténezeitliche, vormittelalterliche und mittelalterliche Elemente.

Bei „La Tevi" wurde eine hallstattzeitliche Siedlung und ein durchschnittener Erdwall entdeckt. Die hallstattzeitliche Siedlung datiert in Ha A—B und der Erdwall scheint später aufgeschüttet worden zu sein.

13. *Andrid.* Auf der Insel „Dealul taurilor" hat dr. E. Andrássy Probegrabungen gemacht und eine Otomani-Siedlung identifiziert.

14. *Ardud.* Im süd-östlichen Teil der Gemeinde sind mehrere Tumulus, einer davon wurde in 1963 vom Verfasser untersucht.

15. Berea. — a) An der Flur „Măcriş" in Jahre 1964—1965 wurden zwei Gräber der Otomani-Kultur entdeckt.

— b) Auf „Dealul Viilor" hat Alexandru Kovács Probegrabungen gemacht.

16. *Boineşti.* Im Juli 1970 hat eine Arbeitsgruppe unter der Leitung T. Bader, die Erdburg von Bélavára auf dem Abhang Coasta Boineşti systematisch freizulegen begonnen. Der Burgwall wurde an zwei Stellen ausgeschnitten und innerhalb der Burg wurde ein Längs- und Querschnitt angelegt. Desgleichen wurde in einigen Kassetten gegraben. Es konnten Beobachtungen über den Wallbau und die Stratigraphie der Siedlung angestellt werden, wobei es sich ergab, daß die Burg am Ausgang der Bronzezeit errichtet wurde und auch im 3. Jh., wahrscheinlich von Wandalen, besiedelt war. Es sind etwa 10 000 Keramikscherben gefunden worden, einige ganze Gefäße, ein bronzezeitlicher verzierter bronzener Armreifen; Lanzenspitzen, Messer, Schnallen, eine runde Handmühle, Keramikscherben aus dem 2. und 3. Jh. u.Z. Die Ausgrabungen werden fortgeführt.

17. *Carei.* Zwischen dem 7. und 25 Oktober 1966 wurden Grabungen an der Fundstelle „Bobald" in einer bronzezeitlichen Siedlung durchgeführt. Die Siedlung ist von einem mittelalterlichen Friedhof des 16—17 Jh. gestört. Es wurden zwei Kulturschichten der Kulturen Otomani I und II erkannt.

18. *Cehăluţ.* Im August 1969 hat eine Arbeitsgruppe unter der Leitung T. Bader, Rettungsgrabungen an der Fundstelle „Telek" am linken Ufer des Baches Cehal unternommen, um die Schichtenfolge einer bronzezeitlichen Siedlung zu prüfen, auf die bei dem Ausheben von Silogruben gestoßen wurde. Es wurden fünf Schnitte angelegt, reichhaltige Otomani-Keramik kam zutage, mit einer einzigen Kulturschicht und eine andere Kulturschicht mit Scherben jungsteinzeitlicher Keramik. An der Grabungsstelle der Jahre 1961—1962 wurde ein kleines Bronzedepot gefun-

den, das drei Streitäxte enthielt und später eine Lanzenspitze und mehrere Räucherpfannen.

Ein weiterer Schnitt wurde an einer anderen Stelle des Dorfes u.zw. bei „Fîntîna Tătarului" angelegt. Es wurde dabei eine bronzezeitliche Siedlung mit einer einzigen Kulturschicht und Scherben der Suciul de Sus Keramik gefunden. Ferner fand man zwei Nadeln, eine mit umgebogenem und eine mit durchlöchertem Kopf und einem sternförmigen Gegenstand.

19. *Ciumești.* An der Fundstelle „Bostănărie" wurden im Jahre 1962 Grabungsarbeiten angesetzt, die 16 Gräber der Otomani-Kultur anstochen. Im Jahre 1964 entdeckte man weitere 7 Gräber, so daß ihre Gesamtzahl jetzt 23 beträgt.

20. *Culciul Mare.* Neben den Stellungen der Landwirtschaftlichen Produktionsgesellschaft, am Rande des Dorfes, hat im Jahre 1969 eine Arbeitsgruppe begonnen, eine ausgedehnte Siedlung vom Ausgang der Bronze- und vom Beginn der Eisenzeit freizulegen. Es wurde eine einzige Kulturschicht von 0,30 m bestimmt, die Gefäße, enthält, Tassen der Suciu de Sus-Kultur (alle sind verziert), Keramikscherben und ein großes kegelstumpfförmiges Gefäß mit zylindrischem Hals der Gáva-Kultur. Kein einziges Bronzestück kam zutage. Die Ausgrabungen werden fortgesetzt.

21. *Dindești.* Zwischen dem 6. und 15. Oktober 1965 hat eine Arbeitsgruppe an der Fundstelle „Cetate". Kontrollgrabungen durchgeführt. Es wurden drei Kulturschichten erkannt: eine der Tiszapolgár und die anderen der Otomani I- und II-Kultur. An der Fundstelle „Grădina lui Negreanu" wurden drei Brand- und ein Körpergrab, wahrscheinlich aus dem 3. bis 2. Jh. v.u.Z. freigelegt.

22. *Mediești Aurit — Potău. a. Ciuncași.* Im Sommer 1964 hat eine Arbeitsgruppe in der Gemeinde Mediești Aurit an der Fundstelle Ciuncași angesetzt. Es wurden drei Siedlungsschichten, Gruben mit Tierknochen, Süßwassermuscheln, ein verkohltes Weizendepot, eine große Menge Keramik, Werkzeuge aus Knochen, Steinäxte, eine Lanzenspitze, eine Bronzenadel, Gegenstände aus Obsidian usw. gefunden. Die zwischen den Armen des Seinelul-Baches gelegene Siedlung gehört zur ersten bis zum Beginn der zweiten Phase der Otomani-Kultur. Die Siedlung ist inselartig und hat wahrscheinlich auch künstliche Wehranlagen.

b. *Dîmbul Acastăului.* Im Weichbild der Gemeinde Mediești Aurit, neben der Straße nach Apa, in 640 m Entfernung von der Otomani-Siedlung Ciuncași, wurde im Jahre 1968 ein Hügelgrab freigelegt. Die Arbeit wurde mit einem Buldozzer ausgeführt, wobei sich auch wertvolle Beobachtungen über die Freilegung von Hügelgräbern mit mechanischen Mitteln ergaben. An der Básis des Grabhügels fand man die Fläche, auf der der Scheiterhaufen gebrannt hat, mit Kohleresten, Asche, kalzinierten Knochen, Gefäßen und an den Rand dieser Plattform nie-

dergelegte Tassen. Der Grabhügel datiert in die Bronzezeit, Suciu de Sus-Kultur.

23. *Pir.* An der „Cetate" (Burg) in Jahren 1953—1954 hat Z. Székely Ausgrabungen gemacht und eine Siedlung und einen Friedhof der Otomani-Kultur identifiziert.

24. *Sanislău.* Zwischen dem 14. und 18. Oktober 1968 wurden an der Fundstelle Livada Kontrollgrabungen vorgenommen, und zwar, dort wo eine eingliedrige Schildfibel gefunden worden war. Es ergaben sich die Spuren von neun Brandgräbern, die alle zerstört sind.

25. *Tiream.* Ziwschen dem 10. und 30. April 1966 wurden an der Fundstelle „Kendereshalom" innerhalb einer bronzezeitlichen Siedlung Ausgrabungen vorgenommen. Das reichhaltige Fundgut besteht aus zahlreichen Tongefäßen, Stein- und Bronzewerkzeugen, offenen Herdstellen und Wohnungsspuren. Innerhalb der Siedlung fand man auch drei Körpergräber. Die Siedlung datiert aus der Otomani I-III-Kultur und die Gräber datieren aus der Otomani III-Kultur.

26. *Andrid.* Zwischen dem 6. und 9. April 1970 wurden an der Fundstelle „Szentjános" Rettungsgrabungen ausgeführt. In Schnitt I, Kassette I, wurden zwei Brennofen für Tonware gefunden. In Schnitt I bestimmte man eine Kulturschicht mit bronzezeitlichem Material der Otomani III-Kultur.

27. *Carei.* Zwischen dem 5. und 15. Oktober 1970 setzte man die Grabungsarbeiten fort, die 1966 an der Fundstelle Bobald begonnen hatten, um eine keltisch-dakische Siedlung zu prüfen. In den drei angelegten Schnitten und Kasetten entdeckte man eine ovale Wohnhütte und mehrere Vorratsgruben. Die Siedlung datiert aus Latene C, 3. bis 2. Jh. v. u. Z.

28. *Ciumești.* Auf dem Grundstück der Stallungen der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaft wurde im Jahre 1960 ein keltisches Gräberfeld entdeckt, das man in den Jahren 1962, 1964 und 1965 systematisch freilegte. Gleichlaufend wurden auch, in der in etwa 600 m Entfernung zeitgleichen keltischen Siedlung, an der Fundstelle Bostănărie Forschungen vorgenommen. Im Gräberfeld legte man 35 Gräber frei, die beide Bestattungsriten — sowohl den Leichenbrand als auch die Körperbestattung — vertraten. Es sei darauf hingewiesen, daß auf dem Territorium des Gräberfeldes im Jahre 1960 der bekannte keltische Helm gefunden wurde, der gegenwärtig im Rumänischen Landesmuseum aufbewahrt wird.

29. *Sanislău.* In den Jahren 1967—1968 wurde hier ein hallstattzeitliches Gräberfeld freigelegt. Insgesamt wurden 65 Körpergräber gezählt, davon 62 hallstattzeitliche und 3 bronzezeitliche. Das Gräberfeld stand von Beginn des 5. Jh. v.u.Z. bis zum Beginn des 4. Jh. v.u.Z. im Gebrauch.

30. *Pișcolt.* An der Fundstelle Kincsverem wurden Gruben aus dem Neolithikum, aus der linearbandkeramischen Kultur entdeckt; ferner eine keltische Wohnhütte, mehrere Gruben aus dem 2. bis 4. Jh. u.Z. An der

Fundstelle „Nisipărie“ entdeckte man eine bronzezeitliche Otomani-Siedlung.

31. *Berea.* Die von VI. Zirra im Jahre 1965 ausgeführten Grabungsarbeiten haben vier Siedlungsgruben, einen Brennofen, Grubenwohnungen und keltische und dakische Fundverbände freigelegt. Es wurde auch eine Halbgrubenwohnung aus dem 3. Jh. und eine andere Halbgrubenwohnung aus dem 5. bis 6, Jh. gefunden. Innerhalb der Siedlung ist man auf ein Gemeinschaftsgrab mit 16 Toten gestoßen.

32. *Culciul Mare.* Im Jahre 1966 und 1967 wurde eine Grubenwohnung aus der Hallstattzeit H D gefunden, ferner eine Grubenwohnung mit Brennofen aus dem 9. Jh., drei Halbgrubenwohnungen mit Keramik aus dem 4. Jh.

33. *Medieşu Aurit.* An den Fundstellen „Şuculeu“ und „Leşu“, wo man einen besonders aufschlußreichen archäologischen Fundverband aus dem 3. bis 4 Jh. gefunden hatte, sind systematische Ausgrabungen vorgenommen worden. Bei Şuculeu deckte man 10 Brennöfen für Tonware auf. Darum herum lag äußerst reichhaltiges keramisches Fundgut, Eisenwerkzeuge, Eisen-und Bronzefibeln, Spinnwirteln usw. Es wurde eine einzige Kulturschicht aus dem 3.-4. Jh. und zwar aus der Suciu de Sus-Kultur angetroffen. Bei Leşu wurde ein dakischvandalisches Gräberfeld mit 73 Brandgräbern des 3.-4 Jh. aus der Suciul de Sus (2) und aus der Coţofeni-Kultur (2) freigelegt.

34. *Berea.* Bei der im Jahre 1962 auf der Anhöhe Soskás durchgeführten Probegrabung fand man schwache Spuren von Tiszapolgár und Baden-Besiedlung sowie einen Verband sporadischer (nach hunnenzeitlicher) Besiedlung aus dem 5. Jh.

35. *Foieni.* Es wurden 31 Körpergräber mit verhältnismäßig spärlichem Grabinventar aufgedeckt. Man fand Lockenringe, Armreifen, Glasperlen der Bielo-Brîdo-Kultur, die in das 11. Jh. datiert sind.

36. *Medieşu Aurit.* Zwischen dem 20. September und dem 15. Oktober 1970 wurden in der mittelalterlichen Burg archäologische Grabungen durchgeführt. Es wurde ein einziger Kontrollschnitt und ein Suchschnitt angesetzt. Laut Verfasser wurde die Burg von Medieş mit ihren Mauern aus dem 17. Jh. und darunter eine ältere Kulturschicht gefunden.

37. *Moftinu Mic.* An der Fundstelle „Pe Deal“ wurde eine zerstörte Siedlung aus dem 2. bis 4. Jh. u.Z. bestimmt und eine teilweise gestörte latenezeitliche Kulturschicht und 12 Körpergräber mit sehr geringen Grabbeigaben, die in das 11.-12. Jh. datieren.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN HOTARUL ORAȘULUI CAREI (Jud. Satu Mare)

de IOAN NÉMETI

Orașul Carei[1] este situat în partea vestică a județului Satu Mare, pe Cîmpia Careiului, cu înălțimi cuprinse între 120—163 d.n.m., un relief monoton, pe alocuri cu denivelări. La nord-est de hotarul orașului se întinde Cîmpia Ecedea (fosta Mlaștină Ecedea), iar la sud-est de la punctul numit „Bobald" are joncțiune cu Valea Eriului[2] spre localitățile Ghenci și Tiream. (Fig. 1). Din partea de nord-vest a teritoriului apele curgeau spre Mlaștina Ecedea prin pîrîiașul Sárosvölgy și alte intermitente, care inițial treceau lîngă marginea localității, printr-un șant, iar apele din estul teritoriului sînt drenate de pîrîul Mergeș, tot spre fosta mlaștină.

Spațiul intravilan al orașului Carei neavînd ape curgătoare nu constituia în antichitate condiții favorabile, pentru habitat. Această constatare se justifică prin faptul că, deși au fost urmărite cu mare atenție toate lucrările edilitar-gospodărești din ultimul deceniu, n-au fost semnalate descoperiri antice decît într-un singur loc; pe malul pîrîului Sárosvölgy, în apropierea ștrandului din grădina viilor. În urma lucrărilor edilitar-gospodărești au ieșit însă la suprafață numeroase vestigii din epoca feudală, mai ales urme de cimitire.

Majoritatea descoperirilor arheologice din antichitate se grupează pe terasa pîrîului Mergeș sau la marginea fostei Mlaștini Ecedea, care prin golfuri — azi colmatate — s-au extins pînă în apropierea gării C.F.R. Aici erau condiții naturale optime pentru întemeierea așezărilor omenești. Unele forme de microreliefuri pozitive erau neinundabile, formînd totodată, după defrișarea pădurilor, un teren bun pentru agricultură. Mlaștinile întinse erau bogate în vegetație și faună, asigurînd hrana și apa, precum și loc de refugiu în caz de atac străin[3].

Activitatea omului din epoca feudală și modernă (desecarea Mlaștinii Ecedea și colmatările) a modificat profund configurația naturală a

---

[1] A. Bogdan, M. Călinescu, *Județul Satu Mare*, București, 1976. p. 82.

[2] V. Mihăilescu, *Dealurile și Cîmpiile României*, București, 1966: Idem, *Geografia fizică a României*, București, 1964.

[3] S. Lovassy, *Az Ecsedi láp és madárvilága fennállásának utolsó évtizede*, Budapesta, 1931, p. 6—7.

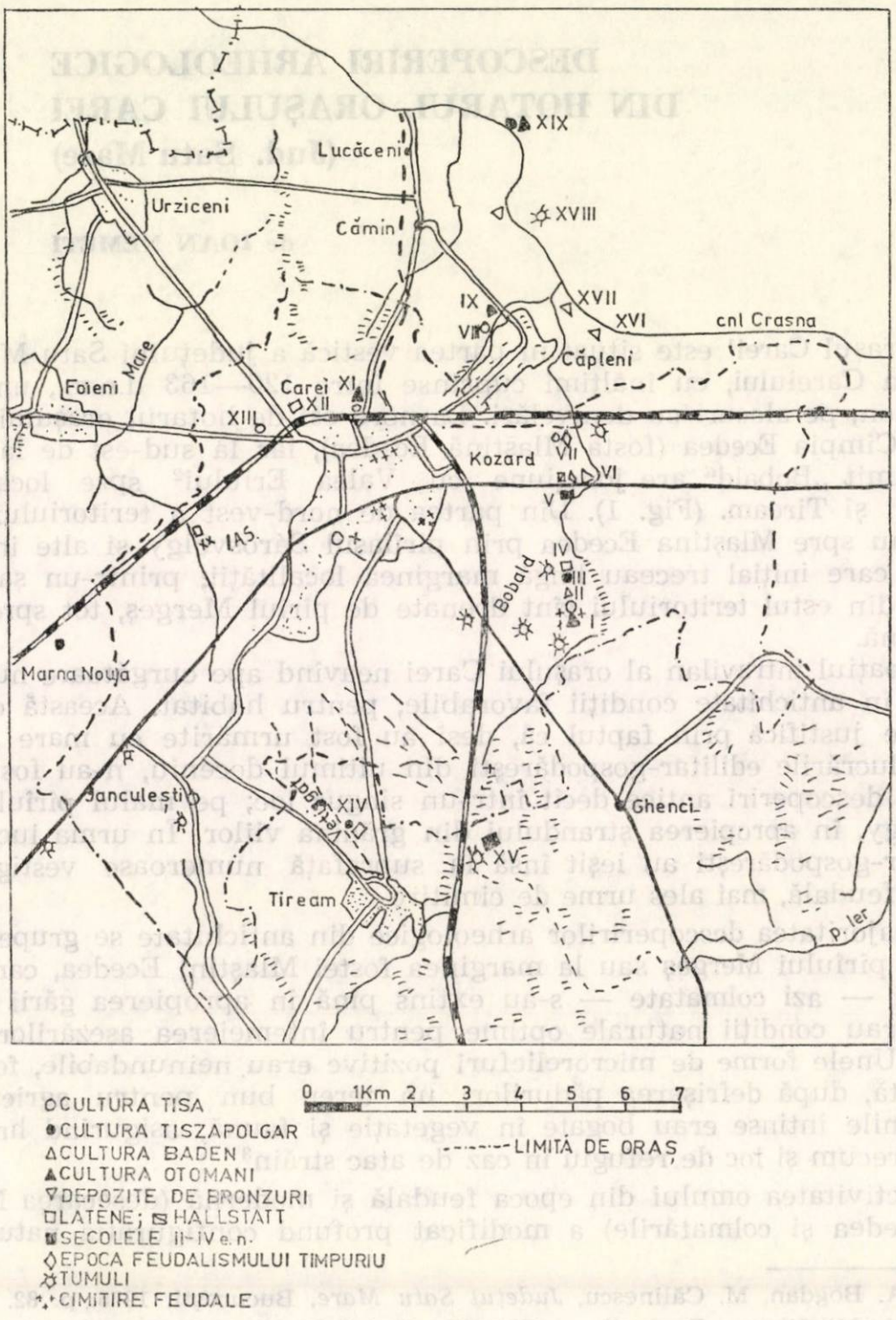

Fig. 1 — Harta teritoriului orașului Carei cu descoperiri arheologice.

zonei Careiului. Cercetările arheologice, dezvelirea așezărilor străvechi ne dau informații prețioase nu numai pentru civilizațiile antice, dar și pentru reconstituirea aspectului natural antic. Teritoriul orașului Carei în antichitate avea un aspect mlăștinos, împădurit, transformat complet prin activitățile antropice.

Primele mențiuni despre vestigiile trecutului din hotarul orașului Carei se datoresc istoricului A. Vende, care, pe baza unor săpături organizate, relatează despre bogăția și însemnătatea „cetății" aparținînd epocii bronzului de la Bobald[4]. Această așezare se extinde pe malul ridicat al pîrîului Mergeș — o albie foarte lată — despre care Bél Mátyás încă din secolul al XVIII-lea (1735) menționa că aici curgea rîul Crasna, amintind totodată și „cetatea Bobart", atribuind-o hunilor[5].

I — În anul 1966 Muzeul orășenesc Carei a intreprins sondaje de verificare pe locul numit Bobald-Livada[6]. Așezarea se află deci pe terasa înaltă a pîrîului Mergeș, înconjurată din trei părți de apa pîrîului, mai precis de o vale în formă de corn, care face la un capăt joncțiunea naturală cu apa pîrîului. Făcînd anumite amenajări, apa pîrîului era canalizată printr-un șanț adînc săpat, separînd artificial așezarea de restul terasei. În acest fel, așezarea are azi un aspect insular, odinioară înconjurată de apă, fiind relativ bine apărată. În urma cercetărilor de teren se constată că această așezare întărită reprezenta o cetate de refugiu fiind că pe malul opus al văii amenajate și adîncite apar urme de locuințe din epoca bronzului, care au înconjurat sub formă de semicerc „cetatea".

În cursul săpăturilor arheologice au fost trasate cinci secțiuni notate cu literele A, B, C, D, E, fiind sondate așezările și șanțul de apărare. Partea sud-estică a așezării este deranjată — poate de săpăturile efectuate de la începutul secolului nostru —, aici straturile de cultură sînt totalmente eliminate. Restul așezării este la fel mult deranjat de lucrările agricole precum și de o biserică feudală și cimitirul care se întindea în jurul ei. Șanțul de apărare, pe baza observațiilor făcute din secțiunea „E", avea inițial o lățime de 16—17 m și adîncimea de 6,50 m. Fragmentele ceramice găsite la fundul șanțului indică că acesta a fost săpat încă în faza I-a a așezării, odată cu apariția purtătorilor culturii Otomani I. (pl. XXXIX). Pe baza observațiilor s-au constatat următoarele succesiuni ale straturilor de cultură: la adîncimea ce variază între 2,90—2,50 m apare lutul galben, deasupra lui la capătul sudic al secțiunii „B" s-a constatat primul strat de cultură cu o grosime de 0,20 m, conținînd frag-

[4] *Szatmár Vármegye (monografie)*, Budapesta, (1910), p. 409. Vestigiile arheologice pe planșa din pagina 406 credem că provin din descoperirile de la Bobáld.

[5] Szirmai Szirmay Antal, *Szatmár Vármegye fekvése és polgári esmérete*, Buda, 1810, vol. II. p. 10.

[6] Bobad, Budad, Bubard, Bobald este numele unei localități dispărute, menționată în documentele medievale prima dată în anul 1329, aparținînd domeniului feudal al familiei Károlyi (C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, p. 299: Fr. Maksai. *A középkori Szatmár megye*, Budapesta, 1940, p. 117.

mente ceramice neolitice (nivelul V), urmează apoi două straturi (IV-III) de culoare brună, unul închis și altul puțin mai deschis, cu o grosime de 0,45—0,50 m, conținînd elemente specifice fazei I-a a culturii Otomani. În continuare sînt alte două sau mai multe straturi de cultură de culoare cenușie, despărțite între ele prin benzi de lut, de arsură, vetre de foc, avînd materialele specifice fazei a II-a a culturii Otomani. De la 1,20—1,00 m în sus straturile sînt complet deranjate, inițial o parte din ele aparținînd în mod sigur încă fazei a II-a a culturii Otomani, iar restul, după materialul ceramic din conținutul gropilor de menajere, aparținea fazei a III-a a culturii Otomani. Datorită deranjamentelor mari, o microstratigrafie precum și dezveliri orizontale ale locuințelor de suprafață — din care au fost surprinse frînturi mici — nu erau posibile.

În continuare prezentăm descoperirile mai semnificative din această cercetare:

În adîncimea de 2,50—2,30 m (secțiunea B) apare o depunere foarte subțire de material, care constă din fragmente ceramice de culoare cărămizie sau cenușie deschisă, fără posibilitatea de a se reconstitui nici măcar în desen formele de vase. Fragmentele ceramice se împart în două categorii:

a. — fragmente cu pereții groși, aparținînd unor vase mari (pl. XL/2).

b.— fragmente de vase lucrate din pastă fină aparținînd unor forme ca: oale mici, străchini cu buza lobată, vase cu picior, în general neornamentate (pl. XL/3, 4, 5).

Din acest strat de cultură mai provine și un fragment dintr-o piatră plată, folosită pentru șlefuit (pl. XL/1). Aceste materiale, relativ puține, sînt greu încadrabile din punct de vedere cultural. Descoperiri similare se cunosc din zona Bihorului de la Peștiș, Meziad, Vadul Crișului, contemporane cu cultura Tisa II.

Epoca bronzului[8] — ceramică. Din nivelul IV-III provin numeroase fragmente de vase cu pereții groși, aparținînd unor recipiente mari, ornamentate cu striuri, brîu alveolat, crestături pe buza vasului (pl. XL/10-11). În secțiunea „B" a fost găsită o strachină plată, grosolană, cu marginea trasă spre interior (dimensiuni: diametrul gurii 13,5 cm, înălțimea 4 cm, diametrul fundului 12 cm, nr. inventarului Muzeului din Carei 2432, (pl. XL/12). În secțiunea „D" a fost descoperită o altă strachină cu toartă, ornamentată cu linii incizate (dimensiuni: d.g. 9 cm. înălț. 3 cm, nr. inv. 3410 (pl. XL/9). Tot în această secțiune a mai fost descoperit și un fragment dintr-o oală cu buza evazată, ornamentată cu striuri, nr. inv. 3417 (pl. XL/14). În nivelul III apare o categorie de ceramică mai

[7] D. Ignat, ActaMN, X, 1973, fig. 4/5, fig. 8: Idem, ActaMN, XIV, 1977, p. 15—16.

[8] Asupra descoperirilor din epoca bronzului nu vom insista prea mult fiindcă o parte din aceste materiale împreună cu analogiile și o vastă bibliografie a fost recent publicată de T. Bader. (T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei, Cultura pretracică și tracică*, București, 1978).

îngrijit lucrată: strachină cu patru picioare, cești mici cu gura largă, prevăzute cu toartă (pl. XL/6-8, 13). Această olărie din cele două nivele (IV-III) de locuire datează din faza I-a a culturii Otomani.

Din nivelele de locuire II-I am recoltat un material bogat ceramic. Majoritatea vaselor întregi sau fragmentare, aparțin categoriei ceramicii mai fine, cestilor și căniței. Toate aceste vase sînt ornamentate cu o motivistică formată din capete de spirale adîncite, linii și spirale incizate, mici triunghiuri și proeminențe. Fragmentele provenite din vasele mari (oale și strachini), în general, sînt ornamentate cu motive spiralice (pl. XLI/1-13, 15-20). Aceste recipiente sînt datate în faza a II-a a culturii Otomani. Căniței (pl. XLI/18-19) cu gîtul bine detașat și ornamentate cu caneluri verticale sau oblice, probabil aparțin fazei finale a așezării — distrusă în întregime — databilă însă în faza Otomani III. Cu ocazia săpăturilor, din straturile de cultură ce aparțineau fazei a doua a culturii Otomani, au fost surprinse și urme de locuințe de suprafață precum și cîteva vetre de foc. Pe vetrele de foc semnalate în secțiunile A și B au fost găsite fragmente mari din „vetre portative", ornamentate cu grijă cu brîu alveolat, dar în locul vasului propriu-zis au apărut fragmente dintr-un grătar de lut. Cu toate încercările noastre nu s-a putut reconstitui acest tip de „vatră portativă".

Ustensile și podoabe

Uneltele de bronz sînt foarte puține. Din primul nivel aparținînd epocii bronzului timpuriu, s-a găsit un ac de bronz cu capul încovoiat, lung de 11 cm, o dăltiță lungă de 8,5 cm (pl. XLII/11,6), nr. inv. 3284, 3285, precum și o bară din bronz cu secțiunea pătrată, avînd un capăt îndoit (pl. XLII/7), nr. inv. 3472. Tot în primul nivel s-a descoperit un topor mic din piatră și un cuțin curb din piatră. (pl. XLII/3-4), nr. inv. 453, 443, precum și numeroase rîșnițe de mînă și frecătoare. Din corn de cerb sau din os au fost lucrate numeroase săpăligi. (pl. XLII/1) nr. inv. 444, 433; găuritoare (pl. XLII/8-10), nr. inv. 439, 440, 441; o piesă de formă trapezoidală, alungită, plată, găurită la cele două capete (pl. XLI/14), nr. inv. 442, precum și o unealtă plată folosită probabil la netezirea suprafeței vaselor de lut. (pl. XLII/11). Din lut au mai fost confecționate: fusaiole, roți de cărcuioare, greutăți din lut (pl. XLII/12); (pl. XLIII/1—4) nr. inv. 3491, 3492, 412, 413.

Din categoria podoabelor includem pandantivele lucrate din gheare de animale și colți de mistreț (pl. XLIII/6-7), inv. 3382, 3383, 450, 452, 451. Deși aparțin ceramicii, menționăm separat acele vase miniature care imită formele de vase general cunoscute, fiind probabil folosite ca jucării pentru copii (pl. XLI/5—7, 16, 17), nr. inv. 3467, 4326, 3531. Cu ocazia lucrărilor a mai fost recoltat un bogat material osteologic aparținînd faunei din epoca bronzului: solzi și oase de pește, melci, scoici, diferite cervide, bovide, ovine, caprine, cîine sau lup etc.

Epoca feudală

În jurul bisericii localității feudale „Bobald" se extindea cimitirul satului. Majoritatea mormintelor nu conțineau nici-un inventar funerar sau au avut doar nasturi din bronz, potcoave de la încălțăminte și diferite cuie din coșciug. Un număr de șase morminte descoperite în apropierea zidului bisericii, unde secțiunea a fost lărgită, au avut podoabe feudale deosebit de interesante (pl. XLIV/1). Într-un mormînt au fost descoperite: un ac de păr, o pereche de nasturi ornamentali și o salbă de mărgele din sticlă. În celelalte morminte s-a găsit cîte un ac de păr. Acele au fost descoperite întotdeauna lîngă craniu și aparțineau unor înmormîntări de femei.

1. Ac de păr din argint aurit, cu cap sferic, format prin sudarea a două emisfere. Întreaga suprafață este ornamentată cu o împletitură de filigrane, ale cărei fire formează cerculețe grupate, împărțite cu linii duble, tot de filigrane. Emisfera superioară mai este ornamentată cu perle de argint, lucrate prin tehnica granulației așezate în formă de piramidă în vîrful emisferei. Trecerea de la capul sferic la tija acului se realiza simplu, cu un guler scund, acul fiind sudat de capul sferic (pl. XLIV/2). Dimensiuni: lungimea totală a acului 14 cm, din care înălțimea capului 3,9 cm, lungimea tijei 10,1 cm, diametrul cap 3,2 cm, diametrul tijei 0,30 cm; nr. inv. IV/7.

2. Ac de păr din argint aurit, cu cap sferic. Un brîu în relief, crestat, împarte în două înălțimea capului. Partea inferioară este netedă, ornamente purtînd numai emisfera superioară. Motivistica este mai simplă, formată din perle de argint așezate în partea superioară a capului. Paralel cu brîul în relief sînt montate patru perle de argint (inițial șase), printre ele patru (inițial șase) bucăți de cristal de rocă prinse în patru gheare. Tot aici mai apar cinci inele din argint de care inițial erau fixate cinci pandative de argint (s-a păstrat doar unul). La capătul fiecărui pandativ era montat cîte un cristal de rocă, prins în patru gheare. Vîrful capului era ornamentat cu o placă avînd formă de petală. În vîrful capului de ac se înălța un cilindru de 0,40 cm, încoronat inițial tot cu un cristal de rocă prins în patru gheare, dar cristalul lipsește, ghearele sînt turtite. Tija acului se fixează cu un guler simplu (pl. XLV/3). Dimensiuni: lungimea totală 16,2 dm, înălțimea capului 4 cm, diam. cap., 3,1 cm, lungimea tijei 12,2 cm, diam. tijei 0,20 cm, nr. inv. IV/8.

3. Ac de păr din argint aurit, cu cap sferic. Un șnur crestat, gros, împarte în două înălțimea capului de ac. Partea inferioară și aici este netedă fiind ornamentată numai partea superioară. Paralel cu șnurul în relief erau fixate inițial șase pandantive, păstrîndu-se numai inelele, șase perle din argint fixate cu ajutorul unor plăcuțe de argint. Printre ele sînt așezate cristale de rocă prinse în patru gheare, urmat de al doilea rînd de perle de argint. Pe cîmp mai apar două rînduri de granulații —

bobițe mici de argint. În partea superioară se înalță un cilindru de argint de 0,50 cm, de care sînt fixate două plăcuțe de formă de petală. Vîrful cilindrului se lărgește, dar perla de argint lipsește din vîrful cilindrului. Tija arcului este fixată printr-un guler. Tija este ruptă. (pl. XLIV/3). Dimensiuni: lungimea totală este de 8,8 cm, înălț. cap. 4,1 cm, diam. cap. 3,5 cm, lung. tijei 4,7 cm, diametrul tijei 0,30 cm, nr. inv. IV/9.

4. Ac de păr din argint aurit cu cap sferic. Un șnur gros împarte în două înălțimea capului. La acest exemplar întreaga suprafață a capului de ac este ornamentată. Partea inferioară are un ornament mai simplu; șase cerculețe din linii duble lucrate cu tehnica filigranului, în interior se înscrie cîte un patrat obținut tot cu filigranul. În cadrul cercurilor apare un decor ajurat. În partea superioară se repetă fidel acest motiv, completat cu trei rînduri de bobițe. În vîrful capului de ac apar bobițe grupate în formă de piramidă. Tija acului este fixată cu un guler. Tija este ruptă (pl. XLV/1). Dimensiuni: lungimea totală 9,8 cm, înălț. cap. 3,3 cm, diam. cap. 3 cm, lung. tijei 6 cm, diam. tijei 0,30 cm, nr. inv. IV/10.

5. Ac de păr din argint aurit, cu cap sferic. Un șnur gros simplu împarte capul de ac în două emisfere, partea superioară fiind ușor turtită. Partea inferioară nu este ornamentată. Ornamentul din emisfera superioară este mai simplu: paralel cu șnurul erau inițial fixate patru pandative, dintre care sînt prezente numai trei inele, patru parle de argint fixate în plăci de argint (una lipsește), patru cristale de rocă fixate în patru gheare (două lipsesc). Printre aceste ornamente mai apar bobițe de argint lucrate cu tehnica granulației. Ornamentul din vîrful capului de ac (o perlă de argint) lipsește, (pl. XLIV/4). Dimensiuni: lungimea totală 4,4 cm, înălț. cap. 1,9 cm, diam. cap. 2,2 cm, (tija acului este ruptă), lung. tijei 2,5 cm, diam. tijei 0,40 cm, nr. inv. IV/15.

6. Ac de păr din argint aurit, cu cap sferic, constituit din două emisfere sudate, linia de sudură fiind mascată de un șnur gros crestat în relief pronunțat. Deasupra lui mai apare încă un șnur subțire. Întreaga suprafață este ornamentată în tehnica filigranului. Partea inferioară este ornată cu șapte cercuri mai mari alcătuite din linii duble în care se înscriu alte mici cerculețe. Mai spre tija acului se repetă același motiv, însă cu dimensiuni reduse. Tija acului se fixează printr-un guler reliefat, crestat. Partea superioară a acului este la fel bogat ornamentată. Pe fond este fixat un motiv cu tehnica filigranului, format din cerculețe mai mari și mai mici, combinate între ele. Paralel cu șnurul reliefat apar șase verigi cu șase pandantive ornamentate la capăt cu mici pietre semiprețioase de culoare roșiatică, prinse în gheare. Apoi urmează șase perle mai mari fixate cu plăci de argint, urmate de un alt rînd de șase perle mai mici. Între cele două rînduri de perle de argint sînt plasate șase mici pietre semiprețioase de culoare roșiatică, prinse în patru gheare. Printre aceste ornamente mai sînt plasate și rînduri de bobițe mici aurite, lucrate cu tehnica granulației. (pl. XLV/2).

Fixat de vîrful capului de ac se înalță un cilindru de 0,50 cm, de care sînt sudate trei plăci de formă de petală. Vîrful cilindrului se lățește, fiind fixată în el o perlă de argint. Dimensiuni: lungimea totală 18,8 cm., înălț. cap. 4,6 cm., lungimea tijei 14,2 cm., diam. cap. 4,3 cm., diam. tijei 0,40 cm., nr. inv. IV/II).

7. Salbă formată din mărgele mici de sticlă colorată, de culoare neagră, albastră, verde și galbenă (pl. XLV/5), nr. inv. IV/14.

8. O pereche de nasturi (aplică) ornamentali fixați de marginile mantiei de postav. Sînt lucrați din argint aurit, cu excepția plăcii de suport care pe dos nu este aurită. Placa suport se fixează de marginile mantiei prin cele șapte găuri. O placă era prevăzută cu un inel, iar alta cu un cîrlig, ambele sudate de dosul plăcilor. Pe placa de suport este fixat un ornament de formă emisferică, fondul ei fiind perforat în mai multe locuri. Pe emisferă este fixat un ornament cu motive vegetale (frunze și stoloni) prinse în mănunchi de o figură umană, avînd la ambele capete cîte un cristal de rocă, fixat în patru gheare (pl. XLV/4). Dimensiuni: lungimea 3,5 cm, nr. inv. IV/12-13.

Asemenea obiecte provin mai mult din descoperiri de tezaure. Recent au fost descoperite șapte bucăți ace de păr la Kaposvár[9] (R.P.U.), provenite dintr-un cimitir feudal.

Acele de păr erau podoabe funcționale larg răspîndite și folosite în portul femeiesc medieval din zonele noastre[10]. Cu ajutorul lor se fixa vălul de părul femeilor. În limbajul popular erau numite „ace de păr oscilatoare" (rezgős fátyoltűk). Aceste piese de la cimitirul feudal Carei-Babold (Livada) prezintă multe asemănări cu acele de păr cunoscute din Transilvania sau din Ungaria, datînd din secolele al XVI-XVII-lea.

Acul de păr nr. 1 are analogii din tezaurul de la Tomașovaț (R.F. Iugoslavia)[14]. Acele de păr nr. 2, 3, 5, 6 au analogii de la Drégely-Palánk[12] (R. P. Ungară), Huedin[13], Visuia[13a], Baia Mare[14], Szolnok[15] (R. P. Ungară). Acul de păr nr. 4, după formă, se încadrează în mod organic între celelalte descoperiri similare, dar pe baza ornamenticii pare un exemplar mai deosebit și mai rar întîlnit, neavînd analogii din tezaurele susmenționate.

Perechea de nasturi ornamentali are analogie perfectă din tezaurul de la Baia Mare[16]. Tezaurele de la Huedin, Baia Mare, Visuia au fost datate la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-

[9] Edith Bárdos, Élet és Tudomány, XXXV, 22 (30. V. 1980).
[10] A. M. Cipaianu, ActaMN. X. 1973, p. 658.
[11] B. Kövér, ArchÉrt, XVII. 1897, fig. 3 (p. 347).
[12] Idem, ArchÉrt. XII, 1872, fig. 3/2 a (p. 33).
[13] A. M. Cipaianu, ActaMN. X. 1973, pl. III/4, 5.
[13a] E. Telcean, File de istorie, IV. Bistrița, 1976, pl. I/2, 3; pl. II/1, 2.
[14] J. Mihalik, ArchÉrt. XXVI. 1906, fig. 4, p. 121.
[15] R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvănene*, București, 1979, fig. 239, 240.
[16] J. Mihalik, ArchÉrt. XXVI. 1906, fig. 1—2, p. 121.

lea, considerate ca produse ale atelierelor transilvănene. Pentru zona Careiului, ca ateliere de argintărie putem menționa pe cele de la Baia Mare[17] și Oradea[18], care tocmai în această perioadă au o intensă activitate. În ceea ce privește datarea descoperirilor de la Carei-Bobald putem menționa următoarele: înmormîntările din acest cimitir încetează pe la sfîrșitul sec. al XVII-lea. cînd locuitorii de aici sînt mutați de contele Alex. Károly în incinta orașului Carei, întemeiînd un nou cartier numit „al curtenilor" (hajduváros), menționat deja în anul 1714 cu ocazia plantărilor de viță de vie[19]. Deci, mormintele cu aceste podoabe trebuie să fie anterioare sfîrșitului sec. al XVII-lea, mai degrabă le putem data din prima jumătate a acestui secol.

Pe terasa pîrîului, Merges în direcția șoselei naționale Carei—Satu Mare, prin cercetări de teren și prospecțiuni efectuate, au fost identificate numeroase urme de așezări din diferitele perioade ale antichității.

II. La cca. 200 m de la punctul numit „Livada", tot pe malul care coboară lent spre albia pîrîului, se află o așezare deschisă din perioada de tranziție spre epoca bronzului, cultura Baden[20]. Menționăm că în primul nivel de locuire din epoca bronzului de la punctul numit „Livada" nu s-a găsit nici un material de tip Baden, care este cronologic evident anterior apariției fazei I a culturii Otomani.

III. La 150 m spre est de așezarea de tip Baden, tot printr-o perieghză s-a identificat o așezare neolitică; fragmentele ceramice indică o fază evoluată a culturii Tisa, respectiv faza a III-a — „Tiszapolgár". Fragmentele ceramice sînt ornamentate cu proeminențe plastice neperforate de tipul „ciocul de pasăre" (pl. XLIII/8, 9, 10). Această cultură este larg răspîndită în nord-vestul și vestul țării noastre cum indică descoperirea de la Tăuți[21] (jud. Arad, Oradea—Salca I și II, Sînnicolaul de Beiuș, Săcuieni, Santăul Mic, Valea lui Mihai, Tarcea, Sălacea[22], Dindești, Hotoan, Tiream, Foieni, Cămin, Ciumești-Berea[23]. Poate că de această așezare se leagă și descoperirea incidentală a unui topor-ciocan de aramă, menționat în literatura de specialitate cu proveniența Carei-Bobald[24].

IV. Cu ocazia unui sondaj de verificare din anul 1968, tot pe terasa pîrîului Merges a fost identificată o așezare din epoca Laténe. Au fost executate patru secțiuni notate cu A, B, C, D și cîteva casete pen-

[17] I. Németi, Marmația, I. 1969, p. 20; B. Balog, K. Oszóczki, *Művelődés történeti tanulmányok*, 1979, p. 121—137.

[18] J. Mihalik, ArchÉrt, XXVI. p. 128.

[19] Gy. Asztalos, *Nagykároly rendezett tanácsú város története 1848-ig.* Carei, 1892, p. 140.

[20] Petre I. Roman, I. Németi, *Cultura Baden în România*, București, 1978, pl. 22/1—7.

[21] Eugen D. Pădureanu, Ziridava. X. 1978. fig. 3—4.

[22] D. Ignat, ActaMn. XIV. p. 17—18; Idem, Centenarul muzeal orădean, 1972, p. 163.

[23] Colecția Muzeului orășenesc Carei, nr. inv. 2142, 2143, 2167—68, 2153—2160.

[24] T. Bader, Apulum, XI. 1973, fig. 2.

tru dezvelirea unor complexe (pl. XLVI/1). Stratul de cultură este deranjat mult de arături fiind amestecate materialele din epoca feudală cu cele din a doua epocă a fierului. Stratul de cultură Laténe apare numai în zonele mai înalte ale terasei (gros de 10—15 cm), lipsind totalmente la panta malului (pl. XLVI/2). Au fost dezvelite mai multe gropi de menajere și un cuptor de copt pîine din epoca feudală, o locuință și alte gropi menajere din epoca Laténe.

Locuința de tip bordei a fost surprinsă în secțiunea „C" fiind dezvelită în întregime. În secțiunea „D", în profilul șanțului, credem că a apărut și a doua locuință, dar datorită vremii nefavorabile de toamnă tîrzie, bordeiul n-a mai fost dezvelit.

Bordeiul nr. 1 — Locuința s-a conturat foarte bine în lutul galben, avea o formă ovală, cu dimensiunile: 5,20 × 4,30 m, avînd adîncimea de 1,40 m (pl. XLVII/1-2). În latura nordică a locuinței s-a lăsat din pămînt cruțat o laviță, care s-a suprins la adîncimea de 1,10 m. Din direcția nord-vest se văd urmele unei trepte, marcînd totodată și intrarea în locuință. În partea sudică a bordeiului se păstrează groapa circulară a unui stîlp de susținere a acoperișului. Podeaua locuinței este amenajată cu nisip, în partea centrală are o vatră distrusă odată cu părăsirea locuinței. După abandonarea ei aceasta a fost umplută cu fragmente ceramice, oase de animale, cenușă, fragmente de rîșnițe de piatră, zgură de metal etc. Din umplutura bordeiului s-au recuperat următoarele obiecte:

1. un castron de culoare roșiatică, gura inelată, gîtul scund, fundul plat (pl. XLVIII/6), d.g. 34 cm, înălț. 16 cm, d.f. 13 cm, inv. 432;

2. fragmente ceramice lucrate la roata olarului aparținînd vaselor mari, castroane și străchini, vase de tip situlă, ornamentate cu striuri (pl. XLVIII/3, 5, 6, pl. XLVII/8, 9);

3. fragmente ceramice lucrate cu mîna, aparținînd diferitelor tipuri de borcane, oale mari, castroane și străchini, ornamentate cu proeminențe, brîuri alveolate (pl. XLVII 10/10, pl. XLVIII/1, 4, 7, 8), inv. 2391—2420;

4. fusaiole simple tăiate din fragmente de vase sau lucrate în mod special (pl. XLVIII/4, 5), nr. inv. 433, 434;

5. fibulă de bronz descoperită în locuință are arcul mic, alungit, resortul format din 3+3 spire cu coarda în față, piciorul care inițial era legat de arc, lipsește. Tipologic este o fibulă de tip Laténe C (pl. XLVII/3), nr. inv. 348.

Din gropile de menajere și din stratul de cultură provin fragmente de greutăți de lut, fragmente de rîșnițe rotative, fragmente de vase lucrate la roată și cu mîna, din care s-a recuperat o oală mică de culoare roșiatică (pl. XLVII/7), nr. inv. 431. Dimensiuni: d.g. 10 cm, înălț. 14 cm, d.f. 4,5 cm. Ceramica lucrată la roată este de factură celtică aflată asociată cu olăria locală, lucrată cu mîna, de tradiție hallstattiană. Analogii pentru această ceramică găsim la Ciumești — „Bostănărie",

Berea — „Soci“[25], Andrid, Pișcolt[26], Cicir[27]. Așezarea de la Carei — „Bobald“ (IV) pe baza tipologiei obiectelor descoperite se poate data cu certitudine în Laténe-ul mijlociu, probabil în sec. II î.e.n.

V. Lîngă șoseau Carei—Satu Mare, la cca 20 m spre est, au fost găsite fragmente ceramice lucrate cu roata și cu mîna, databile în sec. II-IV e.n.[28], (pl. L/9, 10, 11), nr. inv. 2174—2176.

VI. În continuare, pe malul pîrîului Mergeș, la vest de șosea, lîngă drumul de țară ce pornește spre satul Domănești, au fost găsite fragmente ceramice din cultura Baden[29].

În primăvara anului 1980, malul pîrîului (terasa inferioară) a fost secționată cu un șanț adînc de canalizare. În profilul șanțului au fost observate mai multe gropi aparținînd diferitelor etape istorice.

Groapa nr. 1. — S-a conturat bine în profilul șanțului cu următoarele dimensiuni: lungimea este de 8,20 m și adîncimea 1,10 m (cît indică adîncimea șanțului, dar groapa inițială era mai adîncă). Groapa conține multe fragmente ceramice, chirpici și puține oase de animale. Pe baza fragmentelor ceramice groapa aparține Hallstatt-ului timpuriu, respectiv culturii Gáva.

Groapa nr. 2. — Este mai mică, avînd lungimea profilul șanțului 2,05 m și adîncimea de 1,05 m. Conține fragmente ceramice de tip Gáva.

Fragmente ceramice de tip Gáva au mai fost adunate de-a lungul șanțului, precum și din zonele apropiate, pe ambele laturi ale șoselei, fapt care indică prezența în această zonă a unei așezări de la începutul epocii fierului — Hallstatt-ul timpuriu. Mai menționăm gropile nr. 4 și 5, care, deși au dimensiuni mai reduse: 2,05 m lățime în profilul șanțului și 1,20 m adîncime, sînt semnificative pentru că în ele au fost găsite urme de vetre de foc construite din lut, avînd marginile ridicate la 0,15 m, lipite cu bucăți de piatră, care sprijineau marginea lor. Vetrele au fost tăiate de canal, dar s-au conturat bine în profilul șanțului, avînd diametrul 0,60 m. Pe baza formei și a construcției (vetre circulare cu marginea construită cu ajutorul unor bolovani de piatră) precum și pe baza fragmentelor ceramice, aceste complexe pot fi datate din epoca feudalismului timpuriu (nu sînt date pentru o datare mai sigură).

VII. Într-o zonă mlăștinoasă unde calea ferată trece peste albia pîrîului, în apropierea cantonului, la dreapta și la stînga căii ferate, se află punctul de hotar numit Kozár — după o localitate feudală dispă-

---

[25] Vl. Zirra, *Locuiri din a doua epocă a fierului din nord-vestul României.* StCom Satu Mare, vol IV, 1980, p. 39—78.

[26] I. Németi, *Nord-vestul României de la Hallstatt-ul tîrziu pînă la Latene-ul mijlociu* (teza de doctorat, mss).

[27] I. H. Crișan, *Matrialele dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania,* Baia Mare, 1966, p. 64.

[28] Gh. Lazin, I. Németi, Crisia, 1972, p. 199—212.

[29] Petre I. Roman, I. Németi, op. cit., București, 1978, pl. 22/8.

rută[30]. Aici, pe malul pîrîului, au fost identificate materiale arheologice, datate în epoca neolitică și în epoca feudalismului timpuriu.

a. Așezarea neolitică este de mică întindere, dar se distinge bine pe teren printr-o zonă restrînsă, mai ridicată. Aici se găsesc fragmente ceramice de culoare cărămizie sau cenușie, aparținînd vaselor mai mari sau mai mici. Fragmentele ceramice sînt neornamentate sau eventual apar mici proeminențe similare descoperirilor din nivelul V de la Bobald — „Livada", aparținînd culturii Tisa. (pl. XLVIII/9-10), nr. de inv. 2178-2185.

b. Tot din această zonă au fost adunate fragmente ceramice, o fusaiolă și mai multe fragmente de buză de vas provenite de la căldare de lut (pl. XLIII/11, 12, 13), nr. inv. 2187-2190. Fragmentele de căldare de lut aparțin unui tip de vas relativ rar întîlnit în zona Careiului. Asemenea fragmente mai sînt menționate din hotarul satului Ciumești-Berea[31] și din apropierea Crasnei de la Craidorolț[32]. Vase similare se cunosc de la Sopor-Iacobeni[33], Bulci[34], Felnac[35], Gornea[36], Cicău[37], Sf. Gheorghe-Bedeháza[38] etc. Aceste vase erau folosite între sec. X—XIII-lea, aproximativ pînă la năvălirea tătarilor din anul 1241.

Pe teren au fost identificate și urmele unei construcții din cărămidă (singura de acest gen) aparținînd probabil bisericii satului feudal Kozard.

VIII. Pe malul fostei Mlaștini Ecedea, care avea o serie de golfuri ce se întindeau pînă sub orașul Carei, la fel sînt semnalate numeroase vestigii arheologice.

În apropierea canalului care trece sub localitatea Căpleni, prin cercetări de teren a fost identificată o așezare neolitică. Aici se găsesc fragmente ceramice de culoare cărămizie, rosiatică, o categorie de vase mai îngrijit lucrate și fragmente provenite din oale mari. Printre altele, au fost găsite și fragmente de lame de piatră și un nucleu de silex. Pe baza acestor fragmente de vase bănuim prezența unei așezări neolitice din cultura Tisa, (pl. XLIX/2, 3, 4, 5).

IX. Lîngă drumul comunal Căpleni—Cămin în locul numit „Cetate", se află o așezare de tip „atol", întărită cu două șanțuri și cu un val circular (pl. XLIX/6). Aceste întărituri se sprijină de un golf al mlaștinii, fiindcă, cel puțin într-o latură, așezarea era apărată de această mlaștină.

---

[30] C. Suciu, op. cit., București, 1968, vol. II, p. 335; K. Géresi, *Codex Diplomaticus comitum Károlyi de Nagykároly*, Budapesta, 1882, vol. I, p. I. 14.

[31] Colecția „Kovács" achiziționată de Muzeul județean Satu Mare, informații de la T. Bader.

[32] Școala generală din Craidorolț, informații de la tov. prof. A. Vincze.

[33] V. Pintea, ActaMN. IV, 1967, fig. 3.

[34] St. Ferenczi, M. Barbu, Ziridava, X, 1978, fig. 3.

[35] M. Blăjan, E. Dorner, Ziridava, X, 1978, p. 135, fig. 2.

[36] I. Uzum, D. Teicu, ActaMN. XV, 1978, fig. 5/7.

[37] I. Winkler și colaboratorii, ActaMN. XV, 1978, fig. 24/26.

[38] Z. Székely, Crisia, 4, 1974, fig. 3/4—7.

Pe baza fragmentelor ceramice, așezarea se încadrează în cultura Otomani, faza I (pl. XLIX/7; pl. L/1—5) nr. inv. 73—83.

X. La data de 2 mai 1976, în curtea unei locuințe din str. Esenin nr. 4, cu ocazia unor lucrări edilitar-gospodărești, s-a observat o groapă cu gura lată de 0,80 m, care se adîncea, lărgindu-se treptat pînă la adîncimea de 1,40 m. Groapa conținea fragmente ceramice, așchii de obsidian, cenușă și puțini cărbuni. Această groapă nu pare să fie o locuință ci, mai degrabă a fost săpată cu scopul de-a obține un lut galben pentru modelarea vaselor (pl. LI/2). Mai tîrziu, în vara anului 1979, în stradă a fost executat un șanț pentru conducte de apă. În secțiunea șanțului, sub nivelul umpluturii, se observă o slabă depunere de cultură materială din epoca neolitică. S-a conturat foarte bine profilul unei gropi, care față de dimensiunile șanțului s-a mai adîncit cu 0,20 cm, Groapa la o latură avea o lățime de 3 m, iar adîncimea de 0,65 m. După dimensiunile menționate, acest complex putea aparține unei locuințe de tip bordei (pl. LI/1). Ceramica din prima groapă este de culoare cărămizie sau roșiatică; fragmentele aparțin unor vase mai mari sau mici, de diferite tipuri. Se poate menționa:

— un vas miniatur — o farfurioară plată cu picior plin, de culoare cărămizie. Dimensiuni: înălțimea 2 cm, d.g. 3,12 cm, d.f. 1,7 cm, nr. inventar 2855. (pl LI/4);

— o oală de culoare roșiatică, fundul plat, dimensiuni: înăl. 12 cm, nr. inv. 2854. Vasul nu este ornamentat, doar într-un loc se observă o ușoară umflătură (pl. LI/3).

Din groapa nr. 2 (locuință ?), a apărut o ceramică similară; fragmente cu pereții groși, ornamentate cu butoane crestate, fragmente de oale vopsite în exterior în culoare roșiatică (LI/5).

Această așezare se întinde pe malul stîng al pîrîului Sarosvölgy. Din acest punct mai provine și un topor de piatră, trapezoidal (pl. XLIX/1), nr. inv. 3535. Așezarea aparține culturii Tisa.

XI. Lîngă marginea orașului, la stînga drumului spre Cămin, pe teritoriul Fabricii de conserve, au fost semnalate fragmente ceramice atipice, care pot fi încadrate eventual, tot în epoca neolitică. La stînga drumului (cca 50 m) dincolo de grajdurile C.A.P.-ului, se observă două mici ridicături, de unde au fost adunate cîteva fragmente ceramice din cultura Otomani, faza I.

XII. La dreapta drumului Carei—Urziceni, pe malul unei zone mlăștinoase (Pusta), prin cercetări de teren, au fost semnalate fragmente ceramice lucrate la roata, de factură Latène și o rîșniță de piatră. Printre aceste fragmente se află și un fragment de chiup sau fructieră, de culoare închisă. Sondajele de verificare efectuate de Muzeul județean Satu Mare în toamna anului 1978, nu au dat de noi descoperiri. Tot din această zonă mai provin și cîteva fragmente ceramice din faza I-a a culturii Otomani (pl. XLVIII/12-13), nr. de inventar 2252-2253.

XIII. Din punctul de hotar numit „Vadalom", la dreapta drumului spre Foieni, provine o daltă de piatră, din condiții de descoperire nesigure (pl. XLVIII/11), nr. inv. 3534.

XIV. În apropierea marginii hotarului orașului Carei, în zona izvorului pîrîului Vetijgat (Viile Tireamului), au fost semnalate fragmente ceramice din cultura Tisa III — Tiszapolgár și din epoca Latène-ului mijlociu, nr. inv. 2153-2166.

XV. Lîngă calea ferată Carei-Tiream (hotarul satului Ghenci) în apropierea unui tumul au fost adunate mai multe fragmente ceramice, o cută și o răsniță, databilă între sec. II—IV e.n. (pl. L/6, 7, 8), nr. inv. 2028-2035.

XVI. În hotarul comunei Căpleni, în apropierea podului peste rîul Crasna, a fost descoperit întîmplător un mic depozit de bronzuri[39].

XVII. Din anul 1897, cu ocazia lucrărilor de canalizare pe malul Crasnei, fără precizarea locului de descoperire, este menționat un alt depozit de bronzuri[40].

XVIII. În condiții similare a fost descoperit și depozitul de bronzării menționat din hotarul satului Cămin[41].

XIX. În urma unor cercetări de teren din apropierea rîului Crasna, sînt menționate fragmente ceramice de tip Tisa III — Tiszapolgár și de cultura Otomani, faza I-a[42].

XX. Lîngă calea ferată Carei—Oradea, pe malul unui pîrîiaș numit Valea Mare (Nagyvölgy), prin cercetări de teren, în toamna anului 1980, a fost identificată o așezare deschisă din epoca Laténe. Au fost adunate numeroase fragmente ceramice lucrate cu roata și cu mîna precum și o rîșniță din piatră.

În hotarul orașului, precum și al localităților vecine, au fost observați mai mulți tumuli (fig. 1), plasați la distanțe diferite unul lîngă altul, fiind dispuși totuși într-un oarecare sistem. Credem că majoritatea lor nu reprezintă înmormîntări tumulare, ci sînt ori delimitări de domenii feudale (această presupunere este mai verosimilă), ori puncte de semnalizare pentru satele feudale.

Din zona intravilană a orașului Carei sînt documentate arheologic cîteva cimitire feudale; la Bulevardul „25 Octombrie" între blocurile turn 37 și 41, din incinta bisericii romano-catolice și din str. Gh. Lazăr, în jurul numerelor de casă 68—58.

Din observațiile de mai sus, reiese că hotarul orașului Carei, precum și al localităților limitrofe, au fost intens locuite în antichitate. Se poate constata o continuitate de habitat de la neoliticul mijlociu și pînă la apariția localităților feudale. Putem menționa prezența culturilor neolitice: Tisa III — Tiszapolgár, Baden; cultura Otomani care cuprinde

[39] I. Németi, SCIVA, 29, 1, 1978, fig. 11/6—7, fig. 12/1—4.

[40] T. Bader, op. cit., București, 1978, pl. LXXX/1—5.

[41] *Ibidem*, pl. XXXII/1—10.

[42] Material în Muzeul orășenesc Carei, nr. inv. 2211—2220.

prin etapele sale evolutive, aproape întreaga perioadă a mileniului II î.e.n.; cultura Gáva din Hallstatt-ul timpuriu; trei așezări din cultura materială aparținînd celei de-a doua epoci a fierului (Latène); mai multe descoperiri din epoca dacilor liberi (sec. II—IV e.n.) precum și urme de locuiri din epoca feudalismului timpuriu. Deși aceste așezări n-au fost cercetate exhaustiv, investigațiile noastre arheologice au rămas la nivelul sondajelor și cercetărilor de teren, considerăm că semnalarea lor n-a fost inutilă.

Credem că cercetarea mai aprofundată a acestor semnalări arheologice, a întregii zone atît de bogate în vestigiile trecutului îndepărtat, ar completa cu noi și interesante materiale documentare cunoștințele noastre referitoare la istoria străveche a acestor meleaguri.

ARCHÄOLOGISCHE ENTDECKUNGEN IN DER UMGEBUNG DER STADT CAREI (Kreis: Satu Mare)

(Zusammenfassung)

Das Gebiet der Stadt Carei ist reich an Überreste der Vergangenheit. Am Rande des Morastes „Ecedea" gelegen, bot die Umgebung der Stadt seit uralten Zeiten günstige Bedingungen fürs Niederlassen.

Infolge der Terrainerforschungen und der durchgeführten archäologischen Grabungen wurden Spuren des Wohnens endeckt: — aus dem Neolithikum (Kultur Tisa II und Tisa III — Tiszapolgár) — aus der Bronzezeit (Otomani-Kultur mit zwei befestigten Siedlungen in der Form der Erdfestung): aus der Hallstatt und der Latène-Zeit. Materialele aus den II-IV. Jahrhunderten u.Z. und dem Frühfeudalismus.

Besonders interessant sind die in einem feudalen Friedhof zu „Bobald" — Carei endeckten Gegenstände (Haarnadel, Zierknöpfe aus vergoldetem Silber).

Die Entdeckungen tragen zum Erkennem der uralten Zeiten in der Umgebung von Carei bei, und bedeuten Anhaltspunkte zu ihrer umfangreicheren Erforschungen.

ISTORIE

SIGILII FOLOSITE DE AUTORITĂȚILE ADMINISTRATIVE COMITATENSE ȘI ORAȘELE DE PE TERITORIUL FOSTULUI COMITAT SATU MARE (sec. XIV—XVIII)

K. OSZÓCZKI

Sigiliografia ca disciplină științifică a fost mult timp condamnată la tăcere la noi în țară, luptînd pînă în ultimele decenii cu greutățile debutului. În ultimii ani în schimb, în urma apariției unor lucrări de bază,[1] sigiliografia a înregistrat succese remarcabile, și se adresează din ce în ce mai mult unui cerc larg de cititori și specialiști din țară și peste hotare. Aceste lucrări se bazează pe o documentație largă și ne dau informații prețioase despre sigiliile folosite în decursul istoriei de unele instituții administrative, economice, culturale și ecleziastice. Nu putem afirma în schimb că ele conțin o evidență completă despre sigiliile folosite pe tot cuprinsul țării. Este o datorie a viitorilor cercetători și specialiști de sigiliografie ca pe baza bogatului material din depozitele Arhivelor Statului și de tiparele adunate cu grijă și deținute la diferite muzee din țară, să umple acele goluri care persistă încă în această direcție.

Deși în unele lucrări de specialitate se fac referiri la cele mai semnificative sigilii folosite pe teritoriul fostului comitat Satu Mare, simțim nevoia de a prezenta unele sigilii folosite de autoritățile administrative, necunoscute pînă în prezent.

În baza materialului bogat oferit din fondurile proprii deținute în depozitele Filialei Arhivelor Statului Baia Mare, precum și de tiparele sigilare păstrate în Colecția matrițelor sigilare, încercăm să prezentăm în cele ce urmează sigiliile folosite de autoritățile administrative comitatense, de orașele Satu Mare, Baia Mare și Baia Sprie, în perioada secolului XIV—XVIII-lea, fără a avea pretenția la o analiză pro-

---

[1] S. Jakó, *Sigiliografia cu referire la Transilvania* (pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea), în Documente privind Istoria României, Introducere, Vol. II, Edit. Acad. R.P.R. 1956, pp. 509—561.

Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Edit. Științifică și Enciclopedica, Buc., 1976.

Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978.

fundă sigiliografică sau la o evidență completă asupra sigiliilor folosite în perioada sus-menționată.

Comitatele și-au dobîndit foarte tîrziu peceți speciale, proprii, în general abia pe la mijlocul secolului al XVI-lea. Pînă atunci documentele au fost validate prin sigiliile personale ale dregătorilor. Confecționarea unor sigilii proprii de către comitate a fost cerută de necesitatea practică. În acest secol în schimb comitatele din așa zisul „Partium", au început să folosească pentru validarea documentelor cîte patru sigilii mici fragmentate, rotunde sau ovale. Aceste sigilii fragmentate au fost aplicate simultan de către cei patru juzi nobiliari ai comitatului, păstrătorii acestor sigilii. În cîmpul primelor două sigilii fragmentate, de obicei, au fost gravate literele cu denumirea „comitatus", iar pe celelalte, cu mici excepții, denumirea comitatului. La început, alături de sigiliile fragmentate ale juzilor, stătea și sigiliul personal al vicecomitelui comitatens.

În stadiul actual al cercetărilor făcute, putem afirma că aceasta modalitate de sigiliare a fost folosită și în comitatul Satu Mare, cu mici deosebiri în ceea ce privește divizionarea, respectiv gravarea literelor în cele patru sigilii mici fragmentate. Din cele trei variante de sigilii cunoscute pînă în prezent, din perioada anilor 1618—1721, putem preciza că, în primele două părți fragmentate au fost întroduse întotdeauna literele „COMITATVS", iar în ultimele două denumirea comitatului „ZATHMAR". În ceea ce privește forma acestor sigilii, comitatul Satu Mare a folosit sigilii mici ovale și rotunde.

Primul document cunoscut pînă în prezent din depozitele Arhivelor Statului Baia Mare, care a fost validat cu cele patru sigilii fragmentate, a fost emis de Adunarea nobililor comitatului („Universitas Nobilium comitatus Zatthmariensis) în 12 decembrie 1618[2]. Documentul se referă la divizionarea pămîntului denumit „Borgo terrae", din partea sudică a orașului Baia Mare. Adunarea nobililor comitatului în baza raportului vicecomiților Bagossy Paul de Bagos (Boghiș) și Patho Francisc din Magasmortt (Potău), hotărește ca jumătatea dinspre nord a acestui pămînt să fie folosită de orașul Baia Mare (Nagy Bánya), iar jumătate dinspre sud de localitatea Dumbrăvița (Dobrawicza). Documentul în cauză este validat cu semnătura vicecomitelui Bagossy Paul, în partea stîngă sub text, iar în continuare cu cele patru sigilii mici fragmentate ale comitatului, așezate în linie orizontală. Aceste sigilii mici au o formă ovală de 15×13 mm, iar în cîmpul sigilar într-un scut cu partea inferioară ascuțită, apar literele comitatului divizate (fig. 1/a).

[2] Arhivele Statului Baia Mare, fond *Primăria orașului Baia Mare* (în continuare *Primăria*], Acte privilegiale nr. 100/1618.

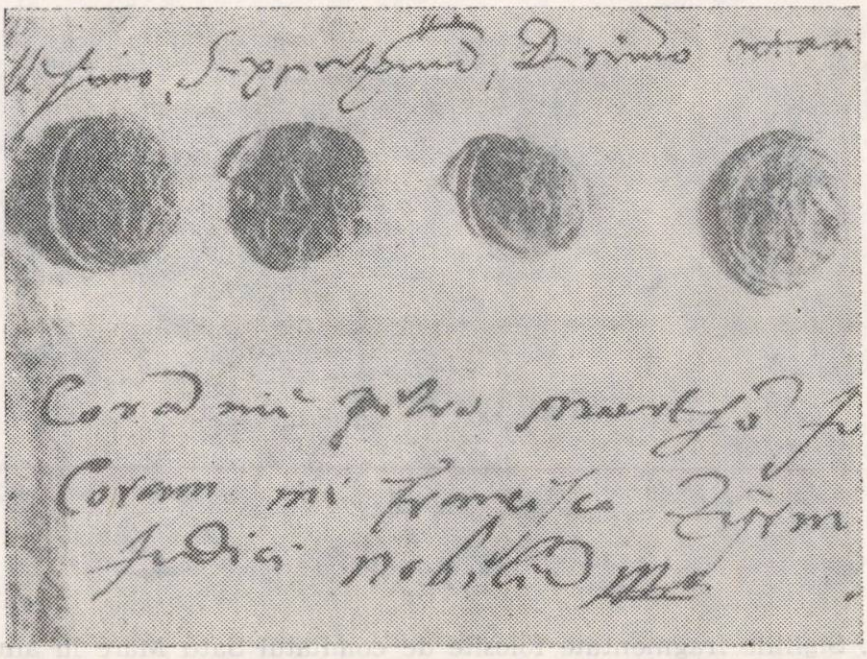

Fig. 1. Sigiliile fragmentate folosite de comitatul Satu Mare în anul 1618.

Sub cele patru sigilii apar semnăturile celor patru juzi nobiliari Ibrany Ioan, Kezgy Paul, Marthon Petru și Zyrmai Francisc. Este de subliniat faptul că pe nici un document studiat, autentificat în perioada amintită, nu a fost aplicat și sigiliul personal al vicecomitelui, practica folosită probabil cu un secol anterior și în comitatul Satu Mare.

Analizînd caracterul literelor gravate în aceste sigilii mici se pare că ele au fost folosite și în secolul al XVI-lea.

Din literatura de specialitate se cunoaște și faptul că sigiliile au fost deseori schimbate pentru evitarea unor abuzuri. Probabil acest scop a fost urmărit și de conducerea comitatului care în timp de un secol a schimbat de trei ori tiparele sigiliilor fragmentate.

Cu certitudine putem să vorbim despre o astfel de schimbare în jurul anului 1631 cînd varianta celor patru sigilii folosite anterior nu mai apare. Pe un document transcris în 28 iunie 1631[3], în numele vicecomiților comitatului Satu Mare, cu privire la procesul de delimitarea hotarelor dintre localitățile Ocoliș (Feketeffalu) și Satu Nou de Mijloc (Középpső Uyffalu), în care martorii declară că adevăratul hotar între cele două localități este Rîul Lupului (Farkaspatak) și Fîntîna Lupului (Farkas kúttja), apar din nou patru sigilii mici aplicate. Documentul este validat și cu semnăturile celor doi vicecomiți, Giullaffi J. de Rathoth și Uray Francisc, jos în partea stîngă sub încheierea textului, fără aplicarea însă și a peceților lor personale. În mijlocul documentului sub

[3] *Ibidem*, Act nr. 127/1631.

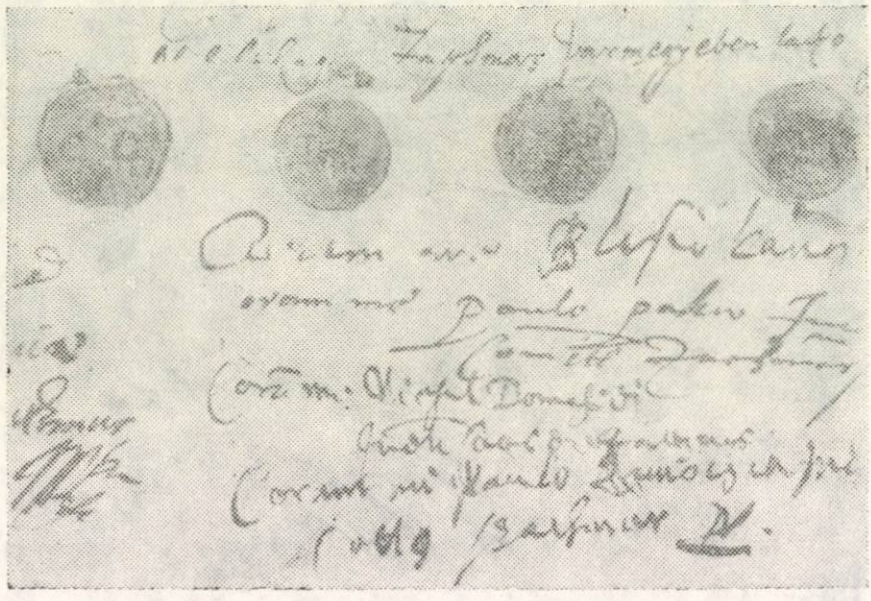

Fig. 2. Sigiliile fragmentate folosite de comitatul Satu Mare în anul 1631.

text sînt aşezate în linie orizontală cele patru sigilii noi fragmentate ale comitatului. Sigiliile au o formă ovală de 15×13 mm. Literele divizate ale comitatului sînt aşezate într-un scut dreptunghiular cu partea inferioară ascuţită, (fig. 2/a).

Sub cele patru sigilii apar semnăturile celor patru juzi ai comitatului: Kautzi Bălaj, Pakw Paul, Domahidi Mihai şi Ramoczia Paul.

Dacă comparăm aceste sigilii cu cele întrebuinţate în anul 1618 observăm diferenţieri nu numai în forma scutului în care au fost aşezate literele, ci şi în caracterul literelor respective. Este vorba probabil de un nou gravor care a confecţionat aceste sigilii. Astfel, între primele două litere „C O" gravorul a lăsat o distanţă mai mare. Literele gravate în aceste sigilii au aceleaşi mărimi, nu ca cele din sigiliile anului 1618 unde literele „V" şi „S" au cu totul altă formă.

Despre o altă schimbare a tiparelor sigilare din cadrul autorităţilor comitatense se mai poate vorbi cu certitudine în jurul anului 1657[4], cînd se schimbă şi forma sigiliilor. Aceste sigilii fragmentate apar pe un document emis de Adunarea nobilimii comitatului Satu Mare (Zathmárvármegyebeli urak és nemességh) în şedinţa ţinută în localitatea Lazuri (Lázári), în 5 ianuarie 1657, prin care cer informaţii de la Magistratul oraşului Baia Mare cu privire la itinerariul oastei principelui care a pornit în război împotriva polonezilor. Validarea actului s-a făcut cu patru sigilii mici rotunde, avînd diametru de 15 mm, iar literele au fost divizate altfel: (fig. 3/a).

[4] *Ibidem*, Acte administrative nr. 5/1657 şi 4/1696 (în continuare *Acte adtive*).

Fig. 3. Sigiliile fragmentate folosite de comitatul Satu Mare în anii 1657 și 1696.

În aceste sigilii fragmentate, în afară de al treilea fragment sigilar, literele obișnuite ale comitatului sînt deja astfel divizate: în primul scut rotund, în loc de patru apar deja cinci litere, în al doilea, în loc de șase litere gravate anterior apar doar cinci, iar în ultimul fragment sigilar cele trei litere sînt altfel așezate ca în sigiliul anterior. În ceea ce privește validarea documentului și cu semnăturile vicecomitelui și a juzilor nobiliari este de subliniat faptul că, în locul semnăturilor acestor dregători apare denumirea comună „Universitatis Dominarum Magnatum et Nobilium comitatus Szathmariensis". De la această dată în majoritatea cazurilor pe documentele emise de conducerea comitatului va apare această încheiere oficială și în perioada secolului al XVIII-lea[5]. Această variantă a sigiliului a fost folosită de autoritățile comitatense din Satu Mare pînă în al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea, cînd unele comitate din așa zisul „Partium" au reușit să obțină blazoane proprii și pe baza lor au confecționat sigilii unice, probabil și datorită inconvenienței folosirii sigiliilor fragmentate. Comitatul Satu Mare a trecut la autentificarea actelor emise cu sigiliul unic în anul 1721[6], și cam tot în această perioadă au obținut sigilii unice și comitatele invecinate: Ugocea, Maramureș și Szabolcs. Sigiliul unic folosit în numele Adunăriii nobililor comitatului a avut o formă rotundă cu diametru de 50 mm. În exergă între un cerc liniar interior și un cerc șnurat exterior a fost gravată legenda:

SIGILL/UM/ COMITAT/US/ SZATMARIENSIS ANNO MDCCXXI.

În cîmpul sigiliului într-un scut timbrat încoronat cu șapte fleuroane, împărțit în nouă cîmpuri (părți), în partea superioară, în mij-

[5] *Ibidem*, Acte adtive nr. 31/1697, 19/1702, 45/1727, 35/1732 19 și 77/1754, 15/1755, 64/1759 și 45/1765, precum și fondul *Prefectura județului Maramureș*, Acta politică nr. 34/1724, 37/1725 și 12/1741 (în continuare *Prefectura*).

[6] Tagányi Károly *Magyarország cimertára* (Blazoanele Ungariei), Bp., 1880, p. 32.

loc este înfățișat un bastion cu două steaguri, dextra un rac auriu, senestra un pește argintiu. În partea patra apare un cîmp auriu, în mijloc blazonul familiei contelui Károlyi, iar în cîmpul șase un snop de grîu auriu. În partea inferioară, în cîmpul al șaptelea o ciorchină de struguri, în mijloc pe o terasă verde un cerb, iar în ultimul cîmp se poate distinge o creangă cu 2 ghinzi[7]. Compoziția este menită să oglindească ocupațiile de bază a locuitorilor de pe tot cuprinsul comitatului și fortificațiile de odinioară.

Această variantă a sigiliului a fost folosită de autoritățile comitatului Satu Mare pînă în anul 1825 cînd se schimbă atît forma scutului cît și legenda care apare în limba maghiară „SZATMÁR VÁRMEGYE PETSÉTJE MDCCCXXV"[8]. (vezi Fig. 4).

Sigiliile orășenești din evul mediu se numără printre izvoarele istorice prețioase prin considerentul că ele reflectă, printr-un limbaj specific, procesele sociale ce au avut loc și aspecte ale normelor juridice din perioada respectivă.

Dintre orașele comitatului, în urma privilegiilor acordate orașelor Satu Mare, Baia Mare și Baia Sprie în secolul al XIII respectiv XIV-lea, acestea au dobîndit de timpuriu sigilii proprii. Privilegiile acordate acestor orașe a făcut ca situația socială și economică a lor să fie mult

Fig. 4. Sigiliul unic folosit de comitatul Satu Mare din anul 1825.

[7] Idem, precum și *Prefectura*, fasc. 26, act. nr. 87/1809.

[8] *Prefectura*, fasc 26 act nr. 87/1809 și fasc 26 act nr. 2224/1813, precum și *Primăria*, acte adtive nr. 18, 19, 20/1837.

schimbată față de restul așezărilor medievale din comitat. Ele emiteau și acte cu caracter juridic ceea ce a grăbit desigur confecționarea și întrebuințarea timpurie a sigiliilor.

Satu Mare. Cele două orașe de odinioară SĂTMAR (Zatthmár) și MINTIU (Némethi) întrebuințau de timpuriu și într-o formă dezvoltată pecetea, după cum ne arată unele informații indirecte, încă de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului următor[9].

În lucrările publicate pînă în prezent nu s-a păstrat însă nici o amprentă întreagă care să permită reconstituirea peceților celor două orașe. După unele publicații se poate stabili în schimb că SĂTMARUL (Zatthmár) avea în anul 1323 și o pecete mai mică, iar pe scutul rotund al acesteia figurau probabil niște căpriori. Legenda sigiliului era: SIGILLUM MINVS DE SOTHMAR (Pecetea mică a Sătmarului)[10]. Din aceleași lucrări, rezultă că din anul 1433 s-a păstrat și o amprentă a peceții mai mari care nu a fost nici pînă azi publicată.

Primul document păstrat în depozitele Arhivelor Statului Baia Mare care a fost autentificat cu sigiliul orașului Sătmar, apare pe un document emis în 8 februarie 1638,[11] de judele orașului Zygjartho Toma, în care intervine la Eöttvös Nicolae, judele orașului Baia Mare, în procesul de moștenire a unei case din oraș. Documentul în cauză a fost validat cu pecetea timbrată, avînd formă rotundă cu diametru de 28 mm. În cîmpul sigiliului a fost gravat un zid de cetate crenelat, iar în mijloc un turn înalt, cu două turnulețe mai mici, terminate toate cu cîte un glob. În mijlocul turnului se văd trei gemulețe, iar în partea inferioară o poartă deschisă. Deasupra turnului central apare o coroană închisă, dextra, pornind din zidul cetății un pom fructifer cu patru fructe și senestra trei spițe de grîu. În exergă sigiliului într-o linie perlată din exterior și o linie continuă în interior a fost gravată legenda cu litere majuscule: S/IGILLVM/. COMMVNITATIS. DE ZOOTMAR. Începutul legendei este indicată de o cruce, iar cuvintele legendei sînt despărțite între ele prin puncte. Dacă analizăm caracterul unor litere gravate ca: „M", „N", sau „V", precum și forma veche a denumirii orașului (ZOOTMAR), putem afirma cu certitudine că aceasta variantă a sigiliului a fost folosit deja în secolul al XVI-lea dar poate că este același, cu mici modificări aduse între timp, cu amprenta peceții amintită în literatura de specialitate din secolul al XV-lea. Această variantă a sigiliului a fost folosit, după cum rezultă din cercetările întreprinse, pînă în ultimele decenii al secolului al XVII-lea[12].

---

[9] S. Jakó, *Op. cit.*, p. 615.

[10] *Idem*, precum și *Documente privind istoria României*, C., XIV. Vol. II, p. 162.

[11] *Primăria*, Acte feudale nr. 303/1638.

[12] *Ibidem*, Acte feudale și adtive nr. 462/1641, 7/1651, 6/1661.

Despre schimbarea acestui sigiliu de către comunitatea orașului putem vorbi cu certitudine în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea cînd legenda sigiliului apare schimbată față de cel folosit anterior.

Pe un document emis în 17 februarie 1696[13] de judele și senatul orașului Sătmar, în care invită conducerea orașului Baia Mare la dezbaterea limităților în Adunarea nobililor comitatului din Carei, documentul este autentificat cu un sigiliu rotund, avînd diametru de 28 mm, pe care în exergă între două linii neîntrerupte, apare legenda scrisă cu litere majuscule S/IGILLUM/. COMMUNITATIS. DE. SZATMAR. Începutul legendei de data aceasta este indicată cu o frunză stilizată, iar cuvintele între ele sînt despărțite cu puncte. Imaginea din cîmpul sigiliului anterior în schimb nu s-a schimbat. Această variantă a sigiliului este folosit pînă la unificarea celor două orașe din 29 decembrie 1712[14]. (Vezi Fig. 5).

În literatura de specialitate se vorbește de pecetea folosită de orașul MINTIU (Némethi) din jurul anului 1299[15], care după cum rezultă a înfățișat în cîmpul sigilar o biserică cu două turnuri, iar după alții poate un zid de cetate. Legenda de pe acest sigiliu în schimb nu o cunoaștem.

Primul document cunoscut pînă în prezent din depozitele filialei pe care apare sigiliul orașului Mintiu (Némethi) a fost amis în 7 iunie 1641[16] de judele orașului Riczei Ioan, în numele juraților și tuturor senatorilor orașului regal Mintiu („... judex primarius caeterisque jurati cives ac tota universitas Senator/em/ oppidi regy Nimethien/sis/).

Fig. 5. Sigiliul orașului Sătmar (Szathmar) folosit în anul 1696.

[13] *Ibidem*, Acte adtive 4, 7 și 12/1696.

[14] Borovszky S., *Magyarország, vármegyéi és városai, Szatmár Németi szabad királyi város* (Județele și orașele Ungariei. Orașul liber regal Satu Mare). Bp. (1908), p. 234.

[15] S. Jakó, *Op. cit.*, p. 615.

[16] *Primăria*, Acte feudale nr. 448/1641.

Documentul se referă la procurarea de argint clandestin în tîrgul din Baia Mare de către Zegedy Mihai, pentru care se intervine la judele orașului, Bothos Emeric. Acest sigiliu are o formă rotundă cu diametru de 30 mm. În exerga sigiliului între două linii continue apare legenda gravată cu litere majuscule: SIGILUM. CIVITATIS. NEMETHIENSIS. După cum rezultă din descrierea dată, cuvintele sînt despărțite între ele prin puncte. În cîmpul sigiliului apare o biserică cu două turnuri, terminate cu cîte un glob, iar în mijloc cu cîte o fereastră. Între cele două turnuri, în mijloc, a fost gravată o capelă cu turn cruciat iar în mijlocul capelei o ușă închisă. În partea inferioară a imaginii se mai observă niște instrumente de lucru. După cum rezultă din cercetările efectuate, cu acest sigiliu au fost autentificate actele emise de magistratul orașului Mintiu probabil, începînd din secolul al XVI-lea pînă la unificarea celor două așezări[17]. (Vezi Fig. 6).

Orașele Sătmar și Mintiu, care timp de cinci secole au avut privilegiile lor proprii, avînd jurisdicția proprie, în baza cărora emiteau și validau actele lor separat, după multe frămîntări și discuții în 29 decembrie 1712 au convenit să se unească. De la această dată orașul se va numi Satu Mare oraș liber regesc (Szatmár Németi szabad királyi város)[18]. Acest act este reflectat și în sigiliul comun confecționat de la această dată. Primul document păstrat în depozitele Arhivelor Statului Baia Mare care a fost autentificat cu sigiliul comun al orașului apare pe un document emis în 2 aprilie 1717[19], în numele judelui și Senatului orașului liber regal Satu Mare („Judex primarius et Senatus Liberae

Fig. 6. Sigiliul orașului Mintiu (Némethi) folosit din anul 1641.

[17] *Ibidem*, Acte active nr. 25/1695 și 57/1712.

[18] Borovszky S., *Op. cit.*, p. 234.

[19] *Primăria*, Acte adtive nr 44/1717.

ac Regie civitatis Szatthmárnémeti"). În acest document conducerea orașului a cerut magistratului orașului Baia Mare să intervină la cizmarul Czismadia Stefan, care a plecat și a intrat în breasla de aici, să achite datoriile sale.

Documentul în cauză a fost validat cu sigiliul rotund al orașului Satu Mare, avînd diametru de 32 mm. În exergă între o linie continuă din interior și una spicată în exterior apare legenda gravată cu litere majuscule, întrodusă de o cruce, iar cuvintele au fost despărțite între ele de puncte SIGILLUM LIBERAE. ET. REGIAE. CIVIT/ATIS/. SZATHMARNEMETHI. În imaginea sigiliul comun în schimb în general au rămas motivele folosite în sigiliul de odinioară al orașului Sătmar, adică un zid de cetate crenelat, avînd în marginea superioară a cetății un turn înalt cu două turnulețe mai mici, terminate cu cîte un glob, cu trei gemulețe în mijlocul turnului, iar în partea inferioară o poartă deschisă. Deasupra turnului central în schimb în locul coroanei închise, apare o coroană deschisă, formată din cinci fleuroane dotate cu perle. În stînga turnului, pornind din zidul cetății, a fost gravat, un pom fructifer cu patru fructe, iar în dreapta un stejar cu șase ghinzi, simbol al livezilor și imenselor păduri. (Vezi Fig. 7). Comparîndu-l cu sigiliul anterior folosit doar de orașul Sătmar observăm unele motive noi întroduse sau schimbate: legenda comună a orașului, coroană deschisă, iar în locul spițelor de grîu apare stejarul cu ghinzi. Este de subliniat faptul că din motivele folosite în sigiliul orașului Mintiu, în această pecete nu a fost introdus nici un element, ceea ce a creat probabil, împreună cu alte neajunsuri, multe nemulțumiri în rîndurile celor două comunități. Poate chiar din această cauză în curînd conducerea orașului a fost nevoită să confecționeze un sigiliu nou care să satisfacă ambele comunități de odinioară.

Pe un document emis de conducerea orașului Satu Mare („Judex Consul et Senatus, Liberae ac Regiae Civitatus Szatthmár-Németiensis") în

Fig. 7. Sigiliul comun al orașului Satu Mare din anul 1717.

29 martie 1742,[20] apare un sigiliu rotund cu diametru de 30 mm. În exergă cu un cerc spicat și unul șnurat, iar între două linii continue legenda: SIGILVM. LIBERAE. ET. REGIAE. CIVITATIS. SZATHMÁRNEMETI. În cîmpul sigiliului a fost gravat un zid de cetate, în centrul imaginii, pornind de pe zidul cetății, un turn înalt cu două turnulețe mici terminate cu cîte un glob, iar deasupra turnului central o coroană deschisă cu trei fleuroane. În mijlocul turnului trei gemulețe, iar la baza poarta cetății în care a fost gravat un leu stînd pe picioarele din spate. În stînga și în dreapta turnului cîte un plop, dextra un soldat ridicînd în mîini o sabie, senestra un alt soldat ridicînd în mîna dreaptă o sabie. Compoziția reprezintă desigur fortificațiile cetății Sătmarului de altă dată și paza acestui oraș. Nu peste mult timp, în jurul anului 1753 și acest sigiliu a fost schimbat cu unul mult mai mare față de sigiliul anterior. Pe un document emis de conducerea orașului Satu Mare în 2 aprilie 1756,[21] în problema unui proces intentat împotriva predicatorului orașului Fay Iosif, apare sigiliul nou rotund avînd diametru de 40 mm. Compoziția în acest sigiliu a rămas aceeași doar figurile soldaților au fost mult mai natural reprezentate față de înălțimea plopilor și turnurilor. În exergă o linie spicată și una șnurată, iar între două linii continue a fost gravată legenda cu litere majuscule: SIGILL./UM/ LIBERAE. ET. REGIAE. CIVITATIS. SZATHMARN. THI. 1712, (Vezi Fig. 8). În această legendă apare anul unificării celor două orașe fapt pentru care gravorul a fost nevoit să omită trei litere „EME" din inscripția sigilară. După cum rezultă din cercetările intreprinse, acest sigiliu a fost folosit și în ultimele decenii al secolului al XVIII-lea pentru autentificarea actelor emise.

Sigiliile orașului Satu Mare avînd în emblemă ziduri de cetate, bastioane, porți, turnuri de biserică, evocă de pe o parte importanța

Fig. 8. Sigiliul orașului Satu Mare din anul 1756.

[20] *Ibidem*, Acte nr. 39/1742.
[21] *Ibidem*, Acte nr. 56/1756 și pe nr. 23/1753 apare șters.

fortificațiilor în sistemul de apărare din evul mediu, pe de altă parte dezvoltarea acestui centru urban.

Se cunoaște faptul că imaginile peceților orășenești pe lîngă fortificațiile și turnurile de biserici, de multe ori puneau accentul pe felul de viață al orășenilor, adoptînd drept simbol unealta meșteșugărească ce reprezenta ocupația majorității locuitorilor săi. În această ultimă categorie de sigilii se numără tiparul peceții orașului Baia Mare confecționat în secolul al XIV-lea, care ilustrează foarte plastic și realist munca minerilor. Descrierea acestui tipar păstrat pînă în zilele noastre, o cunoaștem și din lucrările de specialitate apărută pînă în prezent[22] dar și de pe documentele care au fost autentificate cu acest sigiliu octogonal, dintre cele mai frumoase realizări ale orfevrăriei din țara noastră, fapt pentru care ne vom limita de data aceasta doar la cele mai semnificative descrieri.

Orașul **Baia Mare** (Rivulus Dominarum) cunoaște o dezvoltare economică înfloritoare deja în secolul al XIV-lea în urma acordării tuturor privilegiilor unui oraș liber regal, are drept la organizarea exploatării subsolului, drept ce sta la baza organizării administrative și juridice a orașului etc. Această intensă dezvoltare economică a avut ca rezultat creșterea populației urbane și formarea unei orășenimi înstărite, care-și putea permite să ridice edificii religioase, mărturii ale puterii ei economice. Desigur pentru concretizarea acestor drepturi conducerea orașului avea nevoie de un sigiliu pentru realizarea hotărîrilor și scrisorilor emise. Acest sigiliu al orașului a fost confecționat cu măiestrie, probabil de argintarii din acest oraș, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Analizînd acest tipar octogonal, confecționat din argint, avînd diametru de 74 mm, iar mînerul lucrat din aramă cu o lungime de 67 mm[23], constatăm că acesta reprezintă în cîmpul sigiliului un peisaj de munte redat schematic, iar pe culmea muntelui se poate distinge figura patronului orașului, Sf. Stefan, regele Ungariei, tronînd. Regele este încoronat și cu aureolă, îmbrăcat în veșminte de ceremonie, ținînd în mîna dreaptă sceptrul, iar în stînga „globul" ca simbol al puterii. În dreapta și în

---

[22] V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Vol. I., 1959, S. Jakó, *Op. cit.*, p. 614—615. Décsényi Gyula, *Nagybánya régi pecsétei*, în „Turul", 1886, Schönherr Gyula, *Nagybánya város legrégibb pecsétje*, în „Nagybánya" 25 dec. 1906, (ed. specială), Schönherr Gyula — Czakó Elemér, *Nagybánya város XIV-szd-i pecsétei*, în „Turul", 1906, p. 1—12, *Schönherr Gyula dr. Emlékezete*, Bp., 1910, p. 90, în redactarea lui Morvay Győző; Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance*, Vol. I. 1460—1541, Cluj, 1943, Faller Jenő, *Bányászati vonatkozású magyar városcimerek*, în „Bányászati és Kohászati Lapok" 1942, Ioan Németi, *Scurt istoric al sigiliilor orașului Baia Mare*, în „Marmația I. Baia Mare, 1969, pp. 16—21 Oszóczki Coloman, *Sigilii de orașe miniere*, în „Magazin Istoric" nr. 4/1970, p. 73.

Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 150—151.

[23] *Muzeul județean Maramureș*, nr. inventar II/168 și Ioan Németi, *Op cit.*, p. 19.

Fig. 9. Sigiliul orașului Baia Mare (Rivulo Dominarum) din sec. al XIV-lea.

stînga figurii regelui, pornind din stînci au fost gravate frunze de stejar simbolul imenselor păduri din jurul orașului de pe vremuri. În partea inferioară al cîmpului, în gura unei galerii, a fost gravat un miner ridicînd în mîna dreaptă un ciocan, iar în mîna stîngă ținînd un tîrnăcop cu care sparge roca. În dreapta gurii galeriei un alt miner lucrează cu sapa. Stîncile sînt acoperite de vegetație. Între două linii octogonale șnurate apare legenda scrisă cu litere majuscule gotice care înconjoară perfect compoziția: S.D.R.D. MVTVVS. AMOR. CIVIV. OPTIMV. E. CIVITATIS. FMAM. ETV. adică: SIGILLUM. DE. RIVULO. DOMINARUM. MUTUUS. AMOR. CIVIUM. OPTIMUM. EST. CIVITATIS. FIRMAMENTUM. (Sigiliul orașului Baia Mare. Dragostea reciprocă a orășenilor este tăria cea mai puternică a orașului) Textul legendei este întrodus cu o cruce, iar cuvintele sînt despărțite între ele prin puncte. (Vezi Fig. 9).

Prezentînd acest sigiliu octogonal omul de știință S. Jakó subliniază: „Prin pitorescul imaginii, prin perspectiva atît de reușită, prin naturalismul și tehnica reliefului său, acest tipar face parte dintre realizările cele mai frumoase al orfevrăriei noastre din secolul al XIV-lea. Făuritorul său poate fi considerat mai mult decît un meșteșugar desăvîrșit în variatele procedee tehnice ale orfevrăriei, el apare ca un adevărat artist, a cărui lucrare depășește cu mult pe oricare alta din materialul nostru sigilografic“[24].

În ceea ce privește elementele compoziției, ele sînt specifice orașului minier pe de malul Săsarului. Dealul redat în mod schematic în

[24] S. Jakó, *Op. cit.*, p. 614.

forma unei trepte, împreună cu gura unei galerii reprezintă o exploatare minieră, probabil din „Dealul Crucii", din apropierea orașului, unde sînt amintite documentar cele mai vechi mine. În imaginea peceții nu sînt neglijate în schimb nici celelalte elemente care ne vorbesc de cultivarea dealurilor cu viță de vie, de exploatarea pădurilor, despre care găsim de asemenea nenumărate izvoare în fondurile din depozitele filialei.

Este de subliniat faptul că prin confecționarea acestui sigiliu octogonal, dintre cele mai frumoase, cetățenii orașului și-au permis să rivalizeze cu orașele mari ale Transilvaniei.

În urma cercetărilor intreprinse în fondurile arhivistice de la Filiala Baia Mare și în manuscrisele istoricului Schönherr Iuliu (păstrate la Muzeul județean), menționăm că acest sigiliu octogonal a fost găsit doar pe două documente. Prima dată apare pe un document emis în 29 ianuarie 1408, cînd magistratul orașului întărește testamentul lui Omechin Ioan, fostul jude primar al orașului Baia Mare. La sfîrșitul documentului textul se încheie astfel: „Nos igitur... presentes nostras litteras privilegiales unacum appensione nostri sigili maiores comunitates nostre dedimus"[25].

Al doilea document a fost emis în 31 ianuarie 1480 de Gewbel Toma, camerariul și judele orașului Baia Mare, la cererea meșterilor blănari din acest oraș, în care întărește regulamentul breslei blănarilor. Pe acest document a fost fixat cu șnur de mătasă sigiliul atîrnat octogonal al orașului.

De fapt și în încheierea textului găsim referiri la folosirea sigiliului, astfel menționat: „În cuius rei memoriam perpetuitatisque Signum presentes nostras litteras, cum sigillo nostre civitatis maiori et autentico presentibus in sona sericea coloris nigri, albi et rubei dependenti duximus roborandas"[26]. Cu acest sigiliu, după cum rezultă din folosirea lui, au fost validate documentele numai în cazuri excepționale, cu o valoare mai deosebită.

Este semnificativ pentru viața juridică dezvoltată a orașului Baia Mare, faptul că acesta pe lîngă sigiliul mare a mai confecționat și un sigiliu mic folosit pentru autentificarea documentelor obișnuite. Acest sigiliu mic al orașului a fost confecționat în jurul anului 1360 care are o imagine mult mai simplă decît cel octogonal.

S-a păstrat amprenta acestui sigiliu aplicat pe un document nedatat, emis de juzii orașului Baia Mare și Baia Sprie, care au înaintat o cerere către Magister Benedek, comitele comitatelor Maramureș și Satu Mare, ca să confirme în fața regelui plîngerile lor împotriva voievodului Dragoș.[27] Este un sigiliu rotund cu diametru de 42 mm. În cîmpul

[25] Schönherr Gyula, *Oklevéltár Nagybánya monográfiájához*, Vol. II. (1400—1450) p. 52, precum și Ioan Németi, *Op. cit.*, p. 19.

[26] *Primăria*, Acte privilegiale nr. 16/1480.

[27] Schönherr Gyula, *Nagybánya város legrégibb pecsétje*, în „Nagybánya" 1906 dec. 25 (ed. specială), p. 12, precum și Ioan Németi, *Op. cit.*, p. 19.

sigiliului este înfățișat de asemenea un peisaj de munte, la poalele căruia lucrează doi mineri, cu tîrnăcoapele ridicate deasupra capului. Foarte vag se pot distinge și o galerie de mină în care pare să fie gravat al treilea miner. Legenda acestui sigiliu este: SIG/ILLUM/ MINUS CIVITATIS DE RIVULO DOMINARUM (Sigiliul mic al orașului Baia Mare).

Pe lîngă cele două sigilii folosite în secolul al XIV-lea de orașul Baia Mare, în anul 1483 acesta a confecționat un nou sigiliu mic pe care l-a folosit pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Acest sigiliu încizat în placă de argint are o formă rotundă cu diametru de 32 mm[28].

În urma cercetărilor efectuate în fondurile deținute de fialală, acest sigiliu apare prima dată pe un document emis în 25 aprilie 1619[29] de judele primar al orașului Baia Mare, Dévay Eöttveös Andras, pe un regulament reînnoit al breslei dogarilor băimăreni. Un alt document pe care apare acest sigiliu a fost emis în 12 iunie 1668[30] de judele orașului Baia Mare, Diószegi Stefan, de Pelei Francisc, vicecăpitanul cetății Chioarului și Mikolai Boldijar, vicecomite al comitatului Satu Mare, cu privire la delimitarea hotarelor între localitățile Ferneziu (Alsó Fernezely) și Firiza (Felső Fernezely). Compoziția sigiliului reprezintă tot o scenă de mină ca în sigiliile anterioare, un peisaj de munte redat schematic. În dreapta și în stînga muntelui se văd doi mineri care zdrobesc minereul cu tîrnăcoapele. În partea inferioară la gura galeriei se vede figura celui de-al treilea lucrător. În exergă între două linii continue apare legenda gravată cu litere minuscule gotice: S/IGILLUM/ RIVULI DOMINARUM , iar în partea superioară în cifre arabe anul confecționării 1483. (Vezi Fig. 10). Din punct de vedere artistic acest

Fig. 10. Sigiliul mic al orașului Baia Marie folosit din anul 1483.

[28] Décsényi Gyula, *Op. cit.*, p. 10.
[29] *Primăria, Acte privilegiale* nr. 101/1619.
[30] *Ibidem*, act nr. 149/1668.

sigiliu e mult inferior sigiliului octogonal confecționat în secolul al XIV-lea. Forma peisajului și figurile de mineri sînt gravate mai puțin îngrijit. Această variantă a sigiliului este folosită pînă în ultimele decenii al secolului al XVII-lea cînd orașul confecționează unul nou. Acesta păstrează compoziția din sigiliul anterior doar legenda apare schimbată: SIGILLUM CIVITATIS RIVULI DOMINARUM[31]. Forma aceasta a sigiliului nu s-a putut statornici mult timp și orașul revine la folosirea sigiliului confecționat în anul 1483 cu care au fost autentificate actele emise pînă în mijlocul secolului al XIX-lea cînd înscripția a fost gravată în limba maghiară.

Baia Sprie

Tot cu scene legate de minerit au fost gravate sigiliile orașului Baia Sprie (Medio Monte), oraș frate care a obținut primele privilegii împreună cu Baia Mare, avînd la un moment dat chiar un jude primar comun („Corrardus judex civitatum Rivuli Dominarum et de Medio Monte"). S-a păstrat pînă în zilele noastre tiparul de argint folosit de magistratul acestui oraș liber regal care a fost confecționat, probabil, la sfîrșitul secolului al XIV-lea[32]. Este un sigiliu rotund cu diametru de 50 mm. În cîmpul sigiliului a fost gravat un peisaj de munte format din șapte stînci, iar lateral se văd doi mineri lucrînd. Cel din dreapta lucrează cu tîrnăcopul, iar cel din stînga cu tîrnăcopul și daltă. Figurile celor doi mineri domină imaginea din cîmpul sigilar, corpul lor aplecîndu-se deasupra stîncilor compoziției. Minerii sînt îmbrăcați în haine de lucru — specifice perioadei — și sînt prezentați desculți. Gravorul a încercat să ne înfățișeze prin mișcările celor doi lucrători și prin expresiunea feței, această grea muncă la care sînt expuși minerii. În exergă între două linii continue perlate apare legenda gravată cu litere majuscule: S/IGILLUM/ CIVITATIS DE MEDIO MONTE . Cuvintele sînt împărțite cu frunze stilizate. (Vezi Fig. 11). Comparînd literele inscripției cu cele de pe sigiliul octogonal al orașului Baia Mare, constatăm o asemănare apropiată la multe din aceste litere. Credem că acest sigiliu a fost confecționat în același secol cu cel al orașului Baia Mare și poate de același orfevrar și nu în secolul al XV-lea cum susțin unii dintre cercetători.

După cum rezultă din autentificarea documentului, emis la 7 aprilie 1641[33] de către judele orașului Baia Sprie T. Janki Martin, cu privire la înființarea breslei croitorilor, acest sigiliu a fost folosit și în primele decenii ale soclului al XVII-lea. Începînd din anul 1644[34] ora-

[31] Décsényi Gyula, *Op. cit.*, p. 13.
[32] *Muzeul județean Maramureș*, nr. inv. III/181, precum și *Colecția de fotocopii de sigilii* nr. 73.
[33] *Primăria*, Acte feudale nr. 440/1641.
[34] *Colecția de fotocopii de sigilii* nr. 74.

Fig. 11. Sigiliul orașului Baia Sprie (Medio-Monte) din sec. al XIV-lea.

șul a folosit un sigiliu nou, în formă rotundă cu diametrul de 35 mm. Compoziția sigiliului a rămas ca în cel anterior, un peisaj de munte format de data aceasta din douăsprezece stînci suprapuse și cu doi mineri lucrînd cu tîrnăcoape și dălți. În exergă între o linie continuă din interior și o linie spicată în exterior a fost gravată legenda cu litere majuscule, introdusă cu o cruce: SIGILLUM CIVITATIS MEDIO MONTANENSIS 1644. (Vezi Fig. 12). Între cuvinte gravorul, din cauza inscripției încărcate, nu a lăsat nici un loc gol. Această variantă a sigiliului a fost folosită de conducerea orașului pînă în mijlocul secolului al XVIII-lea cînd a fost confecționat un sigiliu oval de 36×33 mm în a cărui legendă a fost gravată cifra anului 1484[35]. După caracterul literelor gravate și felul înscripției putem afirma în schimb cu siguranță că acest sigiliu a fost confecționat de oraș în secolul al XVIII-lea, doar gravorul a încercat să imite compoziția de pe un sigiliu, probabil mai mic, pe care l-a folosit orașul pe lîngă sigiliul mare în secolul al XV-lea. În cîmpul sigiliului apare tot o scenă minieră ca în cele anterioare. Peisajul de munte a fost format de data aceasta din unspre-

[35] *Primăria*, Acte adtive nr. 105/1763.

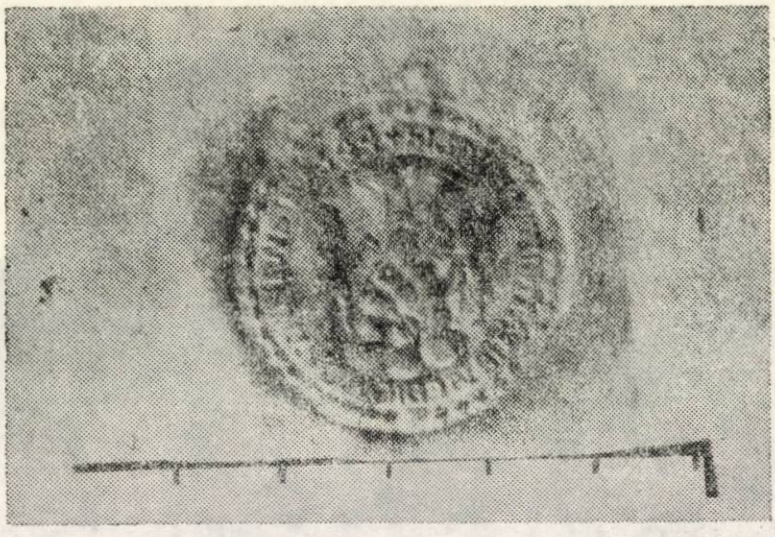

Fig. 12. Sigiliul oraşului Baia Sprie folosit din anul 1644.

zece stînci suprapuse (5+3+2+1), iar lateral au fost înfăţişaţi doi mineri ambii ridicînd dalta asupra stîncii. În partea superioară a cîmpului sigilar apare o ornamentaţie vegetală. În exergă între două linii perlate a fost gravată legenda cu litere majuscule, introdusă de o frunză stilizată: SIGIL./LUM/ LIB./ERAE AC REGY. /AE/ OPP./IDI/ MON. /TANI/ FELSŐ BÁNYA. 1484 (vezi Fig. 13). Această variantă a sigiliului a fost folosită pentru autentificarea actelor emise pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea Comparînd cele trei variante de sigilii folosite de oraşul Baia Sprie este menţionat faptul că, cel confecţionat spre sfîrşitul secolului al XIV-lea, luînd în considerare înscripţia gotică şi com-

Fig. 13. Sigiliul oraşului Baia Sprie confecţionate în sec. al XVIII-lea.

[36] *Ibidem*, Act nr. 641/1801.

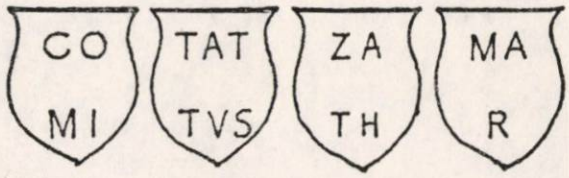

Fig. 1/a. Sigilii fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anul 1619.

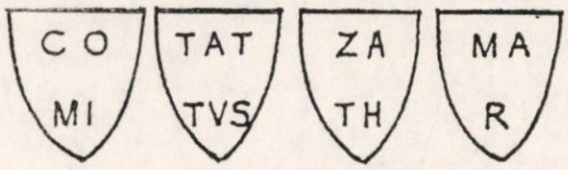

Fig. 2/a. Sigiliile fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anul 1631.

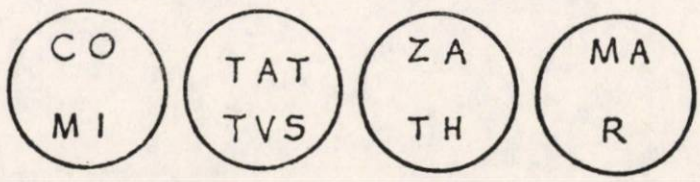

Fig. 3/a. Sigiliile fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anii 1657 și 1696.

poziția, din punct de vedere artistic este mult superior celor confecționate ulterior. Probabil că nici orașele nu mai ridicau pretenții la confecționarea unor sigilii artistic lucrate, dar și orfevrarii se mulțumesc cu executarea unor tipare mult mai simple.

Deși în perioada abordată orașele au schimbat de mai multe ori sigiliile folosite pentru autentificarea actelor emise, autoritățile acestor localități au încercat să păstreze însemnul specific ca un mijloc de individualizare a comutăților respective.

Fig. 1/a. Sigilii fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anul 1619.

Fig. 2/a. Sigilile fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anul 1631.

Fig. 3/a. Sigilile fragmentate folosite de Comitatul Satu Mare în anii 1657 și 1696.

poziția, din punct de vedere artistic este mult superior celor confecționate ulterior. Probabil că nici orașele nu mai ridicau pretenții la confecționarea unor sigilii artistic lucrate, dar și orfevrării se mulțumesc cu executarea unor tipare mult mai simple.

Deși în perioada abordată orașele au schimbat de mai multe ori sigilile folosite pentru autentificarea actelor emise, autoritățile acestor localități au încercat să păstreze însemnul specific ca un mijloc de individualizare a comunităților respective.

O SCRIERE POLEMICĂ CONTROVERSATĂ DIN VREMEA SUPPLEX-ULUI

POMPILIU TEODOR

Editarea textului intitulat *Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen nation Herausgekommenen noten (Combaterea notelor publicate la Cluj în 1791, cu privire la Petiția națiunii române)* și atribuirea polemicii poetului I. Budai Deleanu, a redeschis discuția pe tema disputelor politice prilejuite de Mișcarea Supplexului.[1] În aceeași vreme, istoriografiei i se releva un act de o importanță covîrșitoare pentru iluminismul românesc, prin ideile conținute și, nu în ultimul rînd, datorită viziunii moderne de care actul este dominat. Deși cunoscut opiniei științifice prin semnalarea lui Nicolae Densușianu[2], datorită apoi descrierii lui Iacob Radu[3], textul rămîne pînă la editare, la nivelul unor simple semnalări sau ipoteze interesînd paternitatea lui.[4] Profesorul Pervain, căruia îi datorăm ediția, a încercat și cea dintîi exegeză atribuind *Combaterea* lui Budai Deleanu, întemeiat pe cîteva considerente: a) Identitatea ideilor din *Combatere* cu cele susținute în *De Originibus populorum Transilvaniae* și *Introducere istoricească;* b) Pe împrejurarea că poetul între iulie 1790—2 februarie 1791 a petrecut, departe de Lemberg, cinci luni, folosite pentru cercetări istorice; c) Pe spiritul *Combaterii* „de frondă revoluționară", detectabil mai tîrziu și în alte opere; d) Pe faptul că între *Combatere* și alt text polemic, atribuit, de același autor, lui Samuil Micu, cunoscut în literatură sub titlul de *Responsum ad Crisim Josephi Caroli Eder,* există semnificative diferențe de argumentare[5].

Deci, problemele interesînd paternitatea actului sînt cele mai dezbătute în literatura de specialitate. *Combaterea* suscită însă și alte aspecte, multe din ele neobservate de cercetătorii anteriori, cum ar fi datarea ac-

---

[1] Iosif Pervain, *Ion Budai-Deleanu. Scrieri inedite,* Cluj, 1970, p. 37—115. Idem, *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 129—146, 157—188. Textul se păstrează la Secția de manuscrise a Bibl. Fil. Cluj a Acad. R. S. România, Ms. nr. 286.

[2] Nic. Densușianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei.* Raport înaintat Academiei Române de..., București, 1880, p. 110.

[3] Iacob Radu, *Manuscriptele episcopiei greco-catolice din Oradea Mare,* București, 1923, p. 18.

[4] Discuție la I. Pervain, *Scrieri inedite,* p. 5—18; Idem, *Studii de literatură,* p. 129—142. O reluare comparativă și sistematică a polemicilor, relevantă pentru fondul comun de idei la Konrad G. Gündisch, Ladislau Gyémánt, *Confruntări de idei în epoca Supplexului* (1790—1792) (în ms.).

[5] I. Pervain, *Scrieri inedite,* p. 5—17.

tului, importantă pentru înțelegerea suplicilor reprezentative din 1791—1792. Dar mai presus, credem, *Combaterea* ridică și altele, de conținut, politico-ideologice care mărturisesc efectele iluminismului și spiritului democratic asupra societății românești.[6]

La o examinare mai atentă a celui de al doilea Supplex se poate remarca, în anexele care însoțesc textul, citarea titlului *Combaterii*, dimpreună cu un fragment din textul acesteia.[7] Faptul ne-a îngăduit să datăm *Combaterea* între apariția notelor critice ale lui I. C. Eder ce însoțeau textul Supplexului și înaintarea celui de al doilea Supplex din 30 martie 1792. Datarea *Combaterii* deține, în ansamblul discuției, o însemnătate cu totul excepțională, deoarece ne îngăduie, pe de o parte, să constatăm la generația intelectuală care a redactat actele reprezentative idei și concepții pe care conținutul acestora, sub anumite privințe, nu le atestă. În deosebi orientarea spre problematica socială, atît de marcată în *Combatere*, lipsește în primul Supplex și apare mai accentuată în al doilea. Împrejurarea ne-a înlesnit afirmarea ideii că după respingerea primului Supplex, intelectualitatea românească, în fața refuzului dietei transilvănene de a satisface postulatele românești, se orientează, în condițiile climatului democratic european, spre marea masă a națiunii, spre țărănime, căreia îi face un loc în preocupările sale.[8]

Examinarea critică a regimului de stări și a feudalității din Transilvania în *Combatere* și ecourile evidente, de sorginte democratică, în al doilei Supplex sînt dovezi concludente pentru sensibilitatea socială a intelectualității românești în epoca revoluției democratice. Faptul că în primul Supplex au prevalat revendicările politice, nu este de natură să probeze, la autorii actului politic lipsa de preocupare pentru social, constatabilă în *Combatere* și în al doilea Supplex, iar la o scară largă în considerațiile de istorie socială din opera istorică a iluminiștilor români. Pe de altă parte, datarea intervine în discuție ca un semn de întrebare la atribuirea *Combaterii* lui Budai Deleanu, întrucît mărturisirile poetului, pe care le vom invoca, datează preocupările sale în legătură cu criticile lui Eder într-o perioadă mult ulterioară.

Înainte de a trece la discutarea paternității pe care ne-am propus-o în acest articol, dorim să mai relevăm un fapt, și el de deosebită însemnătate pentru ansamblul problemelor ridicate de replicile românești în general. Ne referim la *Responsum ad crisim Josephi Caroli Eder*, editat și atribuit lui Samuil Micu de profesorul Pervain și cercetătorul Carol En-

---

[6] Pompiliu Teodor, *Opțiuni sociale în mișcarea politică românească din Transilvania în epoca Revoluției democratice*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie, 1980, p. 263—283.

[7] Dr. Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni*. 1780—1792. Extrastras din „Analele Academiei Române", Seria II, Tom. XXXVII, București, 1915, p. 159—160.

[8] Pompiliu Teodor, op. cit.

gel[9]. Textul, semnalat de același Nicolae Densușianu, în cunoscutul său raport despre cercetările efectuate în arhivele din Transilvania și Ungaria,[10] a fost pe bună dreptate atribuit lui Șincai, considerat a fi un manuscris autograf. Cei doi editori, în studiul lor introductiv, au optat pentru paternitatea lui Samuil Micu. În realitate, în lumina cercetărilor noastre, *Responsum* aparține lui Șincai, așa cum au constatat Densușianu și Iacob Radu, textul autograf al lui Șincai fiind redescoperit încă din 1972.[11] Autograful restabilește astfel adevărul, contribuind totodată la redeschiderea discuției despre paternitatea *Combaterii*.

În lumina acestor precizări, datarea textului atribuit lui Budai Deleanu în perioada dintre cele două Supplexuri și stabilirea definitivă a paternității lui Șincai asupra scrierii polemice, intitulată *Responsum* . . . aduce în discuție soarta scrierii polemice a lui Samuil Micu despre care acesta îi scria lui Ignatie Darabant în 30 octombrie 1791 afirmînd că va răspunde la critica lui Eder și răspunsul îl va trimite pentru a-l îndrepta unde va fi de lipsă și pentru a-l tipări la Viena, deoarece în Ardeal nimeni nu va îndrăzni să-l imprime fără cenzura Guberniului.[12] Mai toți istoricii care s-au ocupat de scrierile polemice românești, de la Iacob Radu la ultimele cercetări, au fost de acord să constate existența lucrării polemice a lui Samuil Micu. Editorii textului *Responsum* . . . l-au atribuit lui Samuil Micu, categoric și fără comentarii prea multe, publicînd sub numele lui copia aflată la Biblioteca Academiei Române.[13] Comparînd textul manuscris de la Academie și textul autograf am constatat perfecta lor identitate, astfel că *Responsum ad Crisim Iosephi Caroli Eder* rămîne definitiv opera lui Gheorghe Șincai.[14]

Așa stînd lucrurile, odată eliminată din discuție paternitatea lui Micu asupra lui *Responsum* . . ., apare cu de la sine întrebarea privind scrierea polemică a lui Samuil Micu. Este fără îndoială faptul că Micu a redactat replica sa, dovadă scrisoarea adresată lui Darabant, dar tot așa de sigură, cum am văzut, este paternitatea lui Șincai asupra textului controversat. Or, în aceste circumstanțe stabilirea definitivă a paternității lui Șincai asupra polemicii întitulată *Responsum ad Crisim* . . . și publicarea *Combaterii* îndeamnă la o nouă discuție critică, pe marginea de astă dată a paternității lui Budai Deleanu asupra acestui din urmă text polemic. Argumentele profesorului Pervain, aduse în sprijinul paternității lui Budai Deleanu, și mai seamă faptul de a fi publicat scrierea polemică, au

[9] Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, p. 42—72; I. Pervain și C. Engel, *Samuil Micu, Responsum ad crisim Josephi Caroli Eder* . . . (1791), în „Lucrări științifice". Seria B, Oradea, 1969, p. 211—231.

[10] N. Densușianu, *op. cit.*, p. 108.

[11] D. Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, p. 126.

[12] Zenovie Pâclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din 1790—92*, București, 1922, p. 108.

[13] I. Bianu, R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești*, Vol. II, București, 1913, p. 369.

[14] Ms. la Secția de manuscrise a Bibl. Fil. Cluj a Acad. R. S. România.

contribuit substanțial la noua abordare a întregii chestiuni.[15] În primul rînd este de observat că de la Budai Deleanu ni se păstrează două texte care, raportate la datarea *Combaterii,* în perioada 1791—1792, ridică evidente semne de întrebare asupra paternității sale. Primul este din *Introducere istoricească* la *Lexiconul românesc-nemțesc,* databil înainte de 1818: „Despre partea românilor, încît știu, nime nu le-au răspuns pînacum afară de dumnealui sau preaînvățatul arhidiacon Petru Maior, care, în cartea ce au dat asupra purcederii românilor pre limba națională s-au silit a răzbate toate ce s-au zis pînă acum împotriva purcederii românilor de la romani".[16] Al doilea este dintr-o scrisoare către Petru Maior datată aproximativ în 1817: „Într-aceea, s-au tîmplat că mi-au venit la mînă și satira lui Eder care au scris-o împotriva cererei românilor din Ardeal care cu totul m-au întărîtat, așa că nu m-am putut răbdare mai mult ca să nu apuc condeiul. Am scris dară întîi cererea românilor apoi notele lui Eder precum au fost date afară, după aceea luările aminte asupra notelor".[17] Ținînd seama de datarea scrisorii să remarcăm, în primul rînd, potrivit informațiilor conținute că preocupările lui Budai Deleanu în legătură cu criticele lui Eder datează dintr-o perioadă posterioară redactării *Combaterii.*

Cele două informații, raportate la *Combatere,* ridică semne de întrebare asupra paternității lui Budai Deleanu. Dacă el afirmă că nimeni nu a răspuns aserțiunilor cu conținut dușmănos la adresa românilor pînă în 1812, cînd Petru Maior publică *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* și că polemica lui Eder i-a „venit la mînă" în timpul cînd lucra la *Întroducerea istoricească,* atunci este greu să ne mai imaginăm că poetul putea fi autorul *Combaterii* citată în anexele celui de al doilea Supplex.

În această ordine de idei documentația istorică, în circulație, ridică încă cîteva probleme. Din anul 1792 se păstrează o informație, într-un raport al *Cancelariei aulice,* despre tipărirea în limba germană a unei broșuri, scrisă de un patriot român, la observațiile calomnioase făcute de un anonim asupra Supplexului.[18]. În același timp știm că Samuil Micu în 30 octombrie 1791 intenționa să imprime și el, la Viena, o replică anti Eder. Așa stînd lucrurile se pare că s-ar putea stabili o legătură între proiectul lui Samuil Micu și tentativa despre care mărturisește Cancelaria aulică, pe de o parte, și *Combaterea* citată în anexele Supplexului și publicată recent pe seama lui Budai Deleanu. În acest caz elaboratul despre care îi comunica poetul lui Petru Maior nu se referă la textul *Combaterii*

---

[15] I. Pervain, *Scrieri inedite* ..., p. 3—17.

[16] Ibid., p. 174. Datarea *Introducerii istoricești* la *Lexiconul românesc-nemțesc* trebuie să țină seamă de anul înaintării spre publicare la Lemberg, în 1818. V. Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu. Documente inedite,* București, 1967, p. 159—160.

[17] Cornelia Bodea și Mihai Mitu, *Ion Budai Deleanu. Scrisoare către Petru Maior,* în „Manuscriptum, 1972, nr. 166, p. 59.

[18] Dr. Virgil Ciobanu și Dr. Silviu Dragomir, *Acte și Documente.* Culese și publicate de . . , Sibiu, 1914, p. 21.

atribuită lui Budai Deleanu, el putînd să reprezinte o altă scriere polemică, care a marcat începutul implicării lui Budai Deleanu în lupta de idei din jurul Supplexului și originii românilor.

În fața acestor noi complicații, sporite în raport cu anterioarele cercetări, ne rămîne să încercăm să răspundem la argumentele invocate în sprijinul paternității lui Budai Deleanu. Pentru perioada la care ne referim, marcată de o atît de febrilă activitate publicistică, identitatea de idei ce poate să fie stabilită între o formulare sau alta nu ni se pare că constituie un argument peremtoriu, în condițiile în care adevărate clișee circulă de la un autor la altul, dintr-un text într-altul. Faptul petrecerii lui Budai Deleanu între iulie 1790—februarie 1791 departe de Lemberg cronologic nu poate constitui un argument. În ceea ce privește tonalitatea frondeură a *Combaterii,* trebuie să recunoaștem că i se potrivește mai curînd lui Budai Deleanu, decît lui S. Micu. Atribuirea pe temeiul acestui criteriu este, însă, împiedecată de datarea textului, august—30 martie 1792. Or, în acest caz raportarea lui S. Micu la *Combatere,* ca posibil autor, ni se pare probabilă, oricum de luat în considerare. Nu înainte, însă, de a remarca identitatea între structurile celor două polemici anti Eder, una pomenită de Budai Deleanu în scrisoarea publicată de Cornelia Bodea și Mihai Mitu: „Într-aceea, s-au tîmplat că mi-au venit la mînă și satira lui Eder care a scris-o împotriva cererei românilor din Ardeal, care cu totul m-au întărîtat, așa că nu m-am putut răbdare mai mult ca să nu apuc condeiul. Am scris dară întîi cererea românilor, apoi notele lui Eder precum au fost date afară, după aceea lucrările aminte asupra notelor";[19] A doua, descrisă în raportul Cancelariei aulice din 28 aprilie 1792: „Da diese Bemerkungen beleidigende Ausfälle auf die Walachische Nation enthalten, so nimmt es nun ain patriotischer Walach auf sich seine Mitbrüder zu vertheidigen, und liefert nicht nur eine deutsche Übersetzung dieser Broclure, sondern will selbe auch mit Gegenbemerkungen, welche er im Manuskripte vorleget, und um deren Zulassung es sich gegenwärtig handeld, begleiten"[20].

Ce putem noi să mărturisim la capătul acestor considerații? Desigur, deocamdată, nu lucruri întru totul concludente. Totuși două fapte sînt de pe acum sigure, indiscutabile: *Combaterea,* atribuită lui Budai Deleanu, a fost redactată în perioada dintre cele două Supplexuri, fiind citată în al doilea, alături de o lucrare a lui Samuil Micu, de alte surse pe care acesta le-a utilizat în opera lui istorică. În aceeași vreme constatăm o influență a ideilor *Combaterii* asupra celui de al doilea act politic românesc, semnat de cei doi episcopi. Cunoaștem, de asemenea fără putință de îndoială, că textul polemic intitulat *Responsum,* și atribuit categoric lui Micu, este de fapt al lui Gheorghe Șincai. Ca atare Samuil Micu, despre care știm pozitiv că a redactat un text polemic, rămîne, pînă la o nouă descoperire, aparent văduvit de operă. Șincai, suspectat că nu l-a redac-

[19] Cornelia Bodea și Mihai Mitu, *op. cit.,* p. 59.
[20] Dr. Virgil Ciobanu și Dr. Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 21.

tat, este autorul cert al textului polemic *Responsum*... Budai Deleanu aproape sigur autor al *Combaterii* este pus în discuții de propriile lui afirmații, trecute cu vederea de cercetători. În aceste împrejurări, S. Micu este posibil să fie autorul *Combaterii*.

În acest caz ar rămîne firesc de răspuns la unele dubii pe care le ridică calitatea argumentației și verbul neobișnuit al unui text remarcabil al iluminismului românesc. Încît îl privește pe Budai Deleanu ca autor al unei scrieri polemice, alta decît *Combaterea*, rămîne ca cercetări viitoare să aducă o nouă lumină. Să amintim și o mențiune de pe o filă din manuscrisele istorice ale lui Budai Deleanu: „Fragmenta de unione trium nationum et contra Ederum".

Studiul pe care l-am întreprins deocamdată nu ne îngăduie, așadar, decît unele constatări și presupuneri. Observăm că în perioada imediat următoare scrisorii lui Micu către Darabant (în care îi comunică despre combaterea notelor critice ale lui Eder și intenția de a o tipări la Viena) într-adevăr se constată tentativa de tipărire. Raportul Cancelariei aulice dînd și descrierea replicei românești evidențiază similitudini cu scrierea preconizată de Budai Deleanu într-o scrisoare mult mai tîrzie. Este evident vorba de două lucrări polemice, pe care le datorăm unor autori diferiți și la o mare distanță în timp una de alta. Prin urmare, ținînd seama de afirmațiile lui Budai Deleanu, nu mai putem admite paternitatea lui Budai Deleanu asupra *Combaterii*. Este sigur că și Budai Deleanu a făcut încercarea de a elabora o critică anti Eder. Se pare, însă, că ea a fost redactată într-o perioadă mult mai tîrzie, atunci cînd s-a decis să scrie *Introducere istoricească* și, mai sigur, în vreme cînd lucra la *Origines populorum Transilvaniae*. Pe temeiul informațiilor de pînă acum între *De unione trium nationum*, lucrarea lui Budai Deleanu, și critica notelor lui Eder este o vădită legătură. Să mai amintim și faptul că în 1791 petrecînd o vreme departe de Lemberg pînă în februarie 1791 el nu a putut să participe la frămîntările prilejuite de pregătirea celui de al doilea Supplex și nici să cunoască ediția și notele lui Eder, apărute în august 1791. Examinarea atentă a stilului *Combaterii*, tonalitatea ei radicală poate presupune o colaborare a unor lideri politici ca Darabant, Meheși etc. Oricum aceste elemente semnalate nu pot constitui categoric un impediment în calea atribuirii *Combaterii* lui Micu. Ideologic și politic toate elementele din *Combatere* pot fi regăsite în opera lui Micu, cu deosebire informația istorică și interpretarea ei. Ele, într-o formă sau alta, se află în aparatul referențial al generației, inclusiv aluzia la Rousseau. Dacă, totuși, compararea de texte poate aduce nepotriviri între textele cunoscute ale lui Samuil Micu și *Combatere*, acestea se explică prin calitatea diferită a polemicii în raport cu o scriere istorică.

Pentru istoriografia noastră, cu deosebire pentru cercetările iluministe românești, fixarea locului *Combaterii* în cronologia luptelor naționale

din 1791—1792 și posibila ei atribuire lui Samuil Micu sînt de o însemnătate puțin obișnuită. *Combaterea* marchează un moment de răscruce care deschide în mișcarea națională o nouă orientare spre social, de esență democratică. Efectele ei s-au făcut simțite în cel de al doilea *Supplex* și în viitoarea evoluție a mișcării de emancipare națională. Aderența autorului sau autorilor *Combaterii* la un autentic crez iluminist, infiltrat de evidente idei democratice, merită desigur o insistență suplimentară, care întrece valoarea discuțiilor despre paternitatea scrierii. În stadiul actual al cercetărilor noastre, reluînd problema, am încercat să facem cunoscute cîteva din observațiile noastre, rămînînd ca viitoare investigații și lămuriri să aducă mai multă lumină.

DATE DESPRE CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHE DIN JUDEȚUL SATU MARE

AVRAM ANDEA
SUSANA ANDEA

Prezența și circulația cărții românești vechi în satele din Transilvania s-au bucurat, încă din secolul trecut, de o atenție deosebită, acestui însemnat capitol al culturii noastre consacrîndu-i-se numeroase studii și cărți. Preocupările în această direcție pentru județul Satu Mare le avem materializate în cărțile de certă valoare ale lui Dariu Pop[1], Florian Dudaș[2] și Elena Bărnuțiu[3] la care am asocia și contribuțiile lui Aurel Socolan[4], Victor Brătulescu[5], Doru Radosav[6] etc. Aceste lucrări și altele, rod al muncii de teren sau de bibliotecă, aduc date și însemnări prețioase despre și de pe manuscrisele și cărțile vechi răspîndite, la o anumită dată, în parohii din Sătmar și părțile învecinate.

Bogatele informații, unice în felul lor, obținute prin cercetarea directă a tipăriturilor și manuscriselor aflate pe la biserici, în colecții ale bibliotecilor publice sau particulare, în muzee și în alte instituții de cultură pot să fie completate, așa cum au dovedit-o unele studii[7], cu datele oferite de diverse izvoare documentare. În acest sens, dorim să reținem

---

[1] *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene*, Satu Mare, [1938].

[2] *Cartea veche românească în Bihor. Sec. XVI—XVII*, Oradea, 1977; *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979.

[3] *Cartea veche românească din sec. XVIII în județul Satu Mare. Catalog selectiv*, [Satu Mare, 1980].

[4] *Circulația cărții vechi românești în nord-vestul Transilvaniei*, în „Marmația" I (1969], p. 29—32.

[5] *Însemnări din cărți vechi aflate în biblioteca Patriarhiei*, în „Glasul bisericii", XIX (1960), nr. 3—4, p. 297—304.

[6] *Copii manuscrise ale „Cazaniei" lui Varlaam — 1643 în nord-vestul Transilvaniei*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series Historia, XXV (1980), fasc. 2, p. 15—21.

[7] Augustin Z. N. Pop, *Bibliografia românească veche, operă de colaborare națională, în* „Studii și cercetări de bibliologie", III (1960), p. 215—251; Liviu Patachi, *Cărți vechi românești în Țara Hațegului de pe o listă din 1857*, în „Studii și cercetări de bibliologie", III (1960), p. 282—287; Gheorghe Mîndrescu, *Informații despre construcțiile și inventarul bisericilor din fostul protopopiat Cristeștii Ciceului într-un protocol din anul 1846*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei", X (1978), p. 189—209; Iacob Mârza, Cornel Tatai Balta, *Răspîndirea tipăriturilor românești vechi în Transilvania (mijl. sec. al XVII-lea — primele decenii ale sec. al XIX-lea) în lumina unui material arhivistic*, în „Acta Musei Napocensis", XVII (1980), p. 759—768.

din inventarele parohii întocmite pentru 15 localități din județul Satu Mare și una din Bihor informațiile referitoare la cartea românească veche existență la data întocmirii inventarelor.

Localitățile pentru care folosim inventarele bisericești în vederea reconstituirii existentului de manuscrise și cărți vechi la anumite date din secolul trecut și de la începutul secolului nostru, de cînd datează inventarele utilizate în studiul de față, au aparținut episcopiei greco-catolice a Gherlei. Această episcopie a fost înființată în anul 1853, cuprinzînd, după Bula papală de canonizare, 629 parohii și filiale din dieceza Făgărașului și 144 parohii și filiale desprinse din dieceza Muncaciului, un total de 773 comunități bisericești[8].

Prezentul studiu valorifică un număr de 17 inventare bisericești provenite de la 16 parohii matre și filiale — cea din Lechința avînd două inventare — la care se adaugă corespondența episcopiei de Gherla cu protopopul Țării Oașului în legătură cu exemplarul *Îndreptării legii* (Tîrgoviște, 1652) de la mănăstirea Bixad. Inventarele repartizate pe localități se prezintă astfel: cîte unul pentru Babța, Bătarci, Bîrsău de Jos, Bîrsău de Sus, Botiz, Călinești, Certeze, Craidorolț, Gherța Mare, Sărvăzel, Sudurău, Turț, Unimăt, Vama și Viișoara (singura localitate în județul Bihor) și două pentru Lechința. Sub raportul datei întocmirii lor inventarele se pot grupa: 4 din 1857, 1 din 1858, 1 din 1861, 1 din 1864, 1 din 1873, 1 din 1874, 1 din 1907, 1 din 1908, 2 din 1909, 1 din 1912, 1 din 1913, 1 din 1915 și 1 din 1916, cu alte cuvinte din perioadele 1857—1874 și 1907—1916, fapt care reflectă părțile prelucrate din bogatul fond arhivistic al episcopiei de Gherla.

Pentru o parte din aceste localități sătmărene avem date publicate integral sau fragmentar, pentru cele mai multe însă informațiile inventarelor de față își păstrează caracterul de inedit. Inventarele parohiale în cauză au fost întocmite cu prilejul succesiunii preoțești, noul preot avînd obligația să înainteze forului episcopal catagrafia bunurilor mișcătoare și nemișcătoare ale parohiei care i se încredința.

Cuprinsul inventarelor este în general același, fiind întocmit după un anume tipic, cu descrieri amănunțite sau mai succinte, de la biserică la biserică, în funcție de zestrea acestora și de priceperea preotului și a cantorului. Inventarele consemnează date despre starea bisericii în exterior și interior; despre veșmintele, vasele și cărțile bisericești; despre pămînturile și banii bisericii; despre cimitire și cruci și, în final, despre casa, edificiile și pămînturile parohiale, cantorale și școlare. Descrierile din inventare, privitoare la construcția, planimetria, spațiile interioare, pictura pereților și a icoanelor, modul de aranjare a mobilierului, feluritele veșminte și materialele din care sînt confecționate, antemise, sfeșnice, policandre, potire și alte obiecte din metal sau lemn, sînt cu atît mai va-

[8] Victor Bojor, *Episcopii diecesei gr. cat. de Gherla acum Cluj-Gherla (1856—1939)*, Tîrgu Mureș, 1939, p. 44—55.

loroase cu cît cele mai multe din bisericile de lemn cu inventarul lor sînt dispărute pentru totdeauna. Terminologia arhaică a bunurilor inventariate are de asemenea o mare valoare pentru filologi și istorici surprinzînd specificul zonal al civilizației sătești din Sătmar, civilizație puternic ancorată într-o bogată tradiție.

Din multitudinea de elemente cuprinse în inventarele bisericești reținem, în continuare, doar pe cele referitoare la cărți și manuscrise. Dintre acestea locul de frunte revenea *Evangheliei* și *Liturghierului*, aproape nelipsite din orice biserică și păstrate în altar, celelalte cărți necesare serviciului religios găsindu-se în strana bărbaților. De regulă, prin inventarierea cărților preotul reține titlul, locul și anul tipăririi acestora, uneori adăugînd elemente suplimentare de descriere, cum ar fi cele privitoare la starea, formatul, limba și caracterele chirilice sau latine ale cărților. În unele cazuri inventarele nu înregistrează decît titlul cărții, eventual și alte elemente secundare, lipsind data și locul tipăririi. Faptul s-ar explica, în primul rînd, prin finalitatea înregistrării cărților, aceea de informare a forului episcopal despre existentul de cărți necesare oficierii serviciului religios. Interesa conținutul în sine al cărții, faptul că este *Evanghelie, Liturghier, Cazanie, Apostol* etc., și mai puțin datele căutate azi de cercetătorul cărții vechi. În plus, inventarierea făcîndu-se în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului nostru, puțini preoți dintre cei tineri (căci aceștia succedau în parohii) stăpîneau bine cititul slovelor și interpretarea cifrică a acestora, adăugîndu-se și înaltul grad de uzură al cărților care îngreuia de asemenea lectura corectă a datelor.

Cît privește numele sub care sînt înregistrate tipăriturile se constată în multe cazuri că titlul nu este reprodus cu fidelitate, ci redat de preoți sub o formă zonală și tradițională. Se resimte de asemenea caracterul latinizant al terminologiei, lucru explicabil prin frecventarea de către preoți a școlilor din Blaj, Gherla etc., școli în care se perpetua după mijlocul secolului al XIX-lea curentul latinizant. Mai trebuie adăugat și faptul că inventarele în cauză cuprind numeroase tipărituri de Blaj, tipografia de aici aflîndu-se sub directa îndrumare a unor cărturari promotori ai curentului latinizant. Astfel *Antologhionul* și *Minologhionul* de cele mai multe ori sînt numite *Minei, Cazaniei* i se mai spune *Predici* sau *Carte de predici, Apostolului* preotul din Călinești îi zicea *Epistolariu* iar *Strastnicului, Cartea patimilor* etc.

Prelucrarea analitică a inventarelor de față am realizat-o avînd în vedere și urmărind facilitarea utilizării lor de cei interesați în istoria problematicii cărții românești vechi. Localitățile, cu unul sau mai multe inventare, sînt redate în ordinea strict alfabetică a formei sub care apar azi în *Indicatorul localităților din România* (București, 1974), renunțînd la denumirea istorică, întrucît pentru zona de care ne ocupăm șematismele diecezane și *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania* întocmit de Coriolan Suciu (I—II, București, 1967—1968) oferă orientarea necesară celui interesat de acest aspect al toponimiei. Elementelor topo-

nimice ale inventarelor le succede cronologia sau data la care a fost întocmit inventarul. Urmează înscrierea, în ordinea alfabetică a titlurilor, a cărților din inventar însoțite de locul și anul tipăririi, a caracterelor chirilice sau latine cu care sînt imprimate, a determinativelor de veche sau nouă, de bună sau slabă pentru utilizarea în oficierea serviciului liturgic, a formatului și alte elemente mai puțin frecvente, cu caracter de excepție, cum ar fi cele despre data și împrejurările procurării cărții. În inventare preoții specifică cartea „scrisă cu mîna", pentru a o deosebi de cea tipărită. Tipăriturile sînt aproape toate în limba română, specificîndu-se atunci cînd sînt „cărți bisericești rusești". La sfîrșitul prezentării cărților din inventar, în paranteză, este dată cota documentului aflat la Arhivele Statului din Cluj, Fond Episcopia greco-catolică Gherla.

În registrul alfabetic al localităților inventariate noi am încercat pentru fiecare inventar în parte să precizăm, în măsura posibilului, prin note însoțitoare cele trei elemente bibliografice fundamentale ale cărții: titlul, locul și anul tipăririi. Reușita în această privință a fost mai mare, cu mai multe șanse, acolo unde numărul de ediții și a locurilor de tipărire a cărții a fost mai restrîns. Unde lipsește consemnarea oficinei și registrul edițiilor este foarte larg ne-am mulțumit cu simpla consemnare a lipsei cărții în *Bibliografia românească veche* (BRV) și în *Contribuții la bibliografia românească veche* (CBRV) de Daniela Poenaru, desigur, fără pretenția că avem de-a face cu o tipăritură necunoscută, ci cu gîndul la imposibilitatea circumscrierii în loc și timp a cărții în cauză. În afară de cele două lucrări fundamentale privitoare la cartea românească veche, referințele în note le-am făcut și la alte lucrări și studii care au adus precizări valoroase la istoria tipăriturilor noastre sau la difuzarea acestora în județul Satu Mare.

Titlurile cărților derivate dintr-un etimon comun le-am uniformizat după normele *Dicționarului limbii române*. Astfel, forme ca Antologiu, Antologhion, Apostolier, Apostol, Evanghelie, Evanghelier, Molitvenic, Molitvelnic, Strajnic, Strastnic și altele au fost reduse tacit la formele de Antologhion, Apostol, Evanghelie, Molitvelnic și Strastnic. Am păstrat însă formele din inventar acolo unde denumirea nu derivă din același etimon. Astfel am lăsat denumirea de Minei pentru Antologhion și Minologhion, de Predici sau Carte de predici pentru Cazanie sau Chiriacodromion, de Polustav pentru Ceaslov, de Epistolariu pentru Apostol, de Cartea patimilor pentru Strastnic etc.

În cazul tipăriturilor inventariate cu titlu, loc și an de tipărire, dacă elementele bibliografice își găsesc corespondentul în BRV, CBRV și în alte contribuții, nu am pus la îndoială, neavînd motive, exactitatea celor consemnate în inventar, deși nu este exclus, în unele cazuri, ca exactitatea să aibă la bază greșeli de lectură și datare. Acest aspect al problemei este verificabil numai pentru exemplarele cu însemnări privitoare la data cumpărării cărții și la locul de păstrare al acesteia pe parcursul vremii. Astfel *Mineiul* inventariat la 23 octombrie 1909 la Bătarci se poate cu certitudine identifica cu tipăritura blăjeană *Minologhion* (1781), aceasta

păstrîndu-se azi la parohia Bătarci și avînd însemnarea din 1782 prin care aflăm că a fost cumpărată pentru biserica acestei parohii[9].

Cu toate inexactitățile și caracterul incomplet al unor inventare, datele pe care le conțin rămîn utile și pot completa informațiile pe care le avem din lucrările și studiile publicate sau pe care le putem obține prin cercetarea tipăriturilor existente azi în diversele colecții de carte românească veche, îndeosebi în bibliotecile parohiale. Valoarea și utilitatea celor 17 inventare din satele județelor Satu Mare și Bihor rezultă cu pregnanță din numărul însemnat al tipăriturilor vechi românești și străine pe care le înregistrează. Dar trebuie avut în vedere faptul că aceste inventare nu cuprind decît cărțile proprietate a bisericii, cele personale ale preoților, cantorilor și ale unor credincioși rămînînd neconsemnate, încît existentul de carte românească veche în sat, la data catagrafierii bunurilor parohiale, a fost mult mai mare[10]. Oricum, datele furnizate de inventare își păstrează rostul și importanța în efortul specialiștilor care încearcă să reconstituie istoria difuzării vechilor tipărituri, mai cu seamă atunci cînd tipăriturile inventariate au dispărut fără urmă. De aceea pe viitor se impune în mai mare măsură să se asocieze muncii de teren și una de arhivă, diferitele fonduri arhivistice bisericești putînd oferi informații bogate pentru cunoașterea circulației cărții românești și a rolului acesteia în strîngerea legăturilor general românești de pe un versant și altul al Carpaților.

*
* *

I. BABȚA, 31 mai 1907: inventarul consemnează că lăcașul a fost zugrăvit în anul 1843, avînd următoarele cărți: *Apostol*, 1777 (Maria Tereza), chirilice[1]; *Apostol*, 1905, latine; *Evanghelie*, chirilice; *Evanghelie*, latine, cumpărată în 1905; *Minei*, 1767, chirilice[2]; *Octoih*, Blaj, 1792; *Penticostar*, Sibiu, 1805, chirilice; *Strastnic*, chirilice; *Triod*, 1813, chirilice[3] (Arhivele Statului Cluj, Fond Episcopia gr. cat. Gherla, Doc. nr.

[9] Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 32.

[10] Pentru exemplificarea am consemna că inventarul bisericii din Cristeștii Ciceului reținea la 11 martie 1846 un Apostoleriu, Biblia, Cazania, Minologhionul, Triodul, Pentecostariul, Strașnicul, Evanghelia, 2 Lyturgii, Propovedania lui Klain, Octoihul și Molitvenicul, toate cărți ale bisericii, și Psaltirea, Ceaslovul, Orologionul, Catavasierul și Octoihul, cărți ale cantorului George Moroșan. Inventarul bisericii din Dobric înregistra la 11 martie 1846 Evanghelia, Minologhionul rusesc, Cazania de Țara Românească, 2 Molitvelnice, Strastnicul, Liturgia, Orologhionul, Testamentul Nou de Țara Românească, o „carte de Deșierteciuni" și Octoihul, cărți ale bisericii; Propovedania lui Maior a parohului George Both și Apostolul, Octoihul, Ceaslovul, Catavasierul și Psaltirea, toate cărți ale cantorului George Kretza etc. (Gheorghe Mîndrescu, *op. cit.*, p. 197—198).

3068/1909. În continuare, deoarece întreg materialul provine din același fond arhivistic, precizăm în paranteză doar numărul și anul documentului).

1. Lipsă în BRV și CBRV. Ediții de Blaj, din vremea Mariei Tereza, ale *Apostolului* sînt înregistrate în anii 1766 (BRV, IV/82), 1767 (BRV, II/172) și 1776 (BRV, IV/92). Dintre aceste ediții singura descrisă este cea din anul 1767. Exemplarul de față, prin confuzia posibilă în lectura slovei-cifre a zecilor, poate data din 1767.

2. Lipsă în BRV și CBRV. Din datele inventarelor utilizate în acest studiu și din însemnările publicate de Ioan Bîrlea și Dariu Pop rezultă că preoții din nord-vestul Transilvaniei numeau frecvent *Minei* atît *Antologhionul*, cît și *Minologhionul*, fapt explicabil, toate cele trei cărți cuprinzînd slujbele religioase ale sfinților de peste an. În consecință, *Mineiul* de față este identic cu una din edițiile de sec. XVIII ale *Mineiului*, *Antologhionului* și *Minologhionului*.

3. Tipărit la Blaj (BRV, III/84).

II. BĂTARCI, 23 octombrie 1909: *Apostol; Catavasier; Ceaslov; Evanghelie*, Blaj, 1900; *Minei*[1]; *Octoih mare*[2]; *Octoih mic; Penticostar; Strastnic* și *Triod* (3784/1910)[3].

1. Azi parohia ortodoxă Bătarci deține un exemplar incomplet din *Minologhion*, Blaj, 1781 (Elena Bărnuțiu, *Cartea veche românească din sec. XVIII în județul Satu Mare* [Satu Mare, 1980], p. 32).

2. Aceeași parohie deține în prezent și un *Octoih* (Blaj, 1792) cumpărat pentru biserica satului în 18 iunie 1804 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 34).

3. La o dată neprecizabilă în biserica Bătarciului a ajuns un exemplar din *Liturghierul* de București (1741), azi păstrat la Comlăușa, sat aparținător comunei Bătarci (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 9). În anul 1755 pentru biserica Bătarciului a fost cumpărată *Cazania* lui Varlaam (Florian Dudaș, *Cartea veche românească în Bihor. Sec. XVI—XVII*, Oradea, 1977, p. 129—130; Idem, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979, p. 44, 48, 63, 95, 116 și 129).

III. BIXAD, 9 martie 1858; cu data de 22 februarie 1858 oficiul episcopal Gherla scrie lui Alexandru Erdőss, protopopul Oașului, să trimită „Pravila" de la Mănăstirea din Bixad (777/1858). În răspunsul din 9 martie 1858 Alexandru Erdőss arăta să această „pravilă românească" nu se mai găsea în biblioteca mănăstirii (1131/1858). Este vorba de *Îndreptarea legii* (Tîrgoviște, 1652), exemplar a cărui circulație dinainte de 9 martie 1858 este bine cunoscută, ajungînd ulterior la Cluj (Nedelcu Oprea, *Propuneri pentru editarea unui «Atlas al circulației cărții românești vechi»*, în „Tîrgoviște, cetate a culturii românești", București, 1974, p. 56 și harta). Cu același prilej, în 22 februarie 1858, s-a cerut protopopului de Sighet, Alexandru Lázár să trimită „Pravila" care se afla la biserica din Apșa de Mijloc (774/1858).

IV. BÎRSĂU DE JOS, 27 mai 1861: *Antologhion (Minei)*, Rîmnic, 1745; *Apostol*, Blaj, 1802; *Catavasier*, București, 1724; *Evanghelie*, Sibiu, 1806; *Liturghier*, București, vechi; *Molitvelnic*, Blaj, vechi; *Octoih*, București, 1746; *Penticostar*, Sibiu, 1805; *Predici*, Blaj, 1784[1]; *Predici*, Blaj, 1805[2]; *Predici*, Rîmnic, 1725[3]; *Strastnic*, Blaj, 1753 și *Triod*, Blaj, 1813. Biserica mai avea 14 „icoane pe iagă" și 13 „icoane pe lemn" (1221/1861).

1. Samuil Micu, *Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, 1784 (BRV, II/287—288).

2. Ioan Bobb *Carte de învățături creștinești*, I—III, Blaj, 1805—1806 (BRV, II/454—455).

3. Lipsă în BRV și CBRV. Probabil este o *Cazanie* de Rîmnic, preotul citind greșit anul!

V. BÎRSĂU DE SUS, 7 mai 1916: *Liturghier*, chirilice (2906/1916).

VI. BOTIZ, 26 ianuarie 1873: *Apostol*[1]; *Catavasier*, rău; *Cazanie*, foarte veche; *Evanghelie*, foarte veche[2]; *Liturghier*, foarte vechi; *Minologhion*[3]; *Molitvelnic*, foarte vechi[4]; *Octoih mic*; *Orologhion*; *Penticostar*[5]; *Psaltire*; *Strastnic*[6] și *Triod*. Cărți rusești: *Apostol*; *Evanghelie*, foarte veche; *Ivelicevnic*; *Liturghier*; *Minologhion*; *Molitvelnic*; *Orologhion* și *Strastnic*. Despre biserică se consemnează că este din lemn cu două turnuri și „foarte veche" (479/1873).

1. Dariu Pop în *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene*, Satu Mare, [1938], p. 28—29 înregistrează un *Apostol* vechi, neidentificat cu însemnări dintre 1768—1849.

2. Probabil *Evanghelia* de Blaj (1765) consemnată de Dariu Pop, *op. cit.*, p. 28.

3. După terminologia folosită de preot pare a fi *Minologhionul* de Blaj (1781).

4. Dacă este identic cu *Evhologhionul* consemnat de Dariu Pop, *op. cit.*, p. 29, exemplar neidentificat, cu însemnare din 1732, rezultă că avem o ediție din Țara Românească sau Moldova.

5. Dariu Pop, *op. cit.*, p. 29 reține un exemplar tipărit la Blaj în 1768 cu însemnări din anii 1816—1817. Azi la parohia din Botiz se găsește de asemenea un *Penticostar* de Blaj (1768) cu însemnare din anul 1943 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 24).

6. În prezent parohia ortodoxă Botiz deține un *Strastnic* de Blaj (1753) cu însemnarea: „Liber ecclesiae Vasvar Botisiensis, Anno 1809" (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 16).

VII. CĂLINEȘTI, 24 noiembrie 1864: *Antologhion*, Rîmnic, 1737; *Biblia*, 1795[1]; *Cartea patimilor*, lipsă foaia de titlu[2]; *Carte de predici*, Rîmnic, 7256[3]; *Catavasier*, lipsă foaia de titlu; *Epistolariu*, Blaj, 1767[4]; *Evanghelie*, Blaj, 1776; *Evhologhion*, Blaj, 1784; *Fafsoria*, tipărit?!; *Liturghier*, 7267[5]; *Octoih*, Rîmnic, 1750; *Orologhion*, Rîmnic, 1753; *Penticostar*, Blaj, 7251[6]; *Psaltire*, București, 1764[7]; *Testamentul Nou*, fără început[8] și *Triod*, lipsă foaia de titlu[9]. Biserica avea un antimis din 1754 (1249/1864).

1. Tipărită la Blaj.
2. Adică *Strastnic.*
3. *Cazanie,* Rîmnic, 1748 (BRV, II/105—107). Este posibil ca datorită procurării acestei cazanii, biserica din Călinești să fi vîndut, la 13 mai 1767, satului Boinești exemplarul mai vechi al *Cazaniei* lui Varlaam cumpărat la 23 martie 1667 (Pentru însemnările privitoare la tranzacție vezi Florian Dudaș, *op. cit.,* p. 141—142).
4. Adică *Apostol.*
5. 1759, putînd fi de București, Rîmnic sau Iași (BRV, II/145—147 și IV/75).
6. Azi parohia Călinești deține un *Penticostar* de București (7251) cumpărat de săteni în 1753 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 9). Ediții de Blaj ale acestei tipărituri se cunosc numai din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ediția de la Rîmnic din 1743 este datată prin anul de la nașterea lui Hristos (BRV, II/73). Așadar, preotul a trecut greșit în inventar Blaj, în loc de București (1743).
7. Lipsă în BRV și CBRV. Ediții din 1764 avem de la Blaj și Rîmnic.
8. Posibil ediția de la Bălgrad (1648).
9. Azi, parohia Călinești deține un *Triod de Rîmnic* (1731), exemplar complet (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 8).

VIII. CERTEZE, 2 noiembrie 1913: *Evanghelie,* latine; *Liturghier,* chirilice, „pe jumătate ars"; *Liturghier,* latine și *Scriptură,* chirilice[1] (11816/1913)[2].

1. Este ediția de la Blaj din 1795, exemplarul fiind cumpărat în 1804 (Dariu Pop, *op. cit.,* p. 36—37), găsindu-se și azi la parohia Certeze (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 35).

2. Pentru biserica din Certeze, în anul 1856, au fost cumpărate două tomuri din *Mineiele* tipărite la Sibiu: *Mineiul* pe iunie (1854) și cel pe decembrie (1856) cf. Victor Brătulescu, *Însemnări din cărți vechi aflate în biblioteca Patriarhiei,* în „Glasul bisericii", XIX (1960), nr. 3—4, p. 298—299.

IX. CRAIDOROLȚ, 25 februarie 1857: *Antologhion (Minei),* București, 1766; *Apostol,* Blaj, 1767[1]; *Catavasier,* Blaj, 1793; *Chiriacodromion,* București, 1732; *Evanghelie,* Blaj, 1765; *Evhologhion (Molitvelnic),* Blaj, 1815, *Liturghier,* Blaj, 1807; *Octoih,* Blaj, 1792; *Octoih,* Blaj, 1825; *Ororloghion (Ceaslov),* Blaj, 1766; *Penticostar,* Blaj, 1768; *Strastnic,* nu se știe locul și anul tipăririi; *Triod,* Blaj, 1813 și *Triod,* fără foaia de titlu[2] (2037/1857).

1. Dariu Pop, *op. cit.,* p. 43 consemnează la biserică un *Apostol* neidentificat cu însemnare din martie 1772.

2. Același Dariu Pop, *op. cit.,* p. 43 înregistrează și un *Triod* neidentificat cu însemnare din 7 martie 1757.

X. GHERȚA MARE, 12 februarie 1909: *Apostol,* nou, *Apostol,* vechi; *Evanghelie,* nouă; *Evanghelie,* veche; *Evhologhion,* nou; *Evhologion,* vechi;

Liturghier, nou; *Liturghier,* vechi; *Minei; Octoih mare*[1]*; Octoih mic; Penticostar; Psaltire,* veche; *Triod,* nou și *Triod,* vechi (4835/1909)[2].

1. Azi parohia ortodoxă Gherța Mare deține un *Octoih* de Blaj (1770) cumpărat la anul 1772 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 25) și un *Octoih* tot de Blaj tipărit la 1783 (*Ibidem,* p. 33).

2. Parohia Gherța Mare posedă în prezent și un *Orologhion* de Blaj (1766) și un *Ceaslov* de Rîmnic din 1767 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 20—21 și 23—24).

XI. LECHINȚA, 1908: *Apostol,* Blaj, 1767; *Catavasier,* Blaj, 1824; *Evanghelie,* Blaj, 1776; *Evhologhion,* Blaj, 1893; *Liturghier,* Blaj, 1870, latine; *Minei,* Blaj, stare slabă; *Molitvelnic rusesc; Octoih,* Blaj, 1870, chirilice[1]; *Penticostar,* Sibiu, 1804[2]; *Triod,* foarte defectuos și antimis sfințit în 1858 de episcopul Ioan Alexi (7971/1908)[3].

1. La 1870 tiparnița din Blaj lucra cu caractere latine, dovadă și ediția *Liturghierului* din acest an. Cum despre *Octoih* se precizează că este tipărit cu caractere chirilice, înseamnă că preotul din neatenție, inventariind acest octoih imediat după *Liturghier* (1870) și *Evhologhion* (1893), a trecut anul 1870, în loc de 1770.

2. Lipsă în BRV și CBRV. Se pare că preotul a citit greșit slova-cifră a unităților, ediție sibiană a *Penticostarului* din secolul al XIX-lea fiind înregistrată de BRV una singură, din 1805.

3. Parohia deține azi și un *Strastnic* (Blaj, 1773) cumpărat la 1784 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.,* p. 28).

Inventarul bisericii din Lechința din 5 iunie 1912 consemna: *Evanghelie,* Blaj, chirilice; *Liturghier,* latine și „alte cărți în stare slabă" (8962/1912).

XII. SĂRVĂZEL, iulie 1857: inventarul precizează că biserica a fost construită la 1783, pe vremea episcopului de Făgăraș Grigore Maior, iar „cărțile se află toate fără nici un defect, ca *Biblia. Testamentul Vechi și Nou*[1]*, Cazanie*[2] etc." (1388/1857).

1. Posibil ediția de Blaj din 1795.

2. Florian Dudaș, *Cartea veche românească în Bihor,* p. 174 înregistrează la Sărvăzel un exemplar din *Chiriacodromionul* de la Bălgrad (1699). Același autor consemnează și o *Psaltire* de București din 1694 (*Ibidem,* p. 128).

XIII. SUDURĂU, 22 iulie 1857: în biserica de piatră zidită la 1836 se găsea o icoană a Sfintei Maria cu inscripția latină din 15 februarie 1699 și următoarele cărți: *Apostol,* Țara Românească in folio; *Biblia,* Blaj, 1795, in folio/ *Catavasier,* 1753, Țara Românească, in octavo[1]; *Cazanie,* Bălgrad, 1699, in folio; *Evanghelie,* București, 1760, in folio; *Liturghier,* Blaj, 1807, in quarto; *Minei,* în „care se află sub tomu 5 scris de Popa Nicolae a fi cumpărat la an 1788, 13 aprilie, fără a se ști locul și anul tipăririi", in folio[2]; *Molitvelnic,* Blaj, 1784, in quarto; *Octoih mare,* 1750, Țara Românească, in folio[3]; *Octoih mic,* Blaj,, 1770, in quarto; *Orologhion,* Blaj, 1786, in octavo; *Penticostar,* Blaj, 1768, in folio; *Psaltire,* fără în-

ceput, nu se știe locul și anul tipăririi, in octavo: *Strastnic*, Blaj, 1753, in folio și *Triod*, Blaj, 1771, in folio (1388/1857).

1. Rîmnic.

2. *Mineiele* de Rîmnic apărute între 1776—1780, începînd cu tomul pe luna octombrie (BRV, II/215, 226, 231, 233, 237, 241, 254, 256, 260, 262, 265 și 267).

3. Rîmnic.

XIV. TURȚ, 13 februarie 1874: *Apostol*, Blaj, 1767; *Catavasier*, Blaj, 1793; *Evanghelie*, Blaj, 1765; *Liturghier*, Iași, 7267[1]; *Liturghier*, Sibiu, 1798; *Minei*, Rîmnic, 1737[2]; *Molitvelnic*, Blaj, 1784[3]; *Molitvelnic*, Blaj, 1868; *Octoih mare*, Rîmnic, 1750[4]; *Octoih mic*, fără titulă; *Orologhion*, fără titulă; *Orologhion*, Sibiu, „nu se știe anul"; *Penticostar*, Rîmnic, 1748[5]; *Triod*, București, 7255[6] și 6 „cărți bisericești rusești" (1263/1874).

1. 1759.

2. Azi parohia Turț deține un exemplar incomplet din *Antologhionul* de Rîmnic din 1705 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 6).

3. În prezent la parohia Turț se află un exemplar incomplet din *Molitvelnicul* tipărit la Blaj în 1757 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 18).

.4 Parohia Turț deține azi un *Octoih* de București din 1746 (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 12).

5. Lipsă în BRV și CBRV. Preotul se pare că a citit greșit anul, exemplarul de față fiind probabil același cu *Penticostarul* de Rîmnic (1767) deținut azi de parohie (Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 24).

6. 1747.

XV. UNIMĂT, 30 decembrie 1915: *Apostol*, latine; *Evanghelie*, chirilice; *Evanghelie*, latine; *Evhologhion*, chirilice; *Evhologhion*, latine; 2 *Liturghiere; Minei*, chirilice; *Orologhion*, latine; *Penticostar*, chirilice; *Penticostar*, latine; *Strastnic*, chirilice și *Triod*, chirilice (6475/1916).

XVI. VAMA, 17 februarie 1858: *Apostol*, Blaj, 1767; *Cartea patimilor*, Blaj, 1817[1]; *Catavasier*, Blaj, 1769; *Chiriacodromion*, Bălgrad, 1699; *Evanghelie*, București, 1258[2], *Evhologhion*, 1713[3]; *Evhologhion* 1784[4]; *Liturghier*, 1267[5]; *Liturghier*, român, remnițian, 1276[6]; *Liturghier*, rutean, „fără început"; *Medicina pastoralis* de Hakkel[7]; *Minei*, Blaj, 1751; *Octoih*, Blaj, 1760; *Penticostar*, Blaj, 1768; *Polustav*, „fără hîrtia de început"[8]; *Psaltire*, 1793[9]; *Triod*, Blaj, 1813 și un antimis din 1718 sfințit de episcopul Genadie Bizanczy (1341/1858).

1. *Strastnic.*

2. Recte 7258, adică 1750. Exemplarul a fost cumpărat în 1764 cu 20 de fl. Ulterior în Vama a mai ajuns un exemplar din aceeași tipăritură (Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 299—300).

3. *Tîrgoviște* (BRV, I/551 și IV/41).

4. Blaj.

5. Recte 7267, adică 1759, an din care avem descrisă o ediție de Iași a *Liturghierului* (BRV, II/145—146), datat prin stilul bizantin. Gh. Bran în *Rarități bibliografice în bisericile maramureșene*, în „Graiul Maramu-

reşului", IV (1935), nr. 94, p. 3 consemnează, fără alte precizări, un *Liturghier* de Bucureşti din 1759. În lipsa unor alte date despre această ediţie bucureşteană considerăm exemplarul de la Vama tipărit la Iaşi.

6. Recte 7276, adică 1768. De la această dată nu se cunoaşte ediţie de Rîmnic a *Liturghierului*. Ediţii de Rîmnic din secolul al XVIII-lea se cunosc din anii 1706 (Dimitrie Coravu, *Precizări şi contribuţii la Bibliografia românească veche*, în „Mitropolia Olteniei", XX, 1968, nr. 9—10, p. 722—731), 1733 (BRV, II/48), 1747 (BRV, II/99), 1750 (CBRV/38); 1759 (BRV, II/146—147); 1767 (BRV, II/173) şi 1787 (BRV, II/316).

7. A. M. Vering, *Compendium medicinae pastoralis* ... edidit Andreas Hackell, Cassoviae, 1843, 273 p.

8. *Ceaslov*.

9. Viena.

XVII. VIIŞOARA, jud. Bihor, 1857: *Apostol*, Blaj, 1802; *Catavasier*, Blaj, 1769; *Cazanie*, Bălgrad, 1699[1]; *Ceaslov*, Blaj, 1778; *Evanghelie*, Rîmnic, 1746; *Liturghier*, Blaj, 1756; *Minei*, „scris cu mîna, nu se ştie de cine"; *Molitvelnic*, Blaj, 1815; *Molitvelnic*, Rîmnic, 1706[2]; *2 Octoihuri*, Bucureşti, 1746; *Penticostar*, Sibiu, 1805; *Psaltire*, Blaj, 1778[3]; *Strastnic*, Blaj, 1773 şi *Triod*, Blaj, 1771 (1388/1857).

1. Exemplar neconsemnat de Florian Dudaş, *op. cit.*

2. Acest *Molitvelnic* a apărut împreună cu *Liturghierul* (Dimitrie Coravu, *op. cit.*, p. 722—731).

3. Lipsă în BRV şi CBRV. Ediţii de Blaj, din secolul al XVIII-lea, ale *Psaltirii* avem înregistrate din anii: 1755 (ediţia I, cf. Barbu Teodorescu, *Completări şi rectificări la Bibliografia românească veche*, în „Glasul bisericii", XIX, 1960, nr. 11—12, p. 1043—1044 şi CBRV/46), 1756—1764 (ediţia II, CBRV/46), 1764 (fără precizarea ediţiei, probabil a III-a, BRV, II/162), 1773 (ediţia IV, BRV, IV/90), 1780 (ediţia V, BRV, II/269) şi 1786 (ediţia VI, BRV, II/315). Exemplarul din Viişoara poate fi din 1773, preotul citind greşit slova-cifră a unităţilor.

DONNÉES CONCERNANT LE LIVRE ROUMAIN ANCIEN DU DÉPARTEMENT DE SATU MARE

(Résumé)

Les auteurs présentent le résultat partiel de la recherche portant sur la diffusion du livre roumain ancien du département de Satu Mare, dans la partie Nord-Ouest de la Transylvanie. Dans ce but on a utilisé les données de 17 inventaires d'église de 16 localités.

Les données de ces inventaires démontrent que le livre roumain ancien, imprimé dans les Principautés Roumaines jusqu'en 1830, est répandu dans toutes les provinces habitées par les roumains, les frontières politiques ne pouvant pas empêcher sa circulation. Pour les besoins de l'église, le livre nécessaire au culte religieux a été procuré des imprimeries de Jassy (Moldavie), de Bucarest, de Rîmnic et de Tîrgoviște (Valachie), d'Alba Iulia—Bălgrad, de Blaj et de Sibiu (Transylvanie) et de Vienne de la monarchie autrichienne.

L'interprétation complexe des matériaux presentés analytiquement, sous forme de registre alphabétique des localités inventariées, va être réalisé dans une prochaine étude concernant le livre roumain ancien du Nord-Ouest de la Transylvanie.

MANUSCRISE ROMÂNEȘTI DIN SEC. AL XVIII-LEA ÎN PĂRȚILE SĂTMĂRENE

DORU RADOSAV

Circulația cărții vechi românești din sec. XVIII-lea, dincolo de aspectul statistic al edițiilor și exemplarelor, a determinat un fenomen cultural de maximă semnificație acela al copiilor-manuscrise realizate după ediții tipărite, fenomen ce se convertește cu certitudine într-un act de cultură.[1]

Aceste manuscrise sînt un răspuns local la ceea ce a însemnat modelul editorial al secolelor XVII—XVIII și care adunate și cercetate dau imaginea unei *biblioteci reflexive* a ceea ce a însemnat lectura și cultura librară a acelor secole. Copiile manuscrise se situează virtual în completarea edițiilor tipărite, realizîndu-se astfel nu numai prelungirea geografică a cărții tipărite ci și a așa numitului *timp de lectură*, pentru că manuscrisele se realizează la cîțiva ani sau uneori decenii după ediția tipărită.

În cele ce urmează ne vom ocupa de trei manuscrise: Triodul de la Aciua (1733), Triodionul de la Mădăras (1742), și Molitvenicul de la Mocira (1734).

I. Triodul de la Aciua (1733)

1) Biblioteca Muzeului județean Satu Mare, inv. 5812.
2) Dimensiuni: L=33×20 cm. B=31×19 cm.
3) Manuscrisul are 264 file nenumerotate, text roșu și negru, pe o singură coloană cu inițiale ornamentate și viniete.

Descrierea

f. 1—4 lipsă (se notează în continuare f. 5r cu f. 1r)
f. 1—5r „Săptămînă în postu"
f. 5r—17v „În sîmbăta svîntului și dreptului Lazaru" (în colontitlul apare uneori și prescurtat „În sîmbăta lui Lazaru")

[1] Radosav, Doru, *Copii — manuscrise ale Cazaniei lui Varlaam — 1643, în nord-vestul Transilvaniei* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series Historia XXV (1980), fasc. 2, p. 15.

f. 18r—19v „În sîmbăta florilor“
f. 20r—31r „Dumineca a șeasia“
f. 31v—43v „Miercuri sara în săptămîna mare“
(în colontitlu „La gioi mari“)
f. 44r—50r „În z/i/ua de gioi mari“
(în colontitlu „La gioi mari“)
f. 50r—72r „În Ev/a/ng/elia/la/ gioi mari“
(în colontitlu „„Slujba chinurilor“ sau „Slujba la patimi“)
f. 72r—112v „Ciasurile în svînta vinerea mare“
f. 112v—146r „În svînta sîmbăta mare“ (în colontitlu apare uneori „În sîmbăta paștilor“)
f. 146v—168r „În svînta și marea dumineca a paștilor“
(în colontitlu: „În ziua paștilor“)
f. 168r—173r „În lunea luminată“
f. 173r—184r „În marțea luminată“
f. 184r—190r „În miercurea luminată“
f. 190r—196r „În gioia luminată“
f. 196r—202r „În vinerea luminată“
f 202r—204v „În sîmbăta luminată“
f. 204v—220v „În dumineca după paști“
f. 221r—244v „La Înălțarea Domnului nostru I. Hristos“
f. 245r—264r „La dumineca pogorîrei duhului svînt“
(în colontitlul apare și forma „La ziua rusaliilor“)

Însemnări

1) Pe contracoperta 1: „Dintre cărțile Sintei Beserici de . . .
. . . Aciua Mai 22 Anul 1860.
Georgiu Donca și cantore și învățătoriu
de loco“ (în grafie latină)
2) fila 1 „Triod scris de popa Chirila din Aciua în 1733“
(în grafie latină)
3) fila 34v „Manuscriptele leam de copiat în 27 mai 1893“
(în grafie latină)
4) f. 100v „. . . Jerej mnogo greașnii rabu Bojii Chirila at Aciua Sakmarskoi Varmeghiu Ungarscoi zemlea“
„preotul mult păcătosul robul lui Dumnezeu, Chirilă din Aciua din varmeghea Sătmarului, Țara Ungariei“
f. 104v „În anul 1893 în a 2 a zi de la rusali am decopiat scrierile pentru sâne a scrietorului anume A. F. Cherecheșiu“.
1893, 27 mai“ (grafie latină)
f. 146r „Scrisam eu popa Chirilă de Aciua de varmeghia Sacmariului în anii Domnului 1755 z/i/ua lunii lui iunie in 8“ (grafie chirilică)
f. 244v „Eu popa Chirila de la Aciua scrisam carte anume Triod țvetnia în anume de la XC. 1733, mai 1 zi“.

II. Triodionul de la Mădăras (1742)

1) Muzeul județean Satu Mare, inv. 5797
2) Dimensiuni: L=32,5×21 cm. B=31,5×20 cm.
3) Manuscrisul are 105 file nenumerotate, text roșu și negru, pe 2 coloane cu inițiale ornamentate și viniate.

Descrierea

Foaie de titlu ornamentată cu un chenar cu motive geometrice și 2 figuri în contrapost frontal (probabil a sfinților Nicolae și Grigorie) în partea de sus a chenarului 2 figuri de îngeri.

Text: Triodion (adecă) tri cîntări, ce cuprinde întru sine slujba cei să cuvine a săptămînii Sfintelor Patimi din sîmbăta dreptului Lazar pînă în seara sfinții și luminații zi a învierii Domnului nostru I C.X C.
Acuma a doua scris de la Grozan Dumitru cu cheltuiala părintelui P. Popa Vasilie. Scris în Mădăras. 1742 mai 25.

f. 1r—12v Vinerea a șasea săptămînă
— în colontitlu „Vinerea a șasea săptămînă a sfîntului post"
f. 13r—22r Duminica florilor
f. 22r—30r În sfînta și marea luni la utrenie
f. 30r—36r În sfînta și marea marți la utrenie
f. 36r—44v În sfînta și mare miercuri la utrenie
f. 44v—52r În sfînta și mara joi
f. 52r—61v Slujba a sfintelor patimi a Domnului Nostru IC.XC
f. 61v—74r În sfînta și mare vineri
f. 74r—101v În sfînta și mare sîmbătă
f. 101r—105v În sfînta și mare duminica a paștilor

Însemnări

1) f. 105v „Iară cei ce veți întîmpla a ceti iub/itori/ de Dumnezeu creștini bucurați-/vă/ în Domnul și ori ce veți afla greșit îndreptați cu duhul blîndeților ne prind în ponosu veri în cuvinte veri în slove, veri în scurtatul tipicelor și a Parimiilor din sîmbăta cea mare, că au scurtat pentru neputința norodului celu de obște. Însă nu eu am scurtat pentru ușurarea scrisorii meale, ceau scurtat acolo unde sau tipărit cărțile, să le fie mai ușor noroadelor a asculta ne supărînduse, și săle fie ascultarea cea cu dragoste primită la Dumnezeu, acăruia slava și (mărirea n.n.)".
2) foaia de titlu, versurile la învierea lui Lazăr

III. **Molitvenicul de la Mocira (1734)**

1) Biblioteca Muzeului județean Satu Mare inv. 5803
Manuscrisul este coligat cu tipăritura „Molitvenicul de 'nțeles" Iași 1681
2) Dimensiune: B=19 cm×16 cm, fără coperți
3) De la fila 1—38 lipsă (tipăritură), de la f. 38 la f. 119 sînt numerotate filele cu număr cu soț
De la fila 120 începe manuscrisul cu 72 file (nenumerotate)
Textul roșu și negru este scris pe o singură coloană cu inițiale ornamentate.

Descrierea

f. 1r—7v „Canonul sufletului"
f. 7v—34v „Rînduiala prohodului"
f. 35r—39v „Rînduiala îngropării coconilor"
f. 40r—41v „Molitva de toate spurcăciunile"
f. 41v—42r „Molitva babei"
f. 42r—42v „Molitva la sfințirea apei de scurtu"
f. 42r—45r „Molitva cînd intră în post"
f. 45r—47v „Molitva ispovedaniei" (în colontitlu „Rînduiala . . .")
f. 47v—50r „Rînduiala cînd se va tîmpla a pricișciui bolnavul"
f. 50r—51r „Molitva la dziua sfîntului Petru"
f. 51r—51v „Molitva la duminica florilor pre sălci"
— altă grafie (cerneală neagră)
f. 52r—52v „Molitva nevestii vrînd să miargă în besearecă după nuntă"
f. 53r—65v „Rînduiala ispovedaniei"
f. 66r—68r „Cuvîntul de ertăciune la morți"
altă grafie
f. 68r—70r „Molitva la învierea lui XC"
altă grafie
f. 70r—71r „Molitva la naștere lui XC"
f. 71v—72v „La liturghie. Sfînta evanghelie de la Ioan"

Însemnări:

1) f.39v „Pis robu popa Lupu din Mocerea de lîngă Baea Multă (!) (Baia Mare n.n.) țînător"
— pe aceeași filă mai jos apare însemnarea „Dumănești"
2) f. 51v „Scrisam eu popa Lupu aceste Molitve dumnezești cu păcătoasă mîna mea cea din țărînă: în zilele împăratului Karoluțu dela Beci. anulu domnului nostru lui IC.XC 1734, miasiti octobrie 11 dni"

Triodul de la Aciua, scris în 1733, de popa Chirilă, a fost folosit în strana bisericii pînă în 1893 conform însemnărilor de pe carte, deci reali-

zîndu-se un timp de lectură de peste un secol și jumătate. Credem că modelul traducerii, al acestui „Triod înflorit“ cum apare menționat în însemnarea din carte, a folosit probabil ediția de la Rîmnic din 1731, care are la bază o ediție rusească de la 1682[2].

Triodionul de la Mădăras, scris la 1742 de Dumitru Grozan diacul, este probabil o copie a Triodului săptămînei mari, din 1726 București. Trebuie remarcat faptul că însemnarea de la fila 105v este aproape identică cu frazele de la sfîrșitul Triodionului din 1726[3], privind scurtarea textului tipărit de către autor, pentru „neputința norodului de obște, ca să le fie mai ușor“. Copistul adaugă însă că scurtarea s-a făcut „acolo unde s-au tipărit cărțile“ și „nu eu am scurtat pentru ușurarea scrisorii meale“ Diacul Grozan Dimitrie din Mădăras mai apare pe o însemnare de carte în anul 1761[4]. Un alt copist din părțile sătmărene din aceeași perioadă este dascălul Gavril din Tiream, care copiază un Triod la 1730[5].

Molitvenicul din 1734, scris de popa Lupu din Mocira, este coligat cu Molitvenicul de'nțeles din 1681, începînd de la fila 119 a tipăriturii. Spre deosebire de cuprinsul tipăriturii sînt incluse alte molitve preluate din Molitvenicul de la Bălgrad din 1689[6], deoarece necesitățile de cult locale cereau alte rînduieli și molitve, decît cele arhierești așa cum este menționat la sfîrșitul Molitvenicului de la Tîrgoviște din 1713[7]. Se pare conform însemnării de la fila 39v al manuscrisului că acest Molitvenic deși copiat la Mocira lîngă Baia Mare, a ajuns la Domănești (județul Satu Mare).

În părțile sătmărene s-a realizat încă o copie după Molitvenicul de la Bălgrad, în anul 1729 de către cunoscutul copist Ioniță Cămărzanul din Țara Oașului[8].

Manuscrisele prezentate, au fost realizate și au circulat în părțile sătmărene și evidențiază receptivitatea mediului cultural-românesc din această parte a țării, față de producția librară de la sfîrșitul secolului XVII și prima jumătate a secolului XVIII.

---

[2] *B.R.V.*, II p. 43—44 „Triodul deplin“ din 1731, credem că este sinonim cu ceea ce popa Chirilă numește „Triodul înflorit, adică un triod ce cuprinde cîntări și rugăciuni din săptămîna Paștilor și pînă la Rusalii. În afară de acest Triod, se mai cunoaște încă un manuscris realizat de popa Chirilă din Aciua și anume un Minei, manuscris din anul 1628, în timp ce copistul era preot în Unimăt (jud. Satu Mare), cf. Bîrlea, Ioan *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, p. 2.

[3] Cf. și *B.R.V.* II p. 34.

[4] Pop, Dariu, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare 1938, p. 60.

[5] *Ibidem*, p. 93 cf. și *Pagini din istoria Maramureșului* Baia Mare, 1967, p. 92.

[6] *B.R.V.* I, p. 291.

[7] *B.R.V.* I, p. 551.

[8] Pop, Dariu *op. cit.*, p. 34.

RĂSPÎNDIREA CĂRȚILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN JUDEȚUL SATU MARE

ELENA BĂRNUȚIU

Lucrarea de față își propune să prezinte o parte din tezaurul de carte veche românească care a circulat în acest colț de țară, contribuind prin prezența ei la pregătirea unității naționale a tuturor românilor.

Indiferent de locul unde a fost tipărită (Transilvania, Țara Românească sau Moldova) cartea românească a circulat dintr-o provincie în alta, materializîndu-se astfel dorința de a face cărți pentru românii de pretutindeni, idee susținută de atîtea ori în predosloviile tipăriturilor.

Domnitorul Vasile Lupu dăruiește seminției românești „carte pre limba românească" și anume Cazania lui Varlaam care s-a bucurat de o largă circulație în Transilvania[1]. Această carte românească de învățătură a circulat în localitățile: Domănești, Bixad[2], Satu Mare și Tășnad.

Dintre tipăriturile veacului al XVII-lea mai semnalăm: Evanghelie învățătoare, Govora, 1642, Noul Testament de la Bălgrad, 1648 (2 exemplare), Psaltirea, Bălgrad, 1651, Cheia Înțelesului, București, 1678, Molitvelnic de-nțeles, Iași, 1681, Sicriul de aur, Sas-Sebeș, 1683 și Chiriacodromionul de la Bălgrad 1699 (7 Exemplare)[3].

Activitatea tipografică din secolul XVIII este mult mai intensă decît cea din secolul precedent și este bogat reprezentată prin exemplarele care au circulat și în județul nostru.

Din teascurile tipografiei blăjene au ieșit la lumină un mare număr de cărți care au avut o circulație intensă în această parte a țării. Cu toate acestea transilvănenii au manifestat un interes deosebit pentru cărțile de cult imprimate dincolo de Carpați.[4]

---

[1] Octavian Schiau, *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, Steaua, XIX, 11, 1968; O. Schiau, *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania, Mitropolia Olteniei*, XXII, 5—6, 1970; Vasile Netea, *La diffusion de „La Cazanie" de Varlaam en Transylvanie*, Révue Roumain d'Histoire, X, 2, 1971; Florian Dudaș, *Carte veche românească în Bihor*, sec. XVI—XVII (Catalog), Oradea, 1977; Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979.

[2] Florian Dudaș, *Op. cit.*, p. 184.

[3] A circulat în localitățile: Someșeni, Supuru de Jos, Pișcari, Crucișor, Sînmiclăuș, Satu Mare.

[4] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene, Athenaeum*, Satu Mare, 1939; Aurel Socolan, *Circulația cărții vechi românești în nord-vestul Transilvaniei, Marmația*, I, 1969, p. 29—32; Sofron Vlad, *Prezența cărții rîmnicene din secolul al XVIII-lea în Transilvania și Banat. Mitropolia Ardealului*, XXIV, 4—6, 1979.

Deși era îngrădită pătrunderea cărții din Țara Românească și Moldova, multe exemplare ajungeau în satele sătmărene chiar în anul apariției sau cel imediat următor, fapt consemnat de însemnările manuscrise pe care le poartă filele acestor cărți.

De pe Triodionul tipărit la Iași în 1747 descifrăm: „Popa Iochim Radu la beserecă în Căieni, an de la H(risto)s 1748, meseț martie 21[5].

Cartea tipărită la București s-a bucurat de o largă circulație. Existența tipăriturilor românești din București rămîn și o dovadă a legăturilor culturale pe care românii ardeleni le-au întreținut cu frații lor de dincolo de munți.

Cărțile erau procurate pe diverse căi. Cu prilejul hirotonirii mitropoliților Bălgradului la Tîrgoviște sau București, ei primeau în dar și numeroase cărți de slujbă tipărite acolo. Mulți tineri mergeau în București să învețe carte sau pentru a deprinde meșteșugul legării și copierii cărților. Pe de altă parte diecii sau dascălii și călugării călători treceau munții dincoace cu desagii plini de cărți tipărite sau manuscrise[6]. Negustorii ardeleni aduceau pe lîngă mărfuri de tot felul și cărți de cult mult solicitate în Transilvania, chiar și în condițiile interzicerii transportului de carte din Țara Românească și Moldova.[7]

Prima tipăritură bucureșteană din sec. XVIII atestată în județul Satu Mare este Molitvelnicul din 1722 (la Pișcari și Orbău). O altă ediție din 1741 o întîlnim în Biblioteca parohiei ortodoxe din Traian.

Evanghelia tipărită la București în 1723 a ajuns în localitățile: Homorodu de Mijloc, Odoreu, Chilia, Someșeni și Corod. La Ciumești întîlnim ediția din 1742, la Borlești ediția din 1750, iar ediția din 1760 a circulat în: Silvaș, Stîna, Santău, Unimăt, Sudurău, Portița.

Evanghelia din 1750 a fost tipărită în 910 exemplare[8].

În 1726 apare la București Triodul pe care-l găsim în biblioteca parohiei ortodoxe din Unimăt.

Numărul localităților care și-au procurat Triodul apărut în 1746 este mai mare: Ardud, Micula, Negrești, Amați, Gherța Mare, Cucișor, Racșa, Tur.

Am găsit un singur exemplar al Triodului din 1768, la Odoreu.

Octihul din 1730 l-am identificat în Santău și Mediesu Aurit, iar ediția din 1746 în: Mădăras, Băbășești, Turț, Boghiș, Viile Satu Mare.

---

[5] Exemplarul aparține parohiei ortodoxe române Decebal.

[6] Dimitrie Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și răspîndire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia* și *Moldova în secolul al XVIII-lea, Biserica ortodoxă română*, LXXXV, 11—12, 1967; Mircea Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova* în secolele XVI—XVIII, *Mitropolia Ardealului*, XIII, 1—3, 1968; Mircea Tomescu, *Op. cit.*, pag. 92—103.

Iacob Mârza, Cornel Tatai Baltă, *Răspîndirea tipăriturilor românești vechi în Transilvania (mijl. sec. al XVII-lea primele decenii ale sec. al XIX-lea) în lumina unui material arhivistic*, ActaMN, XVII, 1980, p. 759—768.

[7] Sofron Vlad, *Op cit.*, p. 322.

[8] Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești*, București, 1968, p. 95.

Necesitățile de carte fiind mari s-a ajuns ca aceeași carte să se tipărească în același an în mai multe localități. Astfel în 1743 apare un Apostol la București și unul la Buzău. Ediția de la București a circulat în Sudurău, Potău, Roșiori, Someșeni, iar ediția de la Buzău a fost procurată de comunitățile din Borlești, Apa, Tarna Mare, Mediesu Aurit, Pișcari.

Gustul pentru lectură în sec. XVIII se îndreaptă spre scrieri cu conținut laic. Astfel în 1746 apare Mărgăritare, carte identificată în Satu Mic.

Ediția liturghiilor de la 1741 se găsește în localitățile Decebal și Comlăușa, cea din 1746 în Cehal și Domănești, iar în Chilia ediția din 1747.

De o largă circulație în județul Satu Mare s-a bucurat Penticostarionul tipărit în 1743 prin exemplarele de la Portița, Pișcari, Doba, Gherța Mare, Tarna Mare, Călinești.

Am identificat un singur exemplar al Penticostarului tipărit la București în 1782, în localitatea Silvaș.

În bibliotecile parohiilor din Corod și Crucișor am găsit Antologhionul tipărit la București în 1766.

Un alt centru tipografic, care a lucrat cu precădere în sec. XVIII este Rîmnicul. Afluența tipăriturilor rîmnicene se explică prin apropierea geografică, prin prezentarea grafică deosebită a exemplarelor dar mai ales pentru „fraza armonioasă, vocabularul senin, limba simplă și vorbită de popor".

Antologhionul tipărit în 1705, de care se leagă numele lui Antim Ivireanu, este cea mai veche carte românească rîmniceană care a circulat pe aceste meleaguri. Exemplare bine păstrate se află în bibliotecile parohiale din Domănești, Turț, Satu Mare, Sătmărel.

O carte masivă, Antologhionul tipărit în 1737 îl găsim la Orbău, Micula, Someșeni, Călinești, Silvaș și Racșa.

Ediția din 1747 a Antologhionului a circulat în multe localități din țară[9]. În județul nostru a fost cumpărat de locuitorii din Mărius, Tarna Mare, Andrid, Homorodu de Mijloc și Irina.

La Sudurău și Terebești a circulat Antologhionul tipărit în 1752.

În patru localități am identificat Antologhionul tipărit în 1766: Tarna Mare, Giurtelec, Mediesu Aurit și Petea.

În 1706 apare la Rîmnic Octoihul. La Sătmărel și Satu Mare l-am găsit coligat cu Antologhionul din 1705. Alte ediții ale Octoihului au circulat la: Tîrșolț, Supuru de Sus, Someșeni, Bixad, Doba, Apa (1750), la Tîrșolț, Crucișor (1742) și Cărășeu (1763).

Am identificat numai trei exemplare de Catavasier, unul din 1715 la Chilia și cel de-al doilea tipărit în 1753, la Comlăușa.

Ultimele 3 pagini ale Catavasierului din 1747 conțin „Stihurile ce cîntă copiii cînd umblă cu steaoa", acesta fiind unul din începuturile introducerii textelor cu caracter laic în anexele textelor religioase.

---

[9] Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, (Ed. Muzeul județean Dîmbovița), Tîrgoviște, 1973, p. 189.

Din tipăriturile rîmcene au ieșit la lumină și alte cărți care au fost cumpărate și au circulat în această parte a țării: Triodionul din 1731 (la Satu Mare, Călinești, Silvaș), Penticostarionul din 1767 (Odoreu), Evanghelia 1746 (Andrid, Satu Mare, Apostol 1747 (Giurtelec), Psaltirea 1751 (Petea și Silvaș), Molitvelnic 1758 (Silvaș, Chilia) și Psaltirea din 1799 (Odoreu).

Un interes deosebit prezintă predosloviile tipăriturilor rîmnicene prilej de comunicare către publicul larg a diverselor teme. Chesarie, Episcopul Rîmnicului, în Predoslovia la Psaltirea din 1799 face un adevărat tratat despre muzică.

În fondul de carte veche românească al Episcopiei ortodoxe române din Oradea se păstrează 25 de tipărituri rîmniciene care provin din județul Satu Mare[10]. Aceste cărți sînt semnalate ca provenind din localitățile: Cămîrzana, Ciumești, Moftinu Mare, Vezendiu, Sanislău, Istrău, Mariuș, Soconzel, Supuru de Sus, Turț, Terebești, Portița, Căuaș, Dindești, Santău.

Numărul cărților tipărite la Iași este mai redus decît al celor tipărite în centrele mai sus amintite.

De majoritatea exemplarelor ieșene care au circulat în județul Satu Mare se leagă numele tipografului Duca Sotiriovici, adus la Iași de Constantin Mavrocodat cu intenția de a înviora tiparul moldovenesc.

Psaltirea tipărită la Iași în 1743 am identificat-o în biblioteca parohială din Pișcari, Triodionul din 1747 în două localități învecinate: Traian și Decebal; Molitvelnicul din 1749 a circulat în Borlești, Penticostarionul din 1753, în Racșa, Liturghia din 1759, la Potău.

Toate aceste cărți au o prezentare grafică frumoasă, iar starea de conservare a exemplarelor este bună.

În 1757 apare la Iași, Adunare de multe învățături a Mitropolitului Iacov. De remarcat unul din capitolele inițiale: „Învățătură pentru ca să-și dee fiește care omu feciorii la carte".

Exemplarul păstrat a circulat în Căuaș, Ady Endre și a aparținut familiei pictorului sătmărean Aurel Popp.

Unul dintre posesorii ei a legat această carte de învățături cu „Sicriul de aur" tipărit de Ion Zoba din Vinț la Sas-Sebeș, în 1683.

De la fila 4 la fila 10 găsim următoarea însemnare:

„Această cărticică iaste de bitang și cine o va cătăta să cetească pă dânsa apoi să o dea și altora până se va prăpădi de tot că nu are stăpân".

De la fila 34 la fila 36:

„Această (carte) o am cumpărat Tibil Vârtic, cartnicul din Vințești săi fie pomană și o am dată în beserecă să o poarte binișor și cine o ve fura să fie afuristit de 318 de sfinți părinți, *1768*".

Dintre tipăriturile de la Tîrgoviște apărute în sec. XVIII. trei titluri au circulat în satele județului nostru.

---

[10] Sofron Vlad, *Op. cit.*, p. 325—334.

Rolul lui Antim Ivireanu în traducerea și editarea acestor cărți este binecunoscută. Ceaslovul tipărit în 1715 l-am identificat la Mediesu Aurit, Molitvelnicul din 1713 la Gherța Mică. Liturghiile apărute în 1713 au circulat în mai multe exemplare la: Viile Satu Mare, Chilia, Someșeni, Satu Mic.

Între scoarțele cărții vechi se adună diferite elemente de istorie și cultură. Prin intermediul însemnărilor manuscrise sînt puse în evidență o serie de ex libris-uri, autografe simple și ex libris-uri cu blestm, aparținînd posesorilor din epoci diferite, consemnarea unor evenimente istorice, prețul cărților, diferite calamități abătute asupra satelor și recoltelor.

Redăm cîteva din însemnările manuscrise în scopul ilustrării diversității informațiilor pe care le poartă filele acestor cărți peste veacuri.

De pe Evanghelia din Corod tipărită în 1723 descifrăm:

„Această Evanghelie care am cumpărat(o) pă sudoare me, io Sabo Victor, de la Rohia, că rămîie pă sama besericii unde ur muri io, Armalișu[11] care l-o căpătat moșu nost, Sabo Stefan ... 1725".

Pe coperta 1 interior a Antologhionului tipărit în 1745 la Rîmnic, deținător parohia ortodoxă Irina, găsim următoarea însemnare:

„Albu Indreiu diac în Irina s-au făcut cutremurare de pămînt cît ai gîndit că toate casele vor pica jos, aceasta au fost într-o miercuri adecă în 19 zile ale lunii lui iunie și în anul de la H(risto)s 1829. Scris-am eu Albu Indreiu fiind diac în Irim".

Pe foaia liminară 1 a Apostolului din 1814:[12]

„În anul 1909 august au fost un foc mare și au ars 54 case, 20 șuri și mai multe edificii laterale, între care au ars casa parohială, cantorala și școala și așa comuna nostra Mădăras au suferit foarte mare dauna".

De la fila 12 la fila 25 a Chiriacodromionului de la Bălgrad, 1699[13].

„Această sfîntă și dumnezeiască carte anume ucitelnă au cumpărat Lungu cu Tifor să fie pomană cîți să răpăusați din săminție lor și să dă în besereca din Sinmiclăuș să nu o potă lua nime nici din sămînța lui Tifor nici din altă sămîntă că să dă cu afurisanie. Și se dă în Sin(mi)clăuș să fie pomană în veci fiind preut popa Ilie, an(ul) domnului 1773. Cumpăratu(-)s(-)a această sf. carte pentru 16 florinți".

Emoția lecturii însemnărilor de carte este cu atît mai puternică cu cît mesajul transmis este un argument în plus pentru ilustrarea prețuirii de care se bucura atît cartea tipărită cît și cea manuscrisă[14].

Înstrăinarea exemplarelor însemna o mare pagubă adusă comunității căreia i-a fost procurată, pentru că înlocuirea ei era foarte anevoioasă sau chiar imposibilă.

---

[11] C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, vol. I. Sibiu, Tip. W. Krafft, 1898, p. 262.

[12] Exemplarul aparține parohiei ortodoxe Mădăras.

[13] Cartea a intrat în fondul de carte veche românească a Muzeului județean Satu Mare, inv. nr. 5814.

[14] Doru Radosav, *Copii manuscrise ale „Cazaniei lui Varlaam — 1643 în nord-vestul Transilvaniei*, SUBB., Historia, XXV, 2, 1980; Idem, *Manuscrise românești din sec. al XVIII-lea în părțile sătmărene, SatuMareStCom*, (în prezentul volum).

Formulele de blestem care legau cartea de o anumită colectivitate întăreau convingerea necesității și importanței ei, pentru că suplinea, adesea și nevoia de manuale școlare.

Însemnările făcute de diecii sau dascălii care „au deprins, pruncii la cetanie" oferă date de preț pentru istoria învățământului sătmărean.

O parte din aceste însemnări au fost descifrate și publicate[15], dar considerăm că de un real folos va fi catalogul tuturor exemplarelor de carte veche românească care au circulat în județul nostru[16].

[15] Dariu Pop, *Op. cit.*, p. 11—121; E. Bărnuțiu, *Cartea veche românească* din sec. XVIII în județul Satu Mare, Catalog selectiv, (Satu Mare, 1980]; Victor Brătulescu, *Însemnări din cărți vechi aflate* în biblioteca Patriarhiei, Glasul bisericii, XIX, 3—4, 1960, p. 297—304.

[16] Lucrare în curs de redactare.

UN SUPPLEX LIBELLUS ROMÂNESC INEDIT—1783

IOAN CHINDRIȘ

Marile acte ale istoriei nu se nasc din neant. Întotdeauna se poate identifica la rădăcina lor un *nisus formativus*, o năzuință spre devenire uneori adîncă în timp, care prinde apoi contururi tot mai clare cu trecerea vremii, în ipostaze ce sugerează din ce în ce mai mult imaginea actului de referință. *Supplex Libellus Valachorum* cel mai important document politic românesc din secolul al XVIII-lea, „evangheliul politic al românilor", cum îl numea Alexandru Papiu Ilarian, a cunoscut și el întruchipări parțiale anterioare, din alăturarea cărora s-ar putea reconstitui în bună măsură actul de la 1791. Cunoscute sînt mai ales cele cîteva ursorii ale lui Inochentie Micu, ctitorul luptei politice moderne a românilor din Transilvania, către cei doi monarhi Habsburgi sub care a fost păstorul sufletesc al principatului: Carol VI și Maria Tereza[1]. Una dintre cererile lui Inochentie se intitulează chiar *Supplex Libellus*, nume care va căpăta consacrare și faimă odată cu recepționarea textului de la 1791 de către adversarii politici ai românilor. Diagrama valorii politice a acestor acte precursoare crește sau coboară în funcție de conjunctura politică în care au fost redactate și din care rezulta în acel moment posibilitatea de a aborda mai strîns sau mai pe ocolite, mai manifest sau mai mascat, marea problematică a românilor din Transilvania. Dar, indiferent de această diagramă, toate își au rostul și importanța lor de necontestat, pe cîtă vreme le analizăm ca variante parțiale, pregătitoare, ale *Supplexului* definitiv. În ciuda semnificației lor, aceste suplici pregătitoare sînt în mare număr nepublicate încă, rămase în manuscrise, abia la cunoștința și îndemîna unui cerc restrîns de inițiați, care le-au utilizat în parte la redactarea propriilor exegeze. Aceasta, în cazul cînd ele nu sînt ignorate cu desăvîrșire.

Un exemplu din ultima categorie, a celor complet inedite, îl oferă o suplică înaintată Împăratului Josif II la 8 noiembrie 1783, în care se revendică o seamă de drepturi și înlesniri menite să faciliteze emanciparea culturală a românilor din Transilvania. Documentul, legat de numele episcopului Ioan Bob, întrunește virtuți și caracteristici în măsură să-l recomande nu doar ca pe un moment de referință în literatura de infor-

[1] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 137—200.

mare asupra luminismului românesc, ci chiar ca pe o sursă în plus în legătură cu nuanțele politicii de răsunet european a cezarului iluminist de la Viena. În fruntea acestor incidențe care conturează valoarea actului cu caracter de Supplex Libellus din 8 noiembrie 1783, trebuie notată împrejurarea că el a fost redactat și înaintat în anii de culme ai iosefinismului, 1782—1783, cînd politica rațională a Împăratului atingea cotele sale de vîrf, înaintea fenomenului retractil survenit odată cu Răscoala lui Horea, în toamna următoare, 1784. Pentru românii transilvăneni, acești ani de maximă înflorire a speranțelor au adus și un eveniment particular, plin de urmări viitoare: înscăunarea unui nou episcop al singurei lor religii recepte, în persoana lui Ioan Bob, numit de Josif II ierarh al Diecezei greco-catolice de Făgăraș, la 21 octombrie 1782. Aparent obscură în momentul intrării sale în arena politicii înalte, persoana lui Bob era totuși o rotiță bine definită în mecanismul rațional al cezarului: din cei 3 candidați aleși la Blaj în 12 august 1782, era singurul preot de mir avînd în urmă și experiența unei ocupații practice, aceea de econom al diecezei. Adversar declarat al bisericii în general și al monahismului în mod special, Împăratul îi respinge pe preacucernicii călugări Ignatie Darabant și Iacob Aron, aleși cu un număr de voturi mult mai mare, și-l preferă pe acest om venit din sfera unor preocupări pozitive. În afară de spiritul său realist, lipsit de orice rigoare dogmatică, fapt care nu putea să-i fie străin lui Josif II, Bob se pare că n-a mai avut de partea sa decît norocul de a prinde clipa cînd era nevoie tocmai de un astfel de episcop. Împăratul a beneficiat doar cîțiva ani de colaborarea lui Ioan Bob, care nu i-a înșelat așteptările, răsturnînd călugăria Blajului din vîrful piramidei confesionale și reducînd-o la rolul de cenușăreasă. Episcopul, însă, a păstorit 48 de ani și, în pofida controverselor iscate încă de la început asupra lui, și care au continuat în posteritate, se pare că a fost singurul arhiereu cu adevărat *mare prin eficiență* al Blajului, după Inochentie Întemeietorul, care fusese *mare prin viziune*[2].

[2] Despre Ioan Bob: Vasile Aron, *Versuri veselitoare la zioa numelui exțelenției sale domnului Ioan Bob...*, Sibiu, 1806; *Cuvînt care exțelența sa prea luminatul și prea osfințitul domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului, l-au avut la zioa instalației, adecă cînd s-au înălțat și s-au așezat în scaunul său arhieresc... în anul Domnului 1784, iulie, zile 30...*, Blaj, 1812; *Ode excellentissimo, illustrissimo, ac reverendissimo Ioanni Bab de Kápolnok-Monostor...*, Cluj, 1803; Teodor Pop de Uifalău, *Tristă predică... la îngroparea exțelenții sale prea luminatului și prea măritului domn Ioan Bob de Kápolnok-Monostor...*, Sibiu, 1830; Dimitrie Vaida, *Cuvîntări în cinstea excelenței sale Ioan Bob, vlădicul Făgărașului...*, Blaj, 1809; Ioan Rațiu, *Raportul dintre episcopul Bob și călugărul Samuil Klein*, în *Revista politică și literară*, II, 1909, p. 13—15; Zenovie Pâclișanu, *Un vechi proces literar (relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, București, 1935; Nicolae Lupu, *Episcopul Ioan Bob*, Blaj, 1944; Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob episcopus Fogarasiensis (1783—1830)*, Frankfurt pe Main, [1949].

Suplica din 8 noiembrie 1783, operă a episcopului proaspăt numit Ioan Bob[3], dovedește că fostul socotitor de la Blaj înțelegea foarte bine că vîntul bate în pînzele lui. Petrecînd, după obiceiul episcopilor nou denumiți, întregul an 1783 la Viena, episcopul încă neconsacrat redactează și înaintează Împăratului[4] acest lung memoriu, în care dezvăluie situația clerului și a școlilor românești din Transilvania, reclamînd ajutor și sprijin pentru remedierea ei. Întregul cuprins al documentului se referă exclusiv la compartimentul cultural al românilor, fapt din care rezultă întreaga originalitate și importanță a Supplexului. Cu un remarcabil simț politic, Ioan Bob adaptează perfect argumentația cererii, la direcția luministă a politicii lui Iosif II, argumentație fundamentată pe trei puncte de sprijin caracteristice momentului: a) românii „formează cea mai mare parte din întreaga populație a Transilvaniei"; b) „de educația și cultura acestui popor valoros atîrnă în cea mai mare parte înaintarea agriculturii, industriei și comerțului, ca și a fericirii publice"; c) „educația și cultura poporului nu se poate realiza fără un cler cult și fără școli bune". Cele trei unghiuri de abordare, ca și caracterul finalist al argumentelor erau în măsură să atingă coarda sensibilă a politicii imperiale, care viza tocmai progresul modern al monarhiei, prin ameliorarea statutului cetățenesc al supușilor, pe baza dreptului natural, cu ajutorul educației și culturii. Ioan Bob, care n-a fost niciodată un fanatic al culturii, a prins însă în suplica sa ceva din izul de fetișism cultural care a străbătut domnia lui Josif II. În întregime, Supplexul său se menține pe lîngă cele două noțiuni: *educație* și *cultură*, în care vede cheia întregii problematici a românilor. Puținele răbufniri *sociale*, ca în pasajele unde demască acapararea obștilor țărănești de către domnii de pămînt, sau *politice*, ca aserțiunile voalate despre ura „națiunilor" constituționale împotriva românilor sau insinuările de neîncredere față de corectitudinea și bunele intenții ale Guberniului, sînt abil cenzurate, demersul rămînînd constant în albia culturii. Lipsește dimensiunea esențială a actelor transilvănene de tip Supplex Libellus: contestarea structurii constituționale a principatului, formulată încă de Inochentie Micu, prin voința explicită ca și românii să facă parte dintre stările patriei, ca națiune regnicolară. Dar acest fond conceptual esențial există implicit, prin afirmația că românii formează două treimi din populația Transilvaniei și că fericirea țării atîrnă de educația și cultura acestora.

---

[3] Originalul documentului se află la Arhivele Statului din Budapesta (Országoslevéltár), Fond Cancelaria Aulică a Ungariei, nr. 2481/1783 Praes. Copie microfilmată, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fond. filmotecă. Documentul este scris chiar de mîna lui Bob, cu scrisul său familiar, fapt care confirmă paternitatea exclusivă. Pentru ediția de față am folosit fotocopii după microfilmul aflat la Cluj-Napoca. Confruntarea cu originalul de la Budapesta nu este necesară, suplica fiind scrisă caligrafic, foarte citeț, fără să pună vreo problemă de transcriere.

[4] Pe fila de adresă există următoarea însemnare a protocolistului: „Ad praes 18 9^{br} [1]783" (spre prezentare 18 noiembrie 1783) și numărul cu care a ajuns la destinatar: 16.116.

Oare nu e aceasta o afirmare suficientă a regenței românilor în principatul intracarpatic, pe temeiul dreptului natural, adînc acreditat de filosofia luministă? O altă caracteristică valoroasă a Supplexului din 1783 este viziunea globală, nediscriminatorie, a națiunii române. Alcătuită cu scopul precis de a îmbunătăți starea bisericilor și școlilor greco-catolice, cererea lui Ioan Bob îi vizează totuși și pe românii neuniți, care se aflau într-o situație și mai grea. Bob sesizează aspectul cel mai umilitor pentru neuniții din Transilvania: obligația de a plăti biruri parohilor străini, romano-catolici sau reformați, pentru „servicii spirituale" pe care nu le-au cerut și nu le-au avut niciodată. Făcînd aluzii la Edictul de toleranță, cea mai îndrăgită dintre reformele lui Josif II, sub care „a pătruns și în Transilvania lumina adevăratei filosofii", autorul Supplexului își extinde propunerile și asupra unor zone locuite de români neuniți.

Dar, în pofida formulărilor de rigoare, din întregul document reiese neîncrederea lui Ioan Bob în ajutorul Împăratului de la Viena. E bine să se rețină acest fapt, ca reper fundamental în judecarea actului de la 1783. Dacă urmărim cu atenție conținutul lui, constatăm că autorul nu cere *nimic*, sau aproape nimic, de la monarh. Întregul plan de măsuri este o analiză a posibilităților existente în Transilvania, în legătură cu care Ioan Bob nu cere decît respectarea unor reglementări imperiale mai vechi, după care aceste resurse interne sînt destinate educației și culturii românilor. Această referire la nenumărate documente anterioare așează revendicările lui Bob în postura de organicitate juridică. Spre deosebire de Inochentie Micu, care cerea sume și latifundii pe seama Episcopiei de Făgăraș, Ioan Bob cere doar latitudinea de a corecta devierile survenite în defavoarea instituțiilor culturale românești, ca urmare a nerecunoașterii constituționale a națiunii. Fostul socotitor al episcopului Petru Pavel Aron excelează în analizarea minuțioasă a avatarurilor *bisericii* și *școlii* românești, singurele structuri instituționale în care românii acelei vremi și acelui loc se puteau manifesta ca națiune, și din modestia cărora va răsări conștiința, afirmarea și unitatea românilor. Această analiză constituie valoarea documentară a Supplexului.

Dar adevărata lui valoare trebuie căutată în afara textului, în două consecințe ale lui. Prima, aceea că Împăratul a dat curs cererii pertinente a lui Bob[5], mai cu seamă că nu afecta întru nimic finanțele șubrezite

[5] Pe aceeași filă există semnătura: „Comes Esterházy m. pr." Esterházy Ferenc era șeful Cancelariei Aulice a Ungariei la Viena. Deasupra semnăturii, o însemnare grăbită și neglijentă: „Cop. ad N^ro 1547/783", ceea ce vrea să indice faptul că a existat sau, poate, există și o altă copie a documentului. Oricum, textul utilizat pentru ediția de față este cel original, exemplarul de bază scris de mîna lui Bob. După informația eruditului istoric literar Carol Engel, în fondul budapestan, alături de acest document, există instrucțiuni severe ale lui Josif II, din prima jumătate a anului 1784, ca lipsurile semnalate de Ioan Bob să fie remediate fără alte investigații. Aceste anexe, care ar completa în mod fericit documentul, nu există reproduse la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei. Dar, cum scopul a fost editarea documentului de bază, ne mulțumim cu informația lui Carol Engel, demnă de toată încrederea.

ale Imperiului. Făcînd abstracție de progresele bisericii greco-catolice sub păstoria lui Bob, tentează ideea de a pune rezultatele excepționale obținute de Gheorghe Șincai, ca director general al școlilor transilvănene, în legătură cu destinul favorabil al Supplexului din noiembrie 1783. Așadar, meritul deschiderii celor 300 de școli românești, chiar din acel an, nu aparține doar lui Șincai, care nu se putea mișca în afara unui cadru politico-social, ci se răsfrînge din plin și asupra episcopului Ioan Bob. După apariția monumentalei monografii a lui Octavian Bârlea[6], „reabilitarea" lui Bob a devenit o falsă problemă, omul apărîndu-ne în lumina unor merite care infirmă de la sine vechile prejudecăți iscate de cunoscutul conflict cu corifeii Școlii Ardelene. Supplexul din 1783, pe care Bârlea nu l-a cunoscut, subliniază aceste merite. În al doilea rînd, demersul lui Ioan Bob, apropiat în timp de marele *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, e firesc să fi constituit un preambul al acestuia, cel puțin în ceea ce privește pregătirea episcopului de la Blaj, ca viitor coautor al textului care va sintetiza toate consecințele supliciste ale unei jumătăți de veac și mai bine.

Nu în ultimă instanță Supplex Libellusul din 8 noiembrie 1783 atrage atenția prin conținutul său exclusiv cultural. Prin acest fapt, el își găsește un loc aparte între operele de primă mînă ale iluminismului românesc, constituindu-se el însuși într-o sursă generatoare de alte formulări revendicative în favoarea culturii românești din Transilvania.

Se poate considera, deci, că scoaterea documentului la lumină[7] este un veritabil eveniment al istoriei culturale.

---

[6] Vezi nota 1.

[7] Microglosar de termeni de epocă, existenți în traducerea românească a Supplexului: stare < lat. status=clasă socială; *porție canonică* < canonica portio (lat. mediev.) = suprafață de pămînt în folosința unei parohii, pentru întreținerea preotului (trans. iclejie); *stolă, venit stolar* < lat. stola (vestmînt sacerdotal) = remunerația preotului după oficiile sacre prestate credincioșilor: botezuri, nunți, slujbe, înmormîntări; *congrua* < lat. congruo, -ere (a potrivi, a corespunde) = sursă de existență strict necesară pentru preoți; *Exactoratul Provincial* = oficiu cu caracter de inspectorat financiar, contabilitate supremă; *Tabla Continuă* = instituție administrativ-juridică permanentă înființată de Josif II, pentru fiecare comitat, în locul tribunalelor feudale care se întruneau ad-hoc pentru judecarea unui caz. În atribuțiile Tablei Continui intrau și probleme nejuridice, administrative; *școli triviale* = școli elementare de trei clase.

N.B. Traducerea românească a documentului am publicat-o în revista *Manuscriptum*, XI, 1980, nr. 1, p. 89—104. Dar pînă la punerea în lumină a *originalului latin*, lucru care se face cu acest prilej, *Supplexul* de la 1783 rămînea încă inedit din punct de vedere științific.

AUGUSTISSIMUM IMPERATOREM ET REGEM APOSTOLICUM HUMILLIMA INSTANTIA JOANNI BABB EPISCOPI FOGARASIENSIS IN TRANSYLVANIA PRO CLERI SUI SUBSISTENTIA, ET SCHOLARUM NATIONALIUM ERECTIONE SUPPLICANTIS

Augustissime Imperator, et Rex Apostolice
Domine Domine Clementissime Benignissime!

Cum quivis status ad promovendam reipublicae felicitatem concurrere teneatur, unus defendendo, alter docendo, tertius nutriendo non ignarus quantum exinde in me etiam, clerumque dioecesis meae per totam latae Transylvaniam diffussae resultet obligamen, in me utpote cui Majestas Vestra Sacra[tissi]ma totius cleri in Transylvania graeco-catholici directionem clementer concredere dignata est, in meum clerum, cui populum valachicum maximam totius transylvanicae populationis partem efficientem docere, instituere, excolere, et a praejudiciis liberare incumbit, non ignarus etiam ab hac tanti populi institutione, et cultura promotionem agriculturae, industriae, et commercii, et profluentis abinde publicae felicitatis maxima in parte dependere, non ignarus porro hanc praefati populi institutionem, et culturam, dependentemque ab illa patriae felicitatem sine docto clero, et bonis scholis obtineri haud unquam posse, non ignarus tandem doctum clerum sine congrua subsistenţia, quae jam per integrum saeculum absque omnifere fructu ventillatur, bonas vero scholas praesertim triviales, normales, nationales, de quibus praecipue hic agitur, sine bonis cathechetis, ludimagistris, qui simul ecclesiarum cantores esse solent, et sine fundo, ex quo erigantur haberi neutiquam posse; certus denique de eo etiam, quod ex una parte universus dioecesis meae clerus in Augustam Ma[jes]t[a]tis Vestrae Clementiam, certam suam spem, et fiduciam collocans ab eventu eorum, quae ego qua primus e clero saeculari in Transylvania denominatus praesul Sacratissimae Ma[jes]t[a]tis Vestrae demisse repraesentanda habeo, totam suam consolationem, qua hactenus carere debuit, praestoletur, ex altera vero parte ipse etiam populus tam graeco-catholicus, quam disunitus tamdiu donec ignorans, et inexcultus est, ad omnem auram mutabilis a successu, quem res meae hic sunt habiturae in modernis circumstantiis signum quasi et occasionem seu ad perseverantiam, et conversionem, seu ad inconstantiam, defectum, et novas fermentationes sit assumpturus: Sustineo Majestati Vestrae circa media clerum mihi concreditum dotandi, et dotationem hanc cum insigni culturae et institutionis populi, publicique boni detrimento hactenus jam per saeculum retardatam accelerandi, circa scholas item valachicas, quarum erectio jam saepius demandata aeque retardatur, advolutum projectum de genu praesentare, eo humillime addito, me ideo in hocce projecto ad scholas etiam, quae primo obtutu politicae potius administrationis objectum esse, et vix influxum aliquem ad Ecclesiastica agenda habere videntur aliquantulum memet extendisse quia imprimis futura cleri praesertim ruralis subjecta in illis prima fundamenta ponunt, munerisque mei est de mediis talia subjecta obtinendi, et praeparandi cogitare, secundo in similibus scholis cathechetae sunt ecclesiastici, et ludimagistri simul cantores proinde administratio quoque illarum politico-ecclesiastico mixta esse solet.

Cum ea, quae in projecto hocce proponere sustineo, plerumque in praeviis ordinationibus regiis fundamentum suum habeant, vel unice ab Altissima Clementia dependeant, proinde instantias provinciales desuper praevie audire supervacaneum sit, et novae retardationi ansam suppeditaret, dignetur Vestra Majestas illa

per aulicas hic instantias, virosque rerum notitiam habentes me etiam audito in congruum trutinium summi, et sibi pro clementissima decisione substerni ordinare, pro qua gratia dum demississime supplico, profunda cum subjectione sum.

Majestatis Vestrae Sacratissimae
Viennae 8va novembris 1783

humillimus perpetuoque fidelis subditus Ioannes Bobb m. pria, episcopus Fogarasiensis in Transilvania.

*

Notum est quantum praejudiciorum eradicatio, et vero institutio populi ad ejusdem felicitatem conferat, et quantum exinde in universam monarchiam redundet emolumenti.

Paterna Suae Ma[jes]t[a]tis sollicitudo ad promovendam omnium sibi subjectorum populorum felicitatem directa extendit se ad ultimam usque Transylvaniam.

Inhabitant hanc provinciam diversae nationes opinione, et religione inter se distinctae; duas integrae populationis tertialitatis, ut cuivis eandem provinciam noscenti obvium est, gens valachica efficit.

Media ad praejudiciorum eradicationem, et populi institutionem, sunt praeprimis: *docti parochi,* et *bonae scholae.*

Sub acatholicis principibus ea acatholicis Transylvaniae incolis contigit fortuna, ut et parochi eorum, et scholae, aut bonis im[m]obilibus, aut summis capitalibus, aut decimis, decimarumque quartis optime dotati fuerint.

Catholici e contra et orientalis ecclesiae sectatores valachi aut plane neglecti, aut si quos parochi eorum et scholae proventus habuerunt, iis etiam in gratiam acatholicorum privați extiterunt.

Naturalis clementia, et aequitas modo regnantis Augustae Domus Austriacae eum sibi jam a saeculo praefixisse videtur scopum, ut catholici etam, et graeci ritus incolae antea sub oppressione gementes, necessariis ad praejudiciorum eradicationem, et veram populi institutionem mediis, *doctis* scilicet *parochis, bonisque scholis* provideantur, in quem finem magna exstat copia ordinationum regiarum ad gubernium exaratarum.

Catholici quidem latini ritus conicolis suis graeci ritus in eo multo feliciores, quod praecipuas in aula, et provincia dignitates viri e suo gremio gesserint eo rem deduxerunt, ut quot, quot numerant parochos omines utcunque, multos autem bene dotatos habeant, et quorum adhuc canonica portio deficit, illa e fundo religioso pedetentim supleatur, scholae vero superiores ut sunt gymnasia, academiae, universitas nullum defectum patiantur, normales autem, seu nationales quotidie erigantur.

Ex hoc progressu non exigua spes affulget, ut quemadmodum acatholicorum proles in scholis ubicunque ipsi existunt introductis sub doctiorum parochorum inspectione in legendo et scribendo principiis item religionis, et moribus felicius educantur, et ad industriam, activitatemque praeparantur, ita illa etiam quamvis respective exigua incolarum Transylvaniae pars romano-catholici scilicet mox quo ad educationem succrescentis juventutis acatholicos adaequent, aut superent, et hoc modo speciem quoque cujusdam superioritatis, quam acatholici hactenus hoc in parte sibi non absque causa arrogasse videntur, tollant.

Non affulget adhuc spes ista quoad valachos, quamvis enim gens haec per totam Transylvaniam, totumque Banatum Temesiensem, et plures Hungariae superioris comitatus late diffusa, et totius populationis transylvanicae duas saltem tertialitates efficiens quo magis numero abundat, eo majore, reflexionem mereatur, quanto majori ignoratio, pluribusque praejudiciis ignoratiae sequelis obnubilata est, tanto majori meliorique institutione indegeat, quanto excellentioribus talentis, uti compertum est, per naturam dotata habetur, tanto majora ex ipsius institutione, agricultura et artes, et cum his publica felicitas capere posset incrementa; nihilo-

minus tamen media ipsam excolendi, a praejudiciis liberandi, et pro cultura. artibus, publicoque utilem reddendi non obstantibus tot salutaribus ordinationibus in ipso adhuc subsistant exordio.

Equidem si fors ex una parte oculta quaedam zelotypiae, odium, aut aversatio ubiquarum in Transylvania nationum, aut religionum si fors nationalismus quidam una fuit e praecipuis causis hujus retardationis integrum saeculum durantis; negari ex altera parte non potest factis adhuc sub Augustissima gloriosae reminiscentiae Imperatrice Regina versus veram philosophiam, et humanitatem gressibus, facto in sanioribus administrationis publicae principiis progressu introducto sub moderno glorioso regimine medio stabilitae tollerantiae, et concivilitatis inter diversas ejusdem provinciae nationes et religiones fraterno amore, et mutua dilectione, notitiis item in re comerciali cujus fundamenta sunt agricultura, et artes cum vera populi institutione incrementum sumentes in Transylvania quoque egregie propagatis, eam in hac provincia quoad modum cogitandi et sentiendi inductam esse revolutionem, ut reliquarum etiam nationum, ac religionum membra, si non omnia, cultiora saltem, et sanioribus verae philosophiae, humanitatis publicaeque administrationis principiis imbuta profundum concivium suorum valachorum, quibus patria tantopere repleta est, in ignorantia torporem cum ingenti culturae et industriae detrimento conjunctum, non sine vero cordis dolore suspiciant, et ipsorum qua confratrum (quibus alioquin son solum tanquam ejusdem principis subditi, ejusdem patriae filii, sed etiam per connubia praesertim nobilium valachorum, quorum magna est in principatu copia cum hungaris et vice versa, per affinitates quotidianumque com[m]ercium, et per variatos religionis ritus tantopere conjuncti sunt) veram institutionem et culturam ex animo anhelent, et ad illam sua etiam ex parte promovendam non nisi occasionem et novum quodam[m]odo a principali causa impulsum praestolari videantur.

Animis taliter dispositis non aliud desiderari videtur quam novus Augustissimi Principis nutus quem pro publicae felicitatis promotione adamussim sequi, et hoc modo impedimenta illam hactenus tantopere remorantiae hac etiam ex parte tollere, omnes in publicis dignitatibus, muniisque constituti, principis, patriaeque comodum anhelantes viri gloriae sibi ducent.

Impedimenta quae hactenus publicam felicitatem hac in parte remorabantur, sunt: retardata parochiarum in locis valachicis dotatio, et neglecta scholarum erectio, sine illa docti parochi haberi nequeunt, sine his, et sine scholis institutio populi nunquam obtinebitur.

Parochiarum dotatio de qua jam a saeculo agitur, posset fieri 1mo in stolaribus proventibus, et capeciis, 2do in decimis, et decimarum quartis, vel vigesimis, aut allis beneficiis, quibus hinc inde aliarum religionum parochi gaudent, 3^{tio} in fundis realibus, 4to in summis capitalibus.

Quod 1^{mum} concernit: stolares proventus remedium esset universale parochos dotandi; ast quid et quantum nunc ex hac parte sperari possit, cuivis notum est, qui modernum gentis valachicae egenum statum noscit. Cum tempore si gens haec per institutionem ad industriam et artes colendas excitabitur, conditionemque suam meliorare poterit, stolares etiam crescent proventus; nunc testantibus ipsis protocollis comissionis in regulatione et restrictione cleri valachici annis 1778 et 1781 in comitatibus Szolnok Mediocri et Hunyad delegatae optima loca valachica vix 10 aut 15 fl. stolares proventus important; ex hoc ergo fonte dotatio sperari non protest.

Capeciae in ductu B[enignissimi] Decreti Regii de a[nno] 1777 26ta 7^{bris} ad analogiam sedium siculicalium statuminandae, ibi a potiori praestari solent, ubi decimae nec fisco, nec dominis terrestribus penduntur, illae proinde harum vices supplent; In sedibus siculicis sunt illae in usu, et praestantur parochis per suos auditores, qui alioquin de terrae crescentiis nihil aliud praestant; ibi proinde etiam a valachis simili modo suis parochis praestari possunt, et canonica horum portio ibidem in tantum solum modo ex aliis mediis suppleri deberet, in quantum eadem per illas haud obtineretur, necessari at ergo sua via hunc in finem faciendae essent dispositiones; et cum altissimae exstent ordinationes, et signanter b[enignis-

simum] rescriptum leopoldinum de a[nno] 1699 5to 7bris, aliaeque huic consonae subsecutae ordinationes regiae utpote: b.b. rescripta de a[nno] 1768 19a 7bris et de a[nno] 1774 2a et 21 augusti quae praecipiunt, ut ubi decimae, aut earum quartae parochis praestantur, receptarum religionum incolae suis duntaxat parochis illas praestent; capeciae vero, ut supra dictum est, decimarum vices subeant, ordinandum simul esset, ut si hactenus valachi capecias ubi illae in usu faerunt, aliarum religionum ministris fors praestiterunt, eos de inceps suis parochis praestent.

Quo ad 2dum: Decimae vel decimarum quartae praestari solent in Fundo Regio, et in aliis etiam quibusdam provinciae locis, parochis receptarum religionum; hinc inde praestantur etiam vigesimae ut in Magyar Égen. Quamvis ordinationes regiae, ut paulo ante dictum est, expresse deciderint et injungant, ut receptarum religionum incolae suis parochis, et non aliarum religionum ministris decimas vel harum quartas praestent; parochi tamen graeco-catholici, qui aliqim etiam de lege articulari omnibus iis juribus, et beneficiis, quibus aliarum religionum receptarum parochi et ministri gaudent, frui debent, non obstante hac lege et dictis ordinationibus hactenus a praefato beneficio decimas, aut harum quartas, vel vigesimas a suis parochianis percipiendi exclusi fuerunt, imo hinc inde cogebantur hodieque coguntur ipsi etiam illas alienae religionis ministris pendere.

Fundamentum, ex quo ministri illi tam legem, quam ordinationes regias eludunt, collocant, in praetensis litteris donationalibus; cum tamen hae etiam si extarent, non personis collatae fuerint, secus ad illarum proles et generationes, haeredes devolutae fuissent, sed potius ministerio datae extiterint proinde ad successores in ministerio locali devolvi debeant, dummodo receptam aliquam religionem successores illi profiteantur qui, aliunde per litteras illos donationales a successione in beneficiis nec exclusi sunt, nec excludi poterant, qui enim succedit in onere, succedere debet etiam in beneficio, et cum hinc ipsi fundamento (quod nimirum collationes illae ministerio et non personae factae fuerint) tam b[enignissimae] illae ordinationes de decimis, et harum quartis per receptarum religionum incolas propriis, et non alienae religionis ministris pendendis, quam etiam decisiones regiae in hujusmodi causis editae, dispositionesque guberniales quoad evenimentes particulares casus factae innitantur, unde romano-catholici parochi ubique, ubi, hujusmodi decimae vel quartae in usu sunt, illas a suis auditoribus percipiunt; hinc ordinationes illae altissime quoad parochos graeco-catholicos nondum effectui mancipatae denuo renovandae et effective earum executioni insistendum esset; ep[isco]po autem injungendum, ut si generales faciendae dispositiones hinc inde effectu frustrarentur, speciales hos casus suis instantiis pro correctione, et procurando effectu statim remonstret.

Ex fundamenti ejusdem legis articulares, praefatarumque ordinationum idem ordinandum esset etiam quoad alio beneficia, quibus aliarum religionum ministri hinc inde gaudent, ut sunt in aliquibus locis jus unum, alterumque vas vini privative educillandi, et similia.

Cum autem permulta inveniantur loca valachica disunitae religioni adducto quorum incolae decimas, vel decimarum quartas aut fors etiam capecias alienae religionis ministris praestant, his autem illae ex sensu et am praementionatarum ordinationum eo minus competere dignoscantur, cum nullum ejusmodi disunitis hominibus ministerium praestent, sed absque ullo labore domos duntaxat suos, quas in ejusmodi locis absque ullo suae religionis auditore habent, desidiosi inhabitent, et fructus alienae industrae inutiliter consum[m]ant; ipsi autem disuniti sacerdotes cum religionem duntaxat toleratam, et lege haud receptam profiteantur, ab, ejusmodi beneficiorum fruitione excludantur: ab altissima clementia, et aequitate alienum haud esset, si ex consideratione defectus mediorum, unde parochi graeco-catholici dotari possint, ex reflexione item, quod per horum dotationem institutio in moribus, ac religionis principiis et cultura populi valachici de die in diem magis extendendo, et ad tales etiam disunitos sensim propaganda sit, ejusmodi etiam decimae vel harum quantae per disunitos ministris aliorum religionum pendi solitae pro fundo dotationis cleri graeco-catholici adsignarentur, ac proventuum inde resultantium administratio, et inter parochias in Fundo Regio subdivisio ep[isco]po,

aut alteri per eundem designando erga rationes ponendas concrederetur; hoc modo fieret, ut nec intentio principis frustraretur, nec proventus publici inutiliter consum[m]erentur; quo super necessariae pariter fieri deberent dispo[si]tiones.

Quod 3tium attinet: ubi capeciae, et decimae, decimarumque quartae, vel alia beneficia in praemissis denotata, aut insufficientem, aut plane nullam supeditarent parochis subsistentiam, ibi ad sup[p]lendum vel in toto vel in parte defectum, recursus fieri debedit ad frundos reales; ordinandum ergo esset quoad sedes siculicales, et Terram Regiam respectivis officialibus, ut cointelligenter cum ep[isco]po, vel ejus delegatis defectum eruant, et eum a proportione e fundis realibus suppleant.

Cum autem in comitatibus omnes et integrae decimae exceptis quibusdam hinc inde locis vel fisco, vel dominis terrestribus pendantur, et capeciae, qui decimarum vices subeunt, ibidem nec dum in usu sint, nec introduci propter miserum plebis statum et paupertatem possent; nihil ibi restat aliud quam ad fundos reales recursum sumere.

Non paucae adsunt ordinationes Augustissimorum Principum Leopoldi, Josephi I, Caroli VI, et Mariae Theresiae, quae possessoribus locorum injungunt, ut parochis graeco-catholicis portionem canonicam, si alia media desint, in fundis realibus assignent. Non defuerunt quidem complures praesertim majorum bonorum possessores aequitate rei, etcompetente regiis mandatis reverentia ducti ejusmodi fundos parochis, et ecclesiis graeco-catholicis antiquioribus adhuc temporibus excindere, et per hoc subditis suis, quorum ipsi utilitates, commodaque temporalia copere solebant, de spirituali consolatione, et institutione paterne prospicere; cum tamen negotium hoc possessoribus commissum non nisi in quibusdam particularibus locis, quibus nimirum sors cultiores, magisque perspicaces, et subditorum suorum comodi, et resultantis exinde proprii emolumenti, publicaeque felicitatis studiosiores adsignaverat dominos terrestres, aliquem progressum faciebat, in genere vero illud neglectum jacebat, et multis difficultatibus involvebatur; hinc novis opus erat ordinationibus, quae tum etiam, cum emanarunt ad praevertendas, in quantum possibile difficultates a possessoribus obmotas, eo proprius directae erant, ut congrua clero graeco-catholico in fundis realibus subsistentia per officiales circulorum e terrenis comunibus assignatur, ordinationes haec diversis vicibus repetitae fuerunt, sed praesertim annis 1773, 20a octobris, 1774, 24to 7bris et 1777, 14to aprilis, dum nempe generaliter ordinatum fuit, ut omnes fundi comunes domibus adfigantur, et contributioni subjiciantur, ita tamen, ut prius ex iisdem fundis comunibus, utpote agris, pratis, sylvis receptarum religionum parochis, ecclesiis, et ludi-magistris congruo dotatio, ubi deficent, exscindatur.

Ordinationes istae publicatae fuerunt in toto principatu, vix tamen alicubi quoad clerum graeco-catholicum effectui mancipatae, nulla enim ad illum habita reflexione in permultis locis terrena comunia subdivisa, et partim domibus incolarum affixo, tabellisque tributariis illata, partim allodialibus dominorum terrestrium aggregata fuerunt; imo a tempore ultimae revolutionis religiosae in natione valachica in multis locis, sed praesertim ubi parochiani ad disunionem deficerunt, fundi parochiales, et ecclesiastici anterioribus adhuc temporibus excissi, vel per deficientes ipsos, vel per dominos terrestres a parochis in unione perseverantibus erepti fuerunt, et hi ad ep[isco]pum pro assignanda ipsis alia Parochia inviati; quod ipsum nodie quoque hinc inde usu venire solet.

Hoc modo non tantum hujusmodi parochi si nulla ipsis alia parochia statim adsignari possit una cum suis prolibus et tota familiae omnibus vitae mediis destituuntur, sed pro casu etiam quo ejusmodi loco cum tempore denuo ad unionem redirent, dotatio assignandi tunc ipsis parochi uniti novis difficultatibus involvitur.

1mo His ita constitutis ordinandum esset denuo ut ubi adhuc terrena comunio indivisa essent, congrua pro clero graeco-catholico ex illis absque ulteriori mora exscindatur.

2do Ubi autem comunes fundi cum exclusione praedicti cleri inter incolas locorum subdivisi vel per possessores occupati essent, ibi tales divisio, vel occupatis initetur, et congrua pro clero exscindatur, tanto magis cum notum sit in ali-

quibus locis talem subdivisionem et occupationem post publicationem ordinationum de subsistentia dicti cleri ex ejusmodi fundis exscindenda editarum factam esse, in pluribus locis vero eandem quidem ante talem in provincia publicationem, sed tamen postquam Augusta Aula suam eatenus jam edidisset resolutionem, et consequenter hae saltem sub manu in provinciae innotuisset propter proprium dominorum terrestrium interesse cum elusione altissimae intentionis institutam fuisse. Sed etiam si de tali altissima resolutione nihil constitisset, dum illi fundi subdivisi vel occupati fuerunt, extabant tamen antiquae Leopoldi, et Josephi I. ordinationes de dotatione dicto clero in fundis assignanda, et hae saltem subdivisionem et occupationem illam cum exclusione toties fati cleri factam irritam reddunt.

3^{tio} Ubi vero parochiani ab unione defecerunt parocho ipso perseverante, ibi fundi parochiales, si adessent, juxta praeexistentes ordinationes penes ipsum parochum relinquendi saltem tandiu, donec ipse ad aliam parochiam applicari posset; quod si et parochus ipse deficeret, vel ad aliam parochiam disponeretur, pro tali casu iidem fundi vel medio arendae, vel alia meliori ratione eodusque administrandi donec talis pagus cum tempore denuo unionem amplecteretur, et interea proventus sinilium fundorum pro supplemento dotationis ad cassam parochorum graeci ritus catholicorum inferendi essent, et in horum conformitate congrua etiam disponenda forent.

Quod denique 4^{tum} concernit: si projectata in praecedentibus modalitate, id est e stolaribus proventibus capeciis decimis, decimarumque quartis aut vigesimis, et e fundis realibus convemens cleri graeco-catholici dotatio obtineri necdum posset, tunc recursus fieri debet ad sum[m]as capitales, ita ut defectus vel in parte vel in toto ex his suppleatur.

Notum vero esse, praefatum clerum summas capitales pro ipso solo destinatas nullas, proinde nec reditus inde provenientes habere, nisi forte pro talibus intelligi velint 494 illi floreni, qui e proventibus seminarii Balasfalvensis deductis expensis annuatim resultant, qui tamen, nisi per sumptus itinerarios clericorum Budam vel Viennam ascendentium exhaurirentur, aut etiam in intertenimentum eorundem abinde redeuntium, et aliquanto tempore pro condiscendo ritu penes cathedram com[m]orantium impenderentur, potius in auctionem fundi seminarialis ad qem pertinent, et qui alioquin exiguus est; necessarium ergo erit recursum sumere ad summam illam capitalem, quam Augustissimae quondam Imperatricis Reginae pia liberalitas pro incremento religionis catholicae utriusque ritus latini scilicet et graeci destinare dignata fuit, ad fundum utpote lusitanicum.

Lumine verae philosophiae in Transylvaniam quoque penetrante, spiritu genuinae christianitatis, et profluente exinde mutus ac fraterno amore juxta paternam Augustissimi nunc Gloriosae regnantis Principis desiderium non tantum interlives, ritu solum distinctos, in dogmate tamen convenientes, verum etiam inter confrates dogmate differentes feliciter stabilito, sperare licet, venerabilem clerum latini ritus confratri clero graeco-catholico congruentem participationem praeindigitati Fundi tanto lubentius et promptius oblaturum, quo melius ipsi quoque hujus indigentia nota est, et quo magis ejusdem zelus ad promovendum publicam patriae felicitatem ex institutione et cultura tam copiosi populi per melius dotatos ipsius parochos assequenda provenimentem de die in diem innotescit.

Cum autem pro hic et nunc stante etiam hac cleri romano-catholici ergo graeco-catholicum fraterna propensione adaequata illa fundi lusitanici participatio eo minus locum habere possit, quod reditus exinde proveniente jam fixas majori in parte suos aquisiverit destinationes inter quas est etiam supplementum portionis canonicae parochi graeco-catholici Tapánfalvensis ante duos circiter annos ex praecitato fundo assignatum, hae autem destinationes sine ingratis sequelis variati nequeant; hinc benigna quoad hoc momentum determinatio eo duntaxat nunc edenda esset, ut proventus saltem illi qui deductis jam fixis erogationibus annuatim supernatant, et quorum quantitas per concernentes buchalterias facile erui poterit, in aliquale supplementum dotationis cleri graeco-catholici suppeditentur.

Hac supernatantiae participatione hic et nunc contentari debebit clerus graeco-catholicus, cujus summa quoad obtinendam in parato quoque aere aliquam dota-

tionem necessitas cuivis ob oculos cadit, qui aliquarum saltem archidiaconorum de conservata in ultimis religiosis disturbiis tranquillitate publicae bene meritorum afflictam conditionem, qui item junioris cleri e seminariis Viennensi, Budensi, et Balasfalvensi quotannis exeuntis desolatam statum volante saltem consideraverit obtutu.

Illi amplis eparchiis, seu tractibus curae ipsorum concreditis onerati in rebus officii diversisque com[m]issionibus a tabulis continuis, et ep[isco]po, aut ejus vicaris, acceptis fere continuo hinc inde itinerari, expensas e propriis facere, et oeconomiam, si quam habent, domesticam penitus negligere coguntur, unde necessario egestas sequi, egestatem despectus personae officii, et religionis comitari, ex his vero omnibus communis in clerum populumque desolatio derivari debet; praeprimis ergo necessarium est, ut his pro personali subsistentia, officii, et religionis decore aliquod in parato aere sublevamen adferatur.

Clerici e praedictis fundationibus ad dioecesim revertentes, si ab parochias disponantur, vel ibi inveniunt aliquos fundos parochiales, vel nullos, si aliquos inveniunt, illos colere sine requisitis supellectilibus nequeunt, ad hoc procurando sumptus requiruntur, quos ipsis studium theologiae in colegiis exteris haudquaquam sup[p]editavit; is ergo saltem pro primis requisitis sumptus parati assignari debent; si vero aut nullos, aut insufficientes inveniant fundos tunc ipsorum congrua, vel in toto, vel in parte tandiu in paratis suppeditari debet, donec de conveniente dotatione in fundis assignandis, aut aliis mediis provideri poterit.

Cum vero hactenus defuerit fundus, ex quo interimalia haec adjecta suppleri, aut in locis illis, ubi dotatio, nec ex capeciis, nec ex decimis earumque quartis, nec ex terrenis ob totalem defectum horum mediorum obtineri posse speratur, ipsa congrua pro continuo assignari potuisset, imo illi etiam 75 floreni, qui clericis graeco-catholicis ex Collegio Pazmaneano et Seminaris ad S. Barbaram exeantibus pro primo supellectili per duos annos praestabantur, ante unum alterumque annum cessaverint; Hinc factum est, ut hucdum ex clericis e fundationibus ad dioecesim sat amplo numero reversis vix duo vel tres, iique sat misere ad parochias applicari potuerint, reliqui cum summo institutionis populi retardatione hinc inde desolati latitare, et dotationem suam praestolari debent.

Ob has ergo graves, et urgentes causas ordinandum esset, ut buchalteriae supernatanteam praedicti fundi indilate eruant, eruta vero in praedictas cleri graeco-catholici necessitates statim assignetur et siv Augusta Gloriosae Reminiscentiae Imperatricis Reginae intentio et voluntas de fundo religioso seu lusitanico ad incrementum religionis catholicae utriusque ritus convertendo aliqua saltem in parte effectum suum consequatur.

Haec erant media, quae pro dotatione parochorum graeci ritus catholicorum proponi poterant, et quae etiam de dotandis a proportione ipsis ecclesiis, et cantoribus seu ludi-magistris, ac aedituis intelligenda erunt.

Cum autem ordinationes desuper exarandae ad analogiam eorum, quae per integrum saeculum exaratae sunt, vel nullum, vel exiguum effectum sortiturae providentur, nisi eatenus etiam congrua et efficacia adhibeantur media; hoc etiam in parte necessariae fieri debebunt provisiones.

Hactenus ordinationes aulicae in negotio subsistentiae cleri exaratae intimabantur Gubernio, et ep[isco]po, vel medio gubernii comissioni in publico ecclesiasticis, et ep[isco]po, per hos autem suis subalternis, cum vero et Gubernium, et praefata com[m]issio, et ipse quoque ep[isco]pus plurimis aliis negotiis continuo occupari soleant, ordinationum ad subalternos exaratarum effectus vix unquam adurgeri poterat, hinc ille non nisi rarius hinc inde, ubi circulorum officiales vel catholici erant, vel majorem animi benevolentiam, et promptitudinem praeseferebant, ubi item officiales ecclesiastici activiores, doctiores, et rerum gerendarum magis periti erant, obtinebatur, in reliquis vero locis ordinationes regiae vel ob defectum exactioris superattentionis, vel ob ignoviam, animi aversionem, aut imperitiam subalternorum manebant, manentque hodiedum oblivione consepultae.

Ad praepediendas pro futuro similes maximo cum institutionis populi proinde publicae felicitatis detrimento conjunctas inconvenientias tam ex parte politico,

quam ecclesiastico efficaces faciendae essent provisiones, ex parte quidem politica specialiter ordinanda esset Cibinii comissio, quae istud dotationis negotium cujus retardatio cum non exiguo publici detrimento conjuncta tantas hactenus superioribus etiam dicasteriis facessivit molestias, pro gravitate rei in filo pertractaret, juxta praestabilitas jam, et hac etiam oc[c]asionae stabiliendas regulas procederet, ordinationum effectui invigilaret, apud Iegniores subalternos illarum complementum serio adurgeret, protocollo sessionum suarum singulo mense bis, ter, aut quater pro confluentium objectorum exigentio, celebrandarum ad Augustum Thronum promoveret statis temporibus.

Et cum dotatio haec ad omnia loco principatus proinde etiam cameralio et militario extendenda sit, ipsa rei natura exigit, ut comissio haec ex individuis politicis, cameralibus, et militaribus mixta sit; cum praeterea in eodem principatu acatholici etiam cleri negotia pro diversitate religionis in distinctis supremis consistoriis Cibinii assidente semper uno vel pluribus ecclesiasticis viris pertractentur; id saltem quoad graeco-catholicos hac in parte disponendum esset, un praefatae comissioni, cujus praecipua membra alioquin in defectu graeco-catholicorum ex romano-catholicis constare debebunt, unus adminus vel duo graeci ritus catholici ecclesiastici in rebus gerendis versati, et a doctrina, animi moderatione, et experientia comendabilis penes assignandum ipsis ex supernotantia fundi lusitanici, vel ex alio fundo 500 fl. salarium assidere possint, qui de statu cleri et necessitatibus objectisque ex ipso ritu profluentibus necessarias informationes statim praebere, et in laboribus alios comissionis referentes fors pluribus aliis negotiis obrutos sublevare possint.

Haec comissio posset celebrari sub praesidio Thesaurarii Regii, qui alioquin in Gubernio etiam qua primus consiliarius intermiale praesidium gerit, assidentes ex parte Gubernii possent esse iidem consiliarii, qui Comissioni Catholicae assidere solent, quibus adjungendus unus ex parte Thesaurariatus, et alter ex parte Supremo Armorum Praefecturae.

His politicis provisionibus necessario accedere deberent ecclesiasticae sine quarum cooperatione illae praefixum finem vix, ac ne vix quidem assequentur.

Ex parte ecclesiastico ideo hactenus ordinationum regiarum in substrato dotationis negotio editarum effectus retardabatur, quia imprimis doctorum in clero virorum qui in rebus gerendis versati essent, exiguus erat numerus; res ergo per subalternos officiales cleri apud tabulas continuas, et magistratus nec bene proponebantur, nec recte promovebantur, quin etiam saepius negligebantur; dein tam apud subalternos, quam etiam eminentiores cleri officiales res interdum confuse, et disordinate pertractabantur, et fors aliquando animi etiam motibus latior via pandebatur.

His defectibus medela nunc maxima in parte allata est, dum numerus doctiorum, et qualificatorum in clero subjectorum jam utcunque auctus habetur et in dies magis, magisque augetur; restat proinde, ut ex parte duntaxat praepositorum cleri ordo inter subalternos introducatur, et norma agendi, et in negotiis procedendi praescribatur.

Hunc in finem, cum aliunde notum sit ep[isco]pum ipsum in tam vasta dioecesi ubique praesentia sua adesse, et omnia propriis viribus perficere non posse, et idcirco Augustissima quondam Imperatrix Regina alium adhuc ep[isco]patum graeco-catholicum versus Bisztricium exigere intendisset, erectio tamen haec ob defectum duntaxat fundi, unde novus ep[isco]patus dotari potuisset, intermissa, et ad feliciora tempora dilata fuerit; necessarium omnino est, ut ex exeminentioribus in clero viris a doctrina, bonisque animi qualitatibus magis notis ac rerum gerendarum peritis quatuor saltem, aut quinque in principatu constituantur decani, seu vicarii foranei, quorum esset in rebus dotationem cleri concernentibus subalternos archidiaconos, et parochos quid qualiterque agere, et procedere debeant, instruere, cum officialibus politicis cointelligentiam fovere, necesariosque remonstrationes tam his, quam superioribus instantiis alacriter exhibere, negotio sibi comissa in effectum deducere, et super omnibus agendis protocolla ducere, ep[isco]po menstruatim eum in finem exhibenda, ut irrepentes fors quocunque ex defectu

errores corrigi deviationes a recto tramite ad justum ordinem reduci, et omnia ad praefixum scopum assequendum dirigi queant.

Cum autem praevidere sit hujusmodi decanos officio suo occupatos procurandis rebus domesticis vix superfluum aliquod tempus habituros, et maxima in parte hinc inde in exequendis rebus sibi comissis distinendos fore; necessarium erit ipsis quoque saltem 400 florenorum salarium in parato aere ex praeindigitato fundo lusitanico assignare, ut hoc modo retardatio negotiorum secus non sine fundamento prometuenda hac quoque ex parte praepediatur.

His provisionibus quoad cooperantes off[icia]les politicos et ecclesiasticos praemissis descendendum esset ad ipsam modalitatem in negotio dotationis procedendi stabiliendam.

Hactemus prout petito, et repraesentationes ep[isco]porum circa dotationem cleri plerumque generales erant, ita ordinationes etiam aulicae, et guberniales desuper exaratae in generalibus consistebant, unde tot conscriptiones universi in tota provincia cleri, et proventuum, ex quibuscunque fundis penes ipsum reperibilibus profeuentium demandatae, et identidem institutae; ex generalibus his conscriptionibus intentio quidem erat, et numerum parochorum, et ipsorum proventus eum in finem eruere, ut ubi superflui essent parochi ad justam proportionem seu ad mensuram necessitatis eorum numerus redigatur, ut sic illorum, qui necessarii esse reperirentur, congrua dotatio figatur, et eveniens vel in parte vel in toto defectus redintegretur; quia tamen dum hae conscriptiones peragebantur, nunquam simul de mediis intentum finem assequendi provisio fiebat, idest, pro diversitate locorum fundi ex quibus emergens defectus suppleri potuisset, haud exquirebantur, prout videre est etiam ex protocollis conscriptionis in comitatibus Szolnok Mediocri, et Hunyad peractae, ubi parochorum numerus duntaxat modernus et futurus ad quem scilicet reduci deberet una cum actualibus proventibus adnotatus conspicitur, media vero ex quibus defectus congruae suppleri posset, nec exquisita in locis nec projectata reperiunutur, unde factum est, ut omnes ejusmodi conscriptiones in ingentio volumina excrescentes superioribus instantiis ingentes duntaxat molestias dum revideri debuerunt, et perdictionem temporis causaverint, et post plurium annorum in revisione insumptorum decursum ad assequendum scopum plane inutiles repertae fuerint.

Hinc ergo cum praeterita satis demonstrent, generalem illam dotationem ad simul et semel vel nunquam vel seram duntaxat posteritatem assequi posse, retardatio autem tam magni, et urgentis momenti cum publicae felicitatis retardatione arcte nimis connexa sit; plurimum interest reipublicae, eam sequi modalitatem, ut altissima intentione circa clerum graeco-catholicum pro diversitate locorum ex capeciis, decimis, vel decimarum quartis, aut vigesimis, aliique hinc inde reperibilibus beneficiis, item ex fundis realibus seu agris, faenetis, sylvis, vineis, ut in praemissis projectatum est, dotandum tam circulis, quam clero in generalibus praevie intimata, parochi illi, quorum congrua seu in parte, seu in toto deficeret, semet eatenus foraneis illis vicariis, seu decanis, quorum paulo ante mentio facta est, insinuent, et per hos illorum preces concernentibus tabulis continuis aut magistratibus in serie prout ad ipsos pervenirint, repraesententur, hae autem politicae jurisdictiones unum vel duos comissarios exmittant, qui una cum repraesentante vicario foraneo, aut si fors iste praepeditur, cum archidiacono districtuali, si hicce ad rem gerendam habilis reperiretur ad faciem loci exirent, ibidemque insimul.

1^{imo} Parochianorum numerum in genere adnotarent, et a proportione hujus necessarium in loco parochorum numerum juxta praevigentes altissimas ordinationes pro 100 exempli gratia familiis unum parochum cum capellano, cantore et aedituo determinantes figerent, superfluos parochos reducerent, et hos interea donec aliorsum disponi possent pro cantoribus, aut aedituis destinarent.

2do Postquam necessarius parochorum et coadjutorum numerus figeretur, unius cujus vis congrua quae ipsi pro diversitate locorum juxta altissimas ordinationes in locis eg. majoribus 300 fl. in minoribus 200 fl. vel 150 fl. dotationem praeseribentes determinaretur.

3tio Congrua taliter praevie determinata erueretur, et conscriberetur quid, quantumque quivis ejusmodi parochus, aut capellanus habit, et possidet; quo facto eveniet aut superfluitas, aut defectus in parte vel toto, quod utrumque adnotandum erit.

4to Defectu taliter eruto descendendum erit ad exquiren a medio, unde ille sup[p]leri posset, et quidem pro diversitate locorum ad capecias vel decimas, aliaque beneficiae in superioribus projectata, ubi autem ex his congruo seu in toto exscindi, seu in parte sup[p]leri nequiret, ibdime id ipsum ex fundis imprimis comunibus agris scilicet pratis, faenetis, sylvis, praestandum esset, si vero hi et am jam subdivisi vel per possessores occupati essent, subdivisio haec vel occupatio in praejudicium boni publici ex dotatione parochorum resultant s fa to per tabulae continuas vel magistratus si pagenses, aut possessores alio modo de congru statim haud providerent, initetur, et conveniens dotatio hoc modo excindatur, si vero fundi com[m]unes non existerent, et nec praevie subdivisi aut occupati essent, tunc ipsi possessores (qui subditis suis de Consolatione spirituali sine qua subsistere nequeunt, providere obligantur) et in parte fors etiam parochiani eo inviandi, et renitentes per tabulas continuas compellendi essent, ut e fundis propriis portionem canonicam exscindant vel hanc alio modo, utpote in deputatis naturalibus, aut paratis pecuniis sup[p]leant, ubi vero nec capeciae, nec decimae vel decimarum quartae aut vigesimae, alioque beneficia quibus aliorum religionum parochi fruuntur, et nec fundi reperirentur, ibi conveniens dotatio in parato aere in quantum fieri posset, per parochianos praestando, si autem id quod parochiani praestare possent, congruam haud adaequaret, e supernatantia fundi lusitanici in praemissis projectata suppeditetur.

5to Postquam media ex quibus defectus congruae seu in toto seu in parte semet exerens sup[p]leri posset exquisita, et pro diversitate locorum diversa inventa fuerint, per eosdem comissarios politicos, et ecclesiasticos formale de superdotationis instrumentum statim conficiendam erit in quo quantitas capeciarum per quemvis parochianum praestandarum, vel decimarum aut decimalium qvartarum, vel vigesimarum aliorumque beneficiorum, vel quantitas fundorum agrorum utpote, faenetorum, sylvarum, vinearum una cum descriptione localitatis horum fundorum acurate consignetur, et instrumentum taliter confectum per comissarios tam politicos, quam ecclesiasticos, per possessores, item concernentes parochos, et judicem unumve juratum, vel notarium comunitatis subscribetur; cujus unum originale exemplar parocho, alterum comunitati, tertium tabulae continuae, vel magistratui consignandum, authentica vero ipsius copia una comissioni in negotio dotationis ordinatae, altera ep[isco]po transponenda erit; si vero quoad determinanda, et exscindenda illa media dotationis hinc inde difficultates semet exererent, quae per comissarios nullo modo in loco superari possent, illae pro medela tabulis continuis, magistratibus, et ep[isco]po, si vero nec per hos superariquirent, dictae comissioni, et per hanc Gubernio remonstrandae, et si nec a Gubernio medela adferri posset, Augustissimo Throno repraesentandae essent.

Hac modalitate et desiderata dotatio jam per saeculum procrastinata acceleraretur, et superfluus parochorum numerus ad simul et semel restringeretur, ac adjustam mensuram reduceretur, et publica etiam felicitas per subsequentem populi institutionem et culturam promoveretur.

Cum autem ad populi institutionem, et culturam praeter convenientem cleri dotationem sine qua docti parochi ad institutionem populi necessarii haberi nequeunt, scholae etiam tam triviales seu nationales quam superiores seu gymnasia requirantur. Ad promovendam patriae felicitatem plurimum conducet, quoad hoc etiam momentum congruos facere dispositiones.

Notum est duas populationis tertialites in Transylvania ex valachis consistere, proinde sine illorum cooperatione industriam et comercium ibidem nunquam magnos progressus facere posse, ipsorum autem cooperationem sine institutione et cultura aut nullam, aut nimis debilem esse debere.

Inter prima fundamenta culturae et institutionis numerantur etiam scholae in quibus clarae rerum notiones aquiruntur et praejudicia eradicantur.

Scholas superiores seu gymnasia valachi in Transylvania quamvis multitudine omnes alios ibi nationes superent, nulla habent praeter Balasfalvense; dantur quidem in principatu apud reliquas nationes gymnasia sufficientia quae illi quoque frequentare possent, sed notum est quam tenere ipsi suae religioni et suo ritui praesertim donec rudiores sunt, inhaereant, et quantopere scholas seu catholicas, seu acatholicas hor[r]eant ex metu illo, ne proles ipsorum ibidem educatae religionem aut ritum cum tempore mutent; metus iste per quotidiana exempla magis adhuc crescit, dum oculis suis cernunt, magnam copiam juvenum e suo natione scholas catholicorum frequentantem, et nonnullos eorum aut ritum romano-catholicum amplecti, aut religionem reformatam assumere, vel jam prioribus temporibus amplexos esse, et assumpsisse, ita ut non rara sint exempla, ubi ex eadem familia una linea vel saepe unus frater Romano-catholicum ritum, altera linea vel frater graeco-catholicum, tertio reformata religionem, prout nempe in his vel illis scholis educationem acceperent et quarta non unitam sectam profiteatur.

Huic metui per erectionem plurium gymnasiorum graeco-catholicorum medelam adferre difficile est, cum fundus ex quo expenso eo necessariae supeditari possent, difficulter inveniri queat; interim baro ab Enzenberg Secundae Legionis Valachicae antea colonellus projectaverat pro valachis unum adhuc gymnasium Naszodini, et fundum etiam ad ejus erectionem necessarium indigetaverat et cum ep[isco]po adhuc Athanasio Rednik cointelligentiam eatenus foverat; negotium hoc nunc reassum[m]i, et cointelligenter cum ejate statu militari, et ep[isco]po pertractari, et ad finem deduci posset, ex quo in dictam legionem per culturam populi eximium redundaret emolumentum, et vicini etiam circuli, ut sunt comitatus Doboka, Szolnok Interior et Mediocris, districtus item Kővár, et comitatus Maramorus in quibus tanta est copia etiam nobilium valachorum, magnam sentirent utilitatem, et ab insigni quem nunc plerique hi circuli experiuntur, defectu subjectorum ad publicam administrationem habilium liberarentur.

Hoc gymnasium cum illo, quod Balasfalvae est pro ejusmodi valachis, qui filios suos ad gymnasio aliarum religionum ex praealegato metu mittere nolunt, interim sufficeret; caeteram cum nobilium valachorum in Transylvania tanta sit copia, ut saltem in comitatibus dimidictatem totius nobilitatis efficiat, plerumque tamen in desolato ruditatis, et egestatis statu gemat, et multi inter illos, et alios etiam honoratiores valachos praesertim graeco-catholicos proles suos (superato eodem meta) ad gymnasia quoque romano-catholica mitterent, nisi sumptibus pro illarum intertentione requisitis destituerentur; hinc ordinandum esset ad sua loca, ut cum tanta gens a clujus cultura publicae felicitatis promotio pendet reflexionem omnino mereatur, in seminarys et fundationibus saltem tertia alumnorum pars ex valachis assumantur tanto magis, cum aliarum nationum nobilitas pro qua alioquin duo tertialitates fundationum manerent, plerumque opulentior sit, quam valachica, proinde proles etiam suos e propriis mediis penes gymnasia facilius intertenere possit.

Quod demum concernit scholas triviales et nationales, et normales, in quibus praecipuum consistit fundamentum excitandae industriae et comercii; ante septem vel octo annos ordinatum fuerat ab Augusta Aula, ut pro valachis quatuor saltem erigantur scholae normales principales: Balasfalvae scilicet, in Haczeg, in Fogaras, et in comitatu Szolnok Mediocri, ex his una saltem recenter erecta est Balasfalvae cum duobus tantum magistris et cathecheta, ubi tamen in plerisque aliis scholis principalibus tres solent esse magistri, Balasfalvae eo magis necessarius est integer magistrorum numerus, cum illi reliquos trivialium, et normalium scholarum valachicarum ludi-magistros praeparare debeant, et propter hos labores salarium quoque ipsorum aliis sibi similibus magis approportionandum, et cathechetae etiam aliquod salariorum tanto magis exscindendum esset, cum in omnibus aliis principalibus scholis ejusmodi viri salario aliquo provisi habeantur. Praeter hos Balasfalvenses, et nonnullas in Prima et Secunda Legione Valachica, quas ipsae legiones erexerunt, et intertenent, nullae aliae in toto principatu inveniantur scholae normales pro valachis.

Ante duos annos ordinaverat quidem Sua Majestas, ut etiam pro hoc populo instructionis maxime indigo ejusmodi scholoe erigantur, sed hactenus nihil factum, nisi 600 fl. pro erigendis duodecim scholis valachicis determinati habeantur, sed iste numerus erigendarum scholarum quam exiguus et improportionatus sit cuivis obvium est, qui ingentem hujus populi copiam non ignorat.

Quapropter cum melioratio agriculturae, industriae et comercii ab institutione et cultura hujus populi maximam Transylvaniae populationis partem efficientis pendeat, ratio boni publici exigit, ut scholae ipsius nationales seu normales pro possibili multiplicentur, in quibus et illi, qui ad statum ecclesiasticum cum tempore asspirabunt, et illi qui pro agricultura, et opificiis manebunt, primas in religione legendo, scribendo et calculando notiones aquirant, et ad ulteriora praeparentur.

Cum autem vires fundi scholarum normalium haud sint admissurae, ut scholae valachicae juxta exigentiam multiplicari possint, de eo saltem facienda esset provisio, ut ille qui nunc supernatat, in praedictum finem convertatur; supernatantia erga ista eruenda, et pro scholis valachicis assignanda esset, et simul necessariae eatenus dispositiones faciendae, ut hoc etiam negotium hactenus satis retardatam eo magis acceleretur, quo majus ex ejus procrastinatione publico bono causatur detrimentum.

Cum porro negotium istud pertractari soleat apud comissionem Cibiny in rebus studiorum ordinatam, huic autem e protestantibus etiam duo ministri assidere soleant, ut eidem unus saltem e graeco-catholicis ecclesiasticis etiam assideat, tanto magis necessarium videtur cum ibidem de methodo docendi, de ludimagistris, et cathechetis, deque ipsis libris, ac negotiis ipsum etiam ritum concernentibus judicium ferri debeat, quod ipsum ab aliarum religionum assessoribus nec caractheres valachicos nec ipsum ritum bene noscentibus vix expectari poterit, et his ex rationibus eidem viro ecclesiastico graeco-catholico qui praefatae Comissioni assideret, saltem superinspectio scholarum trivialium et nationalium valachicarum tanto magis concredende esset cum alioquin primarius inspector aliis sibi incumbentibus negotiis satis obrutus sit, et de cathechetis, de libris valachicis, ipsaque methodo docendi in visitatione scholarum valachicarum judicium difficulter ferre posset.

Et in his consistunt illa, quae de acceleranda populi valachici institutione, cultura, et a praejudiciis liberatione pro gravitate rei dici poterant, quo eo magis in condignam considerationem, et executionem summi merentur, quod ab ejusdem populi cultura, ut in praemissis clare satis demonstratum publica patriae felicitas maxima in parte dependere dignoscatur.

[Traducere:]

Către

PREAAUGUSTUL ÎMPĂRAT ŞI REGE APOSTOLIC

SMERITA CERERE A LUI IOAN BOB, EPISCOPUL FĂGĂRAŞULUI ÎN TRANSILVANIA, PENTRU SUBSISTENŢA CLERULUI SĂU ŞI RIDICAREA DE ŞCOLI NAŢIONALE

Preaauguste Împărate şi Rege Apostolic!
Doamne Domn preabun şi Preabinevoitor!

De vreme ce oricare dintre stări e datoare să contribuie la promovarea fericirii statului, una apărîndu-l, alta învăţînd, a treia hrănindu-l;

de aceea, conştient de îndatorirea ce-mi revine mie şi clerului diecesei mele, întinsă în întreaga Transilvanie: mie, ca cel căruia Majestatea Voastră Preasacră

s-a îndurat a-i încredința onoarea de a conduce întregul cler greco-catolic din Transilvania — clerului meu, căruia îi incumbă de a învăța, instrui, cultiva și elibera în mod eficient de prejudecăți poporul român, care formează cea mai mare parte din întreaga populație a Transilvaniei;

la fel, conștient fiind că de educația și cultura acestui popor valoros atîrnă în cea mai mare parte înaintarea agriculturii, industriei și comerțului, ca și a fericirii publice izvorîte din acestea;

mai apoi, conștient că educația și cultura poporului amintit, de care depinde fericirea patriei, nu se poate realiza niciodată fără un cler cult și fără școli bune;

pe de altă parte, conștient că nu se poate cîtuși de puțin avea un cler cult fără mijloace de subsistență corespunzătoare, cerute zadarnic de atîta vreme și nici școli bune, mai ales școli triviale de normă, naționale — despre care în mod special va fi vorba aici —, fără buni cateheți, învățători, care deobște sînt și cantori bisericești, și fără un fond din care să fie construite;

în fine, convins fiind că, pe de o parte, întregul cler diecesan, punîndu-și neabătuta încredere și speranță în bunătatea Preaaugustei Voastre Majestăți așteaptă ajutor deplin, de care pînă acum a fost lipsit, de la rezultatul fericit al acestora pe care eu, ca cel dintîi din clerul de mir al Transilvaniei, numit ca episcop, cu umilință le înfățișez Preasacrei Voastre Majestăți;

dar, de altă parte, că adeseori poporul însuși, atît cel greco-catolic cît și cel neunit, atîta vreme cît este ignorat și neglijat, e schimbător la orice adiere de vînt, care lucru în împrejurările de astăzi mi se înfățișează ca prevestire și prilej fie de statornicie și convertire, fie de nestatornicie, defecțiune și ademenire la noi frămîntări;

stăruiesc în fața Majestății Voastre asupra mijloacelor prin care să fie dotat clerul ce mi s-a încredințat mie, asupra însemnătății acestei dotări pentru cultura și educația poporului, care au fost tărăgănate atîta vreme, în paguba binelui public;

stăruiesc și asupra școlilor românești, a căror înființare a fost de atîtea ori cerută, dar mereu amînată;

și de aceea, cu respect și reverință înfățișez proiectul de față, care privește și școlile, spre a fi cît mai curînd luat în considerare de către administrația de stat;

chiar dacă s-ar părea că toate acestea nu țin de problemele bisericești, eu m-am extins întrucîtva asupra lor, pentru că dezbaterile care vor urma vor pune cele dintîi temelii pentru cler, mai ales pentru cel sătesc, și e de datoria mea să obțin aceste mijloace și să mă gîndesc să fie pregătite din timp, iar în al doilea rînd, pentru că în astfel de școli cateheții sînt clerici și învățători, ca dealtfel și cantorii, deci și administrația lor este în mod obișnuit politico-bisericească.

Deoarece ceea ce țin să propun în acest proiect, în cea mai mare parte are la bază ordinațiuni regale sau depind numai de Preaînalta Bunătate, deci, fiind inutil ca organele provinciale să fie ascultate în prealabil, ca să nu se dea ocazie la noi piedici, Majestatea Voastră să binevoiască a porunci ca forurile aulice, ca și bărbații care cunosc aceste lucruri, după ce mă vor fi ascultat și pe mine, pentru o mai corespunzătoare cîntărire a lucrurilor, să le adune și să le supună spre binevoitoarea decizie,

pentru care favoare cerută cu umilință rămîn, cu adîncă supunere, al Majestății Voastre Preasacre perpetuu supus,

Ioan Bob m.pr.,
episcopul Făgărașului
în Transilvania.

Viena, la 8 noiembrie 1783

*

Se cunoaște cît de mult ajută la fericirea poporului stîrpirea prejudecăților și educația lui adevărată și în ce fel profită din aceasta întreaga monarhie.

Grija părintească a Majestății Voastre de a promova fericirea tuturor popoarelor ce vă sînt supuse se extinde în mod firesc și asupra îndepărtatei Transilvanii.

În această provincie locuiesc naţiuni diferite, care se deosebesc între ele prin convingeri şi religie. Două treimi din întreaga populaţie o formează naţiunea română, lucru evident pentru cine cunoaşte această provincie.

Mijloacele pentru stîrpirea prejudecăţilor şi pentru educaţia poporului sînt, în primul rînd, *preoţii* culţi şi *şcolile* bune.

Sub principii protestanţi, locuitorii acatolici ai Transilvaniei au avut norocul ca parohii şi şcolile lor să fie îmbelşugat dotate cu bunuri imobile, cu fonduri băneşti, cu zeciuieli şi cu sferturi de zeciuială.

Din contră, catolicii, ca şi românii credincioşi ai bisericii orientale, au fost nesocotiţi total, iar unde parohii şi şcolile lor au avut venituri, au fost privaţi şi de acestea, în favoarea reformaţilor.

După bunătatea firească şi echitatea cu care domneşte acum Augusta Casă Austriacă se pare să-şi fi fixat ca scop, încă de multă vreme, ca atît catolicii cît şi locuitorii de rit grecesc, care înainte gemeau sub opresiune, să fie prevăzuţi cu mijloacele necesare pentru stîrpirea prejudecăţilor, respectiv cu preoţi învăţaţi şi cu şcoli bune. În acest sens există un mare număr de hotărîri princiare adresate Guberniului.

Totuşi, catolicii de rit latin, conlocuitori cu cei de rit grecesc, sînt mult mai favorizaţi, căci bărbaţii ieşiţi din sînul lor deţin cele mai de seamă demnităţi la Curte ca şi în provincie. Aceştia dreg în aşa fel lucrurile, încît ori de cîte ori se face numărătoarea preoţilor, să aibă cu orice preţ cît mai mulţi bine înzestraţi, iar celor cărora le lipseşte porţia canonică, aceasta să fie, pas cu pas, complinită din fondul religios. La fel şcolile superioare, cum sînt gimnaziile, academiile, universităţile, să nu ducă lipsă de nimic, iar cele normale sau naţionale să se întemeieze cu fiecare zi.

În urma acestui progres naşte marea speranţă că, aşa precum copiii acatolicilor, oriunde ar fi, au pătruns în şcoli unde, sub îndrumarea preoţilor culţi, sînt instruiţi mai bine în scriere şi citire, precum şi în principiile religioase şi morale, şi pregătiţi pentru industrie, pentru activitatea practică, tot astfel şi acea mică parte a locuitorilor romano-catolici îi va ajunge curînd, fără îndoială, sau chiar îi va întrece pe reformaţi în privinţa educaţiei, prin înaintarea tineretului ca astfel să aibă chiar o oarecare superioritate în acest sens, pe care reformaţii şi-au arogat-o pînă acum fără vreun motiv.

Românilor nu le-au surîs pînă acum o astfel de speranţă. Ei sînt răspîndiţi în întreaga Transilvanie, în întregul Banat timişorean şi în mai multe comitate ale Ungariei de sus, şi numără cel puţin două treimi din întreaga populaţie transilvăneană. Cu cît sînt mai numeroşi, cu atît merită mai multă atenţie; cu cît sînt mai întunecaţi de ignoranţă şi de prejudecăţi izvorîte din neştiinţă, cu atît au mai mare nevoie de o bună educaţie; cu cît sînt înzestraţi de la natură cu calităţi deosebite — lucru dealtfel recunoscut —, cu atît binele public ar cîştiga mai mult din cultura, agricultura şi meşteşugurile lor. Cu toate acestea, mijloacele de a cultiva acest popor, eliberîndu-l de prejudecăţi, şi de a-l face apt pentru cultură, pentru meşteşuguri, în interesul obştesc, se află abia la începutul lor.

Desigur, dacă întîmplător o oarecare gelozie, ură sau duşmănie a celorlalte naţiuni şi religii din Transilvania, precum şi un anume naţionalism ar fi fost una din principalele cauze ale acestei îndelungate rămîneri în urmă, nu se poate nega totuşi că, drept urmare paşilor făcuţi încă din vremea Augustei şi Slăvitei Împărătese şi Regine spre adevărata înţelepciune şi umanitate şi prin introducerea unor principii sănătoase în administraţia publică sub actualul şi slăvitul regim; prin toleranţa şi buna convieţuire între diversele naţiuni şi religii ale aceleiaşi provincii; prin dragoste frăţească şi înţelegere reciprocă; de asemenea prin noţiunile noi în legătură cu economia, la baza căreia stau agricultura şi meseriile — noţiuni răspîndite în mod excelent şi în Transilvania —; prin buna educaţie a poporului, şi în această provincie a pătruns o atare revoluţie în modul de a gîndi şi simţi, încît şi membrii celorlalte naţiuni şi religii — dacă nu toţi, dar cel puţin cei mai culţi —, pătrunşi de cele mai sănătoase principii filosofice şi umanitare despre administraţia publică, privesc nu fără o adevărată durere sufle-

tească, a lor și a confraților lor, la concetățenii români, de care patria e atît de plină (și cu care, dealtfel, sînt uniți în mare măsură, nu numai ca supuși ai acelorași principi și fii ai aceleiași patrii, dar și prin căsătoriile, foarte frecvente în principat, ale unui mare număr de nobili români cu ungurii, mai ales, și viceversa, precum și prin vecinătate și schimburi zilnice, ba chiar prin diferite obiceiuri religioase), dîndu-și seama de toropeala în care îi ține neștiința, unită cu o mare pagubă pentru cultură și industrie, și le doresc din inimă, ca unor confrați, o bună educație și cultură, la a căror promovare însă se cred chemați numai ocazional, cînd îi impulsionează imperialii.

Cu astfel de dispoziții sufletești se pare că nu e de dorit altceva decît a se urma întru toate cea mai nouă dispoziție a Preaaugustului Principe, privitoare la promovarea fericirii publice, și astfel obstacolele care n-au fost îndepărtate pînă acum, să fie și din această parte înlăturate și, prin aceasta, toți bărbații care dețin demnități și funcții publice și sînt dornici de glorie să-și atragă grația Principelui și mulțumirea patriei.

Piedicile care, în acest ținut, au făcut ca pînă acum să întîrzie fericirea patriei sînt: tergiversarea dotării parohiilor în teritoriile românești și nepăsarea față de ridicarea de școli; or parohiile lipsite de zestre nu pot avea preoți învățați, iar fără preoți învățați și fără școli nu se poate dobîndi niciodată educația poporului.

Dotarea parohiilor, de care se face caz de atîta vreme s-ar putea obține: 1*ul* din venituri stolare și capecii; 2*lea* din zeciuieli, sferturi de zeciuieli sau douăzecimi sau din alte beneficii de care se bucură uneori preoții altor religii; 3*lea* din pămînturi comunale; 4*lea* din capitaluri bănești.

Ceea ce ține de 1*ul*: Veniturile stolare să fie mijlocul general de a dota pe preoți. Dar ce și cît se poate aștepta acum de la români în această privință, e ușor de știut pentru oricine cunoaște starea de mizerie în care se află neamul românesc. Cu timpul, dacă acest neam va fi îndrumat, prin educație, spre industrie și meserii și-și va putea ameliora situația, vor crește și veniturile stolare. Acum, însă, după cum stau mărturie registrele Comisiei de reglementare și reașezare a clerului românesc din anii 1778 și 1781, trimisă în Comitatele Solnocul de Mijloc și Hunedoara — cele mai bune regiuni românești — se înregistrează abia 10 sau 15 florini venit stolar. Deci, din această parte, dotarea preoților nu este cu putință.

Capecia, impusă prin binevoitorul decret regesc din 26 septembrie 1777, asemănător cu cel care se referă la scaunele secuiești, e mai potrivită acolo unde zeciuiala nu se face de cărte fisc și nici de către domnii de pămînt. Capecia înlocuiește, deci, zeciuiala. În scaunele secuiești ea este în uz și se dă preoților de către enoriașii lor, care nu mai dau nimănui nimic din roadele pămîntului. Și românii ar putea, la fel, să dea această dare preoților lor, a căror porție canonică trebuie suplimentată prin alte mijloace, numai în măsura în care nu se asigură din aceasta. Deci și dispozițiile trebuie date urmînd această cale. Și fiindcă există preaînalte hotărîri care întăresc Rescriptul leopoldin din 5 septembrie 1699, căruia i-au urmat alte rescripte regești, ca binevoitoarele rescripte din 19 septembrie 1768 și din 2 și 21 august 1774, care dispun ca acolo unde zeciuiala și sferturile de zeciuială se oferă parohilor, locuitorii religiilor recepte să le dea preoților lor, iar capecia, după cum am arătat mai sus, să înlocuiască zeciuiala, la fel trebuie să se dispună ca, dacă întîmplător, pînă acum românii, din obișnuință, au prestat capecia parohilor altor religii, de aici înainte să o dea propriilor lor preoți.

Ceea ce de al 2*lea*: În Pămîntul Regesc și în alte cîteva locuri ale provinciei, zeciuielile și sferturile de zeciuială deobicei se prestează parohilor religiilor recepte. În acele locuri se prestează și douăzecimea, ca în Ighiu. Cu toate că hotărîrile regești, după cum am amintit mai sus, au decis și au poruncit în mod expres ca locuitorii religiilor recepte să dea zeciuiala și sferturile preoților lor, și nu parohilor altor religii, totuși preoții greco-catolici, care altminteri sînt cuprinși în lege și ar trebui să beneficieze de toate aceste înlesniri și venituri, în pofida acestei legi și a amintitelor decrete, pînă acum au fost excluși de la pri-

vilegiul de a lua de la parohianii lor zeciuială sau sferturi de zeciuială sau douăzecimi, ba chiar au fost și sînt și astăzi siliți să plătească ei însuși aceste dări parohilor altor religii.

Baza pe care se sprijină acei parohi ca să eludeze atît legea cît și decretele regești o constituie pretinsele scrisori de donație care, chiar dacă ar exista, nu se referă la o donație făcută unor persoane — altfel ar fi răstălmăcită de moștenitori, copii și rudenii —, ci mai degrabă oficiului și deci trebuie atribuită celor care succed în parohia locală, cu condiția ca acei succesori să facă profesiune la o religie receptă oarecare, ca prin acele scrisori de donație să nu fie și să nu poată fi excluși de la succesiunea în beneficiu, deoarece cine succede într-un oficiu, are dreptul să i se atribuie și beneficiul legat de acel oficiu. Pe această bază (că, anume, contribuțiile acelea au fost aduse parohiilor, nu persoanelor), cît și sprijiniți pe dispozițiile despre zeciuială și sferturi de zeciuială privitoare la locuitorii aparținători religiilor recepte, și nu la cei ce depind de preoții altor religii, precum și pe deciziile regești date în aceeași cauză sau pe dispozițiile guberniale care prevăd cazuri particulare ce s-ar putea ivi, parohii romano-catolici percep de la credincioșii lor zeciuială și sferturi de zeciuială, acolo unde există obiceiul ca acestea să se plătească. De aceea ar trebui să fie resuscitate și puse insistent în aplicare și acele dispoziții care îi privesc pe preoții greco-catolici, care încă nu și-au atins scopul, iar episcopului să-i fie indicat ca, dacă dispozițiile generale nu-și fac efectul, să arate instanțelor cazurile particulare, spre a fi îndreptate și rezolvate deîndată.

Pe baza articolelor din aceeași lege și a amintitelor dispoziții, trebuie de asemenea reglementate și celelalte beneficii de care se bucură parohii religiilor recepte, cum sînt, în unele locuri, dreptul la unul sau două vase de vin și altele asemănătoare.

Există, însă, unele zone românești ai căror locuitori sînt socotiți ca aparținînd religiei neunite, dar care dau zeciuială, sferturi de zeciuială sau poate chiar capecie, parohilor altor religii, care nu recunosc că nu au dreptul la acele dări, conform amintitelor dispoziții. Ei consumă roadele muncii altora, deoarece nu prestează nici un serviciu neuniților, și fără sfială consideră că sînt ale lor casele pe care le dețin în acele locuri, dar unde nu au nici un credincios, ocupîndu-le, deci, fără să facă ceva. Preoții neuniți, aparținători, după lege, unei religii tolerate, nerecepte, sînt excluși astfel de la folosul beneficiilor proprii. Luînd în considerare lipsa de mijloace de subsistență cu care preoții greco-catolici să poată fi dotați, reflectînd și la aceea că, prin dotarea lor educația poporului românesc în morală și în principiile religioase, ca și cultura lui, se vor extinde din zi în zi, și așa, va fi propagată pe nesimțite și la neuniți — lucru care nu e împotriva clemenței și dreptății Înălțimii Voastre —, din aceste motive zeciuiala și sferturile de zeciuială ce se plătesc din obișnuință de către neuniți parohilor altor religii, să fie atribuite ca fundațiune clerului greco-catolic, iar administrarea veniturilor ce rezultă din această fundațiune și împărțirea între parohiile din Pămîntul Crăiesc să fie încredințată episcopului sau altei persoane desemnate de episcop să țină socotelile. Iată în ce sens e necesar să se ia măsuri.

Ceea ce ține de al 3*lea*: Unde capecia, zeciuiala și sferturile de zeciuială sau alte beneficii amintite mai sus sînt insuficiente, sau nu asigură deloc subsistența preoților, pentru a suplini total sau parțial aceasta, să se recurgă la pămînturile comunale. Ar trebui să se dea ordine funcționarilor respectivi din scaunele secuiești și din Pămîntul Crăiesc, ca împreună cu episcopul sau cu delegatul acestuia să stabilească lipsurile și să le suplinească din pămînturile comunale.

Cum, însă, în comitate — cu excepția cîtorva locuri — toate zeciuielile sînt plătite, integral, fie fiscului, fie domnului de pămînt, și unde capeciile care ar ține locul zeciuielilor nu sînt încă în uz și nici nu pot fi curînd introduse din cauza mizeriei și sărăciei poporului, trebuie să se recurgă iarăși la pămînturile comunale, neexistînd altă posibilitate.

Nu puține sînt ordinațiunile preaaugustilor principi Leopold, Josif I, Carol VI și Maria Tereza care obligă pe domnii de pămînt ca, în lipsa altor mij-

loace, să atribuie preoţilor greco-catolici porţie canonică din pămînturile comunale. Mulţi dintre posesorii marilor averi, în mod just şi cu respect faţă de poruncile regale, au împărţit bisericilor şi preoţilor greco-catolici astfel de terenuri încă mai demult, îngrijindu-se în mod părintesc, cu ajutor spiritual, de supuşii de la care le vin foloasele materiale. Din această obligaţie impusă domnilor a rezultat un oarecare progres, în acele locuri în care soarta a făcut ca stăpînii să fie mai culţi, cu vederi mai largi şi folositori supuşilor lor, mai zeloşi pentru binele public, rezultînd din aceasta şi propriul lor cîştig. Dar, în general, a domnit nepăsarea împletită cu multe dificultăţi. Au fost necesare, de aceea, noi ordinaţiuni care, chiar şi atunci cînd erau date ca să preîntîmpine pe cît posibil piedicile puse de stăpîni, vizau pe funcţionarii cercuali, ca aceştia să asigure congrua clerului greco-catolic din fondurile existente, din pămînturile comunale. Aceste ordinaţiuni au fost repetate mereu, mai ales în 20 octombrie 1773, 24 septembrie 1774 şi 17 aprilie 1777, cînd s-a dispus în principiu ca toate proprietăţile comunale să fie împărţite pe fumuri şi supuse taxelor, dar numai după ce mai întîi s-a lăsat o parte din aceste proprietăţi, precum ogoare, fînaţe, păduri, ca dotare pentru parohii, bisericile şi învăţătorii religiilor recepte.

Aceste dispoziţii s-au publicat în întreg principatul, dar în unele locuri abia acum şi-au făcut efectul în ceea ce priveşte clerul greco-catolic. În alte locuri, însă, nu s-a făcut nici o menţiune despre acest cler, terenurile comune fiind împărţite şi o parte atribuite pe fumuri şi înscrise în registrele contribuabililor, altă parte unite cu moşiile alodiale ale domnilor de pămînt.

Mai mult încă, de la ultima revoluţie religioasă a naţiunii române, în unele locuri, mai ales acolo unde credincioşii au revenit la neunire, iar averile bisericeşti şi parohiale fuseseră împărţite anterior, de la credincioşii rămaşi uniţi au fost smulse averile de către deficienţi sau de către domnii de pămînt, iar preoţii rămaşi uniţi au fost îndrumaţi să meargă la episcop, pentru a primi o altă parohie. Şi astăzi încă se mai întîmplă astfel de lucruri, iar în acest fel preoţii respectivi, dacă nu li se poate da îndată o altă parohie, sînt lipsiţi împreună cu copiii lor şi cu întreaga familie, de orice mijloc de existenţă. Dacă apoi, cu timpul, se întîmplă ca în aceste locuri credincioşii să revină din nou la unire, restituirea averii nu se realizează fără noi dificultăţi.

Acestea fiind stabilite, ar trebui să se dispună din nou ca:

1ul: Acolo unde pămînturile comune sînt neîmpărţite, fără nici o întîrziere să fie detaşată porţiunea necesară clerului greco-catolic.

2lea: Acolo unde pămînturile comune sînt împărţite între locuitori, cu excluderea clerului amintit, sau unde sînt ocupate de către domni, împărţirea sau ocuparea să fie revizuite şi partea necesară clerului să fie asigurată, cu atît mai mult cu cît este cunoscut că în unele locuri acea subîmpărţire sau ocupare a fost făcută după publicarea decretelor asupra subsistenţei clerului amintit, prevăzută din astfel de terenuri. Dacă aceasta s-a întîmplat, în mai multe locuri, înaintea publicării decretelor în provincie, totuşi a fost după ce Augusta Curte emanase rezoluţia — care, cel puţin ea, a ajuns în mod autoritar să fie cunoscută în provincie — şi s-a înfăptuit în mod consecvent în interesul propriu al domnilor de pămînt şi cu eludarea intenţiei preaînalte. Dar şi în cazul în care acea preaînaltă rezoluţie n-ar fi fost cunoscută cînd aceste terenuri erau împărţite sau ocupate, existau oricum hotărîrile mai vechi ale lui Leopold şi Josif I în legătură cu dotarea clerului amintit cu proprietăţi. Aceste hotărîri fac cel puţin atacabile acele subîmpărţiri şi ocupări, efectuate în atîtea cazuri cu excluderea clerului.

3lea: Acolo unde credincioşii au părăsit unirea, în vreme ce preotul a rămas unit, proprietăţile parohiale, dacă există, conform decretelor preexistente, să rămînă preotului cel puţin pînă cînd va putea fi transferat la altă parohie. Dacă preotul însuşi a părăsit unirea sau a fost mutat la altă parohie, în acest caz aceste proprietăţi să fie administrate sub formă de arendă sau sub altă formă mai potrivită, pînă cînd acel sat va îmbrăţişa din nou, cu timpul, unirea. Între timp, veniturile acestor averi să fie depuse ca supliment la Casa parohilor greco-catolici, spre a fi folosite potrivit cu nevoile acestora.

În sfîrșit în ceea ce privește al 4lea: Dacă modalitățile propuse mai sus, adică dotarea potrivită a clerului greco-catolic din venituri stolare, din capecii, din zeciuială și sferturi de zeciuială sau douăzecimi, sau din pămînturile comunale nu se vor putea obține nicidecum, atunci trebuie să se recurgă la capitalurile bănești, în așa fel încît lipsa să fie suplinită din acestea, în parte sau total.

Dar se știe că nu există capitaluri destinate numai clerului greco-catolic, și deci acesta nu are venituri bănești, afară de cazul cînd cei 494 florini ce rezultă din veniturile Seminarului din Blaj, scăzînd cheltuielile anuale, n-ar putea fi socotiți ca sumă capitală. Acest capital însă, chiar dacă nu se epuizează cu cheltuielile de călătorie ale clericilor care merg să studieze la Buda sau la Viena, totuși cînd aceștia revin și sînt folosiți în anumite perioade de timp pentru a deprinde ritul pe lîngă catedrele restante, sînt întreținuți din fondul seminarului de care aparțin, și care dealtfel este sărăcăcios. E necesar, deci, să se recurgă la acel capital bănesc numit Fond Lusitan, pe care Augusta Împărătească și Regină binevoise să-l desemneze pentru propășirea religiei catolice de ambele rituri, latin și grec.

După dorința părintească a Preaaugustului și Gloriosului Principe Domnitor, a pătruns și în Transilvania lumina adevăratei filosofii, spiritul creștinătății genuine, din care se naște dragostea reciprocă și frățească ce-i leagă între ei nu numai pe cetățenii deosebiți ca rit dar uniți prin dogmă, ci și pe confrații care se deosebesc prin dogme. Se poate spera, deci, ca venerabilul cler de rit latin să permită clerului confrate greco-catolic să participe și el la amintitul fond, cu atît mai bucuros și deschis, cu cît cunosc ei înșiși destul de bine nevoile acestuia și cu cît cunosc stăruința acestuia pentru promovarea binelui public al patriei, prin educația și cultura acestui numeros popor, lucru ce se poate obține prin preoți mai bine dotați cu fiecare zi.

Ținînd chiar seama de atitudinea frățească a clerului romano-catolic față de cel greco-catolic, totuși participarea la Fondul Lusitan n-ar putea avea loc în mod echitabil, deoarece veniturile ce provin din el, în cea mai mare parte au deja alte întrebuințări, între care e și suplimentarea porțiunii canonice a preotului greco-catolic din Cîmpeni, atribuită din acest fond în urmă cu aproape doi ani. Aceste destinații ale fondului nu pot fi schimbate fără urmări neplăcute. De aceea, acum este momentul de a fi operată acea binevoitoare hotărîre, ca cel puțin dobînzile realizate anual, a căror sumă poate fi ușor cunoscută prin Exactoratul Provincial, să fie rezervate într-un fel oarecare, ca supliment pentru dotarea clerului greco-catolic, după ce se vor fi reținut cheltuielile fixe.

Clerul greco-catolic ar trebui să ajungă de pe acum a se împătăși de acest supliment, căci obținerea unei dotări într-o formă stabilită, este o necesitate evidentă pentru oricine. E de dorit ca măcar unora dintre arhidiaconii care au binemeritat prin păstrarea liniștii publice cu ocazia ultimelor tulburări religioase, să le fie luată în seamă starea de mizerie și, la fel, starea tristă în care se află cei mai tineri clerici care ies în fiecare an din vestitele seminarii de la Viena, de la Buda sau Blaj.

Acei care, în diecezele mari sau în protopopiatele încredințate grijii lor, sînt însărcinați cu diferite obligații, în diverse comisii, pentru lucrări de birou permanente sau aceia care, la dispoziția episcopului ori a vicarului său, acceptă să meargă mereu de ici-colo, cheltuiesc din veniturile proprii, iar dacă au ceva gospodărie, sînt obligați să și-o neglijeze, ceea ce face ca sărăciei să i se adauge sărăcia însoțită de dispreț față de persoană, față de oficiu și față de religie. Din toate acestea urmează o stare dezolantă pentru cler și pentru popor. De aceea e necesar în primul rînd să se prevadă, într-o formă anume, un ajutor pentru subsistența personală, cît și pentru demnitatea oficiului și a religiei.

Clericii amintiți, reîntorcîndu-se în dieceză, după ce sînt numiți în parohii, unii găsesc acolo pămînt parohial, alții nu găsesc nimic. Cei care găsesc, nu-l pot cultiva din lipsă de unelte. Pentru procurarea acestora e nevoie de bani, pe care studiul teologiei în colegiile străine nu li i-a oferit deloc. Trebuie să li se dea

bani pentru cumpărarea acestor unelte. Dacă, în schimb, nu există pămînt parohial, sau cel existent este insuficient, atunci congrua să li se plătească, integral sau parțial, în bani, pînă cînd vor putea fi provăzuți cu o dotare cuviincioasă prin distribuirea de pămînturi, sau alte mijloace.

Deoarece pînă acum a lipsit pămîntul din care să li se completeze acest ados provizoriu, acolo unde nu se prevede posibilitatea înzestrării nici prin capecie, nici prin zeciuială sau sferturi de zeciuială, nici din terenuri, toate acestea lipsind cu desăvîrșire, congrua aceasta putea să li se dea în continuare. Dar și cei 75 de florini care se dădeau clericilor greco-catolici la ieșirea din Colegiul Pazmanian și din Seminarul Sfînta Barbara, ca un prim ajutor pentru doi ani, cu un an sau doi în urmă a fost sistat. Astfel s-a întîmplat ca pînă acum, dintre clericii întorși în număr mare în serviciul diecezan, abia doi sau trei să poată fi folosiți în parohii, și încă într-un mod destul de sărac, ceilalți trebuind să aștepte în continuare dotarea lor, care întîrzie mult și-i lasă în părăsire, spre marea întîrziere a educației poporului.

Din aceste motive grave și urgente e necesar să se dea dispoziții ca Exactoratul Provincial să renunțe fără întîrziere la surplusul amintitului fond, și această sumă să fie defalcată și atribuită neîntîrziat pentru lipsurile clerului greco-catolic. În felul acesta, intenția și voința regală a Augustei și Slăvitei Impărătese referitor la Fondul Religios sau Lusitan își va atinge, cel puțin parțial, scopul care urmărește dezvoltarea religiei catolice de ambele rituri.

Iată mijloacele pe care le-am putut propune pentru dotarea preoților greco-catolici, care însă trebuie să cuprindă și dotarea, în mod proporțional, a bisericilor, cîntăreților sau învățătorilor și a crîsnicilor bisericești.

Deoarece, însă, ordinațiunile evidențiate mai sus, asemenea celor care au fost date cu atîta timp înainte, nu-și vor atinge deloc scopul, sau doar în mică măsură, dacă nu vor fi folosite mijloace potrivite și eficiente, se impun și în acest sens urgente măsuri de prevedere.

Pînă acum, ordinațiunile aulice în privința subsistenței clerului erau intimate Guberniului și episcopului sau Guberniului prin intermediul Comisiei publice bisericești, iar episcopului prin funcționarii subalterni. Deoarece și Guberniul, și amintita comisie, și chiar episcopul erau deobicei ocupați cu multe alte treburi, aproape că niciodată nu putea fi urmărit rezultatul dispozițiilor adresate funcționarilor subalterni. Din această cauză, acest rezultat nu era rodnic decît rar, și anume acolo unde funcționarii de serviciu la ședințe erau catolici sau dovedeau o mai mare bunăvoință și promptitudine, sau unde funcționarii bisericești erau mai activi, mai învățați și mai cunoscători ai treburilor publice. În celelalte cazuri, însă, ordinațiunile regești rămîneau, și rămîn și astăzi, înmormîntate în uitare, fie din cauză că nu erau examinate cu atenție, fie din cauza aversiunii laișe sau a nepriceperii funcționarilor subalterni.

Pentru a evita pe viitor asemenea inconveniente, de care se leagă o mare pierdere pentru educația poporului și, deci, pentru fericirea publică, trebuie luate măsuri eficiente de prevedere, atît pe plan politic cît și eclesiastic. Mai cu seamă pe plan politic, e necesar să fie reglementată Comisia sibiană, care să se ocupe, după gravitatea și urgența cazului, de problema dotării, a cărei întîrziere a pricinuit atîtea neplăceri chiar și pentru forurile superioare. Cu această ocazie, comisia să stabilească reguli, să vegheze la punerea în aplicare a ordinațiunilor, să urmărească în mod serios împlinirea acestora de către funcționarii subalterni iar registrele cu ședințele ei, ținute în fiecare lună de două, de trei sau de patru ori, după necesitățile obiectivelor de rezolvat, să le înainteze la timp stabilit Augustului Tron.

Cum această dotare trebuie să fie extinsă în toate zonele principatului, deci și în cele camerale și militare, e firesc ca această comisie să fie compusă, din persoane politice, camerale și militare. Pe lîngă aceasta, notez că în acest principat și problemele clerului acatolic sînt examinate întotdeauna, în supremele consistoare sibiene, de către una sau mai multe persoane ecleziastice, după diversitatea

religiei. În această privință ar trebui hotărît, referitor la clerul greco-catolic, ca în amintita comisie — care ar trebui compusă, în lipsa greco-catolicilor, de preferință din membri romano-catolici — să poată lua parte cel puțin unul sau doi catolici de rit grecesc, pricepuți în administrație, și care se pot perfecționa în cunoștințe, în judecată cumpănită și în experiență. Din excedentele Fondului Lusitan, sau din alt fond, să li se asigure acestora un salariu de 500 florini, iar ei să poată da pe loc informațiile necesare despre starea clerului, despre lipsurile obiective legate de specificul ritului, iar la lucrările comisiei să poată ajuta pe alți referenți, copleșiți poate de multe alte probleme.

Această comisie s-ar putea întruni sub președinția trezorierului regesc, care dealtfel deține președinția interimară ca prim consilier, iar din partea Guberniului ar putea asista acei consilieri care fac în mod obișnuit parte din comisia catolică. Acestora li s-ar mai putea adăuga unul din partea Tezaurariatului și altul din partea Supremei Prefecturi a armatei.

Aceste măsuri pe plan politic trebuie completate cu altele pe plan bisericesc, căci altfel scopul urmărit nu va putea fi atins.

În ceea ce privește latura bisericească, pînă acum efectul ordinațiunilor regești referitoare la problema dotărilor a întîrziat mereu, căci, în primul rînd, numărul clericilor instruiți în lucrurile administrative era mic. Așadar, acestea nu erau prezentate în mod corect de către funcționarii oficiali ai clerului la Tabla Continuă și la Magistratură, și nici nu erau rezolvate în mod just, ba adesea chiar neglijate. Pe de altă parte, lucrurile erau tratate uneori neclar și dezordonat, atît de către funcționari subalterni cît și de către funcționarii cei mai de seamă ai clerului, ba poate uneori, din patimă, erau puse la o parte.

Aceste deficiențe sînt remediate în parte acum, cînd numărul clericilor instruiți și calificați a crescut și crește mereu. Rămîne să se mai introducă disciplina între funcționarii subalterni ai clerului amintit și să se impună norme de lucru și de funcționare.

Cum dealtfel se cunoaște, episcopul însuși nu poate fi prezent peste tot în vasta sa dieceză și să rezolve personal toate problemele. De aceea, la un moment dat, Augustisima Împărătească și Regină intenționa să instituie încă o episcopie greco-catolică, undeva spre Bistrița, lucru suspendat apoi din cauza lipsei de fonduri, cu care noua episcopie să poată fi dotată pînă la ivirea unor împrejurări mai favorabile. E cu totul necesar, deci, ca dintre cei mai de seamă clerici, mai cunoscuți pentru cultura și calitățile lor sufletești și mai pricepuți în administrarea averilor, cel puțin patru sau cinci dintre ei, să fie numiți decani sau vicari foranei în principat, cu sarcina de a instrui pe arhidiaconii subalterni în problemele ce privesc dotarea clerului, precum și pe preoți, ce să facă și cum să procedeze, de a favoriza buna înțelegere cu funcționarii politici, expunîndu-le cît mai urgent observațiile de rigoare, atît lor cît și instanțelor superioare, de a duce la îndeplinire alte misiuni încredințate, și mai ales de a conduce registrele, pe care vor trebui să le arate în fiecare lună episcopului, pentru ca orice greșeală să fie corectată, orice abatere de la calea dreaptă să fie readusă la ordine, ca toate să fie drese și conduse spre atingerea scopului urmărit.

Dar pentru că acestor protopopi ocupați cu slujba ce li s-ar încredința, nu le-ar mai rămîne timp pentru treburile lor gospodărești, care la rîndul lor i-ar împiedeca de la îrdeplinirea misiunii încredințate, e necesar să li se asigure un salariu de cel puțin 400 florini, bani lichizi, din Fondul Lusitan. În acest fel se va înlătura întîrzierea rezultatelor scontate.

După aceste măsuri promițătoare, care privesc conlucrarea funcționarilor politici cu cei bisericești, trebuie stabilite modalitățile de procedură în privința dotării.

Pînă acum cererile și memoriile episcopilor referitoare la dotarea clerului erau, în mare măsură, generale, așa încît și dispozițiile aulice sau guberniale, ce emanau de sus în jos, cuprindeau doar generalități. Din acest motiv s-a ajuns la atîtea conscripții ale clericilor din întreaga provincie, ale cîștigurilor de orice

natură, care puteau constitui izvoare de venituri. Prin astfel de conscrieri se urmărea să se cunoască numărul parohilor și veniturile, pentru ca acolo unde s-ar găsi preoți de prisos, numărul lor să fie modificat după necesități, pentru ca celor nevoiași să li se poată stabili dotarea potrivită, iar lipsa să fie remediată, în parte sau total.

Dar, în timp ce se lucra la astfel de conscrieri, nu s-au luat și măsuri de prevedere pentru găsirea de mijloace care să ducă la atingerea scopului urmărit, respectiv fondurile de teren din care să poată fi suplinită lipsa constatată. Acest lucru se poate vedea și din registrele conscrierilor făcute în Comitatele Solnocul de Mijloc și Hunedoara, unde numărul constatat al preoților, prezenți și viitori, ar trebui redus în funcție de rezultatele actuale. Mijloacele prin care s-ar putea suplini în mod acceptabil lipsa nu erau căutate pe loc, nici nu erau prospectate în viitor, motiv pentru care toate aceste conscrieri, care alcătuiesc volume mari și au pricinuit atîta pierdere de timp, cînd ajungeau la instanțele superioare, cu trecerea anilor deveneau inutile pentru atingerea scopului de a revizui cheltuielile.

După cum dovedesc în mod suficient cele de pînă acum, dotarea aceasta se poate înfăptui odată, sau niciodată, sau poate cu mare întîrziere, de către posteritate, dar întîrzierea acestei importante și urgente probleme este strîns legată de întîrzierea fericirii publice. Așadar este în interesul statului ca să se urmeze modalitatea arătată mai sus, iar înalta intenție de a dota clerul greco-catolic după specificul locurilor, din capecii, din zeciuieli, sferturi de zeciuieli sau din douăzecimi, precum și din pămînturi comunale adică ogoare, fînațe, păduri, vii, să fie notificată în prealabil adunărilor generale ale clerului. Preoții lipsiți total sau parțial de congruă să fie reprezentați de către vicarii foranei sau de către protopopi, iar prin aceștia cererile lor să ajungă, pe rînd, la Tabla Continuă și la magistrați. Autoritățile politice să trimită unul sau doi comisari, care împreună cu reprezentantul vicarului foraneu sau, dacă acesta este împiedecat, împreună cu arhidiaconul tractului — dacă acesta e potrivit pentru rezolvarea cazului — să iasă la fața locului, și acolo, împreună:

1-ul: Să noteze numărul credincioșilor și numărul parohilor necesari în acel loc, proporțional cu nevoile și conform dispozițiilor preaînalte, prevăzînd, de exemplu, pentru 100 de familii un preot, un capelan și un cantor și determinînd edificiile pentru aceștia. Preoții de prisos să fie reduși și, pînă cînd vor putea fi plasați în altă parte, să fie numiți cantori sau crîsnici.

2-lea: După ce a fost stabilit numărul necesar al preoților și ajutoarelor acestora, să li se determine congrua, stabilindu-se pentru fiecare, după diversitatea locurilor, conform preaînaltelor dispoziții: în localitățile mai mari 300 de florini, în cele mai mici 200 sau 150 de florini.

3-lea: După ce s-a stabilit astfel congrua, să se cerceteze și să se înregistreze ce posedă fiecare dintre acești preoți și capelani. În felul acesta se poate afla surplusul sau deficitul, ambele trebuind să fie cunoscute.

4-lea: După ce s-au determinat în felul acesta necesitățile, trebuie să se treacă la căutarea de mijloace din care acestea ar putea fi asigurate, și anume — după diversitatea situațiilor — : capeciile, zeciuiala sau alte beneficii amintite mai sus. Acolo unde congrua nu poate fi asigurată total din acestea și nici nu se poate suplini parțial, ea trebuie acordată din pămînturile comunale, adică din ogoare, livezi, fînațe, păduri. Dacă acestea sînt subîmpărțite sau ocupate de proprietari, subîmpărțirea sau ocuparea făcute în dauna binelui public, din dotarea preoților, să fie anulate de către Tabla Continuă sau Magistratură; dacă țăranii sau proprietarii nu pot asigura pe loc, în alt mod, congrua, și astfel să fie defalcată dotarea necesară. Dacă lipsesc pămînturile comunale și nici pămînturi subîmpărțite sau ocupate nu sînt, atunci domnii de pămînt (care sînt obligați să se ocupe de starea spirituală a supușilor lor, fără de care ei nu pot exista), precum și o parte din parohiani, care refuză să o facă, să fie obligați prin Tabla Continuă ca să taie din pămînturile proprii porția canonică, sau să o suplinească în altă

formă, de pildă prin taxe în natură sau bani. Acolo unde, în schimb, nu există nici capecii, nici zeciuială, sferturi de zeciuială sau douăzecimi, ori alte beneficii de care se bucură parohii altor religii, și nici pămînturi, acolo congrua — pe cît e posibil — să o plătească credincioșii în bani. Dacă ceea ce pot plăti credincioșii nu este suficient, să se suplimenteze din excedentul Fondului Lusitan, după cele propuse mai înainte.

5-lea: După ce au fost căutate și găsite mijloacele prin care să poată fi suplinită lipsa de congruă, îndată să fie pregătit de către comisarii politici și bisericești actul formal al dotării, în care să fie notată cu grije suma datorată de fiecare parohian, sau zeciuiala, sferturile de zeciuială sau douăzecimile, precum și alte beneficii, sau cantitatea fondurilor de pămînt, fînațe, păduri, vii, deodată cu descrierea calității acestor fonduri. Actul pregătit în felul acesta să fie semnat de către comisarii politici și bisericești, de către domni și de către preoții interesați, de către judecător și un jurat sau de notarul comunei. Din acest act, un exemplar original să fie păstrat la parohie, altul la comunitate, al treilea la Tabla Continuă Tabla Regală sau Magistratură. O copie autentică va fi trimisă comisiei însărcinate cu problema, dotării, iar alta episcopului. Dacă în unele locuri se vor ivi dificultăți în determinarea și defalcarea mijloacelor de dotare, și care nu vor putea fi rezolvate de către cenzori, acestea să fie prezentate spre rezolvare Tablei Continui, Magistraturii și episcopului. Dacă nici aceștia nu le vor putea rezolva, să fie restituite comisiei ca să le prezinte Guberniului. Iar dacă nici Guberniul nu va găsi soluția potrivită, să fie înfățișate Preaaugustului Tron.

În felul acesta, atît de mult dorita dotare ar fi rezolvată mai operativ și totodată numărul parohiilor superflue ar fi restrîns și redus la o proporție justă, promovîndu-se binele public, drept urmare a educației și culturii poporului.

Dar pentru educația și cultura poporului, pe lîngă dotarea convenabilă a clerului, fără de care nu pot exista preoți instruiți pentru educația poporului, se cer și școli, atît triviale sau naționale, cît și superioare sau gimnazii. La promovarea fericirii patriei contribuie mult și darea unor dispoziții potrivite în acest sens.

Este cunoscut că două treimi din populația Transilvaniei o formează românii, de unde rezultă că fără conlucrarea lor industria și n-ar putea face niciodată vreun progres mare; fără educație și cultură, conlucrarea lor nu poate fi decît nulă sau foarte slabă.

Între temeliile de frunte ale educației și culturii se numără școlile, în care se dobîndesc noțiuni clare despre lucruri, iar prejudecățile sînt asanate.

Deși întrec la număr toate celelalte națiuni, românii din Transilvania nu au nici o școală superioară sau gimnaziu, în afară de cel din Blaj. În schimb celelalte națiuni din principat au școli deajuns, pe care le pot frecventa și românii, dar se știe cu cîtă simțire sînt ei față de religia și ritul lor, mai ales cei neînvățați, și cît de mult se tem de alte școli, fie catolice, fie acatolice, de teamă ca pruncii lor, educați acolo, să nu-și schimbe religia sau ritul. Această teamă crește mereu, din pricina experienței zilnice, căci văd cu ochii lor marea mulțime de tineri români care frecventează școlile catolicilor, iar unii dintre ei îmbrățișează, și au îmbrățișat, ritul romano-catolic sau trec, și au trecut, la religia reformată. Și nu rare sînt exemplele unde, în aceeași familie, o linie de înrudire sau adesea un frate se declară romano-catolic, altă linie sau frate, greco-catolic, al treilea reformat, iar al patrulea neunit, după cum au fost educați în școlile respective.

Nu este ușor a îndepărta această teamă prin întemeierea mai multor gimnazii greco-catolice, deoarece cu greu se pot găsi fondurile din care ar putea fi suplimentate cheltuielile necesare în acest scop. Într-aceea baronul de Enzenberg, fost colonel al Regimentului al doilea românesc, a proiectat încă un gimnaziu pentru români, la Năsăud, indicînd și fondurile necesare întemeierii lui, iar fostul episcop Atanasie Rednic s-a arătat înțelegător față de această întreprindere. Treaba

ar trebui reluată şi pertractată, în coînţelegere, de către autorităţile militare şi episcop, ca să poată fi dusă la bun sfîrşit. De aici, cultura poporului din numitul regiment ar avea un folos deosebit, ca dealtfel şi din zonele învecinate, cum sînt Comitatul Dăbîca, Solnocul Interior şi de Mijloc, Districtul Chioar şi Comitatul Maramureş, în care se găsesc mulţi nobili români. Astfel aceste zone, care au de pe acum mulţi oameni de seamă ar scăpa de lipsa persoanelor capabile să lucreze în administraţia publică.

Acest gimnaziu, alături de cel din Blaj, ar fi suficient deocamdată pentru acei români care, din cauza temerilor amintite, nu vreau să-şi trimită copiii la gimnaziile altor religii. Pe de altă parte, pentru că numărul nobililor români este atît de mare în Transilvania, încît în comitate formează cel puţin jumătatea nobilimii, dar în marea majoritate gem uitaţi în ignoranţă şi sărăcie, încît mulţi dintre ei şi dintre alţi fruntaşi români, mai ales greco-catolici (depăşind acea teamă), şi-ar trimite copiii şi la gimnaziile romano-catolice, dacă ar fi scutiţi de cheltuielile de întreţinere, ar trebui să se dea dispoziţii la locurile potrivite ca, deoarece atîta popor de a cărui cultură atîrnă înaintarea binelui public, merită toată atenţia, cel puţin a treia parte din elevii de gimnaziu şi din stipendiaţi să fie români, cu atît mai mult cu cît nobilimea altor naţiuni, cărora dealtminteri le-ar rămîne două treimi din stipendii, este mai bogată decît a românilor, şi ca atare să-şi întreţină mai uşor copiii în gimnazii, cu propriile mijloace.

În ceea ce priveşte şcolile triviale şi naţionale şi cele normale, al căror scop este stimularea industriei şi comerţului, în urmă cu şapte sau opt ani Augusta Aulă dispusese înfiinţarea a cel puţin patru şcoli normale principale pentru români: la Blaj, în Haţeg, în Făgăraş şi în Comitatul Solnocul de Mijloc. Dintre acestea doar una a fost recent înfiinţată, la Blaj, dar numai cu doi profesori şi un catehet, deşi cele mai multe şcoli principale de acest fel funcţionează cu trei profesori. E necesar, deci, ca la Blaj să fie întregit numărul de profesori, deoarece acolo se pregătesc şi ceilalţi învăţători pentru şcolile triviale şi normale. Pe măsura acestei sarcini, şi salariul lor trebuie să fie proporţionat cu al altor profesori în situaţii asemănătoare. Şi catehetului trebuie să i se facă parte de un oarecare salariu, cu atît mai mult cu cît în toate celelalte şcoli principale catehe-ţilor le este asigurat salariul. În afara şcolilor din Blaj şi de unele din Primul şi Al Doilea Regiment românesc, înfiinţate şi întreţinute de înseşi regimentele, în întregul principat nu mai există alte şcoli normale pentru români.

Cu doi ani în urmă, Majestatea Sa dispunea să se înfiinţeze astfel de şcoli şi pentru acest popor atît de dornic de educaţie, dar pînă acum nu s-a făcut nimic, în afară de faptul că s-a oferit suma de 600 florini pentru construirea a douăsprezece şcoli româneşti. Dar cine cunoaşte cît este de numeros acest popor îşi dă seama cît este de mic şi disproporţionat acest număr de şcoli, ce se prevăd a fi ridicate.

Deoarece progresul agriculturii, industriei şi comerţului depinde în mod eficient de educaţie şi cultura acestui popor, ca cea mai mare parte a populaţiei Transilvaniei, interesul binelui public care ca numărul şcolilor naţionale sau normale să crească cît mai mult cu putinţă, în care şi cei ce cu timpul vor aspira la statul eclesiastic, şi cei care vor rămîne să lucreze în agricultură sau în meserii, să-şi poată însuşi cu conştiinciozitate mai întîi noţiunile de scris, citit şi socotit, iar apoi să se pregătească pentru celelalte.

Cum însă resursele fondurilor şcolare normale nu permit ca şcolile româneşti să se poată înmulţi după nevoi, să se prevadă cel puţin ca fondul acum excedentar [din Fondul Lusitan — n.ns.] să fie destinat scopului amintit. Depăşirea să fie, deci, pusă la o parte şi destinată şcolilor româneşti. Acest lucru, atît de neglijat pînă acum, să fie realizat fără întîrziere, căci amînarea lui e în paguba binelui public.

Pe lîngă aceasta, deoarece problema se discută deobicei la Comisia sibiană, constituită în treburile învăţămîntului şi la care iau parte şi doi pastori protes-

tanți, să fie admis la lucrările ei măcar un preot greco-catolic, cu atît mai oportun cu cît acolo se iau hotărîri în legătură cu metoda de studiu, cu învățătorii și catehеții, cu cărțile, precum și lucruri legate de ritual. De la membrii de altă religie ai comisiei nu se poate aștepta să cunoască bine nici felul de a fi al românilor, nici ritul lor. Acestui preot greco-catolic, care ar face parte din amintita comisie să-i fie încredințată suprainspecția școlilor românești triviale și naționale, cu atît mai mult cu cît supremul inspector este destul de copleșit de îndatoririle ce-i revin, iar despre catehеții și cărțile românești, ca și despre metoda de învățămînt, în urma vizitării școlilor românești cu greu poate să judece drept.

În acestea constă ceea ce se poate spune despre accelerarea educației și culturii românilor, despre eliberarea lor de prejudecăți, care trebuie băgate în seamă și puse în aplicare, deoarece de cultura acestui popor atîrnă în mare măsură fericirea deobște a patriei, după cum destul de limpede s-a dovedit în cele de mai sus.

EIN UNVERÖFFENTLICHTER RÖMISCHER SUPPLEX LIBELLUS — 1783

Zusammenfassung

In lateinischen Original und in rumänischen Übersetzung wird ein unlängst entdecktes, für die Geschichte der Romänen in Siebenbürgen im XVIII-ten Jahrhundert höchst bedentungsvolles, Dokument publiziert. In diesem Gesuch vom Typ Supplex Libellus fordert der damalige politische Führer der Rumänen von Siebenbürgen, der Bischof Ioan Bob, eine Reiche von Erleichterungen, die der Vörderung der kulturellen Entwicklung seiner Nation dienen sollten. Infolge dieses Inhaltes ist der Supplex von 1783 einer unserer wichtigsten Kultur-Dokumente aus der Epoche der Aufklärung. Das Gesuch, eine typische Emanation des Josefinismus, spielt eine besondere Rolle in dieser Etappe der Politik des Österreichischen Kaiserreiches und seine Bedeutung überschreitet in Folge dessen die Domäne der rumänischen Geschichte. Der Inhalt dieses Dokuments interessiert die grosse Politik des, von der Ideologie der Aufklärung bewegten, damaligen Europa, welche unter Kaiser Josef II. ihre deutlichste Manifestation gefunden hat.

Der Supplex von 1783 ist eine der vorbereitenden Formen oder Ausgaben des grossen, unter dem Namen *Supplex Libellus Valachorum* bekannten politischen Actes von 1791.

GEORGE FILIP DE CĂUAŞ: ÎN LUPTELE NAŢIONALE ALE ROMÂNILOR

VASILE VEŢIŞANU

Aproape că a trecut în uitare totală acest mare fiu al naţiunii sale, George Filip de Căuaş, după ce reputaţi istorici ai veacului trecut l-au aşezat în cele mai de seamă momente ale luptelor naţionale ale românilor ardeleni. Se pare că l-au uitat pînă şi oamenii locului său de baştină, cărora nu le aduce aminte despre acest energic luptător decît mormîntul său aflat, undeva, într-un loc al comunei Căuaş, de lîngă Carei.

George Filip (scris uneori şi Gheorghe Filip sau George Filipp şi Georgiu Filip), s-a născut în Căuaş, la 11 aprilie 1823, dintr-o veche familie românească, venită, se pare, de prin Maramureş, care avea titluri nobilitare în urma vredniciilor arătate în războaiele duse cîndva împotriva turcilor. Multe familii româneşti au primit pe la 1680 astfel de titluri, dînd fii apărători a unui pămînt şi a unei tradiţii milenare. G. Filip a studiat la Carei şi la Arad, după care a urmat dreptul la Casovia, pentru ca în 1848 să se afle la Pesta, în tabăra kossuthistă. Ca mulţi români buni şi statornici în ale lor a crezut în „mîntuirea" neamu lui său prin luptă dreaptă împotriva opresiunilor naţionale ale unui imperiu anacronic. Şi tot ca mulţi alţi români buni şi statornici a fost şi el învăluit de fumul amăgitor al promisiunilor la o viaţă naţională proprie, după furtunosul an 1848, care zguduise legile din dietă şi cancelarii. N-a trebuit să treacă mult pentru ca să-şi dea seama că toate aşteptările, în loc să ducă la dreptate, le-a scurtat şi drepturile pe care le cuceriseră românii mai înainte tot prin lupte. Aşa se explică faptul că după mai bine de un deceniu de la revoluţia din 1848, în anul 1861, G. Filip, împreună cu Ioan Maniu şi cu Ioan Galu din Chieşd, întocmesc un *Memoriu* împotriva anexării acestor părţi la Ungaria, ducîndu-se cu el, ca pe vremuri Horia, la Curtea din Viena. Era cel dintîi *Memoriu* către Curtea Imperială din a doua jumătate a secolului trecut, prefigurînd ampla mişcare a memorandiştilor din 1892, în frunte cu dîrzul Vasile Lucaciu, „Leul de la Şişeşti", Iuliu Coroianu, din Craidorolţ, Andrei Cosma, din Bîrsăul de Sus şi atîţia alţii intraţi în istoria neamului.

[1] Informaţii sumare despre G. Filip găsim în: Dr. Dionisie Stoica şi Ioan P. Lazăr, *Schiţă monografică a Sălajului*, Tipografia „Victoria", Şimleul-Silvaniei, 1908, p. 120, Ioan Ardeleanu-Senior *Oameni din Sălaj*, Tipografia „Luceafărul", Zălau, 1938, p. 121.

Făcînd parte din deputăția Sălajului care mergea cu protestul românilor la Viena, G. Filip se înscria în luptele naționale ale românilor cu cele mai mari riscuri și jertfe într-o perioadă de puternice acțiuni contrare, care pregăteau rușinosul dualism al puterilor de la 1867. Între anii 1861—1863 a activat ca protonotar comitatens în probleme sociale, și în calitatea sa de advocat în Tășnad și în Căuaș se pune în fruntea celor care apără drepturile la viață națională. Între ai săi, la Căuaș, a rămas pînă la moartea sa survenită la 3 februarie 1895, în vîrstă de 72 de ani, după ce avusese grijă să lase urmașilor săi un ideal de luptă pentru națiune și o însemnată donație în bani pentru cultivarea neamului său, într-un testament datat din februarie 1888, care se află în original la Sibiu. Iată cîteva motive în plus care ne obligă să cunoaștem mai îndeaproape două momente mai importante din viața și activitatea lui G. Filip, unul care se leagă de *Memorandul* din 1861, cel de al doilea, legat de „Fundațiunea G. Filip", urmînd ca cercetările ulterioare să dezvăluie aspecte noi în problemele pe care le ridicăm.

Privite din perspectiva devenirii istorice, luptele românilor ardeleni au săvîrșit acele puternice mutații de conștiință națională prin care ei au dăinuit acolo și au perpetuat tradițiile străvechi ale pămîntului lor, moștenit din vremuri imemoriale. Reacția împotriva oricăror asupriri naționale cunoaște și ea o tradiție. Ținuturile de aici aveau o viață națională proprie, cu o organizare socială rînduită după legi autohtone, străvechi, preluate de la voievozii de țară, și de mai înainte, de la străbunii daci cu cetățile lor puternice care stăpîneau zările și șesurile, înainte de a ajunge aici orice popor de aiurea. Legiuirile vechi au dăinuit și după cuceririle cele mai tîrzii, din secolul X, odată cu venirea ungurilor. Drepturile erau păstrate și se păstrau întocmai ca denumirile șesurilor, a apelor și a văilor, întîlnite de noii veniți.

Iată de ce veacuri întregi românii sălăjeni și sătmăreni s-au considerat stăpînii acestor locuri, pînă cînd marii feudali, sprijiniți de oficialități, au început să dezorganizeze vechile așezări românești, să colonizeze cu elemente din afară teritoriile locuite de români. Ar fi să luăm îndelungatul șir al epocilor istorice, pentru a vedea cum a evoluat acest proces, pînă la momentul de culminație al întregirii noastre ca neam, la 1 decembrie 1918. Ne vom opri însă, numai la un moment al acestui proces, acela al *Memorandului* de la 1861 în care G. Filip a fost prezent în cauza națiunii sale.

Dacă revoluția de la 1848 a reușit să înlăture o serie de nedreptăți în cauza românilor, ajungîndu-se, printre altele, la desființarea iobăgiei, se pare că evoluția ulterioară a lucrurilor nu a mai fost în favoarea lor. În acest scop, în ianuarie 1850 s-a ținut la Șimleu, sub președenția vicarului Alexandru Sterca-Șuluțiu, un sinod la care, între alți prezenți, era și protopopul Dumitru Coroianu al Craidorolțului, și unde s-a dezbătut, „jalnica stare a Diocesului și Națiunei prin lipsa Schoalelor"[2],

[2] *Ibidem*, p. 61.

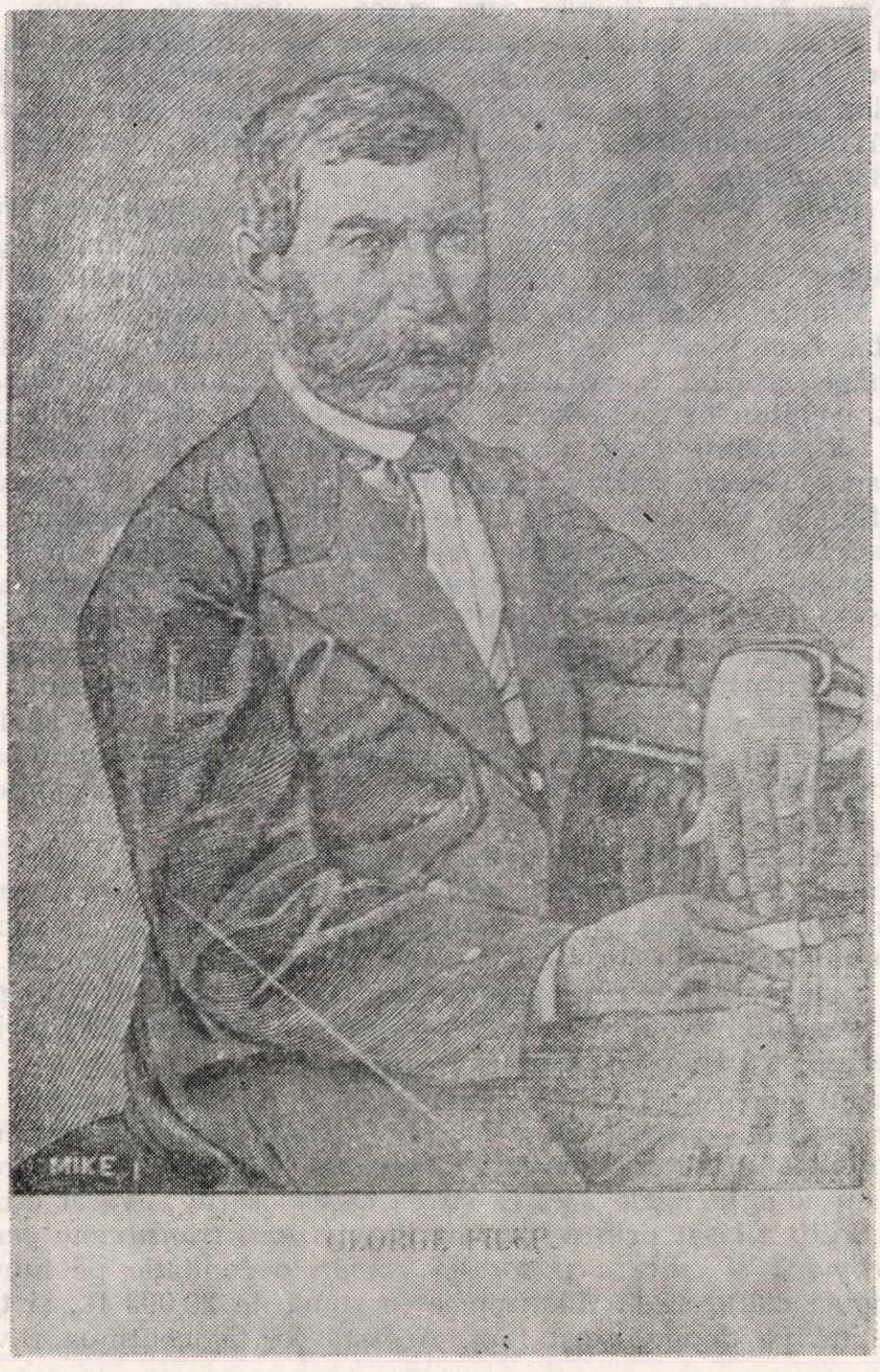

Fig. 1. George Filip de Căuaș.

făcînd înaintarea către monarh în problemele fundamentale ale drepturilor națiunii române. La puțin timp, în ianuarie 1861, se ține la Sibiu un Congres Național Român care cerea „suprimare legilor ce lovesc tot mai mult nația română", hotărîndu-se ca o delegație cu Șuluțiu sau episcopul Gherlei, Ioan Alexi, din Mălădia, să meargă la Viena. Situația românilor era din ce în ce mai apăsătoare, „starea generală a națiunii, — după 1848 arată Iorga, — se înfățișa deplorabilă... iar prin măsurile de la 1860 iobăgia a revenit în parte"[3].

În condițiile de mai sus, la adunarea din 18 septembrie 1861, ținută la Băsești, la care era prezentă inteligența românească din părțile Silvaniei, vicarul D. Coroianu, protopopul George Maniu, profesorii din Beiuș, P. Mihuțiu, I. Selegian, Sim. P. Dessean, George Marchiș, deputatul dietal Ioan Popoviciu-Dessean și alții, au dezbătut protestul națiunii române față de încercare de anexare a Silvaniei la Ungaria, respectiv a comitatelor Solnocul de Mijloc și Crasna. S-a hotărît ca o delegațiune să prezinte acest protest Majestății Sale. Ea era alcătuită din Ioan Maniu, George Filip și protopopul Ioan Galu. La 14 octombrie 1861 ei se aflau la Viena. Rezultatul se știe. Plîngerile românilor n-au fost ascultate. Dar în cele 15 puncte ale *Memorandului* erau înserate motivele de protest, bazate pe argumente „ab antiquissimo", pe tratatele ulterioare care consfințeau drepturile noastre în aceste teritorii, care se ținea întotdeauna de Transilvania, fiind autonome și în deplina lor independență de Ungaria. Anexările s-au făcut fără asentimentul celor care aici constituiau majoritatea, adică românii, așa cum reiese și din statisticile oficiale ale vremurilor. Toate arătau se spune în *Memorandum*, că e „periculoasă și stricăcioasă anexiunea la Ungaria pentru naționalitatea noastră română"[4].

Memorandul de la 1861 a fost o pagină măreață a luptei naționale a românilor, constituind un avertisment pentru dualismul pregătit la 1867. G. Filip s-a angajat cu toate riscurile vieții sale în luptele premergătoare legilor de înrobire ale românilor din aceste locuri. Îl întîlnim în toate acțiunile care pecetluiesc destinul națiunii sale pînă spre sfîrșitul veacului trecut cînd, sub presiunea altor condiții istorice și sociale, dezideratul Unirii devenea o realitate.

În anul morții lui G. Filip, „Transilvania" din Sibiu, revistă a *Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român* (A.S.T. R.A.), publica următorul anunț: „Fundația Georgiu Filip. Toate foile noastre au adus în zilele acestea știrea că răposatul advocat din Tășnad, Georgiu Filip a lăsat prin testament *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* o fundație pe numele său, spre scopuri culturale și filantropice în sumă de 20 000 fl., și testamentul constată pe deplin acest fapt. Această jertfă, continua revista, din

[3] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, De la mișcarea lui Horia pînă astăzi*, București, 1915, p. 210—212.

[4] T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, vol. III. Ed. II-a, Sibiu, 1904, p. 565.

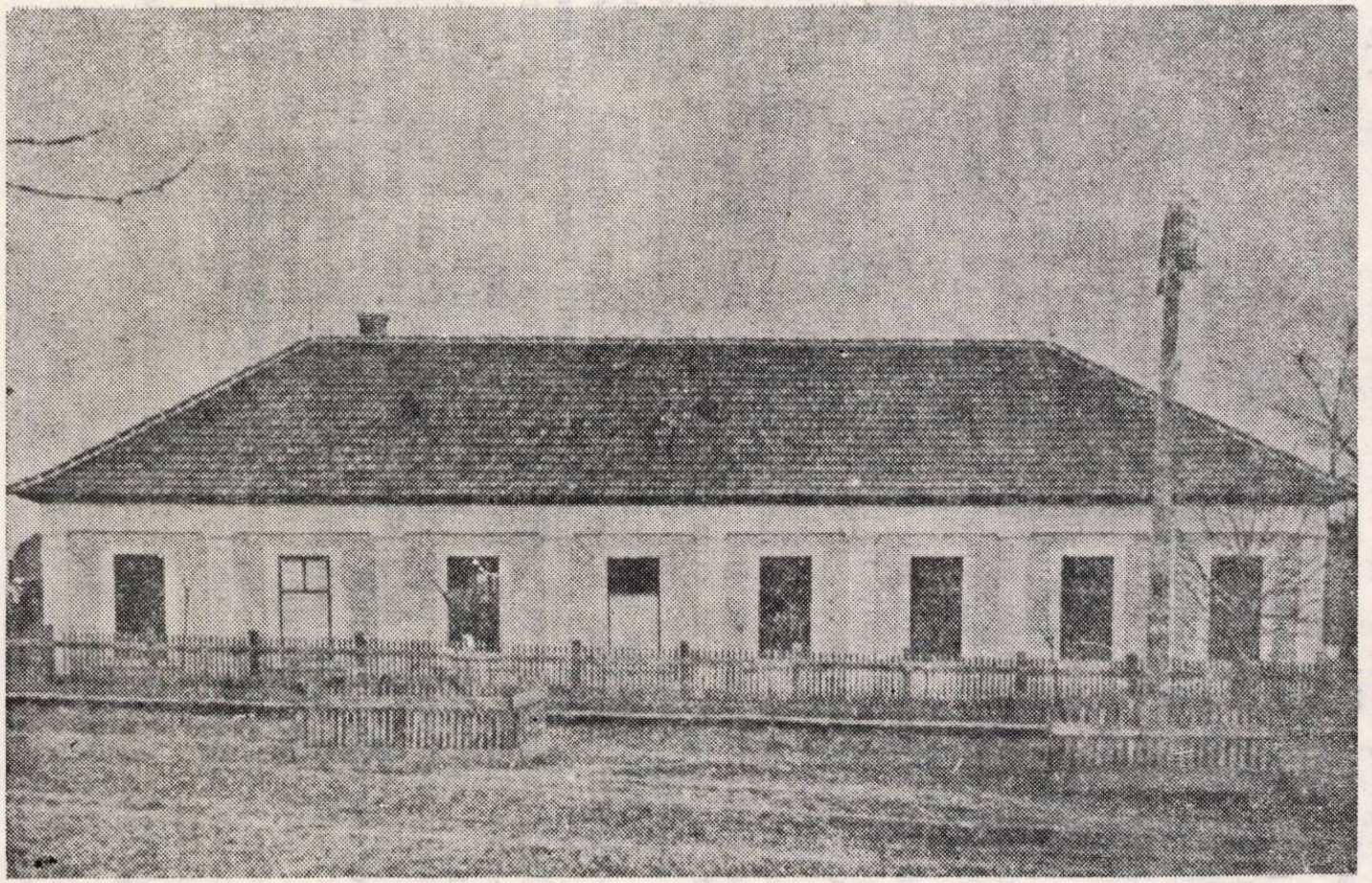

Fig. 2. Școala din Căuaș ridicată de George Filip.

partea unui fiu al națiunii noastre este foarte considerabilă. Apreciem valoarea ei morală, căci un bun fiu al poporului său așezat de soarte la una din marginile extreme ale teritoriului locuit de români, precum în viața sa a fost un călduros apărător al intereselor poporului său, așa și la ieșirea din viață voiește a perena iubirea sa pentru dînsul, pe terenul cel larg al științei și culturii"[5].

Rîndurile de mai sus erau edificatoare pentru cel care o viață trăise numai pentru neamul său cel vechi între neamuri. În succintul portret pe care i-l făcea Ioan Ardeleanu-Senior, acesta arăta că a găsit puține date și informații în legătură cu viața lui George Filip. Nu era de mirare. Omul acesta a trăit modest și numai prin puterile idealului său de necontenită aplecare spre cei și mulți și buni ai satelor noastre. Aceștia din urmă n-au încercat rînduielile scrisului, dar l-au păstrat pe G. Filip în legea nescrisă a omeniei lor, fără vîrstă. „Așa că, scrie același autor, avea dreptate advocatul G.Filip să-și înceapă, la 22 februarie 1888, testamentul"[6]. De fapt ce rezultă din testament? În primul rînd, G. Filip arăta ceva din singurătatea lui, convins că, spunea el: „între cosîngenii mei astăzi în viață esistenți nici unul nu se află capabil de a executa voința mea după moarte... și că averile se strîng fără vreuna urmă salutarie, spre încurajarea acestor eventualități și pentru a putea da națiunii române de a-și putea forma un capital pentru instituție de cultură, și de economie, și neavînd erezi directe în deplina sănătate și conștiu de mine dispun după cum urmează"[7]. În continuare, G. Filip se referă la întreaga avere pe care o lasă în scopuri culturale, fără de care spune el „românimea ca națiune română"[8] nu va putea ajunge să-se afirme pe deplin. El trece într-o evidență situația familiei sale, a soției sale, Ana Porutiu, prin care acordă„ Reuniunii Femeilor Române Sălăjene" o sumă importantă cu scopul să se înființeze „o școală curat românească pentru fiicele române din Sălaj"[9], în timp de 10 ani. Nepotului său, George Filip, preot gr. cat. în Ér Kávás îi lasă moștenire pămînturile aparținătoare locului unde oficiază, și la fel altui nepot din Supur, pentru ca suma de 20 000 de fl. să o testeze „Astrei", care să o folosească, pentru „regenerarea culturală a poporului român"[10], indicînd cum să fie folosită această sumă, într-un interval mai mare de ani. Făcînd o constatare în evoluția Fundației sale, G. Filip recomandă să fie folosită suma la care s-ar ajunge „spre ridicarea unei academii române de drepturi"[11], urmînd apoi ridicarea de școli, a lăcașurilor de cultură, biserici,

---

[5] *Fundațiunea Georgiu Filip*, în „Transilvania". Sibiu, 1895, An. XXVI, nr. 3 din 15 martie 1895, p. 65.

[6] I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.* p. 121.

[7] Dr. Dionisie Stoica și Ioan P. Lazăr, *op. cit.*, p. 120—121.

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem*, p. 122.

[11] *Ibidem*, p. 123.

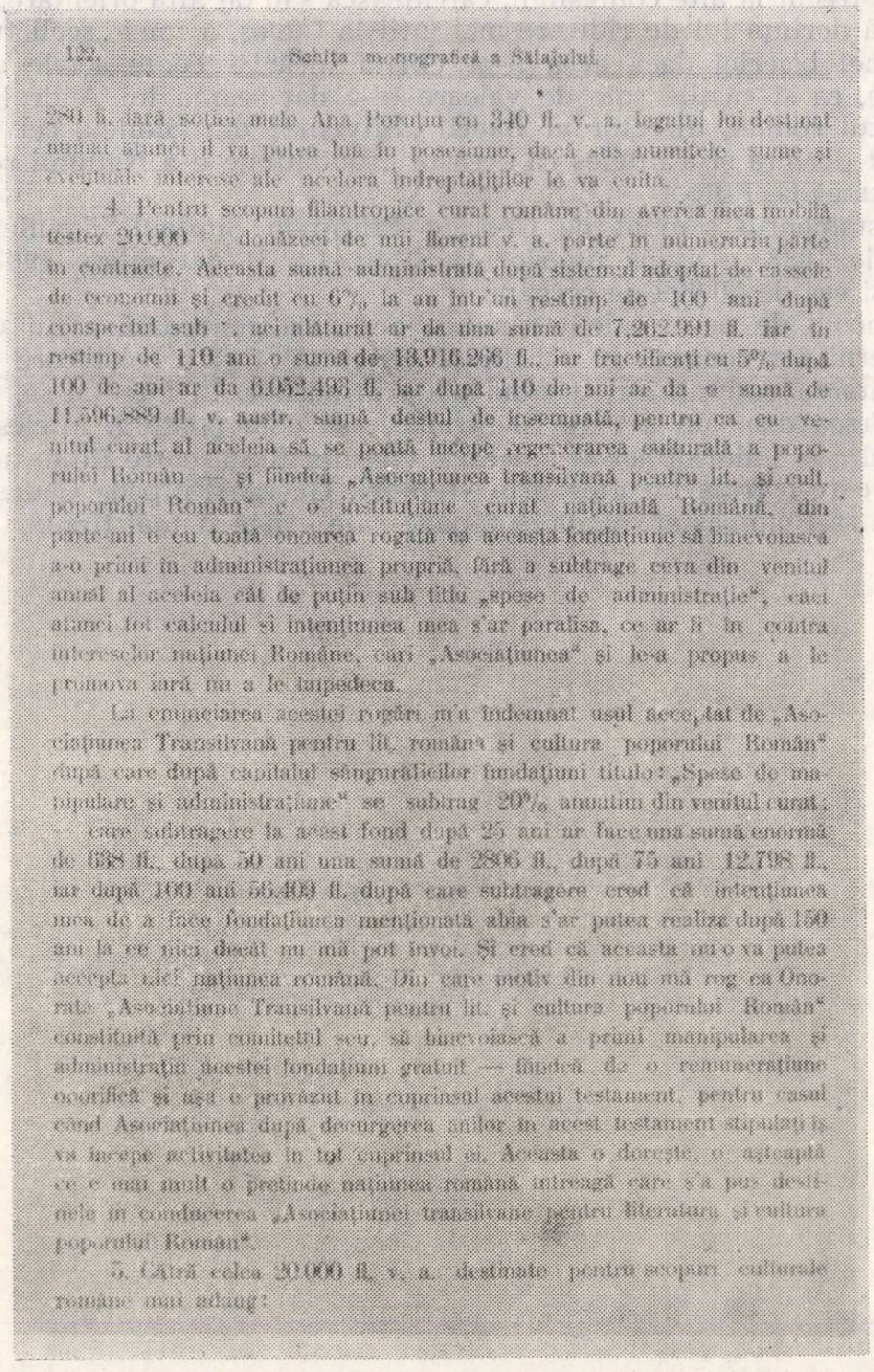

123. Schița monografică a Sălajului.

280 fl. iară soției mele Ana Porumbu cu 340 fl. v. a. legatul lui destinat numai atunci îl va putea lua în posesiune, dacă sus numitele sume și eventualele interese ale acelora îndreptățiților le va cuita.

4. Pentru scopuri filantropice curat române din averea mea mobilă testez 20000 — douăzeci de mii floreni v. a. parte în numerariu parte în contracte. Această sumă administrată după sistemul adoptat de casele de economii și credit cu 6% la an într'un restimp de 100 ani după conspectul sub ... nei alăturat ar da una sumă de 7,262.981 fl. iar în restimp de 110 ani o sumă de 18,916.266 fl., iar fructificați cu 5% după 100 de ani ar da 6,052.493 fl. iar după 110 de ani ar da o sumă de 11,596.889 fl. v. austr. sumă destul de însemnată, pentru ca cu venitul curat al aceleia să se poată începe regenerarea culturală a poporului Român — și fiindcă „Associațiunea transilvană pentru lit. și cult. poporului Român" e o instituțiune curat națională Română, din parte-mi e cu toată onorarea rogată ca această fondațiune să binevoiască a-o primi în administrațiunea proprie, fără a subtrage ceva din venitul anual al aceleia cât de puțin sub titlu „spese de administrație", căci atunci tot calculul și intențiunea mea s'ar paralisa, ce ar fi în contra intereselor națiunei Române, cari „Associațiunea" și-le-a propus a le promova iară nu a le împedeca.

La enunciarea acestei rogări m'a îndemnat usul acceptat de „Associațiunea Transilvană pentru lit. română și cultura poporului Român" după care după capitalul singurăticilor fundațiuni titulo: „Spese de manipulare și administrațiune" se subtrag 20% anuatim din venitul curat, care subtragere la acest fond după 25 ani ar face una sumă enormă de 658 fl., după 50 ani una sumă de 2806 fl., după 75 ani 12.708 fl., iar după 100 ani 56.409 fl. după care subtragere cred că intențiunea mea de a face fondațiunea menționată abia s'ar putea realiza după 150 ani la ce nici decât nu mă pot învoi. Și cred că aceasta nici o va putea accepta nici națiunea română. Din care motiv din nou mă rog ca Onorata „Associațiune Transilvană pentru lit. și cultura poporului Român" constituită prin comitetul seu, să binevoiască a primi manipularea și administrația acestei fondațiuni gratuit — fiindcă de o remunerațiune onorifică și așa e provăzut în cuprinsul acestui testament, pentru casul când Associațiunea după decurgerea anilor în acest testament stipulați îș va începe activitatea în tot cuprinsul ei. Aceasta o dorește, o așteaptă ce e mai mult o pretinde națiunea română întreagă care și-a pus destinele în conducerea „Associațiunei transilvane pentru literatura și cultura poporului Român".

5. Cătră celea 20000 fl. v. a. destinate pentru scopuri culturale române mai adaug:

Fig. 3. Fragment din testamentul lui George Filip de Căuaș.

etc. Trecînd la frații săi, la rudele sale, G. Filip exclude pe cei nedemni, care au trecut la alte confesiuni, calvinească sau de altă orientare, ceea ce justifică dorința lui de ridicare mai întîi la Căuaș, a unei „școli frumoase și a unei biserici dacă acea n-ar exista încă“[12]. Toate actele și documentele, ca și cărțile sale de valoare le-a dat seama lui Andrei Cosma, luminatul român, director al Băncii „Silvania“ din Șimleu, cel care i-a împlinit dorința și a înțeles că această „fundațiune e a Națiunii române“, cum spunea G. Filip.

Testamentul semnat de Georgiu Filipp în Șimleul-Silvaniei, la 22 februarie 1888, a ajuns ulterior la Sibiu. La 31 decembrie 1907 starea fondului era de 50 699 de coroane.

Dincolo de orice calcul rămînea acțiunea generoasă a lui G. Filip cu puternică rezonanță în conștiința generațiilor și a celor care veghiau la înaintarea națiunii lor, urmînd pilda urmașilor. În intenția sa, G. Filip nu săvîrșea doar un act de filantropie, așa cum poate fi înțeles de cei mai mulți, ci îndoitul act al aplecării sale din ființă către ființa neamului său pe care-l vroia biruitor prin vremuri. George Filip de Căuaș ne îndeamnă să-i cunoaștem viața și faptele sale, chiar și mai tîrziu.

[12] *Ibidem*, p. 126.

PRESA ROMÂNEASCĂ DIN CRIȘANA (1848—1919). CONTRIBUȚIA ACESTEIA LA FORMAREA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE ȘI LA CONSOLIDAREA UNITĂȚII NOASTRE CULTURALE

VIOREL FAUR

Viața culturală a românilor crișeni în perioada la care ne referim este concludent ilustrată și de periodicele care au apărut, ca mijloace importante de afirmare politică și spirituală. Editarea unor periodice de certă factură națională se integra, în mod firesc și necesar, străda-niilor populației românești din această străveche provincie autohtonă de a-și manifesta disponibilitățile proprii, în pofida unor împrejurări nefavorabile și pentru a reduce din consecințele acestora. Cu atît mai semnificative sînt, sub raport istoric și documentar, realizările de acest fel ale românilor crișeni, cu cît este îndeobște cunoscută situația deosebit de grea în care și-au desfășurat activitatea cultural-națională, devreme ce au fost mai expuși tendințelor de deznaționalizare ale guvernanților vremelnici și ale autorităților de care ei s-au folosit. Și în acest capitol realmente interesant al istoriei lor culturale, ca parte integrantă a istoriei presei românești din epoca modernă, distingem un autentic militantism, menit a dinamiza energiile creatoare și a le canaliza pe făgașul luptei pentru apărarea ființei naționale.

De la „foile" manuscrise, ca prime experiențe în acest domeniu, s-a ajuns la editarea unor reviste cu profil divers. Acestea au substituit doar parțial inexistența unor ziare românești, care ar fi devenit, neîndoielnic, veritabile tribune de apărare a limbii, a drepturilor și tradițiilor istorice ale poporului nostru. Cel dintîi ziar românesc a apărut în Crișana abia la finele anului 1918, în contextul creat de acțiunile revoluționare ale maselor populare, care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918. La configurarea acestui memorabil moment, al realizării aspirației seculare de unitate a înaintașilor noștri, și-a adus contribuția și presa din Crișana, ale cărei valențe sociale, politice și culturale le vom reconstitui în paginile prezentului studiu.

Inițiativa de a tipări un periodic românesc a apărut, fapt dealtfel explicabil, în timpul revoluției de la 1848, cînd se înregistrează o efervescență politică națională fără precedent și cînd era extrem de util un ziar românesc în părțile Crișanei, pentru a informa populația despre evenimentele zilei și a-i face cunoscută poziția conducătorilor români față de acestea. Observînd însemnătatea unui asemenea instrument, un intelectual orădean — care era la curent cu demersurile locale — pre-

ciza într-o corespondență apărută în *Gazeta Transilvaniei* (cu data de 16 august 1848), că „au priceput și aicea (la Oradea — n.n.) bărbații carii duceau cîrma diecesului (mai exact a Episcopiei unite — n.n.), că în adevăr ar fi bine, de sear (s-ar) prinde și ei de oarece lucru folositor națiunei române, și așa acuma *au proiectat unii și seau* (s-au) *convorbit că vor da un organ român* (subl. ns.). Fie dară cu așteptare onoratul public român, pentru că cred că în scurt timp vom să vedem programa noului organ român de la redactor "[1]. Acest interesant proiect, despre care informațiile sînt prea sumare, nu a fost însă concretizat, din motive rămase necunoscute. Ca atare, putem doar presupune unele cauze ale nerealizării primei intenții de a edita un ziar românesc în Oradea, între care ostilitatea autorităților și lipsa de experiență în această direcție.

Ideea a supraviețuit momentului, dar a îmbrăcat o altă formulă practică, în funcție de situația politică din perioada post-pașoptistă, de condițiile în care s-au manifestat românii crișeni. Membrii Societății de lectură din Oradea și-au propus, chiar din anul întemeierii acesteia (1852) — conform statutelor ei[2] — să editeze „în tot anul" cîte un almanah literar, deci un *periodic* în care să fie inclusă mai ales creația literară. Într-o scrisoare pe care conducerea societății a trimis-o lui Atanasie Șandor aflăm motivația acestei decizii: „Junimea română studinte în Academia (de drept — n.n.) de aici (din Oradea — n.n.), pătrunsă de zelul național, de a se putea și aici lățire simțirile științiale între junii noștri, *și mai cu seamă de a suplinire încîtva defeptul* (absența) *unei foi beletristice* (subl. ns.), a recurs... pentru concesiunea unei societăți literare-beletristice"[3], pe care a obținut-o după trei ani de eforturi și insistențe.

După ce a luat măsuri eficiente pentru difuzarea almanahului lansînd liste de „prenumerațiune" în mai multe orașe transilvănene și obținînd prompt abonarea a 250 de persoane[4], conducerea societății a stăruit în vederea înlăturării obstacolelor ivite pentru a-i asigura un conținut corespunzător și a primi aprobarea editării. De aceea, gestul ei de a face publică nerealizarea acestui obiectiv este semnificativ: „Doi ani, de cînd suntem uniți în asta societate, cu scop să edăm (editām) *pe tot anul un op beletristic* (subl ns.), ca document (al) înaintării noastre spre cîștigarea deplininței limbii; ci pentru numeroasele piedice,... acest op pînă aci rămase ne(în)ființat"[5]. Almanahul a văzut lumina tiparului în 30 septembrie 1854, sub titlul: *Diorile Bihorului. Almanac naciunal, de*

[1] Lazaroni, *Oradea Mare, 16 august*, în *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 69, p. 286—287.

[2] *Organizațiunea Societății de lectură a junimei române din Oradea*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 10, p. 73—75.

[3] Vasile Pârvan, *Pagini din trecut. Din istoria culturei românilor bihoreni*, în *Luceafărul*, 1903, nr. 21, p. 338—341.

[4] Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852—1875*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1978, p. 116—117.

[5] *Gazeta Transilvaniei*, 1854, nr. 14, p. 53.

la Societatea de Leptură a junimei române studinte la şcolile orădene (Anul I, Oradea Mare, cu tiparul lui Aloisiu Tichy). Deci, *periodicitatea* este menţionată chiar pe pagina de titlu a almanahului. În cele 326 de pagini ale acestuia sînt publicate versuri şi proze semnate de I. Brenduşian, Carol Grama, V. Iuţiu, Atanasie Marienescu, D. Meciu, Ioan Popdan, I(osif) R(oman) şi P(aul) V(ela) V(entrariul).

În anul 1855 s-au făcut încercări pentru tipărirea celui de al doilea almanah al societăţii. Nu s-a ajuns însă la nici un rezultat, cu toată propaganda în favoarea ideii, facilitată de presa timpului. Existau, desigur, dificultăţi de nedepăşit, cum au fost, spre pildă, imposibilitatea strîngerii fondurilor necesare şi a unor creaţii literare reprezentative, atît de la membrii societăţii, cît şi de la colaboratori externi, de la cei mai prestigioşi poeţi şi prozatori transilvăneni. Pentru a crea o tradiţie, a garanta continuitatea unei asemenea iniţiative, nu erau îndeajuns spiritul emulativ şi dăruirea membrilor societăţii, ci trebuiau depăşite greutăţi multiple, ceea ce nu s-a întîmplat. Ca atare, au fost căutate forme accesibile de manifestare a preocupărilor publicistice, membrii Societăţii de lectură din Oradea recurgînd — în ultimă instanţă — la scoaterea unor *foi manuscrise*, fapt demn de atenţie. Acestea aveau o circulaţie restrînsă, fiind citite doar în cadrul societăţii şi probabil de către unii intelectuali din oraş, aderenţi la activitatea laborioasă desfăşurată de respectiva instituţie culturală românească. Se cuvine să ne oprim asupra lor, din considerentul că răspundeau unor legitime cerinţe şi facilitau afirmarea talentelor literare şi gazetăreşti. De un real interes documentar este, în această ordine de idei, precizarea memorialistică a lui Iosif Vulcan, din care rezultă că — în vremea cînd a fost membru al Societăţii de lectură — a redactat, împreună cu alţi membri ai acesteia, o foaie „manuscrisă intitulată *Deşteaptă-te române*“[6]. Cum Iosif Vulcan şi-a terminat studiile gimnaziale în vara anului 1859, înseamnă că acesta a contribuit la apariţia amintitei foi în perioada 1857—1859, cînd a făcut parte dintre „oficialii“[7] societăţii.

Deşi a avut o existenţă efemeră, revista *Deşteaptă-te române* a constituit un argument al dorinţei „lepturiştilor“ orădeni de a-şi exprima convingerile şi a-şi exercita disponibilităţile creatoare, aşezate sub semnul dinamismului cultural. Titulatura revistei[8] relevă spiritul naţional de care erau animaţi membrii societăţii, precum şi alţi participanţi la

[6] Iosif Vulcan, *După douăzeci de ani*, în *Familia*, 1880, nr. 32 p. 204; *Anuarul II al Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal*, Braşov, 1899, p. 46; Lucian Drimba, *Iosif Vulcan*, Editura Minerva, Seria Universitas, Bucureşti, 1974, p. 25; Viorel Faur, *Presa românească din Bihor. 1849—1918 (I)*, în *Familia*, 1977, nr. 10, p. 9.

[7] *Fenice*, Oradea, 1867, p. 263—264.

[8] Nu s-a păstrat nici un exemplar din aceasta. De remarcat faptul că ea nu este menţionată în cartea lui Nerva Hodoş, Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti*, Tom I, *Catalog alfabetic. 1820—1906*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1913.

activitatea ei. Iosif Vulcan şi-a făcut ucenicia literară redactînd materiale ce au fost inserate în paginile organului publicistic intern al societăţii, îngrijindu-se de completarea lui cu alte colaborări ale „lepturiştilor". Este, desigur, vorba de cele mai elocvente realizări ale acestora.

Reactivarea societăţii, începînd cu venirea la conducerea ei a cărturarului Iustin Popfiu, a determinat noi preocupări de natură publicistică. Astfel, în şedinţa de constituire a acesteia din 18 noiembrie 1866 s-a proiectat „înfiinţarea unei foişoare enciclopedice[9], ce va circula ca organ de comunicare a elaboratelor incurse de societate, exclusiv între membrii ei"[10] Propunerea lui Iustin Popfiu a aflat o „îmbrăţişare călduroasă între membri", fiind tot atunci aleşi redactorii responsabili ai „foii" (Elia Trăilă şi Nicolau Oncu) şi comisiunea „reginte" (compusă din Avram Berlogia, N. Zigre, Damian Dragonescu, George Martinescu, Acsentiu Gaita şi George Fejér). Redactorii aveau sarcina de a „privegheа asupra tuturor agendelor şi a purisa (în sensul de a îndrepta — n.n.) elaboratele demne de publicat"[11]. Foaia, a cărei titulatură nu este consemnată, urma să apară bilunar[12]. Din lipsă de informaţii documentare, nu dispunem de posibilitatea de a referi amănunţit despre această întreprindere a „lepturiştilor". Peste trei ani, la 28 noiembrie, s-a revenit asupra problemei „redigerii unei foi scrise din operatele cele mai bune ale membrilor". Aceasta trebuia „pusă spre cetire în cabinetul de lectură" care, conform unei acute necesităţi locale, se impunea a fi organizat şi deschis „oriunde în centrul cetăţii", pentru a fi asigurat accesul la acesta şi a altor „inteligenţi români". Aşezarea foii în cabinetul de lectură era justificată prin dorinţa de a oferi publicului interesat un veriţabil „testimoniu despre activitatea şi înaintarea membrilor societăţii"[13]. Ideea era deosebit de generoasă şi realizarea ei ar fi dus la sporirea prestigiului societăţii, la canalizarea eforturilor membrilor ei într-o direcţie constructivă. Absenţa mărturiilor despre această notabilă iniţiativă nu ne permite însă alte comentarii. Importantă ni se pare împrejurarea că a existat o preocupare reală a „lepturiştilor" pentru redactarea de reviste manuscrise, ca o completare a muncii depuse pentru editarea a trei volume de poezii şi proze. Nedispunînd de mijloace materiale necesare, intenţiile lor au fost doar parţial concretizate. De aceea,

---

[9] A se observa relaţia dintre subtitlul revistei *Familia* (care era acela de Foaie *enciclopedică* şi beletristică cu ilustraţiuni) şi profilul foii preconizate să apară în cadrul societăţii orădene. Este, deci, certă influenţa revistei lui I. Vulcan asupra „lepturiştilor", care o citeau cu mare atenţie. Aşa se explică dorinţa acestora de a-i asigura — evident, la nivelul întreprinderii lor modeste —, o cuprindere enciclopedică a problemelor care intrau în sfera de preocupări a membrilor societăţii orădene (numită în terminologia de epocă Societatea de *leptură*, de unde şi utilizarea — în bibliografia de referinţă — a termenului de „lepturiştii" orădeni).

[10] *Albina*, 1866, nr. 93, p. 2—3.

[11] *Ibidem*.

[12] *Familia*, 1866, nr. 39, p. 467.

[13] *Ibidem*, 1869, nr. 48, p. 574.

încercările literare şi publicistice ale acestora se întîlnesc frecvent în paginile presei româneşti de dincoace de Carpaţi.

Membrii Societăţii literare „Samuil Vulcan" din Beiuş, elevi în clasele superioare ale gimnaziului, au experimentat — probabil cu mai bune rezultate — o similară practică publicistică. „Ca să-i deschidă tinerimii căi şi mijloace cît se poate mai ajutătoare spre dezvoltarea şi ajungerea scopului", conducătorul societăţii, profesorul Gavril Lazăr, a lansat — în şedinţa din 15 mai 1867 — „ideea de a înfiinţa *o foaie a societăţii*"[14]. Aceasta a fost primită „cu bucurie şi entuziasm nemărginit", stabilindu-se totodată „ca foaia să poarte numele *Muza română*" şi să apară în fiecare duminică, pe „cel puţin . . . o coală". Redactor al revistei a fost numit V. Deciu iar colaboratori A. Rubenescu, I. Olteanu, I. Lepa, M. Toma şi A. Tuducescu[15]. Coriolan Brediceanu, notarul corespondenţelor, anunţa în presă că primul număr a „eşit şi suntem foarte îndestuliţi"[16]. Cu toate că scoaterea foii *Muza română* este neîndoielnică, dispunem doar de sumare informaţii în legătură cu existenţa acesteia, fără să mai insistăm asupra conţinutului ei, care n-a fost cercetat de predecesori. Este cunoscut, din consemnări publicistice disparate, faptul că la 13 noiembrie 1870 redactor al „foii" era Ioan Groza, unul dintre cei mai activi membri ai societăţii[17]. În anii 1872, 1873 şi 1876 atribuţiunile redacţionale au fost preluate de un aşa-zis „colector de foi", ca, spre pildă, Georgiu Popa, I. Duma, Paul Oniţia[18] şi alţii. Denumirea foii s-a schimbat în anul 1883, cînd a primit o nouă titulatură, *Aurora*, avîndu-l ca redactor şi „controlor" pe George Mihalca[19]. Din anul 1884, această formă de activitate a membrilor societăţii intră într-un deplin anonimat, ne mai fiind posibilă reconstituirea istoricului ei[20].

Asocierea revistelor manuscrise celorlalte modalităţi de afirmare culturală a societăţilor literare bihorene nu era un fenomen izolat în epocă. Societăţile literare ale elevilor şi studenţilor români din Transilvania, care s-au impus în viaţa publică printr-o activitate rodnică, au utilizat asemenea instrumente de educare a membrilor în spirit naţional şi de popularizare a celor mai reprezentative creaţii ale lor. Societatea „Iulia"

[14] *Ibidem*, 1868, nr. 17, p. 202; *Albina*, 1868, nr. 51, p. 2.

[15] Viorel Faur, *Contribuţii la istoricul Societăţii de lectură „Samuil Vulcan"*, în *Familia*, 1968, 4, nr. 9, p. 5; Idem, *Societatea literară „Samuil Vulcan" din Beiuş*, în *Crisia*, Oradea, 1974, p. 260—261.

[16] *Albina*, 1868, nr. 51, p. 2.

[17] *Familia*, 1870, nr. 47, p. 561.

[18] *Ibidem*, 1872, nr. 47, p. 561; 1873, nr. 39, p. 452 şi 1876, nr. 43, p. 515.

[19] *Ibidem*, 1883, nr. 42, p. 511.

[20] Aceasta nu exclude apariţia în continuare a foii *Aurora*, cum nici *scoaterea alteia, cu nume diferit*. Datorită distrugerii unei părţi importante din arhiva Societăţii literare „Samuil Vulcan", n-am reuşit să descoperim nici un exemplar din revistele de care ne-am ocupat. Faptul că ele au existat este însă incontestabil, rămînînd ca investigaţiile viitoare să furnizeze date utile reconstituirii acestor meritorii strădanii ale membrilor societăţii. De reţinut că nici aceste reviste manuscrise nu figurează în lucrarea citată a lui Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu.

a studenților români din Cluj[21] și-a propus, într-o ședință din 1 decembrie 1877, să scoată lunar o foaie literară cu titlul *Diorile* (Zorile), în vreme ce Societatea de lectură a teologilor români din Arad a reușit să editeze (1869—1872) un organ publicistic propriu, *Speranța,* care a fost apoi înlocuit cu revista *Lumina*[22]. De asemenea, membrii Societății de lectură „Ion Popazu" din Caransebeș au redactat foaia intitulată *Progresul.* Revistele manuscrise ale societăților literare românești din Oradea și Beiuș — *Deșteaptă-te române, Muza Crișanei* și *Aurora* — au constituit factori culturali care au contribuit la dinamizarea preocupărilor membrilor acestora, devenind componente ale luptei tineretului român studios pentru emancipare națională.

Dacă societățile și reuniunile românești din Bihor n-au dispus de mijloacele necesare editării de periodice, această inițiativă a aparținut unor persoane particulare, care și-au asumat toate responsabilitățile și riscurile. Era o metodă experimentată de românii transilvăneni, care au scos în primele decenii postpașoptiste — alături de *Gazeta Transilvaniei* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură* — noi periodice, precum *Telegraful român* (din 1853), *Amicul școalei* (1860—1865), *Concordia* (1861—1870), *Umoristul* (1863), *Familia* (1865—1906), *Albina* (1866—1876), *Federațiunea* (1868—1876), *Transilvania, Observatorul* și *Orientul latin.* De remarcat împrejurarea că un important număr dintre acestea a apărut în Brașov și Sibiu, puternice centre economice și culturale, unde se aflau gazetari iscusiți, care s-au afirmat și în planul luptei pentru drepturi naționale. În perioada dintre 1849—1868 intelectualitatea românească din Oradea a organizat multiple acțiuni culturale, de larg ecou în conștiința locuitorilor din părțile Crișanei, acordîndu-le acestora prioritatea și manifestînd un interes redus față de ideea de a edita ziare sau reviste, probabil și din motivul că tipografia locală nu avea literele potrivite și nici spațiu de producție. Așa se explică faptul că primul periodic în limba română tipărit în Oradea a fost inițial editat la Pesta (nr. 1—5), deși proprietarul și redactorul său responsabil, Iustin Popfiu, era profesor de limba și literatura română la gimnaziul premonstratens din orașul de pe Crișul Repede.

Într-o notă din revista *Familia* (31 octombrie 1867) era anunțată „noua intreprindere literară" a lui Iustin Popfiu, poet și publicist cunoscut, care intenționa să editeze, începînd cu anul 1868, o „foaie periodică intitulată *Amvonul*"[23]. Întrucît numărul „prenumeranților" a crescut în

---

[21] E. Glodariu, *Din activitatea societății „Iulia" a studenților români din Cluj,* în *Acta Musei Napocensis,* V, Cluj, 1968, p. 244.

[22] V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918,* Editura Științifică, București, 1968, p. 27—28.

[23] *Familia,* 1867, nr. 41, p. 491. Se fac referințe la conținutul acesteia, condițiile de apariție și cele de „prenumerațiune". Redactorul *Familiei* salută „cu bucurie această întreprindere" și o recomandă cititorilor, precizînd că banii de abonamente trebuie trimiși pe adresa lui Iustin Popfiu din Oradea (*Ibidem,* nr. 43, p. 515).

scurt timp, unii fiind „*chiar și din România liberă*“, cel dintîi număr al foii a apărut la 15 ianuarie 1868[24], într-o ținută tipografică elegantă[25]. După tipărirea a două numere, Iustin Popfiu preciza într-o însemnare redacțională că, deși a scos 1 000 de exemplare, este nevoit să mai retipărească ambele numere, datorită solicitărilor care depășesc această cifră[26]. El considera util să informeze cititorii și în legătură cu dificultățile temporare ale activității editoriale: „*Noi ducem redacțiunea în Oradea* (subl. ns.), iar tipărirea se face în Pesta, din cauză că unica tipografie ce avem în Oradea duce lipsă atît de mare de lucrători, încît nu poate satisface nici întreprinderile primite pînă acum“[27].

Din programul redacțional, ale cărui principii sînt enunțate în primul număr al periodicului[28], reiese că editorul va consacra majoritatea paginilor „foii“ unor materiale eclesiastice, deschizînd totodată și rubrici cu conținut informativ, îndeosebi despre diferite aspecte ale activității culturale. Comentariile redactorului responsabil ne oferă uneori prilejul de a descifra modul cum acesta susținea unitatea culturală națională. Astfel, scriind despre Institutul pedagogic din București, inaugurat în anul 1868, Iustin Popfiu face o memorabilă profesiune de credință: „Noi am petrecut cu atențiune reformele salutare, ce se făcură pe pămîntul României, mai ales de un deceniu încoace, și am aplaudat nu o dată cu lacrimi de bucurie în vechi glorioasele triumfuri cîștigate într-un period atît de scurt“[29]. Dînd un răspuns, la poșta redacției, unui corespondent din București, redactorul subliniază ideea că este firesc să se sprijine reciproc[30], în pofida „hotarelor politice“ care îi despart, dar care nu „*ne poate împiedica* — continuă același — *să nu fim uniți în spirit și în iubire, în aspirațiuni și năzuințe*“[31] (subl. n.s.). La rubricile destinate prezentării unor momente contemporane (*Noutăți* și *Literariu*) sînt publicate consi-

[24] Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 35. Notăm datele: *Amvonul* (foaie bisericească pentru elaborate din sfera elocinței sacre). A apărut la Pesta (pînă la 1—15 martie 1868) și Oradea (Anul I: de la 15—30 martie și pînă la 15—31 decembrie 1868; Anul II: de la 1—15 ianuarie și pînă la 15—28 februarie 1871, precum și de la 1—15 ianuarie și pînă la 1—15 aprilie 1881). Dimensiunile pe anul 1868 (I): lățimea 15,5 cm și înălțimea 25,5; pe anii 1871 și 1881 (II): lățimea 15,5 cm și înălțimea 23 cm. Tipografii din Pesta au fost Erkövi, Galgóczi și Kocsi, iar cel orădean Ottone Hügel.

[25] În *Familia* (1867, nr. 49, p. 587) se scria următoarele despre aceasta: „Formatul deosebit e bine ales, tiparul e curat, hîrtia fină și literele nouă...“

[26] *Ibidem*, 1868, nr. 10, p. 119.

[27] *Ibidem; Albina*, 1868, nr. 31, p. 3.

[28] *Amvonul*, 1868, nr. 1, p. 1—6.

[29] *Ibidem*, nr. 3, p. 98. Despre institutul respectiv, Iustin Popfiu își exprima convingerea că „va fi sigur izvor de lumină pentru poporul român“.

[30] *Ibidem*, nr. 22, p. 676. Textul este următorul: „Așa! să ne sprijinim împrumutat“.

[31] *Ibidem*. În final, îi adresează o „Salutare frățească!“. Printre abonați, care erau destul de mulți (numărul lor „s-a urcat acum — la 29 februarie 1868 — bine peste 990“, așa cum se scrie în nr. 4, p. 132), se aflau și doi locuitori ai *Craiovei* (nr. 10, p. 284), fără să mai stăruim asupra altora, ale căror nume nu le cunoaștem.

derații referitoare la noua ediție a fabulelor lui Alexandru Donici[32] și despre un important discurs rostit de P.S. Aurelian, din care transcriem un paragraf semnificativ: „Tradițiunile noastre, istoria noastră ne arată la fiecare linie, că dacă astăzi avem o patrie, o datorim acelor viguroși plugari, cari populează și frămîntă pămîntul cu sudorile lor de la țărmul Dunării pînă la vîrfurile cele mai inaccesibile ale Carpaților“[33]. Se mai întîlnesc consemnări despre V. A. Urechia, I. Enăceanu, ziarul *Românul* și revista *Albina Pindului*. Informațiile despre realitățile culturale de dincolo de Carpați sînt, fără îndoială, dovezi ale unei înțelegeri exacte a dezideratului fundamental al luptei poporului nostru, care era obținerea independenței și realizarea unității.

Reținem, de asemnea, atenția semnalările apariților editoriale, precum și notele despre manifestările culturale și biografiile unor personalități transilvănene. „În timpul de față — aprecia Iustin Popfiu — cînd naționalitatea noastră e(ste) expusă nenumăratelor atacuri și tentațiuni critice, cu deplină recunoștință trebuie să ne închinăm luptelor sacre ale prea meritaților bărbați ai noștri, cari necontenit se luptă pe terenul politic pentru existența noastră națională“[34]. Ca atare, se stăruie asupra activității cărturarului iluminist Samuil Vulcan („bărbat erudit și părtinitor și protector mare al științelor frumoase, purtînd totdeauna în inima și înaintea ochilor fericirea și bunăstarea ... națiunii sale mult iubite“[35]) și a fruntașului politic național George Barițiu[36], acestuia din urmă adresîndu-i-se întrebarea: „Cînd cugetă a ne ferici pe noi și literatura cu o colecțiune a eruditilor săi articoli politici, istorici (și) literari publicați de cîteva decenii încoace prin organele noastre publice și mai vîrtos în *Gazeta* și *Foaia* din Brașov?“[37]. Au o certă valoare documentară și relatările despre lucrările adunării generale a *„Astrei“* din anul respectiv[38], preocupările muzicale ale „alumnilor“ din seminarul românesc orădean[39], petiția studenților români din Viena (semnată de 75 de persoane) prin care au cerut în-

[32] *Ibidem*, nr. 5, p. 156. Sînt menționate și cîteva date biografice. Reținem o apreciere din partea finală a notei: „Le (re)comandăm (fabulele — n.n.) încă odată on(oratului) public cititor“.

[33] *Ibidem*, nr. 17, p. 508.

[34] *Ibidem*, nr. 13, p. 378.

[35] *Ibidem*, nr. 19, p. 561—571. Reconstituirea biografiei lui S. Vulcan merită a fi luată în seamă, deoarece este temeinic alcătuită.

[36] *Ibidem*, nr. 5, p. 160. Făcînd cunoscut cititorilor că în curînd va apare *Dicționarul maghiar-român* al lui G. Barițiu, nu se îndoia de faptul că „această operă folositoare va avea mare trecere“.

[37] *Ibidem*. Mai departe, el evidențiază valoarea propagandistică și politică a unei asemenea culegeri: „Acei articli cuprind rezultatele studiilor sale adînci, discută, lămuresc întrebările cele mai vitale ale existenței noastre politice, sociale etc. *Cine nu vede dar, că adunați și publicați într-o colecțiune bine aranjată nu numai că ar deservi bărbaților noștri de o lectură prea instructivă, ci le-ar întinde chiar armele cele mai necesare, mai puter(n)ice în luptele înfocate, ce curg prin diete, prin ... conferințe*“ (*Familia*, 1968, nr. 11, p. 131).

[38] *Ibidem*, nr. 18, p. 540.

[39] *Ibidem*, nr. 3, p. 99.

fiinţarea unei catedre de limba şi literatura română la această universitate, precum şi despre fundaţia lui Nicolau Borbola[40], fost profesor la Academia de drept din Oradea. Partea literară a periodicului este reprezentată de fabulele lui Donici, traducerile din opera lui Lamartine şi Berend, de poeziile originale aparţinînd lui I. C. Fundescu, Iustin Popfiu, Iulian Grozescu, M. Zamfirescu şi Elie Trăila.

După primul an de apariţie[41], Iustin Popfiu hotărăşte să amîne editarea foii pînă cînd va dispune de timp pentru a-şi îndeplini cu promptitudine obligaţiile redacţionale, deocamdată fiind ocupat cu tipărirea unor „lucrări literare"[42] proprii. Reluarea în 1870 a iniţiativei n-a avut rezultatul scontat. În lunile ianuarie—februarie 1871 au fost totuşi editate patru numere (72 pagini). Iustin Popfiu s-a îmbolnăvit, împrejurare ce l-a determinat să sisteze editarea periodicului pînă la începutul anului 1881, deci pînă peste un deceniu. Nici această încercare n-a fost viabilă, deoarece tipărirea foii încetează definitiv cu numărul 5, din 1—15 aprilie. Dealtfel, aceste pagini ale revistei au fost utilizate aproape exclusiv[43] în scopuri ecleziastice.

Cel dintîi periodic românesc editat în Bihor a avut, prin urmare, o existenţă scurtă. Analizat din perspectivă culturală, acesta conţine unele comentarii şi informaţii utile sub raport istoriografic, fiind însă în cea mai mare parte nesemnificativ. Caracterul său pronunţat ecleziastic îl aşează între acele publicaţii care nu au avut o importanţă deosebită, însă merită a fi semnalate în cadrul unui studiu monografic.

Momentul care marchează editarea în Crişana a unui reprezentativ periodic românesc s-a datorat iniţiativei lui Iosif Vulcan (din primăvara anului 1880), de a transfera redacţia revistei sale *Familia* de la Budapesta, unde apăruse din 1865, în oraşul de pe Crişul Repede, de care era legat prin amintirile anilor de studii secundare. A concurat, desigur, la aceasta şi faptul că tatăl său se afla din 1879 în Oradea. Motivele principale ale hotărîrii sale au fost însă altele (în orice caz nu numai cele subiective), care au avut rostul de a-l întări în convingerea că prezenţa redacţiei revistei în acest oraş din extremitatea vestică a teritoriilor locuite de români era nu numai necesară, ci şi stimulativă. Acest adevăr se desprinde din propria-i mărturisire: „în calitatea în care mă aşez în... oraş doară voi putea face mai bun serviciu naţiunii mele, căci voi tinde a împlini o lacună"[44]. Situaţia pe care o reîntîlnea, după mai mulţi ani, în Crişana[45], era mai alarmantă acum, datorită accentuării tendinţelor de

[40] *Ibidem*, nr. 6, p. 162—163.

[41] În 1868 au fost tipărite 24 numere din revistă, de la p. 1—844.

[42] *Familia*, 1869, nr. 51, p. 611; *Albina*, 1869, nr. 105, p. 4; Viorel Faur, *Presa românească din Bihor. 1849—1918 (I)*, în *Familia*, 1977, nr. 10, p. 9.

[43] De amintit doar articolul lui Iustin Popfiu intitulat *Agrăire despre importanţa familiilor* (*Amvonul*, 1881, nr. 3, p. 99—102).

[44] Iosif Vulcan, *După douăzeci de ani. Reminiscenţe şi impresiuni*, în *Familia*, 1880, nr. 32, p. 204.

[45] Starea de lucruri existentă, conchide Vulcan, „îşi reflectă umbra sa asupra întregului idiom românesc din jurul acesta".

deznaționalizare, fapt care l-a îndemnat să acționeze cu mai multă energie pentru „edarea(=editarea) acestei foi, care aice (în părțile vestice — n.n.) — mai mult decît oriunde — va avea o misiune (î)naltă“[46].

O privire asupra contextului politic de care a depins, în mare măsură, mutarea sediului redacției revistei *Familia* a lui Iosif Vulcan la Oradea, permite înțelegerea cauzelor obiective ale unei asemenea decizii[47]. La începutul anului 1879 s-a dat publicității proiectul de lege propus de August Trefort, ministrul instrucțiunii publice. Acesta urmărea introducerea limbii maghiare în școlile românești secundare și primare, obligîndu-i totodată pe învățătorii români să susțină — în timp de trei ani — examene de limba maghiară, fără de care nu li se mai admitea funcționarea. Lovind în autonomia școlii românești confesionale, proiectul a stîrnit protestul fruntașilor politici și al mitropoliților români. El a fost, totodată combătut de deputații români și ai celorlalte naționalități în ședințele Camerei din 29—30 aprilie 1880. Cu toate acestea, corpurile legiuitoare l-au votat în 25 mai 1880, trecîndu-se imediat la punerea sa în aplicare[48]. Aflîndu-se în cursul dezbaterilor la Budapesta, și avînd o îndelungă experiență în descifrarea adevăratelor sensuri ale evenimentelor, Iosif Vulcan a intuit direcția în care va evolua viața politică din Ungaria, tot mai acut tributară șovinismului. Ca atare, pentru a-și putea păstra poziția cîștigată printr-o activitate publicistică de mai bine de un deceniu și jumătate, el a considerat că este oportun să-și stabilească sediul redacției acolo unde se simțea mai puternic necesitatea unei publicații românești. Gîndirea sa politică, adesea ignorată de comentatori, s-a verificat și cu această ocazie, deoarece *Familia* a produs un incontestabil reviriment în viața culturală a românilor crișeni. În altă ordine de idei, se impune constatarea că, apropiindu-se de fruntașii politici transilvăneni, Vulcan a luat parte la lucrările pregătitoare ale constituirii Partidului Național Român din Ardeal, Banat și Ungaria, satisfăcîndu-și astfel dorința de a milita deschis pentru drepturile populației din rîndurile căreia se ridicase. Prea multă vreme păstrase o rezervă aparentă, acum însă — avînd domiciliul la Oradea — putea acționa și în domeniul vieții politice. Așa se explică faptul că Vulcan a reprezentat, împreună cu Partenie Cosma, populația românească din Crișana la conferința din 17/20 octombrie 1880[49], desfășurată la Sibiu și care a hotărît să se convoace o conferință generală a românilor din monarhia austro-ungară. Au fost prezenți la aceasta și 34 reprezentanți ai părților vestice, printre care și Iosif Vulcan. Redactorul responsabil al

[46] Iosif Vulcan, *op. cit.*, p. 204; Viorel Faur, *Considerații în legătură cu stabilirea sediului redacției revistei „Familia“, la Oradea*, în *Lucrări științifice*, seria B, Istorie 1978—1979, p. 183—188.

[47] Lucian Dr imba, în cartea sa despre *Iosif Vulcan* (Editura Minerva, București, 1974, p. 105—106], avansează ipoteza că probabil „va fi primit sugestii de la București... și îndeosebi de la fostul său profesor și colaborator... Al. Roman“.

[48] Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Editura Științifică, București, 1974, p. 413—415.

[49] *Ibidem*, p. 418.

Familiei a participat, așadar, la conceperea programului Partidului Național Român și a subscris la toate măsurile luate de conferință. El a contribuit în acest fel la întărirea mișcării naționale, care intra într-o nouă fază, ce va atinge apogeul prin momentul *Memorandului*, cînd spiritul justițiar al românilor aflați sub asuprire străină s-a manifestat plenar, atrăgînd atenția opiniei publice progresiste europene, care și-a exprimat dezacordul cu metodele sistemului dualist de guvernare.

După ce se anunțase de mai multe ori[50] că redacția va fi mutată la Oradea, numărul 32 (din 9 mai 1880) al revistei va apare într-adevăr în orașul de pe Crișul Repede, cu acesta inaugurîndu-se un nou și important capitol al istoriei presei românești din Crișana. Orientarea redactorilor spre problemele de ordin politic ale zilei este tot mai pronunțată, prioritatea aparținînd materialelor prin intermediul cărora este apărată școala românească, instituție vizată cu deosebire de guvernanți. Combaterea proiectului de lege, ce „atinge cultura noastră națională"[51], o făcuse anterior autorul (rămas necunoscut) al unui comentariu ce se încheie cu constatarea că substratul acestuia constituie „cea mai mare nedreptate"[52] la care este supusă populația românească. Angajîndu-se mai ferm în lupta pentru apărarea școlii românești, Iosif Vulcan își expune opiniile în articolul *Politica cea mai înțeleaptă*[53], subliniind faptul că aceasta are o însemnătate vitală pentru propășirea neamului nostru. „Pînă ce noi nu vom avea în toate satele școli bune — conchide redactorul responsabil al *Familiei* —, cari să lumineze poporul, să-i deștepte dorul de cultură, să-i arate căile ce conduc la bunăstarea materială, să-i inspire sentimentul demnității naționale; pînă atunce(a) nu ne vom putea afirma ca națiune și toată năzuința bărbaților noștri conducători va rămîne numai o lucrare clădită pe nisip. Poporul e temelia unei națiuni, de la popor trebuie să înceapă a lucra cel ce voiește să ridice națiunea. Școli bune dar pentru popor! Aceasta să fie devisa salvatoare! Aceasta e politica cea mai înțeleaptă!"[54]. Manifestînd o atitudine consecventă, Iosif Vulcan se dovedește a fi sincer preocupat de situația școlilor românești, despre care ne lasă această mărturisire: „S-a făcut, e drept și pe terenul acesta mare înaintare. În multe locuri s-au clădit școli frumoase, s-au înființat lefi bune pentru învățători, oamenii și-au dat pruncii la școală; și acești trei factori

[50] Prima dată se face aceasta în 18 aprilie 1880, precizîndu-se că „de acuma înainte toate corespondențele și toți banii de prenumerațiune sunt a se tramite acolo" (*Familia*, 1880, 16, nr. 27, p. 171). Anunțul este republicat în *Familia*, 1880, 16, nr. 28, p. 176; nr. 29, p. 183; nr. 30, p. 191, nr. 31, p. 199.

[51] S., *Un proiect de lege care atinge cultura noastră națională*, în *Familia*, 1880, 16, nr. 25, p. 154.

[52] *Ibidem.*

[53] *Ibidem*, nr. 30, p. 185. Evitînd să intervină în dispute politice, din rațiunea de a nu pune în dificultate apariția revistei, Iosif Vulcan consideră că există o interdependență firească între viața politică și socială, o deschilinire între acestea nefiind posibilă: „Vorbind dar despre una, anevoie putem să evităm d-a nu vorbi și despre cealaltă" *(Ibidem).*

[54] *Ibidem.*

produseră apoi un rezultat îmbucurător; însă totuși cît de mare e numărul acelor sate, unde învățămîntul poporal se află și acuma în starea cea mai deplorabilă, unde școala e slabă și deșartă (nefrecventată — n.n.), iar învățămîntul nu se află la înălțimea misiunii sale, și unde doară nici învățător nu există."[55] Față de o asemenea stare de lucruri, cînd „boala ... periculoasă" a analfabetismului se răspîndește — situație la care au contribuit și autoritățile, prin politica lor școlară discriminatorie —, obiectivul principal al stăruințelor celor dornici să asigure progresul nostru cultural nu este altul decît luminarea poporului, „izvorul, reazemul inteligenței". El „numai prin instrucțiune se poate întări"[56], consideră același autor, absolutizînd ideea emancipării poporului prin intermediul culturii și ignorînd soluționarea radicală a idealurilor sale naționale și sociale. Era un mod limitat de înțelegere a realităților de-atunci, care conținea însă germenii unei gîndiri pozitive, subsumate tendinței generale de devenire spirituală, ca etapă necesară a procesului de înfăptuire a deplinei unități politice.

Constanța cu care redactorul responsabil al *Familiei* a căutat răspunsuri adecvate imperativelor social-politice ale vremii demonstrează faptul că acesta și-a menținut revista pe linia marilor comandamente naționale, pe care n-a părăsit-o niciodată. Spiritul său patriotic a găsit, fără îndoială, un teren prielnic de manifestare în susținerea campaniei pentru apărarea școlii românești, cu care au fost solidare toate conștiințele active ale neamului nostru. Intervențiile publicistice în sprijinul acestei importante instituții naționale sînt completate cu acțiuni concrete, de stimulare a mișcării pentru înființarea unei școli civile de fete în Oradea. Prin contribuția adusă la reactivarea strădaniilor inițiate în deceniul al șaptelea[57], Iosif Vulcan a încercat să-și pună în practică ideile formulate în cîteva articole.

Considerînd că „terenul instrucțiunii publice e acela, pe care noi românii trebue să dezvoltăm cea mai urgentă activitate"[58], redactorul responsabil al *Familiei* insistă asupra necesității de a se înființa școli în sate, dar și institute secundare, pentru băieți și fete, mai cu seamă „acolo unde elementul românesc, în contactul său cu celelalte elemente, este mai expus a-și pierde idiomul său original"[59]. Erau vizate așa-zisele „părți ungurene", unde populația românească avea de înfruntat diferite primejdii, al căror număr va spori la începutul veacului nostru. Preocupat de menținerea limbii, în pofida atîtor presiuni dinafară, Iosif Vulcan nu se limitează la pledoarii în apărarea acesteia, care sînt realmente

[55] *Ibidem*, nr. 41, p. 261.
[56] *Ibidem*.
[57] Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 107—109; Viorel Faur, *Mișcarea pentru înființarea unei școli secundare românești de fete în Oradea (1868—1900)*, în *Crisia*, 1978, p. 189—203.
[58] Iosif Vulcan, *La încheiarea anului școlar*, în *Familia*, 1880, nr. 45, p. 293.
[59] *Ibidem*.

demne de interes, ci oferă unele soluții temporare, cum a fost îndemnul adresat elevilor și studenților ca — în timpul vacanțelor — să întrețină conversații în limba română cu colegele lor. Împrejurarea este astfel justificată: „În lipsa de școli mai înalte pentru fetele române, aceste(a) se cresc în institute străine, de unde ies... fără farmecul acela ce face pe o femeie română de două ori atît de frumoasă, adecă fără încîntătorul sunet al limbei române de pe buzele lor. E(i) bine, ceea ce fetele române nu putură să profiteze din institutele unde părinții lor au plătit sute și mii de florini, cultura națională trebuie s-o capete dela tinerimea bărbătească, ce totuși a avut mai bună ocaziune spre a și-o cîștiga“[60]. Nici un mijloc nu trebuia ocolit în vederea înlăturării pericolului deznaționalizării. Ignorarea limbii materne era doar un pas pe drumul pierderii individualității naționale. În acest context, nu părea lipsită de eficiență nici o acțiune pornită din interiorul familiilor, cu scopul de a-i recupera pe acei care se înstrăinaseră de sufletul neamului lor, devenind victime ale politicii dizolvante a autorităților.

Analizînd stăruința cu care presa de orientare conservatoare propagă ideea de a se înființa o nouă universitate (alături de cele din Budapesta și Cluj), precum și mobilurile evident politice ale unei asemenea întreprinderi, scriitorul bihorean conchide că este vorba de un vădit „interes“ al claselor dominante. „Această politică — apreciază Vulcan — a închis gimnaziile slovăcești, aceasta a detras subvențiunile de la toate institutele naționalităților, aceasta ne-a confiscat cărțile școlare și tot aceasta vine acuma pe planul d-a mai înființa o universitate. Pentru ce? Pentru scopuri culturale? Ba. Ci pentru desnaționalizarea poporațiunilor nemaghiare“[61]. În locul unei instituții care să fie aservită tendințelor nedemocratice ale guvernanților, era incomparabil mai necesar ajutorul statului pentru lărgirea rețelei de școli primare și secundare, prin intermediul cărora să fie răspîndită „adevărata lumină, ... neîntunecată prin posomorîtul nor al politicei“[62].

Iosif Vulcan constata, cu justificare, că în anii dualismului posibilitățile de manifestare pe plan social au fost mult mai reduse față de epoca constituțională, cînd națiunea română din Transilvania a fost recunoscută ca egal îndreptățită și limba română s-a introdus în administrația multor orașe și comune cu populație majoritar românească. Pentru a înlătura această stare de lucruri, care ducea inevitabil la „amorțirea spiritului național“, el propunea să se lucreze cu energie și sacrificiu, numai astfel viitorul va aduce schimbări radicale în ce privește condiția socială și politică a națiunii române. Optimismul său este sesizabil în rîndurile de încheiere ale unui interesant demers publicistic: „Oricît de negru este tabloul ce ne înfățișează actualitatea, să nu desperăm, nu s-a perdut încă totul, ci numai timpul; puterea de viață, brațele lucră-

[60] *Ibidem.*
[61] Idem, *A treia universitate*, în *loc. cit.*, p. 355.
[62] *Ibidem.*

toare ne-au rămas; deci să ne punem iarăși la lucru și să continuăm de unde am lăsat înainte de cîțiva ani, și un progres surîzător ne va fi răsplata"[63]. Existau, prin urmare, resurse pentru a fi asigurat revirimentul vieții politice și culturale a populației românești. Acesta se va produce după constituirea Partidului Național Român, care a devenit un organ reprezentativ și a pregătit mișcarea memorandistă, cea mai elocventă mărturie despre spiritul justițiar al românilor din provinciile aflate sub asuprire străină.

Publicînd în revistă, chiar de la instalarea redacției în Oradea, seria de articole la care ne-am referit — toate de o clară opțiune politică —, redactorul responsabil al acesteia își exersa, cu vigoare și talent, disponibilitățile de luptător pentru emanciparea poporului său, precum și împotriva aplicării de către autoritățile statului dualist a măsurilor reacționare preconizate. Revista *Familia* era, în această ambianță politică o puternică tribună de propagandă națională. În paginile ei, combativitatea lui Iosif Vulcan se face tot mai remarcată, împrejurare care relevă prezența sa mai decisă în cîmpul frămîntărilor zilei. În acei ani, redactorii și colaboratorii publicațiilor românești și-au îndeplinit cu mai mult curaj datoria de a mobiliza conștiințele, pentru a rezista la toate manevrele și abuzurile guvernanților. „Cu toate greutățile — consideră un avizat cercetător al fenomenului cultural transilvănean — ..., centrele importante din punct de vedere politic și cultural pentru românii din Transilvania, Banat și părțile ungurene se înzestrează încetul cu încetul cu gazete și reviste, transformînd astfel presa românească într-o forță tot mai conștientă, mai necesară și mai temută de adversari"[64]. Această constatare este perfect aplicabilă și modului cum a fost concretizat programul revistei lui Iosif Vulcan, în cele peste două decenii și jumătate cît va mai apare la Oradea.

Sumarul *Familiei* se menține și în perioada pe care o studiem (1880—1906) în tiparele sale anterioare, cu unele modificări și firești înnoiri. Fiind o publicație enciclopedică, profilul ei este realmente divers, astfel că materialele cuprinse în pagini au fost structurate pe mai multe rubrici (între X—XII), cu intenția declarată de a oferi lectură pentru toate categoriile de cititori, din mediul urban și rural. Așa cum menționa marele istoric Nicolae Iorga, această „revistă, care se chiamă bine *Familia*, ține seama de nevoia de a ceti a oamenilor fără pretenții și fără mofturi, cari înțeleg de atîtea ori mai drept și simt mai adînc decît ceilalți"[65]. Destinată culturalizării și afirmării valorilor spirituale proprii, revista orădeană a avut un număr constant de cititori, dintre care unii l-au ajutat pe Vulcan să depășească impasurile financiare, inevitabile

[63] Idem, *Amorțirea spiritului național*, în *loc. cit.*, p. 375.

[64] Ion Breazu, *Studii de literatura română și comparată*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1970, p. 160.

[65] N. Iorga, *Reviste pentru familie*, în *Familia*, 1904, p. 250.

uneori[66], deoarece a fost unic proprietar și editor al periodicului pe toată durata apariției acestuia (1865—1906). Este vorba, în cazul său, de un veritabil eroism, completat de o impresionantă abilitate, atît de utilă pentru a ocoli toate capcanele și exigențele cenzurii. Deși adesea Vulcan preciza că revista nu se preocupă de politică, sarcină a ziarelor românești și străine, totuși conținutul publicației sale este profund politic.

Revista și-a consacrat spațiul publicării de creații beletristice, articole și studii științifice, însemnări despre viața socială și evenimentele politice, comentarii estetice și informații documentare despre manifestările culturale ale vremii, de o excepțională valoare istoriografică. Rubricile care găzduiesc asemenea materiale au constituit, luate în ansamblu, o autentică *arhivă culturală*, ce n-a fost îndeajuns cercetată și valorificată științific. „Cuprinsul" *Familiei* — tipărit separat (ca sumar) la finele fiecărui an, dar așezat în fața colecțiilor legate — ne permite actualizarea, pe baza unei necesare sistematizări, a direcțiilor principale de orientare a acesteia, imprimate de redactorul responsabil, care avea încă din tinerețe o exemplară experiență publicistică, ce i-a fost deosebit de folositoare pe parcursul anilor, pentru a răspunde cît mai convingător cerințelor publicului cititor.

Pe prima pagină a revistei era inserată, în mod frecvent, rubrica de „portrete și biografii", păstrată încă din perioada de început, deoarece a fost apreciată de abonați și colaboratori, aceasta substituind o posibilă enciclopedie. Dacă inițial autorul acestor articole, aproape întotdeauna Iosif Vulcan, concepea reconstituiri biografice mai extinse — în care erau incluse datele principale ale celor prezentați, precum și unele caracterizări memorabile, care nu s-au perimat nici pînă astăzi —, din anul 1880 se observă însă o tratare sumară, uneori chiar expeditivă a vieții și activității personalităților propuse cititorilor ca exemple demne de urmat. O singură pagină este destinată, cu rare excepții, acestei atractive rubrici, completată cu portretul celor care îl interesau pe redactor.

Dintr-o statistică întocmită de noi reiese faptul că între 1880—1906 au apărut în *Familia* 557 de „portrete și biografii", din care 289 ale unor fruntași politici și culturali români, avîndu-se în vedere întregul spațiu al spiritualității noastre. Numai dintr-o asemenea perspectivă, evidentă și în alte compartimente ale revistei, era posibilă reliefarea semnificațiilor unității cultural-politice naționale. Tendințelor nivelatoare ale autorităților Monarhiei austro-ungare li se opunea, deci, o cumpănită propagandă a realizărilor cultural-artistice și științifice, precum și a celor mai de seamă momente din istoria poporului român. Era apărată limba și specificul național, trecutul și acțiunile mai recente ale populației românești.

[66] Mihail Dan, Viorel Faur, *Din corespondența inedită a lui Iosif Vulcan*, în *Familia*, 1970, nr. 7, p. 15.

Din multitudinea de personalități despre care s-a scris în revistă reținem, selectiv, pe cele mai importante. Dealtfel, se cuvine să amintim că sînt reprezentate toate domeniile vieții sociale, politice și culturale. Revista lui Vulcan informa publicul despre faptele revoluționarilor Tudor Vladimirescu, Mihail Kogălniceanu și Avram Iancu, ale luptătorilor pentru drepturile naționale Moise Nicoară, Andrei Șaguna, Alexandru Roman, George Barițiu, Partenie Cosma, Ioan Rațiu și Vincențiu Babeș, precum și ale bărbaților politici C. A. Rosetti, N. Crețulescu, Lascăr Catargiu, Ion C. Brătianu, Tache Ionescu și D. A. Sturdza. Au fost popularizate realizările științifice ale savanților Victor Babeș, G. Marinescu, Florian Porcius și Em. Bacaloglu. Ne apar, de asemenea, interesante aprecierile asupra lucrărilor istorice ale lui Miron Costin, Aug. Treboniu Laurian, P. S. Aurelian, Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul și I. Bogdan. Un mare număr de poeți și scriitori români, din țara liberă și din provinciile aflate sub asuprirea imperiilor vecine, sînt prezentați în acest loc. Consemnăm doar pe M. Eminescu, Anton Pann, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, Titu Maiorescu, Ion Creangă, Timotei Cipariu, Alexandru Macedonski, Elena Văcărescu, Constantin Dobrogeanu Gherea, Iacob Negruzzi, George Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Petre Dulfu și Petre Ispirescu. Au beneficiat de atenția redacției și creatorii din domeniul artelor, cum au fost pictorul Sava Henția, originar din Transilvania, precum și compozitorii Ciprian Porumbescu, Gavriil Musicescu, George Dima și Iacob Mureșanu. Menționăm și numele unor actori de renume, ca Agata Bîrsescu, Constantin Nottara, Elena Theodorini, Aristița Romanescu și Șt. Iulian, a căror activitate artistică a fost prezentată în rubrica respectivă.

Este, deci, sesizabilă tendința de alcătuire a unei panorame unitare a valorilor naționale, cu excluderea totală a particularismului sau regionalismului crișan. Concepția lui Iosif Vulcan asupra spiritualității naționale a fost una dintre cele mai avansate, prin realizările sale — dintre care revista *Familia* este, incontestabil, cea mai însemnată — contribuind la pregătirea conștiințelor pentru actul istoric din 1 Decembrie 1918.

Necesitatea de a cuprinde în spațiul acestei rubrici nume de seamă ale științei, culturii și artei universale este bine înțeleasă de redactorul responsabil al revistei, care oferea cititorilor date despre spiritualitatea altor popoare, prezente doar în unele enciclopedii, dealtfel inaccesibile. Primind la redacție publicații românești și străine, Iosif Vulcan avea de unde să se informeze despre realizările europene și personalitățile cele mai reprezentative, urmînd ca să le facă — în mod selectiv — cunoscute abonaților. Era o deschidere meritorie a revistei spre probleme de larg interes, depășindu-se închistarea și izolarea locală. Procedeul era identic cu cel folosit pentru popularizarea bărbaților mai importanți ai neamului nostru, fiind preferați acei gînditori și revoluționari, care, prin faptele lor, puteau constitui exemple pozitive. Consemnăm, din multitudinea de materiale, „portretele și biografiile“ revoluționarilor Carol Par-

nell și August Blanqui, istoricilor Ian Dlugoss și Tom Carlyle, poeților și scriitorilor Ovidiu, Horațiu, Camoens, Labiche, Torquato Tasso, Al. Dumas, Guy de Maupassant, Victor Hugo, Heine, Goethe, Gogol, Pușkin, Ibsen, Tolstoi, Twain și Gorki, oamenilor de știință Darwin, Flammarion, Pasteur, Roentgen și Skoda, pictorului Murillo, actriței Sarah Bernhardt, compozitorilor și interpreților Ole Bull, Verdi, Mascagni, Eleonora Duse, Iosif Joachim Liszt și Offenbach, exploratorilor Vasco da Gama, Cristofor Columb, Nansen și Erik Nordenskjöld, inventatorilor Edison și George Stephenson, lingviștilor Ioan Urban Iarnik și Gustav Weigand.

Păstrînd în continuare legătura cu literatura din țara liberă, *Familia* a stimulat creația poetică transilvăneană, atît prin frecventele încurajări și dezbateri favorabile, cît și prin generozitatea cu care a găzduit în paginile sale productele literare ale unor începători sau semnatari ce s-au impus atenției publice. Unul din principiile după care s-a condus redactorul responsabil al revistei a fost acela de a o transforma într-o veritabilă publicație națională, scoasă de sub imperiul așa-zisului localism. Este, prin urmare, evidentă prezența prioritară în revistă a poeziilor aparținînd unor autori de dincolo de Carpați, care au contribuit la introducerea junimismului în Transilvania și la configurarea unei fertile atmosfere literare. *Familia* a avut un rol considerabil, pînă la apariția *Luceafărului*, în furnizarea de modele imitabile pentru poeții transilvăneni, precum și prilejul de confruntare valorică. Dispunînd, prin intermediul revistei orădene, de un acces sigur la marea poezie românească, scriitorii ardeleni s-au inițiat în tainele clasicismului și ale curentelor moderne, încercînd experiențe proprii, cu intenția de a se sincroniza. „Acest schimb continuu de valori — conchidea un istoric literar — de la o provincie la alta, de la un scriitor la altul a constituit școala *Familiei*, foarte prețuită de mulți din scriitori noștri clasici“[67]. Era unul din aspectele notabile ale unității noastre culturale.

În coloanele revistei se întîlnesc, ca într-un adevărat panteon al literaturii române, nume ale unor scriitori de prestigiu din România și Transilvania, alături de alții mai modești, care contribuiau la întreținerea unei diversități de preocupări literare. Ca și pînă în anul 1880, revista inserează și în ultimile trei decenii de existență poezii semnate de clasicii literaturii române Mihai Eminescu (care a debutat în *Familia*), Vasile Alecsandri, B. P. Hașdeu și Al. Vlahuță. Se afirmă în această vreme, cu sprijinul lui Iosif Vulcan, poeții transilvăneni George Coșbuc, Octavian Goga și Emil Isac. Demn de interes este și modul cum s-a realizat colaborarea la revistă a unui număr impresionant de autori din întreg spațiul românesc, dintre care îi menționăm pe George Asachi (reproduceri), Grigore Alecsandrescu, Miron Pompiliu, Duiliu Zamfirescu, Petru Dulfu, C. A. Rosetti, V. A. Urechia, Traian Demetrescu, Th. D. Speranță, George Murnu, Ioan Nenițescu, Șt. O. Iosif, Cincinat Pavelescu,

[67] Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 176.

Iosif Vulcan, Scipione Bădescu, V. R. Buticescu, Th. Şerbănescu, A. Rădulescu-Niger şi mulţi alţii.

Constantă este grija lui Vulcan de a publica poezia feminină, astfel că sînt frecvente stihurile semnate de Veronica Micle, Maria Suciu, Maria Ciobanu, Maria Baiulescu, Maria Cunţan, Matilda Poni şi Elena din Ardeal. Deşi Vulcan a subliniat adeseori faptul că revista sa se adresează, cu declarate motivaţii educative, femeii române, în ce priveşte calitatea estetică a versurilor acestora n-a dovedit vreun discernămînt critic, interesîndu-l numai menţinerea gustului pentru poezie în rîndul cititoarelor *Familiei*. Neavînd intenţia de a face aici o analiză literară a creaţiei beletristice din revistă[68], ci de a stabili cîteva principii cu valoare generalizatoare, putem conchide că şi această dimensiune a profilului periodicului orădean se înscrie în unitatea culturală românească într-un mod deosebit de elocvent.

Referindu-se la „nepreţuite(le) servicii" aduse de revistă literaturii române, cunoscutul istoric literar Ion Breazu formula această concluzie demnă de atenţie: „La începutul veacului al XIX-lea ideea unităţii de simţire a început să se lămurească în foile lui Bariţiu . . . În a doua jumătate a acestui veac ea s-a afirmat cu puterea unei porunci de la care nimeni nu se mai poate abate, la Sibiu, în inima Ardealului românesc, prin *Tribuna* lui Slavici. Iosif Vulcan şi-a luat o misiune grea: să poarte acest steag în însăşi capitala de pe malurile Dunării, iar mai apoi să-l înfigă la marginea vestică a românismului, strîngînd sub faldurile lui pe cei mai năpăstuiţi dintre fraţii noştri. Toţi cei care au servit cu credinţă acest steag ştiau că pregătesc steagul unităţii politice, singura garanţie definitivă a existenţei şi a propăşirii noastre"[69].

Bogatul material pe care îl cuprinde revista a prilejuit scrierea a numeroase studii şi articole, în care au fost reactualizate aspectele literare şi artistice, relevîndu-se rolul publicaţiei orădene în formarea gustului estetic al cititorilor. Revista a publicat nuvele, schiţe, fragmente de romane (unele traduse din literatura străină), piese de teatru (şi traduceri, adaptări, localizări), studii de istorie literară şi culturală, articole de teorie literară, „suveniri şi notiţe" de călătorie în spaţiul românesc (Transilvania şi România) şi în cîteva ţări europene. Ea a participat la lupta de idei din critica literară a epocii, adoptînd — spre finele veacului — o poziţie realistă în problemele limbii[70], fapt care atestă permanenta tendinţă de păstrare în direcţiile progresiste ale culturii româneşti. Şi în această perioadă a fost consacrat un întins spaţiu literaturii din România, în primul rînd pentru nivelul ei artistic, dar şi pentru caracterul ei patriotic. Excluzînd cultivarea unei mişcări literare de factură regiona-

[68] Alexandru Crişan, *Familia (1865—1906). Contribuţii monografice*, Editura Facla, Timişoara, 1973, p. 103—127.

[69] Ion Breazu, *op. cit.*, p. 174.

[70] *Centenar „Familia", 1865—1965*, Editura Muzeului Regional Crişana, Oradea, 1965, p. 41—140; Alexandru Crişan, *op. cit.*, p. 103—177.

listă, Iosif Vulcan a consolidat — prin intermediul operelor literare publicate în revistă — conştiinţa unităţii noastre culturale, precum şi convingerea că avem o singură literatură, o unică viaţă spirituală naţională. De consemnat şi împrejurarea că el a avut, în calitate de redactor responsabil şi membru al Academiei Române, relaţii strînse cu personalităţile culturale şi ştiinţifice româneşti de dincolo de Carpaţi, de la care a obţinut importante şi semnificative colaborări, veritabile mărturii despre spiritul care domina conştiinţele, despre fluxul subteran care ducea, inevitabil, spre împlinirea idealurilor de eliberare naţională şi unire a tuturor românilor. „Unirea politică se apropia prăvălitoare, ca o apă de munte căreia nimic nu-i poate sta împotrivă"[71].

Modul cum a conceput redactorul responsabil al revistei *Familia* actul de difuzare a literaturii autohtone, receptate cu promptitudine de abonaţi şi alţi cititori ai publicaţiei sale, relevă încă odată funcţia social-politică a acesteia, la care se adaugă, în subsidiar, cea artistică. Scopul lui Iosif Vulcan era de a propaga creaţia beletristică în straturi cît mai largi, întreţinînd un adevărat cult pentru limba şi literatura română — din raţiuni lesne de înţeles — şi alimentînd unitatea de simţire românească, fenomene care au contribuit efectiv la procesul de unificare a culturii noastre şi, în final, la cel de desăvîrşire a statului naţional unitar român. Este una din principalele caracteristici ale profilului revistei şi în ultimele trei decenii de apariţie, cînd lui Vulcan i se recunoşteau deschis merite în direcţia întăririi fondului unitar al spiritualităţii româneşti. Desigur, nu toate productele literare apărute în paginile periodicului orădean aveau o certă valoare estetică, multe dintre ele aparţinînd unor autori locali (din Crişana şi părţile nord-vestice ale Transilvaniei), care erau încercări minore, interesante doar sub raportul cunoaşterii climatului cultural, a interesului crescînd pentru literatură.

Ca şi alte publicaţii româneşti din Transilvania, revista *Familia* a manifestat o preocupare statornică pentru valorificarea creaţiei folclorice, ca rezultat al integrării conştiente a culturii tradiţionale în cultura modernă, a stabilirii unui dialog fertil între tradiţie şi inovaţie în domeniul culturii. Descoperirea, încă din veacul al XVIII-lea, a acestui teritoriu imens al universului spiritual rural, ale cărui valenţe puteau fi reconstituite numai printr-o investigaţie de durată, sistematică şi cuprinzătoare, a menţinut activ interesul pentru folclor şi etnografie, la care revista lui Vulcan a contribuit în măsură importantă, fiind în acest sens o valoroasă arhivă, în care s-a înregistrat evoluţia unor asemenea întreprinderi intelectuale, de la faza iniţială, de consemnare a faptului etnofolcloric, şi pînă la stadiul ştiinţific (incipient), de culegere corespunzătoare şi interpretare adecvată a acestuia. Fără îndoială că, prin frecventele sale insistenţe pe lîngă culegătorii de folclor, ca să respecte autenticitatea datelor informative descoperite în viaţa spirituală a satului

[71] Ion Breazu, *op. cit.*, p. 474.

românesc, Vulcan a îndrumat pe căi științifice activitatea de publicare a materialului adunat.

Considerînd țărănimea ca fiind baza de rezistență a națiunii, Vulcan și colaboratorii revistei sale și-au îndreptat atenția, ca și întreaga cărturărime transilvăneană, spre creațiile ei artistice și materiale, evidențiindu-i talentele, extinzîndu-și totodată și asupra ei sfera de acțiune culturalizatoare, de influențare a convingerilor ei politice, toate aceste demersuri vizînd concretizarea năzuinței de libertate și unitate națională.

Paralel cu publicarea unor poezii populare din toate teritoriile locuite de români (existînd doar o relativă preferință față de cele din nord-vestul Transilvaniei, deosebit de valoroase[72]), revista acordă spațiu unor dezbateri de ordin teoretic, precum și studiilor care au un asemenea obiect, datorate folcloriștilor cu o reputație consolidată dar și comentatorilor nou apăruți, cu concepții moderne în ce privește recuperarea din anonimat a unor realizări artistice de excepție. Scriind despre colecția de poezii populare culese din Moldova de Canianu, un colaborator autorizat al revistei făcea aceste afirmații: „Că spiritul poporului — și prin urmare întreaga literatură populară — este azi cel mai nesecat izvor pentru cei ce se îndeletnicesc cu cultivarea frumoaselor arte, aceasta în vremurile noastre nu se mai discută. Azi orișicine este edificat asupra următorului lucru: literatura poporală este o bogăție nesfîrșită, de o frumusețe ce n-are nevoie nici d-a se descrie, nici d-a fi lăudată; comorile literaturii poporale — poezii și proză — sunt deopotrivă de natură să încînte“[73]. Este subliniat meritul culegătorului de a nu fi intervenit în text, de a-i fi păstrat puritatea: „Colecția aceasta este ceva particular, își are originalul ei cu care nu se poate mîndri nici o altă colecție. Canianu nici unde ar fi putut, nu a dres versurile, le-a lăsat așa cum fantasia și priceperea poporului le-a conceput și cu o scrupulozitate rară a ținut să ne însemneze pînă și aceea unde poporul ridică sau coboară vocea“[74]. Asemenea intervenții, menite să introducă spiritul științific în activitatea folcloristică, mai apar în *Familia*, cum au fost, spre pildă, cele semnate de V. Alecsandri și Gr. Silași[75]. Despre rolul revistei în domeniul folcloristicii au apărut în ultimii ani lucrări amănunțite[76], fapt care ne determină să nu mai stăruim asupra acestuia.

Întreprinzînd o fecundă operă de educație patriotică și estetică, revista orădeană a pus un accent deosebit pe arta spectacolului teatral și muzical, despre care se pronunță favorabil și stimulativ. Iosif Vulcan, personalitate proeminentă a mișcării teatrale românești din Monarhia austro-ungară, a pus la dispoziția Societății pentru fond de teatru român

---

[72] *Ibidem*, p. 70—71.

[73] Ioan Russu, *Curier literar*, în *Familia*, 1889, p. 234.

[74] *Ibidem*.

[75] *Familia*, 1883, p. 157; 1884, p. 4; 1887, p. 259.

[76] Alexandru Crișan, *op. cit.*, p. 47—74; *Centenar „Familia“ ...*, p. 149—156.

coloanele revistei sale din anul 1870 și pînă în 1898, cînd a apărut primul anuar al acesteia. Astfel, pentru a-i populariza activitatea, au fost prezentate rapoarte detaliate despre desfășurarea adunărilor generale anuale ale societății, publicate discursurile rostite cu asemenea ocazii, precum și alte documente de interes cultural.

Fiind mai întîi (din 1870) secretar al societății — cea de a doua ca importanță în Transilvania —, apoi vicepreședinte și președinte, Iosif Vulcan a jucat un rol decisiv în existența ei, contribuind la extinderea rețelei de filiale și reuniuni locale, preocupate de organizarea unor spectacole și manifestări culturale. Pentru a-i pune la dispoziție un repertoriu inspirat din realitățile locale, dramaturgul bihorean a publicat numeroase piese cu cîntece (mai ales comedii), jucate cu evidentă preferință de către „diletanții" transilvăneni, după cum rezultă din statisticile apărute în anuarele societății.

La începutul veacului, cel mai jucat repertoriu teatral a constat din piesele lui V. Alecsandri și Iosif Vulcan, situație care atestă o anume calitate a gustului public, o mentalitate a epocii despre care s-a scris doar întîmplător, valorificarea critică a dramaturgiei naționale neținînd cont de receptivitatea reală a spectatorilor față de creația dramaturgică a lui Vulcan, unii autori recenți considerînd-o depășită și fără virtuți artistice. Din punctul de vedere al sociologiei culturale, care nu trebuie ignorat, fenomenul merită o analiză temeinică, ceea ce nu intră însă în obiectul lucrării noastre.

Știrile și notele despre reprezentațiile teatrale din satele și orașele Transilvaniei, Crișanei, Banatului și Maramureșului, inserate în *Familia* decenii de-a rîndul, constituie un material informativ de o excepțională utilitate științifică, fără de parcurgerea căruia este imposibilă reconstituirea istoriei teatrului românesc, *în toată complexitatea și particularitățile sale*. Prin această modalitate de a sprijini mișcarea de „diletanți", revista și-a îndeplinit una din îndatoririle sale cultural-naționale. Se cuvine să adăugăm textele pieselor de teatru care au văzut lumina tiparului în spațiul ei, precum și articolele de interpretare a fenomenului teatral, de refacere a unor fragmente de istorie a vieții teatrale românești și de referire la diferite aspecte de actualitate ale acesteia[77]. Notăm unele titluri edificatoare: *Zece ani de mișcare literară în Transilvania*[78], *Comediile lui Caragiale*[79], *Mișcarea teatrală de la noi în 1898*[80], *Teatrul în România*[81], *Începutul teatrului în Transilvania*[82], *Teatrul la sate*[83] etc. Există, așadar, o diversitate de rubrici și aspecte ale mișcării teatrale

[77] Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 215—248; Alexandru Crișan *op. cit.*, p. 75—102.
[78] *Familia*, 1901, p. 1.
[79] *Ibidem*, 1897, p. 483.
[80] *Ibidem*, p. 337.
[81] *Ibidem*, 1904, p. 56.
[82] *Ibidem*, 1905, p. 484.
[83] *Ibidem*, p. 585.

care sînt reflectate, cu deplină fidelitate, în paginile periodicului, precum și un efort redacțional constant, subsumat necesității de a dinamiza emulația artiștilor amatori.

Neîndoielnic, în cuprinsul revistei orădene sînt depistabile și alte preocupări (precum cele istoriografice, de informare și răspîndire a cunoștințelor științifice și de propagare a ideologiei naționale), care nu pot fi corespunzător tratate decît într-un studiu exhaustiv, monografic.

În cuprinsul celor peste 25 de tomuri ale anilor de apariție la Oradea a *Familiei* poate fi descifrată atitudinea redactorului ei responsabil și a colaboratorilor față de evenimentele zilei, care — chiar dacă nu este explicit formulată, din considerentul că este vorba de o revistă de cultură, căreia nu îi era îngăduită angajarea în dezbateri de ordin politic — apare în forme mai discrete, impuse de exigențele unei intolerante cenzuri, capabilă oricînd de intervenții brutale, ce ar fi pus în pericol existența acestui însemnat organ de presă. Au fost însă unele momente cînd Iosif Vulcan a renunțat la proverbiala-i prudență și s-a asociat deschis celorlalte periodice românești în lupta pentru apărarea drepturilor naționale. Cel mai elocvent exemplu ni-l oferă modul cum acționează conducerea revistei, evident în materialele din paginile ei, în timpul mișcării memorandiste, moment culminant al luptei politice a populației românești.

Cititorii revistei, destul de numeroși, puteau afla din rubricile cu caracter informativ principalele evenimente din anii 1892—1894, datele despre ele fiind extrase de redactori din presa vremii și corespondența primită. Comentarea lor aparține, cu deosebire, lui Iosif Vulcan, care face acest lucru cu pondere și discernămînt, implicîndu-și adesea punctul de vedere asupra lor, îndreptățit fiind la adoptarea unei asemenea poziții de condiția sa de intelectual militant[84], aderent sincer și ferm la actele fundamentale ale mișcării memorandiste.

Ca și în cazul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României (1877—1878), revista *Familia*[85] face o minuțioasă cronică a desfășurării demersurilor politice românești în acești ani de grea încercare, consemnînd totodată și ecourile avute dincolo de Carpați. Pentru a-și îndeplini mai convingător misiunea patriotică pe care și-a asumat-o, Iosif Vulcan publică mai multe poezii cu conținut mobilizator, desigur inspirate din evenimentele fierbinți ale anilor amintiți. Semnificative ne apar acele versuri în care poetul își exprimă neclintita încredere în viitorul poporului său, ale cărui aspirații de libertate și unitate se vor împlini, după cum se poate sesiza în versurile următoare: „Și ce bătrînii, moșii din morminte / Dorit-au veacuri înzadar oftînd / *Acele visuri tainice și sfin-*

[84] Viorel Faur, *Presa românească din Oradea despre mișcarea memorandistă*, în *Banatica*, 1975, p. 249—258.

[85] Idem, *Războiul de independență și revista „Familia"*, Editura Comitetului de cultură și educație socialistă al jud. Bihor, Oradea, 1977, p. 11—155.

te, / Vede-veți cum s-or împlini-n curînd"[86] (subl. ns.). Distingem în versurile finale nu numai vizionarismul autorului, ci și curajul acestuia de a expune fără reticențe un crez politic aflat în deplin consens cu evoluția istoriei.

În anul 1904, comitetul despărțămîntului orădean al *Astrei* a organizat jubileul de 40 de ani al revistei *Familia*, eveniment cu firesc ecou național, care a prilejuit o manifestare a solidarității generale și o apreciere obiectivă a strădaniei redactorului ei responsabil. Autoritățile au intrat în alertă, supraveghind cu strictețe manifestarea culturală de la Oradea. Alături de reprezentantul Academiei Române și de trimișii unor instituții și asociații culturale românești, la sărbătoare au luat parte numeroși intelectuali și studenți, printre care și Octavian Goga, care își va reaminti despre atmosfera momentului și mai cu seamă despre dorința lui Iosif Vulcan de a se înfăptui *unirea politică* a românilor, la pregătirea ei lucrînd timp de peste patru decenii.

A fost editat un număr jubiliar al revistei, unde sînt inserate salutările și articolele primite de redacție cu ocazia evenimentului aniversar, de la personalități cunoscute (Titu Maiorescu, I. C. Negruzzi, Alexandru Vlahuță, Nicolae Iorga, Alexandru Mocioni, Florian Porcius, Atanasie M. Marienescu, A. D. Xenopol, I. Bianu, Victor Babeș, Virgil Onițiu) și de la cititorii consecvenți ai revistei. Din multiplele aprecieri pe care le conțin materialele respective ne oprim asupra unui pasaj din *Salutul* Academiei Române (semnat le I. Kalinderu, ca președinte, și D. Sturdza, ca secretar general): „Un steag al limbei și al culturii naționale românești, ați arborat astfel acum 40 de ani la marginea apuseană a românismului și l-ați ținut sus, cu mînă voinicească și cu stăruință neobosită un timp atît de îndelungat, cum rar este dat unui muritor. Prin lucrările originale ce s-au publicat în *Familia* și prin reproducerea celor mai bune producțiuni literare din toate țerile românești ați făcut să pătrundă gustul cititului în masa cărturarilor, a preoților și învățătorilor de peste Carpați. V-ați cîștigat în chipul acesta merite însemnate pentru limba și literatura românească, iar sărbătorirea ce vi se face cu ocaziunea acestui împătrit deceniu este o frumoasă încoronare a muncii și stăruinței Domniei Voastre"[87]. Era o recunoaștere cu caracter oficial a muncii de o viață a lui Vulcan, consacrată exclusiv propășirii culturale naționale și apărării drepturilor poporului nostru. Ea, ca și celelalte asemenea documente, l-au încurajat în activitate, astfel că numai cu un an înainte de a muri, în 1906, a încercat o consolidare a situației revistei. Vîrsta prea înaintată însă nu i-a permis împlinirea dorinței sale, ci l-a determinat să sisteze apariția revistei.

Considerîndu-l pe Iosif Vulcan un autentic „precursor al unității naționale", așa cum dealtfel a fost, Octavian Goga — într-un discurs rostit la Oradea în primul deceniu interbelic — formula la adresa revistei *Fa-*

[86] *Familia*, 1894, p. 339.

[87] *Ibidem*, 1904, p. 242.

milia considerații deosebit de elogioase, fiind, într-o formulă sintetică, apreciată ca un „pururi reînnoit certificat al unității" naționale și, concomitent, „biletul de intrare permanentă — a lui Iosif Vulcan — în literatura română". Prin urmare, opera cea mai însemnată a lui Vulcan a fost tocmai scoaterea și menținerea revistei pe o întinsă durată de timp, în pofida atîtor vînturi potrivnice, a dificultăților materiale și a profesării neabătute —chiar dacă nu deschis, frontal — a unei atitudini antidualiste. Continuatoare a tradițiilor configurate de Societatea de lectură din Oradea (1852—1875), revista *Familia* a așezat viața culturală din Crișana pe coordonatele spiritualității naționale, contribuind efectiv la consolidarea unității noastre culturale, la emanciparea locuitorilor români ai Crișanei.

De la 1 mai 1880 a fost tipărită la Oradea și revista *Siedietórea* (Șezătoarea), al cărei redactor responsabil, editor și proprietar era tot scriitorul Iosif Vulcan. Inițial, această revistă — subintitulată „foaia poporului român" — a apărut la Budapesta, de la 1 ianuarie 1875. Stabilirea definitivă a lui Vulcan la Oradea, din motivele pe care le-am prezentat anterior, a determinat și transferarea redacției acestui periodic în orașul de pe Crișul Repede. Ca atare, ultimii doi ani de existență a revistei (1880—27 decembrie 1882) ne reținem acum atenția, interesați fiind să consemnăm cîteva elemente particularizatoare, precum și cele de continuitate.

Primul periodic transilvănean care s-a adresat expres lumii satelor românești a fost *Învățătorul poporului*, scos de T. Cipariu, A. Pumnu și I. Many în anul 1848. Apariția acestuia în împrejurările revoluționare pașoptiste a conferit un caracter social-politic conținutului său. În anul 1866, Visarion Roman lansează o *Înștiințare de prenumerațiune* pentru asigurarea de abonați la revista *Progresul*, care își propunea de a „lăți între poporul țăran român, cunoștințe de folos comun, cu deosebită privire la cele economice și la cele care ațintă la îmbunătățirea stării lui materiale"[88].

O publicație cu profil mai divers, care să fie realmente utilă pentru instruirea și educarea țăranilor transilvăneni nu exista însă, fapt care l-a îndemnat pe Iosif Vulcan — care avea deja o experiență de la *Umoristul*, *Gura satului* și *Aurora Română* (în redacțiile cărora lucrase) — să realizeze o asemenea cerință culturală. Apelînd la sprijinul cărturarilor români[89], Vulcan face cunoscută structura viitoarei reviste și finalitatea urmărită: „Foița mea, ferindu-se de politică (această precizare era menită să reducă din suspiciunile autorităților — n.n.), va cuprinde de toate, ce după părerea mea poporul va ceti cu plăcere: balade, doine și hore, povești, întîmplări, învățături, anecdote, cimilituri și altele". Prin această inițiativă, el își propune să contribuie la „deșteptarea și luminarea poporului", să practice un neoiluminism. Formula adoptată tindea să ofere

[88] Apud Victor, V. Grecu, *„Progresul" — o revistă sibiană pentru țăranii români*, în *Cercetări de limbă și literatură*, vol. I, Oradea, 1968, p. 64.

[89] I. Vulcan, *La cărturarii poporului român*, în *Transilvania*, 1876, p. 35.

răspuns la diferite probleme ale țăranului, ignorat de guvernanți, însă descoperit de intelectualii români ca principalul reazem al atîtor acțiuni culturale și politice.

Destinația organului de presă proiectat era, deci, aceea de a pătrunde în universul rural, în vederea formării gustului pentru lectură a locuitorilor, familiarizarea acestora cu literatura, explicării unor fenomene științifice, pentru a-i scoate din izolare și ignoranță și a-i atrage la viața națională. Această încercare era o componentă a programului de ridicare culturală și educație națională susținut în epoca modernă de toate societățile și publicațiile politice, de luptătorii pentru drepturi naționale și de militanții pe tărîm cultural.

În legătură cu profilul revistei *Șezătoarea* s-au pronunțat deja istorici literari avizați[90], situație care ne face să ne oprim doar la perioada cît aceasta a apărut la Oradea, de sub teascurile tipografiei lui Eugeniu Hollosy[91], cu formatul schimbat și cu numărul sporit de colaboratori. Datorită numărului mare de abonați (după mărturisirea redactorului responsabil de peste 1800, cifră impresionantă pentru acele vremuri) s-a putut îmbunătăți și calitatea grafică a revistei, care avea importanță mai cu seamă sub raportul influențării cititorilor să se aboneze.

Mediul social în care se răspîndea revista era cel rural, citită fiind de învățători, preoți, notari și țărani, pentru aceștia din urmă fiind alcătuită, existînd și rubrici în care li se dădeau sfaturi deosebit de utile. Cu toate că a publicat creații populare, îndeplinindu-și rolul de instrument al valorificării patrimoniului popular, *Șezătoarea* nu a fost o revistă de folclor, ci una cu conținut variat și atrăgător, receptat de numeroșii ei cititori. „Cu instinctul și cu experiența lui de gazetar — sublinia Ion Breazu —, el (Iosif Vulcan — n.n.) a nimerit și aici gustul publicului, căruia se adresa... El urmărea educarea poporului într-o formă ușoară, plăcută“[92].

Șezătoarea a fost o revistă independentă[93] și nu un „supliment pentru popor“ al revistei *Familia* sau o variantă a acesteia. Disociația este strict necesară, deoarece publicația în discuție era destinată unei categorii speciale de public și concepută în conformitate cu dorințele și interesul săteanului român. Este drept însă că unele rubrici seamănă cu cele ale *Familiei*, fapt datorat politicii de culturalizare promovată de Vulcan, care utiliza mijloacele cele mai sigure și eficiente. Dacă în *Șezătoarea* au apărut portrete și biografii sumare ale luptătorilor pentru progres cultural și drepturi naționale, din toate provinciile locuite de români, aceasta nu însemna un simplu transfer de rubrică din *Familia*, cum s-ar putea crede

---

[90] I. Hangiu, *Presa literară românească (1879—1901)*, vol. I, E.P.L., București, 1968, p. 318; Ion Breazu, *op. cit.*, p. 66—72; Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 97—104; *Reviste literare românești din ultimile decenii ale sec. al XIX-lea*, Editura Acad. R.S.R., București, 1974.

[91] Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 674.

[92] Ion Breazu, *op. cit.*, p. 66—67.

[93] Lucian Drimba, *op. cit.*, p. 97.

la o privire superficială, ci adoptarea unei modalități care a găsit un cert ecou și în rîndurile cititorilor din sate. Astfel, o experiență deja verificată a fost aplicată, cu bune rezultate, într-un alt domeniu de convergență culturală.

Cultivarea sentimentelor patriotice constituia una din preocupările principale redacționale. Acest obiectiv se realiza prin publicarea unor materiale despre momentele semnificative ale istoriei românilor, care nu era învățată sistematic de către elevii școlilor primare. Devenind maturi, ei se informau, din curiozitate și îndreptățită mîndrie, despre trecutul de luptă al poporului român, literatura istorică de bună calitate nefiindu-le întotdeauna accesibilă.

Prin urmare, lecturile din paginile *Șezătoarei* erau profitabile pentru săteni. În anul 1880, de pildă, sînt reproduse numeroase pagini din cartea lui Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod-Viteazul*, în care era descrisă glorioasa bătălie de la Călugăreni[94], episod eroic din luptele neamului nostru pentru libertate și unitate. În aceeași idee, a rememorării unor fapte de seamă ale înaintașilor, este dat publicității și în revista orădeană *Testamentul lui Avram Iancu*[95], deosebit de pilduitor în ce privește totala dăruire pentru cauza națională. Cum conducătorul revoluționar poșaptist era extrem de popular, încă de pe cînd era în viață, în rîndurile țărănimii, cu idealurile căreia se identificase în timpul evenimentelor din anii 1848—1849, redacția a considerat potrivit să-i facă o scurtă biografie în care să fie reliefate dimensiunile adevărate ale acestei personalități politice. În finalul articolului poate fi citită o asemenea afirmație cu valoare de sincer elogiu: „Iancu a fost român din tot sufletul, iubea libertatea și dorea ca și poporul lui să se facă părtaș de aceea, pentru aceasta a jertfit viața sa“[96].

Dintre bărbații „binemeritați“ ai neamului despre care apar materiale în revistă mai consemnăm pe Andrei Mocioni, dr. Iosif Hodoșiu, Nicolae Jiga, Alexandru Hurmuzachi, Timotei Cipariu și George Barițiu[97]. Dintr-o carte a lui P. S. Aurelian a fost reprodus capitolul intitulat *Moldova în veacul al optsprezecelea*[98]. Merită a fi, de asemenea, menționate studiul lui Alexandru Pencovici despre *Macedo-români*[99], precum și articolul *Aniversarea Griviței*[100], al cărui titlu arată că războiul pentru cucerirea independenței de stat a României era proaspăt în memoria românilor transilvăneni.

Cele mai multe texte sînt — și în perioada orădeană a revistei — culegerile și prelucrările folclorice, adunate din diverse așezări românești.

---

[94] *Șezătoarea*, 1880, nr. 15, p. 113—120; nr. 16, p. 121—128; nr. 17—20, p. 129—154.
[95] *Ibidem*, nr. 18, p. 142—143.
[96] *Ibidem*, nr. 17, p. 132—134.
[97] *Ibidem*, nr. 19, p. 149—190; 1882, nr. 1, p. 8—9; nr. 4, p. 56; nr. 7, p. 101.
[98] *Ibidem*, 1882, nr. 7.
[99] *Ibidem*, nr. 9, p. 135—138.
[100] *Ibidem*, p. 139—141.

De menționat rubricile de *Cimilituri, Ghicitori* și *Zicale românești din Ardeal,* alături de altele conținînd știri sau materiale umoristice *(Hodorosc și Trosc).* Nu vom stărui asupra contribuției revistei la folcloristica românească, deoarece s-a făcut acest lucru în altă parte[101].

Reținatenția acele articole în care autorii lor prezintă țăranilor cele mai bune metode de cultivare a pămîntului, de creștere a animalelor și îngrijire a pomilor, pădurilor etc. Li se acorda un binevenit ajutor, întemeiat pe criterii științifice, de un real folos pentru sătenii interesați de progres. Multiple alte însemnări și sfaturi aveau ca scop luminarea săteanului român, determinarea lui să se integreze în procesul de dezvoltare modernă a structurilor economice existente. Starea poporului și mijloacele prin care aceasta putea fi îmbunătățită — în condițiile de atunci — a fost obiectul strădaniilor redacționale.

Adresîndu-se, în numărul din 27 octombrie 1880, *Fraților de la sate,* Vulcan îi informa despre revistă, de la prima apariție a căreia se împlineau șase ani: „Am întemeiat-o — mărturisea redactorul responsabil — cu scopul ca și poporul nostru să aibă o foaie, pe care să o poată înțelege, și fiind ieftină să o poată și ave(a). *Șezătoarea* a avut așa de mulți prenumeranți, încît (nici) o foaie românească dincoace de Carpați niciodată n-a avut atîția. Amăsurat acestei sprijiniri călduroase, m-am crezut dator să fac din an în an mai multe îmbunătățiri". Într-adevăr, revista a avut mulți cititori, datorită și perfecționărilor de care vorbea Vulcan, prin care se încerca o cît mai temeinică fixare a ei în sfera de interes a locuitorilor rurali. De remarcat că exprimarea era accesibilă lor, fără să mai insistăm asupra problematicii, care a fost stabilită de așa manieră încît să aibă o eficientă aderență la cititori.

La 27 decembrie 1882, Vulcan anunța încetarea tipăririi revistei, motivînd că alte „lucrări literare" nu-i lasă „timp de ajuns spre a putea" continua scoaterea ei, cu toate că nu renunțase să creadă în deplina utilitate a acesteia. Astfel, după opt ani *Șezătoarea* dispărea din peisajul cultural al Transilvaniei, rămînînd multă vreme în amintirea cititorilor ei din sate și intrînd în spațiul documentaristicii culturale.

Existența periodicelor amintite a stimulat interesul publicului pentru presa culturală, pregătind terenul pentru o specializare mai pronunțată a acesteia, pentru apariția unei publicații satirice, în anul 1892, sub numele sugestiv *Vulturul.* Redactor responsabil era Iustin Ardelean, student la Academia de drept din Oradea.

Primul număr poartă data de 13 ianuarie 1892. Revista se menține, la Oradea, pînă la 1 septembrie 1905. În perioada dintre 20 decembrie 1899 și 15 martie 1902 redactor responsabil a fost Ioan Iosif Sceopul. De consemnat și colaboratorii ei primari: Antoniu Popp, dr. E. Pădan și Adrian P. Deseanu[102].

---

[101] Ion Breazu, *op. cit.,* p. 67—68.

[102] Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.,* p. 803.

Programul revistei, neformulat într-un articol anume destinat, este substituit cu o poezie *Către d(om)nii abonați!*, în care sînt parțial formulate intențiile redacționale: „Vreau să arăt întregei lume, ce e rău și ce e bine / Și de ce întregei lume trebue a-i fi rușine. / Nu mă leg de vr-o persoană, dar voi înălța cuvîntul, / S-arăt cine chepeneagul îl întoarce unde-i vîntul“[103]. Pe parcursul anilor se vor face reveniri asupra finalității urmărite de redactorul și colaboratorii acestei reviste satirice care completează imaginea ce se poate forma despre conținutul ei. „Programa noastră și în acest an — se preciza într-un material inserat în numărul 1 din 1897 — va fi ca și pînă aci: a zbiciui slăbiciunile generale, a lovi fără cruțare în cei păcătoși, a-i discredita, făcîndu-i ridicoli; iar pe cei buni a-i lăuda ...“. Solicitînd sprijinul cititorilor, în sensul de a se abona cît mai mulți, redacția justifică aceasta prin necesitatea de a-și putea „continua greaua ... muncă întru dezvoltarea și ridicarea ramului umoristic în literatura noastră“. Este incontestabil faptul că în Crișana revista *Vulturul* a fost expresia unui notabil început al presei umoristice.

Făcînd, după trecerea unui deceniu, bilanțul propriei activități, redacția revistei conchidea că *Vulturul* „a avut să lupte în decursul vremii ... cu preocupări cari întîmpină orice întreprindere nouă, a avut să îndure multe neajunsuri materiale — ca și alte organe de presă — pînă a putut deștepta interesul public față de o publicație, care deși uneori nu satisface toate așteptările, dar tindea mereu să devină mai desăvîrșită, mai indispensabilă. Cei ce judecă nepreocupați vor trebui să recunoască — și contăm cu siguranță la această recunoaștere — că an de an *Vulturul* a progresat și progresează mereu“[104].

Într-adevăr, anii prin care trecuse revista, care a fost un factor viu de manifestare social-politică și culturală, au fost dintre cei mai dificili pentru existența presei românești politice și umoristico-satirice, deoarece în coloanele ei s-au reflectat evenimente importante, prilej de angajare militantă. Realizatorii revistei, de la redactorul responsabil și pînă la semnatarii unor materiale, au acționat cu exemplară dîrzenie, încurajați fiind de confrații lor și de îndemnurile venite de peste Carpați, puternice stimulente ale luptei pentru apărarea demnității și drepturilor naționale împotriva tendințelor de deznaționalizare.

Implicîndu-se activ în realitățile locale și fiind un ecou fidel al celor naționale, *Vulturul* se afla în slujba acelorași idealuri pentru care milita întreaga noastră presă progresistă. De aceea, este perfect explicabilă atitudinea revistei față de evenimentele mai deosebite ale vieții politice, capitol remarcabil al periodicului, despre care nu s-a scris corespunzător pînă acum, cu toate că există o bogată informație în acest sens. Prin urmare, vom stărui mai întîi asupra acestui aspect al profilului, dealtfel destul de variat, al revistei orădene.

---

[103] *Vulturul*, 1892, nr. 1, p. 1.

[104] *Ibidem*, 1901, nr. 1, p. 14.

Pornind o veritabilă ofensivă împotriva abuzurilor și nedreptăților comise de autorități, *Vulturul* ironizează cu o neobișnuită virulență falsul liberalism și demagogia vieții politice din Monarhia austro-ungară. Apărut în anul redactării și prezentării *Memorandului* la Curtea din Viena, periodicul n-a ocolit acest moment culminant al mișcării naționale, ci a publicat multiple materiale care au exprimat totala solidaritate a redacției și cititorilor cu luptătorii pentru drepturi naționale. În numărul din 13 iulie 1892, pe prima pagină, a fost reprodusă o interesantă caricatură, care îl avea în prim-plan pe dr. Ioan Rațiu (bărbat impunător, îmbrăcat în costum național) cu o sabie „a dreptății" în mînă. În plan secundar erau plasate trei figuri masculine, într-o poziție ofensivă. Din contrastul creat se detașează ideea că apărătorul dreptății este o persoană demnă, de mare autoritate morală[105], împrejurare care a declanșat manifestări ostile ale colegilor lui Iustin Ardelean de la Academia de drept. Prin asemenea situații, neobișnuit de frecvente, era dificil să menții o publicație satirică. Redactorul ei responsabil n-a făcut însă nici o concesie, respingînd energic publicarea unei retractări[106], cum i se pretindea de către conducerea Academiei.

Revista *Familia,* luîndu-i apărarea, scria că Iustin Ardelean „s-a pomenit cu o agitațiune mare împotrivă-i". Deși adversarii săi au trecut de „marginile competenței" — după cum considera chiar conducerea Academiei[107] —, la insistențele lor i s-a intentat proces de presă, acuzat fiind că ar fi făcut politică, cu toate că n-a plătit cauțiunea pretinsă, cum de altfel nu îndepliniseră această cerință exagerată nici alte reviste umoristice din Austro-Ungaria. Procesul a avut loc, în 11 noiembrie 1892, la tribunalul din Oradea, apărătorul său fiind avocatul Martin Hegyessy. A fost condamnat să plătească o amendă de 60 florini[108]. Studentul din anul al IV-lea era, prin urmare, obligat să achite această sumă, deși nu dispunea de mijloace materiale pentru a se întreține la studii și, mai ales, pentru a edita o revistă. A fost cea dintîi lovitură pe care a primit-o de la oficialități, într-o formă quasi-legală, temerarul luptător, urmată de multe altele.

Dovedindu-și aderența la mișcarea memorandistă, redactorul responsabil al *Vulturului* a suferit rigorile unei politici șovine și exclusiviste, ca și majoritatea periodicelor românești[109] ale timpului, ai căror redactori și colaboratori au fost aduși în fața instanței mai cu seamă în anii 1892—1895, cînd acțiunile memorandiste au marcat viața politică a monarhiei, autoritățile ajungînd într-o evidentă stare de derută. Amenințările nu mai erau

---

[105] Viorel Faur, *Presa românească din Oradea despre mișcarea memorandistă,* în *Banatica,* 1975, p. 255—256.

[106] *Familia,* 1892, nr. 36, p. 341; nr. 37, p. 443; *Vulturul,* 1892, nr. 14, p. 3; nr. 18, p. 7.

[107] *Familia,* 1892, nr. 43, p. 516; nr. 45, p. 540.

[108] Ștefan Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare,* în *Transilvania,* 1944, nr. 8—9, p. 685—686.

[109] *Vulturul,* 1893, nr. 1, p. 1.

eficiente, astfel că s-a recurs la frecvente împrocesuări, pe care nu le-a putut evita nici Iustin Ardelean, redactorul responsabil al revistei umoristice orădene.

Rămînînd tenace pe poziția mișcării naționale, Iustin Ardelean inaugurează anul 1893 printr-o poezie, tipărită pe frontispiciul celui dintîi număr, din finalul căreia desprindem cîteva versuri, care nu mai necesită comentarii, fiind de o factură politică explicită: „Dar și de astă dată ca pîn-aci, române / N-ai teamă, luptă-ntruna și nu descuraja, / Căci nu e tîrziu încă — deși nu azi, ori mîne —/ Veni-va totuși timpul cînd ai de-a triumfa. / La luptă dar și-n anul cest nou care-acum vine / Pentru dreptate, limbă și pentru neamul tău“[110].

Cu pătrunzătorul său spirit de observație, redactorul *Vulturului* scrutează realitățile zilei, îndeosebi cele politice, cum au fost atitudinea guvernanților față de *Memorand* și fruntașii politici ai românilor, precum și efectul alegerilor, de obicei defavorabil majorității. Răspunzînd, la *Poșta redacției*, unui colaborator surprins de întîmplările momentului, redactorul îi scrie următoarele rînduri: „te miri încă de nedreptățile comise cu ocaziunea alegerilor municipale . . .? Mai mult să te miri de canibalismul ce s-a întîmplat cu ocaziunea alegerilor municipale din Năsăud. Românii s-au adunat la 13 decembrie (1892 — n.n.) și și-au stabilit lista lor. D(om)n(ul) fisolgăbirău . . . nu le-a primit lista statorită de cetățenii liberi pe calea legii, ci a făcut el o altă listă . . . și a difuzat-o“[111], încălcînd grosolan dispozițiunile legale, cum făceau mulți alți funcționari ai unei administrații corupte.

Nu peste mult timp, Iustin Ardelean anunța cititorii revistei că la 26 iunie 1893 „se va ține pertractarea finală în al doilea proces de presă“ intentat *Vulturului* „pentru agitare contra statului“[112]. Tribunalul regesc din Oradea a fost nevoit să-l achite, deorece nu au existat probe concludente că ar fi făcut agitație antistatală. Platforma revendicativă și justițiară a revistei nu a fost afectată de cele două atacuri mascate ale oficialităților orădene. Dimpotrivă, la intoleranță s-a replicat cu vervă polemică, sfidîndu-se mecanismele obscure ale politicianismului șovin și reacționar.

Mișcarea politică pentru drepturi naționale era susținută cu toate mijloacele de care dispunea un periodic de o asemenea factură satirică. Mai frecvent apar ca înainte poeziile cu mesaj patriotic explicit, care cheamă la întărirea solidarității, la înfruntarea oricăror adversități, în numele viitorului poporului român. Această tendință manifest politică, neinhibată de diverse coerciții, a stîrnit și mai mult autoritățile, a căror atenție este fixată agresiv asupra *Vulturului*, ca și a celorlalte publicații românești de dincoace de Carpați. Cu toate acestea, în paginile revistei mai apar poezii de o clară opțiune politică, așa cum se poate constata și din versu-

[110] *Ibidem*, p. 14.
[111] *Ibidem*, nr. 10—11, p. 18; nr. 12, p. 8; nr. 13, p. 1; *Familia*, 1893, p. 298.
[112] *Ibidem*, nr. 15, p. 1.

rile următoare, mărturii despre modul cum era implicată ideea unității naționale: „Priviți, cum după dreptate / Românii sunt liberați / *Lanțurile sfărîmate / Și uniți cu ai lor frați*“[113] (subl. ns.).

Anul 1894 a fost, neîndoielnic, cel mai greu din existența revistei, redactorul ei responsabil fiind supus unei permanente amenințări și presiuni. Chiar la 7 februarie urma să se desfășoare cel de-al treilea proces de presă, al cărui obiect era de această dată comentariul lui I. Ardelean în legătură cu alegerile de notar din comuna românească Cehei. Revista *Familia* consemna rezultatul noii încercări de a-l demobiliza pe autorul textului amintit: „De astă dată pedeapsa a fost mai aspră decît în cele două cazuri precedente, căci a fost judecat la închisoare de o lună și la amendă de 30 florini“. Apărătorul său era revoltat de „anomalia asta, că pe cînd nici un ziar umoristic unguresc n-are cauțiune și totuși toate fac politică, fără a fi trase în judecată“, în timp ce *Vulturul* „se condamnă mereu“[114].

În vara anului 1894 (la 16 iunie) a avut loc alt proces al revistei, fiind incriminate șase materiale — dovada perseverenței cu care era citită de organele administrative și a felului cum era dilatată situația redactorului, spre care s-au îndreptat noi atacuri —, din care trei au fost considerate de tribunal ca inofensive, pe cînd celelalte au fost apreciate drept culpabile, astfel că Iustin Ardelean a fost iarăși condamnat, acum la 14 zile de închisoare, la o amendă de 20 florini și la achitarea taxelor de 15 florini[115]. La 3 septembrie, I. Ardelean „și-a început osînda la Seghedin“[116]. Cum s-a reîntors, i s-a intentat — la 10 octombrie — cel de-al șaselea proces. A fost apărat de dr. Nicolae Zigre, care critică fără menajamente politica discriminatorie a guvernului. „Cine privește cu atențiune starea actuală — subliniază el —, sigur se va convinge, că în patria noastră de un timp încoace cea mai sacră țintă a guvernului este de a persecuta presa română. Un articol inocent îi dă guvernului destulă bază, ca să persecute pe autor. Acest sistem de persecuțiune guvernul îl continuă cu atîta zel, încît libertatea de presă . . . e iluzorie . . . Pe cînd sistemul acesta de persecuțiuni contra presei române nu mai cunoaște margini, pe atunci alte foi, de altă limbă din patrie, continuu pot agita nepedepsit contra poporului român“[117].

Pedepsit cu închisoare și amenzi, redactorul responsabil al revistei nu a cedat în fața acestor măsuri de mînă forte, prin intermediul cărora guvernanții vremelnici încercau să suprime libertatea de acțiune, dinamizată de mișcarea memorandistă. Iustin Ardelean și-a continuat, cu neînfrîntă energie, activitatea de popularizare a personalităților implicate în odiosul proces intentat memorandiștilor, combătîndu-i în același timp pe

[113] *Ibidem.*
[114] *Familia*, 1894, p. 59.
[115] *Ibidem*, p. 226.
[116] *Ibidem*, p. 419.
[117] *Gazeta Transilvaniei*, 1894, nr. 217, p. 3; nr. 218, p. 2—3.

trădătorii de neam, la adresa cărora publică ironii acide, necruțătoare. Sînt, de asemenea, publicate în revistă dialoguri și interviuri imaginare cu cei întemnițați, precum și poezii în care sînt glorificate figurile reprezentative ale luptei pentru drepturi naționale. Poezia *Martirilor români* ar merita să fie reprodusă în întregime, însă ne limităm la o singură strofă: „Luptat-ați bărbățește. Dreptate ați cercat / Să scoateți din robie poporul subjugat / A fost a voastră țintă. Cu fală noi priveam / A voastră muncă sfîntă și dreaptă pentru neam"[118].

Cu gîndul la asanarea moravurilor politice, redactorul *Vulturului* scrie că în anul 1896 se va ocupa „mai mult de satirizarea strîmbei politici interne"[119]. Prin intermediul literaturii umoristice, a desenului caricatural și intervenției directe, se participa la acțiunile politice care dezvăluiseră cu pregnanță caracterul dușmănos al sistemului dualist de guvernare. *Vulturul* era o revistă apreciată de cititorii din Transilvania și țara liberă, pentru curajul ei de a satiriza aspectele perimate și absurde ale vieții politice din monarhia bicefală, ca și anumite neajunsuri sociale și tare morale, chestiunile intolerabile ale orașului și ținutului în care apărea. Agreiate de cititori erau și acele materiale, în versuri sau în proză, care conțineau un umor de provenință populară și care înfierau deficiențele unor conaționali, între care și oportunismul.

Prin rubricile sale, mereu îmbunătățite, *Vulturul* aducea cititorilor încredere și optimism, cu toate că redactorul său responsabil era terorizat de procese și persecuții. Revista a fost un eficient mijloc de luptă politică, fapt care se impune a fi luat, cu prioritate, în considerație. La sfîrșitul secolului trecut, „*Gura satului* și mai tîrziu *Calicul* sau *Vulturul* conduc presa noastră satirică spre perioada ei de înflorire, cînd se înregistrează o creștere a combativității și eficienței sale în ofensiva desfășurată împotriva regimului dualist austro-ungar"[120].

Devenit un instrument al militantismului politic, într-o vreme de efervescență a mișcării pentru drepturile naționale, *Vulturul* a răspuns unor necesități firești, contribuind la întărirea frontului de apărare a ființei naționale și la îndreptarea unor moravuri sociale și politice, slujind în ultimă instanță interesele naționale ale populației românești. În felul acesta, satira și caricatura și-au arătat eficiența, găsind o largă audiență socială.

Preocuparea intelectualilor români din Oradea pentru editarea de periodice atinge — în ultimul deceniu al veacului trecut — apogeul, alături de revista de cultură *Familia* și revista satirică *Vulturul* apărînd, la 18 aprilie 1897, *Foaie literară*, întregindu-se peisajul publicistic local, Oradea așezîndu-se alături de Brașov, Sibiu și Arad sub acest raport, lipsindu-i doar un cotidian în limba română.

---

[118] *Vulturul*, 1895, nr. 17—18, p. 1—2.
[119] *Ibidem*, nr. 24, p. 7.
[120] Livia Grămadă, *Presa satirică românească din Transilvania. 1860—1918*, Editura Dacia, Cluj, 1974, 111.

Cele trei periodice menționate au acționat pentru emanciparea culturală a populației românești din Crișana și Transilvania, ca și în direcția difuzării literaturii în cercuri cît mai largi și stimularea creației originale, răspunzîndu-se astfel unor cerințe firești ale progresului și deschiderii spre noi experiențe în domeniul vieții spirituale.

Redactor responsabil al revistei *Foaie literară* a fost poeta bihoreană Lucreția Suciu, iar editor și proprietar soțul ei, dr. W. Rudow Din *Cuvînt(ul) redacțional* aflăm că scopul celor doi era de a scoate o revistă „care, fiind ieftină, să poată străbate și în păturile, care pînă acum nu pot fi părtașe la mișcarea literară a poporului român"[121]. Deci o răspîndire a creației literare în medii pînă atunci neutre, ceea ce însemna că-și propuneau să familiarizeze îndeosebi cititorii din sate și orașe cu creația literară, în ideea unei eficiente educații estetice și a valorificării disponibilităților artistice.

Obiectivul propus se înscria în contextul preocupărilor pentru luminarea marei mase a populației românești din Crișana, Transilvania și Banat. Explicînd ulterior dificultățile întreprinderii sale, precum și intențiile culturalizatoare ale revistei, Lucreția Suciu făcea precizări utile cunoașterii finalității urmărite: „Am mai dorit apoi ca toți acei tineri și chiar și femeile noastre, de la noi, care simțesc și cugetă mai deosebit poate decît alții, care doresc și poate că ar putea să se ocupe de literatură, se vor apropia poate mai cu încredere de mine ca femeie decît de alți redactori, și mereu îmi va succede a stîrni dorul de-a scrie, a publica din cînd în cînd și cîte-o lucrare de la ai noștri"[122].

Un asemenea obiectiv, care intrase și în atenția lui Iosif Vulcan, — care a avut merite remarcabile în ce privește modul cum s-a ocupat în paginile *Familiei* de cultivarea și educarea femeii române —, dacă într-adevăr ar fi fost atins, ar fi constituit o autentică izbîndă a poetei orădene. Onestitatea declarației sale, ca și încercările efectuate, nu au fost îndestulătoare, pentru că anularea unei latențe de decenii presupunea eforturi multiple. Strădania Lucreției Suciu intra însă în spațiul angajărilor pozitive, de pregătire a terenului pentru emanciparea femeii, apelîndu-se la serviciile publicisticii și literaturii.

Referindu-se la structura revistei sale, Lucreția Suciu arăta că a împărțit cele opt pagini în așa fel încît să poată publica în ele „un material variat", care să nu se limiteze numai la „lucruri curat beletristice", ci să includă și alte articole care să rețină interesul tuturor categoriilor de cititori. Sconta, desigur, pe „sprijinul spiritual al oamenilor noștri de valoare literară"[123], adresîndu-se în acest sens și celor din România, primind colaborări de la George Coșbuc, G. Bogdan-Duică și Septimiu S. Secula. Pentru a redacta notele informative de la rubrica

[121] *Foaie literară*, 1897, nr. 1, p. 6.

[122] *Ibidem*, nr. 30, p. 239.

[123] *Ibidem*.

intitulată *Cronica săptămînei*, Lucreția Suciu avea nevoie nu numai de datele provenite din corespondențe, ci și din publicațiile vremii.

După propria-i mărturisire, la „început *Cronica* îmi făcea multă bătaie de cap, căci ziarele și revistele noastre de aici (din Imperiul austro-ungar — n.n.) și de dincolo (din România liberă — n.n.), cu toate că le-am rugat în scris pentru schimb, nu mi le-au dat (cu excepția *Tribunei*, *Telegraful Român*, *Foii diecesane* și *Controlei* — n.n.)... Mai tîrziu, după ce iar m-am rugat în scris, mi-au sosit și celelalte reviste și ziare", care au constituit mijloace de informare. Nu au acceptat schimbul de periodice redacțiile *Familiei*, *Vulturului* și *Gazetei Transilvaniei*. Din România au fost primite, în schimb, periodicele *Foaia pentru toți*, *Revista poporului* și *Dochia*. Nu a funcționat, după cum se exprimă Lucreția Suciu, prea concludent „sentimentul de colegialitate".

Numărul de probă al revistei a fost expediat la 1 800 de adrese, luate din listele de abonați ai *Tribunei*, din calendarele diecezelor din Arad și Caransebeș și de la prieteni ai redactorului. În cele două luni care au urmat s-au trimis cîte 600 exemplare, apoi redacția s-a oprit la numai 500 exemplare (trimise la adrese sigure 430 și gratuit 50). Comparativ cu celelalte periodice românești din Oradea, tirajul *Foaiei literare* era destul de restrîns. Printre abonați figurau Titu Maiorescu și Miron Pompiliu (folcloristul bihorean, pe-atunci profesor la un liceu din Iași și colaborator al *Convorbirilor literare*). În listele de abonați sînt consemnați numai 168 de „prenumeranți", deși 210 „plătesc regulat", conform unei mențiuni redacționale. Parcurgînd lista amintită se pot face unele constatări în legătură cu receptivitatea de care a beneficiat revista[124].

Abonații din Crișana, care trebuiau să constituie baza revistei, erau numai o cincime; din Oradea: 16 (bărbați — 11, femei — 5), Beiuș: 5 (bărbați — 1, femei — 4) și alte localități: 14. Pentru aria de difuzare a revistei notăm așezările: Blaj, Oravița, Deva, Sibiu, Caransebeș, Arad, Timișoara, Cîmpeni, Cluj, Lugoj, Brașov, Teiuș, Graz etc.[125]. Și-au oferit colaborarea cîțiva publiciști tineri, mai exact Petru Bandu, Petru Conda, Iosif Stanca, Vasile V. Suciu, Vasile E. Moldovean, Octavian Pop, D. Lascu, Gh. Ciuhandu, P. Obădean și Lucian Bolcaș, acesta din urmă făcîndu-și cunoscute amintirile din timpul apariției *Foaiei literare*[126]. Este prezentat în acestea climatul din cadrul redacției, entuziasmul de care erau animați tinerii ce alcătuiseră un promițător grup literar, dornic să aducă un suflu original și proaspăt în peisajul cultural transilvănean prin subiectele abordate și vioiciune stilistică. Lucreția Su-

[124] *Ibidem*, nr. 16, p. 128; nr. 17, p. 136; nr. 18, p. 144; nr. 19, p. 151; nr. 26, p. 208.

[125] *Ibidem;* Ioan Chira, *Foaia literară*, în *Contribuții culturale bihorene*, Editura Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Bihor, Oradea, 1974, p. 292.

[126] Lucian Bolcaș, *Foaia literară. Amintiri*, în *Almanahul presei române*, Cluj, 1926, p. 121.

ciu, care patrona acest început de activitate, s-a îmbolnăvit, astfel că nu a avut timpul și răbdarea necesară pentru a canaliza toate energiile spre împliniri notabile, rezumîndu-se la redactarea de materiale pentru anumite rubrici și la elaborarea întinsei sale narațiuni istorice *Logodnica contelui Stuart. Povestire din viața românilor bihoreni*[127], inspirată din realitatea contemporană și tributară unui romantism întîrziat.

În cele 30 de numere (cuprinzînd 242 pagini) ale periodicului au apărut creații literare în versuri și proză, materiale folclorice și comentarii despre evenimentele vieții culturale. Profilul revistei a fost, așadar, pronunțat literar, deși s-a încercat o diversificare a acestuia, cu scopul ancorării mai ferme în actualitate. Poeziile publicate aparțin lui Gh. Coșbuc, Maria Cunțan, Matilda Cugler Poni, Traian Demetrescu, Lucreția Suciu-Rudow, Gavril Bodnariu, Petru Conda, V. Moldovean, I. Scurtu, Iosif Stanca și alții[128]. Proza este reprezentată de narațiunea istorică a Lucreției Suciu, precum și de cîteva schițe, nuvele și încercări literare semnate de Lucian Bolcaș (preocupat de moravurile orădenilor), Ioan Bota, Petru Conda, Maria Cunțan, Ioan Grofșoreanu, Margareta Moldovan, Aurelia Păcățeanu-Rubenescu, W. Rudow și Septimiu Sever Secula. Au fost traduse și cîteva bucăți literare: *Trandafirul*, de Iaroslav Vrehlicky (transpunere de G. Bogdan-Duică); din *Eneida*, de Vergiliu (de Gh. Coșbuc) și *O provocare primejdioasă*, de Pence (de Ion Pop-Reteganul).

De menționat și materialele de istorie și critică literară, de interes lingvistic și de cunoaștere a atmosferei literare, publicate în revistă de Vasile Dumbravă, Petru Conda, W. Rudow și Septimiu Sever Secula. Lirica populară, căreia i s-a acordat o cuvenită atenție, a reprezentat mai cu seamă Crișana și Banatul, cei mai activi culegători fiind Valeriu Chiș-Micu, V. Moldovan și Vasile Sala. Informațiile despre activitatea societăților culturale românești sînt, de asemenea, prezente în coloanele revistei, deși nu într-o măsură comparabilă cu ce exista în *Familia*, mai temeinic documentată la acest capitol. Totuși, *Foaie literară* găzduiește note despre adunarea generală de la Mediaș (1897) a *Astrei*, adunarea generală a Societății pentru fond de teatru român, manifestările societății „Petru Maior", desființarea societății „România" și unele preocupări ale tinerimii române din Mediaș, Timișoara și jurul Eriului.

La rubrica de *Bibliografie* au fost inserate note despre cărțile apărute, ca, spre pildă, *Calendarul poporului* (1898), volumul *Versuri și proză* (de Gh. Coșbuc), *Enciclopedia română* (sub redacția lui Constantin Diaconovich), *Discursuri parlamentare* (de Titu Maiorescu), romanul *Lilian* (de Aurelia Păcățeanu-Rubenescu), monografia Institutului de credit „Albina" (de Petra Petrescu), prima biografie a lui Avram Iancu (scrisă de Sterca Șuluțiu de Cărpiniș) și traducerea cărții lui Jules Verne, *Castelul din Carpați*. La redacția *Foii literare* se găseau, spre cumpă-

[127] *Foaie literară*, 1897, nr. 1, p. 19.

[128] Ioan Chira, *op. cit.*, p. 317—319.

rare, cele 50 de broşuri apărute în seria *Biblioteca pentru toţi*[129], editată de societatea Astra, în scopul culturalizării poporului.

În paginile revistei se mai întîlnesc şi unele materiale în care se reflectă unitatea noastră culturală, cum este articolul lui D. Lascu (viitor luptător politic), intitulat *Impresii din România liberă*, consemnările lui Septimiu Sever Secula, *De la Băile Govora* şi prezentarea modului cum au fost aniversaţi Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare[130], domnitorii ale căror fapte au simbolizat eroismul, voinţa de independenţă şi unitate a poporului nostru. Asemenea intervenţii publicistice erau parcurse cu gîndul că viitorul va aduce împlinirea idealurilor tuturor românilor.

Lucreţia Suciu a venit în ajutorul unor iniţiative naţionale, care vizau dezvoltarea culturală. Reuniunea femeilor române din Sibiu şi-a propus să adune fondurile necesare pentru înfiinţarea unei şcoli pentru economia şi industria de casă, punînd în circulaţie un apel către „întregul popor român", publicat în *Foaie literară*, împreună cu o notă redacţională semnată de Lucreţia Suciu-Rudow, în care se adresează femeilor române din Crişana, cu îndemnul de a „aduce tributul lor pe sfîntul altar al naţiei"[131]. Tot ce se va dona, în vederea organizării unei loterii, urma să fie păstrat la redacţia revistei, iar ulterior trimis la Sibiu. Notabilă a fost şi intenţia de a realiza un dialog cu cititorii, în folosul acestora: „Facem cunoscut o(noraţilor) noştri cititori că, dorind cineva a-şi cîştiga ceva informaţiuni, în orice chestie . . . le este cu putinţă a o avea *(îndeosebi la sate)*, cu plăcere vom răspunde la eventualele întrebări, dacă acestea sînt de folos şi poate de interes urgent pentru d(um)nealor"[132]. Pentru răspunsuri mai întinse se apela la corespondenţe personale, iar celor mai concise li se destina spaţiu la *Poşta redacţiei*.

Încercările Lucreţiei Suciu de a cîştiga un teren sigur pentru publicaţia sa n-au dat rezultatele aşteptate. „De mai bine de 4 luni plătesc cheltuielile tiparului din al nostru — mărturisea L. Suciu —, adică al lui Rudow; pe fieştecare lună 110 florini"[133]. Cu toate stăruinţele, cei cărora li s-a expediat revista nu au achitat preţul abonamentelor. Din acest motiv, ca şi din altele (atitudinea neaşteptat şi nejustificat de dură a lui Iustin Ardelean, redactorul responsabil al *Vulturului*, precum şi starea bolnăvicioasă a L. Suciu, care o împiedeca să lupte pentru înlăturarea dificultăţilor ivite), este anunţată — la 7 noiembrie 1897 — încetarea apariţiei revistei[134]. Nu trecuse nici un an şi *Foaie literară* dispărea din peisajul publicistic transilvănean, la diversificarea căruia contribuise cu nota sa particulară. De remarcat rolul stimulativ pe care l-a avut revista în viaţa literară din Oradea, în jurul ei grupîndu-se scrii-

[129] *Foaie literară*, 1897, nr. 14, p. 112; nr. 19, p. 152.
[130] *Ibidem*, nr. 22, p. 175; nr. 24, p. 183—184; nr. 26, p. 206.
[131] *Ibidem*, nr. 1, p. 6—7.
[132] *Ibidem*, nr. 19, p. 151.
[133] *Ibidem*, nr. 30, p. 239.
[134] *Ibidem*.

tori tineri care vor deveni activi colaboratori ai presei românești, unii chiar redactori responsabili de ziare. Chiar dacă a avut o existență efemeră, *Foaie literară* a ilustrat dorința de afirmare culturală a populației românești din Crișana.

Evenimentele din toamna anului 1918 au creat condiții pentru apariția primului ziar românesc în părțile Crișanei, ca răspuns la o necesitate obiectivă. Dacă în anii precedenți concretizarea unei inițiative de acest fel nu a fost posibilă, datorită unor greutăți de nedepășit, atunci — în contextul frămîntărilor revoluționare din lunile noiembrie-decembrie — editarea periodicului nu mai putea fi împiedicată de autorități. Conducătorii politici ai populației românești din Crișana aveau nevoie, pentru a-și face cunoscut punctul de vedere asupra circumstanțelor istorice deosebite, de o puternică tribună propagandistică, de sigură penetrație socială, care nu putea fi decît un organ publicistic propriu, cu o titulatură de rezonanță locală. Acțiuni de o identică factură, ca forme ale luptei pentru înfăptuirea unirii tuturor românilor, sînt întîlnite și în alte orașe ale Transilvaniei.

Pentru prima dată s-a pus problema „unui organ de publicitate" în ședința Consiliului Național Român din Oradea și Bihor (din 12 noiembrie 1918), prezidată de dr. Aurel Lazăr. *Tribuna Bihorului* (Organul poporal al Consiliului Național Românesc din Oradea) a apărut la 25 decembrie 1918 (st.v.). A apărut sub această titulatură (mai exact, este vorba doar de 11 numere) pînă la 27 aprilie 1919, cînd și-a schimbat-o în *Tribuna* și a devenit organ al Partidului Național Român. Conținutul său a fost prezentat de noi într-o serie de articole apărute în revista *Familia*[135], deci nu mai insistăm asupra lui. *Tribuna Bihorului* a avut un rol mobilizator indiscutabil, exercitînd o influență pozitivă asupra locuitorilor, îmbărbătîndu-i în lupta pentru libertate și unitate națională, stimulînd multiple acțiuni politice și culturale în care se reflectau aceleași năzuințe de unire cu patria-mamă.

În cele șapte decenii, pe care le-am studiat, au fost depuse eforturi pentru editarea în Crișana a unor periodice românești, obținîndu-se rezultate notabile, pe care le-am prezentat, stăruind asupra fondului de idei social-politice existent în paginile revistelor și cele ale primului ziar. Este evident faptul că, pe lîngă configurarea unui interesant capitol al presei românești în această provincie românească (prea puțin cunoscut, cu excepția revistei *Familia*), s-a realizat — cu sprijinul activ și prin intermediul periodicelor semnalate — o importantă operă de educație națională, al cărei element definitoriu a fost ideea unității naționale.

[135] Viorel Faur, *Tribuna Bihorului, primul ziar românesc în Crișana*, I—III, în *Familia*, 1978, nr. 1, p. 10; nr. 2, p. 10; nr. 3, p. 10.

MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ DIN PĂRȚILE VESTICE, ÎN CONTEXTUL LUPTEI NAȚIONALE ROMÂNEȘTI PENTRU AUTONOMIE (1860—1872)

MIODRAG MILIN

Mișcarea națională română din Banat înregistrează o etapă distinctă la începutul anilor șaizeci ai secolului trecut, odată cu restaurarea liberalismului (diploma imperială din 20 octombrie 1860), urmată îndeaproape de încorporarea forțată a Banatului la Ungaria[1]. Aceste două evenimente, emanație din spiritul unor epoci cu totul diferite, au determinat și populația românească din Banat să se angajeze mai hotărît pe calea acțiunii politice, pe drumul spinos al afirmării cauzei naționale românești.

Anticipînd destinul ce li se pregătea de către magnați, care au făcut să înghețe plăpîndul spirit liberal, rătăcit și străin într-o lume închistată, neprimitoare, românii bănățeni s-au raliat pe calea aspirațiilor înalte ale vremii, înfăptuirii plenare a deziderateului național, identificîndu-se cu idealul tuturor românilor străini în propria lor țară.

Prin rezoluția imperială din 27 decembrie 1859 fiind decretată încorporarea Banatului la Ungaria, s-a produs un adînc val de nemulțumiri în rîndul poporului român[2], culminînd cu mișcarea amplă inițiată și condusă de fostul comisar suprem al Banatului și senator imperial, Andrei Mocioni, personaj cu înalt prestigiu și audiență la Curtea vieneză. Această mișcare, pentru autonomia Banatului, a luat întindere prin inițiativa fermă a lui Andrei Mocioni; acesta a dat publicității memorandul către tron[3], solicitînd autonomia politică pe baza argumentației istorice, pe baza egalității de drepturi proclamate de împărat către popoare, în ultimă instanță pe baza dorinței generale a opiniei publice românești, care considera unirea cu Ungaria un fapt „cu totul nesuferit". Momentul culminant al mișcării l-a reprezentat conferința bănățeană din 18—19 noiembrie 1860[4], care a adoptat un program politic concret în problema autonomiei, adus la cunoștință pe calea presei întregii opinii românești din monarhie.

Românii din vestul Transilvaniei, arădenii și bihorenii, împărtășind soarta celor din Banat, și-au manifestat sub forma petițiilor, deplina

[1] *Telegraful român*, anul IX, nr. 2, Sibiu, 12 ianuarie 1861.
[2] *Ibidem.*
[3] *Idem*, anul VIII, nr. 45, Sibiu, 10 noiembrie 1860.
[4] *Idem*, anul VIII, nr. 47, Sibiu, 24 noiembrie 1860.

adeziune[5] cu programul politic al lui Andrei Mocioni, identificîndu-şi aspiraţiile în privinţa limbii şi naţionalităţii cu românii bănăţeni; pe această bază au solicitat fruntaşului bănăţean să le reprezinte şi lor interesele „la timpul şi locul său".

Motivaţia supremă a atitudinii lor era întemeierea unui stat naţional autonom, care să-i înglobeze pe toţi românii din Imperiul Habsburgic[6]. Andrei Mocioni chiar solicitase de la Curtea vieneză permisiunea convocării unui congres general al românilor din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina, ca prim pas spre realizarea acestei iniţiative[7].

Mişcarea revendicativă autonomistă, cum era de prevăzut, s-a soldat prin eşec, simbolizînd apusul unui crez politic. Ceea ce nu s-a reuşit apelînd la bunăvoinţa împăratului, au încercat de acum fruntaşii naţionali români să smulgă printr-o încleştare inegală, cu un adversar privilegiat atît juridic cît şi social, nobilimea maghiară. În avîntul acestei dispute politice s-a afirmat o nouă generaţie de combatanţi ai cauzei naţionale româneşti, avîndu-i ca reprezentanţi pe bănăţenii Alexandru Mocioni şi Vincenţiu Babeş, bihoreanul Alexandru Roman, pe deputatul de Zarand, Iosif Hodoş şi pe consacraţii militanţi din principatul Transilvaniei, Ilie Măcelariu, Ion Raţiu şi George Barițiu.

Populaţia românească din Banat trăia şi ea intens evenimentele politicii naţionale româneşti din Transilvania; raportul către autorităţi al prefectului poliţiei din Timişoara (datat, 13 nov. 1866), menţiona că ştirea despre hotărîrea românilor transilvăneni de a trimite o delegaţie la împărat, care să revendice autonomia, a avut efect tulburător asupra acestei naţiuni: se exprimă îngrijorarea despre posibilitatea întrunirii unei conferinţe naţionale a românilor din Banat, aspiraţiile naţionale româneşti sînt considerate ca prime semne ale slăbiciunii dualismului, pe care de înfăptuire[8].

Revendicările românilor din monarhie sînt peste tot aceleaşi: recunoaşterea ca naţiune politică, îndreptăţită cu naţiunile privilegiate şi proclamarea limbii române ca limbă oficială; diferenţieri există doar în privinţa modalităţii de înfăptuire a programului naţional, a formei politice statale menite să satisfacă interesul naţional. Andrei Mocioni urmărea autonomia Banatului, Voivodinei şi vestului Transilvaniei, părţi înglobate unilateral Ungariei. Ardelenii au urmărit perpetuarea autonomiei Transilvaniei, reorganizate pe baza legilor sancţionate în dieta naţională

[5] *Idem*, anul VIII, nr. 52, Sibiu, 29 decembrie 1860.

[6] Suciu, D., *Acţiuni politice româneşti împotriva suprimării autonomiei Transilvaniei între 1848 şi 1869*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900). Studii*, sub direcţia Acad. Ştefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, pag. 113.

[7] *Ibidem*, pag. 114.

[8] * * * *„Svetozar Miletić i Narodna stranka, grada 1860—1885, knjiga I (1860—1869)*, uvodni textovi, izbor i objasnjenja Nikola Petrović, Istorijski Arhiv Autonomne Pokrajine Vojvodine, Sremski Karlovci, 1968, pag. 339.

de la Sibiu din 1863—1864, corespunzînd spiritului liberal din acea epocă. Această revendicare e cuprinsă în petiția transilvănenilor, concepută de George Barițiu și Ion Rațiu și înmînată la curte în ultima zi a anului 1866[9]. Acțiunea petiționară, a întrunit 1493 de semnături ale unor personalități din toate părțile Transilvaniei, însuflețind, după cum s-a văzut și populația din Banat.

Grupul de la Sibiu, din jurul „Telegrafului român", avînd în frunte pe Andrei Șaguna, era pentru tactica politică activistă, a participării la viața publică; dar acest activism era de circumstanță, alimentat de dorința de a nu periclita însemnatele succese dobîndite pe plan cultural-religios[10]. Cealaltă orientare, din jurul „Gazetei Transilvaniei" și a „Observatorului", condusă de George Barițiu și Ion Rațiu, determinînd cursul general al vieții politice românești din întreaga Transilvanie, a întrunit adeziunea marii majorități a populației românești, adoptînd tactica protestatară a pasivismului politic, formă de neacceptare a regimului dualist, a încorporării Transilvaniei la Ungaria.

În Banat, la începutul anilor șaizeci, Andrei Mocioni își punea întreg prestigiul și energia în slujba autonomiei Banatului, refuzul suveranului determinîndu-l să adopte forma pasivismului categoric, intransigent. Pasivismul bănățean însă este reprezentat doar prin acest caz de excepție, spre deosebire de cel ardelean, generalizat. Tactica politică încetățenită aici de către tînărul Alexandru Mocioni în colaborare cu experimentatul Vincențiu Babeș a fost aceea a activismului combatant, apelînd la toate formele legale posibile spre înfăptuirea idealului național, în strînsă solidaritate cu militanții activiști din vestul Transilvaniei, dar în același timp aprobînd și sprijinind călduros tactica pasivistă legitimă a transilvănenilor; concomitent, bănățenii erau prezenți și pe frontul mult mai larg al îndreptățirii naționale a tuturor popoarelor neprivilegiate din stat, promovînd cea mai largă solidaritate în cauza comună. Din acest unghi privind viața politică a epocii, se poate constata capacitatea superioară de adaptare a fruntașilor bănățeni, a mișcării naționale pe care o reprezentau, la noul peisaj politic; bănățenii au înțeles mult mai bine posibilitățile ce li se ofereau acum în acest nou cadru instituțional. Ei au militat pentru solidaritate cu toți cei subordonați, au apreciat temeinic faptul că naționalitățile luate împreună constituiau majoritatea populației în statul maghiar. De aceea, strădania lor s-a îndreptat spre promovarea programului național român comun, dar pe o bază superioară, a constituirii unei platforme politice comune a tuturor naționalităților subjugate în stat, promovînd la acest for mult mai înalt și cauza legitimă a pasiviștilor transilvăneni; în acest fel au întrunit adeziunea celorlalte naționalități în favoarea autonomiei și a îndreptățirii naționale depline a Ardealului.

---

[9] Brote, E., *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Un memoriu politic.* Bucuresci, 1895, pp. 101—109.

[10] Suciu, D., *op. cit.*, pag. 130.

Îngrijorarea pentru soarta ingrată a Transilvaniei în sistemul dualist pe cale de înfăptuire ne-o relevă „Albina" în comentariul său de la finele anului 1866[11]. Înştiinţînd despre patenta imperială din 2 ianuarie 1867, care decretează eliberarea dietelor provinciale şi convocarea senatului imperial extraordinar, comentatorul „Albinei" remarca că „toate acestea seamănă prea bine a dualism". Se pare că numita patentă a părtinit opiniile dietei ungare, surprinzînd prin faptul că nu face nici o referire la autonomia Transilvaniei, fapt întru totul semnificativ pentru substratul acestui compromis, „o ficţiune ce părtineşte o minoritate". Şi într-adevăr, la 20 iunie 1867 dieta din Cluj a fost dizolvată, autoritatea supremă în Transilvania fiind încredinţată unui comisar regal maghiar, învestit cu puteri discreţionare[12]; iar legea unirii Transilvaniei cu Ungaria, sancţionată la 6 decembrie 1868, consacrînd faptul împlinit „desfiinţează fără nici o rezervă dreptul constituţional de legislaţiune al Transilvaniei"[13], aceasta fiind considerată pur şi simplu parte integrantă a Ungariei.

Acest act unilateral al cercurilor politice maghiare şi atitudine sfidătoare la adresa populaţiei româneşti, nu putea rămîne nesancţionat din partea fruntaşilor politici transilvăneni, care refuzară recunoaşterea tranzacţiei, făcute peste capul lor şi pe seama poporului român.

Iată aşadar împrejurările în care a fost lansat de către cercurile blăjene cunoscutul „Pronunciament", la 3/15 mai 1868, moment de glorioasă aducere aminte, simbolizînd perpetuarea focului sfînt al libertăţii naţionale. Pronunciamentul de la Blaj se pronunţa pentru autonomia Transilvaniei, după exemplul croat; restabilirea legilor votate în dieta de la Sibiu, care îndreptăţeau politic naţiunea română garantîndu-i în acelaşi timp limba şi confesiunile; cerea redeschiderea dietei transilvănene „pe baza unei adevărate reprezentaţiuni poporale după drept şi cuviinţă", declarînd neîndreptăţită dieta pestană de a legifera pentru Transilvania[14].

Persecuţiile la care au fost supuşi autorii acestui protest public, trimiterea în judecată a directorilor „Gazetei Transilvaniei" şi „Federaţiunii", care au dat publicităţii textul, cît şi a semnatarilor blăjeni[15], au generat confruntări violente şi în dieta ungară. În cuvîntarea sa din 17 iulie 1868, Ilie Măcelariu, unul dintre puţinii oameni politici români din Transilvania încă în activitate, a demonstrat unitatea de granit a tuturor ardelenilor în jurul programului naţional, afirmîndu-şi în plin parlament convingerile politice: „folosind ungurească, protestez contra presupunerii că aş fi renunţat, fie măcar pentru un moment la inde-

[11] *Albina*, anul I, nr. 105, Viena, 25 decembrie 1866/6 ian. 1867.
[12] Brote, E., *op. cit.*, pp. 68—69.
[13] *Ibidem*, pag. 77.
[14] Retegan, S., *Pronunciamentul de la Blaj (1868)*, în *„Anuarul Institutului de istorie, Cluj"*, nr. 9/1966, pp. 130—131.
[15] Netea, V., *Spre unitatea statală a poporului român*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, pag. 89.

pendența patriei mele și la folosirea limbii românești. Nu există putere pe lume care să mă poată despuia de acea convingere că drepturile națiunii mele nu sunt pierdute pentru pururea și că ele vor triumfa curînd sau mai tîrziu, căci ceea ce se ia cu nedreptate și fără învoire, aceea niciodată nu este pierdut"[16]. Adresă apoi o interpelare președintelui dietei: — dacă există cunoștință despre persecutarea semnatarilor și a aderenților „Pronunciamentului" din partea organelor statului? și — dacă are de gînd ministrul justiției să oprească aceste persecuții?

Ministrul justiției, Horváth, folosindu-se de stîngăcia deputatului ardelean în mînuirea limbii străine, dădu răspuns tipic pentru mentalitatea obtuză a celor de la conducere: da, aceste persecuții sînt justificate, pentru că protestul românilor ar amenința integritatea și existența statului; apoi însă, ironic apelă la un facil spirit de împăcare, dovedit pare-se prin tolerarea în posturi oficiale a unor persoane nu tocmai loiale.

Solidari au fost în atitudine transilvănenii, dar cu cauza dreaptă a poporului român s-au identificat și deputații bănățeni în speță Alexandru Mocioni, apreciat ca un subtil polemist și fin cunoscător al limbii guvernanților, ceea ce nu se prea confirma la ceilalți parlamentari români; atacul său a fost la obiect, precis și fără putință de replică: „se înșeală dl. ministru și toți cei ce cred ca dînsul, cum că prin aplicarea sau lăsarea în posturi a unor indivizi din sînul națiunii, se pot împăca pretențiunile naționale, pretențiunile în privința limbii naționalității, în privința drepturilor inalienabile. Nu ne trebuie astfel de spirit de împăcare!"[17].

Umăr la umăr în avangarda luptei naționale române îi regăsim pe Ilie Măcelariu și Alexandru Mocioni, conturați deja în liederi ai mișcării naționale, în fierbintea sesiune dietală de la finele anului 1868. La ordinea zilei erau două chestiuni majore, iar toți sînt conștienți că prin modul soluționării se va impune și caracterul politicii în statul dualist recent instituit; era vorba despre pregătirea legii în chestiunea unirii Transilvaniei cu Ungaria și a turbulentei legi a naționalităților. În proiectul de rezoluțiune prezentat în fața dietei la 24 noiembrie 1868 de către Ilie Măcelariu, se sublinia că proiectul de lege guvernamental în chestiunea unirii Transilvaniei cu Ungaria contravine interesului populației românești, solicitîndu-se convocarea unei noi diete în Transilvania pe principii democratice și apoi prin înțelegerea ambelor diete să se reglementeze definitiv această chestiune. Important este că acest document, formă de negare parlamentară a temeiului juridic al anexării Ardealului la Ungaria, constituia emanația spiritului solidar al întregii opinii românești, întrucît pe lîngă deputații ardeleni și-au așternut semnătura bănățenii Vincențiu Babeș, Antoniu, George și Alexandru Mo-

[16] *Albina*, anul III, nr. 73, Viena, 10/22 iulie 1868.

[17] *Idem*, nr. 72, 7/19 iulie 1868.

cioni, Aloisiu Vlad, bihoreanul Alexandru Roman şi chiar sîrbul Svetozar Miletić[18], conducător al partidei naţionale sîrbeşti, „Narodna Stranka".

Astfel, prin intermediul activiştilor bănăţeni, colaboratori apropiaţi cu naţionaliştii sîrbi în elaborarea proiectului de lege pentru îndreptăţirea naţionalităţilor, s-a cîştigat solidaritatea altor popoare cu cauza dreaptă a transilvănenilor. În discursul său memorabil din aceeaşi zi, Alexandru Mocioni afirma că în dezlegarea problemei naţionale se pot alege două căi: — sau dieta, apelînd la spiritul dreptăţii, să dea o soluţionare eficientă şi reală, pornind de la principiile cunoscutului proiect româno-sîrb, — sau abătîndu-se de la dreptate, dieta să procedeze la rezolvarea formală, care exprimă nu atît o hotărîre a majorităţii parlamentare ci sugerează mai degrabă volnicia unei majorităţi artificiale asupra popoarelor neprivilegiate din monarhie. Într-adevăr, proiectul majorităţii dietale este strîmb alcătuit, păcătuieşte de grave vicii, falsificînd ideea de naţionalitate şi ignorînd în aceeaşi măsură esenţa revendicărilor naţionale[19]. În favoarea proiectului minorităţilor, rod al străduinţei comune a românilor şi sîrbilor, argumentat şi susţinut cu măiestrie de Alexandru Mocioni, s-au pronunţat în zilele următoare şi deputaţii români din vestul Transilvaniei, Iosif Hodoş din Zărand, maramureşanul Petru Mihali, bihoreanul Alexandru Roman, constituind front comun cu bănăţenii şi sîrbii[20].

Majoritatea dietală, dominată însă de interese egoiste şi meschine, va rămîne oarbă la argumentele logicii şi ale progresului, decizînd atît în chestiunea unirii Transilvaniei cu Ungaria cît şi în problema naţionalităţilor, însă nereuşind în nici un caz să le soluţioneze.

Într-un moment cînd în Transilvania era în toi disputa pentru opţiunea politică a pasivismului sau activismului[21], un ajutor frăţesc l-a întins celor dintîi ziarul „Albina", organul politic al românilor bănăţeni[22]; prin energicele luări de poziţie în două valoroase articole, se aprobă şi susţine ideea pasivismului transilvănean[23]. În articolul intitulat sugestiv „Pasivitatea legală a românilor din Transilvania", Alexandru Mocioni, reluînd ideile formulate de Ilie Măcelariu în „Proiectul de rezoluţiune", arată că pasivitatea transilvănenilor este de fapt o formă categorică de protest la modul cum a fost soluţionată chestiunea uniunii, aceasta nu poate fi hotărîtă numai de către dieta din Pesta ci e ne-

[18] *Idem*, nr. 118, 15/27 noiembrie 1868.

[19] *Ibidem.*

[20] *Idem*, nr. 120, 20 noiembrie/2 decembrie 1868.

[21] Surdu, B., *Conferinţa naţională de la Mercurea (1869)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, nr. 8, 1965, pp. 179—195, passim.

[22] Cipăianu, G., *Atitudinea antidualistă a ziarului „Albina" (1866—1876) şi măsurile represive ale autorităţilor austro-ungare*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900). Studii.*, sub redacţia Acad. Ştefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, pag. 163.

[23] *Albina*, anul IV, nr. 9, Viena, 26 ianuarie/7 februarie 1869.

cesară şi consultarea prealabilă a unei diete transilvănene cu adevărat reprezentative, „în care poporul român trebuie să fie reprezentat pe baze democratice şi conform valorii sale adevărate". Dieta ţării, dimpotrivă, a susţinut neschimbată vechea lege electorală, cu baze feudale, conform căreia majoritatea „foarte precumpănitoare a ţării", poporul român, era reprezentat printr-o minoritate „disperantă" în timp ce minorităţile neromâne reprezintă în dietă o majoritate „impozantă". Prin asemenea dispoziţiuni, dieta şi-a demonstrat incapacitatea de a proteja interesele poporului român, pierzîndu-şi pe bună dreptate creditul în rîndurile poporului. E firesc deci ca românii transilvăneni, privaţi de orice mijloc constituţional, să apeleze la proclamaţii naţionale, prime semne ale pasivităţii legale, soluţie extremă în lupta politică. Faptul este cu totul îngrijorător, întrucît această metodă, prin urmările sale este „una din simptomele cele mai periculoase în viaţa de stat; dar nici un om cu cuget drept nu va putea acuza pentru aceasta naţiunea română, căci ea împlineşte o datorinţă morală, o împlineşte aceasta în numele dreptului etern, în interesul libertăţii".

Pe cînd Alexandru Mocioni se limitează la valoarea principiilor pentru a justifica un crez, în cel de-al doilea articol intitulat „Despre activitate şi pasivitate în politică", se face simţit glasul mai apropiat, angajant al lui Vincenţiu Babeş, implicat concret pentru mişcarea naţională română a transilvănenilor, pentru bănăţeni, pentru destinele comune ale poporului român. Babeş este pur şi simplu indignat de legile croite de către dieta maghiară pentru românii ardeleni, care „nu numai că-i nedreptăţesc pe aceştia, ci tocmai îi desconsideră". Este nedreptate strigătoare la cer, ca cele cîteva sute de mii de unguri să trimită zeci de deputaţi în dietă, iar un milion şi jumătate de români, doar cîţiva. În asemenea condiţii, o politică de activitate ar însemna acceptarea din partea românilor pentru o stare pe care o condamnă chiar şi maghiarii din Ungaria. În sesiunea trecută, deputaţii români din Transilvania care au luat calea activităţii politice nu au putut realiza nimic; dacă rămîn în pasivitate, „nu li se poate întîmpla mai puţin decît acea nimica". Şi totuşi prin pasivitate românii realizează ceva în plus, dovedesc guvernanţilor ţării, opiniei progresiste europene, că nu s-au învoit la propria lor nedreptăţire, că legile au fost făcute fără consimţămîntul românilor, care nu au renunţat la drepturile lor. Între românii transilvăneni şi românii bănăţeni există solidaritate de interese, care, fără să se bazeze pe legi este totuşi mai puternică, avînd temelii naturale, este naţionalitatea. Această solidaritate a intereselor ne face, să luptăm unii pentru alţii, „face pe românul bănăţean să zică noi, cînd vorbeşte de transilvăneni; pe transilvănean să zică noi, cînd vorbeşte de crişeni". Solidaritatea naturală dintre români ar presupune şi aceeaşi procedură pe tărîm politic. Însă, întrucît legile sînt distincte, e necesar să fie luate în considerare aceste deosebiri. În Banat şi vestul Transilvaniei, legea electorală este ceva mai favorabil românilor; deşi nu îndeajuns, totuşi ei pot intra pe terenul activităţii, căci au cu ce intra, încercînd cu propriile

forțe să îndrepte ce se putea îndrepta; în același timp însă, românilor ardeleni legea electorală feudală în vigoare, nu le asigura posibilitatea activității politice, întrucît un număr infim de deputați este mult prea neînsemnat pentru a reprezenta majoritatea absolută a populației. Deși românii din Banat și vestul Transilvaniei au optat pentru activitate, deși românii ardeleni au fost obligați să adopte pasivitatea, deși tactica politică nu va fi aceeași, întru cît nici legile nu sînt aceleași, totuși ambele tactici au aceeași țintă, promovarea interesului național comun, în solidaritate; și în momentul politic respectiv, interesele conume impun ca în Transilvania să se adopte tactica pasivității, iar în Banat și-n părțile vestice „să mai continue activitatea pînă cînd mai pot spera într-însa."

Alegerile dietale din primăvara anului 1869 cereau, avînd în vedere loviturile primite de poporul român în ciclul dietal precedent, afirmarea în fapt a principiilor politicii naționale, organizarea sub forma partidelor politice, pe baza programului național propriu. Este tocmai ceea ce solicita prin „Epistola deschisă, către mulți" de la românii bănățeni, Alexandru Mocioni. Temerile din trecut despre instalarea hegemoniei artificiale a unei națiuni asupra celorlalte, despre unirea Transilvaniei cu Ungaria, despre nesoluționarea chestiunii naționale, deveniră realitate tristă; singura posibilitate pentru poporul român de a influența cursul politic fiind aceea a înființării partidului politic național. Avînd însă în vedere restricțiile de natură legislativă, se impunea cu necesitate și solidarizarea tuturor forțelor politice naționale, întrucît numai prin organizare și solidaritatea tuturor națiunilor subminate, se putea realiza un factor politic fundamental, capabil de a schimba din temelii întreaga politică a monarhiei dualiste. Prin urmare, acum în pragul alegerilor dietale, deviza politică ce se impunea românilor bănățeni, este aceea a necesității organizării, pe baza solidarității celei mai largi, naționale și totodată cu celelalte naționalități neprivilegiate, pentru a se impune, ca factor politic.[24] Precedent în această activitate l-au constituit fruntașii arădeni, prin conferința inteligenței române din 14/26 decembrie 1867, în scopul organizării ca partid politic.[25] Partida națională română din comitatul Aradului își propunea să lupte pentru apărarea drepturilor naționale ale tuturor românilor din monarhie, dar în același timp și pentru promovarea intereselor specifice ale românilor din această zonă.[26] Îmbinarea dintre general și particular a fost de altfel o trăsătură distinctă a mișcări naționale promovate de românii din Arad, ei întruchipînd o entitate politică aparte în cadrul viitorului Partid Național al românilor din Banat și părțile vestice ale Transilvaniei.

[24] *Idem*, nr. 5, 15/27 ianuarie 1869.

[25] Păcățian, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu, 1906, pp. 203—204.

[26] Popeangă, V., *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867—1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, pag. 16.

Programul adoptat de către Partidul Național al românilor din Banat și vestul Transilvaniei, la conferința constitutivă din 26 ianuarie/7 februarie 1869 de la Timișoara, preconizînd tactica activității și principiile expuse în „Epistola deschisă către mulți", acordă un loc însemnat cauzei Transilvaniei; la punctul trei, prevedea „ținerea la cunoscutul proiect de rezoluțiune al deputaților români".[27] Deci programul politic bănățean este favorabil ideilor luptătorilor pasiviști, exprimate prin petiția din 1866, prin „Pronunciamentul de la Blaj" și-n cele din urmă în proiectul de rezoluție expus în plenul dietei de către Ilie Măcelariu. La sugestia unui participant de a fi lăsați ardelenii „în treaba lor", a replicat categoric preotul Vincențiu Grozescu din Sînicolaul-Mare, afirmînd: „cauza Ardealului este și cauza noastră și chiar cînd frații noștri de-un sînge de acolo ar părăsi cauza Ardealului. noi trebuie s-o apucăm și s-o apărăm.[28] Punctul al treilea al programului, referitor la Transilvania, a fost astfel votat, aproape în unanimitate.[29] La conferința timișoreană a luat parte și Svetozar Miletić, președintele Narodnei Stranka, care a afirmat solidaritatea mișcării naționale sîrbești cu lupta autonomistă a transilvănenilor, prezentă de altfel și în programul de la Becicherecul-Mare (Zrenjanin), recent adoptat.[30]

Cu viu și legitim interes a fost urmărită de către fruntașii bănățeni conferința de la Miercurea Sibiului (23 februarie-7 martie 1869) care, convenind asupra înființării Partidului Național Român din Transilvania, trebuia să hotărască și calea luptei politice. În timpul desfășurării conferinței, a fost primită o telegramă de salut de la Timișoara, din partea Comitetului Central al Partidului Național al românilor bănățeni;[31] conferința, cu majoritate s-a decis pentru adoptarea pasivității politice.

În urma alegerilor dietale din primăvara anului 1869, s-a întrunit în Budapesta, la 30 aprilie 1869, clubul național român, sub deviza programului de la Timișoara,[32] de a promova politica națională a tuturor românilor, în solidaritate, au aderat zece deputați: Iosif Hodoșiu, Sigismund Borlea, Lazăr Ionescu, Alexandru Mocioni, Alexandru Roman, George Mocioni, Antoniu Mocioni, Ioan Cucu, Sigismund Popoviciu, Vincențiu Babeș;[33] românii deakiști s-au retras, nefiind de acord cu solidaritatea contra politicii guvernamentale.[34] Prin această manevră subversivă, blocul

[27] *Albina*, anul IV, nr. 12, Viena 2/14 februarie 1869.
[28] *Ibidem*.
[29] Botiș, T., *Monografia familiei Micioni*, București, 1939, pag. 152.
[30] Milutinović, K., *Nacionalno-oslobodilaćka stremljenja Vojvodine*, în *„Jugoslovenski narodi pred prvi svetski rat"*, urednik Akad. Vasa Cubrilović, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Posebna izdanja, knjiga CDXVI, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 61, Izdavaćka ustanova „Naučno delo", Beograd, 1967, pag. 584.
[31] *Albina*, anul IV, nr. 24, Viena, 2/14 martie 1869.
[32] Branisce, V., *Pagini reslețe*, Editura autorului, Lugoj, 1910, pp. 235—236.
[33] *Albina*, anul IV, nr. 43, Viena, 27 aprilie/9 mai 1869.
[34] Branisce, V., *op. cit.*, pag. 236.

reprezentanților români a slăbit substanțial, clubul de numai zece delegați fiindu-i peste puteri să apere interesele întregii națiuni, de peste trei milioane de oameni.[35] În noiembrie 1869, la propunerea liderului partidului democrat maghiar, Irányi, clubul a inițiat tratative în vederea elaborării unui program național comun. Din partea românilor au fost împuterniciți Iosif Hodoș și Alexandru Mocioni, care împreună cu Svetozar Miletić, subliniau ca punct de pornire în discuții principiile proiectului deputaților naționali din precedenta dietă.[36] Rodul activității acestei comisii mixte a fost „Proiectul de lege pentru regularea și asigurarea naționalităților și limbilor de țară în Ungaria",[37] foarte însemnat, constituind primul proiect bilateral, între deputații naționali și maghiari, care asigura egala îndreptățire politică de limbă în stat și odată înfăptuit, răsturna temelia întregului dualism. Dat însă publicității înainte de vreme și neavînd o bază temeinică de sprijin în dietă, proiectul a provocat reacția violentă a deakismului, fiind înăbușită și această inițiativă în problema națională.

Solidaritatea parlamentară a deputaților români s-a afirmat și în ședința din 6 decembrie 1869, în jurul chestiunii extrădării deputatului de Ceica-Bihor, Alexandru Roman, condamnat la un an temniță pentru seria de articole în favoarea „Pronunciamentului de la Blaj", publicate în „Federațiunea".[38] Alexandru Mocioni, șeful Partidului Național al românilor bănățeni, adresă cu această ocazie o interpelare ministrului justiției, Horváth: întrucît urmărirea judecătorească împotriva autorilor și aderenților „Pronunciamentului" a fost sistată prin grațiere majestatică, — pe ce bază s-au întemeiat procesele de presă împotriva lui Alexandru Roman, din moment ce articolele incriminate se referă chiar la „Pronunciament"? Ministrul maghiar a încercat să explice, că grația majestatică s-ar fi acordat numai „pronunciamentiștilor" și nu s-ar referi la Roman, condamnat pentru delict de presă. Riposta omului politic din Banat veni în stilu-i propriu, concisă și categorică: teoria ministrului justiției se dovedește falsă, căci fapta și făptuitorii devin nepunibili în urma actului de grațiere, nici presa care a pledat în favoarea faptei și a făptuitorilor, nu poate fi condamnată, întrucît nu poate constitui delict în presă, ceea ce a încetat a mai fi delict în realitate.[39] Trecîndu-se însă la votare, deputatului român i s-a ridicat totuși imunitatea,[40] fapt ce sporește neîncrederea în posibilitățile activismului de a răzbate într-un asemenea sistem politic cu totul ostil. Această decepție în buna credință înșelată o sugera Mocioni în dis-

[35] *Albina*, anul IV, nr. 44, Viena, 30 aprilie/12 mai 1869.
[36] Branisce, V., *op. cit.*, pag. 258.
[37] *Albina*, anul V, nr. 32, Pesta, 16/28 aprilie 1870.
[38] Neamțu, G., *Procesele de presă ale ziarului „Federațiunea" (1868—1870)*, în *„Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900), Studii"*, sub redacția Acad. Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, pag. 200.
[39] Păcățian, T. V., *op. cit.*, vol. V, Sibiu, 1909, pp. 261—262.
[40] Branisce, V., *op. cit.*, pag. 246.

cursul său epocal asupra organizării municipiilor, din 30 iunie 1870, prin reflecția că a așeza într-o epocă a progresului existența și viitorul unui stat pe baza absolutismului, „va să zică atîta, cît în timp de vifor a căuta scăpare pe o corabie ce se scufundă."[41]

În aceste momente grele, energia și încrederea pe care le emana personalitatea lui Vincențiu Babeș, par să îndrepte mișcarea națională spre perspective mai promițătoare. Terenul fierbinte al confruntării este comitatul Aradului, unde s-au făcut vizibile dezbinări în sînul Partidului Național. Conferința, cu scopul de a realiza regruparea politică a românilor arădeni, s-a întrunit pe data de 27 aprilie 1870; figura principală care a dominat desfășurarea cursului și sensul hotărîtor a fost Vincențiu Babeș, reprezentantul bănățenilor. Cuvîntarea sa mobilizatoare, cerînd poporului român să-și manifeste peste tot în viața publică „identitatea de naționalitate și de scop",[42] a hotărît reușita deplină a adunării, formarea reuniunii politice naționale a românilor din comitatul Aradului și recunoașterea programului de la Timișoara, de a „sprijini și a lupta din toate puterile în solidaritate și iarăși pe cale legală pentru cîștigarea autonomiei Transilvaniei".[43] Tot la Arad s-a ținut și adunarea preelectorală a partidului din 9 mai 1872. Programul mocionist, deși a suscitat vii discuții din partea lui Iosif Hodoșiu, Miron Romanul, Vincențiu Bogdan, Alexandru Roman, Mircea B. Stănescu, a fost totuși votat fără modificări. Reafirmînd solidaritatea cu cauza românilor transilvăneni, „ca legea electorală din Transilvania, care batjocorind ideea dreptului, scoate din cadrul constituțiunii mai mult decît 3/4 ale poporațiunii, să se reformeze cît mai curînd",[44] programul preciza că Partidul Național al românilor va activa și pe mai departe ca partid național de sine stătător.

Și totuși, deși părea că s-a salvat unitatea partidului, a dispărut acel cunoscut spirit combativ; sufletul său, Alexandru Mocioni, decepționat de pe urma eșecurilor repetate, chiar se pregătea să renunțe la viața parlamentară „devenită în faptă unealta unei clice".[45] Urmează o perioadă de apatie, dezbinări, culminînd cu declararea „abstinenței constituționale" de către însinguratul Vincențiu Babeș, adică „renunțarea de la exercitarea unor drepturi constituționale, iluzorii..."[46] Starea, de decăderea vieții politice din Banat se desprinde din scrisoarea inimosului Vincențiu Grozescu de la Sînicolaul-Mare, către George Barițiu;[47] dorința unei partide promotoare a politicii naționale moderne,

[41] Păcățian, T., V., *op. cit.*, vol. V,.... pag. 407.

[42] *Ibidem*, pag. 372.

[43] *Ibidem*, pag. 368.

[44] *Ibidem*, vol. VI, Sibiu, 1910, pag. 7.

[45] *Ibidem*, pag. 281.

[46] *Ibidem*, pag. 661.

[47] Biblioteca Academiei R.S.R. București, *Manuscrise românești*, nr. 1008, f. 48—49.

bazată pe tărie și inteligență, pe oameni instruiți s-a stins, bănățenii au fost abandonați de generația altădată plină de speranțe, au ajuns în stare deplorabilă de indiferență, nici activism și nici pasivism.

Și astfel s-a scurs pentru românii bănățeni o epocă a căutărilor, a speranțelor înșelate; un program politic a sfîrșit falimentar, iar pentru revitalizarea mișcării naționale se impunea cu necesitate unirea tuturor forțelor.

LE MOUVEMENT NATIONALE DE L'OUEST DE ROUMANIE, DANS LE CONTEXTE DE LA LUTTE NATIONALE ROUMAINE POUR AUTONOMIE (1860—1872)

(Resume)

En analisant le mode comment ont été receptés par l'opinion publique roumaine de Banat les événements majeurs de l'epoque (l'incorporation de Banat à l'Hongrie, l'union forcée de la Transylvanie avec l'Hongrie, la sanction de la loi des nationalités par la diète magyare, le decretement du passivisme politique par les transilvanois, l'activité parlamentaire des députés roumains activistes), l'étude de ci-dessus met en relief l'atmosphère politique dans laquelle s'est coagulé l'activisme politique de Banat; avec remarquable atention sont analisée les liaisons entre les dirigeants du mouvement nationale roumain de Banat et Transylvanie, la corrélation du programme politique de l'activisme avec celui passiviste, la réalisation de l'identité entière en ce qui concerne le but de la lutte politique nationale roumaine.

IOANE MARCU, O PERSONALITATE MULTILATERALĂ A VIEȚII CULTURALE SĂTMĂRENE DIN SECOLUL TRECUT

LIVIA BACÂRU

În noiembrie 1970, prin articolul său *Cărturari sătmăreni* publicat în *Geneze* (Satu Mare)[1], criticul literar Nae Antonescu readuce în memoria cititorilor pe Ioane Marcu, un *literat* român pe nedrept uitat, contemporan mai vîrstnic și colaborator al lui Vasile Lucaciu, luptător perseverent pentru cauza națională a românilor din nord-vest într-o vreme cînd monarhia austro-ungară își intensifica acțiunile de deznaționalizare.

Datele ce se cunosc asupra vieții și activității merituosului învățat sătmărean au fost prezentate succint de autorul articolului arătat care-l consideră „un vrednic urmaș al reprezentanților școlii latiniste pe meleagurile noastre".

Evocarea lui și în 1980, este prilejuită de împlinirea, la 3 iunie, a unui secol de la *Conferința inteligenței din comitatul Sătmarului în cauza dezvoltării limbii și ortografiei române* al cărei președinte ales a fost Ioane Marcu, secretar fiindu-i Vasile Lucaciu. O conferință preliminară, ținută la Homorod, îl însărcinase pe cel dintîi — „aflîndu-l chemat și capace specialmente spre scopul acesta, pentru cunoștințele lui profunde în chestiunea limbii și ortografiei române"[2] — să compună, în numele intelectualilor sătmăreni, o declarațiune prin care să se justifice părerile lor „manifestate asupra limbii și ortografiei române în genere, precum și asupra proiectului* în specie", urmînd să fie trimisă neîntîrziat Academiei Române, înainte ca aceasta să fi luat o decizie în controversele dintre etimologiști și fonetiști. În acest scop, după conferința preliminară, i-au și trimis lui Ion Ghica o telegramă, rugîndu-l să împiedice adoptarea proiectului. Lucrarea lui Ioane Marcu, elaborată în scurt răstimp după însărcinarea primită, a fost aprobată de conferința din 3 iunie 1880 și tipărită fără întîrziere în Satu Mare, după care s-a trimis Academiei în scopul arătat.

---

[1] GENEZE. Supliment social-politic și cultural-artistic editat de ziarul *Cronica sătmăreană*. Noiembrie 1970, p. 9.

[2] Procesul verbal luat în conferința inteligenței române din Comitatul Sătmarului în chestiunea ortografiei limbii române, ținută în 3 iunie 1880. În: *Observatorul* (Sibiu), III, nr. 72 din 6/18 septembrie 1880, p. 287.

* Proiectul de ortografie al lui Titu Maiorescu prezentat în sesiunea generală a Academiei Române.

Deşi în primii ani ai secolului nostru fonetismul a obţinut victoria, acţiunea intelectualilor români din Satu Mare a fost pusă la vremea ei sub semnul luptei pentru latinism — un mijloc de conservare naţională acolo şi atunci — luptă din care sperau să iasă învingători cînd puneau atîta grabă şi însufleţire în demersul lor primit, se pare, cu prea puţină înţelegere de cei de la centru. Iată ce scrie *Observatorul* lui George Barițiu în numărul său din 11 septembrie 1880, sub titlul *Conversaţiuni literare:*

„Zelul lăudabil al literaţilor români din comitatul Sătmar scornise multă pulbere în Iunie a.c. ca şi cum acelora nu le-ar mai fi permis a se interesa de limba lor naţională. În loc ca cel puţin buna lor voinţă şi călduroasa interesare să fi fost primită în spiritul blîndeţelor şi încurajată, cu atît mai mult, cu cît ea se manifesta dintr-o parte de unde nu prea eram dedaţi să o aşteptăm de cîţiva ani încoace, dînşii fuseră luaţi peste picior, precum se zice pe la noi. Pentru ce? De cînd *studiul limbii româneşti* s-a făcut monopol numai pentru „filologii" din Sibiu, Bucureşti şi Iaşi? De cînd românilor din Ungaria li s-a casat dreptul de a se ocupa de limba lor *maternă*, a o studia, a şi-o preface în limbă *naţională* prin unificarea pronunciaţiunii lor proprii cu limba majorităţii naţionale? Nu le este lor de ajuns cu persecutarea ei din altă parte?

Să vedem însă ce crimă mare filologică vor fi comis confraţii din Sătmar atunci cînd s-au adresat dînşii către dn. Ioan Ghica, preşedintele Academiei, în chestiunea ortografiei. Informaţiunile ce urmează ne vor da răspunsul"[3]. (Aici ziarul inserează darea de seamă trimisă de Vasile Lucaciu asupra acţiunii „inteligenţei" române din Sătmar însoţită şi de procesul verbal încheiat cu ocazia conferinţei).

Evenimentele de mai sus se cuveneau reamintite pentru a nu lăsa să treacă în uitare acele momente de efervescenţă culturală trăite acum o sută de ani de intelectualii de la marginea ţării, datorită cutezanţei şi competenţei cu care, avînd în frunte pe cel mai „capace" dintre dînşii, s-au ridicat în apărarea latinismului lor.

La îndemnul aceluiaşi Nae Antonescu, primul exeget al lui Ioane Marcu, am început unele investigaţii pentru descoperirea eventualelor materiale inedite care să sporească datele cunoscute pînă acum asupra vieţii acestuia. În fondurile de corespondenţă ale Bibliotecii Academiei R. S. România am găsit o lungă scrisoare — necercetată încă — a lui Ioane Marcu adresată, (fig. 1), la 23 noiembrie 1879, lui Vasile Alecsandri[4], probabil la Mirceşti unde se afla poetul în luna aceea[5].

---

[3] *Observatorul* (Sibiu), III, nr. 70 din 30/11 septembre 1880, p. 280.

[4] *Biblioteca Academiei R. S. România.* Cabinetul de manuscrise. S $\frac{82}{LIX}$.

[5] Vezi scrisoarea către Ion Ghica scrisă în noiembrie 1879. În: Vasile Alecsandri. *Cele mai frumoase scrisori.* Text ales şi stabilit, traduceri, prefaţă, tabel cronologic, note şi indici de Marta Anineanu. Buc., „Minerva", 1972, p. 270, (B.P.T.).

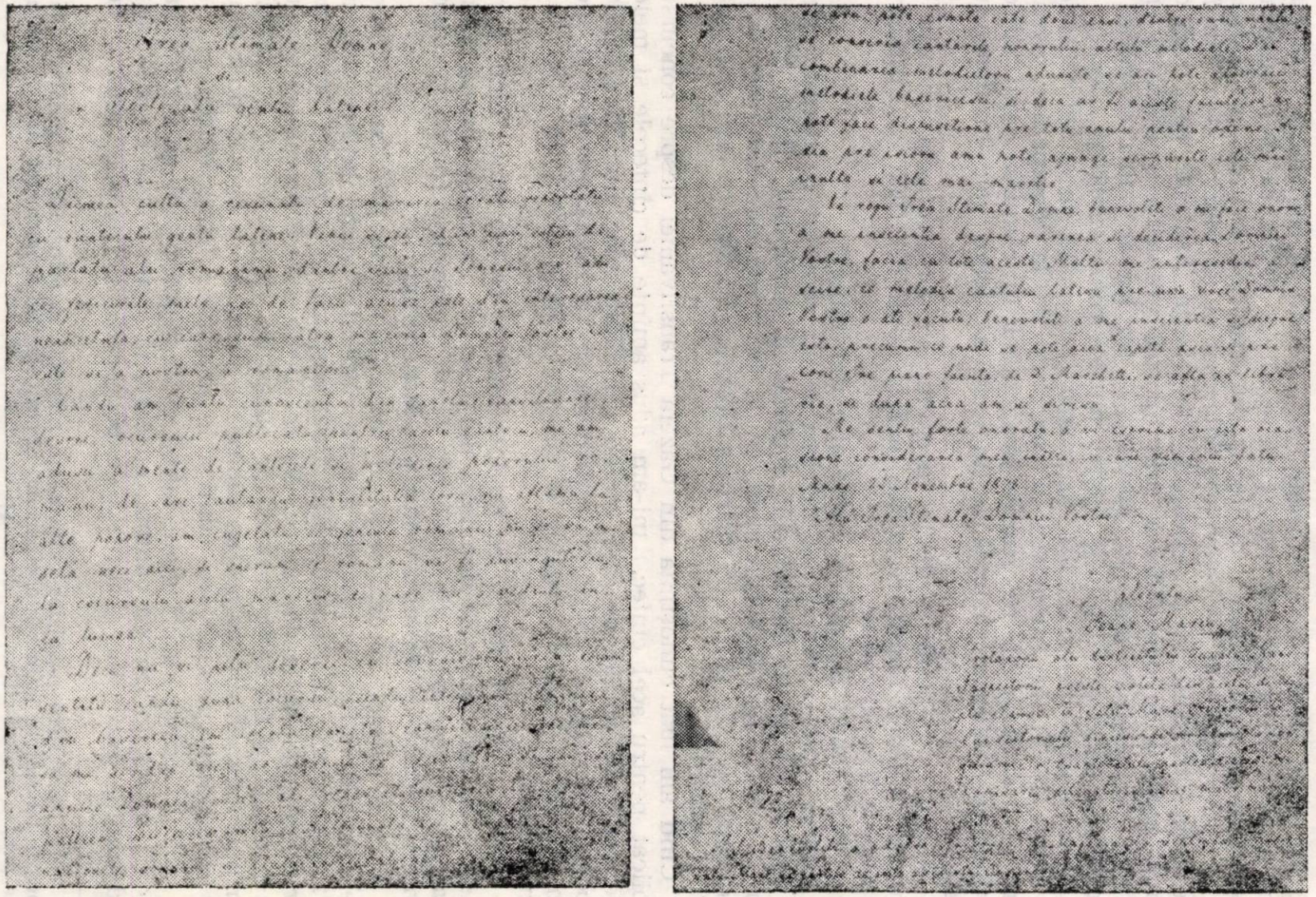

Fig. 1. Scrisoarea lui Ioane Marcu către Vasile Alecsandri.

Textul ei oferă cîteva informații noi menite să contribuie la o mai bună cunoaștere a cărturarului. Printre altele, aflăm că el a petrecut o perioadă de timp (sau mai multe) la București, că pe lîngă „preocupări de filozofie, istorie și filologie" era interesat și de muzică, domeniu în care avea cunoștințe largi și destulă competență. Așa cum considera că „limba română se consolidează prin aportul graiurilor populare", era convins că melodiile populare adunate la un loc ar putea constitui o neasemuită sursă de inspirație pentru muzica românească de operă.

Aceste elemente reies din scrisoarea ocazionată de știrea victoriei repurtată de Vasile Alecsandri la concursul de la Montpellier, eveniment ce-i declanșează resorturile imaginației în căutarea unui mijloc destinat să faciliteze punerea în aplicare a ideilor sale în domeniul muzicii.

Salutul și felicitările de la începutul scrisorii reflectă bucuria și mîndria lui Ioane Marcu resimțite în fața noutății, aflată cu întîrziere, din *Gazeta Transilvaniei:*

„Prea Stimate Doamne și Poete al gintei latine!*

Lumea cultă a răsunat și mărirea ce ați repurtat cu cîntecul gintei latine. Vin și eu din un colț depărtat al românimii, dintre Tisa și Someș, a vă aduce fericirile mele, ce de fac acuși este din interesarea neîncetată cu care sînt către mărirea Domniei Voastre ce este și a noastră, a românilor.

Cînd am luat cunoștință din Gazeta Transilvaniei despre concursul publicat pentru acel cîntec, mi-am adus aminte de cîntecele și melodiile poporului român de care, cătînd genialitatea lor, nu aflăm la alte popoare, am cugetat că geniul român nu se va înșela nici aici și speram că român va fi învingător la concursul acela măreț de care nu a văzut lumea.

Deci nu vă pot descrie cu cuvinte bucurie ce am simțit cînd, după concurs, ieșind întru una duminică din biserică, am aflat Gazeta Transilvaniei pe masă-mi și din aceea am văzut că adevărat român și anume Domnia Voastră ați repurtat victoria la Montpellier..."

Foarte curînd, autorul scrisorii intră în miezul problemei. Făcînd unele considerațiuni entuziaste asupra cîntecului gintei latine, propune ca fiecare strofă din textul ei să fie transpusă în „icoane" prin care s-ar reprezenta ideile din cîntec. Nu se sfiește a face propuneri și asupra compoziției fiecăreia din ele iar sugestiile lui dovedesc o fantezie înaripată născută din adînca sa iubire de neam. Vom da aici doar două din cele patru „icoane" așa cum și le imaginase Ioane Marcu.

„...În prima icoană ginta latină ar fi reprezentată ca regină, îmbrăcată măreț, în cap cu cunună, cu coroană și pe frunte cu stea, vărsînd lumină după sine și urmată de popoarele diferite ale lumii. Dede-

* În transcriere pasajelor extrase am renunțat la ortografia originalului care urmează tendințele latinizante cipariene și am adaptat-o normelor ortografiei actuale pentru a oferi cititorilor de astăzi un text inteligibil.

subtul icoanei subscrierea românește, cu litere mari: Cîntecul gintei latine; sub asta, tot aceea, cu litere mici: franceşte, italieneşte, spanioleşte. Sub aceste, la mijloc, numărul I. Sub acest număr strofa I-a din cîntec în limbile numite.

...În icoana a III-a, în partea dreaptă: munți, văi, rîuri, arbori, pomi, plante, mine, adică bunătățile pămîntului și popoarele diferite sub ele. În partea stîngă tirani voind a subjuga popoarele, ci se umilesc și iau frică de ginta latină care, ca virgină, stă în mijloc și cu mîna dreaptă arată spre bunătățile pămîntului, făcînd parte din ele popoarelor, iar cu mîna stîngă dă în tirani cu vargă de fier, sabie sau chiar fulger, precum s-ar afla mai de bine. Subscrierea, ca la nr. I, ci aici, nr. III și strofa a 3-a din cîntec".

Sfîrșind cu descrierile, Ioane Marcu apelează la Vasile Alecsandri pentru a mijloci executarea icoanelor deoarece „noi aici nu avem prindere, nici avem cunoștință în țări străine ca acele să le putem face; dar cine ar fi mai competent la asta decît Domnia Voastră?" Sugerează chiar o parte din tablouri să fie colorată iar alta „tăiată în oțel", aruncînd și vorba că „la lucrări de acestea spun că excelează în Franța Doré".

Apreciind la o sută de milioane *sufletele* numărate de ginta latină pe atunci și socotind la minimum (un milion) numărul prenumeranților virtuali la tablourile propuse de el, cu prețul fixat la numai un leu exemplarul, Ioane Marcu ajunge în calculele lui la o sumă apreciabilă care s-ar fi putut destina unui scop măreț: culegerea cîntecelor și melodiilor poporului român. „Am atins mai sus despre cîntecele și melodiile poporului român. Cîntecele, Domnia Voastră le cunoașteți mai bine care sînteți și poetul prim român și ați făcut și adunarea acelora; dară ce să zic despre melodiile poporului român? Am avut ocaziune chiar la *Domnia Voastră în București* (s.n.) a auzi melodiile italienești, franceşti și grecești, dară melodiile ce se aud în Transilvania la poporul român întrec pe toate aceste: ele-s pline de viață, pline de foc și totuși cu atîta dulceață, cu atîta sublimitate, încît cu melodile române din Transilvania nu se pot asemăna melodiile nici unui popor. Aplicate acele în biserică și la opere, ar fi fără soție și de admirare în lume".

Dragostea cu care se ocupă de creația muzicală populară îi inspiră o seamă de comparații între modurile de a cînta la ritualuri „după rusie" sau „după grecie", considerînd acest lucru ca o alterare a originalelor „serioase și mărețe". Observațiile lui ni-l dezvăluie ca bun cunoscător al muzicii bisericești semitice, grecești, italiene, germane și nu o dată subliniază că, la toate popoarele culte, cîntările sacre au la bază melodiile poporului. În acest sens el se referă chiar la o compoziție germană *Hier liegt vor deiner Majestät* despre care, auzind-o la Pesta, și-a dat seama că „melodia aceia o are tinerimea șvabilor din comitatul Satu Mare".

Ioane Marcu milita pe atunci pentru o singură biserică română, cu rit propriu, în scop a și publicat cartea *Biserica română*, tipărită la

Satu Mare în 1883. „Dar pînă va fi să avem şi noi ritul nostru, onoarea naţională cere ca, cel puţin cîntarea s-a avem românească, ce numai pe baza melodiilor poporului se poate înfiinţa". Rangul lui clerical, cel de protopop al districtului Satu Mare, nu îngrădeşte însă orizontul lui Ioane Marcu doar la interesele înguste ale vieţii ecleziastice. Activitatea sa culturală şi politică, lucrările publicate de el descoperă mai mult aspectul laic al culturii sale. Chiar în demersul său către Vasile Alecsandri consacră un paragraf propunerilor referitoare la muzica de operă pe care o visează pur românească: „Alt teren unde culmină graiul omenesc e teatrul-operele. Cu acele fraţii italieni şi-au cîştigat nume în toată lumea. Chiar şi Domnia Voastră aveţi operă italiană în Bucureşti *la care cu plăcere umblam şi eu* (s.n.) deşi mă durea ştiind că noi avem melodii cu mult mai frumoase şi nu e cine să le aprecieze. Tot românul se măreşte cu cîntecele şi melodiile noastre populare, ele şi sînt un tezaur naţional nepreţuit, ci lăsate numai în uzul poporului sînt ca florile cîmpului... azi sînt şi mîine se aruncă în foc. Cine poate fi sigur că nu se strămută gustul poporului, şi aşa, toată frumuseţea melodiilor de azi poate fi perită...

Melodiile poporului numai aşa ni le putem asigura dacă acele vor fi adunate, care, aplicîndu-le la opere, cred, am produce mai mare entuziasm decît cele italieneşti şi am fi de un *teclu (titre)** nou, spre mărirea numelui de român în lume".

Rugîndu-l pe Vasile Alecsandri, ca pe unul care cunoaşte valoarea acestor idei, să facă diligenţe pentru realizarea lor, deoarece „aici se cer spese şi la noi nu sînt oameni aşa avuţi, iar peste Carpaţi, dintre-atîţia oameni avuţi şi luminaţi nu ştiam care s-ar interesa de aceste idei", Ioane Marcu este departe de gîndul să-i ceară poetului a finanţa acţiunea cu „icoanele". Dimpotrivă, el vine cu propuneri concrete care — abia acum, spre sfîrşitul scrisorii — aduc o dezlegare tuturor gîndurilor aşternute pe hîrtie de cărturarul sătmărean, a căror înaripare oarecum fantastică ar fi făcut din el un utopist dacă nu vizau o finalitate atît de nobilă: „Adunîndu-se din icoanele cîntecului gintei latine una sumă însemnată de bani, chiar din uzura** acelora s-ar putea emite cîte doi inşi, dintre care unul să conscrie cîntările poporului, altul melodiile. Din combinarea melodiilor adunate s-ar putea apoi face melodiile bisericeşti şi dacă ar fi acestea făcute, s-ar putea face dispoziţiune pe tot anul pentru opere. Aşa, prea uşor am putea ajunge scopurile cele mai înalte şi cele mai măreţe".

El fusese atît de înflăcărat de premierea *Cîntecului gintei latine* încît voia să răspîndească printre românii din regiune, poate chiar prin şcoli — fiindcă era şi „inspector peste şcoalele din district" — partitura corală a acestuia. Cea pentru pian şi-o comandase prin librărie, probabil pentru a o interpreta el însuşi. „Mult mă interesează a ştire că me-

* în original.
** aici: dobînda

lodia cîntului latin pe una voce Domnia Voastră ați făcut? Binevoiți a mă înștiința și despre asta, precum că unde se poate aceea căpăta așa și pe cor. Pe piano, făcută de d. Marchetti, se află în librărie și după aceea am și scris".

E bine să nu se uite că Ioane Marcu vine cu ideea aplicării melosului popular la compoziția cultă în același an în care Vasile Alecsandri îi scria Luciei Duca, probabil ca răspuns la cererea acesteia de a-i trimite romanțe pe versurile lui, următoarele: „Dl. Cohen*** face muzică întocmai ca orice francez care nu ezită în fața a orice. A-i vorbi despre ritmul românesc, înseamnă a vorbi limba greacă..."[6] Este sigur că poetul și-ar fi dorit versurile cîntate în acest „ritm românesc" căci ce altceva s-ar putea înțelege din strigătul său cuprins în articolul *Melodiile românești* publicat în *România literară* de la Iași în anul 1855: „Mărturisesc eu însumi că pentru mine unele din melodiile românești, din doine, unele hore, unele cîntice de lume cuprind o lume întreagă de armonie dulce și duioasă care-mi pătrunde inima de lacrimi"[7].

Scrisoarea lui Ioane Marcu așternută pe nouă pagini format coală este păstrată la un loc cu alte materiale ocazionate de evenimentul de la Montpellier, constituind un volum legat în marochin albastru cu chenar auriu, îmbrăcat astfel la comanda lui Vasile Alecsandri în a cărui stăpînire s-a aflat în timpul vieții acestuia. Am extras din ea numai pasajele ce reflectă preocupările lui Ioane Marcu legate de culegerea cîntecelor românești din Transilvania în scopul viu, activ, de a le perpetua în lucrări muzicale culte, de a le propaga în lume prin intermediul muzicii de operă curat românească. Am omis o bună parte din scrisoare în care își arată din nou opiniile sale filologice („mult m-am ocupat și cu partea eufonică a limbilor și am aflat că, din limbile cunoscute, limba română are legile cele mai frumoase eufonice") sau face considerații asupra muzicii diferitelor popoare.

Din fragmentele prezentate însă reiese clar că Ioane Marcu a fost „în țară", la București, unde a petrecut timp suficient pentru a putea cunoaște „melodiile italienești, franțești și grecești", pentru a avea cînd să frecventeze opera italiană. Cu ce prilej a fost el în capitala țării? Cînd a fost acolo? Iată întrebări peste care mai plutește încă umbră. Referindu-se la sejurul său bucureștean, în scrisoarea sa subliniază de fiecare dată *la Domnia Voastră în București* ceea ce poate însemna „acolo, la voi" și atunci, în tot cazul, evenimentul s-a petrecut după unirea principatelor, sau „acolo, la domnia-ta" deci într-un interval în care Alecsandri s-a aflat timp mai îndelungat în capitală. Ori, aceasta s-a întîmplat în 1859—1860 cînd fusese numit ministru al afacerilor străine în Muntenia. În acel timp Ioane Marcu avea 28—29 de ani și va

*** Maurice-Cohen Lînaru (1852—1929) compozitor și profesor de muzică. A compus numeroase bucăți muzicale pe versuri de Vasile Alecsandri.

[6] *Idem*, p. 267.

[7] Cf. V. Alecsandri. *Poezii populare ale românilor*, Ed. îngrijită de D. Murărașu. Vol. 2. Buc., „Minerva", 1973, p. 235, (B.P.T.).

fi făcut, probabil o călătorie „de studii" pentru a cunoaşte pe „confraţii de dincolo", pentru a lua contact cu centrul firesc al întregului popor român. Fără îndoială, alte scrisori şi documente ce aşteaptă să fie scoase la lumină vor putea limpezi şi această perioadă ca şi pe celelalte necunoscute încă din viaţa şi activitatea cărturarului filolog, istoric, filozof, muzician şi nu în ultimul rînd om politic investit cu încrederea românilor sătmăreni, constituiţi în vremea aceea în partidă naţională română, printre conducătorii căreia îl aleseseră şi pe el[8].

Personalitatea multilaterală a lui Ioane Marcu se cuvine să fie readusă în conştiinţa publică pentru meritul de a fi stat un timp în fruntea mişcării de afirmare naţională a intelectualilor români din Sătmar, depărtaţi — în spaţiu — de inima ţării, dar aproape de ea prin acţiunile lor curajoase şi dîrze, prin atitudinea lor plină de mîndrie şi noblеţe.

[8] *Observatorul* (Sibiu), IV, nr. 30 din 11/23 aprilie 1881, p. 119.

AMINTIREA LUI VASILE LUCACIU
— CONTINUATOR AL ŞCOLII ARDELENE —

GH. BULGAR

Ecourile adînci ale activităţii tumultoase şi atît de rodnice, desfăşurată de Şcoala Ardeleană, începînd cu 1780, s-au prelungit mai bine de un secol în toate provinciile româneşti, şi au continuat să trăiască în Transilvania, stimulate de împrejurări istorice potrivnice afirmării culturii şi limbii noastre, mai ales în ultimele decenii ale secolului trecut.

Cultul tradiţiilor istorice, al limbii şi literaturii, ca expresie a spiritualităţii româneşti, a fost mai viu aici decît în alte părţi unde Românii puteau în libertate să-şi afirme iniţiativele şi voinţa de a progresa, în pas cu modernizarea civilizaţiei europene.

Ideile înnoitoare, în toate direcţiile, ale curentului iluminist din această provincie românească, difuzate mai ales prin cărţile tipărite de Micu, Şincai şi Maior, în jurul cărora s-a format o pleiadă cultivată şi cu adînc simţ patriotic, s-au impus în toate părţile româneşti, încît cultura naţională a putut face curînd paşi mari înainte, cu aspiraţii înnoitoare în toate sectoarele vieţii publice.

Ibrăileanu a remarcat cu justeţe: „Curentul latinist, început în Moldova în veacul al XVIII-lea, renaşte în Transilvania, ajunge pînă unde poate să ajungă — pînă la limită — şi devine, ceea ce e foarte important, o forţă socială, un ferment de progres". *(Spiritul critic în cultura românească,* 1909, p. 9).

Efectele acestui ferment de progres s-au văzut în cultivarea limbii şi literaturii, în dezvoltarea învăţămîntului şi în difuzarea lui peste Carpaţi, în înfiinţarea teatrului naţional, în sprijinirea presei, a întrunirilor publice consacrate propăşirii culturii româneşti.

Eminescu a înţeles mai bine decît oricare alt junimist, în orice caz în alt spirit şi cu alt orizont istoric realist, efectele Şcolii Ardelene, mai exact şi mai profund decît Maiorescu, fiu de profesor ardelean, care n-a pierdut multe ocazii pentru a critica violent şi nedrept pe latiniştii pe care nu i-a înţeles. Este o adevărată satisfacţie să constatăm realismul ideilor lui Eminescu, justeţea consideraţiilor sale asupra trecutului şi preţuirea atît de exactă şi realistă a operei ilustrei Şcoli de renaştere naţională.

Există însă și dovezi despre legătura directă dintre poet și contemporanii care continuau ideile iluministe, lansate de generația eroică a lui Petru Maior, oameni care se aflau printre prietenii apropiați ai poetului în epoca studenției sale de la Viena, acum un secol și mai bine.

Iată ce ne spune I. Slavici în *Amintirile* sale din acea epocă, el însuși foarte apropiat prieten al lui Eminescu și cunoscător direct al mediilor intelectuale tinerești din Viena anilor 1870-72: „Se înființase — spune Slavici — după multe frămîntări, societatea academică „România jună" și noi, fericiții ei întemeietori, așteptam cu viuă nerăbdare sîmbetele, cînd ne întruneam ca să petrecem cîteva ceasuri împreună, lucru pentru toți plăcut și pentru cei mai mulți totodată și folositor, căci ne adunaserăm din toate țările în care soarta i-a risipit pe Români și numai puțini dintre noi știam bine, ba unii abia aici aveau să învețe românește. Eminescu era unul dintre cei mai zeloși membri ai Societății și secretarul ei. Copilărise în Moldova, își făcuse studiile secundare la Cernăuți, la Sibiu, la Blaj și la Beiuș, stătuse la Timișoara, unde avea un frate mai mare; petrecuse timp îndelungat la București, cutreierase tot pămîntul românesc și ne considera pe toți compatrioți, ne era tuturor apropiat. Era însă un cerc mai restrîns în care îl vedeam în fiecare zi, oameni mai potoliți ca Vasile Bumbac și Grigoroviță din Bucovina, Stamati din Basarabia, N. T. Nica de la Brașov, dr. Maior, D. Barcianu, și cîtva timp I. Bechnitz de la Sibiu, Tancu și Ciocan de la Năsăud, *V. Lucaciu din părțile Sătmarului,* N. Oncu din Zărand, I. Hosanu de pe Mureș, I. Neagoe de la Blaj și Caragiani din Macedonia, tinerii bătrîni care aveau pentru el o afecțiune mai mult decît colegială și pe care el nu-i punea în rînd cu ceilalți", *(Amintiri,* ed. 1967, p. 43).

Am subliniat numele eroului de la Satu Mare, V. Lucaciu, care deci în tinerețea lui a făcut parte din cercul ilustrului nostru poet, în epoca de formare și cristalizare a idealurilor de unitate politică și de progres general al poporului român. Influența acestei comunități a fost decisivă asupra tinerilor care formau un nucleu intelectual dinamic, afirmîndu-se fiecare în dezvoltarea ulterioară a mișcărilor politice, sociale și culturale din toate provinciile românești.

*

În tradiția Școlii Ardelene sta împletirea strînsă dintre lupta politică, studiul istoriei și al limbii, creația literară, modernizarea învățămîntului și a culturii în general. Mai tîrziu, obiectivele culturale ale Societății Academice au ajuns și ele elemente ale luptei politice pentru emancipare, libertate și drepturi sociale. Firește că, așa cum arată în *Amintiri* Slavici, limba era factorul de coezieune a conștiințelor și atestatul cel mai evident al frăției membrilor „României june", argument decisiv al romanității, al descendenței latine, în numele căreia se justificau aspirațiile la libertate și demnitate națională.

Am descoperit recent în colecția ziarului „Timpul", al cărui redactor a fost Eminescu între 1877—1883, un text într-un articol al său, deosebit de grăitor pentru atașamentul poetului față de tezaurul acesta de cultură care este limba, text care se leagă direct de Sătmarul lui Vasile Lucaciu, de regiunea aceasta a țării și de orașul care nu de mult și-a sărbătorit mileniul glorios, înconjurat de simpatia tuturor cetățenilor țării noastre.

Iată ce scria Eminescu la 4 noiembrie 1882 în mai sus citatul ziar: „Pînă la sfîrșitul sutei a XV-a, Românii sunt în Ardeal și Țara Ungurească unul din elementele cele mai considerabile în viața politică. Trăind sub voevozi proprii și sub legile proprii, fără amestec din partea Ungariei, ziditori și apărători de cetăți, pururea buni ostași, epoca de aur din țările noastre, începută de Mircea și încheind cu Ștefan cel Mare, e o epocă de aur și dincolo. Românii sunt atît de numeroși în munții Ardealului încît fragmente ale populației Maramureșului fondează sub Dragoș statul Moldova, fragmente din ținutul Făgărașului, — Țara Românească. Cine vrea să-și facă o idee de energia cu totul elementară a acelui popor să considere că optzeci de ani după fondarea ei, Moldova ajunge din colțul țării de sus până-n Nistru și Cetatea Albă, Țara Românească într-o sută de ani până-n Dobrogea și pe întreg malul drept al Dunării. E o epocă aceasta în care Ardealul produce pe Voevodul Iancu, cum îi zic baladele române și slave, pe Ioan Huniad Corvin. Papa Piu II (Aeneas Silvius Piccolomini) născut pe la 1405, deci contemporan cu toată seria strălucită de eroi ai poporului românesc, zice despre Iancu: „Ioannes Huniades, cuius nomen caeteros obnubilat, non tam Hungaris, *quam Valachis a quibus natus erat, gloriam auxit*". (sublinierea poetului: traduc textul latin: „I.H. al cărui nume a umbrit pe ceilalți, a mărit gloria nu atît a Ungariei *cît a Românilor din sînul cărora s-a născut*"). — „Încă în suta a șaptesprezecea — continuă Eminescu textul de importanță deosebită aici — Miron Costin scrie regelui Poloniei că cel mai frumos și mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic, se vorbește la Sătmar, unde, cu toată emigrarea lui Dragoș, Românii rămași acolo sub fratele lui, voevodul Balc, sunt atît de numeroși ca și cînd n-ar fi ieșit nimenea din țară". („Timpul", 4.XI.1882).

E un text de mare importanță istorică și lingvistică, un atestat de noblețe, de continuitate și de forță spirituală, care nu putea fi uitat la sărbătoarea mileniului Sătmarului. Și Eminescu atît de documentat pe tărîm istoric și lingvistic (cum am avut prilejul să arăt cu textele în față în cartea mea „Momentul Eminescu în evoluția limbii literare", Ed. Minerva, col. Universitas, 1971), nu era omul care să arunce vorbele în vînt, de dragul efectului publicistic; sinceritatea și informația lui nu pot fi puse la îndoială.

De altfel, în sprijinul acestor idei vine un alt pasaj din *Amintirile* lui Slavici, în care îndelungatele controverse istorice și lingvistice din sînul redacției *Timpului* se oglindesc foarte convingător. Slavici poves-

teşte în capitolul „Eminescu şi limba românească“ acest amănunt important: „Îi plăcea (poetului) însă tot ceea ce avea un caracter particular, nu numai în rostire, ci şi în genere, în felul de a vorbi, şi trăgea cu urechea cînd catanele adunate la Viena din deosebitele părţi ale împărăţiei stăteau de vorbă între ele. Adeseori întreba apoi: „Unde se zice aşa?“. Aşa ajunserăm să ne formăm convingerea că cea mai bogată e limba vorbită de Românii de la miază-noapte, începînd cu judeţul Sucevei peste Cîmpulungul moldovenesc şi peste Năsăud, pînă la Sălagiu, unde se întrebuinţează multe vorbe de origine romană care aiurea s-au pierdut. E lumea în care a trăit mult jălitul nostru prieten Simeon Marian Florian şi din care a ieşit Gh. Coşbuc.“

Iată deci delimitările şi circumstanţele în care, continuînd tradiţia Şcolii Ardelene, generaţia scriitorilor ardeleni legaţi de „Junimea“, legaţi de Maiorescu şi Eminescu, duceau mai departe lupta pentru limbă şi cultură, acestea fiind componente esenţiale ale naţiunii şi factori decisivi în lupta politică şi socială pentru libertate, unire şi progres.

Astfel Vasile Lucaciu a stat sub cele mai nobile influenţe, în epoca tinereţii sale, trăind sinteza mediului renascentist cu frămîntările atît de adînci, dar atît de fertile, în conştiinţa tineretului intelectual, ancorat în idealurile înfloririi libere a poporului român, toate energiile fiindu-i canalizate în direcţia eliberării Transilvaniei şi a unirii depline a Românilor de pretutindeni.

Cînd s-a ivit puternica liră inspirată a lui Goga, în 1905, toate conştiinţele au vibrat la unison, în transfigurarea poetică a sacrelor deziderate publice, a realităţilor ardelene care-şi aşteptau o deslegare fericită. Însuşi Maiorescu, patronul Junimii şi protectorul marilor scriitori clasici, publicaţi de el în „Convorbiri literare“, îşi modifică părerile despre poezia politică, pe care înainte o negase, şi se alătură acelui şuvoi de nobilă emulaţie artistică, pusă în slujba unor idealuri de unitate naţională, şi, la propunerea lui, volumul de „Poezii“ al lui O. Goga primeşte marele premiu al Academiei Române în 1906. Erau în acest volum expresia artistică, la cel mai înalt nivel estetic, a unor revendicări legitime, cîntecul unor suferinţe milenare şi credinţa vie în biruinţa adevărului şi a dreptului la libertate şi unire naţională.

Peste veac, ideile Şcolii Ardelene se întrupau în imagini strălucite ale durerii şi ale speranţei, despre care în alţi termeni, cu argumente ale istoriei şi filologiei, vorbiseră corifeii iluminismului românesc din Ardeal.

Vasile Lucaciu a trăit toate aceste momente de tensiune, fiind în miezul luptelor politice şi culturale, colaborator apropiat al lui Goga. El a mers, potrivit temperamentului său vulcanic de luptător neînfricat, pe drumul confruntărilor directe, politice în arena deschisă a luptei pentru drepturi, ca exponent al poporului său.

Să vedem deci mai de aproape ideile acestui mare bărbat politic,

gînditorul, oratorul, vizionar de inepuizabilă forță morală, consecvent canalizată spre înălțarea neamului său, spre înfăptuirea unirii Românilor într-un stat național unic, potrivit legilor sacre ale dreptului ginților. L-aș asemăna cu acea forță intelectuală care a ars ca o torță pînă la capătul vieții sale, pe altarul marilor aspirații ale națiunii române: Nicolae Bălcescu, autorul aforismului memorabil din *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul:* „O națiune, oricît de mică ar fi, trebuie să fie respectată, căci sfînt e dreptul ce-l are ea de a trăi în pămîntul ce-l ocupă".

V. Lucaciu nu a cerut altceva decît libertate, unire, dreptate, omenie pentru frații lui de pretutindeni, dreptul elementar al fiilor aceluiași popor de a trăi într-o țară a lor, uniți, bucurîndu-se de progres, de civilizație, potrivit aspirațiilor și tradiției lor milenare. A crezut în dreptatea luptei sale, nu a pregetat nici un moment să i se consacre trup și suflet, și-a sfințit pe de-a pururi viața prin eroismul acțiunilor sale, prin nobila generozitate a strădaniilor sale, pe care azi ni le amintim ca pe niște fapte de legendă, consemnate în filele dramatice ale istoriei noastre zbuciumate.

Vasile Lucaciu, foarte tînăr, a plecat să facă studii de teologie și filosofie la Roma, în 1868, întocmai ca înaintașii săi glorioși, corifeii Școlii Ardelene de pioasă aducere aminte: Micu, Șincai și Petru Maior. Căci, exista o tradiție vie, adînc patriotică aici în Ardealul marilor furtuni ale istoriei: a cultiva știința pentru a fortifica solidaritatea poporului român față de civilizația modernă și liberă, pe care au crescut temeliile țării de mai tîrziu și toate avînturile nobile spre libertate și progres.

După anii de studii în Cetatea eternă și după trecerea prin Viena, fidel romanității noastre, Vasile Lucaciu nu a rămas un simplu preot cu multă știință de carte, nici un gînditor care să se complacă în abstracțiuni; el n-a fost numai un iubitor de cultură, ci un vijelios om de acțiune, capabil să mobilizeze conștiințele mulțimii la luptă pentru libertate și progres. A văzut mai bine și mai departe adevăratul sens al istoriei și în numele dreptății și al libertății care nu poate fi mistificată de nici o teorie, și-a făcut din cuvînt paloș și din sutana preoțească zale de luptător neînfricat. El și-a onorat în cel mai înalt grad funcția de secretar general al Partidului Național Român (din 1892): a participat activ la susținerea *Memorandului* din 1892, cînd a și fost condamnat de autorități la 5 ani închisoare, cea mai grea pedeapsă dată la proces, ceea ce nu i-a slăbit energia și voința de a se consacra unității și eliberării poporului român din Ardeal.

O dată cu începerea primului război mondial, V. Lucaciu, împreună cu Oct. Goga și alți publiciști, trecu în 1914 în România, pentru a se alătura luptei de acolo și a susține acțiunile pentru eliberarea provinciilor românești. Un singur citat din *Declarația* acelui grup de patrioți,

gata de orice sacrificii pentru unirea Transilvaniei cu România, e concludent: „Urmînd o linie dreaptă a unei nestrămutate convingeri politice, manifestată în trecutul nostru de-acasă, am văzut de la început în izbucnirea actualei conflagrații a continentului *prilejul de dezrobire a neamului nostru*".

Lucaciu nu a cunoscut odihnă în propagarea idealului de libertate și unitate a poporului român. Ca președinte al Ligii culturale, ca animator al atîtor acțiuni patriotice în favoarea unității Românilor de pretutindeni, el a inițiat acțiuni de solidarizare a tuturor conștiințelor oneste în jurul țelului politic și cultural al acelei Ligi culturale, care a jucat un rol capital în emanciparea națiunii noastre, în așezarea ei pe un făgaș de libertate, progres și unitate. Dar V. Lucaciu nu a rămas numai un propagandist între limitele atît de strînse ale țării de atunci. Situația dramatică a României după 15 august 1916, cînd țara a fost atacată de masive forțe teutone, nu l-a descurajat; dimpotrivă: *credința lui de granit* în destinul eliberator al forțelor noastre i-a dat putere nesecată de luptă pentru viitorul României unite.[1]

Din România a plecat în Italia, țară cunoscută din timpul studiilor sale, de acolo în Statele Unite în 1917, în plin război, iar la începutul lui 1918 ajunge la Paris, *etapă finală și culminantă a* pledoariei sale pentru drepturile noastre, pentru necesitatea sprijinirii luptei poporului nostru.

Cînd faptele s-au precipitat: *la răsărit* Revoluția socialistă din octombrie 1917 care a cuprins tot mai mult masele de luptători, ca o reacție violentă împotriva războaielor și a exploatării de veacuri; *în apus* se conturau zorile victoriei pe fronturile însîngerate de atîtea lupte nimicitoare, imperiul austriac a ajuns pe moarte. Iată ce scria în acea vreme M. Sadoveanu în ziarul „România, organ al apărării naționale", care apărea la Iași, grupînd în jurul lui tot ce aveam mai bun și mai patriotic în scrisul românesc: „Furcile s-au înălțat pretutindeni sub cerul tristei Transilvanii... Cehii s-au revoltat, Ardelenii prizonieri se înarmează contra adevăraților lor dușmani. Bătrîna și heteroclita împărăție va trebui să cadă în muzeul de monstruozități al istoriei".

*

Oprindu-se la Paris deci, Vasile Lucaciu își dă seama că „ceasul mîntuirii este aproape" — ca să folosim o expresie a sa din vocabularul cărților sacre; reînvie atunci forțele latente ale tradiției care i-au călăuzit conștiința acestui luminat apostol al libertății noastre. Acolo, în glorioasa capitală a aliatei noastre Franța, apărea de la începutul lui 1918, săptămînalul cu același nume scump tuturor: „La Roumanie, hebdomadaire des révendications et des intérêts roumains", în care am recitit cu mare emoție, atîtea pagini inspirate de cel mai înalt ideal

[1] V. Achim și A. Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu — luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968.

patriotic. L-am deschis acest jurnal nu o dată pe masa mea de lucru la Bibliothèque Nationale, în vremea studiilor pe care le-am făcut acolo, paralel cu activitatea de lector de limba română la Sorbona (1965—1967, vreme de 2 ani universitari).

La Roumanie publica la 7 februarie 1918 un mesaj mişcător al Universităţii din Paris către Universităţile noastre din Bucureşti şi Iaşi, din care citez un pasaj: „Universitatea din Paris, în momentul în care naţiunea română este pradă unei crize tragice (după pacea de la Buftea), exprimă universităţilor din Bucureşti şi din Iaşi simpatia sa profundă. Ea evocă amintirea vechilor legături intelectuale, morale, politice dintre Franţa şi România, urmări naturale ale fraternităţii latine. Ea exprimă ţurarea ca România, în ziua păcii, să fie răsplătită pentru curajul şi martiriul ei prin recunoaşterea dreptului ei de a-şi aduna într-o patrie comună părţile despărţite ale naţiunii române". Semnau acest document istoric: vicerectorul Universităţii L. Poincaré şi directorul Şcolii normale superioare, Ernest Lavisse ambii personalităţi de primă mărime a culturii franceze.

Manifestările de simpatie pentru România nu sunt puţine în sînul popoarelor care luptau, cu energii nesecate, pentru înfrîngerea agresorului, pentru dreptul la independenţă şi autodeterminare a naţiunilor europene. La Lyon de pildă, Eduard Herriot, primarul marelui oraş, se adresează Elenei Văcărescu pentru a participa la întrunirea convocată în sprijinul României; celebra poetă de limbă franceză, românca foarte ataşată patriei sale de origine, a luat cuvîntul slăvind trecutul şi frumuseţile ţării noastre. Tot atunci, faimosul ziar *Le Figaro* publica un lung articol despre *Epopeea românească*, iar Editura F. Alcan, instituţia prestigioasă de cultură, tipărea volumul lui D. Drăghicescu, *La Transylvanie*, cu prefaţa lui E. Boutroux, cunoscut filosof, membru al Academiei Franceze, care cuprinde cuvinte de preţuire la adresa Românilor; citez un singur alineat: „Naţiunea română prezintă în forma cea mai strălucită toate caracterele şi toate condiţiile unei naţiuni demne de a trăi în libertate şi independenţă completă. Transilvania este rezervorul din care se alimentează această naţionalitate. Mai e oare nevoie de ceva pentru a rezolva întrebarea dacă România trebuie să subsiste ca naţiune şi să recucerească Transilvania?".

*

Glasul lui Vasile Lucaciu la Paris se alătura deci marelui număr de oameni de bună credinţă, savanţi şi scriitori, publicişti şi reputaţi oameni politici, pentru a solidariza toate forţele morale în jurul revendicărilor legitime ale poporului nostru, care a sacrificat în drama indescriptibilă a războiului de atunci aproape un milion de oameni, convins de dreptatea cauzei sale şi de victoria care trebuia să vină. Se făceau toate pregătirile organizatorice şi politice în acest scop, şi Vasile Lucaciu era de faţă la marile confruntări dintre naţiuni.

La 12 septembrie 1918, *La Roumanie* anunța constituirea Consiliului național român, organ politic suprem, necesar pentru afirmarea unității noastre, pentru obținerea întregirii României în hotarele naturale ale națiunii sale, în aproximativa întindere a vechii provincii romane Dacia. V. Lucaciu este ales vicepreședinte al acestui Consiliu național, împreună cu Octavian Goga. Cuvîntările rostite de ei, publicate în revista citată mai sus, la Paris, sunt pagini de antologie a gîndirii și luptei noastre politice juste. Citez cîteva părți din ele, poate cele mai durabile, potrivite pentru a defini personalitatea de fier a unor luptători de talia lui V. Lucaciu și Octavian Goga.

„Noi toți Românii de pretutindeni avem un singur ideal național și prin inițiativa de astăzi trebuie să ne grupăm — spunea V. Lucaciu — toți în jurul acestui drapel unic; trebuie să-l ducem la victorie, pentru că de destinul lui depind viitorul și viața națiunii române“ ... — Adevăr fundamental: unitatea însemna viitorul și viața națiunii române, într-o etapă modernă a dezvoltării sale. Mai departe: „Sacrificiile nelimitate, consimțite de scumpa noastră România pe altarul idealului național, sîngele vărsat de fiii și frații noștri sub tricolorul nostru glorios, mereu pentru acest ideal sublim, conștiința demnității naționale ne cheamă să continuăm lupta sacră pe care singură fatalitatea timpului o poate doar întrerupe.

În ziua cînd V. Lucaciu scria aceste rînduri, de speranță și de credință în viitorul României, nu putea ști că destinul avea să se schimbe favorabil pentru noi în numai două luni, pentru că la 11 noiembrie, în același an 1918, a urmat prăbușirea definitivă a imperialismului prusac și a acoliților lui, cu armistițiul cunoscut, de fapt victoria atît de așteptată de poporul nostru greu încercat de-a lungul istoriei sale. Lucaciu elogia în discursul, despre care vorbim, eroismul și spiritul de solidaritate al confraților săi, mobilizați pentru eliberarea Românilor asupriți. „Noi am avut, domnilor — spunea el la Paris — momente de înălțare patriotică în care sufletele noastre erau stăpînite de cele mai înalte sentimente, văzînd cum se adună, cu un entuziasm fără limite, tot poporul român la lupta cea mare, la lupta sacră pentru eliberarea fraților subjugați. Și mai tîrziu, în zilele de primejdie, am salutat pe toți fiii uniți în lupta grea și mare a apărării naționale“.

„Conștiința noastră de patrioți ne dictează nouă, fiilor liberi ai națiunii, răsfirați în toate țările aliaților noștri glorioși, datoria de a continua lupta întreprinsă de frații noștri, alungînd din inimă tot ce ne poate dezbina, de a ne concentra sentimentele și voințele, toate energiile în sînul unirii sacre. Trebuie să mergem înainte și să afirmăm cu tărie drepturile și aspirațiile noastre naționale, pînă în ziua cînd ele vor fi realizate. Această unire sacră ne va da energia necesară să ducem lupta înainte; ea e garanția singură a realizării unității tuturor Românilor într-un stat național: România Mare. Evocînd imaginea viitorului tuturor Românilor, eu văd realizarea în răsăritul Europei a unei civilizații latino-române, cum n-a mai fost vreodată. E suficient să vă gîndiți — adăuga V. Lu-

caciu — că toată forța virtuților naționale de care am dat dovadă în cursul secolelor în lupta gigantică pe care a trebuit să o ducem, ca să ne păstrăm ființa, în ciuda încercărilor de oprimare, — noi le vom putea folosi liberi, la adăpost de orice amenințare, pentru o operă de progres intelectual și național: N-avem oare dreptul de a spera în asemenea viitor?"

Cîtă clarviziune și ce splendid atașament la o operă de progres prin libertate, prin desfășurarea forțelor morale ale unui popor, prin unitatea de conștiință și de țeluri ale comunității, ajunsă la o viață demnă, conturată de orator într-o sinteză memorabilă, în preajma împlinirii marilor noastre idealuri patriotice.

Să ne grăbim să adăugăm, ca o fericită completare contemporană cele spuse de Goga, tot la Paris, în încheierea unui discurs rostit la recepția dată în cinstea universitarilor români în noiembrie 1918: „În urma noastră, domnilor, sunt rîuri de lacrimi și sînge. Iar drumul nostru spre victoria de astăzi trece printr-un labirint de suferințe fără număr. Dar de ce evocăm aceste ceasuri negre, destinate acum să dispară din viața noastră? Căci ura va fi înlocuită prin dragoste de muncă, ce va da poporului nostru rangul care-i revine în imensul laborator al spiritului uman. Odată eliberarea lui înfăptuită și după crearea unui echilibru interior, organizînd o democrație sănătoasă, pe care o vom realiza, acordînd libertăți politice și culturale tuturor minorităților care trăiesc pe teritoriul nostru, Românii nu vor avea decît o dorință: de a se atașa la civilizația modernă pentru care ei simt toată predispoziția".

„Fără a insista altfel asupra acestei unități politice, justă și sigură, eliberarea Românilor din Transilvania constituie o importantă problemă de ordin cultural. Patru milioane de oameni, a căror latinitate nu s-a dezmințit niciodată, vor primi odată cu certificatul lor de independență și binecuvîntarea unui patrimoniu strămoșesc. Și acești patru milioane, scăpați din cămașe de forță vor fi un dar pe care istoria universală îl face latinității".

Au trecut șase decenii de cînd aceste cuvinte au fost spuse în fața unui for intelectual de cea mai înaltă autoritate. Ele au vestit lumii civilizate adevăruri eterne, consacrate de istorie și pe deplin confirmate de evoluția inevitabilă a istoriei universale — „tribunalul suprem al popoarelor", cum spune Schiller. În fața acestui tribunal, noi stăm cu fruntea sus. Noi n-am asuprit niciodată pe nimeni și nu am cerut decît dreptul firesc de a fi liberi pe destinul nostru.

Cum spunea marele nostru istoric N. Iorga, în acele vremuri de luptă și biruințe luminoase: „Nimic nu poate împiedica o națiune de a se întoarce la unitatea ei primordială și necesară".

Fluctuațiile evenimentelor istorice, mersul implacabil al războiului, care a început în 1914, uneltirile ostile intereselor noastre nu au putut împiedica refacerea unității străvechi a poporului nostru, miraculos conservată de-a lungul secolelor, încît un celebru istoric — Ferdinand Lot — a putut spune că poporul român este „un miracol și o enigmă". Rezistența de granit a națiunii a învins toate obstacolele; ea nu a putut fi dislocată și nimicită, ea a renăscut din toate dramele istoriei, dînd dovadă de o vitalitate uimitoare. „Statornicirea poporului într-un singur stat, potrivit principiului naționalităților — scria mai tîrziu același vajnic poet luptător, care a fost Octavian Goga — a fost un act de dreptate pe care istoria contemporană trebuie să-l înregistreze ca o consecință logică a victoriei dreptății asupra forțelor brutale".

Finalul luptelor de acum șase decenii a consfințit făurirea României noi, în hotarele ei drepte, sfințite prin votul unanim al Adunării de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia.

Vasile Lucaciu și Octavian Goga au fost printre fruntașii Românilor care s-au consacrat trup și suflet unei cauze grandioase, anticipînd progresul ulterior al patriei noastre. Moștenirea lăsată de eroica generație de atunci a fost grandioasă și obligă la gratitudinea urmașilor.

România de astăzi este pe drumul deplinei sale afirmări pe arena internațională, dovedind o admirabilă unitate și năzuință umanistă, apreciate unanim. Sacrificiile atîtor lupte nu au fost zadarnice și pe eroii lor nu-i putea uita. Dimpotrivă; îi așezăm pe soclul de glorie al panteonului nostru istoric, învățînd din pilda vieții lor și respectîndu-le, prin fapte de creație, testamentul lor nemuritor, așa cum se exprima Goga în aceste două strofe, scrise cu puțin timp înainte de moarte:

Cărbunii cînd ți-or arde-n vatră,
În seri de ani tîrzii și goi;
Tu, stînd la lespedea de piatră
Să te gîndești c-am ars și noi.

Iar cînd din ochii de jăratic
Vor tresări scîntei, scîntei,
Să știi că visul meu sălbatic
S-a mai aprins odată-n ei...

A fost de bună seamă un vis furtunos al acelei generații eroice de gînditori, scriitori și luptători pentru un sacru ideal de libertate și progres, realizat treptat, cu momente de mare sărbătoare a biruințelor, pregătite de secole prin neînchipuite sacrificii. Unirea din 1 decembrie 1918 a fost un eveniment capital în istoria noastră, o răsplată dreaptă a acestor eforturi milenare, pe deplin justă, pe măsura sacrificiilor imense ale poporului nostru. Goga și Lucaciu, uniți în luptă, protagoniști neobosiți ai acelor nobile revendicări istorice, au văzut cu mulțumire biruința

dreptății și așezarea temeliilor pentru noua propășire a României unite, în granițele ei firești.

Vasile Lucaciu nu a avut însă parte de o bucurie prea îndelungată; anii de suferințe prin închisori și rătăcirile lui prin toate țările care puteau sprijini cauza dreaptă a Românilor i-au măcinat rezistența de tribun roman, cum îl numeau ziariștii francezi care l-au ascultat pledînd, cu înflăcărare de mare orator latin, cauza dreaptă a poporului său.

Sunt 60 de ani acum de la moartea lui; nu-l puteam uita nici pe asociatul său inspirat, pe poetul Goga, care atunci, în fața sicriului, în numele supremelor autorități politice și spirituale ale Românilor, rostea un panegiric mișcător, un suprem elogiu pentru marele patriot sătmărean: „Temperament pasionat, plămădit din sănătatea robustă a țăranilor noștri, optimist și păstrînd pînă la bătrînețe sub sprîncenile arcuite picăturile de lumină ale unui romantism tineresc, el preconiza acțiunea și nu se putea închide în contemplația unei chilii mănăstirești. Revărsările lui energice, cotropitoare, se cereau la larg, în fața mulțimii cu mii de capete. V. Lucaciu a adus deci pe tărîmul politicii militante *patriotismul (de simțire de la Roma)*. Latinitatea și-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideea națională pe agitatorul implacabil. Ce spectacol de măreție epică zvîrcolirea lui de 40 de ani pentru dezrobirea unui colț de omenire. A fost idolul adunărilor populare pe care le zguduia avîntul lui de retor ca un torent de lavă aprinsă (...) negăsindu-și altă răsplată decît dragostea furtunoasă a mulțimei care l-a încununat cu aureola legendei și l-a trecut în doine, ca pe eroii baladelor populare".

Discursul acesta încărcat de elogii ar putea fi citat ca pagini de antologie din istoria noastră, scrise de un inspirat poet al suferințelor de ieri; Lucaciu merita cu prisosință recunoașterea legendarelor lui fapte de eroism, în spiritul marilor oșteni ai patriei. Căci el a fost un *spiritus rector*, cu adevărat, într-o epocă de mari confruntări care cereau o direcție fermă, luminoasă, a solidarității conștiințelor. Forța uriașă a personalității sale, cu o credință inflexibilă în dreptatea revendicărilor românești, a întrevăzut soluția politică dreaptă, în spiritul echității internaționale pornind de la realități care nu puteau fi răstălmăcite. Verbul său energic și tăria de oțel a brațului său au insuflat curaj și speranțe, tocmai cînd tensiunea și nesiguranța copleșeau omenirea; Românii de pretutindeni au văzut în el un înțelept tribun al maselor însetate de dreptate și libertate, neînvins de suferințele trecătoare, un adevărat erou pe care istoria nu putea să-l contrazică[1].

[1] Cf. Nae Antonescu, *Vasile Lucaciu în conștiința literaturii* în vol. „Satu-Mare, Studii și comunicări", IV, 1980, p. 281—284.

Făptura lui de granit stă nemuritoare în Sătmarul milenar, pe soclul rezervat de istoria marilor promotori ai idealurilor de unitate și progres, ai acelor idei care împing mereu lumea de mii de ani cu cîte un pas înainte. Evocîndu-l cum se cuvine, omagiem de fapt biruința marilor idei, eterne, pe care Vasile Lucaciu le-a slujit cu devotament, consecvență, cu suprem eroism, conștient că nici o jertfă nu e prea mare pentru înălțarea poporului său.

ASOCIAȚIUNEA PENTRU SPRIJINIREA ÎNVĂȚĂCEILOR ȘI SODALILOR ROMÂNI, MESERIAȘI DIN BRAȘOV — SODALI ROMÂNI PE DRUMURI EUROPENE*

MĂRIUCA RADU

Înființarea Asociațiunii pentru sprijinirea învățăceilor și sodalilor români meseriași în anul 1869 la Brașov, se asociază dorinței generale a românilor transilvăneni de ridicare din punct de vedere economic a elementului românesc, căruia breslele, devenite în plină epocă de afirmare a relațiilor capitaliste organisme învechite, anacronice, îi frînaseră afirmarea pe tărîmul industrial[1].

Această stare de lucruri negativă, care pe lîngă faptul că favoriza o creștere inegală a burgheziei din rîndul naționalităților transilvănene, se repercuta atît asupra puținilor meșteșugari români, siliți să lucreze în cîteva din „ramurile naționale": cojocărie, papucărie, tăbăcărie, croitorie națională, cît și asupra țărănimii, care lipsită în marea ei majoritate de pămînt, era nevoită să se transforme în proletariat agricol sau să emigreze[2].

Asociațiunea din Brașov, alături de celelalte societăți similare din Transilvania[3] avea menirea în concepția epocii de a forma în centrele urbane o burghezie industrială românească, adică a acelei „clase de mijloc" situată între țărănime și inteligență, „... deoarece se făcuse experiența în decursul ultimelor decenii că numai cu postulanți de slujbe nu se poate asigura viitorul unui popor, ci este de lipsă înființarea unei clase mijlocii, care prevăzută cu cunoștiințele necesare să le cultiveze și pe cele materiale ale poporului"[4].

Asociațiunea își va începe activitatea încă în anul 1870, deși statutele ei nu vor fi aprobate oficial decît peste trei ani, prin plasarea la

---

* Studiul face parte dintr-o proiectată monografie consacrată Asociațiunii pentru sprijinirea învățăceilor și sodalilor români meseriași din Brașov.

[1] Ioan Moga, *Scrieri istorice*, 1926—1946, Cluj, 1973, p. 220.

[2] *Din raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov pentru anii 1878/79 și 1882*, p. 16 (capitolul: Meseriile românilor); Bartolomeu Baiulescu, *Monografia Comunei Bisericești greco-ortodoxe române a sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului*, Brașov, 1898, p. 270—271.

[3] Eugenia Glodariu, Nicolae Cordoș, *Reuniunea sodalilor români din Cluj*, în *A.M.N.*, 10, 1973, p. 389—409; Paul Abrudan, *Reuniunea sodalilor români din Sibiu*, în *Studii și comunucări*, 19, Sibiu, 1975, p. 157—173.

[4] Andrei Bârseanu, *Istoria școlelor centrale greco-ortodoxe din Brașov*, Brașov, 1902, p. 397.

meşteri pricepuţi, care să-i înveţe temeinic meseria aleasă, a copiilor, care în urma apelurilor difuzate prin viu grai, conferinţe sau presă, începuseră să sosească în număr mare la Braşov. Ucenicii Asociaţiunii nu proveneau numai din Braşov sau din împrejurimile acestuia, ci din cele mai îndepărtate colţuri ale Transilvaniei (Arad, Satu Mare, Sighetul Marmaţiei, Oradea etc.).

Din scrisorile de recomandare trimise conducerii Asociaţiunii, de către învăţătorii sau părinţii copiilor, reies motivele care i-au îndemnat să-şi trimită copiii tocmai la Braşov: sărăcia şi lipsurile în care se zbăteau, lipsa acută de pămînt, nesiguranţa zilei de mîine, absenţa unor meseriaşi români, tendinţele de deznaţionalizare[5]. Dar cel mai pregnant reiese dorinţa ca măcar copiii lor să „lucreze într-un loc unde se vorbeşte românește“[6] şi „unde pulsul vieţii naţionale este mai viu“[7].

Asociaţiunea s-a preocupat permanent ca tinerii veniţi la Braşov, trecînd prin stadiile de ucenic (învăţăcel) şi calfă (sodal), să devină meseriaşi cu o înaltă calificare. În acest scop, paralel cu meseria pe care o învăţa la meşter, învăţăceii frecventau cursurile şcolilor serale de meserii[8] (Şcoala serală a Gremiului de comerţ levantin şi Gewerbeverseinschule)[9], de unde primeau atît noţiuni tehnice cît şi elemente de cultură generală[10]. Între mijloacele de perfecţionare a ucenicilor şi sodalilor aflăm şi intenţia lăudabilă a Asociaţiunii de a deschide o „şcoala de meserii după modelul celor din România“[11] sau cel puţin a unui atelier de fierărie[12]. Din cauza lipsurilor materiale, această idee nu va fi materializată. În schimb se va pedala pe o altă formă de perfecţionare, înscrisă de altfel în punctul II al Statutelor[13], este vorba de specializarea sodalilor în străinătate, vizînd formarea unor buni specialişti în meserii inaccesibile pînă atunci elementului românesc (mecanică şi mecanică fină,

---

[5] *Arhivele Statului Braşov,* Fond: *Asociaţiunea pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodalilor români meseriaşi din Braşov,* dos. 5, doc. 50, 55, 59 (în continuare vezi: *ASB,* fond: *Sodali...*).

[6] *Ibidem,* doc. 59.

[7] *Ibidem,* dos. 45, doc. 65.

[8] Bartolomeu Baiulescu, *op. cit.,* p. 27; statutele Asociaţiunii prevedeau în articolul 4, punctele a şi b, ca „toţi învăţăceii meseriaşi din Braşov să frecventeze un curs de învăţămînt, corespunzător etăţii, calificaţiunii şi chemării lor“. Pe lîngă obligativitate, învăţămîntul avea şi caracter de gratuitate „pentru cei mai bravi şi mai săraci învăţăcei români“. (*ASB,* fond: *Sodali,* dos. 1, doc. 1, f. 1, 3).

[9] *ASB,* fond: *Sodali,* dos. 5, doc. 80; Eugen Pavlescu, *Meşteşug şi comerţ în sudul Transilvaniei, sec. XVIII—XIX,* Bucureşti, 1970, p. 415.

[10] „Gazeta Transilvaniei“, anul XXXVIII, nr. 2, 9/21 ian. 1875, p. 3.

[11] *ASB,* fond: *Sodali,* dos. 8, doc. 51, f. 3.

[12] *Ibidem.*

[13] Articolul 4, punctul d, prevedea „trimiterea celor mai talentaţi sodali în străinătate spre a se califica. Spre acest scop votează Adunarea generală conform stării casei, o sumă anumită pentru ajutorarea acelor sodali români, care se decid a merge în străinătate, pentru ca să se perfecţioneze în acele meserii care le va afla Adunarea generală mai necesare. Aceste ajutoare se publică prin concurs şi se distribuie de către Comitet celor mai demni concurenţi“. (*ASB,* fond: *Sodali,* dos. 1, doc. 1, f. 4).

cizmărie şi croitorie de lux, cofetărie, artă tipografică şi librărie), aflate în mîinile meşteşugarilor saşi şi maghiari[14]; după stagiul efectuat în străinătate, toţi aceşti sodali deschizîndu-şi ateliere în oraşul natal urmau să pregătească alte serii de ucenici. Paralel, datorită prestigiului de care se bucurau, făceau faţă mai uşor greutăţilor cauzate de concurenţa străină, întărită continuu de autorităţi prin aducerea unor meseriaşi de înaltă calificare tocmai din Boemia, Austria, Germania şi Elveţia, bineînţeles în dauna elementului românesc[15]. În acelaşi timp tinerii care se perfecţionau în centre industriale vestite, ca Viena, Paris, Bruxelles, Liège, Drezda, Leipzig, venind în contact cu tehnicile noi şi cu tehnologiile avansate de prelucrare îşi cîştigau şi o cultură tehnică potrivită cu timpul de faţă"[16]

Problema plecărilor în străinătate s-a pus încă din primul deceniu de existenţă al Asociaţiunii, dar aceasta nu dispunea încă de fondurile necesare împlinirii acestui punct din Statute, iar în al doilea rînd copiii care veneau în această perioadă la Braşov erau atît de săraci, încît ajutoarele ocazionale şi permanente primite din Transilvania[17] şi vechea Românie[18], abia puteau să acopere procurarea unui minim de veşminte şi achitarea taxelor de şcolarizare. După 1880, situaţia materială a Asociaţiunii îmbunătăţindu-se simţitor prin creşterea numărului de membri, ucenici ai căror părinţi erau în măsură să le achite taxele, donaţii, cum este cea de 50 000 franci aur[19], primită din partea soţilor Stroiescu, din Basarabia, care prevedea în mod expres ca o anumită sumă să fie destinată perfecţionării în străinătate precum şi a sprijinului tardiv acordat de comitetul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Braşovului[20], pentru ca sodalii cei mai talentaţi din parohie să poată pleca în alte ţări, se crează

[14] *Din raportul Camerei de comerţ şi industrie...*, p. 42.

[15] *Ibidem.*

[16] *Arhiva Muzeului primei şcoli româneşti din Şcheii Braşovului*, fond: *Bartolomeu Baiulescu*, caiet George Filip, (în continuare vezi: *Arhiva Schei...*).

[17] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 3, doc, 16, f. 1.

[18] În urma apelurilor adresate de Asociaţiune prin intermediul presei din vechea Românie, sosesc numeroase donaţii în bani sau haine, provenind atît de la persoane particulare cît şi la diferite instituţii. După cum aprecia preşedintele Bartolomeu Baiulescu într-una din adunările generale, numai de la persoanele particulare din România se strînsese considerabila sumă de 1 224 fl. Solidaritatea dintre românii de pe ambele versante ale Carpaţilor, în cazul Asociaţiunii se va desfăşura pe multiple planuri (vezi: Măriuca Radu, *Asociaţiunea pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodalilor români meseriaşi români din Braşov — legături cu vechea Românie, 1869—1914)*, în curs de apariţie în *Crisia*, Oradea.

[19] *Arhiva Schei*, fond: *Biserica din Cetate*, Actul de fundaţiune al soţilor Stroiescu, f. 2.

[20] Comitetul bisericii sf. Nicolae, preocupat doar de propriile sale chestiuni, manifestă o opoziţie făţişă în ceea ce priveşte înfiinţarea unei şcoli de meserii, de care ar fi beneficiat în primul rînd populaţia română din Schei, sărăcită; abia cînd dintre membrii Comitetului vor face parte Vasile Glodariu şi Ipolit Ilassievici, profesori la Liceul românesc din localitate şi fervenţi susţinător ai Asociaţiunii, se va ajunge la soluţia acordării unor ajutoare în bani sodalilor din Schei pentru a se specializa în străinătate.

condițiile îndeplinirii acestui deziderat, de care vor beneficia peste 20 de sodali[21].

Condiția care li se punea tuturor celor care plecau era ca în momentul reîntoarcerii să se stabilească în orașul natal, să-și deschidă ateliere „unde vor primi cu preferință învățăcei români spre a învăța o meserie"[22]. Într-adevăr cei mai mulți dintre ei se vor stabili la Brașov sau în alte orașe ale Transilvaniei, în acest caz brașovenii fiind ajutați de Asociațiune, cu împrumuturi cu dobînzi mici și comenzi pentru confecționare de veșminte și încălțăminte, împărțite anual în mod gratuit celor mai săraci ucenici[23]. O mică parte din sodali neputînd să-și deschidă ateliere proprii sau în perioada deosebit de grea a războiului vamal, vor trece în România[24]. Pe bună dreptate se aprecia că: „Asociațiunea noastră lucrează pentru răspîndirea meseriilor printre românii din toate părțile"[25].

În afară de importanța emancipării economice a românilor transilvăneni, acest capitol din activitatea Asociațiunii capătă noi valențe datorită unor aspecte mai deosebite, inedite, care se desprind din bogata corespondență purtată între sodali și sprijinitorii lor, cum ar fi: situația grea în care se afla proletariatul industrial, șomajul, grevele, care desigur că nu au lăsat indiferenți de vreme ce le-au sesizat pe tinerii care au venit în contact cu aceste realități. Amintim aici și sprijinul direct adus cauzei naționale de către sodalii români care activau la Paris în cadrul Ligii culturale, unde prin conferințe, broșuri tipărite, aduceau la cunoștința tuturor necesitatea ca românii să continue lupta „pînă la ridicarea granițelor"[26].

Deși intenția noastră a fost să prezentăm activitatea tuturor sodalilor, lipsa sau dimpotrivă abundența unor date, ne determină să prezentăm „cazurile" cele mai reprezentative.

Printre primii sodali care pleacă în străinătate[27], se numără croitorul Theodor Ploscă[28] și mecanicul „de mașini mînate cu abur", Nicolae Roncea[29], care își prezintă activitatea în fața unei comisii, însărcinată cu studierea tuturor documentelor prezentate de sodalul care dorea să plece în străinătate. Tînărul Roncea prezintă un atestat, din care reieșea că a lucrat ca fierar (mecanic n.n.) la „diferite mașini și a făcut chiar examen înaintea unei comisii ministeriale pentru conducerea unei mașini

---

[21] Vezi anexa.
[22] *Arhiva Schei* doc, neinventariat, f. 2.
[23] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 33, doc. 82 și 52.
[24] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 8, doc. 46, f. 5; dos. 10, doc. 80, f. 3.
[25] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 17, doc. 105, f. 12.
[26] Biblioteca Academiei R. S. România, Mss. rom., f. 153, 156, 157, apud, Șerban Polverejan, *Activitatea secției din Paris a Ligii culturale în perioda memorandistă*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900)*, Cluj-Napoca, 1978, p. 283.
[27] *Arhiva Schei*, fond: *Protocoale*, 1886, nr. 198, ședința din 1/13 mai 1886.
[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*

cu abur[30]. Pentru obținerea burselor necesare, comisia înaintează un memoriu la Sibiu, în care apare ca necesitate stringentă formarea de meseriași români capabili să înfrunte concurența străină: „Fiind meseriile în genere un ram foarte însemnat al economiei naționale și meseriașii un factor puternic în oraș — de aceea Comisiunea este de părere că trebuie să ne încordăm toate puterile spre a răspîndi meseriile între poporul nostru și a face ca acelea să înflorească“[31].

Din scrisorile trimise de Nicolae Roncea din Belgia, răzbat greutățile pe care le întîmpină acesta în căutarea unui loc de muncă. După ce trece prin Liège unde „se găsea cea mai mare fabrică de mașini“[32], ajunge la Bruxelles unde îi este imposibil să lucreze din cauză „că cele mai multe ateliere erau închise din privința lucrătorilor“[33]. Spre deosebire de el, care avea o bursă deosebit de modestă, în această țară a găsit în fabricile la care a lucrat, tineri din România, trimiși pe mai mulți ani la specializare pe cheltuiala statului[34].

Nicolae Roncea se va stabili la Brașov, devenind inspector industrial[35] și unul din membrii de bază ai Asociațiunii, ca de altfel și croitorul Theodor Ploscă, care „se specializase aproape un an la Viena în finețele croitului“[36].

Sodalul orfan de amîndoi părinții, Dumitru Tiu pleacă la Budapesta[37] pentru a se specializa în meseria de cizmar. Deși acolo se îmbolnăvește grav, dorința de a munci îl îndeamnă să plece mai departe, ajungînd pînă la Londra[38], după care se stabilește la Paris, unde se înscrie la o școală profesională specială pe care o absolvește „cu prima diplomă și foarte mari laude de la maiștrii francezi și de la membrii școlii acesteia“[39]. Cu toate că talentul său va fi remarcat cu ocazia unor expoziții, unde va primi mai multe medalii de argint, va fi nevoit să renunțe datorită faptului că atît el cît și muncitorii francezi din aceeași branșă erau nevoiți să șomeze mai multe luni pe an[40]. Aceleași accente

[30] *Arhiva Schei*, doc. neinventariat (Memoriu trimis de comisia formată din V. Glodariu, Ip. Ilassievici, I. Peligrad și G. Manu, Sinodului arhidiecesan de la Sibiu, 29 martie 1886).

[31] *Arhiva Schei*, doc. neinventariat.

[32] *Ibidem*, scrisoare trimisă de N. Roncea din Liège, datată 17 iunie 1885.

[33] *Arhiva Schei*, doc. neinventariat, scrisoare trimisă de N. Roncea din Bruxelles, datată 8 iulie 1886.

[34] *Ibidem*.

[35] *Arhiva Schei*, Protocoalele ședințelor, anii 1917, 1918, 1919, nr. 229, ședința din 12/25 mai 1918.

[36] *Arhiva Schei*, Protocoalele ședințelor, 1886, ședința din 8 iulie 1886.

[37] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 28, doc. 1; scrisoare trimisă de D-tru Tiu, datată Budapesta, aprilie 1898.

[38] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 32, doc. 65, f. 1; scrisoare trimisă de la Paris, datată 1901.

[39] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 34, doc. 27; scrisoare trimisă de la Paris, datată 1903, în care îl roagă pe președintele Asociațiunii să-i înrămeze diploma și să i-o păstreze pînă la reîntorcerea sa la Brașov.

[40] *Ibidem*.

răzbat şi din corespondenţa sodalului tîmplar, Iancu Roncea, aflat la Budapesta, care în pofida bunelor recomandări şi-a găsit foarte greu de lucru „500 de lucrători fiind fără“[41].

În atelierul vestitului fotograf vienez, Paul Eckart, se va specializa primul fotograf român braşovean, Traian Muşlea[42], care va primi în acest sens o mică bursă din partea Asociaţiunii[43].

Sesizînd importanţa cărţii, deci şi a tiparului pentru ridicarea nivelului cultural al maselor, dar şi lipsa unor cadre de specialitate, în presa braşoveană va apărea o serie do articole în care se arăta necesitatea ca „... şi dintre români să se aplice tinerii la arta tipografică pentru că numai aşa va putea înainta edarea de opuri, atît ştiinţifice, literare cît şi artistice între români; şi numai aşa se pot propaga cînd pe lîngă îndemnul zelului naţional va concurge şi interesul profesional la edarea şi propagarea lor“[44]. Aceste apeluri călduroase se vor bucura de înţelegerea cuvenită din partea conducerii Asociaţiunii, care se va preocupa permanent să trimită la specializare în străinătate şi sodali tipografi, care prin specificul meseriei, în comparaţie cu ceilalţi meseriaşi aveau gradul de cultură cel mai ridicat.

Nicolae Jugănaru[45], care lucrase şi anterior ca tipograf în vechea Românie şi la Braşov în tipografia A. Mureşianu, bun cunoscător al limbilor germană şi franceză, va pleca la specializare la Viena şi Paris, în urma concursului publicat în „Meseriaşul român“; concomitent va fi însărcinat de Comitetul Asociaţiunii să viziteze Expoziţia universală organizată în anul 1889 în capitala Franţei[46].

Raportul detaliat trimis cu această ocazie spre a fi prezentat adunării generale, dovedeşte un ascuţit spirit de observaţie, ca şi via curiozitate a autorului[47]. Totodată răzbate şi admiraţia omului simplu în faţa noutăţilor deosebite văzute acolo, dar şi ideea, că oricine, cu puţin talent îşi poate confecţiona singur cele mai multe obiecte trebuincioase, pentru a-şi crea o ambianţă cît mai plăcută, realizînd concomitent şi o importantă economie[48].

Un spaţiu mai larg este acordat firesc, tipografiei, reprezentată la expoziţie prin noutăţi de ultimă oră.

După terminarea stagiului de sodal, Nicolae Jugănaru se va stabili mai întîi la Sinaia, devenind proprietar de tipografie[49]; în anul 1917 îl

---

[41] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 33, doc. 21; scrisoare trimisă de la Budapesta, datată 15 febr. 1902.

[42] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 39, doc. 21.

[43] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 42, doc. 44 şi 45.

[44] „Gazeta Transilvaniei“, anul XXXIII, nr. 6, 10 ianuarie/1 februarie 1873, p. 3.

[45] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 19, doc. 155, f. 2.

[46] *Ibidem*.

[47] Vezi anexa.

[48] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 19, doc. 165, f. 1—8.

[49] V. Braniştе, *Amintiri din închisoare*, Bucureşti, 1972, p. 419.

aflăm redactor responsabil al ziarului „Drapelul“ din Lugoj, mult apreciat de directorul acestuia, Valeriu Braniște[50].

În lipsa acestuia, aflat în închisoare, Jugănaru va continua să scoată ziarul, „făcînd de mai multe ori cîte 2—3 luni de temniță de stat în această calitate pentru diferiți articoli“[51].

În același context îl remarcăm pe sodalul tipograf, George Filip, fiul unei văduve sărace din Șcheii Brașovului, a cărei personalitate a fost elogiată și de Nicolae Iorga în lucrarea *O viață de om așa cum a fost*. Talent de excepție și animat de puternica dorință de a pătrunde tainele artei tipografice, lucrează ca simplu muncitor în mai multe tipografii din Viena și München, cîștigîndu-și singur existența.[52] (vezi pl. LXXII—LXXIV)

La Paris, unde se stabilește din anul 1892,[53] cu un mic stipendiu primit din partea Asociațiunii, va fi admis în urma unui concurs în anul I, secția desen al Școlii naționale de arte decorative pe care îl alsolvă cu calificativul „excelent“[54]. Paralel, se va preocupa și de meseria sa, participînd cu succes alături de tipografii parizieni la diferite concursuri și expoziții de carte[55].

Prin intermediul secției de la Paris a Ligii culturale, George Filip, va face cunoscute eforturile depuse pentru promovarea meseriilor de către românii transilvăneni, într-o serie de conferințe și broșuri tipărite[56].

În cîteva scrisori trimise la Brașov, George Filip va insista mai ales asupra ultimei laturi din activitatea sa, concluzionînd că îmbrățișarea meseriilor și ridicarea gradului de bunăstare și de cultură al românilor din Transilvania vor „... ridica granițele și vor uni România“[57].

La expoziția industrială deschisă la București în anul 1894, unde au fost invitați și cîțiva membri ai Asociațiunii, președintele Ticolae Petra-Petrescu remarcă *Probarul caracterelor din Imprimeria statului*, compus și aranjat de George Filip, tipograf din Brașov. Recunoscînd valoarea deosebită a lucrării expuse, Petra-Petrescu îi trimite autorului, stabilit între timp la București, o scrisoare de felicitare și încurajare: „Acest probar, unic în felul lui, care poate servi cu drept cuvînt ca model tuturor tipografilor români, trădează capacitatea compozitorului, care după

---

[50] *Ibidem.*

[51] *Ibidem.*

[52] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 24A, doc. 113, f. 1 (Suma de bani pentru specializare i se acordă „întrucît Filip dă garanția a deveni un sodal cum pînă acum nu avem“; *Arhiva Schei*, dos. George Filip, doc. 1, f. 1.).

[53] *Arhiva Schei*, dos. George Filip, doc. 5; scrisoare expediată din Paris, datată 13 februarie 1893.

[54] *Arhiva Schei*, dos. George Filip, certificat de absolvire emis de École nationale des arts decoratifs, Paris, le 25 juilles 1893; vezi și regulamentul și programul cursurilor acestei școli în fig.

[55] *Arhiva Schei*, dos. George Filip, doc. 4, f. 2.

[56] *Ibidem*, doc. 6, f. 1; Serban Polverejan, *studiul citat*, p. 283.

[57] *Arhiva Schei*, fond: George Filip, doc. 6, f. 1—2.

cum ştim noi a călătorit pe jos întreaga Austrie, Germania şi Franţa. Nu ne îndoim că George Filip va fi luat în considerare şi sprijinit cu atît mai mult, cu cît această artă a fost pînă acum neglijată, căreia i se datorează cultura tuturor popoarelor“ [58].

Intenţia lui George Filip, mărturisită încă de la Paris[59] de a deschide un institut grafic, se va materializa în fondarea Institutului grafic „Minerva“ din Bucureşti[60]. La rîndul său, directorul George Filip va primi cu braţele deschise pe tinerii români din Transilvania care doreau să înveţe sau să se perfecţioneze în această nobilă meserie[61].

Prin această formă de manifestare, ca şi prin întreaga sa activitate, Asociaţiunea pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodalilor români meseriaşi din Braşov înscrie o pagină luminoasă în lupta pentru emanciparea economică naţiunii române din Transilvania.

ANEXĂ

Raportul tipografului N. Jugănaru cu privire la ce a văzut el la Paris la Expoziţie

Îmi împlinesc o datorinţă prezentîndu-vă un scurt raport despre cele ce am văzut la Expoziţia de la Paris, ce prin dărnicia d-voastră (este vorba de conducerea Asociaţiunii, raportul fiind prezentat în cadrul uneia din Adunările generale n.n.) mi s-a făcut cu putinţă a vedea şi a-mi face o idee despre gradul de înaintare al diferitelor popoare din lume. Nu vă voi prezenta un raport complet pentru că nici mijloacele, nici timpul nu mi-a permis a-mi aduna datele necesare pentru un raport amănunţit şi desăvîrşit. Cu toate astea mi-am dat silinţa ca prin raportul meu deşi scurt să vă înfăţişez un tablou general despre obiectele ce-am crezut că vă vor interesa ce deosebire.

De departe văd ridicîndu-se măreţ în spaţiu turnul Eiffel, iar de aproape o mulţime de turnuri şi turnuleţe răsar privirii înainte: sînt turnurile şi turnuleţele pavilioanelor de la expoziţie. Cîmpul lui Marte e transformat într-un oraş atît de variat şi frumos încît nu ştiu dacă pînă acum mai are pereche: Fel de fel de clădiri măreţ împodobite, grădini cu toate felurile de plante ce s-au putut aduna şi aranja cu o deosebită măiestrie, statui măreţe, parcă aievea stau să vorbească, să se mişte, fîntîni arteziene care aruncă apă la înălţimi de necrezut: o peşteră făcută în adins, pe laturile căreia sînt aşezate geamuri mari de sticlă prin care se văd în deosebite despărţituri peşti de diferite soiuri apoi cascade sunătoare: toate acestea fac parte din improvizatul oraş de pe cîmpul lui Marte. Turnul Eiffel în forma în care l-aţi văzut desigur zugăvit pe hîrtie, stă semeţ arătînd lumei privitoare, pînă unde se poate înălţa omul cu arta şi cu ştiinţa lucrărilor sale.

În expoziţie am intrat cu gîndul să iau seamă şi să îndemn tot ce va fi de interes deosebit pentru noi; seamă am luat deşi mi-a fost cam greu să ţiu rîndul, dar să notez tot mi-a fost peste putinţă, căci ar fi trebuit să stau luni de zile şi să

[58] *ASB*, fond: *Sodali*, dos. 24A, doc. 613, f. 1—2.
[59] *Arhiva Schei*, fond: *George Filip*, doc. 3 şi 5.
[60] „Minerva“, I, nr. 181, 1909, p. 1.
[61] *Ibidem*.

fac un catalog negrăit de mare.

Am vizitat expoziția o săptămînă de-a rîndul și mi-am notat ceea ce am crezut mai neapărat de lipsă.

Expuneri din partea micilor industriași și muncitori cu toată stăruința ce mi-am pus nu am găsit; pe fiecare mașină, pe fiecare haină pusă și chiar pe fiecare cizmă se cetea firma cutărui fabricant, firma cutărei firme mari capitaliste.

Locuințe omenești erau felurite peșteri în care locuiau sălbaticii, locuințe pe bălți înjghebate de sălbatici mai civilizați, colibe din lemn, de ștuf și de paie în forme rotunde și pătrate, clădiri moderne numai de zid erau destule. Ca material bun a se întrebuința la clădirile de azi am văzut petrii mărunte amestecate în ciment și turnate în formă de table subțiri de ardezia boltite și pentru podele asemenea cărămizi găurite, am mai văzut carton (mucava) smolit, ce se poate întrebuința la construcții de case transportabile (ce se mută dintr-un loc în altul). Asemenea numai din lemn cu pereții și plafonul tapetate cu rogojini de papură ori de paie, am văzut că se pot înjgheba locuințe.

Acoperămîntul se poate face din pietriș cu țiment turnat în formă de boltă din bucăți de mucava smolită și garnisită cu pietricele, apoi din trestie, din ardezie, sau din scoarțe de arbori și din table subțiri de fier, de ținc ori de aramă, zidarul și tîmplarul singur poate să-și facă o locuință comodă, alegînd materialul cel mai bun și cel mai economic.

Ca mobile pentru case am văzut: șifoniere din deosebite soiuri din lemne, cu părțile laterale din table de lemn ornate cu diferite figuri dreptunghiulare și în alte forme, partea de deasupra din bucăți lipite. Mese dintr-o bucată, mese din piatră naturală artificială (pietricele în ciment turnate). Paturi fel de fel: paturi de lemn igienice cu fundul de sîrmă împletită dublu, paturi de fier strîngătoare cu resorturi, paturi de pînză suspendate cu scripet, paturi de nuc dintr-o bucată și altele obișnuite astăzi. Scaune în formă de jeț, ori de fotoliu împletite cu nuiele și trestie, scaune de pînză cu picioarele din lemn cu partea pentru ședere din piele. Tîmplarul și aproape orice om singur își poate face azi mobile și locuința trebuincioasă. Ca ornamente pentru case am văzut lucrări de olărie anume: un șarpe lucrat din pămînt, farfurii mari lustruite și pe margini garnituri tot din pămînt adică: scoici, frunze, lipitori, etc. Mai departe vedeai broaște, capete de boi, oale cu flori, ulcioare în formă de rațe, de pești și altele. Farfurii lucrate tot de olar în formă de frunză de ștejar cu șireturi și flori, patru flori tot din pămînt, lucrate, una lîngă alta, puse în ramă pentru podoabă casei, șerpi, răvane pentru flori, o oală avînd ca podoabă 4 prepeliță vînate și legate cu sfoară de pămînt de gîtul oalei borcane avînd pe ele ramuri pline cu mere și pere, un rac gigantic tot din pămînt și alte figuri și forme. E peste putință a descrie toate figurile de pămînt lucrate artistic, olarul singur își poate face podoabele casei și vasele trebuincioase.

Ca obiecte de îmbrăcăminte erau expuse haine bărbătești și femeiești în formele obișnuite de astăzi, din stofe cunoscute, lucrate însă foarte artistic.

Croitorul bărbătesc și-a arătat dibăcia sa prin a coase haină fără ca să se observe cusătura. Ca haine pentru țărani erau cojoace din piele de oaie împodobite cu lînă colorată lucrate cu mare dibăcie, din bucăți mari ori din pietre mici nenumărate, haine de piele pentru vară, haine de postav.

Ca obiecte de încălțăminte erau cizme și ghete făcute din diferite soiuri de piei, forma nu este necunoscută: cizme cu cărînbul și căputa dintr-o bucată, cu o singură talpă cu călcîiul lat, cusute și prise în cuie de lemn; pentru iarnă am observat cizme pe al căror talpă și călcîi erau cuie de fier cu vîrful puțin afară. Astfel că se poate umbla pe gheață cu ele la fel ca pe țărînă; pentru vară erau pantofi bărbătești și de damă încheați deasupra cu șireturi ori cu încheietură mecanică, colorați și negrii; cizme de damă elegant lucrate, cu cărîmbul tăiat de-a lungul prin mijloc, pe o parte a carîmbului erau nasturi, iar pe alta găurele pentru încheiat, astfel dama se poate încălța cu cea mai mare ușurință.

Am mai observat că erau și papuci de lemn, adică saboți, cum îi numesc francezii, care de asemenea se pot întrebuința ca încălțăminte. Pălării erau: moi rotunde și cilindrice felurite, o formă nouă n-am avut de observat; pălării de paie

erau destule însă foarte frumos împletite. Pînzărie era în fel de fel de ţesături pentru cămăşi, ştergare şi haine naţionale, pînze ţesute des şi unse cu un material, care împiedică de-a pătrunde ploaia; otgoane mari de cînepă afumate pentru corăbii; apoi fel de fel de covoare şi scoarţe din lînă. Corturi poligonale de pînză (cu mai multe laturi) un băţ în mijloc aproape de vîrful căruia sînt 8 beţe ca de cortel întinse, o masă în jurul parului şi pe lîngă masă scaune de pînză.

Pielării ori piei lucrate erau foarte multe şi foarte mari, fel de fel de grosimi, fel de fel de văpseli; ca obiecte lucrate din piele am observat: hamuri, şele, curele, şerpare, rechizite pentru armată. Am observat aci un geamantan îmbrăcat cu piele al cărui capac deschizîndu-se forma un pat de dormit. Blănării din toate ţările, piei de urs alb şi negru erau foarte mari cu capul împăiat, înfăţişînd de la blana celui mai mare animal, pînă la blana celui mai mic, erau prelucrate acolo cu mare pricepere.

Lemnării erau din toate soiurile: am văzut tulpini din arbori pietrificate, care după socotinţa mea, cred că sînt mai durabile decît orice piatră naturală. Bănci făcute din lemn, cadre sculptate în lemn şi tot soiul de instrumente şi construcţiuni, parchete din pavagiu erau expuse.

Braţe artificiale şi scări circulare de urcat la etaj am mai văzut lucrate numai din lemn.

Ca obiecte din fierărie erau expuse: căruţe ferecate, modele noi din trăsuri, roate pentru căruţe de peste 2 m înălţime, cu raful de 3 degete de gros, roate cu spiţe din lemn însă foarte subţiri, potcoave pentru cai cu totul rotunde şi erau şi potcoave tăiate însă cu şirofele prinse în potcoave şi potcoave cu gumi-elastic, potcoave cu 8 şirofe şi potcoave rotunde şi în mijloc umplute cu papură; juguri pentru cai lucrate din fier şi alte mărunţişuri din ramura făurăriei erau bine şi frumos lucrate. Ceva deosebit la măiestria fierarului am văzut un ceasornic pe picioare făcut tot din fier la care mecanismul era din alamă, ceasornicul umbla: nu-mi uit a-mi nota, că acest ceasornic era de observat în secţiunea României, cuptoare de campanie de fier, cărămizi etc.

Tipografia era reprezentată prin toate aparatele ei, maşini care funcţionau în expoziţiune şi tipăreau jurnale pe ambele părţi dintr-odată; erau expuse forme gata de tipărit, compoziţiuni din linii tabelarice, lucrări cu ornamente şi în titluri, cărţi foarte bine lucrate văzîndu-se pagini întregi cu rînduri finite cu cuvinte întregi, lucrări în colori foarte frumoase, acestea atrăgeau mai mult atenţiunea specialiştilor.

Desemnuri, plastonografice, hortografice, gravuri în ţincografie (gravuri, ca: timbre, mape, mărci etc.). *Legătoria de cărţi.* Aici am văzut registre cam de 30—50 cm de groase şi lungi de 1 m. La toate 4 colţurile avea fier la scoarţe, pereţii împodobiţi cu ornamente lucrate din fier, asemenea cărţi erau legate şi cu alamă, alama sau ferul era prins de piele cu mici ţinte, precum şi cărţi încuiate cu lăcat.

Turnătoria de litere — Aici erau depuse din toate caracterele de litere, între care şi o invenţiune nouă, un nou sistem de litere, cu care se poate culege mai repede şi mai lesne se poate face corectura, literele sînt turnate astfel ca culegătorul să nu mai aibă lipsă a pune spaţia cerută înaintea interpuncţiunei şi variază în grosime toate literele; cu aceste litere se poate cîştiga cu mult mai mult timp la cules decît cu acele obişnuite pînă acum şi literele de titluri sînt foarte avantajoase.

Agricultura — era expusă în mai multe locuri cu tot ce se poate produce pămîntul, unelte de muncă erau fel de fel, iarăşi destul de multe, parte din cele cunoscute perfecţionate şi parte născocite din nou.

Erau maşini instalate, care funcţionau pe loc, precum: maşini de fabricat hîrtie, maşini de fabricat ciucalată, bomboane liqeururi etc., etc., aşa că vizitatorii expoziţiunii aveau de gustat băuturi proaspete şi prăjituri de multe soiuri calde.

Erau expuse şi albine în cîţiva stupi după sistem nou, care lucrau acolo.

Animale domestice, de o frumoasă rasă în coteţe higienice. Mai era o maşină, care prin căldura ce producea făcea să clocească ouălele şi să se scoată pui

din ele. Din privirea acestei părți expuse scot încheierea, că omul prin întrebuințarea unor mijloace chibzuite poate face pămîntul și tot soiul de animale să fie mult mai folositoare decît sînt astăzi.

Ca obiecte de învățămînt erau planuri și modele de școli și o mulțime de material considerabil îmbunătățit și adăugat pentru dezvelirea cunoștințelor. Era o clasă în care pe niște bănci sistem nou, un număr de elevi făcuți din lemn. Fiecare avea o tăbliță în mînă și arătau profesorului, care sta pe catedră, fața pe care desenase un triunghi și vederea acestei clase a folosit foarte mult celor ce se interesează de învățămînt.

În sfîrșit cam aceasta am găsit cu cale să notez din mulțimea obiectelor expuse. Nu doară că celelalte nu meritau a fi însemnate, dar am crezut să mă interesez mai mult de aceea ce se atinge de adăpostul, îmbrăcămintea, hrana și cultura omului.

Impresia ce mi-a lăsat vizitarea expoziției este din cele mai bune.

Celor care ar voi să fie impresionați ca mine, dacă ar mai ține expoziția, nu le-aș putea zice decît: „Mergeți și o vizitați".

N. Jugănaru
tipograf.

Arhivele statului Brașov, Fond: *Asociațiunea pentru sprijinirea învățăceilor și sodalilor români meseriași din Brașov*, dos. 19, doc. 165, 8 f.

VIAȚA ISTORICĂ ȘI CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC ÎN OPERA LUI ALOISIE L. TĂUTU

VASILE VETIȘANU

L-am întîlnit pentru prima dată la Roma, în toamna anului 1978, aplecat cu osîrdie de cronicar asupra acelorași idei și gînduri menite să descopere afirmarea și continuitatea istoriei și civilizației noastre în sfera culturii europene, în secolele IV—V e.n., pînă aproape de secolul X, perioadă pe care prin argumentele lor seditioase, contestatarii noștri încercau s-o explice în mod arbitrar. Aloisie Tăutu reconstituie tumultuoasa noastră viață istorică de legătură continuă cu spiritualitatea apuseană în secolul IV—V, prin activitatea unui Niceta Remesianul în teritoriul Daciei, după retragerea aureliană, și odată cu apariția popoarelor migratoare în cuprinsul acestui teritoriu. Prin activitatea lui Niceta, acest „episcop al Dacilor", cum l-a numit Pârvan, s-a intensificat încreștinarea daco-romanilor de la nordul Dunării într-un moment de seamă al vieții noastre istorice.

Din perspectiva acelorași preocupări istorice și culturale luminează Al. Tăutu cîteva episoade din viața lui Inochentie Micu-Klein, testamentul și moartea sa survenită în „exilul" său la Roma, în 1768. Să adăugăm la aceste preocupări pe cele care ne relevă documentar vechimea românilor din Țara Oașului și problemele pe care le-a pus Unirea cu Roma în cursul istoriei românești, așa după cum vom vedea. Să consemnăm însă itinerariul biografic al distinsului autor de care ne ocupăm.

Aloisie Tăutu s-a născut la 23 septembrie 1895 în cătunul Șeimeș (Mătăsari) din comuna Terebești, județul Satu-Mare, după cum ne informează un biograf al său, prof. Petru Tocănel. La vîrsta de 4 ani a rămas orfan de tată, și ca și mulți copii de sat, a cunoscut îngrijirea plină de simțire românească a mamei. După terminarea claselor primare la îndemnul preotului din Craidorolț, Constantin Lucaciu, fratele marelui luptător Vasile Lucaciu, „Leul de la Șișești", este trimis la liceul „Samuil Vulcan", din Beiuș, în care s-au format atîția fii de seamă ai națiunii române. Copilul ieșit din țărănime a dat dovadă de mare sîrguință în ale învățăturii, fapt pentru care de la 1907 pînă la 1915 a fost bursier al fondului „Mihail Pavel". Atrăgînd atenția profesorilor săi prin interesul manifestat pentru studii, episcopul Demetriu Radu îl trimite după absolvirea liceului la Roma pentru studii filozofice și teologice la Colegiul „Propaganda Fide", acolo unde cu veacuri în urmă;

ajunseră și corifeii „Școlii Ardelene". Războiul l-a obligat să se întoarcă acasă, și în toamna anului 1915, se înscrie la Universitatea din Viena, la institutul „Ștefaneu". Vacanțele și le petrece la Oradea în mijlocul cunoscuților săi. Era încă student, la 1 decembrie 1918, cînd este desemnat ca delegat al comunei sale de reședință, Valea Vinului, la Marea Adunare de la Alba-Iulia, care a consfințit pentru totdeauna actul întregirii noastre naționale.

În anul 1919 este trimis din nou la Roma, unde-și pregătește doctoratul, pe care îl susține la 28 iunie 1921, la Ateneul Urbanian de „propaganda Fide", cu teza: *Niceta Remesianul, apostolul Românilor*. Drept urmare la 5 iunie este prezentat Papei Benedict al XV-lea care apreciază preocupările sale deosebite. Să reținem faptul că în această perioadă se pun temeiurile Școlii Române din Roma, condusă de iluminatul Vasile Pârvan, gînditorul care, în lucrarea sa, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, apărută în 1911, își fixase atenția asupra activității lui Niceta Remesianul la nordul Dunării.

Întors în țară, Al. Tăutu este numit profesor de religie și limba latină la liceul de fete „Mihai Pavel" din Beiuș, desfășurînd o bogată activitate didactică de educație spirituală și națională a tineretului. În 1922, cînd va lua ființă noua Academie de Teologie din Oradea, Al. Tăutu va fi numit ca profesor în cadrul acesteia și la liceul de fete „Oltea Doamna". Organizează coruri în școli și în licee, în orașul de pe Crișuri și în satele din jur, susținut de profesorul său, maestru Francisc Hubic. Lărgindu-și aria activității sale în sfera publicisticii, înființează la Oradea organul bilunar „Vestitorul", prin care menține trează și activă conștiința de neam în anii imediat după Unirea Cea Mare. Cînd se va scrie istoria acestei publicații se va vedea rolul pe care l-a îndeplinit în direcția consolidării vieții noastre naționale, prin fondatorul ei. Urmează perioada de căutări în problemele ce fundamentează legătura noastră cu Roma și cu întreaga cultură apuseană, prin lucrări de sine stătătoare, elaborate în perioada 1929—1932, alături de numeroase traduceri din autori francezi. De anii celui de al patrulea deceniu se leagă și activitatea M. Al. Tăutu la Capitlul catedral, apoi aceea de director general al A.G.R.U.-lui (Asociația Generală a Românilor Uniți), între 1934—1937, susținută de *Buletinul A.G.R.U.* pe care l-a înființat, și tot în cadrul aceleași Asociații a înființat „Asociația Studenților Români Uniți (A.S.T.R.U.), cu filiale în centrele Universitare din Cluj, Oradea și București.

În 1937 este trimis din nou la Roma, unde i se încredințează nobila muncă de culegere a întregii corespondențe papale de la început. În acest scop are acces la Arhivele Vaticanului, pe care le cercetează asiduu, publicînd 15 tomuri de documente cu referință la popoarele de rit oriental, din nordul Europei pînă în Egipt, însoțite de introduceri docte, de note critice, indice de materie, de locuri și de persoane, ajungînd pînă la anul 1431. O muncă migăloasă, de incontestabilă valoare, nu numai documentară, ci mai ales de cunoaștere a legăturilor diferitelor

popoare cu Roma. Aici, la Roma, a îndeplinit funcția de Consilier eclesiastic al Ambasadei Române pe lîngă Sf. Scaun, între anii 1937—1947, întemeind societăți de cultură și corale cu caracter românesc, a înființat revistele „Sufletul românesc" și „Bună Vestire" în cuprinsul cărora publică studii și articole despre spiritualitatea românească, despre începuturile ei etc.

Itinerarul biografic al M. Al. Tăutu e mult mai amplu. El începe cu anii de formație în școlile de lumină ale Ardealului, adevărate focare de cultură națională. Consecvent pe linia înaintemergătorilor săi, cei care au dat o configurație de simbol înaltului crez național, S. Micu, P. Maior și Gh. Șincai, în alt veac, Al. Tăutu, dezvăluie temeiurile unei spiritualități de două ori milenară, adîncește adevărurile ei în fața altor civilizații, pentru a regăsi în dependența aceasta linia axială a culturii noastre, trecînd prin lumea romană și alăturată ei. Această temerară încercare, la mijlocul secolului XX, nu l-a îndepărtat pe Al. Tăutu de ideea originară, plăsmuitoare, geto-dacă, urmărită în alcătuirea acelei sinteze vitale daco-romane și în proporțiile ei firești. Exegeza ulterioară îndreptată asupra vieții și rodnicei activități a M. Al. Tăutu în teritoriile uitate ale istoriei și culturii românești trebuie să țină seama în demersurile ei de conexiunea și intenția finală a operei acestuia, operă care abia începe să fie cunoscută.

*

În interesul său pentru descoperirea celor dintîi „fontâne" despre istoria și civilizația românilor, enciclopedicul și vizionarul Hașdeu găsea faptul că înălțarea noastră ca neam cu legi și datini străvechi nu se datorează altora, ci înțelepților acestui pămînt. Către sfîrșitul veacului trecut, cu mîndria firească a celui care prin cugetul său pătrunsese dincolo de ceea ce era cunoscut și adunase mărturii pe care numai mintea sa căutătoare de adevăr le putea găsi, el scria: „În anul acesta 1896, ungurii serbează jubileul lor de 1 000 de ani, de cînd Arpad deveni stăpîn al Panoniei. Un jubileu avem și noi, românii, tot în anul acesta 1896, un jubileu nu de 1 000 de ani, ci de 1 500 de ani,... un jubileu de răspîndirea civilizațiunii. Sînt acum 1 500 de ani, continua Hașdeu, la anul 396 după Crist, sîntul Nichita, rom%n din Dacia și episcop al Daciei, după ce propagase cultura creștină printre huni, a făcut o călătorie la străbuna Romă, pentru ca pe malurile Tibrului să salute Columna lui Traian în numele Daciei. Este un jubileu mai lung și mai frumos decît jubileul lui Arpad. Acestui jubileu al Daco-românului sîntul Nichita, civilizatorul hunilor, un far de lumină în mijlocul barbariei, îi închin eu lucrarea pe care o prezint acum Academiei Române"[1]. Acestea sînt rîndurile lui Hașdeu despre Nichita Remesianul, pe care-l numește pen-

[1] B. P. Hașdeu, *Românii bănățeni din punct de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*, București, 1896, p. 1.

tru străduințele lui spirituale, „sîntul Nichita“ și „daco-român“. Peste aproape trei sferturi de veac, într-o imagine contradictorie și ambiguă, uitîndu-se sau trecîndu-se mult prea ușor peste șirul mărturiilor trecute s-a scris că „nu există nici o dovadă certă a existenței unor „misionari“ care să fi predicat dacilor și daco-romanilor noua religie“ (creștinismul n.ns.), dar se adaugă imediat fraza, „fapt este că ea pătrunde printre ei“[2]. Cum? Prin cine? Cu ce rezultate? — iată întrebări la care nu s-a dat un răspuns în astfel de lucrări. Este un merit al M. Al. Tăutu că, după Pârvan, în lumina cercetării istorice de profunzime a dezvăluit însemnătatea programatică a activității lui Niceta Remesianul la nordul Dunării, pentru răspîndirea noi învățături printre autohtoni. S-a dovedit astfel că, după același Pârvan, capitolul acesta nu se încheiase, despre modul în care Niceta Remesianul a trăit și a activat printre daco-romani.

Folosindu-se de o metodologie proprie, M. Al. Tăutu epuizează sursele și referințele despre Niceta Remesianul pentru a ajunge la disocierea unor puncte de vedere în această direcție și la o înțelegere proprie, pentru a restabili momentele de legătură ale epocii cu „apostolatul“ acestuia „printre români“[3], și pentru „a rectifica parțial concluziile stabilite“[4] cu privire la același „apostolat“. Astfel de idei, exprimate încă în 1924, s-au îmbogățit ulterior, prin vastul material informativ cules și interpretat cu multă pătrundere de către Al. Tăutu și prin traducerile sale din opera lui Niceta Remesianul.

Urmărind, deci, prezența lui Niceta Remesianul în istoriografia noastră, Al. Tăutu observa că la „noi s-a scris puțin despre sf. Nichita Remesianul; bine, și mai puțin“[5]. Răstălmăcirile n-au întîrziat să apară, prin scrierea unui Josef Fekete, între cei dintîi, pe la 1750, vădind, pe lîngă o „completă neorientare geografică în împărțirea provinciilor dunărene“[6], concluzii eronate în legătură cu teritoriile în care a activat Niceta Remesianul. Izvoarele de care s-a folosit Șincai, în *Cronica*, din sf. Paulin de Nola și Ghenadie de Marsilia, atestă o bună înțelegere, reușind să deosebească, în mod clar, ca și J. Fekete, de altfel, între „sf. Nichita al nostru și între Nichita Gotul și martirul de pe vremea lui Atanaric“[7]. P. Maior, într-o „filozofie proprie“ încearcă să plaseze încreștinarea românilor mult în urmă, pe vremea lui Traian. Au urmat și confuziile despre cei doi, despre sf. Nichita Remesianul și Nichita Gotul, confuzii evidente la Șaguna, și accentuate la un Filaret Scriban, Constantin Erbiceanu. Nu tot așa s-a întîmplat cu cercetările lui Ghe-

[2] *Istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1970, p. 98.

[3] Aloisie Ludovic Tăutu, *Opere*, vol. I. *Istorice*, Tipografia P.U.G. Roma, 1975, p. 39.

[4] *Ibidem*, p. 44.

[5] *Ibidem*, p. 36.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 37.

rasim Timuș, G. N. Ionescu, N. Dobrescu și alții, care au făcut distincția clară între sf. Nichita Remesianul și Nichita Gotul.

Cu lucrarea lui Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman* (1911), începe o fază nouă în cunoașterea vieții și activității lui Niceta Remesianul, întrucît gînditorul român „cercetează amănunțit mărturia inscripțiilor și izvoarelor literare, precum și terminologia creștină"[8]. Admițînd această interpretare, Al. Tăutu îi aduce cîteva rectificări în ceea ce privește admiterea de către Pârvan a unui apostolat al lui Niceta în stînga Dunării și în stabilirea acestui apostolat, avînd în vedere împrejurările de atunci, situația din aceste regiuni expuse invaziei permanente a barbarilor, după cum terminologia creștină, la care se referă Pârvan, trebuie înțeleasă în „unitatea limbii noastre (și în nord și în sud, n.ns.) înainte de separarea pricinuită de invaziunea slavilor"[9]. Oricum, consideră același autor, „după Pârvan nu s-a scris nimic mai de seamă despre originea creștinismului la români"[10] și cu privire la Niceta Remesianul.

Al. Tăutu a adus în fața contemporanilor săi cele mai autorizate izvoare și informații despre „marele apostol al dacilor"[11], între care cele pe care ni le oferă prietenul lui Niceta, Paulin de Nola, care-i dedică două poezii, inspirate din „desele lor întîlniri" între anii 399 și 402. Într-una din acestea, Paulin este cu gîndul alături de Niceta, însoțindu-l pînă în patria sa, Dacia. („Ibis Arctoos procul usque Dacos"). Un alt izvor despre viața lui Niceta ni-l oferă Ghenadie, scriitor bisericesc din Marsilia, care ne dă știri și despre cele cinci cărți ale lui Niceta Remesianul.

Desigur, Al. Tăutu nu trece peste cercetările lui A. E. Burn, care întocmise ediția princeps a operelor lui Niceta Remesianul, în 1905, apoi cele aparținînd lui J. Zeiller, în *Les origines chrétiennes*, și ale altora. Și totuși, Al. Tăutu a deschis o perspectivă nouă asupra lui Niceta Remesianul, urmărind activitatea acestuia în virtutea unor condiții proprii neamului geto-dac, de deschidere spre alte civilizații ale lumii și spre valorile lor fundamentale, atît de apropiate felului său de viață în raport cu cel latin, apusean. Niceta Remesianul, acest episcop misionar al Dacilor „cum îl numește Al. Tăutu, întrupează în aspirațiile sale înălțătoare acel mod statornic de viață al dacilor, puternici în credința lor legată de obîrșii și de locurile în care trăiau. Cînd Al. Tăutu subliniază că Niceta Remesianul a răspîndit învățătura sa cea nouă printre Bessi, Schiți, Geții și Dacii celor două Dacii din dreapta Dunării, el apelează la descrierile lui Paulin, și scoțînd la lumină ideea străvechimii noastre pe aceste locuri, conchide că „aceste descrieri se

[8] *Ibidem*, p. 44.

[9] *Ibidem*, p. 50.

[10] *Ibidem*, p. 51.

[11] Idem, *Izvoarele de mîna întîi despre sf. Nichita Remesianul* în *op. cit.*, p. 53.

potrivesc de minune regiunilor noastre muntoase ale Daciei. Parcă vezi figurile dacilor cu păr lung și bogat ce le cade de sub căciulă înaltă, cum se văd și monumentele române, pe arcul lui Constantin în Roma etc., bogați în boi și în oi"[12]. Pe altă parte s-au putut înfăptui legături trainice cu noile idei ale vremii, deoarece, arată același autor, „Paulin era în corespondență și prietenie cu cei mai distinși bărbați și scriitori ai Bisericii Apusene de atunci: sf. Jeronim, sf. Ambrosie și sf. Augustin. Iată în ce societate de prietenie era apostolul nostru, căruia îi datorăm noi creștinismul nostru..."[13].

Învățăturile lui Niceta Remesianul au determinat formarea unor atitudini sufletești noi la popoarele din Peninsula Haemusului (Balcanică), ducînd la stabilitatea elementului autohton. Cu acest sentiment ne introduce Al. Tăutu în ideea că în urma unor perfaceri necontenite s-a consolidat un sistem al acțiunii în viața popoarelor de la Dunăre. De fapt, arată el, „Bessi, Hunii și Goții au pierit, dar Daco-Romanii au rămas, închegați într-o dîrză unitate prin creștinismul roman. Sînt Românii de astăzi"[14]. Stabilind acest adevăr, Al. Tăutu îl trece prin cea mai riguroasă analiză istorică care pornește de la informațiile vremii, de la configurația etnico-geografică a teritoriului unde a activat Niceta Remesianul, de la orientarea tot mai pronunțată a provinciilor Dacia și Mesia Superioară spre apus și, consecința firească a acestei orientări, s-a putut constata că limba latină cea vulgară, populară, cum arată și Pârvan, era cunoscută aici, îndreptățind ideea permanentei comunicări și legături cu valorile de cultură ale latinității, chiar și în sfera vieții religioase. Exista așadar, o continuitate în legăturile noastre cu Roma, după retragerea aureliană și, în al doilea rînd, misionarismul creștin între daco-romanii de la Dunăre nu putea fi numai de proveniență greacă, prin Bizanț.

Cu fiecare argument adus și cu fiecare dată istorică confruntată cu părerile și opiniile despre activitatea lui Niceta Remesianul între daco-romanii de la Dunăre, Al. Tăutu întărește ideea conlucrării civilizației romane cu cea autohtonă, întîlnită aici de cuceritori. Prefacerile au fost substanțiale, dar ele s-au altoit pe trunchiul existent aici, fapt pentru care procesul romanizării n-a însemnat o dislocare, ci o permanentă consolidare a formelor de viață perpetuate de localnici. Încreștinarea a intensificat noua formă de organizare și stabilitatea ei. Fenomenul acesta ține de întreaga perioadă de timp în care Niceta Remesianul a propagat noua învățătură. Terenul părea să fie pregătit, căci spune Al. Tăutu, încă „pe vremea imperiului roman, înainte de invazia slavilor în părțile balcano-dunărene, toate provinciile traversate de Dunăre, de la Panonia pînă la Schitia Mării Negre, erau profund romanizate și locuite de populația tracă care vorbea latina vulgară. Aceasta

[12] Idem, *Cine a fost sf. Niceta Remesianul*, în *op. cit.*, p. 33.
[13] *Ibidem*, p. 32.
[14] *Ibidem*, p. 34.

era situația și în peninsula Balcanică, pînă la hotarele etnice ale albanezilor și grecilor. În provinciile riverane Mării Negre, ca Schiția Minoră, pătrunsese și grecii, dar populația locală era bilinquă"[15]. A biruit, desigur, aceea învățătură care a corespuns mai mult prin aspirațiile ei băștinașilor. Încercările grecești n-au lipsit, iar creștinismul oriental, primit și de la Ulfila încreștinatorul Goților, n-a prevalat asupra celui roman în provinciile balcano-dunărene, cel puțin pînă la încreștinarea bulgarilor, la 866, cînd aceștia trec sub directa orientare a Bizanțului. Înclinații asemănătoare, arată Al. Tăutu, pot fi observate mai tîrziu și la unguri, care „au avut tentații și tendințe bizantine la început, pînă cînd marele lor rege, născut din mamă orientală-ortodoxă, primind coroană și de la împăratul bizantin Mihai Dukas și de la papa Silvestru I, s-a încorporat definitiv Bisericii Romane"[16].

Astfel de oscilării au existat în permanență chiar la ultimele popoare migratoare, cum e cazul ungurilor, situație explicabilă prin faptul că tocmai aceste popoare erau în conjuncturi nu tocmai prielnice, care le impuneau o organizare pe plan social. Referindu-ne numai la acest exemplu se poate constata că încreștinarea noastră era un fapt împlinit cînd alte popoare nu conteneau să se reverse în căutare de așezări și de stabitate. Ce a urmat pentru aceste popoare se știe, întrucît au intrat și ele în marele proces al încreștinării, obținînd un nou statut de existență care izvora, cu toate prerogativele lui, din legătura cu Roma și cu civilizația apusului.

Al. Tăutu subliniază de nenumărate ori astfel de interferențe în viața religioasă și administrativă a diferitelor popoare din zona munților Haemusului, pentru care, „din punct de vedere geografic, Dunărea n-a constituit niciodată o linie demarcațională izolatoare"[17]. E un punct de vedere pe care l-au dezvoltat strălucit și marii noștri geografi, G. Vâlsan, S. Mehedinți, și alții, care arătau că pentru noi Dunărea n-a fost un hotar. Continua legătură între regiunile aflate de o parte și de alta a Dunării s-a menținut multă vreme. „Bulgarii, arăta Al. Tăutu, au stăpînit pînă tîrziu regiuni dincolo de Dunăre... Ioniță Asan regele româno-bulgar, pe la 1200 se certa cu regele ungur Emeric pentru regiunea Severino-timișan-hunedoreană, pe care zicea că-i erau strămoșești de pe vremea împăraților primului imperiu bulgar. Chiar ungurii, arată în continuare același autor, nu țineau seamă de Dunărea ca frontieră despărțitoare... Episcopiile de la Calocea și Vesprim totdeauna au avut, pînă tîrziu protopopiate (archidiaconate) și dincolo de Dunăre. O situație care reprezenta fragmentar pe cea de pe vremea romanilor, cînd regiunea centro-dunăreană și balcano-dunăreană formau un corp compact romanizat"[18]. În acest spațiu de popoare aflate în continuă mișcare și

[15] Idem, *Niceta Remesianul ori Nichita Remesianul*, în *op. cit.*, p. 108.
[16] *Ibidem*, p. 109.
[17] *Ibidem*, p. 109.
[18] *Ibidem*.

nevoie de organizare, Al. Tăutu, consideră că poporul daco-roman, în ciuda năvălirilor și a stăpînirii slave, și-a păstrat un mod de viață specific, încît Niceta Remesianul a practicat aici chiar „un rit propriu daco-roman; în limba latină, dar cu amestec de elemente orientale, bizantine de vieți. În orice caz, conchide același autor, activitatea unui apostol de limbă latină ca Niceta într-o populație de limba daco-latină de-a dreapta și de-a stînga Dunării în veacul al IV—V-lea, e o dovadă că aceea populație exista acolo“[19]. Aceasta e concluzia decisivă la care ajunge exegeza Al. Tăutu despre Niceta Remesianul și apostolatul său, cum îl numea Pârvan, între daco-romanii de la Dunăre.

În cele mai recente studii ale sale despre Niceta Remesianul, Al. Tăutu descoperă prezența acestuia în tradiția noastră populară, găsind, ce-i drept „urme puține, dar e de mirare că s-a păstrat și atît“[20] așa cum le găsim în legendele din popor, culese de S. Fl. Marian și de T. Dumitrescu, la începutul veacului nostru, în colinde, etc. Ne permitem să adăugăm că amintirea apostolului daco-romanilor se păstrează și astăzi, după mai bine de șaisprezece veacuri, în viața poporului din satele românești ale Ardealului. În anii trecuți, întîmplător, am găsit o veche carte de rugăciuni păstrată cu mare grijă de Vasile Sabău a Trăinesii din Mălădia (Sălaj), care avea în paginile ei o *Rugăciune a lui Niceta Remesianul*, iar la Moftinul Mic, lîngă Carei (Satu Mare), bătrînul Chivari Vasile, în vîrstă de aproape 90 de ani, păstrează și azi o fotografie din vechile calendare, a sf. Niceta Remesianul. Oricît ar fi de modeste aceste exemple, ele au o semnificație deosebită prin aceea că ne oferă imaginea dăinuirii în conștiința românilor a celui care a fost apostolul daco-romanilor — Niceta Remesianul.

Au trecut ani, zeci și sute de ani în care adevărul despre iluminatul martir, Inochentie Micu-Klein începea să se întunece, amestecîndu-se cu cele mai îndoielnice păreri despre viața și activitatea sa, dar mai ales despre ultimii ani ai vieții sale, pe care a trebuit să-i petreacă în exil la Roma. El care fusese nevoit să părăsească Blajul românesc, oamenii aleși și școlile înălțate care cu greu ajunseră să se afirme, rătăcia acum din loc în loc, iar în jurul lui se întindea cea mai crudă conspirație, care avea să-l înstrăineze pentru totdeauna de țară. Ultima dată, la 8 februarie 1741, Inochentie Micu-Klein trimitea curții de la Viena cel de al treilea *Memoriu*, în care arăta amara situație a românilor pe pămîntul părinților lor, scriind că „neamul românesc e cel mai vechiu între neamuri“. Cu această convingere a trăit și a luptat o viață întreagă. „Căci, arăta el în continuare, dacă am vrea să dăm situațiile grave de care este apăsată națiunea română în această patrie, atunci ar trebui să se scrie nu o petițiune, ci un tom grozav de mare (ingens tomus)... și voi merge căci vreau să duc la deplinire, așa sînt și chiar cu vărsarea sîngelui meu propriu“.

[19] *Ibidem*, p. 11.

[20] *Ibidem*, p. 126.

Deschizînd marile lupte ale românilor pentru viață națională, Inochentie Micu s-a dus pînă la porțile împăraților, fără teamă înfruntînd odioasele cîrdășii care i s-au „așezat împotrivă", căci, spunea el, „cu pericolul crește și tăria inimii mele". Ajunge către ultimul colț de țară, la Șimleul-Silvaniei, la 23 iulie 1744, „în drumul spre Viena, împreună cu Aron Petru, unde au slujit sînta liturghie în fața poporului adunat în număr foarte mare"[21], ne spune Aug. Bunea.

Neascultat și neînțeles, lovit de toate răutățile omenești, se duce de la Viena la Roma, unde se stinge din viață la 76 de ani, în anul 1768. Cu veacuri în urmă, aici pe pămîntul nostru se afla un exilat din Roma, marele Ovidiu. În nostalgia sa după „Cetatea eternă", poetul exilat la Tomis scria: „Nu știu cu ce dulceață ne cuprinde pămîntul nașterii noastre, și nu ne lasă să-l uităm în veci". Și tocmai asupra acestui mare precursor al luptei noastre naționale care a fost Inochentie Micu-Klein s-au abătut șirul erorilor și răstălmăcirilor care căutau să-l despartă de pămîntul neamului său, pînă cînd cercetările meticuloase ale M. Al. Tăutu au pus în lumina adevărului problemele legate de moartea lui Inochentie Micu. De unde pornea răstălmăcirile? De la încercarea celor care, arată Al. Tăutu, „îndrăznesc a afirma că Inochentie Micu-Klein, acest episcop trup din trup românesc și suflet din suflet românesc, care s-a identificat complet cu interesele românești, ar fi fost un călugăr și un episcop rutean... Dovadă ar fi însuși Testamentul lui, în care nu numai se numește pe sine călugăr basilian de rit rutean, episcop al Valachilor și rutenilor din Transilvania, dar a cerut în mod testamentar să fie prohodit în ritul rutean pe care l-ar fi urmat pînă la moarte, și să fie îngropat în biserica Basilienilor ruteni din Roma... Un român cunoscător al luptei titanice dusă de marele Arhiereu pentru emancipareа religioasă, culturală și social-politică a românilor ardeleni, rămîne consternat în fața unor asemenea îndrăznețe afirmații"[22]. Reacția era firească, și pentru ca destinul lui Inochentie Micu să nu plutească în noianul incertitudinilor și falselor interpretări, am hotărît, spune Al. Tăutu, să merg la izvor: la Testamentul marelui luptător al românilor"[23], din paginile căruia a pus la îndemîna contemporanilor adevăruri de neclintit despre cel care o viață întreagă, ca și cu o lună înaintea morții sale, a rămas statornic în credința unită cu Roma, cerînd să fie îngropat după ritul acestei credințe. Fără a polemiza cu cei care au încercat să-l adopte pe Inochentie Micu și să-l declare „episcop rutean", atunci cînd el numai era în viață, Al. Tăutu aduce în discuție faptul real, de altfel dinainte cunoscut, de la care au pornit aceștia, anume: că același Inochentie Micu și-a făcut studiile și a fost călugărit

[21] Aug. Bunea, *Episcopul Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1904, p. 4.

[22] M. Al. Tăutu, *Testamentul și moartea episcopului Inochentie Micu-Klein*, în *op. cit.*, p. 378.

[23] *Ibidem*, p. 379.

la Seminarul rutean unit, Sf. Nicolae din Muncaci. Dar în acele vremuri, acest seminar era unicul atît pentru Transilvania şi Ungaria de atunci, Seminarul unit de la Blaj nu se înfiinţase încă. În astfel de condiţii, scrie Al. Tăutu, „nimeni nu poate afirma cinstit, că Inochentie Micu prin această călugărire, hirotonisire şi consacrare săvîrşite din necesitate, din lipsă de o mănăstire şi o episcopie unită cu Roma, într-o mănăstire ruteană, a devenit călugăr, preot şi episcop rutean"[24]. Să vedem însă ce ne spune testamentul lui Inochentie Micu-Klein. Redăm aici textul întreg pentru deplina edificare a faptului că: a) el n-a cerut să fie trecut la altă credinţă decît cea care o avea; b) că o scurtă perioadă, la începutul venirii sale la Roma, Inochentie Micu a locuit în mănăstirea Basilianilor ruteni de la San Sergio, iar după aceea a stat cu nepotul său, Ioan, în Casa Paciucchelli în strada Sf. Laurenţiu, în Panisperna nr. 444, conform registrului morţilor parohiei Sf. Francisc de Paola, din 22 septembrie 1768; c) cererea de a fi înmormîntat într-o biserică basiliană ruteană e justificată, întrucît acolo fusese călugărit şi la Roma nu exista atunci altă mănăstire basiliană. Deci nu „pentru că era rutean", arăta M. Al. Tăutu. Testamentul e o mărturie la cele de mai sus. Iată-l din latină în româneşte.

TESTAMENTUL

22 august 1768.

În numele Preasfintei şi Nedespărţitei Treimi. Amin.

Eu Ioan Inocenţiu l(iber) b(aron) Klain, episcop cîndva de Făgăraş al Românilor Rutenilor Sârbilor şi al altora care urmează ritul grec pe teritoriul provinciei Transilvania, ajuns la vârsta bătrâneţilor, de puteri slab şi bolnav cu trupul, dar cu sufletul, mintea, simţurile, văzul, auzul, cu vorba, cu înţelegerea deplin sănătos, deoarece ştiu că puţine sînt zilele omului pe pământ şi deoarece doresc cât este posibil naturii să mă lapăd de grijile acestei lumi şi să îndrept toate grijile şi gândurile mele numai spre Dumnezeu, singura mea nădejde, am hotărât prin aceste pagini ale ultimei mele voinţi să dispun, precum în felul cum urmează şi în orice alt fel mai bun, şi dispun, de rămăşiţele pe care trăind destul de modest le-am adunat din ceea ce mi s-a stabilit după rezignarea numitei episcopii în mâinile Papii de sfântă pomenire Benedict al XIV-lea.

Şi anume, întîi, detestînd cu inima şi cu gura toate păcatele vieţii mele, pe care le-am comis din slăbiciune omenească, pentru toate acele şi pentru fiecare în parte, cu faţa aşternută la pământ înaintea lui Cristos Isus Mântuitorul şi Răscumpărătorul meu, al cărui preasfînt Nume îi invoc acum şi vreau ca la ultima asuflare a vieţii mele de nu-l voiu putea invoca cu gura să fie invocat de mine neapărat cu inima, cer, invoc şi cerşesc iertarea acum şi pentru atunci. Lui îi ofer şi sufletul meu, ca după ce va fi despărţit de trup, pentru meritele preascumpului

[24] *Ibidem*, p. 380.

meu Sînge şi ale crîncenei sale Patimi să-l primească şi să-l număre între Sfinţii săi. Rog şi pe Preafericita Fecioară Maria, care este unica nădejde şi scăpare a creştinilor, pe îngerul meu păzitor care a fost mereu alături de mine, şi pe toţi Sfinţii şi pe toţi cetăţencii Curţii Cereşti şi mai ales pe Sfântul Ioan Evanghelistul, pe care din copilărie mi l-am ales Patron special, ca în acea ultimă luptă să fie de faţă şi să fie lîngă mine şi de la nespusa milă (a lui Dumnezeu) să-mi obţină ca ultimă clipă a vieţii mele să o sfârşesc în mărturisirea credinţei catolice şi în Unirea cu Sfânta Biserică Romană pe care totdeauna am iubit-o şi cu cît am putut n-am încetat a o răspîndi; că aceasta este voinţa mea tare şi statornică.

Vreau ca trupul meu să fie transportat la biserica Sfinţilor Sergiu şi Bach a călugărilor Ordinului Sfântului Vasile cel Mare al Rutenilor, în care Ordin, fiind în grade mai mici, am îmbărcat haina călugărească, făcîndu-se acea cheltuială ce se cade pentru un episcop sărac şi va fi stabilită de moştenitorul meu, iar după prohodul săvîrşit după obiceiul (morem) Bisericii Catolice, să fie îngropat acolo, aşezându-se din partea moştenitorului meu, pe care îi voi numi mai jos o piatră şi o inscripţie.

Dispun ca pentru odihna sufletului meu să se slujească două sute de Liturgii şi anume: una sută cinzeci în aceeaşi biserică a Sfinţilor Sergiu şi Bach, iar celelalte cincizeci în biserica parochială a Sfântului Francisc de Paula ad Montes, în ordinea următoare, adică În dimineaţa după decesul meu să se înceapă celebrarea susziselor Liturgii în fiecare din cele două biserici, şi în amîndouă să se celebreze neapărat cincizeci înainte de aşezarea trupul meu în mormînt, iar restul de o sută să fie celebrate în numita biserică a Sfinţilor Sergiu şi Bach în următoarele opt zile în aşa fel ca a opta zi a aşezării mele în mormînt să se termine numărul de o sută.

Să se plătească parohului numitei biserici a Sfântului Francisc de Paula *ad Montes* cît mai curînd scuzi doisprezece valoarea romană, pe care el să-i distribuie ca elemozină săracilor parohiei sale.

Şi Rectorului desnumitei biserici a Sfinţilor Sergiu şi Bach să se numere două sute de scuzi de aceeaşi valoare, pe cari dînsul să-i aşeze în fonduri sigure şi aducătoare de venit; din interesul acestor două sute de scuzi să se slujească în aceeaşi biserică la Altarul privilegiat o Sfîntă Liturgie cetită în fiecare an în ziua aniversării morţii mele.

Şi pentruca să nu piară cîndva amintirea acestei fundaţiuni, doresc ca pe piatra ce se va aseza deasupra mormîntului meu să se facă despre ea specială şi osebită menţiune.

Vreau ca susnumiţii douăsute de scuzi să se numere chiar dacă şi întrucît eu fiind încă în viaţă n-aş destina în acest scop o asemenea ori o altă sumă oarecare şi voinţa mea cu privire la această fundaţie nu o aş îndeplini.

Servitorului meu Ambroziu Pocciti, care m-a slujit mai mulţi ani cu credinţă şi cu hărnicie, dacă la moartea mea va fi încă în acest serviciu, să i se plătească douăzeci de galbeni numiţi *zecchini romani* şi să i se predea juvaerul de aur ce obişnuiesc al purta pe braţul meu stîng. Afară de aceea, toate vasele care se vor găsi în folosinţa Culinei, fie de aramă, fie de fer, fie de lut, precum şi întreaga cameră ce o foloseşte acum, precum şi îmbrăcămintea cumpărată pentru folosinţa lui.

Constituiesc şi numesc moştenitor al meu universal în toate şi în singuraticele mele bunuri mobile, bani, de cumva ar rămînea, obiecte de argint, credite, îmbrăcăminte şi tot ce se va găsi a fi proprietatea mea, pe nepotul meu de frate Ioan Klain, care după ce va fi îndeplinit cele ce i le-am încredinţat verbal, pe care dînsul nu mă îndoiesc de loc că le va îndeplini, dacă va mai rămînea ceva, să fie liber a le lua şi a le avea, ca semn de recunoştiinţă faţă de dînsul, precum şi ca parţială răsplată ce de altfel i se cuvine, căci de la anul 1752 m-a asistat generos şi cu sîrguinţă.

Declar deci că aceasta este ultima mea voinţă şi Testamentul meu şi ca atare vreau să fie considerat şi pe deplin în toate şi peste toate executat şi păstrat nu numai în acest fel dar în oricare alt fel mai bun, de către moştenitorul meu şi de către toţi ceilalţi pe care i-ar putea cumva privi.

m.p. *Ioan Inocenţiu* l(iber) b(aron) Klain,
episcop cândva de Făgăraş.
m.p. *Ioan Antoniu Pica,* Notar.

Cu toată evidenţa clară a textului există un „epizod", cum îl numeşte Al. Tăutu, epizod legat de înmormîntarea lui Inocenţiu Clain. Hotărîrea de a-l „îngropa pe Inocenţiu Micu-Klein, care era călugăr basilian ca ei, în biserica lor, e lăudabilă"[26]. Decesul lui Inocentie Micu-Klein întîmplîndu-se la locuinţa amintită mai sus, prohodul a fost făcut în ritul latin, fiind adus la biserica Basilienilor, unde aceştia au interzis oficierea în continuare, săvîrşind prohodul după ritul oriental, slav, ceea ce nu era după dorinţa defunctului. Al. Tăutu a scos din Arhiva Congregaţiei de Propaganda Fide cinci documente care se referă la acest epizod, care nu e minor, ştiindu-se că ulterior, datorită acestor stări de lucruri, s-a ajuns ca „Procuratorul General a Basilienilor ruteni să-l considere pe Inocenţiu Micu ca un conaţional al lor, adică rutean şi ca atare îl prezintă şi papei"[27]. Marelui şi „nobilului român", cum îl numeşte Al. Tăutu pe Inocenţiu Micu, nu i s-a împlinit dorinţa nici în moarte, ca şi cum n-ar fi fost fiul celui „mai vechi dintre neamuri", cum considera el neamul românesc, ca şi cum n-ar fi ostenit şi suferit o viaţă numai pentru acest neam, ca şi cum fiinţa lui n-ar fi spus răspicat că strămoşii lui, sînt „dachii cei vechi", trecuţi în Columne, ca să arate altor neamuri că ei au rămas statornici în ale lor şi alături de fii Romei prin veacuri şi milenii.

[26] Idem, *Un epizod cu ocazia înmormîntării episcopului Inocenţiu-Micu-Klein la Roma* (1768), op. cit., p. 395.

DOCUMENTE PRIVIND MIȘCAREA CULTURAL-NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

VIOREL CIUBOTĂ

În arhiva Muzeului județean Satu Mare se păstrează un număr însemnat de documente referitoare la mișcarea cultural-națională românească de pe meleagurile sătmărene, cît și o serie de scrisori aparținînd unor personalități marcante din Transilvania: Moise Sora Noac, I. M. Moldovan, Augustin Bunea, I. F. Negruțiu, I. Sterca Șuluțiu, Grigore Silași, V. G. Borgovan, Olimpiu Barbulovici etc. Lucrarea de față își propune să pună la dispoziția cercetătorilor o parte din aceste documente.

Cu toate condițiile datorate opresiunii naționale și sociale la care erau supuși în cadrul monarhiei dualiste austro-ungare, românii au desfășurat o vastă acțiune în vederea dezvoltării unei culturi naționale proprii. Fără îndoială că un rol de seamă în lupta pentru emanciparea culturală și națională a românilor transilvăneni l-au jucat societățile și asociațiile culturale răspîndite pe întreg cuprinsul monarhiei austro-ungare formînd „... o adevărată rețea de noduri ale vieții cultural-naționale românești"[1]. Cultivarea limbii și literaturii române, a istoriei și tradițiilor de luptă pentru libertate națională și socială, preocuparea pentru progresul cultural, economic și politic al maselor populare românești sînt doar cîteva din activitățile acestor asociații și societăți.

Cel mai vechi dintre documentele prezentate este o adresă semnată de C. Dragoș și V. Babeș în numele societății academice „Petru Maior"[2] din Budapesta, adresată lui Olimpiu Barbulovici, vicarul Silvaniei, în care sînt înfățișate scopurile acestei societăți: „... desvoltarea și lățirea semțieminteloru naționale între tenerii Români ..." și „... a ajutora materialmente pre cei mai morali, mai diligenți și mai meseri studenți români de aci"[3].

---

[1] cf. V. Curticapeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 244.

[2] Societatea academică „Petru Maior" a funcționat între anii 1862—1918, la Budapesta, propunîndu-și ca scop „... deprinderea în limba maternă prin prelucrarea diferitelor opuri originale, imitațiuni, traduceri și declamări ...", după cum reiese din proiectul de program din anul 1862, cf. E. Glodariu, *Inființarea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de societatea „Petru Maior" a studenților români din Budapesta* în *Acta Musei Napocensis*, 1976, XIII, p. 507.

[3] Muzeul județean Satu Mare, inv. nr. 13.768, fila 1.

O influență hotărîtoare asupra vieții culturale românești din Transilvania a avut Asociația transilvăneană pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA), constituită în noiembrie 1861 și avînd o largă arie de răspîndire[4]. Cele trei scrisori referitoare la „Astra" pe care le prezentăm se referă la aspecte mai puțin cunoscute din viața acestei asociații. Cea mai veche a fost trimisă de I. F. Negruțiu lui Olimpiu Barbulovici și se referă la adunarea generală a „Astrei" ținută la Blaj în zilele de 5—7 august 1877, caracterizată printr-o participare foarte numeroasă și un succes deosebit. Celelalte două, sînt adresate de Iosif Sterca Șuluțiu lui I. F Negruțiu în problema organizării de către despărțămîntul Blaj al „Astrei" a adunărilor generale din anii 1909 și 1910.

Un rol deosebit de însemnat în progresul cultural al populației românești transilvănene l-au jucat instituțiile de învățămînt, „... adevărate fortărețe ale creșterii tineretului în spiritul *educației naționale* ..."[5]. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ofensiva autorităților maghiare s-a îndreptat și împotriva instituțiilor de învățămînt românești confesionale, cu intenția clară de a le etatiza și introduce limba de predare maghiară.

Blajul, cel mai însemnat centru de învățămînt românesc, din Transilvania, a fost, în decursul existenței sale, de mai multe ori amenințat cu pierderea identității sale naționale. Împotriva acestor tendințe, populația românească a răspuns printr-o solidaritate impresionantă. Cele două documente pe care le prezentăm se referă la marea acțiune de colectare de fonduri, care s-a desfășurat în toată Transilvania, inclusiv în județul Satu Mare, și care a permis construirea în anul 1894 a unei noi aripi, adăugate clădirii vechi, și care a costat 42 000 Florini, dintre care 20 000 donații[6].

Următoarele două scrisori se referă la una dintre marile personalități ale luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, născut pe meleagurile județului Satu Mare, dr. Vasile Lucaciu și vin să lămurească o serie de aspecte interesante în legătură cu suspendarea acestuia din postul de preot în toamna anului 1892. După cum se știe, în primăvara anului 1892 o delegație de 300 de persoane a prezentat cunoscutul „Memorand", împăratului Francisc Iosif, la Viena. Unul din principalii inițiatori ai acestui document a fost fără îndoială dr. Vasile Lucaciu, care a și avut de suferit cele mai grele condamnări din partea autorităților. Este

---

[4] Încă de la înființare, din rîndurile membrilor Astrei au făcut parte și numeroși români de pe meleagurile sătmărene: Vasile Anderco din Bătarci, C. Dragoș, învățător din Gherța Mare, I. Seremi din Mădăras, Dumitru Hosu din Sanislău, Petru Bran, neobositul protopop din Satu Mare, un mare animator și luptător pentru drepturile naționale ale românilor, inițiatorul primei catedre de limba și literatura română la gimnaziul din Satu Mare (cf. *Conspect despre P. T. Domnii membrii fondatori, ordinari și onorari ai Asociațiunii transilvănene, Sibiu, 1866*, p. 36—37).

[5] V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 126.

[6] cf. Ion Mureșan, *„Ardealul"*, București, f.a., p. 108.

condamnat la un an închisoare de stat în noiembrie 1892, de către tribunalul din Debreţin. Pe lîngă aceste măsuri ale autorităţilor, episcopul Ioan Sabo din Gherla îl suspendă din postul de preot al Sişeştiului, act ce provoacă a vie dezaprobare atît în rîndurile populaţiei cît şi a clerului diecesei Gherla. Mai mult intelectualitatea şi clerul din vicariatul Silvaniei vroiau să se întrunească într-o adunare în care să condamne actul episcopului.

Ultimele două scrisori pe care le prezentăm se referă la problema organizării de către despărţămîntul Blaj al ASTREI a adunărilor generale din anii 1909 şi 1910.

Publicînd aceste opt documente ne exprimăm convingerea că ele vor ajuta, prin datele pe care le conţin, la completarea informaţiei privitoare la mişcarea naţională şi culturală a românilor transilvăneni la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

ANEXE

I

1875 ianuarie 23, Budapesta. Adresă a societăţii „Petru Maior" către Olimpiu Barbulovici[1] *pentru a ajuta la colectarea de fonduri în folosul tinerilor români aflaţi la studii la Budapesta.*

Multu preţuiite Domnule!

Tenerimea română din Budapesta, îndemnată de chiamarea şi detorinţia ce-i incumbă, ca surcei ai viitorului românu, s-a întrunitu în societatea literaria Petru Maioru. Scopulu acestei societaţi e: desvoltarea şi laţirea semţieminteloru naţionali între tenerii Români acursi aci la studie, după cei mai multi au avutu nefericirea a absolve pe la gimnazie neromane, şi de aci a fi inficiţiaţi de străinismu, de altă parte cercă acesta tenerime respective societate a ajutora materialmente pre cei mai morali, mai diliginţi şi mai meseri studenţi români de aci.

Pentru realisarea acestui scopu, amu cercatu ocasiuni, de a cere spriginulu românilorU peste totu. De aceea am aflatu bine a arangia unu balu romanu şi[2] ... aci, precum şi patrunşi de speranţia [ca] prin întreprinderea nostra vomu pote da strainiloru probe despre esistinţia RomânilorU şi aci, şi prin asta a li deschide ochii şi a-i elibera de greşitele loru preocupaţiuni.

[1] O. Barbulovici (1834—1914), vicarul Silvaniei, fruntaş al mişcării naţionale şi culturale româneşti din părţile nord-vestice ale Transilvaniei. A luat parte la toate manifestările politice şi culturale ale românilor transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primul deceniu al secolului al XX-lea, (cf. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tomul I, Sibiu, 1898, p. 396 şi Ioan Ardeleanu Senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, p. 54—66.)

[2] Lacună în text.

Cunoscutulu zelu naţionale alu Dtale, ne îndreptaţiesce a spera ca ni vei da sucursulu posibile. De aceea ni luamu voia a te roga se binevoesci a primi sarcina de coleptante. Lista aci aclusa, dinpreună cu resultatulu, la tota întemplarea te rogamu se ni-o retrimiţi sub adresa: „Ioanu Ciocanu" statio utcza N. 1 : 29.

Din invitatoriele aci alăturate, vei binevoi a distribui între p. t. domni contribuenţi, după cum vei afla de bine.

În numele comitetului
Stimatori:
Constantin Dragosiu
V. Babeşiu

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 13.768, 1 filă.)

II

1877 august 7, Blaj. Scrisoarea lui I. F. Negruţiu[3] *către Olimpiu Barbulovici, despre adunarea generală a XVI-a a „ASTREI", ţinută la Blaj în zilele de 5—7 august 1877.*

Reverendissime Domnule Vicariu!

Adunarea generală a Assoceţiunei den anulu urmatoriu se va tiene în Simlelul Silvaniei în Duminica prima după 1 augustu st. n. Acesta a-au decisu prin acclamaţiune unanima.

Officiali s-au alesu acestia:
Timoteiu Cipariu preside
Iacobu Bologa vpreside
Dr. Iosif Hodosiu secret. secundariu
Georgiu Bariţiu secret. primariu
Stezariu Cassariu[4]
Controloru *Brote*[5]
Bibliotecariu *N. P. Petrescu*

Numai acum la trei ore s-au finitu siedinţiele adunarei.

Amu fostu primiţi forte cordialu. Alaltaeri banchetu, -eri pranziu la metropolitulu, în asta sera cina la Cipariu. Baluri au fostu alaltaeri şi eri-cestu dein urma improvizatu în graba, fora plata dar forte jovialu.

Blasienii s-au purtatu minunatu. Ospeţi au fostu forte mulţi, membrii asemenea tare mulţi.

Cipariu au donatu Associaţiunei 500 fl. cari voru administra su numirea „Fondaţiunea Timoteiu Cipariu". În sera trecută la Cipariu au fost jocu de calusiari. E multu mai veselu acestu omu de doi ani încoace. Omu minunatu. Ni-au

[3] I. F. Negruţiu (1854—1940) profesor şi apoi director la Şcoala normală din Blaj. A publicat mai multe manuale şcolare: Manual de stilistică; Stilistica practică etc. A fost redactor la „Foaia scolastică", organ al reuniunii învăţătorilor care a apărut la Blaj. cf. C. Diaconovici, *op. cit.*, vol. III, p. 386.

[4] Constantin Stezariu.

[5] Eugen Brote.

datu la 10 inși cari l-amu invitatu la siedința, biletulu seu cu portretu și s-a înfaciosiatu în adunare cu medalia *benemerenti* pe pieptu.

Adunarea următoria au fostu invitata și la Sighișoara, — dar Simleulu a triumfatu eclatantu.

Iertați-me pentru acesta scrisoare grabnica și disordinata, căci forte me grabescu.

Disertațiuni au fost mai multe dar nu s-au cetitu decatu a lui Baritiu *despre industria de casă.*[6] Mai mule veti afla prin diuare. Sarutu mana domnei.

Cu distinsa reverința

I. F. Negruțiu

(Muzeul județean Satu Mare, inv. nr. 18.780, 2 file.)

III

1892 septembrie 19, Gherla. Scrisoarea lui Vasile Pop[7] *către Olimpiu Barbulovici în problema suspendării lui Dr. Vasile Lucaciu din postul de preot al Sișeștiului.*

PREIUBITE AMICE.

E dreptu că causa (sic) lui Lucaciu într-un momentu s'a făcutu celebră, și suspensiunea lui dela oficiu și ordu a pututu să coșiune nu numai supărare ci și o surprindere estatică în Clerulu diecesei noastre precum și în inteligința mirena în genere, și pîna la unu punctu orecoreva e posibilu să fie justificată surprinderea, avendu înse complexulu acesta [de] informațiuni și cunoșcințe complete de causă nu se va pripi a edice unu verdictu scosu numai din aeru și din întunerecu asupra forului, care a edis sentința contra Lucaciu. Dupa rezone politice ori dupa dictorea canoneloru basericesci au debuitu episcopulu cu senatulu său să condamne pe Lucaciu, ori din ambele puncte deodată, va eluce în cursul procesului formalu incaminandu din partea fiscului consistorialu în contra dînsului.

Brevia suspensiune este proveziută în paragrafii canoneloru din motive — lucru firescu — grave care le a fi avîndu eppulu atunci cîndu causa o a estadatu-o fiscului seu. Substratul procedurei acestia este vechiu și are basa — posibilu — și în statule diecesane carii se făcu în cadrulu canoneloru, prin urmare insurecțiunea clerului în contra pașiloru Eppului din parte-mi o vedu o cutezanța neiertată, și care își pierde legitimitatea din incidentulu ca subalternii vinu a velica o causă cu tote momentele sale înaintea loru necunoscută. Schefulu nu poate fi contrabalansatu de fii sei sufletești în acte de guvernare ci supeditatu și recte informatu; apărarea seau defensiunea ori și caxuio deliquente are cursul seu pe catu naturalu pre atata prescrisu de canone în sensul cărora inocintia ori vinovatia se va documenta.

---

[6] Titlul exact: „Idei fugitive despre industria de casă și cea mică". Celelalte două aparținînd lui Gr. Silași și A. P. Alessi au fost amînate din lipsă de timp. cf. *„Transilvania"*, anul X, nr. 18 din 15 septembrie 1877.

[7] Vasile Pop (1832—1894), canonic în diecesa Gherlei, a desfășurat o vie activitate pe tărîm cultural și național, mai ales printre românii din părțile sălăjene și sătmărene, luînd parte la conferința națională de la Sibiu din anul 1881. cf. Dr. Victor Bojor, *Canonicii diecezei gr. cat. de Gherla,* Cluj, 1937, p. 137—149.

Cu referinţia la cele întrebate nu potu a nu-ţi atrage atenţiunea la subordonaţiunea şi obedienţia ce datorim toţi schefului nostru eppul. Unu convoiu seau cum zici conferinţie vicariale ori protopopesci din carii aru resări protestări ori măsurile primoprime căruia astăzi precum am observat în „Tribuna" da espresi o îndresnela de a lua sub ascuţişulu criticei acţiunile judecatoriului competinte înainte de ce procesulu şi-aru ajunge sfîrşitulu său legalu şi canonicu în tote formele concese de Biserică, care sfidare capul diecesei nu o pote nici primi, nici vede cu ochii, nici nu poate întarzia a trage la respundere pe iniţiatorii şi inscenatorii ori complicii reacţiunei.

Mai încolo candu unu cleru devine a întreprinde ceva în contra acteloru definite de Eppulu ori consistoriul seu debue se fia lamuritu în tote, şi în casul acesta eu din parte-mi nu vedu justificata indignaţiunea clerului provenită din măsurile primoprime căruia astăzi precum am observat în „Tribuna" de espresiune. Unu locutienatoriu episcopescu din diecesa pîna cîndu nu pote prevede efepte conforme dorinţiei ori voinţiei sale neci ca preşiedinte neci ca pledoaristu nu pote funcţiona în astfelu de mişcări cu tendinţie a regula pre Eppulu său, pentru că în conferinţiele preveziute de voiu fie vicariale fie protopopesci, causa lui Lucaciu nu pote forma objectu de discuţiune fără păcatulu de ingerinţia în consciinţia Eppului...

Cu privirea la eventuala deputaţiune pre semne monstră după părerea şi convingerea mea îţi potu răspunde că o vedu inconveniabilă, neci ca o vedu de tempu şi ea aru pote să fie evaluată la unu aspectu revoluţionariu, ce firesc unu eppu netembrată în termeni cei mai aspri ba chiaru nepedepsită nu o aru putea lăsa.

Aşia dară Amice! Corolariul din cele prezise îlu vei trage tu dupa înţelepţiunea ta, dupa rutina ce te o caracterizatu pînă acum şi după cum eu te cunoscu, de şi ai avea temperamentu mai ageru causele de momentositate le ai sciut pînă acum.

Ie-ţi şi tu dara pacienţia în dinţi şi asceptă finalizarea procesului formalu ca se vezi că suspensiunea nu se estinde şi la beneficiu numai la oficiu şi nu deodată. Verosimelu ca vi se da ocasiune se luaţi în apărarea vostră pe luptaciul Lucaciu şi e lucru laudabilu a fi sociul durereloru Amicului confrate şi românului verde a vostru şi alu nostru.

Nu vei ascepta mai multu dela mine care şi aceste le amu scrisu pe papirulu în fuga trenului acceleratu, am văzutu însă a fi consultu părerile mele a ţi le comunica şi descoperi înainte de aţi fi pornitu pe ceva prăpastia şi prescipitiu în acesta afacere delicată, unde sese frînga legătura ce debuie să existe în hierarchia între eppu şi subalternii sei.

Amintesci la calcaiul epistolei tale ca vei conveni cu mine aici şi eu dorescu tare, ca să comunicam laolalta şi alte lucruri de natură carii ne respiciază pe ambii...[8]

Al teu

sinceru Amicu

Vasiliu Pop

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 18.186, 4 file.)

[8] Urmează amănunte nesemnificative.

IV

1892 octombrie 4, Șimleul Silvaniei. Scrisoarea lui Andrei Cosma[9] către Vasile Pătcașiu[10], preot în Hotoan județul Satu Mare, în legătură cu suspendarea lui Dr. Vasile Lucaciu.

Frate Vasile!

Intrevenindu revisiunea afaceriloru dela institutu n-am potutu ca mai nainte să mă achitezu facia de tine pentru promisiunile făcute. Pentru cele 3 marce de presinție a 9, anexatu ți se espedeza 27 fl v.a.

Incîtu pentru causa lui Dr. Vas. Lucaciu lucrulu stagnezâ. Lucru regretabilu în preuțime-onore escepțiuniloru singuratice — lipsesce orice curagiu a spune nedreptățile în față despoțiloru de susu. Bisantinismulu și slugărnicia scarbosa incuibată în biserica nostră au ajunsu gradulu supremu și ca unulu, oricîtu mi-ar place să vinu la convingere contraria, credu că fără sinodalitate cangrena lațita în tote medularile bisericei nostre o va aduce la morte rușinosă ducundu după sine și o parte însemnată a națiunei.

Sistemulu hierachicu, frate de cruce cu despotismu crassu, a cărui lozincă e *în susu* sluga plecată pînă la pămîntu — voi îi ziceți obidiența...[11], *în josu* aroganția infalibilității, ucidu orice semnu de vieția sănătosa (și) dezvoltare în biserica nostră.

Vi-am profețitu, ca nimene nu va ave curagiu se pășiesca seriosu în causa fratelui Lucaciu și deși e vorba de hodie mihi, cras tibi[12] Lucaciu va cădea gertfa despotismului eppescu fără ca colegii lui se-și rădice glasulu la locurile competinte dela o margine a diecesei pănă la cealalta resunandu unu veto puternicu. Tăcerea și slugărnicia preuțimei se va resbuna acuși crîncenu chiaru în contra acelei preuțimi bune, dar oscilante și nedecise, cărei i-ar place să umble cu doui bani în trei pungi.

Aci mîne e luna de cîndu Lucaciu e suspendatu. Totulu tace și se vaietă ca babele bătrîne! Dar unde sunt sinodele protopopesei și vicariale consultîndu-se ce este de făcutu?

Mezilocele de jumătate sunt atributele lașiloru, cari voru cu ele a orbi lumea, dar lumea are mai multu de apriga vedere, decîtu se pota cu una cu două a fi orbită.

Mă întrebi, dacă vicariulu a fostu la Gherla? Pentru Ddieu, spune-mi ce resultatulu ascepți tu dela colindatulu vicariului prela iconele din Gherla? Eu nici l-am îndemnatu la așia ceva, ci l-am persuadatu să rămînă acasă, fiindcă cunoscundu omulu, care și la cele mai slabe argumentări *de susu* se dă legatu, nu

---

[9] Andrei Cosma (1843—1918), jurist, om politic, publicist, directorul institutului de credit și economii „Silvania" din Șimleul Silvaniei. A fost ales în 1889 în Comitetul Central al P.N.R., iar în 1892 a făcut parte din delegația memorandistă. cf. Ioan Ardeleanu Senior, *op. cit.*, p. 147—152.

[10] Vasile Pătcașiu (1844—1932), preot în Hotoan, județul Satu Mare, participant la toate manifestările culturale și naționale mai însemnate ale românilor transilvăneni, începînd cu anul 1870. A făcut parte din delegația memorandistă, iar în anul 1918 a fost unul din cei peste 60 de delegați din județul Satu Mare trimiși la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. cf. I. Ardeleanu Senior, *op. cit.*, p. 67—74.

[11] neinteligibil.

[12] Azi eu, mîine tu. lat.

sperezu nici unu resultatu bunu dela peregrinagia sa de prela Gherla. Stîndu acasă totu îlu mai cugetă lumea de pușcă umplută!.

Între împregiurările date oreșci care resultatu aşiu mai ascepta singuru dela unu sinodu vicarialu. Pune la cale o mişcare, cu preuţimea din tote părţile Selagiului să soliciteze convocarea sinodului şi aşie pusu în *prospectu* a fi conchiematu pe astă tomnă. Noi cești din locu vomu presiuna, ca vocea vostră să fie considerată. Alu tău sinceru amicu.

Cosma

(Muzeul judeţean Satu Mare, nr. inv. 18.153, 2 file.)

V

1893 decembrie 11, Blaj. Scrisoarea lui Augustin Bunea[13] *către Olimpiu Barbulovici, vicarul Silvaniei, prin care îi cere să adune contribuţii băneşti pentru gimnaziul de la Blaj.*

Reverendissime Domnule Vicariu!

La preţioasa epistolă din 9. ale curentei mă grăbescu a Vă aduce la cunoscinţia, că durere — Preaveneratulu Consistoriu diecesanu de Gherla a retrimisu colele de contribuiri pentru gimnasiulu din Blasiu, ce i se trimiseseră de la Preaveneratulu Consistoriu metropolitanu. Înse dupa ce de aci iar va merge scrisoare la Gherla, se spereză, că neinţielegerea se va delătura, şi că veţi pote primi colele de contribuiri pre calea Preaveneratului Consistoriu de Gherla.

Dacă însă acestu Preaveneratu ar rămîne pre lînga hotărîrea sa dela începutu, atunci de aci se voru trimite cole de contribuiri nu în modu oficiosu pre la Veneratulu Cleru alu diecesei Gherlei, ci pre cale privată pre la bărbaţi, cari şi-au făcutu studiele în şcolele din Blasiu şi despre cari se presupune, că voru voi se facă colecte cîtu se pote mai estinse în cerculu amiciloru loru şi ai culturei române, aşia în cîtu la tota întemplarea se va da ocasiune tuturoru, ca se contribuie cu toţii pentru o causa atatu de sînta, pre cum cu dreptu cuventu o numiţi DVoastră Reverendissime.

Inima nobilă a Domniei Vostre Reverendissime va afla calea cea mai potrivită pentru a îndemna pre Românii cei verzi şi creştinii cei buni din părţile acelea, ca se alerge cu ajutoriu cîtu se pote mai abundatu pentru gimnasiulu din Blasiu, din care vremu se facemu unu institutu de modelu în tota ţiera şi unu adapostu mare alu culturei române şi templu sacru alu crescerei religioso-morale. Daca ne succede colecta tote clasele inferiore voru ave cursuri paralele, aşia în cîtu proprie voru fi 2 gimnasie, unulu completu de 8 şi unulu de 4 clase.

Închinăciune sinceră dela alu DVostre devotatu servu

Dr. *Aug. Bunea*

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 18.154, 2 file.)

[13] Augustin Bunea (1857—1909), istoric, publicist şi profesor de teologie la Blaj. Membru corespondent (1901) şi titular (1909) al Academiei române. Dintre scrierile lui citäm: Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728—1751), Blaj, 1900; Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisie. Novacovici, Blaj, 1902; Ierarhia românilor din Ardeal şi Ungaria, Blaj, 1904 etc. cf. *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 75.

VI

1894 mai 10. Simleul Silvaniei. Circulară a lui Olimpiu Barbulovici, vicarul Silvaniei către populaţia românească din vicariat, în care cere strîngerea de fonduri pentru ajutorarea gimnaziului din Blaj.

285—894

Multu Onorate Domnule Protopope!
Onorată Inteliginţiă!
Iubitu Popor!

Trecutulu e fundamentulu presientului, er presientele e garanţia viitorului, religiunile şi naţiunile s-a nalţiatu la acea puseţiune care o ocupă azi în concertulu poporelor Europiei şi lumei civilisate, prin institutele culturale cimentate prin sudorile spirituale şi sacrificiile muncei şi averii sale menite spre păstrarea neştirbată a clenodiilor dela străbuni, adecă a religiunei, limbei şi naţionalităţiei. Care popor nu-şi sacrifică averea spirituală şi materială pentru susţinerea şi desvoltarea instituţiunilor sale religioase şi culturale, aceluia presinte le se sgudue, er viitoriului i-se cufundă în noianul perirei, acela elu însuşi îşi subscrie sentiţia apunerii din concertulu poporelor civilisate. Poporele seculului nostru petrunse de acestu adever conprobatu prin documentele faptice eternizate prin penelul secliloru pre paginile istoriei, se întrecu unulu pre altulu în sacrificiile materiale spre conservarea şi înălţiarea institutelor culturale sciind că acelea suntu panteonul nemurirei numelui poporeloru civilisate.

Cine nu scie că Blajulu cu gymnasiulu şi instituţiunile sale culturale a fostu şi este şi va fi în orifonulu bisericei gr. cath. şi culturei române sorele lucinte care a aprinsu stelele credinţiei şi a sciinţiei în orizonulu nemului românescu? Sau care dintre noi nu scie, că gymnasiulu din Blaju a datu bisericei şi naţiunei nostre pre bărbaţii providenţiali (...) cari (...) prin farulu inţielepţiunei şi a sciinţei loru a scosu nemulu românescu din întunereculu negurosu a nesciinţiei seclilor, iar văpaia iubiriei de nemu a ştersu despre peptulu naţiunei române ghiaţia cea grosă a letargiei feudali seculare, a aprinsu în inima şi sufletulu lui schinteia consciinţei de sine şi a demnitaţei naţionale a insuflatu în corpulu moralu a naţiunei române spiritulu naţionalu care virându prin tote medulările aceluia a scuturatu de preelu cătuşile ruginite, ruşinose şi degradătore de demnitatea omenească şi naţională a sclavagiului secular şi l-a trezitu la munca renaşcerei spirituale. Blajul cu gymnasiulu lui a fostu cetatea (...)[14] unde în trecutulu funtunosu şi desastrosu s-a conservatu nevatemate clensaliile scumpe a bisericei şi nemului nostru, făr de care azi nimicu am valora, ba n-ar esista adeca: religiunea stramoşiască, limba şi naţionalitatea. Blajulu cu institutele sale religioase şi culturale e foculariul de unde s-a reversatu în trecutu şi trebuie se-se reverse şi în viitoriu preste (...)[15] întregulu corpu moralu a năţiunei române razele sciinţiei şi căldura credinţiei.

Deci deca voiam ca acestu foculariu se nu-şi perdă din intensivitatea luminei şi a căldurei sale se-ne recunoscemu de datorinţia sînta şi nedispensaveră a alimenta acestu foculariu cu toţii şi miserii prin oferte benevole resultate din sacrificiulu de iubire devotamentu şi recunoscinţia cultivate în sacrariulu inimiloru nostre facia de acestu foculariu sacru ca astfeliu nu numai generaţiunea presintă, ci şi cea viitore, până-cându va susta numele românu se-se pota îndulci de lumina sciinţiei şi căldura credinţiei la foculariulu prea bunu. Vocea Blajului care apelează la simţiulu nostru de iubire sacrifăcătore e vocea bisericei şi a naţiunei nostre prin urmare cine dintre noi şi-ar pote închide inima înaintea rogăriei

[14] cuvînt ilizibil.
[15] ruptură în text.

maicei celei dulce, care l-a născutu şi crescutu la peptulu seu şi i-a asemnatu pote pusetiune onorifica în terenulu bisericei şi nemului seu. Se concurgem deci fraţilor cu obolulu nostru pre altariulu bisericei şi naţiunei nostre, se conferim tributulu recunoscinţiei prin ofertele nostre, după putuinţia nostra se dăm câtu de puţinu dar se-nu-ne retragem nici unulu dela sacrificiu.

Dreptuacea am onore a vă aclude sub alăturatele apeluri şi cole de contribuiri în favorulu gymnasiului superior gr. cath. din Blaju pre lângă acea frăţiască rogare ca 2 esemplare se binevoiţi a trimite On. fraţi preoţi din parochiele mai însemnate a tractului spre efeptuirea colectăriei în gremiulu aceloru parochii er întrunu esemplariu se-se inducă ofertele benevole din celelalte parochii şi filiale a întregului tractu. Me nutresc firma speranţia ca decă On. Cleru şi Inteligenţia română va desvolta zelulu pretinsu de sfinţienia şi momentuositatea causei, resultatulu colecteloru va corespunde demnitaţiei care a ocupatu Salagiulu totudeauna în interprinderile religionare, culturale şi naţionale.

În urmă ve rogu ca cu collectele subscrise dimpreună cu resultatulu obtienutu pană în 1. augustu se binevoiţi a-mi-le tramite spre înaintare la loculu destinatiunei.

Dealtmintrea cu cu deplină stimă sum

Simleu la 10 maiu 1894

addictu stimatoriu
Alimpiu Barbuloviciu

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 18 155, 2 file.)

VII

1909 iunie 1909, Sibiu. Scrisoarea lui Iosif Sterca Suluţiu,[16] *preşedintele Astrei, către I. F. Negruţiu, prin care îi cere să organizeze adunarea generală a asociaţiei pentru anul în curs la Blaj.*[17]

Stimate domnule profesor!

Viu cu o rugare din partea comitetului, şi în deosebi din partea (mea); Vă rog însă din capul locului, ca să nu ne-o refuzaţi. Noi am convocat adunarea generală a Asociaţiunii pe anul acesta la Caransebeş, la espresa rugare a Comitetului despărţămîntului. Acum primim tot de la acel Comitet o rugare să revocăm, căci nu le convine în anul acesta adunarea. În acel raport e subscris şi jupînul Burdia et compani. Ei se scuză că pregătirile pentru alegerea episcopului iar împedeca să facă pregătiri şi pentru primirea Asociaţiunii. Adevărata cauză însă sunt porcăriile cunoscute de acolo. Abstrăgînd de la acesta, nime dintre membri

[16] Iosif Sterca Suluţiu (1827—1911), jurist consult şi istoric. A ocupat diferite funcţii administrative între anii 1849—1881. În anul 1884 a fost ales membru al Comitetului Central al P.N.R. Vicepreşedinte al Astrei pînă în anul 1904, iar apoi preşedintele acestei asociaţii. A publicat printre altele o biografie a lui Avram Iancu. cf. C. Diaconvich, *op. cit.*, tomul III, Sibiu, 1904, p. 1042; *„Transilvania"*, anul XLII, nr. 11 din martie—aprilie 1911. Pentru date biografice şi a activitatea lui Suluţiu pînă în anul 1904 vezi şi: O. C. Tăslăuanu, Figuri literare şi culturale, f.l. f.a., p. 30—38.

[17] Scrisoarea a rămas fără rezultat deoarece adunarea generală a Astrei s-a ţinut la Sibiu între 12—13 octombrie 1909. cf. *Transilvania*, anul XL, nr. 5 din octombrie—decembrie 1909.

comitetului nostru nu vrea să şadă cu Burdiştii la o masă. Revocăm deci invitarea adunării la Caransebeş.

Ne-am decis deci să convocăm adunarea la Blaj, unde n-a fost de mult. N-are să fie primire la gară; nici bal; nici concert; nici un fel de petrecere împreunată cu spese şi lux; toate aceste nu se ţin de agendele Asociaţiunei; nu sînt prevăzute în statute. Banchetul încă nu-i prevăzut, o masă comună într-un hotel în prima zi a adunării însă se cuvine să fie.

Înainte cu mulţi ani intenţionase Comitetul central convocarea adunării generale la Blaj, din Blaj ni s-a scris să n-o convocăm acolo; pare mi-se Mitropolitului Vancea nu-i convenia. Comitetul central însă tocmai pentru acel refus a convocat adunarea la Blaj, unde s-a şi ţinut. Ziarele de pe acel timp au desaprobat ţinuta Blăjenilor. Nu cred că acum am putea ajunge într-un impas cînd avem un comitet al despărţămîntului aşa activ şi zelos.

Vă rog deci, bine voiţi a Vă consulta, şi să ne răspundeţi Duminecă, în 13, ca se pot primi luni, cel mult marţi în 15 l. c. răspunsul DVoastră. Sunt convins că ne Veţi împlini dorinţa, prin ce ne scoteţi din o mare încurcătură. Ziua adunării, pe cînd s'o convocăm, Vă rog să mi-o împărtăşiţi.

Primiţi, Vă rog espresiunea deosebitei mele conziderаţiuni.

Iosif Sterca Suluţiu

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 13.784, 2 file)

VIII

1909 septembrie 14, Sibiu. Scrisoarea lui Iosif Sterca Suluţiu preşedintele Astrei, către I. F. Negruţiu, prin care îi cere să mijlocească pe lîngă despărţămîntul asociaţiei din Blaj, să organizeze adunarea generală pentru anul 1910.[18]

Stimate domnule Director!

La adunarea generală din viitor (1910) se va face alegerea Comitetului central şi aprim secretarului.

Unde se va face alegerea, e de o însemnătate mai mare pentru adunarea generală, decît toate celelalte obiecte puse la ordinea zilei; nu poate deci să fie indiferent pentru nici un membru, care are iubire de Asociaţiune.

Din acest motiv îmi iau voie a me adresa către DVoastră să binevoiţi a mijloci, ca Comitetul Despărţămîntului Blaj să invite adunarea generală pe anul viitor.

Raportul aceasta se poate adresa Comitetului central, spre a-l înainta adunării generale din anul acesta.

Cunoscînd zelul DVoastră şi al domnilor din Blaj, sunt sigur că se va satisface dorinţa Comitetului nostru.

Primiţi, Vă rog, expresiunea deosebitei mele consideraţiuni.

Iosif Sterca Suluţiu

(Muzeul judeţean Satu Mare, inv. nr. 13.785, 2 file).

[18] De menţionat că în cadrul adunării generale din toamna anului 1909 ţinută la Sibiu s-a hotărît ca adunarea generală pentru anul 1910 să aibe loc la Dej, iar cea pentru 1911 la Blaj, ţinîndu-se seama că atunci se împlineau 50 de ani de la înfiinţarea Astrei. (cf. *Transilvania*, anul XL, nr. 5 din octombrie—decembrie 1909).

REVISTA TRANSILVANIA (1918—1946)

(lui Bucur Țincu)

NAE ANTONESCU

Revista *Transilvania* (1868—1946) înregistrează una dintre cele mai lungi apariții din cultura românească, depășind cu mult celelalte periodice ale timpului. Pe tot parcursul apariției *Transilvania* a fost organul oficial al *Astrei*, față de care a păstrat o strînsă dependență. Ideea romanității orientale și a cultivării limbii și naționalității române deveniseră astfel dezideratele pentru care milita publicația transilvăneană. Sediul redacțional a fost inițial la Brașov, între anii 1868—1880 și apoi la Sibiu (1881—1946). Periodicitatea revistei era variabilă iar profilul i se contura în funcție de atitudinea și orientarea culturală a redactorului ei principal, care era în multe cazuri primul secretar al *Astrei*, după cum urmează, pentru unele perioade din existența ei: Gh. Barițiu (1868—1889), Ioan Popescu (1890—1891), Zaharia Boiu (1892—1895), Cornel Diaconovici (1896—1906), în intervalul 1907—1908 s-au tipărit doar *Analele* societății; Oct. C. Tăslăuanu (1909—1914), Andrei Bîrseanu (1914—1918). Fiind una dintre cele mai însemnate publicații ale românilor din Transilvania revista a interesat pe cercetători, fiecare dintre ei studiind un anume aspect particular. Cercetarea fundamentală despre această revistă a închegat-o temeinic, documentat și exhaustiv, Bucur Țincu, în volumul colectiv de studii, *Reviste literare românești din ultimile decenii ale secolului al XIX-lea* (Edit. Academiei R. S. România, 1974) și un altul cu titulatură similară, *Reviste literare românești de la începutul secolului al XX-lea* (1976) urmărind poezia, proza literară, teoria, critica și istoria literară, folclorul și etnografia, artele, limba română și traducerile, viața culturală și bibliografia. O importanță deosebită a acordat Bucur Țincu ideologiei literare și artistice a revistei; concretizată în continuarea crezului latinist, fidelitatea față de principalele idei ale momentului revoluționar al anului 1843 și credința fermă în forța mesianică a culturii. A fost subliniat, de asemenea, caracterul militant, programatic, al revistei *Transilvania*, aportul lui Gh. Barițiu la definirea profilului publicației precum și caracterul național și educativ al literaturii desprins din lucrările înserate în coloanele ei, ca și a diverselor comentarii cu privire la scrisul beletristic românesc și universal.

Anul 1918 încheie o etapă distinctă din viața *Astrei* și implicit și a *Transilvaniei*. În parte misiunea istorică a *Astrei* fusese deja realizată: „De aceea perioada 1920—1946 a *Transilvaniei* și respectiv a *Astrei* (1948) este firesc să facă obiectul unei cercetări aparte, mai ales din punct de vedere literar" (Bucur Țincu, *Reviste literare românești de la începutul*

secolului al XX-lea, 1976, p. 148). Cercetarea noastră pornește exact de acolo de unde ne-o predă Bucur Țincu, menționînd că ea se va ocupa mai puțin de strădaniile de supraviețuire a *Astrei* și aproape în întregime cu destinul atît de vitreg și întortocheat al revistei sibiene în perioada 1918—1946.

Trei mari etape, distincte, pot fi stabilite în evoluția revistei *Transilvania,* în intervalul de după realizarea statului național român. Cea dintîi corespunde anilor 1918—1933 și este cea mai zbuciumată, cu o orientare publicistică nesigură, uneori contradictorie, confuză pe alocuri, cu lupte intestine în cadrul Comitetului de direcție, îi era periclitată chiar apariția ar caracterul periodic nu a putut fi asigurat, cu toate repetatele promisiuni făcute cititorilor. A doua etapă coincide cu anii 1934—1940, revista transformîndu-se într-un buletin de tehnică culturală cu scopul de a ridica nivelul metodic al acțiunilor de culturalizare ale *Astrei* și de a genera acțiuni și realizări mai rodnice. Ultima etapă este cea condusă practic de Ion Breazu (1941—1946), dintr-un punct de vedere seria cea mai interesantă a *Transilvaniei,* întemeiată pe o concepție științifică, rigurozitatea metodelor de cercetare și caracterul elevat al publicisticii.

Prima dintre cele trei etape este zbuciumată periodic de lipsa de unitate redacțională a revistei, de o concepție neunitară din partea redactorilor ca și de lipsa de fonduri materiale pentru editare. Anul 1918 îl găsește pe Andrei Bârseanu în fruntea revistei, ajutat de un Comitet de redacție alcătuit din Silviu Dragomir, Ioan Lăpădatu și Victor Stanciu. Apariția era lunară, asigurată fiind de secțiile științifice și literare ale *Astrei.* În anul 1918 *Transilvania* apare într-un număr, cuprinzînd un articol introductiv, raportul administrativ și o cronică. Exact același lucru se petrece și în anul următor, 1919. Revista își tatona posibilitățile de apariție, Comitetul nu era încă sigur ce profil trebuie să închege publicația în noua situație creată, în urma întregirii hotarelor noastre firești. Cuvîntul introductiv intitulat, *După Adunarea de la Alba Iulia,* sărbătorește înfăptuirea visului milenar al românilor de pretutindeni, de a fi strînși uniți într-o țară pentru imaginea căreia au adus nenumărate jertfe: „Scriem aceste șire în zile de bucurie, în zile de înălțare a sufletelor. Prin hotărîrea epocală, adusă în 1 XII. la Alba Iulia, de a ne împreuna pentru toate timpurile cu frații noștri de peste munți, s-a înfăptuit visul de veacuri al neamului nostru, s-a dat cea mai firească soluție năzuințelor noastre politice“ (*Art. cit.* p. 1). În noile condiții sociale se prevăd *Astrei* perspective înălțătoare precum și revistei *Transilvania,* nerealizate însă în întregime.

În anul 1920 Andrei Bîrseanu își asociază la conducerea revistei pe Ioan Georgescu, secretar literar al *Astrei,* în calitate de redactor-șef, isto-

ric al culturii transilvănene și bine orientat profesional în cîteva discipline înrudite. Redactează revista *Transilvania* pînă în anul 1924, fără Comitetul de redacție inițial, Andrei Bîrseanu rămînînd director pînă la moartea sa întîmplată în anul 1922. Fiindcă Andrei Bîrseanu și redactorul-șef aveau și preocupări literare au imprimat revistei o direcție beletristică în primul rînd. Este de altfel singurul interval din această etapă care publică literatură, de oarecare calitate, cea mai multă de nivel artistic mediu, căreia i se adaugă firesc studii de istorie și filozofie. *Transilvania* deși era organul *Astrei* nu se diferențiia prea mult de alte publicații de cultură ale epocii.

Poeții însemnați ai revistei sînt T. Murășanu, cu cîntarea naturii, a zvonurilor silvestre și utilizarea motivelor populare în manieră tradițională, Cincinat Pavelescu exploatează sentimentul dragostei în obișnuitele sale romanțe. De remarcat ar fi versurile nostalgice, elegiile muzicale, ușor desuete, ale lui Justin Iliești, pastelurile lui I. U. Soricu și versurile libere, cu accente simboliste ale arădanului Isaia Tolan. Colaborează de asemenea George Dumitrescu evocînd trecutul și G. Tutoveanu, cu sonete. Există apoi în paginile revistei o suită a vechilor poeți ai Transilvaniei, cu o lirică semănătoristă, de calitate minoră, compozițiile retorice ale lui I. Borcia, sentimentalismul Aureliei Pop și cel al Ecaterinei Pitiș, Maria Cunțan și alții, cu încercări lirice astăzi fără interes artistic. T. Murășanu traduce *Cavernele* lui Ady Endre. Petőfi este masiv și bine tălmăcit de către Axente Banciu, viitorul redactor al revistei brașovene *Țara Bîrsei* (1929—1938), V. Bogrea tălmăcește din lirica latină și dată fiind pregătirea italienizantă a lui Ioan Georgescu revista publică multe traduceri din Leopardi, Dante, Manzoni. Paginile cuprind și poezii populare românești.

Proza literară este reprezentată de realismul rural al lui Ion Agîrbiceanu, cu subiecte extrase din societatea vremii din preajma primului război mondial. Prozatorul este atent la conflictele țăranilor legate de emigrarea în America și părăsirea familiei, îndepărtarea aducîndu-le, nu de puține ori dezastrul moral. Ion Gorun publică schițe ușoare, cu oarecare fantezie iar I. Paul *Canonul lui Sîn-Petru*, povestire cu subiect popular din Ardeal ce evidențiază darul de narator al prozatorului și simțul umorului. Alți colaboratori: Al. Ciura (foiletoane și notații descriptive), I. A. Bassarabescu, Al. Busuioceanu (o schiță cu motive din război). În general acești poeți și prozatori și-au continuat colaborarea la revistă și după plecarea redactorului Ioan Georgescu. *Transilvania* a publicat în acest timp și piesele de teatru, *Doamna munților* de I. U. Soricu și drama *Tudor Vladimirescu* de N. Iorga.

Decît aceste colaborări beletristice, de nivel în general mediu, mult mai importante sînt studiile și articolele de istorie culturală, pe care le publică *Transilvania* în perioada anilor 1920—1924. Ultimul număr al anului 1922 este fără director, rămînînd doar redactorul șef Ioan Georgescu iar în 1923 lista colaboratorilor se transformă în Comitet de redac-

ție. În acești ani revista sibiană are colaboratori străluciți și foarte numeroși. Sextil Pușcariu își publică în coloanele *Transilvaniei* tratatul de *Istoria literaturii române. Epoca veche,* lucrare ce ridică și probleme de periodizare a scrisului beletristic românesc, cercetare utilă încă și astăzi pentru anumite părți; în 1936 se tipărea la Sibiu ediția a III-a, neschimbată și dedicată lui N. Iorga. Gh. Bogdan-Duică tipărea documentate studii de istorie literară, prețioase contribuții la cunoașterea lui C. Stamati și V. Alecsandri; N. Drăganu se ocupă de începuturile poetice ale lui Coșbuc la Năsăud; V. Gherasim încearcă să explice înrîurirea lui Schopenhauer asupra liricii lui Eminescu, studiu reeditat în 1977, în colecția *Eminesciana* a editurii ieșene *Junimea;* Ion Lupaș tratează elemente de istorie transilvană, Al. Ciura scrie despre autori și editori din istoria provinciei noastre, N. Bănescu transcrie corespondența lui Odobescu, Virgil Șotropa rememorează anii petrecuți la Năsăud împreună cu Coșbuc și apoi la Universitatea din Cluj. Dintre studiile de istorie specială amintim *Documentele istorice,* publicate de N. Togan, cel care a întocmit *Indicele alfabetic al publicațiunilor revistei Transilvania, 1862—1894, Numirile topografice* ale lui Iulian Marțian, *Probleme de arheologie în România* de V. Pîrvan, cu specială privire la organizarea cercetărilor și studiilor regionale, contribuțiile lui I. C. Băilă la identificarea portretelor lui Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, studiile de filozofie ale lui Marin Ștefănescu și M. Străjanu, cercetările botanice ale lui Al. Borza, cele științifice ale lui Gavril Todică, Victor Lazăr cere mai mult spațiu pentru românii din Transilvania în cuprinsul manualelor didactice, G. Oprescu se ocupă de arta țărănească din Ardeal. Zenovie Pîclișanu scrie despre *Dicționarul de la Buda* iar C. Petreanu discută problemele de organizare a muzeelor din Transilvania. Revista aduce elogiu memorandistului Vasile Lucaciu, se ocupă de morții noștri într-un număr special, se fac propuneri cu privire la ortografia limbii române de către Axente Banciu, se publică texte despre vechimea românilor în părțile maramureșene, realizează numere comemorative, dedicate lui Dante, Avram Iancu, Andrei Bîrseanu, Tudor Vladimirescu, institutul de credit „Albina". Alți colaboratori cu studii istorice: T. V. Pacățian, Valeriu Branișteș, Ilie Dăianu, I. Georgescu, Andrei Bîrseanu *(Catehismul luteran),* Ion Bianu, T. Neș, I. Urban-Iarnik, Vl. Ghidionescu (pedagogie), I. Boroș, V. Bogrea și un supliment muzical. Revista încheie paginile cu o bogată cronică politică, economică, muzicală, culturală și bibliografie. Această cronică lua în discuție actualitatea culturală a vremii: inaugurarea Universității clujene, Congresul „Ligii culturale", preocupări pentru ridicarea unei statui lui Andrei Mureșanu, se cere sprijinirea culturii românești peste hotare, o mulțime de recenzii de reviste și cărți încheie sumarul. Ioan Georgescu a asigurat prin priceperea și sîrguința sa o publicație destul de vioaie și interesantă, expozitivă și combativă în același timp, mai cu seamă în paginile închinate studiilor și cronicilor. Intervalul acesta din apariția *Transilvaniei,* cu accentul marcant pe studiile de istorie culturală poate fi asemuit cu directoratul lui Ioan Bogdan la *Convorbiri literare* (1902—1906) cu mențiunea că revista sibiană

a acordat mai puțin interes filologiei. O dată cu plecarea lui I. Georgescu redacția revistei *Transilvania* se va resimți și nivelul ei va fi tot mai scăzut, înviorîndu-se, mai tîrziu, în anii cînd Ion Agîrbiceanu va fi la cîrma ei. Într-un raport al Comitetului *Astrei* pentru această perioadă, se constată că revista *Transilvania* a apărut corect „ca formă și fond deopotrivă" (*Transilvania,* Anul LII, 1921, nr. 6—7, p. 583) indicînd o mai strînsă legătură între conducerea revistei și secții.

Din anul 1924 *Transilvania* este condusă efectiv de Horia Petra Petrescu (1884—1962), publicist și secretar literar al *Astrei.* De la această dată Comitetul de redacție nu apare pe coperta revistei, numai lista colaboratorilor, care erau destul de numeroși dar sprijineau prea puțin revista. Un articol redacțional, *Pornim din nou la drum...* (Anul LV, 1924, nr. 1. p. 4—9) exprimă sarcinile revistei în domeniul culturalizării poporului: lupta împotriva analfabetismului și importanța pedagogului social. Revista nu publică literatură în această perioadă decît incidental, cu totul întîmplător, din cauza mulțimii discursurilor și a părții administrative. Cum revista *Transilvania* aluneca tot mai mult spre dispariție (aceasta în bună parte din lipsa de interes a conducătorilor *Astrei*) într-o ședință din anul 1925 s-a hotărît ca fiecare secție din cele zece existente atunci să contribuie la redactarea ei, în așa fel ca să oglindească starea culturală a regiunii. După ce se constată că revista apare de 56 de ani și n-a reușit să fie altceva decît un fel monitor al *Astrei,* cei zece delegați promit o înviorare publicistică a *Transilvaniei.* Discuțiile despre rostul revistei sibiene devin tot mai numeroase în Comitetul central al *Astrei* și, se pare, cu atît mai lipsite de eficiență. Publicația ducea lipsă de colaboratori, cu tot sprijinul promis de către cei zece delegați, trecea în 1925 și printr-o criză de abonați (avea numai 210). Discuțiile s-au purtat la Cluj cerîndu-se ca *Transilvania* să se transforme într-o revistă de familie, alții au fost de acord să apară bianual, sub forma unui almanah, unul administrativ și altul științific, cel din urmă cu cîte un studiu din specialitatea fiecărei secții. S-au tipărit numere administrative și omagiale iar beletristica și recenziile au rămas în umbră. Nu exista nici măcar un buget suficient pentru tipărirea revistei. Au existat însă și voci care cereau ca revista să apară în continuare. Gh. Preda (1879—1966) medic și vice-președinte al *Astrei,* opinează că ar fi păcat ca cea mai veche societate culturală din Ardeal să nu aibă o revistă. Idei similare a susținut și Em. Panaitescu: apariție lunară, cu un fel de regionalism sănătos, să devină focarul de cultură al Ardealului, să fie reorganizată redacția, care ar trebui mutată la Cluj. Și Onisifor Ghibu este de acord ca revista să apară la Cluj. În 1926 *Transilvania* are ca subtitlu: „revistă lunară culturală-literară", organ al *Astrei.* Era firesc că introducerea acestui subtitlu nu putea aduce modificări simțitoare în profilul revistei. Într-un text, *De vorbă cu cititorii* (Anul LVII, 1926, nr. 2, p. 82) se scrie: „Dacă *Astra* vrea să prospereze trebuie să prospereze și *Transilvania*". Afirmația se referea la lipsa de sprijin a revistei din partea forului tutelar. Raportul pe 1926 constată aceleași carențe ale revistei, în schimb se exprimă spe-

rante în găsirea unor modalități de apariție regulată a publicației. Horia Petra Petrescu arată dificultățile de tipărire ale revistei: „N-am avut sume fixe nici pentru clișee, nici pentru corector, nici pentru colaboratori. Singur, de multe ori am fost chemat să scriu articole și bucătărie la cronică, recenzii, etc. Ba de multe ori să multiplic și unele adrese" (Anul LVIII, 1927, nr. 10—11, p. 547). Se tipărea același număr administrativ dublu în fiecare an, care costa enorm de mult dar nu-l citea nimeni. Lipsa de interes a conducerii *Astrei* din această perioadă, pentru revistă merge atît de departe încît rapoartele pe anii 1926 și 1927 se copiază la fel, exact aceleași texte cu privire la destinul amar al *Transilvaniei,* fără nici cea mai mică modificare (în 1926 la pag. 411 și în 1927 la pag. 422).

Din anul 1928 revista *Transilvania* trece sub conducerea lui Ion Agîrbiceanu, în colaborare cu același Horia Petra Petrescu. Exista acum un secretar general literar al *Astrei,* cu sediul la Cluj pentru redactarea revistei, care se tipărea și pe mai departe tot la Sibiu. Își schimbă iar subtitlul și devine „organul societății culturale *Astra*", în anul al LX-lea cea mai veche revistă românească din Ardeal. Ion Agîrbiceanu s-a străduit să ridice cît mai mult nivelul revistei *Transilvania:* periodicul trebuia să ancoreze în actualitatea românească iar cititorul lui să fie „intelectualul nostru". Se cere și de astă dată colaborarea secțiilor, a membrilor care neglijau în continuare revista. O înviorare s-a produs totuși, numărul abonaților s-a ridicat la cifra de 425 cu toate că lipsurile persistau și nu erau puține. Le menționează chiar I. Agîrbiceanu: să nu se tipărească numărul administrativ și 12 numere lunare științifice-literare, *Astra* să-și împrime un *Anuar,* să se tipărească o revistă de familie dar independent de *Transilvania,* să se schimbe hîrtia și formatul, să aibă suplimente artistice. Revista *Transilvania* era mereu boicotată de foarte mulți membri ai Comitetului central al *Astrei.* Victor Lazăr, membru fondator, cere insistent să se transforme într-o revistă enciclopedică de familie. „Revista Transilvania a costat pînă acum mult peste un milion și jumătate de lei, fără ca publicul să profite multe de pe urma ei" (Anul LXI, 1930, nr. 1—6, p. 231). Problema apariției revistei rămîne încă nesoluționată, Comitetul central n-o trece în bugetul pe anul 1930, se oferă în schimb s-a tipărească Stelian Popescu, directorul ziarului *Universul* (Numărul pe decembrie 1929 a fost tipărit în contul ziarului bucureștean dar numai în patru coale). Și Ion Agîrbiceanu se exprimă cu durere astfel: „Nu putem înregistra decît cu părere de rău acest impas care ne-a oprit apariția revistei după doi ani de regenerare a ei, cînd începuse să pătrundă și să intereseze" (Anul LXI, 1930, nr. 7—10, p. 113). Astfel între anii 1931—1933 revista se limitează doar la partea administrativă. La Adunarea generală din 1932 de la Deva se discută iar despre *Transilvania.* Ion Chinezu propune ca *Astra* să fie mai receptivă în direcția aceasta, să apeleze la tineri: „La Cluj există o pleiadă de tineri, care bucuros își oferă serviciile în cadrele *Asociațiunii*", scrie directorul *Gîndului românesc.* În 1933 întreg

numărul anual este administrativ din lipsă de fonduri. Iată cum o societate atît de bogată, în a cărei titulatură statutară este cuprinsă literatura și cultura poporului român încă din 1861, n-a găsit paragrafe bugetare adecvate pentru tipărirea unei reviste de cultură. Insistentul apel la membrii diverselor secții, foarte mulți politicieni, fără contact serios cu scrisul beletristic, a dus la desființarea aproape totală a revistei *Transilvania,* la sfîrșitul primei etape a apariției ei în perioada interbelică.

Dacă în perioada anilor 1924—1927, cînd revista era redactată de Horia Petra Petrescu, nu se publică o literatură de valoare deosebită (o publicație nu se poate susține numai cu poezii semnate de Maria Cunțan, Ecaterina Pitiș și Marius Iliescu, ultimul o promisiune neonorată), s-au tipărit unele studii de istorie, folclor și etnografie. Se păstrează tradiția numerelor omagiale: Avram Iancu (centenarul nașterii) și Zaharia Bîrsan. Revirimentul cultural se produce sub direcția lui I. Agîrbiceanu, interval în care publică poezii Emil Isac, T. Murășanu, Zaharia Bîrsan, Aron Cotruș, D. Ciurezu iar proza literară aduce colaborarea lui A. P. Bănuț (aici își publică vestitul *Mon),* Al. Ciura, Ion Gorun, I. A. Bassarabescu și Ion Agîrbiceanu. E perioada în care *Transilvania* începe să se asemene cu o revistă de cultură. Reînviorarea studiilor culturale de pe vremea lui Ioan Georgescu se observă la prima lectură. Articolele de doctrină literară ale lui Sebastian Voicu (pseudonimul lui Sebastian Bornemiza, directorul *Cosînzenei* din Orăștie și Cluj) se ocupă de mișcarea literară din Transilvania, de după încetarea propriei reviste. Al. Ciura în articolul *Discuții literare* (Anul LIX, 1928, nr. 9, p. 825—826) crede că revistei *Transilvania* îi revine sarcina de a unifica rîndurile răzlețite ale scriitorilor români din Ardeal. *Gîndirea* a fost o experiență revuistică ce n-a putut ființa în Ardeal, *Salonul literar* de la Arad nu apărea în acea perioadă, *Familia* se tipărea cînd putea, iar *Evoluția* din Cluj purta de la început pecetea efemerului. S-a lansat ideea înființării unei noi reviste literare în Ardeal dar inițiativa n-a trezit un ecou deosebit. Al. Ciura este de părere că toți scriitorii români să se unească în jurul publicației *Astrei:* „A rămas deci singură revista *Transilvania* ca să salveze onoarea literară a Ardealului postbelic" *(Art. cit.* p. 825). Dacă strădaniile lui Ion Agîrbiceanu ar fi fost susținute *Transilvania* putea deveni o revistă elevată a epocii.

A doua însemnată etapă și distinctă din perioada interbelică a revistei *Transilvania* se circumscrie anilor 1934—1940. Revista se transformă într-un buletin de tehnică culturală și apare odată la două luni, sub conducerea următorului Comitet de redacție: Dr. Iuliu Moldovan (președinte al *Astrei*), Dr. Gh. Preda (vice-președinte), Horia Petra Petrescu și Al. Dima. În același an este introdus în Comitet și prof. I. Bunea, înlocuit după deces (1935) cu N. Colan, apoi acesta cu I. Dăncilă, în 1939 D. Stăniloaie și I. Sandu, rămînînd astfel pînă în toamna anului 1940. Sarcinile etapei sînt expuse în două articole doctrinare, primul semnat

de președintele *Astrei*, Dr. Iuliu Moldovan, *Cuvînt înainte* (Anul LXV, 1934, nr. 1. p. 1—2) și Dr. Gh. Preda, *O nouă directivă a Transilvaniei* (Anul LXV, 1934, nr. 1, p. 2—6). De la început se poate observa că principalul țel urmărit prin coloanele revistei era ridicarea nivelului tehnic al formelor de activitate culturală, de a generaliza experiența prin popularizarea lor, de a tipări articole de îndrumare, material pentru conferințe și șezători culturale, documente istorice din trecutul poporului, valorificate în dimensiunea lor națională și etică. *Transilvania* trebuia să fie un buletin de îndrumare culturală atît pentru *Astra* cît și pentru alte instituții cu program de educare a adulților. Tehnica propagandei culturale avea deci prioritate în această concepție revuistică. Redactorii justifică schimbarea de direcție a revistei prin nevoia de a face față prefacerilor sociale ivite în cadrul statului român după Unirea din 1918. Propaganda culturală se cerea sistematizată și metodizată, altfel roadele ei nu se puteau impune. Se avea în vedere progresul cultural din țară, printr-o „unitate armonică de viață culturală", idee nu îndeajuns de clarificată. Eliminarea beletristicii din paginile revistei, pe motiv că există alte publicații cu acest profil a dăunat mult evoluției *Transilvaniei* și nu de puține ori i s-au adus întemeiate critici iar alții au privit-o cu rezerve din ce în ce mai mari. În schimb revista acorda importanță maximă educării maselor populare prin societățile de cultură și se cere înființarea de asociații regionale. Revista își schimbă deci profilul și rubricile, care acum sînt: articole de fond, (acestea explicau doctrina culturalizării), figuri și fapte pilduitoare din trecut (pagini ce prezentau activitatea unor luptători pentru realizarea idealului de unitate națională), îndrumări culturale (necesitatea sistematizării propagandei culturale, pledoaria pentru lectură, rolul educativ al artei, festivaluri culturale, biblioteci sătești, școala țărănească; sînt doar cîteva dintre obiectivele acestei rubrici, susținută de I. Agîrbiceanu, Al. Dima, L. Bologa și Ion Breazu), material pentru conferințe și șezători (compartimentul cu exemplificări practice), și o cronică măruntă urmată de bibliografie.

În anul 1936 își începe colaborarea la revistă Ion Breazu, promovat în funcția de secretar de propagandă al *Astrei* începînd cu data de 1 noiembrie 1936. Era atunci șef de lucrări la *Muzeul limbii române* din Cluj. Ion Breazu era organ de legătură între centru și despărțăminte, cu o bogată activitate culturală și viitor arhitect al *Transilvaniei* în etapa următoare. Anul 1937 aduce un spor de texte: paginile de biopolitică, eugenie și demografie redactate de medici specialiști (unele dintre aceste idei și aspecte au fost transferate și în profilul revistei din etape 1941—1946). Prin cuprinsul acestor pagini de preconiza o revitalizare a poporului român, creșterea natalității, selecționarea valorilor biologice într-un spirit nu de puține ori confuz și cu accentul pe tarele eredității.

Revista *Transilvania* intra acum în cel de al 65-lea an de apariție și redacția era convinsă că și-a modificat structural profilul: „Credem că această trecere a fost utilă deoarece din ea se evidențiază ce pași am

întreprins în timpul din urmă, de la revista care nu-și găsea liniștea, deoarece era silită să apeleze cînd la cititorii de la țară, cînd la intelectualii de la oraș — pînă la una care și-a propus ca țintă *principală* o adîncire aproape științifică a propagandei culturale", se scrie în istoricul *Astrei,* publicat în *Transilvania* (Anul LXVII, 1936, nr. 4. p. 260). E adevărat că revista sibiană a fost mereu bîntuită de furtuni existențiale în perioada de după 1918, nu-și găsea echilibrul pentru că nu-i era prea clară menirea, nu se știa precis cui se adresează, avea un profil incert, modificat după preferințele redactorului. În anul 1929 *Astra* a tipărit pentru popor publicația *Foaia noastră* (redactată de dr. Iosif Stoichița și Victor Lazăr) cu apariție săptămînală și cu numeroase și utile informații pentru săteni dar criza financiară a vremii a făcut ca să dispară în august 1929, după 29 de numere.

Criza revistei *Transilvania* era mereu încadrată în buletinul de temperatură morală, atît de nestatornic al *Astrei.* Constatarea a făcut-o mai întîi I. Agîrbiceanu și a fost reluată de Al. Dima, cu ocazia intrării în cel de al 69-lea an de apariție (1938), o vreme a tuturor incertitudinilor, provocată de amenințarea războiului care se apropia. În această perioadă un rol hotărîtor în redactarea revistei îl are Al. Dima. Secția literară a *Astrei* din acest timp salută cu entuziasm stabilirea membrului ei activ Lucian Blaga la Cluj „de colaborarea căruia va fi bucuroasă", nădejde nerealizată, dimpotrivă va exista chiar un mic conflict și o demisie, pe care nu le cercetăm acum, nefăcînd obiectul textului de față. Ultimul număr al revistei, din această etapă apare la sfîrșitul anului 1940 consemnînd sfîșierea hotarelor țării de forțe potrivnice intereselor vitale ale poporului român.

*

A treia etapă a revistei *Transilvania* o constituie perioada martie 1941—1946, cu următorul Comitet de direcție: Const. Daicoviciu, Silviu Dragomir, Șt. Manciulea, Ion Mușlea, Sabin Opreanu, dr. Ionel Pop (directorul revistei *Carpații*) și dr. P. Rîmneanțu. Redactor: Ion Breazu. Revista apare în serie nouă, fără un cuvînt programatic obișnuit în asemenea ocazii, este elogiat nostalgic destinul cărturăresc al Sibiului de către Ion Breazu o dată cu pornirea la drum. Din întreaga perioadă interbelică este etapa de frunte a revistei, se renunță la caracterul de tehnică a procedeelor de culturalizare realizîndu-se o publicație științifică de aleasă calitate, riguroasă în documentare, orientată în problemele actualității istorice și literare, un format unitar, același în toți anii, frumoase caiete-fascicole de culoarea portocalie, un tipar elegant, cum numai Sibiul putea oferi atunci, o pagină odihnitoare, pentru ochi, precum și o pretențioasă selectare a colaboratorilor și a contribuțiilor, unele savante în argumentarea lor. Revista avea trei rubrici mari: studii, cronici, însemnări și Bibliografia Transilvaniei.

Publicația sibiană era specializată în problemele culturii transilvănene: istorie, geografie, literatură, lingvistică, economie, folclor, artă,

etnografie, știință, relații cu celelalte provincii românești, cărturari ardeleni, presă, biblioteci și alte instituții de cultură. *Translvania* devenise o excelentă revistă de cultură, redactată într-o aleasă limbă literară, științifică fără pedanterie, păstrînd balanța armoniei între documentarea exhaustivă și acuratețea exprimării. Toate contribuțiile erau scrise în spiritul adevărului istoric, căutînd să justifice prezența noastră milenară pe aceste meleaguri și să combată pretinsele teorii ale celor care interesați politic ne tăgăduiau continuitatea latină. Sibiul era atunci centrul cultural românesc transilvănean, orașul care găzduia marile publicații ale momentului: *Anuarul Institutului de istorie națională*, cu docte studii din disciplina respectivă, *Dacoromania*, excelentă revistă de filologie română și lingvistică, *Studii literare*, publicație de istorie literară autohtonă cu deschideri spre comparatismul european, *Revue de Transylvanie*, monitor al drepturilor noastre, *Saeculum*, îndreptar și gînd filozofic românesc, *Luceafărul* exponent literar al acestor tendințe naționale, o reînviere în serie nouă a revistei lui Oct. Goga și Oct. C. Tăslăuanu, și altele mai puțin însemnate cărora se adăuga *Transilvania* lui Ion Breazu, distinsă și savantă în același timp, vegheată de ochiul universitarilor, dominată de o luciditate patriotică expresă, care debuta cu studiul lui Silviu Dragomir, *Problema Transilvaniei*, bazat pe materiale statistice, grafice și tabele, hărți cu repartizarea populației pe naționalități. În principal studiul vizează unitatea geografică și istorică a Transilvaniei în cadrul statului român și Clujul ca centru integrat în cultura națională. Alături de această contribuție esențială se aliniau și altele: Laurian Someșan, *Fizionomia spațiului transilvan*, Romulus Todoran, *Documentele graiului*, C. Daicoviciu, *Spațiu și popor dacic*, Ion Mușlea, *Țara Oașului*, Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean* și am citat doar o parte din studiile anului 1941. Drepturile noastre istorice asupra Transilvaniei erau puse în lumină prin mijlocirea evidenței documentelor, într-un larg spirit științific, adesea polemic, niciodată lipsit de urbanitatea exprimării. *Transilvania* din această perioadă a fost o revistă a studiilor echilibrate, o publicație a ordinii și a calmului, nici o stridență nu se putea identifica în paginile ei. Documentele istorice se armonizau cu datele actualității, studiile puteau fi utilizate de cercetători specializați dar și citite cu folos de către omul de cultură cu sentimentul patriotic nealterat de considerații eterogene. Ceea ce realiza poezia refugiului promovată de *Luceafărul* sibian susținea *Transilvania* cu alte mijloace de demonstrație. Într-o unitate indestructibilă savanții și creatorii de lumi posibile căutau să repare o eroare istorică a diplomaților și să mențină trează conștiința viitoarei reparații teritoriale, care nu putea întîrzia. Articole programatice ca cel întitulat *Aici sîntem* de Ionel Pop sublinia prezența românismului, pe ambele versante ale Carpaților iar altele semnate de Ion Mușlea evidențiau unitatea spirituală a poporului în folclor. În anul 1943 un întreg număr al revistei este închinat mult controversatei probleme a continuității (dovezile arheologice, filologice, istorice și etnografice), texte accesibile și marelui public, cu ultimile rezultate ale cercetă-

rilor speciale, prezentate de Const. Daicoviciu, Emil Petrovici, Ion Moga și R. Vuia, toți profesori ai Universității Cluj-Sibiu. Încă o dată cercetarea științifică universitară din Transilvania era la datorie. Comemorarea unui sfert de veac de la Unirea din 1918 era înțeleasă ca un proces firesc al evoluției istorice de către toți acești cercetători.

Pe lîngă contribuțiile de istorie este necesar să atașăm studiile literare ale lui. D. Popovici, Ion Breazu, Vasile Netea, Vasile Scurtu, Mario Ruffini, Bazil Munteanu, Ștefan Bezdechi, Tuliu Racotă, Const. I. Dihoiu, Petre Hossu *(Marginalii la teatrul lui Lucian Blaga)*, Vasile Bolca, Vasile Vartolomei, Șt. Manciulea, Licu Pop, D. Macrea, Leontin Ghergariu, Radu Stanca, Rom. Todoran și alții. Semnalăm în mod cu totul deosebit studiile lui Ion Breazu despre literatura română din Transilvania, legăturile cu scriitorii din România, cercetările lui Vasile Netea despre Il. Chendi și alți creatori ardeleni precum și fundamentalele studii ale lui D. Popovici, *Contribuția românilor din Transilvania la literatura română* și *Etape în dezvoltarea literaturii române*, ultimul, text programatic, ce a servit și ca prefață la excepționala sinteză, *Literatura română în epoca „Luminilor"* (Sibiu, 1945). Remarcăm de asemenea faptul că revista *Transilvania* a publicat și subtilul eseu al lui D. D. Roșca, *Despre unele puteri ale științei*, cu îndemnuri la studii temeinice în cultul adevărului și al sentimentului de demnitate al cercetătorului.

Rubrica de *Cronici* este de asemenea la fel de interesantă prin varietatea preocupărilor, recenzîndu-se cărțile și publicațiile ce tratau aspecte direct legate de istoria culturală a provinciei transilvane. Sabin Opreanu recenzează cartea lui Simion Mehedinți, *Ce este Transilvania?* (Buc. 1940), Radu Stanca scrie despre cărțile de filozofie ale lui Lucian Blaga, prozele lui Corneliu Axente, ample considerații despre antologia, *Versuri din Transilvania nordică*, apoi despre E. Lovinescu, M. Beniuc; Petre Drăghici studiază arta narațiunii lui Ion Vlasiu, Coriolan Petranu se ocupă de publicațiile de artă iar Ion Mușlea de vechile biblioteci românești din Transilvania. Ample dări de seamă semnează Victor Iancu despre cercetările de estetică ale lui Tudor Vianu ca și despre poezia nouă din *Nebănuitele trepte* de Lucian Blaga. I. Verbină (I. Pervain) subliniază valoarea științifică a studiilor de istorie literară ale lui D. Popovici, Licu Pop remarcă poziția originală a lui Liviu Rusu în cercetarea estetică românească, Ion Negoițescu nu uită proza artistică a lui Dinu Nicodim iar Rom. Todoran prezintă tratatele de istorie literară românească și publicațiile de lingvistică. Alte cronici au semnat I. Crăciun, Eugen Todoran, N. Albu, Em. Bucuță, Ilie Dăianu, Î. I. Russu, Traian Marcu, Ion Breazu *(Arca lui Noe* de L. Blaga), Ștefan Pascu, D. Salade, Radu Brateș, etc. La rubrica de cronici s-a publicat articolul lui Ion Breazu întitulat, *Reconstituirea vieții intelectuale românești a Clujului*, cu evocarea grelei situații pricinuită de urmările războiului dar sublinia posibilitățile de a se asigura orașului „poziția și strălucirea de capitală necontestată a acestei provincii". (1946, nr. 1—4, p. 54). Corectăm cu această ocazie o eroare bibliografică în legătură cu apariția revistei *Transilvania*. În *Centenarul revistei Transilvania*,

publicație tipărită cu ocazia comemorării evenimentului se menționează că publicația sibiană ar fi apărut pînă în 1945. Dacă nu e cumva o eroare de tipar amintim că revista a apărut și în 1946 cu colaborarea lui Emil Pop, Ion Breazu, Romulus Todoran, Tuiliu Racotă, I. Verbină și alții.

Rubrica de *Însemnări* corespunde unei cronici mărunte, a prezentării actualității culturale și literare, a periodicilor transilvane, comemorări de scriitori precum și străduințele intelectualilor ardeleni refugiați de a se integra în luptele de eliberare ale provinciei înrobite. Ion Breazu, care a dus greul acestei rubrici constată: „Ardelenii scot apoi cîteva publicații de aleasă calitate, în Capitală. Unii dintre ei au străbătut în coloanele marilor cotidiane, sau săptămînale, rostind de acolo, zi de zi, crezul nostru" (*Vestitorii*, 1941, nr. 2. p. 164). Tot Ion Breazu se ocupă de fantoma Haidudorogului și salută apariția revistei *Luceafărul* subliniind exemplul de unitate națională a tuturor generațiilor de scriitori din Transilvania: „E un frumos exemplu de solidaritate, o nouă dovadă a gîndului nostru unic și o puternică chezășie a izbîndirii lui" (1941, nr. 4. p. 331). Se remarcă de asemenea apariția celui de al doilea *Calendar* al *Tribunii Ardealului* din Cluj (1942), singurele cărți de mîngîiere sufletească pentru cititorii din provincia de nord, precum și eforturile revistei *Viața ilustrată*, despre cărțile Blajului și mereu despre tipăriturile din Oradea și Cluj. Victor Iancu elogiază ideea înființării *Centrului de studii transilvane* în cadrul Universității clujene precum și întemeiarea catedrei de istoria Transilvaniei, competent ocupată de Ion Lupaș.

Aceste au fost drumurile revistei *Transilvania* ajungînd pînă în cel de al 77-lea an de apariție. O strădanie publicistică de seamă în istoria revuisticei culturale din Transilvania. Noua serie a revistei sibiene ajunsă în anul al șaptelea de eforturi literare și științifice, politice și filozofice continuă o experiență și o valoroasă moștenire în condiții de existență noi fiind astăzi una dintre publicațiile de prestigiu ale momentului cultural românesc.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — CONTINUATOR DIRECT AL MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE DIN ROMÂNIA, A PARTIDULUI POLITIC AL CLASEI MUNCITOARE, CREAT ÎN 1893

ION IACOȘ

Făurirea Partidului Comunist Român, în mai 1921, prin ridicarea pe o treaptă calitativ superioară a întregii mișcări revoluționare a proletariatului din țara noastră se înscrie ca moment de excepțională însemnătate în istoria poporului român, în dezvoltarea mișcării muncitorești, în lupta pentru socialism pe pământul României. Atunci, cu 60 de ani în urmă, marele congres al Partidului Socialist a hotărît, ca cerință logică transformarea acestuia în Partidul Comunist Român, centralizarea tuturor organizațiilor muncitorești la nivelul statului român întregit în 1918 prin voința și acțiunea întregului nostru popor, și a adoptat Programul partidului corespunzător noii etape de dezvoltare a societății românești, a luptei revoluționare a clasei muncitoare, a situării sale pe pozițiile comunismului, cele mai înaintate idei ale timpului. Statuarea denumirii partidului de Partidul Socialist-Comunist, iar din 1922 de Partidul Comunist din România, ca secție a Internaționalei Comuniste, se înscria și ea ca o necesitate istorică a noilor, vremi revoluționare naționale și mondiale. Noua titulatură a partidului, programul și întreaga activitate desfășurată în acele împrejurări reprezentau continuitatea și ascendența revoluționară, prelucrarea și ridicarea la noi cote valorice a tradiției partidului muncitoresc creat în 1893, a întregii lupte sociale și naționale a proletariatului, a poporului român.

Partidul Comunist Român, făurit în mai 1921, este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru dreptate și libertate, pentru dezvoltarea poporului român și a culturii sale, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar român. Totodată, el a reprezentat sintetizarea unei experiențe îndelungate a mișcării muncitorești și socialiste în plan organizatoric, politic și ideologic, a manifestărilor sociale ale clasei muncitoare, născută încă la finele veacului al XVIII-lea, ce avea să exprime, în perspectiva istorică, aspirațiile întregii națiuni.

Procesul istoric de formare și afirmare a clasei muncitoare în societatea românească a coincis, în mare, cu epoca marilor evenimente naționale — revoluția din 1821 și cea de la 1848, Unirea din 1859 și dobîndirea independenței de stat depline a țării în 1877 — care au trasat drumul marilor transformări economice, sociale, politice și culturale în cadrul României moderne. Muncitorimea, pe măsura dezvoltării sale, a fost părtașă

directă la aceste evenimente de mare reverberație națională, imprimînd maselor dinamism și vigoare revoluționară, încorporînd, de timpuriu acele elemente caracteristice proletariatului, care-l fac să devină forța socială fundamentală a societății românești, purtătorul consecvent al idealurilor de progres, de eliberare socială și națională a poporului român. Tocmai aceste împrejurări specifice ale societății românești conjugate cu manifestările europene pe planul afirmării principiului naționalităților și al apariției socialismului științific și-au pus amprenta puternică pe evoluția proletariatului român, determinînd dezvoltarea spiritului său combativ, ancorarea timpurie în problematica fundamentală a societății românești. Ca urmare a extinderii și adîncirii relațiilor economice capitaliste, a prefacerilor adînci din societate, proletariatului i-a revenit misiunea istorică de a duce societatea înainte pe drumul înoirilor democratice spre socialism.

Privită din această perspectivă ne apare mai clar modul în care mișcarea muncitorească din țara noastră a evoluat de la proteste și răzvrătiri locale la cele dintîi modalități de reglementare a raporturilor de muncă dintre lucrători și patroni, la formarea asociațiilor profesionale muncitorești, încît aceștia erau chemați să lupte „neîncetat numai și numai în apărarea intereselor lucrătorilor", pentru gruparea lor „sub un stindard care — după cum scria „Uvrierul" din 10 iulie 1872 — să reprezinte de acum și în viitor unirea și înfrățirea tuturor lucrătorilor ca astfel să putem dărîma răul și injustiția ce de mult bîntuie clasa lucrătorilor".

Această rodnică activitate se corobora cu opera de rodire în gîndirea românească a ideilor revoluționare ale socialismului, mai întîi în faza lor socialist utopică, apoi a socialismului științific care au avut un rol de mare însemnătate în formarea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare. În lumina concepției materialist dialectice și istorice s-au creat, în anii 1868—1872 la București, Timișoara, Iași, Arad, Galați, Ploiești, Reșița, primele organizații socialiste. Ele, în pofida unor influențe mic burgheze, au avut ca principii generale călăuzitoare lupta de clasă, acțiunea pentru drepturi economice și politice, unitatea muncitorească și internaționalismul proletar. În contextul dezvoltării generale economico-sociale a țării, al schimbărilor care au avut loc în raportul forțelor politice, lupta clasei muncitoare s-a diversificat, urmărind eliberarea sa și a maselor muncitoare de sub exploatarea capitalistă, apărarea suveranității țării, salvgardarea dreptului sacru al poporului român de a se dezvolta de sine stătător. O caracteristică esențială a mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră o constituie faptul că, încă din stadiul de început al existentei lui, proletariatul și-a pus problema organizării ca clasă, înțelegînd că acesta reprezenta o condiție hotărîtoare pentru desfășurarea cu succes a luptei împotriva claselor exploatatoare, pentru realizarea țelurilor sale revoluționare. În același timp, prezența revoluționarilor români pe baricadele. Comunei din Paris, participarea la activitatea primei Internaționale, a altor organizații, constituie o expresie a spiritului de solidaritate internațională

ce a caracterizat de la început clasa noastră muncitoare, forțele revoluționare din România.

Un moment de mare însemnătate în dezvoltarea procesului de organizare politică a proletariatului român pe principiul luptei de clasă, al unității muncitorești și al internaționalismului proletar a fost înființarea, la 1 octombrie 1872, a *Asociației generale a lucrătorilor din România*, prima organizație politică a clasei noastre muncitoare care a unit forțele proletare la nivelul întregii țări[1]. „Acest eveniment — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — marchează începutul organizării de clasă pe scară națională a proletariatului român"[2]. Asociația generală a muncitorilor din România, prin modul de constituire, prin statutul și programul de activitate se înscrie printre primele organizații marxiste din lume. Asociația și organul său de presă „Lucrătorul român", considerau, pe drept cuvînt, că muncitorimea ca cea mai dinamică, mai avansată forță, a întregii națiuni avea îndatorirea nu numai de a-și apăra propriile interese, ci de a se afla în fruntea luptei poporului pentru progresul general al societății, asumîndu-și conștient, în acest scop sarcini și răspunderi deosebite, legînd de la început cauza bunăstării clasei muncitoare de cauza propășirii generale a țării[3]. În acest sens, Asociația generală a lucrătorilor din România într-un apel al său chema masele muncitoare la organizare, la unirea forțelor, căci „în momentele de față nimic nu este mai necesar decît unirea întregului element român în contra relelor tendințe străine, tendințe care tind la contopirea patriei noastre, a căminului nostru, pentru care strămoșii noștri au jertfit tot, chiar sîngele și viața lor, prin lupte și alte acte și fapte mari și oneste ca să ne poată conserva o frumoasă și curată patrie, cu un nume demn de originea sa"[4].

După cucerirea independenței depline de stat a României în 1877, amploarea pe care a luat-o acțiunea de propagare a socialismului științific, ca și afirmarea politică a muncitorimii în viața țării, au adus pe planul dezbaterilor, necesitatea formării partidului politic al clasei muncitoare. Ilustrativ în această direcție rămîne, congresul organizațiilor socialiste de la Iași, din octombrie 1879, care a cristalizat prevederi programatice specifice etapei respective de evoluție a mișcării noastre socialiste, orientînd activitatea propagandistică spre înarmarea clasei muncitoare din România

---

[1] *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România 1821—1878*, București, Editura politică, 1971, p. 641—665; vezi și *Începuturile mișcării socialiste în România*, în „Anale de istorie", nr. 4/1980, p. 122—162.

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 259.

[3] În cuvîntul său la inaugurarea societății, N. Rădulescu, preciza, între altele: „Industria națională este esența puternică și producătoare în averea unei țări; este, mai presus de toate, garanția existenței sociale a individului ce și-o ia drept carieră, de la care speră o dreaptă satisfacere pentru ostenelile sale; ea face încă și respectul țării în afară... Încurajarea industriei noastre naționale trebuie propagată și susținută prin toate forțele" („Telegraful" an II, nr. 199 din 10 octombrie 1872).

[4] „Lucrătorul român", an I, nr. 2 din 12 noiembrie 1872.

cu teoria socialismului științific, organizarea politică și profesională a muncitorilor[5]. Deși n-a statuat centralizarea organizațiilor socialiste, Congresul a dat noi impulsuri luptei revoluționare, propagandei socialiste, editării unor publicații muncitorești și socialiste cu largă rezonanță în viața social politică a țării, marcînd o vădită apropiere a socialiștilor de mișcarea muncitorească, încît gazeta „Înainte", editată în 1880, se subintitula pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din țara noastră „organ democratic socialist și al proletariatului român"[6]. În anii următori, documente ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră evidențiază *permanentele căutări ale revoluționarilor români spre definirea structurii și denumirii partidului politic al proletariatului român*, sub acea de *Partidă Socialistă, Partidă a Muncitorilor*, sau *Social-Democrație*. Deși, formal, nu se constituise o organizație politică centralizată la scara întregii țări, cu o conducere unitară și cu un statut de organizare, această partidă se manifesta în diferite feluri în viața țării (publicații, greve, confruntări politico-ideologice). În articolul *Partidul muncitorilor*, apărut în 1885, se sublinia ideea că muncitorimea „trebuie să formeze un partid cu totul deosebit, care să nu aibă nici în clin nici în mînecă cu partidele burgheze. *Partidul muncitorilor*, iată ținta imediată a socialiștilor, iată moartea burgheziei"[7].

În vederea direcționării activității Partidei muncitorilor și în numele acesteea, C. Dobrogeanu-Gherea a publicat, în 1886, programul intitulat *Ce vor socialiștii români* în care era susținută și argumentată ideea necesității *cuceririi puterii politice de către proletariat și a necesității organizării partidului politic al clasei muncitoare la scara întregii țări*, fiind primul program marxist al mișcării revoluționare din țara noastră. Modul de realizare a transformării revoluționare a societății, concepută de socialiștii români și-a pus cu putere amprenta, încă de la început, asupra întregii lupte revoluționare a proletariatului din România și a partidului său politic, ceea ce constituie o mare cucerire politico-ideologică. Dar nu numai atît. Programul din 1886 se situează din punct de vedere ideologic și al acurateții principiilor revoluționare înaintea altor numeroase programe socialiste din Europa și America. Avem în vedere nu numai critica pe care Marx a făcut-o Programului de la Gotha al Partidului Social-Democrat German, ci și aprecierea favorabilă a lui Engels asupra Programului socialist român, ca și alte materiale apărute în

---

[5] Unele discuții privitoare la unirea organizațiilor socialiste din România într-un partid au avut loc, mai întîi în cadrul consfătuirilor de la Ploiești și București din 25 și 27 februarie 1879, cînd reprezentanții acestor organizații stabilea ca organizația centralizată la scară națională „să se pună cît mai curînd în comunicație cu celelalte cercuri internaționale din străinătate" (Vezi: Damian Hurezeanu, Gheorghe Neacșu, *Începuturi ale propagandei socialismului român*, în „În slujba cercetării marxiste a istoriei P.C.R.", București, f.e., 1971, p. 72—81).

[6] *Presa muncitorească și socialistă din România. 1865—1889*, București, Editura politică, 1964, p. 67.

[7] „Drepturile omului", an I, nr. 162 din 25 august 1885.

mișcarea muncitorească internațională în acea vreme și care confirmă, la rîndul lor, principiile revoluționare ale programului socialist român[8].

Programul socialiștilor români din 1886, a unit ideologic toate organizațiile muncitorești și socialiste, a determinat o tot mai intensă propagare a socialismului științific în rîndurile lucrătorilor, țăranilor și a unor intelectuali, ducînd la crearea de noi și noi organizații politice ale clasei muncitoare în diferite orașe ale țării. Cercurile și cluburile muncitorești ca organizații locale a Partidei muncitorilor au editat publicațiile „Desrobirea", „Muncitorul", Unirea muncitorilor", „Frăția" etc. care aveau ca subtitlu „organ al Partidei muncitoare" și tot în numele acestei Partide au trimis, în 1888, primii deputați socialiști în parlament, au condus luptele muncitorești și manifestațiile de 1 Mai, au sprijinit răscoalele țărănești și au participat la congrese socialiste internaționale[9]. Definitoriu pentru mișcarea muncitorească din România rămîne *unitatea rîndurilor proletare,* manifestată pe plan organizatoric, ideologic, politic și al luptelor sociale, *democratismul* ce caracteriza întreaga activitate socialistă, unitatea strînsă dintre partid și sindicate, conducerea politică a acestora de către partid.

Întrucît organizațiile politice muncitorești (deci Partida muncitorilor) și-au desfășurat activitatea doar la nivelul orașelor, fără o conducere centralizată și un statut corespunzător la scara întregii țări, cu toate că aveau un program ideologic al lor, apare ca o necesitate stringentă centralizarea lor la scară națională.

Întreaga evoluție a mișcării muncitorești și socialiste între 1872—1893 a pregătit condițiile pentru formarea partidului clasei noastre muncitoare, impunînd, cu acuitate, convocarea Congresului național care să statueze structura și centralizarea, în fapt, a Partidului. Reunit la București, în zilele de 31 martie—3 aprilie 1893, Congresul a dezbătut și adoptat Programul și statutul partidului unic al întregului proletariat român — Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România — a centralizat la scară națională organizațiile politice muncitorești și a ales organul central de conducere a partidului — format din Al. Ionescu, I. Nădejde, C. Mille, Al. Gh. Radovici, V. G. Morțun.

Partidul a concentrat sub o conducere unitară toate forțele organizate proletare, a cuprins, iar apoi a îndrumat întreaga mișcare sindicală, de tineret și de femei. Programul adoptat de Congres, dezvolta, în noile condiții economico-sociale, programul *Ce vor socialiștii români,* relevînd cu claritate rolul istoric al clasei muncitoare și al partidului său, precizînd că „proletariatul e acea clasă a cărei menire istorică este distrugerea

---

[8] Nicolae Copoiu *Socialismul european și mișcarea muncitorească și socialistă din România. 1835—1921,* București, Editura Academiei R.S.R., 1973; vezi și *Solidaritatea revoluționară a mișcării muncitorești din România cu mișcarea muncitorească internațională (1872—1893),* în „Anale de istorie", nr. 5/1980, p. 69—104.

[9] Mircea Mușat *Rădăcinile istorice ale Partidului Comunist Român,* București, Editura politică, 1973; *Partidul Muncitorilor din România — continuitate și ascendență revoluționară. 1872—1921,* în „Revista de istorie", nr. 4/1981.

societății burgheze și întemeierea societății socialiste"[10]. În același timp Programul partidului trasa direcțiile fundamentale ale luptei clasei muncitoare pentru „emanciparea desăvîrșită economică, politică și intelectuală a poporului muncitor", „prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă a societății întregi și în înlocuirea producerii de mărfuri prin producerea de către societate și pentru societate cu mijloace de producere socializate", desființarea exploatării de clasă și a „oricărei neegalități politice și economico-sociale, neegalități de sex, rasă, națiune, religie"[11]. Punînd în fața proletariatului obiective de o așa mare însemnătate, programul partidului exprima încrederea în înțelegerea de către acesta a rolului său în societate și, în același timp, se angaja să conducă lupta clasei muncitoare la izbîndă. De asemenea, în program erau înfățișate cererile imediate ale Partidului, ceea ce demonstrează concepția socialistă cu privire la căile de rezolvare a problemelor fundamentale ale României moderne și, în strînsă conexiune, stabilirea principalelor obiective menite să conducă la îmbunătățirea situației materiale și spirituale a clasei muncitoare, țărănimii și altor categorii sociale exploatate din societate. Rezultat firesc al dezvoltării social-economice și politice a României, al contradicțiilor acesteia, al existenței obiective a clasei muncitoare, Partidul muncitorilor, făurit în 1893, a purtat pecetea realităților sociale și naționale ale epocii, ceea ce i-a imprimat tărie și coeziune în conducerea proletariatului la înfăptuirea misiunii sale istorice. Tocmai capacitatea de înțelegere profundă, în lumina socialismului științific, a coordonatelor istoriei patriei, a realităților concrete din societatea românească, iau conferit partidului elemente calitative superioare oricărui partid politic al vremii, slujind cu abnegație și hotărîre interesele clasei muncitoare, ale poporului român[12].

Crearea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România „a intrat în istoria noastră ca moment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului și a maselor muncitoare", ca moment ce marchează centralizarea organizațiilor politice a clasei muncitoare pe plan național. Partidul clasei muncitoare din România, constituit pe baza principiilor socialismului științific, a teoriei de clasă a lui Marx și Engels, și-a asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat, pentru transformarea socialistă a societății românești. Tocmai pentru aceasta *„anul 1893* — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — *este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă, al clasei*

[10] *Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România*, București, 1894, p. 7.

[11] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, București, Editura politică, 1969, p. 55—56.

[12] *Constituirea partidului politic al clasei muncitoare din România — P.S.D.M.R. (1893)*, în „Anale de istorie", nr. 1/1981, p. 99—127; vezi și *Semnificația politică, ecoul intern și internațional al creării Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România*, în „Revista de istorie", nr. 3/1973, p. 559—576.

muncitoare din România. Iată de ce putem spune cu deplin temei că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă"[13].

Maturitatea clasei muncitoare, a mișcării muncitorești au dus, în anii de început ai secolului al XX-lea, la întărirea bazei proletare a organizațiilor politice ale clasei muncitoare și, implicit, la consolidarea acestora, precum și a organizațiilor sindicale, la ridicarea capacității de luptă a clasei muncitoare. Partidul muncitorilor, în cadrul celor 11 congrese și 4 conferințe ale sale ce au avut loc pînă în 1916, s-au afirmat atît temeiurile de bază ale luptei revoluționare, cît și direcțiile principale de acțiune corespunzătoare complexului social-politic național de atunci. Dezvoltarea unitară și centralizată a partidului a făcut ca la temelia mișcării revoluționare să fie așezate cu consecvență principiile luptei de clasă, unității de acțiune, ale patriotismului și solidarității internaționale proletare. Cu toate că avea să se resimtă, pentru scurtă vreme, datorită „crizei de conducere" din 1899, Partidul muncitorilor din România și-a făcut simțită prezența în viața social-politică a țării, prin continuarea activității cluburilor muncitorești și apoi a cercurilor socialiste „România muncitoare", care au jucat, în continuare, rolul de organizații de partid locale, iar organizația din București îndeplinind rolul de conducător general al întregii mișcări[14]. La începutul secolului, s-a creat *Comisia Generală a Sindicatelor din România,* organizație centralizată la scară națională, s-au constituit secții române social-democrate în Transilvania și Bucovina și s-a înființat *Comitetul Central al cercurilor „României muncitoare"* ce avea rol de coordonator al tuturor organizațiilor politice ale clasei muncitoare din țară[15]. Conferința organizațiilor socialiste și sindicale din august 1906 a reafirmat necesitatea întăririi Partidului muncitorilor care „prin luptele sale în parlament și în afară de parlament" va „aduce la îndeplinirea idealului clasei muncitoare". La rîndul lor, Conferințele muncitorești din iulie 1907 și ianuarie 1908, au discutat Proiectul de program al Uniunii Socia-

[13] Nicolae Ceaușescu *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 263.

[14] Conferința organizațiilor politice muncitorești din 29 iunie 1899, a reafirmat hotărîrea muncitorilor de a continua lupta revoluționară în cadrul Partidului Muncitorilor din România, declarînd că „sîntem și rămînem credincioși ai steagului roșu al proletariatului", gata a dovedi că „oricît guvernele claselor stăpînitoare ar prigoni și închide pe luptătorii pentru dreptate, oricît unii ar dezerta din mișcarea muncitorilor în tabăra exploatatoare, mișcarea muncitoare nu piere, ci din ce în ce devine mai puternică, mai neînvinsă" („Lumea nouă" din 16 aprilie 1900); vezi și *Contribuția Clubului muncitorilor din București în afirmarea principiilor de organizare și de luptă a proletariatului din România în anii 1900—1901,* în „București. Materiale de istorie și muzeografie", an IX/1972, p. 293—298.

[15] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909,* București, Editura politică, 1975, p. 143, 153, 183, 405, 505, 595.

liste din România și au adoptat statutul acesteia în care se preciza scopul partidului pentru organizarea și îndrumarea muncitorimii din România „spre desăvîrșita ei dezrobire economică, politică și culturală"[16]. În proiectul de program se sublinia că „Programul este steagul în jurul căruia se vor aduna toți cei nedreptățiți și asupriți din această țară. El constituie sîmburele care va face să se nască marea mișcare de dezrobire a muncitorimii din România". Tocmai viziunea globală asupra sarcinilor clasei muncitoare ridicau la noi cote valorice partidul, activitatea sa generală politică și socială, sporind influența proletariatului în societate. Relevant ni se pare noul capitol introdus în proiectul de program intitulat *Spre socialism* în care se preciza: „Ca măsuri îndrumătoare pentru socializarea mijloacelor de producție U.S.R. cere: 1) Naționalizarea rafinăriilor de petrol, de zahăr, a minelor, a alcoolului etc. Municipalizarea. Luarea privilegiilor de care se bucură Banca Națională. Monopolul ei de a emite bani în hîrtie trecut unei bănci de stat. 2) Obligația statului și a comunelor de a cumpăra orice pămînt, pădure sau orice altă bogăție naturală sau socială care se vinde la licitație"[17]. Prin asemenea obiective, Uniunea Socialistă, ca partid de clasă al muncitorimii, demonstra caracterul său revoluționar, năzuința ca odată cu socializarea mijloacelor de producție să se asigure și independența economică și politică a României.

Dezvoltarea impetuoasă a proletariatului, creșterea spiritului de organizare și de luptă contra exploatării capitaliste, ample confruntări de idei cu poporanismul care nega posibilitatea afirmării clasei muncitoare și a partidului ei în viața social-politică a României, dezbaterea largă a Proiectului de program făceau necesară și posibilă convocarea forumului general muncitoresc care să decidă strategia și tactica Partidului în pragul celui de al doilea deceniu al secolului nostru. Congresul socialist din 1910 a statuat existența partidului clasei muncitoare sub denumirea de *Partidul Social-Democrat din România,* vlăstar al vechii rădăcini socialiste, a P.S.D.M.R., creat în 1893, pe care nimic n-a putut-o distruge. Documentele programatice ale partidului clasei muncitoare din 1910 au reușit să analizeze mai profund, în lumina socialismului științific, realitățile concrete ale României la începutul secolului XX, emițînd aprecieri corespunzătoare noului stadiu atins de mișcarea muncitorească și conturînd *în spirit realist,* sarcinile imediate și de perspectivă ale proletariatului.

Partidul Social-Democrat, reafirmînd principiul socializării mijloacelor de producție, al desființării exploatării muncii sub orice formă, al transformării socialiste a societății românești, își propunea *să cucerească*

---

[16] *Uniunea Socialistă din România. Statut și extrase din Programul Uniunii Socialiste din România,* București, Institutul de arte grafice „Speranța", 1908, p. 2; vezi și Augustin Deac *Comuniștii — continuatori pe o treaptă superioară a celei mai bune tradiții ale mișcării noastre muncitorești,* în „Anale de istorie", nr. 1/1981, p. 51—67.

[17] *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente,* București, Editura politică, 1974, p. 621.

puterea guvernamentală ca unul din mijloacele de prefacere socială[18]. Pentru prima dată întîlnim formulată o asemenea idee în programele mișcării noastre muncitorești ceea ce denotă că revoluționarii români făceau pași înainte în îmbogățirea teoriei și practicii revoluționare mondiale. Constatînd cu deplin temei că dezvoltarea României în direcția capitalistă este o necesitate politică, economică și socială, pe care nimic nu mai e în stare s-o înlăture, în program se sublinia că proletariatul e singura clasă care „apărînd interesele ei particulare, apără totodată, și pe cele ale tuturor claselor apăsate, cum și interesele generale ale țării de dezvoltare pe calea progresului și a civilizației"[19]. În aceeași idee programul a pus în evidență rolul Partidului Social Democrat, ca „partid național și democrat în înțelesul cel mai adînc al cuvîntului", căci apără interesele tuturor oamenilor muncii „îndemnîndu-i la luptă pe calea perfecționării civilizației capitaliste, menită a face loc mai tîrziu unei civilizații mai desăvîrșite, *civilizația socialistă*".

În program se aprecia clar că P.S.D.R. este „un partid revoluționar", întrucît, spre deosebire de partidele burgheze a căror activitate nu trece de marginile societății capitaliste, P.S.D.R. se pune în opoziție hotărîtă cu acestea și luptă pentru completa prefacere a societății. În același timp, Partidul se declara drept apărător al intereselor întregii națiuni, luptător consecvent pentru întărirea statului național și ceea ce firește era un nou și mare pas înainte spre înțelegerea misiunii istorice a clasei muncitoare. Ridicîndu-se împotriva detractarilor socialismului, Partidul Social Democrat din România aprecia că „socialismul cuprinde în el cel mai larg și mai pozitiv naționalism . . . el se pune în apărarea intereselor profunde și fundamentale ale națiunii întregi". De asemenea în Raportul la Program se preciza că „Noi nu tindem la distrugerea națiilor, ci luptăm pentru asigurarea păcii între popoare, căci numai această pace este chezășia progresului național. Noi voim să se păstreze independența fiecărei națiuni, căci altfel nici nu s-ar putea stabili adevăratele legături trainice între popoare, în care fiecare națiune să aducă tributul propriu de cultură în concertul civilizației omenești"[20]. În numeroase studii publicate în anii 1911—1916, militanții socialiști au prezentat pe larg poziția mișcării socialiste și muncitorești față de problema luptei pentru apărarea independenței statului român și pentru desăvîrșirea unității naționale[21].

[18] *Programul Partidului Social-Democrat din România*, București, Cercul de editură socialistă, 1910, p. 5.

[19] Idem, p. 10; vezi și *Partidul muncitorilor din România în viața social-politică a țării. 1893—1910*, București, Editura politică, 1973.

[20] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1910—1915*, București, Editura politică, 1968, p. 67.

[21] C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 5, București, Editura politică, 1978; C. Racovski *Scrieri social-politice*. București, Editura politică, 1977; M. Gh. Bujor, *Scrieri social-politice*, București, Editura politică, 1979; Ion Popescu-Puțuri, *Organizarea partidului clasei muncitoare pe temelia României reîntregite. Locul partidului clasei muncitoare în istoria patriei*, în „*Anale de istorie*", nr. 5/1980, p. 3—22.

Un element calitativ nou deosebit de important în direcția dezvoltării Partidului clasei muncitoare, a întăririi capacității sale revoluționare apare în Statutul partidului adoptat la Congresul din aprilie 1914. În art. 1 se specifica: „Partidul social-democrat din România urmărește organizarea proletariatului român pe terenul luptei de clasă și înțelegerii internaționale a muncitorilor, *pentru cucerirea puterii politice*, în vederea socializării mijloacelor de producție (fabrici, ateliere, pămînt, mijloace de transport și de schimb), adică transformarea societății capitaliste bazată pe exploatarea muncii într-o societate socialistă întemeiată pe munca liberă și asociată“[22].

Progresul de maturizare politică a clasei muncitoare și de ridicare a luptei revoluționare pe noi și noi trepte de dezvoltare a fost reflectat limpede în conținutul documentelor programatice ale mișcării socialiste și muncitorești, în congresele și conferințele acesteia, în activitatea conducătorilor revoluționari Ioan C. Frimu, Cristian Racovski, Ștefan Gheorghiu, Aurel Cristea, Dimitrie Marinescu, M. Gh. Bujor, George Grigorovici, George Cristescu, Alecu Constantinescu, Ioan Crețu. Analiza documentelor de bază ale mișcării, a activității partidului clasei muncitoare relevă ideia de mare însemnătate că obiectivele formulate și tactica stabilită nu au fost rezultatul copierii sau aplicării mecanice a unor teze și idei formulate în cadrul mișcării socialiste internaționale, ci au reprezentat rodul gîndirii proprii, al aplicării creatoare a principiilor fundamentale ale socialismului științific la realitățile societății românești. De mare importanță pentru clarificarea problemelor muncitorești, a luptei de idei din propriile rînduri, cît și în combaterea ideologiei burgheze au fost publicațiile „Contemporanul“, „Revista socială“, „Munca“, Lumea nouă“, „România muncitoare“, Viitorul social“, „Lupta“, „Adevărul“, („Glasul poporului“), „Convorbiri sociale“ etc. De altfel cele 152 de publicații socialiste și muncitorești apărute pînă în 1916, constituie un adevărat tezaur de gîndire revoluționară, un patrimoniu inestimabil de cultură și creație în spiritualitatea românească, ceea ce exprimă afirmarea mișcării muncitorești, a partidului proletariatului pe toate planurile. Încă de la formarea primelor cercuri socialiste, militanții revoluționari au acționat pentru o cultură nouă, revoluționară, pătrunsă de un profund umanism, pusă în slujba maselor largi populare.

Observăm năzuința constantă a militanților revoluționari de a înțelege că socialismul nu este o dogmă, ci o metodă, un instrument științific de analiză a fenomenelor sociale, străduința permanentă de aprofundare a concepției marxiste și de adaptare la condițiile concrete ale țării noastre. Gînditorii socialiști, îndeosebi C. Dobrogeanu-Gherea, au fundamentat teoretic legimitatea și necesitatea obiectivă a socialismului și partidului muncitorilor în România, au combătut cu fermitate inconsistența teorii-

[22] *Statutul Partidului Social-Democrat din România*, București, Editura P.S.D., 1914, p. 3.

lor (junimiste, poporaniste) care susțineau că socialismul ar fi o plantă exotică la noi.

Caracterul unitar al manifestării mișcării muncitorești, ca și existența unui singur partid al clasei muncitoare, indiferent de titulatura pe care a avut-o de-a lungul anilor (P.S.D.M.R. — 1893, Comitetul Central al Cercurilor „România muncitoare" — 1906, Uniunea Socialistă — 1907, P.S.D.R. — 1910, Partidul Socialist — 1918) exprimă capacitatea proletariatului român de a depăși dificultățile și de a-și apăra organizația sa revoluționară. În mod unitar s-au afirmat socialiștii români și în cadrul congreselor socialiste internaționale, situîndu-se pe poziții înaintate în problemele majore și stringente ale epocii, promovînd cu consecvență principiile revoluționare, unitatea rîndurilor proletariatului în lupta sa contra burgheziei din fiecare țară.

Cu o asemenea înarmare ideologică, politică și organizatorică partidul revoluționar al clasei muncitoare și-a spus cuvîntul față de marile probleme care frămîntau societatea românească, — desăvîrșirea statului unitar român, rezolvarea problemei agrare, industrializarea țării, democratizarea vieții politice — preconizînd soluții concrete, dintre cele mai înaintate, potrivit cu interesele și aspirațiile revoluționare și patriotice ale maselor largi populare, ale întregului nostru popor, cu necesitățile înaintării României pe calea progresului social și material, în vederea pregătirii condițiilor obiective ale transformării revoluționare a societății. Date fiind împrejurările istorice în care se găsea poporul român, militanții socialiști au considerat absolut necesar ca noua societate socialistă să regăsească pe toți românii într-un singur stat liber și democratic. Așa se și explică contribuția istorică a clasei muncitoare și a partidului ei la înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Relevînd de la tribuna Adunării Naționale de la Alba Iulia, importanța acțiunii unionist de pe pozițiile clasei muncitoare, Iosif Jumanca a declarat: „Astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimii române din Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața dumneavoastră, în fața Internaționalei socialiste și în fața întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor. Noi vrem și sîntem gata de a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea unirii". Social-democrația arăta vorbitorul în continuare, nu-i identică cu lipsa simțului național. Noi nu zicem *ubi bene ubi patria*, ci zicem că „acolo unde ți-e patria acolo să-i creezi fericirea vieții tale". Și noi n-avem teamă că poporul muncitor român, care a rupt acum cătușele unei robii seculare, nu va avea destulă putere ca și în România să-și asigure drepturile la o viață liberă"[23].

Marea Unire din 1918, victorie epocală a maselor populare din întreaga țară, la realizarea căreia clasa muncitoare, partidul ei au adus-o prețioasă contribuția, a constituit încununarea firească a năzuințelor seculare de unitate a poporului nostru, împlinirea unui deziderat major în-

[23] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura politică 1978, p. 620—621.

scris de la începuturi pe steagul de luptă al partidului clasei muncitoare din România[24]. Lupta românilor se încadra în puternicul avînt al luptelor revoluționare deschis de victoria Marii Revoluții din octombrie, de prăbușire a țarismului și a imperiului austro-ungar.

Înfăptuirea unității statului român a realizat cadrul național pentru dezvoltarea României moderne, a avut o înrîurire pozitivă asupra întregii evoluții economice, sociale, politice și culturale a țării. S-au creat condiții pentru dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, a clasei muncitoare și partidului său politic revoluționar. Ținînd seama de ciocnirile de interese economice partidele burgheze n-au reușit să se extindă la nivelul întregii țări. Singurul partid care, în scurt timp, s-a organizat pe temelia României întregite a fost Partidul socialist. Cu deplin temei releva ziarul „Socialismul" că „cheagul", României noi „nu sînt burgheziile, care veșnic se vor hărțui între ele", ci proletariatul unit și solidar în rîndurile partidului său care îmbrățișează garanția propășirii și dezvoltării țării. Receptiv de fiecare dată la idealurile vremii și la aspirațiile maselor populare, partidul clasei muncitoare, cu mult înaintea celorlalte partide politice din țară și-a formulat noul program. Aceasta demonstra că tocmai clasa muncitoare și partidul ei revoluționar reprezenta interesele întregii națiuni, era apărătorul celor mai fidele interese ale poporului român.

Ținînd seama de îndelungata experiență, revoluționară a mișcării noastre muncitorești, de experiența partidelor muncitorești și socialiste din celelalte țări, militanții români au publicat, la 9 decembrie 1918 un *Proiect de program* sau Declarație de principii, menit să stea la baza activității partidului clasei muncitoare unificat la scara țării reîntregite, pe care îl denumeau acum *Partidul Socialist*, înțelegînd, prin aceasta, o denumire mai adecvată scopului istoric al clasei muncitoare. Comentîndu-i conținutul, organul central al partidului „Socialismul", scria că acest program tinde să precizeze „noua orientare tactică a partidului nostru, orientare izvorîtă din principiile doctrinei socialiste, puse în lumina faptelor recente". Ziarul preciza „Nu e vorba de a face inovație în materie de doctrină socialistă", ci dimpotrivă, „avem credința că în formularea programului nostru sîntem în spiritul adevăratului socialism, al socialismului așa cum el se desprinde din opera lui Marx"[25]. Că nu era întrutotul vorba de „o inovație" rezultă din faptul că, o serie de teze din Declarația de principii cu privire la obiectivul fundamental al partidului — lupta pentru cucerirea puterii politice în stat și instaurarea dictaturii proletariatului — le întîlnim în diferite programe anterioare ale mișcării noastre muncitorești. În același timp documentul programatic sesizează elementele noi apărute în societate și, în raport cu acestea, formularea mai clară a unor obiective de luptă determinate de „intrarea omenirii în faza revoluției sociale", fază în care „triumful proletariatului se apropie".

[24] Ion Popescu-Puțuri, *Pentru o cauză dreaptă. Intrarea României în război în august 1916*, în „Anale de istorie", nr. 2/1978, p. 16.

[25] „Socialismul", an XIV, din 12 decembrie 1918.

Elementul calitativ, superior al acestei *Declarații de principii*, în comparație cu toate programele mișcării noastre muncitorești și socialiste din trecut, îl constituie exprimarea cu claritate și în același timp și cu hotărîre, a necesității cuceririi *prin orice mijloace* a puterii politice și economice din mîinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletariatului în vederea realizării *idealului comunist*[26]. Declarația program, a avut un larg ecou în rîndurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor din țara reîntregită, corespunzînd celor mai înaintate concepții din mișcarea muncitorească internațională. Apreciind partidul clasei muncitoare după acest nou proiect de program îl puteam denumi *partid comunist*.

De altfel membrii secțiunii din Brăila, conformîndu-se acestei declarații, precizau că sînt „constituții în Partidul Socialist-Comunist", că „ținem să declarăm că vom fi nestrămutați apărători ai acestor principii, luptînd prin toate mijloacele dictate de forța împrejurărilor, întru înfăptuirea cît mai neîntîrziată a Republicii Socialiste revoluționare și în România... Cerem social-democraților... să adopte fără nici o rezervă principiile socialiste-comuniste revoluționare"[27].

Însușirea noilor principii comuniste, dictate de realitățile noi interne și internaționale se putea realiza numai printr-un proces intern, prin însușirea lui de către membrii partidului, în fiecare organizație în parte și de către toate la un loc. Programul conform practicii democratice din mișcarea noastră muncitorească, trebuie dezbătut și susținut de către toate secțiile partidului din țară și adoptat de către congresul general al tuturor organizațiilor politice muncitorești din România reîntregită. În vederea realizării acestui obiectiv, Proiectul de program al Partidului socialist din România (1918), a constituit o bază principială de dezbatere ideologică, creîndu-se premisele subiective pentru afirmarea Partidului Socialist-Comunist la marele Congres unificator din mai 1921. De aceea, în perioada anilor 1919—1921, s-au desfășurat, în organizațiile socialiste ample dezbateri deschise, privind etapa nouă în care intrase țara și mișcarea muncitorească după 1918 și mai ales necesitatea adoptării unui *program comunist* și a unei *tactici unitare*, corespunzătoare acestei noi etape. Partidul Comunist Român trebuia să fie expresia nemijlocită a desfășurării unui larg proces de continuitate și înoire a gîndirii și practicii revoluționare a mișcării noastre muncitorești, de revedere și restructurare a ideilor programatice și a formelor și metodelor de acțiune pentru transformarea revoluționară a societății și în concordanță cu specificul istoric românesc și într-o perspectivă mai apropiată în timp. În apelul *Strîngeți rîndurile*, din noiembrie 1920, se conchidea: „Teoria marxistă care ne călăuzește ne impune să cunoaștem, în rîndul dintîi împrejurările în care trăim, mediul țării noastre, rolul în care trebuie să săpăm și fiecare să așezăm temelia

[26] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 28, dosar nr. 4201, fila 162; vezi și *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, București, Editura politică, 1966 p. 123—128.

[27] Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4337, fila 303.

organizațiilor noastre. Să reclădim casa noastră, pe o temelie de piatră masivă, ca nici furtunile să nu o clatine, nici șuvoaiele să nu o miște, nici cutremurele să nu o zdruncine. Strîngeți rîndurile proletari din tot cuprinsul țării mărite, pregătiți uneltele, adunați materialele. Pornim la reclădire. Într-un ceas bun și cu spor"[28]. De asemenea în articolul *Datoria Partidului Socialist din România*, se sublinia ideea întăririi partidului, a strîngerii legăturilor între organizațiile politice și sindicale, a dezvoltării ideilor programatice, a schimbării însăși denumirii partidului, în *Partidul Comunist*, „nume purtat azi de toate partidele de avangardă a proletariatului. Această nouă denumire va fi consfințirea tacticii revoluționare inaugurate și va da întregului partid o direcțiune unitară. Aceasta va însemna că partidul clasei muncitoare din România nu va face nici o renunțare de la scopul final și tactica revoluționară"[29]. Discutarea problemelor s-a făcut într-un spirit creator, de înaltă responsabilitate pentru interesele și năzuințele maselor muncitoare, ale întregii națiuni. Militanții socialiști, la fel cum au făcut-o și în trecut au înțeles că orientările programatice trebuie să țină seama de condițiile concrete-istorice, economice, social-politice în care își desfășoară activitatea. „Partidul socialist, prin forța împrejurărilor își dezvoltă activitatea lui politică în cadrul națiunii și al statului modern. El trebuie să țină seama de toate condițiile în care se găsesc clasele sociale ale națiunii respective și în special proletariatul". Și aceasta, se preciza într-un document al Secțiunii București, întrucît „mijloacele de activitate socialistă diferă după țări și împrejurări[30]. Numai în felul acesta partidul putea să asigure conducerea luptei revoluționare în noua etapă ce se deschidea în fața clasei muncitoare, a poporului român.

O caracteristică a acelor ani a fost și faptul că Partidul socialist, aflat mereu în vîltoarea evenimentelor interne și internaționale a discutat și modalitățile aderării la Internaționala a III-a, Comunistă, creată în martie 1919. Ținînd seama tocmai de orientarea revoluționară a Partidului Socialist din România, pe bună dreptate, se făcea remarca că deasemenea afilierea trebuia făcută de Partidul unificat în întregul său, că „Noi — (cei din vechiul Regat) am fi putut mai demult să aderăm la Internaționala a III-a, dar am socotit necesar să intrăm în prealabil în legătură cu partidele din

---

[28] „Socialismul" din 6 noiembrie 1920. „Noi vom fi chemați ca în România nouă, împreună cu tovarășii de dincolo, să clădim mișcarea muncitorească pe temelii solide și puternice, ca nici un vifor și nici o furtună să n-o poată dărîma. Dar vom avea datoria spre a face să înțeleagă și tovarășii noștri maghiari ori germani... că le sîntem frați adevărați și cu ei împreună dorim să luptăm pentru dezrobirea întregii clase muncitoare" („Adevărul" din 16 decembrie 1918).

[29] „Scînteia" (gazetă editată de revoluționarii români aflați pe teritoriul Rusiei Sovietice), din 10 august 1919.

[30] „Socialismul" din 28 februarie și 23 aprilie 1919. „Tactica noastră trebuie să se adapteze împrejurărilor în care ființează și luptă Partidul Socialist" („Mișcarea socialistă" din mai 1919), iar în articolul *Discuții programatice* se sublinia că trebuie „să se ție seama de împrejurările speciale ale țării, de situația clasei muncitoare și de problemele care i se pun" („Socialismul" din 22 mai 1919).

Transilvania și Bucovina pentru a intra în Internaționala a III-a ca un partid unit pe întreaga Românie"[31]. Reflectînd această voință, ziarul „Socialismul" consemna cu satisfacție că partidele surori din România reîntregită, „se adună azi, prin forța istoriei, într-o singură casă spre a conlucra și mai cu spor spre binele poporului acestei case". Dînd glas acestor năzuințe de unificare a mișcării socialiste, Partidul Socialist și Comisia Generală a Sindicatelor în Declarația din 13 februarie 1919, se angajau solemn să respecte „legămintele de unire hotărîte" în 1918, luîndu-și „angajamentul de a lupta împreună cu muncitorimea din teritoriile alipite (unite) pentru respectarea libertăților și drepturilor cucerite", făcîndu-și „un punct al său de onoare (din) respectarea drepturilor minorităților de altă naționalitate pe toate tărîmurile economic, politic și cultural". De asemenea a fost lansat apelul „pentru unificarea tuturor forțelor proletare ale poporului român într-un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine"[32].

Momentul care a prilejuit, pe de o parte, întrunirea în cadrul unui forum oficial al partidelor socialiste din România, iar pe de alta o conlucrare în vederea elaborării unui program comun, a fost Conferința mișcării socialiste din 23—26 mai 1919 de la București, cu invitați reprezentînd partidele socialiste din Transilvania, Banat și Bucovina. Programul adoptat de Conferință, reafirma teza că „societatea omenească a intrat într-o nouă fază istorică, aceea a revoluției sociale", că Partidul Socialist din România acționează pentru „schimbarea totală a organizației sociale burgheze", că scopul fundamental al său fiind „cucerirea puterii politice și introducerea dictaturii proletariatului pentru ca prin socializarea mijloacelor de producere să ajungem la transformarea societății capitaliste în societate socialistă"[33]. Semnificația conferinței din mai 1919 constă în aceea că a adoptat un program politic și electoral unic, valabil pentru întreaga mișcare socialistă din România, marcînd o etapă esențială pe linia realizării unității de acțiune a mișcării socialiste, a unificării la nivel național a organizațiilor socialiste regionale. Remarcînd acest fapt, ziarul „Socialismul", arăta că la București în cadrul Conferinței „la care s-au votat declarația de principii și programul electoral al partidului, a fost

[31] „Buletinul Internaționalei Comuniste" din decembrie 1920. Aceeași idee este relevată și atunci cînd se scrie: „Ținînd seama de noile condițiuni politice din Bucovina, Ardeal și Basarabia — declarau socialiștii din Vechea Românie — am căutat să ne punem în legătură cu tovarășii conducători socialiști din aceste teritorii, pentru a pregăti unitatea sufletească și propagandistică cu aceștia, și azi ne bucurăm a putea constata că aceste legături vor rămîne trainice, spre folosul și izbînda finală a proletariatului din noua Românie" („Social-democrația", din 27 aprilie 1919).

[32] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, București, Editura politică, 1966, p. 166—167.

[33] *Ibidem*, p. 199—205.

preludiul unificării mișcării socialiste din întreaga Românie"[34]. La rîndul său „Calendarul muncii" scria că delegații întruniți în Conferință „s-au ocupat de organizarea mișcării și a votat programul partidului, pe baza căruia s-a făcut prima unire între partidul nostru (socialist, din vechea Românie), cu cel din Ardeal și Bucovina, deschizînd drumul unificării complete pe care urmează s-o realizeze un apropiat congres general"[35]. Numeroase comentarii și aprecieri în direcția unificării s-au făcut și în „Tribuna socialistă", „Mișcarea socialistă", „Lupta socialistă", „Cuvînt socialist", „Nădejdea" etc. Propaganda a fost urmată de noi pași pe calea unificării și centralizării mișcării socialiste. Congresul extraordinar al P.S.R. din octombrie 1919, Conferința Partidului Socialist de la Iași din decembrie același an care a constituit Consiliul general al Partidului Socialist — organ reprezentativ format din exponenți ai tuturor organizațiilor socialiste din țară, numeroasele reuniuni ale acestui Consiliu în cursul anului 1920 și la începutul celui următor au fost de natură să clarifice toate problemele de ordin organizatoric, politic, ideologic și financiar în vederea convocării congresului general al Partidului clasei muncitoare la scara României reîntregite[36]. Consolidarea organizatorică și aria largă de cuprindere a maselor muncitoare au făcut din Partidul Socialist cel mai reprezentativ partid politic din societatea românească.

Puterea pe care o conferea unitatea mișcării muncitorești s-a reflectat cu prilejul alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 și mai ales a acelora din mai 1920, la care Partidul clasei muncitoare a luat parte activă. Succesele obținute de partid în aceste alegeri au reafirmat popularitatea socialiștilor în rîndul maselor largi populare, viabilitatea programului de luptă al Partidului Socialist. Astfel, în alegerile din 1919, deși P.S.R. s-a abținut de la vot au fost cîștigate 7 mandate de deputați, iar în 1920, partidul muncitorilor a obținut 20 de mandate în Cameră și 3 mandate în Senat[37]. Prezent în primele două legislaturi ale României reîntregite, Partidul socialist, prin deputații săi, și-a dat concursul, propunînd soluții avansate, la rezolvarea problemelor fundamentale ale țării, la consolidarea și dezvoltarea democratică a statului național unitar român[38].

Dar această poziție înaintată a Partidului și-a găsit reflectarea nu numai în programele politice și electorale, ci și în publicațiile muncitorești ale vremii, în luările de cuvînt de la tribuna parlamentului, în întruniri și demonstrații muncitorești, în ample bătălii de clasă, materializate în viguroase acțiuni revendicative sau pentru reforme democratice. Din rîndul acestora se detașează greva generală din octombrie 1920,

[34] „Socialismul" din 24 septembrie 1919.

[35] „Calendarul muncii pe 1920", București, Cercul de editură socialistă, 1920, p. 57.

[36] *Crearea Partidului Comunist Român. Mai 1921*, București, Editura științifică, 1971, p. 216—252, 295—325. A se vedea și *Presa muncitorească și socialistă din România. 1919—1921*, București, Editura politică, 1973.

[37] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România. 1918—1921*, Ediția a II-a completată, București, Editura politică, 1976, p. 343—347.

[38] Gheorghe Unc, *Consolidarea statului național unitar român în concepția Partidului clasei muncitoare. 1918—1821*, în „Anale de istorie", nr. 1/1981, p. 68—83.

prima mare bătălie desfășurată unitar pe teritoriul național la care au participat peste 400 mii de muncitori, aproape întregul proletariat din țara noastră[39], și care „a constituit o puternică afirmare a forței și rolului tot mai important al clasei muncitoare în întreaga viață socială și politică a României"[40]. Poziția înaintată a Partidului Socialist față de problemele fundamentale ale dezvoltării țării i-au atras simpatia și încrederea maselor de oameni ai muncii, a intelectualității progresiste, a oamenilor de știință și cultură, a altor categorii sociale. Pentru crearea unui larg front de opinie în vederea înnoirii societății românești, partidul clasei muncitoare a preluat, în noile condiții, experiența pozitivă a mișcării noastre muncitorești, cu privire la politica de alianțe cu celelalte forțe democratice, fără a afecta fizionomia sa proprie. S-a apreciat în mod judicios că tactica partidului față de alianțele cu alte forțe democratice și progresiste nu trebuie să fie „nici rigidă ca o dogmă, nici inflexibilă ca un comandament religios", ci ea trebuie să „se preteze împrejurărilor", întrucît încheierea unor alianțe cu forțele „burgheze de stînga", pe probleme concrete vizînd acțiunea pentru înfăptuirea unora sau a altora din deziderate democratice, reprezintă, după cum scrie „Socialismul", o politică „inevitabilă și chiar necesară". Firește, în politica sa de alianțe, partidul a pornit de la aprecierea generală, potrivit căreia, „toate celelalte partide existente, atît cele reacționare cît și cele progresiste, întrucît vor menținerea proprietății private, deci și a claselor (antagonice)... sînt și rămîn partide de conservare a societății de azi"[41]. Erau puncte de vedere programatice care exprimau conduita generală a Partidului Socialist, preocuparea sa pentru folosirea celor mai adecvate mijloace de acțiune în vederea apărării intereselor muncitorești, a maselor largi populare.

În ansamblul dezvoltării mișcării muncitorești, a dezbaterilor principiale pe marginea programului comunist și a unificării la scară națională un loc însemnat l-au avut congresele regionale ale organizațiilor socialiste, sindicale și de tineret din Transilvania, Banat și Bucovina din vara anului 1920. Ele și-au reafirmat voința „pentru desăvîrșita lor unificare" în organizațiile din vechea Românie, dînd mandat conducerii mișcării muncitorești de la București, în care ele însele aveau reprezentanți, de a grăbi pregătirile pentru convocarea congresului general, care să „dea formă definitivă (programului) și să proclame în deplină claritate, unificarea"[42].

---

[39] A se vedea pe larg *Greva generală din România. 1920,* București, 1970, p. 236 și următoarele.

[40] Nicolae Ceaușescu, *60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială și libertate națională, pentru construirea socialismului și ridicarea bunăstării maselor, pentru independența patriei, colaborare internațională și pace,* București, Editura politică, 1981.

[41] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921,* p. 204.

[42] „Lupta de clasă" din 1 august 1920. La lucrările congreselor regionale socialist și sindical, desfășurate la Cluj, în zilele de 15—17 august 1920, au fost reprezentați și muncitorii din Satu Mare. („Tribuna socialistă" din 22, 29 august, 5, 12, 19 și 26 septembrie 1920; „Erdélyi Munkás" din 21 și 28 august 1920; Grăitoare sînt și articolele: *În parlamentul muncitoresc de la Cluj,* în „Erdélyi Népszava" din 18 august 1920; *După Congres,* în „Tribuna socialistă" din 29 august 1920.

În cadrul amplului proces de unificare a rîndurilor organizate ale muncitorimii la scara țării reîntregite, și în cel al luptelor sociale pentru condiții mai bune de muncă și de viață, pentru consolidarea statului unitar român, pentru întărirea caracterului său democratic, o contribuție prețioasă a adus și organizația Partidului Socialist din Satu Mare. Ei i s-au alăturat sindicatele muncitorești ca și organizația tineretului socialist, care, în front unitar revoluționar al tuturor muncitorilor indiferent de naționalitate au înscris o pagină însemnată în cronica Partidului politic al clasei muncitoare, a luptei sale pentru România socialistă[43].

La începutul anului 1921 atenția mișcării muncitorești a fost concentrată spre pregătirea marelui Congres al partidului, menit să consfințească unificarea, să adopte programul Comunist și să se afilieze la Internaționala a III-a. În vederea pregătirii acestui eveniment, în vara anului 1920, o delegație a Partidului Socialist, formată din Gheorghe Cristescu, Constantin Popovici, Eugen Rozvan, Ioan Flueraș, Alexandru Dobrogeanu-Gherea și David Fabian a plecat la Moscova. În capitala sovietică ca și la Harkov delegația socialiștilor români a avut numeroase întîlniri și tratative cu conducătorii Cominternului, cu V. I. Lenin, pentru a stabili principiile și relațiile viitoare din partidul revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră și Internaționala Comunistă. Printre problemele pe care delegația revoluționarilor români le-a susținut erau și cele legate de autonomia și independența partidului, de dreptul său de a-și elabora de sine stătătoare linia politică, corespunzător condițiilor istorice din România, participarea la Internaționala Comunistă fiind considerată ca o expresie a solidarității internaționale și nu ca un drept al acesteia de a se amesteca în viața Partidului muncitorilor români.

Privită și sub acest raport, perioada premergătoare congresului general s-a caracterizat printr-o activitate politică, ideologică deosebit de intensă al cărei expresie grăitoare l-au reprezentat lucrările, consiliul general din 31 ianuarie—2 februarie 1921, publicarea în presa socialistă a principalelor documente pregătite pentru Congres: Raportul în problema agrară, Raportul cu privire la afiliere, Statutul Partidului. Totodată, au avut loc dezbateri ample în presa de partid pentru definirea liniilor programatice comuniste a partidului în noile condiții istorice, fixarea formelor de acțiune cele mai potrivite pentru atingerea obiectivelor revoluționare, conturarea noii fizionomii comuniste a partidului, o fizionomie dictată de țelurile strategice revoluționare și tactica inspirată din condițiile caracteristice ale României în mediul în care trebuia să acționeze Partidul. Toate acestea și-au găsit expresia în formularea succintă din articolul 1 al statului ce urma a fi adoptată de Congres, și care a fost discutat, în prealabil, la lucrările Consiliului general din 10—11 octombrie 1920. „Partidul socialist comunist din România — se menționa în

[43] Mai pe larg despre aceasta în *Mișcarea muncitorească din județul Satu Mare în anii avîntului revoluționar (1918—1921)*, în *SatuMareStCom*, 2/1972, p. 5—34.

Statut — urmărește organizarea proletariatului pe temeiul luptei de clasă și al solidarității internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazate pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă[44].

După ședința Consiliului general din 31 ianuarie—2 februarie 1921, pregătirile pentru congres au intrat în faza lor nemijlocită. Au avut loc o serie de manifestări importante: Presa socialistă a publicat ordinea de zi a Congresului, au avut loc adunări ale secțiunilor partidului care au ales delegați pentru marele forum proletar, consfătuirea Uniunilor sindicale și a Tineretului Socialist sau la rîndul lor, s-au pronunțat asupra documentelor ce urmau a fi dezbătute. Sub titlul *Congresul*, un corespondent din Brașov cerea „să mergem la congres și să întindem mîna noastră frățească muncitorilor din vechea Românie. Să le spunem lor sincer: Fraților! . . . Acum am venit să ne cunoaștem, să unim organizațiile noastre, să le facem puternice și să luptăm cu puteri comune împotriva capitalismului, pentru făurirea unei societăți noi, mai frumoase"[45]. Idei similare au fost exprimate în fond, la toate adunările secțiunilor care au ales delegați pentru congres. A fost o activitate titanică, desfășurată de cei mai buni fii ai clasei muncitoare, conștienți de necesitatea afirmării pe plan social-politic a partidului politic revoluționar al proletariatului, capabil să înfrunte clasele dominante, să organizeze masele muncitoare în vederea luptei decisive cu societatea capitalistă. Dacă în decembrie 1918, în România întregită clasa muncitoare avea o sumedenie de organizații politice și sindicale pe provincii istorice fiecare cu comitetul său central, cu programul său de acțiune, apoi, la marele Congres unificator din mai 1921, proletariatul român se prezenta unit, cu reprezentanții aleși din toate provinciile istorice și de toate naționalitățile, împuterniciți cu mandat de a făuri un unic și puternic partid comunist, la scara întregii țări, care să aibă la bază un grogram nou de acțiune, corespunzător epocii noi. Asimilarea ideilor comuniste de către majoritatea covîrșitoare a membrilor Partidului socialist — ceea ce în acel moment însemna recunoașterea necesității luptei pentru putere, instaurarea dictaturii proletariatului, îndeplinirea misiunii istorice a clasei muncitoare — a fost de natură să ridice la noi cote valorice întreaga activitate revoluționară, să înlăture pe aceia care nu puteau ține pasul cu înoirea generală a țării și a partidului, să întărească și mai mult unitatea partidului. Referindu-se la excluderea unor social-democrați din partid, ziarul „Socialismul" din 6 februarie

[44] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, p. 627.

[45] „Világosság" („Lumina") din 4 mai 1921. Vezi și „Socialismul" din 11 mai 1921; „Fáklya" din 26 aprilie și 7 mai 1921. Mai pe larg în *Presa muncitorească și socialistă din România. 1917—1919* și *1919—1921*, București, Editura politică, 1971, p. 318, 323, 334, 340—350; 1973, p. 533, 576, 624.

1921, scrie că prin aceasta „unitatea partidului nu e atinsă și partidul întreg rămîne unit împrejurul steagului purtat cu cinste prin atîtea bătălii". Tocmai de aceea, în România, Partidul comunist s-a constituit nu prin sciziunea organizațiilor muncitorești sau prin crearea unui astfel de partid în afara țării, cum s-a încercat cu multă insistență de către unii, ci prin unirea eforturilor întregii muncitorimi și prin menținerea unității rîndurilor sale. Înlăturarea la timp, de-a lungul anilor, din organizațiile muncitorești și socialiste a o serie de elemente depășite de vreme care frînau lupta revoluționară și împiedicau adoptarea unei tactici și strategii corespunzătoare fiecărei etape istorice a întărit unitatea rîndurilor organizate ale clasei muncitoare, a făcut posibilă menținerea unui singur partid revoluționar, a unei singure centrale sindicale. Noua fizionomie a partidului cere să-i permită plasarea sa în fruntea luptei pentru izbucnirea și desfășurarea victorioasă a revoluției, trebuia să preia și să dezvolte „tot ceea ce-i revoluționar în România", să înlăture tot ceea ce era perimat, depășit. Desigur, un asemenea proces revoluționar avea profunde repercusiuni pe planul conștiinței maselor și al structurilor organizatorice ale partidului. În acest sens, ziarul „Socialismul" din 25 februarie 1921, în articolul *Transformarea Partidului nostru* scria că „Un Partid nu devine comunist numai pentru că-și schimbă numele și nici numai pentru că acceptă anumite directive. Un partid devine comunist de abia cînd el își schimbă structura, și tipul de organizare, cînd dintr-un partid de cotizanți anonimi, el devine un partid de proletari aleși, convinși, conștienți, încercați în luptă și capabili să reziste la luptă și să conducă masele mari la atac".

În aceste împrejurări de amplă efervescență politică-ideologică, într-o atmosferă de mare însuflețire, în dimineața zilei de 8 mai 1921, și-a deschis lucrările, la București, marele Congres al Partidului Socialist sub președinția deputatului Dumitru Stoiculescu. Congresul era chemat să dezbată: Raportul de activitate al Comitetului Executiv, raportul asupra programului partidului și de afiliere la Internaționala Comunistă, statutul partidului, programul agrar, raportul delegației care a fost în Rusia Sovietică, presa și propaganda, chestiunea naționalităților, mișcarea tineretului și mișcarea feminină, cooperativele. Chiar și anunțarea ordinei de zi demonstrează temeinicia cu care comuniștii dezbăteau, încă de atunci problemele de interes vital pentru masele populare, problemele majore ale mișcării muncitorești, ale poporului român. La congres au participat 90 de delegați din 27 de secții ale Partidului Socialist, membrii Comitetului Executiv, ai Comisiei Centrale de Control, ai Comisiei Generale a Sindicatelor, C. C. al Tineretului, Comitetul Central Femenin, Cercul de editură, redacția ziarului „Socialismul". O serie de delegați, inclusiv cel din Satu Mare, neputînd lua parte la lucrările congresului, au aderat la ele sau au dat mandatul altor delegați să-i reprezinte.

Alocuțiunea de deschidere a Congresului a rostit-o Gheorghe Cristescu, în calitatea sa de secretar al Partidului, salutînd delegații întruniți în Capitala României și înfierînd poziția adoptată de cercurile guvernante

față de mișcarea muncitorească, de represiunea luptei sale. În spiritul principiilor democratice ce caracteriza întreaga noastră mișcare au fost alese organele de lucru ale forumului Partidului clasei muncitoare: biroul congresului, comisia de validare a mandatelor, comisia de rezoluții, în care au intrat: Mihai Cruceanu, Gheorghe Russ, Andrei Ionescu, Mihai Macovei, Fotache Dorojan, Alfred Rusch, I, Neagu-Negulescu, T. Albani, N. Marian, I. Mirescu, Elek Köblös, E. Stanev, T. Iordăchescu, C. Mănescu, I. Vasiliu, St. Alfoldi, Al. Dobrogeanu-Gherea, E. Rozvan, C. Barta etc. După prezentarea raportului comisiei de validare care a precizat că la lucrări participă delegați având 541 mandate de la peste 45 000 de muncitori organizați, Congresul a adoptat, o serie de moțiuni ce vizau aspecte ale luptei revoluționare din țară: pentru amnistie, pentru cei închiși, contra stării de asediu și a cenzurii, apreciind că jertfele aduse de numeroși luptători cauzei socialiste, „vor da roadele așteptate, ne vor ajuta în lupta grea a clasei muncitoare și vor grăbi astfel triumful marelui ideal socialist“[46]. Animați de spiritul solidarității internaționaliste, trăsătura caracteristică a mișcării noastre muncitorești încă de la începuturile sale, delegații au votat apoi moțiuni prin care se saluta Internaționala Comunistă, partide comuniste și muncitorești din diferite țări, exprimînd hotărîrea „de a duce lupta necurmată, alături de partidele comuniste din lumea întreagă, pentru dezrobirea proletariatului și instituirea unui regim al sfaturilor de muncitori și țărani“. O moțiune specială a fost adoptată în semn de solidaritate cu Revoluția victorioasă din Rusia, cu proletariatul rus.

La rîndul său, Congresul a fost salutat de organizații muncitorești din întreaga țară care își exprimau dorința ca lucrările forumului muncitoresc să se încheie cu deciziunea formării partidului comunist și adoptării programului său revoluționar. De asemenea, militanți ai clasei muncitoare care au fost împiedicați de autorități să sosească la congres sau cei ce se aflau la închisoare au salutat congresul. Aceștia din urmă au declarat, între altele: „Deși prizonieri ai burgheziei, ziua aceasta e mult mai frumoasă pentru noi, pentru că știm că azi reprezentanții clasei muncitoare din România și teritoriile alipite (unite, n.n.) încep cea mai rodnică și cea mai mult dorită muncă pentru consolidarea puterii clasei muncitoare de la noi. „Ei și-au exprimat încrederea că din dezbateri „va răsări, puternic și încrezător în victorie, Partidul Comunist din România — conducătorul cel mai viguros al clasei muncitoare — ...singura chezășie că triumful cauzei noastre este asigurat“[47].

În continuarea lucrărilor sale, Congresul, în ziua a doua, a dezbătut Raportul Comitetului Executiv, realizînd o retrospectivă a dezvoltării luptei proletariatului român, subliniindu-se unele fapte ce puneau în evidență „crezul revoluționar“, ce l-a animat, contribuția sa la desfășurarea unor evenimente naționale (Marea Unire) sau altele ce au marcat

[46] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, p. 685.
[47] *Ibidem*, p. 687 — Scrisoarea era semnată de Lazăr Măglașu, Pandele Becheanu și Pîncu Herșcovici; vezi și „Socialismul“ din 11 și 14 mai 1921.

mișcarea muncitorească internațională, între care și aceea de a fi luat „parte la Conferința de la Zimmerwald" care avea să fie nucleul Internaționalei Comuniste de mai tîrziu. Această retrospectivă a constituit temeiul faptelor concrete pentru dezbaterea pe marginea a ceea ce trebuia să fie spiritul revoluționar al mișcării muncitorești, al practicii politice și condiției generale în care urma să se angreneze Partidul. Discuțiile purtate asupra raportului s-au caracterizat prin grija deosebită pentru îmbunătățirea întregii activități a partidului, pentru promovarea în fruntea sa a unor oameni destoinici, capabili „să cunoască pulsul vremurilor, spiritul poporului" oameni care să aibă încredere deplină în mase, să se sprijine în permanență pe ele, să le apere fără rezerve interesele. Se avea în vedere mai ales consecvența revoluționară, modul de a gîndi tactica și strategia Partidului, formele de acțiune prin care să se afirme mișcarea revoluționară a proletariatului. „Fără să ne îndîrjim asupra persoanelor — spunea I. Neagu Negulescu — să ne dăm seama că păcatul cel mare este felul tacticii urmate pînă acum. Să schimbăm tactica mișcării noastre dacă vrem să ieșim din făgașul greșelilor petrecute . . . deci nu asupra persoanelor să stăruim, ci asupra metodei, (pe aceasta) să o schimbăm ca să ieșim din acest congres mai frați și mai tari ca oricînd"[48]. Gh. Cristescu a răspuns observațiilor și criticilor făcute de delegați, după care raportul a fost aprobat. Între timp, ca urmare a intervențiilor repetate la Ministerul de Interne, a fost ridicat sigiliul de pe sediul Partidului din str. Sf. Ionică nr. 12, obținîndu-se permisiunea continuării lucrărilor congresului aici[49].

În cea de a treia zi a lucrărilor (10 mai), într-o ambianță mai plăcută căci se aflau în sala mare a Clubului socialist, discuțiile au fost axate pe problema centrală a Congresului, aceea a adoptării Programului comunist, a consfințirii centralizării de drept a mișcării la scara țării reîntregite, și afilierea sa la Internaționala a III-a, Comunistă. În acest sens, Gheorghe Cristescu a făcut, mai întîi, o relatare despre vizita delegației Partidului socialist la Moscova, despre primirea acesteia de către V. I. Lenin, despre întîlnirile cu reprezentanții Internaționalei Comuniste[50], apoi a dat citire adresei Cominternului *Către membrii Partidului*

[48] *Ibidem*, p. 695. Reținem și observațiile formulate de Eugen Rozvan, Gh. Niculescu-Mizil, D. Grofu, T. Iordăchescu, Gh. Luca, Gh. Pîncotan etc. care se opresc asupra grevei generale, a sensului discuțiilor purtate cu generalul Averescu, asupra delegației Partidului Socialist în Rusia Sovietică.

[49] În primele două zile lucrările Congresului s-au desfășurat în sălile redacției ziarului „Socialismul" din str. Academiei nr. 25, deoarece sălile Clubului socialist și deci, și a partidului și sindicatelor, erau închise încă din timpul grevei generale din octombrie 1920.

[50] Delegația Partidului Socialist a fost primită la Kremlin, de V. I. Lenin, care a apreciat activitatea revoluționară a Partidului Socialist; ea a avut, apoi, întrevederi la Moscova și Harkov cu Buharin, Zinoviev, Kollontai, Racovski etc. După discuții îndelungate cu reprezentanți ai Cominternului, aceștia au pus delegației române șase întrebări, de natura răspunsului la ele depinzînd primirea Partidului Socialist din România la Internaționala Comunistă: 1. Declarați că în nu-

socialist din România și către toți muncitorii comuniști, în care, pe lîngă unele aprecieri realiste, au fost pronunțate o serie de puncte de vedere eronate, asupra partidului și realităților românești, ceea ce a dăunat activității viitoare a Partidului.

Raportul ca și discuțiile au pus în evidență procesul de creștere a mișcării muncitorești din România, faptul că „ideea socialistă a fost răspîndită în țară și a pus în frămîntare masele largi", opțiunea comunistă avîndu-și temeiul în realitatea concretă a faptelor, în intransigența revoluționară pusă în evidență de partidul clasei noastrei muncitoare încă înaintea izbucnirii războiului. În același timp, atît în raportul delegației care a fost în Rusia, cît și în unele intervenții pe marginea lui s-a subliniat că aprobînd în întregime tezele fundamentale ale Internaționalei Comuniste, delegația română, a exprimat, totodată unele rezerve pe care le avea în ceea ce privește interpretarea unor puncte din condițiile de primire în Internațională. În continuare discuțiile au fost axate pe Programul Partidului, acesta reprezentînd punctul central al congresului. În Programul adoptat de Congres, figura ca obiectiv suprem: „trecerea puterii politice și economice în mîna muncitorilor de la orașe și sate" și „înfăptuirea societății viitoare care nu-i alta decît comunismul". Realizarea acestui obiectiv se putea face numai prin instaurarea dictaturii proletariatului, căci, se preciza în raport „Nu democrația burgheză, ci dictatura proletariatului va fi aceea care va asigura triumful socialismului. Pentru atingerea acestui scop masele populare vor lupta după cum va fi rezistența adversarilor pînă la conflict înarmat cu puterea de stat capitalistă"[51]. Pledînd pentru exproprierea mijloacelor de producție și de schimb și trecerea lor în proprietate socialistă în Raport se manifestă grijă pentru aliați, pentru unica proprietate și pentru micii meșteșugari care „nici unul, nici altul nu pot fi expropriați". În sprijinul alcătuirii Programului comunist, al transformării partidului socalist în partid comunist și afilierea la centrala Comunistă de la Moscova s-a pronunțat și coraportul ținut de Mihai Cruceanu, ca și discuțiile ce au avut loc în ziua de 11 mai 1921.

Așa, dar, a patra zi a lucrărilor, au fost axate mai ales pe tema adoptării Programului Partidului și afilierii la Internaționali a III-a. Discuțiile

mele Comitetului Central al dv. sînteți de acord cu cele 21 de condiții? 2. Aceste teze și condiții trebuie adoptate fără rezerve de către următorul dv. Congres. 3. Declarați că imediat după întoarcerea dv. în România Grigorovici, Jumanca, Flueraș și consorții vor fi excluși din partid? 4. Declarați că vă supuneți tuturor hotărîrilor Federației Comuniste Balcanice și că-i asigurați cea mai fierbinte participare și înțelegere din partea voastră? 5. Sînteți de acord ca împreună cu partea comunistă a delegației române, cu participarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, să elaborați o listă a noului Comitet Central al partidului român compusă din comuniști de încredere? 6. Puteți garanta că imediat după întoarcerea dv. în România organul central își va schimba poziția și va scrie în mod comunist? Delegația s-a reîntors în patrie în decembrie 1920 (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 4, f. 17—18).

[51] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, p. 433, 622.

dintre cei ce se pronunțau pentru afilierea fără condiții și cei care se manifestau pentru afilierea cu rezerve au reținut atenția întregului congres. Acestea nu constituiau un simplu dialog doctrinar, ci puneau în evidență grija deosebită pentru ceea ce avea să devină partidul, pentru fizionomia sa politică, ideologică și organizatorică, pentru capacitatea lui reală de a conduce lupta clasei muncitoare, a altor categorii de oameni ai muncii.

Trecîndu-se la vot, în seara zilei de 11 mai, ideea afilierii fără condiții a întrunit 428 mandate, 111 s-au pronunțat pentru afilierea dar cu rezerve, existînd și 2 voturi informative, un rezultat care îl îndreptățește pe un congresist să conchidă că „unitatea Partidului, în ciuda unor deosebiri de vederei, se menține", că „deosebirea nu este mare. Ne apropiem și deci, să ne întindem cu toții mîna, pentru ca, cu forțe unite să luptăm pentru binele proletariatului român"[52]. Prin votul delegaților se crează Partidul Comunist din România, ceea ce a provocat un entuziasm indescriptibil, s-a cîntat de către toți congresiștii Internaționala. Luînd cuvîntul Gh. Cristescu, se adresează delegaților: „Voturile voastre injectează în corpul revoluției sociale serul dătător de viață, care să-i regenereze forțele, făcînd-o rezistentă în lupta sa pentru dezrobirea proletariatului"[53]. În felul acesta se încheie cea de a patra zi a lucărilor, cea mai fructuoasă și plină de semnificații pentru istoria clasei muncitoare, a poporului român. „Formarea Partidului Comunist din România a reprezentat victoria concepției revoluționare a socialismului științific, a marxism-leninismului revoluționar, constituind un moment istoric de importanță deosebită în mișcarea revoluționară din țara noastră, în organizarea luptei viitoare a proletariatului, a maselor asuprite din România"[54]. Cu mare însuflețire lucrările au continuat în ziua a cincea. Au fost discutate statutul partidului, presa și propaganda, problema agrară, urmînd ca pentru celelalte chestiuni, (tineretul, problema naționalităților, feminină etc.) să se formuleze rezoluții pe care delegații să le voteze. Dar în după amiaza zilei de 12 mai 1921, cînd dezbaterile erau în toi asupra problemei agrare, autoritățile civile și militare au intrat în sală, au arestat pe toți delegații care au votat afilierea fără nici o rezervă, sub învinuirea de „complot împotriva siguranței statului"[55]. În pofida acestei grele încercări, și a altora ce au urmat comuniștii au găsit resursele în clasa muncitoare, în popor, pentru depășirea greutăților, pentru afirmarea idealului revoluționar. Referindu-se la momentul făuririi Partidului Comunist Român la Congresul din mai 1921 revista „Lupta de clasă" remarca: „... în mai 1921, primul Congres general al tuturor organizațiilor din România

---

[52] *Ibidem*, p. 724. T. Iordăchescu a declarat „Eu personal rămîn în partid, convins că sînt marxist și apăr cu sinceritate comunismul".

[53] „Socialismul" din 12 mai 1921.

[54] Nicolae Ceaușescu, *60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială și libertate națională, pentru construirea socialismului și ridicarea bunăstării maselor, pentru independența patriei, colaborare internațională și pace*, București, Editura politică, 1981.

[55] Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 96, dosar nr. 194, f. 8—9.

mărită a hotărît, cu o majoritate zdrobitoare, afilierea la Internațională a III-a Comunistă. Prin această hotărîre, din Partidul socialist al vechiului Regat și partidele regionale... a luat naștere partidul unitar de clasă al proletariatului din toate ținuturile României mari: Partidul Comunist din România"[56].

Eveniment istoric cu ample rezonanțe în istoria României, făurirea, în mai 1921, a Partidului Comunist Român a însemnat, așa cum s-a subliniat și la ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 10 martie 1981 — „un eveniment de însemnătate istorică în viața clasei noastre muncitoare, a întregului popor, care a marcat o etapă nouă, superioară, în mișcarea revoluționară și democratică din România, comuniștii preluînd și ducînd mai departe idealurile luptei de eliberare națională și socială a poporului nostru cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste"[57].

Partidul Comunist Român, partidul acțiunii revoluționare nemijlocite, avea să lupte fără răgaz, cu tenacitate și eroism, pentru împlinirea misiunii istorice a proletariatului român, acea a răsturnării de la putere a regimului politic burghez și a împlinirii aspirațiilor vitale ale națiunii noastre, pentru construirea unei societăți noi pe pământul României. Privită într-o retrospectivă istorică, vasta activitate desfășurată de P.C.R., pusă în slujba intereselor și aspirațiilor celor mai nobile ale poporului și țării întregi, oferă un tablou măreț de realizări și victorii a căror apoteoză o reprezintă făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul României.

[56] „Lupta de clasă" din august 1931.
[57] „Scînteia" din 11 martie 1981.

ASPECTE ALE APLICĂRII REFORMEI AGRARE DIN ANUL 1921 ÎN JUDEȚUL SATU MARE

BUJOR DULGĂU

În anii de început ai epocii contemporane din istoria României, una din problemele fundamentale care își reclamau cu acuitate rezolvarea, era indiscutabil problema pămîntului. De modul ei de rezolvare depindea atît progresul economic al țării, cît și ameliorarea situației maselor de țărani.

Trista experiență dobîndită cu prilejul marilor răscoale țărănești din anul 1907 precum și teama față de valul revoluționar aflat în continuă creștere, îndeosebi în lumea satelor, au silit cercurile guvernante din România să inițieze unele măsuri în această direcție. Promisă țăranilor soldați de pe front în primăvara anului 1917, și înscrisă fără efecte practice, în constituția din vara aceluiași an, reforma agrară avea să fie legiferată parțial în decembrie 1918, cînd a fost publicat decretul privind exproprierea unei însemnate părți din pămînturile moșierimii. La 17 iulie 1921, cînd reforma agrară a fost legiferată definitiv, a început aplicarea efectivă a exproprierii.

Potrivit normelor stabilite de guvernul Averescu, s-a asigurat exproprierea a 6 120 000 ha dintre care 3 998 753 ha de teren arabil, adică cca. 66% din suprafața stăpînită de marii moșieri. Restul suprafeței de peste două milioane ha era format din islazuri și păduri care în cea mai mare parte au devenit proprietate comunală de care țăranii beneficiau în schimbul unor taxe.[1]

Pentru pămîntul expropriat, moșierii urmau să primească o răscumpărare egală cu de 40 de ori media anuală a prețului regional de arendă în anii 1917—1922. În județul Satu Mare, prețul mijlociu de răscumpărare era stabilit la 200 lei/iugăr plus 78 lei pentru măsurători și parcelare[2]. Prin efectul legii din iulie 1921, au fost împroprietărite de-a lungul anilor aproape un milion și jumătate de familii cu 3 464 000 ha de pămînt.[3]

---

[1] vezi D. Sandru, Reforma agrară din 1921 în România, București, 1975, p. 250—252.

[2] cf. Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 953/1922, f. 3.

[3] D. Sandru, *op. cit.*, p. 250—252.

În județul Satu Mare[4], ca de altfel în întreaga țară, lucrările de reformă agrară s-au desfășurat anevoios și fără a fi respectate întru totul prevederile legii, fapt ce a generat în multe cazuri îndreptățite nemulțumiri din partea țărănimii. Într-un memoriu din 4 aprilie 1922, sătenii din Halmeu își exprimau îngrijorarea din cauza tărăgănării exproprierilor din plasa Ugocea[5]. Locuitorii din comuna Apa îl informau pe prefectul județului Satu Mare că marii proprietari de aici se opun aplicării reformei, amenințîndu-l pe secretarul comunal[6], iar cei din Cărășeu se perindau de mai bine de un an de zile de la o autoritate la alta pentru aplicarea legii.[7] Nemulțumiți erau și voluntarii români din Carei a căror cerere de împroprietărire a fost respinsă, motiv pentru care secția din localitate a Uniunii Voluntarilor va organiza o adunare de protest în ziua de 31 august 1925.[8]

În numeroase cazuri exproprierea nu s-a efectuat pînă la limitele stabilite de lege. În acest sens putem aminti că numai în plasa Satu Mare, la finele anului 1924, existau încă 46 de moșii de peste 200 iugăre fiecare.[9] Țăranii din Lazuri, Bercu, Botiz și Vetiș erau neliniștiți deoarece nu au fost împroprietăriți cu locuri de casă, iar cei din Atea, Agriș, Micula, Sătmărel, Livada și Ambud fiindcă proprietarii foloseau în continuare pămînturile expropriate de la ei prin lege.[10] Societatea Anonimă Forestieră „Beltiug" deținea întinse suprafețe de păduri în comunele Socond, Soconzel, Cuța, Bolda, Sandra, Beltiug, Dobra, Hodișa și Solduba însumînd 9573 iugăre. Prin diferite mijloace ilegale, deși societate absenteistă, ea a reușit să salveze de la expropriere 7244 iugăre.[11] Instituțiile de cult din județul Satu Mare posedau și ele însemnate suprafețe de pămînt și în loc să fie expropriate pînă la limitele legale, dimpotrivă au mai primit terenuri în plus.[12] Cei mai mari proprietari funciari din județ proveneau din familiile Károlyi[13], Vécsey, Teleky, Poppenheim, Dégen-

[4] Administrativ-teritorial între anii 1926—1940 județul Satu Mare era împărțit în 8 plăși: Satu Mare, Baia Mare, Oaș, Ardud, Seini, Somcuta Mare, Copalnic Mănăștur și Ugocea. Menționăm că în toamna anului 1925 plasa Carei a trecut în componența județului Sălaj, iar plasa Copalnic Mănăștur (județul Someș) a fost integrată în cuprinsul județului Satu Mare.

[5] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 3/1921, f. 31—34.

[6] *loc. cit.*, dosar 18/1923, f. 1—2.

[7] „Satu Mare", nr. 84 din 24 octombrie 1923.

[8] „Neamul nostru" (Careii Mari), nr. 35 din 29 august 1925.

[9] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 25/1924, f. 66.

[10] *loc. cit.*, dosar 28/1924, f. 13.

[11] D. Sandru, Cu privire la aplicarea reformei agrare din 1921 în satele din Munții Codrului, în Satu Mare Studii și comunicări, vol. IV, 1980, p. 257.

[12] *Idem.* Reforma agrară din 1921 în România, p 164.

[13] Cel mai mare moșier din județ, contele Ludovic Károlyi deținea în anul 1918 teren arabil în suprafață de 18 840 iug și 33 660 iugăre de pădure, cf. Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 479/1921, f. 1.

feld, precum și S. A. Forestieră „Beltiug". Astfel contele Ludovic Károlyi deținea proprietăți în 38 de localități din județ, fiindu-i expropriate în jur de 45 000 iugăre.[14]

În plasa Somcuta Mare, proprietarii cei mai mari erau conții Teleky (Iosif, Ioan, Carol și Paul), care dețineau proprietăți în toate comunele componente ale plasei.[15] Baronul Vasile Vécsey deținea peste 14 000 iugăre de teren arabil, păduri și fînețe în localitățile Livada, Iojib, Mediesu Aurit, Cămîrzana, Călinești, Orașu Nou și Tîrșolț.[16] Numai din pădurile expropriate de la acesta au fost împroprietărite 27 de comune cu păduri comunale totalizînd 4449 iugăre.[17] Pînă ce aceste comune să intre definitiv în posesia cotelor de pădure comunală, baronul Vécsey a reușit să defrișeze 1 400 iugăre de pădure în comuna Livada. Astfel, proprietarul oferea comunelor împroprietărite teren arabil în loc de pădure, autoritățile văzîndu-se nevoite să facă o redistribuire a pădurilor comunale, evident în suprafețe micșorate.[18]

Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog i-au fost expropriate prin reforma agrară aproximativ 2 000 iugăre din moșiile deținute în comunele Bixad, Trip, Tur, Negrești, Tîrșolț, Lechința și Boinești din care au fost împroprietăriți 273 de locuitori, mănăstirea basilitană din Bixad cu 85 iugăre, au fost distribuite 73 locuri de case, restul rămînînd rezervă de stat.[19] În plasa Oaș, în temeiul legii agrare, au fost expropriate moșiile deținute de o serie de societăți ca: S. A. Industria Lemnului Satu Mare, Banca centrală de parcelare Budapesta și Banca „Kisvárda", moșii concentrate în localitățile Certeze, Racșa, Prilog și Negrești[20].

Potrivit prevederilor legale după satisfacerea îndreptățiților, din rezervele de stat constituite urmau să fie împroprietărite și instituțiile. În foarte multe cazuri însă, ele și-au lăsat în părăsire locurile primite ori le-au dat în arendă. De exemplu în Halmeu, Casa de cultură și Casa națională abia în anul 1939 și-au cultivat pentru prima dată pămînturile primite.[21] Adevărul este că la nivelul comunelor au fost create rezerve de 100—250 iugăre, fără a satisface pe deplin, în unele locuri chiar de loc, necesitățile țăranilor cu pămînt și pășune. În comuna Apa s-au atribuit

[14] Acesta avea proprietăți în localitățile: Ardud, Mădăras, Terebești, Pișcari, Giungi, Ghirișa, Tătărești, Chilia, Rătești, Alexăndresti, Poiana Codrului, Moftinu Mic, Ghilvaci, Berveni, Sînmiclăuș, Craidorolț, Tiream, Borlești, Crucișor, Iegheriște, Bicău, Ilba, Buzești, Bîrgău, Bușag, Aciua, Sîrbi, Cicîrlău, Tăuții de Jos, Merișor, Satu Mare, Homorodu de Jos, Mijloc și Sus, Medișa, Solduba, Sîi, Mărius (cf. Arh. st. Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 476/1921, f. 5.

[15] *Ibidem*, dosar 11/1923, f. 103.

[16] *Ibidem*, dosar 402/1922, f. 19.

[17] *Ibidem*, dosar 408/1922, f. 32.

[18] D. Sandru, *op. cit.*, p. 210.

[19] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 817/1921, f. 27.

[20] *Ibidem*, dosar 294/1922, f. 4.

[21] D. Sandru, *op. cit.*, p. 165.

locuitorilor loturi tip, de două iugăre, rămînînd neîmproprietăriți 200 de locuitori, timp în care în comună se crease o rezervă de 250 iugăre[22]. La fel în plasa Ugocea, unde din 25 de comune 11 n-au fost satisfăcute cu pămînt suficient,[23] comunelor Bicău și Remetea Oașului din plasa Seini nu li s-au atribuit loturi de împroprietărire[24] iar în plasa Somcuta Mare, în 9 comune nu s-au expropriat de loc terenuri arabile.[25] La această situație s-a adăugat și faptul că multe moșii au fost expropriate în așa fel încît pămîntul cel mai rău s-a dat țărănimii.[26]

Organele însărcinate cu aplicarea reformei agragre au contribuit în mod nemijlocit, prin hotărîrile pronunțate la crearea și întreținerea unei stări de spirit extrem de încordate. Această stare a fost mai pronunțată în comunele și satele din Codru[27], unde țăranii au fost frustați de drepturile ce li se cuveneau prin soluțiile injuste aplicate în privința exproprierii moșiilor lui Ludovic Károlyi[28] și mai ales cele aparținînd lui Mauriciu Țischler și societății „Beltiug". Conform legii pentru reforma agrară din Transilvania, aceste trei moșii trebuiau expropriate în întregime, proprietarii lor fiind absenteiști iar potrivit prevederilor din art. 26 și 33, fiind vorba de o regiune de deal unde existența locuitorilor era asigurată prin creșterea vitelor, ar fi trebuit fixat lotul-tip de 3—5 iugăre atît pentru pădure cît și pentru pășune, ori organele competente scutind suprafețe mari ale Forestierei „Beltiug" și ale lui Mauriciu Tischler, iar o mare parte a moșiei lui Ludovic Károlyi, singura expropriată în întregime,[29] fiind declarată rezervă de stat, îndreptățiților li s-au fixat următoarele loturi-tip: 3 iugăre, arător; 2 iugăre, pășune și 1—2 iugăre pădure.[30] Astfel, unele comune au rămas complet fără pădure, Socond și Sandra, altele fără pășune, Soconzel iar 601 capi de familie din Beltiug au primit doar 74 iugăre de pădure.[31] Ani de zile țăranii din cele 9 comune din Codru au bătut drumurile pe la diferite autorități căutîndu-și dreptatea. Uneori se înregistrau în aceste locuri și revolte ale țăranilor din cauza nesatisfacerii de către autorități ale cererilor îndreptățite ale țăranilor. Un raport al prefectului județului din 20 februarie 1930, carac-

[22] *Ibidem*, p. 163.

[23] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 60/1925, f. 2.

[24] *Ibidem*, f. 4.

[25] *Ibidem*, f. 8.

[26] Satu Mare, nr. 63 din 12 august 1923 și nr. 43 din 9 oct. 1932.

[27] vezi, D. Sandru, Cu privire la aplicarea reformei agrare din 1921 în satele din Munții Codrului, p. 257—266.

[28] D. Sandru, în lucrarea „Reforma agrară din 1921 în România" citează greșit la p. 186, ca proprietar pe Vasile Károlyi.

[29] Acest act a făcut obiectul mai multor procese pentru despăgubiri, intentate de contele L. Károlyi contra statului român (unul și în fața Tribunalului arbitrar mixt de la Paris cu nr. 335 din 4 martie 1934), procese care nu erau terminate nici în anul 1938. cf. Muzeul județean Satu Mare, inv. nr. 14.733, f. 1—2.

[30] „Renașterea" (Satu Mare), nr. 1 din 15 ianuarie 1932.

[31] *Ibidem*.

teriza starea de spirit a locuitorilor din Codru ca fiind „foarte agitată“[32], ajungîndu-se deseori la conflicte cu autoritățile și jandarmeria, cel din anul 1932 soldîndu-se cu doi morți și doi răniți.[33] Abia la 4 iulie 1937 în prezența ministrului Valer Pop cele 9 comune din Codru au fost împroprietărite cu 3 222 jugăre și 705 stînjeni pătrați de pădure și pășune, totalizînd cu ceea ce s-a primit mai înainte de la stat, peste 5 000 de jugăre pădure și pășune[34]. Se punea astfel capăt unui conflict dintre țărani și societatet Forestieră „Beltiug“ ce dura din anul 1923.

Din moșia orașului Satu Mare au fost expropriate 8 233 iugăre[35], de care au beneficiat 468 de îndreptățiți, apoi unitățile militare care au primit cîte 5—10 ha pentru constituirea grădinilor de zarzavat, școlile profesionale, elementare și liceele cu internatele acestora, parohiile, Spitalul orășenesc, Orfelinatul I.O.V.R., Compania de jandarmi din Mintiu, 497 jugăre au fost destinate pentru teren de instrucție, precum și localităților învecinate Viile Satu Mare (1 240 iugăre), Amați (324 jugăre) și Rușeni (311 iugăre).[36] În cursul anilor 1925—1926 au fost împroprietăriți cu loturi de pămînt și funcționarii orașului[37]. Din cele 5 888 iugăre cît însumau cele patru păduri din hotarul orașului (Pădurea Mare, Noroieni, Mociar și Cer) au fost expropriate 2 602 iugăre pentru scopuri de utilitate publică.[38] Urbanistica orașului a suferit și ea modificări în urma aplicării reformei agrare, în sensul că prin împroprietărirea locuitorilor cu locuri de casă au luat ființă 75 de străzi noi, în lungime totală de 19,900 km[39].

Deși, plasa Carei a făcut parte din județul Sălaj în perioada interbelică, considerăm util să redăm în cîteva cifre sintetice rezultatele aplicării reformei agrare în această zonă. Cele mai întinse moșii din plasă aparțineau conților Ludovic, Iosif și Iuliu Károlyi, Siegfrid Poppenheim, Melinda Károlyi și Iosif Dégenfeld.[40] Menționăm faptul că din suprafața de 99 525 de iugăre cît însuma plasa Carei, 45 799 iugăre aparțineau latifundiarilor maghiari.[41] În cele 23 de localități ale plășii au fost expropriate în total 28 244 de iugăre 173 stp., din care 13 032 iugăre au fost atribuite pentru 4 137 de îndreptățiți.[42] Astfel în Sanislău au fost expropriate de la contele Iosif Károlyi 10 011 iugăre 297 stp. În Vezendiu, de la

---

[32] D. Sandru, Cu privire la aplicarea reformei agrare din 1921 în satele din Munții Codrului, p. 262.

[33] *Ibidem*, p. 265.

[34] Gazeta Sătmarului, nr. 197 din 11 iulie 1937.

[35] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 700/1923, f. 84.

[36] *Ibidem.*

[37] „Satu Mare“, nr. 51 din 28 iunie 1925 și 86 din 9 mai 1926.

[38] Arhivele Statului Satu Mare, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 597/1924, f. 59.

[39] *Idem*, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 23.

[40] Ioan German, Plasa Carei, județul Sălaj, Editura Librăria și Tipografia „Cultura“ Societate Cooperativă Carei, 1938, p. 180—183.

[41] *Ibidem*, p. 179.

[42] *Ibidem*, p. 184.

contele Vasile Károlyi au fost expropriate 808 iugăre și 52 stp. La Moftinul Mic, de la contele Ludovic Károlyi au fost expropriate 1069 iugăre și 1 516 stp.[43] De remarcat este faptul că de prevederile legii agrare au beneficiat în egală măsură și naționalitățile conlocuitoare. Astfel, pe lîngă cei 1 935 de români au primit pămînt 1 664 de șvabi, 502 maghiari și 36 de alte naționalități.[44] Odată cu aceste loturi au fost atribuite și locuri de casă în suprafață de 400—800 stp. Au fost distribuite în total 1 117 locuri de casă în întindere de 568 iugăre 214 stp.[45] În hotarul orașului Carei au fost expropriate 3 784 iugăre de teren[46], suprafață din care au fost împroprietăriți 1 080 de îndreptățiți cu 1 834 iugăre plus 951 de locuri de casă, rezervîndu-se în interes obștesc 960 iugăre[47].

Lucrările de măsurare și parcelare a terenurilor expropriate s-au efectuat în general, cu mare întîrziere. În cursul anului 1935, aceste lucrări încă nu fuseseră efectuate asupra moșiilor expropriate de la orașul Baia Mare, Banca Râureana, Societatea „Țara Oașului" din Copalnic Mănăștur și contele Iosif Teleky.[48] Pentru remedierea acestor stări de lucruri prefectul județului propunea în raportul său din 14 ianuarie 1936 prezentat Comisiei Interimare a județului Satu Mare, să se acorde creditele necesare efectuării măsurilor de către organele cadastrale și silvice, să fie efectuate, concomitent cu lucrările de parcelare și operațiunile în Cartea Funduară. În același raport, se solicita grabnica intervenție pe lîngă Ministerul Justiției ca să dispună organelor judecătorești să rezolve cu precădere chestiunile restante de reforma agrară.[49]

Începînd cu anii 1924—1925, după evaluarea cu aproximație a rezervelor de stat, în paralel cu împroprietărirea îndreptățiților s-a desfășurat și acțiunea de colonizare în județul Satu Mare, fapt ce a complicat și mai mult aplicarea în practică a reformei agrare.

Documentele vremii ilustrează cît se poate de elocvent faptul că lucrările de expropriere și mai ales cele de împroprietărire efectuate în județul nostru, din motivele amintite, au fost tărăgănate aproximativ timp de două decenii, cînd se poate vorbi de o situație definitivă privind rezultatele reformei agrare precum și consecințele ei asupra structurii proprietății funciare. (vezi anexele I, II și III).

Astfel, în temeiul legii din iulie 1921, în județul Satu Mare au fost expropriate în total 120 306 ha[50] din care au fost împroprietărite 20 242

---

[43] Satu Mare, nr. 76 din 20 septembrie 1922.
[44] I. German, *op. cit.*, p. 184.
[45] *Ibidem.*
[46] De la Melinda Károlyi 3 236 iugăre, Steib Martin 86 iugăre, Czukor Martin 323 iugăre, Noem Gyula 81 iugăre, orașul Carei 35 iugăre și Biserica luterană 23 iugăre, cf. Arh. St. Satu Mare fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 88/1942, f. 72.
[47] *Ibidem*, f. 73.
[48] *Ibidem*, dosar 5/1935, f. 34.
[49] *Ibidem*, f. 29.
[50] *Idem*, fond Consilieratul agricol al județului Satu Mare, dosar 733/1925, f. 14.

familii cu o suprafață de 34 395 ha, pentru locurile de casă distribuindu-se 2 524 iugăre.[51]. Din rezervele de stat constituite, 13 795 iugăre de teren au fost afectate împroprietăririi celor 722 de familii colonizate în județul Satu Mare.[52]

În linii mari, reforma agrară din anul 1921, a ameliorat pentru moment situația maselor rurale, a restrîns cu circa șase milioane de hectare întinderea de teren ce o deținea moșierimea. Însă la nivelul satului românesc, moșierimea va continua să reprezinte un factor capabil de a influența evoluția problemei agrare în perioada interbelică, păstrînd în continuare întinse suprafețe de pămînt cultivabil, de pășune și păduri. Deși au beneficiat de reforma agrară mai bine de un milion de familii, în numeroase sate suprafețele primite au fost mici, insuficiente întreținerii unei familii. Mai mult, un număr ridicat de familii cu pămînt puțin nu au putut beneficia de această împroprietărire, ca să nu mai amintim de faptul că la sate s-a menționat, în continuare, un proletariat agricol complet lipsit de pămînt. Se poate deci aprecia că soluția din 1921 a fost departe de a fi satisfăcătoare, nicidecum definitivă, constituind doar o etapă pe calea viitoarelor prefaceri în viața satului românesc.

Anexa 1

Situația definitivă a împroprietăririlor efectuate în temeiul legii din 1921*

Naționalitatea	Nr. împroprietăriți	Întindere în ha	%
români	14 256	26 054	75,70
maghiari	3 694	3 947	11,50
germani	1 121	2 765	8,00
evrei	95	78	0,20
ruteni	979	1 361	4,00
slovaci	97	190	0,60
Total	20 242	34 395	100,00

* Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 33.

[51] *Idem*, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 33. (În actul original, se indică eronat cifra de 20 245 de împroprietăriți din cauza unei greșeli de calcul. Preluată greșit și în lucrarea „Satu Mare. Monografie". Editura Sport-Turism, București, 1980, p. 54.)

[52] *Ibidem*, p. 32.

Anexa II

Repartiția proprietății în județul Satu Mare pe categorii de proprietari (1940)*

Categoria proprietarilor	Număr proprietari	Întinderea în ha	%
Proprietari pînă la 10 ha	68 519	189 912	45
Proprietari de la 10 la 100 ha	4 265	80 652	19
Proprietari peste 100 ha	145	59 270	14
Total	72 929	329 834	78
la care se adaugă pădurile statului și comunelor		61 132	14
Teren neproductiv		33 234	8
Total suprafața județului		424 200	100

* Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 16.

Anexa III

Proprietatea funciară în județul Satu Mare pe naționalități (1940)*

Naționalitatea	Proprietatea mică (pînă la 10 ha.)			Proprietatea mijlocie (10—100 ha.)			Proprietatea mare (peste 100 ha.)		
	nr. proprietari	întinderea în ha.	%	nr. proprietari	întinderea în ha.	%	nr. proprietari	întinderea în ha.	%
români	47 176	137 567	72,4	2 392	46 771	58,0	73	44 562	75,0
maghiari	12 992	30 880	16,2	1 087	17 895	22,4	55	11 490	19,0
germani	4 976	12 888	7,0	446	7 876	9,2	—	—	—
evrei	1 468	2 736	1,4	207	6 131	7,6	16	3 046	5,0
ruteni	1 378	4 640	2,4	124	1 858	2,3	1	172	1,0
slovaci	529	1 201	0,6	9	121	0,5	—	—	—
Total	68 519	189 912	100,0	4 265	80 652	100,0	145	59 270	100,0

* Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 16.

ASPEKTE DER ANWENDUNG DER AGRARREFORM IM JAHRE 1921 IM KREIS SATU MARE

(Inhalt)

Diese Arbeit bezwekt die Iluustration auf Grunde der Dokumenten der Urkundesammlung und der Presse der Zeit, die Weise der Anwerdung der landwirtschaftlichen Gesetzgebung des Sommers 1921 im Kreise Sathmar.

Die Dokumente der zeit vernaschaulichen sehr ausdrucksvoll die Tatsache, dass die Expropriationsarbeiten und die Bodenverlichungsarbeiten wurden auf Grunde verschiedener Ursachen etwa zwei Iahrzentelaug vorenthalten. Nach diesen kann man von einer abschliessenden Situation, betreffend das Resultat der Agrarreform und auch die Folgen der Reform auf den sozialen Aufbau auf dem Lande und auf das Grundbesitztum, sprechen.

So, auf Grunde des Gesetzes vom Iulie 1921, wurde im Kreis Sathmar au 20 242 Familien 34 395 ha Boden verlichen. Es ist zu abhalten, dass von der Bodenverleihung auch die mit dem rumänischen Volk im Kampf für den Boden verbrüderten Nationalitäten einen Vorteil gezogen haben.

Die Agrarreform aus dem Iahre 1921 bildete nur eine Etappe auf dem Wege der zukünftigen Veräuderungen im Leben der rumänischen Dörfer, die ihre Vervollkommung in den Iahren des sozialistischen Aufbaus finden wird.

ASPECTE PRIVIND REFORMA AGRARĂ DIN 1945 ÎN JUDEȚUL SATU MARE

BUJOR DULGĂU
SERGIU VASIL MARINESCU

Imediat după instaurarea guvernului revoluționar democratic dr. Petru Groza, a fost legiferată reforma agrară, care, în mod practic fusese înfăptuită în cea mai mare parte pe cale revoluționară, înainte de intrarea ei în vigoare.

Pe baza legii din 23 martie 1945 au fost expropriate 1 468 946 ha teren aparținînd elementelor fasciste și celor care au colaborat cu Germania nazistă, criminalilor de război și celor vinovați de dezastrul țării, precum și terenurile agricole ce depășeau suprafața de 50 ha ale celorlalți moșieri. Pămîntul a fost dat țăranilor în deplină proprietate și fără nici o despăgubire către moșieri.

Spre rezolvarea acestei sarcini și-au concentrat atenția organizațiile P.C.R. din județul nostru[1], ca de altfel toate forțele democratice, masele populare, țărănimea din județ. Comitetul județean P.C.R. Satu Mare a organizat, încă de la începutul anului 1945, numeroase consfătuiri cu cadrele de partid și cu muncitorii trimiși la sate pentru a sprijini înfăptuirea reformei agrare, unde au fost analizate condițiile specifice ale fiecărei comune, elaborîndu-se măsuri concrete pentru înfăptuirea imediată a reformei în fiecare sat, fiecare moșie[2].

Cu data de 15 ianuarie 1945 înregistrăm deja prima cerere de împroprietărire într-un memoriu al locuitorilor din comuna Comlăușa (plasa Ugocea)[3].

În comune s-au constituit comitete locale de împroprietărire, alcătuite din 7—15 membri care întocmeau listele de îndreptățiți precum și listele de bunuri ce treceau în patrimoniul statului. Aceste comisii erau coordonate la rîndul lor de comisii de plasă, care urmau să soluționeze și diferendele ivite în urma aplicării legii de expropriere.

Ordonanța din 12 martie 1945 a prefectului județului Satu Mare prevedea ca, la împărțirea pămîntului să se țină seama de mai multe

---

[1] Administrativ-teritorial, în anul 1945, județul Satu Mare cuprindea 8 plăși: Satu Mare, Baia Mare, Copalnic Mănăștur, Seini, Șomcuta Mare, Negrești, Halmeu și Ardud. În 1946, iau ființă încă 2 plăși: Someș și Ardusat.

[2] Sătmărenii în luptă pentru socialism, Satu Mare, 1974, p. 57.

[3] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 18/1945, filele 1—5.

criterii, să fie împroprietăriți în primul rînd, așa cum se proceda în întreaga țară, „acei care luptă pe frontul împotriva fascismului, familiile lor, văduvele și orfanii războiului eliberator, precum și cei care au fost deportați de fasciști, cu familiile lor“[4]. Același document sublinia că de împroprietărire vor beneficia toți țăranii în drept, indiferent de naționalitate sau religie.

Lucrările de expropriere s-au desfășurat în condiții destul de anevoioase avînd în vedere că o serie de moșieri români și maghiari, făcînd front comun și fiind ajutați de elementele fasciste rămase în aparatul de stat au recurs la tot arsenalul de mijloace pentru a dezbina masele țărănești române și maghiare, în lupta lor comună pentru reformă. În Ardud, unii dintre proprietarii expropriați provocau pagube țăranilor împroprietăriți, ridicîndu-le recolta încă verde[5]; în comuna Gherța Mică unii agitatori făceau propagandă printre țăranii împroprietăriți să-și vîndă loturile primite deoarece nu aveau cu ce le lucra. După cum reiese din nota informativă transmisă de comandantul Legiunii de jandarmi Satu Mare către prefect, s-au și înregistrat 11 cazuri de vînzare a lotului în această comună[6].

Cazuri de împotrivire la expropriere se remarcă la Ardud, Rătești, Beltiug și Socond[7] sau de sustragere de la expropriere: Titu Demian, conducătorul județean al partidului manist, avînd 119 iugăre în Mărtinești, dr. Victor Marcu cu 118 iugăre în Șomcuta, Pop Gheorghe cu 362 iugăre în Botiz, dr. Ioan Hossu cu 108 iugăre în Botiz, Lazin Teodor cu 119 iugăre în Dorolț, Ioan Pușcaș cu 119 iugăre în Apateu, ș.a.[8].

După definitivarea listelor cu îndreptățiții la pămînt, comisia județeană de reformă agrară și-a început lucrările pe teren la 23 mai 1946. La această dată, fuseseră deja expropriate, potrivit calculelor hîrtiei, aproximativ 25 000 iugăre de la 2 500 de proprietari. În iulie 1946 existau deja 15 000 de țărani împroprietăriți și alte 800 de cereri avizate favorabil[9], ceea ce denotă că lucrările se desfășurau într-un ritm alert. S-a expropriat cu acest prilej și inventarul viu: bovine, cabaline, oi, porci ș.a., care au trecut în patrimoniul statului, mai exact Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Comuna Culciu Mare a fost prima din județ unde s-au încheiat lucrările de expropriere „prin strădaniile inginerului Doja și a spiritului de dreptate cu care a lucrat comitetul local de reformă agrară“[10].

---

[4] Sătmărenii în luptă pentru socialism, Satu Mare, 1974, p. 58.

[5] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura jud. Satu Mare, dos. 88/1946, fila 11.

[6] *Ibidem*, fila 19.

[7] *Ibidem*, fila 21.

[8] „Sătmarul“ nr. 276 din 1 iulie 1947.

[9] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura jud. Satu Mare, dos. 81/1946, fila 13.

[10] „Sătmarul“ nr. 102 din 15 noiembrie 1946.

Pe lîngă lotul tip de 2 iugăre, cei fără casă au fost împroprietăriți și cu cîte un loc de casă în suprafață de 0,400—0,900 jugăre, la prețul de 10,80 lei stînjenul pătrat[11]. Bunăoară, în septembrie 1945, au fost împroprietăriți cu locuri de casă 61 locuitori din Tătărești, constituindu-se o nouă vatră de sat, în partea de miazăzi a comunei, numită „Tireac"[12].

Problematică era împroprietărirea țăranilor din plasa Oaș, avînd în vedere faptul că aici pămîntul arabil era puțin iar solul sărăcăcios. Sesizată de această stare de lucruri, Camera de Agricultură a județului Satu Mare solicita prin adresa din 23 mai 1945 Comisiei de plasă pentru Reforma agrară Satu-Mare ca: „avînd în vedere faptul că locuitorii plășii Satu Mare au fost în marea lor majoritate împroprietăriți prin legea din 1921 și, în plus, aceasta din 1945, lotul tip în comunele Livada, Micula și Agriș, învecinate cu plasa Oaș, să fie mai mic, urmînd să se transfere din plasa Satu Mare îndreptățiților din Oaș, circa 1 500 iugăre sub formă de loturi tip de 3 iugăre"[13].

Cert este, că, din moșiile conților Sztáray Mihai și Kende Sigismund din Livada, care par a fi fost și cele mai întinse moșii din județ la acea dată, au fost împroprietăriți țărani din Gherța Mică, Certeze, Huta Certeze, Boinești, Bixad, Călinești, Racșa, Dumbrava și Livada[14].

Moșii mari erau concentrate în zona Ardud-Beltiug, unde au fost împroprietăriți locuitori din satele și comunele învecinate: Ghirișa, Giungi, Bolda, Rătești, Mădăras și Șandra[15].

Potrivit prevederilor legii de reformă agrară, pămînturile celor fugiți cu armatele germane și maghiare erau expropriate în întregime. În județul nostru, astfel de cazuri au avut loc în comunele Homorodu de Jos, Lipău, Cărășeu, Borlești și Sîi unde au fost expropriate pămînturile șvabilor fugiți[16].

În plasa Ardusat, majoritatea locuitorilor au fost împroprietăriți din întinsele moșii aparținînd lui Dégenfeld Paul și Maximilian[17], iar cei din plasa Șomcuta Mare din moșiile conților Teleki Paul și Teleki Ádám[18].

De asemenea, vom întîlni multe cazuri de împroprietărire a locuitorilor din plasa Baia Mare (Firiza, Chiuzbaia, Baia Mare, Ilba) cu loturi în Sîi și Borlești, pe moșiile șvabilor fugiți, sau în Mediești Aurit[19].

În comunele învecinate cu municipiul Satu Mare — Apateu, Amați, Ambud, Păulești, Petin, Sătmărel și Culciu Mare — sute de țărani au

---

[11] Arhivele Statului Satu Mare, fond Pretura plășii Satu Mare, dos. 8/1946, fila 13.

[12] Arhivele Statului Satu Mare, fond Camera de Agricultură a jud. Satu Mare, dos. 419/1945, filele 66—67.

[13] *Idem*, dos. 26/1945, fila 6.

[14] *Idem*, dos. 989/1945, filele 19—29.

[15] *Idem*, dos. 982/1945, filele 1—100.

[16] *Idem*, dos. 1058/1945, filele 1—94.

[17] *Idem*, dos. 1002/1945, filele 1—95.

[18] *Idem*, dos. 1039/1945, filele 1—52.

[19] *Idem*, dos. 1053/1945, filele 1—100.

fost împroprietăriți din moșiile expropriate de la Böszörményi Carol și Emil, Ilie C. Barbul, Horváth Gheorghe, Szarka Andrei ș.a.[20].

Din suprafețele expropriate cu destinația rezervă de stat, au fost create în cadrul comunelor loturi pentru grădina comunală de legume în suprafață de cîte 200 m.p. de familie[21] sau rezerve de cîte 0,5—1,5 ha, în vederea înființării plantațiilor de duzi pentru intensificarea culturii duzilor și creșterii viermilor de mătase[22].

Tot din rezerva de stat, o parte era destinată împroprietăririi cavalerilor ordinului „Mihai Viteazul", cum a fost spre exemplu în plasa Satu Mare, unde această rezervă însuma 95 ha[23]. Rezervele de stat, la nivel de comune, variu, în general, între 5—20 ha.

În municipiul Satu Mare au fost împroprietăriți un total de 935 țărani, din care 339 în partea Mintiu (Némethi) unde s-au expropriat 612 iugăre, iar în partea de dincolo de pod au fost împroprietăriți restul de 596 țărani din moșiile lui Farkas Alexa (98 țărani), Horváth Ioan (47 țărani), Antal Emilia (250 țărani) ș.a.[24] Aceste moșii se situau în hotarul orașului Satu Mare, în partea numită „Rîtu Mare", „Calea Viilor", „Drumul Amațului" sau „Drumul Sătmărelului"[25].

Se cuvine să ilustrăm în cîteva cifre sintetice și aspecte ale aplicării reformei agrare în plășile Carei și Tășnad, care făceau parte la acea dată din județul Sălaj. Astfel, memoriul întocmit de Comisia de verificare a Reformei Agrare din plasa Carei și purtînd data de 2 octombrie 1946, arăta că în cele 24 de comune ale plășii au fost expropriate 2 577,8 ha de la 224 proprietari cu care au fost împroprietăriți 2 495 locuitori[26]. Dintre moșiile expropriate, cele mai mari erau ale familiei contelui Eszterházi cu 804 iugăre, Berger Adalbert — 590 iugăre, ambele în Carei, apoi moșia lui Domahidy Ștefan din Domănești — 580 iugăre și Majtényi Nicolae din Moftinu Mic — 195 iugăre[27].

Din adresa Ocolului Agricol Carei, aflăm că toate bunurile, proprietate a contelui Károlyi au fost declarate rezervă de stat și trecute în patrimoniul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, exceptînd castelul din Carei, care a fost trecut în patrimoniul Ministerului de Război[28]. Prin ordinul M.A.D. nr. 155012/1946, fosta proprietate Károlyi din Carei, în suprafață de 105 iug. 887 stj. p. împreună cu clădirile și plantațiile aferente au fost făcute rezervă de stat în vederea înființării Școlii de agricultură și a unei ferme de stat[29].

---

[20] *Idem*, dos. 419/1945, fila 46.
[21] *Idem*, dos. 419/1945, fila 1.
[22] *Idem*, dos. 419/1945, fila 2.
[23] *Idem*, dos. 419/1945, fila 171.
[24] *Idem*, dos. 400/1945, filele 1—15.
[25] *Idem*, dos. 408/1945, filele 25 și 40.
[26] Arhivele Statului Satu Mare, fond Pretura Plășii Carei, dos. 3/1945, fila 40.
[27] *Idem*, dos. 3/1945, fila 53.
[28] *Idem*, dos. 3/1945, fila 12.
[29] *Idem*, dos. 3/1945, fila 11.

În plasa Tășnad, în urma lucrărilor de reformă agrară, au fost expropriate 30 de proprietăți, oscilînd între 14—89 ha, însumînd o suprafață totală de 1 307,25 ha[30].

Începînd cu toamna anului 1946, Prefectura județului Satu Mare a început acțiunea de distribuire a titlurilor de proprietate.

Ziarul „Sătmarul" din 17 septembrie 1946 ne informează despre distribuirea celor 1 200 titluri de proprietate pentru țăranii din plasa Halmeu, care singuri și-au făcut măsurătorile pe teren[31]. La 30 septembrie la Supuru de Jos[32], 6 octombrie la Ardud[33], 10 octombrie la Culciu Mare[34], erau distribuite în cadru festiv, în prezența a mii de țărani, titlurile de proprietate mult așteptate.

În orașul Satu Mare, primele titluri de proprietate au fost înmînate, personal, de prim-ministrul Petru Groza pe „Arena Sportivă", cu ocazia manifestărilor prilejuite de vizita sa de lucru în orașul nostru, în ziua de 13 octombrie 1946[35].

În virtutea Decretului-Lege pentru înfăptuirea Reformei Agrare nr. 187/1945, a fost expropriat, în județul nostru, un total general de 19 617,72 ha (32 710 iugăre), din care 15 166,08 ha au fost distribuite celor 16 140 de țărani împroprietăriți, 1 170,80 ha au fost afectate pentru pășuni comunale, 1 645,35 ha reprezenta terenul necultivabil (conace, păduri, eleștee, parcuri, bălți), iar restul rezerva de stat[36].

Inventarul viu și mort a rămas în întregime statului cu excepția a 84 pluguri și 67 grape care au fost atribuite îndreptățiților[37].

Într-un raport al Prefecturii județului Satu Mare privind repartiția proprietăților agricole din județ, se arăta că pînă la reforma agrară din 1945 existau 22 de moșieri cu posesiuni peste 500 ha, 356 gospodării mari de 50—500 ha, 761 gospodării mijlocii cu 20—50 ha și 44 431 gospodării mici cu 1—20 ha. După aplicarea reformei agrare existau doar 3 gospodării mari, 986 gospodării mijlocii și 46 566 gospodării mici[38]. Deci, se poate lesne constata că au fost lichidate marile proprietăți și moșierimea din județul nostru. Menționăm că „Forestiera Beltiug" mai deținea încă în martie 1947 cca 5 000 iugăre, care, ulterior, au fost expropriate în același an[39].

---

[30] Arhivele Statului Satu Mare, fond Pretura plășii Tășnad, dos. 5/1946, fila 34.

[31] „Sătmarul", nr. 54 din 17 septembrie 1946.

[32] „Fáklya", nr. 9 din 6 octombrie 1946.

[33] „Sătmarul", nr. 68 din 9 octombrie 1946.

[34] *Idem*, nr. 102 din 15 noiembrie 1946.

[35] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 21/1946, filele 9—10.

[36] *Idem*, dos. 48/1946, fila 99.

[37] *Ibidem*.

[38] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura jud. Satu Mare (Armistițiul), dos. 22/1946, fila 80.

[39] „Sătmarul", nr. 210 din 21 martie 1947.

Au fost desființate, în totalitate, 1 224 de moșii și, în baza articolului 13, au fost create, în același timp, 4 noi ferme de stat: Dorolț (115,10 ha), Medieșul Aurit (111,65 ha), Mărtinești (95,53 ha) și Ardud (61 ha)[40].

În toată perioada lucrărilor de reformă agrară, au fost repartizate țăranilor pentru însămînțări 825 570 kg grîu, 150 193 kg secară, 129 953 kg orz, 10 000 kg semințe de trifoi, 375 000 kg porumb, 370 000 kg ovăz, 2 000 kg fasole, 562 000 kg floarea soarelui, etc.[41].

Pentru pregătirea cadrelor necesare agriculturii, la Livada a fost înființată o școală medie agricolă, în clădirea expropriată de la contele Mihai Sztáray[42].

Ulterior, în baza Decretului-Lege nr. 83 din 2 martie 1949 privind desăvîrșirea reformei agrare din 1945, au fost lichidate resturile proprietăților moșierești de pînă la 50 ha. În virtutea acestei legi, au fost expropriate în județul Satu Mare încă 6 455,60 ha teren, care au fost distribuite celor nevoiași[43].

Înfăptuită pe calea revoluționară, în condițiile unei ascuțite lupte de clasă, reforma agrară, înfăptuită de guvernul democratic dr. Petru Groza, a avut ca rezultat principal desființarea celei mai reacționare clase din România — moșierimea. Prin legiferarea și efectuarea reformei agrare a fost soluționată problema fundamentală a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice; în toiul luptei pentru pămînt, s-a închegat și consolidat alianța de nezdruncinat dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

---

[40] „Lupta poporului", nr. 15 din 23. noiembrie 1946.
[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem.*
[43] Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura jud. Satu Mare, dos. 66/1949, filele 3—9.

ASPEKTE DER ANWENDUNG DER AGRARREFORM IM JAHRE 1945 IM KREIS SATU MARE

(Inhalt)

Man kann im Allgemeinen, dass die Agrarreform aus dem Iahre 1921 die Situation der Bauernschaft momentan verbessert und das Landgut der Gutbesitzer eingeschränkt hat, ohne aber ihren Einfluss auf die Entwicklung des Agrarproblems zwischen den zwei Waltkroegen abzubrechen.

Eine grosse Anzehl von Familien die wenig Grund besassen konnte keinen Vorteil von dieser Boderverleihung ziehen, und auch am Lande blieb auch weiterhin ein landwirt — schaftliches Proletariat das keinen Boden besass.

Für die Lösung dieses Problems konzentrierten sich die Parteiorganisationen aus dem Kreis und auch alle andere demokratischen Kräfte, die Volkmassen, die Bauernschaft.

Auf Grunde des Agrargesetzes vom März 1945, im Kreis Sathmar wurde für 16 140 Familien insgesamt 15 166 ha Boden verlichen. So wurde das grosse Besitztum und die Gutsbesitzer im Kreise liquidiert und die kleinen und mittleren Wirtschaften haben sich befestigt.

Später, auf Grunde des Gesetz — Dekretes Nummer 83 vom März 1949, betrefend die Vervollkommung der Agrarreform, Wurden die Reste der Eigentümmer der Gutsbesitzer bis 50 ha liquidiert, so wurden noch 6 455 ha vom über 100 Gursbesitzern enteignet.

ORGANIZAȚIA JUDEȚEANĂ SATU MARE A P.C.R. (1944—1946)

IOAN CORNEANU

Odată cu victoria de la 6 Martie 1945, revoluția democrat-populară a intrat într-o nouă fază de dezvoltare: „Victoria de la 6 Martie 1945 — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a însemnat un moment de cotitură în desfășurarea procesului revoluționar din patria noastră, deschizînd calea înlăturării pentru totdeauna de la cîrma țării a claselor exploatatoare și instaurării depline a puterii poporului, a unor profunde transformări cu caracter democratic, înfăptuirii victorioase a revoluției socialiste și trecerii la construirea socialismului în România“[1].

Marile transformări revoluționare din acești ani, precum și din epoca eroică a edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră „se datoresc — după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — Partidului Comunist Român, care s-a dovedit la înălțimea măreției sale, menirii istorice, la înălțimea răspunderii, față de cauza socialismului și comunismului“[2]. Desigur, drumul străbătut de partid în această epocă nu a fost neted și nici lipsit de greutăți. Caracterizînd această realitate din activitatea partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că în această epocă de adînci transformări revoluționare, „Uneori ne-a lipsit, experiența și cunoștința necesară pentru a găsi și adopta soluțiile cele mai indicate. Aceasta se datorește faptului că în anii ilegalității partidul nostru nu a acordat întotdeauna atenția corespunzătoare studierii atente a problemelor dezvoltării economice și sociale a României, particularități concrete și raportului de forțe din cadrul societății românești (...), Consecințele s-au evidențiat mai pregnant după preluarea puterii, cînd partidul a fost pus în fața unor probleme pentru care nu era îndeajuns de pregătit (...). Deși este vorba de etapa depășită — secretarul general al partidului nostru arată că — este necesar să reamintim acest lucru pentru a înțelege mai bine greutățile pe care a trebuit să le învingem, pentru a prețui și mai mult marile realizări pe care le-am obținut și mai ales, pentru a trage învățăminte de viitor reținînd necesitatea de a studia permanent realitățile de a asigura concordanța între linia politică a partidului și

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, volumul 5, Editura politică, București, 1971, p. 689—690.

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, volumul 3, Editura politică, București, 1969, p. 909.

nevoile dezvoltării sociale de a aplica principiile generale la condițiile noastre concrete"[3].

În aceste mari procese istorice s-a înscris organic și activitatea organizațiilor Partidului Comunist Român din județul Satu Mare, precum și a tuturor forțelor democratice și revoluționare din acest colț de țară românesc. Astfel, în istoria județului Satu Mare începe o nouă eră, era marilor înfăptuiri politice, social-economice, care au început în istoria întregului popor român. Cu 25 Octombrie 1944, norii hortismului și fascismului care își aveau umbrele peste ultimele fîșii de pămînt românesc s-au risipit, iar deasupra și a acestei zone a țării strălucea falnic tricolorul românesc.

În viața sătmărenilor acest început de eră nouă a fost deosebit de greu, datorită efectelor provocate de regimul de ocupație și crunta teroare horthisto-fascistă din anii 1940—1944, a distrugerilor de bunuri materiale și pierderi de vieți omenești ca urmare a operațiunilor militare intense desfășurate pe teritoriul județului Satu Mare în ultimele zile înaintea eliberării, precum și faptul că județul Satu Mare a fost un anumit timp, zonă situată în imediata apropiere a spatelui frontului, iar apoi un principal nod de comunicații spre front. Această situație a lăsat urmări asupra vieții economice și sociale ale județului Satu Mare, precum și a oamenilor muncii de aici. Atît documentele epocii cît și realitatea trăită atunci împreună cu alți compatrioți, atestă faptul că județul Satu Mare a fost greu lovit de ocupația străină și de război. „Potrivit unor calcule estimative valoarea distrugerilor materiale provocate județului Satu Mare de către trupele hortisto-fasciste, se ridică la suma de peste 9 miliarde de lei, curs 1944"[4].

Odată cu retragerea lor, trupele hortiste și naziste, sub presiunea armatelor române și sovietice, pe lîngă faptul că au distrus tot ce au întîlnit în calea lor, în același timp au ridicat și au dus importante bunuri materiale, mașini, unelte, vite, cereale etc.

Caracterizînd această situație economică grea, Comitetul Regional Satu Mare al Partidului Comunist Român, raporta în august 1945, Comitetului Central al P.C.R.: „Fabricile din județ, unele sînt distruse complect, altele parțial. Rețeaua de drumuri naționale a județului a fost minată și distrusă de trupele fasciste și hortiste în retragere. Din 70 poduri 69 au fost distruse, legăturile feroviare Sighet—Halmeu—Satu Mare sînt distruse, iar ambele poduri peste Someș din Satu Mare se află în albia rîului"[5]. La aceasta se adaugă faptul că „localități întregi din mediul rural au fost distruse de focul războiului, au dispărut numeroase gospodării țărănești, șeptelul s-a redus aproape pînă la dispariție. Lo-

[3] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, volumul 2, Editura politică, București, 1968, p. 254—255.

[4] *Sătmărenii în luptă pentru socialism 1944—1974*, Satu Mare, 1974, p. 51.

[5] Arhiva Comitetului, Județean P.C.R. Maramureș, Fond 2, Dosar 1, 1945, fila 18—19.

calitățile Săbișa, Homorodul de Jos, Micula, Necopoi, au fost arse aproape în întregime"[6].

În același timp industria, transporturile, comunicațiile, sistemul bancar și de credit, precum și agricultura din județ, erau afectate în cel mai înalt grad de urmările războiului și a ocupației hortiste. Într-un document al Prefecturii județului Satu Mare din 10 iulie 1945 se specifică: „Industria județului în afară de patru industrii (în sens de întreprinderi, n.n.) este complect distrusă din cauza bombardamentelor aeriene și terestre"[7]. „La aceasta se adaugă faptul că circulația pe liniile ferate spre Baia Mare—Jibou—Dej—Cluj—Satu Mare—Ardud—Șomcuta Mare, era întreruptă. În ceea ce privește transporturile rutiere, din cauza podurilor distruse, care sunt numai provizoriu refăcute, iar drumurile nu sunt împietruite din cauza lipsei materialelor, circulația se face greu"[8]. Grav afectate au fost liniile telefonice „fiind distruse de către trupele hortiste și fasciste care au trecut prin această regiune"[9].

În ceea ce privește agricultura, greutățile erau provocate și de lipsa vitelor care în mare parte au fost rechiziționate de trupele nazisto-hortiste, și a uneltelor de muncă, în mod deosebit căruțe, pluguri, mașini de semănat și recoltat. Din cauza operațiunilor militare, în toamna anului 1944 s-au însemințat numai 36 018 ha din suprafața totală arabilă de 158 577 ha cît avea județul Satu Mare în acel timp.

După eliberare, Partidul Comunist Român nu a mai revenit la unele forme organizatorice existente înainte de război, ca de pildă comitetele de partid teritoriale. A fost însă păstrată forma organizatorică a regionalelor și județenelor de partid. La Satu Mare se constituie Regionala P.C.R. Satu Mare, în componența căreia intrau patru județe: Satu Mare, Maramureș, Sălaj și Bihor. În afară de comitetele județene P.C.R. Maramureș, Sălaj, Bihor, în regionala Satu Mare, au fost create două comitete raionale de partid, cu sediul la Satu Mare și respectiv Baia Mare, în componența cărora intrau un număr de comitete de plasă din jurul acestor orașe, fără a se respecta apartenența plășilor respective la județele din care făceau parte din punct de vedere administrativ. De exemplu, „plasa Carei, făcea parte din punct de vedere administrativ. din județul Sălaj, iar din punct de vedere al structurii organizatorice a P.C.R. a aparținut un anumit timp de raionala P.C.R. Satu Mare, iar organizațiile P.C.R. dintr-un număr de plăși din jurul orașului Baia Mare, deși administrativ făceau parte din județul Satu Mare sau Maramureș, aparțineau organizației raionale Baia Mare. Comitetele Raionale P.C.R. Satu Mare și Baia Mare, erau asimilate din punct de vedere al drepturilor statutare cu comitetele județene P.C.R. și se subordonau comitetului re-

[6] Arhivele Statului Satu Mare, Fond Primăria comunei Negrești, Dosar nr. 352, 1945.

[7] Arhivele Statului, Satu Mare, Fond Prefectura Județului Satu Mare, Serviciul Administrativ, Document nr. 550, 1945.

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

gional. Regionala P.C.R. Satu Mare a activat pînă în august 1945, cînd își mută sediul la Oradea, iar raionala P.C.R., Satu Mare subordonîndu-se în continuare acestui comitet regional P.C.R.

Raionalele P.C.R. Satu Mare și Baia Mare, s-au desființat în august 1946, cînd structura organizatorică a organizațiilor P.C.R. și de pe aceste teritorii se reașează potrivit împărțirii teritorial administrative a țării"[10].

În limitele acestei structuri organizatorice a activat și s-a dezvoltat și organizațiile P.C.R. de pe teritoriul actualului județ Satu Mare, în perioada de după eliberare, pînă la unificarea Partidului Comunist Român cu Partidul Social Democrat și crearea partidului unic al clasei muncitoare la începutul anului 1948.

Organizarea Comitetului Regional Satu Mare al P.C.R. încă înainte de 6 martie 1945, a impulsionat sensibil activitatea de partid atît în municipiul Satu Mare cît și în împrejurimi și ca urmare a faptului că regionala, cu sediul la Satu Mare, avea contact cu un număr mai mare de comuniști cu activitatea ilegală, cu o vastă experiență în munca de partid, care au avut un rol important în reorganizarea activității de partid în aceste noi împrejurări istorice.

Primele știri despre situația numerică a regionalei P.C.R. Satu Mare le avem din „luna aprilie 1945, cînd efectivul raionalei P.C.R. era de 250 membri. În zilele de 23—25 mai 1945 la Satu Mare a avut loc o consfătuire cu activul de partid din regionala P.C.R. La acea dată efectivul de partid din regionala P.C.R. Satu Mare se ridica la 469 membrii din care 443 bărbați și 26 femei, iar din punct de vedere al compoziției naționale 59 la sută erau români, restul maghiari, evrei și alte naționalități".

Efectivele organizațiilor P.C.R. din regională, inclusiv din raionala P.C.R. Satu Mare, au crescut rapid, astfel că în iunie 1945, numai raionala P.C.R. Satu Mare avea un efectiv de 971 de membri, din care 484 muncitori, 299 țărani, 47 mici meseriași, 39 intelectuali și 105 funcționari"[11].

Ceea ce este foarte important de subliniat este că și aici, în primăvara și vara anului 1945, partidul comunist își extindea mult rețeaua sa organizatorică în mediul rural, urmare firească a activității politice a maselor țărănești îndeosebi în lupta pentru înfăptuirea reformei agrare și realizarea însămînțărilor din primăvara anului 1945. Cu aceste ocazii partidul comunist și-a intensificat activitatea la sate. Așa se explică faptul că: „în luna iulie 1945, numărul celulelor de partid la sate ajunge la 31, avînd ponderea cea mai mare, urmînd apoi celulele din fabrici a căror număr se ridică la 15, la instituții 13, iar pe circumscripții 9 celule. La această dată organizația raională Satu Mare a P.C.R. avea în

[10] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 1, 1946, fila 47; vezi și *Sătmărenii în luptă pentru socialism*, pagina 53—55.

[11] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar nr. 6/1945, fila 14.

structura sa organizatorică 3 comitete de sector, în municipiul Satu Mare și 4 comitete de plasă"[12].

Aceeași concluzie rezultă din analiza datelor statistice referitoare la structura organizației raionale P.C.R. Satu Mare pe luna august 1945. „Dacă la 27 iulie în raionala P.C.R. Satu Mare existau 540 membrii de partid țărani, la 27 august numărul acestora a crescut la 765 de membri, iar numărul celulelor de partid la sate, sporește de la 31 la 47. Efectivul total al raionalei P.C.R. Satu Mare la această dată este de 1927 membri. Ceea ce se constată este faptul că cel mai mare număr de țărani membri ai P.C.R., erau din zonele apropiate de orașe, mai ales de orașul Satu Mare, tocmai ca rezultat al influenței muncitorimii asupra țărănimii și a activității politice desfășurate de partid prin intermediul muncitorimii la sate. Din cele 5 plăși care intrau în componența raionalei P.C.R. Satu Mare în august 1945 (Satu Mare, Ardud, Seini, Halmeu și Oaș), cel mai mare număr de țărani membri ai P.C.R. erau în plasa Satu Mare — 445, urmată de plasa Halmeu — 165, apropiată deci de plasa Satu Mare. Concluzia o sprijinim și pe faptul că la intrarea în componența raionalei P.C.R. Satu Mare a plășii Carei, în luna noiembrie 1945, cu centrul de plasă în acest oraș, în comunele limitrofe, existau 816 membri de partid proveniți din rîndul țărănimii"[13].

Trebuie subliniat faptul că, problemele legate de activitatea de partid în această zonă a țării, a constituit obiect de preocupare deosebită din partea conducerii Partidului Comunist Român. Această apreciere o subliniem și prin faptul că în luna iulie 1945 este numit secretar politic al Regionalei P.C.R. Satu Mare — Leontin Sălăgean —, care pînă atunci îndeplinea această funcție la Comitetul Regional Banat al P.C.R.

După preluarea acestei sarcini, Leontin Sălăgean a desfășurat o susținută activitate pentru ridicarea muncii de partid la nivelul sarcinilor mari ce se ridicau în fața partidului comunist, în această condiție istorică.

În urma unui control efectuat în cele patru județe care intrau în componența Regionalei P.C.R. Satu Mare, — județele Bihor, Sălaj, Maramureș și Satu Mare — la 11 iulie 1945 are loc o consfătuire la Comitetul Regional P.C.R. Satu Mare, în care sînt prezentate concluziile acestui control, realizîndu-se o analiză amplă a tuturor problemelor muncii de partid de aici. Vom reda în rezumat desfășurarea acestei consfătuiri începînd cu cuvîntul lui Leontin Sălăgean, rostit la deschidere, așa cum a fost reținut în procesul verbal întocmit cu acel prilej: „Avem sarcini istorice, iar activitatea noastră de pînă acum n-a fost fructuoasă — arăta vorbitorul — remarcînd faptul că cercurile reacționare desfășoară o febrilă activitate politică, pentru a diminua influența în masa forțelor de stînga, muncitorești-țărănești; Leontin Sălăgean critica faptul că unii activiști ai P.C.R. și a altor forțe de stînga nu puneau pe

[12] *Ibidem.*

[13] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 14/1945. filele 15, 36.

prim plan al activității lor, combaterea cercurilor reacționare printr-o asiduă muncă politică: „Suntem acum la o răscruce și depinde de munca noastră dacă vom reuși sau nu să facem o viață mai bună muncitorilor. Nu este suficient să dorim realizarea, trebuie să și muncim pentru ea". El critica apoi faptul că munca organizatorică a organizațiilor de partid nu răspundea, în măsură necesară, sarcinilor mari care le stăteau în față, precum și liniei politice juste a partidului. „Degeaba este bună linia politică dacă nu avem o viață de organizație bine construită". Leontin Sălăgean accentua într-un mod deosebit faptul că „trebuie să avem simț de răspundere, să muncim și să executăm corect dispozițiunile Comitetului nostru Central"[14]. La consfătuire s-au subliniat o seamă de sarcini ce au revenit organizațiilor de partid în domeniul organizatoric, pentru sporirea necontenită a efectivului partidului prin atragerea spre P.C.R. a celor mai bune elemente din rîndul maselor muncitoare. În acest sens s-a remarcat faptul că „partidul avea organizații puternice într-o seamă de întreprinderi de mare importanță, unde viața de partid se desfășoară în condițiuni bune, influențînd hotărîtor asupra activității de producție, exemplificînd în acest sens Uzinele „Unio", unde existau 49 comuniști care desfășurau o vie activitate pentru înviorarea și creșterea producției"[15]. Se sublinia de asemenea că P.C.R. „avea o rețea relativ întinsă de organizații în mediul urban, ca și faptul că activitatea partidului în rîndul țărănimii era tot mai intensă[16].

Subliniindu-se faptul că Organizația P.C.R. raională Satu Mare a întreprins unele acțiuni pentru a elimina cauzele care împietau asupra unității de acțiuni în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, a celor două partide muncitorești, la consfătuirea s-a remarcat faptul că „în viitor se vor lua măsuri pentru consolidarea Frontului Unic Muncitoresc, ceea ce în realitate s-a și petrecut"[17].

Un moment important din viața de partid a acestei zone, a maselor muncitoare, a tuturor forțelor revoluționare sătmărene l-a constituit Conferința Regionalei P.C.R. Satu Mare, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 19 și 20 august 1945. Conferința s-a ocupat, în mod firesc, de toate problemele cu caracter economic, social și politic ce se ridicau în fața comuniștilor, a tuturor oamenilor muncii de aici, pe prim plan situîndu-se cele cu caracter economic. În raportul prezentat Conferinței, Leontin Sălăgean a subliniat faptul că „Refacerea și democratizarea țării este cheia, este condițiunea de bază, fără realizarea căreia nu putem ajunge țelul nostru final, încetarea exploatării omului de către om"[18]. În acest sens Conferința a subliniat necesitatea mobilizării tuturor forțelor sociale și naționale pentru redresarea economică, precum și pentru crearea

[14] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 2, Proces verbal din 11 iulie 1945.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Bihor, Fond 1, Dosar 1, fila 35.

condițiilor dezvoltării țării pe calea democrației și progresului. Important de subliniat este faptul că la Conferință s-a subliniat, că în lupta pentru redresarea economică rolul hotărîtor revenea clasei muncitoare. Rezultă din acest text faptul că și pentru comuniștii sătmăreni devenea limpede necesitatea afirmată de partid în documentele sale de a angaja în procesul redresării economice toate forțele care puteau contribui la redresarea economică a țării. Un accent deosebit s-a pus în timpul conferinței pe acele aspecte deosebite care priveau democratizarea țării, înlăturarea din viața publică, de stat, a elementelor reacționare, fasciste, hortiste și șoviniste. În acest context, se impunea cu stringență soluționarea problemei cauzelor care au alimentat și întreținut șovinismul, dezbinarea între oamenii muncii români și maghiari și pentru crearea unui climat de luptă și acțiune unită în scopul dezvoltării țării pe noile căi de progres și civilizație în favoarea maselor muncitoare indiferent de naționalitate. La aceasta se referea Leontin Sălăgean cînd spunea la Conferință că „noi, comuniștii putem să realizăm asemenea condiții ca în Ardeal (și nu numai în Transilvania) să nu mai existe asuprire națională" întrucît acum „pentru prima oară sunt îndeplinite condițiile necesare ca popoarele de aici (masele muncitoare române și maghiare n.n.), să realizeze libertatea lor, și prin eliberarea lor de arma nocivă a șovinismului"[19].

În Conferință au fost apoi dezbătute căile prin care să fie mobilizate masele muncitoare pentru înfăptuirea politicii guvernului, pentru sprijinirea guvernului Dr. Petru Groza în efortul său de redresare și dezvoltare democratică a țării. Această problemă avea aici importanță deosebită, mai ales că elemente reacționare române și maghiare, evident de pe poziții diferite, incintau masele împotriva guvernului democratic, La Conferință s-au subliniat faptul că „mulți n-au înțeles linia guvernului n-au lămurit masele ce înseamnă acest guvern" — unul din motivele pentru care legile emise de „guvernul nostru nu s-au putut realiza în întregime"[20]. Conferința a trasat sarcina comuniștilor de a milita pentru „susținerea guvernului" pentru „aplicarea legilor aduse de guvern"[21]. În acest sens s-a indicat o seamă de sarcini pe linia aplicării în viață a legilor cu caracter economic adoptate de guvern la 2 mai 1945, privitoare la reglementarea salariilor și înființarea ecosomatelor, regimul prețurilor și circulației mărfurilor, eprimarea speculei și a sabotajului economic. „Cunoaștem cu toții legile economice date de guvern — se spunea în raportul Comitetului Regional — legi prin care însuși poporul este chemat să combată specula, sabotajul, să contrleze activitatea fabricilor (. . .). Legile acestea sunt instrumente de prim rang pentru ridicarea situației economice, pentru asigurarea aprovizionării muncitorimii, însă ele trebuie aplicate,

[19] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Bihor, Fond 1, Dosar 1, fila 35.
[20] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 2, fila 3.
[21] *Ibidem.*

iar aplicarea lor depinde într-o măsură determinată de noi"[22]. Această viziune era expresia preocupărilor generale ale partidului pentru a crea în rîndul maselor largi populare, o optică nouă față de puterea de stat, de guvern, de legislație, întrucît noua putere populară era expresia voinței maselor largi, iar aplicarea programului acestuia nu era posibilă decît prin strînsă unitate de acțiuni dintre mase și guvern. Numeroase probleme au fost dezbătute în legătură cu îmbunătățirea condițiilor de trai a maselor, combaterea fenomenelor negative din economie — speculă, sabotaj economic etc.

Un domeniu important care a stat în fața Conferinței a fost acela referitor la viața de partid, precum și la sarcinile ce reveneau comuniștilor pentru organizarea și conducerea maselor muncitoare în amplul proces de consolidare a regimului democratic. Subliniind necesitatea efortului pentru consolidarea politică și organizatorică a partidului, întărirea legăturilor lui cu masele, Conferința a trasat sarcini „pentru întărirea unității de acțiuni dintre comuniști și social-democrați în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, pentru îmbunătățirea conlucrării dintre Partidul Comunist, Frontul Plugarilor și celelalte organizații revoluționare, democratice"[33].

Avînd în vedere problematica vastă și spiritul în care au fost abordate fenomenele referitoare la activitatea partidului în această zonă a țării, apreciem consfătuirea, ca unul din cele mai importante momente în viața organizațiilor de partid de aici, din perioada anterioară conferinței din august 1945.

Se poate aprecia astfel că crearea unei structuri organizatorice închegate, care să cuprindă principalele domenii ale vieții materiale și spirituale din județ, se încheia în vara anului 1945, eveniment marcat de către Conferința regionalei P.C.R. Satu Mare. Această apreciere nu semnifică faptul că problemele legate de creșterea politică și organizatorică a P.C.R. în această perioadă, ca și ulterior, s-au încheiat. Sensul aprecierii este că în preajma Conferinței, Regionala de partid Satu Mare, organizația regională și respectiv raională Satu Mare avea deja o structură organizatorică închegată și un efectiv de membrii, corespunzător condițiilor concrete istorice de atunci.

După Conferința Raională, organizațiile P.C.R. și-au sporit rîndurile, și-au consolidat capacitatea lor politică și organizatorică „În septembrie 1945, efectivul raionalei P.C.R. Satu Mare, era de 3 171 membri, iar în octombrie de 3 715 membri (fără plasa Carei, care încă nu făcea parte din raionala Satu Mare), pentru ca în luna decembrie să ajungă la 6 165 membri (împreună cu plasa Carei, care a intrat în componența raionalei Satu Mare)"[24]. În organizația raională P.C.R. Satu Mare,

[22] Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Inventar XIII, Dosar 142, fila 372.

[23] *Ibidem.*

[24] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Bihor, Dosar 3/1945, fila 15.

fondul principal de membri intrați în partid l-au constituit muncitorii, țăranii, intelectualii și alți oameni ai muncii. De pildă, „din efectivul total de 4 218 membri existenți în noiembrie 1945, 2 026 erau muncitori, 1 596 țărani, 295 mici meseriași, 107 intelectuali și 197 funcționari“[25]. Acest efectiv al organizației raionale Satu Mare era cuprins într-o rețea întinsă de organizații de partid, care acopereau toate sectoarele economico-sociale ale raionalei. Este semnificativ faptul că „în decembrie 1945 existau comitete de partid în toate plășile din subordinea raionalei, adică 6 comitete de plasă. Din cele 144 comune ale raionalei, în 25 existau celule de partid, iar în 19 comune se desfășurau acțiuni pentru crearea organizațiilor partidului comunist“[26].

Un rol important în lupta maselor muncitoare și din această zonă a țării în procesul general de consolidare a democrației, a partidului, l-a avut Conferința Națională a P.C.R. din 16—21 octombrie 1945. „O mare însemnătate a avut Conferința Națională a partidului din octombrie 1945, care a dus la elaborarea unei orientări politice clare cu privire la obiectivele partidului în noua etapă de dezvoltare, a întăririi unității partidului, a asigurat creșterea influenței și a rolului său trasînd sarcina intensificării luptei pentru unitatea clasei muncitoare, pentru unirea tuturor forțelor democratice“[27].

Dezbătînd problemele fundamentale ale luptei poporului român pentru consolidarea puterii democrat-populare pe plan economic, Conferința a făcut o analiză multilaterală a problemelor complexe ce se ridicau în fața partidului comunist, a poporului român în acea etapă istorică și mai ales în perspectiva dezvoltării ulterioare a României. În condițiile concrete ale țării de la sfîrșitul anului 1945, cînd începeau să se contureze mai clar perspectivele dezvoltării țării, în condițiile în care majoritatea mijloacelor de producție, comerțul, sistemul bancar, se aflau încă în mîinile burgheziei, Conferința Națională a stabilit sarcinile imediate ale refacerii economice a țării, în strînsă legătură și subordonate perspectivelor viitorului socialist. În cadrul acestui program, locul primordial a fost acordat industriei grele, de care depindea întregul proces de reorganizare pe baze noi a economiei. Pornind de la faptul că pentru progresul țării nu era vorba numai de a reface ceea ce s-a distrus, ci și de a construi și a dezvolta economia țării pe baze noi, moderne, Conferința a stabilit ca: „la baza acțiunii de refacere și reconstruire trebuie să stea refacerea și dezvoltarea industriei grele, industria grea constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie se va dezvolta în condiții noi, progresul țării noastre este în directă și nemijlocită le-

---

[25] *Ibidem*, fila 115.

[26] *Ibidem*, fila 28.

[27] Nicolae Ceaușescu, Expunerea la adunarea festivă consacrată aniversării a 60 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român, Scînteia, nr. 12040/9 mai 1981.

gătură cu programul industrializării țării și că de täria industrială a țării depinde în mare măsură, însăși independența statului nostru"[28].

Conferința a acordat de asemenea o atenție deosebită vieții de partid. Constatînd faptul că partidul comunist a repurtat importante succese în dezvoltarea sa politică și organizatorică, Conferința a trasat o seamă de sarcini pe linia creșterii organizatorice a partidului, la nivelul influenței sale politice în mase. În acest sens ea a cerut muncii politice și organizatorice în rîndurile muncitorilor și țăranilor, a intelectualilor; ridicarea generală a nivelului politic și ideologic al cadrelor și membrilor de partid, imprimarea unui spirit sănătos, critic și autocritic în întreaga activitate de partid.

Perioada care a urmat Conferinței Naționale, a fost caracterizată, din punctul de vedere al situației organizatorice și politice a organizațiilor P.C.R. Satu Mare, printr-o continuă consolidare a rîndurilor, creșterea capacității lor de organizare și conducere a maselor, orientarea lor spre partidul comunist, a noi detașamente de muncitori, țărani, intelectuali și alte categorii sociale. Sarcinile trasate de Conferința Națională în domeniul vieții de partid, au prins viață tot mai mult, ceea ce s-a repercutat pozitiv în cadrul campaniei electorale a forțelor democratice împotriva reacțiunii din anul 1946.

În luna noiembrie 1945 în componența organizației raionale P.C.R. Satu Mare a intrat și plasa Carei, prin aceasta raionala P.C.R. are acum 6 plăși. Efectivul partidului — principala formă și mijloc de consolidare a capacității organizatorice a partidului — a continuat să crească pe un fond general sănătos, în ciuda faptului că și în județul Satu Mare, încep să se facă simțite efectele negative ale lipsei de vigilență și insuficient discernămînt în ceea ce privește primirile de partid.

La sfîrșitul lunii decembrie 1945, adică în preajma pregătirii campaniei electorale organizația raională a P.C.R. Satu Mare, avea în componența sa aproape întregul teritoriu care astăzi constituie județul Satu Mare. În privința primirilor în partid, raionala P.C.R. Satu Mare se orientează tot mai mult spre mediul rural, concomitent cu preocuparea permanentă pentru primirea în partid cu prioritate a muncitorilor. Se intensifică activitatea pentru creșterea nivelului politic, ideologic al membrilor de partid, a tuturor cadrelor și a tuturor membrilor organelor conducătoare de partid.

„Din punct de vedere al structurii organizatorice, raionala P.C.R. Satu Mare, dispunea la 24 decembrie 1945 de 6 165 membrii de partid, înregistrîndu-se o creștere de 10,6 la sută față de luna precedentă. Această creștere a rezultat mai cu seamă prin sporirea efectivelor partidului în mediul rural și în deosebi în zona Țării Oașului. Spre pildă, în timp ce în municipiul Satu Mare efectivul partidului a crescut cu

[28] La Conferința Națională din octombrie 1945, Partidul Comunist avea un efectiv de 256 835 membrii, Vezi Gheorghe Tuțui, *Dezvoltarea Partidului Comunist Român în anii 1944—1948*, în Anale de istorie, an XVI nr. 6/1970, p. 6.

56 membrii, în plasa Ţării Oaşului acest efectiv a crescut cu 470 membrii respectiv cu 37,6 la sută. A urmat apoi în ordine plasa Ardud cu 14,2 la sută, plasa Halmeu cu 12 la sută, plasa Seini cu 7 la sută. În plăşile Satu Mare şi Carei procentul de creştere a efectivului partidului a fost cu mult mai mic, respectiv 2 la sută în plasa Carei şi 5,6 la sută în plasa Satu Mare"[29].

Această situaţie demonstrează faptul că, organizaţiile Raionalei P.C.R. Satu Mare şi-au deplasat treptat activitatea privind primirile în partid în plăşile mai îndepărtate de oraşele mari — Satu Mare şi Carei, adică acolo unde a fost neglijată această latură a muncii de partid pînă atunci, respectiv în zonele eminamente ţărăneşti, care erau mai puţin frecventate, controlate şi ajutate de activul de partid şi neglijate din punct de vedere al primirilor în partid.

Acest efectiv al partidului din raionala P.C.R. Satu Mare era cuprins în următoarea structură organizatorică: „6 comitete de plasă, 19 celule de partid în întreprinderi, 10 celule de partid în instituţii, 26 celule de partid în cantine şi 126 celule de partid săteşti şi comunale[30].

Important de subliniat că la acea dată, aproape în toate localităţile rurale din raionala P.C.R. Satu Mare, existau organizaţii de partid. Spre pildă „în plasa Satu Mare din 38 de sate în 30 erau organizaţii de partid, în plasa Carei, din 24 de sate în 22 existau organizaţii de partid, în plasa Ardud din 26 sate, în 24 existau organizaţii de partid, în plasa Halmeu în toate cele 19 sate existau organizaţii de partid, în plasa Seini din 20 de sate în 13 existau organizaţii de partid, iar în plasa Oaş unde existau 17 localităţi, aproape în toate satele, — consemna un document al organizaţiei raionale P.C.R. Satu Mare, din decembrie 1945 —, erau organizaţii de partid"[31].

Această creştere a numărului membrilor partidului comunist este expresia creşterii influenţei partidului comunist în rîndul maselor largi populare, precum şi a capacităţii sale de-a cuprinde mase tot mai largi în sfera activităţii sale politice.

În afara acestor preocupări, după Conferinţa Naţională a Partidului, raionala P.C.R. Satu Mare a acordat o atenţie mai mare, faţă de trecut, creşterii nivelului politic şi ideologic al efectivului partidului, corespunzător rolului mare ce revenea organizaţiilor de partid în organizarea şi conducerea maselor. Spre exemplu în municipiul Satu Mare a fost creată o bibliotecă destinată special organizaţiilor de partid, a fost creată şi o şcoală de cadre. Cadrele de conducere din raionala P.C.R. Satu Mare se deplasau cu mai multă regularitate în organizaţiile de partid pentru a face diferite expuneri dînd răspunsuri problemelor de ordin politic, ideologic şi economic.

---

[29] Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Maramureş, Fond 1, Dosar 14/1945. fila 36.

[30] *Ibidem*, fila 36.

[31] *Loc. cit.*, Dosar 14/1945, Filele 28, 30.

Referitor la corelația dintre activitatea pentru creșterea organizatorică a partidului și cea pentru educarea politică a efectivului acestuia, Raportul Comitetului Raional P.C.R. Satu Mare, pentru luna decembrie 1945, consemna referindu-se la zona Oaș „Aici partidul se extinde cu o repezeală nemaipomenită pe linia organizatorică. O dată am făcut o adunare publică în comuna Negrești, unde au luat parte 350—400 de oșeni. Rezultatul a fost bun. A doua oară o adunare generală de partid cu activul de bază la Negrești, unde am prelucrat linia politică a partidului, statutul P.C.R. Rezoluția, legile economice etc.“[32].

Un eveniment politic important, care a avut loc la începutul anului 1946, l-a constituit înmînarea pentru prima dată de la eliberare, în mod festiv, a carnetelor de membru de partid. „În ziua de 23 ianuarie 1946, în sala „CECIL“ din Satu Mare, au fost convocați membrii de partid care urmau să primească carnetele de membru, participînd și un important număr de alți oameni ai muncii care la rîndul lor au cerut să fie primiți în rîndurile Partidului Comunist Român. La tribună s-au perindat numeroși comuniști, care au intrat în partid imediat după eliberare și care participau activ la marile bătălii de reconstrucție. Unul dintre acei care a primit carnetul spunea că acest document „este o mare decorație, deoarece dovedește că cine-l are, merită să fie considerat lucrător de frunte în munca pentru o soartă mai bună a milioanelor de oameni ai muncii. Dar această decorație — spunea el — impune și mai mari îndatoriri pentru purtătorul carnetului“. La rîndul său secretarul de partid Bakó Arpád, spunea că „în partidul nostru vin acei care se angajează voluntar la înfăptuirea viitorului mai bun (...) cei care consideră ca o cinste să fie membru de partid“[33].

Ca urmare a intensificării activității și în acest domeniu, organizația raională P.C.R. Satu Mare și-a consolidat necontenit rîndurile în cursul anului 1946. Această realitate este atestată de următoarele cifre: în februarie 1946 raionala P.C.R. Satu Mare număra 7 665 membri de partid, iar în octombrie 1946, județeana P.C.R. Satu Mare avea 9 371 membri, pentru ca în decembrie a aceluiași an să sporească la 11 033 membri“[34].

În același timp trebuie subliniat faptul că, sub aspectul compoziției sociale, organizațiile de partid din județul Satu Mare se dezvoltă pe baze sănătoase, în partid intrînd elementele cele mai înaintate din rîndurile clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității și a altor categorii sociale. Astfel „în august 1945 din efectivul total de membri de partid, 49 la sută erau muncitori, 37 la sută erau țărani, 8 la sută mici meseriași, 4 la sută funcționari și 2 la sută intelectuali“[35].

---

[32] *Loc. cit.*, Dosar 11/1945, fila 30.

[33] „Szabad Élet“ (Viața Liberă), din 29 ianuarie 1946.

[34] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 11/1946, fila 8.

[35] *Ibidem.*

Din punct de vedere al structurii organizatorice, în august 1946 cele două raionale P.C.R. Satu Mare și Baia Mare se contopesc, iar plasa Carei reintră din nou în componența organizației județene P.C.R. Sălaj. În acest mod, *începînd din august 1946, la Satu Mare va exista un comitet județean P.C.R. în a cărui componență intrau toate comitetele de plasă și celulele de partid de pe teritoriul administrativ al județului Satu Mare,* cuprinzînd următoarele plăși Seini, Ardud, Halmeu, Ardusad, Mănăștur, Somcuta Mare, Baia Mare, Satu Mare, Someș. În afară de acestea, anul 1946 a însemnat un important pas în domeniul creșterii calității muncii de partid, îmbogățirii experienței cadrelor și organizațiilor de partid, creșterii capacității lor de a organiza și cuprinde masele de oameni ai muncii.

Procesul de organizare a activității partidului comunist în noile condiții de după eliberare, în această zonă sătmăreană, se poate considera încheiat, potrivit situației organizatorice a partidului la nivelul întregii țări această acțiune s-a încheiat abia în luna august 1946.

*

Concomitent cu organizarea propriilor rînduri și adoptarea activității sale, potrivit noilor condiții de după eliberare, Partidul Comunist Român, a acordat o mare atenție organizării maselor largi populare, sporirii formelor și mijloacelor conducerii luptei lor de către partid pentru înfăptuirea marilor transformări sociale și revoluționare cerute de mase, de procesul istoric obiectiv.

Referindu-se la această latură hotărîtoare a activității partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază că: „Munca de organizare a partidului a fost împletită cu o largă activitate politică de masă, cu puternice acțiuni și mari demonstrații desfășurate în țară, la care participau oameni ai muncii de toate categoriile (...). În același timp s-a trecut la organizarea activității Sindicatelor Unite, a Uniunii Tineretului Comunist, a Frontului Plugarilor, a Uniunii Patriotice, a organizațiilor de femei, de mici meseriași, a Uniunii Populare Maghiare, a organizației preoților democrați și a altor organizații democratice“[36].

În acest amplu proces s-au înscris organic și masele populare din județul Satu Mare, precum și activitatea tuturor organizațiilor Partidului Comunist Român. Desigur particularitățile vieții politice din această zonă și perioadă a țării, la care ne-am referit, s-au concretizat și în această latură a activității politice și organizatorice a Partidului Comunist Român, a organizațiilor de masă revoluționare și democratice.

După cum rezultă din sursele pe care le-am cercetat, imediat după eliberare, organizațiile P.C.R. s-au preocupat de crearea sau reorganizarea activității Sindicatelor, Uniunii Populare Maghiare, Frontului Plu-

[36] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* volum 4, Editura politică, București, 1970, p. 627—628.

garilor, Uniunii Tineretului Comunist, Uniunii Patrioților, A.R.L.U.S. etc. Procesul de organizare a clasei muncitoare în sindicate a început imediat după eliberare, adică în octombrie 1944. În ianuarie 1945, numai în orașul Carei, Sindicatele Unite cuprindeau peste 2 000 de salariați. Comitetele sindicale din întreprinderi, dobîndeau un rol tot mai însemnat, în procesul revoluționar al luptei pentru instaurarea puterii populare. Ele au participat efectiv la „lupta pentru defascizarea întreprinderilor, pentru sporirea eforturilor de război a țării. Sindicatele au întreprins o seamă de acțiuni pentru rezolvarea problemelor sociale și politice ale acestei epoci"[37]. În februarie 1945, de exemplu „Comitetul de Întreprindere Orășenească Satu Mare (Întreprinderea de Gospodărire Comunală n.n.), participa efectiv la efortul pentru asigurarea energiei electrice atît a orașului cît și a întreprinderilor industriale, o atenție sporită acordînd-o Uzinelor „Unio" Satu Mare, care își reluau activitatea"[38]. În perioada ce a urmat, Sindicatele Untie de pe raza Raionalei Satu Mare, au cuprins în rîndurile lor un număr mare de muncitori, funcționari și alte categorii de salariați, „avînd în septembrie 1945, 5 224 de membri"[39]. Din studiul documentelor rezultă totuși că în primăvara și vara anului 1945, „organizațiile P.C.R. din această parte a țării acordau o atenție redusă mișcării sindicale"[40].

Un rol important în organizarea maselor populare sătmărene l-a avut Uniunea Populară Maghiară. În județul Satu Mare creearea organizațiilor Uniunii Populare Maghiare a început mai tîrziu, respectiv spre sfîrșitul lunii februarie 1945. Organizarea populației maghiare a început cu crearea așa numitei „Societatea Populară Maghiară", constituită cu scopul de a prezenta interesele acestei populații. Din luările de cuvînt prilejuite de crearea acestei organizații în municipiul Satu Mare, rezultă că ea își propunea să lupte împotriva urmărilor regimului hortisto-fascist, a șovinismului și dezbinării naționale. „Regimul urii și a șovinismului a căzut — spunea primarul municipiului Satu Mare, Matolcsi Lajos — și trebuie să dispară și rămășițele lui din suflete. Trebuie să alcătuim o societate pe principii în care omul să nu fie judecat după religia și naționalitatea lui"[41]. Pe fondul acestor realități, va lua naștere Uniunea Populară Maghiară.

La 28 februarie 1945, ziarul „Új Élet" (Viața Nouă), publică un articol intitulat „Ce este Uniunea Populară Maghiară și care este scopul ei?", în care sînt definite scopurile fundamentale ale organizației. Constatînd cu temei faptul că „Rămășițele concepției hortisto-fasciste nu au dispărut" și că pentru a dispare aceste rămășițe și pentru ca ele, „să fie plivite" cît mai repede din sufletul oamenilor, fapt care are

[37] *„Sătmărenii în luptă pentru socialism"*, p. 55.
[38] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Fond 1, Dosar 1/1945, document nr. 195 din 17 februarie 1945.
[39] *Loc. cit.*, Dosar 11/1945, fila 7.
[40] *„Új Élet"* (Viața Nouă), din 10 februarie 1945.
[41] *Ibidem.*

nevoie de o îndrumare organizată și o puternică propagandă în mase „Uniunea Populară Maghiară", — consemnează articolul, — „trebuie să îndeplinească o sarcină foarte importantă: educarea maselor în mod direct, cu ajutorul cuvîntului, cu ocazia diferitelor consfătuiri și adunări

Un important moment care atestă înțelegerea de care organizația U.P.M. din județul Satu Mare a rolului său de forță politică activă pentru angajarea populației muncitoare maghiare, în efortul tuturor forțelor democratice românești, pentru consolidarea regimului revoluționar-democratic al statului român, l-a constituit publicarea „Chemarea comună a Uniunii Populare Maghiare și a Frontului Plugarilor, către locuitorii județului Satu Mare" la 15 mai 1945.

În ceea ce privește Frontul Plugarilor, la 19 aprilie 1945 în presa locală, apărea știrea că „Frontul Plugarilor a realizat peste tot rezultate organizatorice considerabile. Frontul Plugarilor are deja peste 30 000 de membri în județ"[42], și „nu există aproape nici un sat românesc în care să nu fi fost înființate organizații locale, care activează în colaborare frățească cu oamenii muncii maghiari. Cu același prilej se anunța constituirea organizației județene a Frontului Plugarilor[43].

Frontul Plugarilor și Uniunea Populară Maghiară, cuprindeau mase mari ale celor ce muncesc — români, maghiari, organizîndu-se în județul Satu Mare, aproximativ în aceiași perioadă, adică în primăvara anului 1945, mai ales după instaurarea Guvernului democratic condus de Dr. Petru Groza.

În legătură cu constituirea celorlalte organizații revoluționare, democratice din județ — Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea Patriotică etc. ne lipsesc informații pentru perioada pînă la începutul anului 1945, dar este cert că și acestea s-au constituit spre sfîrșitul anului 1944. În februarie 1945, ziarul „Új Élet" (Viața Nouă), publică informația că „în orașul Carei s-au deplasat delegați din partea Partidului Comunist Român, a Uniunii Tineretului Comunist și a Sindicatelor, pentru a organiza Apărarea Patriotică și a altor organizații democratice"[44]. Cu același prilej se dă un comunicat al organizației județene U.T.C. referitor la unele probleme organizatorice, de unde deducem că la acea dată, Uniunea Tineretului Comunist era deja o organizație închegată, la nivel de județ.

În aprilie 1945 apar în documente, primele date referitoare la efectivul unor organizații revoluționare, democratice din județul Satu Mare: „Frontul Plugarilor — 30 000 membrii, Uniunea Populară Maghiară — 13 000 membrii, Uniunea Tineretului Comunist — 1 200 membrii, Apărarea Patriotică — 1 200 membrii"[45]. În septembrie 1945 sînt menționate efectivele tuturor organizațiilor revoluționare, democratice din județul

[42] „Új Élet" (Viața Nouă), din 19 aprilie 1945.
[43] *Ibidem.*
[44] „Új Élet" (Viața Nouă), din 28 februarie 1945.
[45] *Loc. cit.*, Fond 1, Dosar 12/1945.

Satu Mare, deci nu numai din raza de activitate a raionalei P.C.R. Satu Mare. Potrivit documentelor, aceste efective erau următoarele: „Sindicatele — 8 771 membrii, Frontul Plugarilor — 31 000 membrii, Uniunea Populară Maghiară — 15 630 membrii, Apărarea Patriotică — 3 121 membrii, Tineretul Progresist — 1 210 membrii[46].

Aceste cifre le socotim relative, întrucît nu a existat o evidență riguroasă asupra efectivelor acestor organizații, motiv pentru care în diferite documente, în aceeași perioadă se dădeau cifre diferite. Totuși considerăm că aceste cifre sînt cele mai apropiate de realitate, concluzia fiind deprinsă prin compararea lor cu alte cifre, din alte documente de dinainte și de după perioada la care se raportează aceste date.

Dar, independent de aceste cifre, concluzia fundamentală este acea, că prin efortul comuniștilor și din această parte a României, în primăvara anului 1945, în județul Satu Mare, exista un puternic front organizat, al forțelor democratice, angajat ferm sub conducerea Partidului Comunist Român, în vastă operă de consolidare a puterii revoluționar-democratic instaurată la 6 Martie 1945.

Masele populare, forțele democratice în frunte cu comuniștii, au desfășurat și în aceste condiții, ample bătălii politice, acțiuni revoluționare, înscriindu-se în efortul general al întregului popor român, pentru renaștere democratică generală a României. După 6 Martie 1945, această participare va cunoaște o amploare tot mai mare, ridicîndu-se la dimensiunile și integrîndu-se organic în lupta revoluționară a poporului român, ce se desfășura în întreaga țară. În fruntea luptei revoluționare a maselor muncitoare sătmărene, a organizațiilor revoluționare și democratice, în toate domeniile vieții materiale și spirituale ale epocii, s-au situat ferm comuniștii, organizațiile Partidului Comunist Român, pentru redresarea economiei, democratizarea vieții publice, consolidarea puterii revoluționar democratice.

[46] *Ibidem.*

MEȘTEȘUGUL STICLĂRITULUI LA POIANA CODRULUI
(Județul Satu Mare)

I. IURAȘCIUC

Literatura istorică și tehnică de specialitate atestă existența obiectelor de sticlă pe teritoriul Egiptului antic încă în mileniul al șaptelea î.e.n.[1], în secolele următoare, producerea sticlei este atestată pe o arie geografică din ce în ce mai vastă[2].

La începutul erei noastre, centre importante în producerea sticlei erau Alexandria și apoi Roma, unde s-a reușit să se cunoască și unele procedee de fasonare.

Pe teritoriul României meșteșugul sticlăritului a fost prima dată practicat la Tomis, mărturie în acest sens o constituie cuptoarele de topit sticlă, descoperite în urma săpăturilor arheologice[3]. Tot în urma săpăturilor arheologice au fost descoperite fragmente sau obiecte întregi de sticlă și pe teritoriul județului Satu Mare. La Medieșu Aurit, în așezarea dacilor liberi s-au descoperit resturile unui pahar de sticlă și o mărgea de sticlă aurită — considerate de S. Dumitrașcu și T. Bader, „piese de import"[4], în localitatea Berea două fragmente de sticlă din epoca romană[5], iar la Ghenci un pahar de sticlă foarte deteriorat[6].

Pe plan european meșteșugul s-a afirmat la modul cel mai prestigios la Veneția cu meșteri aduși din Constantinopole, în timpul cruciadelor, iar în sec. XIV—XVII secretul producerii sticlei de bună calitate a fost răspîndit pe întregul continent.

Atestarea documentară a acestui meșteșug la noi în țară datează din anul 1622. Trei decenii mai tîrziu este amintită documentar și fabrica de sticlă de lîngă Tîrgoviște. În 1740, Grigore Ghica, emite un hrisov pentru înființarea în ținutul Romanului a primei fabrici de sticlă din Moldova.

---

[1] Petru Baltă, Sticla și aplicațiile ei actuale, Ed. Enc. de buzunar, București 1969, p. 8.

[2] Ibidem, p. 9.

[3] V. Canarache, Muzeul de arheologie din Constanța, Muzeul reg. Dobrogea, 1967, p. 66—68.

[4] S. Dumitrașcu, T. Bader, Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit, Muzeul de istorie Satu Mare, 1967, p. 41.

[5] Materiale în col. Muzeului județean Satu Mare, inv. 313/2. Informație Gh. Lazin.

[6] I. Németi, Descoperiri funerare din sec. V. e.n. lîngă Carei, în Acta Musei Napocensis, IV, 1967, p. 506.

În Transilvania și Banat, cea mai veche fabrică de sticlă despre care există documente scrise, este cea de la Beliu, județul Arad. De la această dată încoace urmele scrise referitoare la meșteșugul sticlăritului la noi în țară sînt din ce în ce mai numeroase.

În secolele XVII—XVIII, documentele vremii, scot în evidență pe teritoriul țării noastre, inclusiv și pe meleagurile sătmărene[7], un negoț foarte prosper cu potasă din cenușă de lemn de fag, care se exporta în mai multe țări europene. Ceva mai tîrziu, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, condițiile economice favorizează construirea în Țara Românească, Moldova și Transilvania a numeroase fabrici sau ateliere de producere a sticlei, printre care și cel de la Poiana Codrului, atestat documentar la 1801[8].

Tradiția locală susține că acest atelier a fost construit pentru întîia dată în pădurile din apropierea localității Crucișor, mutîndu-se succesiv, odată cu consumarea lemnului din pădurile ce îl înconjurau, în apropierea localitățile Iegeriște și fixîndu-se în cele din urmă definitiv, în localitatea Poiana Codrului. De remarcat este, că pe lîngă existența întinselor păduri de fag, la înființarea atelierului pe aceste meleaguri a contribuit și prezența în munții Făgetului (Codrului), la circa 8—10 km depărtare de Poiana Codrului, a cvarțului și calcarului de bună calitate, componenți de bază ai materiei prime folosite la producerea sticlei.

Sticlarii de profesie erau de origine germană[9], veniți pe meleagurile Sătmarului cu ocazia colonizărilor intreprinse de către contele Károlyi, iar mîna de lucru ajutătoare o alcătuiau lucrătorii din partea locului, precum și cei veniți din Slovacia sau de prin părțile Ujgorodului. (pl. LII).

Proprietatea inițială a contelui Károlyi, căruia de altfel îi aparțineau și toate pămînturile din împrejurimi, atelierul, și apoi fabrica a fost arendată în decursul deceniilor mai multor persoane, iar în urma actului de naționalizare a principalelor mijloace de producție din 1948 a trecut pentru totdeauna în proprietatea statului.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea construcția sticlăriei avea mai mult înfățișarea unui șopron, construit din lemn și acoperit cu șindrilă, cu un singur cuptor de topit sticlă de dimensiuni reduse, unde lucra un număr de circa 30—40 de muncitori.

În 1926 fabrica se închide și va fi redeschisă abia după 19 ani, adică în anul 1945[10]. De menționat este că pe teritoriul actual al județului Satu Mare, ca de pildă, la Huta (comuna Huta-Certeze), sau în județul vecin, Maramureș, în localitatea Piatra, au existat, de asemenea, ateliere-hute de sticlă, care însă din diferite motive mai puțin sau mai mult cunoscute au fost închise. Datorită acestei instabilități în activitatea atelierelor

[7] Jakó Zsigmond, A magyarpataki és a kalini hamuzsirhuta története, Ed. Șt. București, 1956, p. 48—49.

[8] Arhiva fabricii de sticlă din Poiana Codrului, județul Satu Mare.

[9] Ibidem.

[10] Ibidem.

sau fabricilor de sticlă, mîna de lucru calificată, specializată se îndreaptă spre alte fabrici de acelaşi profil. (pl. LIII). Astfel observăm ca în cărţile de muncă ale sticlarilor de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, să fie consemnate nenumărate locuri de muncă, din diferite colţuri ale ţării.

Privitor la meşteşugul sticlăritului de la Poiana Codrului, se poate constata, că pe lîngă unele aspecte tehnologice de bază venite din Germania, Austria, Boemia, sau alte ţări europene, el a folosit în fazele pînă la obţinerea produsului finit şi o mulţime de procedee legate de: transportarea materialului lemnos, scosul şi transportul bolovanilor de cvarţ, de calcar, arderea calcarului, confecţionarea tiparelor de lut şi de lemn şi terminînd cu adaptarea obiectelor la gustul şi nevoile populaţiei consumatoare etc., care îşi au izvorul în ingeniozitatea şi înţelepciunea autohtonă. De pildă lemnul folosit atît la producerea potasei, cît şi la topitul sticlei era adus la Poiana Codrului, pînă la fabrică, pe o distanţă de mai mulţi kilometri cu ajutorul unui mijloc foarte răspîndit la noi în ţară, în exploatările forestiere, la transportul lemnului de fag sau a buştenilor de brad; jgheabul de scîndură în care se slobozea apa captată cu ajutorul stăvilarului. Apa introdusă în aceste jgheaburi datorită înclinaţiei terenului capătă viteză suficientă pentru a transporta lemnul pînă la destinaţie.

Calcarul ars este, alături de cvarţul şi potasa, un component de bază al sticlei. Din această cauză construcţia cuptoarelor de ars var precum şi procedeul de ardere folosit la Poiana Codrului prezintă un interes deosebit pentru disciplina etnografică.

Cuptoarele de ars var — varniţele — ce se construiau la Poiana Codrului sînt de tipul celor îngropate. De regulă, săpate în terenuri în pantă. În rest, procedeul de ardere afară de unele particularităţi locale, urmează reguli comune vărurităului de la noi din ţară.

În meşteşugul sticlăritului, după pregătirea materiei prime de bună calitate, adică după zdrobirea bolovanilor de cvarţ sau de var, măcinarea cvarţului şi a varului, pregătirea potasei, respectarea proporţiilor între aceşti trei componenţi de bază, un rol de deosebită însemnătate îl are cuptorul de topit şi sistemul de încălzire al acestuia.

După cum am amintit, la Poiana Codrului, construcţia care adăpostea cuptoarele de topit sticla, în faza preindustrială, a avut înfăţişarea unui şopron. Cu multiple dezavantaje şi cu un timp de lucru limitat.

În evoluţia cuptorului folosit la topirea sticlei de la Poiana Codrului, evoluţie care se poate observa şi la alte ateliere de sticlărie de la noi din ţară sau din Cehoslovacia, s-au cunoscut trei etape însemnate. Prima, de fapt şi cea mai arhaică, este aceea a folosirii focului direct la topitul sticlei (pl. LIV). Cea de-a doua, superioară, constă în folosirea lemnului gazat. Într-o parte a cuptorului lemnul este descompus în gaze, care pînă la locul de ardere sînt oxigenate şi ca rezultat se obţine o temperatură mult superioară faţă de procedeul precedent. Acest al doilea tip de cup-

tor care foloseşte lemnul gazat, faţă de cel precedent, prezintă avantaj şi sub aspectul reglării caloriilor termice necesare (pl. LV). Ultimul tip de cuptor este cel care foloseşte combustibilul gazos sau lichid.

Cuptorul cu ardere directă, după cum îl descriu sticlarii cei mai bătrîni este foarte asemănător cu construcţia unei varniţe, de forma unei cupole. Se construia de către sticlari folosindu-se lutul şi argila arsă şi măcinată, rezultată din cuptoarele vechi. Această argilă amestecată cu lut este folosită la construcţia noilor cuptoare ca un material refractar.

Un cuptor de mărime obişnuită avea circa patru oale-creuzete de circa 80 kg fiecare. În dreptul fiecărei oale, în peretele cuptorului, există un orificiu de alimentare cu materie primă şi de scoatere a sticlei în stare topită, pentru suflare.

Tipul următor de cuptor prezintă o evoluţie spectaculoasă în concepţia sistemului de ardere şi în circuitul căldurii. Forma cuptorului în comparaţie cu cel precedent rămîne în continuare neschimbată, dar creşte în schimb numărul oalelor de topit sticlă precum şi capacitatea lor. Timpul de folosire a unui cuptor dura în medie un an de zile. De obicei, înspre primăvară după trecerea pericolului de îngheţ sticlarii se ocupau de reconstrucţia cuptoarelor.

Odată ce materia primă introdusă în oalele cuptorului era topită, urma de fapt cea mai grea operaţie, aceea de suflare.

Sticla topită se ia din oală cu ajutorul unei ţevi metalice, formate din partea metalică şi un mîner de lemn, de care se ţine şi în care se suflă. Partea metalică la ţevile de suflat mai noi are capătul dintr-un material refractar. De remarcat că această unealtă în decursul timpului a cunoscut cele mai puţine modificări. (fig. 1). Forma sa a rămas în întregime neschimbată. S-au adus numai unele modificări, îmbunătăţiri laturei sale privitoare la rezistenţa refractară a materialului. Sticla în stare topită, scoasă cu ajutorul ţevei de suflat, în raport de obiectele ce se preconizau a fi executate, se sufla în nişte tipare, la început de lut, apoi de lemn lucrat cu daltă sau strung, iar mai nou metalice. Sticlarii cu pricepere şi experienţă mai mare realizau o gamă foarte variată de obiecte de sticlă, lipsindu-se de tipar. În afară de suflatul obiectelor de sticlă, adică de conturarea formei acestor obiecte, meşteşugul sticlăritului mai înglobează şi alte activităţi cum ar fi de pildă, colorarea sticlei. Şi în această

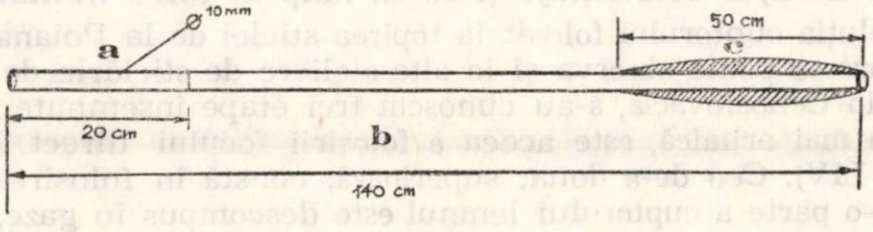

Fig. 1. — Ţeavă de suflet sticlă: a) porţiunea de oţel refractar; b) ţeava în ansamblu; c) manşonul de lemn.

privință la Poiana Codrului sticlarii cunosc o gamă foarte variată de coloranți naturali folosiți la obținerea sticlei de diferite culori, în procedee legate de pictarea obiectelor de sticlă sau gravarea lor. Atît pictura cît și gravura aplicată pe obiectele de sticlă de la Poiana Codrului, asemănător cu ornamentica ceramicii populare de Vama ca și asemănător cu creația noastră populară în general, s-au dezvoltat într-o mare interdependență față de mediul înconjurător.

La Poiana Codrului, în decursul timpului, s-au lucrat diferite obiecte de sticlă. Cel dintîi s-au făcut — susțin informațiile culese — obiectele de sticlă folosite de cîrciumi și crame, obiecte de sticlă destinate nevoilor casnice: opaițe, sticlă pentru lampă de iluminat, borcane și damigene etc. Începînd cu primul deceniu al secolului XX aceste din urmă obiecte se făceau împletite cu nuiele. Impletitul damigenelor cu nuiele, alături de împletitul din pănuși și papură practicat în nord-vestul României, prezintă de asemenea aspecte artistice demne de menționat. Pe lîngă cele amintite, la Poiana Codrului, s-au lucrat și obiectele destinate uzului farmaceutic precum și glazură. Este vorba despre aceea glazură care afară de rostul său cel mai obișnuit, constituia cîmpul de desfășurare a picturii de sticlă de la noi din țară.

Desfacerea obiectelor de sticlă a atelierului de la Poiana Codrului a cuprins o arie geografică foarte vastă. Sticlarii au ajuns cu produsele lor încărcate în căruțe pînă în părțile Banatului sau la Debrețin (R. P. Ungară), concurînd cu obiectele de sticlărie lucrate în Cehoslovacia. Desfacerea obiectelor de sticlă ca și a celor ceramice s-a făcut sub două forme, pe bani sau pe produse agricole. Meseria de sticlar, după cum rezultă din documentele cercetate, se obținea pe baza efectuării unui stagiu de ucenicie, caracteristic și pentru alte meserii din cadrul sistemului de organizare a meseriașilor din Transilvania în bresle.

Tradiția privitoare la practicarea sticlăritului acumulată, în decursul timpului, a constituit în anii revoluției și construcției socialiste baza edificării la Poiana Codrului a unei mari și moderne intreprinderi de sticlă a cărei gamă foarte largă de produse de bună calitate se bucură de o deosebită apreciere atît pe piața internă, cît și pe cea mondială.

GLASBLÄSEREI IN POIANA CODRULUI

(Inhalt)

Das Material behandelt, zu Beginn, im allgemeinen die Geschichte der Glasbläserei und im besonderen die Entwiklung dieser auf dem Teritorium Rumäniens, einschließlich des Kreises Satu Mare. Anschliessend wird hervorgehoben, an Hand von Dokumenten, ergänzt mit Argumente der lokalen Eigenart, die Entwiklung der Glaserzeugung in Poiana Codrului.

Eine besondere Stellung, im Inhalt des Materials, nimmt das etnographische Aspekt dieses Handwerks ein: Besorgung und Bearbeitung des Rohmaterials, die Entwicklung der Schmelzöfentypen, der Einfluß der Volkskultur aus der Zone „Codru" (Bück), der Werdegang der Formen und Ornamente der Erzeugnisse aus Glas in Poiana Codrului n.a.

Der Autor schließt den Artikel mit der Möglichkeit des Absatzes der Erzeugnisse aus dieser Ortschaft, in der Vorindustriellen Periode, wie auch die Möglichkeit der Verbreitung dieser.

PRACTICI TRADIȚIONALE ALE PRELUCRĂRII CÎNEPII: FIERTUL ȘI LĂUTUL TORTURILOR ÎN ȚARA OAȘULUI

LUCIAN CUCUIET

Cultura cînepii, prin răspîndirea și importanța prelucrării în industria casnică textilă din Țara Oașului, a reprezentat nevoia permanentă a unei însemnate producții[1]. Ponderea îndelungată a cînepii s-a reflectat și în conținutul specific al unor credințe și obiceiuri. Aceste manifestări includeau și comunicau forme de gîndire și de atitudine concretizate prin dorința de a asigura rodnicia cînepii și o activitate spornică de prelucrare cu momente diferite.

În cultivarea și prelucrarea cînepii, semănatul, culesul, topitul[2], melițatul, călcatul[3], periatul, torsul, rășchiatul, fierberea, lăutul, depănatul, urzitul, învelitul, neveditul și țesutul constituie operațiile unei ocupații casnice, înglobînd semnificații sociale care s-au stabilit în desfășurarea unor reguli și acțiuni de tip tradițional în mod deosebit în cadrul clăcii.

Firele alese — fuior, bărbie, căieruță (bărbie scurtă), și cîlții buni — sînt întrebuințate, în funcție de categoria de produse, ca urzeală și bătează, pentru confecționarea portului (cămăși, „pindileu", gaci, zadie, straiță, desagă, năframă „chischineu"), a textilelor de interior (ștergare, fețe de masă, cearșafuri de pat, fețe de pernă, perdele) și a obiectelor de uz gospodăresc (saci, funii).

---

[1] Gh. Focșa, *Țara Oașului, Studiu etnografic, Cultura materială*, vol. II, București, 1975, p. 157. Precizări documentare asupra contextului și producției textile transilvănene, inclusiv despre domeniul Satu Mare, sînt reluate de Delia Bratu *Contribuții la studiul industriei casnice textile transilvănene*, în „AMET", X, 1978, p. 212—213.

[2] Arh. St. Satu Mare, Fond Tribunalul Județean Satu Mare, Acte urbariale, satul Prilog, *Examen et Fassiones Ad Novem Puncta Possessionis Rósa Pallag* — din 6 ianuarie 1773 — consemnează topitul cînepii: „Apă pentru topitul cînepii; în hotarul dumneavoastră nu sînt topile, ci se găsesc în hotarul localității vecine" (traducere).

[3] În zona Oaș pentru înmuierea fibrelor aspre de cînepă, s-a procedat prin călcatul cu picioarele și cu ajutorul tipului de instalație, roata cu spițe, numită „călcătoare", descrisă de Ivan Iurașciuc, *Instalația populară — „călcătoare de fuioare"*, în „AMET pe anii 1971—1973", p. 326—327 și menționată de Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în „Cibinium", 1974—1978, p. 127.

Cînepa toarsă şi depănată de pe fus pe răşchitor pentru a se număra firele[4], înainte de a fi utilizată trebuie să fie supusă unei fierberi, prin care „tortul se mai înălbeşte, devine mai moale“[5]. Torturile sînt aşezate în fierbător realizat dintr-un trunchi de arbore scobit în mijloc. În genere, acest vas este din lemn de fag, tei, măr, păr, arin, fiind fără şi cu fund. În fierbător[6], pentru care se folosesc diferite denumiri locale în zona Oaş: toc (în Bixad, Trip, Certeze, Turţ), diboc (în Cămîrzana), fierbător (în Gherţa Mică) şi ciubăr (în Racşa, Vama, Gherţa Mare, Călineşti), torturile se fierb iarna, timp de trei zile consecutiv.

Înainte de a fi puse în fierbător, în mod obişnuit, sînt înmuiate în leşie. Rînduite rotund în vas, torturile sînt presărate cu un strat subţire de cenuşă. Deasupra, pe o ţesătură uzată care are rolul să oprească ieşirea aburilor, păstrînd căldura, se pune o cantitate mai mare de cenuşă care depinde de numărul torturilor. Cenuşa folosită este din lemn de fag, întrucît acest fel de cenuşă nu frige, nu roşeşte[7] torturile.

De obicei, se aştern paie de ovăz pe fiecare tort, atît pentru a nu se arde torturile de cenuşă, cît mai ales pentru a fi torturile galbene. Este amintit la Trip şi faptul că pentru albirea acestora se mai puneau şi ouă deasupra[8].

În partea de jos a tocurilor fără fund, neportative, se rînduieşte în mod obligatoriu un strat îndesat din paie de ovăz care au fost bătute sau treierate. În interiorul fierbătorului portativ se obişnuieşte să se fixeze un mic suport din lemn, în formă de cruce, deasupra căruia sînt aşezate paie. Braţele suportului se sprijină pe fundul vasului prevăzut cu un orificiu pentru scurgere. De regulă în timpul fierberii numită „în colb“ sau „în aburi“ sînt necesare aproximativ 10—12 căldări de apă.

Operaţia de turnare a apei peste cenuşă începe dimineaţa[9]. Atît apa curată, cît şi leşia scursă care este reîncălzită, de fiecare dată fiind mai fierbinte, se toarnă uniform deasupra torturilor în răstimp de 8—10

---

[4] Pentru cînepa toarsă, în zona Oaş, sînt cunoscute următoarele unităţi de măsură: 3 fire formează o numărătură, 30 de numărături constituie o jirebie, iar 10—12 jirebii alcătuiesc un tort. Potorul (denumire folosită în Racşa, Certeze, Gherţa Mică, Gherţa Mare) este compus din 60 de numărături, un tort avînd 5—6 potori.

[5] Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, Bucureşti, 1910, p. 212.

[6] Găletar sau pîrlău, denumiri amintite în: T. Pamfile, *op. cit.*, Marcela Focşa, *Tehnici tradiţionale pentru prelucrarea cînepii*, în „Cibinium“, 1967—1968, p. 151, Nicolae Dunăre, *Ţesături, alesături, cusături şi împletituri populare*, în „Arta populară din Valea Jiului“, Bucureşti, 1963, p. 217.

[7] Racşa, inf. Ghiriti Maria, 48 ani.

[8] Cîteva referiri la credinţe şi practici legate de fiertul torturilor sînt prezentate de Ion Muşlea şi Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, p. 463 şi sînt semnalate într-un studiu aprofundat de Nicolae Bot, *Cînepa în credinţele şi practicile magice româneşti*, în „AMET 1968—1970“, p. 288.

[9] Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 216.

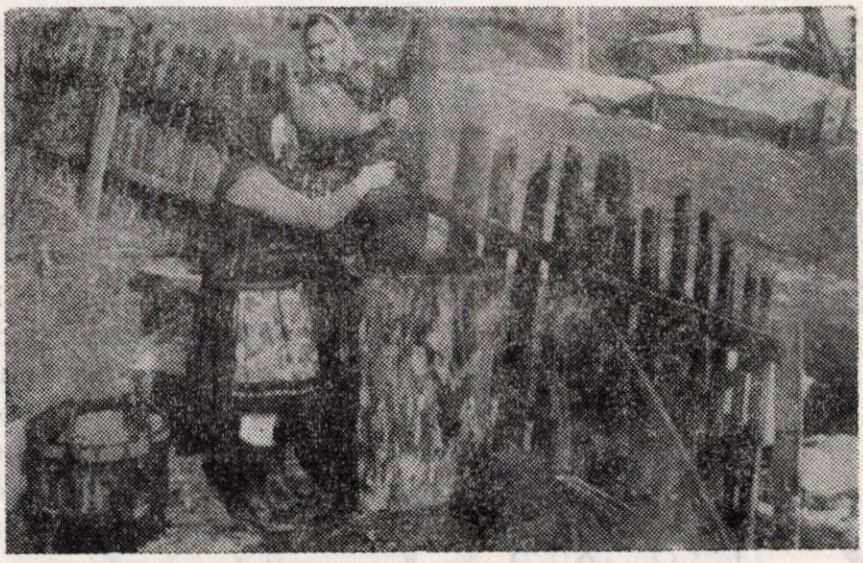

Fig. 1. Scoaterea torturilor din toc — Bixad.

ore. A doua zi, torturile sînt scoase din fierbător, scuturate „zvulturate" și reașezate, dar invers și uneori fără a presăra cenușă pe fiecare tort. A treia zi, torturile „sînt lăsate să dospească și să fiarbă cu foc puternic în ele"[10]. Ca să se țeasă mai ușor[11] și pentru a putea fi folosite peste firele torturilor „așa trebuie turnat ca să audă, că n-aud, fiind tari, așa trebuie turnat ca pe mutu să grăiască"[12]. Exprimarea acestor sugestii metaforice relevă implicația practică a unui mod și moment în prelucrarea cînepii.

Cînd leșia devine neagră, torturile sînt scoase din fierbător (fig. 1) și sînt aduse la rîu pentru a fi limpezite. Perioada pentru lăutul torturilor[13] corespunde unui interval de timp, cînd nu sînt interdicții comportamentale „în luna februarie, cînd sînt nunți, în cîșlegi"[14].

La claca torturilor sînt chemate vecine, rude, fine, nașe, prietene, atestînd prin caracterul de întrajutorare reciprocă în cadrul colectivității sătești, valoarea socială a unui obicei legat de muncă. În acest context al clăcii care stabilește o asociere și în virtutea respectării unor norme tradiționale de conduită în desfășurarea ciclului de operații ale

[10] Bixad, inf. Moiș Maria, 64 ani.

[11] Valer Butură, *Etnografia poporului român, Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 293.

[12] Bixad, inf. Tătar Irinca, 65 ani.

[13] Această manifestare este însemnată de Marina Marinescu, *Arta populară românească. Țesături decorative*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 20; Nicolae Dunăre, *Tehnicile textilelor populare românești din Valea superioară a Crișului Negru*, în „Contribuții la cunoașterea etnografiei din țara Crișurilor", nr. 10, Oradea, 1971, p. 23; Valentin Băințan, *Tînjaua — obicei tradițional din Maramureș*, în „R.E.F.", 13, 1968, nr. 2, p. 159; Ioniță G. Andron, *Țara Oașului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977, ilustrațiile 80 și 81.

[14] Bixad, inf. Brezan Irinca, 70 ani.

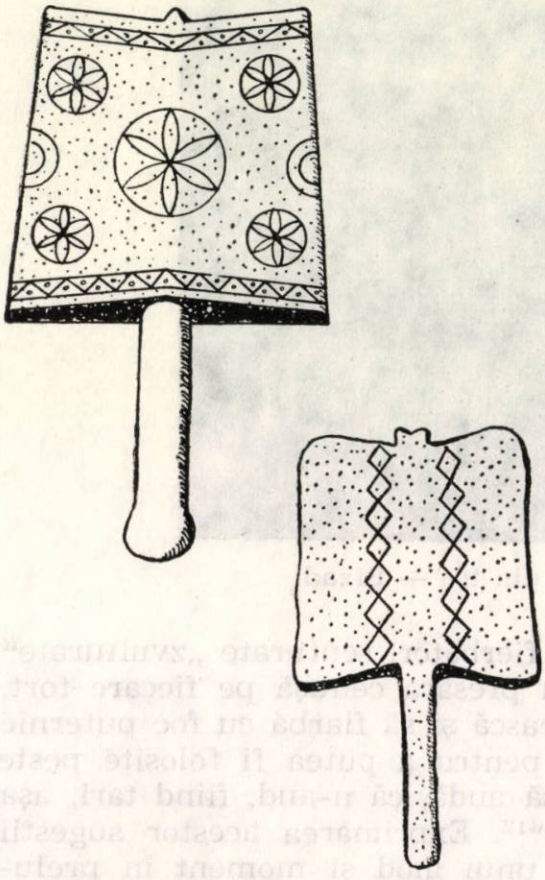

Fig. 2. Pranice pentru lăut, Muzeul Ţării Oaşului — Negreşti-Oaş.

prelucrării cînepii, lăutul are loc în cadrul timpului „profan", în zilele de joi sau de sîmbătă. Constituind numai o clacă nevestească[15], clăcaşele se adună la ora fixată şi pornesc pe jos de la gazda torturilor spre rîu. Fiecare femeie poartă cîte un pranic pentru bătut torturile (fig. 2) şi un scaun mai înalt pentru lăut, gazda transportînd torturile. Acţiunea lăutului s-a desfăşurat, atît pe scînduri situate transversal peste rîu, de pildă la Bixad, cît şi pe piatră, la Moişeni. Prezenţa bărbaţilor este legată în mod special numai de împrejurarea cînd se fac copcii în gheaţa rîului, unde se ţine lăutul, iar în unele cazuri şi de storsul torturilor prin răsucire.

Fiecare tort este adunat sau „încheiat" în trei, aşezat pe scaun, prănicat şi scuturat în apă „zvulturat", aceste operaţii succesive de lăut repetîndu-se de trei sau de patru ori, pînă la albirea torturilor (fig. 3 şi 4). Torturile urmează să fie scuturate şi uscate cîteva zile pentru a putea fi depănate.

Lăutul constituie nu numai o clacă de ajutor, ţinută pe rînd de către femei, claca torturilor înseamnă şi o sărbătoare a lăutoarelor, denumită „ospăţul" sau „praznicul" torturilor. Această clacă reprezintă un motiv autentic de întrecere prin care se remarcă ambiţia, hărnicia şi mîndria femeilor.

În timpul petrecerii, după tradiţie şi cinste, se mănîncă (supă de răstăuţi, boace cu păsat, carne friptă, prăjituri „turte" şi pancove „cocuţi"), se bea (pălincă şi vin) şi se joacă ţîpurind pînă la miezul nopţii.

La ospăţul torturilor, majoritatea versurilor ţîpurite în cadrul jocului „Danţu torturilor", acesta pierzîndu-şi treptat numele şi chiar uzanţa, prezentînd caracter de dans comun[16], sînt satirice şi fac aluzii la diferite stări care sînt redate într-o subtilă ironie batjocoritoare[17], expresie firească a unei strigături.

---

[15] Dumitru Colţea, *Contribuţii la monografia etnografică a satului Cărăsău*, în „Biharea", VI, Oradea, 1979, p. 202.

[16] Ion Someşan, *Danţul în Oaş*, 1978, p. 14.

[17] Gh. Vrabie, *Retorica folclorului*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, p. 278.

Fig. 3. Lăutul torturilor la Racșa.

Tîpuriturile cîntate în ritmul melodiei de joc de către neveste și fete se disting prin tonul constatativ și imperativ[18] pentru participante și instrumentele muzicale, fluierul sau vioara care le însoțesc.

Unele împrejurări din viața satului, cum sînt de pildă „drumurile pe jos, mai ales cele în seară și noapte"[19] observație însemnată de Ovidiu

Fig. 4. Lăutul torturilor la Bixad.

[18] Romulus Antonescu, *Pentru o nouă metodă de analiză a poeziei populare — modalizarea*, în „Biharea", VI, Oradea, 1979, p. 266.

[19] Ovidiu Papadima, *Literatură populară română*, E.P.L., București, 1968, p. 145.

Papadima, sînt şi în Oaş o altă ipostază frecventă de prelungire a unor strigături satirice. După încheierea ospăţului, cînd merg spre casă, lăutoarele ţîpuresc cu uiaga în mînă, creînd veselie.

Variantele de ţîpurituri din Ţara Oaşului exprimă în conţinutul lor literar aluzii hazlii şi satirice, motive specifice şi însuşiri dobîndite în multiplele activităţi de cultivare şi prelucrare a cînepii.

1. mărirea bărbatului:

Săracu şi al meu bărbat
Cînepă mi-o semănat.
Ia aşa bărbatul meu,
Ia coasa şi o cosea
Şi furcuţa şi o adună
Şi mă fă nevastă bună[20].

2. aluzia la lipsa de interes:

Cînepa mîndrii di an
Îi în pod într-un suman
Şi cea de astă vară,
O încîlcesc cînii pe afară[21].

3. descrierea condiţiilor de muncă şi a pregătirii firului de cînepă:

Raiul vecinelor mele
Multe o zîs că n-am vedere,
Fost-o vedere, n-o fost,
Noi ne-am gătat de tors
Mai iute ca pînă-n post[22].

Şi eu m-am gătat de tors
Două săptămîni în post,
Torcătoare n-am avut
Nici din Trip, nici din Bixad,
Numai de la noi din sat[23].

Io aseară am tors prea mult
Pînă ce am picat în fus[24].

---

[20] Gherţa Mare, inf. Babă Maria, 40 ani.
[21] Cămîrzana, inf. Dobie Maria, 70 ani.
[22] Cămîrzana, inf. Bolde Maria, 50 ani.
[23] Cămîrzana, inf. Ciorbă Irina, 56 ani.
[24] Cămîrzana, inf. Dron Maria, 40 ani.

4. motivul explicativ al desfășurării torsului:

Și ale mele torturi beau apă
Cîce nu le-am tors cu clacă[25].

Douăzeci de torturi am
Cu clacă n-am tors șohan
Pînă acum în aiesta an[26].

5. aluzia la lipsa de interes și pasiune pentru tors:

Pasăre de primăvară,
Mult mă întrebi
Că pus-am teară,
Dar eu teară nu am pus
N-am avut furcă, nici fus[27].

Cînepa mîndrii s-o tors
Coborînd pe scară-n gios
Și cu oala și cu poala,
Numai să o calce boala[28].

Tors-o mîndra cînepa
Ducînd mălai cu straița[29].

6. aluzia la dragoste:

Cînd o fost fusari cu fuse,
Eu am fost la crîșmă dusă.
Cînd o fost spătar cu spete,
Eu am fost în codru verde[30].

Cînepa mîndrii cea deasă
De trei ori treabă culeasă
Și o dată tăvălită
Și apoi să hie topită[31].

7. aluzia la pregătirea torturilor:

Cele ce pun torturi iute
Alea fac valuri mai scurte.

[25] Călinești, inf. Gherăstău Ana, 31 ani.
[26] Gherța Mică, inf. Nichituț Ana, 54 ani.
[27] Racșa, inf. Ghiriti Maria, 48 ani.
[28] Racșa, inf. Ghiriti Irinca, 28 ani.
[29] Racșa, inf. Ghiriti Maria.
[30] Idem.
[31] Cămîrzana, inf. Dobie Maria.

Noi le-am pune mai la urmă
Şi om fa teara mai lungă[32].

8. ocara femeilor:

Torturile-s ca bumbacul,
Dacă mi le-o fiert bărbatul[33].

Torturile-s ca bumbacul,
Că mi le-a lăut bărbatul[34].

9. dorinţa fetelor şi nevestelor de a petrece împreună la lăutul şi ospăţul torturilor:

Să se facă cînepa,
Să avem la ce ne aduna.
De mult îi de astă toamnă,
De cînd tot şădeam pe poamă[35].

Ciudă li-e bărbaţilor
Pe claca torturilor,
N-are ce să le hie ciudă,
Că asta îi a noastră trudă[36].

Ţîpuresc şi-mi pare bine,
Că mi-s mîndre torturile[37].

Şapte torturi am lăut
Şapte păhare am băut,
Pranicu nu l-am pierdut,
Hai mîndrule, că-i vedea
Că-i sub subsoara mea[38].

Deschide ferestrele
S-audă vecinele,
C-am lăut torturile[39].

Lăut-am torturile
Cu toate vecinile[40].

---

[32] Idem.
[33] Gherţa Mare, inf. Bodan Ana, 60 ani.
[34] Gherţa Mare, inf. Nemeş Ana, 72 ani.
[35] Racşa, inf. Ghiriti Irinca.
[36] Bixad, inf. Brezan Irinca, 70 ani.
[37] Cămîrzana, inf. Bolde Maria.
[38] Gherţa Mică, inf. Nichituţ Ana.
[39] Gherţa Mare, inf. Nemeş Anuţa, 68 ani.
[40] Călineşti, inf. Gherăstău Ana.

Supărată îi vecina,
Că n-am chemat și pe ea[41].

Stau vecinii și ne ascultă,
Nu se duc în mare gută.
Ei cînd mulătuiesc,
Io nu stau să-i străjuiesc[42].

Pe nimeni nu suduim
Numai ne mulătuim[43].

Cui nu-i place veselie
La ospăț să nu mai vie
Să nu hie mînios,
Că ospățul îi veselos[44].

Două torturi am lăut,
Patru păhare am băut[45].

Tot mai beau cîte o gură,
Că pe noi valea ne adună.
De ce să nu beau pălincă,
Că o capăt de nimică[46].

Pălincuță stîmpărată
N-am lăut de ieri, de alaltă
Cîtă pălincă am băut,
Altu n-o băut borcut
N-o băut că n-o avut[47].
Pălincuță dulce, acră
Și eu am băut la clacă[48].

Denumite de către localnici, țîpurituri, iuituri sau strîgete, strigăturile satirice sînt caracterizate „printr-o vervă glumeață și incisivă care este un apanaj al femeilor" și aparțin după opinia aceluiași autor recunoscut unui spațiu de masivă frecvență[49] a strigăturilor.

[41] Idem.
[42] Gherța Mare, inf. Nemeș Anuța.
[43] Călinești, inf. Vasile Maria, 77 ani.
[44] Bixad, inf. Moiș Maria, 64 ani.
[45] Racșa, inf. Ghiriti Maria.
[46] Cămîrzana, inf. Dobie Maria.
[47] Idem.
[48] Călinești, inf. Vasile Maria.
[49] Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 160—161.

Lăutul torturilor din Țara Oașului se definește ca o clacă cu joc, păstrată în ansamblul obiceiurilor prin permanența valorii morale a unui „model de acțiune socială, de întrajutorare, de distracție și de dobîndire a prestigiului în cadrul grupului“[50]. În strînsă corelație cu efectul de restrîngere a activității tradiționale de prelucrare a cînepii, manifestarea actuală a acestui gen de clacă devine în mod obiectiv mai rară, ca fapt al culturii populare.

[50] Iuliana Blaga, *Contribuții la studiul formelor tradiționale de întrajutorare în muncă — claca,* în „AMET“, X, 1978, p. 258.

TRADITIONELLE HANFBEARBEITUNG IN OASCHERLAND (LAUGEN UND WASCHEN)

(Zusammenfassung)

Das vorliegende Material hat sich zum Ziel gesetzt, über einige Praktiken der Bearbeitung des Hanfes: Kochen (Auslaugen, Bleichen) und Waschen des Hanfes in Ţara Oaşului (Oascherland) zu berichten.

Das Kochen (Bleichen) des Henfgarne, geschieht im Winter und dauert 3 Tage. Die Hanfgarne werden in einem Holzgefäsz gelangt („toc" — Pute, „diboc" — Bottich, „fierbător" — Kocher, „ciubăr" — Zuber).

Das Kochen (Auslaugen, Bleichen) ist nicht nur eine gegenseitige Hilfeleistung der Frauen, sondern ist ein Volksbrauch (Feier) der Frauen und wird „ospătul" oder „praznicul" (Festgelage, Schmaus) der Garne gennant.

Diese Tätigkeit, mit Unterhaltung (Tanz) geschieht im Monat Februar, in der „profanen" Zeit, wann keine Verbote sind (komportamentale, Glauben). Bei dieser Gelegenheit werden gesungen oder gesprochen: artverschiedene „strigături satirice" (satirische Verschen) von den Dorfbewohner „ţîpurituri", „iuituri", „strîgete" (Jauchzer) gennant und haben in ihren literarischem Inhalt humoristische und satirische Andeutungen.

DREGĂTORIILE ÎN ORGANIZAREA TRADIȚIONALĂ A CETELOR DE FECIORI DIN ȚARA NOASTRĂ*

ION CHELCEA

Pentru a ne da seama de modul de organizare a cetelor de feciori din țara noastră socotim necesar o proiectare în trecut, spre a primi o certitudine în plus asupra temei ce o prezentăm, trecutul, prezentul și viitorul nefiind decît modalități de lucru. Aceste faze la un loc nu alcătuiesc decît o *biografie* a problemei. Trecut și prezent, istorie și etnografie sînt prezentate aici ca un tot. Începem a prezenta dregătoriile așa cum rezultă din răspunsurile la chestionarul *Obiceiurile de iarnă* (1927), existente în Arhiva de Folclor a Muzeului Etnografic — Cluj-Napoca.

*

Jude. Autoritatea peste feciori în timpul constituirii lor în „ceată" sub numele de „jude" o vedem prea importantă pentru a o trece cu vederea. Mai ales că aceasta ne dă prilejul să rectificăm unele rezuitate istorice sau unele indicații neverosimile.

Această autoritate, unde se găsește, se vede a fi un ecou, încă viu, al primelor noastre organizațiuni de stat, ce au supraviețuit, contrar unor păreri, în „obiceiuri". Judelui îi e proprie o regiune întreagă, în miezul țării: Brașovul, Făgărașul, Tîrnava Mare, Alba și Sibiul. În unele părți ca Odorhei, terminologic vorbind, funcțiunea de jude stă în cumpănă cu cea de „ghirău", ceea ce ne pune în fața unui proces lexical în curs de soluționare.

Astfel, judele ca dregătorie populară la întovărășire, s-a mai putut găsi în următoarele sate: Cetea și Gioagiu, județul Alba, unde avem peste feciori un „jude mic" și unul „mare". În comuna Dealul Frumos, T-va Mare, feciorii strînși la colindat au peste ei de asemenea două căpe-

---

* Sub-capitol din lucrarea *Tovărășii de feciori și fete în viața poporului român,* trecută ca teză de doctorat în etnografie, (principal) și sociologie (secundar), la Universitatea din Cluj (1939), 245 p., din care s-au mai publicat două capitole: *Organizarea tradițională a tineretului în viața satelor noastre.* în „Revista Fundațiilor Regale". IX (1942). Nr. 5. p. 340—362 și (cu unele adosuri), *Lăturenii. Contribuție la istoria societății tradiționale a românilor.* „Apulum". 1967, p. 503—536. Menționăm că subiectul n-a fost tratat nici în lucrările mai noi, ca aceea a lui Traian Herseni. *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului.* Ed. Dacia. 1977.

tenii, „jude mare“ şi „jude mic“.[1] De la judele cel mare feciorii învaţă colindele şi în toate este ajutat de judele cel mic. Tot astfel în Drăuşeni acelaşi judeţ: la colindat, de fiecare ceată ni se dă o căpetenie numită „jude“. El primeşte banii şi tot el este acela care la urmă îi împarte la toţi, în aşa fel ca să rămîie fiecare mulţumit.[2] În aceeaşi comună, la gruparea tinerilor colindători cu *steaua* este mai mare tot un „jude“.

Acelaşi lucru îl întîlnim şi în comuna Racoviţa jud. Sibiu: la colindat, căpetenia poartă numele de „jude“, avînd a încasa banii şi a conduce întru toate petrecerea tineretului în tot timpul sărbătorilor. În Pauca (acelaşi judeţ), acelaşi conducător se numeşte de asemenea, „jude“ şi are în această calitate, între altele, dreptul de a *exclude* din ceată pe feciorii ce fac „sfadă“ la umblatul cu „turca“.[4]

Gh. Tulbure, în contribuţia sa amintită mai jos atestă şi el în Halmeag-T-va Mare existenţa acestei dregătorii populare. Numai că, precum în Odorhei titulatura sa era în cumpănă cu ung. „ghirău“, aici avem „jude“ sau „vătaf“, de unde se vede că procesul de clarificare al acestor două titulaturi, *jude-vătaf* nu e încă încheiat. Ni se dă „jude sau vătaf“. De fapt vătaful ca dregătorie populară, mai tîrzie şi de origine slavă, a absorbit şi a dislocat o mare parte din dregătoriile noastre în bună parte, înlocuindu-le. Procesul nu s-a terminat nici astăzi. S-a păstrat, ceea ce pentru noi este cu totul interesant, „judia“, (în Halmeag), sau „strînsura“ feciorilor, designîndu-se „casa feciorilor“, cum i se mai spune.[5] În această comună judele păstrează titulatura tot timpul anului, pînă la celălalt Crăciun[6].

În Ţara Oltului, comunele Ţinţari şi Vlădeni, femeile bătrîne şi acum spun primarului „jude“, ceea ce concordă cu o altă indicaţie, rămasă de la S. Fl. Marian[7], unde, fiind vorba de nunta din Munţii Apuseni, găseşte cu cale să noteze că „fata greşită era invitată printr-un gornic comunal la primărie, unde „judele, doi juraţi şi mai mulţi gornici o aşteptau“, ceea ce nu face, adăugăm noi, decît să ne întărim în aceeaşi idee pe care va trebui să ne-o facem referitor la supravieţuirea aceleiaşi instituţii istorice, avînd în frunte judele, care e caracteristică primelor noastre alcătuiri de stat.

De aceea, nu poate fi o simplă „întîmplare“, scrie prof. Ion Lupaş[8], că Athanarich, regele Goţilor, din veacul al IV-lea, purta titlul de „dux“

---

[1] Comunică Iosif Ioan, Arhiva de Folclor a Muzeului Etnografie Cluj. Caet. nr. 132 (prescurtat: A.F.M.E).

[2] Ibid. p. 3—4.

[3] Ibid. p. 6.

[4] Inf. Valer Teuşan, A.F.M.E. caet. Nr. 337.

[5] V. cap. de faţă al. 7.

[6] Gh. Tulbure. *Strînsul feciorilor la Crăciun în „Transilvania“*. 1905.

[7] *Nunta la Români*. 1890. p. 772.

[8] N. Drăgan. *Cuvinte şi obiceiuri*, în „Anuarul Arhivei de Folklor“ I. 1933, p. 4. Ion Lupas. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, 1928, p. 49. Acelaşi lucru la v. Pârvan, *Contribuţii epigrafice*, p. 152.

și pe acela de „judex", care indică o instituție nord-danubiană de origine curat românească.

Dar chestiunea „jude" a fost foarte mult discutată. De aceea este important să arătăm că această instituție s-a păstrat cu ocazia întovărășirii feciorilor și anume tocmai acolo unde formăm miezul alcătuirii noastre entice: în Transilvania. Și cum această instituție stă la baza organizației noastre de stat, ne propunem, aducînd-o în legătură etnografică, să o privim și istoricește.

Mai întîi se admite întrutotul, că atît cnezatul cît și voevodatul, ca organizații politice și militare, în afară de numire, n-au nimic slav în ele.[8] Termenul de domn (dominus-um), iar jude, judece, pl. judeci (judex-icem), și jurat (juratus-um)[9], pot fi deci considerate pe drept, ca ultime rudimente din vechea constituție municipală romană.[10]

N. Iorga[11] arată același lucru, atunci cînd spune că pe deasupra satului la noi, avem un teritoriu de vale, dar nu direct, ci post roman; o instituție spontană, populară, ce înlocuiește dominația romană; ar fi județul, teritoriul judelui. Chiar mai tîrziu, cînd o altă stratificare administrativ-politică își face loc în părțile noastre, termenul de „cnezat" trebuie tradus prin *județ* autonom, sau județe „state", încheia acesta în altă parte[12].

Această instituție, arăta același autor, peste întunericul izvoarelor, leagă antichitatea cu timpurile cunoscute documentar. Ion Lupaș, prin indicația sa de mai sus, căuta să stabilească aceeași legătură, pe care, după toate mărturiile, o atestă și datele noastre folclorice și etnografice, asupra cărora vrem să stăruim în prezent. N. Iorga respinge ideea că ar exista vreun raport (după D. Onciu: *Fazele istorice a poporului și statului român*), între duumvirii-judecători romani și judecii sau juzii noștri vechi.[13]

Într-adevăr, Onciu credea că *jude* este un nume național „mai vechiu" al cnezilor români de peste munți (Ardeal), instituție găsită dealtfel și la românii de peste Dunăre,[14] care a trecut și la Ruteni.

Pentru noi însă nu aceasta ar fi de arătat, ci faptul că legătura dintre formele instituționale de stat, de la cele mai vechi, se poate face prin etnografie, și *acum*, ceea ce e mare lucru. Această dregătorie o putem privi ca pe cea mai veche. În urmă vor veni alte forme, ceea ce ne arată că sîntem în prezența mai multor stratificări de elemente, în special forma „vătaf" se extinde tot mai mult. Se vede cît de colo că slavii ne-au impus ulterior numiri, așa precum constatăm în vremuri ceva mai noi, o

---

[9] Ibid. p. 4.

[10] I. Nistor. *Emigrările de peste munți*, 1914, p. 817 și *Die geschichtliche Bedeutung der Rumännen und die Anfänge ihrer statlichen Organisation.* Cernăuți, 1913.

[11] *Le caracter comun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, 1929.

[12] *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești.* 1928.

[13] „Revista Istorică", VI. Nr. 7—9, p. 189.

[14] D. Onciu. *Românii și Ungurii în trecut.* 1920, p. 86.

influență maghiară din acest punct de vedere, locală însă, Transilvania fiind terenul de dispută a mai multor influențe.

Istoric-documentar vorbind, „jude" apare rar în documente, în înțeles etimologic, Constantin Giurescu îl găsește de vreo patru ori, așa că avem tot motivul să fim satisfăcuți că în arhiva vie, în etnografie îl aflăm de mai multe ori. Și gîndindu-se poate mai mult la Principatele Române îl crede a fi avut atribuții judiciare. Acestea fiind îndeplinite de banii de județ și vornici, afară bine-nțeles de oraș, unde există județi speciali, dar aici intervine sub forma „judecător" și nu „jude"[15].

În ce privește semnificația acestui dregător ca „stăpîn" sau „jude", problema rămîne deschisă, ea fiind dată ca una din chestiunile cele mai obscure ale istoriei noastre. În unele părți, ca de exemplu Muntenia și Moldova, se pune mai mult în legătură cu *rumînia*. Într-o carte de judecie pentru niște rumîni, se vede clar că judecia nu este altceva decît reluarea libertății, „să fie în pace de rumănie".[16]

În Moldova se întîlnesc numai formele „jude" și „giude", termenul de judecie e întrebuințat rar în documentele secolului al XV-lea, ca rămășițe din alte timpuri.[17] Forma de „giude" e atestată și într-un document din 3 martie 1605, din timpul lui Eremia Movilă, unde se spune, „Bora fiind giude".[18]

În Transilvania existența acestei instituții a fost de-a lungul secolelor și mai puternică. Nu din întîmplare o găsim reprezentată mai bine și în obiceiurile noastre, în literatura populară ca și în documente.

Ștefan Buzilă, printr-o presimțire mai mult, poate, era în asentimentul care întrecea și așteptările lui Onciu și Iorga, atunci cînd afirma: instituția de primari sau juzi în satele din ținutul nostru este foarte veche și se dă cu socoteală că s-a introdus cu ocazia fundării comunelor,[19] Bistrița avîndu-și judele ei înainte de 1300, iar în comuna Maier este amintit judele Jurjea în aprilie 1564, cu ocazia unui proces pentru un hotar între Ilva Mică și Sîngiorz.

Existența juzilor e întîlnită în Transilvania, cum am spus, mai cu deosebire. Pe un *chiriacodromion*, (carte) dată bisericii Porceștilor, există o însemnare datată 1699 în care se spune: „și cînd am scris aiciu au fost prot(o)pop Maxim din Avrig și de față *judele* Rad(u) Laslă, etc.[20] Pe un „triod" de pe la 1769 întîlnim sub forma de „jude" pe un anume Oprea Stanciu.[21]

---

[15] „Ei erau pentru poporul Aromîn ceea ce *juzii* erau pentru Dacoromâni" (T. Capidan. *Românii nomazi*, în „Dacoromania" IV. p. 216. E vorba de *celnici* (C. Constantin Noe. *Celnicii și Fîlcarea. O instituție milenară a românilor nomazi*, în „Sociologie Românească". III. Nr. 1—3, p. 18—19, p. 104.

[16] N. Iorga. *Hîrtii din Arhiva Mănăstirii Hurezului*. 1907, p. 325.

[17] C. Giurescu, *Despre Boeri*. București, 1920, p. 86.

[18] N. Iorga, *Studii și Documente*. XIV (1909), p. 182.

[19] *Monografia comunei Sâniosif sau Poiana*. Bistrița, 1910, p. 256.

[20] N. Iorga, *Scrisori și inscripții Ardelene*. 1906. O altă indicație de aceeași natură la p. 128 (aceeași lucrare).

[21] Ibid. p. 99.

Pe drept cuvînt se poate spune că e vorba de țăranii români din Transilvania și în special despre crescători de vite ce trăiau de veacuri ca în niște republici mici și a căror membrii și-au păstrat astfel instituțiile lor moștenite de multă vreme. Capul familiei era autoritatea, care dimineața și seara stă la rugăciune cu „caznicii săi" ținînd și judecată între ei.[22]

Numai astfel se explică cum de s-au păstrat dregătoriile noastre populare pînă astăzi, ceea ce infirmă susținerea lui C. Giurescu după care n-ar mai exista în „uz" în timpul nostru. Adevărul este altul, că forma jude în anumite cazuri există și astăzi în uz.

Constantin Racoviță trimite Sălișteniloг din jud. Sibiu o scrisoare adresată către *„judele"* din Săliște[23].

În Transilvania juzii și crainicii erau aleși deci în plin toi al petrecerilor sub formă de întovărășire a feciorilor. Nu se putea ca această alegere să nu fi avut ecou și încă deosebit de puternic în felul de organizare la întovărășirea feciorilor, în aceeași formă, cu juzi și alte ajutoare.

Ajungem astfel încetul cu încetul, la viața satelor de unde am plecat: „judele" era ales, după încorporarea Săliștei (Sibiu) de adunarea obștească a locuitorilor în sărbătorile Crăciunului, ale fiecărui an. Prilej ne spune I. Moga,[24] care umplea viața sălișteniloг de frămîntări pătimașe. Aceleași frămîntări „pătimașe" le constată și Traian Herseni la alegerea conducerii feciorilor din Drăguș-Făgăraș în anul 1936.[25] Iar Ioachim Munteanu, care ne-a dat o monografie a comunei Gura Rîului jud. Sibiu, indică în cartea sa, pentru perioada 1763 și pînă la 1890, funcțiunea *juzilor* și a notarilor.

În modul acesta cred că nu se poate menține părerea lui C. Giurescu, expusă în cartea sa *Despre Boeri*,[26] că termenul dispare din „uz" pe la 1750 și că din „nenorocire" nici unul din acești termeni, jude, judec, nu s-a păstrat în limba noastră de astăzi. Noi am arătat contrariul. De aceea un postulat științific pentru români rămîne și de aici încolo, lărgirea și adîncirea sistematică a cunoașterii etnografice a poporului nostru sub toate formele, alături de disciplina istorică și filologică, pentru că numai în acest fel ne vom apropia mai mult de adevăr.

A rămas în „uz" e adevărat. Se mai folosește chiar și azi, deși cu totul restrîns. Terminologia este încă în luptă și continuă să fiinţeze, dar

---

[22] Andrei Veress, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească* pînă la 1820. București, 1927, p. 18, invocîndu-se „Memoires historiques du comte Bethlen Nikos", I. Partie. Amsterdam, 1736, p. 274—281.

[23] Ștefan Meteș, *Păstori Ardeleni în Principatele Române*, în „Anuarul de Istorie Națională. III. p. 315 și același *Contribuții nouă privitoare la Voevozii Români din Ardeal și părțile ungurești în veacul al XVI-lea — XVIII.* Cluj, 1922.

[24] *Din trecutul economic al comunei Săliște.* Extras din „Anuarul Gimnaziului din Săliște", 1928—1929, p. 5.

[25] *Ceata feciorilor din Drăguș*, în „Sociologie Românească" I. 1936, Nr. 2, p. 1—14.

[26] Op. c. p. 93.

prin aceasta continuă să facă act de prezență în contemporaneitate. Teofil Frâncu și Candrea, vorbind în cartea lor[27] despre dregătătorii satului arată că în frunte e „birăul" sau „judele cum se mai zice". Conducerea satului în Munții Apuseni se compunea din șapte bătrîni, toți „cănunți" (cărunți), aleși de popor, din oamenii cei mai de vază și mai de omenie din sat. Aceștia împreună cu „judele rupeau legea", adică pronunțau sentința în judecată, cum se spune astăzi.

Și în literatura populară, ici colea, întîlnim un astfel de ecou al unei vieți încadrată în instituții fundamentale altădată cu care ocazie sînt amintiți judele și voevodul ce poartă „chivără / cernită / peană poleită / și cîrje zugrăvită[28]. În colinde: „Juda dar s-or spăimîntare / ce-o fi bun tot mi-o lăsare / scăunel de *judecie* / beţigaș de otînjiie"[29].

Astfel de colinzi, pe aceeași temă se mai găsesc în variante, după cum urmează: „cu toate podoabele și pe murg s-a aruncat / saltă ici saltă-n ceriuri saltă-n vîrfu munților"[30].

*

Chinez. În obiceiuri acest cuvînt are de asemenea o întrebuințare restrînsă. În Căvăran-Banat, și poate și în alte comune învecinate, îl întîlnim cu ocazia întovărășirii feciorilor la colindat. Peste grupare sînt doi „vătai", vin apoi în ordine descrescîndă, *cnezul* și ajutoarele lui. Misiunea acestuia e să „globească" pe cei ce nu-și fac datoria, (se-nțelege, din ceată). Interesant ar fi să facem unele apropieri cu ceea ce cneazul a fost în trecut, fiindcă instituția cnezatului pare a sta la baza termenului și a dregătoriei populare de acum. În trecut cnezul este căpetenia militară și politică și numai în al doilea rînd judecătorească[31]. Împotriva lui se putea apela, mai întîi la *voevod* și apoi la *comes*, ce reprezentau în Transilvania puterea regală. De fapt cu secolul al XVI-lea începînd, organizația de drept *valah* în părțile transilvănene începe să slăbească. Griselini,[32] fiind vorba de Banat, totuși mai putea spune că pe la 1733, găsim în fiecare sat, un *cnez* mai mare. Nu numai aici se păstrează această urmă, într-o formă oarecare, ci și în Oltenia, fiindcă N. Iorga[33] îl constată în unele sate de moșneni, ca de exemplu în comuna Bărca din județul Dolj. Acolo

---

[27] *Românii din Munții Apuseni* (Moții). București, 1888, p. 113.

[28] Ion Mușlea, *Scheii dela Cergău și folclorul lor*, în „Daco-Romania", V. p. 38—39.

[29] Andrei Bârseanu. *Cinci Deci de colinde. Brașov, 1890* (Colinda e culeasă din comuna Ghelința, de lîngă Bretcu. Pentru judecători vechi la Romanii din Transilvania v. și Romulus Vuia. *Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor*, cap. istoric, 1926.

[30] Se comunică din comuna Sîngătin jud. Sibiu, fără numele inf. (v. A.F.M.E.T.), caet 243.

[31] N. Drăgan, Op. c.p. 4, unde urmează pe Ioan Bogdan. Acesta crede ca și R. Rosetti că acești dregători în Țara Românească corespundeau juzilor din Moldova.

[32] *Istoria Banatului Timișan*, trad. N. Bolocan, București, 1926, p. 113.

[33] *Studii și Documente*. 1909, p. 34.

s-au mai găsit oameni care se mărturisesc a fi „cnezi". O să vedem că această accepție va fi pusă în legătură strînsă cu o situație de caracter strict social și mai puțin administrativ, funcția lor administrativ-jurisdicțională fiind mărginită.

Organizația noastră de stat, medievală, va sta, după cum ne mărturisesc documentele, atît etnografice cît și istorice, la baza felului de organizare a feciorilor în ceată, cu diferite ocazii. Cu deosebire că în documente această numire dispare mai degrabă, din a doua jumătate a secolului XVII-lea nu-l mai găsim,[34] pe cînd în mediul popular rezistă pînă astăzi. Ceea ce dovedește încă odată valoarea relativ-documentară a materialului etnografic. A fost întrebuințat însă ca să designeze pe omul liber, domn, stăpîn, față de situația de șerb, om lipsit de anumite drepturi, *cnez* și *rumîn* fiind termeni antitetici, termeni ce se exclud.

Accepțiunea sa de la o vreme, (sec. XVI—XVII) duce mai degrabă, nu atît la moșia pe care era stăpîn, cît la libertatea sa, între cnez și calitatea sa de judecător nemaifiind nici o relație. Acest cuvînt a însemnat după C. Giurescu raportul de superioritate socială al stăpînului față de șerbul său,[35] cum am văzut că se atestă pînă tîrziu și în județul Dolj, com. Bărca. Fiindcă, spune C. Giurescu, (combătînd pe I. Bogdan, R. Rosetti și N. Iorga), funcția de judecători a acestora s-a mărginit, dacă într-adevăr au avut-o, numai la unele sate românești din „Ungaria și Polonia".[36]

Cum s-a făcut accelerarea în mersul spre descompunere al acestor instituții, e lesne de aflat. Încă din secolul al XV-lea acești dregători încep a se înstrăina, mai întîi prin înnobilare din partea regilor maghiari și apoi prin crearea unor noi clase sociale, cum a fost cea a nobililor și magnaților curții regale, care a contribuit la micșorarea puterii acestor dregători și implicit la micșorarea puterii centrale[37]. În cele din urmă spune I. Bogdan, funcțiunea lor s-a restrîns, a decăzut la un rol ce privea doar gospodăria comunală, la aceea de „kenezii comunes", un fel de juzi ori primari de sate: „judices vel kenezii", supuși regimului nou instituit. Nu este cea din urmă decadență, fiindcă în cele din urmă dispare de-a binelea, avînd a înregistra în perioada inițială accepțiunea de „rex", craiu[38], iar în cele din urmă pe aceea de șefi de păstori[39], sau, cum vedem, o anumită funcție în cadrul unei organizații de tineri, în vederea săvîrșirii unor practici populare caracteristice.

Viața populară a asigurat și acestei instituții medievale o posibilitate de dăinuire mai mare. Termenul a supraviețuit în obiceiuri, ca în cazul de mai sus. Fiind vorba de nuntă, lui Griselini i se impune remarca: „în

---

[34] C. Giurescu, op. c., p. 72.
[35] Ibid. p. 78.
[36] Ibid. p. 89.
[37] N. Drăgan, Op. c., p. 5.
[38] Din documentele latinești.
[39] N. Drăgan, Op. c., p. 7.

ziua următoare se dă un al doilea ospăț, la care mai cu seamă sînt invitați, nașul, preotul și *chinezul*[40], sau primarul, semnalîndu-se cu această ocazie înc-odată termenul ce designa altădată instituția amintită.

Tot satul este acela care a păstrat amintirea vechei instituții. Vrem să rămînem deci la constatarea că a fost decalchiată, (copiată, împrumutată) organizația noastră veche de stat, pieirea uneia atrăgînd după sine, mai curînd sau mai tîrziu, dispariția celeilalte dregătorii, reflectată cu oarecare fidelitate în obiceiuri.

Despre un cnez din Săliște (Sibiu) pomenește și Ana Pazmaniy, soția lui Ioan Horvath, atunci cînd se plînge către sibieni că acesta ar fi pus mîna pe niște oi ale iobagilor ei de Sub Cetate[41], cnezul numindu-se „Demetrius de Selisthe kenezius".

Ca și la noi îl găsim și în Peninsula Balcanică. În timpul dominației turcești, în Balcani, prin acest cuvînt se înțelege, ne spune Dozon[42], mici șefi de districție, însărcinați mai cu seamă cu strîngerea impozitelor, forma slavă, (rusească) *cniaz* fiind titlul special dat prinților sîrbi și muntenegreni.

*

Voevod. Etimologic vorbind și acest cuvînt vine din l. slavă, *vojevoda*[43], primit de noi prin sec. VI—IX, de la slavii de sud, dunăreni. Însă atît voevodul cît și cnezul la noi se nasc independent. Procesul de influență e anterior venirii ungurilor[44].

Dregătoria respectivă abea se mai menține în obiceiurile noastre populare. În sărbătorile Crăciunului, tineretul din comuna Semlac județul Arad, urmînd obiceiului de a umbla cu „doba", se organizează sub un conducător numit „voivoda"[45]. Menționăm că atît titulatura „chinez" cît și „voivoda" apar astăzi exclusiv în părțile din sud-vestul țării noastre, în Banat. La obiceiul organizat de feciori sub denumirea de „călușeri", aflăm că au „voevodul" lor, care e dator să amintească din vreme membrilor cetei, păcatul cel mare, călcînd *legile călușești*[46]. El ia deci „jurămîntul", cum s-a arătat în teză.

Din anumite decrete date de regii Ungariei rezultă că voevodul la noi avea atribuții administrativ-judecătorești. Din acest punct de vedere Ion Bogdan trimite unul din aceste decrete privitor la comitatul Beregh, în care se vede cum voevodul era chemat să pue capăt unor certuri între

---

[40] Griselini. Op. c., p. 162.

[41] Hurmuzachi. P. 1 (1911), p. 203.

[42] *L'Epopé Serb. Chante populaires*, p. 324.

[43] „Belli dux". (D. Onciu. *Românii și Ungurii în trecut.* București, 1928, p. 20.

[44] Ion Bogdan. Op. c., p. 13.

[45] Comunică Corneliu Vuia. A.F.M.E. caet 99.

[46] „Gazeta Săteanului" VIII, p. 311—314 și T. Pamfile, *Sărbătorile de Vară*, p. 55.

locuitorii acestui comitat[47]. Voevozii erau aleşi şi de reţinut rămîne faptul că la slavi acest dregător avea atribuţii cu caracter militar.

Cît priveşte voevozii noştri din Transilvania, ei erau, cum arată Ştefan Meteş, harnici întemeetori de sate. Recompensa lor ar fi fost în funcţie de proporţia acestei fericite întreprinderi colonizatoare, dîndu-li-se cu vremea accepţiunea de ocîrmuitori de sat sau judeţ.

Prin funcţia voevodului arătată mai sus ne apropiem cu mult de atribuţiile ce priveau anumite dregătorii populare de prim rang întîlnite în organizarea cetelor de feciori. Se pare chiar că această dregătorie s-a bucurat de o trecere mai mare în trecut. Ea supravieţuieşte în Banat, pe cîtă vreme documentar-istoric o găsim bine reprezentată în Maramureş.

*

Vătaf. În schimb, iată o dregătorie populară care se bucură de multă trecere la noi şi astăzi. Deşi de situaţie mai umilă, ea a avut să dea lupte de supremaţie, în multe locuri fiind şi astăzi în cumpănă cu alte dregătorii mai vechi sau mai noi. Cazul cu Halmeag-T-va Mare este ilustrativ. Şi astăzi aici se spune „vătav sau jude“[48].

Vătaful e o dregătorie care se bucură de trecere nu numai în tovărăşia feciorilor, ci a intrat şi în alte domenii de viaţă populară, ca de exemplu în domeniul pastoral. În Vrancea, în unele sate „boteiul“ de oi are în fruntea sa un „vătav“ de cîrd, el fiind ciobanul care conduce oile[49]. Tot astfel în Uricani-Hunedoara, cel care umblă cu oile e „vătav“. Vătafii se aleg dintre cei care au oi mai multe[50].

În felul de organizare a obiceiurilor de la nunţi, e vorba de vornicei, dar şi de „vătavi“ sau „vătăjei“[51]. În comerţ Scheienii din Braşov prin 1707, ca negustori, aveau un „vătaf“ în fruntea lor cu atribuţii fiscale[52].

În obiceiuri vătăfia a rămas ca dregătorie principală în felul de a se organiza al feciorilor la colindat cu *turca* şi *jocul căluşarilor* etc.

Să încadrăm fenomenul în perspectivă istorică spre o mai precisă determinare a problemei ce prezentăm: N. Iorga[53] afirmă că pe timpul lui Ştefan cel Mare, în fiecare capitală de judeţ, puterea domnească era reprezentată prin „vătaşi“, ce se bucurau de scutirea dărilor. Prin Transilvania se dă ca fiind utili slujbaşi ai juzilor, fiind supraveghetori şi conducători ai plăeşilor, puşi cu paza trecătorilor prin munţi.

---

[47] Ioan Bogdan. Op. c., p. 13.

[48] V. şi mai jos, cazul cu „birău“ sau „vătaf“ în localitatea Baia de Arieş-Turda.

[49] Ion Diaconu, *Păstoritul în Vrancea* (extras), 1930, p. 17 şi Andrei Veress. Op. c., p. 8 — apoi T. Morariu, *Viaţa păstorească în Munţii Rodnei*, 1937, p. 183.

[50] Inf. Alex. Viciu. A.F.M.E. caet 330.

[51] V. mai departe.

[52] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, p. 309 şi *Braşovul şi Românii*, p. 405.

[53] *Istoria Romanilor* (trad. de Otilia Ionescu), 1905, p. 115.

Înainte de extinderea puterii magistratului din Sibiu asupra Sălișteî de exemplu, aceștia dețineau puterea judelui, acolo la munte. Din această cauză s-a spus că funcția de *jude* și calitatea de *june* pentru fecior a rămas ca să fie mai bine precizată în părțile muntoase ale județului Sibiu, decît în cele de șes[54]. Rămîn aici cu funcția de judecători, intervenind în toate chestiunile de încălcare de teritoriu, bătăi, furturi. Tot ei mai încasau și dări și aplicau pedepse în numele judelui sătesc. Însă, după ce s-a făcut încorporarea satului Săliște și a trecut sub conducerea magistratului de Sibiu, vătafii devin slujbași ajutori ai juzilor scăunali, în fața cărora prestau jurămînt. E de reținut că aceste organe de control funcționau aici în baza unui drept valah (Walahenrecht")[55].

Faptul că această dregătorie se bucură la noi de o răspîndire așa de mare, denotă că a trebuit să fie și ea cîndva în mai mare respect și deasemeni, la fel de răspîndită în legătură cu forma de organizare a trebu-rilor obștești după dreptul românesc vechi.

În obiceiuri funcțiunea de vătaf s-a menținut, fie cu accepțiunea de conducător, fie de subaltern. Prin Hunedoara, comuna Văidei, vătaful e conducătorul cetei la colindat. În Ohaba-Făgăraș, el e acela care are dreptul de a atrage atenția celor ce nu se poartă cuvincios, fiind vorba de ceata feciorilor colindători[56]. Tot astfel în comuna Pojorîta, vătaful este ales dintre feciorii din ceată și e însărcinat cu ordinea[57]. In comuna Toderița, același județ, ceata feciorilor la colindat e condusă de un *„vătav"*. În comuna Bucium jud. Făgăraș vătaful este acela care conduce și reprezintă ceata. El e urmat de *căpitan, colcer, armaș* etc. în frunte fiind, cum spun, vătaful[58].

În Iablenița-Mureș, băeții cei mari au a-și alege cu ocazia colindatului două-trei căpetenii numite *vătafi*. Ceata lor în Cueșd, același județ se chiamă „cîrd" și are peste ea un vătaf, pus să apere, între altele ceata de cîini. În Mureș-Mort, același județ, vătaful are atribuție mai mult bănească. Tot el, în comuna Luieriu-Mureș, de cele mai multe ori băiatul gazdei feciorilor, e acela care conduce.

Colindatul în Baia de Arieș—Turda[59] se face printr-o organizare specială a tineretului, formată din mai multe grupuri. Acestea au în frunte cîte un „birău *sau vătaf"*, ceea ce ne arată că sîntem într-o regiune unde-și disputâ întîietatea un termen sau altul, dintre cei doi prezentați. Nu în toate localitățile, fiindcă în același județ, comuna Băișoara[60], în fruntea colindătorilor se află unul mai deștept, numit „vătaf". Tot astfel în Țigăreni—Turda[61], „ala-i vătavu, zise fratele care se uita și el la noii condu-

[54] Inf. D-ra A. Lupaș.
[55] I. Moga, Op. c. p. 4 și 6.
[56] Inf. elev Idomir Vasile, A.F.M.E. caet. 224.
[57] Inf. Drugă Victor, normalist, A.F.M.E. caet. 106.
[58] Inf. Gh. Renghea, înv. A.F.M.E. caet. 142.
[59] Inf. Cucu Gh. normalist. A.F.M.E. caet. 113.
[60] Inf. Zaiu Alex. normalist, ibid. caet. 119.
[61] Inf. Lassloffi Ernö, student, ibid. caet. 53.

cătorі". De altfel, în județul Turda, vătaful ca funcție conducătoare e generalizat; tot el este acela care poartă „țurca" — pe la Icland[62], cînd feciorii obișnuesc în sărbători să se strîngă pentru a umbla cu „turca" (capra, brezaia).

Și precum în Turda, Mureș, tot astfel prin județul Someș, capul cetei feciorilor se numește *„vătaf"*. Prin Gherla băeții la colindat pleacă sub un conducător ce poartă același nume.

Situația vătafului ca dregătorie a avut răsunet și în literatura populară, trecută aici, fie din obiceiuri, fie direct din dregătoria administrativă a timpului. C. R. Codin[63] spune despre vătășei lucruri cu totul glumețe: că el e strejarul care făcea pe factorul poștal al comunei la sate, mai înainte, care se tot văeta pe drum: „Desvătășește-mă Doamne / că-mi sare ochii de foame" ...

Tot din această cauză se zice că avea obiceiul de cerea la cîte-o femeie demîncare, din cauză că stăpînirea l-a fost fiind plătit tare rău. Așa că i s-a dus cu timpul vestea; „vătăjel lele că sînt mămăligă". Femeia îi băga turta în foc, iar el fiind în situața aceasta se întîmpla de vedea pe superioriul său, pe *zapciu* trecînd și atunci: „scoate lele zapciu din foc / că a trecut turta la deal"[64] ...

Tot despre vătășel ni se dă un cîntec din Bucovina: „Frunză verde pitrinjel / mi se șede *vătăjel* / pitrinjeii-s nesăpați / *vătăjeii*-s nejucați / pitrinjeii-s în pămînt / și *vătăjeii* n-au cînd / pitrinjeii s-o săpa / *vătăjeii* n-or juca[65].

Din aceeași „dulce" Bucovină, într-un bocet se spune: „Năframa de cununie / ai pus-o la năsălie / și năframa de nuntași / ai pus-o la prăpuraș / năframa de *vătăjel* / ți-ai pus-o la clopoțel"[66].

Altfel, dregătoriile noastre populare sînt amintite des în producțiunile de acest fel[67], lucru ce nu denotă decît același lucru: interesul de care s-a bucurat în viața de la țară dregătoria respectivă. Etimologic vine „probabil", după Miklosich (E. W) de la *vataha,* termen tătar, însemnînd „Schar", „Genossensghaft", cu însemnare de cetaș conducător[68]. Accepțiunea sa de căpitan s-a menținut în popor și în organizația tribală a țiganilor de la noi. *Vătaful de plai* din organizația noastră politico-administrativă echivala cu funcția de subprefect din zilele noastre de pînă nu demult.

*

[62] Inf. M. Chibelean, ibid. caet. 140.
[63] *Povești și legende din popor.* București, 1913, p. 34.
[64] Ibid. p. 366.
[65] Rev. Ion Creangă. II. Nr. 3, p. 75.
[66] Ibid. Nr. 5, p. 129.
[67] Ibid. Nr. 6, p. 152.
[68] Tiktin. Rum. Dtsch. Wrtb. s.v.

Cămăraş (comornic, gomornic). Organizarea tineretului la diferite sărbători a fost afectată de felul de organizare, fie administrativ-locală, administrativ-generală, fie militară, fie bisericească chiar (mai puţin). Dintre acestea vechile dregătorii publice, ale Principatelor Române, sînt des întîlnite, alături şi de cele mai vechi şi de bază dregătorii, asupra cărora am stăruit. Între acestea apare şi *cămăraşul,* boerul de rangul al II-lea în ierarhia dregătoriilor noastre publice, care a dispărut demult din scenă pe plan de organizare a statului nostru. Etnografic însă îl găsim încă prezent cu ocazia asocierii tineretului în diferite sărbători de peste an.

Cămăraşul avea în grija sa veniturile cămarei domneşti, cheltuielile curţei Domneşti, precum şi jurisdicţia negustorilor străini. Mai era însărcinat — se zice şi cu baterea banilor, se crede că încă de pe vremea lui Vlaicu Vodă[69]. Moldova şi Basarabia în obiceiurile de asociere a tineretului se resimte mai mult de prezenţa acestei dregătorii. Felul de organizare a tineretului atrăgea, prin imitare, necondiţionat această dregătorie. De aceea se bucură aşa de mult de popularitate în aceste părţi. Astfel, în comuna Bandar—Lăpuşna cămăraşul e căpetenia cu atribuţiuni de conducere la întovărăşirea tinerilor care merg la colindat. Tot astfel în Ursoaia—Tighina, cel mai bun conducător e şi „cămăraş". Pînă încît şi fetele, cînd se strîng laolaltă, pentru astfel de festivităţi anuale, periodice, îşi aleg şi ele un „cămăraş" dintre ele. Şi ca în Bandar, tot astfel în Străjeni, Rizeni—Lăpuşna...

La Copanca şi Talmaza—Cetatea Albă (Basarabia de jos), băeţii adunaţi pentru colindat îşi aleg pe unul dintre ei mai destoinic, „cămăraş". În tot cazul, el nu e un „birioza", ca în Palanca vecină[70]. Tot astfel în Ursoaia—Tighina, „turma", adică cîrdul, grupul de colindători este stăpînit de un conducător cu acelaşi nume.

Din Basarabia putem trece în Moldova, unde spre exemplu, în comuna Ruşi şi Cîrlomăneşti—Tutova, avem cîte doi „cămăraşi". Pînă încît şi la *vălărit,* tineretul ridică pe unul dintre ei „mai mare", care se chiamă „comoraş". În comuna Mestecani — acelaşi judeţ — cel ce depune mai mulţi bani, cu această ocazie, e ales „cămăraş". Prin Păuceşti judeţul Bacău, la umblatul flăcăilor cu „brezaia", găsim deasemeni un „cămăraş", cu funcţia de casier sau „comoraş", cum i se mai zice. De altfel, grija banilor o are cămăraşul şi în alte părţi din Moldova, ca spre exemplu în Cărăciuneşti—Vaslui, unde acesta strînge banii, spre deosebire de „colcer" despre care vom trata şi care strînge colacii[71].

Cămăraşul trece şi în Dobrogea. Îl găsim în comuna Greci din judeţul Tulcea, cu ocazia strînsului feciorilor la colindat. El se menţine

---

[69] C. C. Giurescu. *Contribuţii la studiul marilor dregători în secolele XV şi XVI.* Vălenii de Munte. 1926, p. 28.

[70] P. V. Ştefănucă. *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de jos,* în „Anuar Arhivei de Folklor, IV, p. 62.

[71] A.F.M.E. caet, 181.

pînă și între bulgarii din Basarabia, Chioselia Mică—Cahul, unde întîlnim dregătoria respectivă în astfel de ocazii.

Nu e vorbă că „comornicul" în forma specificată de noi se află și în Transilvania, ca de exemplu în Tîrgul Lăpușului—Someș. Aici întîlnim doi „comornici" colindători. În Sălciua—Turda avem trei „gomornici" dintre care unul este pus cu paza bucatelor și cu îngrijirea și sama banilor. Dimpotrivă, în comuna Topa și Mintiu—Someș, „comornici" sînt aceia care primesc — și sînt datori s-o facă — fetele la petrecerea lor numită, „bere", cînd se zice că le așează „comornicu"[72].

Iată însă că prin Lascar-Catargi-Covurlui acest comornic e pus într-o situație ceva mai delicată: el e ca putere de afirmare în cumpănă cu *zaraf*-ul. E vorba deci de aceeași luptă pe care am spus că o dă dregătoriile între ele, din cele mai vechi timpuri. Aici comornicul e în cumpănă, cum spun, cu zaraful, sau chiar cu vătaful, dacă sîntem bine informați[73].

În letopisețe avem forma „comornic" sau „cămăraș"[74] și se dă ca derivat din *comoară*. La polonezi cămărașul era atașat curții regale și avea atribuții judecătorești.

*

Colcear sau *Colcer*. Faptul că tovărășia feciorilor are caracter organizat, acesta implică funcțiuni diverse. Am stăruit, pe cît mi-a stat în putință și am arătat că un anumit moment, în adunarea feciorilor, îl formează ospățul, acel banchet fastuos, pe care feciorii îl dau între ei, invitînd și fetele de seama lor cu acest prilej. Pentru aceasta se cere, între altele, o persoană în grija căreia cade întreaga răspundere *economică*, am putea spune, a mesei. E de cele mai multe ori „colcerul" numit în acest post. În alte părți el are altă numire[75]. Atît că această situație nu rămîne la rolul indicat de noi mai sus, fiindcă în unele locuri cuprinde însăși conducerea. Or, colcerul vine în imediată subordine a conducerii supreme. Cazul ne e dat în Ohaba—Făgăraș, unde conducătorul, la obiceiul numit „bute" și care corespunde „berei" din alte părți, este colcerul.

La Alex. Viciu[76] „strînsura" tineretului de Anul Nou, numită „vergel", e condusă de doi „colceri". În Lueriu—Mureș se întîlnesc și aici; doi la număr. În general ei își păstrează situația: *colcerul este economul cetei*.

În Viaduct—Odorhei colcerul este mîna dreaptă a conducătorului, adică al „ghirăului". El are și aici grijă de bucate. Tot cu rolul acesta îl găsim și în Boiu-T-va Mare, avînd rol de *pivnicer*. El primește colacii aduși de „cuftă", sau de „cuptă". Prin Vaslui colcerul strînge de aseme-

[72] Descrisă mai pe larg într-un alt capitol din lucrare.

[73] A.F.M.E. caet. 40.

[74] Vine din sl. comora (rus. rut. komóra, care dă „cămară", toate fiind împrumuturi din lat. „camara" (Dicț. Limbei Române s.v.).

[75] V. cămăraș.

[76] *Colinde din Ardeal*, 1914.

nea colaci. Rolul i s-a modificat însă întrucîtva, fiindcă în Boiu-T-va Mare am văzut că „cufta" era acela care strîngea colacii, în desagi (precum şi carnea) şi numai după ce se umpleau desagii erau daţi colcerului.

Funcţia veche din care a derivat, adică de deţinător al cheilor cămării[77], i-a rămas în bună măsură, după cum am văzut, şi în popor, unde pe alocuri a *colceri* a ajuns să însemne a face mîncare. Funcţia din care derivă şi-o păstrează adecvat împrejurărilor întrutotul.

„La băgat în lădoi" colcerul este pus mai mare peste cămară şi este ales şi el ca şi ceilalţi ce au atribuţii mai mari, de feciori. Poartă însă şi . . . sacul cu colaci[78].

Pe la nunţi, unde situaţia se dă ca atare, această dregătorie rămîne cu atribuţia sa, în special pentru femeile care pregătesc mîncare, de unde se şi numesc „colcerițe"[79]. Acest termen se află în nomenclatura nuntei sub această formă mai ales prin Ţara Oltului.

*

Pîrgar. În Halmeag—T-va Mare mai este amintit pîrgarul: unul „mare" şi altul „mic". Ei vin imediat după „jude", sau, cum am spus, după „vătaf". În Sîngătin—Sibiu, aceeaşi ierarhizare. În Pauca (acelaşi judeţ) pîrgarul adună şi păstrează darurile, care calitate, prin Ohaba—Făgăraş, la obiceiul cu turca şi prin Mureş, la colindat, o au colcerii. În Sona—Făgăraş avem de asemenea doi pîrgari ce vin imediat după primar şi sînt însărcinaţi cu aprovizionarea alimentelor şi serviciul de masă. În alte părţi, ca Gura Rîului—Sibiu nu sînt doi, ci trei pîrgari. În trecut pîrgarul apare în funcţia de jurat, consilier comunal, (în administraţia orăşănească), cu anumite atribuţii[80]. Termenul vine în limba romînă din nemţeşte[81].

*

Birău. O situaţie excepţională, de vădită influenţă maghiară, avem cu birău, (*birău, ghirău,* sau bdirău. pl. biraie, bdiraie). Situaţia acestui dregător apare cînd în funcţia de conducător, cînd de subaltern şi adesea se găseşte acolo unde contactul cu populaţia maghiară a fost mai accentuat[82].

În Vaidei—Hunedoara, de exemplu, vătaful, conducător al feciorilor este ajutat nemijlocit de „birou"; în Vaşcău—Bihor, unde influenţa ma-

---

[77] Colcer e dubletul lui *clucer,* aşa cum l-am întîlnit. Vine din magh. ardelenescu „Kolcsàr" *kljucari,* deţinătorul cheilor, (v. şi Traian German, în „Comoara Satelor", V. (1927) Nr. 7—8, p. 81—85).

[78] Tr. German. „Comoara Satelor", V. (1927) Nr. 780, p. 81—85.

[79] S. Fl. Marian, *Nunta* (cit.), p. 225.

[80] Ion Ursu, *Ştefan cel Mare.* Bucureşti, 1935, p. 322.

[81] Din „Burger", Tiktin, c.s.v. A se compara cu ung. „polgar".

[82] În lucrarea-teză se trimite la hartă.

ghiară a fost mai puternică, „vătaf" stă în cumpănă cu „birău", disputîndu-şi locul de comandă. În Viaduct—Odorhei, mai mare peste adunarea feciorilor la colindat este tot un fecior, numit „ghirău". Constatăm că acolo unde el ajunge să pună mîna pe comandă, regiunea este în nemijlocită apropiere de populaţia maghiară sau în necontestată influenţă din partea acesteia. Constatăm apoi, că adeseori funcţia de comandă a birăului a atras după sine în subordine, ajutoare numite la fel — subalterni — numiţi „kiş-birău", iar acolo unde lucrurile sînt indecise, ca în Boiu—Hunedoara, situaţa se prezintă adecvat cazului: în fruntea grupării avem un „ghirău mare" şi unul „mic".

Aceeaşi situaţie o avem în Aluniş-Mureş. Aici alături de aceşti doi conducători, străini după nume, mai avem şi un „taroste". Acesta din urmă fiind de obicei însărcinat cu stărostitul la colindat, pe la casele gospodarilor.

Tot în situaţia de comandă îl găsim pe „birău" şi în Budiş-Mureş, unde conducătorul e ridicat dintre feciorii cei mai isteţi şi mai buni de glume. Căpetenia necondiţionată a lor e „birăul", (şi în Păuleşti—Bihor). Pînă încît şi în Făgăraş, comuna Voila, „birăul" are funcţie de comandă.

În alte părţi ca Boşorod-Hunedoara, influenţa menţionată nu se efectuează ca pînă aci, întrucît, în loc de „birău" avem „primar", ca de altfel şi în camuna Sona-Făgăraş, ceea ce denotă că avem şi regiuni în această privinţă — româneşti — ce nu s-au lăsat influenţate, ce n-au preferat o traducere a termenului de *primar, jude,* sau de-a dreptul un împrumut al cuvîntului unguresc.

Cuvîntul respectiv vine în organizarea feciorilor la noi, fie direct prin administraţia locală, comunală, care începea în ultimul timp să ne schimbe complet, fie prin mijlocirea aceloraşi organizaţii, pe care le găsim şi la unguri, în special la Secui, (ca o influenţă mai veche a ceea ce au găsit aici la venirea lor). Zic, la Secui care au în fruntea organizaţiilor lor tovărăşeşti de etate, un „legénybíró", un „elsö legény", un „legények gazdája", sau simplu „gazda"[83] — cuvîntul unguresc „biró" însemnînd „judecător"[84]. Cam în forma aceasta se atestă în trecut şi în Principatele Române.

*

Chizeş (tizăşi, tiraş, chizaşi). La fel ca „birău", în asocierile de feciori, aceeaşi situaţie o are pe alocuri „chizeşul". Îl alătur de „birău" prin faptul că termenul e de provenienţă maghiară şi pentrucă coincide la fel cu unele zone din Transilvania mai puternic influenţate de unguri. Astfel, în situaţia de conducători ai jocului la sărbători, au întîietate faţă de alte dregătorii, cu deosebire acolo unde feciorii în general sînt slab organizaţi. În Luduş-Mureş, la colindat, feciorii ajung să aibă totuşi pe unul mai mare

[83] A. De Gérando *Etude sur les hautes plaines de Transylvanie.* Paris. 1882, p. 67 şi N. Drăgan, Op. c., p. 10, apoi: Ion Muşlea. *Obiceiul junilor Braşoveni,* 1930, p. 38.

[84] Tiktin. Op. c., s. v. şi *Dicţionarul Limbei Române,* s. v.

peste ei, pe care-l numește „chizeși". Pe Cîmpia Transilvaniei se întîlnește mai des: Jucul de sus, de jos — Someș, Berindu — Cluj. În Tîrgul Lăpușului se întîlnesc doi feciori aleși și răspunzători și de eventuale stricăciuni ce se pot ivi în timpul sărbătorilor din partea feciorilor. Au peste ei însă un „vătaf". În Sîn-Paul—T-va Mică, în loc de vătaf, avem un „tizași". Îl mai întîlnim prin Iara—Turda. Se pare că o formă coruptă din chizeși, prin Rușii Munți—Mureș, e „șiereș", mai mare peste băutură, avînd alți doi mai tineri ca ajutor, „paharnici". Nu scapă nici Sălajul din această influență, intră și el în aria de răspîndire a acestui termen, care, cum arătăm, corespunde unei anumite zone.

La origine[85] ne e dat ca „garant", ca răspunzător cu averea pentru o sumă, cauțiune și în aceeași formă îl găsim străbătut pînă departe în Suceava-Bucovina. Aici în comuna Leu, la Paști, o parte din feciori își iau angajament să strîngă bani pentru lăutar. Aceștia sînt numiți „ghizași"[86]. Plata muzicantului se face în natură: 30 de ouă și toamna 1—2 pui de găină.

*

Armaș. În Obiceiul Junilor Brașoveni „armașul mare" e al doilea în ierarhie după vătaf. Cel „mic" e al treilea. E adevărat că această dregătorie apare incidental în obiceiurile noastre. Ion Mușlea îl întîlnise o singură dată[87]. Eu l-am mai aflat în Bucium-Făgăraș[88], unde, după vătaf și „căpitan", vin doi „colceri" și doi „armași". Aceștia sînt la dispoziția căpitanului sau a primarului cetei feciorilor. Tot așa în Copăcel (același județ), unde, deasemeni l-am mai putut găsi — la colindat, un „armaș mare" și unul „mic".

Dicționarul Limbii Române (1934), mai dă Valcăul Român din județul Sălaj, unde ocupă gradul de substitut de primar[89] și s-a păstrat mai ales în obiceiuri și jocuri. În cazul acesta părerea exprimată de Ion Mușlea și după aceea de N. Drăgan, că proveniența lui s-ar datora influenței pe care ar fi exercitat-o aliurile Domnilor munteni veniți la Brașov în diferite împrejurări, nu știm dacă nu s-ar putea pune la îndoială, fără însă, bine-nțeles, ca să fie pe deplin exclusă.

În vechea administrație românească armașii vegheau asupra siguranței publice și duceau la îndeplinire pedepsele hotărîtoare celor vinovați (B. P. Hașdeu)[90]. Tîlharii spre exemplu erau prinși de armași și armășei. În această calitate de oameni însărcinați că tăierea și spînzurarea

---

[85] Vine din ung. „kezaș". Tiktin, Op. c. s. v.

[86] Inf. Oct. (indescifrabil). A.F.M.E. caet 229.

[87] „Acest nume pe care nu l'am întînit la nicio altă ceată de feciori din cele ce cunoșteam" (Obiceiul junilor Brașoveni, p. 592).

[88] A.F.M.E. caet 142.

[89] Alex. Viciu. *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal.* București, 1906, s. v.

[90] Etim. Magnum Romaniae, s. v.

oamenilor, ei s-au putut impune, prin simplă imitație, în jocurile și obiceiurile noastre, cu rolul cuvenit acestui serviciu.

Mai întîlnim și alte dregătorii, ca un răsunet al altor vremi, ca de exemplu acel de „hocnogi", pe care și azi îl mai aflăm la obiceiurile întovărășiți sub numirea de „bere". Acesta vine din ung. *hodnagi*. Astfel în Susenii Bîrgăului din jud. Năsăud, aceștia avînd răspunderea asupra berei. Tot ei sînt aceia care o aduc și o pun pe masă, spre a fi luată și turnată în pahare, special, de „marcotani",[91] doi la număr.

Dregătoria aceasta în trecut, răspunde funcțiunii de comandant de oștire — locotenent — și e privită ca o influență maghiară mai veche[92]. Altă dată s-a folosit și în organizarea noastră militară și administrativă, ajungînd să însemne curent, om rău la inimă[92].

Mai sînt însă și alte dregătorii sporadice, rămase în felul de organizare al feciorilor în sărbători, ca de exemplu „pristavul"[93], din Cîrța — Făgăraș, ales și numit de jude, cu însărcinarea de a nu rămîne fete nejucate în timpul cît durează dansul. În Transilvania se poate spune să judecata după „jus valahorum" o făceau cnezii și voevozii împreună cu sfetnicii lor, jurații și crainicii, adică „pristavii", sau vestitorii.

În aceeași categorie ar mai putea intra funcția „dragomanului", întîlnit în unele locuri din Moldova dinspre munte, ca și în alte părți din țara noastră[94]. În comuna Brusturi — Baia, la sărbători mari era obiceiul ca feciorii să facă joc, la care luau parte băieți chiar de pe la 16—17 ani. Fiind mulți, nu încăpeau toți la o casă. De aceea se împărțeau în mai multe centre, două, trei, după numărul lor. Astfel că la un centru să fie cca 15—20 flăcăi. Unul din doi, dintre cei mai pricepuți, e ales „dragoman", conducătorul lor, care își ia asupra sa toată răspunderea și anumite însărcinări: să caute o casă spațioasă pentru joc (dans), să tocmească lăutari, să strîngă cotizațiile cuvenite de la fiecare „băitan", cu care se plătește chiria casei, a lăutarilor și altele ce se mai ivesc întîmplător, precum și să cheme fetele ce doresc a lua parte la jocul lor[95].

Vechiul și răspînditul, mai ales tot pe la munte, „staroste", apare ca șef conducător al feciorilor în Aluniș-Mureș, de asemenea în Lueriu același județ, unde se situează imediat după vătaf, doi colăcari, doi căprari și un „staroste", ce spune colinda. Acesta e de pus în legătură cu „stareț" și „primicer", ca o influență evidentă a bisericei în felul de organizare a tovărășiei feciorilor în sărbători.

De rang militar, ca și hocnogii, la fel „sporadic" apare „serdarul", în Serbănești-Otăsău din județul Vîlcea, unde copii, cei mai mici, n-au unul mai mare peste ei, cei mari însă sînt „serdari". În tovărășie termenul a

[91] Funcție îndeplinită în alte părți de „paharnici".
[92] „Șezătoarea". III, p. 16.
[93] Pe care Tiktin îl dă ca provenind din sl. bis. „pristav" cu însemnarea de „herold", crainic, vestitor.
[94] Pentru care v. Ion Chelcea. *Dragomanul ca dregătorie populară*, în „Anuarul Liceului Național — Iași", 1946, p. 64—68.
[95] Inf. Hariton Manoliu. A.F.M.E. caet 358.

fost luat din rangul de boerie cu acest nume, dar fără funcție în stat. În limbă vine din turcește.[96]

O situație oarecum excentrică, alături de birău și chizeș o are la noi termenul de „zaraf". Excentrică, nu numai ca răspîndire geografică, (îl găsim mai ales în Basarabia, Moldova, și partea de sud-est a Munteniei), dar și ca proveniență. „Casier" e apoi și în Dragomirești-Unghi — Neamț, care pe alocuri e înlocuit de „bănari", ca în Limbenii Vechi jud. Bălți[97].

Iată-i situația în obiceiurile în care întovărășirea feciorilor joacă vreun rol: în Vulcănești-Cahul de exemplu, grupul feciorilor întovărășiți se chiamă „zraf"[98]. Din contră, în Gura Roșie-Cetatea Albă, grupul de colindători e numit „șaică", iar căpetenia e un „zborcic". În Catargi județul Covurlui întîlnim de asemeni pe „zaraf". Întîmpină însă, se pare și aici pe vătaf, ori cît s-ar părea că e cu mult mai răspîndit zaraful. În Boldu-Rîmnicul Sărat, grupul de băeți la colindat are o căpetenie numită „zaraf", fiind singur în drept să intre în casa gospodarului, are în felul acesta toate atribuțiile pe care i le conferă rangul. Într-o categorie asemănătoare și mai ales în părțile de nord ale țării e cea de „cuftă", ca în Iacobeni, fostul județ Cîmpulung, unde, cel ce dă arvună la lăutari se chiamă astfel. El va trebui să aleagă locul de adunare a feciorilor și tot el are în grija sa plata muzicanților, precum și bunul mers, ordinea la dans. Dar despre acesta s-a vorbit și mai sus.

*

Importanța științifică a studiului dregătoriilor sub raportul cetelor de feciori, concepută astfel, rezidă în mai întîi în cunoașterea acestora ca structură organizatorică — apoi, prin studiul respectiv se urmărește *filiera* acestor dregătorii, întregindu-se cunoașterea, atît pe plan istoric cît și etnografic, lucru care nu s-a făcut pînă în prezent.

Acest studiu implică apoi analitic-structural însăși societatea noastră tradițională, în momente de „vîrf", adică solemne, prin aceasta înțelegîndu-se însăși viața poporului român de fundament, la care nu se poate ajunge prin studii etnografice sau numai istorice. La o înțelegere mai completă am crezut că s-ar putea ajunge astfel cu umai mult folos. O problemă de metodă la care se recurgea în 1939, în cadrul „școlii" etnografice de la Cluj.

---

[96] „Serdar, d. pers. ser-dar. La turci comandantul ienicerilor lor dintr-un district.

[97] Arh. de Folklor Acad. Române, caet 529.

[98] Din sînul lor se aleg doi „staninici" și un „dobervecer". Ei conduc și acesta servește vin din ploscă. Saraf înseamnă casier în l. turcă.

DIGNITIES IN TRADITIONAL ORGANIZATION OF LADS BANDS IN OUR COUNTURY

(Abstract)

For the first time in our country, this study deals with the dignities which concern the leading of lads bands, namely for the high days during the year. These are the following: *„jude"*, *„chinez"* *(cnez)*, *„voevod"*, *„vătaf"*, *„cămăraș"*, *„colcer"*, *„pîrgar"*, *„armaș"* etc.

This study is meant to look for the origin, function and geographical localization for each of these dignities, according to historical data. All these dignities are an imitation of our organization during the past social systems.

Some of these dignities, as for instance *„jude"* was found to be an old Romanian institution of Latin origin which was preserved in our folklore culture up to present, while according to historical documents, it disappeared long ago, about the half of the XVIIth century.

Other dignities, in the organization of lads bands of our country, although lexicographically they have a Slave origin, as for examle *„vătaf"*, refer as well to ancient historical-etnographical realities of Romanian origin, as these customs are inherited from times before the feudal system, from the peasant community and even older, namely from the tribal community.

The subject of this study is meant to complete never contributions regarding the study of lads bands in our country. In fact it stands for a sub-chapter of our doctorate these „Lads and Girls Partnerships in the Life of the Romanian People", which was considered as a doctorate these in etnography (mainly) and sociology (secondarily) at the University of Cluj în 1939, and which was left in manuscript.

PREZENȚA INSTALAȚIILOR TEHNICE ÎN SATUL CONTEMPORAN ȘI MODURILE DE DEZINTEGRARE SAU DE INTEGRARE ÎN VIAȚA MODERNĂ. (Investigație întreprinsă în localitatea Negrești — Oaș în anul 1972)

MIHAI DĂNCUȘ

Condiționarea geografică

Multitudinea instalațiilor tehnice populare acționate de forța apei persistente încă în zona Negreștilor este condiționată în mare măsură de situația fizico-geografică foarte favorabilă. Cîteva date în această privință se impun cu necesitate.

Așezată în nord — nord-vestul țării, localitatea Negrești-Oaș se ridică la o altitudine de 229 m deasupra nivelului mării, la poalele Munților Oașului[1]. Dealurile Poptileni, Borceneasa, Gherechiș, Gozureni, Grui, Petriceaua și Valea Cornetului pînă la vîrful Pietroasa (1 201 m) străjuiesc și fac hotar în partea de est a Negreștilor. În partea de nord, orașul este despărțit de comunele Certeze și Bicsad de Valea Albă, iar rîul Talna, în sud, desparte orașul de comuna Vama. În partea de vest se întinde Cîmpia Turului care se prelungește spre Lunca Someșului.

Dealurile multe ce împrejmuiesc Negreștiul (cu altitudini între 233—400 m) beneficiază de o vegetație abundentă, fiind acoperite de păduri de brad, fag, mesteacăn, plop, carpen, alun și arin. Aceasta, precum și poziția geografică în general, facilitează ierni blînde și veri calde cu precipitații abundente care asigură un debit aproape constant principalului rîu ce străbate localitatea, Turul.

Rîul Tur este alimentat de afluenții săi Talna, Copchilițe, Izvorul Iamborilor, Brada Mare, Brada Mică, Copșa (ce izvorăsc din masivul Pietrosul) și Valea Albă (care izvorăște din M-ții Oașului din locul numit Borcutul Tătarilor). Permanența și abundența apei în aceste izvoare și rîuri se justifică prin precipitațiile medii anuale între 870 și 975 mm pe metru pătrat, precipitații considerate ca mari. Factorii hidro-climatici amintiți asigură nu numai debitul constant al apei dar și o compoziție specială ce face ca apa să capete o asprime (apele izvorăsc din munți vul-

---

* M. Pop, Folclorul în contemporaneitate, Revista de etnografie și folclor, Tomul 16, p. 356.

[1] Toate datele provin din lucrarea „Orașul Negrești-Oaș în plină ascensiune, Satu Mare, 1971, publicată sub auspiciile Comitetului județean, pentru cultură și educație socialistă.

canici, nu calcaroşi) absolut necesară instalaţiilor tehnice de prelucrare a lînei. Toate aceste vin să justifice într-un fel numărul mare de vîltori, pive şi mori ce au fost şi mai sînt încă instalate pe cursul acestui rîu.

În afara factorilor hidro-climatici un rol hotărîtor în amplasarea instalaţiilor tehnice populare pe rîul Tur în limitele localităţii Negreşti a fost însăşi accesibilitatea. Negreştiul este aşezat pe şoseaua Satu-Mare — Sighetul Marmaţiei cu ramificaţii în spre toate satele zonei Ţării Oaşului fiind foarte accesibil pentru fiecare sat precum şi pentru cererile din alte zone ale ţării, ştiut fiind faptul că vîltorile din Negreşti-Oaş lucrau şi pentru gubaşii din Satu-Mare, Careii Mari etc.[2] Mai mult decît atît, studiind porţiunea de rîu pe care sînt amplasate instalaţiile constatăm cu surprindere că nu depăşeşte circa 4,5—5 km şi este cuprinsă între limitele localităţii. Prin uliţe şi drumuri laterale amenajate există acces la fiecare unitate.

Condiţionarea istorică şi dinamica dezvoltării localităţii

Prezenţa instalaţiilor tehnice de pe rîul Tur din localitatea Negreşti-Oaş am văzut că a fost condiţionată în mare măsură de factorii hidrogeografici. Dar, ar fi insuficient să avem în vedere numai aceşti indicatori. O analiză sincronică a fenomenului (efectuată în anul 1972), numai în limitele localităţii Negreşti-Oaş, atestă pe cursul rîului Tur prezenţa a peste 22 diferite instalaţii acţionate hidraulic, fapt care obligă la o investigaţie diacronică, în trecutul localităţii.

„Aşezare de păstori şi tăietori de pădure", localitatea Negreşti dovedeşte existenţa milenară prin descoperiri arheologice recente[3] (ne referim la cetatea dacică situată la circa 4 km de rîul Tur pe terasa piemontană de la Boineşti, unde s-au găsit obiecte datînd din paleolitic).

În sec. al XIII-lea (la anul 1270, 17 noiembrie) apare prima menţiune scrisă[4] despre o aşezare cu numele Oaş, cuvînt vechi cu înţelesul de „curătură", despădurire, respective „oaşe" — luminişuri de pădure — tăierea pădurilor în vederea extinderii terenurilor agricole (de altfel una din ocupaţiile de bază a oşenilor şi în prezent).

Documentele sec. al XIV-lea—XVIII-lea menţionează frecvent Ţara Oaşului ca o zonă cu populaţie numeroasă. În diplomele maramureşene

---

[2] Tancred Bănăţeanu, Portul popular din regiunea Maramureş, zonele Oaş, Maramureş, Lăpuş, Casa creaţiei populare, p. 84. Autorul atestă faptul că „marile centre de gubaşi îşi aveau aici, în trecut, vîltorile. Acum circa 50 de ani erau peste 40 de vîltori pe rîul din Negreşti:
— 13 aparţineau gubaşilor din Satu Mare;
— 12 aparţineau gubaşilor din Careii Mari;
— 7 aparţineau gubaşilor din Matauţi;
— 10 altor gubaşi şi localnicilor".

[3] Studii şi comunicări, Muzeul de istorie Satu Mare, 1969.

[4] * * * Oraşul Negreşti-Oaş în plină ascensiune, Satu Mare, 1971, p. 6.

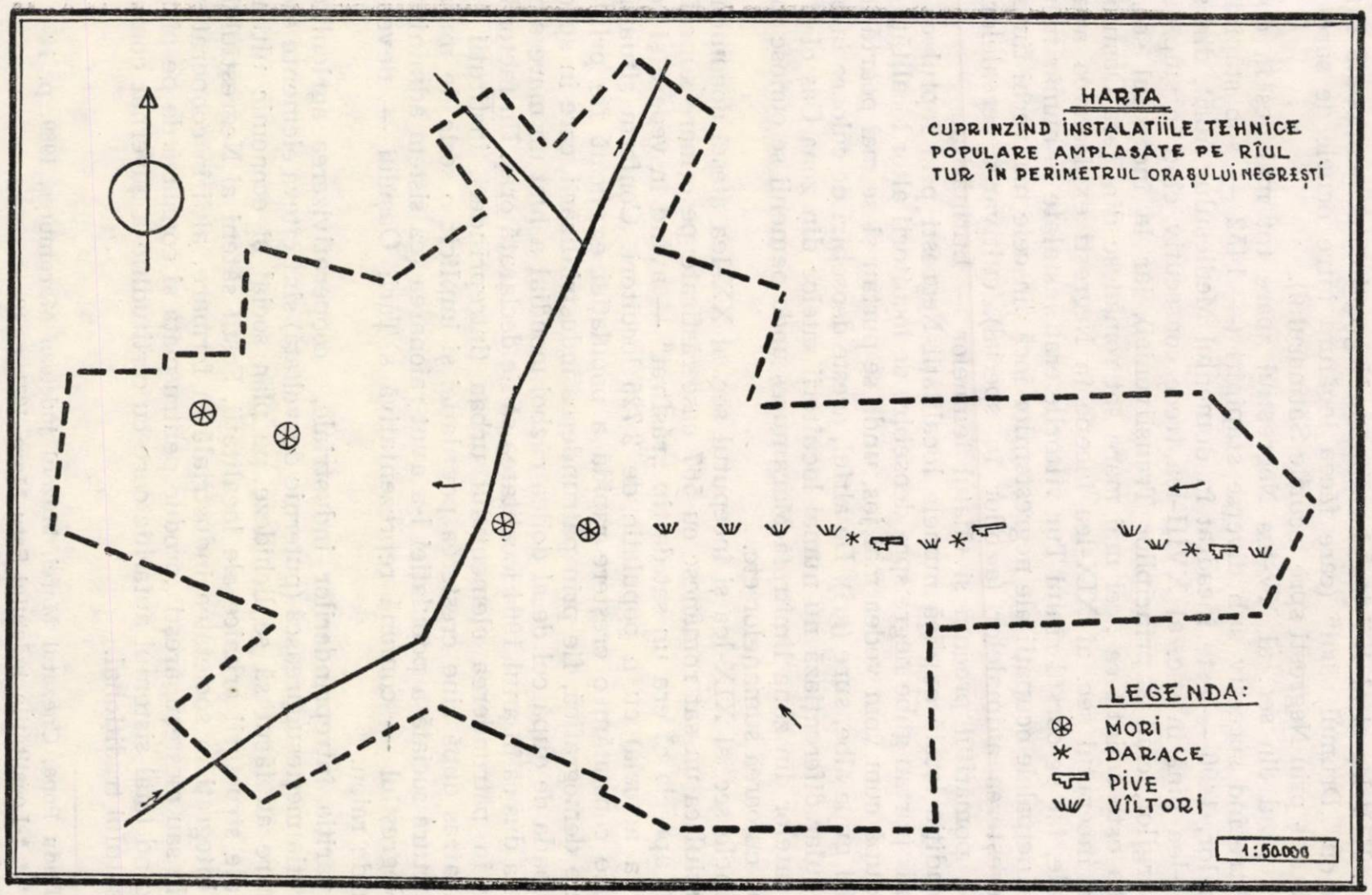
HARTA
CUPRINZÎND INSTALATIILE TEHNICE POPULARE AMPLASATE PE RÎUL TUR ÎN PERIMETRUL ORAȘULUI NEGREȘTI
LEGENDA:
MORI
DARACE
PIVE
VÎLTORI
1:50000

din sec. XIV-lea și al XV-lea[5] localitatea Negrești este menționată în legătură cu „Drumul sării" (care făcea legătura între ocnele de sare din Maramureș prin Negrești spre locurile Sătmarului).

Începînd din sec. al XV-lea Negreștiul apare tot mai des în documente trecînd succesiv sub diverse stăpîniri (— 1452 — sub stăpînirea Huniazilor, 1490 — este încadrat în domeniul Medieșului Aurit, din sec. al XVI-lea pînă în sec. al XVIII-lea trece consecutiv cînd în stăpînirea Habsburgilor, cînd a principilor Transilvaniei), iar la începutul sec. al XIX-lea este amintit ca „cel mai mare sat românesc din Țara Oașului"[6].

La începutul sec. al XIX-lea începe în Negrești exploatarea apelor minerale, iar pe cursul rîului Tur vîltorile erau instalate în număr mare[7].

Principalele ocupații ale negreștenilor încă din cele mai vechi timpuri erau creșterea animalelor (a oilor în special), cultivarea cerealelor, a cînepei, pomăritul precum și tăiatul lemnelor — butinăritul.

Tradiția locală explică numele localității Negrești prin faptul că negreștenii purtau gube negre spre deosebire de locuitorii altor localități din zonă, după cum vom vedea mai jos, unde se purtau și se mai poartă încă și astăzi gube albe, sure (gri). De altfel, aceste deosebiri de culoare la portul popular diferențiază nu numai locuitorii satelor din zona Oaș ci și pe cei ai satelor din zona limitrofă Maramureș unde oamenii se cunosc între ei după culoarea sumanelor etc.

Finele sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea atestă documentar Negreștiul ca un sat românesc cu 567 case răsfirate pe o mare suprafață (putem aprecia că era un sat de tip „răsfirat" — avînd în vedere și configurația actuală) cu o populație de 2 725 locuitori. Conform situațiilor statistice constatăm o creștere rapidă a populației explicată fie printr-o explozie demografică, fie prin pătrunderea industrializării, care în special în perioada de după cel de al doilea război mondial a luat un mare avînt, fapt ce a dus ca în anul 1964 localitatea să fie declarată oraș. Un factor hotărîtor în pătrunderea elementului urban (întreprinderi, instituții etc.) care a atras după sine creșterea populației și implicit o serie de mutații în structura socială a populației l-a avut raionarea (ca sistem administrativ), Negreștiul — comună reprezentativă a Țării Oașului — devenind centru de raion.

Apariția întreprinderilor industriale, cooperativizarea agriculturii, cooperația meșteșugărească (puternic dezvoltată) sînt cîteva elemente esențiale care au făcut să se lichideze pe plan social și economic ultimele urme ale structurii arhaice ale localității. Foștii săteni ai Negreștiului, o parte integrați în societatea industrială în formare, alții în cooperativele agricole sau meșteșugărești „produc pentru piață și consumă de pe piață", distrugînd total sistemul autarhic care cu certitudine a guvernat comunitatea satului tradițional.

---

[5] Radu Popa, Cnezatul Marei, Muzeul județean Maramureș, 1969, p. 12.

[6] * * * Localitățile județului Satu Mare, 1971, p. 42.

[7] Informatori (vezi anexa nr. 4 din prezenta lucrare).

Dezvoltarea economică a localității a atras după sine și profunde transformări sociale, astfel în anul 1965 numărul *salariaților* ocupați în ramurile industriale a fost de 697 din care 610 muncitori (aproximativ 76 de salariați la 1 000 de locuitori). În sistemul cooperației meșteșugărești erau prinși peste 150 de angajați. Dinamica dezvoltării industriale a făcut ca în anul *1970* tot al treilea locuitor al Negreștiului să fie încadrat în producție. Din situația de mai jos ne putem face o imagine asupra ritmului de dezvoltare a industriei, factor hotărîtor în procesul de urbanizare și care și-a lăsat o amprentă hotărîtoare asupra structurii economice și sociale a populației.

Nr. crt.	Unitatea	Anul înființării	Număr de salariați	
			anul 1965	anul 1970
1	Întreprinderea „Oșana"	1951	574	760
2	Coop. meșteșugărească „Prestarea"	1959	220	327
3	Întreprinderea de in și cînepă	1968	—	763
4	Întreprinderea de gosp. orășenească	1969	—	122

Această rapidă dezvoltare economică industrială a atras după sine cuprinderea unui număr din ce în ce mai mare de muncitori din domeniul agriculturii și al altor ocupații tradiționale ale negreștenilor eliberați din agricultură în urma cooperativizării acesteia — cooperativizarea presupunînd mecanizare deci implicit eliberare de forță de muncă umană.

Tot acest indicator — dezvoltarea economică industrială — a facilitat și creșterea rapidă a populației localității, astfel:

Anul	1910	1930	1956	1966	1970
Populația	4 217	4 290	7 348	9 311	10 137

Această investigație de ordin sociologic ne permite să stabilim direcțiile de evoluție și ritmul alert de transformări al localităților rurale cu tendințe de urbanizare și implicit consecințele fenomenului de urbanizare asupra satului tradițional.

Privire sincronică și diacronică asupra instalațiilor tehnice populare din localitatea Negrești-Oaș

Investigația făcută în vara anului 1972 privitor la instalațiile tehnice populare de pe rîul Tur în limitele localității Negrești-Oaș a dus la rezultate aproape surprinzătoare. Astfel, pe o porțiune de 4,5—5 km a rîului

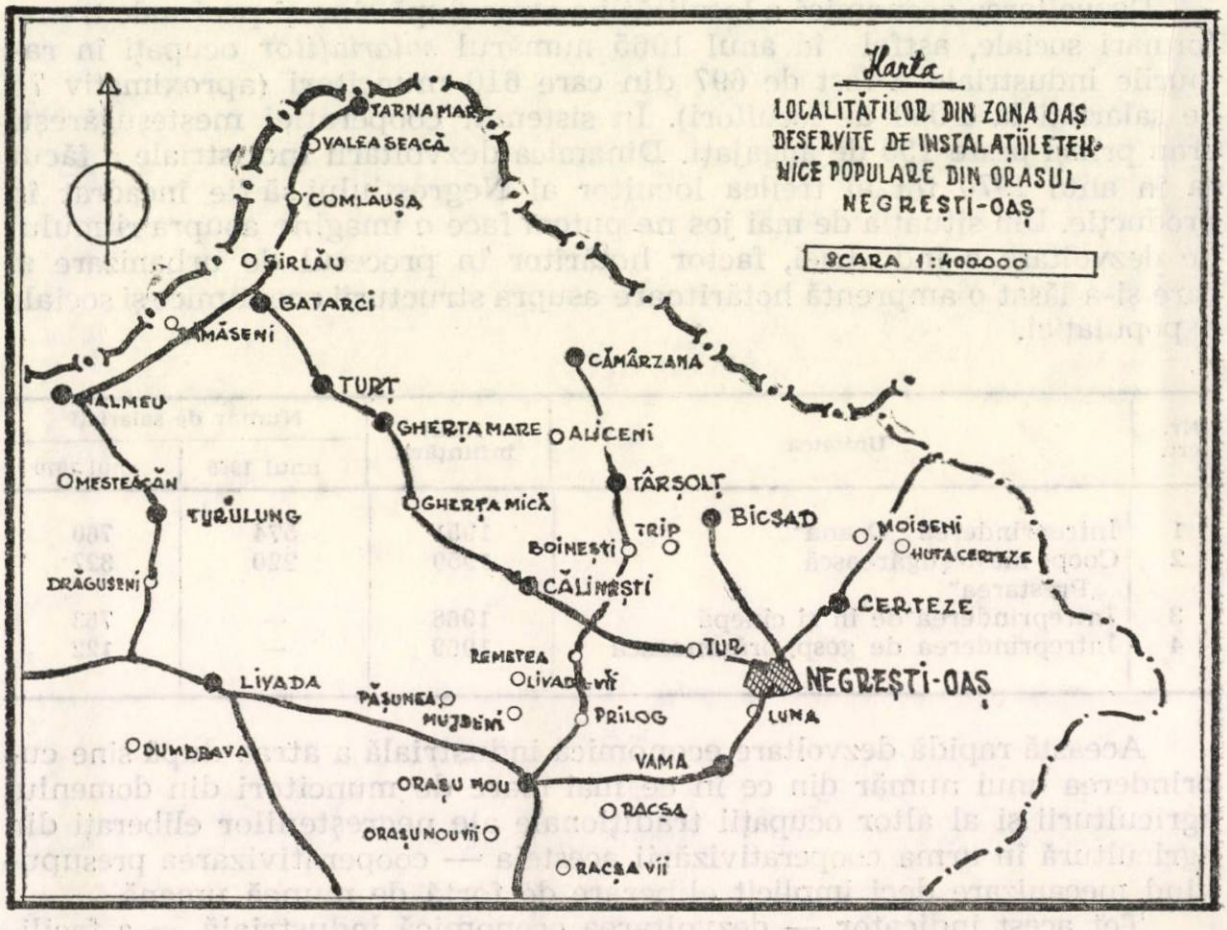

Tur, care desparte localitatea Negrești în două existau 4 mori cu roată verticală (din care în funcțiune doar una singură), 3 instalații complexe pentru prelucrarea lînei (care includ mașini de scărmănat, mașini de rupt lîna, mașini de tors, mașini de țesut și pive cu ciocane orizontale) și o suită de 8 vîltori (vezi anexa nr. 1).

Comparînd situația actuală cu situația instalațiilor tehnice din anul 1947 (vezi anexa nr. 2) constatăm că o serie de instalații și-au încetat activitatea, altele au dispărut complet. Din cele 9 mori acționate hidraulic (din care una sistematică pentru grîu și porumb prevăzută și cu presă de ulei) nu a mai rămas în funcțiune decît una. O reducere substanțială a activității vîltorilor (existente 42) a atras după sine dispariția lor, rămînînd în funcțiune doar 8. Una din cauzele care a contribuit la dispariția vîltorilor a fost și faptul că o parte din acestea aparțineau unor societăți din Carei și Satu-Mare[8], dar considerăm că factorul hotărîtor în dispariția

[8] Tancred Bănățeanu, Portul popular din regiunea Maramureș, zonele Oaș, Maramureș, Lăpuș, Casa creației populare, p. 84.

treptată a lor este însă metamorfoza extraordinară a localității și a satelor din jur, transformările și mutațiile profunde care s-au petrecut și se mai petrec încă în viața localităților rurale. Urbanizarea Negreștiului a atras după sine consumul tot mai masiv de produse textile de pe piață renunțîndu-se treptat la cele tradiționale. Aceeași cauză a dus și la dispariția completă din Negrești a instalațiilor tehnice tradiționale acționate manual sau de forța animală (treierătoare, mori, rîșnițe etc.).

Interesant de consemnat este și faptul că în Negrești-Oaș localitate cu condiții foarte favorabile pentru instalațiile tehnice acționate hidraulic a existat și o moară de vînt (aproximativ acum 45—50 de ani)[9].

În ancheta statistică efectuată de Muzeul Brukenthal[10] în anul 1967 în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pentru subbazinul rîului Tur sînt atestate în total 89 instalații, din care: mori cu roată verticală 68, uleinițe mînate de apă 2, pive 11, darace 1, gatere 1 și alte diverse instalații 6. Pentru localitatea Negrești-Oaș se menționează 9 mori cu roată verticală, 6 pive și două mașini de scărmînat și filat lîna. O altă lucrare recentă[11] cu caracter monografic asupra localităților județului Satu-Mare (care include și satele din Țara Oașului) atestă pentru această zonă 27 mori, 4 pive, 64 cazane pentru fiert țuica, 8 gatere și 3 darace (vezi anexa nr. 3). Chiar dacă unele date sînt contradictorii în privința numărului de instalații și a felului lor, un lucru se reliefează cu pregnanță, și anume existența încă în satele Țării Oașului a acestor instalații precum și tendința treptată de încadrare a lor în conjunctura actuală a satului contemporan. Fie o adaptare la noile condiții (modernizarea lor, integrarea în sistemul cooperatist etc.), fie dispariția treptată în funcție de motivarea actuală a existenței lor, cererea actuală.

Analizînd datele din anexa nr. 3 unde sînt prezentate instalațiile tehnice din satele Țării Oașului precum și datele furnizate de ancheta statistică făcută de Muzeul Brukenthal în anul 1967 în acest domeniu constatăm un număr insuficient sau chiar absența totală a instalațiilor pentru prelucrarea textilelor (una singură în satul Moișeni), fapt pentru care se justifică, într-un fel, prezența lor în mare număr în localitatea Negrești — localitate care poate fi considerată specializată în acest domeniu și care lucrează și pentru satisfacerea necesităților din satele zonei — după specificul fiecărui sat în parte, așa cum vom vedea în continuare.

Am arătat mai sus care au fost condițiile mai importante care au facilitat gruparea instalațiilor tehnice de pe rîul Tur în incinta localității

[9] Informatori — Halász (vezi anexa nr. 4 din prezenta lucrare).

[10] Cornel Irimie, Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României, în Cibinium, 1967/1968, p. 462.

[11] * * * Localitățile județului Satu Mare, Satu Mare, 1971.

Negreşti-Oaş. Din datele prezentate mai sus precum şi din anexe reiese în mod evident situaţia actuală a acestor instalaţii. Pentru a avea o perspectivă viitoare asupra acestei laturi a culturii populare materiale se impune o analiză amănunţită a situaţiei prezente.

Din anexa nr. 1 ne dăm seama de situaţia existentă, dar simpla atestare a acestora nu ne poate oferi o proiectare în viitor (nici măcar în cel apropiat). De aceea am găsit de cuviinţă să procedăm la o analiză mai profundă a fenomenului prezent. Pentru aceasta am recurs la chestionarea amănunţită a patru informatori (vezi anexa nr. 4), proprietari sau foşti proprietari ai principalelor instalaţii tehnice existente pe rîul Tur în Negreşti-Oaş.

Astfel, un prim grupaj[12] de instalaţii tehnice pe cursul superior al Turului îl formează o piuă cu patru ciocane (două cîte două) cu sistem orizontal. În sala ciocanelor, la etaj, este instalată maşina de rupt lîna — „lup", iar încăperea alăturată este destinată maşinii de scălmînat lîna. Întregul sistem este acţionat hidraulic printr-un angrenaj de roţi şi axe acţionate prin curele de transmisie. Fiecare instalaţie poate să lucreze în mod izolat sau concomitent. De acelaşi grupaj aparţin şi trei vîltori (moştenire de la tatăl proprietarului (vezi anexa nr. 4).

Interesant de consemnat este faptul că aceste unităţi (instalaţii sau grupuri de instalaţii) lucrează fiecare pentru clienţi din anumite sate ale zonei. Astfel, instalaţiile de care ne ocupăm (grupajul aparţinînd lui Ion Rogojan) lucrează numai pentru beneficiari din satele Negreşti, Tur, Certeze, Moişeni, Bicsad, Racşa şi Cămârzana. Lucrările ce se execută sînt: ruptul şi dărăcitul lînii (pentru aceste operaţiuni are beneficiari şi din sate din zona Careiului şi Sătmarului), bătutul şi îngroşatul pănurei pentru sumane şi cioareci. Perioada de lucru intens este sfîrşitul toamnei (septembrie şi octombrie) şi lunile de iarnă (noiembrie, decembrie); se lucrează pînă la începutul lunii mai. În restul anului instalaţiile sînt oprite şi sigilate de către organele D.C.A. (aceasta pentru ca producătorii de lînă să-şi poată preda cotele de lînă angajate statului). Din informaţiile culese privitor la randamentul instalaţiilor am înregistrat circa 150—160 de beneficiari cu aproximativ 6 500—7 500 kg lînă (ţurcană) pentru prelucrat şi aproximativ 2 800—3 200 m.l. pănură (albă pentru cioareci sau neagră pentru sumane) pentru îngroşat la piuă (anual). Vîltorile lucrează în tot timpul anului, în special pentru îngroşat cerge şi pentru spălat textile de casă (pentru care nu se percep taxe). Beneficiarii sînt în general aceiaşi, iar anual se mai adaugă 10—15. S-ar putea conchide că fenomenul este în creştere. Trebuie însă să menţionăm că în concurenţa care s-a instituit cu celelalte grupaje de instalaţii tehnice care lucrează în sectorul cooperatist,

[12] Informator şi proprietar Ion Rogojan (vezi anexa nr. 4 din prezenta lucrare).

acesta (Ion Rogojan), cu eforturi disperate încearcă să-şi menţină şi îmbogăţească clientela. Dar, din discuţiile purtate am constatat că în curînd va adera şi el la sistemul cooperatist care-i oferă posibilităţi de modernizare, „muncă mai uşoară şi cîştig mai bun".

Rezultă că această formă (cooperatistă) este o modalitate certă de menţinere în continuare în funcţiune a acestor tehnici şi industrii tradiţionale.

Al doilea grupaj[13] ce ni-l propunem spre analiză este mult mai complex şi cu un randament mult mai mare. Facem menţiunea că este integrat în cadrul cooperaţiei meşteşugăreşti (de circa 6 ani).

Instalaţiile sînt formate din:

— piuă cu 4 ciocane (sistem orizontal);
— maşină de tors lîna cu patru fuse;
— maşină de dărăcit lîna;
— „lup" de „zdrămat" (rupt) lîna,

toate acţionate hidraulic. Sînt instalate pe canale deviate de la rîul Tur (de altfel toate instalaţiile analizate — vezi harta în această privinţă), canale construite cu aprox. 175—180 ani în urmă. Complexul mai cuprinde 2 războaie de ţesut pănura şi un urzoi care sînt acţionate manual.

Perioada optimă de lucru este în luna septembrie pînă la finele lunii decembrie. În general, se lucrează pînă în luna aprilie cînd, după cum am arătat mai sus, maşinile se sigilează de către organele D.C.A. pentru predarea cotelor de lînă. Fenomenul se pare nejustificat gîndindu-ne că este o unitate cooperatistă. Totuşi în lunile de vară, spre deosebire de primul grupaj de instalaţii, acesta lucrează gube — meşterii fiind specializaţi în acest produs.

Beneficiarii sînt din satele: Bicsad, Moişeni, Trip, Boineşti, Târşolţ, Cămârzana, Călineşti, Lechinţa, Racşa, Turţ şi Gherţa Mică.

Avînd instalaţii complexe şi produsele sînt mai diversificate. Se execută toate operaţiunile: de la lîna brută, nespălată pînă la produsul finit — pănura pentru cioareci, uioşe, laibăre şi sumane.

Deoarece piesele de port popular în satele din zona Ţării Oaşului sînt diferite ca culoare etc. şi produsele vor fi diferenţiate, astfel:

— pănură albă pentru cioareci (pentru toate satele enumerate mai sus — culoarea cioarecilor nu diferă de la sat la sat);
— pănură neagră pentru uioşe, laibăre şi sumane (pentru satele: Bicsad, Târşolţ, Boineşti, Racşa, Moişeni, Trip);
— pănură sură (gri) — numai pentru com. Cămârzana;
— gube albe (pentru satele: Racşa, Cămârzana, Călineşti, Lechinţa);
— gube sure („albastre") — numai pentru Târşolţ;
— cergi cu bd'iţe.

[13] Informator Halasz Ştefan (vezi anexa nr. 4 din lucrare).

Randamentul este relativ bun. Anual acest complex de instalații satisface între 420—460 de comenzi, prelucrînd aproximativ 30 000—40 000 kg lînă brută, executînd toate operațiile pînă la produsl finit — pănura (aproximativ 3 200—3 800 m.l.). În perioada de vară, pentru a nu înceta activitatea, execută între 26—30 de gube (de altfel inițial toată familia făcea gube, aceasta fiind meseria de bază care s-a transmis din tată în fiu).

Consultînd registrele de comenzi am constatat că cerința în general, an de an este tot mai mare (în scădere fiind doar pănura albă pentru cioareci, care treptat, treptat ies din uz fiind înlocuiți cu pantalonii). Fenomenul de creștere a activității se explică și prin renunțarea treptată (din ce în ce mai rapidă) la confecționarea individuală a textilelor de casă și producția de serie care este mult mai avantajoasă și ca preț, și din punct de vedere al calității mergîndu-se an de an pe o specializare tot mai ridicată a meșteșugarilor. Creșterea producției este și rezultatul aderării la sistemul cooperatist care a facilitat meșterului o diversificare a produselor precum și modernizarea instalațiilor. Este de remarcat receptivitatea deosebită a acestuia la tot ce este nou (ne referim în primul rînd la faptul că a intuit rapid avantajele cooperativizării și s-a integrat cu multă ușurință și abilitate).

Complexul următor[14] (al lui Gheorghe Berinde) este amplasat în aval de celelalte în imediata lor apropiere (tot pe un canal deviat din rîul Tur). Cuprinde următoarele instalații:

— piuă cu două ciocane (verticale);
— mașină de dărăcit lîna;
— mașină de filat (tors) lîna;
— mașină de rupt lîna brută — destrămător — „lup";
— mașină de bobinat firul (ghemele pentru urzit);
— urzoi și război de țesut — acționate manual.

Și acest complex aparține de cîțiva ani cooperației meșteșugărești.

Perioada de lucru este aceeași. Din luna aprilie pînă în luna septembrie, cînd se dă drumul instalațiilor acționate de apă, meșterul lucrează numai gube fiind specializat în confecționarea acestora — este cunoscut ca meșter „gubaș". Și în acest complex se execută toate operațiunile, de la materia primă lîna, pînă la produsul finit pănura, respectiv guba. Spre deosebire de ceilalți care lucrează numai pentru anumite sate ale zonei, meșterul Berinde are beneficiari din toate satele Țării Oașului.

Produce anual:

— pănură albă pentru cioareci;
— pănură sură pentru uioșe;
— gube, albe, sure, negre (circa 45—50 buc. anual).

[14] Informator Gh. Berinde (vezi anexa nr. 4 din lucrare).

Numărul beneficiarilor crește an de an, ajungînd ca în ultima perioadă să execute 212—220 de comenzi anual. Creșterea comenzilor și a producției se justifică prin aceleași motive și cauze ca mai sus.

Ultima instalație tehnică pentru prelucrarea textilelor de pe cursul rîului Tur (în incinta localității Negrești-Oaș), care a stat în atenția noastră este cea a lui Petre Sas[15]. Spre deosebire de ceilalți meșteșugari care, după cum am văzut, beneficiau de instalații complexe ce permiteau executarea mai multor operațiuni (de la materia primă pînă la produsul finit), aici funcționează doar o piuă cu patru ciocane orizontale. Prelucrează doar pănură (albă, neagră, sură) numai pentru beneficiari din localitatea Negrești. Perioada de lucru este aceeași: 1 octombrie—1 aprilie. Anual execută între 115—125 de comenzi prelucrînd 2 300—2 500 m.l. de pănură.

Deoarece Negreștiul trece rapid prin faza de urbanizare numărul comenzilor este în scădere, tendința de reducere treptată a activității fiind evidentă (cf. caietului de comenzi pe ani). Meșterul explică această situație prin „schimbarea portului".

*

Justificînd prezența instalațiilor tehnice din localitatea Negrești-Oaș prin analiza factorilor fizico-geografici, istorici, socio-economici, prezentarea lor în perspectivă diacronică și analiza sincronică ne permit cîteva concluzii privitor la modurile de integrare sau de dezintegrare în viața modernă, ne oferă o perspectivă de viitor a acestora.

Mutațiile extraordinare pe plan social și economic din viața satelor noastre au dizolvat structura arhaică a acestora, au dus la dispariția caracterului autarhic al satului tradițional. Societatea rurală este pe cale de a deveni integral societate de consum. Țăranii nu mai produc în microcelula familială elemente materiale esențiale ale existenței — hrană — îmbrăcăminte, ci și le procură de pe piață. În speță, preferă contra materiei prime (lîna) sau, din ce în ce mai des, contra bani, produsul finit — pănura (lucrată integral de meșteșugarii specializați din Negrești), pe care nu și-o transformă singuri în piese de îmbrăcăminte ci recurg tot la meșteri specializați — croitorii satului (particulari sau integrați în sistemul cooperatist). Fenomenul este specific pentru satele din Țara Oașului, dar este pe cale de generalizare și în alte zone etnografice[16].

Toate aceste transformări profunde pe care le trăiesc satele noastre (în speță satele Țării Oașului) fac ca industriile țărănești să sufere o centralizare teritorială, ba mai mult, o largă diversificare tipologică cu tendințe treptate de specializare strictă.

---

[15] Informator și proprietar P. Sas (vezi anexa nr. 4 din prezenta lucrare).

[16] Mihai Dăncuș, Sumanul Bărbătesc din satele de pe văile Izei, Marei și Vișeului — elemente în dispariție și tendințe novatoare, — Comunicare prezentată la cea de a VI-a Sesiune de comunicări științifice a muzeelor, București, 1970.

Elementele noi care au pătruns și pătrund în viața satului se integrează rapid și armonios, societatea rurală manifestînd maleabilitate și receptivitate.

Din analiza sincronică a faptelor prezentate mai sus putem conchide că prezența instalațiilor tehnice analizate este direct condiționată de prezența portului popular tradițional. Ori, mutațiile și în această privință își spun cuvîntul. Acolo unde acesta a dispărut au dispărut și instalațiile tehnice fiind nejustificată prezența lor. În zonele folclorice și etnografice puternice, cum este și Țara Oașului, portul popular încă se mai păstrează bine, dar tendințele de dispariție își fac și aici prezența (noul oraș Negrești — vezi mai sus).

Perioada pragului de trecere spre societatea de consum păstrează elementele de cultură populară materială, iar cooperația meșteșugărească și artizanatul oferă posibilități de adaptare a micilor industrii țărănești pentru un viitor apropiat.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

[1] * * * Cibinium, Studii și materiale privind Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, 1967—1968.

[2] *Mihai Pop,* Folclorul în contemporaneitate, în Revista de Etnografie și Folclor, Tomul 16, 1971, p. 356.

[3] *Tancred Bănățeanu,* Portul popular din regiunea Maramureș, zonele Oaș, Maramureș, Lăpuș, Casa creației populare, p. 84.

[4] * * * Localitățile județului Satu Mare, 1971, Satu Mare.

[5] * * * Orașul Negrești-Oaș în plină ascensiune, Satu Mare, 1971.

Anexa nr. 1

Situația instalațiilor tehnice țărănești din localitatea Negrești-Oaș la 30 august 1972

I. Instalații tehnice acționate hidraulic pe rîul Tur

1) Mori hidraulice cu roată verticală	4 buc.
2) Pive pentru pănură cu ciocane orizontale	3 buc.
3) Pive pentru pănură cu ciocane verticale	1 buc.
4) Mașini de dărăcit acționate hidraulic	3 buc.

5) Mașini de tors acționate hidraulic . . . . . 2 buc.

6) Mașini de rupt lîna acționate hidraulic . . . . . 3 buc.

7) Mașini de bobinat firul acționate hidraulic . . . . . 2 buc.

8) Vîltori . . . . . 8 buc.

II. Instalații acționate electro-mecanic

1) Circulare . . . . . 1 buc.

2) Joagăre . . . . . 2 buc.

3) Uleinițe . . . . . 1 buc.

Anexa nr. 2

Situația instalațiilor tehnice țărănești din localitatea Negrești-Oaș pînă în anul 1947

I. Instalații tehnice pe rîul Tur

1) Mori hidraulice cu roată verticală . . . . . 8 buc.

2) Moară sistematică pentru grîu și mălai prevăzută și cu presă de ulei . . . . . 1 buc.

3) Piue cu ciocane pentru pănură . . . . . 4 buc.

4) Vîltori . . . . . 42 buc.

5) Cazane pentru fiert țuica . . . . . 3 buc.

II. Instalații tehnice acționate mecanic

1) Uleiniță . . . . . 1 buc.

2) Joagăre . . . . . 2 buc

III. Instalații tehnice acționate de forța vîntului

1) Moară de vînt . . . . . 1 buc.

IV. Instalații tehnice acționate de forța animală

1) Treierătoare . . . . . 8 buc.

2) Mori . . . . . 2 buc.

Notă

Datele de mai sus s-au obținut de la informatori. (Vezi lista de informatori).

Anexa nr. 3

Situația instalațiilor tehnice țărănești din comunele zonei Oaș la 1 iulie 1970*

Nr. crt.	Comuna și satele ce-i aparțin	Valea sau rîul ce străbate comuna	Populația comunei	Felul instalațiilor				
				Mori	Pive țuica	Cazane	Gâterci	Darace
1	Batarci							
	— Comlăușa	Valea						
	— Tămășeni	Batarci	4 039	1	—	4	—	—
2	Bicsad							
	— Boinești	Rîul						
	— Trip	Bicsad	6 887	2	—	5	—	—
3	Călinești							
	— Coca	Rîurile						
	— Lechința	Tur și						
	— Pășunea Mare	Talna	4 466	2	—	8	1	—
4	Cămârzana		3 101	1	—	4	—	—
5	Certeze	Valea Rea						
	— Huta-Certeze	și						
	— Moișeni	Valea Albă	5 018	7	1	4	—	—
6	Gherța Mică	Rîul Tur	2 540	1	—	6	—	—
7	Livada							
	— Dumbrava							
	— Adrian							
	— Livada Mică	Rîul Tur	6 876	2	—	1	1	—
8	Orașu Nou							
	— Prilog	Riurile						
	— Prilog-Vii	Talna, Tur						
	— Remetea-Oaș	și						
	— Orașu Nou-Vii	Valea Racșei	7 699	2	—	2	2	—
9	Tarna Mare							
	— Bocicău							
	— Valea Seacă	Rîul						
	— Văgaș	Tarna	3 986	1	—	5	1	—
10	Târșolț	Valea						
	— Aliceni	Lechincioara						
		Pîrîul Măteasa	2 932	1	—	6	1	—
11	Turț							
	— Gherța Mare							
	— Turț-Băi		6 390	1	—	12	—	—
12	Turulung							
	— Drăgușeni	Rîul Tur						
	— Turulung-Vii	V. Iegherului	4 798	1	—	2	—	—
13	Vama	Talna Mare						
		Talna Mică	3 210	1	—	1	—	—
14	Negrești							
	— Luna							
	— Tur	Rîul Tur	10 403	4	3	4	1	3

* Datele sînt extrase din lucrarea „Localitățile județului Satu-Mare", Satu-Mare, 1971.

Anexa nr. 4

Lista informatorilor

1. *Ioan Rogojan,* țăran, 43 ani, fără școală — vîltorile sînt moștenire de la tatăl proprietarului — Mihai Rogojan decedat în anul 1959 la vîrsta de 70 ani.
2. *Halasz Ștefan,* 49 ani, 6 clase elementare, Negrești-Oaș.
3. *Gheorghe Berinde,* 63 ani, 4 clase elementare, Negrești-Oaș.
4. *Petre Sas,* țăran, 48 ani, 7 clase elementare. Originar este din satul Certeze; lucrează la Negrești-Oaș particular în moara fratelui său (condamnat la 20 ani).

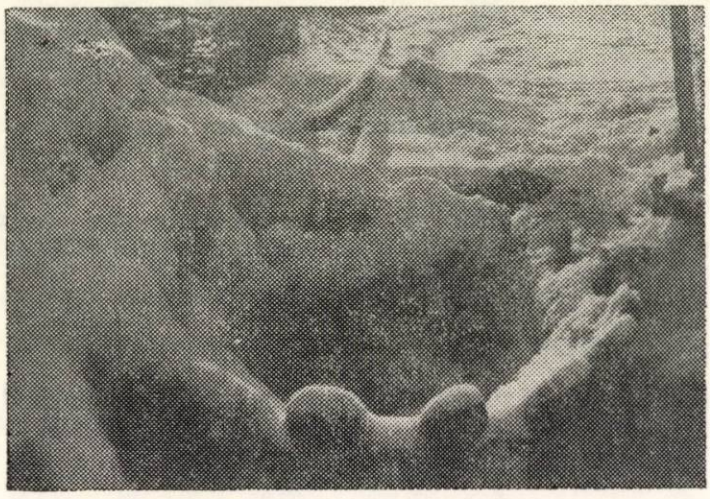

Fig. 1. Vîltoarea lui Ion Rogojan.

Fig. 2. Vîltoarea lui Ioan Rogojan.

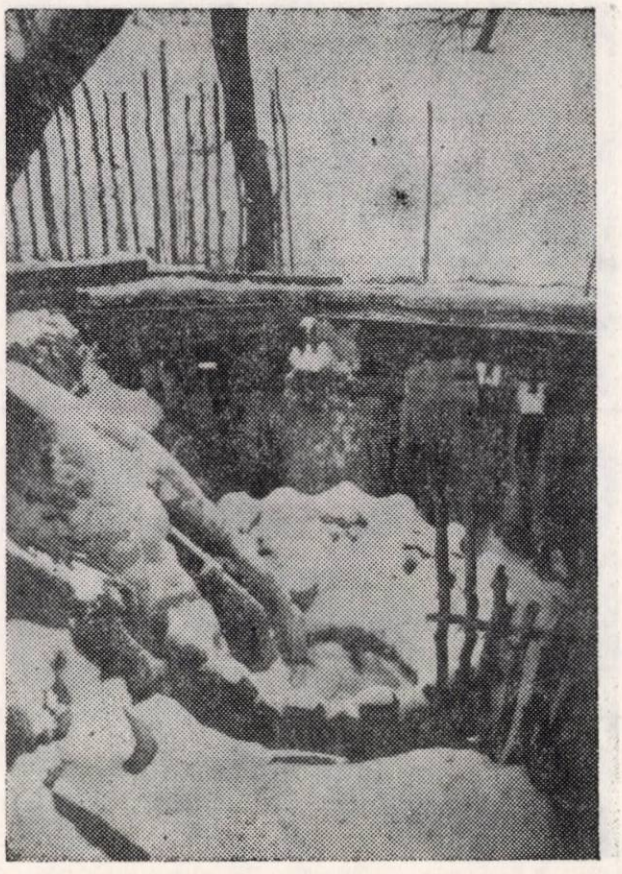

Fig. 3. Vîltoarea lui Augustin Hotca.

Fig. 4. Vîltoarea lui Halasz Ștefan.

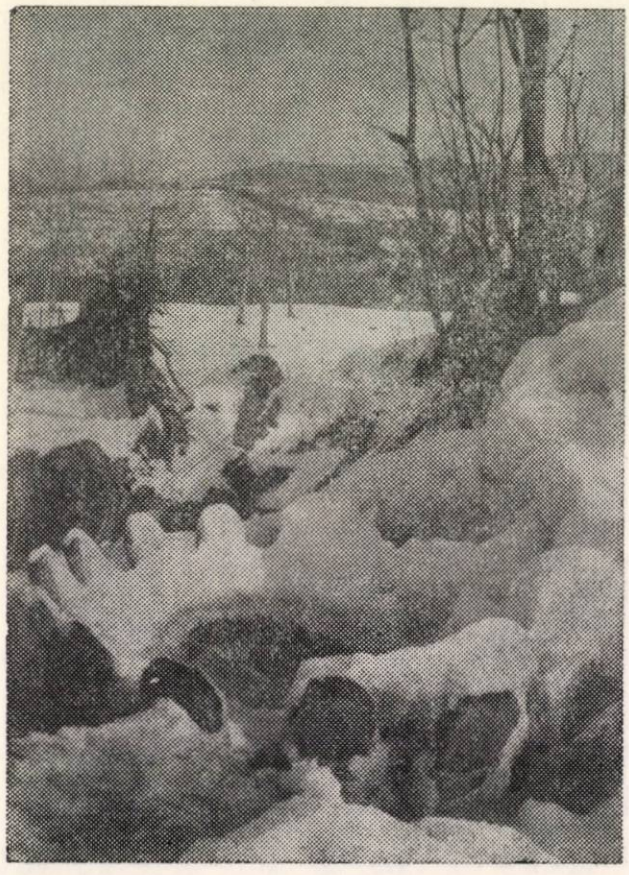

Fig. 5. Vîltoarea lui Gheorghe Berinde.

Fig. 6. Vîltoarea lui Petre Sas.

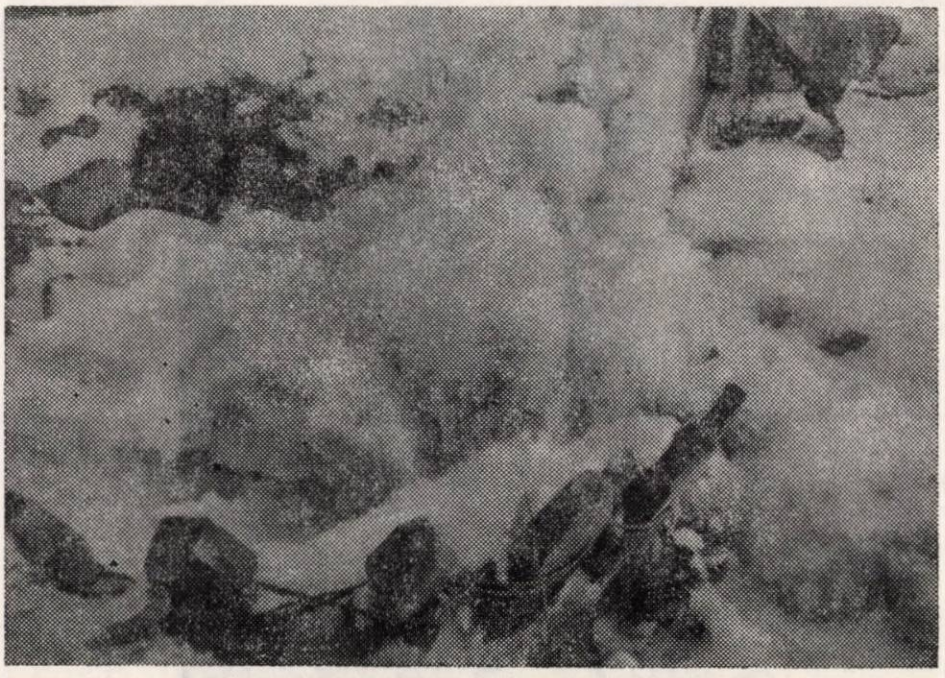

Fig. 7. Vîltoarea văduvei Bud.

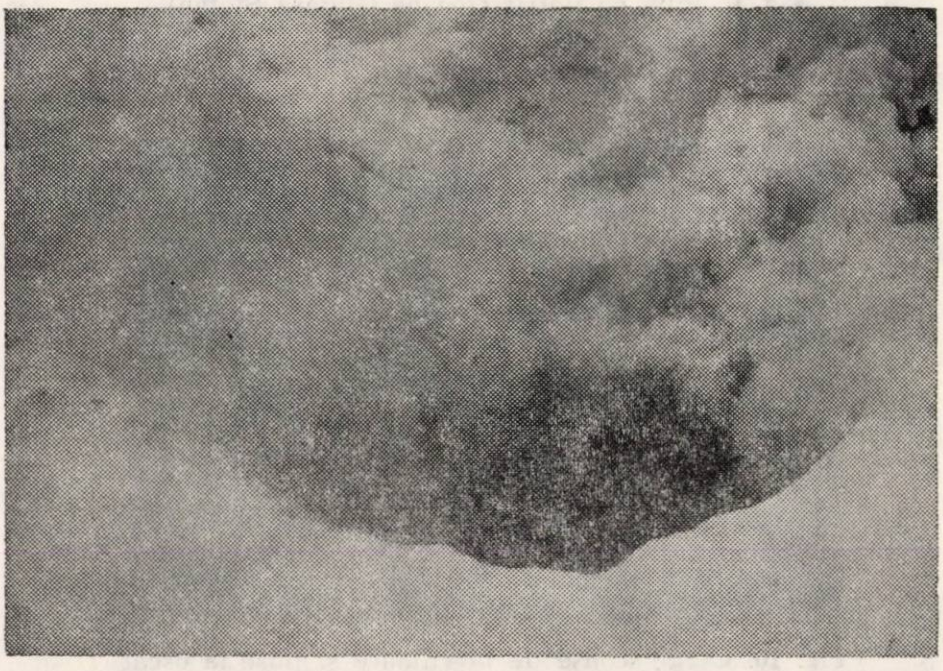

Fig. 8. Vîltoarea văd. Bud (acoperită de ghiață dar în funcțiune).

Fig. 9. Piuă cu patru ciocane (Halasz Ștefan).

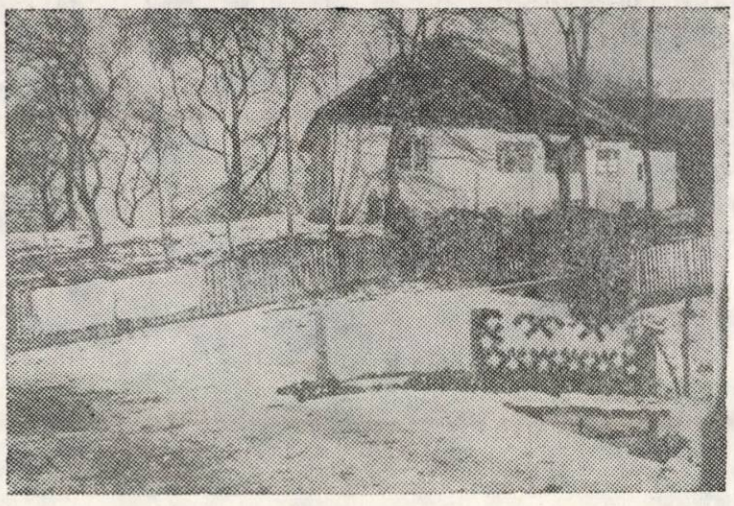

Fig. 10. Cerge scoase de la vîltoare și puse la uscat (la vîltoarea lui Bud).

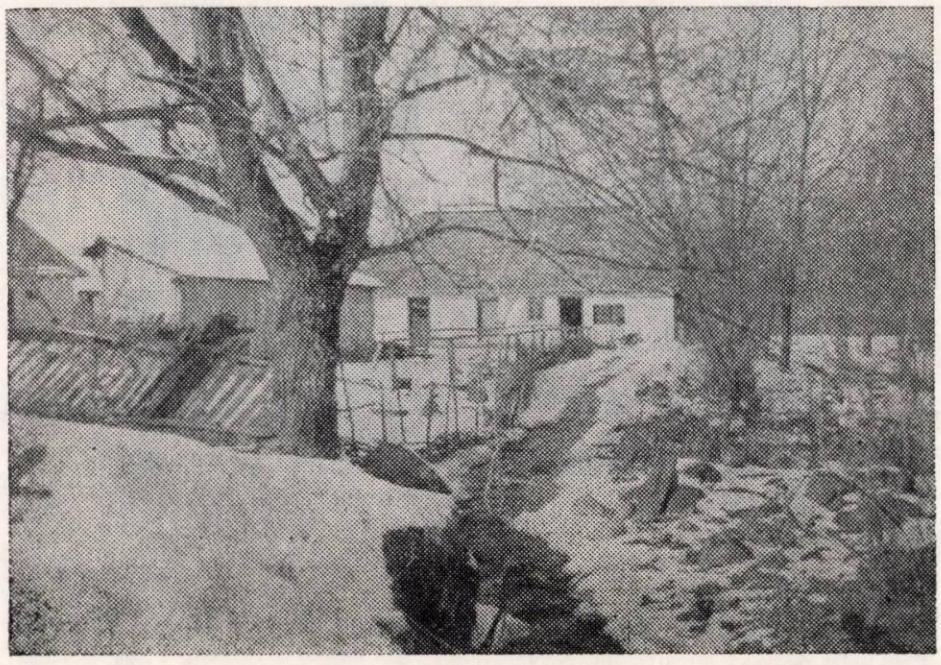

Fig. 11. Rîul vîltorilor și piua cu patru ciocane a lui Rogojan.

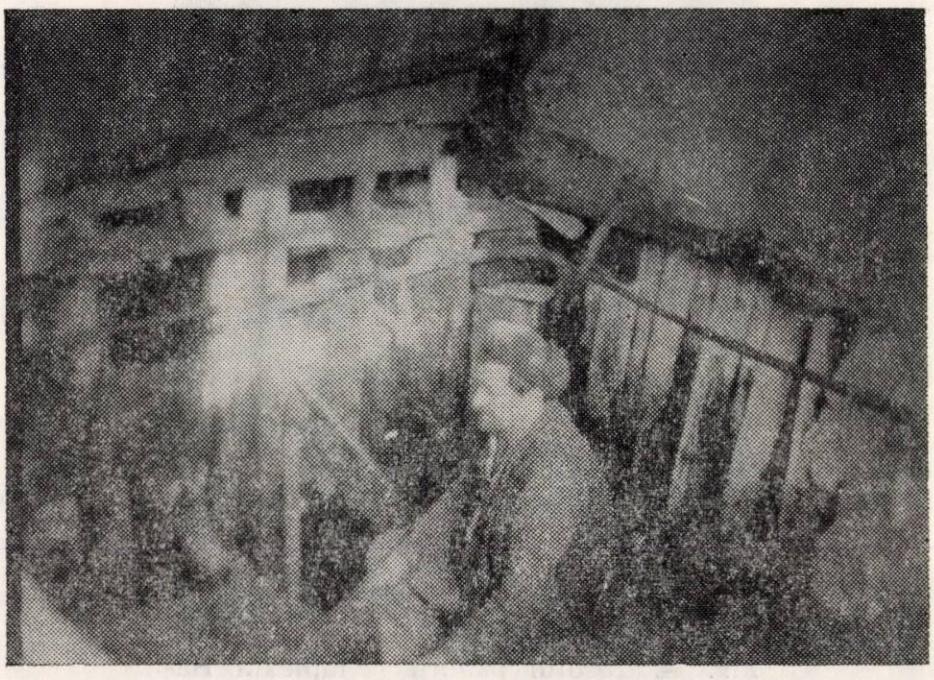

Fig. 12. Meșterul Rogojan introducînd pănura în piuă.

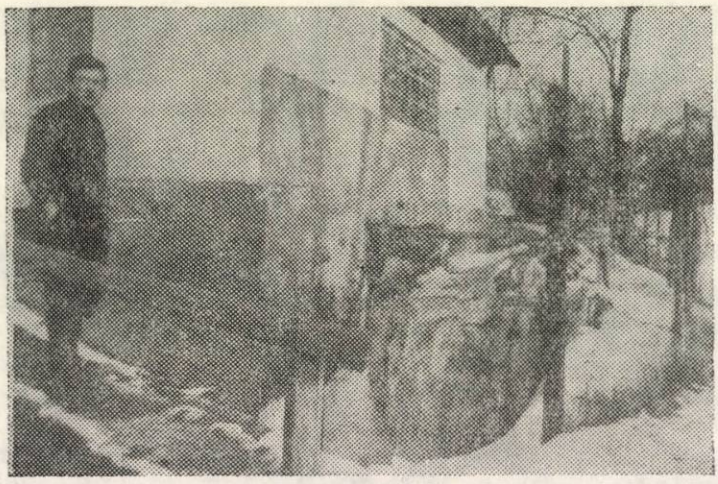

Fig. 13. Meşterul Halasz Ştefan şi piua (în prim plan roata).

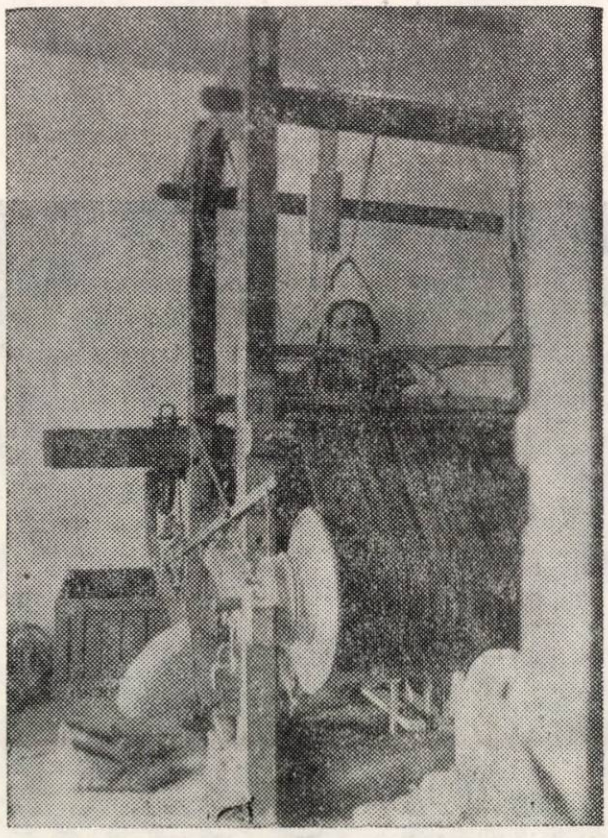

Fig. 14. Ţesutul pănurii (complexul Halasz Ştefan).

Fig. 15. Moara lui Sas (rîul morii).

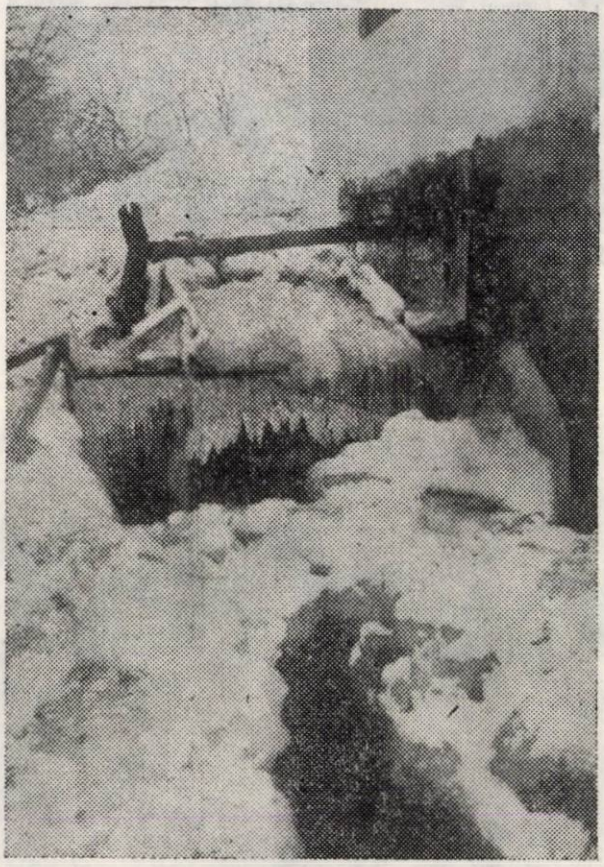

Fig. 16. Sistemul de protejare a roții împotriva înghețului (la piua lui Halasz Ștefan).

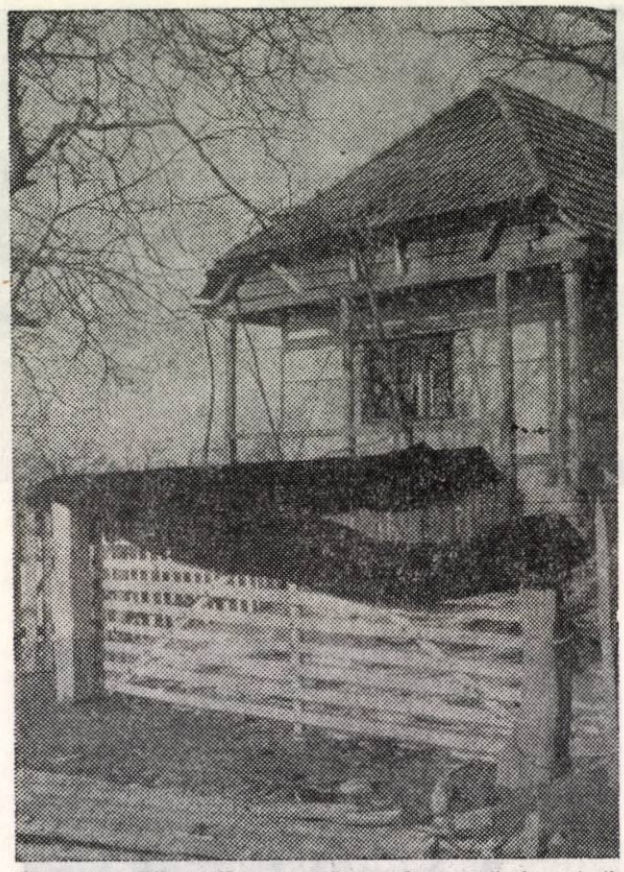

Fig. 17. Pănură neagră prelucrată în piuă pusă la uscat.

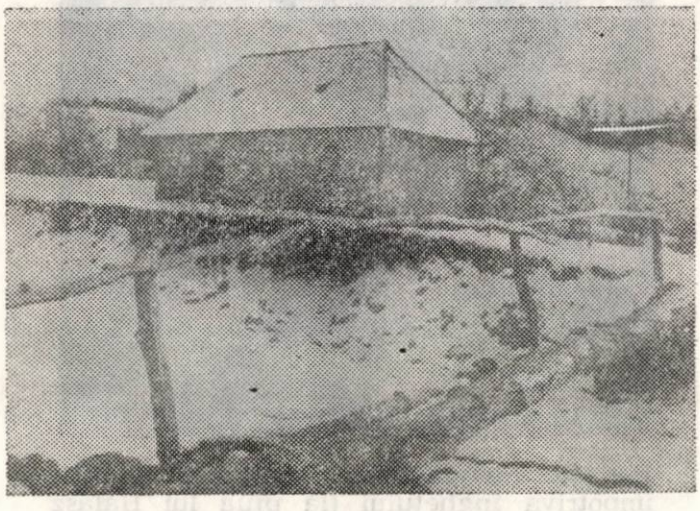

Fig. 18. Piua lui Petre Sas.

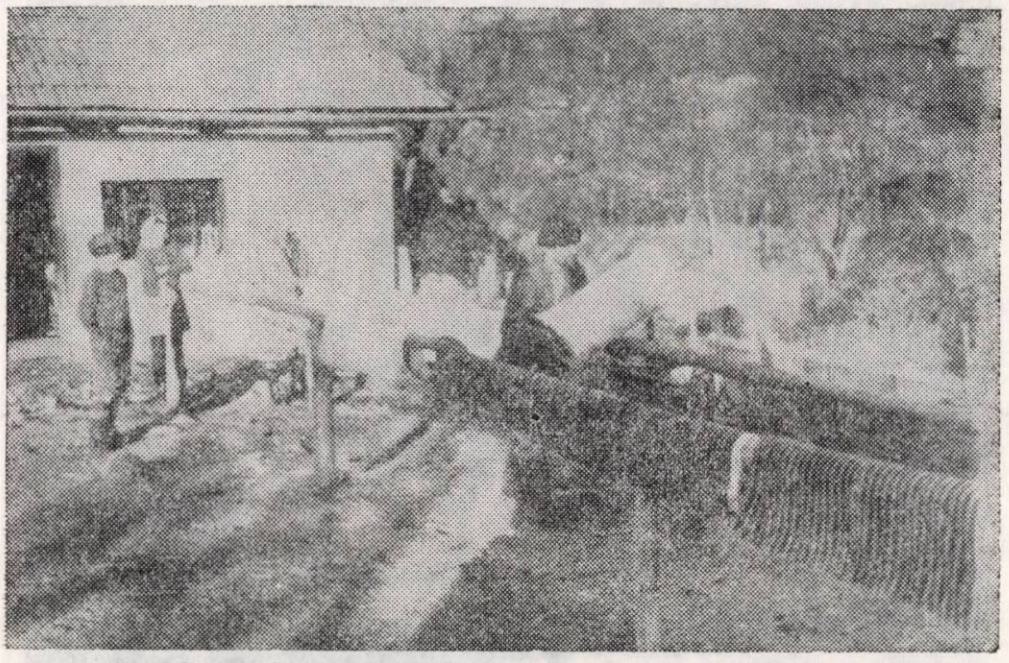

Fig. 19. Intinsul pănurii prelucrate pentu uscat (Ion Rogojan).

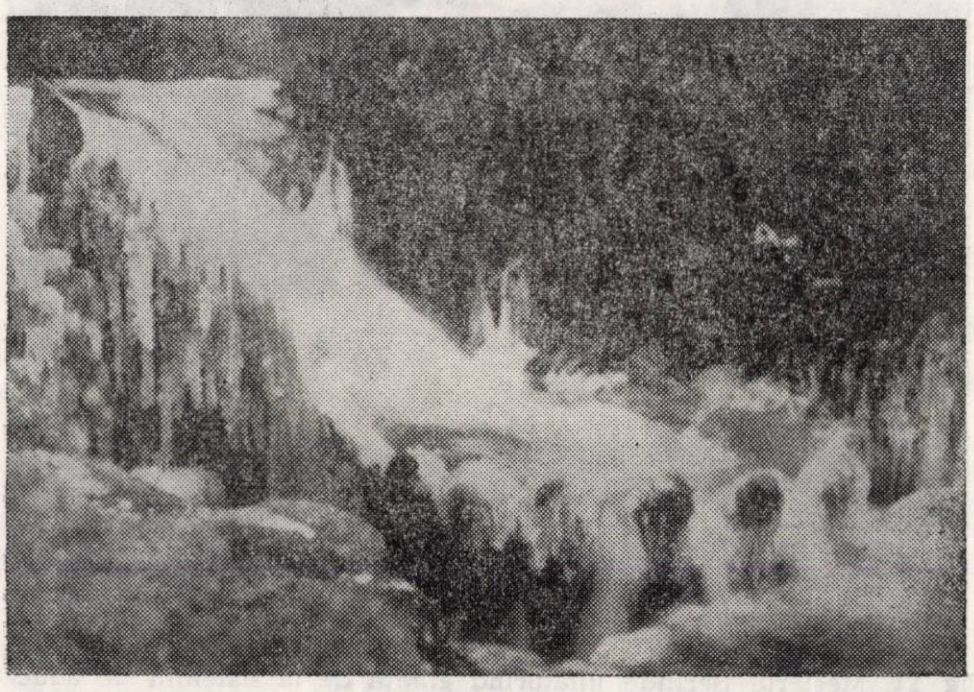

Fig. 20. Vîltoritul iarna.

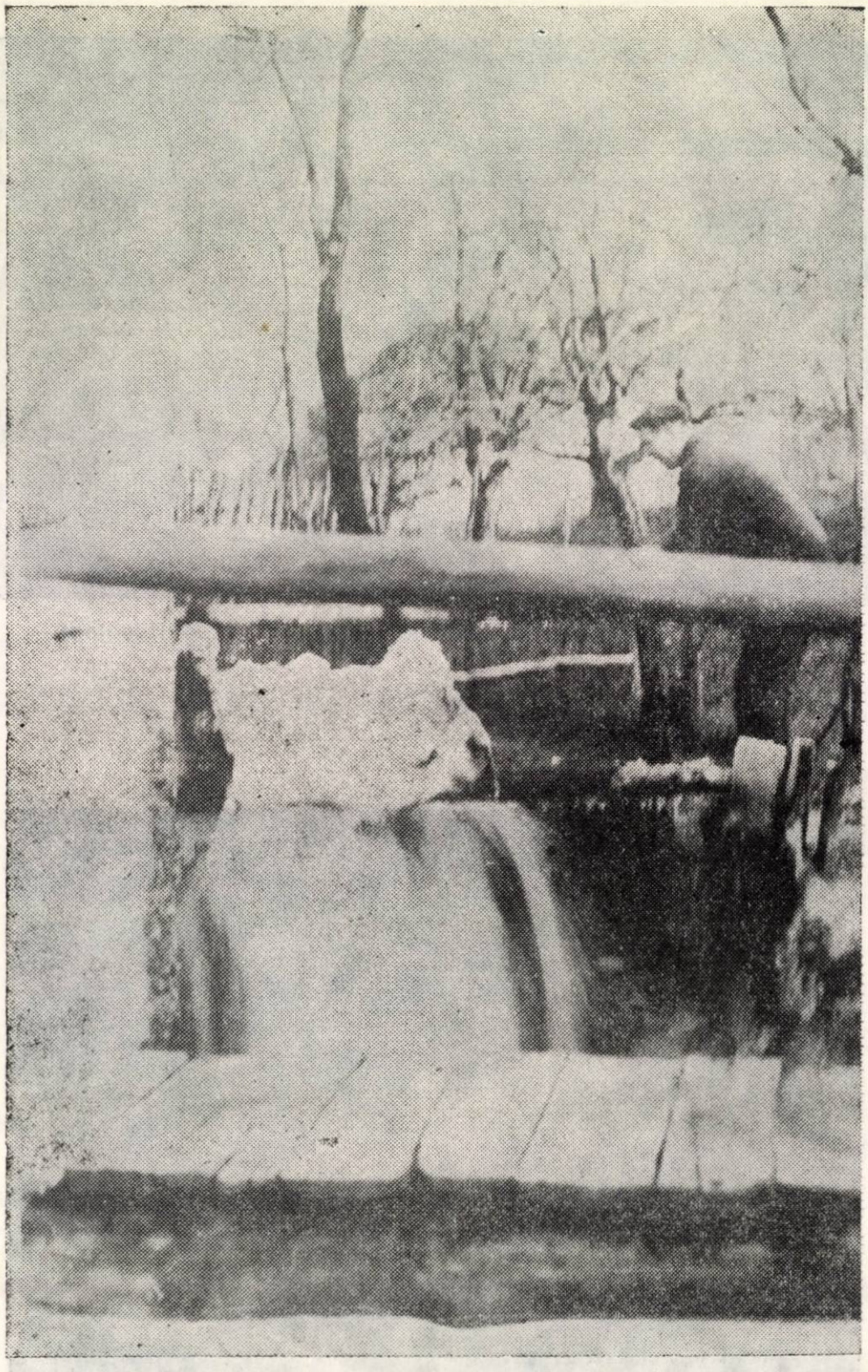

Fig. 21. Meşterul Berinde înlăturînd ghiaţa de la sistemul de aducţiune al apei.

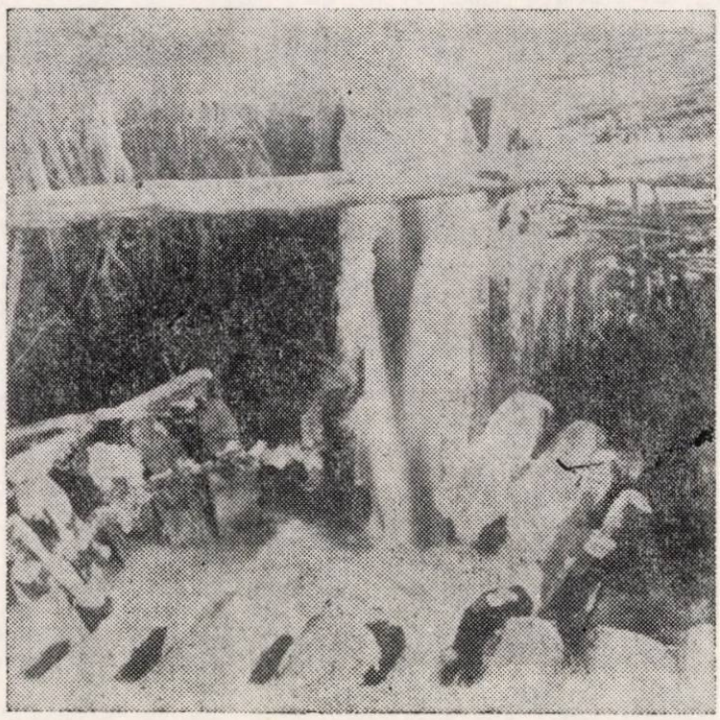

Fig. 22. Vîltoritul iarna.

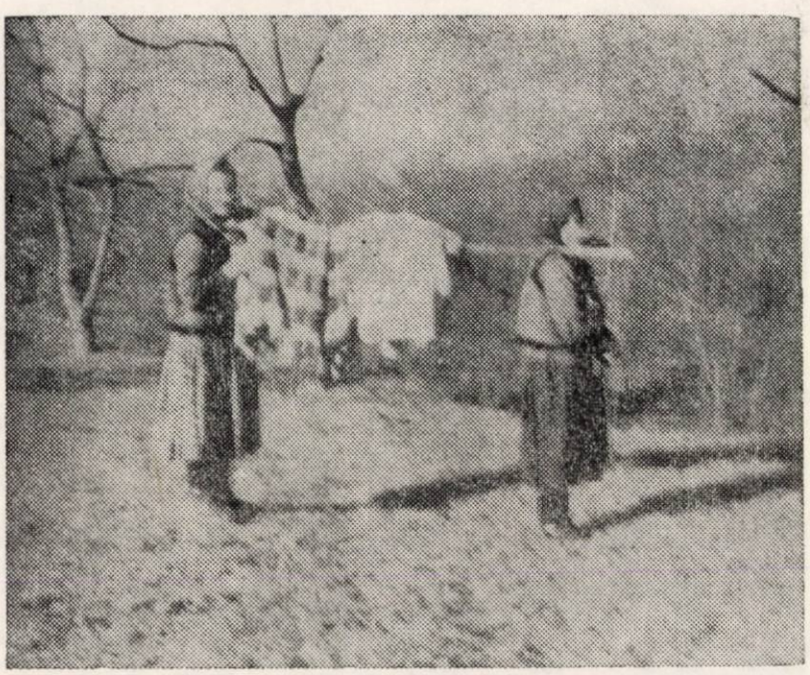

Fig. 23. Cerge spălate la vîltoare.

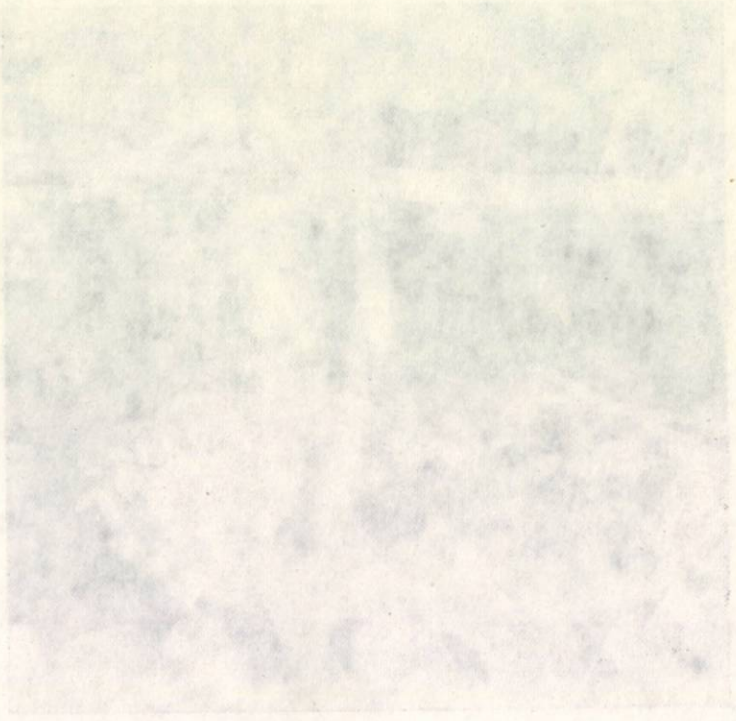

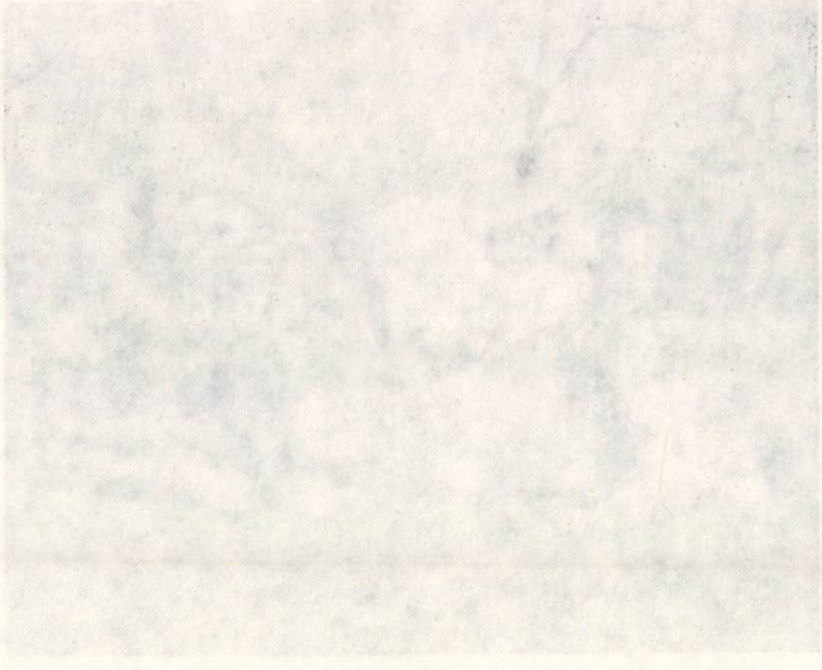

SZATMÁR VIDÉKI NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK

(Jocuri populare sătmărene pentru copii)

BURA LÁSZLÓ

Művelődésünk átalakulása a népköltészet minden ágát, így a népi játékkincset is érinti. Szemtanúi vagyunk, hogyan alakul át (főleg) a falusi fiatalság szórakozása. Alig két-három évtizede a gyermekek és a tizenévesek, az ifjak is, sőt gyakran a fiatal házasok is munkaszüneti napjaik, ünnepnapjaik délutánjait a falu játékterein töltötték, együtt játszottak a füves pázsiton, nagyobb utcai térségeken. A mozi, majd a televízió fokozatosan csökkentette a közös játékot. Ma már többnyire csak az iskolák udvarán játszanak, főként a kisebbek. A közvetlenül, szabadon hagyományozódó népi játékörökség helyét iskolában tanult játékok, iskolai eredetű fejtörők veszik át.

Tapasztalatunk az, hogy azért még ma is, megyénk minden falujában még jó néhány népi játék él a gyermekek körében, némelyik teljes formájában, sok csak töredékesen. A ma még fellelhető népi gyermekjátékanyag összegyűjtését, rendszerezését, közlését szaktudományos, tehát néprajzi szempontok is, de nevelési szempontok is indokolják. Néprajzi szempontból gyermekeink játékai falvaink szellemi arculatának egyik vonását képezik. Ez indokolja szaktudományos számbavételüket. Ezek a gyermekjátékok egyes motívumaikban nagyon gyakran régi művelődési hagyományokat, szokásokat őriznek, ugyanis a gyermek játékaiban mindig a felnőtteket utánozta, elleste mindennapi életüknek különféle mozzanatait, szokásait, szertartásait, aztán összerakta, eljátszotta őket a maga szintjén.

Nevelő jellegük viszont a játékhoz szükséges ügyesség, erő, olykor művészi hajlamok kibontakoztatásában rejlik, de nem elhanyagolható szempont az önkéntes fegyelem kialakításában betöltött fontos szerepük, s az akaraterő, az önbizalom, a cselekvőkészség, valamint a kedélyvilág kedvező alakulására vonatkozó jótékony hatásuk sem.

Ha tehát összegyűjtjük, megmentjük a gyermeklélekhez közel álló játékokat, ízléses, kicsiszolódott, tartalmában, formájában szép, tökéletes alkotásokat juttatunk vissza hozzájuk, általuk a szülőföld, a haza, az anyanyelv szeretetét tápláljuk gyermekeinkben.

A Szatmár megyében összegyűjtött játékok — s ez természetes — feltűnően hasonlítanak az ország más részein ismert, játszott gyermekjátékokhoz, de sohasem teljesen egyezők. Különbség észlelhető, figyelhető meg a megye egymáshoz közeli kistájainak játékaiban is. Másképp neve-

zik, más-más motívumokkal tarkítva játsszák ugyanazt a játékot a különböző kistájak falvaiban, például Avasújvárosban és Bogdándon, Kaplonyban, Nagypeleskén vagy Bélteken. A legtöbb népi gyermekjátékban a helyi jelleg mellett olyan alapmotívumok is fellelhetők, amelyek a földkerekség különféle helyein — gyakorta minden pontján — fellelhetők, következésképp e játékok nemzetközi kapcsoatairól tanúskodnak.

A szatmári tájak gyermekjátékai — akár hasonlóak más tájakéihoz, akár e vidék termékei — sajátos színezettel tarkítják az őket egységbe fogó, történelmileg kialakult nagyobb földrajzi-néprajzi tájegység gyermekjáték-anyagát, következésképp összegyűjtésük és feldolgozásuk az említett néprajzi és nevelői szempontok alapján mind a kistájak vonatkozásában, mind a nagyobb táj távlatában egyaránt szükséges.

Élő gyermekjátékaink között számos újabb keletű, olykor csak újabban módosított, főként a városi életkörülményekhez igazodó gyermekjáték is található. Ezeket is össze kell gyűjtenünk és fel kell dolgoznunk.

Nem vállalkozhatunk arra, hogy egyetlen tanulmányban az eltérő jellegzetességű, sokféle gyermekjátékot mind bemutassuk. Az összegyűjtött gyermekjátékokból kiválogattuk azokat, amelyek szabadban játszott társas, csoportos játékok, mindegyikük sok mozgást igényel, ezért kedvelik őket a gyermekek.

Ezen a játékcsoporton kívül bemutatunk még egy, az alföldi tájak jellegzetességének érzett játékot is.

A játékok leírásában általában a következő sorrendet követtük: A játék neve, a gyűjtés helye, ideje, az adatközlő neve. Ezt követi a játékra alkalmas hely és a játékhoz szükséges szerek megnevezése, leírása, majd a játéktér kijelölésének, megszervezésének módja, illetőleg a játék menetének a leírása. Végül, amennyiben más kutatóponton ugyanazt a játékot másként játsszák, utalunk a megnevezések vagy a játékmozzanatok különbözőségére.

1. Kocázás

Bogdánd, 1975. Nagy Elek, 17 éves.

10—15 éves fiúk tavaszi játéka. A játékot sima területen, udvaron játsszák.

Játékszerek: a *koca* (rossz konzerves doboz) és 5 darab (méternyi, másfélméternyi) *bunkósbot*.

A játékot mindig 5 fiú játssza. A játéktér közepén, 2—2,5 méter átmérőjű kör kerületén egymástól egyenlő távolságban a földbe 4 lyukat vájnak, a kör középpontjában pedig a szélsőknél valamivel nagyobbat.

Mindegyik játékos *őrző*je egy-egy lyuknak, a középső lyuk a *kondásé*. Az őrzők feladata: akadályozzák meg, hogy a kondás a körön kívülről a középső lyukba terelje a *kocát*.

A játékosok megegyezéssel vagy sorsolással eldöntik, hogy ki lesz először *kondás*. Ezután az őrzők elhelyezkednek, botjukat az őrzött lyukban tartják. A kondás viszont pár méter távolságból elindulva botjával a kör közepén levő lyuk felé tereli a kocát. Az őrzők ezt úgy akadályozhatják meg, hogy botjukkal elütik a kocát. Ez azonban azt eredményezi, hogy őrizetlenül marad a lyukjuk. A fürge kondás viszont ilyenkor botjával elfoglalhatja az őrizetlenül maradt lyukat. Ilyen esetben ő válik őrzővé, az ügyetlen őrző pedig kondás lesz.

Ha a kondásnak sikerül az őrzőket kijátszva a középső lyukba terelnie a kocát, új kondást választanak az ügyetlen őrzők közül. Az új kondás elölről kezdi a koca terelését.

1.A.) *Avasújvárosban d i s z n ó s* vagy *k o n d á s* a játék neve (Kallós József, 17 éves, 1975.). Itt legkevesebb 5, de olykor 10 játékos is játssza, a kör kerülete ilyenkor nagyobb.

A játékosok a kondást a következőképp választják ki: valamennyien a kör közepén levő lyuk köré állnak, kiáltással jelt adnak, mire mindegyik a lyukakhoz szalad. Akinek nem jut, az lesz a kondás. A *malac* vagy *konzerves doboz* vagy *rossz labda*.

2. Csokolta

Avasújváros, 1975. Kallós József, 16 éves.

Labdajáték, leginkább 9—15 évesek játsszák udvarokon.

Játékeszköz: teniszlabda nagyságú vagy ennél valamivel nagyobb *labda*.

A játékosok — 6—10 gyermek szokta játszani — kijelölnek egy 10—15 méternyire levő célt (fát, falat, kerítést), amelyhez a futóknak el kell érnie.

A játék a *dobó* kiválasztásával kezdődik. Tetszés szerinti mondókával kiszámolják.

A játék menete: A játékosok sora állnak, tőlük 1—2 méter távolságra áll a dobó. A dobó feldobja a levegőbe a labdát, ugyanabban a pillanatban a sorból az első játékos a kijelölt cél felé szalad. A dobó a levegőből visszahulló labdát el kell hogy kapja, majd el kell találnia a labdával a cél felé futó játékost. Az eltalált játékos a továbbiakban a dobót segíti, ő hozza vissza az elrepült labdát, illetőleg ő is célozhat, dobhat.

Ha a dobó labdája nem talált és a futó elérte a kitűzött célt, azt megérintve visszaszalad(hat) a sorhoz, beáll(hat) ismét a sor végére.

Amennyiben a dobó mindegyik játékost, vagy a többségüket eltalálta, cserélnek, a dobó beáll a sorba, az elsőnek eltalált játékos lesz a dobó. Később érkező gyermek is felválthatja, csak dobóként lehet a megkezdett játékba beállni.

3. Pittyizés

Bogdánd, 1975. Nagy Imre, 17 éves.

Játszásához sima terület szükséges. A játékosok — fiúk és lányok egyaránt játszhatják — két csoportba szerveződnek.

A játékhoz *kicsi labda* szükséges.

A játék megszervezése: Néhány méternyire kijelölik azt a célpontot, helyet, amelyhez a futóknak el kell érniök. Miután megegyeztek, hogy melyik csapat kezdi a játékot, a két csapat egymással szembe, egymástól 6—8 méter távolságban feláll.

A kezdő csapat *benn van.* E csapat egyik tagja csapata sorától körülbelül egy méternyire áll meg. Ő kezdi a játékot, azaz a labdát a csapat valamelyik, a sorban álló játékosának dobja. A játékos *elvágja a labdát,* azaz a másik csoport irányába dobja. Úgy igyekszik *elvágni* (dobni), hogy a labda a másik csapat közelében a földre essen, valamelyik ellenfél nehogy elkapja röptében. Amíg az eldobott labda repül, a játékosnak el kell szaladnia a kijelölt célhoz, illetőleg onnét vissza csapatához, a sor végére.

A másik csapat, amelyik *kinn van* igyekszik minél gyorsabban megszerezni a labdát, s a megszerzett labdával megpróbálja eltalálni a szaladó ellenfelet.

Ha az *elvágott* labdát röptében elkapják, vagy pedig a szaladó játékost eltalálják a labdával, azaz *lelövik,* a két csoport helyet cserél.

Az a nyertes csapat, amelyik a játék végeztével többször *volt benn.*

4. Felhívó

Csomaköz, 1979. Magdás Mária, 15 éves.

10—15 évesek játéka, de egy-egy kisebbet is bevesznek a játékba. Bármilyen játékterületen játszható.

A játék menete: A labda az egyik, kiszámolással vagy sorshúzással kijelölt játékos kezében van. A játékos feldobja a labdát a levegőbe, közben ezt mondja: Felhívom, felhívom . . .-t!

A megnevezett játékosnak meg kell szereznie a labdát. Igyekeznie kell, hogy lehetőleg a levegőből elkapja, de (esetleges) földre pattanta után is mielőbb.

Amikor a labda a kezében van, elkiáltja: stop!

A játékosoknak ekkor meg kell állniuk, ő pedig igyekszik eltalálni valamelyiket a labdával. Az eltalált játékosnak *van egy éve.*

Ha a stop! kiáltás után valamelyik játékos megmozdult, úgy ez kell a dobó helyére álljon, s neki kell valakit megcéloznia, a dobó közben elszalad.

Ha a dobó nem találta el a megcélzott játékost, akkor neki *van egy éve.*

Tehát vagy a dobó vagy valamelyik játékos hibapontot kap.

Ezután a játék tovább folytatódik, a hibapontot szerzett játékos folytatja, feldobja a labdát és megnevez (felhív) valakit, akinek meg kell szereznie a labdát, illetőleg azzal valakit el kell találnia.

És valaki ismét hibázik.

A hibapontokat számolják, akinek *öt éve lesz*, azaz öt hibapontja, azt *„esketik"*.

A „esketés" a következő: a játékosok az esketendő játékos számára meghatároznak egy személyt, a leánynak fiút, a fiúnak leányt.

Az esketendő — mielőtt közölnék vele a személy kilétét — megmondja, hogy mit ad az illetőnek. Ezután közlik vele, hogy kivel „esketik meg". Az esketéssel a hibapontjait eltörli. A játék folytatódik.

5. Útővár

Csomaköz, 1979. Magdás Mária, 15 éves.

12—16 évesek játéka, de kisebbeket is engednek maguk közé. Sima, homokos helyen játsszák.

Játékszer: *kisebb labda.*

A játéktéren nagyobb, legalább 6×12 m-es téglalap alakú térséget rajzolnak meg, ez a vár.

A játéktér két alapvonalán kívül helyezkedik el egy-egy játékos, a két *cica*, a többiek pedig a játéktér különböző, tetszés szerinti pontjain.

A cicáknak a labdával el kell találnia a játéktéren belüli játékosokat, a várban levő játékosok viszont kézzel elkaphatják a labdát.

A labdával *megütött* játékos kiesik a játékból, el kell hagynia a várat. Ha azonban a röpülő labdát elkapta, ő ütheti meg (találhatja el) vele a cicát. Ha eltalálja a cicát, jó pontot szerez, azt mondják: *van egy éve.*

A megfogott labdát kidobhatja úgy is, hogy meg sem kísérli a cica eltalálását, ekkor azonban mondania kell: *kiadom.*

A játékból akkor is kiesik, ha ezt elmulasztja közölni, akkor is, ha megcélozta, de nem találta el a cicát.

A játékosok több jó pontot is szerezhetnek, ezeket számolják: van két éve, három éve stb.

Aki szerzett egy jó pontot, azt a cicának már kétszer kell eltalálnia, hogy a várból kiüsse, ha két jó ponttal rendelkezik, háromszor kell eltalálnia stb.

A játék akkor fejeződik be, ha a cicák a várból minden játékost kiütöttek.

6. Határlabda

Bogdánd, 1975. Nagy Elek, 17 éves.

A játékot füves helyen, réten játsszák. Általában 12—15 éves gyermekek játéka. Rendszerint 15—20 játékos is részt vesz a játékban, így fiúk is, lányok is játsszák.

A játékhoz szükséges eszköz: *labda*. Teniszlabda nagyságú is jó, de többnyire ennél nagyobb labdával játsszák.

A játéktér nagysága tetszés szerinti, a résztvevők számától függ. A közösen megállapított és elfogadott játékteret két egyenlő részre osztják, majd jól láthatóan megjelölik a két csapat területének határait, széleit.

A játékosokat két egyenlő csapatba osztják. Az egyik csapat pályát választ, a másik csapat kezdi a játékot.

A csapatok tagjai tetszésük szerint helyezkedhetnek el saját pályájukon.

A játék: a labdát az ellenfélnek kell dobni, de úgy, hogy az ne tudja jól megfogni, ejtse el. Aki elejti a labdát, azt *lelőtték*. Tilos *lefutni*, azaz a dobás elől a pályáról kilépni. Bűntetése: kiállítás, kiesés.

Az a csapat győz, amelyik hamarabb lelövi, kiállítja ellenfele játékosait.

Szabály még az is, hogy amikor valamelyik csapatból már csak egyetlen játékos játszik, ezt a játékost háromszor kell *lelőni*, tehát csak akkor esik ki, ha háromszor ejtette el a labdát. Ez akkor is érvényes, ha mindkét csapat egy-egy játékossal maradt.

7. Csürök

Nagypeleske, 1975. Gábor József, 16 éves.

A játékra füves terület (legelő, futballpálya, kert) alkalmas. Csapatjáték, csak fiúk játsszák, 3—6 tagú csapatokban.

A játékhoz szükséges eszközök: *csürök* (3—4 cm hosszú, 2 cm átmérőjű, végén félgömb vagy kúp alakúra faragott fahenger), bot (félméternyi hosszúságú ülőeszköz), 1 méter hosszú, 5—6 cm széles *deszka* és *tégla*

Kijelölik a 10—15 méter hosszú játékteret, az egyik végén felállítják a *célt* (a téglára lejtőszerűen elhelyezik a deszkát.). Megállapodnak, hogy melyik csapat kezdi a játékot, ez a csapat az *uralkodó csapat*, a másik csapat a *szolgák*. A kezdők *fent maradnak* a célnál, a szolgák *lemennek*, a játéktér másik végén helyezkednek el.

Az egyik szolga a célnál marad, ő állítja az uralkodóknak a csürköt, azaz elhelyezi a cél deszkájára.

A játék menete: Az *urak* a *bot* segítségével egymásután *elütik* a felállított csürköt. Ennek módja: botjukat 1—2 méter (megállapított) távolságból a cél irányába hajítják, a bot meg kell hogy üsse a csürköt, amely az ütés hatására a levegőbe repül. Természetesen a bot is elrepül, de míg a csürök 10—15 métert is repülhet, a bot legfeljebb néhány métert.

Az eldobott csürköt a *lent levő szolgák* igyekeznek mielőbb megszerezni s minél gyorsabban a csürköt állító szolgának visszahajítani.

A csürköt elütő játékos ezalatt az elrepült bot után szalad, amellyel vissza kell érnie a célhoz, s meg kell azt vele érintenie. Ha a szolga előbb

kapja vissza a csürköt s ő érinti meg leghamarabb a célt, a játékos *lesült*. A lesült játékos botját az állító szolga a lábfejére helyezi és elrúgja, az *uralkodó játékos* újra utána kell hogy szaladjon.

A játékos *lesül akkor* is, ha ütése a csürköt nem repíti el, tehát ha az ütése nem sikerült, de akkor is, ha a *katyóra ütött* (magasan ívelő) csürköt a szolgák *lekapják*.

Amikor a *fent levő* csapat tagjai mind *lesültek*, a csapatok megcserélik a helyüket. A szolgák válnak urakká, az urak szolgákká.

7.A.) **Csülközés**

Óvári, 1975. Mester Ferenc, 18 éves.

Óváriban sem a játékosok száma, sem életkora nem korlátozott. Felnőttek is játsszák.

A *csülök* hosszúsága 10—15 cm, egyik vége kihegyezett, a másik vége sima. Az ütőeszköz: félméternyi hosszúságú *bot*.

A csülköt sima végével egy, a földbe bevert botra állítják.

A *bent levő* csapat játékosa, aki a csülköt elütötte, visszahozott botjával meg kell érintse a földbe bevert botot. A *kint levő* csapat játékosai igyekeznek ezt megelőzően a csülökkel megdobni a földbe szúrt botot. Ha elkapják a csülköt, vagy megdobják a földbe szúrt botot, a két csapat helyet cserél.

8. **Lyukbige**

Bogdánd, 1975. Bede Lőrinc, 18 éves.

A játékhoz alkalmas terület: rét, udvar, földes sík terület.

Játékeszközök: a *bigebot* és a *bige*. A *bigebot*ot rendszerint seprűnyélből készítik, félméternyi hosszúságú. A *bige* hasonló vastagságú, 10 centiméternyi, mindkét végén kihegyezett fadarab.

A játékot két csapatba szervezve játsszák, egy-egy csapatban 3—6 játékos játszhat. A két csapat elhelyezkedését, illetőleg a kezdés jogát sorsolással döntik el. A játékot kezdő csapat a bigebot és a bige birtokában a bige elütését végzi, a másik csapat igyekszik a bigét megszerezni.

A játék menete: A bigebottal a földbe a bige hosszánál kisebb átmérőjű lyukat vájnak. A lyukra vízszintesen elhelyezik a bigét, majd az egyik játékos a bige alá dugott bigebottal ellöki. A másik csapat tagjai igyekeznek a repülő bigét elkapni. Ha sikerül, a bigét elütő játékos kiesett. Ha nem kapják el röptében, akkor arról a helyről, ahol a földre esett, megpróbálják a bigével eltalálni a *bigelyukba* állított bigebotot. Ha ez sikerül, neve *kise*, szintén *kiütötték a játékost*. Ha nem sikerült kiütni a játékost, akkor a játékos *üt*. Az ütés a következőképp történik: a játékos a bigebottal megüti a földre letett bige kihegyezett végét, úgy, hogy az a

levegőbe repüljön. A játékos igyekszik a repülő bigét legalább még egyszer, de lehetőleg többször is megütni, végül elütni.

Ha az ütésétől felrepül a bige, de a játékos többször megütni nem tudja, akkor ütése csak félig sikerült, neve: *zsidó*. A bigebottal még egyszer megütött bigére azt mondják: *bigefával volt*, a kétszer megütött bigére: *bigével volt*. A minősítésnek a távolság mérésében, illetőleg pontozásában van szerepe. Az első esetben ugyanis az ütés helyétől a bige földreéréséig levő távolságot a *bigebottal*, a második esetben a *bigével* mérik.

Mielőtt a távolságot megmérnék, a bigét elütő játékos *kér*. Ez azt jelenti, hogy megmondja, szerinte hányszor mérhető rá a távolságra a bigebot vagy a bige. Ha a valóságosnál többet kért, nem kap egyetlen pontot sem.

Mindenik játékos háromszor próbálkozhat az ütéssel. Akinek harmadszorra sem sikerül elütnie a bigét, az kiesett.

8.A.) *Csedregen* (Dienes Erzsébet, 18 éves) tizenéves fiúk és lányok is játsszák. A bot neve *bigeütő*, hossza 30—40 cm, a *bige* hossza 10 cm. Ha az ellenfél megfogja a bigét vagy kiüti a bigeütőt, a játékos *lesül*. A játékos *kér*, társai jóváhagyhatják mérés nélkül, ha nem fogadják el, lemérik a távolságot. Ha a játékos eltalálta a távolságot, pontjainak a száma megkétszereződik.

8.B.) *Szatmáron* (Varga Csaba, 18 éves) 60 cm hosszú *bigebotot* és 10—15 cm-es *bigét* használnak, többnyire csak fiúk játsszák. Az eredményt annyival szorozzák meg, ahányszor a játékos a levegőben elkapta a bigét. A távolság mérése a bigebottal történik. Az ütés értékét veszti, ha a bot egyszerre éri a földet is és a bigét is. Neve: *kotra*. A játéktérről nagyon félresikerült ütés: *csajla*.

8.C.) *Szárazberek* (Fischer Antal, 17 éves)

A bige elütésének neve: *cémerezés*. A bigét kis dombról ütik el. A játékosnak három *cémerezési lehetősége* van.

9. **Körbige**

Szárazberek, 1975. Fischer Antal, 17 éves.

A *bigebot* mintegy 60 cm hosszú, a bige pedig 20—25 cm.

A játékos egy körülbelül 2—2,5 méter átmérőjű körből üti el a bigét, mégpedig előretartott kezéből.

A játékos kiesik, ha a többiek elkapják a levegőben a bigét. Ha ez nem sikerült, akkor arról a helyről, ahol a bige földet ért, valamelyik játékos megpróbálja őt kiütni. Ennek módja: a bigét a körbe kell dobnia. A bigét elütő játékos bigebotjával igyekszik elütni a bigét, ha nem sike-

rül és a körbe a földre esik, vagy ha őt találja el, akkor a játékost *ledobták.*

Ha a játékosnak sikerül a bigét elütnie, botjával leméri a távolságot és megszámolja hány pontot szerzett. A körön kívül a földre esett bigéig mért távolság ugyancsak a játékos pontjait gyarapítja. Mindkét esetben ő folytatja az ütést.

10. A cérózás

Szárazberek, 1975. Fischer Antal, 17 éves.

Játékeszköz: *ütő* és *labda.* Csapatjáték, fiúk játsszák.

A kezdő játékos a labdát az ütővel elüti. Ha az ellenfél valamelyik játékosa a repülő labdát elkapja, a játékos kiesett.

Ha a labda valahol földet érintett és gurult, az ellenfél valamelyik játékosa a labda kézhezkapása helyéről megkísérli a labdát gurítva felborítani az ütőt, amelyet ilyenkor a játékos a földre állít. Ha nem sikerül felborítani, akkor az ütő játékos botjával felüti a labdát a levegőbe és igyekszik minél többször megütni. Ezt megszámolják és pontozzák.

11. Tuhupuska

Nagypeleske, 1975. Gábor József, 16 éves.

A játékot 4—8 éves gyermekek játsszák nyáron, eső utáni napokban. A játék színhelye: a kövekből kirakott járdaszél. A játékhoz csak *sár* szükséges. A játékban résztvevők (5—7 gyermek) kiülnek a járda szélére és sarat gyűjtenek össze. A sarat henger alakú tömbökké gyúrják. A sártömb akkor jó, ha se nem nagyon vizes, se nem nagyon száraz. A henger közepébe lyukat fúrnak, úgy, hogy az alján minél vékonyabb sárréteg maradjon, de a sártömb át mégse lyukadjon. Az így elkészített *tuhupuskába* beleköpnek, majd sorban *elsütik,* vagyis odacsapják az erre a célra kiválasztott kőhöz, deszkapalánkhoz. Mielőtt elsütik a tuhupuskát, a következő versikét mondják:

Tuhupuska
olyat szóljál,
mint egy puska,
tuhu, tuhu.

A jól odacsapott tuhupuska puskalövéshez hasonló hangot ad. A sikertelen lövőt kinevetik.

11.A.) Ugyanezt a játékot *Krasznabélteken* (Forstenheizer József, 15 éves) *Huhú Péter, huhú Pál* néven ismerik. A maréknyi sarat gombóccá,

majd négyszögletesre formálják, olykor nem egy, hanem több lyukat is fúrnak bele. Itt a következő versikét mondják el, mielőtt odacsapnák:

„Huhú Péter, huhú Pál,
olyat lövök, mint egy tál."

11.B. *Kaplonyban* a játék neve *hukkozás*. Az agyagot itt kocka alakúra formálják.

11.C. *Hadadon* edényformára gyúrják az agyagot s a játék neve egyszerűen *agyagozás*.

VOLKSPIELE AUS SATHMAR

(Zusammenfassung)

Die Veränderung unserer Kultur betrifft alle Zweige des Folklors, einschlisslich den Schatz der Volkspiele. Wir sind die Zeugen der Veräanderung der Unterhaltungssitten der Jugend, vor allem auf dem Dorf. Nach nicht lange her, etwa vor zwei-drei Jahrzehnten verbrachten die Kinder, die Jugendlichen aber auch die Jungverheirateten ihre freien Feiertag — nachmittage auf den Spielplätzen im Freien auf grösseren Plätzen der Strassen. Als Folge der Entwicklung des Radio und Feruschens ist das allmähliche Zurücktreten des Gesselschaftspiele zu bemerken. Heute fruden sie meistens nur in den Schulhöfen statt, als Beschäftigung der kleineren Kinder. Ausstelle der alten Volksspiele erscheinen in der Schule gelerute Spiele.

Unsere Forschingen beweisen dass in vielen gemeinden unseres Kreises bei den Kindern noch viele Volkspiele weiterleben, manche ganz, andere teilweise erhalten.

Das Sammeln, Systematisieren und Publizieren dieser Spiele ist sowohl etnographisch als auch pedagogisch begründtet. Vom etnographischen Standpunkt Merkennzeichnen die Spiele der Kinder Züge des geistigen Lebens, oft bewahren sie kulturelle Überlieferungen, Sitten, da die Spiele Gegebenheiten aus dem Leben der Erwachsenen nachachmen.

Der erzieherische Character besteht un Fördern vieler Fertigkeiten (Gewandheit, Geschicklichkeit, Beobachtungsgabe, künstlerische Fertigkeiten, usw.). Sie haben auch einen wohltuenden Einfluss auf die Heranbildung der freiwilligen Disziplin, des Willens, des Selbstvertrauens und im allgemeinen ausden psychischen Zustand der Kinder.

Durch das Sammeln und Ritten der Volkspiele die dem kindlichen Herz nahe sind, durch das Wiedergeben in geeigneten ästetischen Formen, mitemtsprehenden Inhalt fördern wir die Liebe zum Heimat zum Vaterland und zu ihrer Muttersprache.

Es besteht nicht die Möglichkeit alle noch bekaunten Spiele aus unserem Kreis in diese Samnlung einzugliedern von den Spielen, die aus verschiedenen Dörfern des Kreises gesammelt wurden, möchten wir nur jene erwöhnen die im Freien gespielt werden, Volksspiele die viel Bewegung beanspruchen und die eben deshalb beliebt sind.

Bei der Beschreibung der Spiele wurde folgende Reihenfolge festgelegt: Hanem des Spieles, Ort und Datum der Aufnahme, Namen des Datenvermittlers; es folgt die Beschreibung des Spielplatzes, die Bennenung der verwendeten Mitteln. Nachher wird die Markierung des Spielfeldes gezeigt, das Organisieren und der Ablaus des Spieles. Die Unterpunkte geben Unterchiede aus verschiedenen Ortschaften an.

ELEMENTE DE ARHITECTURĂ INTERIOARĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA ÎN JUDEȚUL SATU MARE

IUDITA ERDÖS

Arhitectura secolului al XVIII-lea în Transilvania, după cum bine se cunoaște, prezintă numeroase și variate aspecte cu atît mai mult cu cît acest secol și în special prima sa jumătate, înmănunchează elemente ale arhitecturii Renașterii tîrzii și totodată elemente ale noului stil ce cucerea teren — barocul.

Subiectul succintei noastre prezentări se leagă în mod direct de arhitectura satelor de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Desigur evoluția artei și arhitecturii populare nu a urmat în mod nemijlocit etapele artei și arhitecturii culte, aceasta datorită schimbărilor lente ce au avut loc în situația țărănimii din perioada feudalismului. Dar contactul continuu ce a existat între țărănime și nobili, respectiv între sat și oraș, a determinat și existența unor influențe reciproce în artă și arhitectură, influențe care în perioada Renașterii — perioadă de înnoire și progres — erau și mai puternice. Aceste influențe reciproce în arhitectură se pot observa atît în sistemele de construcție utilizate, cît și în domeniul profilaturii, aceasta din urmă purtînd puternice amprente ale arhitecturii populare.

În general în arhitectura satelor un rol deosebit îl avea castelul, iar apoi biserica. Constructorul fie autohton, fie străin ce lucra pentru nobil avea în sarcină supravegherea lucrărilor de construcție ce se executa de obicei de către localnici împreună cu unii meșteri veniți de la oraș. Ca rezultat al acestei colaborări au luat naștere un număr însemnat de biserici sătești în a căror sisteme de construcție se pot întîlni și numeroase soluții date de meșterii populari cu străvechea lor pricepere, în special în tehnica de acoperire a încăperilor, dînd naștere la acele minunate tavane de lemn casetate și pictate.

Pătrunderea Reformei religioase la sate a atras după sine importante modificări funcționale în arhitectura bisericilor, ce vizează în primul rînd interiorul acestora. Astfel o primă și esențială schimbare adusă în arhitectura de interior o constituie scăderea rolului altarului, pînă la dispariția acestuia, în favoarea creșterii însemnătății *amvonului,* care în acest fel devine elementul arhitectonic principal al interiorului. Acest fapt se datorește în mod direct importanței ce se acordă predicii în cadrul slujbei protestante. Totodată apare nevoia lărgirii bisericii în vederea

primirii a cît mai mulți credincioși care să asculte serviciul drept pentru care se mărește corpul principal respectiv sala, păstrîndu-se vechiul cor, iar amvonul este amplasat fie la întîlnirea corului cu sala, fie că este alipit de una din laturile sălii. Deși canoanele religiei protestante excludeau reprezentările iconografice — astfel că pereții bisericilor erau albi, văruiți, mobilierul simplu, nedecorat — tradiția populară a contribuit la înfrîngerea acestor canoane, rupînd atmosfera austeră a interiorului prin utilizarea ornamentației florale (mai tîrziu îmbogățit cu motive zoomorfe și chiar antropomorfe în epoca barocului) în decorarea tavanelor, a balustradelor de lemn, a mobilierului de lemn al interioarelor și chiar a amvoanelor. În perioada de înflorire a arhitecturii Renașterii în Transilvania (sec. XVII — mijlocul sec. XVIII) se realizează cele mai multe și mai valoroase construcții de acest gen, care dacă la început erau executate de meșteri anonimi, mai tîrziu apar semnăturile unor meșteri populari (în special pe tavanele pictate) ca în cele din urmă în sec. al XVIII-lea să se remarce numele unor meșteri bresleși, ca familia Umling, Sipos David, care prin activitatea desfășurată în mare majoritate la bisericile reformate, au devenit meșteri de renume în întreaga Transilvanie. Dacă familia Umling era vestită prin picturile sale de interior, Sipos David era meșterul amvoanelor.

Amvonul ca element de arhitectură interioară era executat din piatră, sculptat și deseori pictat, ca și în cazul lui Sipos David, pictura accentuînd motivele decorative sculptate, sau motivele de decorație erau aplicate direct pe suprafața netedă a pietrei.

Este bine cunoscut faptul că în arta și arhitectura renașterii transilvănene un rol deosebit de important l-au avut meșterii italieni[1]. Dar este incontestabil faptul că tot ce a creat renașterea transilvăneană poartă puternica amprentă a specificului autohton, dat de meșterii locali ce s-au format și au activat de-a lungul anilor, meșteri ce proveneau în majoritate din popor, care au adus cu ei frumusețea și farmecul artei populare, care prin lucrările executate au îmbogățit modalitățile de expresie artistică a perioadelor respective. Astfel dacă urmărim lumea motivisticii acestor meșteri observăm numeroase elemente cu caracter popular, cum este și în cazul decorației amvoanelor. Sipos David este unul din acei meșteri ai mijlocului secolului al XVIII-lea, care a creat cele mai frumoase amvoane aflate în bisericile transilvănene, să nu amintim decît pe cele de la Bonțida 1720, Dej 1752, Tonciu 1758. De numele lui se leagă amvoanele din patru localități din județul Satu Mare și anume: Hodod, Nadișul Hododului, Apa și Orașul Nou. În lipsa unei lucrări monografice despre viața și activitatea acestui meșter, cunoscîndu-se doar cîteva date, insuficiente însă pentru o cunoaștere exactă a activității sale, se pot face doar presupuneri cu privire la perioada și locurile unde a lucrat, singurul indiciu sigur rămînînd lucrările datate și anul

[1] Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance*, vol I, Cluj, 1943.

morții 1762 (la Chidea)[2]. Dintre cele patru amvoane din județul Satu Mare, trei sînt datate: *Hodod* (1754), *Apa* (1759), Orașul Nou (1759). Amvonul bisericii din Nadișul Hododului nu este datat[3], dar analogiile atît structurale cît și motivistice, permit datarea execuției lui la 1753 odată cu construcția bisericii[4].

În ceea ce privește profilatura acestor amvoane toate cele patru sînt aproximativ identice, diferind doar în dimensiuni. Ele corespund totalmente regulilor de construcție ale amvoanelor din Renaștere avînd forma unui potir, așezat pe pardoseala bisericii, se compune dintr-o *piatră de picior* sau soclu, sub care în cazul amvoanelor mai mari se poate găsi încă o placă de piatră — *talpa*. Deasupra soclului se află *platforma amvonului* de formă hexagonală, prevăzută cu o balustradă din plăci de piatră. Deasupra amvonului propriu-zis se suspenda *coroana amvonului* executat de obicei din lemn. Accesul la amvon se realiza prin trepte care erau fie din piatră fie din lemn sau cărămidă[5]. Toate aceste elemente de structură propriu-zisă le regăsim la toate cele patru amvoane amintite.

Dar aspectele cele mai interesante pe care le oferă cele patru amvoane se leagă de problema ornamentației. Perioada în care se încadrează aceste amvoane — mijlocul secolului al XVIII-lea — marchează sfîrșitul ultimei etape a Renașterii transilvănene, în cadrul căreia cele patru amvoane ale meșterului Sipos David, constituie lucrări de o valoare artistică deosebită.

Motivistica renașterii transilvănene este deosebit de bogată și variată, în care urma mîinilor meșterilor italieni este evidentă. Dar ceea ce oferă originalitate și personalitate renașterii transilvănene este contribuția deosebit de bogată a meșterilor populari autohtoni, astfel că influența puternică a artei populare în tot ce a creat renașterea transilvăneană este indiscutabilă. La baza ornamentației renașterii transilvănene în general stă frunza de acant, motiv ce apare încă din primele decenii ale secolului al XVI-lea, dar noutatea ornamentației este evidentă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, atingînd apogeul la jumătatea secolului al XVIII-lea, noutate ce constă în modul de tratare al decorației florale

---

[2] Gh. Sebestyén și V. Sebestyén, *Arhitectura renașterii în Transilvania*, București, 1963, p. 117.

[3] Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája*, 1904, vol. IV., pag. 134—141. În această lucrare autorul datează amvonul la 1753 ca fiind executat odată cu biserica.

[4] Amvoanele lui Sipos David amintite în publicații pînă în prezent sînt cele de la: Bonțida (1720), Băbuțiu (1741), actualmente la Chidea), Ciumăfaia (1745), Tioltur (1747?), Dragu (1750?), Dej, Mănăstireni (1752), Hodod (1754, inclusiv coroana amvonului), Tonciu (1758), Turea, Cubleșul Someșan, Apa, Orașul Nou (1759), Sîngeorgiul de Pădure (1760).

[5] Această diferență de material în execuția treptelor se datora improvizărilor pe care meșterii de obicei erau siliți să le facă, necunoscînd biserica pentru care lucrau, amvonul de cele mai multe ori fiind amplasate în biserici sătești. La fel se întîmplă și cu balustrada, care fie că este executată din piatră, fie din lemn, sau chiar prezența ei nu mai era necesară (vezi Gh. Sebestyén și V. Sebestyén, *op. cit.*, p. 60).

total diferită de cea italiană. Exemple grăitoare în acest sens sînt lucrările meșterilor Elias Nicolai și apoi Sipos David a căror amvoane sînt cele mai frumoase din această epocă.

Dintre elementele de motivistică cele mai des utilizate și care provin din arta populară, amintim friza de rozete, element decorativ des întîlnit și la casetele pictate ale tavanelor de lemn din bisericile sătești, (ornamentate de obicei cu frunze și flori în formă de rozetă), apoi motivul florii-soarelui întîlnit și la lucrările lui Sipos David (ancadramentele lucrate la Bonțida) și în cele din urmă una dintre cele mai răspîndite motive care stau la baza motivisticii meșterului Sipos David, utilizată de acesta cu o deosebită virtuazitate este floarea de bostan.

Una din problemele însemnate ce se ridică în domeniul decorației este aceea a înrudirii ornamentației florale transilvănene din această perioadă (sfîrșitul sec. al XVII.-lea și prima jumătate al sec. XVIII-lea) cu cea a arhitecturii brîncovenești. În acest sens asemănările sînt multiple dintre care amintim modul identic de tratare a ornamentației florale, precum și utilizarea comună a unor motive decorative cum este motivul florii de bostan. La amvoanele din Hodod, Nadișul Hododului, Apa și Orașul Nou, meșterul Sipos David utilizează cu precădere acest motiv, alături de care întîlnim și motivul florii-soarelui, într-o compunere virtuoasă cu vrejurile de frunze, realizate cu o măiestrie artistică remarcabilă. Considerăm că valoarea artistică a acestor amvoane este și mai însemnată dacă ținem seama de anul morții lui Sipos David — 1762 și data execuției acestor amvoane — 1754 cel de la Hodod și Nadișul Hododului și 1759 cel de la Apa și Orașului Nou, fiind vorba de lucrări ce aparțin ultimilor ani de viață ai meșterului cioplitor.

După cum arată Gh. Sebestyén și V. Sebestyén, numeroase elemente ale motivisticii lui Sipos David sînt asemănătoare cu elementele utilizate în arhitectura Țării Românești din timpul lui Constantin Brîncoveanu[6]. Ipoteza lor cu privire la contactul direct pe care l-ar fi avut meșterul cioplitor cu arta și arhitectura Țării Românești se bazează pe analizele stilistice făcute asupra activității lui Sipos David, constatîndu-se că *asemănările* sînt mai puternice la începutul activității sale, ceea ce presupune prezența meșterului încă înainte de 1720 în Țara Românească (lucrările de la Bonțida datînd între 1720—1722, dînd dovada deja a unui artist deplin format). De asemenea este binecunoscut și acel obicei al epocii conform căruia după anii de ucenicie meșterii făceau călătorii, astfel încît Sipos David ar fi ajuns cu o asemenea ocazie în Țara Românească.

În ideea celor arătate vom încerca să prezentăm cele 4 amvoane în ordine cronologică, făcînd descrierea fiecărui amvon în parte.

Amvonul din Nadișul Hododului datînd din 1753 înalt de 2,10 m (fig. 1—3) este executat din piatră, are formă de potir. Piciorul sprijinit pe o talpă mult înălțată, este format din două blocuri de piatră, pre-

[6] Gh. Sebestyén și V. Sebestyén, *op. cit*, p. 118.

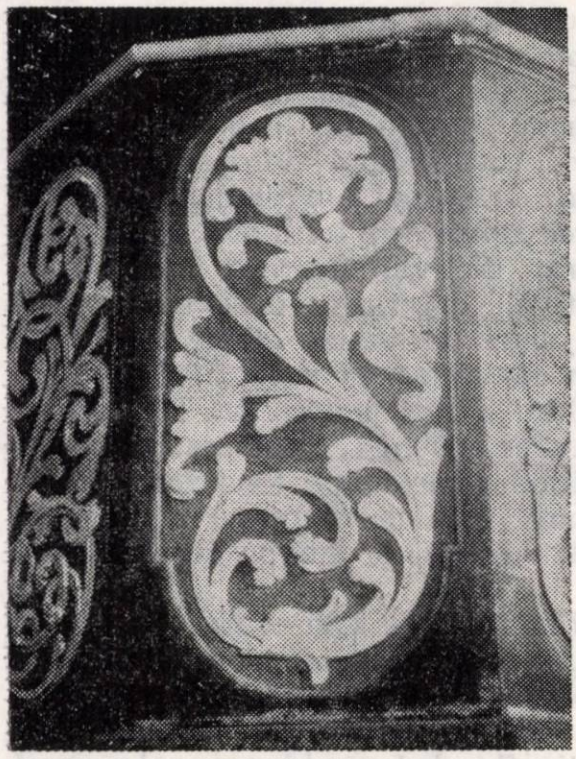

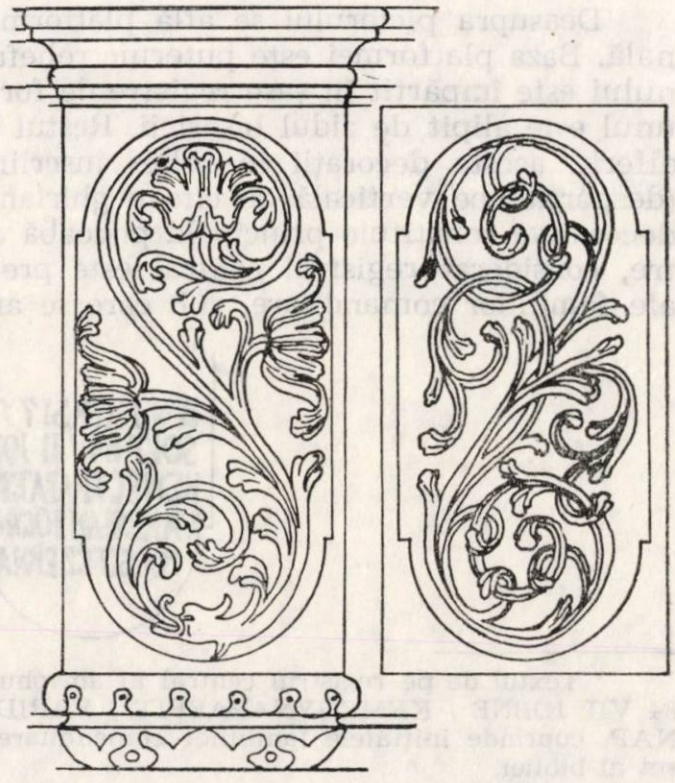

Fig. 1—3. Amvonul din Nadişul Hododului.

văzute cu cîte un rînd de registre nedecorate, avînd formă pătrată cu colțurile rotunjite spre interior. La îmbinarea celor două blocuri, piciorul este încins cu un brîu reliefat, decorat cu motivul frunzei de acant.

Deasupra piciorului se află platforma amvonului de formă hexagonală. Baza platformei este puternic conturată fiind decorată cu două rînduri de frize utilizînd motivul frunzei. Corpul amvonului de formă hexagonală este împărțit în șase registre, dintre care unul este alipit zidului bisericii. Fiecare registru este decorat, motivul decorativ în relief înscriindu-se în cîte un chenar oval. Motivele decorative folosite sînt floarea de bostan, capul de zmeu și vrejurile de frunze aceste din urmă repetîndu-se de două ori. Presupunem că asemenea majorității lucrărilor lui Sipos David și acest amvon inițial a fost policromat. Din păcate numeroasele renovări executate, mai cu seamă în secolul nostru, nu au mai păstrat pictura inițială, amvonul fiind repictat (pe fond verde motivele decorative pictate cu alb). Amvonul este prevăzut cu balustradă, simplă, nedecorată din plăci de piatră. Accesul la amvon se realizează prin trepte de piatră.

Amvonul din Hodod, datînd din 1754, înalt de 2,35 m (fig. 4—5) este executat din piatră, are forma unui potir. Piciorul ce se sprijină pe o talpă ușor reliefată, are formă hexagonală, fiind formată din două blocuri de piatră, prevăzute fiecare cu un rînd de registre de formă pătrată, în care se înscrie cîte un motiv decorativ floral. La îmbinarea celor două blocuri piciorul este încins cu un brîu puternic reliefat, decorat cu motivul frunzei de acant stilizat.

Deasupra piciorului se află platforma amvonului de formă hexagonală. Baza platformei este puternic reliefată. Corpul propriu-zis al amvonului este împărțit în șase registre de formă dreptunghiulară, dintre care unul este alipit de zidul bisericii. Restul registrelor sînt decorate în mod diferit, aceste decorații în relief înscriindu-se în cîte un chenar oval (despărțite pe verticală de cîte o ghirlandă de frunze). Aceste elemente decorative constituie principala podoabă a amvonului. Unul dintre registre, considerat registrul central este prevăzut cu două blazoane alipite ale familiilor comanditare, sub care se află data 1754 și un text.[7]

[7] Textul de pe registrul central al amvonului din Hodod: BWFGR 1754 / SOLT 84 VII JOBNE / KEMEGYNAPAEPIT / VARIDBAN HOGY NEM / MÁSUT EZERNAP, cuprinde inițialele familiilor comanditare, anul execuției, citat dintr-un verset al bibliei.

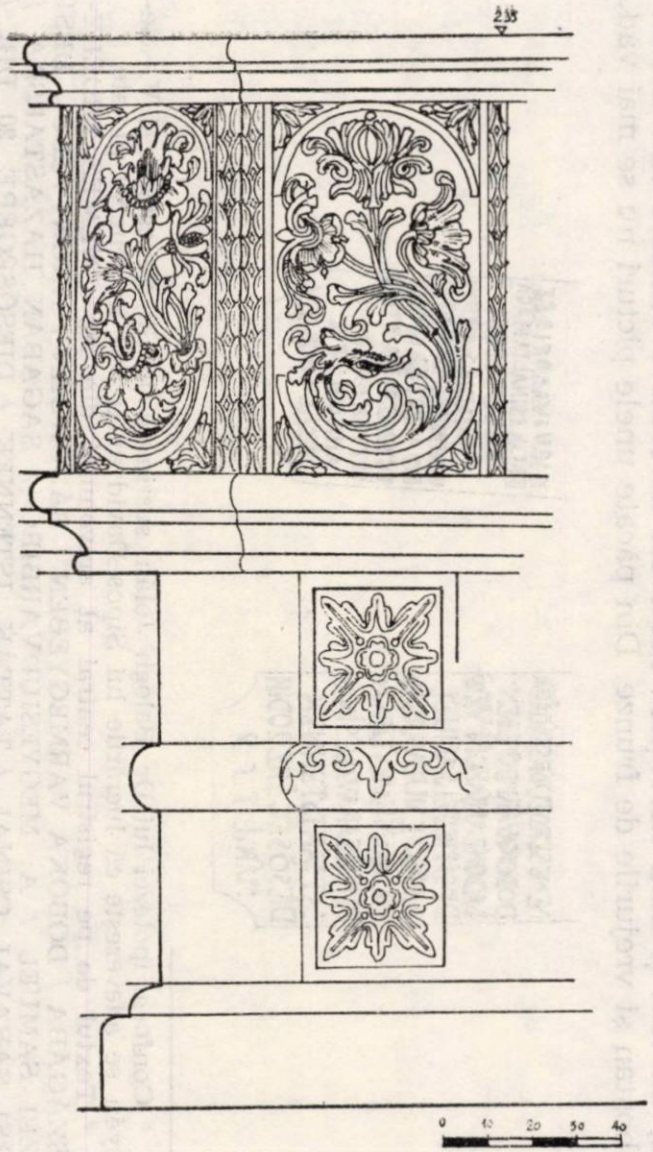

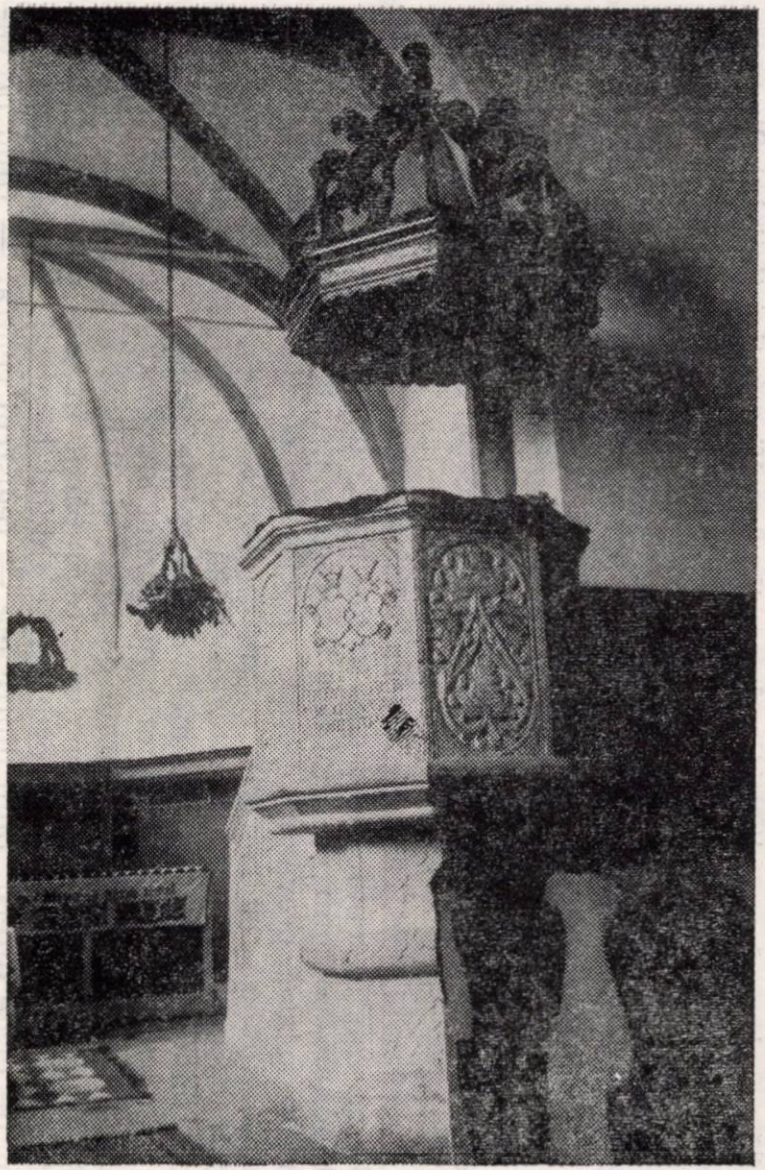

Fig. 4—5. Amvonul din Hodod.

Motivele decorative utilizate de meşterul Sipos David sînt motivul florii de bostan, florii soarelui, iar la registrul aflat imediat lîngă balustradă se observă un alt motiv decorativ specific motivisticii lui Sipos — capul de zmeu, cu care încheie vrejurile de frunze. Un fenomen important ce se observă la aceste ornamentaţii este urma picturii, ceea ce permite să presupunem că întregul amvon a fost policromat[8]. Amvonul mai este prevăzut cu o balustradă din plăci de piatră, decorată cu mici coloane ce sugerează grilajul balustradelor, avînd o mînă curentă de piatră.

Deasupra amvonului propriu-zis se suspendă coroana, executată tot de Sipos David, de formă octogonală, cioplită din lemn, pictată, motivele decorative folosite fiind executate în stilul celor de pe amvon — vrejuri de frunze.

Amvonul din Apa, (fig. 6—7) lucrare datînd din anul 1759, înalt de 2,30 m, este executat din piatră avînd formă de potir. Piciorul de formă octogonală, sprijinit pe o talpă tot octogonală, este format din două blocuri de piatră prevăzute fiecare cu cîte un rînd de registre de formă drepunghiulară, cu colţurile rotunjite spre interior, decorate cu cîte un motiv floral. La îmbinarea celor două blocuri de piatră piciorul este încins cu un brîu decorat cu motivul frunzei de acant.

Deasupra piciorului se află platforma amvonului de formă hexagonală cu baza reliefată, decorată cu motivul utilizat şi la brîul piciorului. Corpul propriu-zis al amvonului este împărţit în şase registre dreptunghiulare, dintre care unul este alipit zidului bisericii. Restul registrelor sînt decorate diferit, unul dintre ele — registrul central — fiind prevăzut cu două blazoane ale familiilor ce deţineau în proprietate comuna Apa, un text şi data execuţiei[9]. Motivele decorative utilizate sînt floarea de bostan şi vrejurile de frunze. Din păcate unele picturi nu se mai văd,

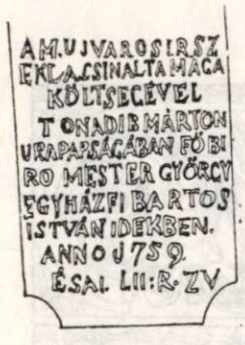

[8] Conform ipotezei lui Dr. Balogh Jolán, susţinută de Gh. Sebestyén şi V. Sebestyén se adevereşte că lucrările lui Sipos David ar fi fost în general pictate.

[9] Textul de pe registrul central al amvonului din Apa: NEMES ERDÉLYORSZÁGÁBA / DOBOKA VARMEGYEBEN / BÁDOKBAN / AKON VZLŐ / DESI MEZEI SAMUEL / A: MEGYESIUDVARBIRÓ / SAGABAN HAZASTARSAA / DERSI SARAVAL CSINAL / TATTÁK ISTENNEK / DIESŐSÉGÉRE 20 DIK / MÁR 1759 cuprinde localitatea, numele comanditarilor, ziua, luna şi anul execuţiei (20 martie 1759). Pe piciorul amvonului întîlnim iniţialele NO RODA.

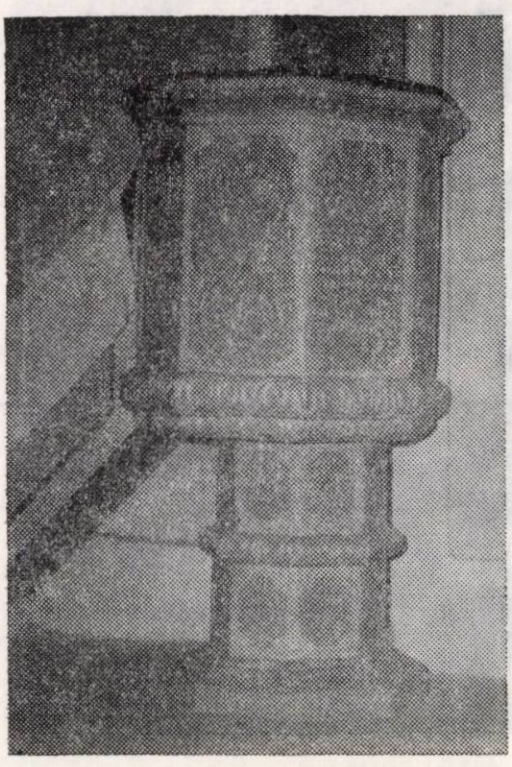

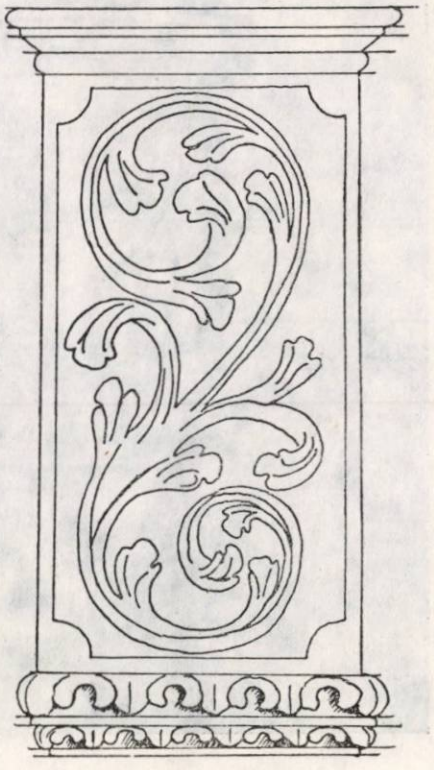

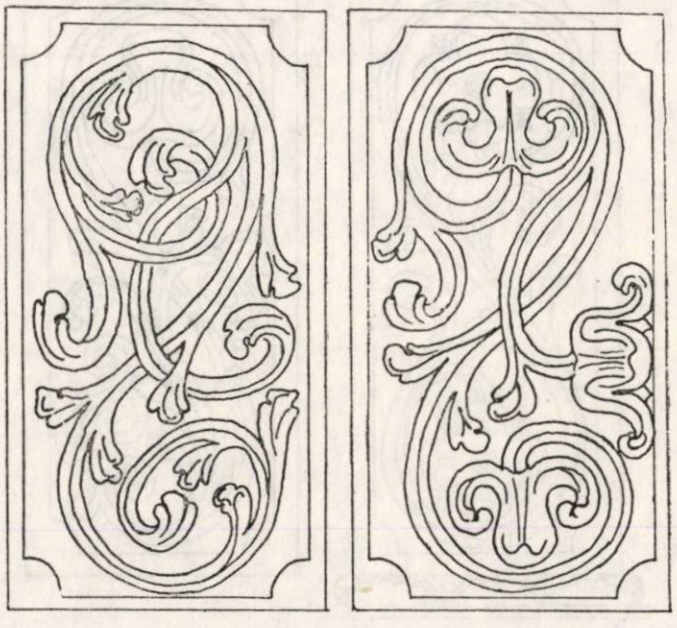

Fig. 6—7. Amvonul din Apa.

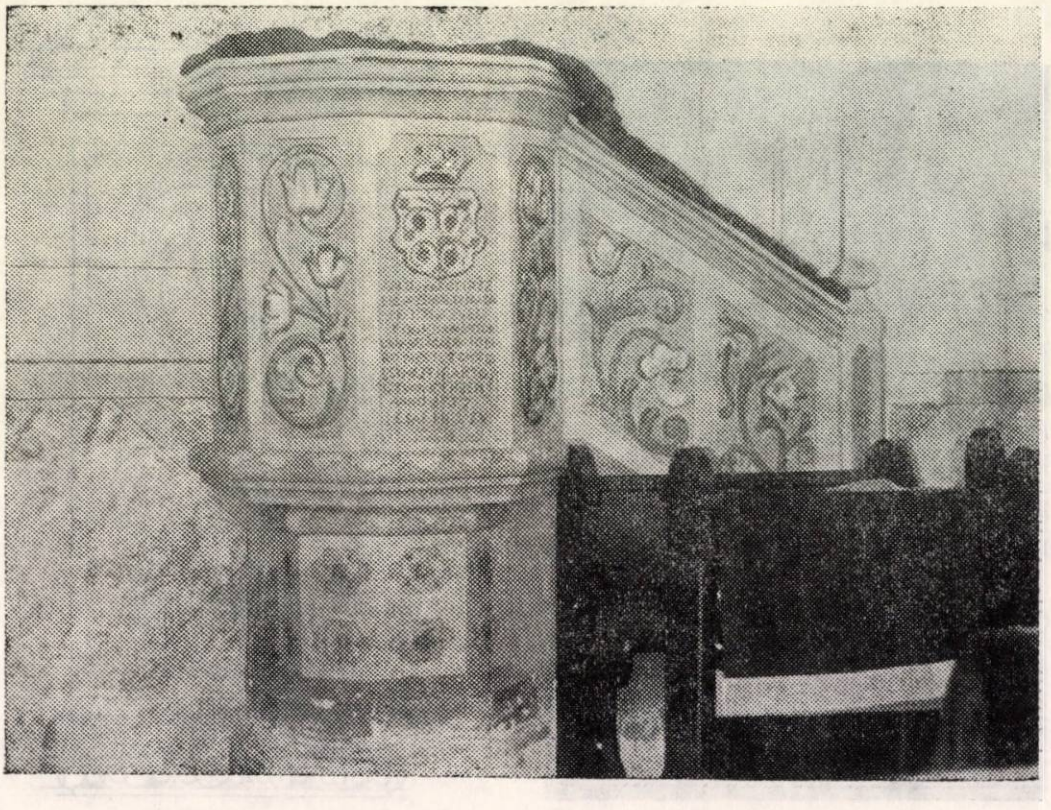

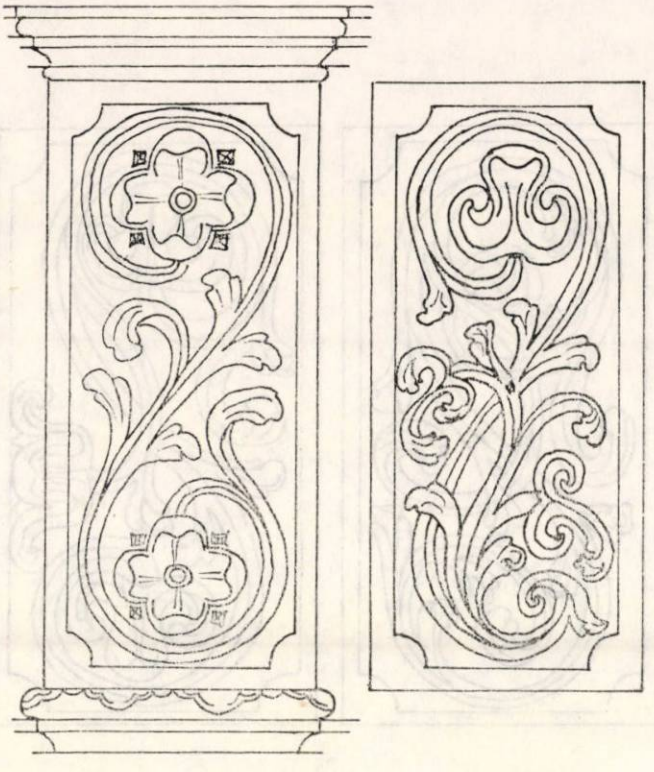

Fig. 8—9. Amvonul din Orașul Nou.

(la acest amvon din fericire motivele decorative nu au fost repictate, păstrîndu-se piatra curată), dar presupunem că asemenea celorlalte amvoane și amvonul din Apa a fost policromat.

Amvonul din Orașul Nou (fig. 8—9). Înalt de 2,15 m, datînd din anul 1759 este executat din piatră, avînd formă de potir. Piciorul așezat pe o talpă mult înălțată, este format dintr-un singur bloc de piatră de formă hexagonală prevăzut cu cîte două rînduri de registre ornamentate cu cîte un motiv floral. Deasupra piciorului se află platforma amvonului de formă hexagonală cu marginile puternic reliefate, ornamentate cu motivul frunzei de acant stilizat. Corpul propriu-zis al amvonului este împărțit în șase registre dreptunghiulare, dintre care unul este alipit zidului bisericii. Restul de cinci registre sînt ornamentate diferit, dintre care unul considerat registrul central este prevăzut cu blazonul familiei ce avea în proprietate comuna Orașul Nou și un text[10]. Motivele decorative utilizate diferă într-un fel de restul amvoanelor amintite, în acest caz păstrîndu-se motivul florii de bostan, dar apare motivul florii de lalea compus în mod obișnuit în vrejuri de frunze. Din păcate și la acest amvon întîlnim repictarea întregii decorații astfel că urmele picturii inițiale au dispărut. Amvonul este prevăzut cu balustradă, formată din două plăci de piatră decorată cu motivele florale utilizate pe corpul amvonului.

În concluzie, urmărind caracteristicile comune ale acestor amvoane, analogiile structurale cît și stilistice sînt evidente. Nu trebuie uitat însă faptul că aceste lucrări executate de Sipos David în anii 1753, 1754 și respectiv 1759 constituie ultimele lucrări din viața renumitului cioplitor. Dacă în cazul amvonului din Hodod (1754) încă virtuozitatea lui Sipos David ni se desfășoară în adevărata ei grandoare, la amvonul din Orașul Nou (1759) se poate observa deja un oarecare declin al acestei virtuozități.

Considerăm însă că importanța acestor lucrări este deosebită reprezentînd exemple vii ale creației renașterii transilvănene tîrzii. Păstrarea lor de-a lungul secolelor în forma inițială (cu mici excepții în privința policromării) a oferit posibilitatea prezentării, deși succintă al acestor amvoane, considerînd că în felul acesta am încercat să aducem o contribuție la formarea unei imagini mai complexe asupra stilului și gustului de la mijlocul secolului al XVIII-lea (din mediul rural în special), asupra spiritului deosebit de bogat al creativității meșterilor autohtoni, care au dat culoare specifică renașterii transilvănene, prevestind elementele barocului popular ce se afla în curs de apariție.

[10] Textul de pe registrul central al amvonului din Orașul Nou: AM. UJVAROSI. R. SZ / EKLA. CSINALTA MAGA / KŐLTSEGÉVEL / TONADIB MÁRTON / URAPAPSAGÁBAN FŐBI / RO MESTER GYÖRGY / EGYHÁZFI BARTOS / ISTVAN IDEKBEN. / ANNO J759 /ÉSAI LII: R ZV cuprinde numele comandatorilor, anul execuției și inițialele prescurtate ale unui verset din biblie.

DIE ARCHITEKTUR AUS DEM 18. JAHRHUNDERT IM KREIS SATU MARE

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin hat in diesem Aufsatz vier Kanzeln aus der ersten Hälfte des 18. Jh. dargestellt, die von berühmten Steinmetzmeister aus Siebenbürgen Dávid Sipos hergestellt wurden. Diese Kanzeln befinden sich in der Kirchen von Nadișul Hododului, Hodod, Apa und Orașul Nou.

Am Anfang des Aufsatzs hat die Verfasserin allgemeine Beobachtungen über die Architektur der Gemeinde und über die Kirchenarchitektur aus der späten siebenbürgischen Renaissancezeit gemacht, als die Bedeutung der Kanzel in der Innenarchitektur der Kirche immer grösser gewesen war. Gleichfalls, sind, einerseits die wichtigen Beiträge der einheimischen Meistern zur Ausbildung der siebenbürgischen Renaissance dargestellt, andererseits die Rolle der Volkskunst in dieser Entwicklung. Nach einer gründlichen Analisierung des Musters dieser Kanzeln, macht die Verfasserin Verbindung zwischen der siebenbürgischen Blummenmuster (insbesondere beim Meister Dávid Sipos) und die Architektur der Brînconeneștizeit.

Dannach sind die vier Kanzeln nach einer chronologischen Reihe ausführlich beschrieben: Nadișul Hododului (1753), Hodod (1754), Apa und Orașul Nou (1759).

Als Schlußfolgerung betont man, daß diese Kunstwerke eine große künstliche Bedeutung haben und ihre strukturelle Merkmale und Muster, den Stil und den Geschmack des Volkes der Dörfer vertreten. Sie vertiefen die Elemente der späten siebenbürgischen Renaissance-Architektur und sagen voraus die neuen Elemente des Volksbarocks.

O LUCRARE A LUI N. GRIGORESCU ÎN COLECȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

ADALBERT SZILÁGYI

Un rol important în activitatea instituțiilor muzeale este acela al depistării și valorificării științifice și cultural-educative a pieselor reprezentative din patrimoniul nostru cultural-național. O astfel de piesă a intrat în (1977) colecțiile de artă ale Muzeului județean Satu Mare, de o deosebită importanță artistică și documentară, aparținînd ilustrului pictor român Nicolae Grigorescu. Este vorba de o schiță intitulată „Car cu boi", (pl. LVI) unul din studiile făcute de pictorul pe această temă.

Lucrarea a fost achiziționată în 20 iunie 1977, înregistrat ca bun patrimonial cu nr. de inventar 50 196 al muzeului, și cu nr. de inv. 1 532 în fișa analitică de evidență a patrimoniului cultural național.

Lucrarea susnumită nu este semnată și datată, dar apare însemnarea pe verso, scrisă cu tuș negru și litere cursive pe un carton de protecție, separat de desen: „Desen original de pictorul N. Grigorescu primit cadou de la fiul pictorului în toamna anului 1936" (ss. indescifrabil) (pl. LVI). La scoaterea cartonului de protecție s-a constatat că pe verso-ul desenului „Car cu boi", este un desen, un „cap de miel". Lucrarea „Cap de miel" este desenat cu cărbune pe o hîrtie gri caldă (31×25 cm). Schița „Car cu boi" este realizată cu pastă de cretă albă și neagră în clar obscur, folosind culoarea hîrtiei ca al treilea ton, fapt ce realizează o atmosferizare cu sugestii totodată de momentul zilei (al orei) în care este plasată tema lucrării.

Genialitatea pictorului N. Grigorescu poate fi dedusă și din această schiță. Astfel el realizînd un simplu desen, reușește să confere prin cîteva linii unei suprafețe albe (sau un fond neutru) complexitatea aferentă unei picturi care presupune rezolvarea amplă și detaliată în același timp a suprafețelor. Criticul de artă, acad. Gh. Oprescu apreciază: „... A fost un mare un excepțional desenator. Totuși pentru el desenul n-are rolul pe care îl întîlnim la alți artiști de a fi neapărat o pregătire a operei. El nu acoperă cu culoare... un tablou terminat în toate detaliile lui ca desen ci desemnează pictînd; pentru el pictura e desen și desenul lui, cînd pictează trebuie căutat numai în pictură..."

Cum am menționat în rîndurile de sus, lucrările nu sînt semnate, dar apare o însemnare pe verso (anexată) care nu ar spune nimic la un mo-

ment dat, dar schițele sînt realizate în maniera lui N. Grigorescu ca procedeu artistic și tehnic, caracteristic pentru creația sa.

Această lucrare intrată în patrimoniul Muzeului județean Satu Mare, se constituie datorită autorului ei, într-o piesă de valoare excepțională, urmînd (după restaurare și conservare) ca ea să fie restituită și valorificată prin mijloace cultural-educative specifice instituțiilor muzeale.

ALEXANDRU UJHÁZY, VIAȚA ȘI OPERA. (1890—1941)

ALMÁSI TIBOR

În conștiința cunoscătorilor vieții artistice din țara noastră, pictura ținutului Sătmarului se identifică, sau putem spune chiar că se confundă cu numele lui Aurel Popp. Este cu totul adevărat că figura marelui pictor este cea care reprezintă prin valoarea artei sale cel mai bine preocupările picturale din acest colț de țară, însă nu ar fi și nici nu este justificată racordarea sau integrarea vieții artistice a județului la marele flux al spiritualității țării, doar prin personalitatea și arta sa. Acest lucru este valabil cu atît mai mult, cu cît tabloul oferit de o astfel de unilateralizare ar avea drept rezultat final, denaturarea realității.

Nu intenționăm să negăm prin nici o formă monumentalitatea și valoarea încă nici ea îndeajuns de apreciată a operei lui Aurel Popp, dar dorim prin acest studiu să aducem în actualitate și atenție pe unul din acei pictori ai județului nostru, Alexandru Ujházy, care alături de alți artiști (Ion Tînțaș, Jenzer Mihály, Sarkady Sándor, Andrei Littecky, Iuliu Tóth etc.) întregește panorama artistică a acestui teritoriu.

Alexandru Ujházi s-a născut la 20 decembrie 1890 în localitatea Füzesabony (jud. Heves, R. P. Ungară) ca fiu al lui Alexandru Ujházy și Gál Apollónia, într-un ținut deluros împrejmuit de păduri interminabile. Amintirile și influența mediului copilăriei vor lăsa în viitorul artist urme statornice, transpuse și imortalizate mai tîrziu în pînze de o vibrație sentimentală remarcabilă.

Studiile primare le face în localitatea Kosice, iar cele gimnaziale la Igló, unde de altfel obține la 27 iunie 1911 și diploma de învățător. Diploma de absolvire a acestei școli atestă că Alexandru Ujházy s-a evidențiat în special la disciplinele cu profil artistic: desen, caligrafie, muzică, obținînd la aceste materii de studii numai calificative de eminent[1].

Este repartizat cu începere din 26 septembrie 1912 la Școala primară de stat din Jékelfalva, unde funcționează ca învățător titular pînă la 1 septembrie 1913.

[1] Diplomele de absolvire ale diferitelor școli, care ilustrează cele afirmate de noi, împreună cu celelalte documente din care se pot descifra principalele momente ale vieții lui Alexandru Ujházy, se păstrează în arhiva familiei Fényi István din Carei.

Predilecțiile sale artistice îl fac să se înscrie la Academia regală de artă din Budapesta, absolvind cursurile sale la 5 septembrie 1918. Astfel obține Ujházy diploma de profesor de desen, cu dreptul de predare la materiile: desen artistic și geometrie.

Izbucnirea primului război mondial întrerupe pentru un timp studiile artistice ale lui Ujházy, care este încorporat și trimis pe frontul din Rusia, unde este rănit grav la 5 iulie 1916, cînd de altfel este luat prizonier și dus în spitalul militar din Darnița, de unde fuge la 1 februarie 1918.

Amintirile artistului din momentul plecării pe front, pînă în 1918 sînt descrise amănunțit într-un memoriu pasionant, dar totodată zguduitor pentru pasajele în care prezintă într-un stil naturalist cruzimile și antiumanitatea războiului[2].

După terminarea războiului, Alexandru Ujházy este numit la 7 aprilie 1919 profesor suplinitor la Școala civilă de băieți din Carei, unde din luna mai a aceluiași an va funcționa ca profesor titular de desen, pînă în septembrie 1923, cînd este numit la Liceul de stat „Vasile Lucaciu" din Carei.

În această calitate Alexandru Ujházy este succesorul artistului-profesor Jenzer Mihály, fostul profesor de desen al poetului Ady Endre și pictorului Aurel Popp[3]. De la Jenzer Mihály de altfel ne-a rămas un reușit portret în ulei al lui Ujházy[4].

Din amintirile unor foști elevi ai profesorului Ujházy, care mai trăiesc și astăzi la Carei și Satu-Mare, reiese că acesta a fost un educator exemplar al generațiilor care au ieșit de sub mîna sa, lucru de altfel confirmat și de procesele verbale de inspecții. Citățm dintr-unul din aceste procese verbale: „Dl. prof. Alex. Ujházy cu elevii cl. I. secția germană, face pregătiri pentru desen după natură, prin conturele unor frunze și a unei sticle în cerc, triunghi, paralelogram. Pornind de la linii și gruparea lor, trece la figuri geometrice: triunghi, poligon, trapez, cerc, de care au nevoie și pentru geometrie și le dezvoltă simțul de observare pentru lumea formelor și a valorilor de lumină și umbră și redarea aspectelor reale ale obiectelor din spațiu, ajungînd apoi la desene în forme geometrice, de ornamentație românească. Profesorul dă explicațiile necesare, desenează, corectează, conduce și ajută cu multă pricepere pentru a le stimula dragostea și interesul pentru muncă, a le dezvolta simțul de observare și apoi a le da încredere în puterile proprii și a-i determina pentru inițiative ca să

---

[2] Descrierea cuprinde 148 de pagini în manuscris și este însoțită de o hartă desenată la scară, care prezintă itinerarul parcurs în timpul războiului și al fugii din spitalul militar. Manuscrisul se păstrează în arhiva familiei Fényi István.

[3] Între Alexandru Ujházy și Aurel Popp, în perioada cît acesta locuia la Carei, s-a legat o prietenie trainică, ilustrată și prin faptul că Aurel Popp i-a dăruit colegului său cîteva dintre lucrările sale. Aceste opere au dispărut în timpul celui de al doilea război mondial.

[4] Portretul lui Alexandru Ujházy realizat de Jenzer Mihály se păstrează în colecția familiei Fényi István.

le dezvolte și inteligența și sentimentul pentru frumos și înălțarea sufletului".

După cum reiese și din procesul verbal citat mai sus, Ujházy interesat fiind nu numai de artă, dar și de dezvoltarea deprinderilor practice a copiilor, a înființat primul cerc de aeromodelism din Carei și este primul constructor al unui aparat de radio în acest oraș. Interesul și aptitudinile sale pentru asemenea preocupări, sînt ilustrate de certificatul de absolvire al unui curs pentru manipularea și montarea instalațiilor și mașinilor electrice în anul 1920.

După o laborioasă și bogată activitate de pedagog și artist, desfășurată la Carei, Alexandru Ujházy moare la 20 mai 1941, la Debrețin, din cauza unei tumori cerebrale, cauzată de o rană primită încă în timpul primului război mondial.

După cum am mai precizat, deși Alexandru Ujházy nu a fost un artist care s-a ridicat la valoarea unui Aurel Popp, totuși arta sa se remarcă printr-o serie de trăsături distincte care vin să întregească istoria artei județului Satu-Mare.

Ceea ce se remarcă în primul rînd în arta lui Alexandru Ujházy este faptul că a creat mult și în variate genuri de exprimare. Lucrările sale sînt răspîndite în diferite colțuri ale Transilvaniei: Carei, Satu-Mare, Cluj-Napoca, Oradea, Baia-Mare, Covasna etc., ele fiind expuse între cele două războaie mondiale în mai multe expoziții la Carei, Oradea și Cluj-Napoca[5].

Alexandru Ujházy nu a fost un artist contemplativ, numai în măsura în care alegerea temei sau peisajului necesită o selectare a posibilităților care i se oferă. Putem spune însă despre el că avea ochi, talent și penel de cronicar. Chiar și în grafică, a cărei posibilități le cunoaște și le mînuiește cu o dibăcitate și simț de o mare eficiență în prezentarea veridică a ceea ce se petrece în fața sa, nu își etalează sentimentele proprii față de evenimente. Fire introspectivă, vede în artă — chiar în arta sa —, un mijloc de destăinuire sufletească. Dar expunerea reflexelor psihicului în fața realității cotidiene era cu totul străin de el. De aici a rezultat și conflictul dintre personalitatea și arta sa, care va duce pînă la urmă la o modelare a acelei din urmă, la cerințele acute ale primei. Acesta este, după părerea noastră, cauza pentru care arta lui Ujházy, are un caracter pur documen-

[5] În arhiva familiei și în ziarele acestor județe nu am găsit nici o referire la aceste expoziții, dar descendenții artistului susțin cu certitudine organizarea acestora.

În semn de omagiu față de artist, în toamna anului 1977, în sălile Muzeului Județean din Satu-Mare, a fost deschisă o expoziție retrospectivă, unde au fost prezentate 43 dintre cele mai reușite lucrări în ulei și acuarelă ale artistului.

Despre această expoziție se poate consulta catalogul expoziției și articolul scris de autorul acestui studiu: „Sorok az Ujházy Sándor emlék-kiállitás kapcsán" (Rînduri prilejuite de expoziția retrospectivă Alexandru Ujházy) în *Szatmári Hirlap* din 18 decembrie 1977.

tar, trecînd doar în puține din opere (mai ales în cele din tinerețe) barierele ridicate de însăși personalitatea sa.

Dar din acest caracter documentar rezultă marea importanță a operelor sale, și anume aceea că reprezentările artistice, indiferent de ce natură sînt ele (din război, peisaje, portrete etc.) păstrează nu posibilitatea unei eventuale asemănări cu realitatea care le-a inspirat, ci însăși realitatea trecutului filiată prin scurgerea vremii pînă în timpurile contemporane de totdeauna. Dacă casele tradiționale oșene, maramureșene prin schimbarea gustului oamenilor urmează o evoluție firească, trăsăturile tipologice ni s-au păstrat în frumoasele acuarele ale lui Ujházy. Același lucru putem afirma și despre ținuturile Eriului, care au fost imortalizate de artist.

Acuarela este de altfel genul preferat de exprimare al artistului, în care, așa cum se pare a găsit mijlocul cel mai adecvat de reprezentare artistică.

Primele acuarele cunoscute de noi, datează de la începutul anilor 20 și înfățișează cu precădere colțuri de natură din jurul orașului Carei (Peisaj, Drum de pădure, Pom singuratic, Pe drum, Peisaj de toamnă, Peisaj de iarnă, La margine de pădure etc.).

În anii următori tematica acuarelelor cunoaște o îmbogățire substanțială. În afară de peisaje mai lucrează naturi moarte, portrete. Ujházy începe colindarea satelor executînd acuarele care înfățișează realist gospodării caracteristice acestui ținut (Casă din Pomi, Peisaj oval, La marginea satului, Casă I, Casă II, Casă pe lîngă cale ferată etc.)[6].

Datorită prestigiului de care se bucura artistul, la sfîrșitul anilor 30 i se încredințează executarea frescelor bisericii din Sișești. Din perioada pictării frescelor datează însă și o serie de acuarele inspirate de frumusețea și simplitatea bisericilor de lemn din Oaș și Maramureș (Biserică din Surdești I, Biserică din Surdești II, Biserică din lemn (fig. 1) etc.), a caselor viu colorate și a satelor răsfirate din aceleași regiuni (Casă din Oaș, Casă țărănească din Sișești, Casă țărănească din Oaș (fig. 2), Casă din Vișeu, Casă din Maramureș, Casă din Vișeul de Sus, Sat de munte etc.).

În aceste mici mozaicuri artistice, care redau în limbaj pictural atmosfera și înfățișarea satelor maramureșene și oșene din anii 1920—30, Alexandru Ujházy excelează printr-o siguranță uimitoare de conducere a liniilor și o armonizare perfectă a culorilor.

Pe lîngă caracterul documentar, aceste calități artistice vin să întregească și să sublinieze valoarea ciclului dedicat frumuseților zonei Oașului și Maramureșului.

Artistul folosește în acuarelele sale culori vii, pure, ușor diluate în apă, care sînt cuprinse într-o structură de forme de exprimare, simplificată pînă la posibilitatea maximă. Folosirea culorilor pure dă o prospețime naturală acuarelelor sale.

[6] Majoritatea lucrărilor amintite se găsesc în colecția familiei Fényi István. Celelalte lucrări aparțin colecțiilor Coza Maria și Joja Maria din Cluj-Napoca.

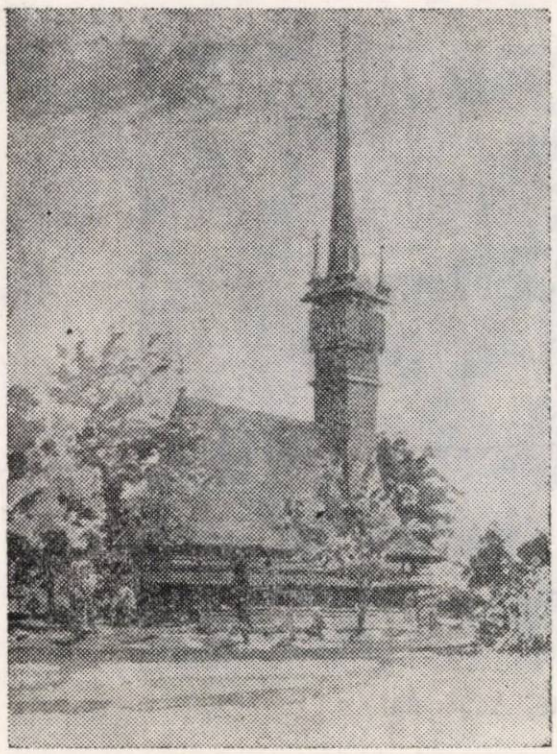

Fig. 1. Biserica de lemn din Surdeşti. Acuarelă.

Fig. 2. Casă ţărănească din Oaş. Acuarelă.

Cu toate că este preocupat mai ales de redarea peisajului, totuşi caracteristicile artistice prezentate mai sus, pot fi surprinse pe două din puţinele sale naturi statice, executate tot în perioada pictării frescelor din Sişeşti, şi înfăţişînd farfurii, ulcioare şi ţesături tipice oşeneşti, grupate fie singure (Natură moartă) (fig. 3) fie în jurul unui craniu omenesc şi a unei icoane (fig. 4), avînd un pronunţat caracter decorativ[7].

Dacă în acuarelele sale Alexandru Ujházy nu depăşeşte, sau depăşeşte foarte rar domeniul confruntării operelor cu realitatea inspirantă, în lucrările executate în ulei încearcă — în unele cazuri cu rezultate vizibile —, să inspire acestora o orientare ceva mai picturală, lăsîndu-se purtat mai profund de sentimente, decît de viziunea realistă. Aceste opere poartă în ele un aer romantist-academist însuşit încă la Academia regală de artă din Budapesta.

Primele opere în ulei sînt lucrate după numirea sa ca profesor la Şcoala civilă de băieţi din Carei, şi acestea reflectă nostalgia artistului faţă de locurile natale (Adăpătoare de munte, Vîrf de munte etc.), dar totodată poartă în ele şi nesiguranţa primilor paşi ai carierei artistice (Aleea viilor din Carei)[8].

[7] Cele două naturi moarte fac parte, alături de o serie întreagă de alte acuarele şi reproduceri după lucrări ale lui Nicolae Grigorescu din colecţia Coza Maria.

[8] Lucrările amintite aparţin colecţiei Fényi István.

Fig. 3. Natură moartă. Acuarelă.

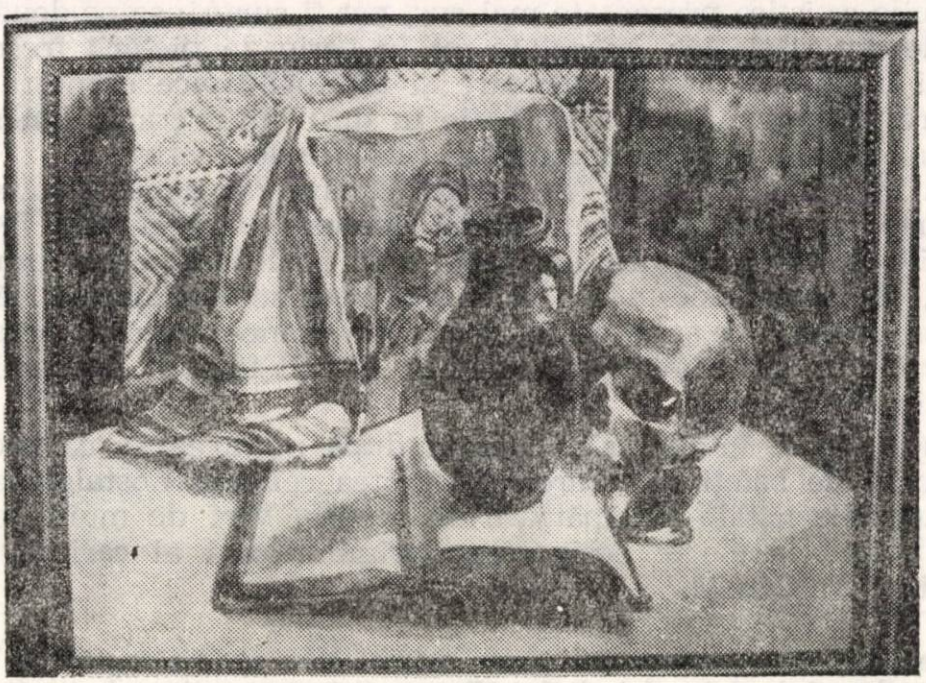

Fig. 4. Natură moartă cu icoană. Acuarelă.

„Adăpătoare de munte“ este o lucrare construită și concepută pe o alternare armonioasă și echilibrată de culori vii și sumbre, închise, care vin să accentueze contrastul flagrant dintre liniștea intactă a munților cu pîlcuri de brazi și un pîrîu a cărui ape curg domoale, și furtuna care se pregătește să-și descătușească forțele.

Poate sub influența coloniei de pictură de la Baia-Mare, dar mai sigur datorită însușirii tehnicii acuarelistice, lucrările de mai tîrziu ale lui Ujházy apar aerate, culorile folosite mai deschise și nuanțate, iar cadrul compozițional profund gîndit și executat.

Ambianța postimpresionistă a picturilor în ulei, are ca sursă de inepuizabilă de inspirație, natura totdeauna schimbătoare și multicoloră a Eriului și împrejurimilor lui.

Surprinderea impresiei de moment a variațiilor naturii prin transfigurarea artistică a acestor impresii, este pentru Ujházy un pretext dar și o modalitate pentru imortalizarea acelor legități pe baza cărora natura își schimbă fața de la un moment la altul. Exemplele cele mai grăitoare și reprezentative sînt oferite în acest context de trei din picturile sale în ulei: Peisaj, Luminiș[9] și Drum.

Un capitol cu totul aparte în opera moștenită de la artisul Ujházy o reprezintă grafica și schițele păstrate în mai multe albume. Grafica marchează doar o singură perioadă din creația sa, și anume anii 1915—1916.

Aceste lucrări grafice, majoritatea executate în tuș sau creion, sînt însemnări ale pictorului executate în tranșeele înguste ale frontului, în liniștea scurtă dintre două atacuri sau schimbări de focuri.

Primele asemenea însemnări datează din 18 iulie 1915, iar ultimele din mai 1916, adică perioada imediat premergătoare rănirii și căderii ca prizonier de război.

Majoritatea lucrărilor au fost inspirate și prezintă viața mizeră a soldaților și ofițerilor în tranșee, puținele momente de relaxare, ținuturile perindate în timpul războiului, dar și unele îndeletniciri ale oamenilor din teritoriile ocupate.

Cu toate că aceste scene nici pe departe nu reflectă cruzimea reală a războiului, preocupîndu-se mai ales cu aspectele sale relativ „pașnice“, amintirea luptelor și urmărilor acestora vor lăsa urme adînci în sufletul sensîbil al artistului. Scheletul de om care gonește pe un cal (fig. 5), vine parcă ca o amenințătoare aducere aminte pentru memoria ostașului (fig. 6), care zace sub gardul cu sîrmă ghimpată mort pe stepele Rusiei[10].

Aceste desene realiste, deși executate în condiții cu totul nefavorabile creației artistice, sînt lucrate cu migală și întregesc tabloul schițat de Ujházy în memoriul său din primul război mondial (fig. 7).

---

[9] Tabloul intitulat Luminiș, unul dintre cele mai reușite lucrări în ulei a lui Ujházy este în posesia familiei ing. Almási László din Carei.

[10] Schița înfățișînd scheletul călărind pe un cal, a fost executată în perioada întoarcerii artistului de pe front, iar desenul soldatului mort datează din toamna anului 1915 și este singurul desen al lui Ujházy care prezintă și această latură neomenească a războiului.

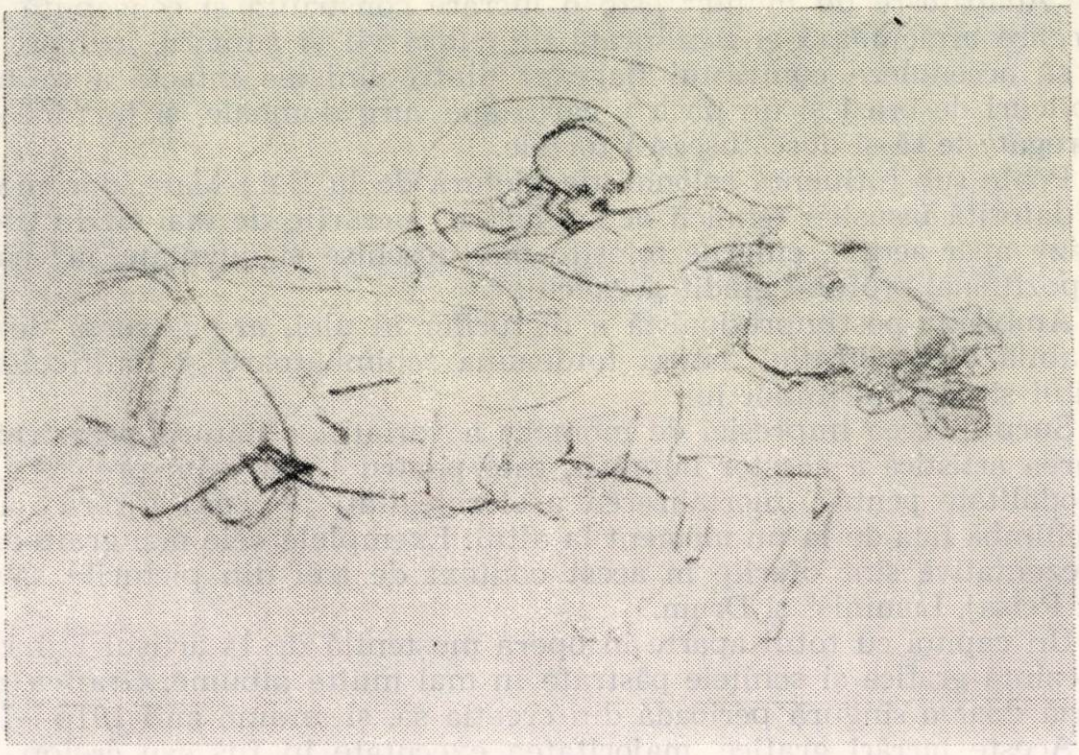

Fig. 5. Schelet călare. Schiță în cărbune.

Fig. 6. Soldat mort. Schiță în creion.

Fig. 7. La atac. Schiță în tuș.

Schițele păstrate în caietele de însemnări ale artistului abordează o tematică largă, începînd de la peisaje (unele realizate apoi în ulei sau acuarelă) pînă la caricaturi și reproduceri după lucrări ale lui Nicolae Grigorescu.

Interesante sînt din aceste caiete de schițe, portretele unor oameni politici și de știință, datînd din perioada cînd Alexandru Ujházy a participat la un curs de perfecționare organizat la Cîmpina între 7 ianuarie și 1 iulie 1925. Printre aceste portrete figurează cele două înfățișîndu-l pe Nicolae Iorga, pe ministrul C. Angelescu (fig. 8) și un portret datînd dintr-o perioadă mai tîrzie (29 aprilie 1938) al poetului Ion Minulescu.

Tot în caietele de schițe ale lui Ujházy se găsesc memorate studii de mîini ținînd diferite obiecte, studii de picioare și de anatomie artistică, studii despre oameni în diferite ipostaze cotidiene, caricaturi executate ocazional și portrete în creion ale unor cunoscuți și ale membrilor familiei.

Schițarea multilateralității artistice a lui Alexandru Ujházy, pe care am încercat să o sugerăm în rîndurile de mai sus, se cere întregită cu încă un domeniu în care acesta și-a desfășurat activitatea, și anume pictarea de fresce.

Încă de la începutul anilor 30 artistul execută la comandă pictarea pereților interiori ai mai multor biserici din apropierea orașului Carei, după care i se încredințează decorarea bisericii din Sișești, localitate legată de activitatea memorandistului român dr. Vasile Lucaciu[11]. Frescele înfățișează, în mai multe registre, principalele momente ale vieții și activității luptătorului pentru unitate națională.

Aceste fresce, în pofida temei religioase, se caracterizează prin tendințe accentuate de realism, printr-un colorit bogat și nuanțat.

Fără a avea intenția unei prezentări exhaustive a vieții și operei lui Alexandru Ujházy, am încercat în acest studiu, să reliefăm cîteva caracteristici ale artei unui pictor al județului Satu-Mare, care deși nu s-a ridicat la valoarea celor mai mari artiști din acest colț de țară, cu sîrguința și posibilitățile modeste de care dispunea, a contribuit la îmbogățirea patrimoniului nostru cultural-artistic.

[11] Planșele pe carton, care sînt studii ale frescelor bisericii din Sișești se găsesc în colecția familiei Fényi István.

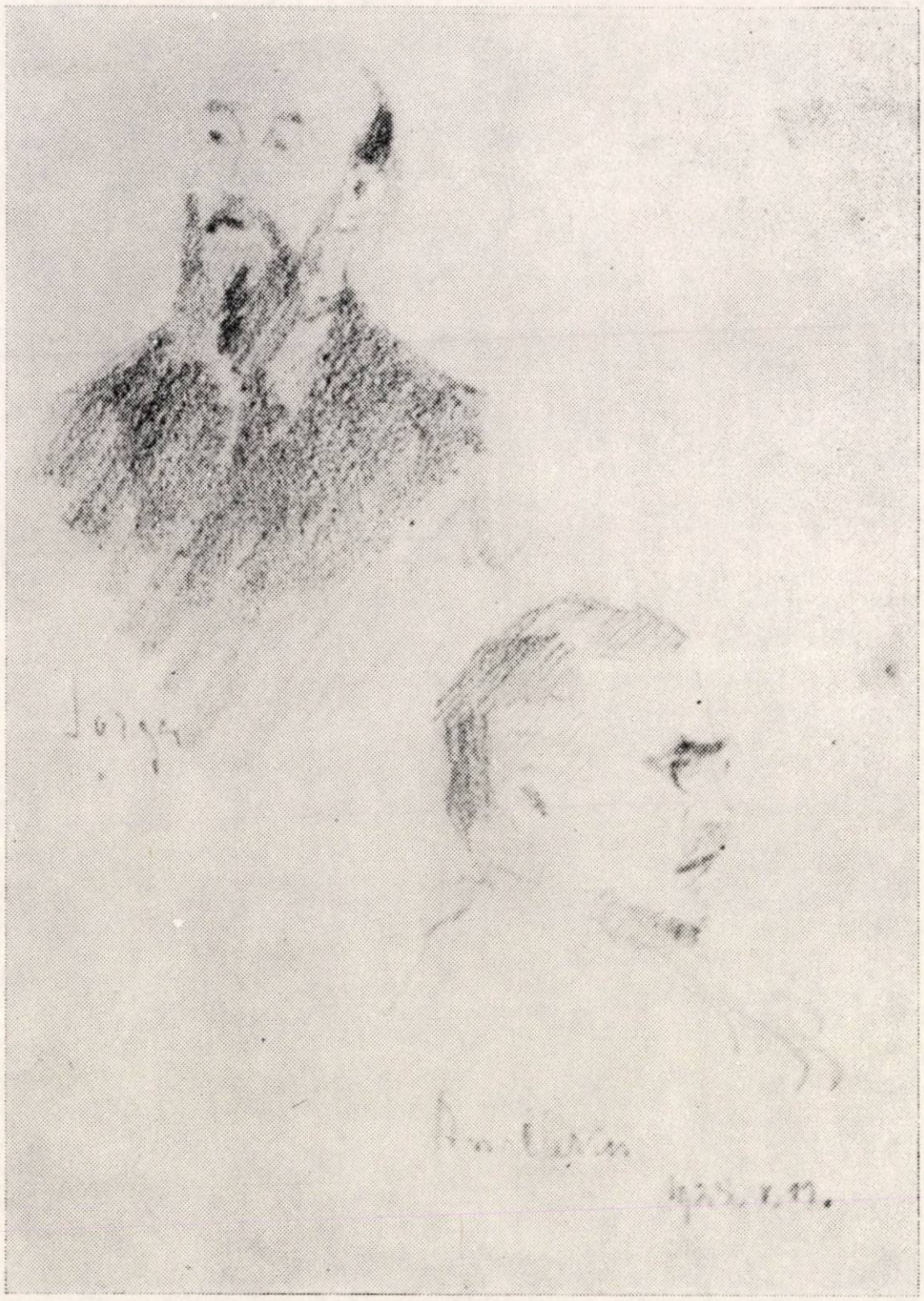

Fig. 8. Portretul lui N. Iorga și C. Angelescu. Schiță în cărbune.

HIDROGEOLOGIA APELOR TERMALE DIN ZONA JUDEŢULUI SATU MARE

ZOLTÁN BENEDEK

Studii hidrogeologice și paleohidrografice în județul Satu Mare n-au fost efectuate în trecut. Cercetarea, studierea și analiza apelor termale din partea de nord a Cîmpiei de Vest s-a început abia în ultimul deceniu. În anii precedenți sondajele de mare adîncime au ajutat descoperirea unor rezerve considerabile de ape termale și hipertermale.

Despre posibilitățile de utilizare a apelor termale și a hidrogeologiei lor au fost elaborate numai cîteva studii: E. Liteanu (5), T. Brandabur (4), D. Paraschiv (6) și Z. Benedek (2, 3).

Cu excepția problemelor de detaliu un studiu mai amplu n-a fost întocmit despre apele termale din zona județului Satu Mare. De aceea am căutat să sintetizez în lucrarea de față hidrogeologia apelor termale din zona noastră, cu speranța că pot înlesni cîtuși de puțin continuarea acestor studii.

Considerațiuni geologice. În centrul Bazinului carpatic în perioada cretacicului superior au loc mișcări tectonice violente. În această perioadă s-a fragmentat fundamentul cristalin paleozoic. Cristalinul fragmentat la vest de linia de dislocație Ardud—Tășnad—Cheț suferă o scufundare în trepte, dînd naștere, în acest mod, unui geosinclinal. Deasupra acestui șanț tectonic se află cîmpia Someșului-Crasnei și a Ierului, precum și o parte a zonelor colinare din județul Satu Mare.

Atît măsurătorile geofizice cît și sondajele de mare adîncime efectuate în zona orașului Carei, cîmpia Crasnei și a Ierului (3 000 m) demonstrează existența șanțului tectonic. Acest geosinclinal și această regiune a fost în tot timpul terțiarului principalul colector de sedimente ale rîurilor de odinioară. Această zonă a fost locul de formare a depozitelor proluviare și a conurilor de dejecție a Tisei și a Someșului.

Sondele de mare adîncime dovedesc că la alcătuirea geologică a acestei regiuni iau parte depozite cretacice, paleogene, miocene, panoniene și cuaternare depuse peste un fundament cristalin-paleozoic fragmentat (fig. 1).

Considerațiuni stratigrafice și hidrogeologice. 1. Fundamentul cristalin paleozoic: Formațiunile cele mai vechi ale regiunii noastre sînt constituite din roci cristaline, originare din paleozoic. Aceste formațiuni se întîlnesc la suprafață în regiunea munților Meseș și Făget, dar la vest

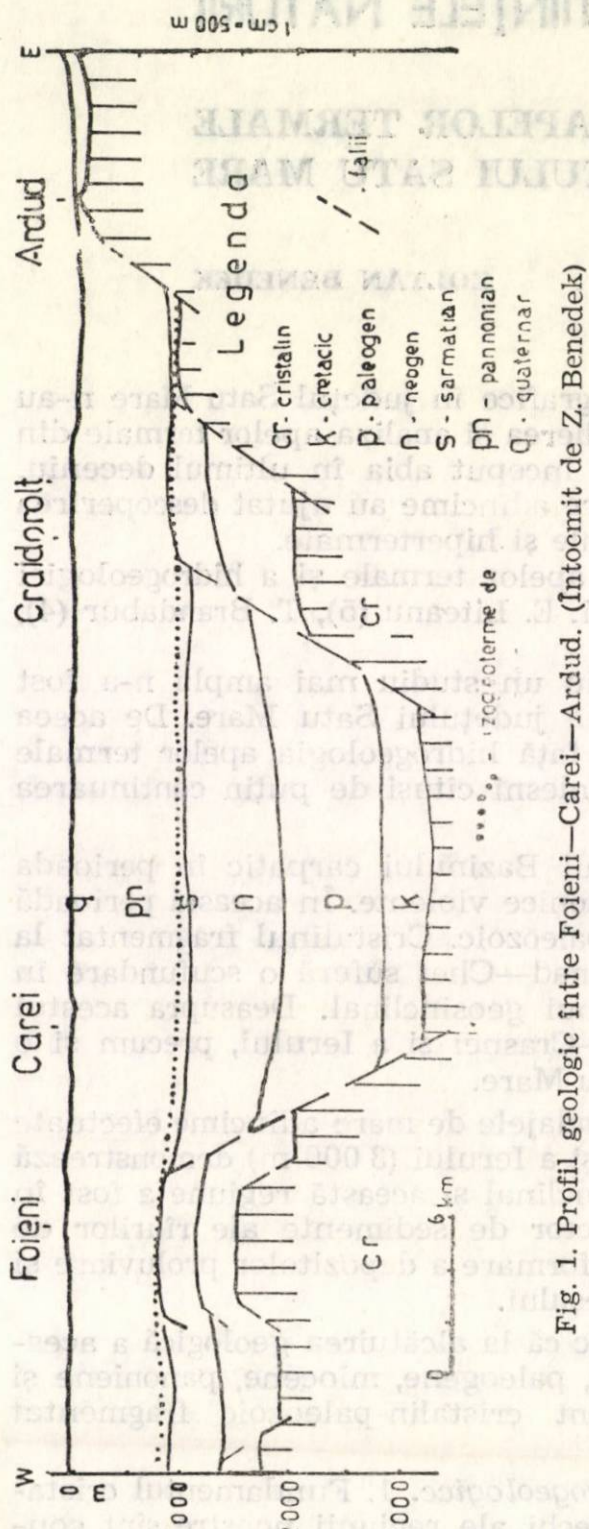

Fig. 1. Profil geologic între Foieni—Carei—Ardud. (întocmit de Z. Benedek)

de linia tectonică Ardud—Tășnad—Cheț ele coboară la mare adîncime. Existența lor a fost constatată cu ajutorul sondelor. Postamentul cristalin prezintă mai multe falieri și horsturi în trepte (vezi fig. 1). Pe cînd la Ardud cristalinul se găsește aproape la suprafață la 6 metri, la Craidorolți se scufundă brusc la 2 200 m, iar la partea estică a Careiului și în Valea Ierului acest fundament a fost atins abia la 3 000 m. S-a observat și pe direcția nord—nord-vest această accentuată scufundare a cristalinului. Forările efectuate la nord de Satu Mare, 1 966 m, la Botiz — Livada 1 744 m, sau chiar la Nyiregyháza (R.P.U.) 2 577 m n-au atins stratul cristalin. Același lucru s-a constatat și în direcția văii Ierului, unde la Andrid la 3 000 m și la Sălacea la 2 200 m a fost găsit cristalinul. În schimb forările efectuate în apropierea comunelor Petrești 1 511, Foeni 1 486 și mai recent la Pișcolt 1 977 m cristalinul apare sub forma unui horst scufundat. În partea de sud-est a județului pe linia Sanislău—Vășad cristalinul din nou se scufundă la adîncimi mai mari, formînd un graben de proporții mai mici. În apropierea frontierei nivelului cristalinului paleozoic se ridică din nou și la Hajduszoboszló (R.P.U.) ajunge iar la 1 412 m (Urbancsek 7). Probele forărilor de mare adîncime prezintă cristalinul sub formă dezagregată. Aceste straturi sînt constituite din șisturi clorite-sericituoase de culoare cenușie-verzuie cu filonașe de cuarți. Deși suprafața paleozoicului este acoperită cu roci dezagregate sondele au semnalat numai o prezență slabă a apelor termale. Totuși

sînt perspective de exploatarea apelor termale în viitor din aceste orizonturi.

2. Formațiunile mezozoice: Depozitele mezozoice din forajul de mare adîncime de la Carei, sînt reprezentate prin senonul cretacic la adîncimea de 2 755 m. Aceste formațiuni flișoide sînt constituite din argile cenușii compacte cu oglinzi de fricțiune, gresii, conglomerate și marne. Formațiunile mezozoice au fost erodate și spălate de pe suprafețe mai înalte, de aceea prezența lor este limitată. Probabil la nord de Satu Mare lipsesc complet aceste formațiuni și stratele terțiare sau depus direct pe fundamentul cristalin. Gradul de depozitare a apelor hipertermale a acestor depozite mezozoice este redus. Probele sondelor de mare adîncime n-au semnalat rezerve apreciabile de ape termale.

3. Formațiunile terțiare: Depozitele paleogene au fost întîlnite în sonda Carei între 2 755—1 840 m. Se presupune că formațiunile de marne cenușii sînt depozite eocene. Aceasta însă din lipsa fosilelor nu este dovedită. Depozite eocene sînt cunoscute doar din subasmentul Cîmpiei Nirului de dincolo de graniță în R.P.U. în nivelele 2 184 și 1 844 m (Urbancsek 7).

Depozitele oligocene se extind în strate continuu de la limita de est a bazinului Pannonic pînă la graniță, verosimil și dincolo de aceasta. În fiecare foraj de mare adîncime a fost semnalat oligocenul în grosime de cca 200 m. Materialul depozitului este compus din marne și gresii. Aceste orizonturi sînt formațiuni compacte și de aceea nu sînt purtătoare de ape termale.

Tot atît de mare extindere au și formațiunile miocene. Miocenul este reprezentat prin gresii, conglomerate, calcare recifale și marne. Uneori apar și intercalații de tufuri dacitice cu o dezvoltare sporadică. Depozitele miocene sînt compacte, de aceea nu sînt prielnice pentru obținerea apelor termale. Aceeași situație este și cu formațiunile tortoniene. Tortonianul în cca 800 metri grosime apare și în partea de nord a județului. Dar tuful vulcanic descompus, marna calcaroasă precum și argila brun roșcată nu este purtătoare de ape termale.

Din punct de vedere litologic seriile sarmațiene (1 090—964 m, Carei) sînt formate din orizonturi uniforme, acestea fiind reprezentate prin marne argiloase și gresii poroase. În opoziție cu straturile tortoniene aceste depozite datorită structurii lor poroase acumulează ape. Sondele din Satu Mare—Carei—Acîș—Ady Endre—Săcueni au traversat depozitele sarmațiene. În toate cele 5 locuri au fost captate izvoare termale sălcii cu temperatură de 45°—60°C, dar cu debit scăzut de 2—5 l/sec. (Liteanu 5). Salinitatea în sonda Carei este de 17,5 gr NaCl/l. Cu toate că debitul este scăzut depozitele sarmațiene sînt practicabile pentru obținerea apelor termale și pot fi luate în considerare.

Spre zonele mărginale aceste orizonturi se subțiază și se găsesc la mica adîncime. La Remetea — Oaș 280—301 m. În partea estică a județului, zona Făgetului la Socond ies la suprafață.

Depozitele pliocene pannoniene se găsesc în grosimi considerabile sub toată suprafața județului. La Pișcolt la 951, sonda A.C.E.X. Carei — Petrești 820, sonda Carei 964 m, iar la Craidorolț la 900 m a fost atins baza depozitului pannonian. Părțile inferioare ale straturilor pannoniene sînt constituite din argile, marne și marne calcaroase. Aceste orizonturi de cca 200 m sînt compacte și nu conțin ape exploatabile. Din acest punct de vedere sînt mult mai importante orizonturile superioare ale depozitului pannonian. În perioada transgresiunii pannoniene inferioare partea de nord a cîmpiei Tisei era o suprafață neuniformă. Rîurile carpatice înaintau spre interiorul lacului ca niște delte uriașe. Nici clima subtropicală n-a fost uniformă, perioadele umede și aride au alternat între ele. Aceasta reiese din succesiunea depunerilor de marnă argiloasă și pietrișuri. În această perioadă regiunea noastră avea un caracter de bazin de colmatare. În urma schimbării periodice a debitelor apele curgătoare au depus în afară de argilă și nămol și depozite destul de groase de nisip. Aceste straturi sînt prielnice pentru depozitarea apelor. În sonda de la Carei au fost captate aceste straturi la nivelele 848—844—822 m. Temperatura apei este de 44°—60°C cu o salinitate apreciabilă 8,8 g NaCl/1. Debitul este redus. În schimb în Valea Ierului debitul este mult mai mare și temperatura apei atinge 85°—90°C.

Din analizele formațiunilor geologice reiese că în regiunea noastră straturile de nisip formate între limitele pannonianului inferior și superior sînt cele mai rentabile pentru exploatarea apelor termale. Cu toate că din straturile de nisip fin putem obține numai puțuri cu debit scăzut sau mijlociu ape termale se găsesc exclusiv în aceste depuneri. Strate calcaroase fisurate care ar asigura un debit mai ridicat nu se găsesc în aceste formațiuni geologice. Datorită acestor structuri specifice *adîncimea maximă a rezervelor de ape termale poate fi proiectată la 8—900 metri.*

Depozitele pannoniene se încheie cu straturile levantine. Aceste orizonturi sînt compuse din argilă cu concrețiuni calcaroase de culoare albastru cenușii și marnă cu urme de cărbune, între care se intercalează mai multe strate de nisip. Aceste depuneri de nisip multistratificate sînt purtătoare de apă. Dacă se reușește captarea a 3—4 straturi din aceste nivele (200—300 m adîncime) se obține izvoare cu debit mic, dar cu apă potabilă foarte bună. Ceea ce privește gradul de mineralizare a apelor s-a constatat că aceasta scade spre suprafață. Pe baza forărilor cercetate considerăm că orizonturile situate între adîncimile 250—200 m pot să constituie surse importante de ape potabile.

Tot din straturile levantine își au originea apele arteziene din zona Tășnad—Săcășeni—Santău. În apropiere de suprafață apar din ce în ce mai des straturi de nisip închise între depuneri argiloase-marnoase. Aceste

depozite sînt amestecuri de aluviuni fluviatile și lacustre. În același timp ele reprezintă limita superioară a depozitelor pannoniene. Vîrsta acestor depuneri nisipoase este greu de precizat, iar trasarea liniei de contact pliocen—pleistocen este o problemă dificilă.

În concluzie. Cercetările geofizice, sondajele de mare adîncime și măsurătorile termometrice au dovedit că și în zona județului Satu Mare este prezentă anomalia geotermică constatată pe toată Cîmpia Pannonică. Anomalia gradientului geotermic calculat la 100 metri peste tot a fost semnalată în jur de 5°C. Iar în partea centrală a regiunii și înspre Pișcolt—Valea Ierului, această valoare crește la 7°C/100 m. Apele au temperaturi cuprinse între 80—95°C la gura sondelor. Apele termale au o mineralizare bogată. În general se încadrează între apele bicarbonate sărate abundente în gaze (CO_3^-, Cl^-, Na^+). Folosirea lor în scopuri terapeutice, balneare și sportive sînt recomandate. În acest fel deja funcționează ștranduri la Satu Mare, Carei, Acîș, Tășnad și Dindești. În schimb nu este suficient valorificată energia geotermică în agricultură (termoficarea serelor, obiectivelor zootehnice etc.).

Distribuția maximă a energiei geotermice este condiționată de elementele structurii geologice, respectiv de distribuția rocilor și conductivitatea lor termică. În subasmentul regiunii noastre au fost semnalate două anomalii magnetice pozitive reflectînd prezența maselor vulcanice intrusive pre-neogene și neogene. Unul în sudul orașului Satu Mare, altul în zona de dislocație a Văii Ierului. Probabil substanțele radioactive au un efect decisiv asupra cîmpurilor de fracturi crustale. Apele infiltrate de la suprafață iau contact cu rocile vulcanice radioactive, termalizîndu-se în funcție de adîncime și de căldura volumului geotermic, se transformă în ape termale.

Din punct de vedere economic apele termale au o importanță deosebit de mare prin acea că prezintă o sursă de exploatare de energie ieftină inepuizabilă.

BIBLIOGRAFIE

1. ST. ARINEI (1977). Geofizica pentru geologi. Edit. Tehnică.
2. Z. BENEDEK (1969). Studii hidrogeologice și paleohidrografice în zona cîmpiilor Ier—Crasna—Someș. Lucrare de gr. I.

3. Z. BENEDEK. (1972). Contribuţii la cunoaşterea apelor de profunzime ale depozitelor cuaternare din zona cîmpiilor Ier—Crasna—Someş. Viaţa Şcolară Satu Mare. Culegeri de studii.

4. T. BRANDABUR şi P. CRĂCIUN (1975). Consideration sur la composition chimigue et gazeuse des eaux thermales de la partie orientale de la depression Pannonigue. Separatum. Grenoble.

5. E. LITEANU — C. OPRAN — L. RADOVICI (1963). Perpesctivele descoperirii de ape hipertermale şi termominerale în depresiunea Pannonică. Natura nr. 5.

6. D. PARASCHIV, M. CRISTIAN (1973). Asupra particularităţilor regimului geotermic în nord estul Depresiunii Pannonice. Rev. Petrol şi Gaze. nr. 24 Bucureşti.

7. I. URBANCSEK (1965). A nyirség, a Bodrogköz és a Rétköz valamint a Bereg-Szatmári síkság vízföldtani viszonya. Földrajzi Értesítő. nr. 4.

GEOLOGIE DES GEOTHERMALISCHEN WASSERS IM KREIS SATU MARE

(Zusammenfassung)

Die Warmwasserreserven im Kreis Sathmar (Satu Mare) befinden sich in der Tiefe von 800—900 Meter an der Grenze zwischen den sog. unteren-und oberen Pannonischichten sowie in der Tiefe von 1 000 Meter in den sog. Sarmataschichten. Die Bohrungen können daher in der Zukunft in der genannten Tiefen durchgefürt werden. Die Temperatur des Wassers erreicht 40—60°C. Die Quellen haben in der Gegend von Satu Mare und Carei eine mittere Wasserzufur. In der Er-Tal erreicht die Wasserzufuhr 10 l/sec. Das Warmwasser ist sowohl für Kur als auch für Sport vorgesehen. Der geothermalische Wert des Wassers beträgt 5°C/m mancherorts auch 7°C/m.

CUTREMURE DE PĂMÎNT ÎN JUDEȚUL SATU MARE PÎNĂ LA 1900

NEȚA IERCOȘAN
ANA IERCOȘAN

Studiul societății umane în interdependență cu mediul natural, constituie nu numai un mod modern de a concepe cercetarea istorică, ci și o necesitate obiectivă pentru reconstituirea cît mai veridică a unei perioade istorice, prin care să se analizeze relațiile dintre factorii sociali și cei naturali; ditre om și natură[1].

Este evident că, nu se poate concepe ca influența unui factor sau fenomen natural să fie determinantă, dar de multe ori acestea pot perturba evoluția habitatului uman. Cercetarea istorică trebuie să aibă în vedere și acțiunea directă sau indirectă a unor fenomene climatice, epidemii, incendii și cutremure de pămînt, asupra societății, a căror cunoaștere și valorificare științifică pot aduce contribuții de seamă la elucidarea unor conjuncturi economico-sociale[2]. Cronicile medievale abundă în relatări despre asemenea fenomene, care au frapat pe contemporani[3], cum este și cazul județului Satu Mare, dar acestea pot fi folosite numai după o analiză critică și selectivă, făcînd apel și la alte științe: arheologia, geografia, demografia, statistica, geofizica etc. și coroborînd rezultatele investigațiilor din aceste domenii de frontieră cu informațiile istorice propriu-zise[4].

Cutremurele de pămînt fac parte din categoria fenomenelor celor mai îngrozitoare ale naturii. Apariția bruscă a cutremurului, forța distrugătoare a oscilațiilor scoarței pămîntești, consecințele lor teribile, precum și durata scurtă a întregului fenomen, au produs o impresie și o spaimă puternică nu numai asupra martorilor oculari, ci și asupra tuturor celor ce primesc vești despre ele[5]. Seismele nu pot fi prevăzute, oprite sau evitate. Se poate însă și trebuie cercetate mecanismele care le produc, căutat rit-

---

[1] Șt. Pascu, *Demografia istorică*, în *Populație și societate*, vol. I, Cluj, 1972, p. 11—74; Idem, *Demografie și ecologie*, în *Revista de istorie*, Tomul, 33, 1980, p. 707—723; V. Milăilescu, *Punct de vedere geografic*, în *Lucrări științifice*, seria geografie, Oradea, 1972, p. 5—8.

[2] S. Goldenberg, *Clima, climatologia și istoria*, AIIC, XVI, Cluj, 1972, p. 431—444.

[3] N. Constantinescu, *Satul medieval dispărut și cercetarea europeană actuală*, *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 361—373.

[4] S. Goldenberg, *art. cit.*, p. 431.

[5] Gh. Petrescu, *Cutremure de pămînt*, Ed. tehnică, București, 1959, p. 4.

mul, stabilite intervalele dintre ele, cunoscute focarele și zonele epicentrale ale acestora[6]. Studierea fenomenelor seismice de pe un spațiu geografic restrîns, cum este județul Satu Mare, prin folosirea unor date furnizate de izvoare specifice: istorii, protocoale, jurnale, calendare, însemnări de carte etc., care aduc uneori știri lapidare cu date precise, alteori detaliate și comentate despre cutremure, scrise de oameni din cele mai diferite categorii sociale[7], precum și unele valoroase lucrări monografice despre seisme[8], pot aduce date noi atît pentru cercetările de demografie istorică cît și pentru specialiștii în seismologie[9].

Enumerăm cronologic cutremurele de pămînt cunoscute de noi, care au afectat ori au avut epicentrele pe teritoriul actualului județ Satu Mare:

1. 1092, iulie 6, cutremur cu epicentrul neprecizat care a produs pagube mari în zona Tisei, simțit probabil și în zona Sătmarului[10]. P.[11]
2. 1223, ianuarie 8, cutremur transilvanic (?)[12], P.[13]
3. 1603, mai 5, cutremur transilvanic cu epicentrul neprecizat, simțit pînă la Košice (Cehoslovacia), P.[14]
4. 1715, decembrie 5, cutremur în nord-vestul țării, de origine neprecizată, M.[15]
5. 1746, decembrie 7, cutremur cu epicentrul în Transilvania (făgărășan) simțit pînă la Debrețin, M.[16]
6. 1781, decembrie 10, cutremur local cu epicentrul la Teceu — Maramureș, simțit și la Satu mare, S.[17]
7. 1784, februarie 1, cutremur local în comitatul Satu Mare, S.[18]

---

[6] S. Goldenberg, *Cutremure de pămînt din trecut*, în *Tribuna*, (1061, 16), Anul XXI, 21 aprilie 1977, p. 8.

[7] *Ibidem.*

[8] I. Atanasiu, *Cutremurele de pămînt din România*, Ed. Academiei, București, 1961; Réthly A., *A Kárpátmedencék földrengései (455—1918)*, Budapesta, 1952.

[9] Mulțumim Centrului de Fizică a Pămîntului și Seismologie-București: dr. Radu Corneliu și ing. Pântea Aurelian pentru unele date bibliografice puse la dispoziție.

[10] Réthly A., *op. cit.*, p. 23.

[11] Întrucît este dificil de stabilit intensitatea maximă a cutremurelor, în urma comparării informațiilor din izvoare diferite propunem convențional următoarele valori: S.=slab (1; 2; 3 grade); M.=moderat (4; 5); P.=puternic (6; 7) și F.P.=foarte puternic (8, 9), vezi: Șt. Airinei, *Radiografia geofizică a subsolului României*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 163.

[12] I. Atanasiu a studiat detaliat cutremurele din țara noastră, cu epicentrele lor și ariile de sensibilitate seismică, stabilind principalele arii seismice: moldavice, transilvanice, danubiene, bănățene etc.

[13] Réthly A., *op. cit.*, p. 24.

[14] *Ibidem*, p. 51—52.

[15] I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 139; S. Goldenberg, *art. cit.*, în *Tribuna*, 17/1977, p. 8; Fl. Dudaș, *Vechile tipărituri din bisericile Bihorului în sec. XVI—XVII*, Oradea, 1979, p. 170.

[16] *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.*, p. 70.

[17] Réthly A., *op. cit.* p. 107.

[18] *Ibidem*, p. 114.

8. 1786, martie 15, cutremur local simțit în comitatele Satu Mare și Bihor, S.[19]
9. 1793, decembrie 8, cutremur în nord-vestul Transilvaniei, cu epicentrul neprecizat, S.[20]
10. 1795, martie 3, cutremur local cu epicentrul în Valea Eriului, simțit și la Satu Mare, M.[21]
11. 1804, octombrie 3, cutremur local cu epicentrul neprecizat, simțit în comitatul Satu Mare, S.[22]
12. 1829, iunie 30, cutremur local cu epicentrul în Valea Eriului, simțit mai puternic la Carei, Dindești, Irina și Petrești, P.[23]
13. 1829, iulie 1, două cutremure locale (primul între orele 4 și 5 dimineața, al doilea la 20 seara) cu epicentrul în Valea Eriului, care a provocat mari distrugeri la: Andrid, Carei, Căpleni, Craidorolț, Dindești, Hotoan, Irina, Petrești, Pir, Pișcolt, Portița, Sanislău, Satu Mare, Sudurău și Tiream, F.P.[24]
14. 1829, iulie 2, cutremur local în Valea Eriului, simțit în aceleași localități, P.[25]
15. 1829, iulie 4, local în Valea Eriului, P.[26]
16. 1829, iulie 7, local în Valea Eriului, P.[27]
17. 1829, iulie 26, local la Carei, M.[28]
18. 1829, iulie 27, local în Valea Eriului, S.[29]
19. 1829, august 4, cutremur local cu epicentrul în Valea Eriului, simțit mai puternic la: Andrid, Carei, Irina și Portița, P.[30]
20. 1829, august 6, două cutremure locale simțite la Dindești și Irina, S[31].

---

[19] *Ibidem*, p. 118; I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 139; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 170.

[20] I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 96; S. Goldenber, *art. cit*, în *Tribuna*, 17/1977, p. 8; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 170.

[21] Réthly A., *op. cit.*, p. 151.

[22] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938, p. 56 și 150.

[23] Asztalos Gy., *Nagy-Károly rendezett tanácsu város története 1848-ig*, Carei, 1892, p. 226, Brázay J., *Emléklapok a Mező-Petri-i község és r.k. plébánia történetéből*, Carei, 1886, p. 110—111; Protocolul parohiei ref. din Irina (1829—1830) și Dindești (1830—1838) după însemnările preotului Pap Daniel. Mențiunile referitoare la cutremure au fost extrase din protocol de prof. V. Nagy în 1961, o copie a acestora se găsește în posesia Muzeului orășenesc din Carei (în continuare: *Protocolul...*); Réthly A., *op. cit.*, p. 151.

[24] *Ibidem; Természettudományi Közlöny*, XXXV, 1903, caiet 402, p. 169; Hédervári P., *Erők és energiák a Föld életében*, Budapesta, 1963, p. 235; G. Petrescu, C. Radu, *Seismicitatea teritoriului R. P. Romîne în perioada anterioară anului 1900*, în *Probleme de geofizică*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1963, p. 80.

[25] Réthly A., *op. cit.*, p. 151—153; Hédervári P., *op. cit.*, p. 235; *Protocolul...*

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem*, (Credem că seismul din 30 iunie a fost precursor celor două mari cutremure de la 1 iulie, iar cele din: 2, 4 și 7 iulie, replici ale acelorași cutremure — vezi: Gh. Petrescu, *op. cit.*, p. 13).

[28] Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 226.

[29] Réthly A., *op. cit.*, p. 156.

[30] Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 226; Réthly A., *op. cit.*, p. 156; *Protocolul...*

[31] *Protocolul...*

21. 1829, august 25, cutremur local la Dindești și Irina, S.[32]
22. 1829, septembrie 1, local la Dindești și Irina, S.[33]
23. 1830, ianuarie 2/3, local la Dindești și Irina, S.[34]
24. 1830, ianuarie 11, local la Dindești și Irina, S.[35]
25. 1830, ianuarie 23, local la Dindești și Irina, S.[36]
26. 1830, ianuarie 24, local la Dindești și Irina, S.[37]
27. 1830, februarie 11, local la Dindești și Irina, S.[38]
28. 1830, februarie 25, local la Dindești și Irina, S.[39]
29. 1830, martie 23, local la Dindești și Irina, S.[40]
30. 1830, martie 30, local la Petrești, S.[41]
31. 1830, aprilie 18, local la Dindești, S.[42]
32. 1830, mai 22, local la Dindești, și Petrești, S.[43]
33. 1830, iunie 21, local la Dindești, S.[44]
34. 1830, iulie 1, local la Carei și Dindești, S.[45]
35. 1830, august 8, local la Dindești, S.[46]
36. 1830, august 17, local la Dindești și Petrești, M.[47]
37. 1830, august 20, local la Dindești și Petrești, S.[48]
38. 1830, august 21, local la Dindești și Petrești, S.[49]
39. 1830, august 25, local la Dindești și Petrești, S.[50]
40. 1830, august 27, local la Dindești și Petrești, S.[51]
41. 1830, septembrie 3, local la Dindești și Petrești, S.[52]
42. 1830, septembrie 14, local la Dindești și Petrești, S.[53]
43. 1830, octombrie 17, local la Dindești, și Petrești, S.[54]
44. 1830, noiembrie 10, local la Dindești, S.[55]
45. 1830, decembrie 8, local la Dindești, S.[56]

---

[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111.
[42] *Protocolul...*
[43] *Ibidem;* Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111.
[44] *Protocolul...*
[45] Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 226; *Protocolul...*
[46] *Protocolul...*
[47] *Ibidem;* Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111.
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem.*
[51] *Ibidem.*
[52] *Ibidem.*
[53] *Ibidem.*
[54] *Ibidem.*
[55] *Ibidem.*
[56] *Ibidem.*

46. 1830, decembrie 13, local la Dindești, S.[57]
47. 1831, ianuarie 16, cutremur local simțit în Valea Eriului, S.[58]
48. 1831, ianuarie 18, cutremur local simțit la Carei și Dindești, S.[59]
49. 1831, ianuarie 19, local la Carei și Dindești, S.[60]
50. 1831, iunie 1, local la Petrești, S.[61]
51. 1831, august 28, local la Dindești și Petrești, S.[62]
52. 1831, septembrie 26, local la Dindești și Petrești, M.[63]
53. 1831, octombrie 13, local la Dindești și Petrești, S.[64]
54. 1831, noiembrie 22, local la Dindești și Petrești, S.[65]
55. 1831, decembrie 15, local la Dindești și Petrești, M.[66]
56. 1832, iulie 15, cutremur local cu epicentrul în Valea Eriului, P.[67]
57. 1832, octombrie 5, local la Carei și Dindești, M.[68]
58. 1832, noiembrie 20, local la Dindești, S.[69]
59. 1833, ianuarie 7, trei cutremure cu epicentrul în Valea Eriului, simțite mai puternic la: Andrid, Dindești și Petrești, P.[70]
60. 1833, martie 22, cutremur local simțit la Dindești, S.[71]
61. 1833, mai 9, local la Dindești, S.[72]
62. 1833, mai 30, local la Dindești, S.[73]
63. 1833, mai 31, local la Dindești, S.[74]
64. 1833, iulie 3, local la Dindești, S.[75]
65. 1833, iulie 16, local la Dindești, S.[76]
66. 1833, august 1, local din Dindești, S.[77]
67. 1833, noiembrie 1, local la Dindesti, S.[78]

---

[57] *Ibidem.*
[58] *Ibidem.*
[59] *Ibidem;* Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 226.
[60] *Ibidem.*
[61] Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111.
[62] *Ibidem; Protocolul...*
[63] *Ibidem.*
[64] *Ibidem.*
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem.*
[67] Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 170; Dariu Pop, *op. cit.*, p. 39 și 150; *Protocolul...*
[68] Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 226; Benedek Z., *Geomorfologia tanulmányok az Érmelléken és Carei-Nagykároly vidéken*, în *Földrajzi közlemények*, 1960, 2, p. 141—158; *Protocolul...*
[69] *Protocolul...*
[70] Brázay J., *op. cit.*, p. 110—111; *Protocolul...;* Réthly A., *op. cit.*, p. 160; *Természettudományi Közlöny*, XXXV, 1903, caiet 402, p. 169.
[71] *Protocolul...*
[72] *Ibidem.*
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem.*
[75] *Ibidem.*
[76] *Ibidem.*
[77] *Ibidem.*
[78] *Ibidem.*

68. 1834, ianuarie 7, local la Dindești, S.[79]
69. 1834, ianuarie 11, local la Dindești, S.[80]
70. 1834, octombrie 15, cutremur cu epicentrul în Valea Eriului, mai puternic decît cele din 1 iulie 1829, a afectat același teritoriu, provocînd mari distrugeri la: Andrid, Beltiug, Berea, Carei, Căpleni, Dindești, Irina, Petrești, Pișcolt, Portița, Resighea, Sanislău, Supuru de Jos, Urziceni, F.P.[81]
71. 1834, octombrie 17, cutremur local la Dindești, M.[82]
72. 1834, octombrie 18, cutremur cu epicentrul neprecizat care a fost simțit în județele Satu Mare și Sălaj, M.[83]
73. 1834, octombrie 24, cutremur local simțit la Dindești, S.[84]
74. 1834, octombrie 25, cutremur local în Valea Eriului, S.[85]
75. 1834, octombrie 28, local în Valea Eriului, S.[86]
76. 1834, octombrie 31, local în Valea Eriului, S.[87]
77. 1834, noiembrie 2, local în Valea Eriului, S.[88]
78. 1834, noiembrie 4, local în Valea Eriului, S.[89]
79. 1834, noiembrie 5, local în Valea Eriului, S.[90]
80. 1834, noiembrie 13, local simțit la Dindești, S.[91]
81. 1834, noiembrie 16, două cutremure slabe simțite la Dindești, S.[92]
82. 1834, noiembrie 17, cutremur local la Dindești, S.[93]
83. 1834, noiembrie 19, local la Dindești, S.[94]
84. 1834, noiembrie 22/23, local la Dindești, S.[95]
85. 1834, noiembrie 24, local la Dindești, S.[96]
86. 1834, noiembrie 25/26, două cutremure slabe simțite la Dindești, S.[97]
87. 1834, decembrie 1, cutremur local la Dindești, S.[98]

---

[79] *Ibidem.*
[80] *Ibidem.*
[81] *Ibidem;* Asztalos Gy., *op. cit.* p. 226; Borovszky S., *Szatmár vármegye,* Budapesta, f.a., p. 172; Brázay J., *op. cit.,* p. 110—111; Hédervári P., *op. cit.,* p. 235; G. Petrescu, C. Radu, *art. cit.,* p. 80; Réthly A., *op. cit.,* p. 161—172; *Természettudományi Közlöny,* XXXV, 1903, caiet 412, p. 767.
[82] *Protocolul ...*
[83] Réthly A., *op. cit.,* p. 173; *Természettudományi Közlöny,* XXXV, 1903, caiet 409, p. 585.
[84] *Protocolul ...*
[85] Réthly A., *op. cit.,* p. 173.
[86] *Ibidem.*
[87] *Ibidem.*
[88] *Ibidem; Protocolul ...*
[89] *Ibidem.*
[90] *Ibidem.*
[91] *Protocolul ...*
[92] *Ibidem.*
[93] *Ibidem.*
[94] *Ibidem.*
[95] *Ibidem.*
[96] *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.,* p. 173.
[97] *Protocolul ...*
[98] *Ibidem.*

88. 1834, decembrie 3, trei zguduiri slabe la Dindești, S.[99]
89. 1834, decembrie 4, cutremur local la Dindești, S.[100]
90. 1834, decembrie 16, local la Dindești, S.[101]
91. 1834, decembrie 18, cutremur în Valea Eriului, M.[102]
92. 1834, decembrie 22, local la Dindești, S.[103]
93. 1834, decembrie 24, cutremur în Valea Eriului, S.[104]
94. 1834, decembrie 31, local la Dindești, S.[105]
95. 1835, ianuarie 3, local la Dindești, S.[106]
96. 1835, ianuarie 4, cutremur local la Andrid, S.[017]
97. 1835, ianuarie 22, local la Dindești, S.[108]
98. 1835, ianuarie 23, local la Dindești, S.[109]
99. 1835, ianuarie 28, local la Dindești, S.[110]
100. 1835, ianuarie 29, local la Dindești, S.[111]
101. 1835, februarie 1, local la Dindești, S.[112]
102. 1835, februarie 5, local la Dindești, S.[113]
103. 1835, martie 3, local la Dindești, S.[114]
104. 1835, martie 6, local la Dindești, S.[115]
105. 1835, aprilie 3, cutremur cu epicentrul neprecizat, simțit în județul Satu Mare, P.[116]
106. 1835, aprilie 13, cutremur local simțit la Dindești, S.[117]
107. 1835, aprilie 18, local la Dindești, S.[118]
108. 1835, mai 18, local la Dindești, S.[119]
109. 1835, mai 24, local la Dindești, S.[120]
110. 1835, mai 25, local la Dindești, S.[121]
111. 1835, iulie 3, local la Dindești, S.[122]

---

[99] *Ibidem.*
[100] *Ibidem.*
[101] *Ibidem.*
[102] *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.*, p. 173.
[103] *Protocolul...*
[104] Réthly A., *op. cit.*, p. 173.
[105] *Protocolul...*
[106] *Ibidem.*
[107] Réthly A., *op. cit.*, p. 173.
[108] *Protocolul...*
[109] *Ibidem.*
[110] *Ibidem.*
[111] *Ibidem.*
[112] *Ibidem.*
[113] *Ibidem.*
[114] *Ibidem.*
[115] *Ibidem.*
[116] Réthly A., *op. cit.*, p. 173.
[117] *Protocolul...*
[118] *Ibidem.*
[119] *Ibidem.*
[120] *Ibidem.*
[121] *Ibidem.*
[122] *Ibidem.*

112. 1835, iulie 5, local la Dindești, S.[123]
113. 1835, iulie 9, local la Dindești, S.[124]
114. 1835, iulie 30/31, local la Dindești, S.[125]
115. 1835, august 26, local la Dindești, S.[126]
116. 1835, august 28, local la Dindești, S.[127]
117. 1835, august 30, local la Dindești, S.[128]
118. 1835, septembrie 18, local la Dindești, S.[129]
119. 1835, septembrie 25, local la Dindești, S.[130]
120. 1835, octombrie 8, local la Dindești, S.[131]
121. 1835, noiembrie 20, local la Dindești, S.[132]
122. 1835, noiembrie 25, local la Dindești, S.[133]
123. 1835, decembrie 12, local la Andrid, S.[134]
124. 1835, decembrie 15, local la Dindești, S.[135]
125. 1836, ianuarie 5, local la Dindești, S.[136]
126. 1836, ianuarie 9, local la Dindești, S.[137]
127. 1836, ianuarie 14, local la Dindești, S.[138]
128. 1836, ianuarie 27, local la Dindești, S.[139]
129. 1836, februarie 6, local la Dindești, S.[140]
130. 1836, februarie 8, local la Dindești, S.[141]
131. 1836, iulie 16, local la Dindești, S.[142]
132. 1836, iulie 19, local la Dindești, S.[143]
133. 1836, august 13, local la Dindești, S.[144]
134. 1836, august 29, local la Dindești, S.[145]
135. 1836, septembrie 1, local la Dindești, S.[146]
136. 1836, octombrie 8, local la Carei, S.[147]

---

[123] *Ibidem.*
[124] *Ibidem.*
[125] *Ibidem.*
[126] *Ibidem.*
[127] *Ibidem.*
[128] *Ibidem.*
[129] *Ibidem.*
[130] *Ibidem.*
[131] *Ibidem.*
[132] *Ibidem.*
[133] *Ibidem.*
[134] Réthly A., *op. cit.*, p. 173.
[135] *Protocolul...*
[136] *Ibidem.*
[137] *Ibidem.*
[138] *Ibidem.*
[139] *Ibidem.*
[140] *Ibidem.*
[141] *Ibidem.*
[142] *Ibidem.*
[143] *Ibidem.*
[144] *Ibidem.*
[145] *Ibidem.*
[146] *Ibidem.*
[147] Réthly A., *op. cit.*, p. 173.

137. 1836, octombrie 30, local la Dindești, S.[148]
138. 1836, decembrie, 29, local la Dindești, S.[149]
139. 1837, martie 21, cutremur local simțit la Dindești și Pișcolt, M.[150]
140. 1837, martie 26, local la Pișcolt, S.[151]
141. 1837, mai 19, local la Dindești, C.[152]
142. 1837, mai 30, patru zguduituri simțite la Dindești, S.[153]
143. 1837, august 18, local la Dindești, S.[154]
144. 1837, august 28, local la Dindești, S.[155]
145. 1837, septembrie 26, local simțit la Dindești și Pișcolt, M.[156]
146. 1837, septembrie 30, trei zguduiri simțite la Dindești, M.[157]
147. 1837, noiembrie 29, cutremur local la Dindești și Pișcolt, M.[158]
148. 1837, decembrie 13, local la Dindești, S.[159]
149. 1838, mai 5, local la Dindești, S.[160]
150. 1838, mai 24, local la Dindești, S.[161]
151. 1838, iunie 1, local la Dindești, S.[162]
152. 1838, septembrie 17, local la Dindești, S.[163]
153. 1838, noiembrie 1, local la Dindești, S.[164]
154. 1838, decembrie 1, cutremur cu epicentrul neprecizat, care a afectat mai ales zona Careiului și a rîului Someș, M.[165]
155. 1838, decembrie 4, cutremur local la Dindești, S.[166]
156. 1838, decembrie 12, local la Pișcolt, M.[167]
157. 1839, noiembrie 15, local la Carei, M.[168]
158. 1859, ianuarie 21, cutremur cu epicentrul neprecizat simțit mai puternic la Carei, M.[169]
159. 1865, iunie 9, cutremur cu epicentrul în Valea Eriului, simțit mai puternic la: Andrid, Carei, Dindești și Petrești, M.[170]

---

148 *Protocolul...*
149 *Ibidem.*
150 *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.*, p. 174.
151 Réthly A., *op. cit.*, p. 174.
152 *Protocolul...*
153 *Ibidem.*
154 *Ibidem.*
155 *Ibidem.*
156 *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.*, p. 174.
157 *Protocolul...*
158 *Ibidem;* Réthly A., *op. cit.*, p. 174.
159 *Protocolul...*
160 *Ibidem.*
161 *Ibidem.*
162 *Ibidem.*
163 *Ibidem.*
164 *Ibidem.*
165 Réthly A., *op. cit.*, p. 179.
166 *Protocolul...*
167 Réthly A., *op. cit.*, p. 179.
168 Asztalos Gy., *op. cit.*, p. 227.
169 Réthly A., *op. cit.*, p. 207 și 244.
170 *Ibidem*, p. 216.

160. 1869, decembrie 19, cutremur local la Carei, S.[171]
161. 1880, ianuarie 17, cutremur cu epicentrul în Maramureș, simțit slab și în Oaș, S.[172]
162. 1883, aprilie 18, cutremur cu epicentrul la Petrești, simțit și la Carei, S.[173]
163. 1885, mai 26, cutremur transilvanic cu epicentrul la Jibou, simțit în județul Satu Mare mai ales în zona Tășnadului, S.[174]
164. 1889, februarie 6, cutremur local cu epicentrul în zona Livada, simțit în localitățile: Adrian, Bixad, Călinești-Oaș, Gherța Mică, Halmeu, Iojib, Lazuri, Mediesu Aurit, Negrești-Oaș, Orașu Nou, Odoreu, Remetea, Satu Mare și Turulung, P.[175]
165. 1891, aprilie 21, cutremur cu epicentrul în Valea Eriului, simțit la Carei, Sanislău și Tășnad, M.[176]
166. 1893, martie 11, cutremur local cu epicentrul în zona Halmeu-Livada, simțit la: Adrian, Agriș, Bixad, Dobolț, Gherța Mică, Iojib, Mediesu Aurit, Negrești-Oaș. Orașu Nou, Porumbești, Remetea, Satu Mare, Tarna Mare și Turț, P.[177]
167. 1893, martie 12, cutremur local la Halmeu, S.[178]
168. 1894, februarie 20, cutremur local simțit între Valea Eriului și Mlaștina Ecedea, M.[179]
169. 1895, noiembrie 5, cutremur local cu epicentrul între rîurile Someș și Tur, simțit în județul Satu Mare, S.[180]
170. 1899, noiembrie 12, cutremur local la Carei, M.[181]
171. 1899, decembrie 9, cutremur local la Carei, S.[182]

Din enumerarea cronologică a fenomenelor seismice de pe teritoriul județului Satu Mare reiese faptul că, mai ales în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea această zonă a fost deseori afectată de cutremure. Nu am luat în discuție alte 46 de seisme: 29 cu epicentrul în Maramureș, 11 din Bihor, 2 din Transilvania și 4 din R. P. Ungară (la răsărit de Tisa superioară), datorită faptului că despre acestea nu avem informații directe, deși probabil multe au fost simțite și aici. Datele și cifrele enumerate nu sînt exhaustive, ele fiind susceptibile de completări documentare ulte-

[171] *Ibidem*, p. 244.
[172] *Ibidem*, p. 264.
[173] I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 157 și 174; Réthly A., *op. cit.*, p. 279; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 170.
[174] I. Atanasiu, *op. cit.*, p. 139 și 174; Réthly A., *op. cit.*, p. 285—292; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 170
[175] Réthly A., *op. cit.*, p. 308—310.
[176] *Ibidem*, p. 332.
[177] *Ibidem*, p. 343—347.
[178] *Ibidem*, p. 347, vezi nota 27.
[179] *Ibidem*, p. 373; *Nagy-Károly és vidéke*, Carei, XI, 1894, 10, 8 martie, p. 3.
[180] Réthly A., *op. cit.*, p. 376.
[181] *Ibidem*, p. 380.
[182] *Ibidem*, p. 381.

rioare, dar considerăm că acestea nu vor schimba imaginea generală asupra seismicității zonei și nici concluziile ce se desprind din analiza acestor fenomene.

Din cele 171 de cutremure atestate documentar pînă la 1900, numai 3 au avut loc pînă în secolul al XVIII-lea; între 1 700 și 1 800 au fost 7 cutremure; majoritatea seismelor — 144, au avut loc în prima jumătate a secolului trecut, între anii 1829—1838. Cele mai multe s-au produs iarna — 56, iar cele mai puține primăvara — 30. Lunile cu frecvență cea mai ridicată sînt: decembrie cu 24 și ianuarie cu 23, iar cu frecvența cea mai scăzută: iunie cu 5 și aprilie cu 6. Ca intensitate, cele mai multe au fost cutremure slabe — 132, apoi moderate — 24, puternice — 13 si numai 2 foarte puternice: cele din 1 iulie 1829 și din 15 octombrie 1834.

Cauzele cutremurelor din această zonă, pe care multe izvoare consultate încearcă se le elucideze într-un fel sau altul, sînt de origine tectonică[183]. Se remarcă în același timp existența a două zone epicentrale pe teritoriul județului Satu Mare: prima, și cea mai activă pe culoarul tectonic al Văii Eriului și o a doua de intensitate mai mică, pe aliniamentul Halmeu-Livada.

Ca o ultimă concluzie ce desprinde faptul că, numărul cutremurelor de pămînt cu acțiune distrugătoare mare a fost foarte redus, raportat la totalul seismelor consemnate. Pierderile provocate de cutremurele enumerate au fost mai mult de ordin material, neexistînd nici o însemnare despre pierderi de vieți omenești. De asemenea trebuie să menționăm că nu am întîlnit, decît sporadic, existența unor soluții colective sau măsuri luate în vederea ajutorării celor care au avut de suferit de pe urma cutremurelor.

Considerăm că cercetarea noastră, poate oferi date inedite despre cutremurele de pămînt din zonă, a căror cunoașterea alături de alte fenomene naturale sînt necesare pentru studiul istoriei societății umane, de pe aceste meleaguri.

---

[183] Benedek Z., *art. cit.*; Idem, *A szőke Szamos földjén*, Ed. Dacia, Cluj, 1973; Idem, *Schimbările cursului Someșului și al Crasnei în perioada pleistocenului superior și a holocenului, Satu Mare St. Com.*, I, 1969, p. 25—34.

ERDEBEN IM KREIS SATHMAR BIS ZUM JAHRE 1900

(Zusammenfassung)

Der Autor zählt in chronologischer Reihenfolge 171 Erdbeben, die dokumentarisch für den Kreis Sathmar belegt sind.

Die meisten Beben waren von schwacher Intensität und fanden zwischen den Jahren 1829—1838 statt.

Es zeichnen sich zwei Epizentren-zonen ab: der tehtonischen Streifen des Eriu-Tals bzw: der Ausrichtung Halmeu-Livada.

CONTRIBUȚII MICOLOGICE. I. JUDEȚUL SATU-MARE

G. NEGREAN

Din punct de vedere micologic, flora județului Satu Mare a fost puțin studiată. Singura lucrare consacrată acestei zone aparține lui Forstner (1975), care publică 30 specii de mixomicete din Țara Oașului. Date sporadice privitoare la acest județ au publicat Hazslinszky în 1885 și Istvánffi în 1895 (după A. Racovitza, 1941), Săvulescu (1957), Petrescu (1966), Silaghi (1960), Silaghi și Lupoi (1962, 1964), Rațiu, Gergely & Moldovan (1977) și Rațiu & Gergely (1979).

Cîteva specii recoltate de noi au fost publicate ca noutăți pentru micoflora României (Constantinescu & Negrean, 1973, 1977) (Constantinescu, 1979) iar un număr de 74 combinații ciupercă/plantă gazdă, au fost editate în exsiccata Herbarium Mycologicum Romanicum (HMR) (Constantinescu & Negrean, 1974, 1975, 1978).

Majoritatea materialelor pe care se bazează lucrarea de față au fost colectate de noi din Valea Ierului și împrejurimi iar restul provin din cîteva puncte de lîngă Carei, nisipurile Nyirului, Vama (Valea Măriei) și Nadișu-Hododului.

Materialul este prezentat pe grupe mari sistematice, iar în cadrul fiecărei grupe este ordonat alfabetic pe genuri și specii. Speciile sau combinațiile rare ori citate pentru prima oară de aici pentru micoflora României, sînt notate cu*.

Toate exemplarele citate sînt depuse în Herbarul micologic al Institutului de științe biologice București (BUCM) și au numere de inventar.

Aducem mulțumiri colegilor O. Constantinescu, pentru determinarea unor ciuperci (urmate de OC în text) ca și pentru tot concursul, C. Karácsonyi, pentru unele materiale puse la dispoziție (CK în text) și R. Wallfisch, pentru determinarea unei specii de mușchi.

PERONOSPORALES

Albugo amaranthi (Schwein.) O. Kuntze — *Amaranthus hybridus* L.: Dindești, 19 VIII 1974, 8 IX 1975. Andrid, 16 IX 1976. Cămin, 30 VIII 1977. Căpleni, 30 VIII 1977. Carei, 24 VIII 1977. Foieni, 5 IX 1977.

Irina, 21 IX 1978. Pişcolt, 27 VIII 1975, 24 VIII 1977. Urziceni Pădure, 5 IX 1977. *Amaranthus retroflexus* L.: Andrid, 16 IX 1976. Cămin, 30 VIII 1977. Carei, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 21 V 1973. Petreşti, 5 IX 1977. Tăşnad gară, 1 IX 1977. Urziceni, 5 IX 1977.

Albugo candida (Pers. ex Hook.) O. Kuntze — *Armoracia rusticana* P. Gaertner & al. cultivat sau subspontan (*): *Cămin, 30 VIII 1977. Carei, 24 VIII 1977. Dindeşti, 14 VIII 1974, *1 X 1978. Satu Mare, 14 VII 1977. Vama, 12 IX 1976. *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medicus: Cămin, 30 VIII 1977. Căpleni, 30 VIII 1977. Carei, 2 X 1978. Dindeşti, 8 IX 1975, Valea Ierului, 3 IX 1978, V. Tăul Morii, 4 IX 1976. Foieni, 22 IX 1978. Nadişu-Hododului, 25 VI 1977. Pişcolt, 24 VIII 1977, Sanislău, 23 VI 1966. Urziceni Pădure, 5 IX 1977. **Cardamine hirsuta* L., leg. S. Forstner, 2 IV 1937 (depistat în herbar de Fanerogamae). **Cardamine matthiolii* Moretti: Foieni, 15 IX 1978. *Lepidium campestre* (L.) R. Br.: Pir, 24 VI 1977. *Raphanus raphanistrum* L. subsp. *raphanistrum*: Dindeşti, 4 IX 1976. Resighea, 24 VIII 1977. *Raphanus sativus* L., cult.: Dindeşti, 4 IX 1978. *Rorippa amphibia* (L.) Besser: Dindeşti, Valea Ierului, 22 IX 1975 (HMR 2610). *Rorippa sylvestris* (L.) Besser: Dindeşti, Valea Ierului, 14 IX 1975 (HMR 2611). *Sinapis arvensis* L.: Dindeşti, 16 IX 1975, Valea Ierului, 20 VIII 1977. *Sisymbrium loeselii* L.: Carei, 8 IX 1975. *Sisymbrium officinale* (L.) Scop.: Dindeşti, 4 IX 1976.

Albugo portulacae (DC.) O. Kuntze — *Portulaca oleracea* L.: Căpleni, 30 VIII 1977. Carei, 30 VIII 1977, 8 IX 1978. Dindeşti, 16 IX 1976. Resighea, 24 VIII 1977.

Albugo tragopogonis (Pers.) S. F. Gray — *Cirsium arvense* (L.) Scop.: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1977, V. Tăul Morii, 11 IX 1978. Pişcolt, 24 VIII 1977 (HMR 2614).

Brenia lactucae Regel — *Arctium lappa* L.: Carei, 2 X 1978. **Arctium minus* Bernh.: Carei, 2 X 1978. Dindeşti, „La Cetate", 15 IX 1978. *Arctium tomentosum* Miller: Dindeşti, 11 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978. *Centaurea jacea* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. **Centaurea pannonica* (Heuffel) Simonkai subsp. *pannonica:* Andrid, Valea Ierului, 5 IX 1978. Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977 (HMR 2622). Irina, 21 IX 1978. *Centaurea phrygia* L. (=*C. austriaca* Willd.): Vama, Valea Măriei 12 IX 1976. *Cirsium arvense* (L.) Scop.: Andrid, 5 IX 1978. Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972, 11 VIII 1977. Dindeştiul Mic, 22 IX 1978. Pişcolt, 24 VIII 1977. **Cirsium canum* (L.) All.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977 (HMR 2624). **Cirsium rivulare* (Jacq.) All.: Urziceni, 5 IX 1977. **Gazania rigens* (L.) Gaertner: Carei, cult., 2 X 1978. *Lactuca sativa* L., cult.: 22 VIII 1976, 2 IX 1976. *Lactuca serriola* L.: Andrid, Valea Ierului, 24 VI 1977. Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, 7 IX 1978. Irina, 21 IX 1978. Pir, 24 VI 1977. Pişcolt, 24 VIII 1977. **Leontodon autumnalis* L.: Carei, 30 VIII 1977. Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. **Senecio aquaticus* Hill subsp. *barbareifolius* (Wimmer & Grab.) Walters: Dindeşti, Valea Ierului, 5 IX 1978. Irina, 21 IX 1978. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Senecio vulgaris L.: Carei, 30 VIII 1977. Dindeşti, 14 VIII 1977. Petreşti, 22 IX 1978. *Sonchus arvensis* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972, 23 VIII 1973. Pir, 24 VI 1977. *Sonchus asper* (L.) Hill subsp. *asper:* Dindeşti, 11 IX 1978. *Sonchus oleraceus* L.: Carei, 2 X 1978, la vii, 17 VIII 1977. Dindeşti, 13 VIII 1974, V. Tăul Morii, 28 VIII 1974.

***Bremiella baudysii** (Skal.) O. Const. & Negrean — *Berula erecta* (Hudson) Coville: Dindeşti, V. Tăul Morii, 11 IX 1978 (1).

Peronospora aestivalis H. Syd. — *Medicago lupulina* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977.

Peronospora alchemillae Otth — **Potentilla anserina* L.: Resighea gară, 24 VIII 1977. **Rupus caesius* L.: Dindeşti, 25 IX 1972 (HMR 2208), V. Tăul Morii, 19 VIII 1977.

Peronospora alta Fuck. — *Plantago lanceolata* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1973, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. *Plantago major* L.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Căpleni, 30 VIII 1977. Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 19 VIII 1974, 17 IX 1975, 23 VIII 1976. Pir, 24 VI 1977. Pirul Nou, 25 VIII 1976, 24 VI 1977. Resighea, 24 VIII 1977. Satu Mare, 9 IX 1976. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. **Plantago major* subsp. *intermedia* (DC.) Arcangeli: Petreşti, V Tăul Morii, 7 IX 1976.

Peronospora arborescens (Berk.) Casp. — *Papaver somniferum* L. cult.: Dindeşti, 14 VII 1977.

Peronospora calotheca de By — *Galium mollugo* L.: Irina, 21 IX 1978.

Peronospora ervi A. Gust. — *Vicia hirsuta* (L.) S. F. Gray: Pirul Nou, 24 VI 1977.

Peronospora chenopodii-polyspermi Gäum. — *Chenopodium polyspermum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975, 31 VIII 1976, „La Cetate", 11 IX 1978.

Peronospora erythraeae Kühn ex Gäum. — *Centaurium pulchellum* (Swartz) Druce: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, Valea Ierului, 21 VIII 1973 (HMR 2205), V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978.

Peronospora ficariae L. R. Tul. ex de By — *Ranunculus repens* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, V. Tăul Morii, 11 VIII 1977. Pir, 24 VI 1977.

Peronospora fulva H. Syd. — *Lathyrus hirsutus* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977.

Peronospora galegae Săvul. & Rayss — *Galega officinalis* L.: Irina, 21 IX 1978.

Peronospora grisea (Ung.) Ung. — **Veronica anagallis-aquatica* L.: Dindeşti, Valea Tăul Morii, 19 VIII 1977. **Veronica anagalloides* Guss.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 10 VIII 1977, Valea Ierului, 24 VI 1977. **Veronica catenata* Pennel (=*V. aquatica* Bernh., non S. F. Gray): Dindeşti, V. Tăul Morii, 23 VIII 1977. Pirul Nou, 24 VI 1977. **Veronica scutellata* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 20 VIII 1977, 24 VI 1977.

Peronospora lamii A. Br. — **Stachys palustris* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972 (HMR 2210).

Peronospora lepidii (Mc. Alp.) G. W. Wils. — **Lepidium densiflorum* Schrader: Pişcolt, 27 VIII 1976, 24 VIII 1977. Resighea gară, 24 VIII 1977. *Lepidium ruderale* L.: Andrid, Valea Ierului, 31 VIII 1977. Carei, 25 VI 1978, leg. C. K. Dindeşti, 4 IX 1976. Domăneşti, 19 VI 1977, leg. CK Moftinul Mic, 19 V 1977, leg. CK. Pişcolt, 4 IX 1976.

Peronospora leptosperma de By — *Artemisia annua* L.: Dindeşti, 25 VIII 1977. *Chamomilla recutita* (L.) Rauschert (=*Matricaria chamomilla* L.): Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974. *Matricaria perforata* Mérat (=*M. inodora* L., nom. illegit.): Petreşti, 22 IX 1978. Dindeşti, 16 VIII 1974 (HMR 2425).

***Peronospora lini** Schroet. — *Linum catharticum* L. — Dindeşti, Valea Ierului, 25 VIII 1973 (HMR 2206).

Peronospora minor (Casp.) Gäum. — **Atriplex oblongifolia* Waldst. & Kit.: Dindeşti, 27 IX 1978. *Chenopodium album* L.s.l.: Andrid, 16 IX 1976. Cămin, 30 VIII 1977. Căpleni, 30 VIII 1977. Carei, 30 VIII 1977. Corund, 25 VI 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975, 23 VIII 1976. Foieni, 5 IX 1977. Petreşti, V. Tăul Morii, 27 VIII 1976. Satu Mare, 9 IX 1976. Scărişoara Nouă, 23 VI 1977. Pişcolt, 27 viii 1976. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977. **Chenopodium ficifolium* Sm.: Foieni, 5 IX 1977 (HMR 2654). Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Chenopodium hybridum* L.: Dindeşti, 24 VIII 1973, 14 IX 1978. Carei, 30 VIII 1977. Pişcolt, 27 VIII 1976, 24 VIII 1977. *Chenopodium vulvaria* L.: Dindeşti, 11 IX 1978.

Peronospora myosotidis de By — **Myosotis arvensis* (L.) Hill subsp. *arvensis:* Dindeşti, V. Tăul Morii, 23 VIII 1977. Nadişu-Hododului, 25 VI 1977.

Peronospora obovata Bonord. — *Spergula arvensis* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Peronospora parasitica (Pers. ex Fr.) Fr. — **Armoracia rusticana* P. Gaertner & al.: Carei, 24 VIII 1977. Dindeşti, 28 VIII 1977, 4 IX 1978, 29 VIII 1977 (HMR 2669). *Berteroa incana* (L.) DC.: Resighea gară, 24 VIII 1977. *Brassica oleracea* L. cv. *capitata*: Resighea, 24 VIII 1977. *Bunias orientalis* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977. *Capsella bursa-pastoris* (L) Medicus: Carei, 2 X 1978. Dindeşti, 8 IX 1975. Pişcolt, 24 VIII 1977. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977 **Erysimum cheiranthoides* L.: Andrid, Valea Ierului, 25 VIII 1976. Dindeşti, Valea Ierului, 6 VIII 1966. **Lepidium densiflorum* Schrader: Pişcolt, 27 VIII 1976. **Lobularia maritima* (L.) Desv.: Carei, cult., 21 IX 1975. **Matthiola incana* (L.) R. Br. subsp. *incana:* (cult.) Cămin & Căpleni, 30 VIII 1977. Carei, 4 IX 1976, 24 VIII 1977. Dindeşti, 22 VIII 1976. Irina, 21 IX 1978. Foieni, 15 IX 1978. **Matthiola longipetala* (Vent.) DC. subsp. *bicornis* (Sibth. & Sm.) P. W. Ball, cult.: Dindeşti, 9 IX 1978, 31 VIII 1977. *Raphanus sativus* L.: Dindeşti, cult., 4 IX 1978. *Sinapis arvensis* L.: Dindeşti, 16 IX 1975 (HMR 2683), V. Tăul Morii, 11 IX 1978. Pirul Nou, 24 VI 1977. Pişcolt, 24 VIII 1977. Resighea, 24 VIII 1977. *Sisymbrium altissimum* L.:

Resighea, 24 VIII 1977. Scărișoara Nouă, 23 VI 1977. *Sisymbrium officinale* (L.) Scop.: Andrid, 16 IX 1976. Corund, 25 VI 1977. Dindești, 31 VIII 1976.

Peronospora romanica Săvul. & Rayss — *Medicago sativa* L., cult.: Dindești, 4 IX 1976.

Peronospora rumicis Corda — *Rumex acetosa* L.: Dindești, Valea Ierului, 17 IX 1975.

Peronospora scleranthi Rabenh. — *Scleranthus annuus* L. subsp. *annuus:* Nadișu-Hododului, 25 VI 1977.

Peronospora sordida Berk. & Br. — *Verbascum blattaria* L.: Dindești, 22 IX 1978.

Peronospora symphyti Gäum. — *Symphytum officinale* L. s.l.: Irina, 21 IX 1978. **Symphytum officinale* subsp. *uliginosum* (A. Kerner) Nyman: Pirul Nou, 24 VI 1977 (HMR 2693).

Peronospora tabacina Adam — *Nicotiana tabacum* L., cult.: Căpleni, 5 IX 1977, Dindești, 10 VIII 1977, Resighea, 24 VIII 1977, Urziceni, 5 IX 1977.

Peronospora tribulina Pass. — *Tribulus terrestris* L.: Resighea gară, 24 VIII 1977.

Peronospora trifolii-arvensis H. Syd. — *Trifolium campestre* Schreber: Dindești, 9 IX 1978.

Peronospora trifolii-hybridi Gäum. — *Trifolium hybridum* L.s.l.: Dindești, Valea Ierului, 23 VIII 1976.

Peronospora trifoliorum de By. — *Trifolium repens* L.: Pirul Nou, „La Fund", 24 VI 1977.

Peronospora violae de By ex Schroet. — *Viola arvensis* Murray: Dindești, 24 VIII 1977.

Plasmopara angustiterminalis Novot. — *Xanthium strumarium* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindești, 31 VIII 1976, V. Tăul Morii, 10 VIII 1977, 5 IX 1978. Foieni, 5 IX 1977. Irina, 21 IX 1978. Petrești, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. Pișcolt, 24 VIII 1977. Resighea gară, 24 VIII 1977.

Plasmopara densa (Rabenh.) Schroet. — **Odontites verna* (Bellardi) Dumort. s.l.: Dindești, Valea Ierului, 20 VIII 1977. Resighea, 24 VIII 1977. *Rhinanthus angustifolius* C. C. Gmelin: Scărișoara Nouă, 23 VI 1977.

Plasmopara helianthi Novot. — *Helianthus annuus* L.: Dindești, 19 VIII 1977.

Plasmopara umbelliferarum (Casp.) Schroet. ex. Wartenw. — *Aegopodium podagraria* L.: Carei la vii, 11 IX 1977. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. **Angelica sylvestris* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindești, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973 (HMR 2427). Pirul Nou, „La Fund", 24 VI 1977. *Pastinaca sativa* L. s. l.: Dindești, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978. Pișcolt, 24 VIII 1977.

Plasmopara viticola (Berk. & Curt.) Berl. & de Toni — *Vitis vinifera* L. subsp. *vinifera*, cult.: Carei, 30 VIII 1977. Dindeşti, 20 VIII 1974, 11 IX 1978. Resighea, 24 VIII 1977.

Pseudoperonospora cannabina (Otth) Curzi — *Cannabis sativa* L.: Dindeşti, cult. Valea Ierului, 31 VIII 1977.

Pseudoperonospora humuli (Miyabe & Takah.) G. W. Wils. — *Humulus lupulus* L.: Carei la vii, 17 VIII 1977. Resighea, 24 VIII 1977. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Pseudoperonospora urticae (Libert.) Salm. & Ware — *Urtica dioica* L.: Carei, 2 X 1978, Dindeşti, 19 IX 1978. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. **Urtica kioviensis* Rogow.: Urziceni, 5 IX 1977.

ASCOMYCETES

Claviceps cynodontis Langdon — *Cynodon dactylon* (L.) Pers.: Scărişoara Nouă, 3 XI 1978, leg. CK.

Claviceps nigricans Tul. — *Eleocharis palustris* (L.) Roemer & Schultes: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, 31 VIII 1976.

Claviceps purpurea (Fr.) Tul. — **Alopecurus aequalis* Sobol.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 VIII 1973, Pirul Nou, 25 VIII 1976. *Alopecurus pratensis* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973. *Elytrigia repens* (L.) Nevski: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973. Carei la Bobald, 17 VIII 1977. *Festuca pratensis* Hudson: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973 (HMR 2215). *Festuca rubra* L. subsp. *rubra*: Sanislău, 28 VIII 1973. *Holcus lanatus* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973. *Glyceria fluitans* (L.) R. Br.: Foieni, 15 IX 1978. *Lolium perenne* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Foieni, 15 IX 1978.

Diaporthe adunca (Rob.) Niessl stat. conid. *Phomopsis subordinaria* Trav. — *Plantago lanceolata* L.: Pir, 27 VIII 1973 (HMR 2486).

Epichloe typhina (Pers. ex Fr.) Tul. — *Puccinellia distans* (L.) Parl.: Carei, 14 VI 1976, leg. CK.

Erysiphe aquilegiae (DC.) Mérat — *Caltha palustris* L. s.l.: Pirul Nou, Valea Ierului, 25 VIII 1976.

Erysiphe artemisiae Grev. — *Artemisia vulgaris* L.: Cămin, 30 VIII 1977. Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978.

Erysiphe asperifoliorum Grev. — *Anchusa ochroleuca* Bieb.: Resighea, 27 VIII 1976. *Anchusa officinalis* L.: Foieni, 15 IX 1978. Sanislău, 31 VII 1978, leg. CK. *Cynoglossum officinale* L.: Resighea, 24 VIII 1977 (HMR 1978). *Echium vulgare* L.: Dindeşti, 16 IX 1976. *Myosotis arvensis* (L.) Hill: Foieni, 2 IX 1977, leg. CK. *Nonea pulla* L.: Pir, 24 VI 1977; 12 VI 1979, leg. CK. *Symphytum nodosum* Schur: Lelei, 27 V 1977, leg. CK. *Symphytum officinale* L. s.l.: Dindeşti, 19 IX 1978, Valea Ierului, 15 IX 1975, 31 VIII 1976. Pişcolt, 24 VIII 1977. Satu Mare, 9 IX 1976.

Symphytum officinale subsp. *uliginosum* (A. Kerner) Nyman: Pirul Nou, 25 VIII 1976.

Erysiphe betae (Vanha) Weltzien — *Beta vulgaris* L., cult.: Dindeşti, 11 VIII 1977.

Erysiphe biocellata Ehrenb. — *Lycopus europaeus* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Mentha aquatica* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975, det. OC. V. Tăul Morii, 11 IX 1978. *Mentha arvensis* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Erysiphe cichoracearum DC. ex Mérat — *Achillea collina* Becker: Dindeşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976, 11 IX 1978. **Centaurea apiculata* Ledeb. subsp. *spinulosa* (Rochel) Dostál: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974 (HMR 2257), 7 IX 1976 (6). *Centaurea jacea* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Centaurea pannonica* (Heuffel) Simonkai: Dindeşti, 23 VIII 1973 (HMR 2052). Carei, 17 VIII 1977. **Centaurea rocheliana* (Heuffel) Dostál (=*C. banatica* Rochel ex Heyek, non A. Kerner): Cămin & Căpleni, 30 VIII 1977. *Cichorium intybus* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977, 23 VIII 1977. **Cirsium brachycephalum* Juratzka: Dindeşti, Valea Ierului, 15 IX 1972 (2) (HMR 2054). *Cirsium canum* (L.) All.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 24 VIII 1974. Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. **Cirsium rivulare* (Jacq.) All.: Pirul Nou, Valea Ierului, 15 IX 1975 (HMR 2506) (6). *Crepis setosa* Haller fil.: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1976, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Eupatorium cannabinum* L.: Dindeşti, Valea Ierului 14 VIII 1974 (HMR 2261). **Gnaphalium sylvaticum* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. **Helianthus tuberosus* l.: Dindeşti, subspontan, 19 VIII 1977. *Helianthus annuus* L., cult.: Dindeşti, 19 VIII 1977, 26 VIII 1977. *Lactuca serriola* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Phlox drummondii* Hook.: Satu Mare, 14 IX 1976. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977 (HMR 2512). *Phlox paniculata* L.: Carei, 30 VIII 1977. Dindeşti, 4 IX 1978. *Senecio vulgaris* L.: Cămin, 30 VIII 1977. Carei, 30 VIII 1977. *Serratula tinctoria* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1977. *Solidago canadensis* L.: Satu Mare, 9 IX 1976. *Sonchus arvensis* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1973. Carei gară, 8 IX 1976. Pirul Nou, 25 VIII 1973. *Sonchus asper* L.: Andrid, Valea Ierului, 20 VIII 1977. *Sonchus oleraceus* L.: Carei la vii, 17 VIII 1977. *Tanacetum vulgare* L.: Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Viola* sp. cult.: Cămin, 30 VIII 1977.

Erysiphe communis (Wallr.) Fr. — *Oenothera biennis* L.: Resighea, 27 VIII 1976.

Erysiphe convolvuli (DC.) St. — Am. — *Calystegia sepium* (L.) R. Br.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 IX 1972. Cămin, 30 VIII 1977. *Convolvulus arvensis* L.: Carei, 4 IX 1976.

Erysiphe cruchetiana Blumer — *Ononis spinosaeformis* Simkovics: Ady, 31 VIII 1976, leg. CK. Dindeşti, 24 IX 1972.

Erysiphe cruciferarum Opiz ex L. Junell — *Berteroa incana* (L.) DC.: Foieni, 15 IX 1978. *Brassica nigra* (L.) Koch: Domăneşti, 5 VIII 1977, leg. CK. *Descurainia sophia* (L.) Webb ex Prantl: Dindeşti, 31 VIII

1976. Resighea, 24 VIII 1977. **Iberis umbellata* L., cult.: Carei, 8 IX 1978. Dindeşti, 5 IX 1978. Irina, 21 IX 1978. **Matthiola longipetala* (Vent.) DC. subsp. *bicornis* (Sibth. & Sm.) P. W. Ball, cult.: Carei, 30 VIII 1977. Dindeşti, 31 VIII 1977. *Sisymbrium altissimum* L.: Resighea, 24 VIII 1977. *Sisymbrium officinale* (L.) Scop.: Satu Mare, 9 IX 1976.

Erysiphe depressa (Wallr.) Schlecht. — *Arctium lappa* L.: Dindeşti, V, Tăul Morii, 7 IX 1976, 19 VIII 1977. Cămin pădure, 30 VIII 1977. *Arctium minus* Bernh.: Dindeşti, 20 VIII 1977, 1 X 1978. *Arctium tomentosum* Miller: Carei, 4 IX 1976. Dindeşti, „La Cetate", 15 IX 1978. Irina, 21 IX 1978.

Erysiphe galeopsidis DC. ex Mérat — *Ballota nigra* L.: Carei, 4 IX 1976. *Lamium album* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Galeopsis ladanum* L.: Dindeşti, 7 IX 1976. *Leonurus cardiaca* L.: Dindeşti, 8 IX 1975. *Stachys palustris* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972 (HMR 2070). Pirul Nou, 25 VIII 1976.

Erysiphe galii Blumer — **Galium rivale* (Sibth. & Sm.) Griseb. =*Asperula rivalis* Sibth. & Sm.): Pirul Nou, 25 VIII 1976, 24 VI 1977.

Erysiphe graminis DC. ex Mérat — *Elytrigia trichophora* (Link) Nevski: Pir, 12 VI 1979, leg. CK.

Erysiphe heraclei DC. ex St.-Am. — *Anetum graveolens* L.: Dindeşti, cult., 19 VIII 1977. *Daucus carota* L., cult.: Căpleni, 30 VIII 1977. *Pastinaca sativa* L. s.l.: Căpleni, 30 VIII 1977. Carei la Bobald, 17 VIII 1977. *Petroselinum crispum* (Miller) A. W. Hill: Carei, cult., 30 VIII 1977 (HMR 2621). Dindeşti, cult., 11 IX 1978. *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench: Urziceni, Grădina Cailor, 24 IX 1978, leg. CK. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Pimpinella saxifraga* L.: Dindeşti, 25 IX 1972 (HMR 2074). **Sium latifolium* L.: Urziceni, 5 IX 1977. *Torilis japonica* (Houtt.) DC.: Cămin, 30 VIII 1977.

Erysiphe hyperici (Wallr.) Blumer — *Hypericum maculatum* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Erysiphe knautiae Duby — *Dipsacus laciniatus* L.: Carei, 8 IX 1976. Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976. *Dipsacus fullonum* L. (=*D. sylvestris* Hudson): Carei, 8 IX 1976. *Knautia arvensis* (L.) Coult: Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK. Dindeşti, Valea Ierului, 21 VIII 1976, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974. *Scabiosa ochroleuca* L.: Dindeşti, 19 IX 1972, det. OC. *Succisa pratensis* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. **Succisella inflexa* (Kluk) Beck: Dindeşti, Valea Ierului, 6 VIII 1966 (2). Pirul Nou, Valea Ierului, 25 VIII 1976.

Erysiphe lythri L. Junell — *Lythrum salicaria* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Erysiphe pisi DC. ex St.-Am. — *Galega officinalis* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 15 IX 1975 (HMR 2526). *Vicia cracca* L.: Foieni, 2 IX 1977, leg. CK.

Erysiphe polygoni DC. ex. St.-Am. — **Polygonum arenarium* Waldst. & Kit.: Resighea, 24 VIII 1977. *Polygonum aviculare* L.: Carei, 4 IX 1976. Satu Mare, 9 IX 1976. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Polygo-*

num hydropiper L.: Foieni, 2 IX 1977, leg. CK. *Polygonum lapathifolium* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1976. **Rumex acetosa* L.: Dindeşti, cult., 4 IX 1976. Resighea, 28 VIII 1973 (6). *Rumex acetosella* L.: Resighea, 24 VIII 1977. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Erysiphe ranunculi Grev. — *Clematis integrifolia* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 20 IX 1975, det. OC. 23 VIII 1973 (HMR 2527). *Clematis *jackmannii* Moore, cult.: Carei, 3 XII 1978, leg. CK. Dindeşti, 11 IX 1978. **Consolida ambigua* (L.) P. W. Ball & Heywood (=*Delphinium ajacis* auct.): Irina, cult., 21 IX 1978. *Ranunculus acris* L. subsp. *acris*: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Ranunculus acris* subsp. *strigulosus* (Schur) Hyl.: Carei, 2 X 1978, la Bobald, 17 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978. Pirul Nou, 19 IX 1975. *Ranunculus repens* L.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. *Ranunculus sardous* Crantz: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1976. *Ranunculus sceleratus* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1977. *Thalictrum lucidum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972 (HMR 2083).

Erysiphe sordida L. Junell — *Plantago major* L. subsp. *major*: Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Petreşti, 7 IX 1976, det. OC. Resighea, 24 VIII 1977. Satu Mare, 9 IX 1976.

Erysiphe trifolii Grev. — **Lathyrus palustris* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 27 VIII 1973 (6). *Lathyrus pratensis* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. **Lupinus luteus* L., cult.: Horea, 28 VII 1973 (6). *Melilotus? alba* Medicus: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Melilotus dentata* (Waldst. & Kit.) Pers.: Carei, 1 XI 1978, leg. CK. Dindeşti, 11 IX 1978, Valea Ierului, 21 IX 1972, det. OC. Pişcolt, 27 VIII 1976. *Melilotus officinalis* (L.) Pallas: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Pişcolt, 24 VIII 1977. *Trifolium alpestre* L.: Nisipeni, 27 IX 1979, leg. CK. *Trifolium arvense* L.: Urziceni-Pădure, 5 IX 1977. *Trifolium campestre* Schreber: Dindeşti, Valea Ierului, 20 VIII 1973 (HMR 2085). *Trifolium hybridum* L. s.l.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976. *Trifolium medium* L. s.l.: Dindeşti, Valea Ierului, 20 VIII 1973. Nadişu-Hododului, 23 VI 1977. *Trifolium pratense* L.; cult.: Carei, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 25 VIII 1973.

Erysiphe urticae (Wallr.) Blumer — *Urtica dioica* L.: Dindeşti, 29 VIII 1977.

Erysiphe verbasci (Jacz.) Blumer — *Verbascum nigrum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976.

Eudarluca caricis (Fr.) O. Erikss. *(Puccinia chondrillina)-Chondrilla juncea* L.: Foieni, 15 IX 1978. Pe *Asparagus officinalis* L. (socio cum *Puccinia asparagi*): Dindeşti, Valea Ierului, 24 VIII 1975 (HMR 2719).

***Hypomyces odoratus** Arnold (stat. conid. *Cladobotryum mycophilum* (Oudem.), W. Sams & Hoozem.), det. OC. — *Brachythecium salebrosum* (Hoffm.) Hoffm., leg. GN, det. R. Wallfisch: Urziceni, 5 IX 1977.

Leptotrochila verrucosa (Wallr.) Schuepp — *Galium rubioides* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 14 VIII 1974 (HMR 2435).

Leveillula compositarum Golovin — **Senecio erucifolius* L.: Dindești, Valea Ierului, 15 IX 1972 (2).

Leveillula labiatarum Golovin — *Marrubium peregrinum* L.: Pir, 27 VIII 1973, det. OC.

Microsphaera euonymi (DC. ex Mérat) Sacc. — *Euonymus europaeus* L.: Dindești, V. Tăul Morii, 24 VIII 1974, 18 IX 1975.

Mycosphaerella killiani Petrak — *Trifolium fragiferum* L.: Dindești, Valea Ierului, 17 IX 1975, V. Tăul Morii, 24 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978. Pirul Nou, Valea Ierului, 25 VIII 1976. *Trifolium repens* L.: Dindești, Valea Ierului, 17 IX 1975. Pișcolt, 24 VIII 1977.

Oidium lini Bondarzew — *Linum usitatissimum* L.: Foieni, subspontan, 5 IX 1977.

Phyllactinia guttata (Wallr. ex Fr.) Lév. — **Corylus maxima* Miller, cult. Carei, 4 IX 1976, leg. CK (HMR 2542).

Polystigma rubrum (Pers.) SC. — *Prunus domestica* L., cult.: Dindești, 8 IX 1975.

Sphaerotheca erigerontis-canadensis (Lév.) L. Junell — *Conyza canadensis* (L.) Cronq. (=*Erigeron canadense* L.): Cămin, 30 VIII 1977. Dindești, 11 IX 1978, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Resighea, 27 VIII 1976. *Taraxacum „officinale* Weber": Carei, 4 IX 1976.

Sphaerotheca euphorbiae (Cast.) Salmon — *Euphorbia lucida* Waldst. & Kit.: Dindești, Valea Ierului, 21 IX 1972 (2). *Euphorbia platyphyllos* L.: Dindești, Valea Ierului, 19 VIII 1974. Resighea gară, 24 VIII 1977. *Euphorbia helioscopia* L.: Dindești, V. Tăul Morii, 7 IX 1976.

Sphaerotheca ferruginea (Schlecht. ex Fr.) L. Junell — *Sanguisorba officinalis* L.: Săcășeni, păd. Șiteri, 28 VIII 1978, leg. CK.

Sphaerotheca fugax Penzig & Sacc. — *Geranium palustre* L.: Pirul Nou, 14 VIII 1974 (HMR 2292). Irina, 21 IX 1978.

Sphaerotheca fuliginea (Schlecht. ex Fr.) Poll. — *Cucumis sativus* L.: Carei, 30 VIII 1977. Dindești, cult., 4 IX 1978. *Cucurbita pepo* L., cult.: Resighea, 24 VIII 1977.

Sphaerotheca plantaginis (Cast.) L. Junell — *Plantago lanceolata* L.: Carei, 8 IX 1976. Dindești, V. Tăul Morii, 21 VIII 1973. Satu Mare, 28 IX 1972 (HMR 2097). **Plantago major* L. s.l.: Petrești, 7 IX 1976.

Sphaerotheca xanthii (Cast.) L. Junell — *Bidens tripartita* L.: Cămin, 30 VIII 1977. Dindești, V. Tăul Morii, 23 VIII 1977. Irina, 21 IX 1978. Petrești, 7 IX 1976. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Calendula officinalis* L., cult.: Carei, 30 VIII 1977. Dindești, 20 VIII 1974. **Senecio aquaticus* subsp. *barbareifolius* (Wimmer & Grab.) Walters: Dindești, Valea Ierului, 21 IX 1972 (2). Resighea, 24 VIII 1977. **Senecio erucifolius* L.: Dindești, Valea Ierului, 15 IX 1972 (2). **Senecio paludosus* L.: Dindești, Valea Ierului, 15 IX 1972 (2) (HMR 2206), 14 VIII 1974. *Xanthium italicum* Moretti: Ady, 27 VIII 1976, leg. CK. Andrid, 16 IX 1976. Dindești, 21 IX 1972. *Xanthium spinosum* L.: Foieni, 5 IX 1977.

Stamnaria persoonii (Mougeot ex Pers.) Fuck., det. OC. — *Equisetum *moorei* Newman: Foieni, 15 IX 1978.

Taphrina deformans (Berk.) Tul. — *Prunus persica* (L.) Batsch; cult.: Carei, 23 VI 1977. Nadișu-Hododului, 25 VI 1977.

Uncinula prunastri (DC. ex Mérat) Sacc. — *Prunus spinosa* L.: Dindești, Valea Ierului, 22 VIII 1973.

FUNGI IMPERFECTI

Cercospora beticola Sacc., det. OC — *Chenopodium urbicum* L.: Dindești, 2 IX 1972 (HMR 2229).

Cercospora chenopodii Fres. — *Atriplex patula* L.: Dindești, Valea Ierului, 15 IX 1972 (HMR 2231). Irina, 21 IX 1978. *Chenopodium album* L.: Dindești, 15 IX 1972 (HMR 2230).

Cercospora ferruginea Fuck. — *Artemisia vulgaris* L.: Dindești, Valea Ierului, 24 VIII 1975.

Cercosporella virgaureae (Thuem.) Allesch. — *Conyza canadensis* (L.) Cronq.: Carei, 4 IX 1976. Petrești, V. Tăul Morii, 7 IX 1976.

Ovularia obliqua (Cooke) Sacc. — *Rumex maritimus* L.: Dindești, Valea Ierului, 25 IX 1972 (HMR 2727). *Rumex obtusifolius* L. s.l.: Carei, 2 X 1978. Dindești, 20 VIII 1974. *Rumex stenophyllus* Ledeb.: Dindești, 18 VIII 1972 (HMR 2455).

Deightoniella arundinacea (Corda) Hughes — *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steudel: Istrău, 10 IX 1979, leg. CK.

Pleospora herbarum (Pers. ex Fr.) Rabenh. (stat. conid. *Stemphylium botryosum* Wallr.), det. OC. — *Cannabis sativa* L., cult.: Dindești, 17 IX 1976.

Ramularia asteris (Phillips & Plowr.) Bub. — *Aster tripolium* subsp. *pannonicum* (Jacq.) Soó: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976.

Ramularia galegae Sacc. — *Galega officinalis* L.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindești, V. Tăul Morii, 9 X 1970, det. OC. (HMR 2246).

Ramularia geranii (West.) Fuck — *Geranium pusillum* L.: Dindești, 13 VIII 1974.

Ramularia leonuri Sorok. — *Leonurus cardiaca* L.: Dindești, 10 IX 1975.

Ramularia ovata (Fuck.) Sacc. — *Salvia nemorosa* L. subsp. *nemorosa*, det. OC. Dindești, 15 IX 1972.

Ramularia valerianae (Speg.) Sacc. — *Valeriana officinalis* L.: Dindești, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974.

Scopulariopsis brevicaulis (Sacc.) Bainier — *Cannabis sativa* L. cult., det. OC. Dindești, 17 IX 1976.

Septoria cannabis (Lasch) Sacc. — *Cannabis sativa* L., cult.: Dindești, 19 VIII 1974.

Septoria chenopodii Westend. — *Chenopodium murale* L.: Irina, 21 IX 1978.

Septoria galeopsidis Westend. — **Galeopsis ladanum* L.: Pir, 27 VIII 1973 (HMR 2477).

Septoria guepinii Oudemans — *Euphorbia palustris* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 14 VIII 1974 (HMR 2480).

Septoria helianthi Ell. & Ev. — *Helianthus annuus* L., cult.: Dindeşti, 8 IX 1975.

Septoria oreoselinii Sacc. — **Peucedanum officinale* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 15 IX 1972 (HMR 2478).

Septoria polygonorum Desm. — *Polygonum hydropiper* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 25 IX 1972 (HMR 2481). *Polygonum lapathifolium* L.: Dindeşti, 19 IX 1978.

Septoria salicicola (Fr.) Sacc. — *Salix cinerea* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 18 IX 1972 (HMR 2482).

Septoria scabiosicola (Desm.) Desm. — *Knautia arvensis* (L.) Coult.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 16 VIII 1974 (HMR 2483). *Scabiosa ochroleuca* L.: Dindeşti, 24 VI 1974, det. OC.

UREDINALES

Coleosporium melampyri (Rebent.) P. Karst. — *Melampyrum bihariense* A. Kerner: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Melampyrum pratense* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Coleosporium rhinanthacearum Lév. ex Kickx — *Odontites verna* (Bellardi) Dumort. s.l.: Foieni, 15 IX 1978. Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK. Andrid, 31 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976, 20 VIII 1977. Pişcolt, 27 VIII 1976. Resighea, 24 VIII 1977. **Rhinanthus borbasii* (Dörfler) Soó: Foieni, 8 VII 1978, leg. CK.

Coleosporium sonchi (Str.) Lév. ex Kickx — *Sonchus arvensis* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Urziceni, 5 IX 1977. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Sonchus asper* (L.) Hill: Dindeşti, V, Tăul Morii, 11 IX 1978. *Sonchus palustris* L.: Dindeşti, 20 VIII 1973, det. OC.

Coleosporium tussilaginis (Pers.) Lév. — *Tussilago farfara* L.: Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976.

Cronartium ribicola J. C. Fischer — *Ribes nigrum* L., cult.: Carei, 8 IX 1978.

Melampsora abieti-capraearum Tubeuf — *Salix cinerea* L.: Dindeşti, 18 IX 1972 (HMR 2107).

Melampsora epitea Thuem. — **Orchis laxiflora* Lam. subsp. *elegans* (Heuffel) Soó: Scărişoara Nouă, 23 VI 1977.

Melampsora euphorbiae Cast. — *Euphorbia lucida* Waldst. & Kit.: Dindeşti, Valea Ierului, 21 IX 1972 (HMR 2109). Resighea, 24 VIII 1977.

Melampsora euphorbiae-dulcis Otth — *Euphorbia serrulata* Thuill.: Resighea, 24 VIII 1977.

Melampsora lini (Ehrenb.) Lév. — *Linum catharticum* L.: Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK. Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 IX 1972.

Melampsora ribesii-viminalis Kleb. — *Salix viminalis* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 18 IX 1972 (HMR 2114).

Melapmsora symphyti Bub. — *Symphytum officinile* subsp. *uliginosum* (A. Kerner) Nyman: Pirul Nou, 25 VIII 1976, 24 VI 1977.

Miyagia pseudosphaeria (Mon.) Jorst. (=*Puccinia sonchi* Desm.) — *Sonchus arvensis* L.: Dindeşti, 20 VIII 1974. *Sonchus palustris* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 18 IX 1972, 28 VIII 1973 (HMR 2116).

Phragmidium bulbosum (Str.) Schlecht. — *Rubus caesius* L.: Carei, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Resighea, 24 VIII 1977.

Phragmidium potentillae (Pers.) Karst. — *Potentilla cinerea* Chaix ex Vill. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977.

Puccinia acetosae Koern. — *Rumex acetosa* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 14 VIII 1974. Foieni, 15 IX 1978.

Puccinia allii Rud. — *Allium scorodoprasum* L.: Foieni, III 1979, leg. CK.

Puccinia angelicae (Schum.) Fuck. — **Peucedanum alsaticum* L.: şoseaua Andird-Chereuşa, Valea Ierului, 21 IX 1972, det. OC.

Puccinia annularis (Str.) Röhl. — *Teucrium chamaedrys* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977.

Puccinia antirrhinii Diet. & Holw. — *Antirrhinum majus* L., cult.: Dindeşti, 16 IX 1978. Irina, 21 IX 1978.

Puccinia arenariae (Shum.) Wint. — *Moehringia trinervia* (L.) Clairv.: Livada, păd. Noroieni, 5 V 1979, leg. CK. *Spergula arvensis* L.: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Puccinia aromatica Bub. — *Chaerophyllum aromaticum* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977.

Puccinia asparagi DC. — *Asparagus officinalis* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 24 VIII 1975 (HMR 2719).

Puccinia asperulae-cynanchicae Wurth — *Asperula cynanchica* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973.

Puccinia bardanae Corda — *Arctium tomentosum* Miller: Dindeşti, IX 1970. Irina, 21 IX 1978.

Puccinia bupleuri Rud. — **Bupleurum tenuissimum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 18 VIII 1973 (HMR 2330). Carei la Bobald, 17 VIII 1977.

Puccinia carduorum Jacky — *Carduus crispus* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 14 VIII 1974, V. Tăul Morii, 18 IX 1972 (HMR 2463). Dindeştiul Mic, 22 IX 1978. Irina, 21 IX 1978. Pirul Nou, 25 VIII 1976. Piscolt, 24 VIII 1977.

Puccinia caricina DC. — **Carex hordeistichos* Vill.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 16 IV 1967, det. OC.

Puccinia centaureae DC. — *Centaurea apiculata* Ledeb. subsp. *spinulosa* (Rochel) Dostél: Dindeşti, V. Tăul Morii, 19 VIII 1974 (HMR 2560). *Centaurea pannonica* (Heuffel) Simonkai: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1976.

Puccinia chondrillina Bub. & Syd. — *Chondrilla juncea* L.: Foieni, 30 VI 1978, leg. CK, 15 IX 1978.

Puccinia cnici Mart. — *Cirsium vulgare* (Savi) Ten.: Dindeşti, 10 VIII 1977.

Puccinia coronata Corda — *Glyceria maxima* (Hartm.) Holmberg: Irina, 21 IX 1978.

Puccinia crepidicola Syd. — *Crepis setosa* Haller fil.: Cămin, 30 VIII 1977.

Puccinia dioicae P. Magn. — **Taraxacum bessarabicum* (Hornem.) Hand.-Mazz.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, V. Ierului, 14 VIII 1974 (HMR 2337).

Puccinia glechomatis DC. — *Glechoma hederacea* L.: Irina, 21 IX 1978.

Puccinia graminis Pers. subsp. **graminicola** Urban — **Festuca pratensis* Hudson: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973 (HMR 2339).

Puccinia helianthi Schw. — *Helianthus annuus* L.: Dindeşti, 8 IX 1975.

Puccinia hieracii Mart. — *Picris hieracioides* L.: Cămin, 30 VIII 1977. Dindeşti, V. Tăul Morii, 18 IX 1972 (HMR 2147). *Taraxacum bessarabicum* (Hornem.) Hand.-Mazz.: Dindeşti, Valea Ierului, 15 IX 1972 (HMR 2148).

Puccinia jaceae-leporinae Tranz. — *Carex ovalis* Gooden. (=*C. leporina* auct., non L.): Resighea, 24 VIII 1977.

Puccinia lapsanae Fuck. — *Lapsana communis* L.: Nadişu-Hododului, 25 VI 1977. Satu Mare, 9 IX 1976.

Puccinia laschii Lagerh. — *Cirsium arvense* (L.) Scop.: Petreşti, 7 IX 1976. *Cirsium canum* (L.) All.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973, 23 IX 1976.

Puccinia malvacearum Mont. — *Althaea officinalis* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 20 IX 1972 (HMR 2155). *Malva pusilla* (L.) Sm.: Dindeşti, 20 VIII 1974. Pişcolt, 24 VIII 1977. *Malva sylvestris* L.: Dindeşti, IX 1970.

Puccinia menthae Pers. — *Mentha aquatica* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 11 IX 1978. Petreşti, 7 IX 1976. Pirul Nou, 25 VIII 1976. *Mentha arvensis* L.: Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976. *Mentha longifolia* (L.) Hudson: Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK. Dindeşti, 19 VIII 1974. *Satureja hortensis* L., cult.: Dindeşti, 11 IX 1978.

Puccinia millefolii Fuck. — **Achillea asplenifolia* Vent.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973.

Puccinia oreoselini (Str.) Fuck. — *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench: Resighea, 27 VIII 1976. Urziceni-Pădure, 5 IX 1977.

Puccinia phragmitis (Schum.) Koern. — *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steudel: Dindeşti, Valea Ierului, 22 & 23 VIII 1973.

Puccinia poarum Niels — *Tussilago farfara* L.: Foieni, 2 IX 1977, leg. CK.

Puccinia polygoni-amphibii Pers. — *Bilderdykia convolvulus* (L.) Dumort.: Dindeşti, 16 IX 1976. Resighea, 24 VIII 1977. *Bilderdykia dumetorum* (L.) Dumort.: Dindeşti, Valea Ierului, 31 VIII 1977. Cămin pădure, 30 VIII 1977. *Polygonum amphibium* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 11 IX 1978, 19 VIII 1977.

Puccinia praecox Bub. — *Crepis biennis* L.: Urziceni, 5 IX 1977.

Puccinia pulverulenta Grev. — *Epilobium hirsutum* L.: Dindeşti, 19 8 1977.

Puccinia punctata Link — **Galium palustre* L.: Dindeşti, 25 VIII 1973 (HMR 2364). *Galium rivale* (Sibth. & Sm.) Griseb.: Dindeşti, Valea Ierului, 24 VIII 1973 (HMR 2365). Pirul Nou, 25 VIII 1976. **Galium uliginosum* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973 (HMR 2366). *Galium verum* L.: Andrid, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, Valea Ierului, 31 8 1976. V. Tăul Morii, 19 VIII 1974, det. OC.

Puccinia rugulosa Tranz. — **Peucedanum officinale* L. subsp. *officinale:* Andrid, Valea Ierului, 5 IX 1978. Dindeşti, Valea Ierului, 15 IX 1972 (HMR 2165).

Puccinia sorghi Schw. — *Zea mays* L.: Dindeşti, cult., 20 VIII 1974.

Puccinia tanaceti DC. — *Artemisia annua* L.: Dindeşti, 16 VIII 1977. *Artemisia pontica* L.: Carei la Bobald, 17 VIII 1977. *Artemisia santonicum* L.: Valea Ierului la Andrid, 18 VIII 1973 şi Dindeşti, 18 VIII 1973. *Artemisia vulgaris* L.: Carei, 17 VIII 1977. Dindeşti, Valea Ierului, 24 VIII 1973. Irina, 21 IX 1978.

Puccinia thesii Duby — *Thesium linophyllon* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 22 VIII 1973 (HMR 2380).

Puccinia xanthii Schw. — *Xanthium italicum* Moretti: Andrid, 16 IX 1976.

Pucciniastrum agrimoniae (Diet.) Tranz. — *Agrimonia eupatoria* L.: Dindeşti, V. Tăul Morii, 24 VIII 1974. Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK.

Uromyces acetosae Schroet. — *Rumex acetosa* L.: Andrid, 16 IX 1976, Carei la Bobald, 17 VIII 1977. Resighea, 27 VIII 1976. *Rumex acetosella* L.: Urziceni, 5 IX 1977.

Uromyces appendiculatus (Pers.) Ung. — *Phaseolus vulgaris* L., cult.: Dindeşti, 15 IX 1978, IX 1970.

Uromyces behenis (Ung.) Schroet. — *Silene vulgaris* (Moench) Garcke: Dindeşti, Valea Ierului, 23 VIII 1973.

Uromyces dianthi Niessl — *Dianthus caryophyllus* L.: Carei, cult., 2 X 1978. **Dianthus pontederae* Kerner subsp. *pontederae*: Resighea, 24 VIII 1977.

Uromyces euphorbiae-corniculati Jordi — **Lotus tenuis* Waldst. & Kit. ex Willd.: Andrid, V. Ierului, 23 VIII 1976. Dindeşti, V. Ierului, 15 IX 1972 (HMR 2176).

Uromyces galegae (Opiz) Sacc. — *Galega officinalis* L.: Irina, 21 IX 1978.

Uromyces ononidis Pass. — *Ononis spinosiformis* Simkovics: Dindeşti spre Andrid, Valea Ierului, 24 IX 1972.

Uromyces rumicis (Schum.) Wint. — *Rumex hydrolapathum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975. *Rumex maritimus* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 25 IX 1972. *Rumex obtusifolius* L. s.l.: Carei, 2 X 1978. *Rumex patientia* L. s.l., cult.: Carei, 30 VIII 1977.

Uromyces striatus Schroet. — *Trifolium campestre* Schreber: Dindeşti, V. Tăul Morii, 20 VIII 1973.

Uromyces trifolii (DC.) Lév. — *Trifolium fragiferum* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 20 VIII 1973 (HMR 2393), 23 VIII 1976. Petreşti, V. Tăul Morii, 7 IX 1976. *Trifolium hybridum* L. s.l.: Carei la Bobald, 17 VIII 1978. Dindeşti, 23 VIII 1977, Valea Ierului, 23 VIII 1976. Pir, 24 VI 1977. *Trifolium pratense* L., cult.: Carei, 17 VIII 1977.

Uromyces viciae-fabae (Pers.) Schroet. — **Lathyrus palustris* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 24 VIII 1973 (HMR 2395).

USTILAGINALES

Melanopsichium pennsylvanicum Hirschh. — *Polygonum lapathifolium* L.: Dindeşti, 8 IX 1975, 14 IX 1978.

Moesziomyces bullatus (Schroet.) Vánky — *Echinochloa crus-galli* (L.) Beauv.: Cămin, 30 VIII 1977.

Sphacelotheca andropogonis (Opiz) Bub. — *Botriochloa ischaemum* (L.) Keng: Pir, 24 VI 1977.

Sphacelotheca hydropiperis (Schum.) de By — *Polygonum mite* Schrank: Vama, 12 IX 1976.

Tilletia sphaerococca (Wallr.) Fisch. v. Waldh. — **Agrostis stolonifera* L.: Scărişoara, 23 VI 1977.

Ustilago anomala J. Kuntze ex Wint. var. **carnea** (Liro) Hirschh. — *Bilderdykia convolvulus* (L.) Dumort.: Carei, 8 IX 1978.

Ustilago anomala var. **cordae** (Liro) Savile — *Polygonum hydropiper* L.: Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975.

Ustilago grandis Fr. — *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steudel: Dindeşti, Valea Ierului, 17 IX 1975.

Ustilago longissima (Schlecht.) Meyen — *Glyceria fluitans* (L.) R. Br.: Foieni, 15 IX 1978. *Glyceria maxima* (Hartm.) Holmberg: Dindești, Valea Ierului, 24 VIII 1973.

Ustilago major Schroet. — *Silene otites* (L.) Wibel: Foieni, 15 IX 1978.

Ustilago maydis (DC.) Corda — *Zea mays* L., cult.: Dindești, 11 IX 1978. Pișcolt, 24 VIII 1977.

Ustilago neglecta Niessl — *Setaria lutescens* (Weigel) Hubbard (*S. glauca* auct.): Dindești, Valea Ierului, 15 IX 1975. Pir, 27 VIII 1973. Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976.

Ustilago reticulata Liro — *Polygonum lapathifolium* L.: Carei, 2 X 1978. Dindești, 24 VIII 1973, Valea Ierului, 24 VIII 1974, V. Tăul Morii, 11 IX 1978.

Ustilago syntherismae (Schwein.) Peck — **Digitaria ischaemum* (Schreber) Muehlenb.: Foieni, Grădina Cailor, 5 IX 1977 (HMR 2598). Foieni spre Ciumești, 15 IX 1978. *Digitaria sanguinalis* (L.) Scop.: Pișcolt, 24 VIII 1977, det. OC.

Ustilago trichophora (Link) Kunze ex Koern. — *Echinochloa crus-galli* (L.) Beauv.: Dindești, 12 IX 1976, det. OC.

Ustilago violacea (Pers.) Rouss. — *Silene alba* (Miller) E. H. L. Krause: Urziceni, Grădina Cailor, 24 IX 1978, leg. CK.

ADDENDA

Erysiphe cichoracearum DC. ex. Mérat — **Bellis perennis* L., cult.: Carei, 15 IX 1978, det. OC. **Chamomilla recutita* (L.) Rauschert, det. OC: Petrești, 22 IX 1978. **Helianthus annuus* L.: Dindești, cult., 26 VIII 1977, det. OC. **Helianthus tuberosus* L.: Dindești, subspontan, 19 VIII 1977, det. OC. **Hieracium×maculatum* Sm.: Cehal, 2 VIII 1978, leg. CK, det. OC. **Leontodon taraxacoides* (Vill.) Mérat (=*L. nudicaulis* auct): Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976, det. OC.

Sphaerotheca alchemillae (Grev.) L. Junell — **Potentilla erecta* (L.) Räuschel: Vama, Valea Măriei, 12 IX 1976, det. OC. **Potentilla reptans* L.: Dindești, 19 IX 1978, det. OC.

BIBLIOGRAFIE

1. CONSTANTINESCU O. 1979. Revision of *Bremiella (Peronosporales)*. Trans. Br. mycol. Soc. 72(3): 510—515.
2. CONSTANTINESCU O. & NEGREAN G. 1973. Adăugiri la *Erysiphaceele* Românei. St. cerc. biol., seria botanică, 25(4): 279—286.

3. CONSTANTINESCU O. & NEGREAN G. 1974. *Herbarium Mycologicum Romanicum*, Schedae fasc. 42—45 (nr. 2051—2250). București.
4. CONSTANTINESCU O. & NEGREAN G. 1975. *Herbarium Mycologicum Roma-, nicum*, Schedae fasc. 46—50 (nr. 2251—2500). București.
5. CONSTANTINESCU O. & NEGREAN G. 1978. *Herbarium Mycologicum Romanicum*, Schedae fasc. 51—55 (nr. 2501—2750). București.
6. CONSTANTINESCU O. & NEGREAN G. 1977. Additions to Romanian *Erysiphaceae*. II. Sydowia, Annls Mycol. Ser. II, 29(1—6), 1976—77; 75—86.
7. FORSTNER S. J. M. 1975. Contribuții la cunoașterea mixomicetelor din Țara Oașului (Maramureș). St. cerc. biol., ser. biol. veg., 27(3): 199—204.
8. PETRESCU M. 1966. *Aspecte fitopatologice din pădurile Republicii Socialiste România*. Ed. Agro-Silvică. București, 127 pp.
9. RACOVITZA ANGÈLE, 1941. Quelques Discomicètes récoltés en Transylvanie. Bull. sect. sci. Acad. Roum., 23(9): 461—483.
10. RAȚIU O. & GERGELY I. 1979. Caracterizarea sinecologică a principalelor fitocenoze lemnoase din „Țara Oașului" (jud. Satu-Mare). Contrib. bot. Cluj-Napoca, 1979: 85—118.
11. RAȚIU O., GERGELY I. & MOLDOVAN I. 1977. Considerații fitocenologice asupra pădurilor depresionare din „Țara Oașului". Contrib. bot. Cluj-Napoca, 1977: 9—18.
12. SĂVULESCU T. 1957. Ustilaginalele din Republica Populară Română, 2. Ed. Acad. R.P.R. București.
13. SILAGHI G. 1960. Specii de *Mycena* noi pentru micoflora R.P.R. Stud. cerc. biol., Cluj (1959), 10(2): 195—202.
14. SILAGHI G. & LUPOI A. 1962. Contribuții la cunoașterea *Tricholomaceaelor* din R.P.R. Contrib. bot. Cluj: 107—111.
15. SILAGHI G. & LUPOI A. 1964. Contribuții la cunoașterea *Marasmieelor* din R.P.R. Studia Univ. Babeș-Bolyai Cluj, 1964(1): 31—34.

MYCOLOGICAL CONTRIBUTIONS. SATU-MARE DISTRICT

(Summary)

The poorly known mycoflora of Satu Mare district of Romania is completed by 204 fungi parasitic on 420 host plant. Some 79 fungus/host combinations are rather rare or were even first recorded in Romanian flora from this district.

CERCETĂRI ASUPRA ASOCIAȚIEI PEUCEDANO-FESTUCETUM PSEUDOVINAE ÎN STAȚIUNILE DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

CAROL KARÁCSONYI

Specia mediteranean-pontică *Peucedanum officinale* L., are arealul general de răspîndire în sudul și centrul Europei, ajungînd pînă în partea nord-vestică a continentului (32). In România regiunile în care apare relativ mai frecvent sînt: Cîmpia Transilvaniei și Cîmpia de Vest (13), (21). Lipsește de pe mari teritorii ale țării; mai nou *Peucedanum officinale* a fost inclusă pe lista rarităților noastre floristice (22).

În partea de nord-vest a țării pentru prima dată a fost identificată în anul 1796 de P. K i t a i b e l, la Terebești (17). Intr-un document datat din anul 1807 se amintește că, în hotarul satului Moftin (jud. Satu Mare) s-au răspîndit tufărișuri și alte plante care strică pășunile (11), dintre care — se pare — și *Peucedanum officinale*[1]. In a doua jumătate a secolului trecut a fost semnalată pe terenurile depresionare de lîngă Tășnad (12), unde a fost găsită și în urma cercetărilor ulterioare (1). A mai fost semnalată la: Ardud (4), Carei (5), (13), (26), Dindești (7), (8), stațiuni în care am regăsit-o recent, precum și de la: „șesul sătmărean" — loc neprecizat (26), Căpleni (26) și în județul Bihor la Cheșereu (19). Completăm corologia speciei cu următoarele noi stațiuni din N-V țării: între Mădăras și Sătmărel, pădurea Șiter (comuna Craidorolț) lîngă cătunul Ganaș, Eriu-Sîncrai, Ady Endre, Ghenci, Tiream, Hotoan[2] (jud. Satu Mare), Sălacea, Galoșpetreu, Tarcea, Otomani și Roșiori (jud. Bihor). Se poate constata că, în această zonă *Peucedanum officinale* apare relativ frecvent, dar pînă în prezent nu a fost semnalată pe nisipurile din N-V țării. În Herbarul Universității din Cluj-Napoca există un exemplar colectat de I. P r o d a n de la Șimian, localitate din jud. Bihor, așezată la periferia terenurilor nisipoase, fără menționarea precisă a locului unde a fost găsită.

Fitocenozele de *Peucedanum officinale* sînt considerate heliosciofile (28); ele sînt cantonate pe terenuri slab sărături oase, cu apa freatică la mica adîncime, în special la liziera pădurilor, în luminișuri și pe terenuri de unde vegetația arborescentă a fost defrișată. Între asemenea limite ecologice înguste au fost găsite cenoze dominate de *Peucedanum*

[1] În text tipărit „kocsord".

[2] La Hotoan numele popular al plantei este „vițălar" și rizomul ei este folosit în medicina populară.

officinale lîngă Timişoara (18). I. P r o d a n descrie din apropierea localităţii Arad as. *Alopecuretum* fac. *Peucedanum officinale* (26). Tot din Cîmpia de Vest a fost semnalată asociaţia *Peucedano-Festucetum pseudovinae* (Rpcs. 7) I. Pop 1968 la marginea pădurii Rădvani lîngă Salonta (24), precum şi în zona de interfluviu Timiş-Bega *(Peuc. — Fest. pseudov. alopecuretum pratensis* şi *festucetosum pseudovinae)* (14).

Din Cîmpia de Vest (25) şi din Cîmpia Română (30) se cunosc şi cenoze dominate de *Aster sedifolius* (specia care în general coabitează cu *Peucedanum officinale*), care într-un conspect al vegetaţiei solurilor saline şi alcaline din România (10) au fost incluse în as. *Peucedano-Festucetum pseudovinae*. În legătură cu această încadrare sintaxonomică este de menţionat că, cenozele de *Aster sedifolius* din cîmpia de sud a ţării se găsesc într-o regiune unde nu creşte *Peucedanum officinale*; staţiunea din lunca Neajlovului (31) citată de asemenea în cadrul asociaţiei prezentate (10) — se referă la *Peucedanum latifolium* (Bieb.) DC.

În unele staţiuni din N-V ţării cenozele dominate de *Peucedanum officinale* apar de asemenea la marginea pîlcurilor de păduri, dar în literatura de specialitate sînt amintite de la Carei şi Căpleni (26) şi de pe terenuri unde exista numai vegetaţie ierboasă. În hotarul oraşului Carei la locul numit „Bobald", precum şi între Galoşpetreu şi Otomani,

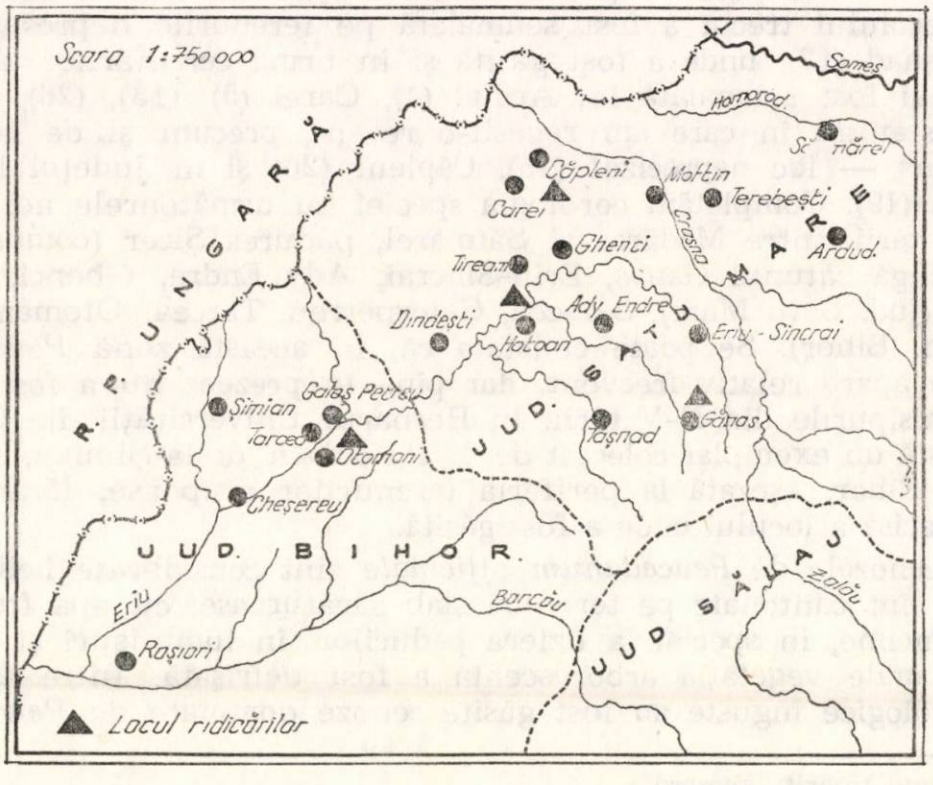

Fig. 1. Harta localităţilor din nord-vestul ţării cu prezenţa plantei *Peucedanum officinale*.

am găsit în locuri depresionare, unde lăcoviștile înmlăștinite alternează cu sărăturile de tip soloneț (2), în stațiuni lipsite de păduri. Se pare că, dominanța vegetației ierboase de la „Bobald", aflată de-altfel în regiune de silvostepă, are o vechime multiseculară. Acest loc și în descrierile de odinioară era caracterizat ca un teren inundabil-mlăștinos (9), fără să fie amintită aici vre-un pîlc de pădure. Lipsesc la „Bobald" și speciile caracteristice stejerișelor, care persistă timp relativ mai îndelungat după defrișări, existînd în apropiere doar tufărișuri răzlețe de *Prunus spinosa*. În schimb la Galoșpetreu, încă la sfîrșitul secolului trecut se găsea un pîlc de stejeriș — numit pădurea „Mare" — care în prezent este complet defrișată.

Pentru a stabili alcătuirea fitocenozelor dominate de *Peucedanum officinale* din N-V țării, s-au efectuat ridicări fitocenologice atît pe terenurile ierboase de la Carei „Bobald" (rel. 7—11) și Galoșpetreu (rel. 12), cît și la liziera pădurilor din Hotoan (rel. 3—6) și „Șiter" de lîngă cătunul Ganaș (rel. 1—2).

Încadrarea cenosistematică a asociației:

Cl. PUCCINELLIO-SALICORNIETEA Țopa 1939

Ord. *PUCCINELLIETALIA* Soó 1940

Al. *Festucion pseudovinae* Soó 1933

As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* (Rpcs. 27) I. Pop 1968
(syn. *Peucedano-Asteretum punctati* (Rpcs. 27) Soó 1947)

Asociația este multistratificată; în stratul superior, înalt de circa 150 cm, domină *Peucedanum officinale* care ajunge la maturitate în toiul verii. Din punct de vedere fenologic se remarcă faptul că, în mijlocul lunii august, lîngă Carei pe terenul lipsit de vegetație lemnoasă atît *Peucedanum officinale* cît și *Aster sedifolius* sînt în plină floare, iar în stațiunile de la liziera pădurilor aceste specii înfloresc doar în a doua jumătate a lunii.

Preponderența elementelor hemicriptofite, în majoritate cu caracter mezofit, precum și prezența unor specii mezohigrofite arată că, aceste cenoze sînt condiționate de prezența apei freatice la mică adîncime, cu un nivel relativ constant.

În fitocenozele prezentate, dominate de un element mediteraneanpontic, procentul cel mai ridicat înregistrează eurasiaticele. Elementele mediteraneene și chiar mediteranean-pontice, participă într-un număr destul de neînsemnat la alcătuirea cenozelor, reflectînd astfel poziția geografică a stațiunilor cercetate. Prezența speciilor eurasiatice cu caracter continental, pe lîngă elementele circumpolare și central-europene, imprimă un caracter eterogen acestei asociații.

As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* (Rpcs. 27) I. Pop 1968

(syn. *Peucedano-Asteretum punctati* (Rpcs. 27) Soó 1947)

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. releveului	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	K
			Acoperirea (%)	80	85	90	95	100	100	90	100	95	95	90	95	
			Suprafața (m^2)	30	16	30	35	30	30	30	50	36	36	25	25	
		CHAR.ASS.														
H	Mp	Peucedanum officinale		3–4	3–4	4	4–5	5	5	4–5	5	5	2–3	1	2	V
H	Eua(C)	Aster sedifolius		+	–	+	+	+	–	1–2	1	1	4	2	3	IV
H	Eua(C)	Festuca pseudovina		–	2	2	2	1–2	1–2	1–2	+	+	2	2–3	3	V
		ARTEMISIO-FESTUCETALIA PSEUDOVINAE														
Ch(H)	E(C)	Artemisia santonicum		–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	–	+	II
Th	Atl(M)	Bupleurum tenuissimum		–	–	+	+	+	–	–	+	+	+	+	–	III
H(TH)	Mp	Podospermum canum		–	–	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	III
H(Ch)	Eua(C]	Ranunculus pedatus		–	–	–	–	+	–	+	+	+	+	+	–	III
Th	Ba	Trifolium angulatum		–	+	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	II
Th	Mp	Lotus angustissimus		–	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Th	Mp	Cerastium dubium		–	–	+	–	–	–	–	+	+	+	+	–	II
TH	Atl(M)	Trifolium micranthum		–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+	–	I
H(Ch)	Eua(C)	Artemisia pontica		–	–	–	+	+	+	–	–	–	–	3–4	–	II
G	Cp	Carex stenophylla		–	–	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	I
H	Ec	Centaurea pannonica		+	1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	V
		Th Atl(M) Trifolium strictum 11 (+); H Eua(C) Limonium gmelinii 12(+)														
		FESTUCO-PUCCINELLIETALIA														
G	Cp	Juncus gerardi		–	–	–	–	–	–	1	+	+	+	+	+	III
H	Ec(M)	Lotus tenuis		+	–	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	V
Th	Cp	Atriplex)(hastata var. salina		–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	–	–	I
Th	Eua(C)	Gypsophila muralis		+	–	+	–	+	+	+	+	+	+	+	+	IV
H	Eua	Trifolium fragiferum		–	+	+	+	+	+	+	+	+	–	–	–	III
H	Eua(C)	Lythrum virgatum		–	+	+	–	+	–	+	–	–	+	–	+	III

H	M	Oenanthe silaifolia	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	I
H	Cp	Agrostis stolonifera	–	–	2	1	–	+	–	+	–	+	+	–	III
H	Eua	Viola pumila	–	+	+	–	+	+	–	–	–	–	–	–	II
H	Eua	Trifolium repens	+	+	+	1	+	–	–	+	+	+	–	–	III
		H Cp Plantago maritima 12(+)													
		MOLINIO-JUNCETEA													
H	Cosm	Juncus effusus	2	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Ch	Eua(M)	Lysimachia numullaria	+	–	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
H	Cp	Agrostis canina	1–2	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I
		H Eua(M) Myosotis palustris 1(+); H Eua Succisa pratensis 1(+); H Eua Ranunculus repens 1(+)													
		MOLINIO-ARRHENATHEREA													
H	Ec	Senecio erraticus ssp. barbareifolius	1	+	+	+	+	+	–	+	+	+	+	–	V
H	Eua	Alopecurus pratensis	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	I
H	Eua	Leontodon autumnalis	+	+	+	+	+	+	–	–	–	–	–	+	III
H	E(M)	Serratula tinctoria	–	–	1	–	+	+	+	–	–	+	–	+	III
Th	Eua(M)	Centaurium erythraea	+	+	+	+	+	+	–	–	–	–	–	+	III
H(Ch)	Ec	Polygala comosa	–	–	+	–	+	+	–	–	–	–	–	–	I
H(Ch)	Ba	Ononis spinosiformis	+	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	I
Th	Eua	Rhinanthus serotinus	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	+	–	I
G	Ec(M)	Colchicum autumnale	–	–	–	+	–	+	+	+	–	+	–	–	II
H	Eua	Vicia cracca	1	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	I
H	Eua(M)	Trifolium pratense	–	–	+	–	–	+	+	+	–	–	–	+	II
H	Eua	Taraxacum officinale	–	+	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	II
H	Cosm	Prunella vulgaris	+	+	+	+	+	+	–	–	–	–	+	–	III
H	E(M)	Luzula campestris	–	–	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	I
H	Eua	Plantago lanceolata	+	+	–	–	–	+	+	–	+	+	+	+	III
H	Eua	Stellaria graminea	+	–	–	–	–	–	–	+	+	+	–	–	II
Th-TH	Eua	Medicago lupulina	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	I
TH	Eua	Daucus carota	+	1	+	1	+	+	+	+	–	+	+	+	V
		H Cp Cardamine pratensis ssp. matthiolii 5(+); H Cosm Potentilla reptans 2(+);													

(continuare)

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. releveului	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	K
			Acoperirea (%)	80	85	90	95	100	100	90	100	95	95	99	95	
			Suprafața (m²)	30	16	30	35	30	30	30	50	36	36	25	25	
		H E Scutellaria hastifolia 3(+); H Eua(C) Betonica officinalis 1(+)														
		FESTUCO-BROMETEA														
G	Cosm	Cynodon dactylon		–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	1	I
Th	Eua	Bromus mollis		–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	–	I
H	Eua(M)	Poa bulbosa		–	–	–	–	+	–	–	+	–	–	+	–	I
G	Eua(C)	Carex praecox		–	+	+	+	+	+	+	+	+	–	+	–	IV
H	Eua(M)	Filipendula vulgaris		+	–	+	+	+	+	+	+	+	–	–	+	IV
H	Eua	Achillea collina		+	2	+	–	+	+	+	+	+	+	+	+	V
H	Eua(M)	Galium verum		+	1	+	–	+	+	+	+ –1	+	–	–	+	IV
TH	Eua	Picris hieracioides		–	–	+	+	+	+	+	–	–	–	–	–	II
H	Eua(M)	Potentilla argentea		–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	+	–	I
H	Eua	Veronica spicata incl. ssp. orchidea		+	+	–	+	+	–	+	–	+	+	–	+	III
		H Mp Aster linosyris 12(+); H E(M) Agrimonia eupatoria 1(+); H Cp Koeleria macrantha 10(+); Th Eua(M) Trifolium arvense 2(+); TH Eua(C) Seseli annuum 12(+)														
		QUERCO-FAGEA														
Th	Eua	Melanpyrum cristatum		–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	I
H	Eua(C)	Ranunculus polyanthemos		+	–	+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	II
H—G	Eua	Ranunculus ficaria		–	+	+	+	+	+	+	+	+	–	–	–	III
		H E(C) Peucedanum carvifolia 1(+); H(Ch) Eua(M) Lychnis viscaria 11(+)														
		VARIAESYNTAXA														
G	Ec	Gagea pratensis		–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	–	I
H	M	Mentha pulegium		–	–	+	–	–	–	–	–	+	–	–	–	I

H	Eua	Rumex crispus	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	–	I
H	E(C)	Hieracium bauhini	–	1	–	+	+	–	–	–	–	–	–	+	II
H—G	Mp	Ranunculus strigulosus	–	+	+	+	+	+	–	–	–	–	+	–	II
Th—TH	E(M)	Trifolium campestre	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	+	–	I
H	Eua(M)	Fragaria viridis	–	+	–	+	+	+	–	+	–	+	–	–	III
H	Eua	Cichorium intybus	–	+	+	–	+	+	–	+	+	–	–	+	III
H	Eua(C)	Eryngium planum	–	–	–	–	–	+	–	+	+	+	–	–	II
H	Eua	Inula britanica	+	+	+	–	+	–	+	+	+	+	–	+	IV
H(G)	Eua(M)	Lathyrus tuberosus	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	+	–	I
Th	Eua(M)	Erophila verna	–	–	–	+	+	+	–	–	+	+	+	–	III
H—TH	Cosm	Cerastium fontanum ssp. trivale	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	+	–	I
G	Ec	Allium scordoprasum	–	–	–	–	+	+	+	+	+	1	+	–	III
Th	Mp	Vicia grandiflora var. sordida	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	+	–	I
Th	Cosm	Anagallis arvensis	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	–	I
Th	Eua(M)	Veronica arvensis	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+	+	–	II
TH	Eua(M)	Hibiscus trionum	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	–	I
Th	Cosm	Setaria lutescens	–	+	–	–	+	+	–	+	–	–	–	–	II
G	Eua	Agropyron repens	–	–	–	–	–	–	1	+	+	+	+	+	III
Th—TH	Eua	Tripleurospermum inodorum	–	+	–	–	–	–	+	–	–	+	–	–	I
Th	Cp	Atriplex patula	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	I
Th	Cosm	Polygonum aviculare	+	–	–	–	–	–	–	+	+	+	–	–	II
Th	Eua(M)	Cuscuta europaea	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	+	I

H—Ch Eua(M) Potentilla erecta 1(+);
TH Eua(C) Melilotus dentata 8(+);
Th Eua(M) Vicia tetrasperma 8(+);
H Eua(M) Calamagrostis epigeios 12(+);
TH Eua(M) Dipsacus laciniatus 2(+);
H—G Cosm Convolvulus arvensis 2(+)

Locul şi data (compl. în lunile IV, VI, IX) ridicărilor: rel. 1—2 comuna Craidorolţ, pădurea „Şiter", 22 VIII 1979; rel. 3—6 Hotoan, pădure, 15 VIII 1979; rel. 7—11 Carei-Bobald, 17 VIII 1979; rel. 12 Galoşpetru spre Otomani, sărătură 30 VIII 1981.

Spectrul bioformelor: H-56,6% [H(TH)-0,9%; H-G-0,9%; H-Ch-4,8%]; H-TH-0,9%; H-Ch-0,9%; H-G-2,9%; T-29,3% [TH-6,6%; Th-19,8%; Th-TH-2,9%] Ch-1,9% [Ch(H)-0,9%]; G-7,6%.

Spectrul el. floristice: Eua-55,7% [Eua(C)-12,3%; Eua(M)-19,8%]; E-6,6% [E(C)-1,9%; E(M)-3,7%]; Ec-7,5% [Ec(M)-1,9%]; Cp-8,5%; M-1,9%; Mp-6,6%; Atl(M)-2,9%; Ba-1,9%; Cosm-8,5%.

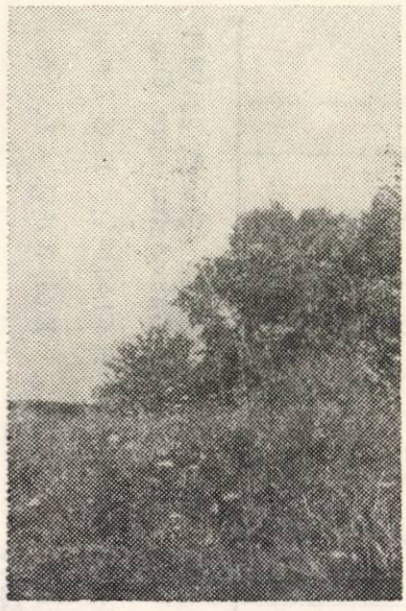

Fig. 2. *Peucedanum officinale* la marginea pădurii „Șiter" (comuna Craidorolț).

Din punct de vedere cenosistematic cele mai multe specii cu constanță ridicată, inclusiv componentele caracteristice asociației, se încadrează în Al. *Festucion pseudovinae*. Dar atît prin fizionomia lor, cît și prin procentul ridicat al elementelor cu caracter mezofit, cenozele prezentate se deosebesc față de celelalte asociații încadrate în această alianță. În general fitocenozele de *Peucedanum officinale* se instalazează în locuri de interferențe ale unor asociații aparținătoare diferitelor grupe cenosistematice, fapt care explică și componența lor eterogenă. Apariția unor elemente halofite arată că, solurile populate de aceste cenoze sînt ușor (și pe alocuri puternic) salinizate. Se remarcă numărul însemnat al reprezentanților Cl. *Molinio-Arrhenatherea*, dar luînd în considerare și procentul mare al speciilor Cl. *Festuco-Brometea*, se justifică includerea acestei asociații între cele cu caracter xeromezofil. Numărul foarte redus al speciilor caracteristice stejerișelor de cîmpie ne arată că, din punct de vedere genetic, As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* nu are legături directe cu aceste formațiuni vegetale dominate de plante lemnoase.

După observațiile efectuate în N-V țării cenozele de *Peucedanum officinale* pot lua naștere prin mai multe căi, în urma salinizării ușoare a solurilor umede. La liziera pădurii din Hotoan ele se învecinează cu asociații mezohigrofile, slab sărăturate. La Carei „Bobald" salinizarea începe deja pe unele terenuri mlăștinoase, ceea ce este indicat și prin prezența speciei *Cirsium brachycephalum* Jur. Au fost semnalate de aici pajiști mezofile de lăcoviști sărăturate (5), care există și în prezent. As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* de aici succedă de obicei după as. *Agrosti-Beckmannietum* (Rpcs. 16) Soó 1933. Cenoză de *Peucedanum officinale* de la Galoșpetreu (rel. 12) se găsește în stadiu înaintat de dezvoltare, evoluția ei spre as. *Achilleo-Festucetum pseudovinae* (Magyar 28) Soó 1933 fiind evidentă.

Analizînd cele 12 fitocenoze prezentate, care se găsesc la marginea stejerișelor, respectiv pe terenuri neîmpădurite, se constată că, din punct de vedere a alcătuirii floristice nu există diferențe, care să permită separarea acestora pe baza habitatelor.

Peucedanum officinale cunoscută în literatura botanică în special ca un component al florei lizierelor de păduri (28), nu apare în interiorul compact al acestora. Pentru dezvoltarea ei corespunzătoare pe lîngă o cantitate apreciabilă de apă, este nevoie și de temperaturi ridicate. N. Boșcaiu și F. Rațiu făcînd observații anatomice și sistematice asupra

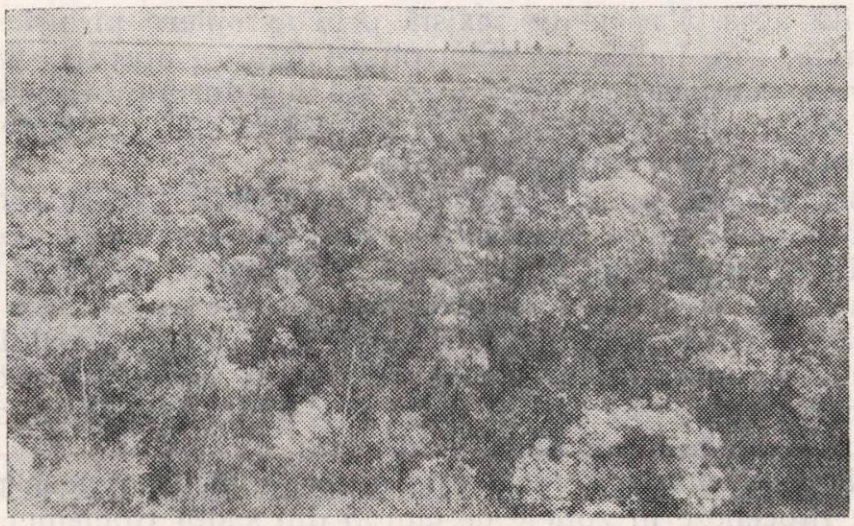

Fig. 3. As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* pe pășunea mlăștinoasă-sărăturoasă de la Carei „Bobald".

unor specii de *Peucedanum* din secția *Peucedanum*, remarcă prezența segmentelor foliare înguste, precum și consistența destul de pergamentoasă a frunzelor, ceea ce după părerea autorilor citați indică descendența acestor specii din strămoși termofili, originari din vestul Peninsulei Balcanice (6). Se remarcă și faptul că, cenozele de *Peucedanum officinale* își ating apogeul de dezvoltare sezonieră la sfîrșitul verii, după acumularea unui procent însemnat de energie solară, într-o perioadă cînd celelalte asociații a regiunii cercetate deja au trecut de acest stadiu. În stațiunea de la Carei, în luna august cînd planta înflorește, pe suprafața solului se văd crăpături datorită uscăciunii, dar rizomul gros al plantei pătrunde adînc în sol, pentru a absorbi apa necesară dezvoltării. În toate locurile unde

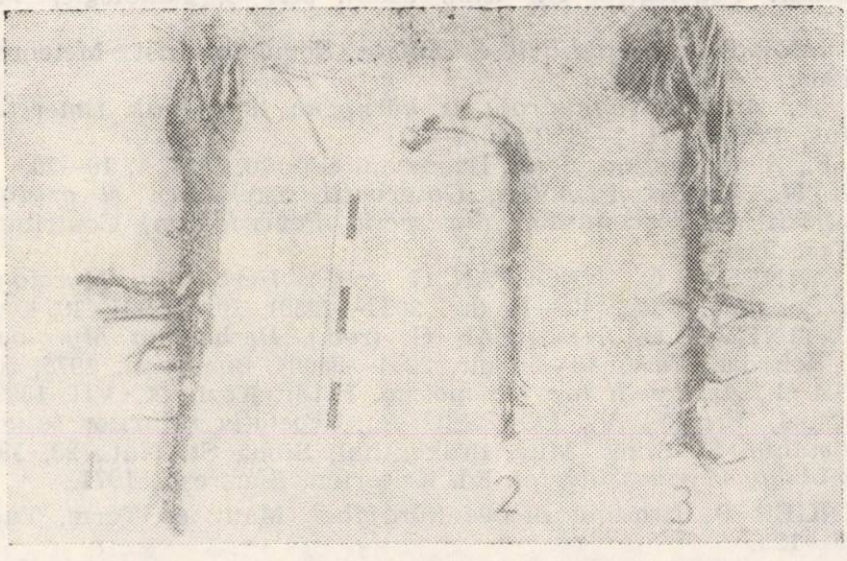

Fig. 4. Rizomi de *Peucedanum officinale* colectați de la Carei „Bobald".

a fost găsită această asociație, există prin apropiere pîrîuri, canale sau ape stagnante, care indică prezența pînzei freatice aproape de suprafață. Pentru aceste considerente credem că, rolul pădurilor în viața cenozelor de *Peucedanum officinale* este — în primul rînd — păstrarea nivelului relativ constant al umidității edafice.

Optimul ecologic al as. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* se realizează pe terenurile de la liziera pădurilor, dar aceasta nu constituie un factor limitativ. Remarcăm și faptul că, în districtul nordic al Cîmpiei de Vest, caracterizat prin veri mai moderate ca și partea centrală și sudică a regiunii (20), această asociație se găsește la periferia arealului său, iar în asemenea locuri cenozele pot apare într-un context oarecum diferit (ca și în cazul stațiunilor de la Carei și Galoșpetreu), față de cele din zonele centrale ale ariei lor de răspîndire.

Deși *Peucedanum officinale* este o specie mediteranean-pontică, nu alcătuiește fitocenoze în zonele de cîmpii din sudul României, în regiuni caracterizate printr-un climat continental (3). As. *Peucedano-Festucetum pseudovinae* se evidențiază ca o asociație vegetală a locurilor slab sărăturoase, moderat și constant umede, al regiunilor cu climat continental-moderat a țării.

BIBLIOGRAFIE

1. ARDELEAN G., *Observații geobotanice asupra finației Blaja-Tășnad în vederea stabilirii unor măsuri ameliorative*, St. Com., Muz. Satu Mare, IV, 1980, 441—450.
2. ASVADUROV H., OPRIȘ M., NEACȘU MARCELA, *Solurile din Cîmpia Crasnei*, Studii Pedologice, St. tehn. econ., ser. C, Pedologie, VII, 17, 1970, 189—267.
3. *Atlas climatologic a Republicii Socialiste România*, Inst. Meteorologic, București, 1966.
4. BALÁZS F., *Adatok Nagykároly és környéke flórájának ismeretéhez*, Scripta Bot. Mus. Transs., II, 1—3, 1943, 3—30.
5. BALÁZS F., *A nagymajtényi sik*, Debreceni Szemle, 1943, 1, 16—20.
6. BOȘCAIU N., RAȚIU FLAVIA, *Observații sistematice și anatomice asupra unor specii de Peucedanum din secția Peucedanum*, Contribuții Botanice, Cluj, 1965, 299—312.
7. CONSTANTINESCU O., NEGREAN G. (red.), *Herbarium Mycologicum Romanicum*, Schedae, Fasc. 42—45 (nr. 2051—2250), București, 1974, martie.
8. CONSTANTINESCU O., NEGREAN G. (red.), *Herbarium Mycologicum Romanicum*, Schedae, Fasc. 46—50 (nr. 2251—2500), București, 1975, iulie.
9. CZIRBUSZ G., *Az Ecsedi láp lecsapolása*, Földr. Közl., XXVII, 1899, 97—112.
10. DOLTU M. I., SANDA V., POPESCU A., *Vegetația solurilor saline și alcaline din România*, St. Com., Muz. Brukenthal, Sibiu, St. Nat., 23, 1979, 197—219.
11. *Erdélyi jobbágyok panaszlevelei*, Ed. Kriterion, București, 1971.
12. FEICHTINGER S., *Kraszna megye flórájából*, Math. és Term. Tud. Közl., IX, 1873, 55—125.
13. *Flora R.P.R./R.S.R.*, I—XIII, Edit. Academiei, București, 1952—1976.

14. GRIGORE S., *Flora și vegetația rezervației de sărături de la Dinias, județul Timiș*, Tibiscus, Șt. Nat., Muz. Timișoara, (1975) 1977, 49—68.
15. GRIGORE S., *Flora și vegetația din interfluviul Timiș-Bega*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1971.
16. *Influența exercitate de pădure asupra mediului*, Organizația Națiunilor Unite pentru alimentație și agricultură, București, 1967.
17. KANITZ A., *Reliquiae Kitaibelianae III—IV (Iter marmarosiense primum 1796 et secundum 1815 susceptum)*, Verhandl. der K.K. Zool.-Bot. Gessel. in Wien, XII, 1863, 57—91.
18. KÖNIG F., *A Hydroecia leucographa Bkh. új lelőhelyei a Bánságban*, *Folia* Entom. Hung., VI, 3, 1941, 48—63.
19. MÁTHÉ I., *Érmelléki florisztikai adatok*, Bot. Közl., XLIV, 1947, 57—71.
20. *Monografia geografică a R.P.R., Geografia fizică și Anexa*, Edit. Academiei, București, 1960.
21. NYÁRÁDY A., VICOL E. C., *O nouă contribuție metodologică la cartarea florei României*, Notulae Horti Agrobot. Cluj., 7, 1973, 35—37.
22. PÉTERFI S., BOȘCAIU N., TONIUC N., FILIPAȘCU A., TĂUBER F., BOȘCAIU V., HOREANU C., OPREA V., *Noi inițiative ale Comisiei Monumentelor Naturii pentru conservarea genofondului României*, Ocrotirea naturii maramureșene, Cluj-Napoca, 1977, 7—48.
23. POP ADELINA, *Halofitele din Cîmpia joasă a Timișului*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1977.
24. POP I., *Flora și vegetația Cîmpiei Crișurilor*, Edit. Academiei, București, 1966.
25. POPESCU P. C., *Contribuții la studiul vegetației sărăturilor din Banat și Crișana (I)*, Acta Bot. Horti București, 1963, fasc. 2, 797—817.
26. PRODAN I., *Aspecte din vegetația zonei de vest al R.P.R.*, Bul. Științ., Sect. Biol. Șt. Agric., VIII, 1, 1956, 5—45.
27. PRODAN I., *Oecologia plantelor halofite din România în comparație cu cele din Ungaria și Șesul Tisei*, Bul. Grăd. Bot. Cluj, II, 1922, 1, 1—17; 2, 37—52; 3, 69—84; 4, 101—112.
28. SOÓ R., *A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve*, I—VI, Budapest, 1964—1980.
29. SOÓ R., *Revue systematique les assotiations végétales des environs de Kolozsvár*, Acta Geobot. Hung., VI, 1947, fasc. 1, 3—50.
30. ȘERBĂNESCU I., *Ameliorarea pajiștilor de pe terenurile sărăturoase din Cîmpia Română cu speciile spontane din cuprinsul lor*, Studii Pedologice, St. tehn. econ., ser. C, Pedologie, II, 1963, 209—237.
31. ȘERBĂNESCU I., *Cercetări asupra vegetației din regiunea București*, Dări de seamă, Com. Geol., 42, (1954—1955) 1959, 509—517.
32. TUTIN T. G., *Peucedanum*, în Flora Europaea, II, Cambridge, 1968, 360—364.

UNTERSUCHUNGEN ÜBER DIE PEUCEDANO-FESTUCETUM PSEUDOVINAE ASSOTIATION IM NW RUMÄNIENS

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit enthält Ergänzungen zur Korologie der *Peucedanum officinale* L. Arten, die im NW Rumäniens vorkommen. Nach der Analyse der Zusammensetzung der Flora werden auch die ökologischen Bedingungen der genannten Assotiation *Peucedano-Festucetum pseudovinae* (Rpcs. 27) I. Pop 1968 (syn. *Peucedano-Asteretum punctati* (Rpcs. 27) Soó 1947) untersucht, die sowohl an den Wäldrande als auch auf der Wiesen vorkommt. Die Assotiationen wiesen eine Identität in der Flora auf, und die untersuchten Fitozönosen enthalten eine Reihe von Arten die zu unterschiedlichen syntaxonomischen Kategorien gehören.

FLORA „ȚĂRII OAȘULUI"
(jud. Satu Mare)

I. GERGELY
O. RAȚIU

Influența zoo-antropică este puternic reflectată în structura actuală a florei și covorului vegetal din „Țara Oașului". Uniformitatea condițiilor pedo-climatice și geologice, conduce la constatarea că pe întinderea acestui străvechi teritoriu, flora și vegetația n-ar prezenta elemente demne de un interes special. Poate că acesta să fi fost considerentul că botaniștii au ocolit acest colț nord-vestic de țară. Puținele date publicate (BORZA, Al. 1966; CRISTEA, V. 1972; DIACONEASA, B., SORAN, V., BOȘCAIU, N. 1958) nu permit o vedere reală asupra zestrei „Țării Oașului" din punctul de vedere al bogăției floristice, putem totuși conchide că teritoriul studiat de noi pe parcursul a mai bine de cinci ani ne-a permis constatarea că acest colț de țară a fost pe nedrept ocolit, el descoperindu-ne date care întregesc — și din punct de vedere floristic —, imaginea mai veridică a bogăției lumii plantelor țării noastre în ansamblul său. Numeroase sînt speciile, — uneori banale —, dar care n-au fost semnalate din această parte de țară și care semnalate permit o altă privire asupra arealului de răspîndire a multor specii.

Cercetarea florei și vegetației „Țării Oașului" s-a desfășurat cu ocazia a numeroase deplasări efectuate pe întreaga perioadă de vegetație a plantelor și pe toată suprafața geografică a Oașului, recoltîndu-se un bogat material floristic (înserat în Herbarul Universității din Cluj-Napoca — HUC). Pe baza datelor înregistrate și prelucrate în laborator, au fost publicate mai multe comunicări referitoare la analiza complexă a florei (RAȚIU, O., GERGELY, I. 1978), asupra fitocenozelor pădurilor depresionare (RAȚIU, O., GERGELY, I., MOLDOVAN, I. 1977), despre cenozele lemnoase din „Țara Oașului" (RAȚIU, O., GERGELY, I. 1979), vegetația helo-hidatofită și higrofită din împrejurimile comunei Livada (GERGELY, I., RAȚIU, O., MOLDOVAN, I. 1977), asupra vegetației ierboase din „Țara Oașului" (GERGELY, I., RAȚIU, O. 1980) și urmează să se publice date referitoare la vegetația segeto-ruderală, precum și o sinteză asupra florei și vegetației „Țării Oașului". Au fost publicate de asemenea date referitoare la condițiile geomorfologice și pedo-climatice, în fiecare din lucrările amintite.

Asociat condițiile geomorfologice și pedo-climatice, factorul antropozoogen, imprimă teritoriului „Țării Oașului", condiții ecologice de viețuire a florei și vegetației particulare.

Flora „Țării Oașului" însumează un număr de aproximativ 700 specii de cormofite, în marea majoritate necitate încă de pe acest teritoriu, multe interesante pentru flora României, precum și numeroși infrataxoni rari sau chiar noi pentru țara noastră.

Prescurtări folosite la enumerarea florei. A) *Unități taxonomice:* ssp. — subspecie, var. varietate, f. — formă.

B) *Bioforme (Forme biologice):* MPh — megafanerofit, mPh — mezofanerofit, nPh — nanofanerofit; Ch. — camefit; G — geofit; H — hemicriptofit; T — terofit (Th — anual, TH — bianual); HH — helo-hidatofit.

C) *Elemente floristice (Geoelemente):* Eua — eurasiatic, E — european, Ec — central european, (-m) — specii răspîndite și în regiunea mediteraneană, Atl-m — atlantic-mediteranean, sm — submediteranean, P-m — pontico-mediteranean, P — pontic, P-p — ponto-panonic, B — balcanic, DB — daco-balcanic, D — dacic, Cp — circumpolar, Cm — cosmopolit, Adv — adventiv.

D) *Indicii ecologici. Umiditate* (U_{1-6}): 1—1,5 — xerofit, 2—2,5 — mezoxerofit, 3—3,5 — mezofit, 4—4,5 — mezohigrofit, 5 — higrofit, 6 — ultrahigrofit, O — amfitolerant.

Temperatură (T_{1-5}): 1—1,5 — specii hechistoterme (criofile), 2—2,5 — microterme, 3—3,5 — mezoterme, 4—4,5 — moderat termofile, 5 — termofile, O — amfilotolerante.

Reacția solului (R_{1-5}): 1 — specii foarte acidofile, 2 — acidofile, 3 — acido-neutrofile, 4 — neutrofile, 5 — bazifile, O — plante euriionice (amfitolerante).

E) *Categorii economice:* Al — plante alimentare, M — medicinale, MF — melifere, Tc — tinctoriale și tanante, Tx — toxice și F_{1-5} — furajere;

Plante furajere (F_{1-5}): F_1 — plante cu valoare furajeră mediocre, F_2 — mijlocii, F_3 — bune, F_4 — foarte bune, F_5 — excelente. La analiza calității furajere a unor specii am utilizat scara elaborată pentru valoarea pastorală a pajiștilor la „Stațiunea Centrală de Cercetări pentru Cultura Pajiștilor" de la Măgurele-Brașov. Această scară combinată, exprimă cifric (F_{1-5}) date asupra vitezei de creștere a plantei, asupra valorii nutritive și digestibilității ei.

Enumerarea listei floristice.,

Pteridophyta

Lycopodiaceae L. C. Rich.

Lycopodium clavatum L. Prin pajiștile montane. Rar. Ch, Cm, U_3, T_3, R_2, M.

Equisetaceae L. C. Rich.

Equisetum telmateia Ehrh. La marginea pîraielor în regiunea montană la Turț Băi și Valea Talnei Mari. G, Cp, $U_{3,5}$, T_2, R_0.

E. arvense L. Specie frecventă în regiune, prin locuri umede. G, Cp, U_3, T_3, R_0, M.

E. palustre L. Prin pajiști umede, la Bixad, Cămîrzana, Certeze, Tîrșolț și Turț. G, Cp, U_5, T_2, R_0, T_x.

Polypodiaceae R. Br.

Pteridium aquilinum (L.) Kuhn. Prin păduri rărite, tufărișuri, și pajiști degradate din marginea pădurilor, frecvent. G, Cm, U_3, T_3, R_0, Tx.

Polypodium vulgare L. Sporadic prin păduri (Turț, Tarna Mare). G, Cp, $U_{3,5}$, T_3, R_4, M.

Phyllitis scolopendrium (L.) Newn. Prin păduri de fag și fag cu carpen la Călinești, Turț Băi. G, Cp, U_4, T_3, R_5.

Asplenium trichomanes L. Prin păduri la Cămîrzana, Turț și Turț Băi. H Cm, U_3, T_0, R_4.

Asplenium ruta-muraria L. ssp. *ruta-muraria* (=ssp. *typicum* G. Grinț.). Pe ziduri la Halmeu, sporadic. H, Cp, $U_{1,5}$, T_3, R_5.

Gymnocarpium dryopteris (L.) Newn. [=*Phegopteris dryopteris* (L.) Fée]. Prin păduri la Turț. G, Cp, U_3, $T_{2,5}$, R_2.

Phegopteris connectilis (Michx.) Watt. [=*Ph. polypodioides* Fée]. Prin păduri sub Vf. Pietroasa. G, Cp, $U_{3,5}$, T_2, R_2.

Athyrium filix-femina (L.) Roth. Prin păduri, frecvent. H, Cm, U_4, $T_{2,5}$, R_0.

Matteuccia struthiopteris (L.) Tod. [=*Struthiopteris filicastrum* All.]. Prin văi în locuri umede (Valea Talnei, Turț Băi). H, Cp, U_4, T_2, R_0, M.

Cystopteris fragilis Bernh. Pe stînci umbrite la Boinești, rar, H, Cm, $U_{3,5}$, T_3, R_0.

Dryopteris filix-mas (L.) Schott. Prin păduri, frecvent. H, Cp, U_4, T_3, R_3, M.

Polystichum aculeatum (L.) Roth [=*P. lobatum* (Huds.)Chev.]. Prin păduri pe versanții Gutîiului și la Turț. H, Euas, $U_{3,5}$, T_0, R_4, x.

Dryopteris carthusiana (Vill.) H. P. Fuchs [=*D. spinulosa* (O. F. Müll.) O. Ktze]. Prin păduri la Călinești, Huta Certezei, Sîmbra Oilor și sub Vf. Pietroasa. H, Cp, U_4, $T_{3,5}$, R_0.

— var. *carthusiana*. Huta Certezei și Sîmbra Oilor.

— var. *elevata* (Lasch.) Soó. Călinești și Sîmbra Oilor.

Dryopteris lanceolato-cristata (Hoffm.) A. Gray [=*D. austriaca* (Jacq.) Woynar]. Prin făgete la Turț Văi și sub Vf. Pietroasa. H, Cp, $U_{3,5}$, T_2, R_3.

Salviniaceae Dumort.

Salvinia natans (L.) All. Prin bălți și apele lin curgătoare la Livada. HH, Eua, U_6, T_3, R_3.

Gymnospermatophyta

Pinaceae Lindl.

Abies alba Mill. Prin păduri, rar la Certeze, Huta Certezei. MPh, Ec, $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_3.

Picea abies (L.) Karst. [=*P. excelsa* (Lam.) Link.]. Prin păduri de fag pe versanții Gutîiului și la Turț (plantat). MPh, Eua, $U_{3,5}$, T_2, R_2.

Pinus strobus L. Plantat în pădurea de *Quercus robur* la Bixad. MPh, Am. bor.

Cedrus atlantica Manetti. Plantat la Halmeu Vii. MPh, Afr. bor.

Dicotyledonopsida

Betulaceae C. A. Agardh

Carpinus betulus L. Comună prin pădurile din „Țara Oașului". MPh, Ec, U_3, T_3, R_3.

Corylus avellana L. Comună prin păduri și tăieturi de pădure mPh, E, U_3, T_3, R_3, M, MF, Al.

Betula pendula Roth. Prin tufărișuri și păduri, sporadic. MPh, Eua, U_3, T_2, R_2, M, MF, Tc.

Alnus glutinosa (L.) Gärtn. Frecvent prin văile munților și prin locurile umede din depresiuni. mPh—MPh, E(-m), U_5, T_3, R_0, M, MF, Tc.

Fagaceae A. Br.

Castanea sativa Mill. Prin păduri la Orașul Nou și prin grădini la Bixad, Boinești, Cămîrzana și Negrești. MPh, smd, Al.

Fagus silvatica L. Edifică păduri pure sau în amestec cu carpenul și molidul. MPh, Ec, U_3, T_3, R_4, MF, Al.

Quercus petraea (Matt.) Liebl. Prin păduri în regiunea colinară. MPh, Ec(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, M, MF, Tc.

Qu. robur L. Edifică păduri în depresiune. MPh, E(-m), $U_{3,5}$, $T_{3,5}$, R_0, M, MF, Tc.

— var. *robur*. Orașul Nou;

— var. *cuneifolia* (Vukot.) Beck. Orașul Nou.

Juglandaceae Lindl.

Juglans regia L. Prin păduri (Cămîrzana) şi pajişti (Bixad), subspontană. MPh, Ese-As. occ., M, Al.

Salicaceae Lindl.

Populus alba L. Prin lunci la Livada. MPh, Eua, $U_{3,5}$, T_3, MF.

P. tremula L. Prin păduri, tăieturi de pădure şi pajişti. MPh-mPh, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_2, R_2, M, MF.

P. nigra L. Prin zăvoaie la Turţ. MPh—mPh, Eua, U_4, T_3, R_4, M, MF.

Salix fragilis L. Frecvent pe malul apelor curgătoare. MPh—mPh, Eua(—m), U_5, T_3, R_4, M, MF.

S. triandra L. Prin valea Talnei (Puturoasa, Oraşul Nou). mPh, Eua, U_5, T_3, R_0, M, MF.

S. alba L. Prin zăvoaie la Cămîrzana, Comlăuşa, Certeze, Racşa, şi Turţ. MPh-mPh, Eua(-m), U_5, T_3, R_4, M, Tc.

S. purpurea L. Pe marginea pîraielor la Certeze, Negreşti, Tarna Mare, Turţ. mPh, Eua(-m), U_5, T_3, R_5, MF.

S. viminalis L. Sporadic prin zăvoaie la Puturoasa Băi şi Racşa. mPh, Eua, U_5, T_2, R_5, MF, M.

S. cinerea L. Edifică pîlcuri pure prin mlaştinile eutrofe din depresiune. mPh, Eua(-m), U_5, T_3, R_3, M, MF.

S. caprea L. Prin păduri şi tăieturi de pădure. mPh, Eua, U_3, T_3, R_4, MF.

Cannabinaceae Lindl.

Humulus lupulus L. Prin tufărişuri şi zăvoaie la Certeze, Gherţa Mică, Oraşul Nou, Prilog, Racşa şi Turţ. H, Cp, $U_{3,5}$, T_3, R_0, M, Al.

Ulmaceae Mirb.

Ulmus glabra Huds. În făgeto-cărpinet la Călineşti. MPh-mPh, E, U_4, T_3, R_3, MF.

U. minor Mill. Prin păduri la Certeze. MPh-mPh, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

Urticaceae Endl.

Urtica dioica L. Frecvent în locuri ruderale. H, Cm, U_3, T_3, R_4, M, Al, Tc.

U. urens L. Prin locuri ruderale. Th, Cm, U_3, T_3, R_4, M.

Polygonaceae Lindl.

Rumex acetosella L. Prin pajişti la Bixad, Cămîrzana, Certeze, Halmeu Vii, Negreşti şi Turţ. H(G), Cm, U_2, T_3, R_2, Tc.

R. acetosa L. Frecvent prin pajişti umede şi mezofile, prin poieni de pădure. H, Cp, U_3, T_0, R_0, Al.

R. crispus L. Comun în „Ţara Oaşului" prin pajişti şi locuri ruderale. H, Cm, U_4, T_3, R_0, M.

R. confertus Willd. Prin pajişti umede la Negreşti. H, Eua, U_4, T_3, R_3, M.

R. conglomeratus Murr. În locuri ruderale la Certeze şi Valea Măriei. H, Eua (-m), $U_{3,5}$, T_3, R_4.

R. sanguineus L. Prin văi, tufărişuri la Certeze, Bătarci, Bixad, Tarna Mare şi Turţ. H, E, U_4, T_3, R_4.

R. stenophyllus Ledeb. În locuri ruderale la Oraşul Nou. H, Eua, U_4, T_3, R_4.

R. obtusifolius L. ssp. *silvestris* (Wallr.) Celak. Prin văi la Băile Puturoasa şi Turţ. H, E, U_4, T_0, R_3.

Polygonum aviculare L. În locuri ruderale, bătătorite, comun. Th, Cm, $U_{2,5}$, T_0, R_3, M, MF, Tc.

P. calcatum Lindman. Prin curţi la Negreşti. Th, E, $U_{2,5}$, T_0, R_3, M, MF, Tc.

P. hydropiper L. Prin şanţuri, locuri umede, comun. $U_{4,5}$, T_3, R_4, M, MF, Tc, Tx.

P. mite Schrank. Prin văi, în locuri rudralizate la Bixad, Călineşti, Negreşti şi Turţ. Th, E(-m), $U_{4,5}$, T_3, R_4.

P. lapathifolium L. Pe drumuri înierbate, marginea apelor, comun. Th, Cp, U_4, T_0, R_3.

— var. *incanum* (F. W. Schm.) Koch f. *glabrescens* Borb. Borcutul Certezei;

— var. *tomentosum* (Schrank)Beck la Halmeu Vii şi Boineşti.

P. amphibium L. Prin bălţi la Certeze şi Oraşul Nou. G-HH, Cp. U_6, T_3, R_0.

Bilderdykia convolvulus (L.)Dum. [=*Polygonum convolvulus* L.]. Prin păduri, tăieturi de pădure şi locuri ruderalizate din marginea pădurilor. Th, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, Tx.

B. dumetorum (L.)Dum.. Prin tufărişuri la Gherţa Mică şi Halmeu Vii. Th, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, F_1.

Chenopodiaceae Less.

Chenopodium bonus-henricus L. În locuri gunoite (Valea Talnei). H, E, $U_{3,5}$, T_2, R_3, Al.

Ch. glaucum L. Sporadic pe drumurile înierbate la Certeze (Borcutul Certezei), Negreşti şi Valea Măriei. Th, Eua, $U_{3,5}$, T_4, R_0.

Ch. polyspermum L. Prin locuri ruderale, curți părăsite la Călinești, Certeze, Negrești și Orașul Nou. Th, Eua(-m), U_3, T_4, R_0.

— var. *acutifolium* (Sm.)Kostel. Negrești.

Ch. urbicum L. Pe aluviuni, în locuri ruderale. Th, Eua(-m), U_3, T_0, R_3.

— ssp. *rhombifolium* (Mühlenb.) Čelak. f. *farinosum* (C. Koch)Gürke. Negrești.

Ch. album L. Prin culturi de prășitoare, grădini și locuri ruderale, comun. Th, Cm, U_3, T_3, R_0, F_2.

— ssp. *album* var. *lanceolatum* (Mühlenbg.)Peterm. La Negrești.

Atriplex patula L. La marginea drumurilor de hotar la Halmeu Vii și Turț. Th, Cp, U_0, T_0, R_0.

A. hastata L. În locuri ruderale la Călinești și Negrești. Th, Cp, U_4, T_3, R_5.

Kochia scoparia (L.) Schrad. Prin curți și grădini sălbăticit, la Orașul Nou. Th, Eua, U_3, T_0, R_4.

Amaranthaceae Juss.

Amaranthus retroflexus L. Prin grădini, culturi și locuri ruderale. Th, Cm, U_3, T_3, R_0, Tx.

— f. *simplex* Priszter. La Negrești.

Portulacaceae Rchb.

Portulaca oleracea L. Prin curți și grădini, comun. Th, Cm, U_3, T_0, R_0.

Caryophyllaceae Jus.

Myosoton aquaticum (L.)Mönch. [=*Stellaria aquatica* Scop.]. În locuri umede prin văi la Călinești, Negrești, Racșa, Tarna Mare și Turț. Th-TH, Eua(-m), U_4, T_3, R_0.

Stellaria nemonum L. În locuri umede, umbroase din păduri la Tarna Mare și Valea Talnei. H, E, $U_{3.5}$, T_3, R_3.

S. media (L.)Cyr. Prin grădini, păduri, locuri gunoite, umbrite, comun. Th-TH, Cm, U_3, T_0, R_0.

S. holostea L. Prin păduri la Călinești, Huta Certezei, Sîmbra Oilor și Turț. H-Ch, Eua, U_3, T_3, R_3.

S. graminea L. Prin pajiști mezofile, comun. H, Eua, $U_{2.5}$, T_2, R_3, Tx.

S. palustris Ehrh. În mlaștini la Livada. H, Eua, $U_{3.5}$, T_3, R_3.

Cerastium fontanum Baumg. ssp. *triviale* (Link)Jalas (=*C. caespitosum* Gilib., *C. vulgatum* L.). Prin pajişti comun. TH-H-Ch, Cm, U_3, T_0, R_0.

Sagina procumbens L. Pe drumuri înierbate, locuri ruderale. H, Cm, U_4, T_3, R_3.

S. subulata (Sw.) Presl. În locuri umede la Turţ Băi. H(Ch), Atlm-Ec, U_4, T_3, R_3.

Moehringia trinervia (L.)Clairv. Prin păduri. comun. Th-H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3.

Spergula arvensis L. Prin semănături şi pe marginea drumurilor, la Negreşti şi Turţ Băi. Th, Cm, U_3, T_0, R_0.

Spergularia rubra (L.)Presl. Pe drumuri înierbate la Halmeu Vii şi Turţ. Th(-H), Eua(-m), U_4, T_3, R_4.

Scleranthus annuus L. Prin culturi la Bixad, Certeze şi Cămîrzana. Th(TH), Eua(-m), U_2, T_3, R_2.

Agrostemma githago L. Prin semănături, comun. Th, Eua(-m), U_3, T_4, R_0, Tx.

Viscaria vulgaris Bernh. Prin păduri rărite la Călineşti, Halmeu Vii, Mujdeni, Tarna Mare şi Turţ. H, Eua, U_3, T_4, R_0, MF.

Lychnis flos-cuculi L. Prin pajişti umede şi mezofile, frecvent. H, Eua(-m), $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_0.

Silene vulgaris (Mönch.)Garcke [=*S. cucubalus* Wibel]. Prin pajişti mezofile. H(Ch), Eua(-m), U_3, T_3, R_4.

Silene italica (L.)Pers. Prin păduri rărite şi pajişti la Negreşti, Tarna Mare şi Turţ. H, Eua, U_3, T_0, R_4.

Silene viridiflora L. În pădure de gorun (Tarna Mare) şi pe stînci (Boineşti). H, Sm, U_2, $T_{3,5}$, R_3.

Silene nutans L. Prin pajişti mezoxerofile la Turţ. H, Eua, U_2, T_3, R_3.

Silene dubia Herb. Prin locuri stîncoase pe Vf. Pietroasa (1201 m). H, Dac, U_2, T_3, R_0.

Melandrium album (Mill.)Garcke [=*Silene alba* (Mill.) Krause]. Prin grădini, locuri ruderale, frecvent. Th-TH, Eua, $U_{3,5}$, T_2, R_3.

Melandrium noctiflorum Fr. [=*Silene noctiflora* L.]. În locuri ruderale la Călineşti. Th-TH, Eua, U_2, $T_{3,5}$, R_0.

Cucubalus baccifer L., Prin tufărişuri umede la Călineşti şi Valea Măriei, sporadic. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_4.

Gypsophila muralis L. Prin culturi şi pajişti ruderalizate, comun. Th, Eua, U_2, T_3, R_2.

Dianthus armeria L. Prin păduri rărite şi pajişti uscate. Th-(TH), E, U_2, T_3, R_3.

D. carthusianorum L. Prin păduri rare şi pajişti, la Halmeu Vii, Negreşti, Tarna Mare şi Turţ. H. E(-m), U_2, T_5, R_5, M.

Saponaria officinalis L. Prin aluviuni şi locuri ruderale. H, Eua, U_3, T_3, R_0, M, Tc, Tx.

Euphorbiaceae

Euphorbia polychroma Kern. Prin păduri și margini de păduri. H, Balc, U_2, T_4, R_5, Tx.

E. platyphyllos L. Prin culturi la Cămîrzana, Negrești și Tîrșolț. Th, sm-Ec, U_3, T_3, R_3.

E. cyparissias L. Prin pajiști și culturi. H(G), Eua(-m), U_2, T_3, R_4, Tx.

E. amygdaloides L. Prin păduri, comun. Ch, E, U_3, $T_{3,5}$, R_4, Tx.

Mercurialis perennis L. În păduri la Călinești și Turț. H(G), E(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_5, Tx.

— f. *foliosa* Simk. În făget sub Vf. Pietroasa.

Callitrichaceae Lindl.

Callitriche cophocarpa Sendtn. (=*C. polymorpha*). Prin bălți și ape stagnante la Cămîrzana, Livada, Mujdeni, Orașul Nou și Turț. Hh, Eua, U_6, T_3, R_0.

Ranunculaceae A. L. Juss.

Trollius europaeus L. Prin pajiști mezofile montane. H, E, U_4, T_2, R_0, Tx.

Caltha palustris L. ssp. *laeta* (Sch., Nym. et Ky.)Hegi, Lîngă izvoare, pîraie, prin bălți și mlaștini, comun. H, Cp, U_5, T_3, R_0, Tx.

Helleborus purpurascens W. et K. Prin păduri și tufărișuri. H, $U_{2,5}$, T_3, R_4, M, MF, Tx.

Nigella arvensis L. Prin semănături și pîrloage. Th, sm-P, U_2, T_4, R_4, MF.

Isopyrum thalictroides L. Prin păduri umbroase. G, Ec(-m), U_3, $T_{3,5}$, R_3, Tx.

Consolida regalis S. F. Gray [=*Delphinium consolida* L.]. Prin semănături, frecvent. Th, Eua, U_2, T_4, R_4, M.

Anemone nemorosa L. Prin păduri, frecvent. G, E, $U_{3,5}$, T_3, R_0, MF, Tx.

A. ranunculoides L. Prin păduri frecvent. G, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF, Tx.

Hepatica nobilis Mill. Prin păduri la Turț, Turț Băi și Valea Talnei. G, E, U_3, T_3, R_4.

Clematis integrifolia L. Prin pajiști xeromezofile, sporadic. H, Eua (-m), U_3, $T_{3,5}$, R_5, Tx.

C. recta Prin păduri rărite, pajiști la Halmeu Vii, Turț. H, E-sm, $U_{2,5}$, T_3, R_4, Tx.

C. vitalba L. Prin păduri și margini de pădure. nPh(liană), Ec(-m), U_3, T_3, R_3, Tx.

Ficaria verna Huds. [=*Ranunculus ficaria* L.]. Prin păduri. H-G, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3, Al, Tx.

Ranunculus flammula L. Prin bălți și mlaștini, comun în „Țara Oașului". H, Cp, $U_{4,5}$, T_3, R_0, Tx.

R. auricomus L. Prin păduri la Turț și Turț Băi. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3, Tx.

R. cassubicus L. Prin zăvoaie la Livada. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3, Tx.

R. sceleratus L. Prin bălți și mlaștini la Certeze. Th, Cp, $U_{4,5}$, T_3, R_4, Tx.

R. repens L. Prin locuri umede, comun în „Țara Oașului". H, Eua(-m), U_4, T_0, R_0, Tx.

R. polyanthemos L. Prin pajiști la Livada, Negrești, Turț. H, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_3, Tx.

R. sardous L. Prin culturi la Bixad și Certeze (Valea Borcutului). Th-TH, Eua, U_3, T_3, R_4, Tx.

R. acris L. (*R. acer* L.). Prin pajiști, comun. H, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_0, R_0, Tx.

R. arvensis L. Prin semănături la Boinești, Livada și Negrești. Th, Eua, U_3, T_0, R_0, Tx.

Thalictrum lucidum L. În pajiști umede la Boinești și Orașul Nou. H, Ec, $U_{4,5}$, T_3, R_5, x.

— var. *stenophyllum* (Wimm. et Grab.)Hay. f. *stenophyllum*. (=f. *glabrostenophyllum* Nyár.). Boinești.

Aristolochiaceae Lindl.

Asarum europaeum L. În păduri, comun. H(G), Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_4, Tx, M.

Aristolochia clematitis L. Prin tufișuri, semănături, sporadic. H(G), Sm, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_5, M, MF, Tx.

A. pallida Willd. Prin păduri luminoase la Cămîrzana. H, m(-Ec), U_3, T_4, R_5, Tx.

Papaveraceae, B. Juss.

Chelidonium majus L. Marginea pădurilor, locuri ruderale la Călinești, Tarna Mare și Turț. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_4, M, MF.

Papaver rhoeas L. Prin culturi și pîrloage, comun. Th, Eua, U_3, $T_{3,5}$, R_4, M, MF, Tc, Tx.

Fumariaceae DC

Corydalis solida (L.)Clairville. Prin păduri. G, Eua, U_3, T_3, R_4.

C. bulbosa (L.)Pers. (=*C. cava* (L.)Schweig. et Körte). Prin păduri la Negrești. G, Ec, U_3, T_3, R_0.

Fumaria schleicheri Soy-Willm. Prin culturi. Th, Eua, $U_{2,5}$, T_4, R_4.

Cruciferae B. Juss.

Sisymbrium officinale (L.) Scop. În locuri ruderale la Negrești și Orașul Nou. Th, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_3, Tx.

Alliaria petiolata (M.B.) Cavara et Grande (=*A. officinalis*). Prin păduri și tufărișuri. Th—TH Eua(-m), U_3, T_3, R_4, Tx.

Isatis tinctoria L. Prin pajiști însorite. H, Eua, $U_{1,5}$, $T_{3,5}$, R_4, MF, Tc.

Rorippa islandica (Oeder) Borb. Prin pajiști umede la Boinești, Cămîrzana, Orașul Nou. Th—TH, Cm, U_6, T_3, R_4.

R. austriaca (Cr.) Bess. În pajiști umede la Orașul Nou. H(G), E, U_4, $T_{3,5}$, R_4.

R. ampibia (L.) Bess. Prin bălți la Livada. HH, Eua(-m), U_5, T_3, R_4.

R. silvestris (L.) Bess. Prin pajiști umede și locuri ruderale umede, comun. H(G), E(-m), U_4, T_3, R_4, Tx.

R. x barbareoides (Tausch.) Celak. (=*R. islandica x silvestris*). În pajiști umede la Boinești și Orașul Nou. Tx.

Armoracia lapathifolia Usteri (=*A. rusticana* Gaertn.). Prin grădini și culturi. G(H), E, $U_{3,5}$, T_3, R_3, Al.

Cardamine impatiens L. Prin păduri și margini de păduri la Tarna Mare, Turț și Turț Băi. Th—TH, Eua(-m), U_4, T_3, R_3.

C. hirsuta L. În locuri ruderale, sporadic. Th(TH, H), Eua(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_4.

Cardamine pratensis L. În pajiști umede la Boinești, Certeze, Halmeu Vii, Livada, Turț. H, Cp, U_5, T_3, R_0, MF, Tx.

Dentaria bulbifera L. Prin păduri, comun. G, E, U_3, T_3, R_4.

D. glandulosa W. et K. Prin făgete și făgeto-cărpinete. G, Dac, U_4, $T_{2,5}$, R_4.

Cardaminopsis arenosa (L.) Hay. Prin păduri luminoase, pajiști uscate. TH(Th), Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_4.

Turritis glabra L. Prin margini și tăieturi de păduri la Turț Băi. TH, Cp, U_2, T_3, R_3.

Erophila verna (L.) Chev. (=*Draba verna L.*). Prin pajiști uscate la Turț. Th, Eua(-m). U_3, T_3, R_0.

Capsella bursa-pastoris (L.) Medic. Prin culturi și grădini. Th, Cm, U_3, T_0, R_0, M, Tx.

Lepidium campestre (L.) R. Br. Prin locuri ruderale, lîngă drumuri. Th, E, $U_{2,5}$, T_3, R_0, Tx.

Sinapis arvensis L. Prin culturi agricole. Th, Cm, U_3, T_3, R_3, Al., MF, Tx.

Raphanus raphanistrum L. Prin culturi, comun. Th, E, $U_{2,5}$, T_3, R_0, Al, MF, Tx.

Cistaceae (DC.) Lindl.

Helianthemum hirsutum (Thuill.) Mérat. Prin pajiști uscate. Ch, Ec. $U_{2,5}$, T_3, R_4.

Droseraceae DC.

Drosera rotundifolia. L. În turbării lîngă Cabana Șes, în Valea Talnei și Dl. Buian. H, Cp, U_5, T_2, R_1.

Violaceae DC.

Viola odorata L. Prin tufărișuri și grădini. H, E, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_4, M, MF.

V. collina Bess. În păduri rare la Tarna Mare și Turț. H, Eua, U_2, T_3, R_4, MF.

V. canina L. În margini de pădure și pajiști montane. H, Eua, $U_{2,5}$, T_0, R_2, MF.

V. montana L. Prin păduri la Turț. H, Eua, U_2, T_3, R_2, MF.

V. silvestris Lam. Prin păduri, comun. H, E(-m), U_3, $T_{2,5}$, R_3.

V. riviniana Rchb. Prin păduri la Călinești, Băile Puturoasa, Turț și Turț Băi. H, E(-m), U_3, T_3, R_3.

V. tricolor L. Prin culturi, marginea drumurilor, tufărișuri. Th—TH, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_0.

— ssp. *tricolor* var. *lutea*. Peterm. La Băile Puturoasa pe marginea drumului.

Hypericaceae Lindl.

Hypericum humifusum L. reprezentat prin var. și f. *humifusum*. Prin pajiști umede și mezofile, ogoare, terenuri virane, comun. Th, Ec, $U_{3,5}$, T_3, R_3.

H. perforatum L. Prin păduri, tăieturi de pădure și pajiști, comun. H, Eua(-m), U_2, T_3, R_0, M, Tx.

H. hirsutum L. În goruneto-carpinet la Călinești. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_3.

Hypericum montanum L. În gorunet la Tarna Mare. H, E(-m), U_3, T_3, R_4.

— var. *scabrum* Koch. La Tarna Mare.

H. maculatum Cr. Prin pajiști umede și mezofile. H, Eua, U_4, T_3, R_2.

Crassulaceae DC.

Sedum maximum (L.) Hoffm. Prin păduri. H(G), Eua(-m), U_2, T_3, R_4.

S. sexangulare L. (=*S. boloniense* L.). În locuri stîncoase, uscate. Ch, Ec, U_2, T_3, R_0.

Saxifragaceae DC.

Chrysosplenium alternifolium L. În locuri umede, umbroase, la Vf. Pietroasa, Turț și Turț Băi. H, Eua, U_4, T_2, R_4.

Rosaceae Juss.

Pyrus pyraster Medik. Prin păduri și tufărișe. MPh, E(-m), U_2, $T_{3,5}$, R_4, Al. MF.

Malus silvestris Mill. Prin păduri și margini de pădure la Halmeu Vii și Tarna Mare. mPh-MPh, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4, Al, MF.

Sorbus aucuparia L. Prin făgete pe Vf. Pietroasa. mPh-MPh, Eua, U_3, $T_{2,5}$, R_2, Al, MF, Tc.

S. torminalis (L.) Cr. Prin păduri la Călinești, Mujdeni și Tarna Mare. mPh, E, $U_{2,5}$, T_3, R_4, Al, MF, Tc.

Crataegus monogyna Jacq. Prin tufărișe și păduri, comun. mPh, E(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, Al, M, MF.

Rubus idaeus L. Prin rarișt și tăieturi de pădure. Ch—H, Eua, U_3, T_3, R_3, Al, MF.

R. plicatus Whe et N. var. *bertramii* G. Braun. În pădurea de stejar la Valea Măriei. Ch, Ec, U_3, T_3, R_3.

R. tomentosus Borkh. (=*R. canescens* DC.) var. *hypoleucus* (Vest.) Hal. Prin păduri la Tarna Mare. rărițe Ch, Ec, U_2, T_4, R_3, Al.

R. hirtus W. et K. Prin păduri, comun, nPh, E, U_3, $T_{2,5}$, R_2, Al.

Rubus caesius L. Prin tufărișe, locuri ruderale și culturi agricole, comun. H, Eua(-m), U_4, T_3, R_4, Al, MF.

— var. *aquaticus* Whe et N. Turț în pădure de stejar.

Fragaria vesca L., Prin păduri, comun. H, Cp, U_3, $T_{2,5}$, R_0, Al, M, MF, F_1.

F. viridis Duch. Prin pajiști uscate. H, Eua(-m), U_2, T_4, R_3, Al, MF, F_1.

F. x hagenbachiana Láng (=*F. vesca x viridis*). Prin pajişti la Turţ. Al, MF, F_1.

Potentilla alba L. Prin tufărişuri şi păduri, sporadic. H, Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_3, F_2.

P. argentea L. Prin locuri uscate şi pajişti. H, Eua(-m), U_2, T_4, R_2.

P. erecta (L.) Räuschel. Prin pajişti umede şi mezofile, comun. H, Eua(-m), U_4, T_1, R_0, M, Tc, F_1.

P. reptans L., Prin locuri ruderale, pajişti umede şi tufărişuri. H, Cm, $U_{3,5}$, T_0, R_4, Tc.

P. anserina L. Prin locuri ruderale, umede. H, Cm, U_4, T_3, R_4, M, MF, Tc.

Geum urbanum L. Prin tufărişuri şi păduri. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_4, M.

Filipendula ulmaria (L.) Maxim. Prin zăvoaie, pajişti umede la Certeze, Livada, Negreşti, Oraşul Nou şi Racşa. H, Eua, U_4, T_2, R_0, M.

F. vulgaris Mönch (=*F. hexapetala* Gilib.). Prin pajişti la Negreşti, Livada, Prilog. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0.

Agrimonia eupatoria L. Prin tufişuri, margini de pădure la Bixad, Oraşul Nou, Prilog, Racşa, Tarna Mare şi Turţ. H, Ec(-m), U_2, T_3, R_0, M.

— f. *auriculata* (Scop.) Focke. La Livada.

Sanguisorba officinalis L. În pajişti umede, frecvent în depresiune. H, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_0, F_3.

Rosa gallica L. În tufărişuri şi coaste însorite la Halmeu Vii, Negreşti, Prilog şi Turţ. Ch-nPh, sm(-Ec), U_2, T_4, R_4, M, MF.

R. canina L. Prin tufărişuri, margini de păduri, frecvent. nPh, E(-m), U_2, T_3, R_3, M, MF, Al.

R. dumetorum Thuill. Pe coaste însorite la Turţ. nPh, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, Al, MF.

— var. *thuillieri* Chr. f. *solstitialis* (Bess.) Borb. la Turţ.

Prunus spinosa L. Prin păduri şi tufărişuri, comun în „Oaş". mPh, E(-m), U_2, T_3, R_3, Al, M, MF.

— ssp. *dasiphylla* (Schur) Dom. Certeze în Valea Borcutului.

Cerasus avium (L.) Mönch. Prin păduri, sporadic. MPh—mPh, Ec, U_3, T_3, R_3, Al, M, MF.

Padus racemosa (Lam.) Gilib. Prin păduri de zăvoaie şi ştejar, la Oraşul Nou şi Valea Măriei. MPh, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3, MF.

Leguminosae Juss.

Genista germanica L. Prin pădure de stejar şi pe marginea pădurii la Turţ. Ch—nPh, Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_2.

Genista tinctoria L. Prin păduri rărite şi pajişti, frecvent. Ch—nPh, E(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_2, Tc.

— ssp. *elatior* (Koch) Simk. La Tarna Mare şi Turţ.

G. sagittalis L. Margini de păduri, coaste însorite. Ch—H, Ec, U_3, T_3, R_3.

Sarothamnus scoparius (L.) Wimm. În păduri la Valea Măriei şi în pajişti mezofile la Oraşul Nou. nPh, Atl—Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_2, M, F.

Cytisus nigricans L. (=*Lembotropis nigricans* Griseb.). Prin păduri luminoase şi tufărişuri. nPh, E, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_2, MF, Tx.

C. leucotrichus Schur (=*Chamaecytisus hirsutus* Link. ssp. *leucotrichus* (Schur) Löve et Löve). Prin păduri la Turţ. nPh, B, U_2, T_4, R_4, MF.

Ononis semihircina Simk. Prin pajişti mezofile la Livada şi Tirşolţ. H(Ch), DB, $U_{2,5}$, T_3, R_0, M.

O. arvensis L. (=*O. hircina* Jacq.). Prin pajişti la Cămîrzana şi Turţ. H(Ch), Eua, U_3, T_4, R_0, M, Tc.

Medicago lupulina L. Prin pajişti şi locuri ruderale, comun. Th—TH, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_4, MF, F_4.

M. sativa L. Prin pajişti, comun. H, Eua, $U_{2,5}$, T_4, R_4, MF, F_4.

M. x varia Martyn (*M. falcata x sativa*). Prin pajişti la Oraşul Nou. MF, F_4.

Melilotus officinalis (L.) Lam. În locuri ruderale, lîngă culturi agricole. Th—TH, Eua(-m), $U_{2,3}$, $T_{3,5}$, R_0, M, MF, F_2.

M. albus Desr. În locuri ruderale la Negreşti şi Călineşti. TH(Th), Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, M, MF, F_2.

Trifolium dubium Sibth. Prin pajişti umede şi mezofile, comun. Th—TH, E(-m), $U_{3,5}$, T_2, R_0, MF, F_2.

T. campestre Schreb. Prin pajişti mezofile. Th—TH, E(-m), U_3, T_3, T_2, R_0, MF, F_3.

T. hybridum L. Prin pajişti umede, frecvent. H, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF, F_4.

T. repens L. Prin pajişti şi locuri ruderale, comun. H, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_0, R_0, MF, F_4.

T. montanum L. Prin pajişti mezofile, sporadic. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_2, R_0, MF, F_3.

T. fragiferum L. În mlaştina cu apă minerală la Certeze din Valea Borcutului, sporadic. H, Eua, U_3, T_3, R_5, MF, F_3.

T. arvense L. Prin pajişti mezofile şi culturi agricole. Th, Eua(-m), $U_{1,5}$, T_3, R_4, MF, F_2.

T. pratense L. Prin pajişti mezofile şi umede, adesea cultivat TH-H, Eua(-m), U_0, T_0, R_0, MF, F_4.

T. medium Grufbg. În păduri rărite şi pajişti montane. H, Eua(-m), H, Eua(-m), U_3, T_3, R_0, MF, F_2.

— var. *banaticum* Heuff. La Tarna Mare.

— var, *medium* f. *haynaldii* (Menyh.) Soó. La Cămîrzana.

T. ochroleucum Huds. Prin pajişti, margini de păduri la Bixad şi Racşa. H, sm(-Ec), U_2, T_3, R_3, MF, F_3.

T. pannonicum L. Prin pajişti montane la Tarna Mare. H, P—m, U_3, T_3, R_3, MF, F_3.

— f. *lancifolium* Beck. La Tarna Mare.

Anthyllis vulneraria L. Pe coaste însorite. H(TH), E(-m), U_2, T_0, R_4, MF, F_2.

Lotus tenuis Kit. În pajişti umede la Tîrşolţ şi Oraşul Nou. H, sm(-Ec) $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF, F_3.

L. corniculatus L. Prin pajişti mezofile, comun. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_0, R_0, MF, F_4.

Galega officinalis L. Pe malul apelor, lîngă şanţuri la Boineşti, Călineşti, Mujdeni, Negreşti, Oraşul Nou, Prilog, Racşa, şi Tîrşolţ, sporadic. H, P—m, $U_{4,5}$, T_3, R_4, M, MF, Tx.

Robinia pseudo-acacia L. Cultivat prin păduri şi grădini. MPh, Adv, U_2, T_4, R_0, M, MF.

Astragalus glycyphyllos L. În păduri la Călineşti, Tarna Mare şi Turţ H, Eua(-m), U_3, T_3, R_4, F_1.

Coronilla varia L. Pe coaste însorite, pietroase. H, Ec(-m), U_2, T_3, R_4, Tx.

Vicia tetrasperma (L.) Mönch. Semănături şi locuri ruderale $U_{3,5}$, T_3, R_3, MF, F_3.

V. silvatica L. În păduri de stejar la Valea Măriei. H, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_2, R_0, F_2.

V. dumetorum L. În locuri ruderale margini de păduri. H, Ec(-m), U_3, T_3, R_3.

V. cracca L. Prin pajişti umede şi mezofile de luncă, comun. H, Cp, U_3, T_0, R_3, MF, F_2.

V. sepium L. În pajişti, pe marginea pădurilor. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_3, MF, F_3.

V. pannonica Cr. Pe marginea drumului spre Prilog. Th, P—m, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_4, MF, F_1.

V. grandiflora Scop. În pajişti la Racşa. Th—TH, E, U_3, T_3, R_0, MF, F_3.

— var. *sordida* (W. et K.) Gris. (=var. *kitaibeliana* Koch). La Turţ.

V. sativa L. var. *cordata* (Wulf.) A. et G. Prin pajişti la Turţ. Th, Adv, U_3, T_3, R_4, MF, F_3.

Lathyrus transsilvanicus (Spr.) Rchb. Prin făgeto-cărpinete pe Dl. Jeleznic la Călineşti. H, Ec, $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_3.

L. vernus (L.) Bernh. Prin păduri umbroase, comun. H, Eua, U_3, T_3, R_3.

L. niger (L.) Bernh. Prin păduri la Călineşti, Tarna Mare şi Turţ. H, Ec(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3.

L. pratensis L. În pajişti higro-mezofile şi tufărişuri din depresiuni. H, Eua(-m), U_3, T_0, R_4, F_3.

L. tuberosus L. Prin culturi și tufărișuri, comun. H(G), Eua(-m), U_2, T_4, R_4, MF, F_2.

L. hirsutus L. Prin semănături și fînețe, la Cămîrzana. Th, m, U_3, T_4, R_3, F_2.

Lythraceae Lindl.

Peplis portula L. În locuri umede ruderalizate la Boinești și Halmeu Vii, sporadic. Th, Atl-m, U_4, T_3, R_0.

Lythrum hyssopifolia L. În locuri umede ruderalizate la Boinești, Livada, Negrești și Orașul Nou. Th, Cm, U_4, T_3, R_0.

L. virgatum L. În pajiști umede la Boinești, Cămîrzana, Negrești și Orașul Nou. H—HH, Eua, $U_{4,5}$, $T_{3,5}$, R_4, MF.

L. salicaria L. Prin bălți și mlaștini, comun în „Țara Oașului". H—HH, Cp, U_4, T_3, R_0, M, MF.

Onagraceae Lindl.

Epilobium hirsutum L. Lîngă ape curgătoare. H(HH), Eua(-m), U_4, T_3, R_3, MF.

E. parviflorum (Schreb.) Wither. Pe malul apelor curgătoare. H, Eua, U_4, T_3, R_0, MF.

E. lanceolatum Seb. et Mauri. Prin tăieturi de pădure la Tarna Mare. H, E, $U_{3,5}$, $T_{3\ 5}$, R_3, MF.

E. montanum L. Prin păduri și tăieturi de pădure la Călinești, Cămîrzana, Băile Puturoasa, Vf. Pietroasa și Turț. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_3, MF.

E. collinum Gmel. Pe marginea drumurilor în locuri pietroase, la Călinești și Turț Băi. H, E(-m), U_3, T_3, R_3.

E. adnatum Gris. (=*E. tetragonum* L.). În locuri pietroase pe malul pîrîului la Tarna Mare. H, Eua(-m), U_5, $T_{2,5}$, R_0, MF.

— f. *subsessile* Franchet. La Tarna Mare.

E. lamyi F. Schultz. În locuri stîncoase la Tarna Mare, sporadic. H, E, U_0, T_3, R_0.

Chamaenerion angustifolium (L.) Scop. Prin păduri rărite și tăieturi de pădure, comun. H, Cp, U_0, T_0, R_0, MF.

Circaea lutetiana L. În păduri umbroase. G, Eua(-m), U_3, T_3, R_4.

Malvaceae A. Juss.

Lavatera thuringiaca L. În locuri ruderale, sporadic. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, M, MF.

Malva silvestris L. În locuri ruderale la Bixad, Negrești și Turț. Th—TH, Cm, U_3, T_3, R_0, M, MF, Tc.

M. pusilla Sm. Pe marginea drumurilor, locuri ruderale. Th—TH, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_3, Al, M, MF.

M. crispa L. Cultivat și sălăbătit la Certeze. Th, Adv, U_3, $T_{2,5}$, R_3.

Tiliaceae A. Juss.

Tilia argentea Desf. Plantat în goruneto-carpinet pe Dl. Jeleznic — Călinești. MPH, B, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_3, M, MF.

— var. *argentea* f. *colurnifolia* Borb. La Călinești.

T. cordata Mill. În păduri la Călinești, Cămîrzana și Certeze. MPh, E(-m), U_3, T_3, R_3, M, MF.

— var. *asymetrica* Borb. f. *pseudoeriocarpa* Wagn. La Cămîrzana.

T. *platyphyllos* Scop. În păduri la Călinești, Bixad, Tarna Mare și Turț. MPh, Ec(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_4, MF.

Linaceae Dumort.

Linum catharticum L. În pajiști mezofile la Bixad, Negrești. Th(TH), E(-m), U_3, T_2, R_4, M, MF.

Oxalidaceae Lindl.

Oxalis acetosella L. Prin păduri umbroase, frecvent. H(G), Cp, U_4, T_3, R_3, Al, M.

O. europaea Jord. (=*O. stricta* L.). Prin tufărișuri, locuri ruderale și culturi. Th(H), E(-m), $U_{3,5}$, T_0, R_0.

O. corniculata L. Prin grădini, lîngă garduri la Turț, subspontan Th. Cn.

Geraniaceae St. Hil.

Geranium palustre Torn. În locuri umede la Mujdeni și Turț Băi. H, E, U_5, T_3, R_0, Tx.

G. dissectum Jusl. În locuri ruderale la Turț. Th, Eua, U_3, T_3, R_0.

G. columbinum L. În pajişti la Cămîrzana. Th, Eua, U_2, $T_{3,5}$, R_4, Tx.
G. robertianum L. Prin păduri umbroase, umede, comun. Th, Eua(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_3, Tx.
Erodium cicutarium (L.) L'Hérit. În culturi la Turţ. Th, Cm, $U_{2,5}$, T_0, R_0.

Balsaminaceae Lindl.

Impatiens noli-tangere L. În păduri umbroase, umede la Huta Certezei, Tarna Mare, Turţ-Băi şi Vama (în Valea Talnei Mici). Th, Eua, U_4, T_3, R_4.

Polygalaceae Lindl.

Polygala comosa Schkuhr. Prin pajişti şi tufişuri la Turţ. H(Ch), E, U_2, T_4, R_4, M.
P. vulgaris L. În pajişti mezofile, comun. H(Ch), E(-m), U_3, T_3, R_3, M.
— l. *alba* Peterm. La Bixad, Certeze şi Negreşti.

Aceraceae St. Hil.

Acer platanoides L. Prin păduri, sporadic. MPh, E, U_3, T_3, R_3, MF.
A. campestre L. În păduri şi tufărişuri, comun. mPh, E, $U_{2,5}$, T_3, R_4, MF.
— var. *campestre* f. *suberosa* (Dum.) Rogovicz. La Tarna Mare.
— var. *austriacum* (Tratt.) DC. La Cămîrzana.
A. pseudoplatanus L. În păduri, sporadic. MPh, Ec(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_3, MF.
A. tataricum L. În stejărete şi tufărişuri la Livada, Oraşul Nou şi Turţ. mPh-MPh, Ese, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Celastraceae Lindl.

Evonymus europaeus L. În păduri, tufărişuri şi garduri vii. mPh, E(-m), U_3, T_3, R_3, M, MF, Tc, Tx.

Staphyleaceae DC.

Staphylea pinnata L. Prin păduri la Livada. mPh, E(-m), U_3, $T_{3,5}$, R_4.

Rhamnaceae Lindl.

Frangula alnus Mill. Prin păduri, tufărișuri și pajiști umede, comun. mPh, Eua(-m), U_4, T_3, R_3, M.

Vitaceae Lindl.

Parthenocissus quinquefolia (L.) Planch. Prin stejărete la Bixad și Valea Măriei, subspontan. nPh—mPh, Adv.

Cornaceae Link.

Cornus mas L. Prin păduri și tufărișuri. mPh, E(-m), U_2, $T_{3,5}$, R_4, Al, M, MF, Tc.

C. sanguinea L. Prin păduri și tufărișe, comun. mPh, sm(-Ec), U_3, T_3, R_4, MF.

Araliaceae Vent.

Hedera helix L. În păduri umbroase. nPh, Atl-m, U_3, T_3, R_3.

Umbelliferae Juss.

Sanicula europaea L. În păduri umbroase, umede, la Sîmbra Oilor, Băile Puturoasa și Turț. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_4, M.

Astrantia major L. În pajiști și tufărișe la Negrești. H, Ec, $U_{3,5}$, T_3, R_4.

Chaerophyllum aromaticum L. În buruienărișurile din văile umede la Turț Băi. H, Ec, $U_{3,5}$, T_3, R_3, MF.

Ch. cicutaria Vill. În buruienărișuri, margini de păduri la Băile Puturoasa și Turț Băi. H, Ec, U_4, T_3, R_0, MF.

Anthriscus silvestris (L.) Hoffm. Prin tufărișuri și margini de pădure, la Băile Puturoasa, Racșa și Turț. H, Eua(-m), U_3, T_3, R_4, MF.

Torilis japonica (Houtt) DC. Prin păduri rare, margini și tăieturi de pădure. Th—TH, Eua(-m), U_2, T_3, R_0.

Daucus carota L. În pajiști, comun. TH—H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, M, MF, F_2.

Conium maculatum L. În locuri ruderale la Călinești, Negrești, Prilog, Racșa, Orașul Nou. Th—TH, Eua(-m), U_3, T_3, R_3, M, Tx.

Carum carvi L. Prin pajiști mezofile. TH, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3, Al, M, MF, F_2.

Aegopodium podagraria L. Prin păduri la Negrești și Turț. H(G), $U_{3,5}$, T_3, R_3.

Pimpinella saxifraga L. Prin pajiști mezofile. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_0, R_3, M, MF, F_1.

Seseli annuum L. Prin pajiști și margini de pădure. TH, E, U_2, T_3, R_3.

Oenanthe aquatica (L.) Poir. Prin bălți și mlaștini, comun. HH, Eua (-m), U_6, T_3, R_0, M, MF, Tx.

Oe. silaifolia M.B., În pajiști și tufărișe umede la Boinești, Certeze, Comlăușa, Orașul Nou, Racșa, Negrești. H, sm(-Ese), U_5, $T_{3,5}$, R_0, MF, Tx.

— var. *media* (Gris.) Beck. La Boinești.

Oe. banatica Heuff. În pajiști umede la Bixad, Boinești, Certeze, Livada, Orașul Nou, Racșa, Turț. H, DB, U_4, $T_{3,5}$, R_0, MF, Tx.

Selinum carvifolia (L.) L. Prin păduri rărite la Turț și Valea Măriei. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3.

Angelica silvestris L. În lunci umede, de-a lungul pîraielor, frecvent. H, Eua, U_4, T_3, R_3, M, MF.

Peucedanum palustre (L.) Mönch. Prin locuri umede în Valea Borcutului la Certeze. H, Eua, U_5, T_2, R_0.

P. oreoselinum (L.) Mönch. Prin pajiști și tufărișe la Negrești (Vrăticel), Orașul Nou și Turț. H, E(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_0.

Pastinaca sativa L. Prin pajiști nuderalizate la Aliceni. TH—H, Eua, U_3, T_4, R_4, Al, F_2, MF.

Primulaceae Vent.

Lysimachia nummularia L. În mlaștini și pajiști umede, comun. Ch, E(-m), U_4, T_3, R_3, M.

L. punctata L. Prin păduri de stejar. $U_{3,5}$, $T_{3,5}$, R_3, MF. H, P—m

L. vulgaris L. Prin tufărișuri și buruienărișuri pe malul apelor, cocum. HH, Eua(-m), U_5, T_2, R_0, M, Tc.

Anagallis arvensis L. În culturi, comun. Th, Cm, U_2, T_3, R_4, M, Tx.

Primula acaulis (L.) Hill. (=*P. vulgaris* Huds.). Prin păduri și tufărișuri la Negrești (Vrăticel) și Turț. H, Atl—m, U_3, T_3, R_3, MF.

P. veris L. Prin pajiști și luminișuri de pădure. H, Eua, U_3, T_2, R_5, M, MF.

Hottonia palustris L. Prin bălți la Livada. HH, E, U_6, T_3, R_4.

— f. *deminuta* Simk. La Livada.

Pirolaceae Agadrh.

Monotropa hypopitys L. Prin păduri umbroase la Tarna Mare. G, Cp, U_3, T_2, R_0, Tx.

Ericaceae DC.

Calluna vulgaris (L.) Hull. În pajiștea de *Nardus* pe Vf. Pietroasa (1201 m). Ch(-nPh), E, U_0, T_2, R_1.

Vaccinium myrtillus L. Prin păduri și pajiști montane. Ch, Cp, U_0, T_2, R_1, Al, M, MF.

V. vitis-idaea L. În pajiști montane. Ch, Cp, U_3, T_2, R_1, Al, M, MF.

Convolvulaceae Vent.

Calystegia sepium (L.) R. Br Prin tufărișurile care însoțesc cursurile apelor, frecvent. H, Cm, U_5, T_3, R_4, M, MF.

Convolvulus arvense L. Prin culturi agricole și pajiști, comun. H—G, Cm, U_0, T_0, R_0, MF, F_3.

— f. *sagittatus* (Thunbg.) Ledeb. La Cămîrzana.

Cuscutaceae Dumort.

Cuscuta epithymum (L.) Nath. Parazită pe *Genista tinctoria*. Th—H, Eua(-m).

C. trifolii Babingt. Parazită pe *Phleum phleoides*, *Lotus corniculatus* și *Galium mollugo*. Th—H, Cm.

Boraginaceae Lindl.

Echium vulgare L. Prin pajiști ruderalizate și pîrloage. TH, Eua, U_2, T_3, R_4, M, MF, Tc.

Myosotis palustris (L.) Nath. Prin mlaștini și de-a lungul pîraielor. H—HH, Eua(-m), U_5, T_3, R_0, MF.

M. silvatica (Ehrh.) Hoffm. Prin păduri și poieni la Băile Puturoasa, Vf. Pietroasa și Turț. H, E(-m), $U_{3,5}$, T_3, R_3, MF.

M. arvensis (L.) Hill. Prin pajiști uscate la Tarna Mare. TH, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_0, MF.

M. ramosissima Roch. (=*M. collina* Hoffm.). În pajiști xerofile la Turț. Th, E(-m), U_2, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Nonea pulla (L.) Lam. et DC. Pe pante însorite la Turț. TH—H, Eua, U_2, T_4, R_3, MF.

Pulmonaria officinalis L. Prin păduri, comun. H, Ec, $U_{3,5}$, T_3, R_3, M, MF, Tc.

P. mollissima Kern. Prin păduri. H, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_4, MF.

P. rubra Schott. Prin făgete și făgeto-cărpinete. H, D, $U_{3,5}$, T_2, R_3, MF.

Symphytum officinale L. Prin zăvoaie, mlaștini, pajiști umede și mezofile. H, E, U_4, T_3, R_0, M, MF, F_1.

S. tuberosum L. Prin păduri, comun. H—G, E, U_3, T_3, R_3.

S. cordatum W. et K. Prin păduri la Călinești, Tarna Mare și Turț. H, D, U_3, T_2, R_3.

Solanaceae Pers.

Atropa bella-donna L. În tăieturi de pădure la Călinești și Băile Puturoasa, rar. H, Atl-m(-Ec), U_3, T_3, R_3, M, Tc, Tx.

Hyoscyamus niger L., În locuri ruderale. TH—H, Eua(-m), U_3, T_3, R_4, M, Tx.

Physalis alkekengi L. În păduri și tufărișuri, rar (Călinești, Cămîrzana, Turț). H, sm(-Ec), U_3, T_3, R_4, M.

Solanum dulcamara L. Prin zăvoaie. Ch, Eua(-m), U_5, T_3, R_4, M, Tx.

S. nigrum L. În locuri ruderale. Th, Cm, U_3, T_4, R_0, M, Tc, Tx.

S. luteum Mill. În vegetația ruderală de pe aluviunile Turicelului la Negrești, Th, sm(-Eua), U_3, T_4, R_0.

Scrophulariaceae Lindl.

Verbascum phlomoides L. Prin locuri ruderale, bătătorite la Călinești, Cămîrzana, Negrești, Tarna Mare, Turț și Turț Băi. TH, Ec, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_4, M, MF.

V. blattaria L. Prin pajiști la Bixad și Boinești. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_3, MF.

Linaria vulgaris Mill. Pe marginea drumurilor și prin pajiști ruderalizate. H, Eua(-m), U_2, T_3, R_3, M, MF.

Scrophularia nodosa L. Prin păduri și tufărișuri, lîngă garduri. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_0, M, MF, Tx.

Gratiola officinalis L. Prin mlaștini și pajiști umede, comun. H, Eua, $U_{4,5}$, T_3, R_4, M, Tx.

Veronica longifolia L. Prin margini de pădure și luminișuri la Halmeu Vii, Livada, Orașul Nou și Racșa. H, Eua, U_4, T_3, R_4.

— var. *salicifolia* Wallr. La Livada și Orașul Nou.

V. spicata L. Prin pajiști, la marginea pădurilor. H—Ch, Eua(-m), U_1, T_4, R_4, MF.

— var. *hybrida* (L.) Wallr. La Turț Băi.

V. chamaedrys L. Prin păduri, tufărișuri și pajiști mezofile, comun. H—Ch, Eua(-m), U_3, T_0, R_0, MF.

— f. *reptans* Borh. Prin păduri la Tarna Mare.

V. officinalis L. Prin păduri și pajiști mezofile montane, comun. Ch, E, U_2, T_2, R_2, MF.

V. scutellata L. Prin bălți și mlaștini, comun. H—HH, Cp, U_4, T_3, R_4, MF.

V. montana Jusl. Prin făgete și făgeto-cărpinete. Ch, E, $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_3, MF.

V. anagallis-aquatica L. Pe malurile apelor lin curgătoare la Negrești și Turț. H—HH, Cp, $U_{4,5}$, T_3, R_0.

V. beccabunga L. Pe malurile pîraielor la Negrești și Turț. H—HH, Eua(-m), U_5, T_3, R_4.

V. arvensis L. În culturi și pajiști. Th, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, MF.

V. serpyllifolia L. În pajiști mezfoile la Turț. H, Cp, U_3, T_3, R_0, MF.

V. persica Poir. (=*V. byzantina* (S. et M.) Mazziari). Prin culturi. Th, Adv, U_3, T_3, R_0, MF.

Digitalis grandiflora Mill. Prin păduri la Călinești, Mujdeni, Tarna Mare și Turț. H, Eua(-m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, M, MF, Tx.

Odontites rubra (Baumg.) Opiz. Prin pajiști și margini de drumuri, la Bătarci, Halmeu Vii, Orașul Nou și Turț. Th, Eua(-m), U_3, T_3, R_0.

— var. *rigida* (Borb.) I. Grinț. La Halmeu Vii.

— var. *calcicola* Schur. La Bătarci și Turț.

Euphrasia stricta Wolff. În pajiști mezofile la Călinești, Cămîrzana și Negrești. Th, Ec, $U_{2,5}$, T_0, R_0.

E. rostkoviana Hayne. În fînețe mezofile, comun. Th, E, U_3, T_3, R_3, M.

— var. *montana* (Jord.) Wettst. La Cămîrzana.

Rhinanthus rumelicus Velen. Prin pajiști mezofile și tufărișuri, comun. Th, DB, U_3, T_4, R_0.

— var. *anceps* (Behr.) Maly. La Cămîrzana.

— var. *caroli-henrici* (Soó) Nyár. La Cămîrzana și Orașul Nou.

— var. *wagneri* (Deg.) Nyár. La Cămîrzana.

Rh. angustifolius Gmel. (=*Rh. glaber* Lam.). Prin pajiști umede și mezofile, comun. Th, Eua, U_0, T_0, R_0.

Rh. minor L. Prin pajiști. Th, Eua, U_3, T_0, R_0.

Melampyrum nemorosum L. Prin păduri și tăieturi de pădure. Th, Ec, U_3, T_3, R_3, Tx.

M. bihariense Kern. Prin păduri, margini și tăieturi de păduri la Bixad, Călinești, Mujdeni, Negrești și Turț. Th, D, $U_{2,5}$, T_3, R_3, Tx.

M. pratense L. Prin păduri de stejar, rar. Th, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_2.

— ssp. *vulgatum* (Pers.) O. Dahl var. *vulgatum*. La Turț.

— var. *commutatum* (Tausch.) Beauv. La Turț.

Lathraea squamaria L. În pădure de fag la Tarna Mare și Turț. G, Eua, U_3, T_3, R_3.

Lentibulariaceae R. Br.

Utricularia vulgaris L. Prin bălți la Livada. HH, Cp, U_6, T_3, R_4.

Verbenaceae A. L. Juss.

Verbena officinalis L. În locuri ruderale. Th—H, Cm, U_3, T_3, R_4, M, MF.

Labiatae B. Juss.

Ajuga reptans L. În păduri și tufărișuri. H—Ch, E(—m), $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_0.

A. genevensis L. În păduri și pajiști la Bixad, Călinești, Cămîrzana, Negrești, Băile Puturoasa, Turț. H, Eua, U_2, T_3, R_4.

— l. *roseiflora* Koch (=f. *rosea* Schur). La Turț.

Scutellaria galericulata L. În mlaștini la Livada. H, Cp, U_4, T_3, R_4.

S. hastifolia L. Prin mlaștini la Livada, Călinești și Racșa. H, E, U_5, T_3, R_3.

Marrubium vulgare L. În locuri ruderale. H(Ch), Eua, U_1, T_4, R_4, M, MF.

Nepeta pannonica L. În locuri ruderale. $U_{2,,5}$, T_3, R_4, MF.

Glechoma hederaceum L. În păduri și tufărișuri, comun. H(Ch—G), Eua, U_3, T_3, R_0, MF.

Prunella vulgaris L. În păjiști și păduri, comun. H, Cp, U_3, T_3, R_0, MF.

P. grandiflora (L.) Scholler. Prin pajiști, rar (Călinești). H, E(—m), U_3, T_3, R_5, MF.

P. laciniata (L.) Nath. Prin pajiști la Cămîrzana. H, sm—Ec, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_3, MF.

Mellittis grandiflora Sm. Prin păduri la Călinești, Mujdeni, Negrești (Vrăticel) și Turț. H, Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_5.

Lamium purpureum L. Prin culturi și pîrloage. Th(H), Eua, U_3, T_0, R_0, MF.

L. album L. Prin grădini, lîngă garduri, comun. H, Eua(—m), U_3, T_0, R_0, M, MF.

L. maculatum L. Prin păduri la Băile Puturoasa, Tarna Mare și Turț. H(Ch), E(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

— var. *maculatum* f. *macrophyllum* Gaud. La Turț.

Galeobdolon luteum Huds. Prin păduri, comun. H(Ch), Ec(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_4.

Galeopsis speciosa Mill. Prin păduri și în locuri ruderale. Th, Eua, U_3, T_2, R_0, Tx.

G. pubescens Bess. Prin păduri şi tufărişuri la Bixad, Călineşti, Cămîrzana, Gherţa Mică, Negreşti şi Turţ. Th, Ec, U_3, T_3, R_3.

G. tetrachit L. În păduri şi locuri ruderalizate. Th, E, $U_{2,5}$, T_3, R_2, Tx.

— f. *silvestris* Schlechtd. La Băile Puturoasa.

Leonurus villosus Desf. În locuri ruderale. H, Eua(—m), U_3, T_3, R_0, M, Tc.

Ballota nigra L. Prin tufărişuri şi locuri ruderale. H(Ch), sm—E, U_2, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Stachys germanica L. Prin tăieturi de pădure şi ogoare. H(TH), P—m, U_2, T_4, R_3, MF.

S. alpina L. Prin păduri la Călineşti, Cămîrzana, Huta Certezei, Sîmbra Oilor şi Vama (Valea Talnei Mici). H, Ec, U_3, T_2, R_0.

S. silvatica L. În păduri, tufărişuri şi tăieturi de pădure. H, Eua, U_3, T_2, R_0, MF.

S. palustris L. În mlaştini, locuri umede ruderalizate. H(G), U_5, T_3, R_5.

Betonica officinalis L. Prin pajişti, comun. H, Eua(—m), U_3, T_3, R_0, M, MF.

Salvia glutinosa L. Prin păduri, în locuri umede. H, E(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

Calamintha clinopodium Spenner. La marginea pădurilor şi în păduri rare, frecvent, H, Cp, U_2, T_3, R_3, MF.

C. acinos (L.) Clairv. Pe coaste însorite, prin pajişti. Th—TH, E, $U_{1,5}$, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Origanum vulgare L. Prin tufărişuri şi păduri rare. H, Eua(—m), U_2, T_3, R_3, M, MF, Tc.

Thymus glabrescens Willd. Prin pajişti. Ch, P—p, U_2, T_4, R_0, M, MF.

Th. marschallianus Willd. Prin pajişti. Ch, Eua, $U_{1,5}$, $T_{3,5}$, R_4, M, MF.

Th. pulegioides L. ssp. *subcitratus* (Schreb.) Guşul. Prin pajişti montane. Ch, E, U_2, T_0, R_3, MF.

Th. dacicus Borb. Prin pajişti montane. Ch, DB, U_2, T_0, R_3, MF.

Lycopus europaeus L. În mlaştini şi pajişti umede, comun. HH, Eua(—m), U_5, T_3, R_0, MF, Tc.

— f. *semipinnatus* Borb. În staţ. baln. V. Măriei.

Mentha pulegium L. Prin pajişti umede. H, Eua, $U_{4,5}$, T_3, R_5, MF.

M. arvensis L. Pe margine apelor la Cămîrzana, Certeze şi Negreşti. H(G), Cp, U_3, T_3, R_0, MF.

M. verticillata L. Pe marginea pîrîului în V. Borcutului la Certeze. H(HH), E, U_5, T_3, R_3, MF.

M. aquatica L. Prin zăvoaie la Bixad, Certeze, Negreşti, Racşa şi Tarna Mare. HH(H), E(—m), U_5, T_3, R_0, MF.

M. longifolia (L.) Nathh. În mlaştini şi locuri umede ruderalizate. H(G), Eua(—m), $U_{4,5}$, T_3, R_4, MF.

— ssp. *longifolia* var. *laggeri* (Dés. et Dur.) Briq. În staţ. baln. V. Măriei.

Elsholtzia ciliata (Thunb.) Hylander. În locuri ruderale în Valea Turicelului la Negrești. Th(TH), Adv, U_4, T_3, R_0.

Plantaginaceae Neck.

Plantago major L. Prin pajiști și locuri ruderale, comun, H, Cm, U_3, T_0, R_0, M, F_1.

P. media L. Prin pajiști mezofile. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_0, R_4, M, F_1.

— var. *urvilleana* Rapin. La Turț.

P. lanceolata L. Prin pajiști umede și mezofile, comun. H, Cm, U_3, T_0, R_0, M, F_2.

— ssp. *sphaerostachya* (M. et K.) Hay. La Orașul Nou.

Gentianaceae B. Juss.

Centaurium erythraea Rafn. [=*C. umbellatum* Gilib.]. Prin pajiști, marginea pădurilor la Aliceni, Cămîrzana, Certeze, Halmeu Vii, Huta Certezei, Negrești, Orașul Nou, Tîrșolț și Turț. Th, Eua(m), U_3, T_3, R_2, M, Tx.

— f. *medium* (Schm.). La Aliceni.

— f. *gracile* (Beckhaus). La Cămîrzana.

Gentiana cruciata L. Prin pajiști montana. H, Eua(—m), U_3, T_3, R_4.

G. pneumonanthe L. În pajiști umede la Bixad, Certeze și Negrești. H, Eua(—m), U_4, T_3, R_0.

— f. *elliptica* Klett et Richt. În V. Borcutului la Certeze.

Apocynaceae B. Juss.

Vinca minor L. Prin păduri la Călinești, Certeze, Mujdeni și Turț. Ch, sm—Ec, U_3, T_3, R_3, M.

Asclepiadaceae Jacq.

Cynanchum vincetoxicum (L.) Pers. În păduri și pajiști la Cămîrzana, Călinești, Negrești, Orașul Nou, Turț și Valea Măriei. H, E(—m), U_2, T_4, R_4, M, MF, Tx.

Oleaceae Hoffmsgg. et Link.

Fraxinus excelsior L. Prin stejărete depresionare la Certeze, Halmeu Vii, Turț. MPh, E, U_3, T_3, R_4, M, Tc.

Ligustrum vulgare L. Prin păduri și tufărișuri la Bixad, Călinești, Mujdeni și Negrești. mPh, E, $U_{2,5}$, T_3, R_3, MF.

Rubiaceae B. Juss.

Asperula odorata L. Prin păduri, comun. G, Eua, U_3, T_3, R_0, M, Tc.

Galium mollugo L. Prin pajişti, tufărişuri, comun. H, Cp, U_3, $T_{2,5}$, R_3, F_1.

— ssp. *erectum* (Huds.) Syme. În locuri stîncoase pe Vf. Pietroasa.

G. schultesii Vest. Prin păduri, comun. G, Ec, $U_{2,5}$ T_3, R_3.

G. pseudoaristatum Schur. Prin gorunete şi goruneto-cărpinete la Tarna Mare şi Turţ. H, D, $U_{2,5}$, T_3, R_5.

— f. *heuffelii (Borb.)* Jáv. La Tarna Mare.

G. verum L. Prin pajişti, comun. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, $T_{2,5}$, R_0, F_2.

G. palustre L. În mlaştini şi pajişti umede, comun. H, Cp, U_6, T_3, R_0.

G. cruciata Scop. (=*Cruciata laevipes* Opiz). Prin păduri şi zăvoaie. H, Eaua, $U_{2,5}$, T_3, R_3.

G. vernum Scop. (=*Cruciata glabra* (L.) Ehrend). Prin păduri şi tufărişuri, comun. H, Eua(—m), U_3, T_2, R_2.

G. aparine L. Prin tufărişuri şi locuri ruderale. Th, Cp, U_3, T_3, R_3.

Caprifoliaceae Adans.

Sambucus ebulus L. În locuri bogate în substanţe organice la Călineşti, Negreşti şi V. Talnei Mici. H, sm(—E), U_3, T_3, R_3, M, Tc.

S. nigra L. În păduri, tăieturi de păduri şi locuri ruderale. mPh, E(—m), U_3, T_3, R_3, Al, M, MF, Tc.

S. racemosa L. Prin păduri la Călineşti şi Turţ. mPh, Ec, U_3, T_2, R_3.

Viburnum opulus L. Prin păduri şi tufărişuri la Gherţa Mică, Oraşul Nou, Valea Măriei. mPh, Cp, U_4, T_3, R_4, Al, M, MF, Tc.

Valerianaceae Batsch

Valeriana officinalis L. Prin pajişti şi tufărişe umede la Negreşti, Oraşul Nou şi Racşa. H, Eua(—m), U_4, T_3, R_4, M.

V. collina Wallr. Prin păduri la Turţ. H, E(—m), U_0, T_3, R_4.

Valerianella dentata Pollich. Prin culturi, comun. Th, Eua, U_2 $T_{3,5}$, R_4.

Dipsacaceae B. Juss.

Dipsacus pilosus L. Prin zăvoaie la Băile Puturoasa, Turţ şi Turţ Băi. TH, Ec, U_4, $T_{3,5}$, R_4.

D. laciniatus L. Pîngă drumuri în locuri umede la Călineşti, Cămîrzana, Negreşti, Tîrşolţ şi Turţ. TH, Eua(—m), U_4, $T_{3,5}$, R_4.

Succisa pratensis Mönch. Prin pajişti umede la Bixad, Certeze, Negreşti. H, Eua(—m), U_4, $T_{2,5}$, R_0.

Succisella inflexa (Kluk)Beck. Prin pajişti umede şi mezofile, păduri la Bixad, Livada, Mujdeni şi Turţ. rărite H, E, U_4, T_3, R_4.

Scabiosa orchroleuca L. Prin pajişti la Bixad, Cămîrzana, Cherţa Mică, Halmeu Vii, Tîrşolţ şi Turţ. H, Eua, U_2, T_3, R_3.

Cucurbitaceae A. L. Juss.

Bryonia alba L. Prin garduri la Mujdeni. H—G, Eua, $U_{3,5}$, T_4, R_0.

Echinocystis lobata (Michx) Torr. et Gray. Prin zăvoaie la Racşa şi Vama. Th, Adv, U_4, T_0, R_4.

Campanulaceae A. L. Juss.

Campanula trachelium L. Prin păduri la Călineşti, Mujdeni, Băile Puturoasa, Tarna Mare. H, Eua(—m), U_3, T_3, R_3.

C. glomerata L. Prin pajişti la Turţ. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_4.

C. cervicaria L. Prin margini de pădure şi păduri rare la Halmeu Vii, Gherţa Mare, Tarna Mare şi Turţ. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_3.

C. rapunculoides L. Prin păduri la Cămîrzana, Tarna Mare şi Turţ. H, Eua(—m), U_3, T_2, R_0.

C. persicifolia L. Prin păduri, comun. H, E(—m), U_3, T_3, R_0.

— var. *dasycarpa* (Kit.) M. et K. la Călineşti.

C. patula L. Prin pajişti şi păduri rare, comun. Th, E(—m), U_3, $T_{2,5}$, R_3.

C. abietina Gris. et Sch. În pajişti montane pe Vf. Pietroasa. H—TH, DB, $U_{3,5}$, T_2, R_2.

Jasione montana L. Prin pajişti mezofile şi terenuri virane la Bătarci, Cămîrzana, Tîrşolţ şi Turţ. H, E(—m) $U_{1,5}$, T_3, R_2.

— f. *glabra* Peterm. La Bătarci şi Turţ.

Compositae Giseke

Eupatorium cannabinum L. Prin zăvoaie la Bixad, Călineşti, Certeze, Racşa şi Turţ. H, Eua(—m), U_4, T_3, R_0, MF.

Solidago virgaurea L. Prin pajişti şi poieni la Certeze, Negreşti, Tarna Mare şi Turţ. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, M, MF.

Bellis perennis L. În locuri ruderale la Valea Măriei, R, E, U_3, T_2, R_0, MF.

Erigeron acer (acris) L. Prin fînеţe la Cămîrzana şi Turţ. Th—H, Cp, $U_{2,5}$, T_3, R_0.

E. canadensis L. Lîngă drumuri şi pe aluviunile luncilor, comun. Th—TH, Adv, $U_{2,5}$, T_0, R_0.

— f. *integrifolius*. Peterm. La Bătarci.

Stenactis annua (L.)Nees. Prin pajişti şi locuri ruderale, comun. Th, Adv. U_4, T_0, R_4.

S. ramosa (Walter) Dom. [=*S. annua* ssp. *strigosa* (Mühlenbg.) Soó. În pajişti la Cămîrzana. Th, Adv, U_3, T_3, R_0.

Filago germanica (L.) L. În pajişti uscate la Călineşti. Th, sm(—Eua), U_2, T_3, R_0.

— ssp. *germanica* f. *nana* Rouy. La Cămîrzana.

— ssp. *apiculata* (G. E. Sm.) Sch. et Thell. La Cămîrzana.

F. arvensis L. Prin pajişti şi tufărişuri la Halmeu Vii, Cămîrzana, Oraşul Nou şi Tîrşolţ. Th, Eua, U_1, T_3, R_0.

Filago minima (Sm.) Pers. În pajişti uscate la Cămîrzana. Th, Eua, U_2, T_3, R_4.

Antennaria dioica (L.) Gärtn. În pajişti montane pe Vf. Pietroasa. Ch(H), Eua, U_2, T_1, R_3, MF.

Gnaphalium silvaticum L. În păduri şi tăieturi de pădure la Gherţa Mare, Halmeu Vii, Negreşti şi Turţ. H, Cp, U_3, T_3, R_3.

G. uliginosum L. În locuri umede din văi la Boineşti şi Cămîrzana. Th, Eua, U_5, T_3, R_4.

Inula britannica L. În pajişti şi pe marginea drumurilor. TH—H, Eua, U_3, T_3, R_0, MF.

— f. *angustifolia* Boenn. La Băile Puturoasa.

Pulicaria dysenterica (L.) Gärtn. Pe marginea drumurilor şi a culturilor. H, Ec—m, $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

P. vulgaris Gärtn. Pe marginea drumurilor. Th, Eua(—m), U_4, T_3, R_3.

Carpesium cernuum L. Prin păduri la Băile Puturoasa şi Turţ. Th, Eua (—m), $U_{3,5}$, $T_{3,5}$, R_5.

Telekia speciosa (Schreb.) Baumg. Prin văi pe marginea apelor. H, DB, U_4, T_2, R_0, MF.

Xanthium spinosum L. Prin culturi. Th, Cm, $U_{2,5}$, T_4, R_3.

X. strumarium L. În locuri ruderale. Th, Eua, $U_{3,5}$, $T_{3,5}$, R_4.

X. italicum Moretti. În locuri ruderale la Călineşti, Halmeu Vii, Negreşti, Racşa, Turţ, Turţ Băi, Valea Măriei. Th, Adv. $U_{3,5}$, T_4, R_0.

— f. *rubricaule* Bitter. La Turţ.

Helianthus tuberosus L. Prin zăvoaie şi tufărişuri la Oraşul Nou, Racşa, Turţ şi Vama, subspontan. G, Adv, U_3, T_4, R_0.

Rudbeckia laciniata L. Prin tufărişurile de pe malul pîraielor la Gherţa Mică şi Oraşul Nou. H, Adv,

Bidens tripartitus L. De-a lungul apelor şi în locuri ruderale, comun. Th, Eua(—m), $U_{4,5}$, T_3, R_0.

B. cernuus L. În locuri umede din lunci. Th, Eua(—m), $U_{4,5}$, T_3, R_0.

— var. *cernuus* f. *minimus* (Hds.) Mattuschka. La Turţ Băi.

— var. *discoideus* W. et Gr. La Turţ.

Galinsoga parviflora Cav. Prin culturi, comun. Th, Adv, $U_{3,5}$, T_0, R_3.

G. quadriradiata Ruiz et Pavon. Prin culturi. Th, Adv, U_3, T_0, R_3.

Anthemis ruthenica M. B. În pajişti la Cămîrzana. Th, E, U_2, T_3, R_4.

— f. *monocephala* (Grec.) Todor et Gerg. La Cămîrzana.

Achillea millefolium L. Prin pajişti comun. H, Cm, U_3, T_0, R_0, M. MF.

— f. *tenuis* Schur. La Bixad.

A. collina Becker. În pajişti la Bixad, Cămîrzana, Oraşul Nou, Tarna Mare, Tîrşolţ şi Turţ. H, E, U_2, T_3, R_3, M, F_2.

— f. *minutiflora* Prodan. La Tarna Mare.

A. ptarmica L. În pajişti umede la Bixad, Boineşti, Certeze, Negreşti, Oraşul Nou, H, Eua(—m), U_4, T_3, R_0.

— f. *linearis* (DC.) Fiori. Certeze în V. Borcutului.

A. distans W. et K. Prin păduri la Tarna Mare. H, Carp—B, $U_{2,5}$, T_3, R_4.

Matricaria chamomilla L. Prin curţi în locuri bătătorite. Th, Eua, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_5, M.

M. maritima L. ssp. *inodora* (L). Soó. În locuri ruderale, comun. Th—TH, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_4.

Chrysanthemum serotinum L. Prin mlaştini pe marginea pădurilor la Livada. H, P—p, U_5, T_4, R_0.

Ch. leucanthemum L. Prin pajişti, comun. H, Eua (—m), U_3, T_0, R_0, MF, F_1.

— ssp. *silvestre* (Pers.) Jáv. La Tarna Mare.

Ch. corymbosum L. Prin păduri, comun. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, $T_{2,5}$, R_3.

Tanacetum vulgare L. Prin tufărişuri şi locuri ruderale. H, Eua (—m), U_3, T_3, R_0, M, Tc, Tx.

Artemisia annua L. În locuri ruderale la Huta Certezei, Negreşti, Vama. Th, Eua, U_3, T_4, R_4.

A. vulgaris L. În locuri ruderale, comun. H(Ch), Cp, $U_{2,5}$, T_3, R_4.

— f. *silvestris* Wallr. La Negreşti.

Tussilago farfara L. Pe malul abrupt al pîraielor şi rupturi de coaste, frecvent. G(H), Eua(—m), U_0, T_3, R_4, Al, M. MF.

Petasites hybridus (L.) G. M. Sch. De-a lungul pîraielor. G(H), E(—m), U_5, T_3, R_3, M.

Erechtites hieraciifolia (L.) Raf. Prin păduri la Oraşul Nou, Băile Puturoasa, Turţ şi Turţ Băi. Th, Adv, $U_{2,5}$, T_0, R_0.

Arnica montana L. În pajişti montane pe Vf. Pietroasa. H, Ec, U_3, T_2, R_2, M, MF.

Doronicum austriacum Jacq. La marginea pădurilor la Turţ. H, Ec, $U_{3,5}$, T_2, R_3.

Senecio vulgaris L. În culturi şi pe aluviuni. Th—TH, Euas. U_3, T_3, R_0, Tx.

S. silvaticus L. Prin păduri la Cămîrzana. Th, E, $U_{2,5}$, T_3, R_4.

S. viscosus L. În tăieturi de pădure la Turţ. Th, E(—m), U_3, $T_{2,5}$, R_0.

S. jacobaea L. În pajişti şi tufărişe, comun. H, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_3, Tx.

S. barbaraeifolius W. et Gr. În pajişti umede, frecvent, H, Ec, U_4, $T_{3,5}$, R_4.

— var. *erraticus* (Bertol.) Nyár. La Halmeu Vii.

S. fuchsii Gmel. Prin păduri la Turţ şi Turţ Băi. H, Eua, $U_{3,5}$, T_2, R_0.

Carlina vulgaris L. În pajişti şi tufărişuri la Tîrşolţ şi Turţ. TH—H, Eua(—m), U_2, T_3, R_4, M.

Arctium lappa L. În locuri ruderale, comun. TH, Eua(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_4, M, MF, Tc.

A. minus (Hill)Bernh. În locuri ruderale la Băile Puturoasa. TH, Eua(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

Carduus acanthoides L. Pe terenuri virane, lîngă drumuri. TH, E(—m), U_2, T_3, R_0, MF.

Cirsium arvense (L.) Scop. Prin culturi, comun. G, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, MF F_1.

C. vulgare (Savi)Ten. În locuri ruderale, pe marginea drumurilor. TH, Eua(—m), U_3, T_3, R_0, MF.

— f. *horridulum* (Lamotte) Soó. La Halmeu Vii,

C. palustre (L.) Scop. În mlaştini şi pe rupturi de coaste la Călineşti şi Vf. Pietroasa. TH, Eua(—m), U_5, T_3, R_0, MF.

C. canum (L.) All. În pajişti umede la Oraşul Nou. G, Eua, U_4, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Serratula tinctoria L. În păduri rare şi pajişti umede la Bixad, Certeze, Halmeu Vii, Negreşti, Călineşti, Turţ şi Turţ Băi, H, E(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_0, MF, Tc.

Centaurea cyanus L. Prin culturile cereale. Th, Cm, U_3, T_4, R_0, M, MF.

C. jacea L. Prin pajişti mezofile, comun. H, Eua, U_3, T_0, R_0, MF.

— f. *semipectinata* Gremli. La Oraşul Nou.

— f. *jungens* Gugl. La Oraşul Nou, Bătarci, Turţ şi Halmeu Vii.

— ssp. *subjacea* (Beck)Hyl. La Turţ.

C. banatica Roch. Prin pajişti, păduri rare şi tufărişuri la Cămîrzana, Gherţa Mică, Gherţa Mare, Prilog, Racşa, Tîrşolţ şi Turţ. H, D—p, $U_{3,5}$, T_3, R_0, MF.

— var. *fimbriata* Nyár. La Racşa.

C. austriaca Willd. În pajişti, comun. H, Ec, U_3, $T_{2,5}$, R_3, MF.

C.×austriacoides Wol. (=*C. austriaca×jacea*). Prin pajişti şi mărăcinişuri la Aliceni şi Cerceteze în V. Borcutului, MF.

Cichorium intybus L. În pajişti, comun. H(TH), Eua(—m), U_3, T_0, R_3, Al, M, MF, F_1.

Lapsana communis L. Prin păduri şi tăieturi de pădure. Th(TH), Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_3.

— f. *pubescens* (Hornem.) Rchb. La Tarna Mare.

Aposeris foetida L. Prin păduri umbroase la Turț, Turț Băi și Negrești (Vrătocel). H, Ec, $U_{3,5}$, $T_{2,5}$, R_3.

Hypochoeris maculata L. În pajiști la Tîrșolț, H, Eua, U_0, T_0, R_3.

H. radicata L. Prin pajiști umede și mezofile, comun. H, E(—m), U_3, T_3, R_3.

Leontodon autumnalis L. În pajiști, comun. H, Eua, U_3, T_0, R_0, F_1.

L. danubialis Jacq. [=*L. hispidus* ssp. *hastilis* (L.) Rchb]. Prin pajiști umede și mezofile la Bixad, Orașul Nou, Prilog, Turț. H, E, U_3, T_3, R_0, F_1.

L. nudicalyx (Lag.) H. P. Fuchs. Prin pajiști umede și mezofile, frecvent la Aliceni, Bătarci, Cămîrzana, Certeze, Bixad, Huta Certezem, Negrești, Tarna Mare, Tîrșolț, Turț și Turț Băi. TH-H, Atl-m, U_3, T_3, R_4, F_1.

— var. *nudicalyx* f. *psilocalyx* (DC). Soó. La Bixad și Certeze.

— var. *dubia* (Bab.) Soó. La Bixad și Certeze; f. *dubia*. La Tarna Mare.

— f. *subglabra (Borb.)* Soó. La Bixad și Certeze.

Picris sonchoides Vest [=*P. hieracioides* L. ssp. *crepoides* (Sauter). Simk.] Prin tufărișuri și locuri virane la Băile Puturoasa, Gherța Mică, Mujdeni, Turț Băi. TH(H), Eua(—m), $U_{2,5}$, $T_{2,5}$, R_5.

Tragopogon dubius Scop. Prin pajiști la Orașul Nou. TH, sm—E, U_3, T_3, R_4, MF, F_1.

T. orientale L. În pajiști la Livada și Orașul Nou. TH—H, Eua(—m), U_3, T_3, R_4, MF, F_1.

Taraxacum officinale Weber. În pajiști, comun. H, Eua(—m), U_3, T_0, R_0, M, Tc, F_2.

Mycelis muralis (L.) Dum. Prin păduri, comun. H, E(—m), U_3, T_3, R_3.

— *Sonchus arvensis* L. În culturi agricole. H, Eua(—m), U_3, T_0, R_0.

Crepis biennis L. În pajiști la Aliceni, Bixad, Cămîrzana, Certeze. Negrești, Tîrșolț. TH, E, U_3, T_3, R_4.

— var. *lacera* W. et Gr. La Cămîrzana.

— var. *runcinata* W. et Gr. La Cămîrzana.

C. capillaris (L.) Wallr. În pajiști la Cămîrzana și Tarna Mare. Th, Ec(—m), U_2, T_3, R_3.

— f. *runcinata* (Bischoff)Hay. La Tarna Mare.

C. setosa Hall f. În pajiști la Cămîrzana, Tîrșolț și Turț. Th, sm(—Ec), U_2, T_3, R_3.

— f. *gracilis* Rohlena. La Cămîrzana.

C. rhoeadifolia. M. B. În pajiști la Bixad și Turț. Th, Eua, U_2, $T_{3,5}$, R_3.

Hieracium hoppeanum Schult. În pajiști la Turț. H, Ec(—m), U_2, T_3, R_0.

H. pilosella L. În pajiști, comun. H, E(—m), U_2, T_0, R_2, M.

— var. *pubiflorum* (Rehm.) Nyár. La Tarna Mare.

— var. *flavovirens* (Rehm.) Nyár. la Turț.

H. auricula Lam. et DC var. *tricheilema* (N. P.) Nyár. În pajiști la Turț, H, E, U_3, T_0, R_3.

H. aurantiacum L. În pajiștile mezofile montane pe Vf. Pietroasa. H. E, $U_{3,5}$, T_2, R_4.

H. caespitosum Dum. [=*H. pratense* Tausch]. În pajiști și tufărișuri la Cămîrzana, Negrești, Tîrșolț și Turț. H, Eua, U_3, T_3, R_3.

H. piloselloides Vill. În pajiști și tufărișuri la Negrești și Tarna Mare. H, E, $U_{2,5}$, $T_{3,5}$, R_0.

H. bauhini Besser. În păduri rare la Negrești și Tarna Mare. H, E, $U_{1,5}$, T_3, R_3.

— ssp. *magyaricum* (N. P.) Nyár. La Tarna Mare.

— var. *besserianum* (Spreng) Nyár. și f. *reductum* Nyár. La Negrești.

— ssp. *aëristolonum* Zahn. La Tarna Mare. și f. *colorifilum* Nyár.

H.×schultesii F. Sch. (=*H. auricula* — *pilosella*). În pajiști la Turț.

H. murorum L. Prin păduri la Turț și Turț Băi. H, E, U_3, T_3, R_3.

H. lachenalii Gmel. Prin păduri la Turț. H, E, U_2, T_3, R_2.

H. transsilvanicum Heuff. Prin păduri la Turț și Turț Băi. H, DB, U_3, T_2, R_2.

— var. *transsilvanicum* f. *largidus* Maly et Zahn. La Turț Băi.

H. umbellatum L. Prin păduri și păduri rărite la Bixad, Certeze, Călinești, Negrești, Mujdeni, Tîrșolț și Turț. H, Cp, U_2, T_3, R_3.

— var. *umbellatum* f. *limonium* Gris. La Mujdeni.

— f. *trachyphyes* Zahn. La Turț.

H. racemosum W. et K. Prin păduri la Mujdeni, Orașul Nou, Băile Puturoasa, Tarna Mare, Turț și Valea Măriei. H, m(—Ec), U_2, T_3, R_3.

— var. *barbatum* (Tausch) Froel. La Mujdeni.

— var. *stiriacum* (Kern.) Nyár. La Mujdeni.

— var. *racemosum* f. *biangustum* Nyár. La Mujdeni.

H.×maculatum Schrk. (=*H. lachenalii*⩽*praecox*). Prin păduri la Tarna Mare și Turț. H, E, U_2, T_3, R_2.

— var. *approximatum* (Jord.) Nyár. La Tarna Mare.

— var. *divisum* (Jord.) O. Rațiu et Gerg. La Tarna Mare.

MONOCOTYLEDONOPSIDA

Alismataceae Vent

Alisma lanceolatum With. Prin bălți și mlaștini la Boinești, Certeze și Orașul Nou. HH, Eua, U_6, T_0, R_4, Tx.

A. plantago-aquatica L. Prin bălți și apa lin curgătoare, comun. HH, Cp, U_6, T_3, R_0, Tx.

Butomaceae Gray.

Butomus umbellatus L. Prin bălți la Livada. HH, Eua(—m), U_6, T_3, R_0, Al, MF, Tx.

Hydrocharitaceae A. L. Juss.

Stratiotes aloides L. Prin bălți la Livada. HH, Eua, U_6, T_3, R_4.

Hydrocharis morsus-ranae L. Prin bălți la Livada. HH, Eua, U_6, T_3, R_4.

Potamogetonaceae A. L. Juss.

Potamogeton natans L. Prin ape lin curgătoare la Livada. HH, Cp U_6, T_3, R_4.

Typhaceae J. St. Hil.

Typha latifolia L. Prin bălțile din cursul pîraielor la Aliceni, Orașul Nou, Tîrșolț. HH, Cp, U_6, T_3, R_4.

T. shuttleworthii Koch et Sonder. Prin bălți la Tîrșolț. HH, Ec, U_6, T_3, R_4.

T. angustifolia L. Prin bălți la Boinești, Aliceni, Certeze, Livada, Orașul Nou, Negrești, HH, Cm, U_6, T_3, R_4.

Sparganiaceae Dumort.

Sparganium erectum L. Prin bălți la Boinești și Certeze. HH, Eua(—m), U_6, T_3, R_0, M.

Liliaceae A. L. Juss.

Colchicum autumnale L. Prin pajiști de luncă la Halmeu Vii, Livada și Orașul Nou. G, Ec(—m), U_3, $T_{3,5}$, R_4, M, Tx.

Veratrum album L. În pajiști la Bixad și Certeze. G, Eua, U_4, T_3, R_4, M, Tx.

Gagea minima (L.) Ker-Gawl. În pajiști și păduri la Turț. G, Eua(Ct), $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF.

G. lutea (L.) Ker-Gawl. Prin păduri la Turț. G, Eua, U_3, T_3, R_3, MF.

Fritillaria meleagris L. În pajiști umede la Turț. G, E(—m), U_4, $T_{3,5}$, R_4, MF.

Scilla bifolia L. Prin păduri, comun. G, sm—Ec, $U_{3,5}$, T_3, R_4, MF, Tc. — var. *subtriphylla* Schur. La Turț.

Ornithogalum umbellatum L. Prin tufărișuri la Negrești. G, sm, U_2, T_3, R_4, MF.

Muscari comosum (L.) Mill. Prin pajiști la Cămîrzana și Negrești, G, sm—Ec. $U_{1,5}$, $T_{3,5}$, R_0.

Asparagus officinalis L. În tufărişuri la Boineşti. G, Eua(—m), $U_{1,5}$, $T_{4,5}$, R_3, Al, M.

Maianthemum bifolium (L.) F. W. Schm. Pe marginea pădurilor la Vf. Pietroasa. G, Eua, U_3, T_2, R_2.

Polygonatum odoratum (Mill.) Druce. Prin păduri la Călineşti, Mujdeni şi Turţ. G, Eua(—m), U_2, T_3, R_4, M, Tx.

P. latifolium (Jacq.) Desf. Prin păduri la Călineşti, Mujdeni şi Oraşul Nou. G, E, U_3, $T_{3,5}$, R_4, Tc, Tx.

Convallaria majalis L. În păduri la Livada şi Turţ. G, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_3, M, MF, Tx.

Paris quadrifolia L. Prin păduri la Turţ. G, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_4, Tx.

Amaryllidaceae J. St. Hil.

Galanthus nivalis L. Prin păduri umbroase. G, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4, M, MF, Tx.

Leucojum vernum L. Prin păduri rărite. G, Ec, U_4, T_3, R_3, MF.

— var. *carpathicum* Sweet. La Turţ.

Narcissus stellaris Haworth. În pajişti de luncă la Livada şi Turţ. G, E, U_4, T_2, R_0.

Iridaceae A. L. Juss.

Sisyrinchium bermudiana L. (=*S. angustifolium* Auct.) În pajişti la Bixad, Certeze şi Negreşti, H, Cp, $U_{3,5}$, T_2, R_2.

Crocus heuffelianus Herbert. În pajişti montane la Negreşti, Vf. Pietroasa şi Turţ. G, DB, U_3, T_1, R_2, MF.

C. banaticus Gay. Prin păduri la Băile Puturoasa şi Turţ. G, B, U_3, T_3, R_0.

Iris pseudacorus L. Prin bălţi şi mlaştini, comun. G-HH, E-m, U_6, T_3, R_0.

I. sibirica L. În pajişti umede la Turţ. G, Eua, U_4, T_3, R_4.

Juncaceae A. L. Juss.

Juncus bufonius L. În locuri umede la Bixad, Boineşti, Halmeu Vii, Turţ, Th, Cm, $U_{4,5}$, T_0, R_3.

J. tenuis Willd. În locuri umede, pe drumuri de hotar la Aliceni, Boineşti, Bixad, Certeze, Lechinţa, Negreşti, Tarna Mare şi Turţ. H, Adv, $U_{3,5}$, T_3, R_4.

J. compressus Jacq. În pajişti umede la Cămîrzana, Certeze, Bixad, Livada, Oraşul Nou, Negreşti şi Tîrşolţ. G, Eua, U_4, T_3, R_3.

J. effusus L. În mlaştini şi pajişti umede, comun. H, Cm, $U_{4,5}$, T_3, R_3.

J. inflexus L. [=*J. glaucus* Ehrh.]. În pajişti umede şi mlaştini la Tîrşolţ şi Turţ. H, Eua, U_4, T_4, R_4.

J. conglomeratus L. În pajişti umede la Aliceni, Bixad, Boineşti, Certeze, Halmeu Vii, Livada, Negreşti, H, E, $U_{4.5}$, T_3, R_3.

J. articulatus L. În locuri umede şi pajişti la Bixad, Boineşti, Cămîrzana, Comlăuşa, Certeze, Negreşti şi Tîrşolţ. H, Cp, U_5, T_2, R_0.

J. atratus Krocker. În pajişti umede la Boineşti şi Livada. H, Eua, U_4, T_3, R_4.

Luzula pilosa (L.) Willd. Prin păduri la Turţ. H, Eua, $U_{3.5}$, T_2, R_0.

L. silvatica (Huds.) Gaud. Prin păduri pe Vf. Pietroasa, H, E, $U_{3.5}$, T_2, R_0.

L. albida (Hoffm.) Lam. et DC. [=*L. luzuloides* (Lam.) Dandy et Willm.]. Prin păduri, comun. H, Ec, $U_{2.5}$, $T_{2.5}$, R_2, F_1.

— var. *erythranthema* Wallr. În pajişti montane pe Vf. Pietroasa.

L. campestris (L.) Lam. et DC. În pajişti la Certeze, Livada, Vf. Pietroasa şi Turţ. H, E—m, U_3, T_0, R_0.

L. multiflora (Retz) Lej. În pajişti la Aliceni, Bixad, Negreşti, Oraşul Nou. H, Cp, U_3, T_0, R_3.

Cyperaceae A. L. Juss.

Scirpus silvaticus L. În locuri umede la Boineşti, Certeze, Comlăuşa, Livada şi Turţ, HH—G, Cp, $U_{4.5}$, T_3, R_0, F_1.

Bolboschoenus maritimus (L.) Palla. În jurul bălţilor la Bixad şi Certeze. HH—G, Cm, $U_{4.5}$, T_3, R_5, F_1.

Schoenoplectus lacustris (L.) Palla. Prin bălţi la Negreşti. HH—G, Cp, U_6, T_3, R_4.

Sch. tabernaemontani (Gmel.) Palla. Prin bălţi la Tîrşolţ. HH—G, Eua, U_6, $T_{3.5}$, R_5.

Heleocharis carniolica Koch. În locuri umede la Boineşti şi Negreşti. Th, B, U_5, $T_{2.5}$, R_0.

H. ovata (Roth) R. et Sch. [=*H. soloniensis*]. În locuri umede la Boineşti şi Mujdeni. Th, Cp, U_5, T_3, R_3.

H. palustris (L.) R. et Sch. În locuri umede, mlaştini, comun. G(—HH), Cm, U_5, T_0, R_4.

Cyperus fuscus L. În locuri ruderale umede la Certeze (V. Borcutului) şi Valea Măriei. Th, Eua(—m), U_6, T_3, R_4.

Pycreus flavescens (L.) Rchb. În locuri umede la Certeze în V. Borcutului. Th, Cm, $U_{4.5}$, T_0, R_4.

Carex divulsa Stokes. În păduri la Călineşti, Mujdeni şi Vf. Pietroasa. H, Eua, $U_{2.5}$, T_3, R_0.

C. vulpina L. În mlaştini şi pajişti umede, comun. H—HH, Eua—m, U_4, T_3, R_4, F_2.

C. brizoides Jusl. Prin păduri şi poieni umede, comun. G—H, Ec, $U_{3.5}$, T_3, R_2, F_1.

— f. *stricta* Peterm. La Bixad.

C. leporina L. În pajiști umede, frecvent, H, Eua, U_4, $T_{2,5}$, R_3, F_2,

C. stellulata Good. În mlaștini la Bixad, Certeze, Negrești. H. Cp, U_5, T_2, R_1.

C. remota L. În locuri umede umbroase din păduri la Tarna Mare. H, E(—m), $U_{4,5}$, T_3, R_3.

C. digitata L. În păduri, comun. H, E, U_3, T_3, R_3.

C. pilulifera L. În pajiști montane (nardete) pe Vf. Pietroasa. H, E, $U_{2,5}$, T_3, R_1.

C. caryophyllea Latourr. În pajiști la Cămîrzana și Certeze, G, Eua(—m), U_2, $T_{2,5}$, R_0.

C. pallescens L. Prin pajiști la Aliceni, Bixad, Certeze, Livada, Negrești, Orașul Nou și Turț. H, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3.

C. tomentosa L. Pe marginea pădurilor, prin tufărișe uscate la Turț. G, Eua, U_3, T_3, R_0.

C. fusca All. [=*C. nigra* (L.) Reichard]. În mlaștini la Bixad și Certeze, rar. H, Cp, U_5, T_3, R_3.

C. gracilis Curtis. În mlaștini și bălți la Certeze, Livada și Turț. G—HH, Eua, U_5, T_3, R_0.

C. silvatica Huds. Prin păduri umbroase la Călinești, Mujdeni, Vf. Pietroasa și Turț. H, E, $U_{3,5}$, T_3, R_4.

C. pilosa L. În păduri umede, umbroase la Mujdeni, Huta Certezei, Băile Puturoasa, Sîmbra Oilor și Turț. H, E, $U_{2,5}$, T_3, R_3.

C. distans L. În pajiști umede la Bixad și Certeze. H, E—m, U_4, T_3, R_4.

C. flava L. În mlaștini la Certeze. H, Cp, $U_{4,5}$, T_3, R_0.

C. lepidocarpa Tausch. În mlaștini la Bixad, Certeze, și Negrești, H, Cp, $U_{4,5}$, T_3, R_0.

C. riparia Curtis. În mlaștini la Livada, Orașul Nou și Turț. HH, Eua(—m), U_5, T_3, R_0.

C. vesicaria L. În mlaștinile din depresiuni, frecvent. HH, Cp, U_5, T_3, R_4.

C. pseudocyperus L. În mlaștinile de pe marginea bălților la Livada. HH, Cp, U_6, T_3, R_4.

C. hirta L. În locuri umede, mlaștini, comun. G, E(—m), U_0, T_3, R_0, F_1.

Gramineae A. L. Juss.

Digitaria sanguinalis (L.) Scop. Lîngă drumuri și prin grădini la Turț, Turț Băi și Valea Măriei. Th, Cm, $U_{1,5}$, T_0, R_4.

D. ischaemum (Schreb.) Mühlenbg. Lîngă drumuri și locuri ruderale la Certeze. Th, Cp, U_2, T_0, R_4.

Setaria glauca (L.) P. Beauv. Prin culturi de cereale și în locuri ruderale, comun. Th, Cm, $U_{2,5}$, T_4, R_0.

S. viridus (L.) P. Beauv. Prin culturi, lîngă drumuri la Certeze, Negreşti, Turţ şi Turţ Băi, Th, Eua, U_2, $T_{3,5}$, R_0, F_1.

Echinochloa crus-galli (L.) P. Beauv. În culturi, locuri umede, comun. Th, Cm, U_4, T_0, R_3, F_2.

Anthoxanthum odoratum L. În pajişti mezofile, comun. H, Eua—m, U_0, T_0, R_0, F_2.

Typhoides arundinacea (L.) Mönch. În pajişti, umede, mlaştini la Bixad, Cămîrzana, Certeze, Livada, Oraşul Nou şi Racşa. HH—H, Cp, U_5, T_3, R_0, F_3.

Leersia oryzoides (L.) Sw. În jurul bălţilor, prin lunci, comun. HH, Cp. U_5, T_3, R_3.

— f. *patens* Wiesb. La Bătarci, Mujdeni, Turţ şi Valea Talnei.

— f. *inclusa* Wiesb. La Mujdeni, Negreşti.

Alopecurus geniculatus L. În locuri umede la Boineşti, Cămîrzana, Negreşti şi Turţ. H, E, $U_{4,5}$, T_3, R_5, F_1.

A. pratensis L. În pajişti de luncă, comun. H, Eua, U_4, T_3, R_0, F_4.

Phleum pratense L. În pajişti umede de la Boineşti, Negreşti, Oraşul Nou, Racşa. H, Eua(—m), $U_{3,5}$, T_0, R_0, F_5.

Cynodon dactylon (L.) Pers. Pe aluviuni, lîngă drumuri la Bixad şi Cămîrzana. G(H), Cm, U_2, $T_{3,5}$, R_0, F_2.

Agrostis stolonifera L. [=*A. alba* Auct.]. În pajişti umede din lunci, comun. H, Cp, U_4, T_0, R_0, F_4.

— var. *stolonifera* f. *varia* (Host) Schur. La Aliceni şi Cămîrzana.

A. canina L. În pajişti umede din depresiuni, comun. H, Cp, $U_{3,5}$, T_3, R_3, F_3.

— var. *canina* f. *variegata* Peterm. La Negreşti.

— var. *mutica* Gaud. La Oraşul Nou.

— var. *pallida* (Schkuhr.) Rchb. La Racşa.

A. tenuis Sibth. În pajişti mezofile, comun, H, Cp, U_0, T_0, R_0, F_4.

Calamagrostis canescens (Weber) Roth. În tufărişuri, poieni şi pajişti umede la Boineşti şi Livada. H, Eua, U_5, T_2, R_3, F_2.

— f. *viminalis* (Torges) Soó. La Livada.

— f. *rufescens* (Zalewski) Soó. La Boineşti.

C. arundinacea (L.) Roth. În tăieturi de păduri la Bixad, Vf. Pietroasa şi Turţ. H—G, Eua, $U_{2,5}$, T_3, R_2.

C. epigeios (L.) Roth. Pe aluviuni şi tăieturi de pădure la Livada, Oraşul Nou, Racşa, Tîrşolţ, şi Turţ. H(G), Eua(—m), U_2, T_3, R_0.

Milium effusum L. În păduri la Oraşul Nou, Băile Puturoasa şi Turţ, H, Cp, $U_{3,5}$, T_3, R_3, F_2.

Oryzopsis virescens (Trin.) Beck. Prin păduri la Băile Puturoasa. H, B, U_2, $T_{3,5}$, R_5, F_2.

Phragmites australis (Cav.) Trin. [=*Ph. communis* Trin.]. În luncile pîraielor la Negreşti, Oraşul Nou şi Racşa. HH, Cm, U_6, T_0, R_4.

Melica nutans. L. În păduri la Huta Certeze, Sîmbra Oilor. H—G, Eua, U_3, T_3, R_3, Tx.

M. uniflora Retz. Prin păduri la Călinești, Mujdeni și Tarna Mare, H—G, Ec(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_4, Tx.

Holcus lanatus L. În pajiști, comun. H(Ch), E—m, $U_{3,5}$, T_3, R_0, F_2.

— f. *albovirens* Rchb. La Turț.

Deschampsia caespitosa (L.) P. Beuav. În pajiști umede, comun. H, Cp, U_4, T_0, R_0, F_2.

D. flexuosa (L.) Trin. În păduri rare și pajiști montane pe Vf. Pietroasa. H, Cp, U_2, T_0, R_1, F_3.

Arrhenatherum elatius (L.) J. et C. Presl. În pajiști de luncă, livezi și grădini. H, Eua, U_3, T_3, R_4, F_5.

Helictotrichon alpinum (Smith) Henrard. În pajiști montane, rar (Certeze). H, Ec, U_3, $T_{2,5}$, R_0, F_2.

H. planiculme (Schrad.) Pilger. În pajiști stîncoase pe Vf. Pietroasa. H, Ec, U_3, T_2, R_0, F_2.

Sieglingia decumbens (L.) Bernh. În pajiști mezofile la Bixad, Certeze, Negrești, Orașul Nou și Turț. H, Ec, U_0, T_3, R_2, F_2.

Bromus benekeni (Lange) Trimen. Prin păduri la Călinești, Mujdeni, Turț și Turț Băi. H, Eua(—m), $U_{3,5}$, T_3, R_3.

Bromus secalinus L. În locuri ruderale. Th, Eua—m, U_3, T_3, R_0.

B. arvensis L. În pajiști și locuri ruderale, comun. Th—GH, Eua(—m), $U_{2,5}$, T_3, R_0, F_1.

— var. *hyalinus* Schur. La Călinești.

B. mollis L. [=*B. hordaceus* L.]. Pe marginea drumurilor la Negrești. Th, E—m, U_0, T_3, R_0, F_1.

B. commutatus Schrad. În pajiști umede și mezofile, la Aliceni, Bixad, Cămîrzana, Prilog, Racșa, Tarna Mare, Tîrșolț. Th, E, U_0, T_3, R_0, F_1.

— f. *depauperatus* Uechtr. La Boinești.

Cynosurus cristatus L. În pajiști mezofile, comun. H, Ec(—m), U_3, T_3, R_3, F_4.

Brachypodium silvaticum (Huds.) R. et Sch. Prin păduri și tufărișuri, comun. U_3, T_3, R_4, F_2.

— f. *villosum* (Roth) Lej. et Michel. La Tarna Mare.

Molinia caerulea (L.) Mönch. În pajiști umede la Bixad, Certeze și Turț. U_4, T_3, R_0, Tx.

Dactylis glomerata L. În pajiști mezofile, frecvent. H, Eua, U_3, T_0, R_4, F_5.

D. polygama Horvátovszky. Prin păduri și poieni la Călinești, Mujdeni, Negrești, Orașul Nou, Tarna Mare și Turț. H, Ec, $U_{2,5}$, T_3, R_3, F_4.

Poa annua L. În pajiști și locuri ruderale, comun. Th—TH, Cm, $U_{3,5}$, T_0, R_0, F_2.

P. nemoralis L. Prin păduri și stîncării (Boinești), comun. H, Eua, U_3, T_3, R_0, F_3.

P. palustris L. În mlaștini și pajiști umede la Bixad, Certeze, Negrești, Orașul Nou și Racșa. U_5, T_3, R_4, F_3.

— var. *fertilis* (Host) A. et G. la Orașul Nou.

P. compressa L. În pajişti, locuri însorite la Certeze şi Negreşti. $U_{1,5}$, T_3, R_0, F_3.

P. trivialis L. În pajişti umede din depresiuni, comun. H, Cp, U_4, T_0, R_0, F_3.

P. pratensis L. În pajişti de luncă, comun. H, Cp, U_3, T_0, R_0, F_5.

Briza media L. În pajişti mezofile, comun. H, E, U_0, T_2, R_0, F_1.

Catabrosa aquatica (L.) P. Beauv. Prin bălţi, lîngă izvoare la Turţ. H, Cp, U_5, T_3, R_0, F_1.

Glyceria maxima (Hartm.) Holmberg. În mlaştini, frecvent. H—HH, Cp, U_5, T_3, R_4, Tx.

— f. *colorata* Podp. La Oraşul Nou.

G. fluitans (L.) R. Br. În locuri umede, şanţuri la Boineşti, Certeze, Cămîrzana, Livada, Negreşti, Oraşul Nou, Racşa, Turţ. HH—H, E(—m), U_5, T_3, R_0.

G. plicata L. În locuri umede, apătoase la Aliceni, Bătarci, Boineşti, Certeze şi Negreşti. HH, Eua—m, $U_{4,5}$, T_3, R_0.

Puccinellia distans (Jacq.) Parl. Pe marginea pîrîului la Bixad. H, Eua, $U_{4,5}$, $T_{3,5}$, R_4, F_3.

Vulpia myuros (L.) C. C. Gmel. În pajişti uscate, în locuri pietroase lîngă drumuri la Călineşti, Cămîrzana, Tarna Mare, Tîrşolţ şi Turţ. Th, Eua—m, U_1, $T_{3,5}$, R_2.

Festuca drymeja M. et K. [=*F. montana* Bieb.]. Prin păduri la Cămîrzana, Huta Certezei, Mujdeni, Băile Puturoasa, Tarna Mare şi Turţ. G—H, Ec, U_4, T_2, R_3, F_3.

F. pratensis Huds. În pajişti de luncă, comun. H. Eua, $U_{3,5}$, T_2, R_0, F_5.

F. gigantea (L.) Vill. În păduri la Mujdeni, Oraşul Nou. H, Eua, U_4, T_3, R_3, F_2.

F. heterophylla Lam. Prin păduri la Oraşul Nou şi Turţ. H, Ec. $U_{2,5}$, T_3, R_3, F_3.

F. rubra L. În pajişti mezofile, comun. H, Cp, U_3, T_0, R_0, F_4.

— ssp. *commutata* Gaud. Comun.

Agropyron repens (L.) P. Beauv. În pajişti, locuri ruderale, comun. G, Cp, U_0, T_0, R_0, M, F_2.

Lolium perenne L. În pajişti mezofile, lîngă drumuri, comun. H, E—m, U_3, T_3, R_0, F_5.

Nardus stricta L. În pajişti mezofile de depresiune, de dealuri şi montane, comun. H, E, U_0, T_1, R_1.

Orchidaceae A. L. Juss.

Orchis morio L. În pajişti mezofile la Turţ. G, Ec—m, $U_{2,5}$, T_3, R_0, M, MF.

O. coriophora L. În pajişti mezofile la Aliceni, Bixad, Certeze, Livada, Negreşti. G, sm—Ec, U_2, T_4, R_3.

O. ustulata L. În pajiști mezofile la Bixad, Boinești, Negrești, Orașul Nou, Racșa. G, E, $U_{2,5}$, T_3, R_4, MF.

O. laxiflora Lam. ssp. *elegans* (Heuff.) Soó. În pajiști umede și mezofile, frecvent în depresiuni. G, Eua(—m), $U_{4,5}$, $T_{2,5}$, R_4, MF.

— f. *jávorkae* Soó. La Orașul Nou.

O. incarnata L. [*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó]. În pajiști la Turț. G, Eua, U_4, T_3, R_0, MF.

O. maculata L. [=*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó]. În pajiști umede și mezofile la Bixad și Certeze. G, Ec, U_4, T_2, R_2, MF.

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich. În pajiști mezofile la Aliceni și Negrești. G, sm—Ec, U_3, T_3, R_5.

Gymnadenia conopea (conopsea) (L.) R. Br. În pajiști mezofile la Vf. Pietroasa și Turț. G, Eua, $U_{3,5}$, T_2, R_3.

Platanthera bifolia (L.) Rchb. În păduri la Orașul Nou. G, Eua, $U_{3,5}$, T_0, R_3.

Neottia nidus-avis (L.) Rich. În păduri spre Vf. Pietroasa. G, Eua, $U_{3,5}$, T_3, R_3.

Spiranthes spiralis (L.) C. Koch. În pajiști mezofile și în tufărișul de *Sarothamnus scoparius* la Orașul Nou. G, Atl—m, U_3, $T_{3,5}$, R_4.

Cephalanthera rubra (L.) Rich. Prin păduri la Călinești, Cămîrzana, Mujdeni, Huta Certeze, rar. G, E, U_2, T_3, R_5.

C. damasonium (Mill.) Druce. Prin păduri la Călinești, Cămîrzana, Băile Puturoasa. G, Ec—m, $U_{2,5}$, T_3, R_4.

C. longifolia (Huds.) Fritsch. Prin păduri la Călinești și Mujdeni, rar. G, E, U_2, T_3, R_4.

Epipactis helleborine Cr. În păduri rare, la Cămîrzana, Călinești, Mujdeni și Turț. G, Eua, U_3, T_3, R_3.

Lemnaceae S. F. Gray

Lemna minor L. Prin bălți și ape lin curgătoare la Boinești, Cămîrzana, Livada și Orașul Nou. HH, Cm, U_6, T_3, R_0.

Analizînd flora „Țării Oașului" din punct de vedere al formelor de viață (bioformelor) (fig. 1A), constatăm predominarea hemicriptofitelor (H — 47%), alături de care sînt prezente geofitele (G — 11%), helohidatofitele (HH — 4,9%) și camefitele (Ch — 2,6 %). Fanerofitele (arbori și arbuști) cu toate că sînt predominante în vegetația montană sînt mai puține ca număr de specii (Ph — 9,3%). Numărul mare al terofitelor (anuale și bianuale — 24,8%) atestă o puternică ruderalizare a covorului vegetal natural, datorită influențelor omului și animalelor din trecut și prezent.

Apartenența regiunii cercetate districtului floristic *central european*, este atestată de natura ecobiologică a elementelor fitogeografice, dominante fiind elementele europene (europene propriu zise — 18,35%, cen-

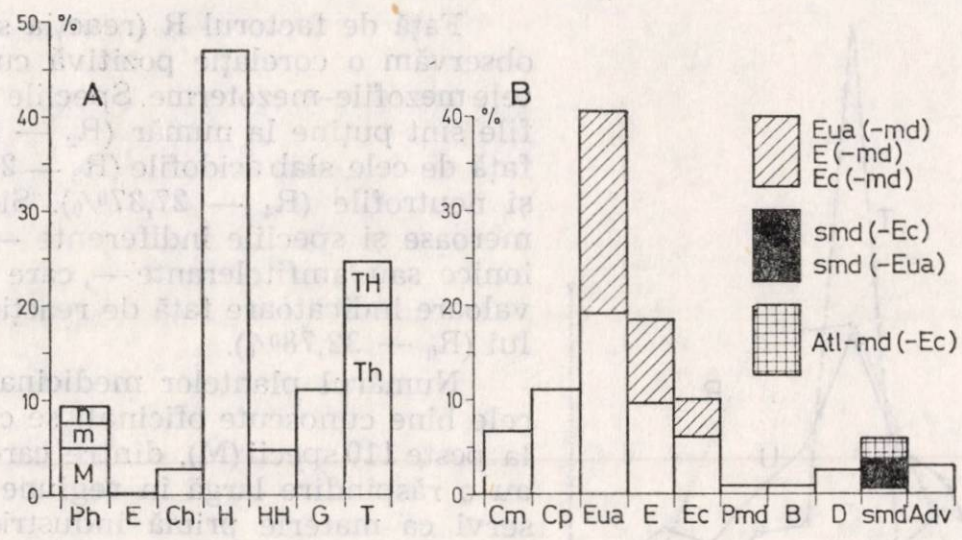

Fig. 1. Spectrul biologic (A) și floristic (B) al florei „Țării Oașului".

tral europene — 9,90%, eurasiatice — 40,60%, circumpolare — 11%). Alături de aceste elemente întîlnim doar în procentaj redus pe cele cosmopolite (Cm — 6,75%), submediteraneene (sm — 5,75%), adventive (Adv — 3%), balcanice (B — 1,05%) și ponto-mediteraneene (P-m — 1,20%). Sînt puține la număr (3%) speciile dacice-carpatice (fig. 1B).

Analiza comportamentului speciilor față de principalii factori ecologici (U — umiditate, T — temperatura, R — reacția solului) reflectă fidel condițiile ecologice staționale specifice din „Țara Oașului". Condițiile de umiditate, de temperatură și sol au favorizat răspîndirea plantelor mezofile-mezoterme, slab acidofile-neutrofile, precum și speciile indiferente față de reacția substratului.

Umiditatea solului este asigurată de precipitațiile repartizate corespunzător cerințelor biogenetice ale plantelor în timpul anului, cu maxime în lunile mai—iunie—iulie. Acest fapt este reflectat de numărul mare al speciilor mezofile (U_3 — 27,68%, $U_{3,5}$, 15,43%), care edifică pădurile și pajiștile atît în depresiune cît și în regiunile montane. Speciile mezohigrofile (U_4 — 10,77%), $U_{4,5}$ — 5%) edifică pajiștile cuasi umede din depresiune și de prin văile semi montane, iar cele higrofile, de bălți și mlaștini, sînt mai puține la număr (U_5 — 6,32%, U_6 — 3,23%). Xerofitele sînt slab reprezentate (U_1 — 0,52%, $U_{1,5}$ — 1,32%), iar mezoxerofitele apar pe coamele dealurilor mai joase (U_2 — 11,51%, $U_{2,5}$ — 15,20%) (fig. 2).

Se observă un sincronism pronunțat — pe parcursul anului —, în ceea ce privește cerințele față de temperatură și umiditate; dominante fiind speciile mezoterme (T_3 — 60,20%, $T_{3,5}$ — 7,20%). Microtermele (T_2 — 8,67%, $T_{2,5}$ — 4,7%) sînt cantonate prin văile răcoroase montane, iar termofilele și moderat termofilele (T_4 — 6,17%, $T_{4,5}$ — 0,14, T_5 — 0,14%) pe pantele însorite ale dealurilor.

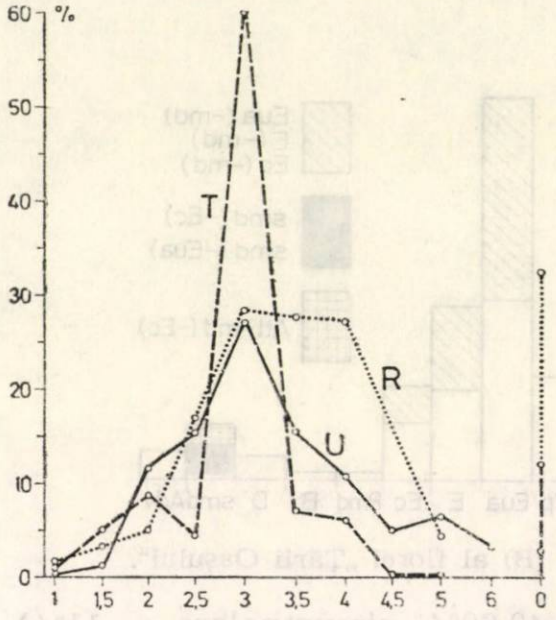

Fig. 2. Repartizarea speciilor din flora „Țării Oașului" pe baza indicilor ecologici (U, T, R); pe ordonată participarea procentuală a speciilor, pe abscisă indicii ecologici.

Față de factorul R (reacția solului) observăm o corelație pozitivă cu plantele mezofile-mezoterme. Speciile acidofile sînt puține la număr (R_2 — 5,43%) față de cele slab acidofile (R_3 — 28,25%) și neutrofile (R_4 — 27,37%). Sînt numeroase și speciile indiferente — eurionice sau amfitolerante —, care nu au valoare indicatoare față de reacția solului (R_0 — 32,78%).

Numărul plantelor medicinale (din cele bine cunoscute oficinal) se cifrează la peste 110 specii (M), dintre care unele au o răspîndire largă în regiune și pot servi ca materie primă industriei farmaceutice și cosmetice, inclusiv sursă suplimentară de venituri pentru populație.

În cadrul pajiștilor și pășunilor extindere mare au cele edificate de *Agrostis canina, Festuca pratensis, F. rubra, Agrostis tenuis* și *Nardus stricta*. Datorită diversității condițiilor ecologice, unele specii intră în compoziția mai multor asociații. Din analiza valorii furajere a plantelor reiese că unele specii *(Typhoides arundinacea, Agrostis canina)* au valoare furajeră mijlocie (F_2), iar altele *(Agrostis alba, Festuca rubra, Agrostis tenuis*) au valoare furajeră bună (F_3). Ca plante foarte bune (F_4) se remarcă și *Alopecurus pratensis* și *Arrhenatherum elatius,* iar ca excelente (F_5) *Festuca pratensis* și *Lolium perenne,* care însă edifică pajiști restrînse spațial. *Festuca rubra* și *Agrostis tenuis,* cu valoare furajeră bună, edifică pajiștile cele mai extinse, începînd din depresiune și pînă în etajele montane și au un rol important în asigurarea bazei furajere în regiune.

Pentru menținerea echilibrului ecologic al naturii în această regiune, se impune ca extinderea actuală a pădurilor de fag, gorun, carpen și stejar să se mențină, exploatarea lor să se facă chibzuit. Locul pădurilor defrișate să fie replantate cu specii autohtone, în special fag și molid în zona montană, gorun pe pantele dealurilor și stejar pe cîmpiile de platou.

Pentru asigurarea bazei furajere necesare dezvoltării zootehniei în „Țara Oașului" este necesară generalizarea îngrijirii culturale a fînațurilor și pășunilor, introducerea pășunatului sistematic care contribuie la stăvilirea eroziunii pe versanți și menținerea speciilor valoroase spontane, oprindu-se fenomenele de ruderalizare zoo-antropogene.

Flora, respectiv covorul vegetal, constituie cea mai însemnată bogăție naturală a „Țării Oașului". În afară de produsul principal, lemnul în cazul pădurilor, furajul în cazul pajiștilor, covorul vegetal mai oferă și alte resurse naturale, ca plantele medicinale, melifere, fructe, ciuperci comestibile, adăpostind de asemenea și un fond valoros cinegetic.

BIBLIOGRAFIE

1. BORZA, Al., *Cercetări etnobotanice în „Țara Oașului"*. Anal. Muz. Etnogr. al Transilv., Cluj, 1961—1964, 1966, 249—266.
2. CRISTEA, V., *Teiul secular de la Cămărzana*, Studii și Comunic. Muz. jud. Satu Mare, Satu Mare, 1972, 387—392.
3. DIACONEASA, B., SORAN, V., BOȘCAIU, N., *Semnalări de noi tinoave și mlaștini în regiunea platoului Oșan-Maramureșan*. Contrib. Bot., Cluj, 1958, 159—164.
4. *Flora Republicii Socialiste România I—XIII*. Ed. Acad. R.S.R., București, 1952—1976.
5. GERGELY, I., RAȚIU, O., MOLDOVAN, I., *Vegetația helohidatofită și higrofită din împrejurimile comunei Livada (jud. Satu Mare)*. Contrib. Bot., Cluj-Napoca, 1977, 19—30.
6. GERGELY, I., RAȚIU O., *Asociațiile ierboase din „Țara Oașului" (jud. Satu Mare) și importanța lor economică*. Contrib. Bot., Cluj-Napoca, 1980, 89—142.
7. RAȚIU, O., GERGELY, I., MOLDOVAN, I., *Considerații fitocenologice asupra pădurilor depresionare din „Țara Oașului"*. Contrib. Bot., Cluj-Napoca, 1977, 9—18.
8. RAȚIU, O., GERGELY, *I., Analiza complexă a florei „Țării Oașului" (jud. Satu Mare)*. Contrib. Bot., Cluj-Napoca, 1978, 217—226.
9. RAȚIU, O., GERGELY, I., *Caracterizarea sinecologică a principalelor fitocenoze lemnoase din „Țara Oașului"*. Contrib. Bot., Cluj-Napoca, 1979, 87—118.
10. RAȚIU, O., GERGELY, I., *Sinteză asupra florei și vegetației „Țării Oașului"*, Anal. Muz. Etnograf. al Transilv., Cluj-Napoca, 1981.
11. FODOR, F., *Adatok Szatmár megye florájához*. „Egyetemi Természettud. Szövetség 1908/9. Évk." 1909, 1—20.

DIE FLORA DES „OAŞ-LANDES"
(Kreis Satu Mare)

(Zusammenfassung)

Der anthropo-zoogene Einfluß ist im heutigen Aufbau der Flora und der Pflanzendecke des „Oaş-Landes" stark widerspiegelt. Die Einförmigkeit der pedo-klimatischen und geologischen Bedingungen, würde zur Annahme verleiten, daß die Flora und Vegetation dieses geschichtlich alter Gebiets keine besondere Phytoelemente von speziellen Interesse aufweisen könnte. Durch diese Betrachtungsweise wurde dieser nord-westliche Landesteil vielleicht von den Botaniker umgangen. Die spärlich veröffentlichten Daten ermöglichen keine reale Wiedergabe der Pflanzenerbe des „Oaş-Landes", seinen Florareichtum entsprechend.

Die Erforschung der Flora und Vegetation des „Oaş-Landes" erfolgte gemäß zahlreicher Terrainforschungen, die im gesamten geographischen Gebiet und während einer vollen Entwicklungsperiode der Pflanzen durchgeführt wurden, wobei das reichlich gesammelte floristische Material im Herbarium der Universität aus Cluj-Napoca (HUC) aufbewahrt wird.

Zusammen mit den geomorphologischen und pedo-klimatischen Bedingungen verleiht der anthropo-zoogene Faktor dem erforschten Gebiet, eigentümliche ökologische Wachtstumsbedingungen für seine Flora und Vegetation. Die Flora des „Oaş-Landes" umfaßt über 700 Gefäßpflanzenarten, deren Mehrheit aus diesen Gebiet noch nicht vermerkt wurden, worunter auch viele Arten, wie auch zahlreiche seltene oder sogar neue Infrataxa für die Flora Rumäniens interessant sind.

Hinsichtlich der Lebensformen-Analyse der Flora herrschen die Hemikryptophyten vor. Die große Anzahl der Therophyten bezeugt eine starke Ruderalisierung der Pflanzendecke.

Die Angehörigkeit des erforschten Gebiets dem zentral-europäischen floristischen Distrikt wird durch die öko-biologische Wesensart der europäischen phytogeographischen Elemente gekennzeichnet. Die dazisch-karpatischen Arten sind gering vorhanden.

Die Analyse des Verhaltens der Arten gegenüber den wichtigsten ökologischen Faktoren wiedergibt richtig die spezifischen ökologischen Standortsbedingungen dieses Gebiets. Die Feuchtigkeits-, Temperatur- und Boden-Bedingungen begünstigen die Verbreitung der mesophilen,

mesothermen, schwach azido-neutrophilen und bezüglich der Bodenreaktion gleichgültigen Arten.

Die Anzahl der Medizinalpflanzen beträgt über 110 Arten, darunter einige eine weite Verbreitung im Gebiet erreichen und der pharmazeutischen und kosmetischen Industrie als Rohstoff dienen können, sogar auch als suplimentäre Einkunftsquelle für die Bevölkerung.

Die Flora und Pflanzendecke stellen den wichtigsten Naturreichtum des „Oaş-Landes“ dar. Außer dem bedeutendsten Erzeugnis, dem Holz im Falle der Wälder und dem Grünfutter der Rasen, bietet die Pflanzendecke auch andere natürliche Ressourcen, wie z.B.: Medizinalpflanzen, Honigpflanzen, eßbare Früchte und Pilse usw., in derem Rahmen auch ein wertvolles Jagdwild lebt.

DOUĂ TOPOARE DE LUPTĂ DIN PIATRĂ ȘLEFUITĂ DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL SATU MARE

N. IERCOȘAN

Topoarele de luptă din piatră șlefuită, denumite și topoare cu ceafa cilindrică, constituie o categorie de arme bine definită funcțional, tipologic și cronologic[1].

Răspîndite pe teritorii întinse[2], aceste tipuri de topoare au apărut în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, constituind model pentru topoarele de aramă[3], dar s-au menținut paralel cu acestea, pînă la mijlocul epocii bronzului[4].

Studiile asupra topoarelor de luptă au făcut posibilă o încadrare tipologică și cronologică a acestora, în două categorii: varianta A, cu profilul longitudinal drept, caracteristice eneoliticului tîrziu și începutului epocii bronzului și varianta B, cu profilul longitudinal curbat sau frînt în dreptul orificiului și care prezintă o îndoire a muchiei, caracteristice epocii bronzului timpuriu și mijlociu[5].

Prezentăm mai jos două piese descoperite în județul Satu Mare:

1. BLAJA (sat aparținător orașului Tășnad). Descoperit întîmplător în anul 1964 în punctul „Jolța", toporul a fost donat Muzeului orășenesc Carei (inv. 23; fig. 1 b; 2 b).

Toporul, lucrat, îngrijit, din andezit de culoare cenușie, are corpul svelt și prezintă o îngroșare pronunțată în dreptul orificiului. Are axul

---

[1] E. Comșa, *Date despre uneltele de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului de pe teritoriul României*, *SCIV*, 23, 1972, 2, p. 245—262.

[2] E. Tudor, *Un mormînt de la începutul epocii bronzului descoperit la Răcăciuni (jud. Bacău)*, *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 283—289, nota 11; M. Irimia, *Un topor cu ceafa cilindrică de la Făgăraș (jud. Sibiu)*, *Pontica*, XI, 1978, p. 223—225, nota 3.

[3] I. Berciu, *Topogarele de cupru cu două brațe opuse-tipologie și origină*, *Apulum*, I, 1939—1942, p. 39—71; Al. Vulpe, *Depozitul de la Tufa și topoarele cu ceafă cilindrică*, *SCIV*, X, 1959, 2, p. 265—264; idem, *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, *SCIV*, 24, 1973, p. 217—237; E. Comșa, *art. cit.*, p. 260; M. Irimia, *art. cit.*, p. 224; E. Stoicovici, M. Blăjan, *Unelte și arme de piatră descoperite în împrejurimile Mediașului (jud. Sibiu)*, *Apulum*, XVII, 1979, p. 46.

[4] Al. Vulpe, *art. cit.*, p. 270—271; E. Comșa, *art. cit.*, p. 260; E. Stoicovici, M. Blăjan, *loc. cit.*

[5] Al. Vulpe, *art. cit.*, p. 271; M. Irimia, *art. cit.*, p. 225.

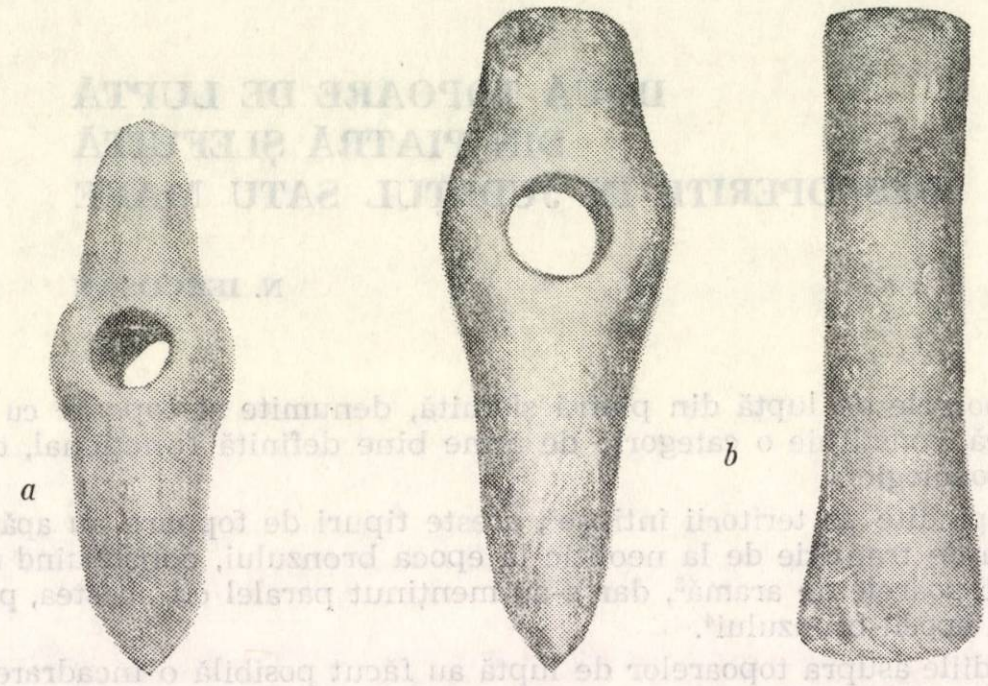

Fig. 1. Topoare de luptă descoperite la Dumbrava (a) și Blaja (b).

longitudinal drept. Brațul spre muchie este mai scurt și are formă cilindrică, muchia fiind rotundă, cu suprafața netedă. Poziția orificiului este mai aproape de muchie. Tăișul este drept, simetric și lățit spre vîrf, moderat arcuit și bine ascuțit. Prezintă evidente urme de folosire, din vechimie, reliefate pronunțat pe suprafața piesei prin două zgîrieturi: una de formă arcuită, pe o față laterală a tăișului și una oblică față de axul longitudinal, pe partea din față a tăișului toporului.

Dimensiuni: lungimea: 14,5 cm; grosimea în dreptul orificiului: 4,5 cm; lățimea tăișului: 4 cm; diametrul muchiei: 3 cm; diametrul orificiului: 2,5 cm; greutatea: 330 gr.

Condițiile descoperirii fiind incerte, nu ne permit o încadrare culturală sigură a piesei. Tipologic, toporul face parte din varianta A, cu profilul longitudinal drept[6], astfel cronologic, cu unele rezerve, putem atribui piesa prezentată, eneoliticului[7].

[6] *Ibidem.*

[7] Roska Marton, *Erdély régészeti repertóriuma,* I, Őskor, Cluj, 1942, p. 280 semnalează la Blaja în punctul „Jolța" o așezare eneolitică cu ceramică pictată, 28 bucăți de aschii de obsidian și un nucleu. Menționăm încă două topoare perforate din piatră (Muzeul orășenesc Carei, inv. 2.051—2.052) precum și fragmente ceramice Tisa I (inv. 2.053), cercetări de teren I. Németi, 1969. În colecțiile Muzeului județean Satu Mare se mai găsesc două dălți și un topor neperforat din piatră șlefuită (inv. 30.374—30.376) descoperite în 1973 în același loc.

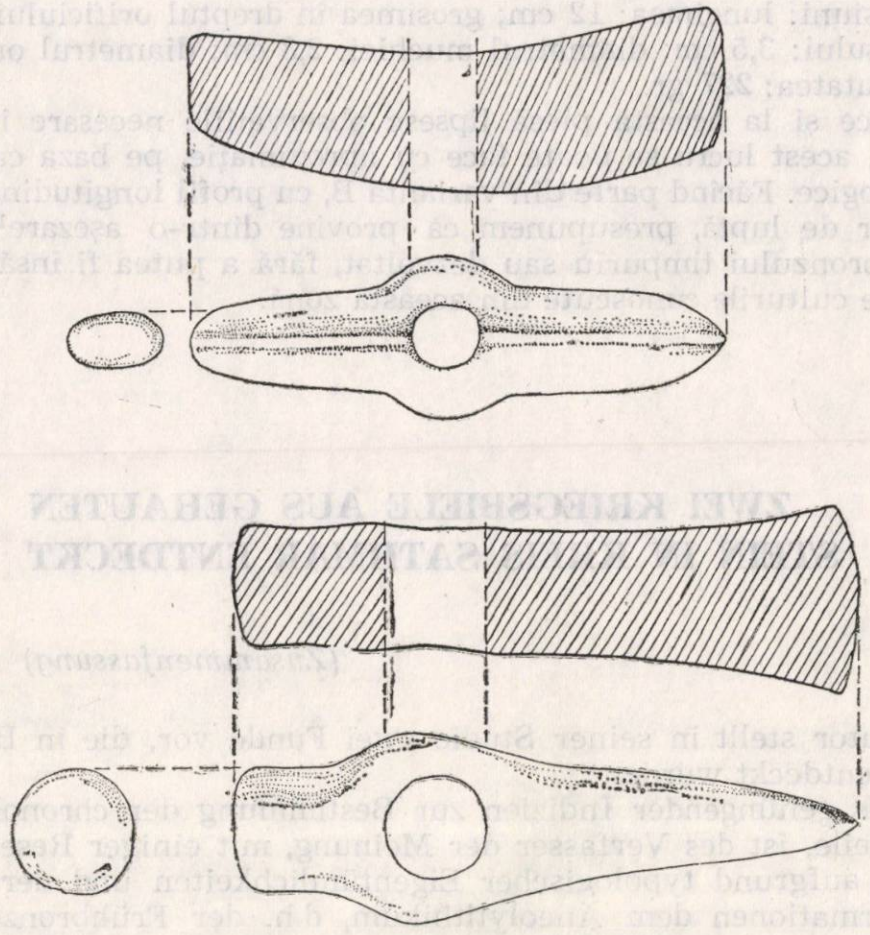

Fig. 2. Topoare de luptă descoperite la Dumbrava (a) şi Blaja (b).

2. DUMBRAVA (com. Livada). În colecţia Şcolii generale Livada (inv. 15)[8], se găseşte un topor de luptă din piatră şlefuită, descoperit întîmplător în anul 1975 la Dumbrava, în punctul „Lîngă gară"[9] (Fig. 1 a; 2 a).

Piesa lucrată cu deosebită grijă, din tuf vulcanic, de culoare cenuşie, prezintă o îngroşare bine delimitată, pentru a i se da armei o rezistenţă mai mare la lovire. Orificiul se găseşte la jumătatea distanţei dintre muchie şi tăiş. Axul longitudinal este frînt în dreptul orificiului. Tăişul este slab arcuit şi bine ascuţit. Braţul muchiei are formă ovală în profil transversal, suprafaţa muchiei fiind bombată. Pe muchiile laterale prezintă o nervură în relief foarte îngrijit lucrată. Se observă urme de folosire, toporul avînd tăişul ştirbit.

[8] Inventariat de subsemnatul la 16. 09. 1981. Mulţumim prof. A. Anzik pentru informaţiile furnizate.

[9] Din acelaşi punct mai provin două dălţi şi două topoare neperforate descoperite în 1972 (Muzeul judeţean Satu Mare, inv. 30.370—30.373) precum şi alte 31 unelte de piatră (colecţia Şcolii generale Livada, inv. 1, 3, 8—14, 16—37) descoperite întîmplător între anii 1974—1976.

Dimensiuni: lungimea: 12 cm; grosimea în dreptul orificiului; 3,8 cm; lățimea tăișului: 3,5 cm; diametrul muchiei: 2,3 cm; diametrul orificiului: 1,7 cm; greutatea: 227 gr.

Deoarece și la această piesă lipsesc observațiile necesare încadrării cronologice, acest lucru se poate face cu aproximație, pe baza caracteristicilor tipologice. Făcînd parte din varianta B, cu profil longitudinal curb[10], a topoarelor de luptă, presupunem că provine dintr-o așezare[11], datînd din epoca bronzului timpuriu sau dezvoltat, fără a putea fi însă integrat uneia dintre culturile cunoscute din această zonă.

ZWEI KRIEGSBIELE AUS GEHAUTEN STEIN IN KREIS SATHMAR ENTDECKT

(Zusammenfassung)

Der Autor stellt in seiner Studie zwei Funde vor, die in Blaja und Dumbrava entdeckt wurden.

Mangels genüngender Indizien zur Bestimmung der chronologischen Lage der Beile, ist des Verfasser der Meinung, mit einiger Reserve, dass die Funde, aufgrund typologischer Eigentümlichkeiten und der vorhandenen Informationen dem Äneolytithikum, d.h. der Frühbronzezeit angehören.

[10] Al. Vulpe, *art. cit.*, p. 271; M. Irimia, *art. cit.*, p. 225.
[11] Informații Gh. Lazin, Muzeul județean Satu Mare.

RESTAURAREA UNEI ARME TURCEȘTI DIN SEC. AL XVII-LEA

MAXIMILIAN RADU

Pușca cu cremene și rotiță apare în Europa la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, fiind menționată în „Codex Atlanticus" elaborat de Leonardo da Vinci între 1483—1499. După italieni, germanii au perfecționat mecanismul de dare a focului la începutul secolului al XVI-lea înlocuind cocoșul port fitil cu un sistem de dare a focului denumit „mecanism cu cremene", care în secolul al XVII-lea se perfecționează, cocoșul port-cremene fiind acționat de trăgaci prin intermediul unei pîrghii orizontale, mecanism ce prezenta două poziții: cea de repaus și cea de armare cu scopul de a mări siguranța tragerii. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, arma cu cremene apare în forma în care este și pușca turcească supusă atenției dumneavoastră, aceasta avînd mecanismul de dare a focului cu amnar și cocoș port-cremene cu cele două poziții amintite. Darea focului se producea astfel: prin apăsarea trăgaciului, pîrghia orizontală dezarma cocoșul port-cremene, armat în prealabil, care prin destindere se lovea de lama amnarului producînd scînteia care aprindea pulberea din tigăiță, focul transmițîndu-se prin „lumină" încărcăturii explozive din țeavă.

În secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea se înregistrează o vizibilă decădere a orfevrăriei din cauza numeroaselor războaie ce necesitau mari cheltuieli. Astfel s-au impus restricții meseriașilor care nu rareori au înlocuit aurul și argintul cu metale comune sau chiar cu materiale de natură organică. Dacă în secolele XVI—XVII armele erau adevărate opere de artă decorativă, realizate în tehnici de mare rafinament artistic, în secolul al XVIII-lea cînd cantitatea de arme abundă, înregistrăm eliminarea definitivă a decorației, funcția utilitară îndepărtînd pentru totdeauna pe cea estetică. În acest context istoric, inconsecvențele constatate la o primă analiză asupra armei își găsesc justificarea. În primul rînd țeava este realizată prin damaschinare avînd încrustate elemente decorative florale din aur și argint. Interiorul prezintă ghinturi drepte între care s-a constatat existența rezidurilor datorate executării focului cu pulberea neagră. Tradiția atribuie invenția ghinturilor drepte armurierului vienez Gaspar Kölner la începutul secolului al XV-lea. Datorită încercărilor de a înlătura depunerile prin arderea pulberii, s-au realizat ghinturile drepte care permiteau depunerea reziduurilor între ele,

în acest fel țeava nu se mai putea decalibra. Țeava are numai două zone de decorație, zona culatei și zona retezăturii, ambele identice ca motivistică, sînt realizate în tehnica de încrustație cu aur și argint după următorul procedeu: se trasează desenul, se gravează șanțuri, și apoi se bate metalul. Datorită bavurilor din șanțuri se realizează o prindere sigură a metalului. Multe zone prezentînd lipsa metalului s-a procedat după curățirea chimică la adîncirea șanțurilor și reliefarea bavurilor, după care s-a bătut metalul lipsă.

Mecanismul de dare a focului este decorat în tehnica de încrustație, dar numai cu argint, motivistica fiind de alt gen decît cea de pe țeavă. Decorația folosește elemente mari ca suprafață, de inspirație florală, firul fiind folosit numai pentru demarcația zonelor. Argintul lipsind în proporție de 50% și desenul fiind destul de complicat, s-au realizat elementele ce lipseau cu maximă precizie după care s-au pregătit marginitile alveolelor prin oblicizare, iar interiorul prin practicarea de rizuri tot oblice după care s-a bătut argint pur și nu aliaj (care are o duritate mai mare și prezintă fenomenul de ecurisare care duce la desprindere).

Patul și ulucul fac corp comun fiind realizat din rădăcină de trandafir și decorat cu metal comun și materiale organice, chiar chituri, mod de tratare specific sfîrșitului de secol XVII. Ca tipuri de elemente decorative care înglobează aceste materiale întîlnim rozete, benzi, ținte și mai ales pastile care acoperă întreaga suprafață în grupaje gen „lambrechin" menite să producă efectul decorativ specific epocii căreia îi aparține. Cele mai mari degradări le prezenta zona ulucului care era fragmentată, iar întregul corp prezenta foarte multe lipsuri de elemente decorative, rozete, benzi și mai ales pastile. Chiar și elementele prezente, din cauza uscării lemnului erau dislocate necesitînd scoaterea lor și relipirea cu adezivi epoxilici. În această situație se impunea ca punct de plecare inventarierea tipurilor de elemente decorative lipsă în funcție de mărime, motivistică și stabilirea cantității necesare pentru reconstituire. De asemenea era necesară elaborarea a două proceduri a — demontarea elementelor decorative prezente, curățirea acestora de produșii de coroziune și de adezivul vechi, redimensionarea locașurilor de montare în sensul măririi acestora și replantarea lor folosind adezivi epoxilici b — elaborarea unei tehnologii pentru confecționarea elementelor decorative lipsă, folosind materiale apropiate din punct de vedere cromatic. Astfel s-a inventariat tot ce lipsea recoltîndu-se pentru fiecare categorie cîte un element care a fost dezmembrat cu scopul de a determina natura materialelor folosite și mai ales dimensiunea acestora. Adoptînd această metodă a ieșit la iveală un lucru surprinzător prin simplitatea sa, element comun, prezent în toate elementele de decorație. Într-adevăr, din cauza abundenței elementelor decorative și a impresiei de sofisticat care transpiră la prima vedere nu se putea sesiza faptul că la baza întregii decorații exista un element modul pe cît de simplu pe atît de subtil folosit, într-o varietate de mărimi, combinații și dispuneri. Modulul folosit nu era decît o formă geometrică arhicunoscută și anume triunghiul, atît de des întîlnit în arta

decorativă orientală. De aici o altă descoperire căci rafinamentul gîndirii orientale trebuia să-și pună amprenta asupra antefarctelor sale pînă în cele mai absconse elemente. Era foarte logic ca modulul să fie dimensionat în progresie aritmetică și anume înălțimea fiecărui triunghi să crească din 3 în 3 zecimi de milimetru, folosindu-se astfel șase dimensiuni și anume de: 0,3—0,6—0,9—1,2—1,5—3 mm, fapt ce permitea realizarea unor multitudini de combinații. Dar cea ce s-a relatat pînă acum se referă la formă — problema fiind elucidată teoretic, mai rămînea realizarea practică, un lucru nu chiar facil. Comunicarea nepropunîndu-se a fi un îndrumător tehnic conținînd în detaliu scule și dispozitive pentru realizarea elementelor decorative amintite, ne rezumăm a vă informa că atît pastilele cît și benzile s-au confecționat din baghete de profil triunghiular din bronz, plastic negru (pentru imitarea abanosului) și plastic alb (pentru imitarea fildeșului). Aceste baghete fiind confecționate conform dimensiunilor de mai sus s-au combinat în funcție de motivistică cerută în module tot de profil triunghiular, din care, secționate în 6 părți egale s-a compus batonul de formă hexagonală care mansonat în tablă de alamă sa obținut profilul rotund după care s-a procedat la tăierea pastilelor necesare.

Confecționarea benzilor decorative a urmat alt procedeu și anume: s-au realizat 8 batoane triunghiulare, 6 s-au folosit pentru compunerea batonului hexagonal din care s-a tăiat elemente cu grosime de 2 mm — din restul de două batoane triunghiulare, de asemnea s-au tăiat elemente la aceiași grosime după care s-a compus banda decorativă pe principiul simplu al mozaicului.

Cam acesta a fost secretul, dacă am putea spune astfel, al acelor meșteri anonimi, mari făurari și argintari care au creat cu mult rafinament un obiect reprezentativ pentru o întreagă epocă ce nu cunoștea încă lucrul de serie. Moartea tehnicilor de decorare avea să se întîmple curînd și anume în secolul al XVIII-lea cînd se produc foarte multe arme, iar funcția utilitară îndepărtează pentru totdeauna pe cea estetică.

LA RESTAURATION D'UN FUSIL TURC DU 17 SIÈCLE

(Résumé)

La communication se rapporte à la restauration d'un fusil turc du 17e siècle qui contenait une multitude d'éléments décoratifs réalisés avec beaucoup de raffinement et des techniques oubliés depuis longtemps.

Présentant des dégradations de nature physique, chimique et biologique on a imposé l'élaboration d'un complexe de procédés destinés à en reconstituer la forme initiale. Le problème le plus difficile a été, la reconstitution d'une technique de réalisation de certains éléments décoratifs qui manquaient en grande proportion — réalisés dans le genre de la sculpture sur bois d'éléments prismatiques d'une grande diversité comme dimensions, matériaux et ornementation.

CASA MEMORIALĂ
Dr. VASILE LUCACIU
(Contribuții la istoricul comunei Apa)

NICOLAE POP
MARIA POP

Localitatea Apa, centrul de reședință al comunei cu același nume, se află siuată pe malul drept al rîului Someș, (fig. 1) în partea sud-estică a orașului Satu Mare, în imediata vecinătate a județului Maramureș. Geografic perimetrul localității, se situează în subunitatea geografică a Cîmpiei sătmărene, subunitate care la rîndul ei se încadrează în marea unitate a Cîmpiei Someșului[1].

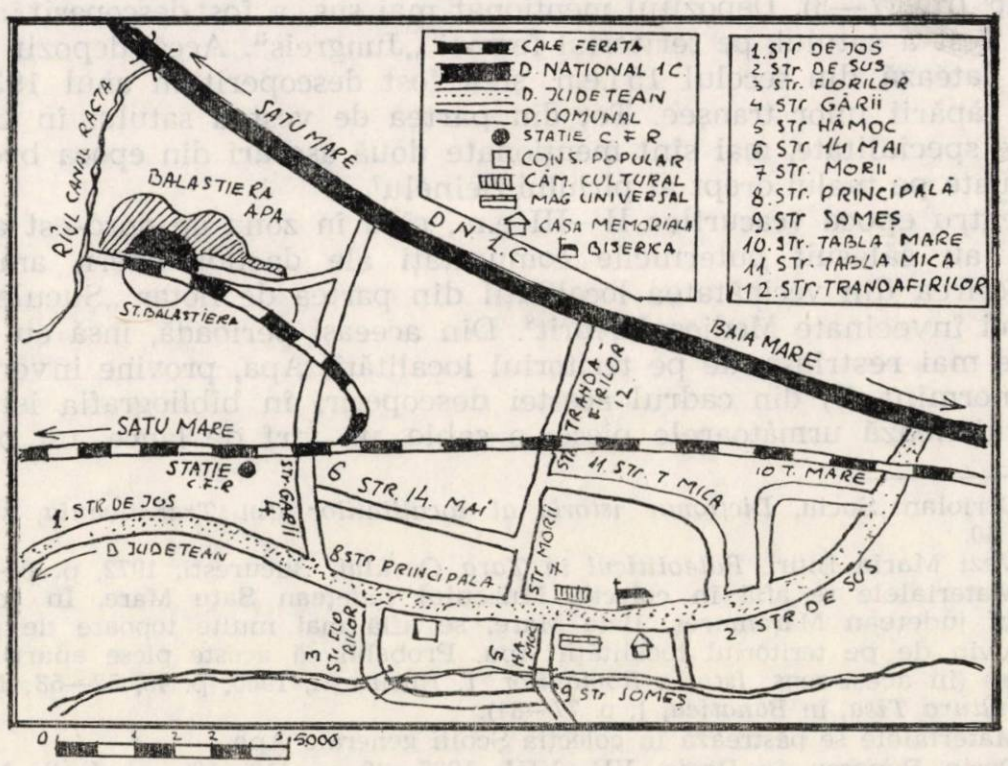

Fig. 1. Harta vetrei satului Apa.

[1] În acest sens, a se vedea: Andrei Bogan-Maria Călinescu, *Județul Satu Mare*, Editura Academiei, București, 1976, p. 23—24. Se mai poate consulta următoarea bibliografie selectivă: Asvadurov și colab., în *Dări de seamă*, LI, 1963—1964, p. 127—143; Z. Benedek, *Schimbările cursului Someșului și al Crasnei în perioada pleistocenului superior și a holocenului, în Satu Mare St. Com.* I., 1969, p. 25—34.

În izvoarele scrise, localitatea Apa, apare menționată abia în perioada evului mediu timpuriu[2], însă descoperirile arheologice, de teren sau întîmplătoare, permit coborîrea începuturilor habitatului uman aici încă din epoca pietrei. Din imediata apropiere a localității, există urme de locuiri omenești încă din paleolitic[3]. Din epoca mai nouă a pietrei, respectiv din neolitic, menționăm mai întîi un depozit de unelte (topoare și dălți), compus din 16 piese descoperite întîmplător în hotarul localității Apa[4]. În anul 1978 cu prilejul unor lucrări de hidroameliorații efectuate în partea de sud-est a localității Apa, punctul „Herbeneaga", la aproximativ 0,50 m de adîncimea actuală a solului, s-au găsit urme de locuire din mai multe epoci, respectiv: neolitic, (un topor de piatră) fig. 4—5, epoca bronzului, (fragmente de ceramică, o verigă de bronz) și perioada evului mediu timpuriu[5] (fig. 6).

Cea mai importantă descoperire arheologică de pe teritoriul actualei localități, este reprezentată de depozitul de bronzuri, găsit în anul 1939, și care se compune din următoarele piese: două săbii cu mînerul plin decorat, un topor de luptă cu disc și un spin, ornamentat, un topor cu ceafa prelungită, decorat, un topor de luptă cu tub cilindric, și un apărător de braț[6] (fig. 7—8). Depozitul menționat mai sus, a fost descoperit în partea de vest a satului, pe teritoriul fermei „Jungreis". Acest depozit menționat datează din secolul 15 î.e.n. și a fost descoperit în anul 1939 cu ocazia săpării unor tranșee. Tot din partea de vest a satului în literatura de specialitate, mai sînt menționate două așezări din epoca bronzului, situate pe malul drept al pîrîului Seinelu[7].

Pentru epoca veacurilor II—III e.n., cînd în zona de nord-est a Romaniei au sălășuit puternicile comunități ale dacilor liberi, amintim descoperirea din vecinătatea localității din partea de hotar „Șuculeu", a comunei învecinate Medieșul Aurit[8]. Din aceeași perioadă, însă cu o încadrare mai restrînsă, de pe teritoriul localității Apa, provine inventarul unui mormînt (?) din cadrul acestei descoperiri în bibliografia istorică, se menționează următoarele piese: o sabie, un vîrf de lance, un pinten

---

[2] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I., 1966, p. 40.

[3] Vezi Maria Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972, p. 60—61.

[4] Materialele se află în colecția Muzeului județean Satu Mare. În colecția Muzeului județean Maramureș, Baia Mare, se află mai multe topoare de piatră, care provin de pe teritoriul localității Apa. Probabil că aceste piese aparțin culturii Tisa (în acest sens: *Istoria Românilor*, I. București, 1960, p. 43, 52—53; Mircea Rusu, *Cultura Tisa*, în *Banatica*, I, p. 77—84).

[5] Materialele se păstrează în colecția Școlii generale Apa.

[6] Dorin Popescu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—40, p. 119—125, pl. 1—3; M. Petrescu—Dîmboviță, *Depozitele de bronzuri din România*, Editura Academiei, București, 1977, p. 39, pl. 1/1—6; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 119—120, nr. 5.

[7] T. Bader, *op. cit.*, p. 119, nr. 5.

[8] S. Dumitrascu — T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în Acta MN Tr., IV., 1967, p. 107—126; *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*. I. Oradea, 1967, p. 65.

Fig. 2. Unelte din paleolitic.

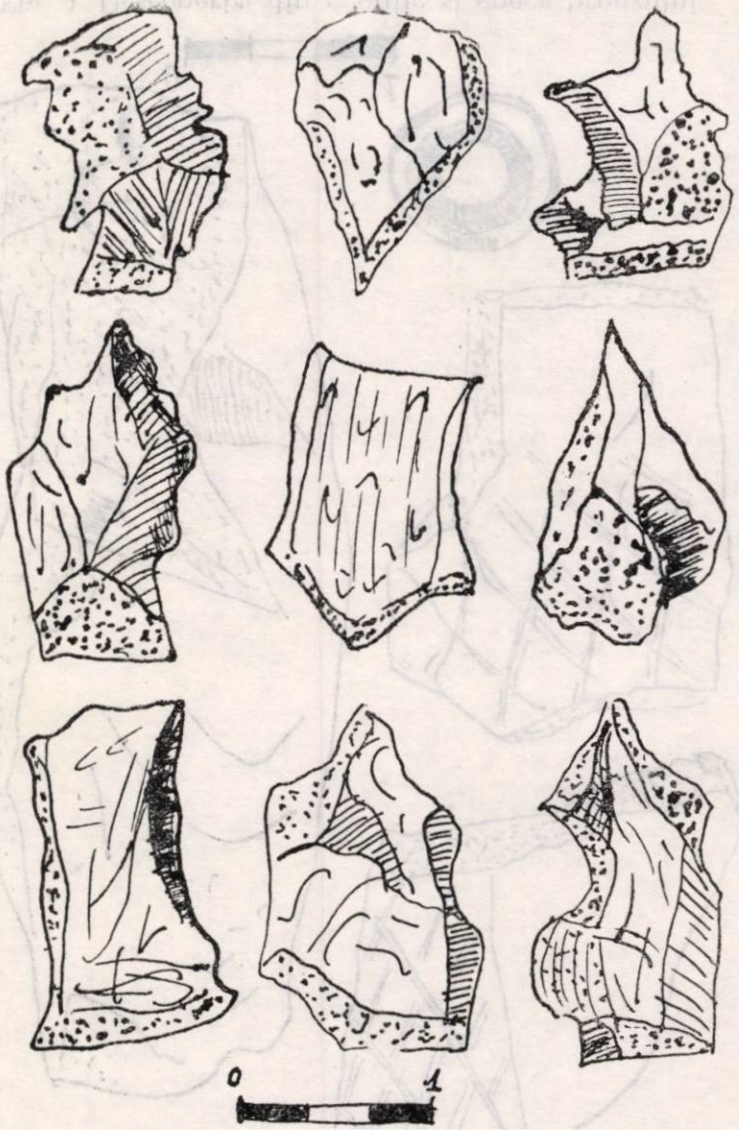

Fig. 3. Unelte din paleolitic.

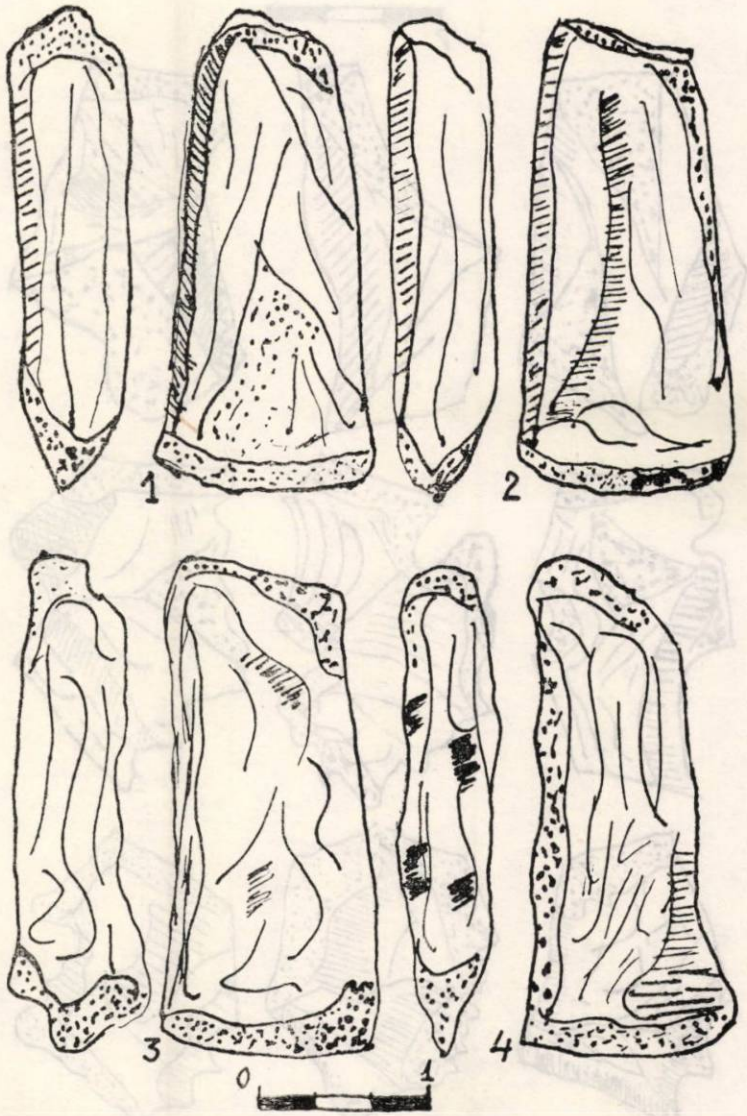

Fig. 5. Topoare din epoca neolitică.

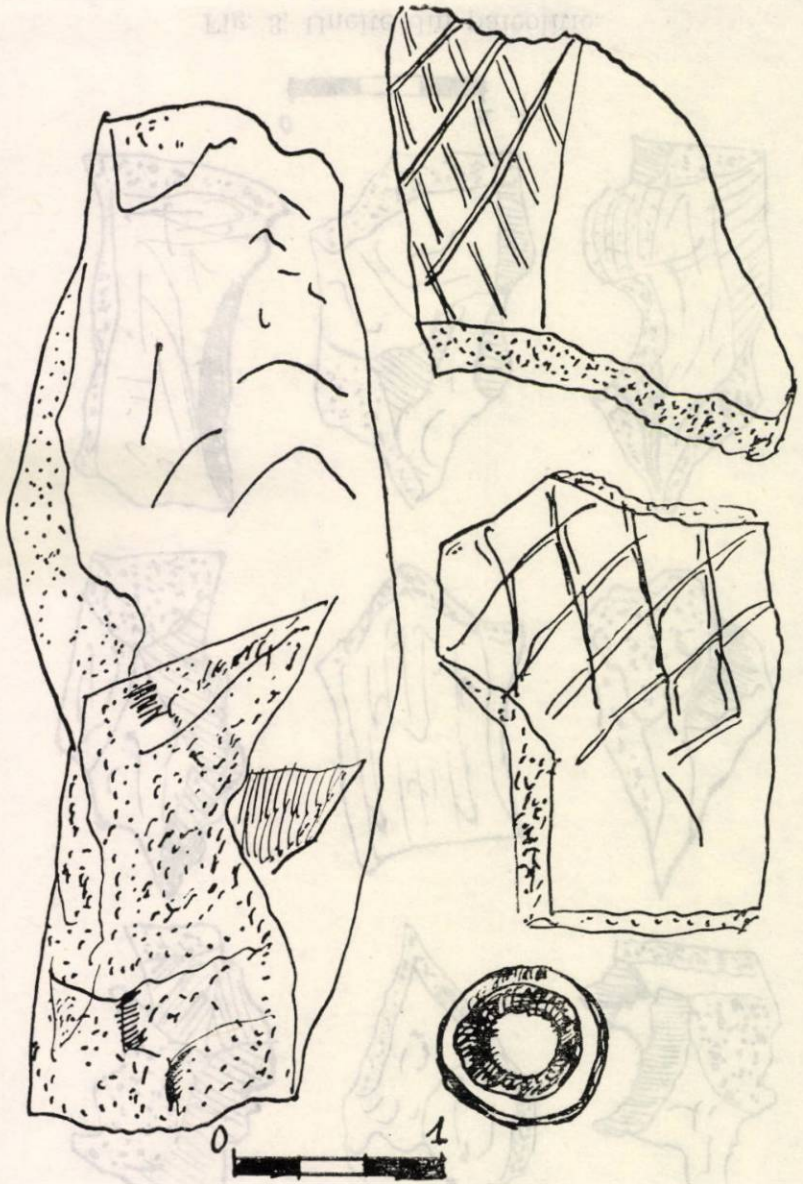

Fig. 4. Descoperiri din neolitic și epoca bronzului.

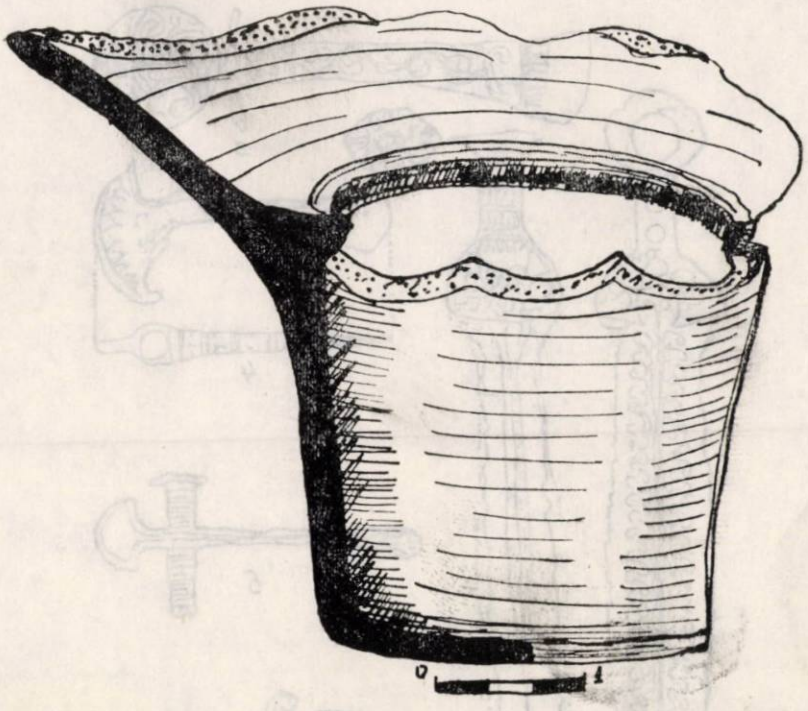

Fig. 6. Vas de lut din sec. XIII—XIV.

cu buton la capetele arcului, o foarfecă, precum şi un umbo din bronz. Datare sec. III-e.n.[9]

Fără a intra în detalii, aşa cum menţionam la început, documentar localitatea Apa datează din anul 1215[10]. Ţinem să precizăm că pentru evul mediu timpuriu, Apa a aparţinut de voievodatul condus de Menumorut[11]. Din această perioadă arheologică mai amintim descoperirea întîmplătoare din anul 1979, a unui vas, lucrat cu roata care se poate încadra cronologic în secolele XIII—XIV, (fig. 6). Vasul are culoarea cenuşie-negricioasă în interior cărămizie deschisă.

Locuitorii comunei Apa, au participat activ la toate evenimentele social-politice şi istorice ale veacurilor trecute luptînd întotdeauna împotriva asupririi sociale şi naţionale.

---

[9] Török G., în *Dolgoztok Szeged,* IX—X (1933—1934), p. 191; *Idem,* în nr. XII, p. 147—173.

[10] Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 40.

[11] Ştefan Paşcu, *Voievodatul Transilvaniei,* I. Editura Dacia Cluj, 1971, p. 28—30, 43; G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* vol. I, Bucureşti; 1934, p. 42—43 (Cap. XXI); p. 92—93 (Cap. XXI). Pentru existenţa în vecinătate la Medieşul Aurit, a unei cetăţi feudal-timpurii, care a aparţinut şi ea lui Menumorut, a se vedea: Ştefan Paşcu, *op. cit.*, p. 96—97; Francisc Pal, *Românii din părţile Sătmărene (ţinutul Medieş) în lumina unor documente din 1377,* în *AIIC,* XII, 1969, p. 7—36.

[12] Vasul a fost descoperit pe str. Principală la nr. 134, cu ocazia săpării unei fundaţii, la adîncimea de 1,80 m; piesa se păstrează în colecţia Şcolii generale Apa.

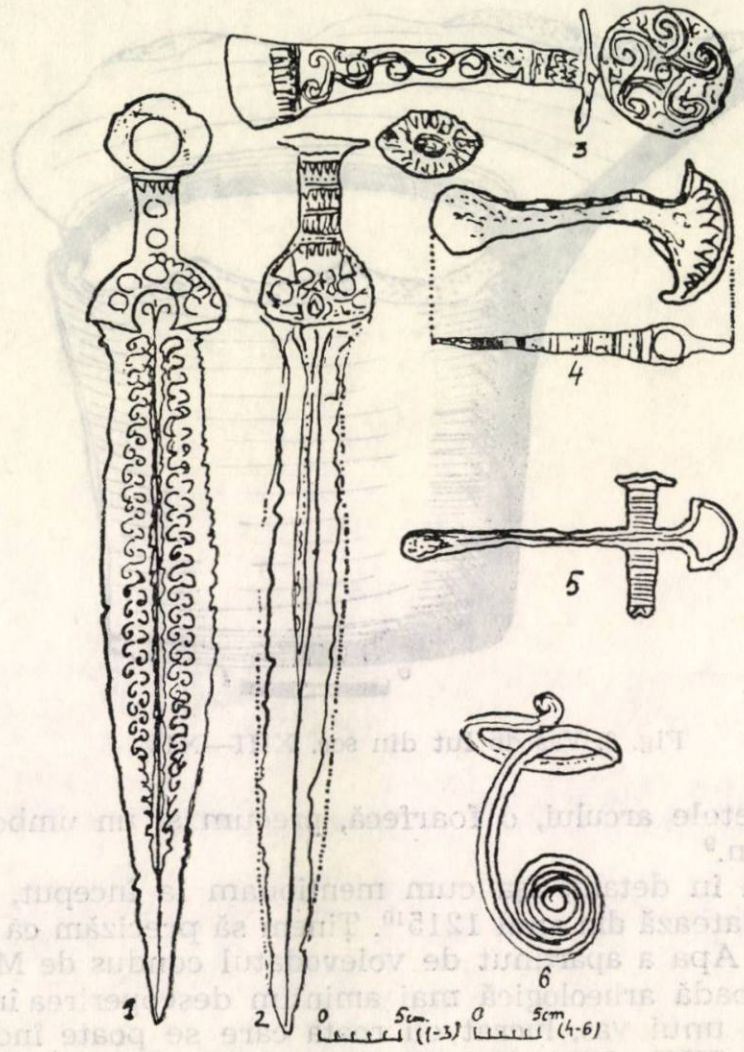

Fig. 7. Depozitul de bronzuri descoperit la Apa.

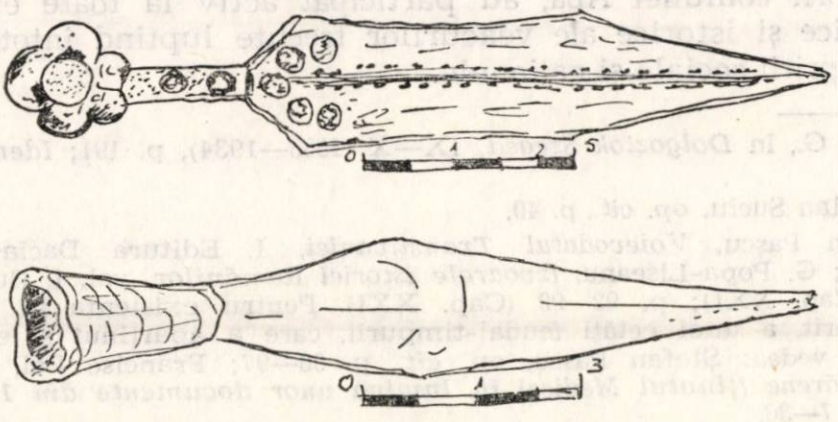

Fig. 8 a Piesă din depozitul de bronzuri de la Apa.
Fig. 8 b Vîrf de lance din sec. II—III e.n.

Întreaga istorie a poporului român, cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost: „istoria unor necontenite lupte de clasă“[13].

În plină dominare a feudalismului masele populare au căutat permanent căi de scăpare de sub dominarea feudală română și străină. Sînt semnalate încercări de nesupunere, prin fuga de pe moșie începînd încă din secolul XIV. Se organizează cete de haiduci care „provocau mare teamă nobilimii din Transilvania[14]. Oamenii comitatului Satu Mare printre care se aflau și locuitori ai comunei Apa, au participat în 1514 la războiul țărănesc condus de Gh. Doja, în timpul căreia a fost atacată și cetatea feudală de la Medieșu Aurit[15].

Țărănimea a continuat nesupunerea la aspra înrobire feudală, aducîndu-și contribuția și la răspîndirea ideilor conducătorilor răscoalei țărănești din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan[16]. Lupta împotriva asupririi și exploatării a continuat fără încetare și după această perioadă, luptă ce va mobiliza locuitorii multor localități din județul Satu Mare să participe și la revoluția burghezo-democratică din 1848. La această revoluție au participat mai mulți locuitori ai comunei Apa[17].

La începutul sec. XX, proletariatul sătmărean fiind în continuă dezvoltare, a fost ales la 15 nov. 1903, în comuna Ariniș, în cadrul unei adunări populare un comitet județean Satu Mare al Partidului social-democrat, la care au participat și locuitori ai comunei Apa[18], reprezentanți ai social-democrației. Autoritățile potrivnice progresului au căutat să impiedice, lupta muncitorimii organizate, luînd măsuri împotriva „organizării de întruniri socialiste“ în localități ca Apa, Someșeni, Medieșu Aurit și multe alte localități din județ[19].

Cu toate aceste opreliști făcute din partea autorităților burgheze, mișcarea muncitorească se dezvolta, proletariatul participa cu însuflețire la mari lupte sociale, între anii 1900—1918, contribuind la slăbirea autorității burghezo-moșierești, aducîndu-și totodată contribuția și la mișcarea de eliberare națională devenirea statului național român la 1 Decembrie 1918, care așa cum arăta tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU, secretarul general al partidului nostru „a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei progresiste, a principalelor clase și pături ale societății, opera întregului popor, a întregii națiuni“[20].

---

[13] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a Societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism;* Editura politică, București, 1975, p. 29.

[14] *Istoria României,* vol. II, p. 254.

[15] *Istoria României,* vol. II, p. 602.

[16] *Sătmărenii în luptă pentru socialism,* Satu Mare, 1974, p. 12.

[17] Documentul care menționează participarea românilor din Apa, la revoluția din 1848, (se află în casa Memorială dr. V. Lucaci din Apa).

[18] *Sătmărenii în luptă pentru socialism,* 1974, p. 15.

[19] *Sătmărenii în luptă pentru socialism,* 1974, p. 17.

[20] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism,* Editura politică, București, 1975, p. 37.

CASA MEMORIALA DR. V. LUCACIU

Tipul de arhitectură:

Legătura strînsă, existentă pe întregul parcurs al istoriei poporului nostru, între aşezarea umană şi cultura făuriri ei, ni se pare atît de evidentă, încît aproape că nici nu ar mai trebui demonstrată. Şi totuşi examinînd mai îndeaproape ceea ce s-a scris despre aşezări şi gospodărie, ajungem la concluzia că îndeosebi în ceea ce priveşte aşezările, s-a stăruit mult pe raportul acestora cu mediul geografic cu condiţiile economice, istorice, sociale etc. Realitatea social-culturală contemporană prezintă cu totul un alt tablou al înfăţişării gospodăriei ţărăneşti în raport cu trăsăturile avute la începutul veacului nostru. Cooperativizarea agriculturii a adus schimbări profunde în gospodăria ţărănească din trecut, care constituia unul din principalele elemente de cultură ce reflecta starea diferenţială de avere a proprietarilor. Astăzi gospodăria ţărănească reflectă bunăstarea, obţinută prin munca cooperatorilor, prin munca întregii colectivităţi săteşti. După opinia noastră asupra gospodăriei în mediul rural acţionează două tendinţe: una de păstrare şi adaptare a elementelor tradiţionale ale gospodăriei adăugîndu-se altele noi, în funcţie de posibilităţile materiale, de gradul de cunoaştere şi civilizaţie de evoluţia gustului membrilor fiecărei colectivităţi rurale; iar a doua constă în a transforma gospodăria radical, schimbîndu-i structura în funcţie de cerinţele vieţii moderne de necesităţile contemporane de trai şi muncă. Ca urmare asistăm atît la un proces de renunţare la unele componente tradiţionale ale gospodăriei, dealtfel ca şi la casele bătrîneşti, — cît şi la un proces intens de făurire de noi gospodării.

Localitatea Apa, aşezată în Lunca Someşului, formată de acest rîu la ieşirea sa din defileu mai păstrează un număr mic de monumente de arhitectură populară ce datează încă de la începutul secolului al XIX-lea. Satele în care au existat şi mai există şi în prezent monumente de arhitectură populară ce constituie obiectul prezentei lucrări este şi satul Apa, la fel ca alte sate vecine ca: Someşeni, Valea Vinului, Roşiori, Pomi, Potău şi altele în Lunca Someşului[21].

De amintit este în această privinţă că monumentele de arhitectură populară din a doua jumătate a sec. XIX din zona etnografică Lunca Someşului aparţin ţărănimii comitatului Satu Mare, care potrivit urbariilor din timpul Mariei Tereza a fost împroprietărită cu o sesie iobăgească întreagă ce varia între 34—44 de iughere de pămînt, suprafaţă sufici-

[21] I. Iurasciuc; *Arhitectura populară codreneasca în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în Satu Mare, *Studii şi comunicări* 1980, p. 345.

entă ca întindere pentru practicarea unei agriculturi intensive de către o gospodărie țărănească[22].

Casa memorială Dr. V. Lucaciu, este o construcție de arhitectură populară, specifică zonei etnografice din Lunca Someșului și este construită în anul 1847[23]. Este așezată în partea dreaptă a străzii de sus sau (Herbeneaga) în partea estică a localității. Din punct de vedere al construcției are forma dreptunghiulară (fig. 9). Este construită din lemn (bîrne) specifică țărănimii mai înstărite din această localitate, care se mai află și în zona de contact cu dealurile joase[24] și în Lunca Someșului[25].

Casa este așezată pe o ramă de tălpi (grinzi) fasonate (cioplite) pe cele patru laturi de grosime 25—30 cm.

Tălpile sînt încheiate între ele prin îmbinări drepte. Grinzile sînt așezate pe pietre, care au ca scop să ferească grinzile de putrezire. Pereții atît cei exteriori cît și cei interiori sînt lipiți cu lut, „tină" amestecată cu pleavă, pentru ca pămîntul să se țină mai bine pe pereții de lemn. Specifică caselor de tip popular din zona de cîmpie, și această casă are aceleași caracteristici de arhitectură. Este joasă, acoperită cu paie, iar acoperișul are două ape și două pivioane sau „șuturi" în formă de trapez, iar cel de către stradă este prevăzut cu un geam pentru aerisirea podului. Acoperișul este din paie și este legat pe vîrful său printr-o împletitură de paie în trei.

Casa memorială Dr. V. Lucaciu este compusă din două camere și o tindă la mijlocul casei. Camera din față era camera de vizită. Casele specifice zonei de cîmpie au la mijloc „tinda" din care se face intrarea în cele două camere. În fața casei este o prispă egală cu lungimea casei, care are o lățime de 80 cm și o înălțime de 15—20 cm. În interior camerele sînt cu pămînt. În tindă se află cuptorul care avea horn deschis sau „băbătie" care colecta fumul de la cele două camere. Casa a fost construită de către comună pentru cantorul bisericii. În această casă s-a născut Dr. Vasile Lucaciu. Părinții lui, au fost: Mihai Lucaciu, și Iuliana care au dat naștere la 6 copii; 4 băieți și două fete[26]. În 1846 Mihai Lucaciu vine în comuna Apa (jud. Satu Mare) ca dascăl la școala confesională greco-catolică română, unde slujește pînă în anul 1858. Al doilea dintre băieți care avea să devină înflăcăratul patriot Dr. Vasile Lucaciu de mai tîrziu s-a născut aici în această casă despre care vorbim în ziua de 22 ianuarie 1852[27].

---

[22] I. Iurasciuc; *Arhitectura populară codrenească în a doua jumătate a sec. XIX-lea, în Satu Mare, Studii și comunicări,* 1980, p. 345.

[23] Inf. Bologa Petru, Apa.

[24] T. Bănăteanu, *op. cit.*, p 57.

[25] I. Iurasciuc, *Arhitectura populară codrenească în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în Satu Mare, Studii și comunicări* 1980, p. 348.

[26] V. Achim — A. Socolan; *Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile romanilor și Unirea Transilvaniei cu România, Baia Mare,* 1968, p. 17.

[27] V. Achim A. Socolan; *Vasile Lucaciu, Luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România,* Baia Mare, 1968, p. 17.

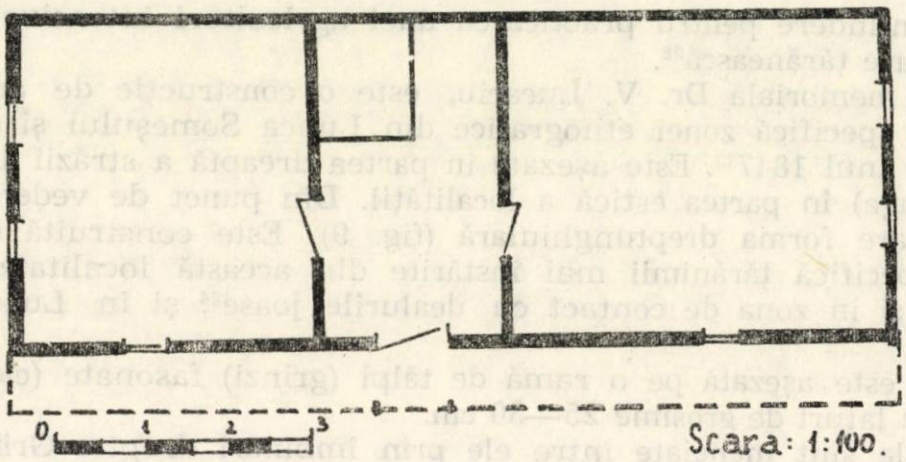

Fig. 9. Planul casei memoriale „Dr. Vasile Lucaciu" din Apa.

În prezent casa în care s-a născut Dr. Vasile Lucaciu la 22 ianuarie 1852 este declarată casă „Memorială Dr. V. Lucaciu" care în 1892 avea să înceapă lungul drum de luptă pentru dreptul românilor din Transilvania, afirmînd că: „Cele mai frumoase pagini ale istoriei omenirii sînt acelea scrise cu sînge vărsat pentru libertate"[28].

Festivitatea de inaugurare a avut loc la data de 25 Ianuarie 1981, într-o atmosferă de caldă însufleţire. La festivitatea de inaugurare au participat oameni de seamă ale vieţii culturale, din oraşele Satu Mare, Baia Mare, Oradea, care au evocat personalitatea marelui luptător pentru unitatea naţională a românilor din Transilvania.

Deschiderea casei Memoriale Dr. V. Lucaciu s-a făcut în prezenţa organelor locale de partid şi de stat şi a oaspeţilor prezenţi, şi a unui mare public, de către directorul Muzeului Judeţean de Istorie Doru Radosav, care a subliniat încă odată rolul lui V. Lucaciu în lupta românilor pentru unitate naţională.

În inventarul documentar al casei memoriale se află un divers material documentaristic, care demonstrează continuitatea etnico-lingvistică şi materială a românilor pe aceste meleaguri, al luptei lor pentru unitate şi dreptate socială de-alungul veacurilor. Cronologic enumerîndule, acestea sînt:

— Nuclee, lame, răzuitoare din epoca paleolitică (planşa nr. 1—2).
— Topoare din epoca neolitică descoperite la Apa, (pl. nr. 3).
— Piese din depozitul de bronz descoperit la Apa, (pl. nr. 7).
— Vîrf de lance de fier sec. II—III, e.n.
— Spadă din Evul mediu.
— Carte veche românească din sec. XVIII.
— Document privind revoluţia de la 1848.

[28] V. Achim — A. Socolan; *Vasile Lucaciu; Luptător pentru drepturile românilor şi Unirea Transilvaniei cu România,* Baia Mare, 1968, p. 33.

— Manuscris filozofic după care a studiat V. Lucaciu.
— Manuscris ce a aparținut lui Mihai Lucaciu.
— Extras de naștere semnat de V. Lucaciu.
— Matricea botezaților parohiei Apa.
— Memorandul Românilor din 1892 (în original).
— Programul ASTREI (din 10. VIII. 1902).
— Scrisoarea lui V. Lucaciu, către A. Barbuloviciu.
— Discursul lui dr. V. Lucaciu la Odoreu, 1902.
— Lucrări scrise de dr. V. Lucaciu.
— Românii la Dobrițîn (condamnarea lui dr. V. Lucaciu).
— Istoria lui Fontiu (1892).
— Fasciculă de filozofie de dr. V. Lucaciu.
— Instituțiuni filozofice de dr. V. Lucaciu.
— Fotografie cu dr. V. Lucaciu la New-York.
— Ziare din 1922 Satu Mare.
— Afirmarea Satu Mare.
— V. Lucaciu de V. Achim și A. Socolan.
— Blaga Mihoc, — Vasile Lucaciu.
— Proiectul de monument dr. V. Lucaciu executate de Aurel Popp.
— Fotografie cu corul „V. Lucaciu" Satu Mare.
— Acte privitoare la școala din Apa.
— Diverse copii.
— Grafică de L. Cociuba, — care reprezintă uciderea a 12 tineri din Apa, care au fost împușcați în anul 1944, pentru că nu s-au prezentat la concentrare la ordinul autorităților fasciste.
— Diferite obiecte de ceramică și obiecte casnice ale vremii.

În privința mobilierului, în interiorul casei se află:

— O masă de birou,
— Ladă de zestre,
— O masă cu două scaune,
— Fotoliul pe care s-a stins din viață Dr. V. Lucaciu,
— Dulap, noptieră, oglindă, o cruce primite de dr. V. Lucaciu cînd a fost la Roma.

Din cei 70 de ani trăiți mai bine de o jumătate de veac a închinat-o cu cea mai adîncă pasiune unui ideal nobil pentru realizarea căruia n-a pregetat a face nici un efort material și spiritual, pentru care și-a părăsit locurile natale spre a bate drumurile străinătății, a stat la închisoare, a desfășurat o intensă activitate parlamentară făcîndu-se interpretul și apărătorul cel mai autentic al năzuințelor maselor populare românești de pe aceste zbuciumate meleaguri transilvănene[29].

[29] V. Achim — A. Socolan; *Vasile Lucaciu, Luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968, p. 161.

Neînfricat luptător dr. V. Lucaciu, creație a maselor populare din rîndul cărora s-a ridicat, a devenit una din personalitățile cele mai luminoase ale înfăptuirii istoricului act de la 1 Decembrie 1918, întruchipînd în cel mai înalt grad aspirațiile celor din mijlocul cărora a pornit. Tocmai de aceea locuitorii comunei Apa, îi vor cinsti memoria, păstrîndu-l pentru totdeauna în minte și în inimă.

În cei peste 60 de ani de cînd în fruntea poporului român se află P.C.R. creat la 8 Mai 1921, România a devenit o țară suverană înfloritoare, în plin progres material și spiritual; poporul român liber și independent deține puterea în stat, este stăpîn deplin pe soarta sa, pe destinele țării, se bucură de realizările societății socialiste.

Transformările petrecute în viața economică și în structura socială a țării, victoria socialismului la orașe și sate au creat condiții pentru afirmarea din plin a ființei naționale a poporului român, pentru dezvoltarea și înflorirea multilaterală a națiunii noastre socialiste.

RECENZII

ALEXANDRU SĂȘIANU, Moneda antică în vestul și nord-vestul României, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 1980

GH. LAZIN
M. LAZIN

Publicațiile Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, și-au sporit recent numărul prin publicarea lucrării de caracter monografic a lui Alexandru Sășianu, cu titlul: *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*[1], care, așa cum subliniază autorul: „... își propune, prin analiza situației monetare făcută în comentariile ce însoțesc repertoriul de descoperiri, o tratare a circulației monetare din Dacia de vest și nord-vest, constituită ca un cadru monetar cu caracter unitar, bine definit, generic înrudit, cu cadrele monetare ale altor zone din Dacia. În plus, o substructură, sau cadru monetar de tipul celui din vestul și nord-vestul Daciei, oferă prilejul unei permanente raportări la tipuri similare existente în structura compactă, diversificată, a culturii dacice și daco-romane din spațiul carpato-danubian. Aceste raportări reliefează fenomenul unității și continuității civilizației dacice și daco-romane, apartenența spațiului extracarpatic în discuție la cercul de romanitate orientală" (p. 6).

Monografia semnată de Alexandru Sășianu, se înscrie în categoria, acelora ce tratează descoperirile monetare dintr-o zonă unitară, bine conturată geografic, și anume vestul și nord-vestul României. Lucrarea a fost elaborată pe baza unei documentații mai vechi sau mai noi, cuprinzînd deopotrivă material inedit, adus pentru prima dată cu acest prilej în circuitul științific. Remarcăm apoi faptul că pe lîngă descoperirile monetare (tezaure, piese izolate) făcute pe teritoriul vestic și nord-vestic al României, sînt aduse în discuție o serie de descoperiri situate în stînga Tisei (R. P. Ungară), necesare de altfel în comentarea complexului tablou oferit de circulația monetară. Mai adăugăm că o serie de descoperiri, a căror determinare, era fie incertă, fie sumară, a fost îndreptată după ultimele (sau cel puțin, cele mai uzitate), lucrări de referință,

[1] Editura Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 1980, 200 p. 4 hărți în text, 31 pl. și 6 fig. (în afară de text); text integral, excepție *Repertoriul de descoperiri* în limba engleză. Lucrarea are cuprinsul următor: *Introducere*, I. *Descoperiri monetare dacice și celtice:* A. *Monede grecești;* B. *Monede dacice și celtice;* II. *Descoperiri monetare Dyrrhachium, Apollonia și romane republicane;* III. *Descoperiri monetare imperiale;* A. *Faza I (27 î.e.n. — 106 e.n.);* B. *Faza II (106 e.n. — 271 e.n.).* C. *Faza III (271 e.n. — 453 e.n.);* IV. *Repertoriu de descoperiri; Abrevieri; Lista planșelor.*

fapt realizat de autor prin examinarea monedelor aflate în colecțiile instituțiilor: Magyar Nemzeti Múzeum, din Budapesta și Kunsthistorisches Muzeum, Viena.

Lucrarea, se axează de fapt pe analiza a peste 10 000 de monede ce provin din 326 de descoperiri (tezaure, piese izolate), aflate în 164 de localități. După Introducere, se intră de fapt în tratarea temei în sine, capitolul I, *Descoperiri monetare grecești, dacice și celtice.* Analizarea monedelor grecești din spațiul geografic dat, îi permite autorului desprinderea a patru categorii distincte de descoperiri. Se observă faptul că în această zonă, comparativ cu tetradrahmele lui Filip II, Alexandru III, Filip III, Seleucos și Lysimach, care au circulat în veacul al III,-lea î.e.n., tetradrahmele Macedoniei Prima și ale insulei Thasos sînt foarte reduse, fapt ce este argumentat de autor fie prin folosirea acestora la confecționarea podoabelor dacice (foarte numeroase între Mureș și Crișuri), fie prin utilizarea acestora (precum și a altor monede grecești emise anterior secolului II î.e.n.) la emiterea monedelor dacice locale din faza tîrzie.

În discutarea părții a doua a capitolului I, *Monede dacice și celtice,* Alexandru Sășianu, se oprește asupra atribuirii etnice a monedelor descoperite în zonă (inclusiv corelarea lor, generală cu descoperirile arheologice), precum și a aspectelor de ordin cronologic ce vizează diferitele faze de dezvoltare. Se subliniază de asemenea faptul că reducerea numărului de tipuri monetare după anul 150 î.e.n., poate fi pusă și cu începuturile centralizării puterii politice din Transilvania, fapt ce corespunde din punct de vedere istoric.

Din cel de-al II-lea capitol: *Descoperiri monetare Dyrrhachium, Apollonia și romane republicane,* după analizarea descoperirilor (76 de descoperiri, dintre care 38 de tezaure, și un număr de monede de aproximativ 3 776, incluzîndu-se aici atît numărul celor din tezaure cît și cele izolate), se face o raionare pe baza concentrării descoperirilor în VIII zone (p. 28, vezi și Harta nr. 2), emițîndu-se ipoteza (prin corelare și cu descoperirile arheologice) că descoperirile monetare, concentrarea lor, gravitează cu o singură excepție, în jurul așezărilor mari sau ale cetăților dacice.

Cel de-al III-lea capitol: *Descoperiri monetare romane imperiale,* analizează (cu multe determinări făcute de autor, după cataloagele: BMC, RIC, LRBC), descoperirile monetare din zonă, începînd cu emisiunile lui Augustus (27 î.e.n.—14 e.n.) și pînă în secolul V e.n., respectiv Severus III (461—465 e.n.). În cadrul circulației monetare din această perioadă, sînt distinse trei mari faze, ce corespund cronologic astfel: I(A) — 27 î.e.n.—106 e.n.; II(B) — 106—271 e.n.; III(C) — 271—453 e.n. Ultima parte a capitolului III, intitulat: *Concluzii,* relevă faptul că în intervalul sec, IV î.e.n.—V e.n. circulația monetară din vestul și nordvestul României are un caracter unitar, ceea ce relevă odată în plus nivelul atins în dezvoltarea civilizației dacice preromane, de epoca romană și postromană din zonă.

Fără îndoială partea de esență a lucrării: *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, o reprezintă cel de-al IV-lea capitol: *Repertoriu de descoperiri*. Se remarcă aici buna metodă folosită de autor în redarea acestei părți a lucrării. Menționăm mai ales *Fișa de descoperire* (p. 7, 193), care cuprinde șase rubrici, pe care le redăm în ordinea folosită: a) Denumirea descoperirii, componența; b) Condițiile descoperirii (an, loc, împrejurări, context arheologic); c) Locul de păstrare (circulația tezaurului, sau a descoperirii în diferite colecții); d) Descrierea pieselor (tipuri, emitenți, sau monetării); e) Mențiuni speciale; f) Bibliografie.

Repertoriul lucrării, cuprinde un însemnat număr de pagini, respectiv de la p. 87—189 (între p. 185—189, se află *Lista adițională*). Cît privește bibliografia acestei părți a lucrării, ea este bine întocmită, autorul indicînd la cele mai multe dintre localitățile cu descoperiri o listă bibliografică exhaustivă, începînd de la cele mai vechi mențiuni (care sînt și cele mai sumare), și pînă la lucrările recente care analizează felul descoperirii, sau fac doar referiri tangențiale. În această parte a lucrării, întîlnim și multe determinări monetare făcute de autor asupra unor tezaure sau piese izolate, îndreptîndu-se de multe ori cadrul cronologic sau compoziția descoperirilor. De un real folos, considerăm apoi că este și lista nominalelor (p. 193), mai ales pentru cei mai puțin familiarizați cu problemele numismaticii.

Se impun în partea finală a lucrării planșele (I—XXXI), care inserează principalele tipuri monetare sau piesele mai reprezentative, precum și cele șase tabele sinoptice privind distribuția monedelor pe localități, emitenți, ani, etc.

În mod firesc, cărții lui Alexandru Sășianu i se pot aduce și unele observații[2], corijări[3] sau îmbunătățiri[4], ca de fapt oricărei lucrări, aces-

---

[2] Așa de exemplu, considerăm că ar fi fost necesară o prezentare mai detaliată a istoricului cercetărilor privind moneda antică din spațiul analizat, precum și o prezentare cît de cît mai aprofundată a *Cadrului geografic* (mențiune sumară la p. 5), care ar fi contribuit, poate la o mai bună înțelegere a fenomenului circulației monetare din zonă, deși este adevărat că hărțile din text, nr. 1 — 4, suplinesc oarecum această lacună.

[3] În ciuda unor argumente de ordin logic, este greu de crezut că tezaurul monetar de la Satu Mare, care conține pe lîngă denarii romani republicani și o monedă a lui Severus Alexander, a fost îngropat de două ori, odată după anul 40 î.e.n., apoi a doua oară după anul 224 e.n. (p. 32); publicare specială a tezaurului de la Satu Mare, a fost făcută de I. Winkler, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, Oradea, 1968, p. 19—36. În ceea ce privește monedele de la Ghirișa, în cadrul aceleiași pagini (34), Alexandru Sășianu folosește atît denumirile de tezaurul I și II, cît și noțiunea de lot (I—II); credem că în cadrul descoperirii de la Ghirișa una din anul 1964, cea de-a doua din anul 1978 este vorba de unul și același tezaur, descoperit însă la date diferite (a se vedea pentru Ghirișa: D. Protase, T. Bader, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, Oradea, 1968, p. 37—60; T. Bader, I. Winkler, în *SatuMareStCom*, IV, 1980, p. 65—126.

[4] Astfel semnalăm, doar lipsa din *Repertoriu* a descoperirii de la Vad (com. Copalnic Mănăștur, jud. Maramureș), a celor trei monede emise de Gordian III,

tea privind deopotrivă abordarea materialului documentar, opiniile, tezele sau interpretările unor autori sau ale altora. Ținem însă să precizăm că nu aceasta a fost intenția celor cîteva notări de mai sus, ci aceea de subliniere a utilității și importanței lucrării, prima în fond de acest fel pentru vestul și nord-vestul României. Lucrarea: *Moneda antică în vestul și nord-vestul României,* înmănunchează descoperirile monetare dintr-o îndelungată perioadă de timp, fiind deosebit de utilă specialiștilor în acest domeniu, cît și celor mai puțin avizați, ea contribuie alături de descoperirile arheologice la o cît mai bună înțelegere a istoriei și civilizației dacice din diferite perioade, din această parte a țării.

care nu schimbă cu nimic datele circulației monetare din epoca imperială, însă ele acoperă o zonă în care descoperirile de epocă romană sînt sensibil reduse (pentru această descoperire, Gh. Lazin, în *SatuMareStCom,* 1, 1969, p. 115 și nota 17, fig. 1, nr. 20).

CONSTITUIREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI
București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 328 p.

TOADER NICOARĂ

Comemorînd 650 de ani de la bătălia de la Posada, eveniment de marcă al istoriei naționale ce consacră independența statului feudal Țara Românească, lucrarea de față, reunind contribuțiile unui prestigios colectiv de cercetători de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", reprezintă un eveniment editorial de excepție în peisajul istoriografiei românești din ultimii ani.

Considerîndu-se un omagiu adus tuturor înaintașilor care s-au preocupat de această importantă problemă a istoriei noastre, prezenta culegere de studii își propune să analizeze prefacerile din societatea românească în epoca constituirii statelor feudale, cadrul de istorie universală ce a favorizat afirmarea noastră statală, să distingă mitul de realitatea istorică, să evidențieze nivelul de dezvoltare a societății românești în contextul european.

În „*Cuvînt înainte*" (p. 7—8) Ștefan Ștefănescu stăruie în cîteva rînduri asupra semnificației luptei de la Posada și asupra „ctitorului celui dintîi stat românesc de sine-stătător, devenit cu timpul simbol al începutului și al continuității statale românești", voievodul Basarab I. În același timp atrage atenția asupra riscurilor pe care le implică o asemenea culegere de studii, precum și asupra unor posibile deosebiri de vederi între autori, mai ales în probleme în care în pofida unei bibliografii imense nu s-a spus încă ultimul cuvînt.

Studiul „*Tradiția daco-romană și formarea statelor feudale românești de sine-stătătoare,* (p. 9—23) aparținînd aceluiași autor, reia problema continuității civilizației daco-romane cu argumente arheologice, lingvistice, toponimice sesizînd fenomenul de realizare a acesteia în epoca marilor migrații. Este remarcată conjunctura politică și varietatea condițiilor fizico-geografice a spațiului istoric românesc, ce ofereau posibilitatea unor diverse ocupații, favorizînd menținerea și sporul demografic al elementului românesc, alcătuirea de formațiuni politice prestatale.

Radu Popa în *Premizele cristalizării vieții statale românești* (p. 25—39) analizează cu ajutorul mijloacelor oferite de științele auxiliare (arheologie, etnosociologie, demografie, geografie istorică), formele de organizare a românilor în timpul migrațiunilor de la obști sătești, țări „romanii populare", la cnezate și voievodatele atestate documentar. Repurtatul cercetător consideră că „începuturile noastre istorice au reprezentat în pla-

nul organizării politice trecerea de la structuri arhaice de tipul uniunilor de obști la structurile complexe ale cnezatelor de vale, jupanatelor sau voievodatelor.

Un spațiu relativ întins consacră Sergiu Iosipescu intervalului cuprins între 1241—1350 în studiul următor, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241—1243) pînă la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare.* (p. 41—95) în care subliniază faptul că în această perioadă de aproximativ un secol se desfășoară procesul de unificare a micilor formațiuni atestate de diploma Ioaniților (1247) într-un singur voivodat a „toată Țara Românească" atestat de inscripția de la Curtea de Argeș (1351/52) ce conține titlul de mare voivod a lui Basarab I.

În studiul *„Descălecat" sau „întemeiere"? o veche preocupare a istoriografiei românești legenda și adevăr istoric.* (p. 97—164). Nicolae Stoicescu, după ce face o trecere în revistă a tuturor izvoarelor ce ating problema, prezintă succint dezbaterile din istoriografia modernă asupra „descălecatului" (atît părerile ce-l admiteau Xenopol, Iorga, Brătianu cît și cele ce-l respingeau Bălcescu, Panaitescu, Giurescu). Autorul ajunge la concluzia lui Onciu, că „deși statul feudal Țara Românească nu s-a format prin „descălecat", nu se poate nega faptul că trecerile de populație de la nord la sud de Carpați nu au contribuit la întărirea potențialului uman de aici; la baza tradiției „descălecatului" stau tocmai aceste emigrări de locuitori" (p. 122).

Neadmițînd astfel „descălecatul", autorul afirmă că pînă înainte de domnia lui Matei Basarab există doar noțiunea vagă de „intemeiere" sau „așezare" a Țării Românești nefixată în timp ca și legenda „descălecatului" care era o execuție cultă din secolul al XVII-lea.

Șerban Papacostea în *Triumful luptei pentru neatîrnare; întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești* (p. 165) plasează procesul de formare al celui de-al doilea stat feudal românesc pe fundalul frămîntărilor politice și militare din acest spațiu istoric legat de restrîngerea ariei de dominație a Hoardei de Aur în Europa răsăriteană, sub ofensiva puterilor creștine Ungaria și Polonia.

Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna în *Mărturii heraldice cu privire la începutul statului feudal independent Moldova* (p. 195—208) ajung în urma unor documentate discuții pe marginea unei descoperiri arheologice de la Rădăuți la concluzia că în a doua jumătate a secolului al XIV-lea intervine o succesiune dinastică pe tronul Moldovei, între Latcu și Petru I, neexistînd nici o legătură pe linie bărbătească. (p. 207)

Instituțiile statelor feudale românești de sine stătătoare p. 209—250, sînt judicios analizate de Valentin Al. Georgescu și incadrate într-o tipologie bizantină. Autorul ia în discuție structuri instituționale ca: țara, domnia și marele voivodat cu structura lui autonomă; biserica, incoronarea și clauza „din mila lui Dumnezeu"; oastea cea mare cu strategia

și tactica militară; justiția și organizarea juridiciară; proprietatea țărănească liberă, formele de organizarea țăranilor dependenți.

Din analiza *Terminologiei politico-geografice și etnice a țărilor române în epoca constituirilor statale* (p. 251—259) Adolf Ambuster desprinde clar o varietate terminologică politico- geografică și etnică, care exprimă de fapt o unitate de fond, toate denumirile fiind variante cu deosebiri formale pentru desemnarea uneia și aceleiași realități etnice.

Ultimul studiu aparținînd lui Vasile Drăguț *Creația artistică în epoca intemeierilor de țară* (p. 261—324) evidențiază faptul că numeroase creații artistice reprezintă „un semn durabil al năzuinței de afirmare nu numai pe plan artistic ci și pe plan politic și social „al poporului român". Mediul artistic românesc s-a înscris în noile coordonate ale istoriei sale, făcînd din operele de artă un instrument menit să reunească idealurile sale de independență și liberă dezvoltare.

Lista abrevierilor precum și rezumatul în limba franceză încheie această apariție ce s-a impus ca o necesitate stringentă în istoriografia românească contemporană.

Competența autorilor, calitatea studiilor care o compun diversitatea problemelor abordate constituie o garanție pentru reușita continuării investigării acestei probleme de importanță majoră a istoriei noastre naționale.

GHEORGHE PLATON, Geneza revoluției române de la 1848, Editura Junimea Iași, 1980, 303 p.

SIMONA NICOARĂ

Marile evenimente cu consecințe deosebite în sînul societății românești au constituit întotdeauna obiectul atenției cercetărilor. Faptele istorice, mai ales cele de anvergură, își au rădăcinile în acumulările anterioare care crează premize necesare unui salt calitativ. Studierea, de pildă a proceselor ce marchează trecerea societății românești spre epoca modernă, conduce istoricul la concluzii interesante ce relevă profunda legătură și continuitate între evenimentele ce au precedat revoluția de la 1848. Este ceea ce a încercat și a reușit să facă profesorul ieșean Gheorghe Platon în lucrarea sa *Geneza revoluției române de la 1848*. Autorul mărturisește că nu a intenționat să realizeze o prezentare exhaustivă a vastei problematici ce concură la conturarea acestei perioade, ci încearcă să dea o sinteză mai bogată decît își îngăduie tratatul de istorie a României, asupra celor mai importante aspecte ale acestei perioade.

În *cuvînt înainte* (p. 5—11) istoricul își precizează dorința de a realiza o imagine cît mai clară asupra fenomenelor caracteristice acestui „prag de epocă", oferind posibilitatea unei înțelegeri mai depline a complexului proces de dezvoltare a societății românești.

Abandonînd o schemă tradițională care trata în ordine cronologică domeniile economic, social, politic, cultural autorul adoptă o formulă originală în vederea înțelegerii interdependențelor dintre fenomenele istorice ale epocii. Materialul este astfel structurat în trei mari capitole, ce nu se echilibrează însă ca dimensiuni.

Primul capitol *Condițiile internaționale care au influențat viața internă și statutul juridic al Principatelor* (p. 12—32), reprezintă un tablou al conjuncturii internaționale din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Situația internațională care generează statutul juridic al Principatelor, implicațiile „problemei orientale", asupra situației lor sînt redactate sintetic cu o remarcabilă străduință de a atinge cele mai semnificative aspecte. Este vădită intenția evidențierii permanentelor legături dintre evenimentele politice în succesiunea lor și implicațiile acestora în geneza marii revoluții de la 1848.

În cel de-al doilea capitol *Condițiile interne* (p. 33—113) sînt abordate în cinci subcapitole o serie de probleme legate de situația Princi-

patelor a Transilvaniei şi a Dobrogei la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea. Folosindu-se poate de mai multe amănunte decît era necesar, istoricul insistă asupra trăsăturilor regimului fanariot. Sînt prezentate sintetic în continuare, principalele aspecte legate de desfăşurarea revoluţiei de la 1821 şi de perioada ce a urmat acestui eveniment pînă la 1848.

Consideraţii pertinente cuprinde şi expunerea referitoare la lupta socială şi naţională a românilor din Transilvania, precum şi cele referitoare la Dobrogea, ţinut al cărui destin a fost legat firesc de celelalte provincii româneşti.

Transformările structurale din sinul societăţii româneşti (p. 114—284) constituie partea cea mai cuprinzătoare a lucrării. După propria mărturie autorul a pornit de la consideraţiile istoricului francez Jacques Godechot, cu privire la revoluţiile de la 1848 ca fenomen european. În viziunea acestuia revoluţiile de la 1848 din Europa sînt precedate — în fiecare ţară de alte trei revoluţii: demografică, agrară şi industrială însoţite de cea de-a patra care le justifică şi le conferă conţinut „revoluţia" ideologică.

Deoarece ţările române se aflau în epoca respectivă integrate în concertul european, profesorul ieşean consideră că aceste fenomene europene de esenţă revoluţionară şi-au pus amprenta în condiţii specifice, şi asupra societăţii româneşti „transformînd-o pentru saltul de la 1848". Se precizează că între „revoluţiile" amintite există o strînsă interdependenţă şi că trebuie privite ca fenomene legate organic ce acţionează unitar în crearea profilului societăţii. „Revoluţia" demografică s-a săvîrşit în limitele impuse de condiţiile specifice din provinciile româneşti. Precizînd controversele privind evoluţia numerică a populaţiei, istoricul reuşeşte să justifice prin argumente semnificative sporul demografic precum şi fenomenul modificării substanţiale a structurii populaţiei.

„Revoluţia agrară trebuie înţeleasă nu numai sub raport cantitativ de creştere a producţiei ci şi prin modernizarea structurilor agrare, o nouă definire a raporturilor sociale o reaşezare a normelor juridice etc. Observaţiile sale se opresc îndeaproape asupra semnificaţiei sociale şi a consecinţelor acesteia: formarea unei burghezii active, imburghezirea unei părţi a boierimii, stratificarea în lumea satelor, apariţia unui contingent de muncitori salariaţi. „Revoluţia" agrară îşi găseşte expresia şi în dezvoltarea pieţei interne, în acumularea de capital, în apariţia de forţă de muncă marfă. Evidenţiind legătura dintre realităţile economice şi sociale autorul insistă asupra puternicilor frămîntări sociale şi naţionale ce se constituie în precedente ale revoluţiei de la 1848.

Mult mai puţine argumente sînt aduse pentru a susţine şi explica „revoluţia" industrială, termen mai puţin aplicabil condiţiilor şi realităţilor din provinciile româneşti. Afirmarea formelor capitaliste ca de pildă, cooperaţia capitalistă simplă, şi manufactura, se realizează lent, neuniform la noi, datorită condiţiilor interne şi externe nefavorabile, deşi aceste tendinţe există generate de nevoie de înoire în raport cu cerinţele

vieții contemporane. Persistența trăsăturilor fundamentale ale modului de producție feudal, regimul capitulațiilor, slaba capacitate de cumpărare a maselor, predominarea capitalului comercial și cămătesc sînt cauze ce au frînat acest proces.

„Revoluția" ideologică este un termen care-și găsește într-adevăr o deplină accepțiune. Schițînd latura politică a acestui fenomen, autorul subliniază unitatea și continuitatea mișcării politice românești desfășurate paralel cu întărirea conștiinței naționale și cu formarea națiunii române.

În analiza procesului de formare al națiunii române — proces istoric specific începutului epocii moderne — sînt realizate premizele, urmărindu-se conturarea trăsăturilor specifice ce definesc națiunea română.

Concluziile din final vin să întregească imaginea epocii ce a precedat marele eveniment de la 1848 și care a fost fără îndoială „creuzetul în care s-au decantat toate obiectivele s-au definit toate direcțiile, s-au precizat toate pornirile".

Rezumatul în limba franceză (p. 277—393) și indicele de persoane și locuri fac din lucrare un util instrument de lucru la îndemîna specialiștilor români și străini.

Prezentată în condiții grafice excelente, lucrarea profesorului ieșean prin originalitatea și înalta ținută științifică se înscrie în peisajul istoriografic românesc ca o contribuție meritorie, caracteristică de altfel școlii istorice ieșene.

MIRCEA TOCA,
Șase decenii de artă plastică militantă,
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981

ALMÁSI TIBOR

Istoric de artă erudit, critic, creator al unor valoroase lucrări inspirate de studiul trecutului și prezentului plasticii românești și universale, cercetătorul clujean Mircea Țoca, pune la îndemîna cititorilor un nou volum, care, după cum mărturisește autorul în cuvîntul de introducere, este „închinat aniversării a șaizeci de ani de la crearea Partidului Comunist Român", și cuprinde un mănunchi de studii și eseuri, rezultate ale cercetărilor unui deceniu.

În studiul introductiv: „Tradiții militante ale artei plastice românești", Mircea Țoca schițează o privire panoramică asupra evoluției și dezvoltării ascendente a artei, pusă în slujba realizării marilor deziderate istorice ale patriei (Unirea Principatelor, războiul de independență, Unirea Transilvaniei cu România etc.), prin opere de mare forță mobilizatoare, ale unor artiști cum au fost: Gheorghe Tăttărescu, Theodor Aman, David Rosenthal și alții, precum și a luptei împotriva nedreptăților sociale-naționale, prezentă în opera lui Octav Băncilă, Vida Gheza, Ion Jalea, Romul Ladea.

Prezentarea artei Clujului — despre care Mircea Țoca a publicat pînă în prezent numeroase lucrări, articole —, care ocupă o mare parte a studiilor, eseurilor cuprinse în volum, sînt destinate analizei vieții și operei pictorilor, sculptorilor din oraș: Aurel Ciupe, Anastase Demian, Ion Vlasiu, Romul Ladea.

În contextul epocii, o parte interesantă a volumului, o reprezintă paginile ce înfățișează sintetic, personalitatea și etapele evolutive, social-artistice a pictorului — desemnînd locul lui în cadrul artei naționale —, născut în județul nostru, Aurel Popp, personalitate remarcată a picturii militante românești, autor a numeroase lucrări biciuitoare a orînduirii capitaliste.

Cunoscător aprofundat al activității sculptorului orădean Iosif Fekete — despre care Mircea Țoca publică monografia apărută la Editura Meridiane, în anul 1970 —, în cadrul cărții recente, autorul pune în discuție, problematica „paternității Monumentului Aviatorilor" din București, formulînd o constatare ce duce la încheierea discuțiilor subiectului amintit.

Incursiunea făcută în arta plastică militantă românească de Mircea Ţoca, se încheagă prin capitolele cărţii, într-o frescă care are darul de a contribui la cunoaşterea luptei duse decenii de-a rîndul, prin mijloace proprii, de slujitorii poporului şi culturii naţionale.

În aceste ultime rînduri, ţinem neapărat să evidenţiem stilul elevat, captivant şi pasionat — adecvat subiectului —, larga bogăţie informaţională şi descriptivă, cu care Mircea Ţoca tratează fiecare eveniment, temă aleasă, valori ce ridică rangul volumului prezentat, la valoarea misiunii încredinţate de autor.

VIORICA GUY MARICA
Pictura germană între gotic şi renaştere, col. „Curente şi sinteze", Ed. Meridiane, Bucureşti, 1981

CORNEL CRĂCIUN

Rod al unor îndelungate şi atente cercetări intreprinse de-a lungul anilor de autoare, lucrarea de faţă, la care s-a meditat în perspectiva unei apropieri de spiritualitate germană apare ca un ghid la fel de util specialiştilor cît şi publicului iubitor de artă. Situată la nivelul eseului de largă respiraţie, lucrarea caută să restabilească şi să restituie adevărul secolelor XIV—XVI, secole în care arta germană prin reprezentanţii ei de frunte s-a încadrat ferm în concertul plastic european. Epoca studiată, cea a declinului Evului Mediu determinat de convulsiunile Reformei şi ale umanismului Renaşterii, reprezintă o punte de legătură între contraste: teologie, feudalism — apariţia burgheziei, temperamentul artistului germ. Obstacolele ridicate în calea afirmării picturii germane: supremaţia Italiei, disprețul pentru gotic şi ascendentul neerlandez, impun pe lîngă o suită de paralelisme inventive şi împrumuturi din arta ţărilor învecinate.

Odată depăşită etapa goticului internaţional (1390—1420), germanii prin Konrad Witz şi mai ales Schongauer vor alege drumul naturii, evitînd manierismul anacronic şi steril; metoda perspectivică adoptată tardiv faţă de italieni şi neerlandezi în construcţia altarelor poliptice va cunoaşte în interpretarea germană o tendinţă de înlocuire a opticii frontale cu devierea pe diagonală a planurilor. Spre deosebire de italieni, germanii al căror temperament inclină spre expresionism, caută nu eternitatea în artă ci pulsul perpetuu al dramei existenţiale a omului. Vizualizarea portretistică psihologică îşi găseşte un receptacol afirmat în lumea germană, fapt ce îndreptăţeşte pe autoare să-i atribuie primatul în domeniu. Interesantă pentru discursul metodic este analiza fizionomiei germanului care se face pe linii viguroase, (p. 52). Apropiindu-se de natură, germanul dotat cu temperamentul patetic, uşor oscilant între extrem cu un cult pentru asimetrii şi tumult se preocupă de reliefarea „urîtului" spre deosebire de italieni care pe filiera elină caută să-l eludeze programatic într-o lume bulversată de evenimente social-politice a căror ultimă raţiune scapă de cele mai multe ori capacităţii de înţelegere a omului de rînd, artistul folosind satira, arată originile răului social de pe poziţiile moralei colective. Astfel nu va mira pe nimeni că paroxismul satiric corespunde perioadei de vîrf a tulburărilor sociale (primul sfert al sec. XVI).

Conștiința propriei instabilități e o constantă a spiritualității germane de-a lungul celor 2 secole studiate, conchide pe bună dreptate autoarea lucrării în capitolul 5: „Sentimentul fatalității". Pentru a se întregii viziunea de ansamblu se face un scurt, dar pertinent, istoric al reprezentării Morții ca subiect în iconografia medievală. Pornind de la afirmarea accepțiunii morții în cele 2 epoci distincte între care evoluează lucrarea (gotic: moartea ca pedeapsă, Renaștere: fenomen biologic), Viorica Guy Marica evaluează tematica: Dansul macabru; Seducătorul ispitind; Fecioarele nebune; Triumful morții; Femeia și moartea; Cuplul și moartea; Portrete și naturi moarte în care figurează craniu (Vanitas).

Dürer ca prim exeget de artă în plastica germană, datorită influenței categorice a Italiei se apropie de modul de reprezentare figurativ peninsular. De la distorsiunile mereu prezente în abrevierea corpului uman se tinde firesc spre frumusețe, spre echilibru. De la modelul geometric (caum) Dürer evoluează începînd din 1506 la modelul aritmetic (figura) în context tridimensional, un anticaum diferit însă de cel practicat de confratele său Lucas Cranach cel Bătrîn care ignora maniera antică.

Interesant de urmărit este procesul de avangardă al picturii germane. Am amintit deja primatul în portretul psihologic. Dürer în voiajul de întoarcere din Italia (1495) încearcă să redea lumina zenitală în peisajele sale. Mathias Grünewald revoluționează pictura folosind tonurile primare și jocul complementarelor. Mai mult decît atît descoperă intuitiv legea contrastului simultan folosind virtuțiile modelatoare ale lumii în redarea clar obscurului înainte de Correggio în realizarea „Altarului de la Ierusalim" (1512—15). Tot Grünewald precede în viziunea și în sentimentul expresionismului care nu întîmplător va face epocă tot în Germania ascensiunii militarismului.

Odată cu scăderea influenței Bisericii și afrimarea burgheziei în secolul XV, laicizarea tematicii se impune prin accentul pe aspectul prezentului ca timp istoric. Dacă în lumea italiană încă se mai perpetuează vizualizarea aristocratului, în Germania pornită pe drumul emancipării, figura negustorului și a bancherului va domina. Tipologia feminină se diferențiază nu atît la nivel structural cît la cel ambiental (se poate ușor urmării evoluția modei!). În privința reprezentării, umane se trece de la tipul somatic zvelt (cavaler) la cel robust, gigant (burghez).

Extrem de interesant și direct legat de istoria artei în Transilvania este ultimul capitol al lucrării „Iradieri și confluențe". Autoarea stabilește cu exemple concrete influența germană la Toma din Cluj (prima jumătate a secolului XV). După jumătatea secolului XV influența zonelor din sudul Germaniei, cu preponderență, se face simțită prin stabilirea sau trecerea artiștilor germani în această zonă de interferență cu lumea bizantină care era Transilvania. Așa se explică și influența lui Dürer prin afluența de stampe germane.

Lucrarea este structurată pe 11 capitole introduse de un avertisment și concluzionate de o postfață. Suita de eseuri, capitolele sînt legate in-

disolubil între ele, reușind să redea o imagine de ansamblu veridică a fenomenului plastic german între Gotic și Renaștere. De remarcat în capitolul 3: „Normele umanului" referirile pertinente la problematizarea estetică realistă, din care creația liberă de canoane va ieși învingătoare. Pe aceeași linie, explicațiile caracteriologice oferite în capitolul „Cristalizarea satirică" și micul dicționar de demonologie din „Capcanele imaginarului" sondează un univers complex și contradictoriu restituindu-ne imaginea saltului fantastic de la tema ancestrală (Gotic) la încrederea în forțele omului (Renaștere).

Bazată pe exemple numeroase a căror analiză subtilă și concretă (a se urmări seria de schițe din capitolul „Expansiunea perspectivică" mai ales) ne conduce la înțelegerea superioară completă a picturii germane de-a lungul celor 2 secole urmărite, a rezolvărilor pe care le-au oferit artiștii diverselor probleme cu care am fost confruntați (vizualizare, perspectivă, dimensionare, etc.). Stilul lucrării alert direct și concret, lipsit de incifrații inutile într-o operă de ținută ne permite să urmărim îndeaproape avatarurile unei lumi în schimbare. „Pictura germană între Gotic și Renaștere" a Vioricăi Guy Marica prin suma de calități incorporate, prin sinceritatea mesajului estetic ce folosește cu succes metoda comparatistă, se înscrie ca o creație de referință a exegezei de artă românească. Operă de aleasă ținută științifică, lucrarea reface viabil excursul (într-un moment de criză a conștiinței europene) picturii germane cu implicațiile ei asupra dezvoltării fenomenului artistic în general, cît și referitor la Transilvania în particular.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE
ABRÉVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUES

ACMIT = Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania. Cluj, I (1926—28), II (1929), III (1930—31), IV (1932—38).

ActaArchCarp = Acta Archaeologica Carpathica. Krakow, I (1958) și urm.

ActaMN = Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca, I (1964) și urm.

ActaMP = Acta Musei Porolissensis, Zalău, I (1977), și urm.

AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj, I (1928)—V (1949).

AKÖG = Archiv für Kunde Österreichischen Geschichtsquellen. Wien, I (1848—50) și urm.

Aluta = Aluta. Muzeul Regional Sfîntul Gheorghe. Sfîntul Gheorghe, I (1968) și urm.

AMET = Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca, I (1966) și urm.

Apulum = Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia. Alba Iulia, I (1939—1942), II (1943—1945), III (1947—49), IV (=Studii și comunicări, Acta Musei Regionalis Apulensis, 1961), V (1965) și urm.

ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő. Budapest, I (1869) și urm.

AVSL = Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt (Sibiu), I (1845) și urm.

Banatica = Banatica. Muzeul județean de Istorie Reșița. Reșița, I (1971) și urm.

BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române. București, I (1904) și urm.

Crisia = Crisia. Muzeul Țării Crișurilor Oradea. Oradea, I (1971) și urm.

Dacia =Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie București, I (1924) — XII (1948); N. S. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București, I (1957) și urm.

EDR = Ephemeris Dacoromana. Anuario delle Scuola romena di Roma. Roma — București, I (1923) și urm.

FolArch = Folia Archaeologica. Budapest, I (1939) și urm.

Historica = Historica. Centrul de istorie, filologie și etnografie din Craiova. București, I (1970) și urm.

Marmația = Marmația. Muzeul județean Maramureș. Baia Mare, I (1969) și urm.

Materiale = Materiale și cercetări archeologice. București, I (1953) și urm.

NumKözl = Numiszmatikai Közlöny. Budapest, I (1902) și urm.

OmD = Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani. București, 1960.

Pontica = Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie. Muzeul de Arheologie și Istorie Națională Constanța. Constanța, I (1968) și urm.

M. Roska, Repertorium = Márton Roska, Erdély régészeti repertóriuma — Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum, I, Cluj, 1942.

Sargetia = Sargetia. Buletinul Muzeului Regional Hunedoara. Deva, I (1937) și urm.

SCIV = Studii și cercetări de istorie veche. București, I (1950)—24 (1973). Vezi și SCIVA

SCIVA = Studii și cercetări de istorie veche și arheologie. București, 25 (1974) și urm. Continuă publicația SCIV.

SCSCluj = Studii și cercetări științifice. Cluj, I (1950) și urm.

SCN = Studii și cercetări de numismatică. București, I (1957) și urm.

StComSibiu = Studii și comunicări. Muzeul Brukental Sibiu. Sibiu, I (1956) și urm.

SatuMare StCom = Satu Mare — Studii și comunicări. Muzeul județean Satu Mare: Oradea, I (1969) și urm.

Studia = Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Cluj, I (1956) și urm.

Tibiscus = Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara, I (1971) și urm.

Ziridava = Ziridava, Studii și cercetări, Muzeul Regional Arad, Arad, I (1967) și urm.

Tiparul executat sub comanda nr. 473/83,
la Întreprinderea Poligrafică „Crișana", Oradea, str. Moscovei nr. 5

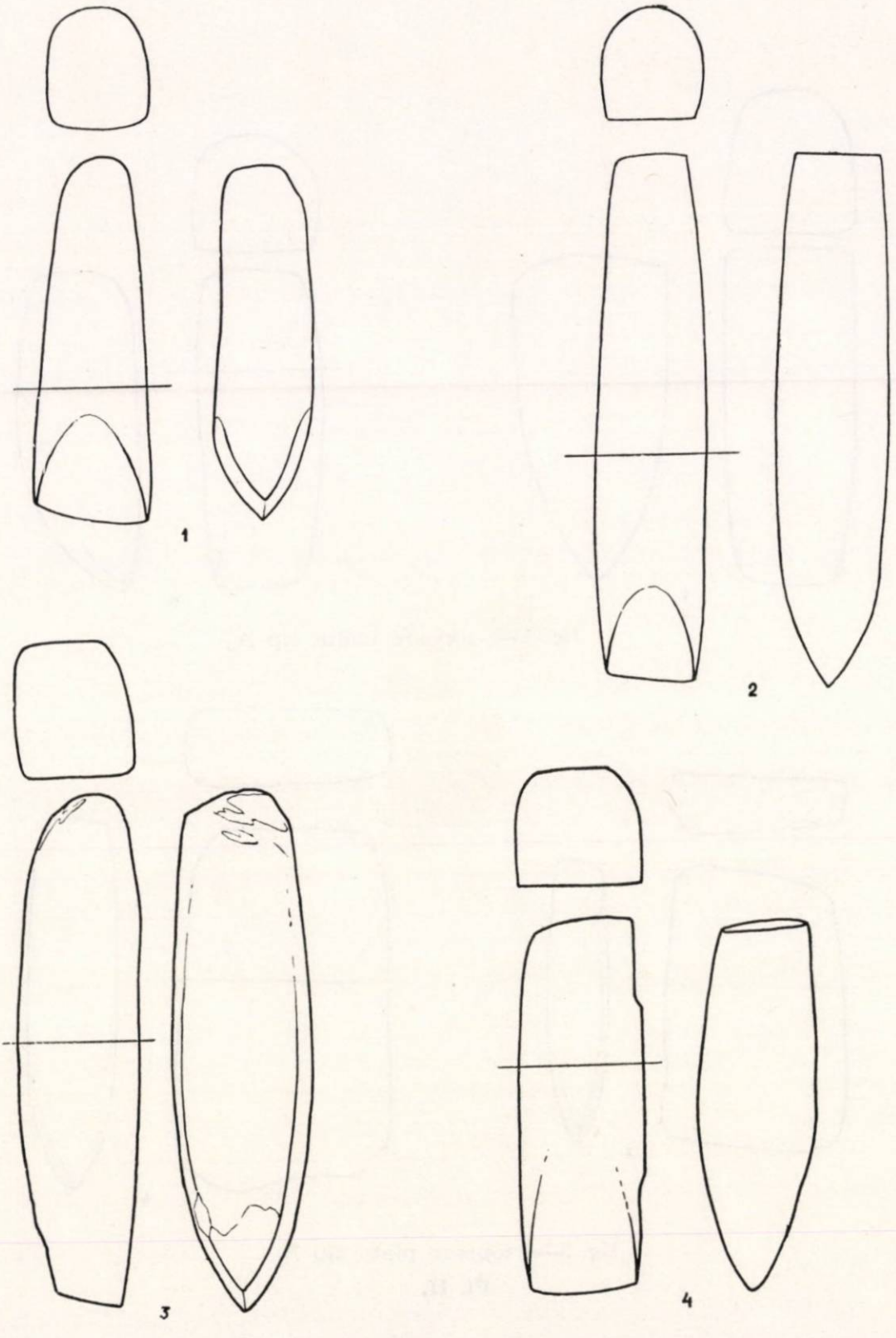

Pl. I, fig. 1—4 topoare înalte, tip A_1 A_2

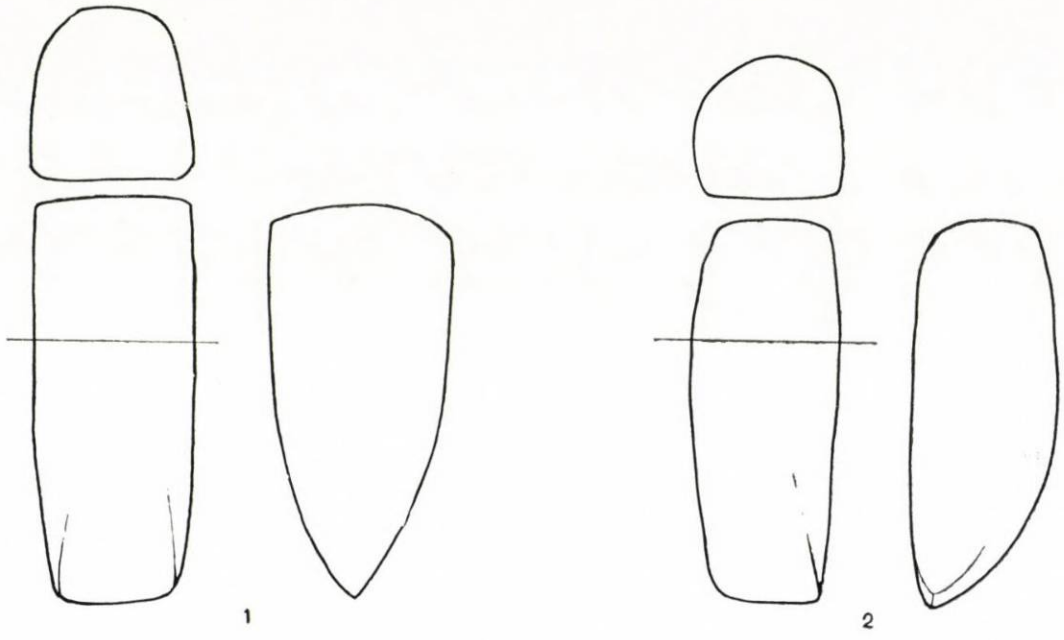

fig. 1—2 topoare înalte, tip A_3

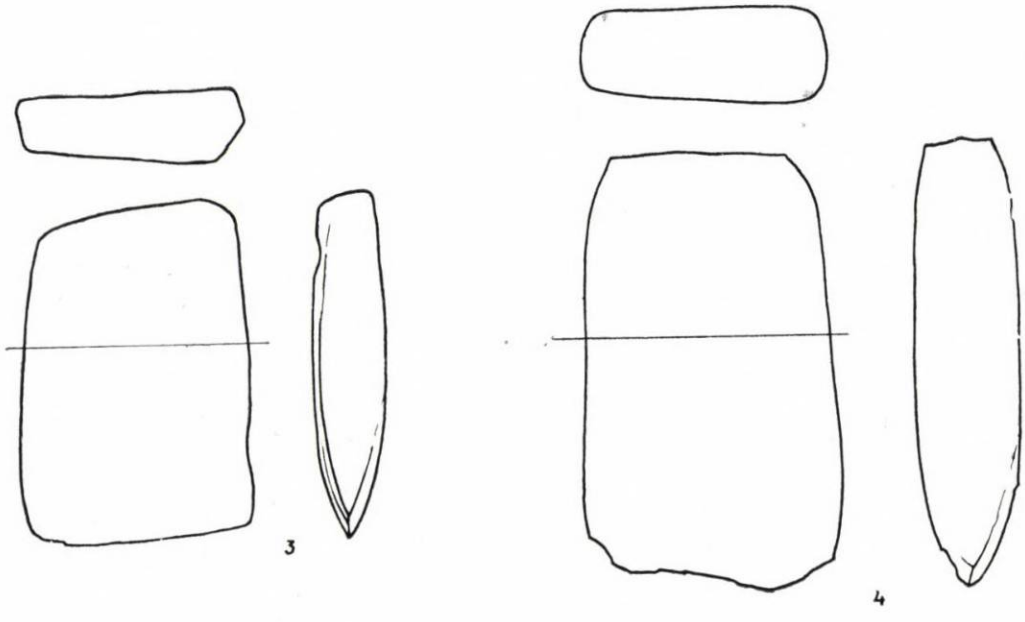

fig. 3—4 topoare plate, tip B_1

Pl. II,

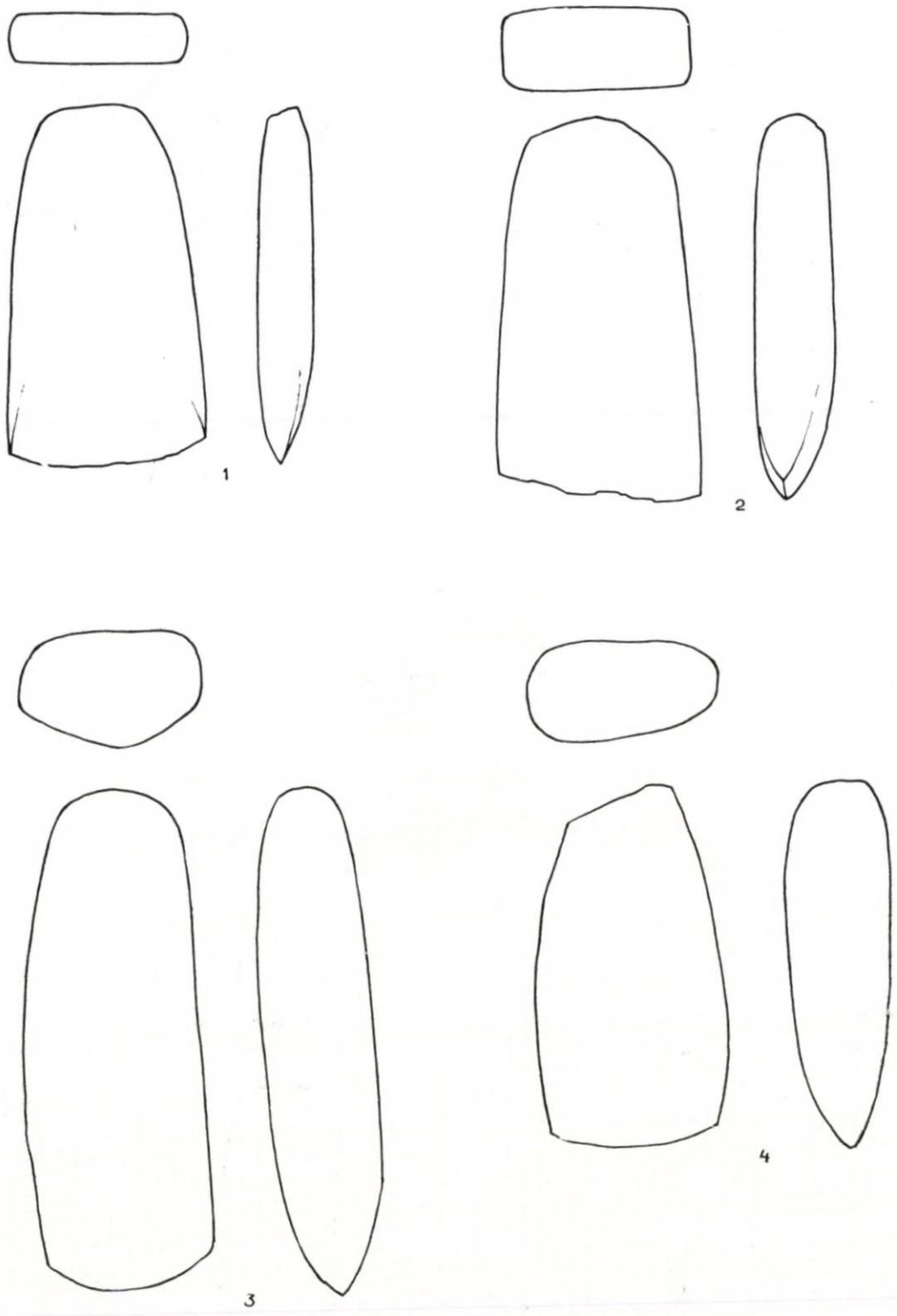

Pl. III, fig. 1—2 topoare plate, tip B_2
fig. 3—4 topoare, tip C

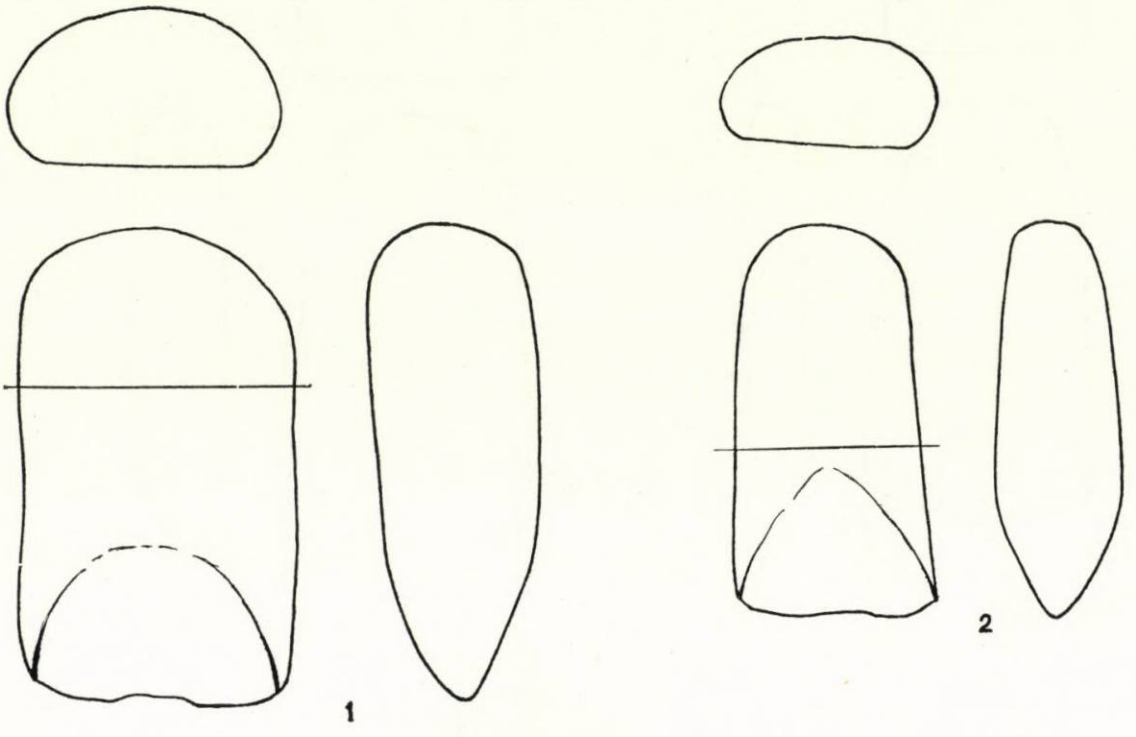

fig. 1—2 topoare, tip D

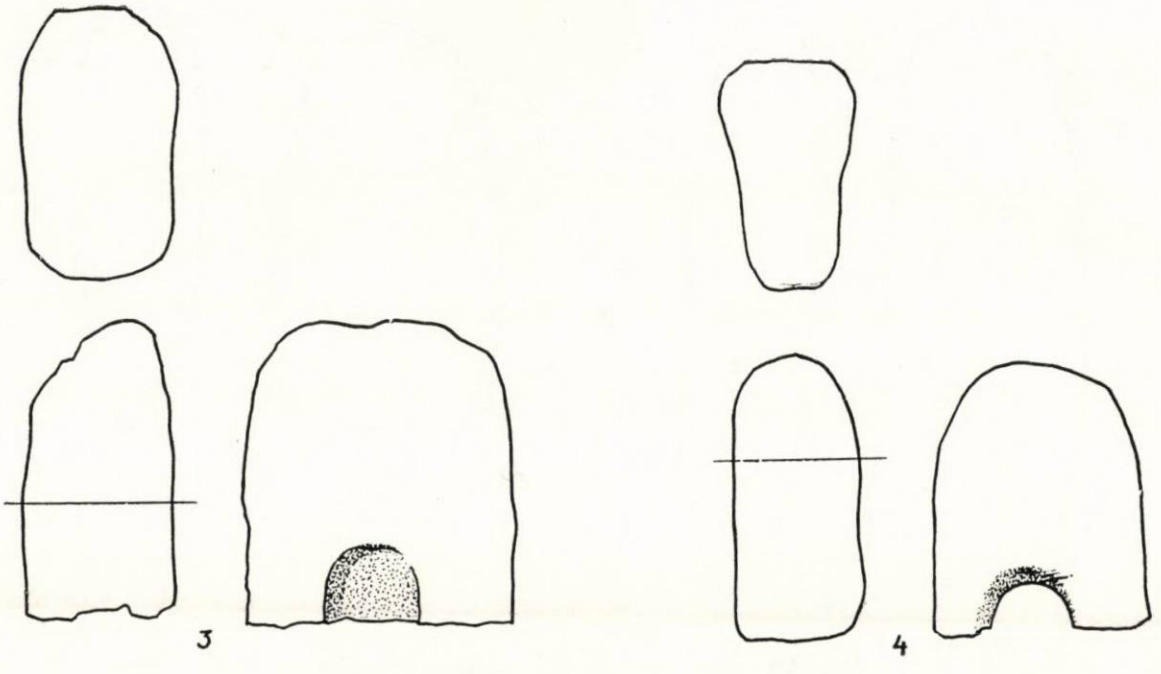

fig. 3—4 topoare perforate, tip II A

Pl. IV.

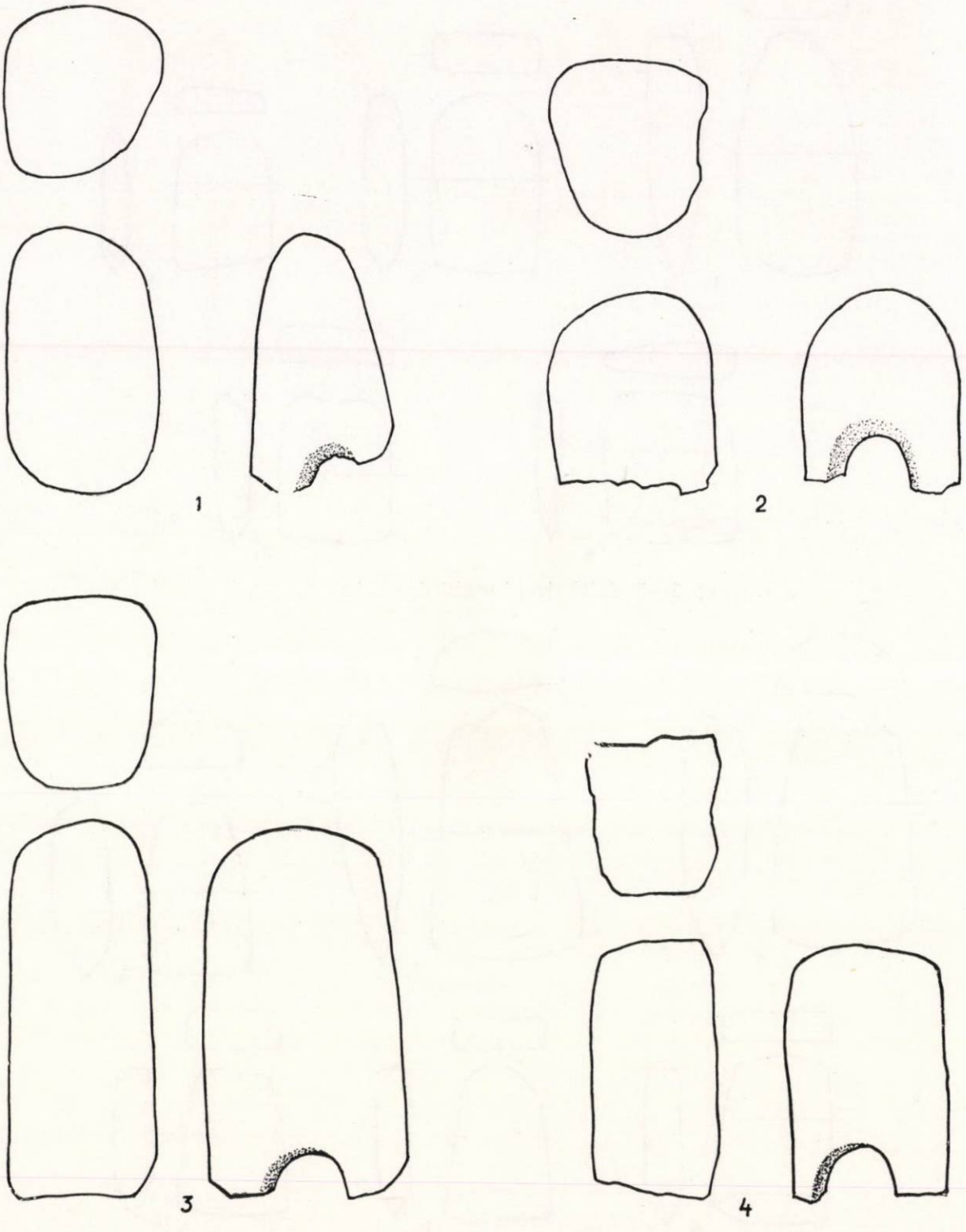

Pl. V, fig. 1—4 topoare perforate, tip II B_1, II B_2

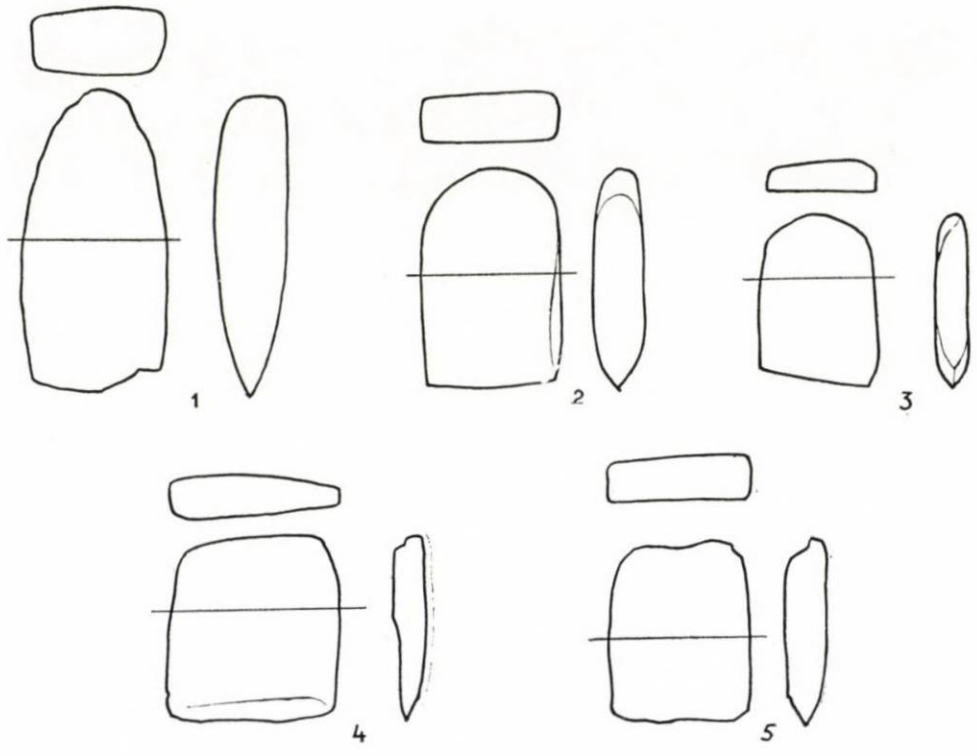

fig. 1—5 dălți dreptunghiulare, tip A_1a, A_2 a

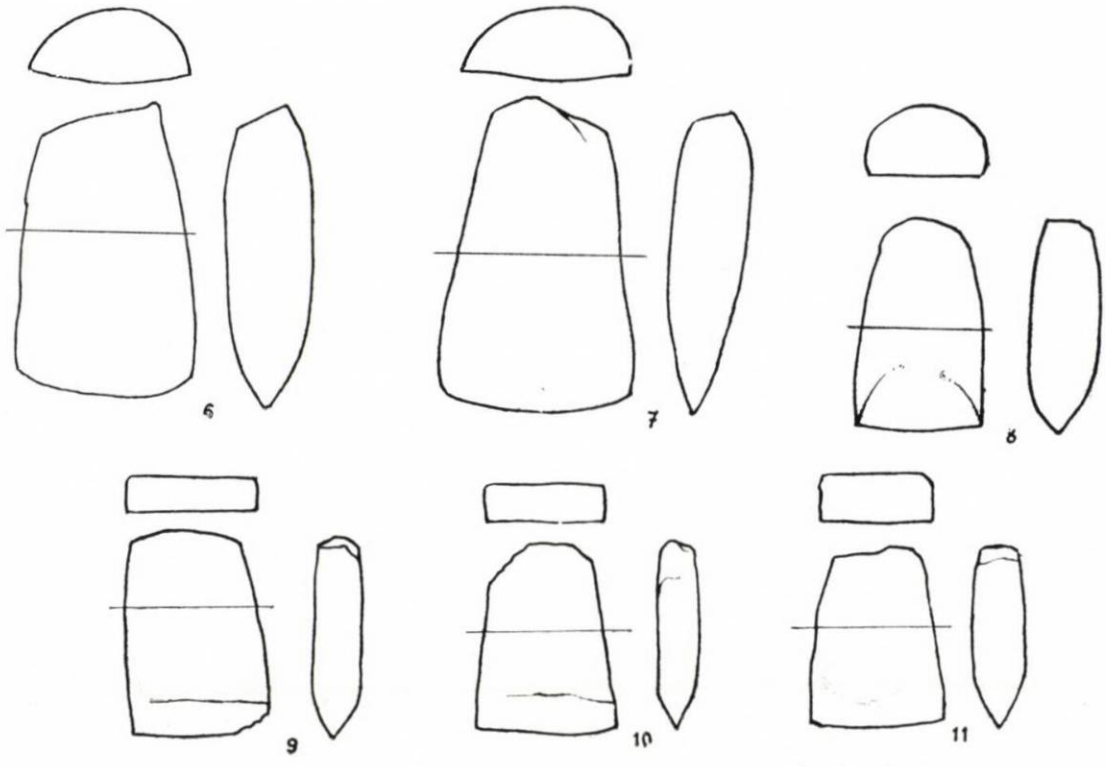

fig. 6—11 dălți trapezoidale, tip A 2 a, A 2 b

Pl. VI,

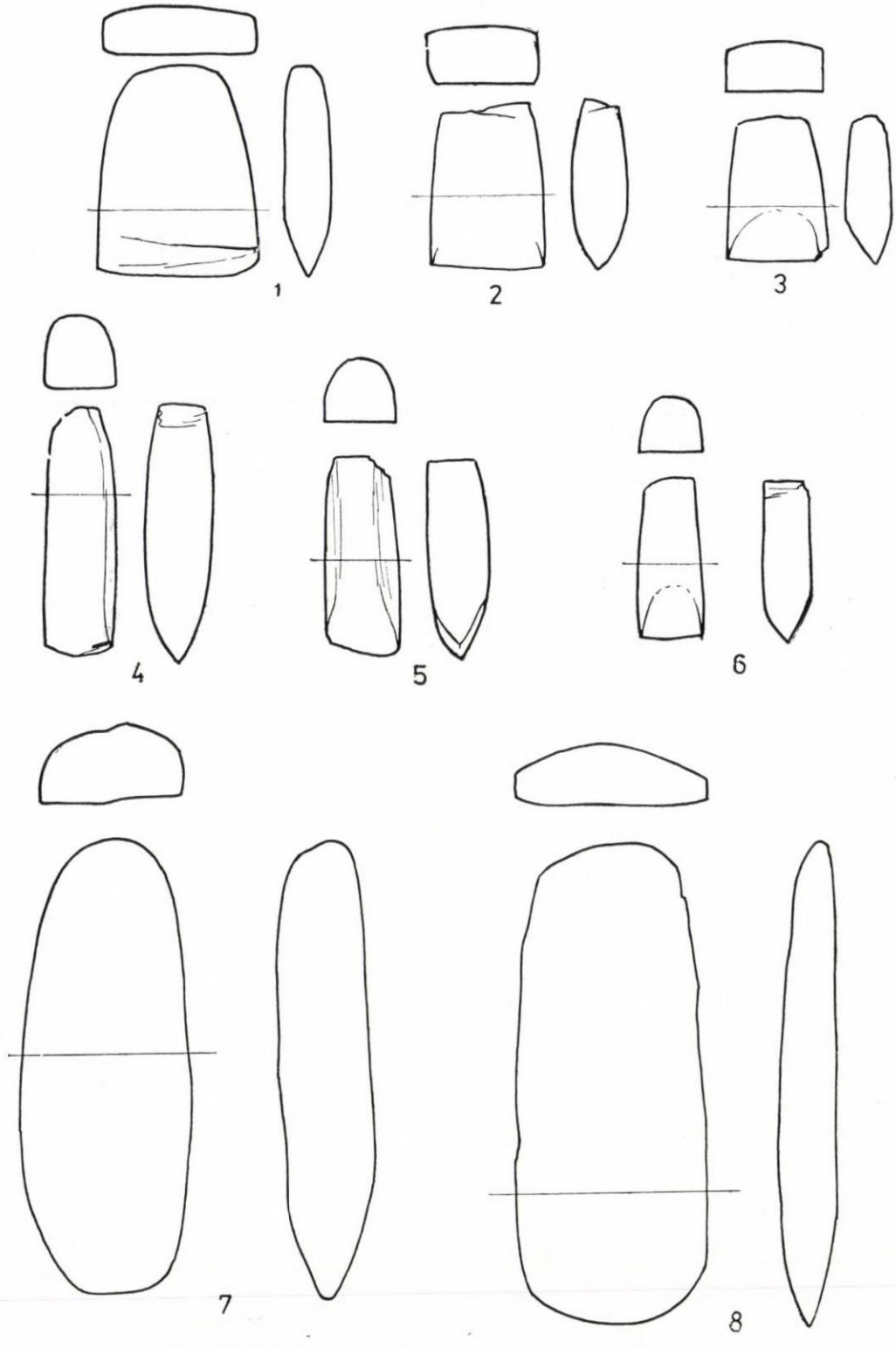

Pl. VII, fig. 1—3 dălți trapezoidale, tip A 2 c
fig. 4—6 dălți înalte, tip III B
fig. 7—8 tesle, tip IV

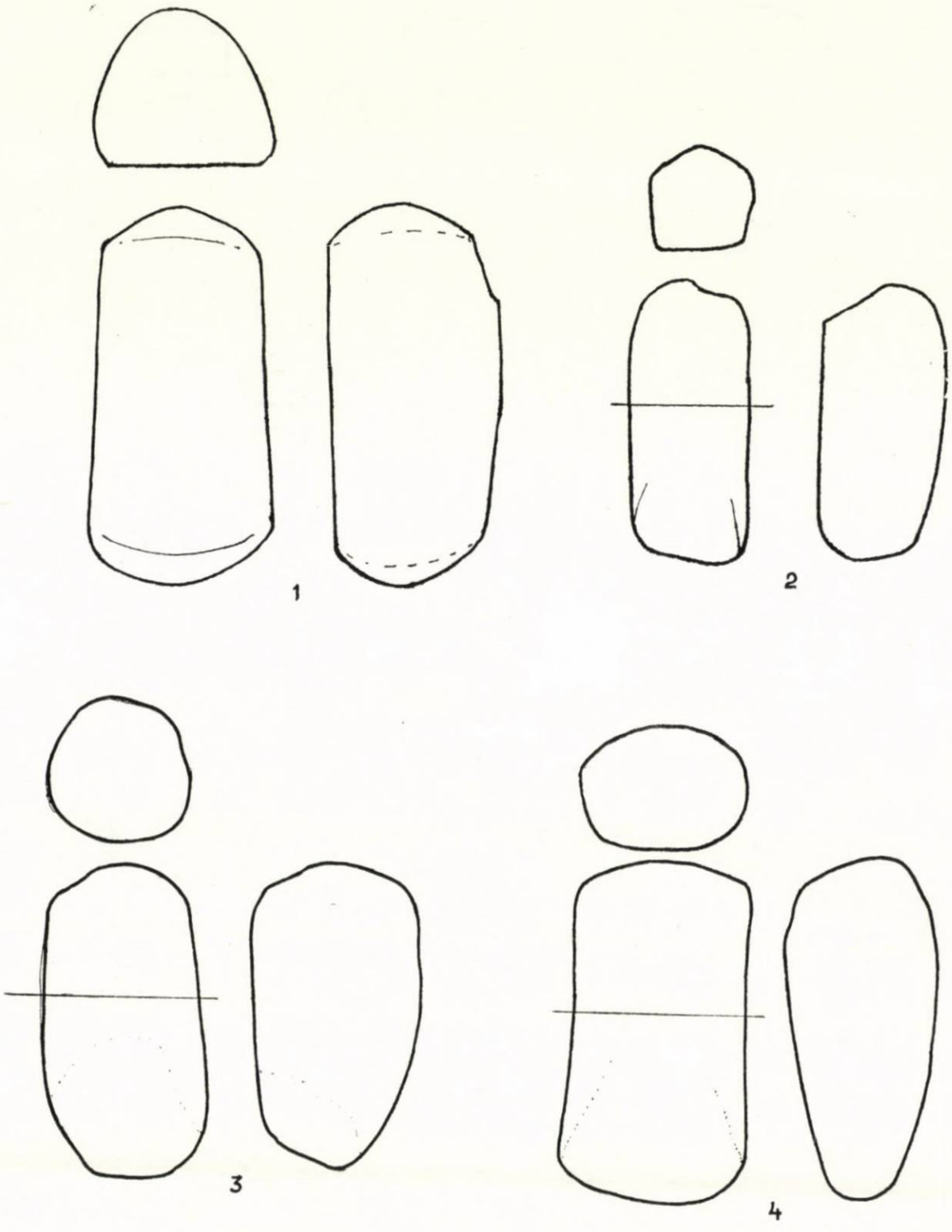

Pl. VIII, fig. 1—4 zdrobitoare, tip V A, A I

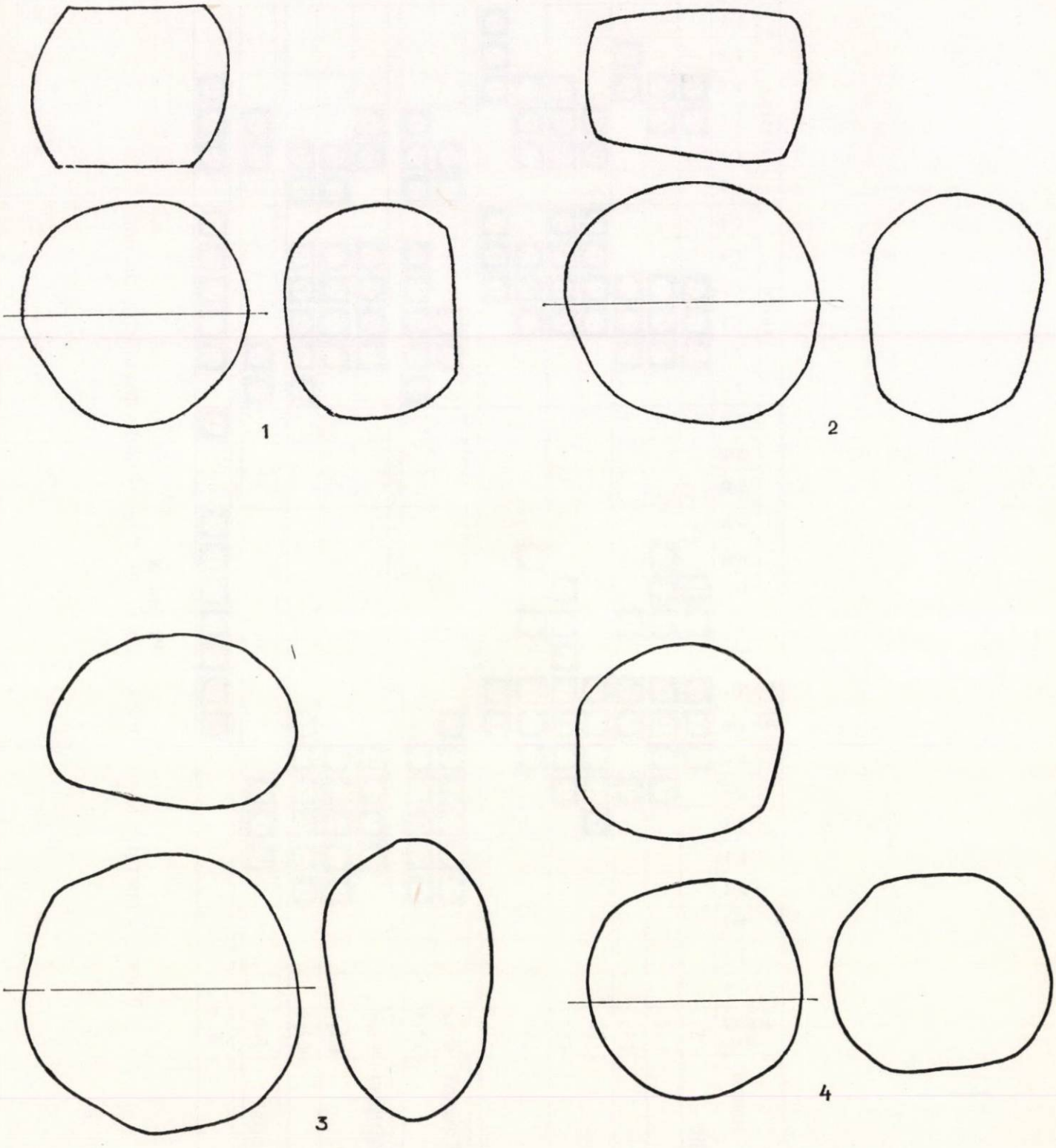

Pl. IX, fig. 1—4 zdrobitoare tip V B, V C

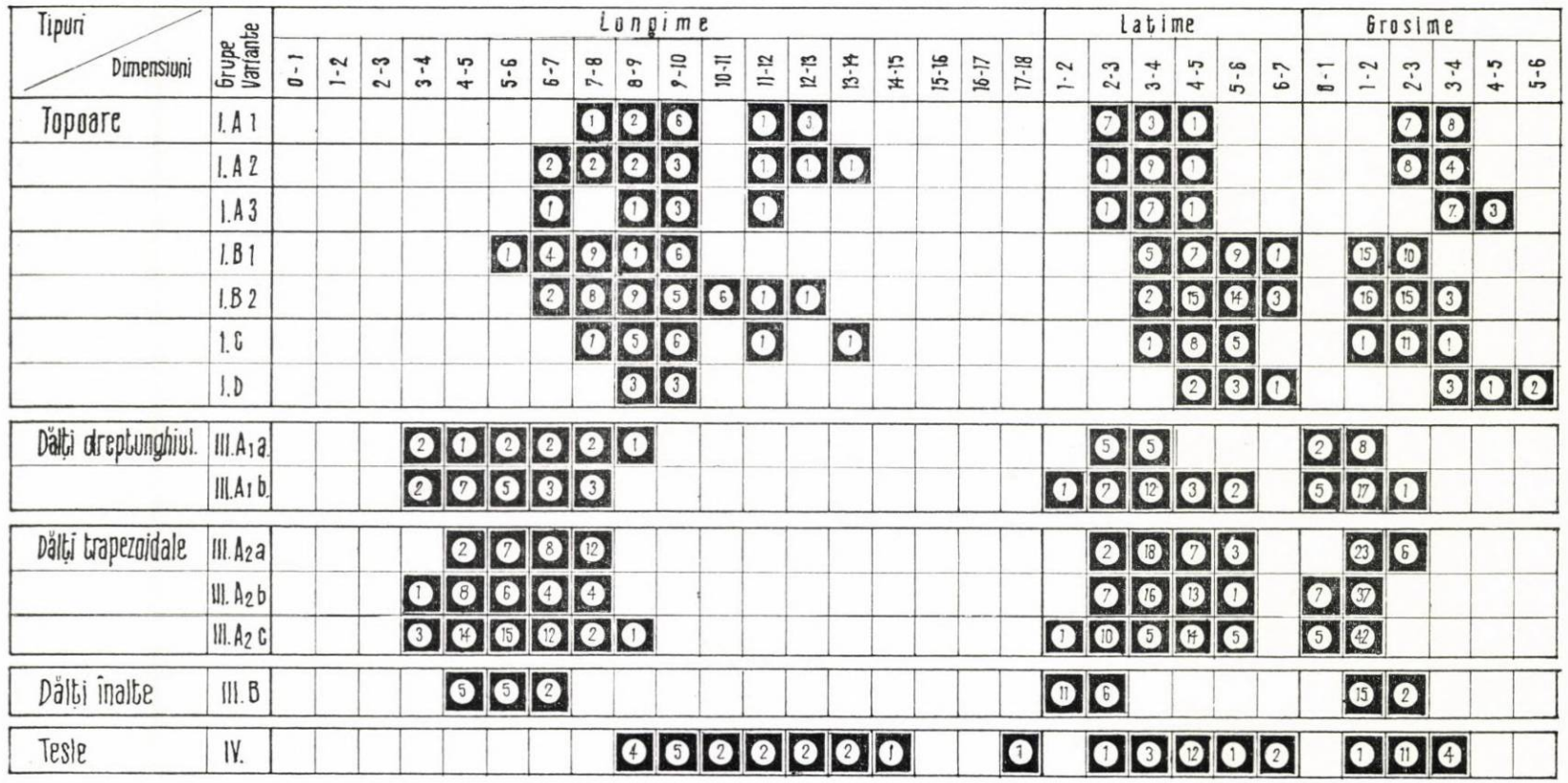

Planșa X

Tabel comparativ al pieselor în funcție de dimensiunile geometrice (în cm)

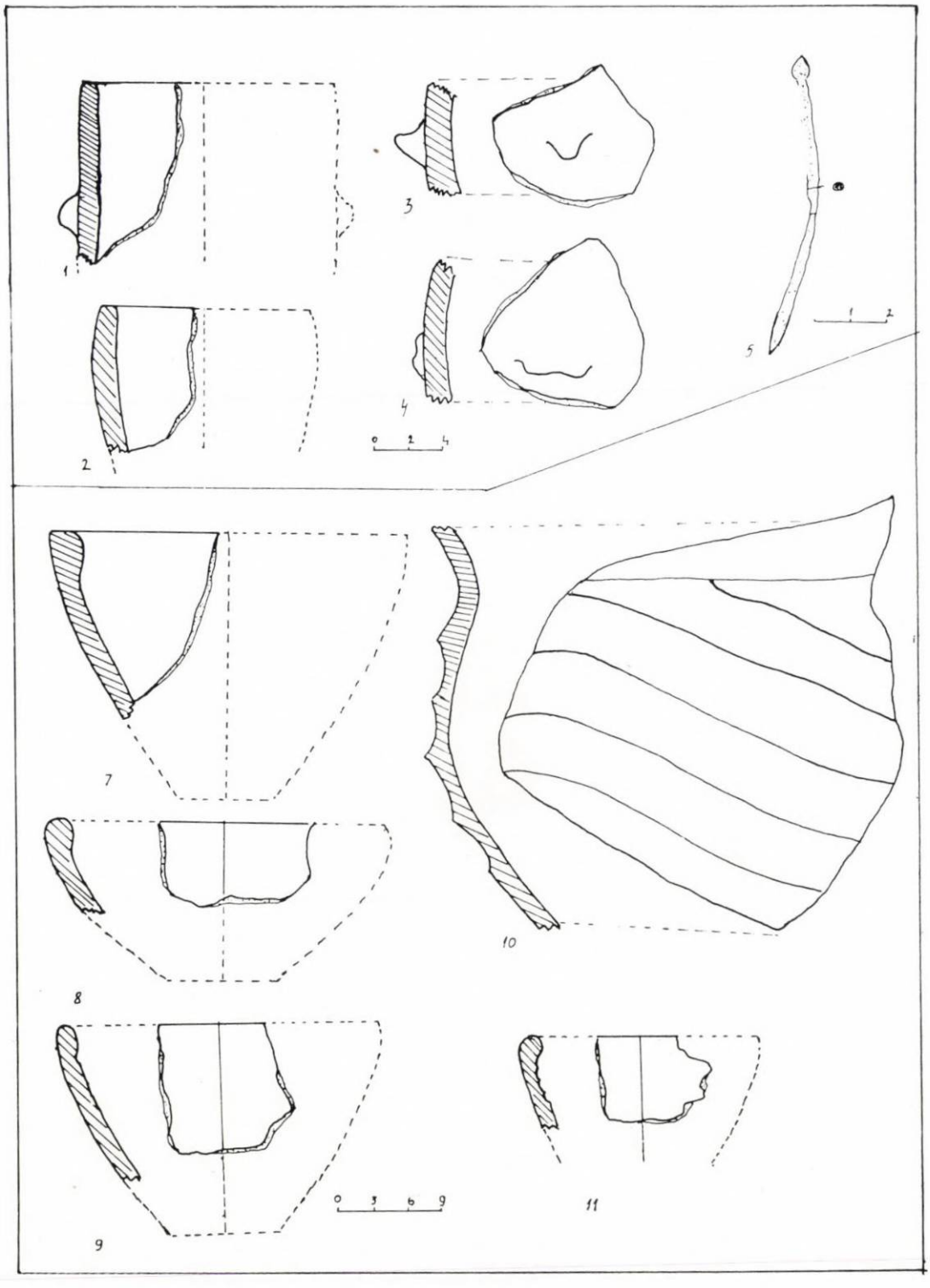

Pl. XI./1—5 — Dindeşti „Cetate"; 7—11 — Dindenşti — vatra satutuli (nr. casei 31).

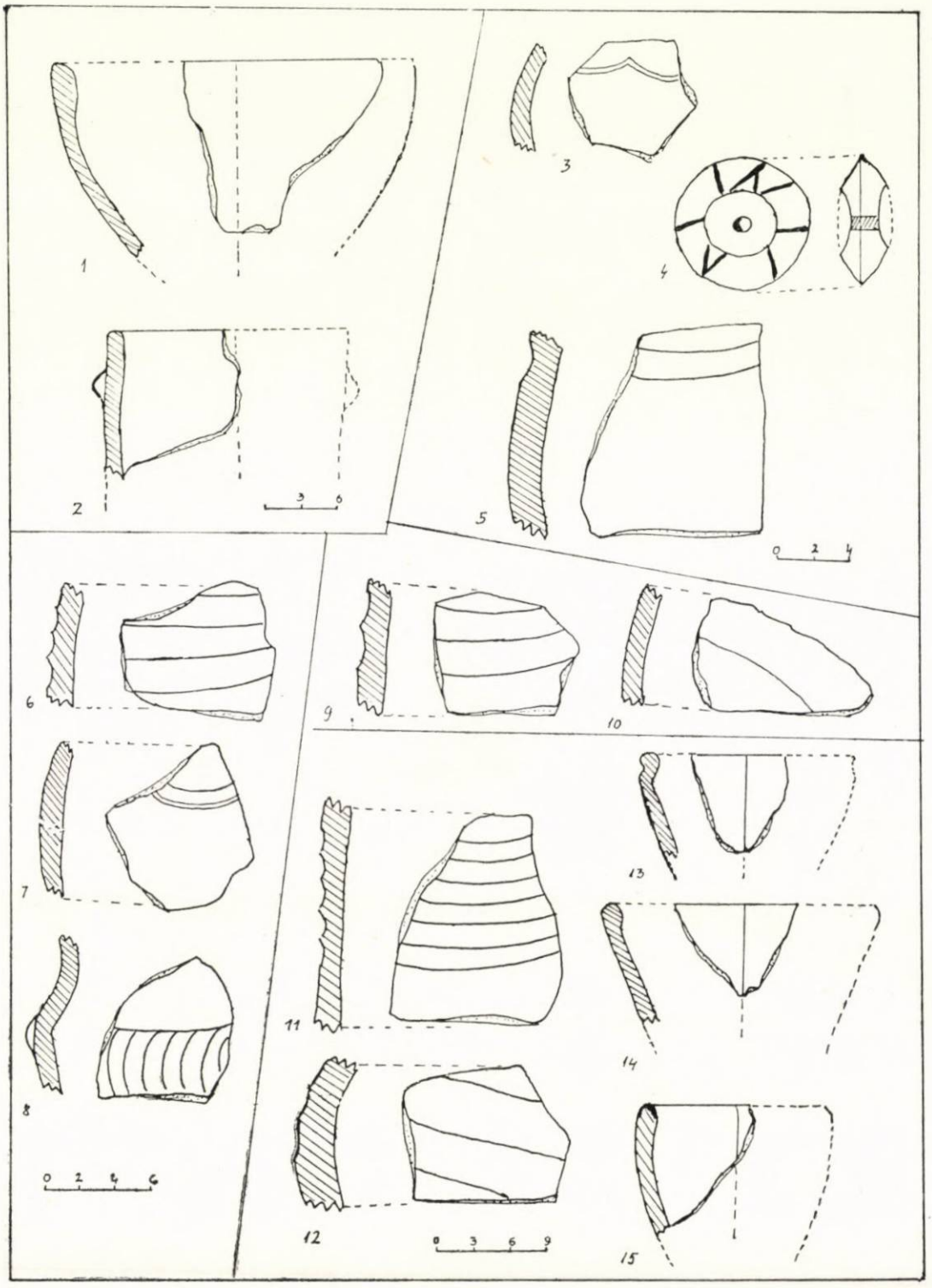

Pl. XII./1—2 — Dindeşti „Grădina lui Donca Aurel" (nr. casei 322); 3—5 — Sanislău „Liziera livezii" (aşezare); 6—8 — Hotoan; 9—10 — Curtuişeni; 11—15 — Carei „Groapa nr. 1/1981".

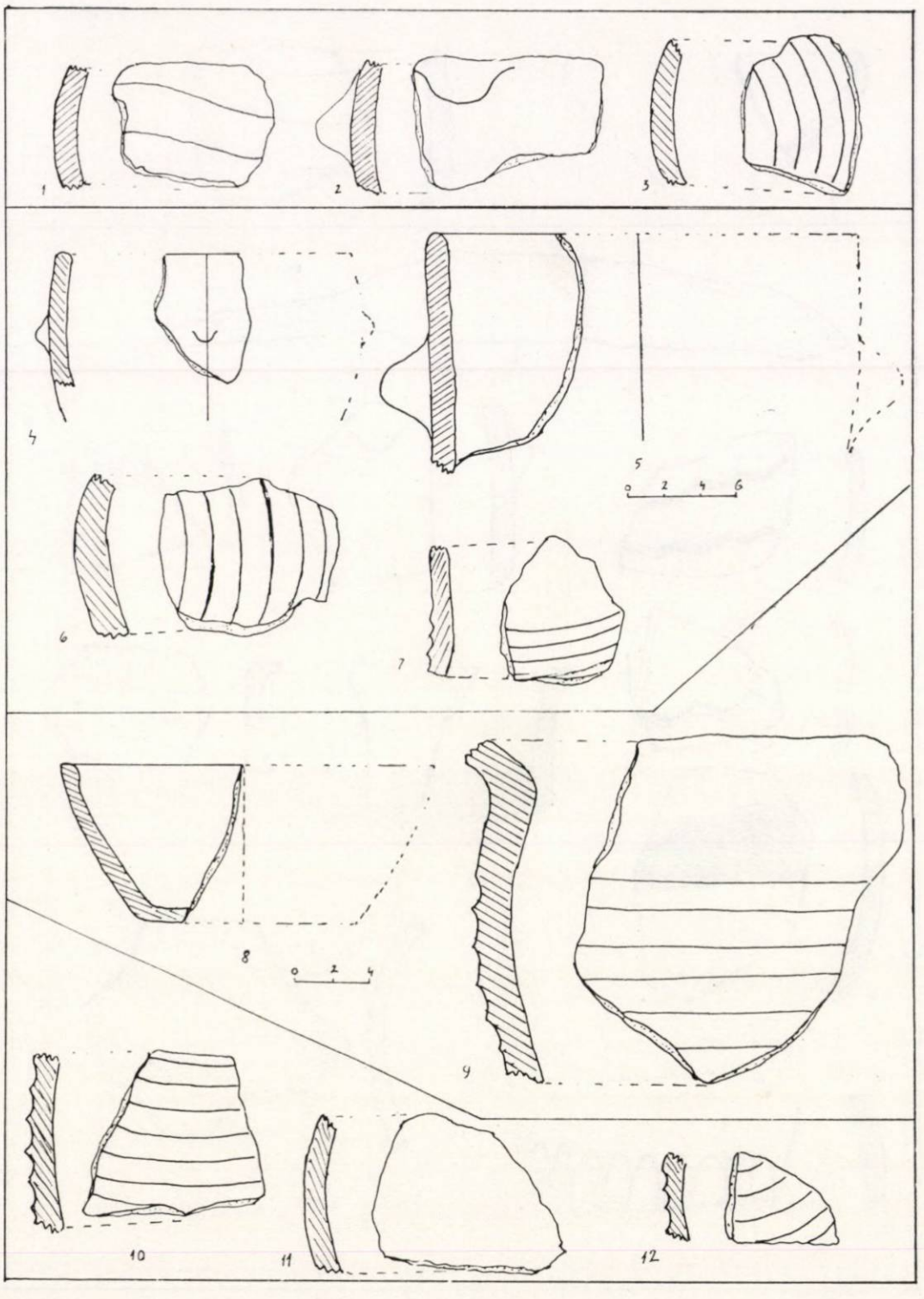

Pl. XIII./1—3 — Sălacea „Pe deal"; 4—7 — Andrid „Korlát"; 8—9 — Vășad (A); 10—12 — Vășad (B).

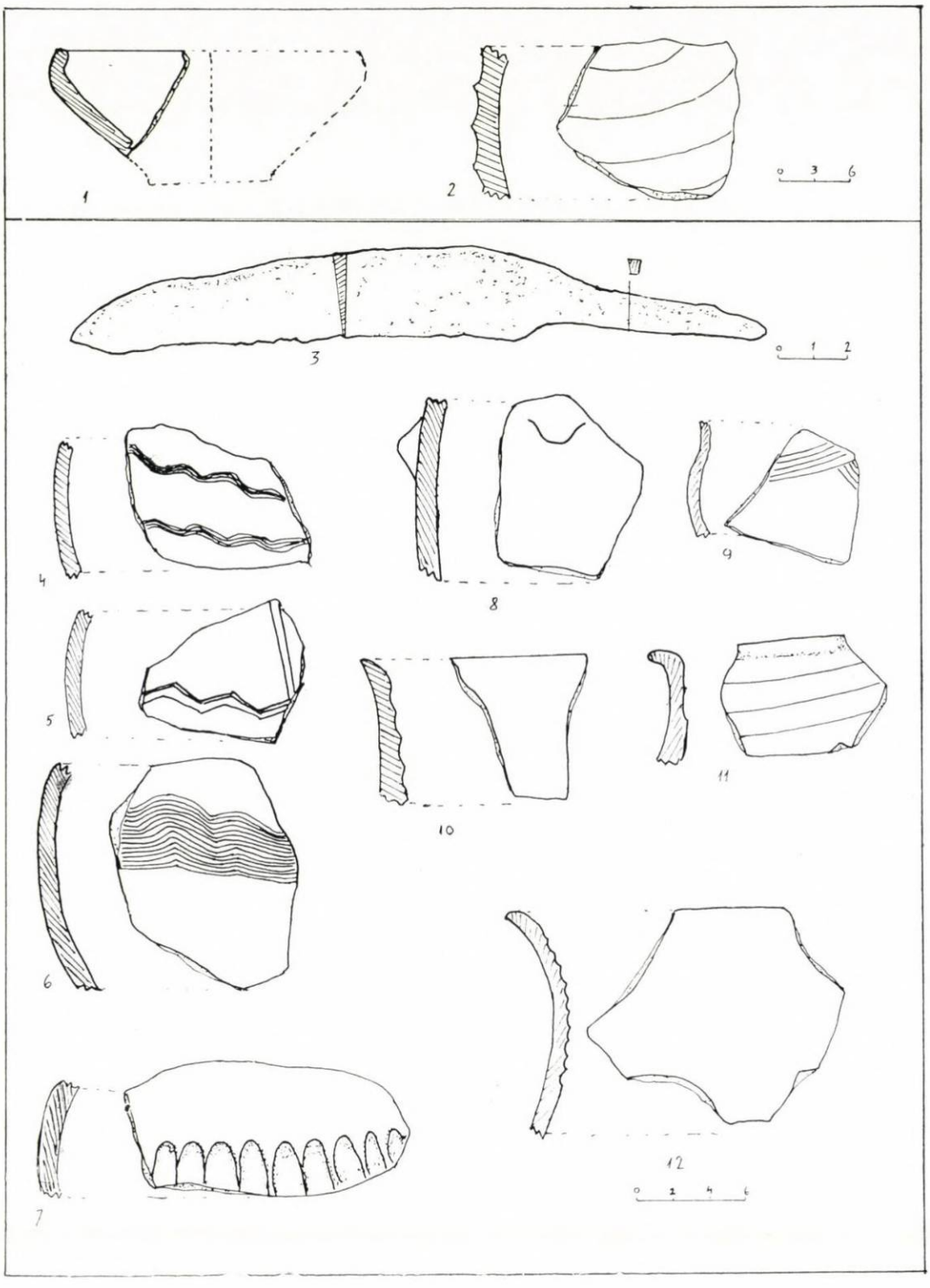

Pl. XIV./1—2 — Foieni „Nisipărie veche"; 3—12 — Căuaș „Sighetiu".

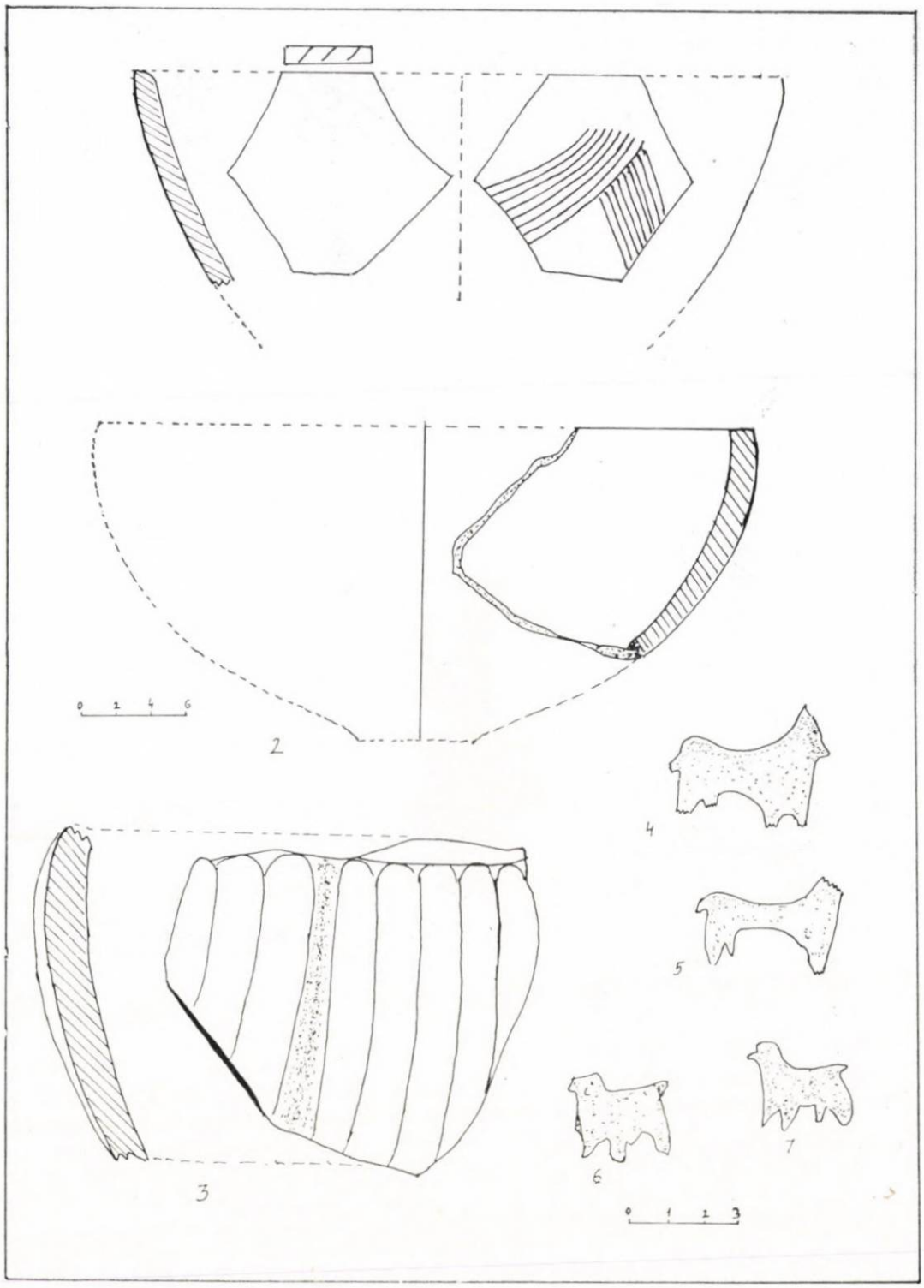

Pl. XV./1—7 — Căuaș „Sighetiu".

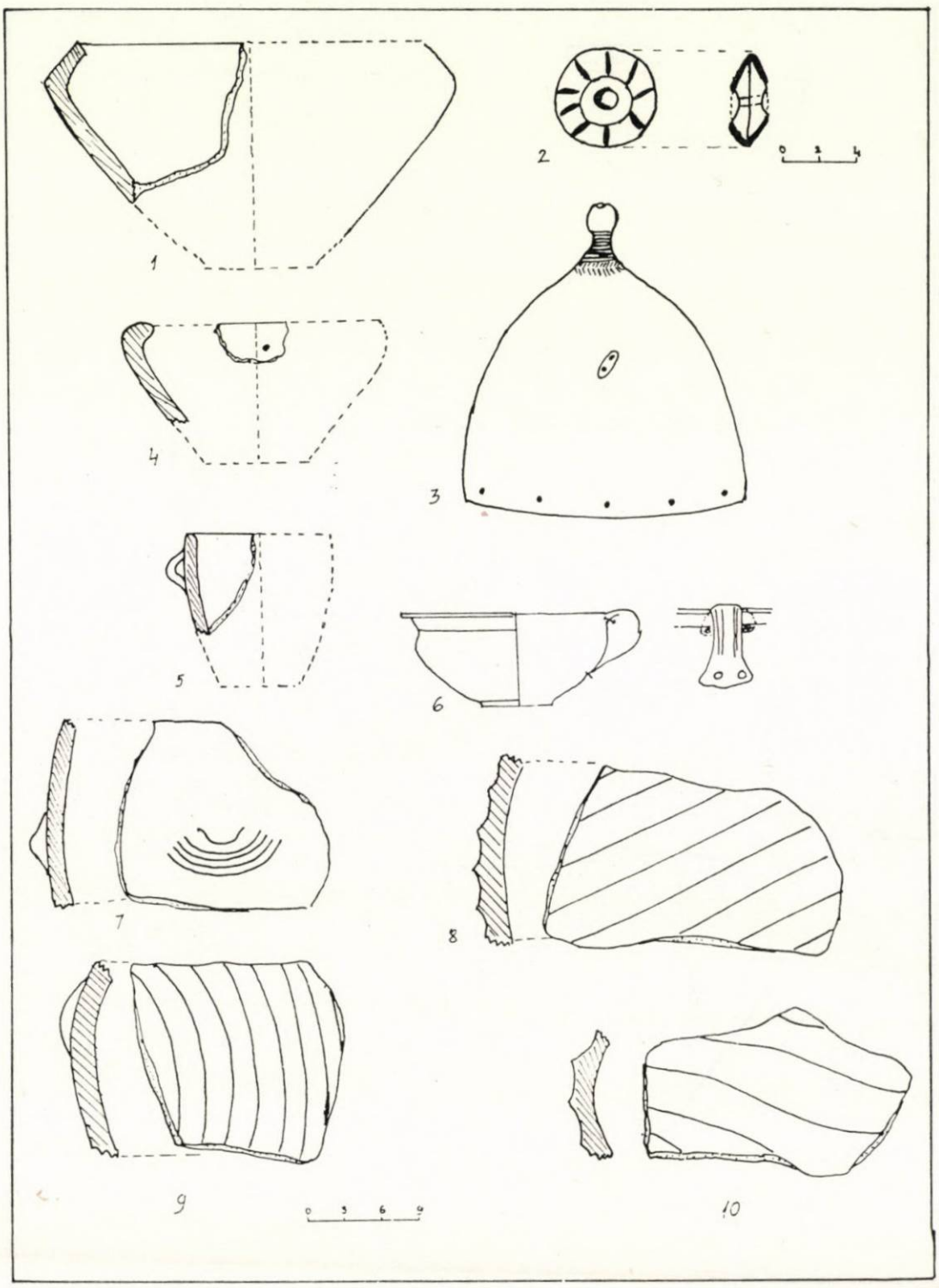

Pl. XVI./1—10 — Pişcolt „Via veche".

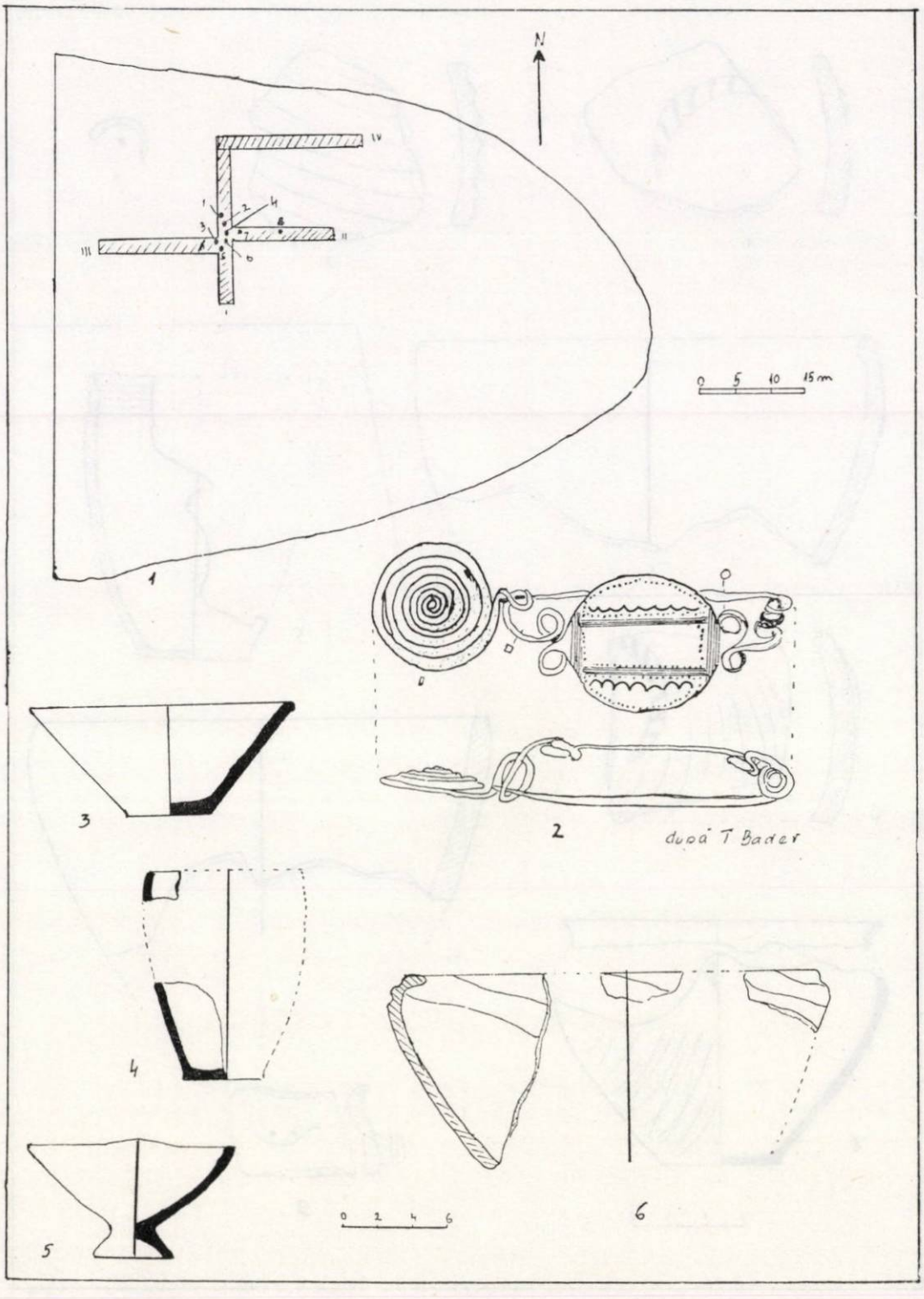

Pl. XVII. — Sanislău „Livadă"; 1 — planul săpăturii; 2 — Fibulă cu scut dintr-un singur fir (după T. Bader); 3—5 — mormîntul nr. 1; 6 — mormîntul nr. 2.

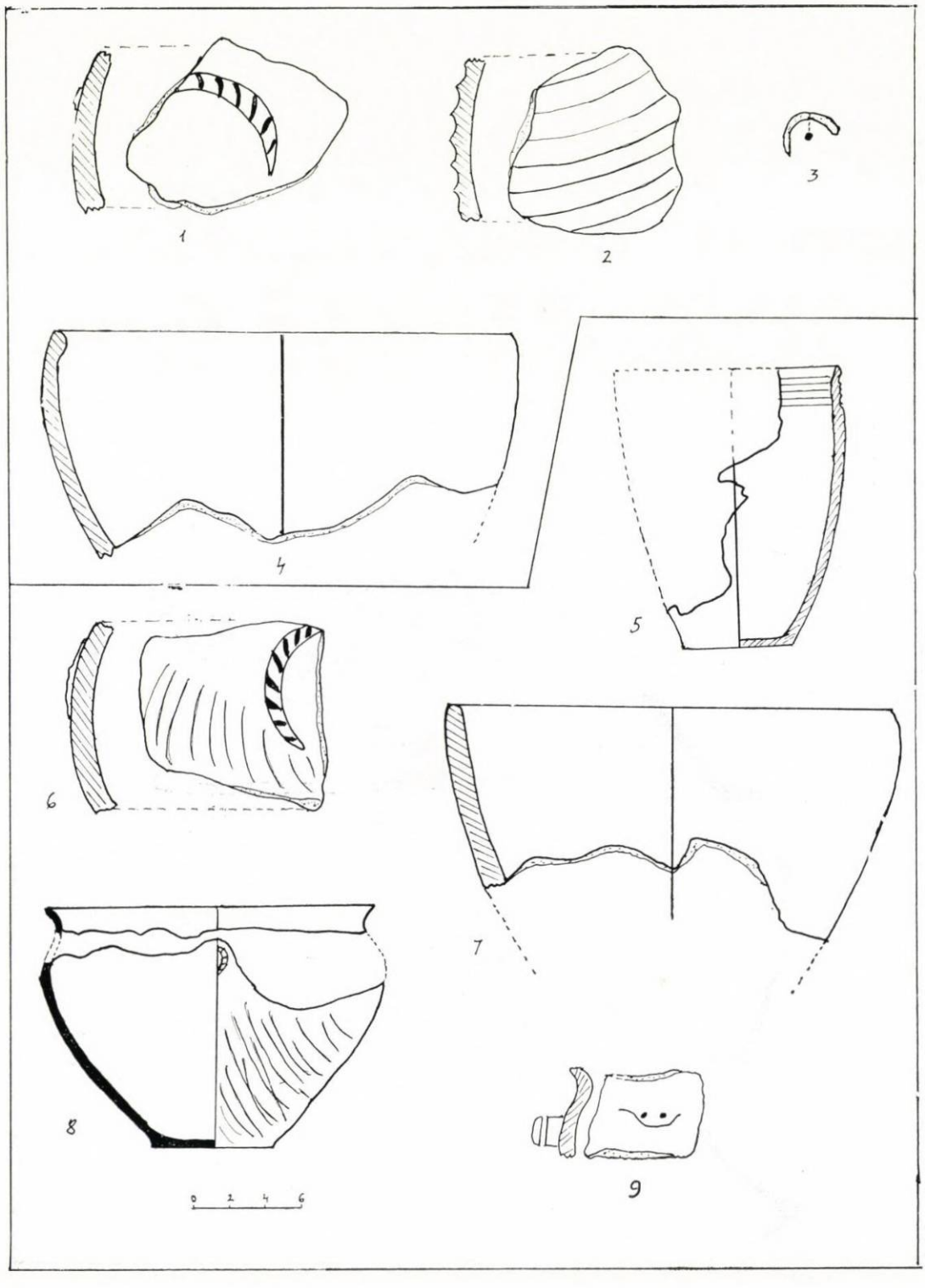

Pl. XVIII. — Sanislău „Livadă"; 1—3 — mormîntul nr. 2; 4—6 — mormîntul nr. 3; 7—9 — mormîntul nr. 4.

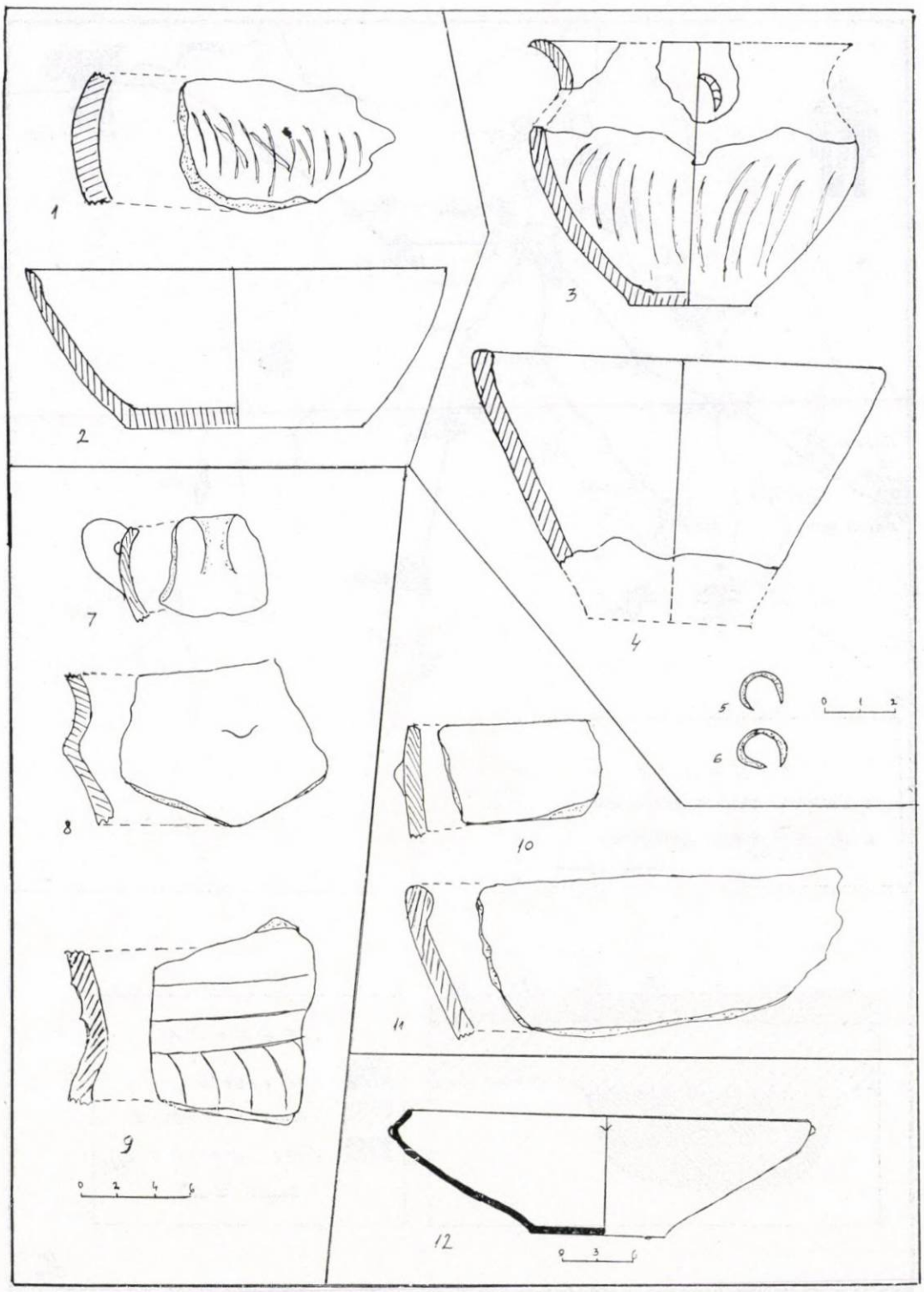

Pl. XIX. — Sanislău „Livadă"; 1—2 — mormîntul nr. 5; 3—6 — mormîntul nr. 6; 7—9 — mormîntul nr. 7; 10—11 — mormîntul nr. 8; 12 — Berea „Vatra satului".

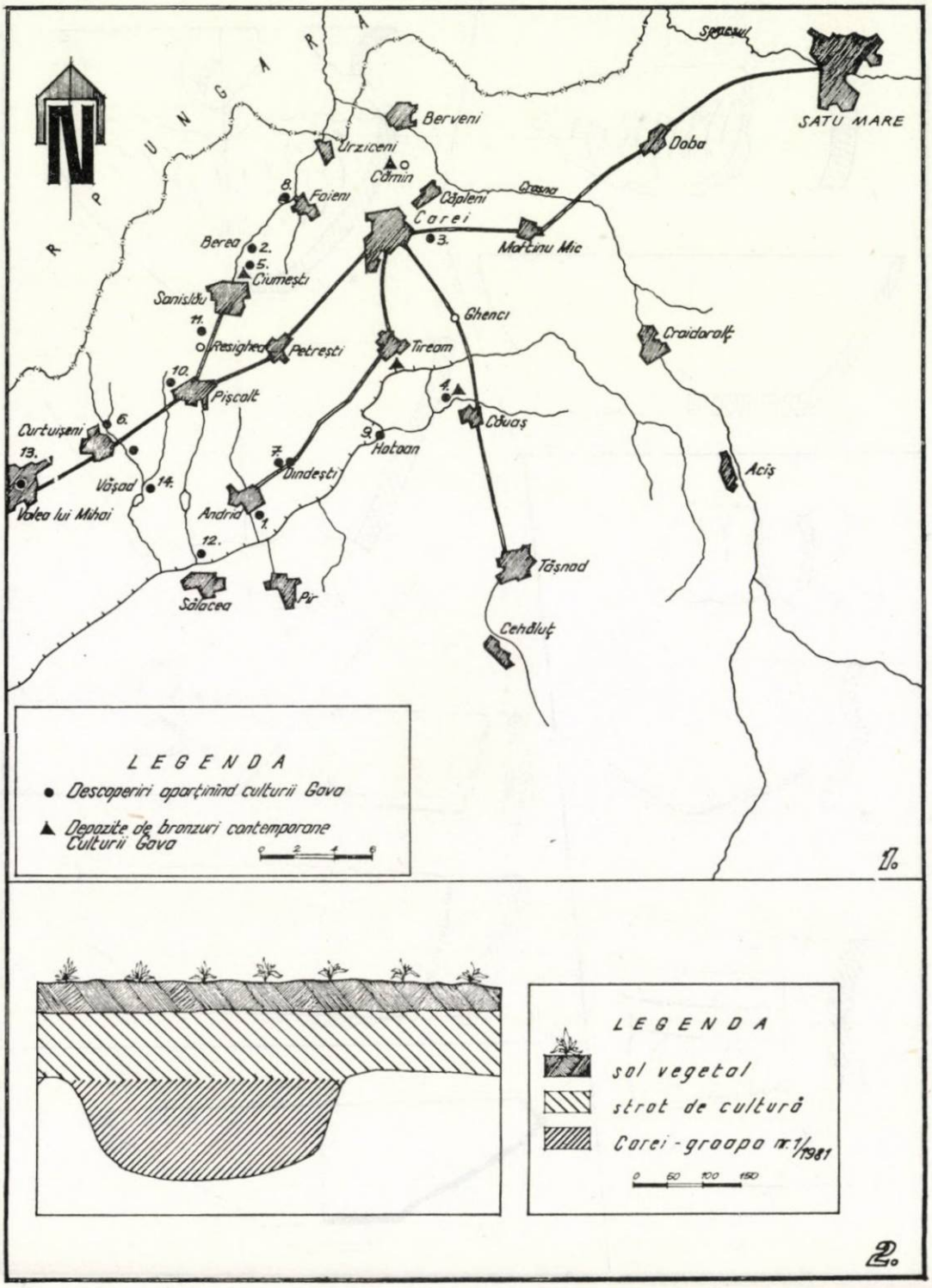

Pl. XX./1 — Hartă de răspîndire a descoperirilor de tip Găva-Holihrady din zona Careiului; 2 — profilul gropii nr. 1/1981 — Carei (Bobald VI).

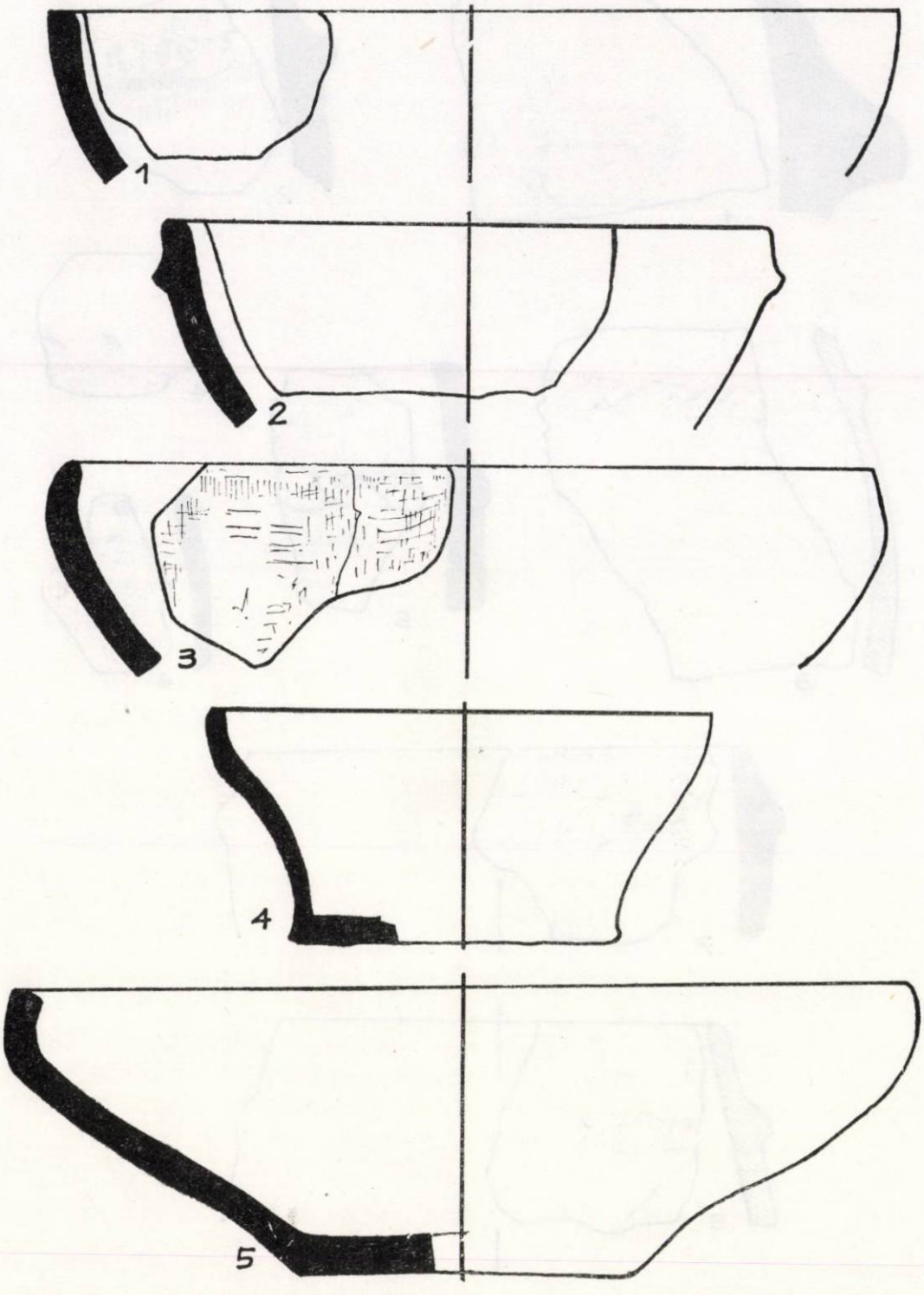

Pl. XXI. Ceramică găsită la Berea, punctul „La Soci" (după Vl. Zirra)

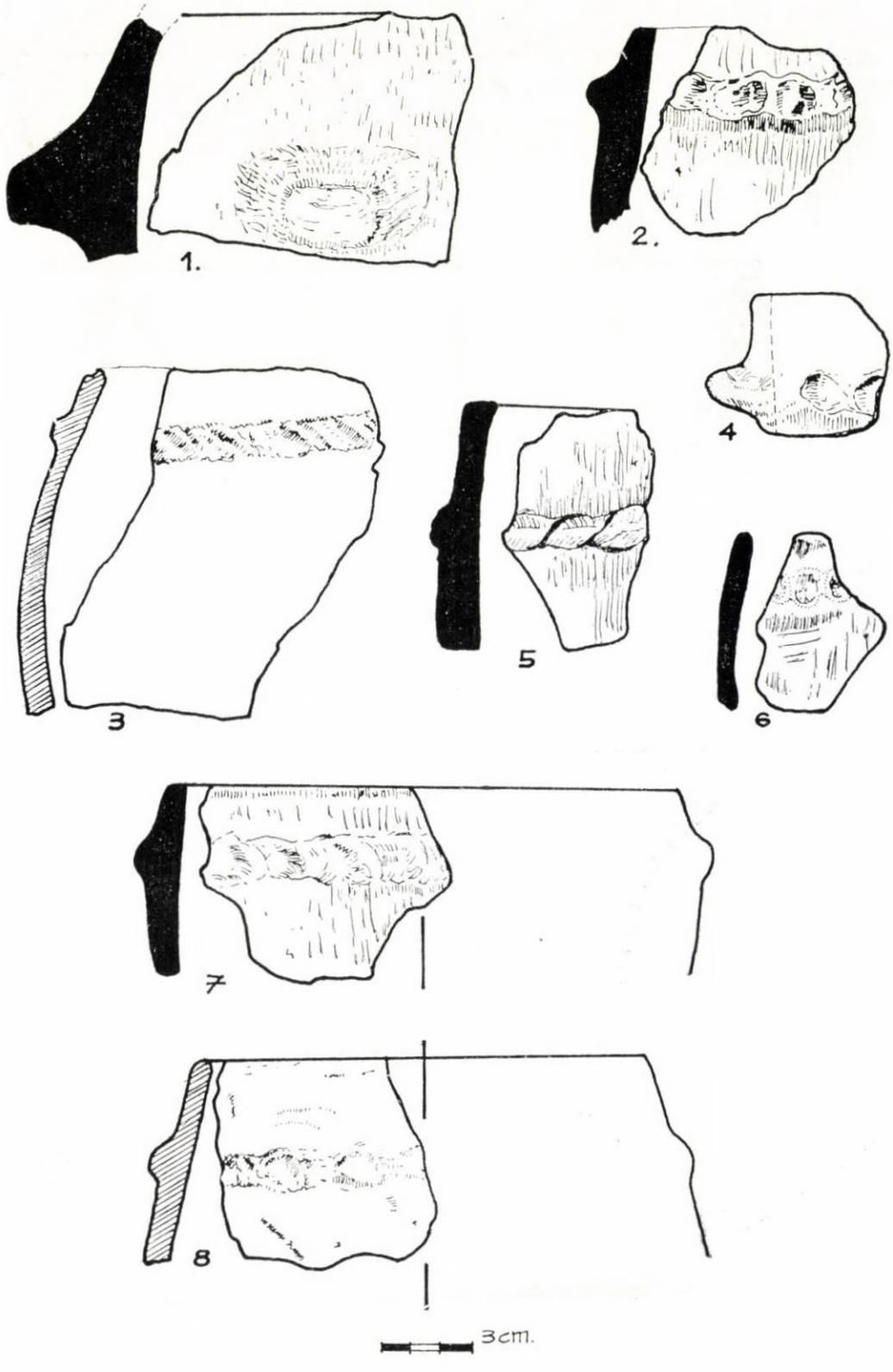

Pl. XXII. Ceramică de la Berea „La Soci" (după Vl. Zirra).

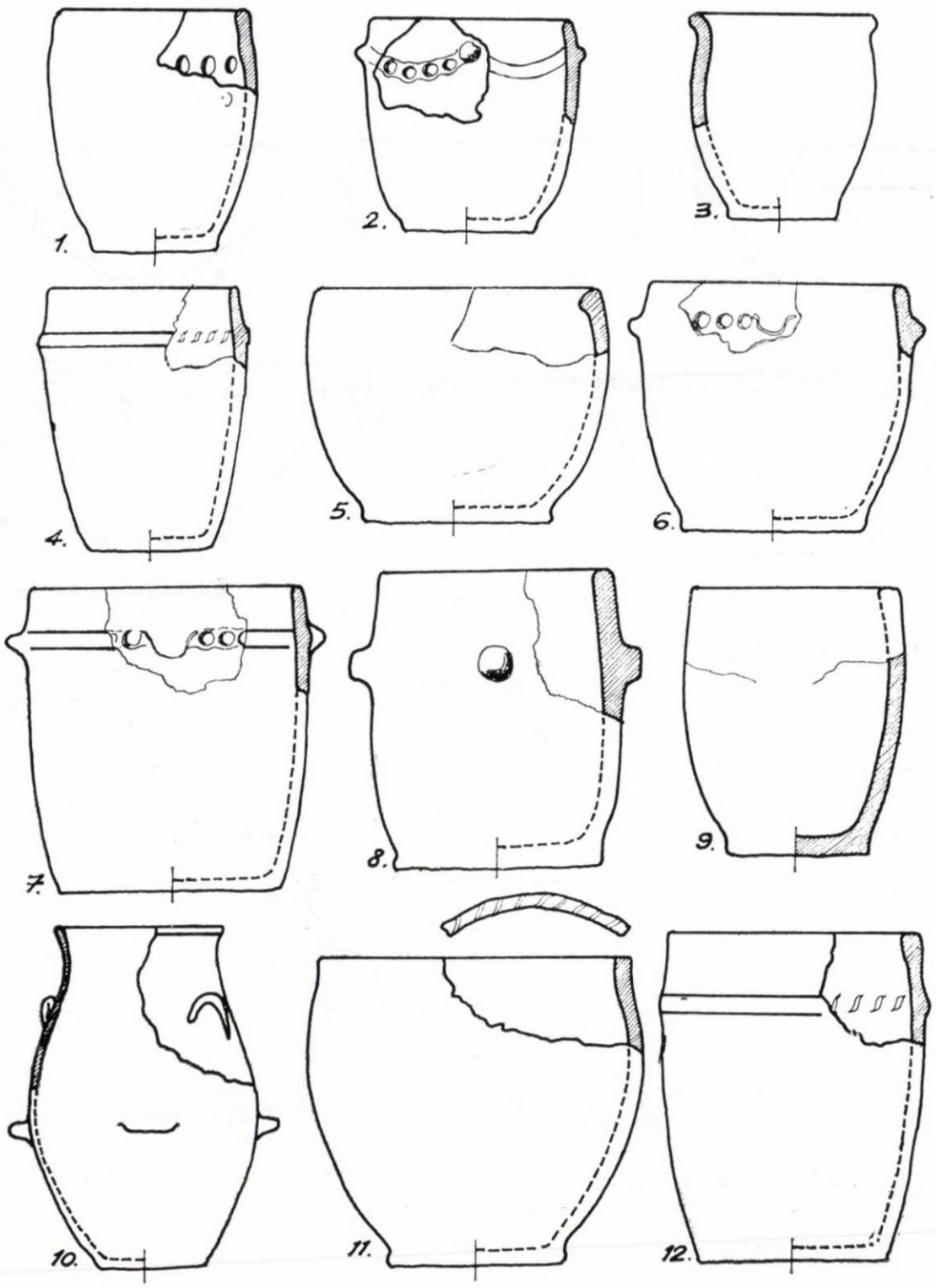

Pl. XXIII. Ceramică dacică din aşezarea de la Ciumeşti (după I. H. Crişan).

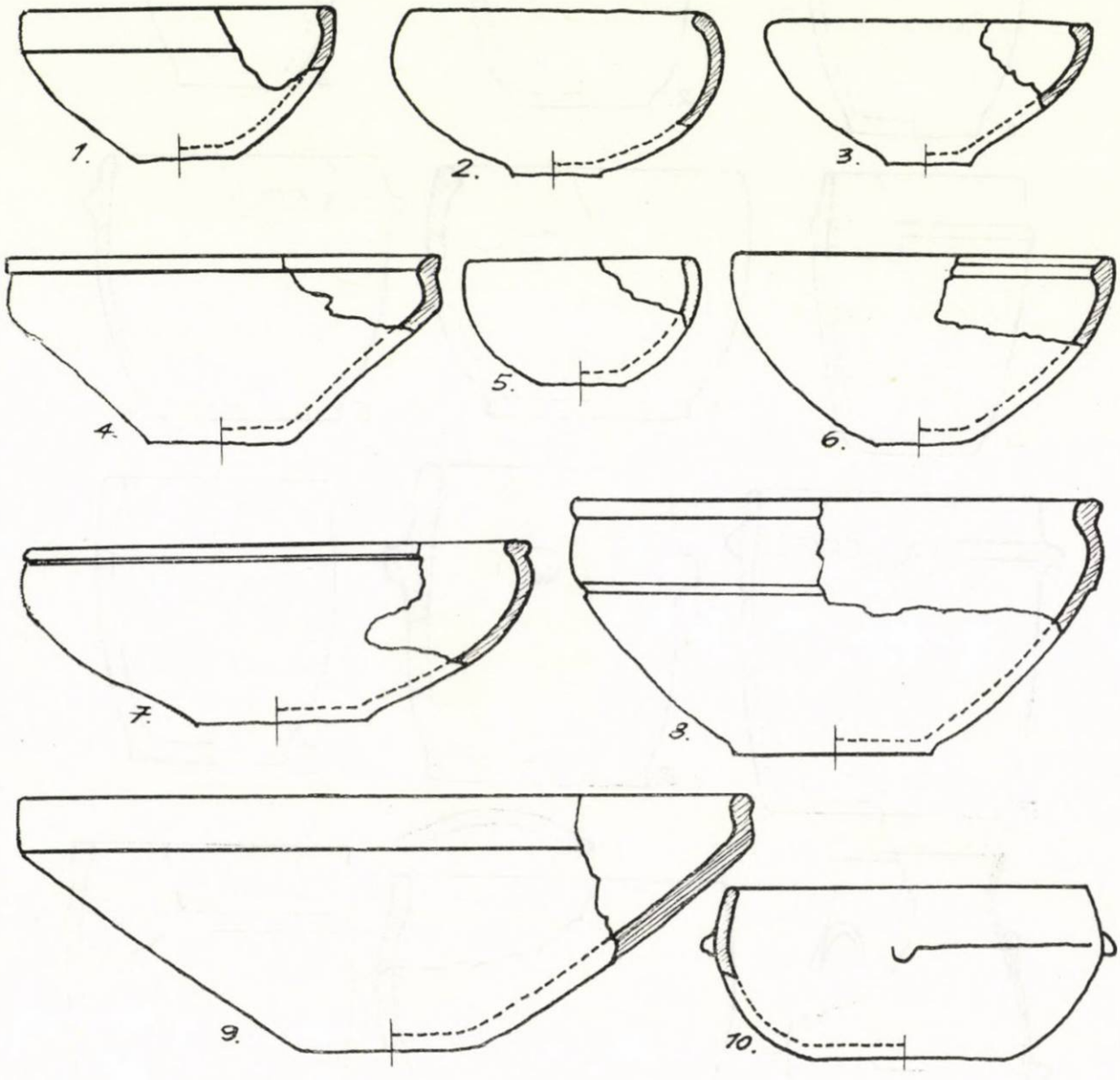

Pl. XXIV. Străchini lucrate cu mîna din așezarea de la Ciumești (după I. H. Crișan)

	LOCALITATEA	sec. III-II î.e.n.	sec. I. î.e.n.	sec. I. î.e.n. - I. e.n.	TEZAURE MONETARE	MONEDE IZOLATE
1.	ACÎȘ	■				
2.	BEREA	■				
3.	BOGDAND.			■		
4a.	CAREI, BOBALD	■				
4b.	CAREI PUSTA	■				
4c.	CAREI VIILE TIREAMULUI	■				
4d.	CAREI VALEA MARE	■				
5a.	CIUMEȘTI, C.A.P. GRAUDURI	◧				
5b.	CIUMEȘTI BOSTĂNĂRIE	■				
6.	COROD			■		
7.	HOMORODUL DE SUS.	■				
8a.	LAZURI, LUBI-TOG.		■			
8b.	LAZURI, RÎTUL LUI BELA	■				
9.	LELEI			■		
10.	SANISLĂU	◧ ?				
11.	TIREAM.			■		
12.	UNIMĂT	■				
1.	ANDRID				▲	
2.	BIXAD					△
3.	GHENCI					△
4.	LAZURI, LUBI-TOG					△
5.	MEDIEȘU-AURIT				▲	
6a.	SATU MARE				▲	
6b.	SATU MARE (JUDEȚ.)					△
6c.	SATU MARE (JUDEȚ.)					△
6d.	SATU MARE (JUDEȚ.)					△
6e.	SATU MARE (JUDEȚ.)				▲	
7.	TURULUNG				▲	
8.	VETIȘ					△

LEGENDA

■ AȘEZĂRI

◧ NECROPOLE

▲ TEZAURE MONETARE

△ MONEDE IZOLATE

Pl. XXV. Tabel privind cronologia descoperirilor dacice din sec. III î.e.n.—I e.n. din județul Satu Mare.

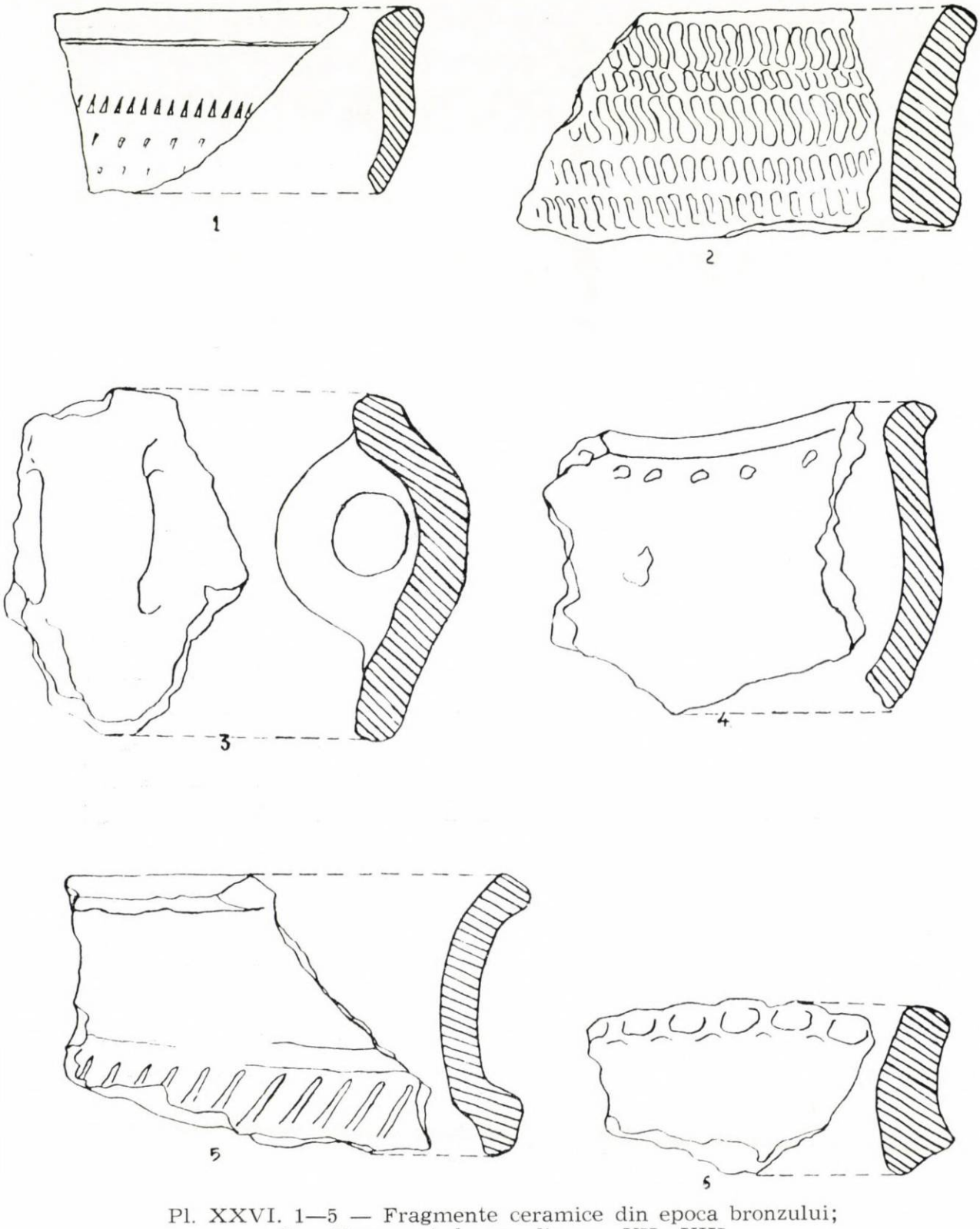

Pl. XXVI. 1—5 — Fragmente ceramice din epoca bronzului;
6 — Fragment de vas din sec. VII—VIII.

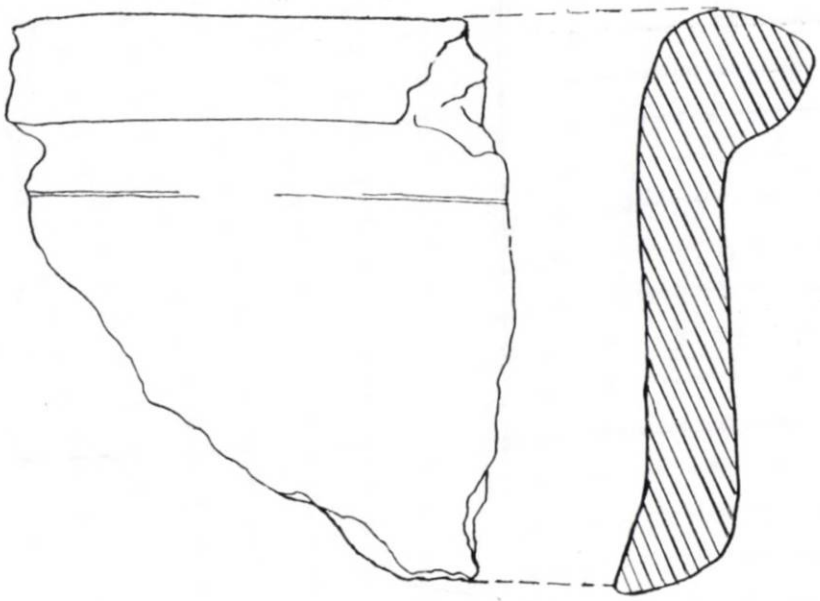

7

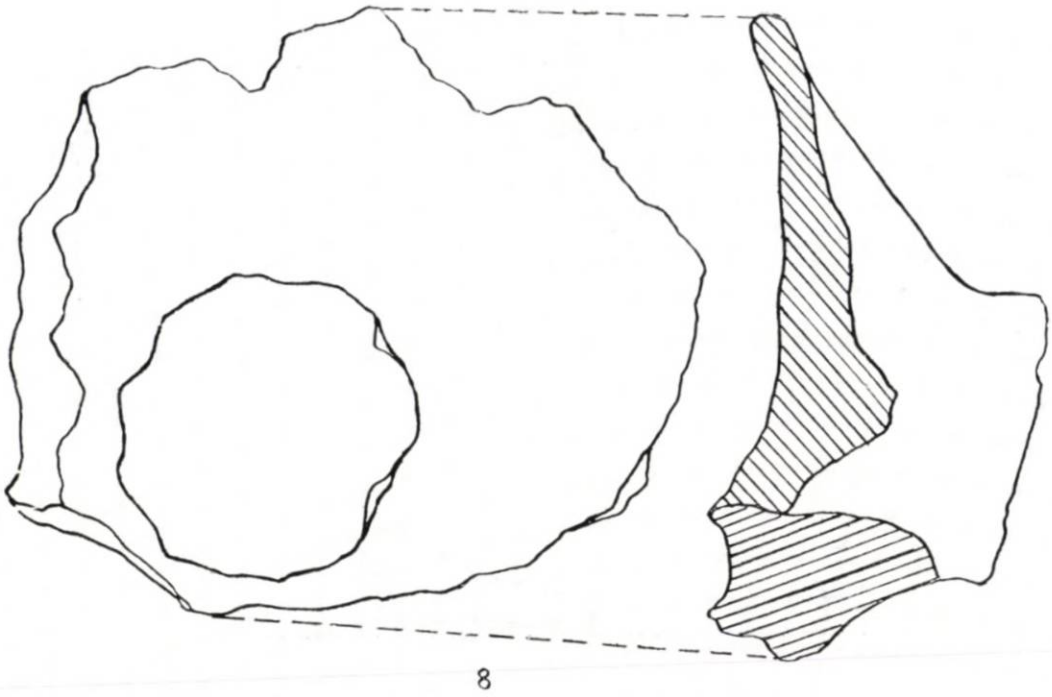

8

Pl. XXVII. 7—8 — Ceramică romană.

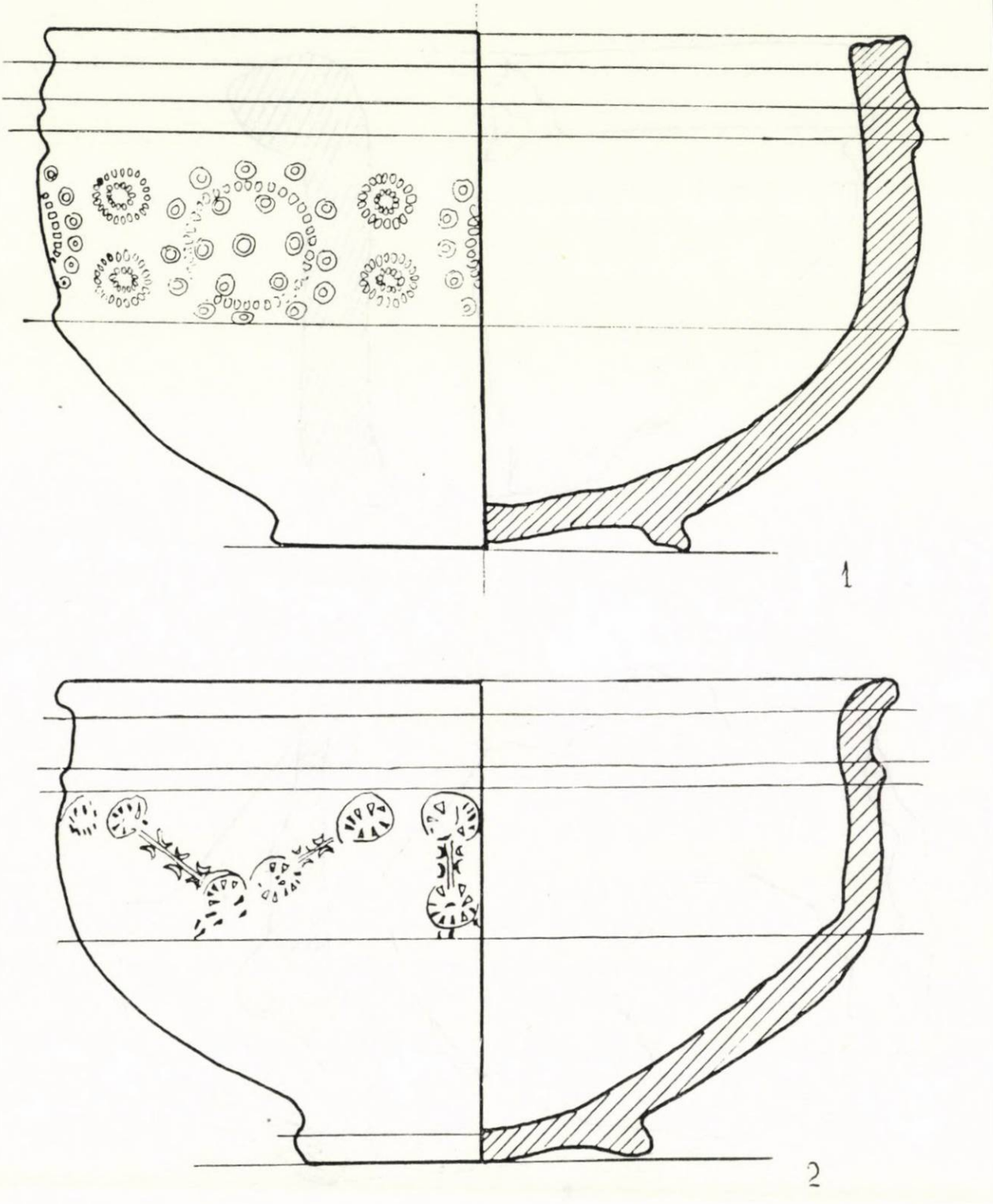

Planșa XXVIII. Castroane ornamentate cu motive ștampilate: 1 — Ghenetea; 2 — Culciu Mare.

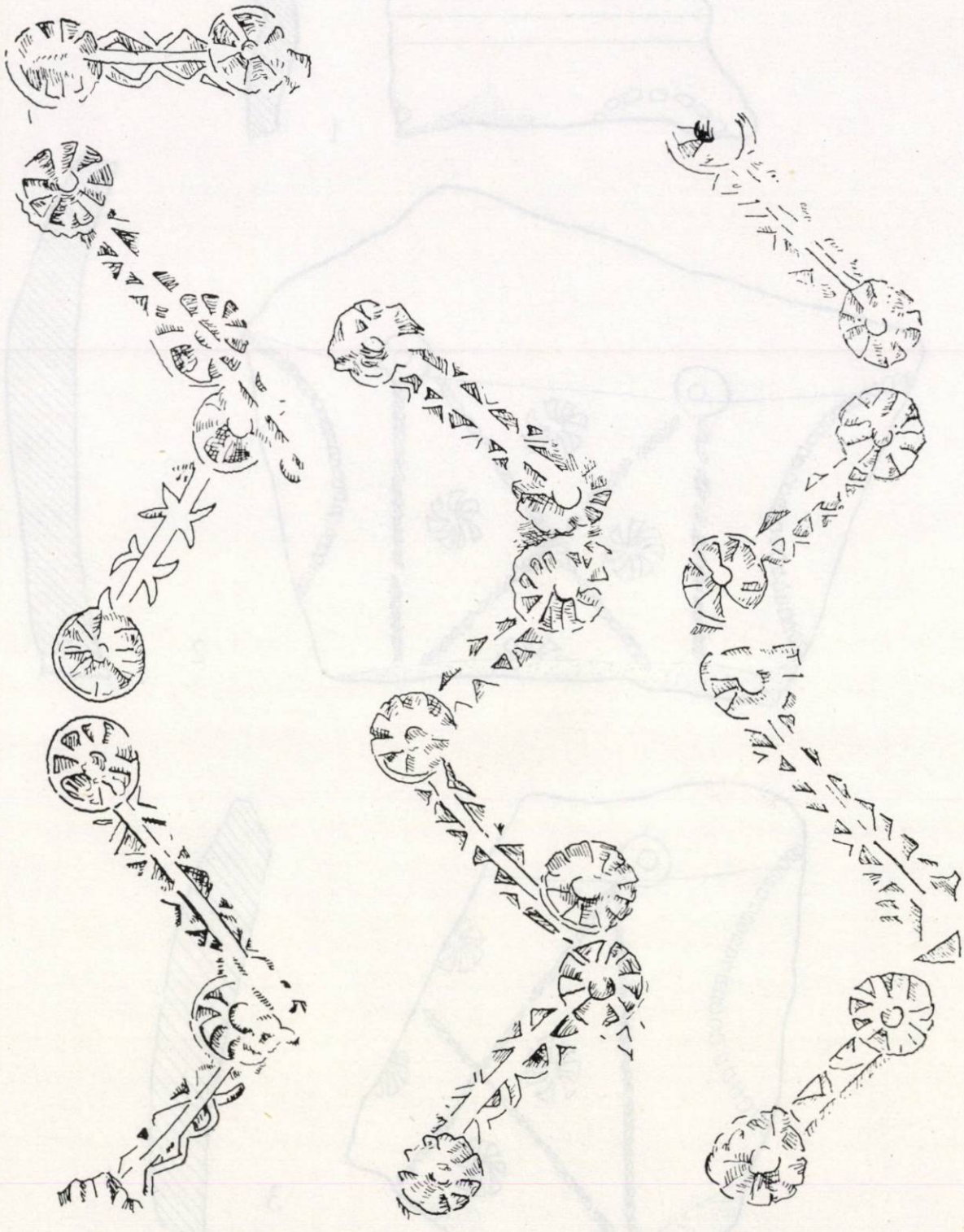

Planșa XXIX. Decorul desfășurat al vasului descoperit la Culciu Mare.

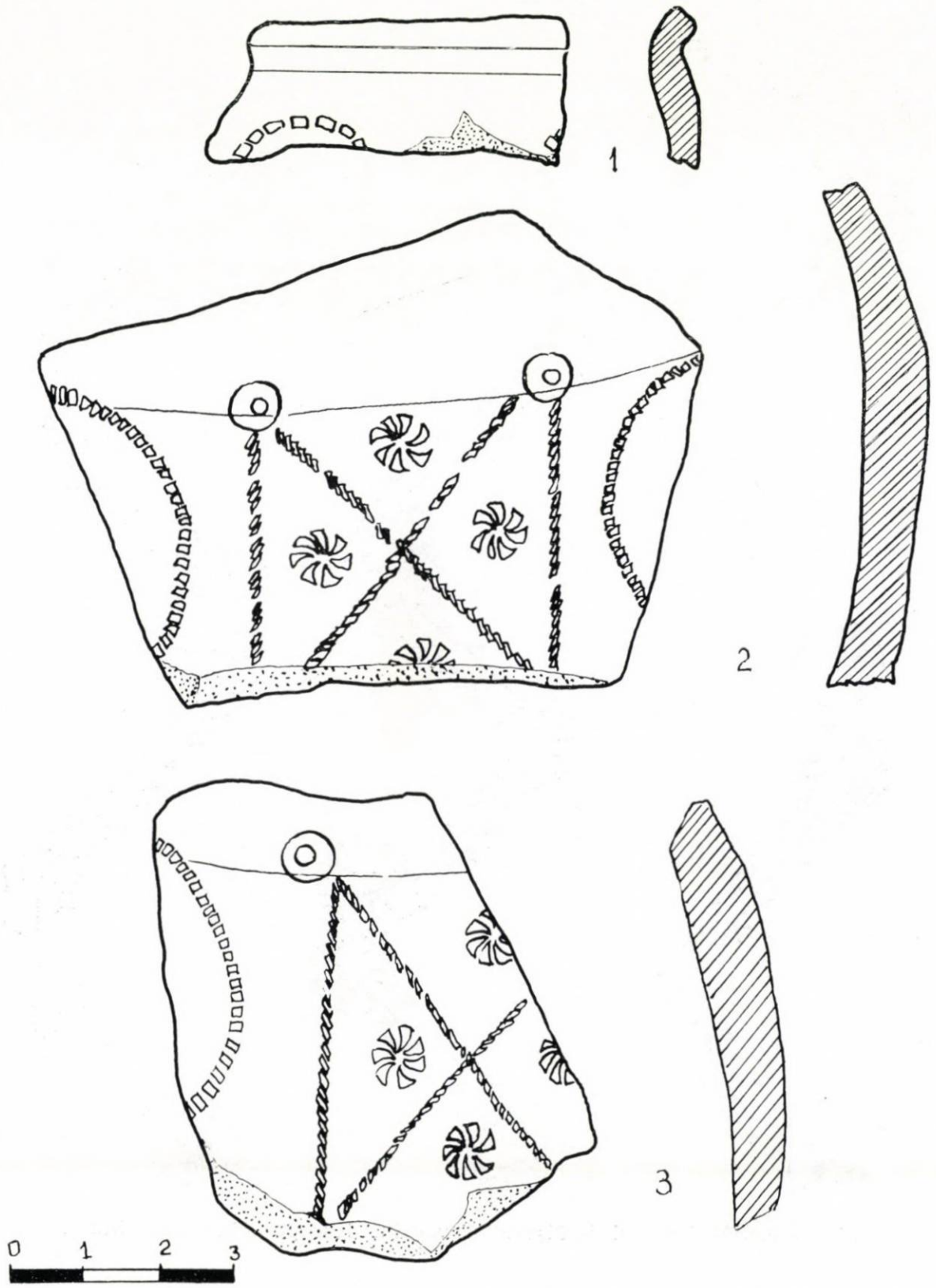

Planșa XXX. Culciu Mare — fragmente de strachină.

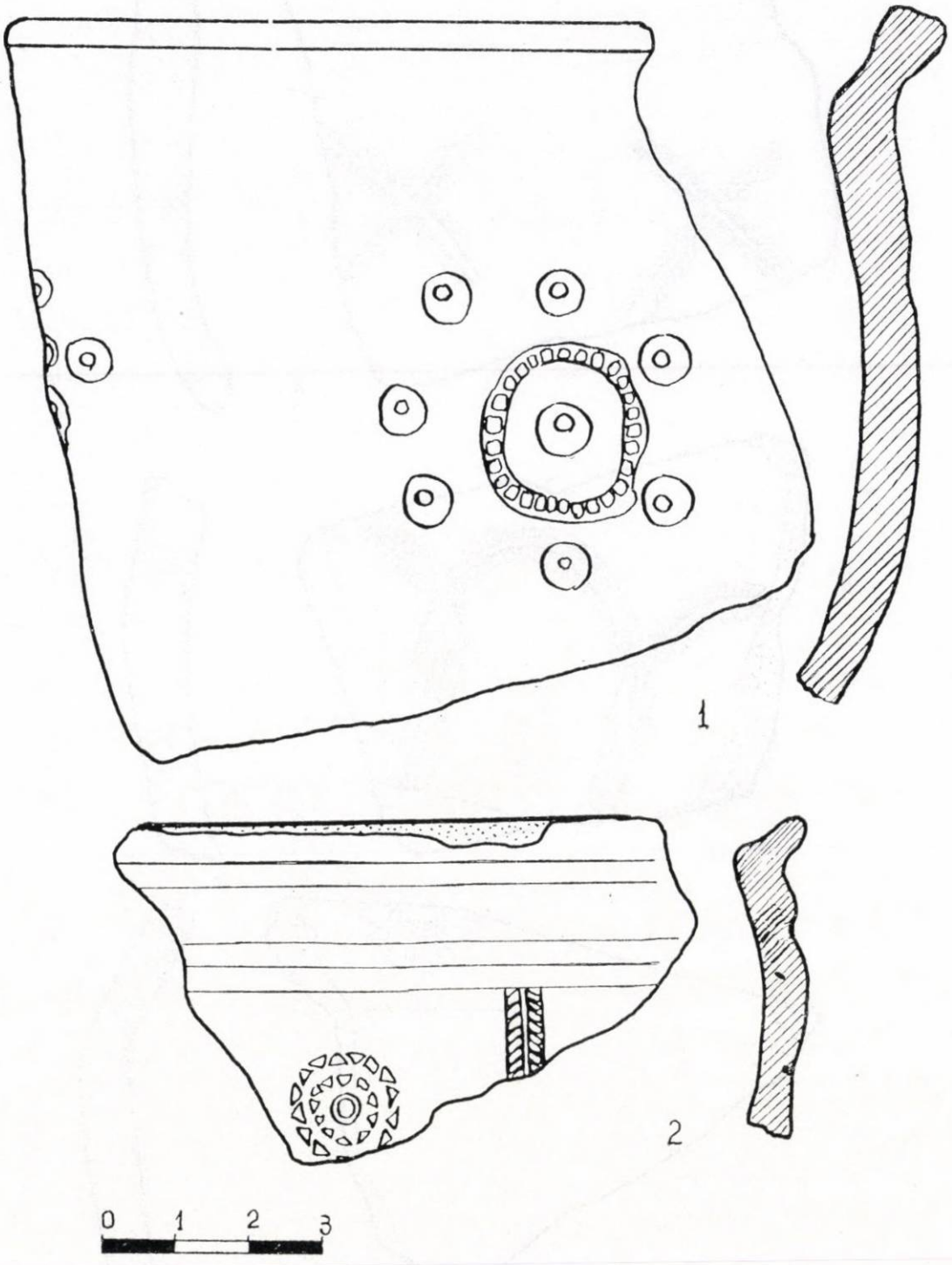

Planșa XXXI. Ceramică descoperită la Lazuri (1) și Culciu Mare (2).

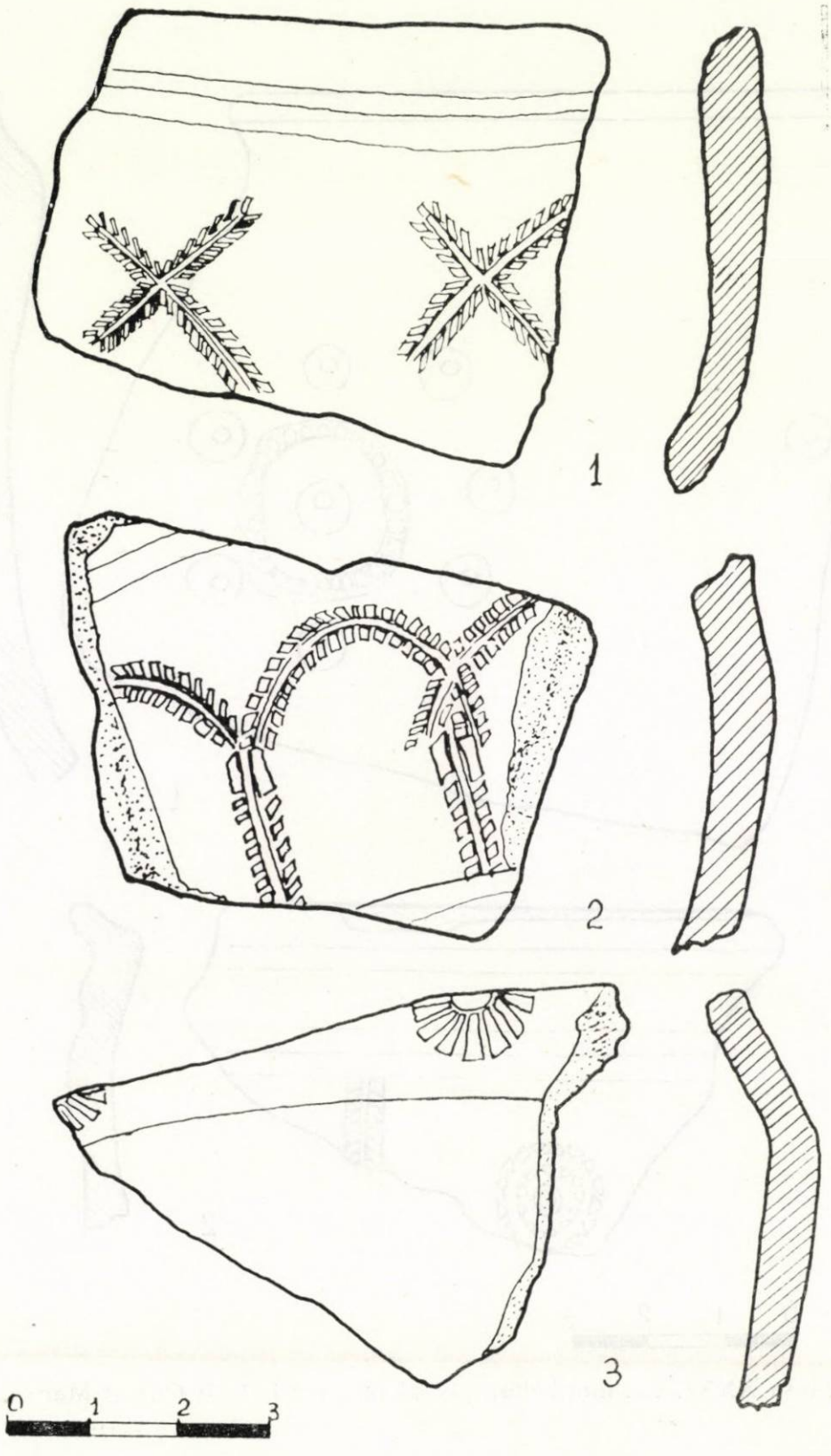

Planșa XXXII/1—3 — Fragmente ceramice din cercetările de la Culciu Mare.

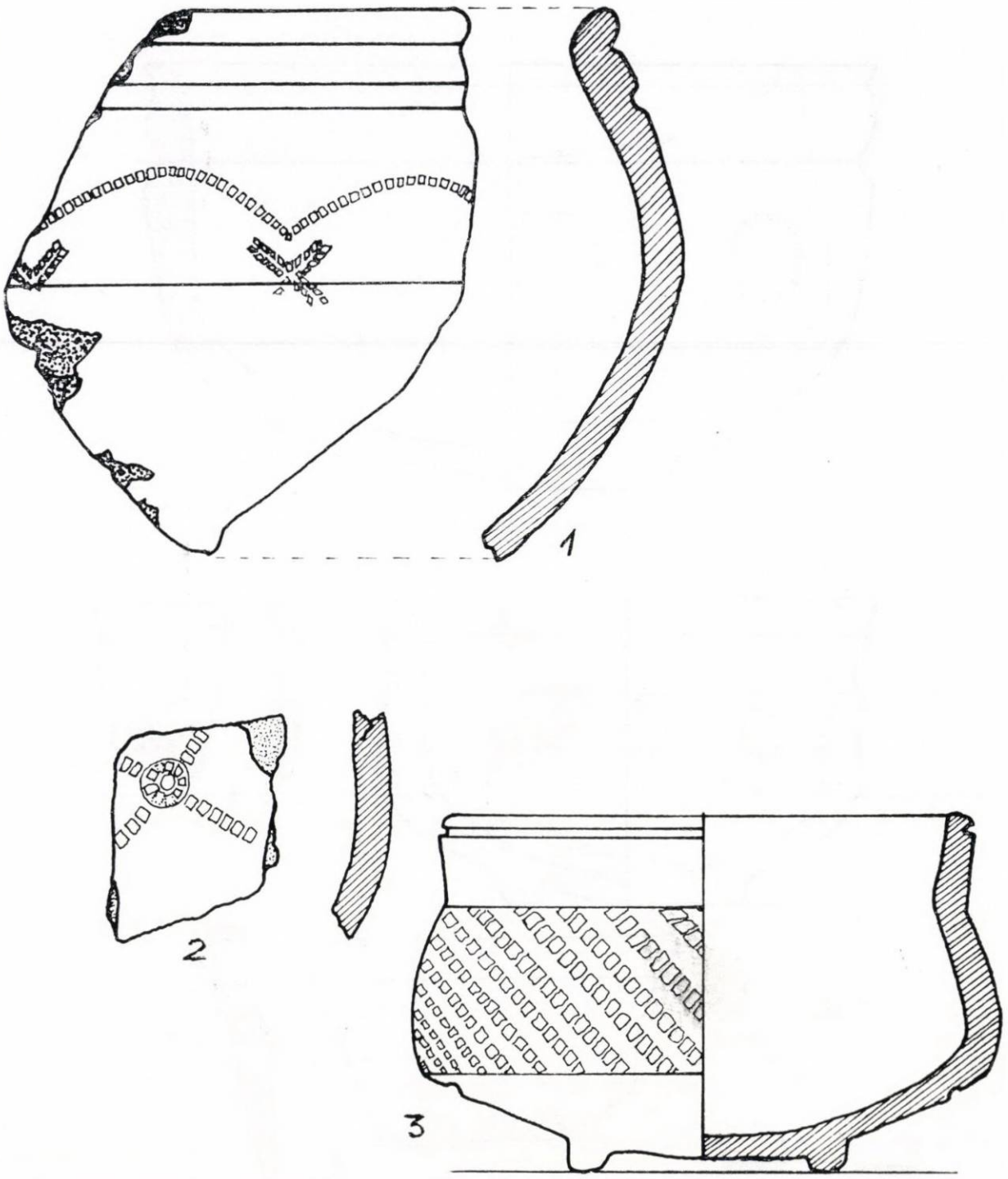

Planșa XXXIII. Ceramică de la Culciu Mare (1); Satu Mare (3); Vasbol din mormîntul descoperit la Dindești (2).

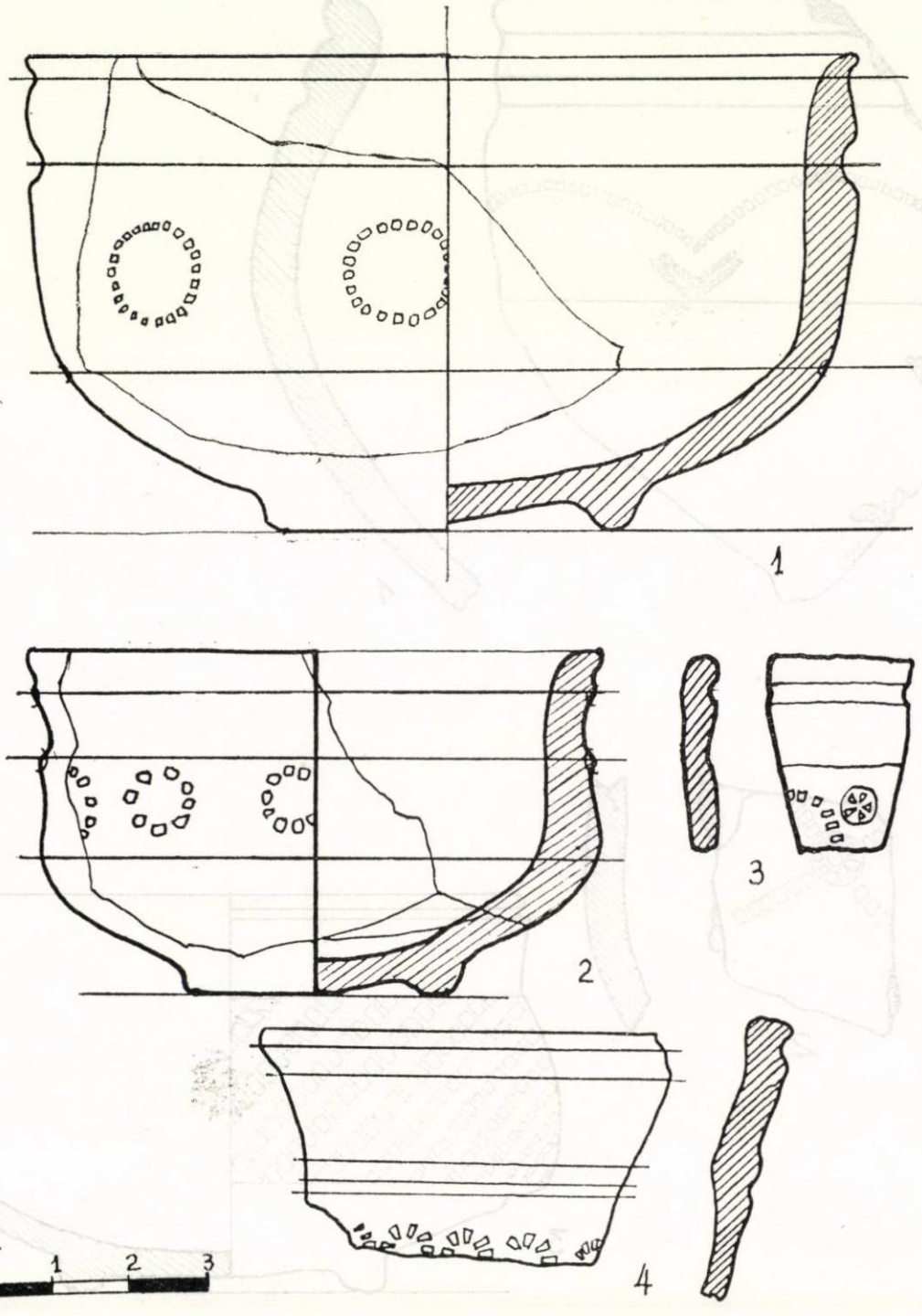

Planșa XXXIV. Castroane din descoperirea de la Ghenetea (1—2); Fragmente ceramice — Satu Mare „Pădurea Noroieni" (3—4).

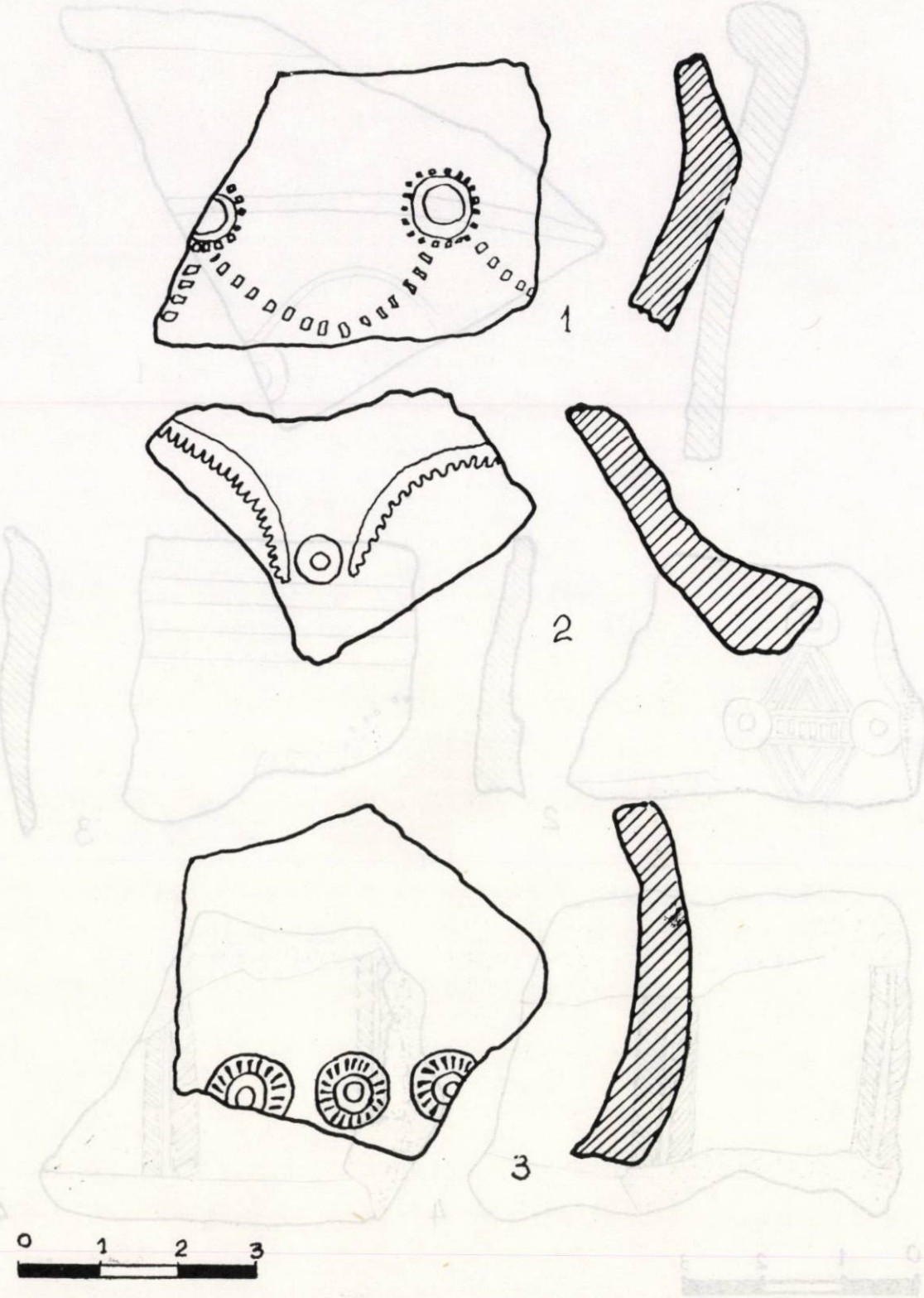

Planșa XXXV. Ceramică ștampilată — Satu Mare „Pădurea Noroieni".

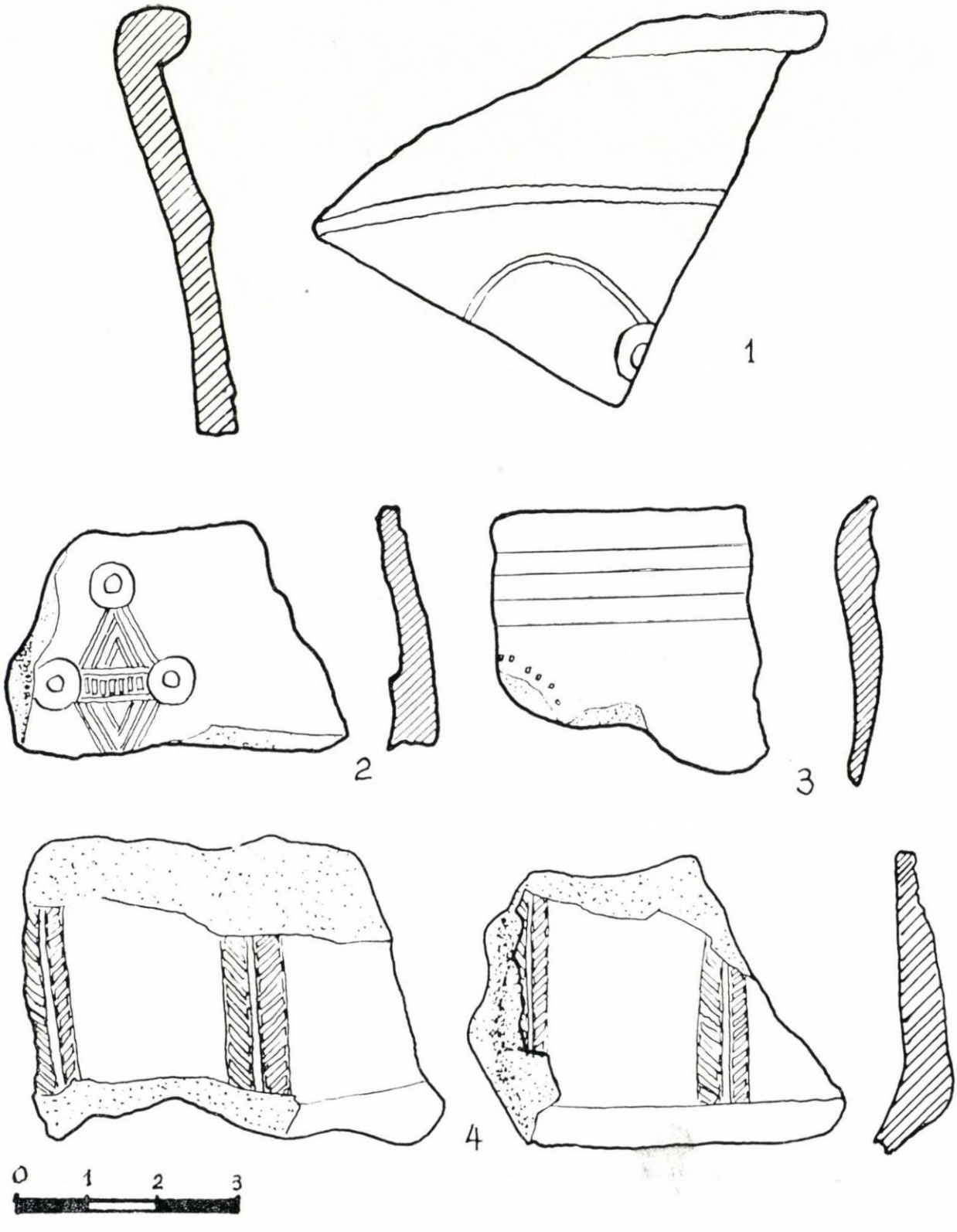

Planșa XXXVI. Ceramică ștampilată din cercetările de la: Satu Mare „Pădurea Noroieni" (1); Satu Mare „Cuptoare" (2, 4); Săcășeni (3).

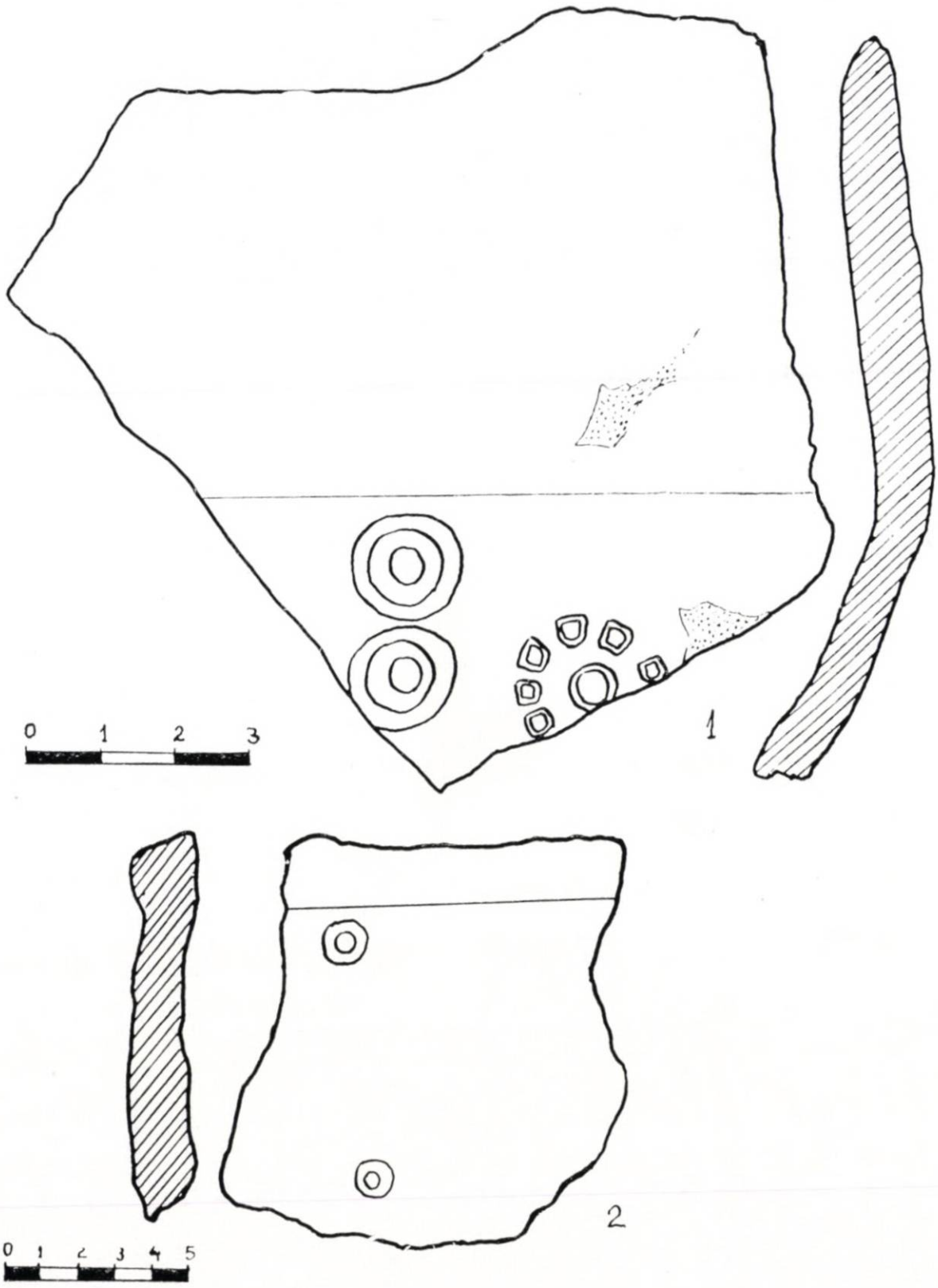

Planșa XXXVII. Fragment de strachină de la Lazuri (1); Fragment de castron de culoare cărămizie descoperit la Satu Mare „Pădurea Noroieni" (2).

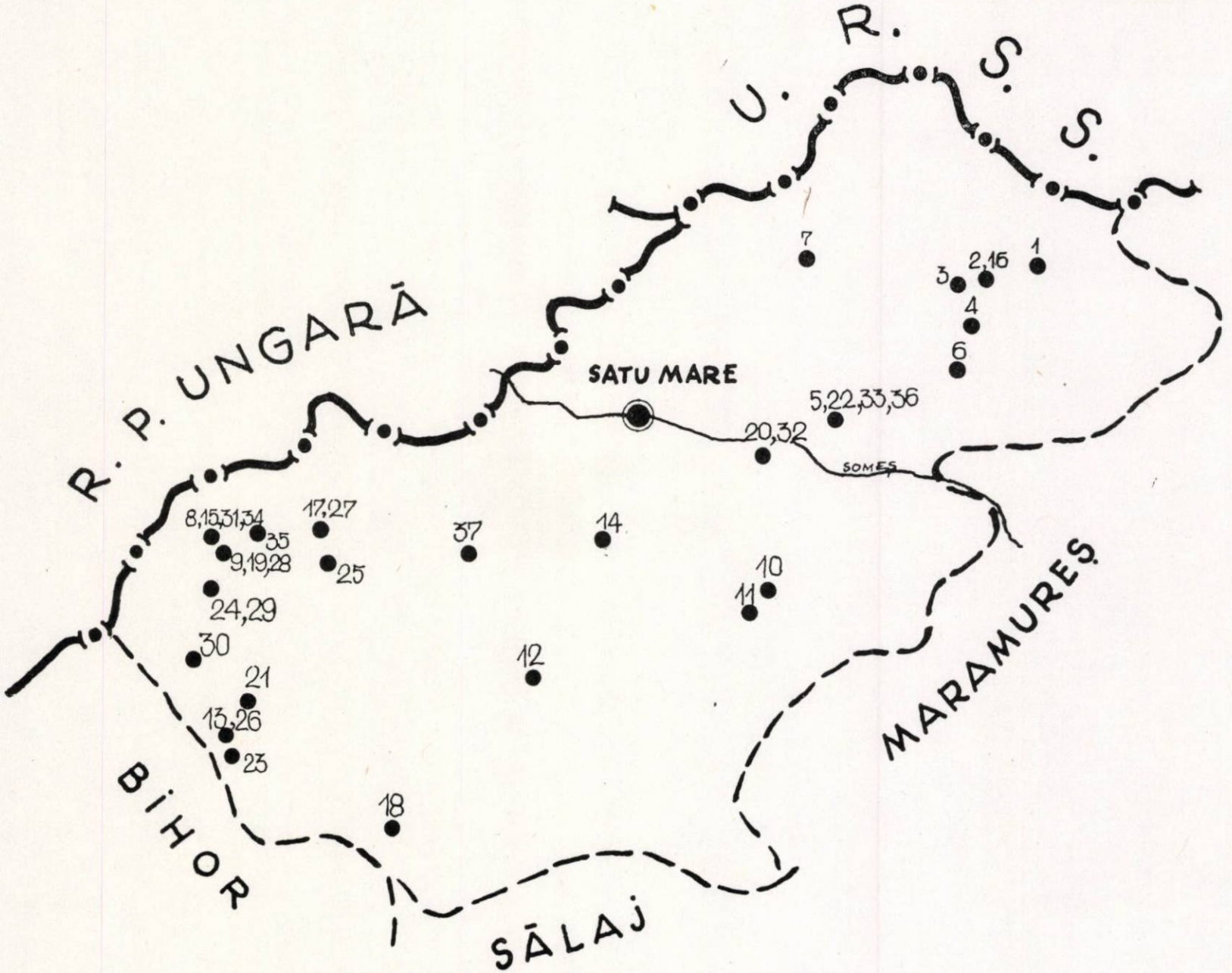

Pl. XXXVIII. Săpăturile arheologice din județul Satu Mare.

T. BADER

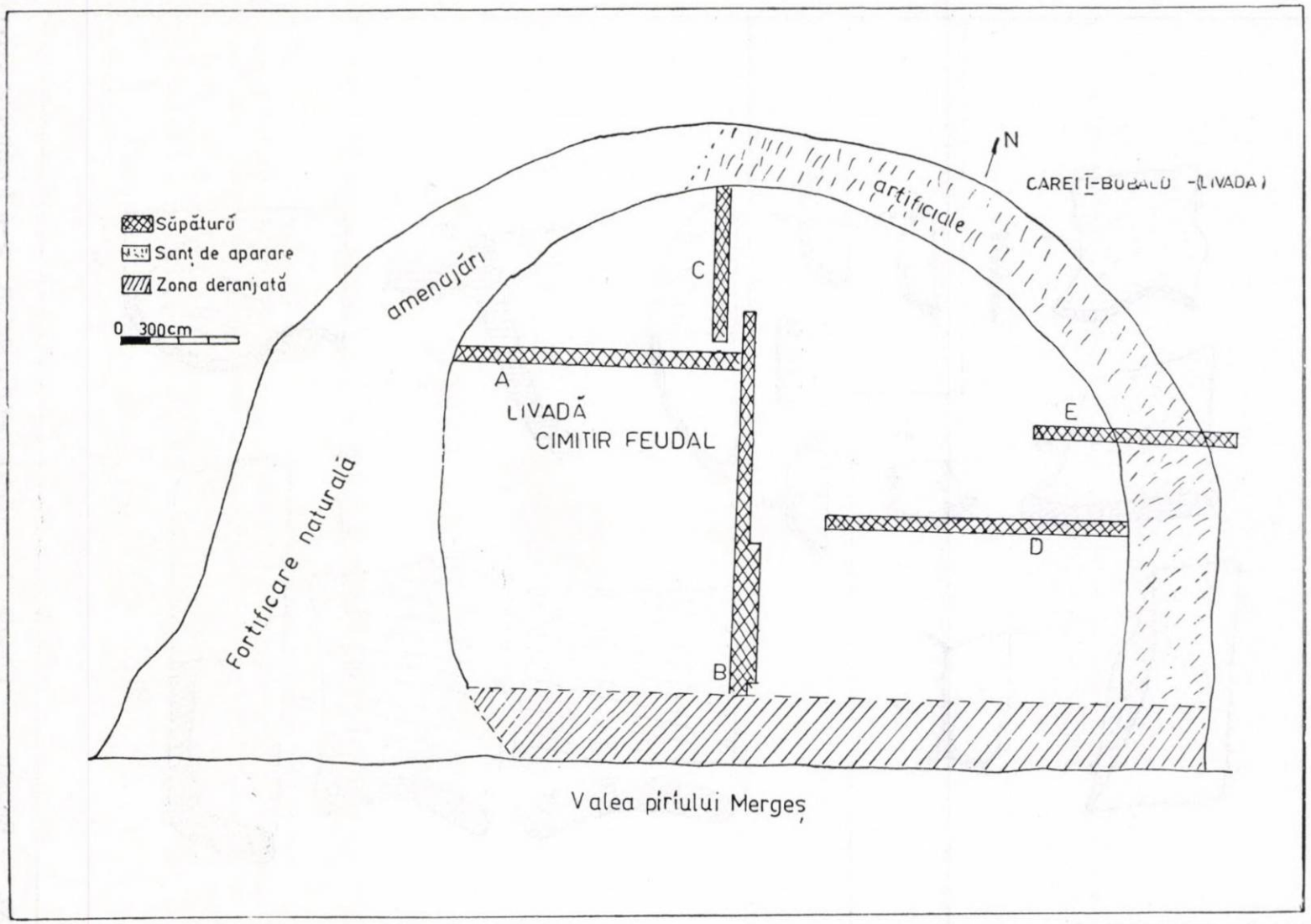

Pl. XXXIX — Plan de săpătură de la Bobald I — Livada.

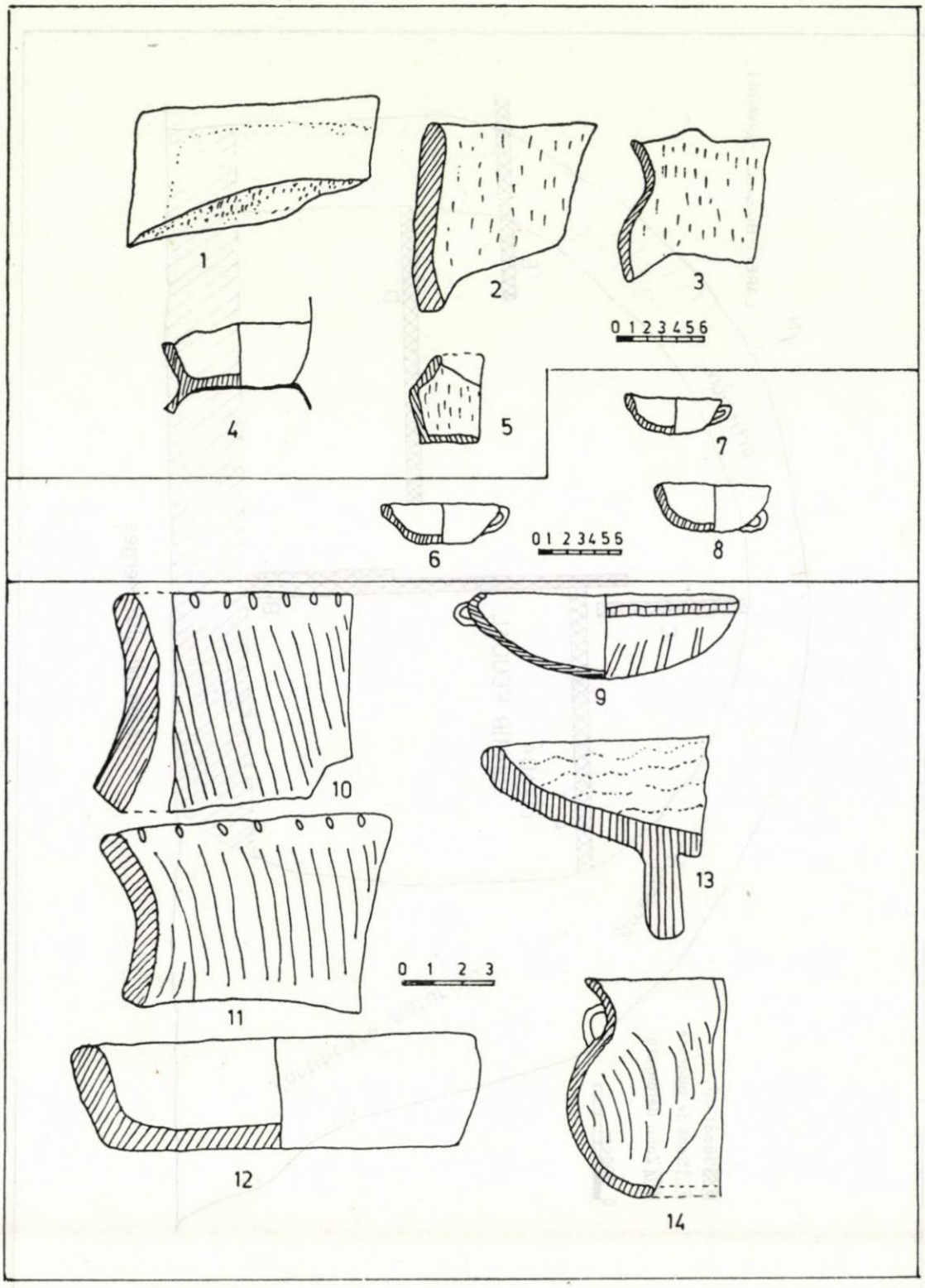

Pl. XL — Bobald I — Livada: 1 — piatră pentru șlefuit; 2—5 fragmente ceramice neolitice (nivelul V); 10—14 — vase din Cultura Otomani I (nivelele IV—III).

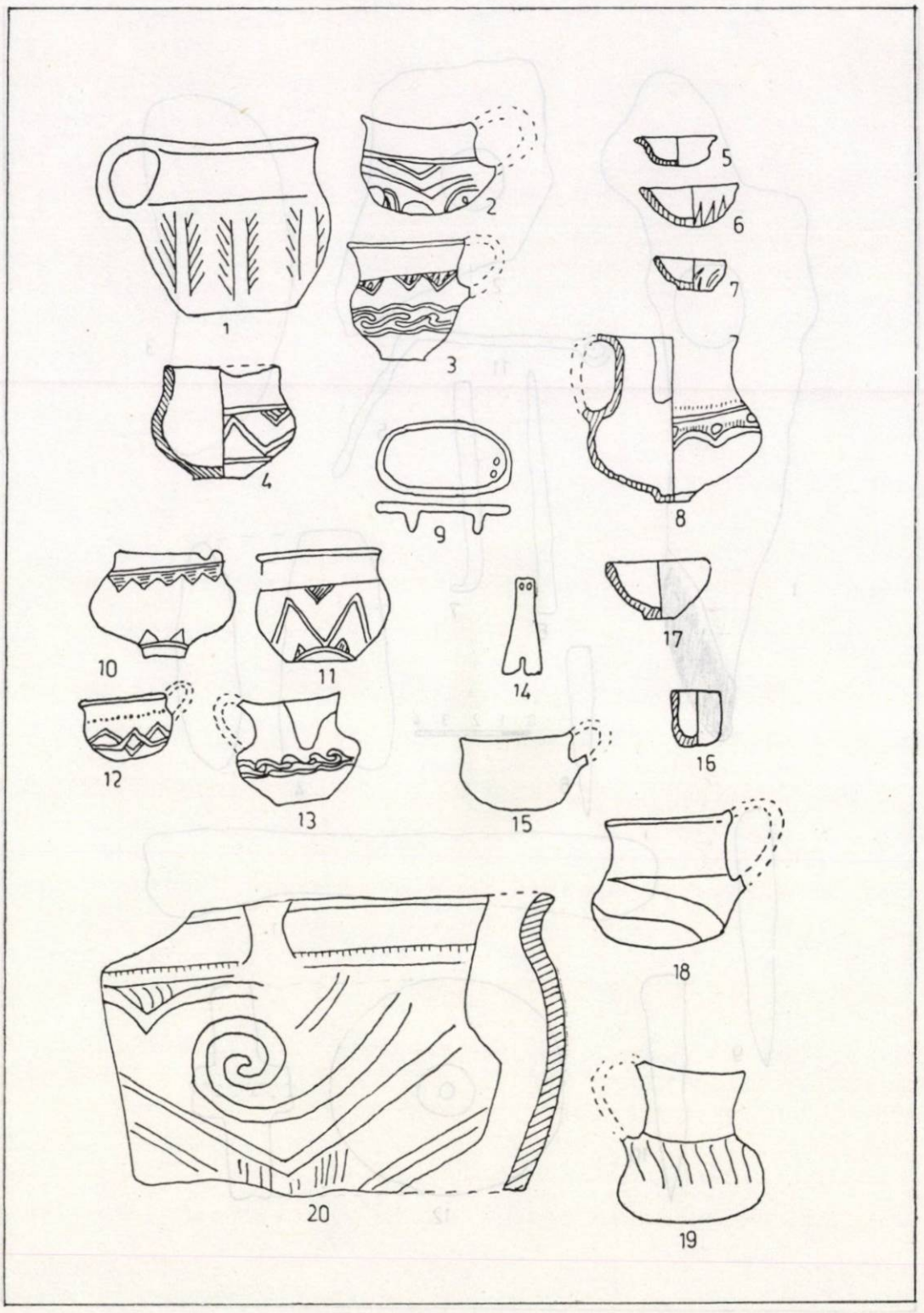

Pl. XLI — Bobald I — Livada; 1—19 — Vase din Cultura Otomani II—III (nivelele II—I).

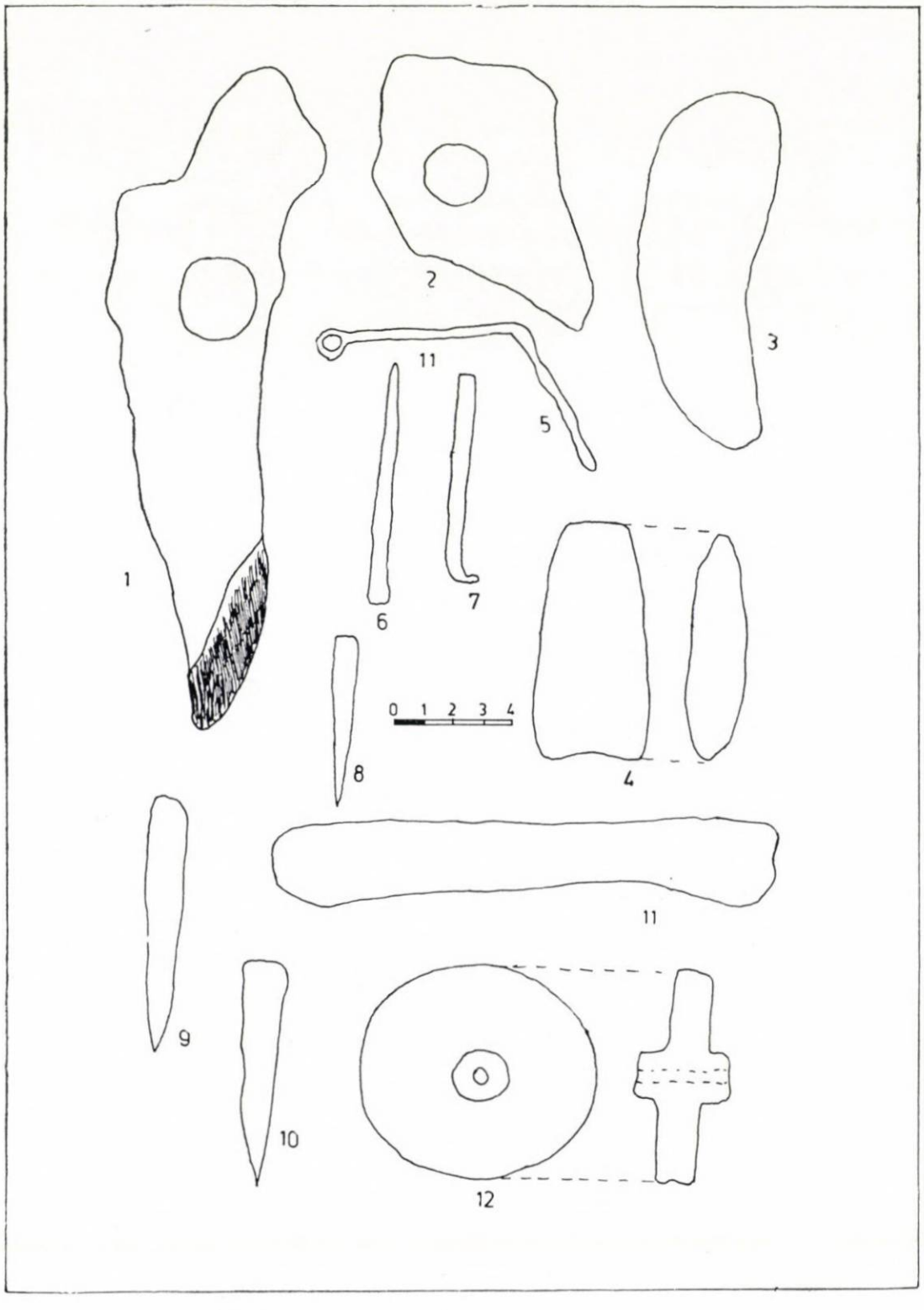

Pl. XLII — Bobald I — Livada; 1—12 — Ustensile.

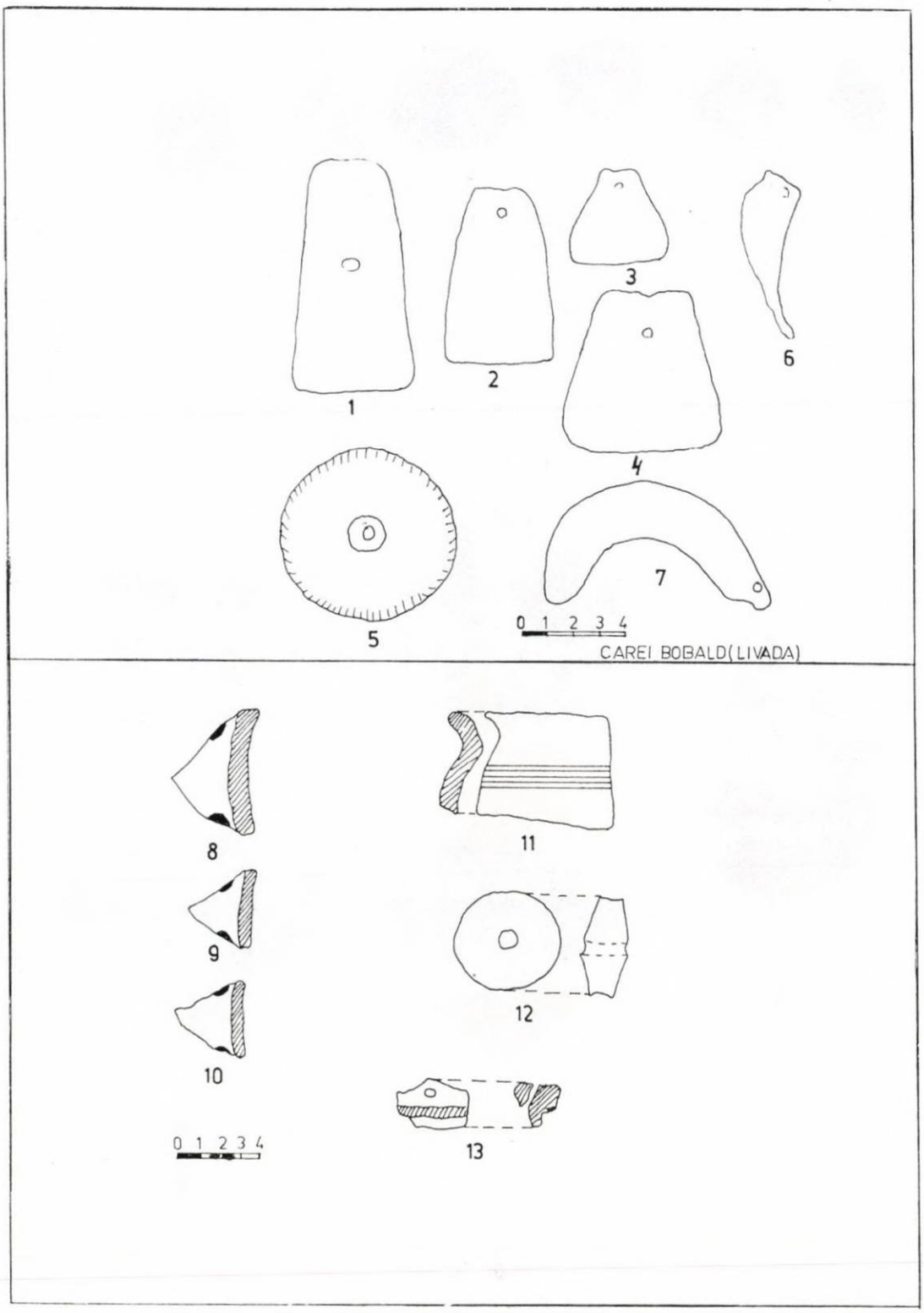

Pl. XLIII — Bobald I — Livada; 1—4 — greutăți din lut; 5 — roată de căruță miniatură; 6—7 — pandantive din gheare de animale și colț de mistreț; Bobald III — 8—10 — fragmente ceramice din Cultura Tisa III — Tiszapolgár; 11—13 (Kozard — VII) — fragmente ceramice și o fusaiolă din epoca feudalismului timpuriu.

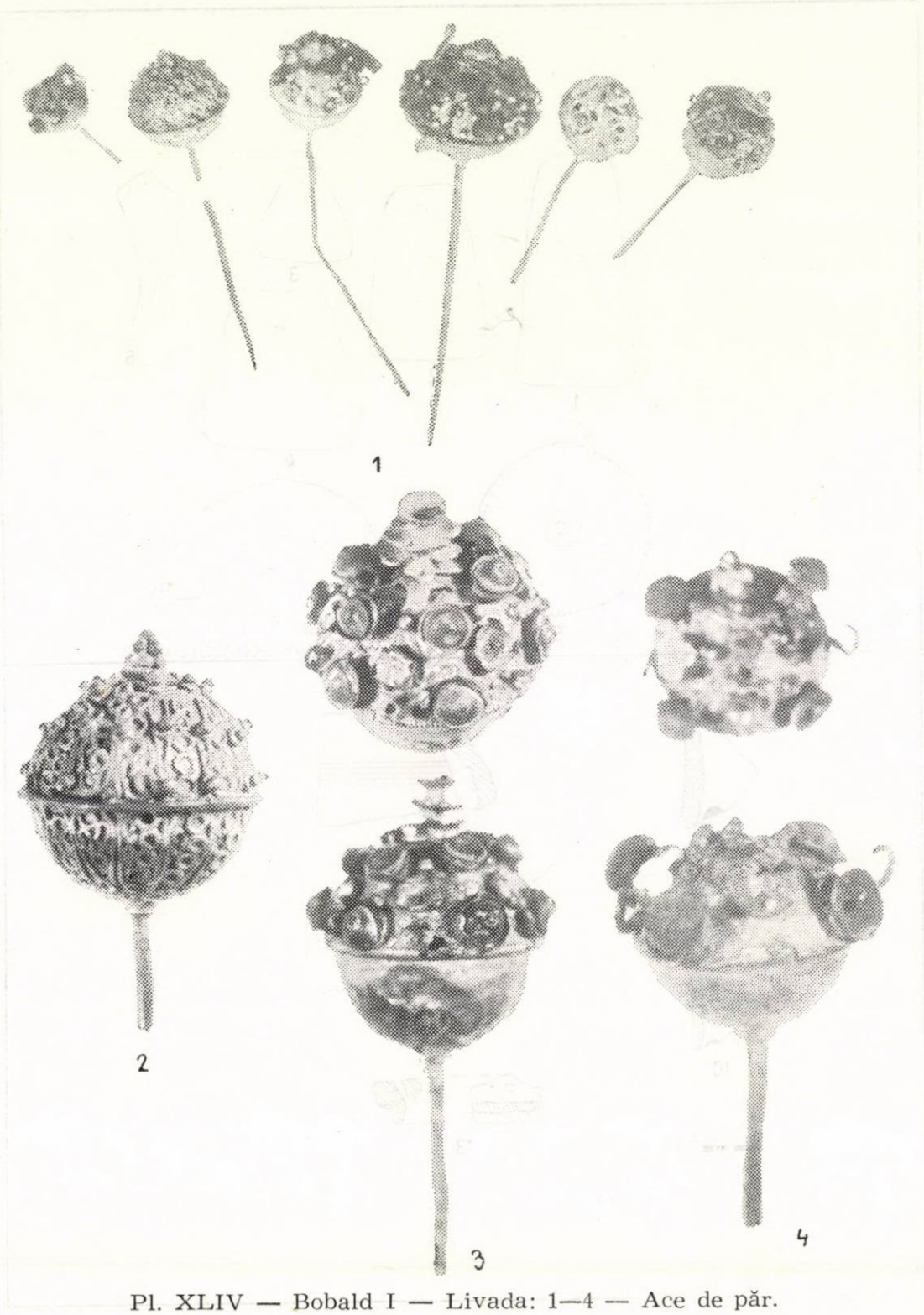

Pl. XLIV — Bobald I — Livada: 1—4 — Ace de păr.

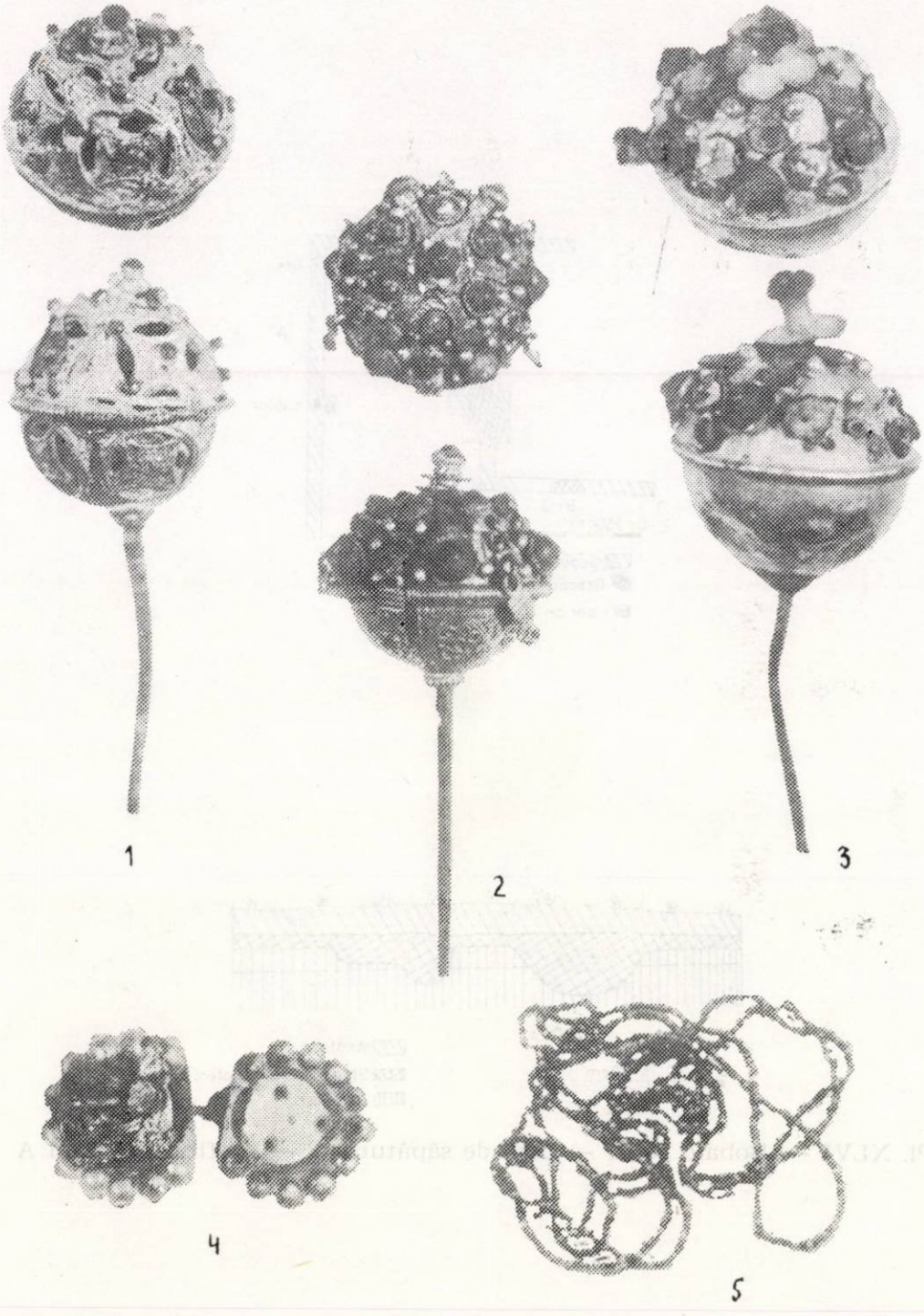

Pl. XLV — Bobald I — Livada; 1—3 — Ace de păr; 4 — nasture ornamentală; 5 — salbă din mărgele de sticlă.

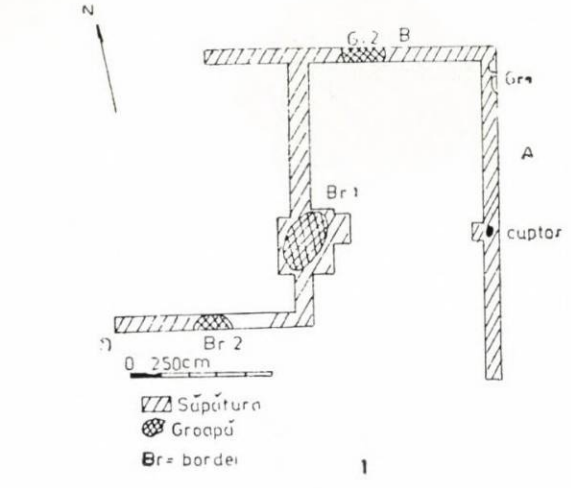

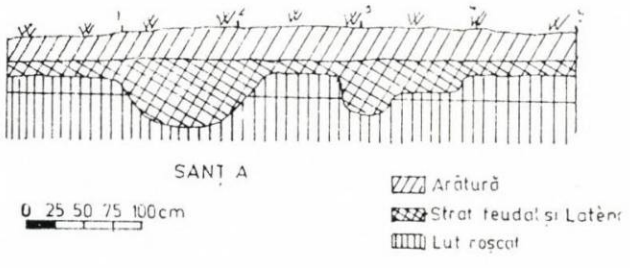

Pl. XLVI — Bobald IV; 1 — plan de săpătură; 2 — profilul secțiunii A

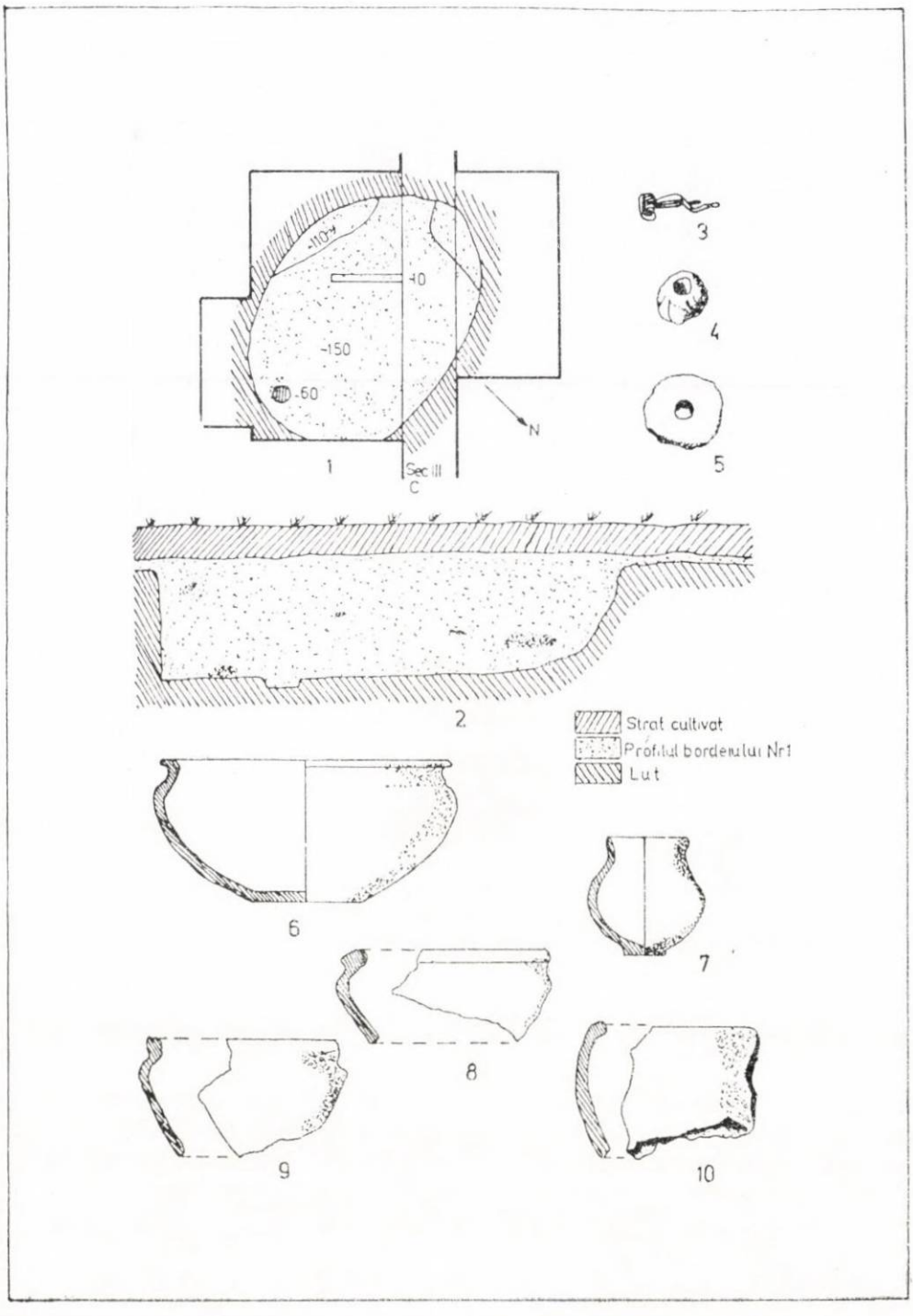

Pl. XLVII — Bobald IV; 1—2 locuința nr. 1; 3—10 — obiecte găsite în locuință.

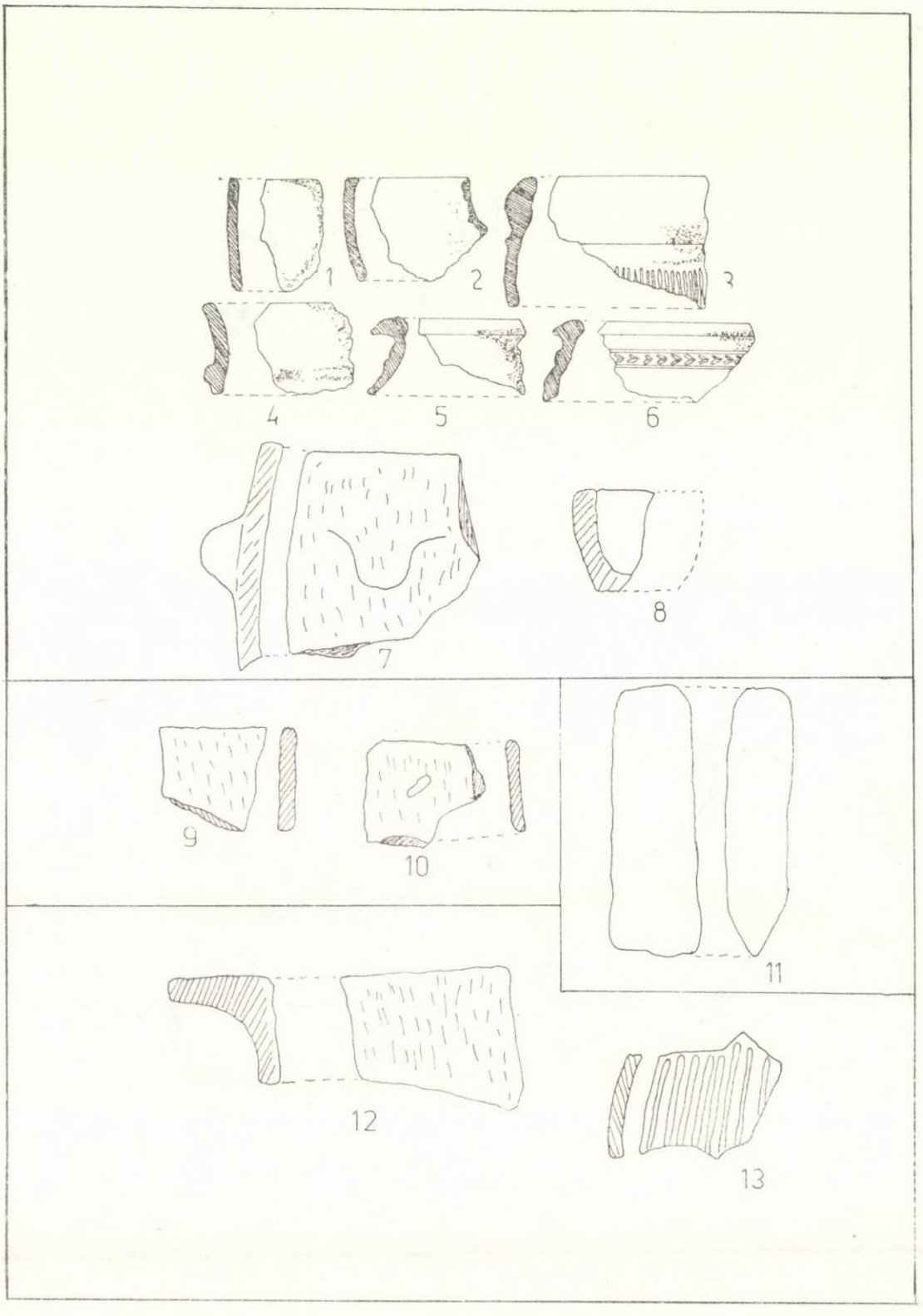

Pl. XLVIII — Bobald IV; 1—8 — fragmente ceramice Latène; 9—10 (Kozard VII) — fragmente ceramice neolitice; 11 — Carei — XIII — daltă de piatră; 12—13 — Carei XII — fragmente ceramice din epoca Latène.

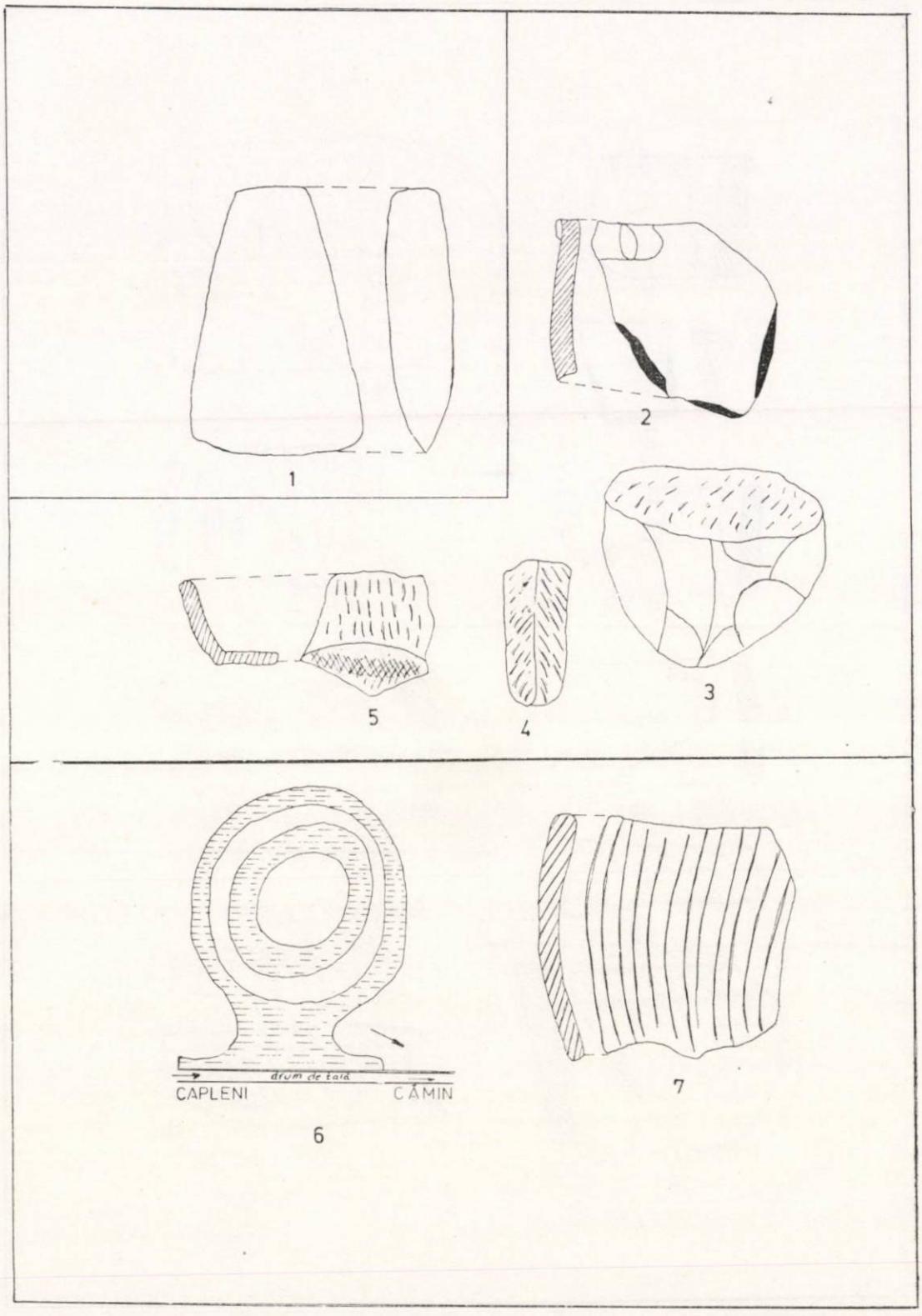

Pl. XLIX — Carei X: 1 — topor de piatră; 2—5 — Carei VIII — fragmente ceramice și unelte neolitice; 6 — Căpleni IX — așezarea fortificată din Cultura Otomani I (după T. Bader); 7 — fragment ceramic din Cultura Otomani I.

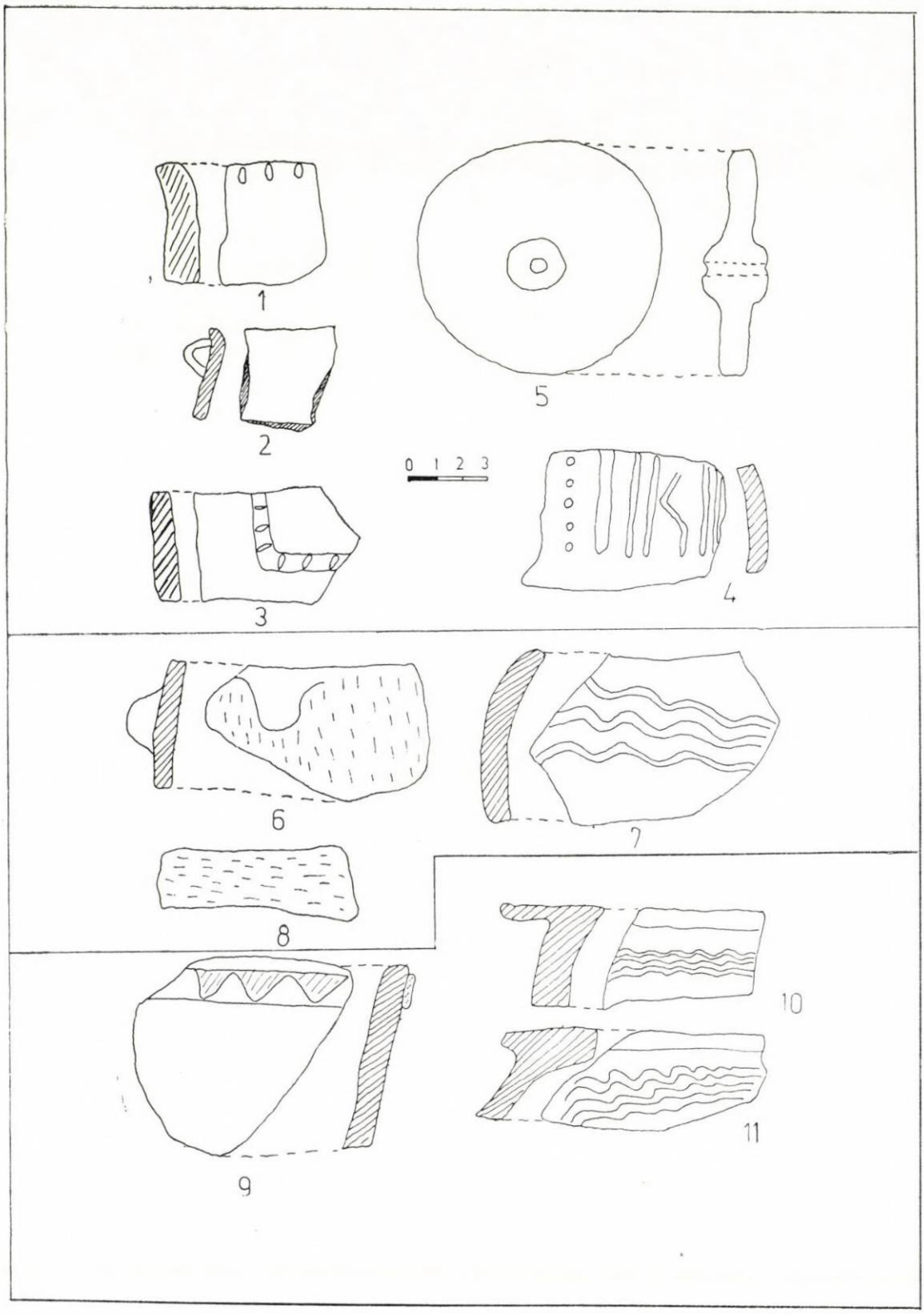

Pl. L — Căpleni IX: 1—4 — fragmente ceramice și o fusaiolă — Otomani I; Carei XV; 6—8 — fragmente ceramice din sec. II—IV e.n. Carei V: 9—11 — fragmente ceramice din sec. II—IV.

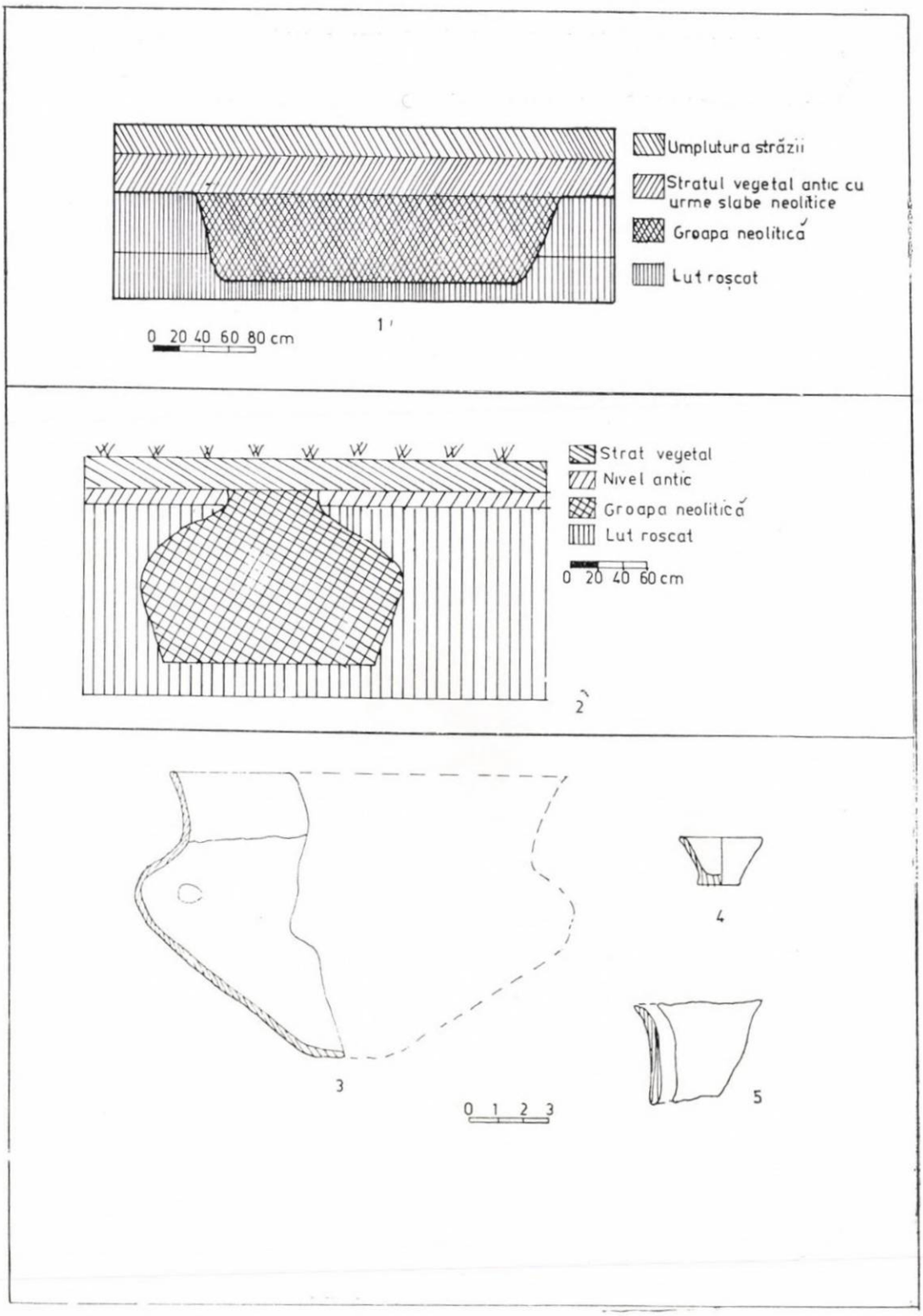

Pl LI — Carei X: 1 — profilul locuinței nr. 2; 2 — profilul groapei nr 1; 3—5 — fragmente ceramice neolitice.

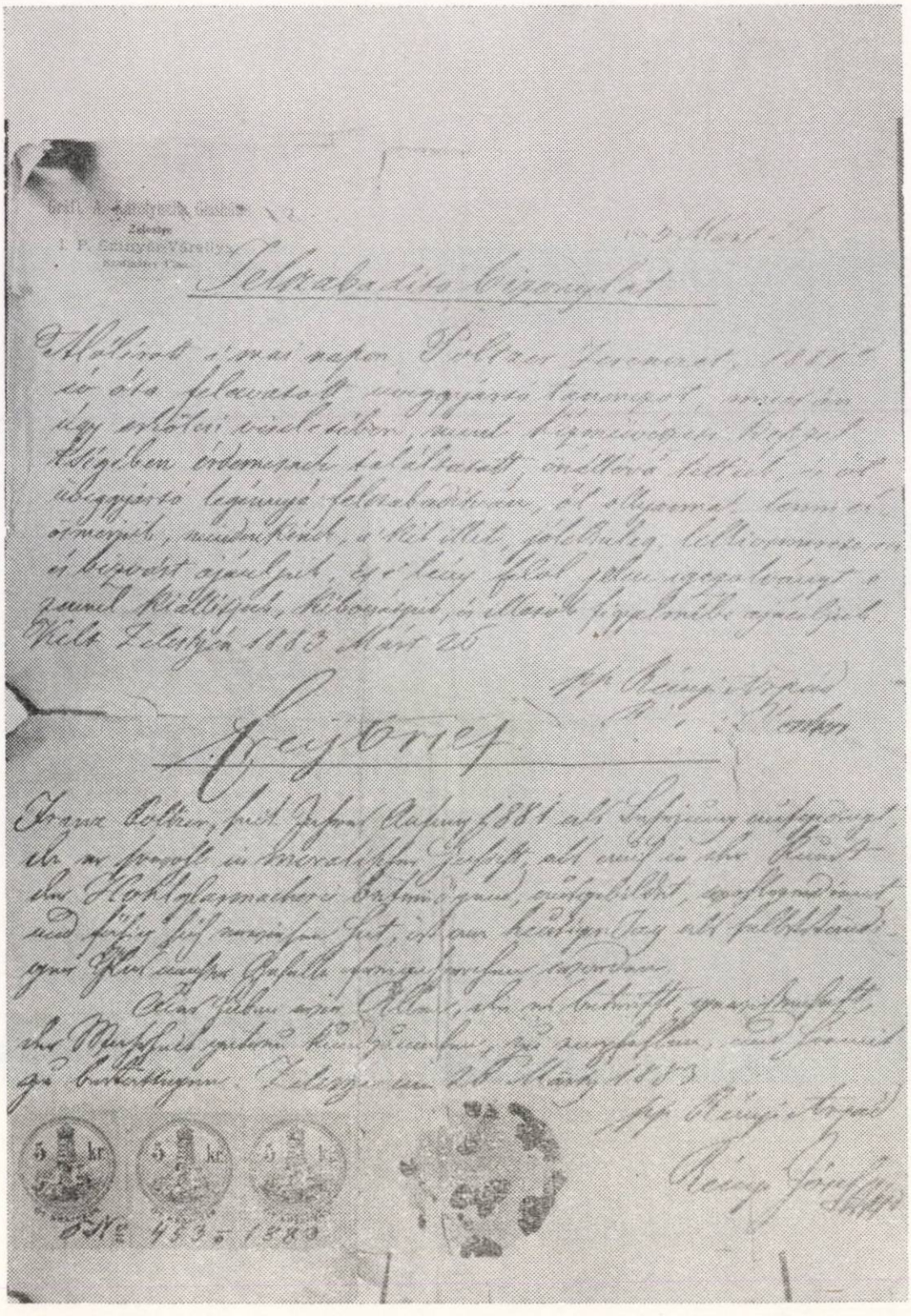

Pl. LII — Certificat de atestare în meseria de sticlar bilingv din anul 1883.

Pl. LIII — Carte de muncă din anul 1893 aparținînd unui sticlar.

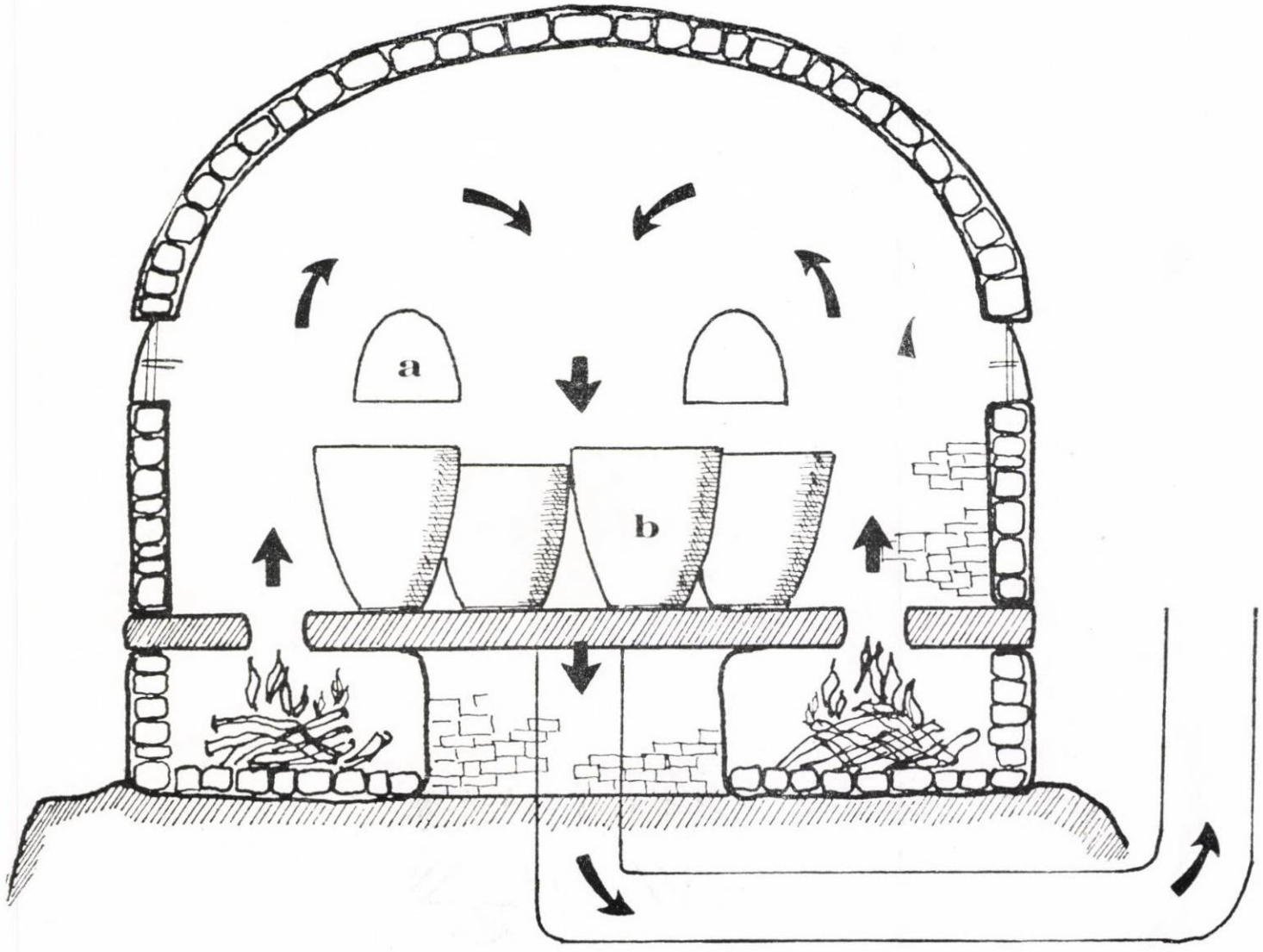

Pl. LIV — Cuptor cu foc direct: a) gura de alimentare cu materie primă și de scoatere a sticlei în stare topită; b) creuzetă.

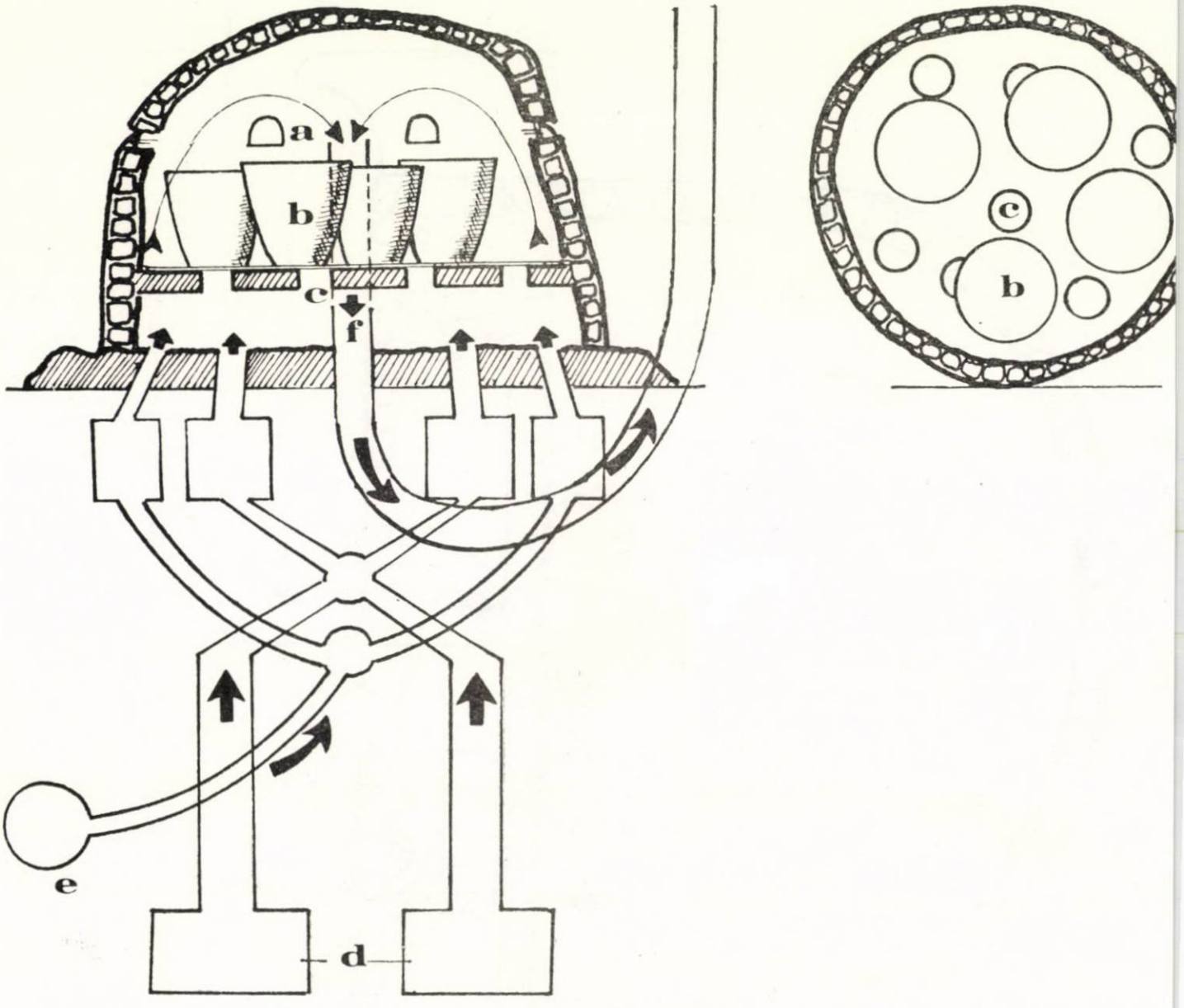

Pl. LV — Cuptor cu lemn gazat (secțiune transversală și orizontală):
a) gura de alimentare și de scoatere a materialului în stare topită; b) creuzetă); c] gură de foc; d) canale pentru lemn gazat; e) canal de oxigenare a lemnului gazat; f) canal de evacuare (horn).

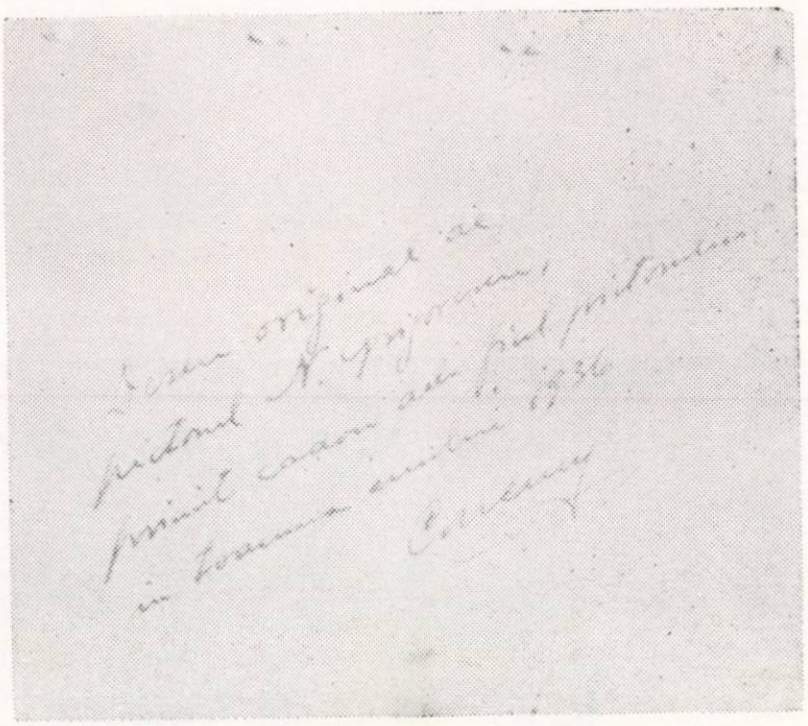

Planșa LVI. Însemnarea de pe verso-ul lucrării.

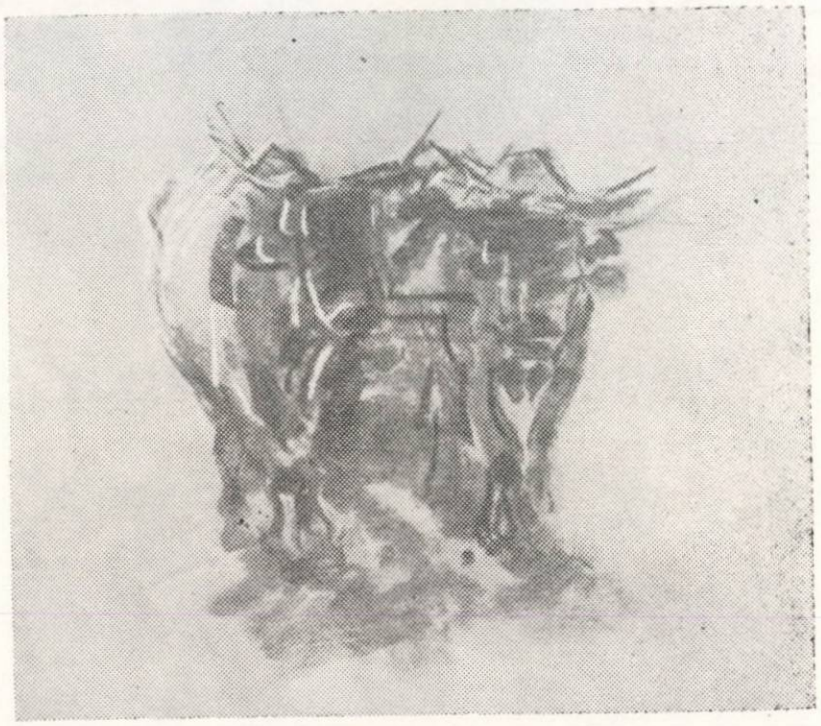

Planșa LVII. Schiță „Car cu boi".

Planșa LVIII. Schiță „Cap de miel".

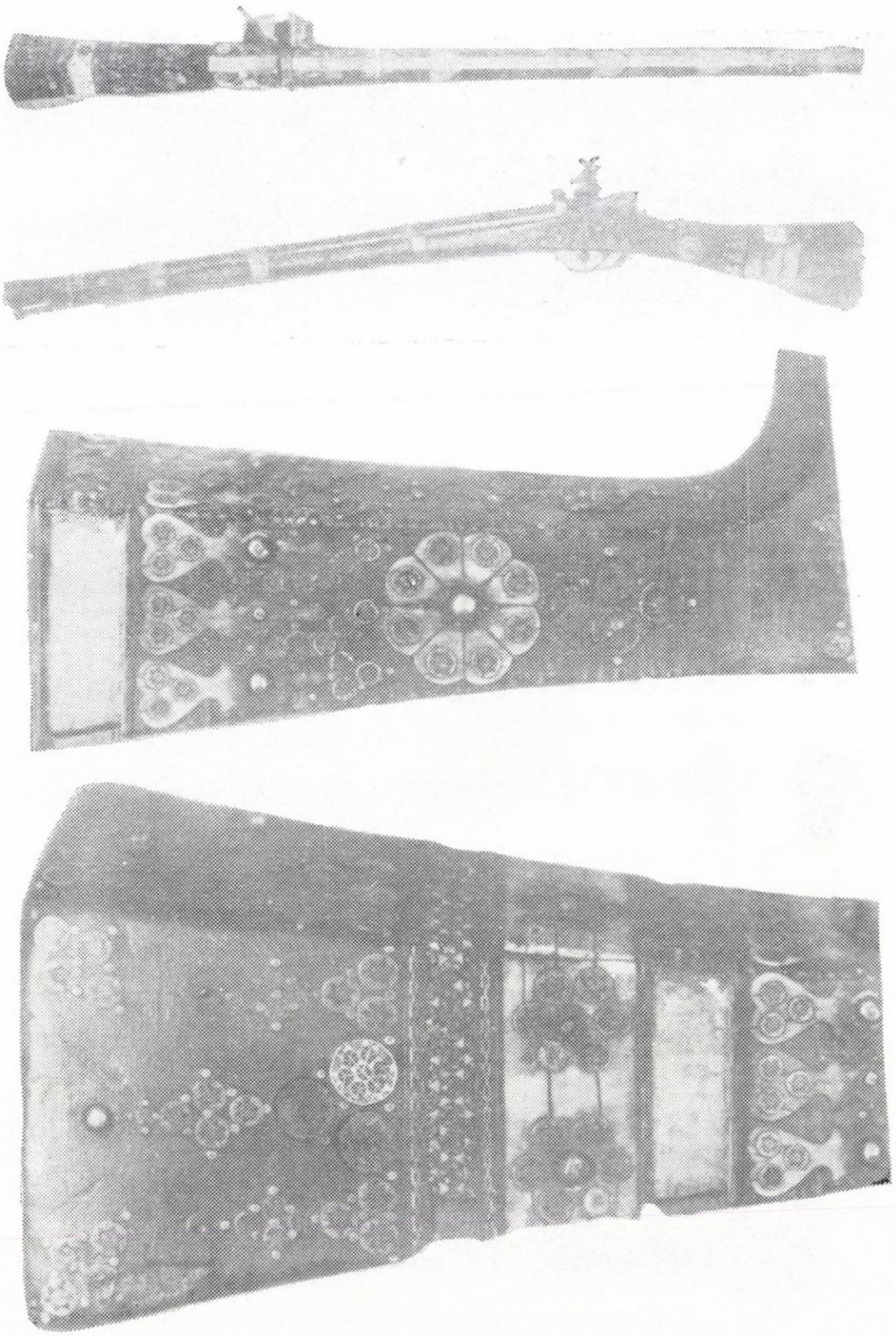

Planșa LIX. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

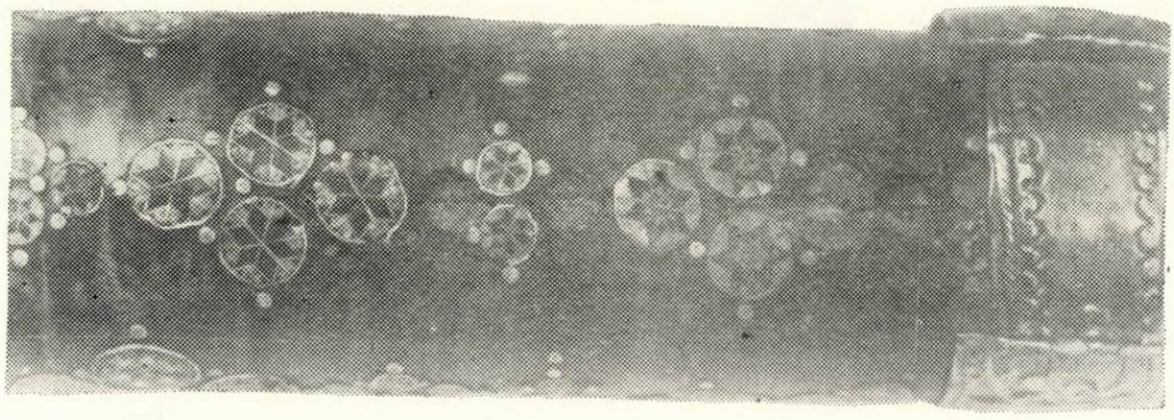

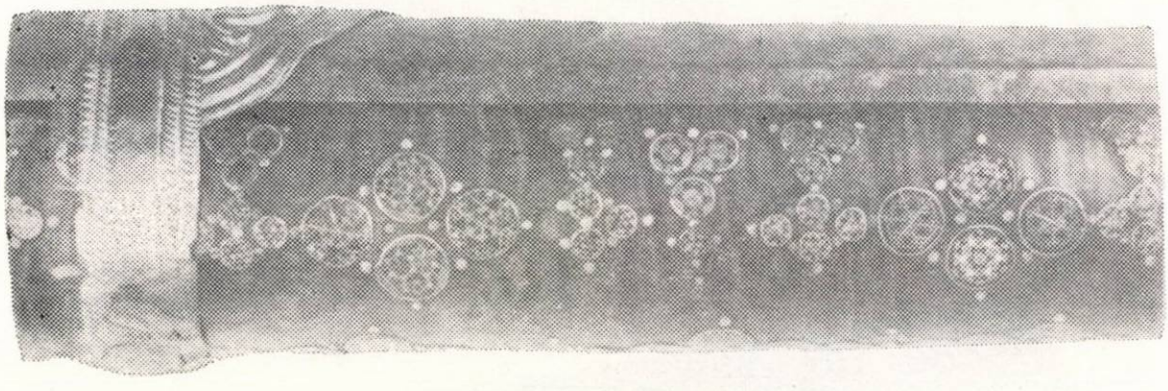

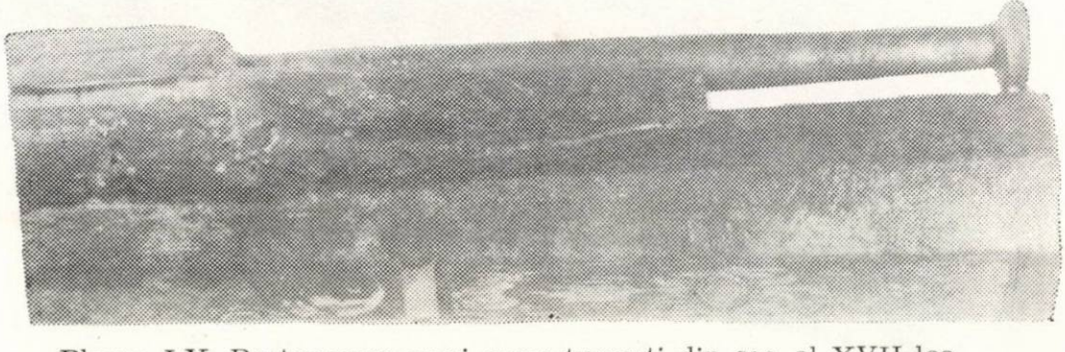

Planșa LX. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

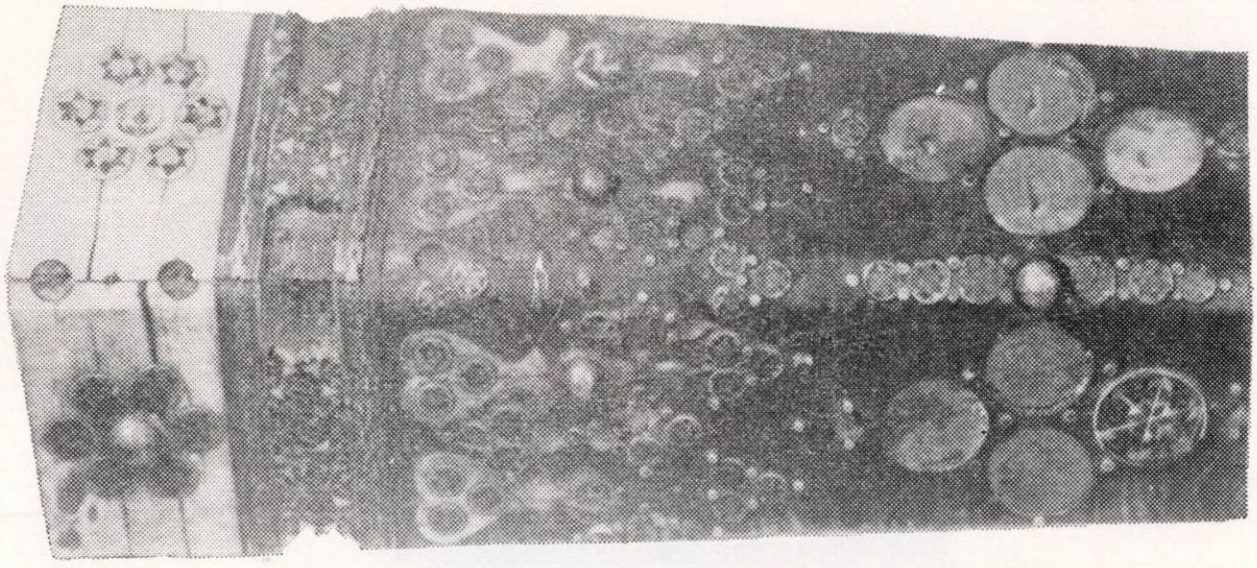

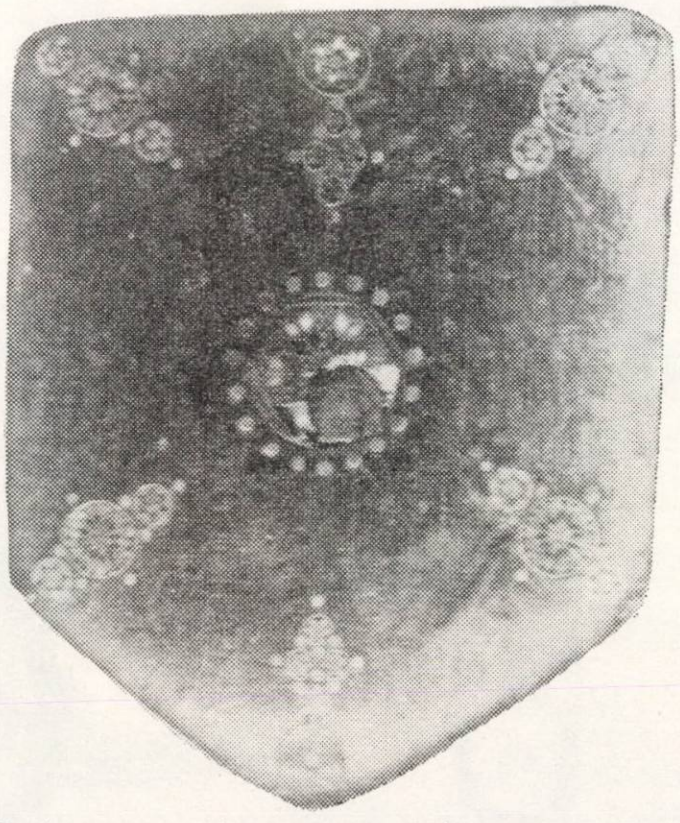

Planșa LXI. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

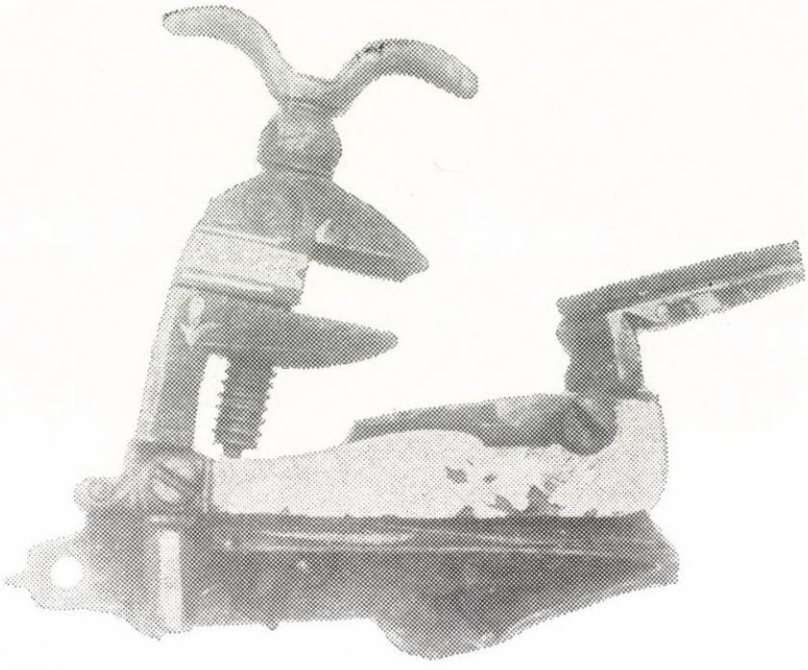

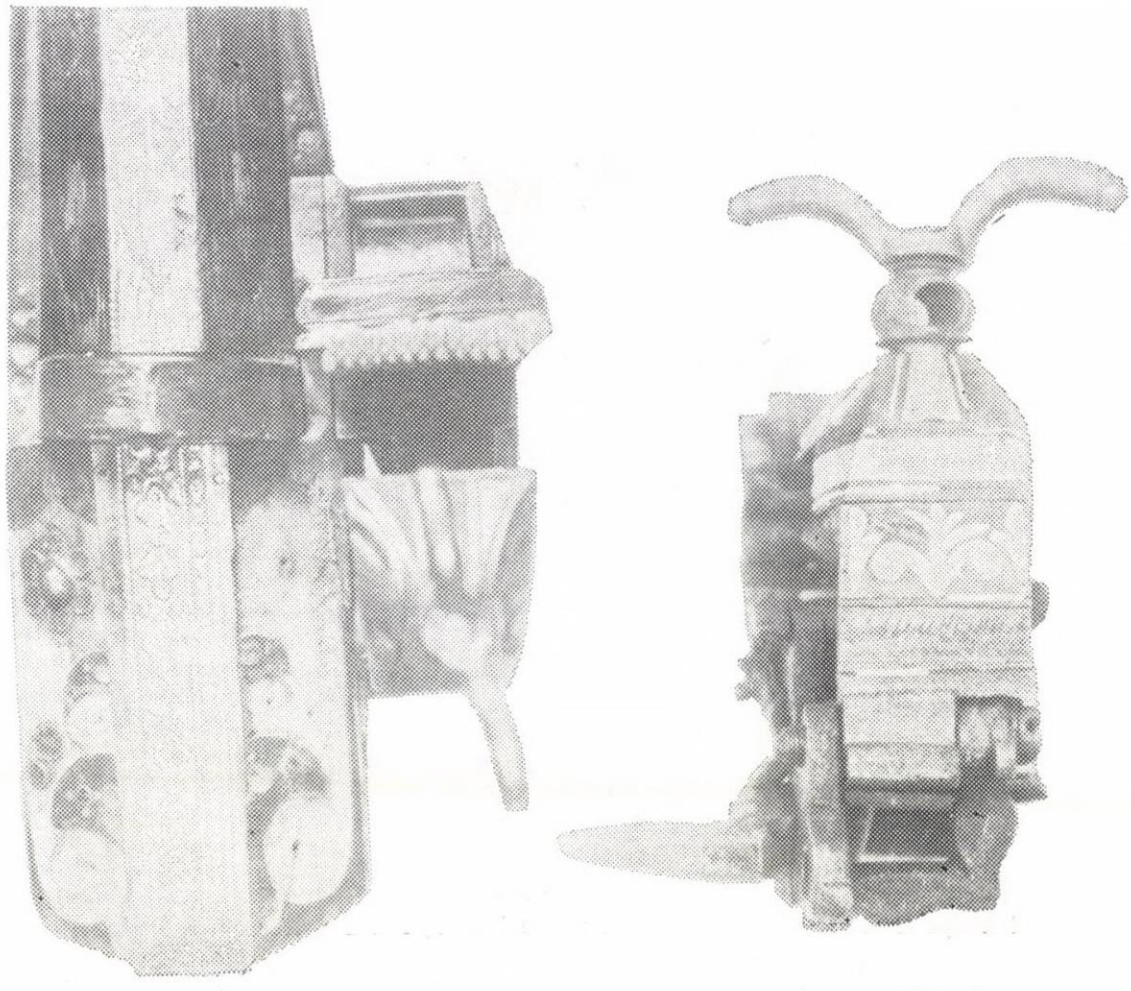

Planșa LXII. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

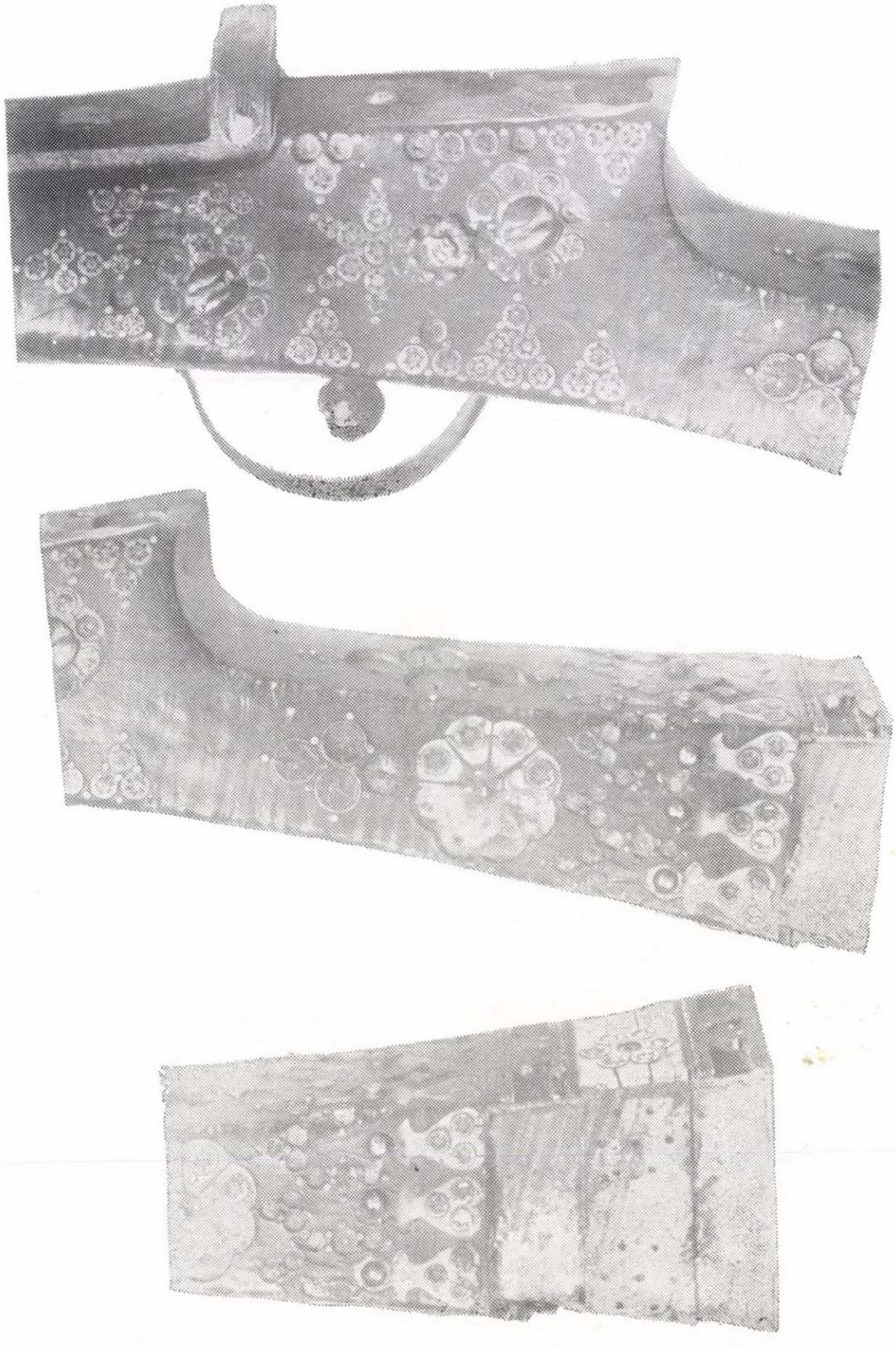

Planșa LXIII. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

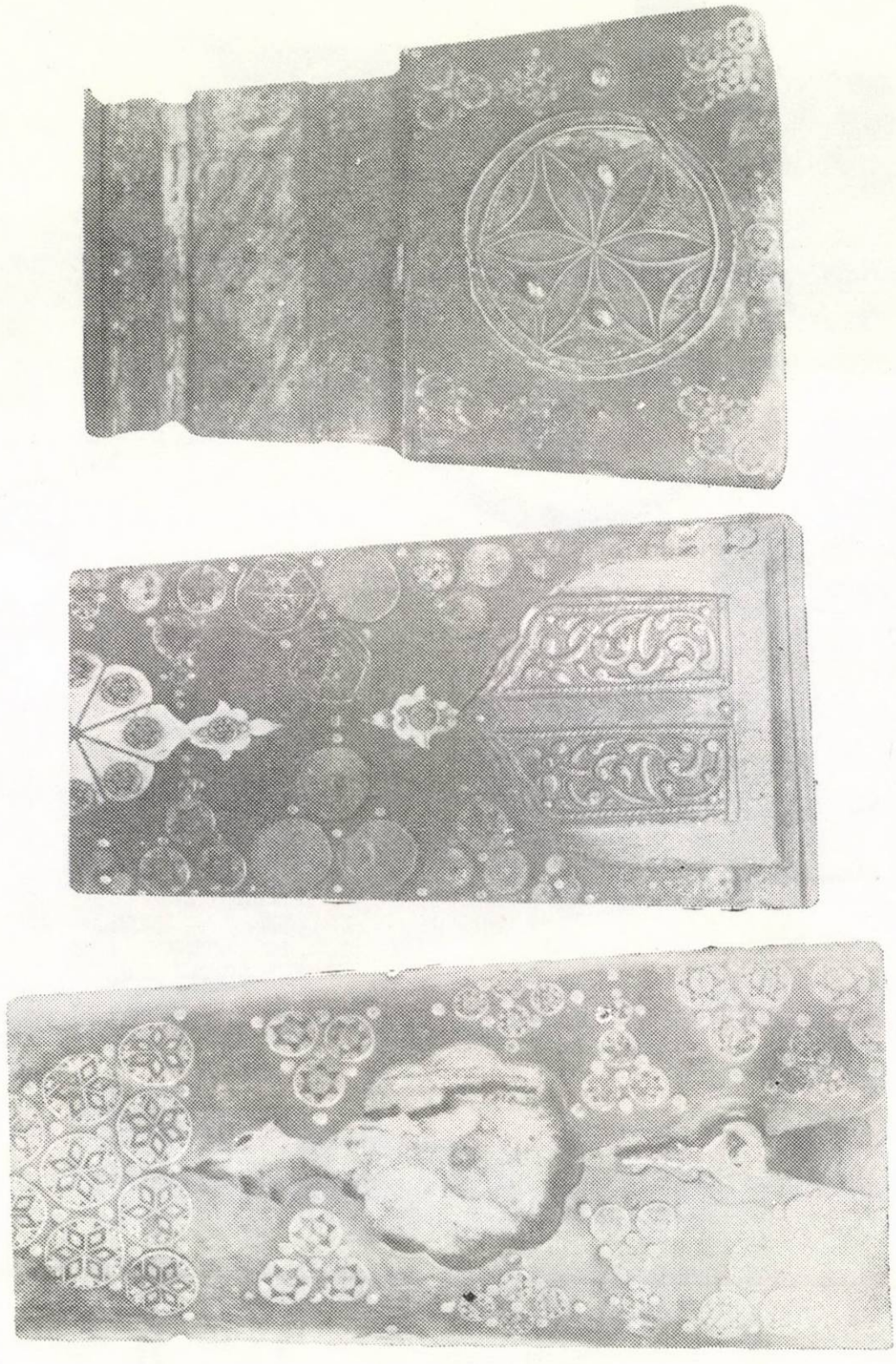

Planșa LXIV. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

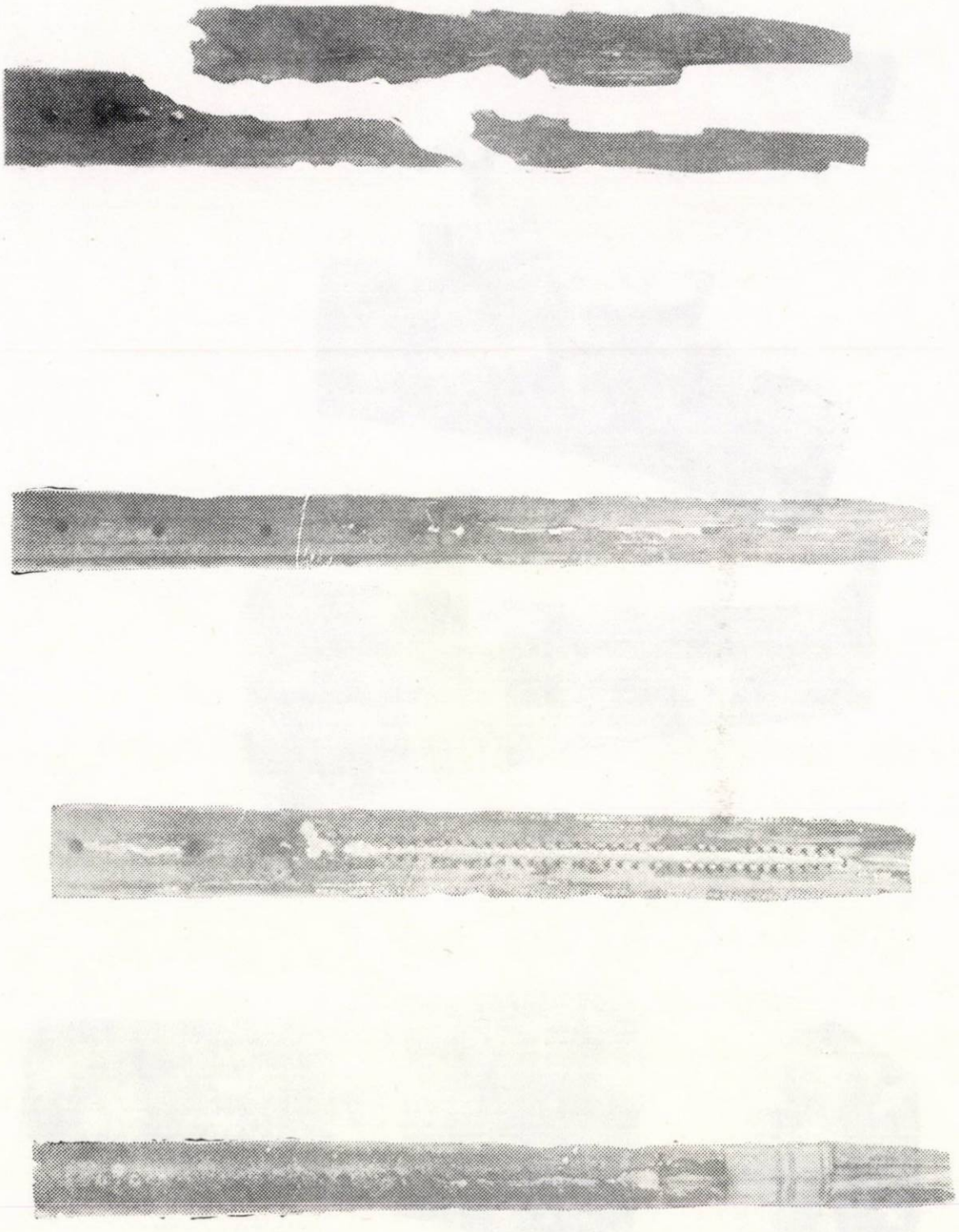

Planșa LXV. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

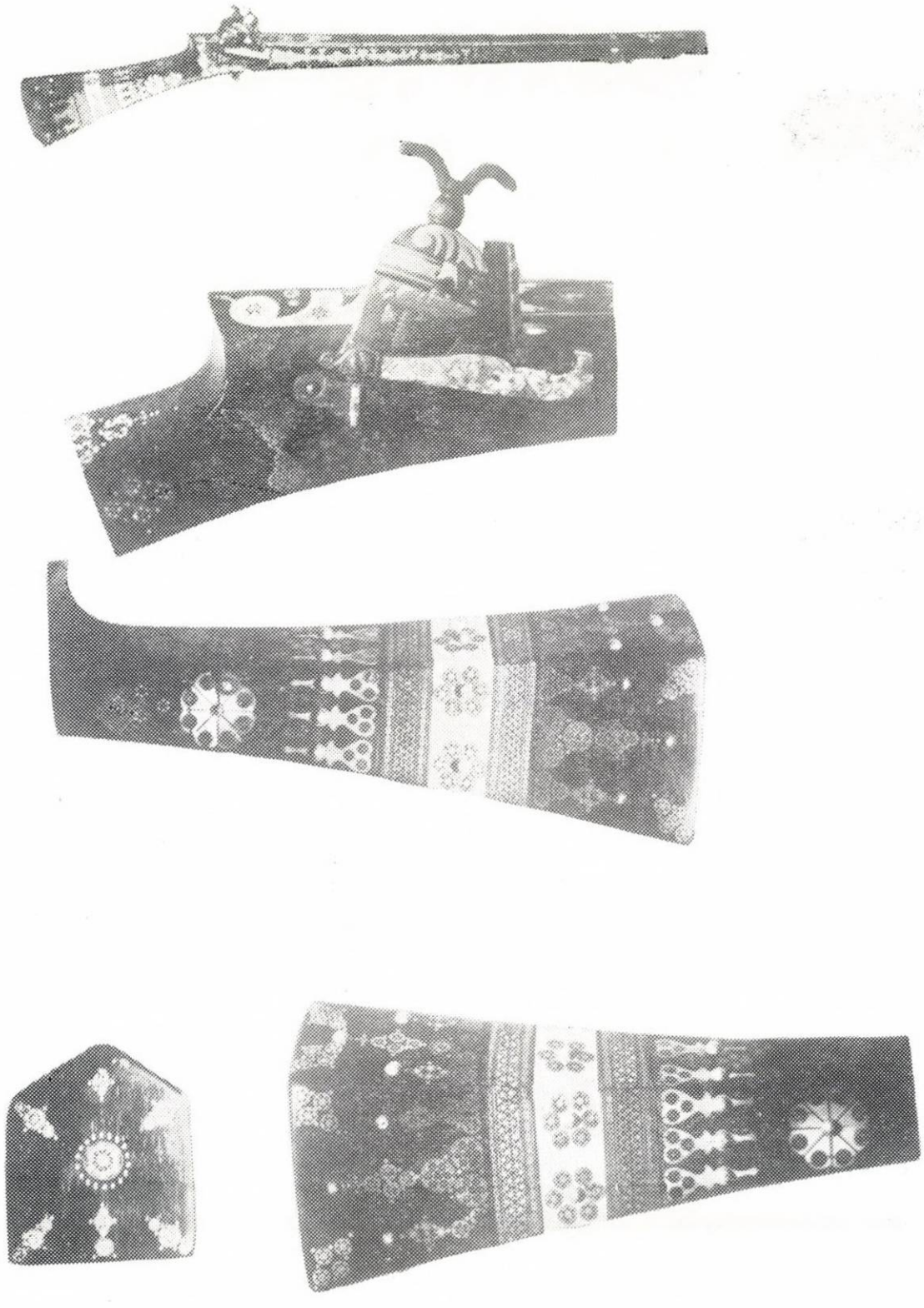

Planșa LXVI. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

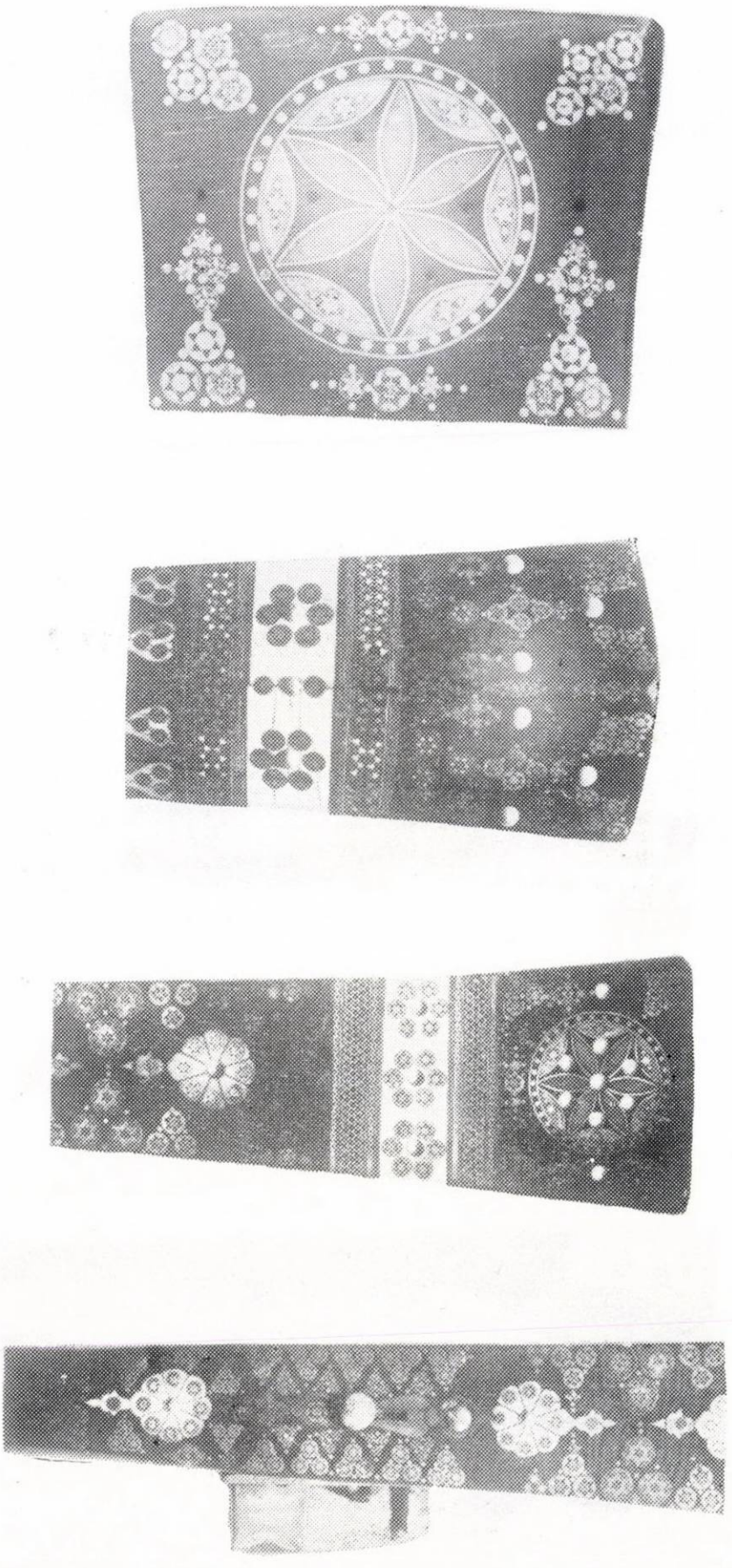

Planșa LXVII. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea.

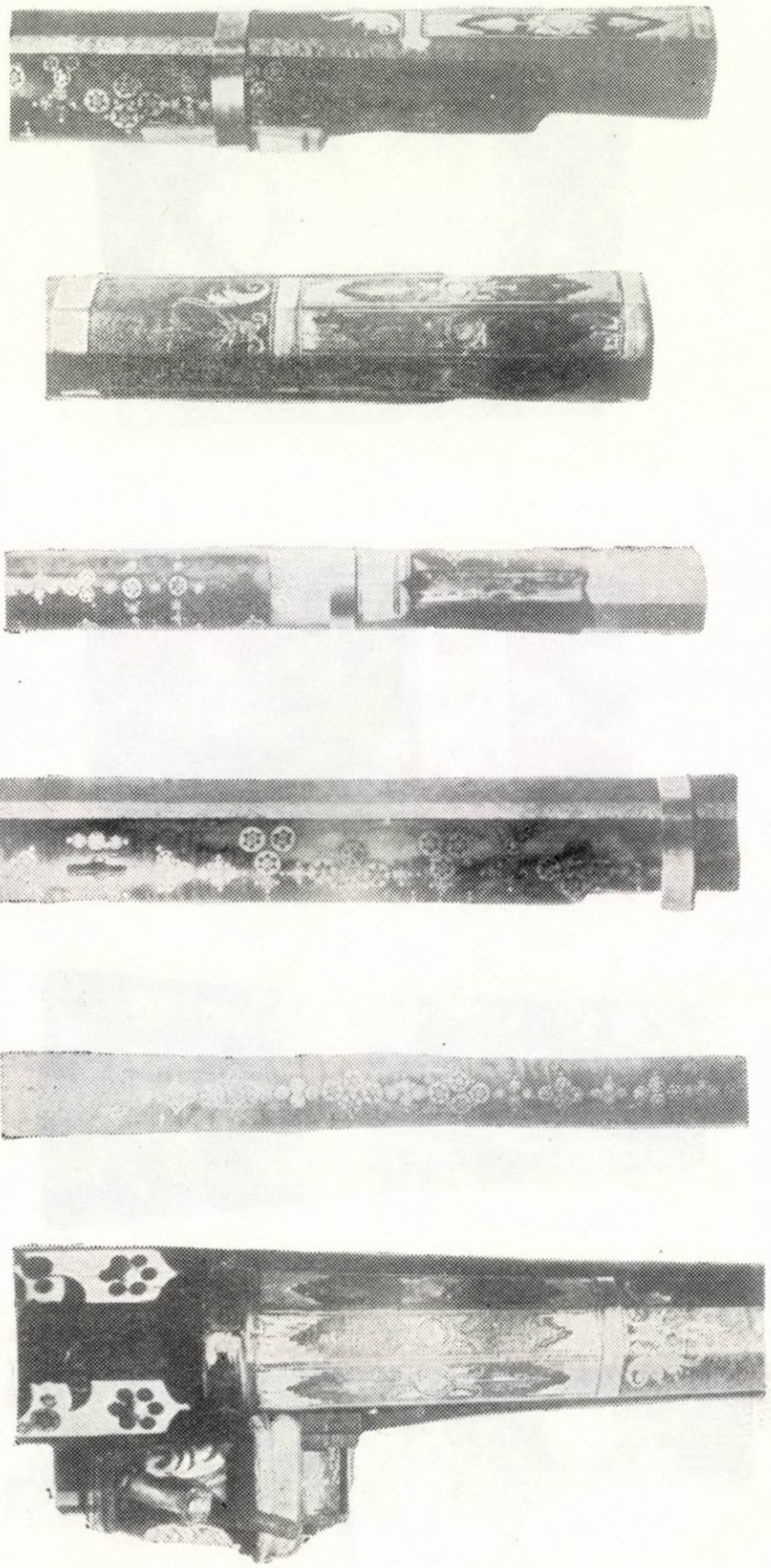

Planșa LXVIII. Restaurarea unei arme turcești din sec. al XVII-lea

Fazele de asamblare a pastilelor decorative

baghetele de centru la lungimea de 240mm. și înălțimea 0,6 mm.

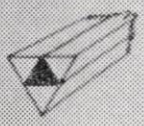

baghetele de centru se flanchează cu alte trei baghete din alt material obținîndu-se primul modul cu înălțimea de 1,2 mm.

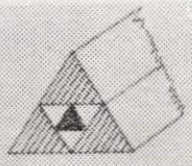

primul modul se flanchează pe fiecare latură cu trei baghete obținîndu-se al doilea modul cu înălțimea de 2,4 mm.

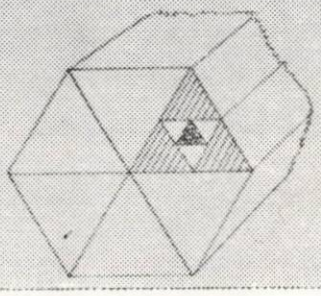

al doilea modul la lungimea de 240mm. se secționează în 6 părți egale de 40 mm fiecare asamblîndu-se hexagonul.

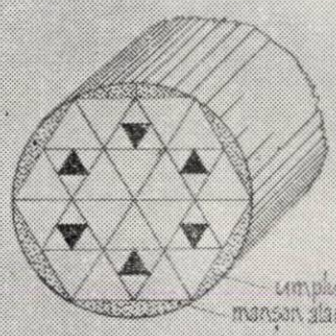

batonul hexagonal se manșonează cu tablă de alamă de 0,2 mm obținîndu-se profilul rotund din care se taie pastile cu grosimea de 2 mm.

Planșa LXIX

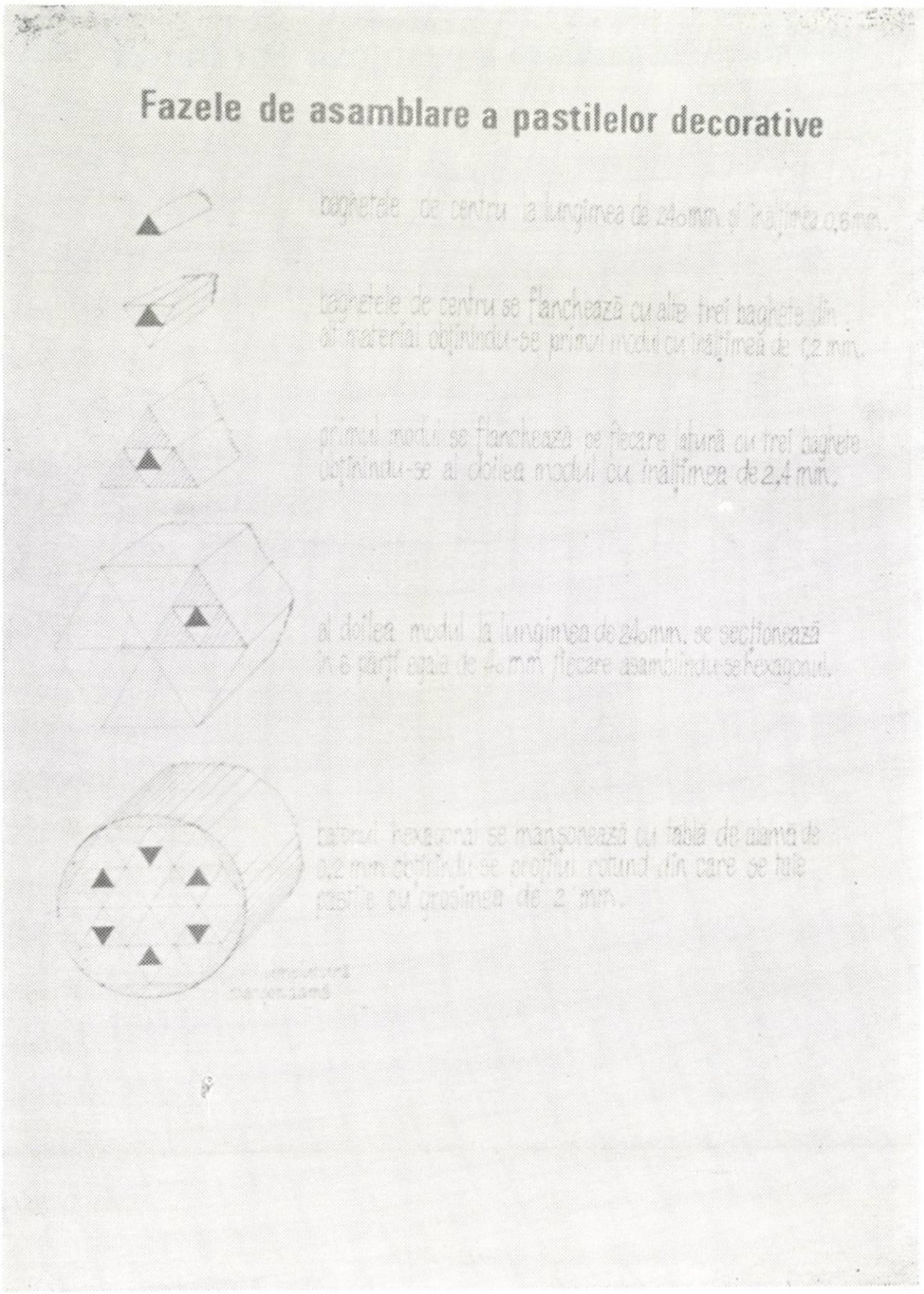

Planșa LXX

Fazele de asamblare a benzilor decorative

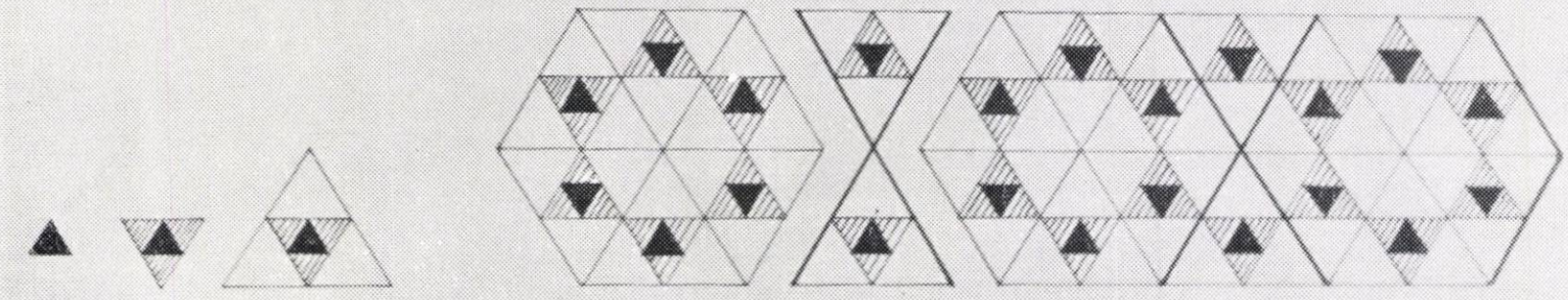

M. RADU

Planșa LXXI

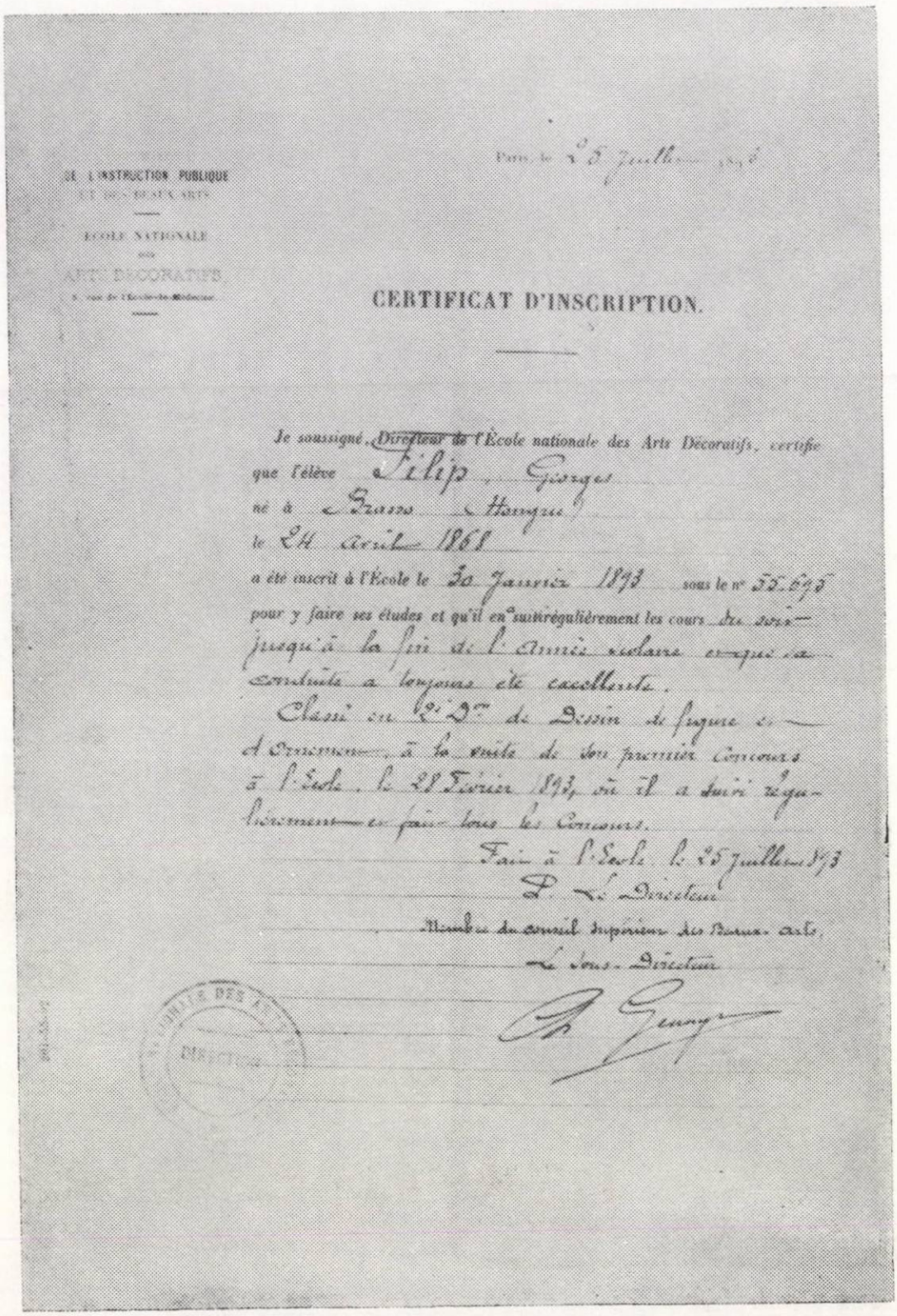

DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE
ET DES BEAUX-ARTS

ÉCOLE NATIONALE
DES
ARTS DÉCORATIFS
[illegible] de l'École-de-Médecine

Paris, le 25 Juillet 1893

CERTIFICAT D'INSCRIPTION.

Je soussigné, Directeur de l'École nationale des Arts Décoratifs, certifie que l'élève Filip, Georges
né à Brasso (Hongrie)
le 24 Avril 1868
a été inscrit à l'École le 30 Janvier 1893 sous le n° 55.695
pour y faire ses études et qu'il en a suivi régulièrement les cours du soir jusqu'à la fin de l'Année scolaire et que sa conduite a toujours été excellente.

Classé en 2e Dn de Dessin de figure et d'Ornement, à la suite de son premier Concours à l'École, le 28 Février 1893, où il a suivi régulièrement et fait tous les Concours.

Fait à l'École, le 25 Juillet 1893

P. Le Directeur
Membre du conseil supérieur des Beaux-arts,
Le Sous-Directeur

Ph. Georges

Planșa LXXII. Certificat de înscriere, a lui George Filip, la Școala națională de arte decorative din Paris.

MINISTÈRE

DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DES BEAUX-ARTS

ÉCOLE NATIONALE
DES ARTS DÉCORATIFS

(APPLICATION DES BEAUX-ARTS À L'INDUSTRIE).

SECTION DES JEUNES GENS.

Rue de l'École-de-Médecine, n° 5.

ENSEIGNEMENT GRATUIT.

L'École est ouverte : le matin, de huit heures et demie à dix heures trois quarts; l'après-midi, de une heure à quatre heures, et le soir, de sept heures et demie à neuf heures et demie.

Les cours oraux peuvent avoir lieu en dehors de ces heures, conformément au tableau suivant.

Les portes des classes sont rigoureusement fermées cinq minutes après l'heure fixée pour l'entrée des élèves.

Les élèves sont admis aux classes du jour à partir de l'âge de dix ans; aux classes du soir, à quatorze ans accomplis. Ils doivent savoir lire, écrire et calculer. Ils doivent produire leur bulletin de naissance.

On se fait inscrire à l'École, tous les jours non fériés, de dix heures à trois heures, de juillet à octobre, et le soir, de huit heures à neuf heures, à partir du lundi qui précède la semaine de la rentrée des classes.

Les étrangers ne sont admis à suivre les cours que sur la demande du représentant de leur nation, adressée à M. le Directeur, qui en réfère au Ministre. Ils jouissent de toutes les prérogatives attribuées aux élèves français; cependant ils ne peuvent concourir ni pour les bourses de l'État, ni pour les prix fondés par les bienfaiteurs de l'École.

Voir à l'intérieur le tableau des cours.

Planşa LXXIII. Regulamentul Şcolii de arte decorative din Paris.

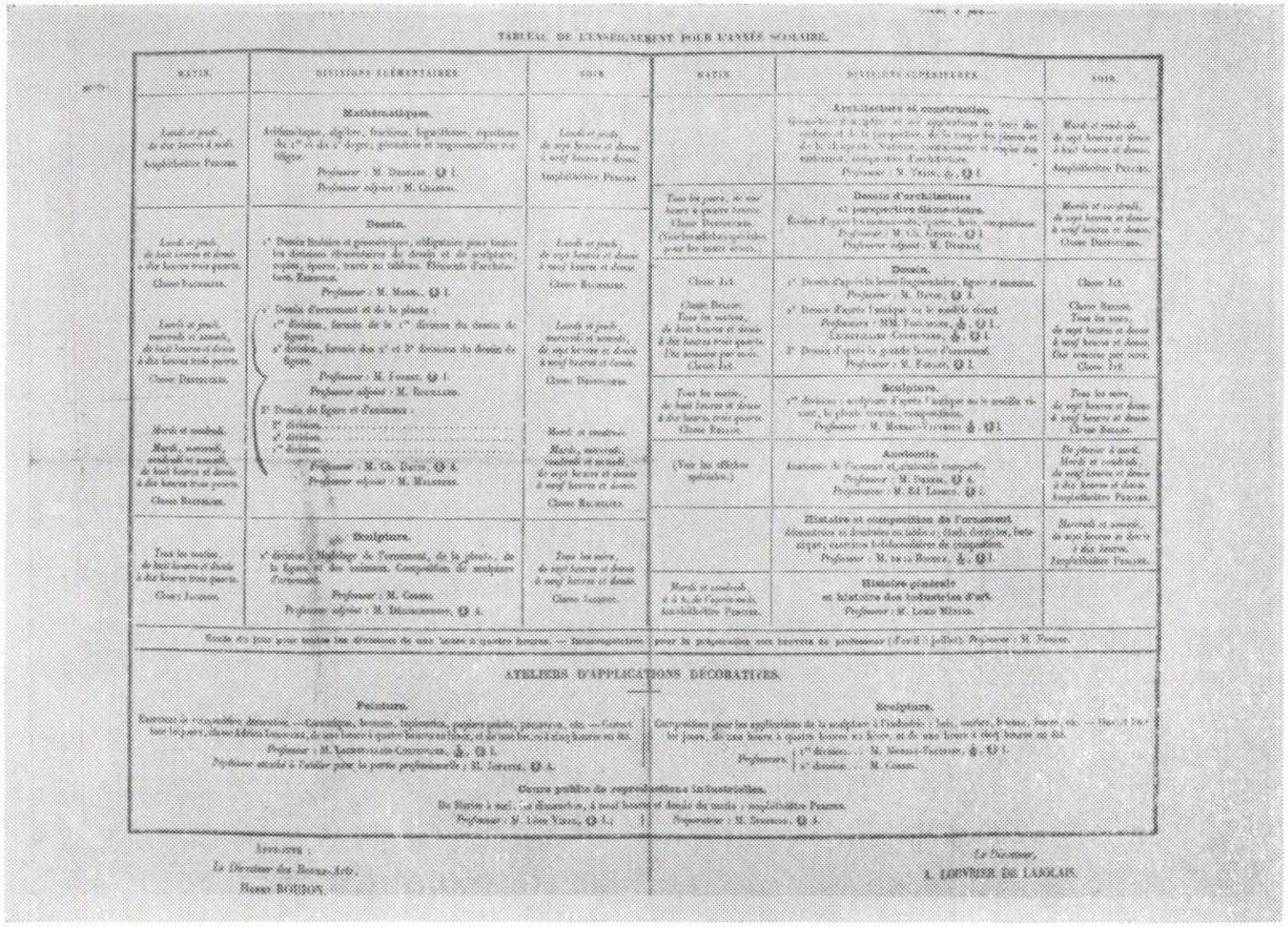

TABLEAU DE L'ENSEIGNEMENT POUR L'ANNÉE SCOLAIRE.

MATIN.	DIVISIONS ÉLÉMENTAIRES.	SOIR.	MATIN.	DIVISIONS SUPÉRIEURES.	SOIR.
Lundi et jeudi, de dix heures à midi. Amphithéâtre Pascal.	**Mathématiques.** Arithmétique, algèbre, fractions, logarithmes, équations du 1er et du 2e degré, géométrie et trigonométrie rectiligne. *Professeur* : M. Dumas, ✪ I. *Professeur adjoint* : M. Chasles.	*Lundi et jeudi, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Amphithéâtre Pascal.		**Architecture et constructions.** Démonstration de la théorie et des applications au tracé des ombres et de la perspective, de la coupe des pierres et de la charpente. Notions, commentaire et critique des ordonnances, composition d'architecture. *Professeur* : M. Vaudoyer, ✪, ✪ I.	*Mardi et vendredi, de sept heures et demie à huit heures et demie.* Amphithéâtre Pascal.
Lundi et jeudi, de huit heures et demie à dix heures trois quarts. Classe Raoulx.	**Dessin.** 1° Dessin linéaire et géométrique, obligatoire pour toutes les divisions élémentaires du dessin et de sculpture; copies, figures, tracés au tableau. Éléments d'architecture. Examens. *Professeur* : M. Mauduit, ✪ I.	*Lundi et jeudi, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Raoulx.	*Tous les jours, de neuf heures à quatre heures.* Classe Duchesne. (Voir les affiches spéciales pour les autres cours.)	**Dessin d'architecture et perspective démonstrative.** Études d'après les monuments, ruines, bois, compositions. *Professeur* : M. Ch. Lucas, ✪ I. *Professeur adjoint* : M. Duseux.	*Mardi et vendredi, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Duchesne.
Lundi et jeudi, mercredi et samedi, de huit heures et demie à dix heures trois quarts. Classe Duchesne.	2° Dessin d'ornement et de la plante : 1re division, formée de la 1re division du dessin de figure; 2e division, formée des 1re et 2e divisions du dessin de figure. *Professeur* : M. Fromet, ✪ I. *Professeur adjoint* : M. Rouillard.	*Lundi et jeudi, mercredi et samedi, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Duchesne.	Classe 1c3. Classe Bocquet. *Tous les soirs, de huit heures et demie à dix heures trois quarts. Une séance par mois.* Classe 1c8.	**Dessin.** 1re Dessin d'après la bosse imaginaire, figure et ornement. *Professeur* : M. Duval, ✪ I. 2e Dessin d'après l'antique ou le modèle vivant. *Professeurs* : MM. Fromet, ✪, ✪ I. Chaperon, Cornereau, ✪, ✪ I. 3e Dessin d'après la grande bosse d'ornement. *Professeur* : M. Farcot, ✪ I.	Classe 1c8. Classe Bocquet. *Tous les soirs, de neuf heures et demie à midi. Une séance par mois.* Classe 1c9.
Mardi et vendredi, Mardi, mercredi, vendredi et samedi, de huit heures et demie à dix heures trois quarts. Classe Bocquet.	3e Dessin de figure et d'ornement : 1re division. . . . . 2e division. . . . . 3e division. . . . . *Professeur* : M. Ch. Lucas, ✪ I. *Professeur adjoint* : M. Millerand.	*Mardi et vendredi. Mardi, mercredi, vendredi et samedi, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Bocquet.	*Tous les soirs, de huit heures et demie à dix heures trois quarts.* Classe Rollin.	**Sculpture.** 1re division : sculpture d'après l'antique ou le modèle vivant, la plante, ornem., compositions. *Professeur* : M. Moreau-Vauthier, ✪, ✪ I.	*Tous les soirs, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Rollin.
Tous les soirs, de huit heures et demie à dix heures trois quarts. Classe Jacquet.	**Sculpture.** 2e division : Modelage de l'ornement, de la plante, de la figure et des animaux. Composition de sculpture d'ornement. *Professeur* : M. Cavelier. *Professeur adjoint* : M. Delaplanche, ✪ I.	*Tous les soirs, de sept heures et demie à neuf heures et demie.* Classe Jacquet.	(Voir les affiches spéciales.)	**Anatomie.** Anatomie de l'homme et animaux comparés. *Professeur* : M. Tasset, ✪ I. *Préparateur* : M. Ed. Lemoine, ✪ I.	*En février à avril. Mardi et vendredi, de neuf heures et demie à dix heures et demie.* Amphithéâtre Pascal.
				Histoire et composition de l'ornement. Démonstrations et leçons au tableau; études d'après nature, antiques; exercices hebdomadaires de composition. *Professeur* : M. de la Sizeranne, ✪, ✪ I.	*Mercredi et samedi, de sept heures et demie à dix heures.* Amphithéâtre Pascal.
			Mardi et vendredi, à 8 h. de l'après-midi. Amphithéâtre Pascal.	**Histoire générale et histoire des industries d'art.** *Professeur* : M. Louis Metman.	

Étude en plein air pour toutes les divisions de une heure à quatre heures. — Herborisations pour la préparation aux leçons du professeur (Avril à juillet). Professeur : M. Bonnet.

ATELIERS D'APPLICATIONS DÉCORATIVES.

Peinture.

Exercices de composition décorative. — Camaïeux, bronze, trompe-l'œil, papiers peints, panneaux, etc. — Construction perspective, classe Adrien Lavieille, de une heure à quatre heures en hiver, et de une heure à cinq heures en été.
Professeur : M. Lavieille-Chaperon, ✪, ✪ I.
Professeur attaché à l'atelier pour la partie professionnelle : M. Lavieille, ✪ A.

Sculpture.

Compositions pour les applications de la sculpture à l'industrie : bois, cuivres, bronze, fonte, etc. — Dessin et modelage, classe Jacquet, de une heure à quatre heures en hiver, et de une heure à cinq heures en été.
Professeurs : 1re division... M. Moreau-Vauthier, ✪, ✪ I. — 2e division... M. Cavelier.

Cours public de reproductions industrielles.

Du Samedi 3 mai au dimanche, à neuf heures et demie du matin : amphithéâtre Pascal.
Professeur : M. Louis Vauzel, ✪ I. | *Préparateur* : M. Bonnaire, ✪ A.

Approuvé :
Le Directeur des Beaux-Arts,
HENRY ROUJON.

Le Recteur,
A. LOUVRIER DE LAJOLAIS.

Planșa LXXIV. Programul cursurilor Școlii de arte decorative din Paris.

Tehnoredactor: *Bondár Ludovic*

Întreprinderea Poligrafică „Crișana", Oradea.
cda. 473/82.